

**«ҚАЗІРГІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМ:
ДӘСТҮРЛЕР. ЖЕТІСТІКТЕР. ИННОВАЦИЯЛАР»**

халықаралық ғылыми-тәжірбиелік конференциясының

МАТЕРИАЛДАРЫ

2025 ж. ақпанның 28-і

МАТЕРИАЛЫ

**Международной научно-практической конференции
«СОВРЕМЕННОЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ:
ТРАДИЦИИ. ДОСТИЖЕНИЯ. ИННОВАЦИИ»**

28 февраля 2025 г.

Петропавл

«ҚАЗІРГІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМ: ДӘСТҮРЛЕР. ЖЕТІСТІКТЕР. ИННОВАЦИЯЛАР»

халықаралық ғылыми-тәжірбиелік конференциясының

МАТЕРИАЛДАРЫ

2025 ж. ақпанның 28-і

МАТЕРИАЛЫ

Международной научно-практической конференции

**«СОВРЕМЕННОЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ:
ТРАДИЦИИ. ДОСТИЖЕНИЯ. ИННОВАЦИИ»**

28 февраля 2025 г.

Петропавл

ӘОЖ 37.0
КБЖ 74.00
Қ 22

*М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университетінің ғылыми-техникалық кеңесінің
шешімімен шығарылады*

(2025 ж. наурыздың 31-нен № 7 хаттамасы)

Пікір жазғандар:

Жакупова А.Ж., PhD, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетіндегі
«Педагогика және психология» факультетінің аға оқытушысы
Иманов А.К., к.п.н., профессор Академии национальной гвардии Республики Казахстан

Редакциялық алқа

1. Саржанова Айнагуль Николаевна, п.ғ.к. – М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университетіндегі педагогикалық факультет деканы;
2. Касенова Мадина Тұмырзаевна, магистр – М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университетіндегі педагогикалық факультет деканының ғылыми жұмыс және сапа менеджменті жөніндегі орынбасары;
3. Чемоданова Галина Иосифовна, п.ғ.к. - М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университетіндегі «Педагогика және психология» кафедрасының доценті;
4. Гумель Елена Борисовна, магистр - М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университетіндегі «Педагогика және психология» кафедрасының аға оқытушысы;
5. Уалиева Назым Төлеубековна, PhD – М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университетіндегі «Бастауыш, мектепке дейінгі және арнайы білім беру» кафедрасының доценті;
6. Жукова Татьяна Владимировна, магистр – М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университетіндегі «Саз пәндері» кафедрасының аға оқытушысы;
7. Скворцова Елена Павловна, магистр – М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университетіндегі «Дене шынықтыру және спорт» кафедрасының аға оқытушысы.

Қ 22 «Қазіргі педагогикалық білім: Дәстүрлер. Жетістіктер. Инновациялар» халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдары. - Петропавл: М. Қозыбаев атындағы СҚУ, 2025. - 699 б.

ISBN 978-601-223-803-7

Жинақта «Қазіргі педагогикалық білім: Дәстүрлер. Жетістіктер. Инновациялар» халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдары ұсынылған. Білім беру саласындағы Қазақстандық және шетелдік ғалымдар мен тәжірибелік мамандардың жұмыстары берілген. Негізгі бағыттар: «ЖОО білім алушылары мен оқытушыларының үздіксіз кәсіби дамуы: тәжірибе, жетістіктер және перспективалар», «Психологиялық-педагогикалық және әлеуметтік білім берудің өзекті мәселелері», «Бастауыш, мектепке дейінгі және арнайы білім беруді дамытудың қазіргі тенденциялары», «Заманауи білім беру үдерісіндегі мәдениет, ғылым және өнер», «Дене шынықтыру, спорт және бастапқы әскери және технологиялық дайындық (БӨТД) саласындағы инновациялық технологиялар». Жинақ білім беру саласындағы мамандарға, педагогтерге, зерттеушілерге және осы салаға қызығушылық танытатын барша оқырмандарға арналған.

ӘОЖ 37.0
КБЖ 74.00

ISBN 978-601-223-803-7

© М. Қозыбаев атындағы СҚУ, 2025

**ЖОО БІЛІМ АЛУШЫЛАРЫ МЕН ОҚЫТУШЫЛАРЫНЫҢ ҮЗДІКСІЗ КӘСІБИ
ДАМУЫ: ТӘЖІРИБЕ, ЖЕТІСТІКТЕР ЖӘНЕ ПЕРСПЕКТИВАЛАР**

**НЕПРЕРЫВНОЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ ОБУЧАЮЩИХСЯ И
ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ВУЗА: ПРАКТИКА, ДОСТИЖЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ**

Работа секции осуществлена в рамках научного проекта ИРН АР19678852 «Формирование компетенций непрерывного профессионального развития у обучающихся и выпускников направления «Педагогические науки» в условиях академической самостоятельности вуза» по грантовому финансированию Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан.

УДК 37.013

**TEAM BUILDING В ОБРАЗОВАНИИ: СТРАТЕГИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО
САМОРАЗВИТИЯ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ**

**Беспятова Е.А., Ескулова А.С., Цильке Г.Н.
Научный руководитель - Мурзалинова А.Ж.
(СКУ им. М.Козыбаева, г. Петропавловск)**

Такие глобальные вызовы в системе образования, как необходимость создания условий для детей с ООП, акцент на развитие навыков soft skills, внедрение STEM-технологий, нацеленность педагогов на долгосрочное обучение (Lifelong Learning), рост конкуренции в профессиональных сферах, требуют особого профессионализма педагогов. Уровень данных направлений зачастую не позволяет разрешать их самостоятельно, поэтому наиболее эффективной формой обучения будущих педагогов становится командная работа. Одним из мировых трендов в образовательной системе считается teambuilding, так как важно, «чтобы развитие личных компетенций сопрягалось с развитием коллективных компетенций» [1, 47]. Ведь в образовательной среде часто возникают трудности, связанные с отсутствием эффективного взаимодействия между субъектами образовательного процесса, навыков конструктивного разрешения конфликтных ситуаций, коллективной сплоченности, способности адаптироваться к нестандартным и кризисным ситуациям.

Teambuilding — это комплекс стратегий, направленный на улучшение взаимодействия между участниками группы, повышение сплочённости коллектива на основе осознания общих ценностей и представлений. Он широко применяется в различных сферах (политика, бизнес, государственное управление, медицина и др.). На наш взгляд, стратегии teambuilding особенно важны в образовательной среде. Благоприятная психологическая обстановка, умение организовывать деятельность, результативно делегировать обязанности, коллективно решать возникающие проблемы – все это положительно влияет на качество обучения и психолого-педагогическое сопровождение обучающихся.

Pujolàs P., Lago R. делают концептуальный вывод: «Сотрудничать, чтобы учиться, учиться сотрудничать» [2]. Данное утверждение подчеркивает: взаимодействие внутри команды создает условия для профессионального роста каждого участника, способствуя не только развитию коммуникативных и рефлексивных навыков, но коллаборации и обмену опытом.

В современном быстро меняющемся пространстве teambuilding признается эффективным инструментом профессионального саморазвития педагогов.

Профессиональное саморазвитие педагогов - непрерывный процесс, который представляет собой повышение уровня развития профессиональных компетенций, направленный на совершенствование педагогической деятельности. Зачастую педагоги считают, что профессиональное саморазвитие может осуществляться лишь за пределами

рабочего места, то есть в специализированных учреждениях. Хотя мировая практика свидетельствует о том, что «Обучение на рабочем месте (on-the-job learning) — распространенная форма обучения через опыт в ходе обычной рабочей деятельности» [3]. Рабочее место педагога предоставляет уникальные возможности для формирования собственных методов развития с помощью командного взаимодействия. В условиях глобализации педагог должен быть не только носителем знаний, но и профессионалом, обладающим гибкостью мышления, способным интегрировать в процесс обучения инновационные подходы, а также конструктивно взаимодействовать со всеми субъектами образовательного процесса.

Teambuilding способствует не только решению актуальных задач профессиональной подготовки будущих педагогов, но и развитию у них навыков, необходимых в аспекте непрерывного педагогического образования и профессионального развития. Таким образом, интеграцию стратегий teambuilding в программу неформального образования студентов рассматриваем как неотъемлемую часть профессионально-педагогического образования.

Опыт подтверждает эффективность применения teambuilding в обучении студентов. В статье «Тимбилдинг в студенческой аудитории: за и против» отмечается, что большинство научных исследований свидетельствуют о положительных результатах внедрения тимбилдинга в процесс профессиональной подготовки специалистов для сфер бизнеса, науки, образования и медицины. Участие студентов в командной работе открывает им доступ к различным стилям обучения и деятельности, что способствует более глубокому пониманию материала. Коллаборативные методы в большей степени, чем индивидуальные, повышают уровень индивидуальных достижений студентов, усиливая их мотивацию, стимулируя настойчивость при столкновении с трудностями и побуждая к выполнению трудных заданий [4].

Teambuilding представляет собой комплекс стратегий практической психологии, направленный на стимулирование когнитивной, социальной, эмоциональной и физической активности участников. Его задания способствуют раскрытию скрытого потенциала личности, что позволяет участникам преодолеть внутренние барьеры и страхи, формируя уверенность в себе. В результате данного процесса у студентов развиваются такие важные качества, как решительность, смелость и устойчивость к неопределённости, что оказывает положительное влияние на их личностный и профессиональный рост.

Teambuilding стимулирует студента к осознанию своих сильных и слабых сторон через обратную связь от команды. Этот процесс способствует не только развитию навыков саморегуляции, но и мотивации к улучшению личностных и профессиональных качеств. Следовательно, интеграция стратегий командной работы в образовательный процесс подготовки педагогов развивает их как всесторонне подготовленных специалистов, способных эффективно взаимодействовать с окружающими и компетентно решать задачи.

В зарубежных странах командные методы обучения и взаимодействия педагогов доказали свою эффективность в повышении их профессиональных компетенций. Рассмотрим ключевые практики teambuilding, используемые в изученных нами исследованиях образовательных систем разных стран.

Метод самооценки и развитие командных компетенций (Италия, 2020) [5].

В дошкольных образовательных учреждениях Италии разработана модель компетенций, включающая самооценку педагогами своих навыков управления, командной работы и образовательного взаимодействия. Педагоги заполняли специальные опросники, что позволяло им осознать и развить собственные сильные стороны в коллективной работе, а также выявить зоны роста. Педагоги школ высоко оценивают традиционные компетенции, связанные с образовательными отношениями с детьми, однако инновационные компетенции, такие как командная работа и управление, считаются более желательными для будущего. Особенно отмечены критические результаты, связанные с компетенциями командной работы на разных уровнях.

Групповые обсуждения профессиональных вызовов (Иран, 2023) [6].

Установлено, что эмоциональное выгорание и социально-экономические проблемы оказывают отрицательное влияние на непрерывное обучение учителей, частично через снижение психологического расширения возможностей. Командная работа, напротив, положительно влияет на непрерывное обучение, способствуя повышению психологического расширения возможностей. Так, в школах Керманшаха командная работа рассматривается как инструмент снижения эмоционального выгорания и психологической поддержки педагогов. Учителя участвуют в регулярных обсуждениях проблем, связанных с их профессиональной деятельностью, что позволяет находить коллективные решения и вырабатывать стратегии преодоления трудностей. Данная практика способствует повышению мотивации к непрерывному обучению.

Коллективное рефлексивное исследование (Великобритания, 2023) [7].

Группа преподавателей профессионального обучения разработала метод совместного рефлексивного анализа своей деятельности. В ходе регулярных встреч участники обсуждали образовательные стратегии, анализировали трудности и адаптировали методы преподавания. Такой формат взаимодействия позволяет формировать доверительную среду, необходимую для эффективного профессионального развития. Ученые выявили, что участие в коллективном рефлексивном исследовании способствует профессиональному развитию, однако процесс требует создания доверительной среды и открытого диалога между участниками.

Профессиональные педагогические сообщества (США и Канада 2020) [8]

В образовательных учреждениях Северной Америки активно применяются командные профессиональные сообщества, где педагоги работают в малых группах, обсуждая инновационные подходы к обучению. Взаимодействие в таких группах способствует внедрению новых методик преподавания и формированию культуры сотрудничества, что положительно сказывается на образовательном процессе. Учителя, активно взаимодействующие в профессиональных командах, проявляют большую гибкость в подходах к обучению и инновациям. Однако имеются проблемы, такие как недостаток времени для полноценного взаимодействия, отсутствие четкой структуры и целей для совместной работы и ограниченные ресурсы для организационной поддержки командного сотрудничества.

Программы наставничества (Нидерланды, 2020) [9].

В Нидерландах широко используются долгосрочные программы наставничества, в которых опытные педагоги работают в паре с менее опытными коллегами. Такой формат обучения помогает передавать знания, повышает уверенность молодых специалистов и способствует их адаптации в профессиональной среде.

В национальном докладе «Качественное образование, доступное каждому» отмечается важность формирования ключевых профессиональных компетенций, включая умение работать в команде и развивать эмоциональный интеллект [10]. Однако в Казахстане развитие навыков team building внедрено фрагментарно и не получило достаточного внимания в программах подготовки педагогов-психологов. В этой связи с каждым годом повышается необходимость наличия эффективных стратегий профессионального саморазвития для педагогов, среди которых командная работа занимает ключевое место. Отличительной чертой реализации стратегий teambuilding в профессиональном саморазвитии казахстанских педагогов является его выраженная практическая направленность. Основной акцент сосредоточен на непосредственном участии педагогов в групповых активностях, позволяющих развивать навыки сотрудничества, эмпатии и эффективной коммуникации.

Между стратегией teambuilding и тренинговыми мероприятиями прослеживается тесная взаимосвязь, поскольку оба подхода направлены на развитие конструктивного взаимодействия в коллективе и повышение профессиональных компетенций сотрудников. Авторы Е.В. Буйло и И.В. Иванова пишут, что «тренинг – это специально организованный метод интерактивного обучения, используемый в относительно краткосрочной форме

групповой работы и обеспечивающий целенаправленное формирование системы общих и профессиональных компетенций». Натейкина Ю.О. считает, что «*профессиональный тренинг* – это система воздействий, упражнений, направленных на развитие, формирование, коррекцию необходимых профессиональных качеств» [11].

В Казахстане различные образовательные учреждения предлагают программы повышения квалификации и тренинговые мероприятия, направленные на развитие профессиональных компетенций педагогов. Платформы Orleu-edu.kz и Academiya.kz предлагают широкий спектр программ, направленных на повышение квалификации, развитие педагогических и личностных компетенций. Оба ресурса активно используют team building как стратегию профессионального саморазвития педагогов.

Платформа Orleu-edu.kz ориентирована на развития профессиональных компетенций педагогов через курсы повышения квалификации, семинары и тренинговые занятия, включающие актуальные методики преподавания и психологическое сопровождение педагогической деятельности. Важным элементом образовательных программ является использование teambuilding, что способствует созданию продуктивной и доверительной атмосферы внутри педагогических коллективов.

Academiya.kz предлагает структурированные программы, охватывающие различные аспекты педагогической деятельности, включая методологию, психолого-педагогическое сопровождение, а также организацию образовательного процесса. Платформа активно интегрирует элементы teambuilding в свои образовательные курсы. Несомненно, данный ресурс позволяет развивать у педагогов важные навыки работы в группе, лидерские навыки и саморефлексию. Платформа является важным инструментом для формирования профессиональных сообществ, готовых к и внедрению инноваций и адаптации к меняющимся условиям образовательного процесса.

Данные платформы обеспечивают педагогам Казахстана доступ к современным образовательным технологиям, тем самым, улучшая их профессиональные навыки и способствуя формированию комплексного подхода к обучению. Интеграция стратегий teambuilding в образовательный процесс способствует развитию коммуникативных и управленческих компетенций, что является неотъемлемой частью успешной педагогической деятельности. В результате педагоги не только повышают уровень своих педагогических знаний и навыков, но становятся способными продуктивно коммуницировать с субъектами образовательного процесса.

Сочетание стратегий teambuilding и и тренинговых мероприятий позволяет достигать синергетического эффекта, что способствует не только укреплению командного духа и созданию сплоченных команд, способных достигать высоких результатов, но и повышению профессиональной компетентности педагогического коллектива. Таким образом, интеграция тимбилдинга и тренинга в управлении персоналом способствует созданию эффективных и сплочённых команд, способных достигать высоких результатов в профессиональной деятельности.

Статья выполнена в рамках научного проекта ИРН AP19678852 «Формирование компетенций непрерывного профессионального развития у обучающихся и выпускников направления «Педагогические науки» в условиях академической самостоятельности вуза» по грантовому финансированию Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан.

Литература:

1. Лукша П., Кубиста Дж., Ласло А., Попович М., Ниненко И. (2018). Образование для сложного общества. Доклад Global Education Futures.
2. Pujolàs P., Lago R. Aprender en equipos de aprendizaje cooperativo: El Programa CA/AC (“Cooperar para aprender/Aprender a cooperar”). – 2018. – Octaedro. – 224 p.
3. Glossary of Edutech Terms. – URL: <https://sberuniversity.ru/edutech-club/lab/glossary/914/>

4. Екимова В.И. «Тимбилдинг в студенческой аудитории: за и против» Электронная библиотека. Московский государственный психолого-педагогический университет. – URL: [https://psychlib.ru/mgppu/periodica/SZP022015/SZP-0202.htm#\\$p20](https://psychlib.ru/mgppu/periodica/SZP022015/SZP-0202.htm#$p20)
5. Teacher Continuing Professional Development and Team-Working Competences: A Case Study From Italy 2020 – «IJRVET». International Journal for Research in Vocational Educational and Training. - URL: <https://journals.sub.uni-hamburg.de/hup2/ijrvet/article/view/302>
6. Developing a lifelong learning model based on emotional exhaustion, teamwork and socio –economic problems with the mediation role of psychological empowerment in the teachers of Kermanshah 2023 – Directory of Open Access Journals. - URL: <https://doaj.org/article/542ac86bd0cb4fd39344ed0a4993f34b>
7. Creating a Free Space for Professional Development through Collective Reflective Inquiry: A Self-Study of Vocational Teacher Educators 2023 – «Studying Teacher Education» A journal of self-study of teacher education practices. - URL: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/17425964.2023.2212683>
8. A Review of Teacher Professional Development and Teamwork: The Role of Teachers' Collaboration in Developing Teaching Practices), 2020, журнал Policy Analysis Archives.
9. Trends of Teacher Professional Development Strategies: A Systematic Review 2020 – «Shanlax» International Journal of Education - URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1328203.pdf>
10. Качественное образование, доступное каждому. Проект национального доклада к I Съезду педагогов 2023. – URL: https://www.gov.kz/uploads/2023/9/27/71128e33b6ede7e4525124400ce72a7c_original.848817.pdf
11. Натейкина Ю.О. «Тренинг как способ профессионального развития персонала»// Международный научно-исследовательский журнал. – 2016. № 3 (45) - URL: <https://research-journal.org/archive/3-45-2016-march/trening-kak-sposob-professionalnogo-razvitiya-personala>

УДК 372.8

ЛИДЕРСКИЕ КАЧЕСТВА БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ КАК ФАКТОР УСПЕШНОЙ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Даулетова Д.Б., Бағыт З.Б.

Научный руководитель - Чернявская О.М.

*(Костанайский региональный университет имени Ахмета Байтұрсынулы,
г. Костанай)*

Лидерство проявляется в разных сферах и направлениях деятельности. Особое значение имеет развитие лидерства в образовательной среде. Оно имеет свои особенности, которые обусловлены сущностью образовательного процесса, его целевым назначением и содержанием [1].

Благодаря лидерам происходит построение нового образовательного пространства, которое соответствует требованиям современности. Лидеры способствуют созданию образовательного процесса, исходя из потребностей и возможностей учащихся, предоставления им права и ресурсов для реализации собственных природных задатков, самоутверждения и саморазвития. Лидерство ориентировано на активизацию образовательного и интеллектуального потенциала учеников и развитие собственных образовательных и воспитательных стратегий, а также стратегий, которые направлены на формирование лидерских качеств [1].

Лидерство в образовании является одним из важных факторов, который влияет на эффективность образовательного процесса, мотивацию учащихся и профессиональное развитие педагогов. Оно подразумевает совместную деятельность участников образовательного процесса, к которым относятся учащиеся и сам педагог. Данная деятельность направлена на достижение общих и совместных целей, улучшение качества образования и формирование условий для успешного процесса обучения.

У лидерства в образовании должно быть «человеческое лицо», и должно опираться на гуманистическую парадигму, на ответственность за людей [2].

Лидерство в образовании – это процесс влияния, при котором лидер (учитель, наставник, ученик в групповой работе) мотивирует и направляет других участников, к

которым могут относиться ученики и коллеги, к достижению общих целей учебного процесса. По мнению Джона Хэтти, лидерство в образовании связано с обеспечением высокого уровня вовлеченности учащихся, развитием их критического мышления и способностей к самостоятельному обучению.

Лидерские подходы в преподавании указывают на необходимость ориентации учащихся как активных участников образовательного процесса. Такие подходы подразумевают использование методик, которые в свою очередь позволяют учащимся становиться авторами собственных образовательных траекторий. Примером может служить проектная работа, групповая деятельность и методика «обучение через наставничество», которые являются основой для реализации лидерского подхода в процессе обучения.

Лидерство в образовании имеет свои особенности, но, поскольку, лидерство – это и наука, и искусство, которое поможет не только на работе в любой сфере деятельности, но и в социуме, то можно утверждать о необходимости донести ее важность до учащихся [3].

В целом, лидерство в образовательном процессе, играет ключевую роль не только в повышении академической успеваемости учащихся, но и формирует такие навыки как коммуникация, сотрудничество и эмоциональный интеллект, которые в свою очередь являются актуальными в современном обществе и рынке труда.

Оно осуществляется в разных видах профессиональной деятельности, и каждый из них предъявляет специфические требования к потенциальным лидерам в соответствующей сфере. Особенности педагогической деятельности характеризуется тем, что она оказывает влияние на личностные качества и состояние человека [4].

Преобразования, которые происходят в современной системе образования, обуславливают необходимость обновления роли и статуса педагога. Для создания успешной и процветающей профессиональной деятельности и обеспечение гармоничного развития обучающихся особую роль играет наличие у учителя лидерских качеств, роль которых успешно возрастает в современных реалиях [4].

По мнению самих учителей, лидерские качества оказывают свое положительное влияние на качество и эффективность преподавания. Учитель-лидер может сплотить учеников и вдохновить их на учебу. Он пользуется авторитетом среди коллег и может увлечь за собой окружающих. Стать учителем, который обладает лидерскими качествами – мечта каждого педагога [5].

Лидерские качества преподавателя в образовательном процессе показывают, каково влияние педагога на учеников, способен ли он вдохновлять их на развитие и создавать комфортную образовательную среду, тем самым стимулируя их личностный рост.

Основные лидерские качества преподавателя указаны на рисунке 1.

Рисунок 1. Основные лидерские качества преподавателя

1. Коммуникативные навыки: Лидер ясно и доступно выражает свои мысли, устанавливает обратную связь с учениками и формирует доверительные отношения.

2. Мотиватор: Лидер мотивирует учеников к достижению поставленных целей и высоких результатов.

3. Навыки управления: Лидер организывает эффективный и результативный процесс обучения, ставит цель, определяет задачи, регулирует дисциплину и управляет временем [6].

4. Эмоциональный интеллект: Лидер понимает и управляет своими эмоциями и с особой внимательностью относится к эмоциональному состоянию учащихся, на основе чего создает благоприятную атмосферу для обучения [7].

5. Гибкость и адаптивность: Лидер подстраивается под изменения, ищет или разрабатывает новые подходы и методики, учитывая индивидуальные особенности учащихся.

6. Умение вдохновлять: Лидер вдохновляет своих учеников на саморазвитие и помогает раскрыть потенциал каждого ученика [8].

Преподаватель, который наделен лидерскими качествами сможет создать демократическую атмосферу, что способствует лучшему усвоению материала и сумеет создать эффективный образовательный процесс.

Лидерские качества преподавателя являются фундаментом для успешного взаимодействия с обучающимися. Они не только улучшают результаты в учебном процессе, но и способствуют формированию у учащихся стремления к личностному росту и активному участию в жизни общества.

В настоящее время в современной школе достаточно остро стоит задача повышения эффективности образовательного процесса. Для решения данной задачи необходимо доступная форма подачи учебного материала, создание ситуации успешности, доброжелательная атмосфера на уроке и использование разных методов, форм и подходов работы, которые являются актуальными и интересными, что в свою очередь мотивирует обучающихся, повышает степень активности в образовательном процессе [9].

Лидерские подходы в преподавании химии направлены на создание такой среды, в которой обучающиеся не только получают знания, но и развивают навыки самостоятельного мышления, анализа, критического восприятия информации и что немало важно командного взаимодействия. Данные подходы основываются на ряде методик и стратегий, которые способствуют стимуляции активного участия учащихся в учебном процессе.

Лидерские подходы включают в себя следующие основные принципы:

- Активное вовлечение учащихся в процесс обучения. То есть ученики становятся участниками образовательного процесса и берут на себя ответственность за выполнение предоставленных заданий, задач и принятие решений.

- Создание условий для самостоятельного обучения. Учитель выступает в роли наставника, который направляет учащихся, но при этом не предоставляет им готовых ответов.

- Ориентация на практическое применение знаний. Преподавание в образовательном процессе строится таким образом, чтобы ученики видели связь химии с реальными жизненными ситуациями.

Для того чтобы внедрить лидерские подходы учителя в учебный процесс применяют следующие методы:

1. Проектная деятельность.

Ученики занимаются разработкой проектов, которые основываются на изученном материале.

Пример: проводят анализ влияние химических веществ на окружающую среду или занимаются созданием моделей реакторов, которые экологически безопасны для синтеза веществ.

2. Ролевая игра.

Использование ролевой игры подразумевает под собой ролевое погружение, что способствует развитию лидерских качеств и критического мышления.

Пример: ученики могут разыграть заседание научной комиссии. Они разделяют между собой роли и переходят к обсуждению преимуществ и рисков использования определенного химического вещества.

3. Решение практических кейсов.

Использование данного метода позволяет связать теоретические знания учеников с реальными ситуациями, тем самым способствуя развитию навыков анализа и принятию решений.

Не стоит забывать о важности педагога в использовании лидерских подходов в преподавании химии. Ведь в частности именно педагог выступает в роли лидера. Применяя лидерские подходы, учитель должен выполнять несколько ролей одновременно, что является очень не просто. К этим ролям относится (Рисунок 2):

Рисунок 2. Роли педагога в образовательном процессе

- Мотиватор - учитель должен вдохновлять своих учеников на продуктивное обучение, самостоятельное изучение химии, показывая ее значимость среди других наук и в повседневной жизни. Его задача заинтересовать учеников и вдохновить на дальнейшее упорное изучение своего предмета.

- Наставник - учитель, который выступает в роли наставника не указывает прямо на ошибку, а лишь направляет и помогает ученикам самостоятельно находить правильные ответы и решения через упорное изучение предмета.

- Организатор - учитель, который выступает в роли организатора создает такое образовательное пространство, в котором каждый учащийся имеет возможность проявить себя и взять в руки инициативу, тем самым развивая свои лидерские навыки в образовательном процессе, которые в последствии скажутся на его повседневной жизни.

Примером эффективного внедрения лидерских подходов в учебный процесс является организация школьных научных конференций, в которых ученики смогут проявить себя, показать свой уровень знаний и объем работы через презентацию своего проекта-исследования. В процессе подготовки проекта учащиеся учатся:

- работать в команде;
- критически оценивать результаты экспериментов;
- аргументированно защищать свои идеи.

Таким образом, из всего выше сказанного мы можем говорить о том, что лидерские подходы в преподавании химии способствуют активизации учебного процесса, помогают развить у учеников самостоятельность, аналитическое мышление и уверенность в собственных силах. Это, в свою очередь, способствуют более глубокому освоению и усвоению пройденного материала и упорной подготовке учащихся к решению реальных сложных задач в будущем.

Литература:

1. **Справочник педагога.** Развитие эффективного лидерства в образовательном пространстве [Электронный ресурс] // Spravochnik.ru. – URL: https://spravochnik.ru/pedagogika/razvitie_effektivnogo_liderstva_v_obrazovatelnom_prostranstve/ (Дата обращения: 31.10.2024)
2. **Платонова Н.С., Тулупьева Т.В.** Эмоциональное лидерство: взаимосвязь уровня образования и эмоционального интеллекта // Управленческое консультирование. - 2020. – № 10(142). – С. 109–123.
3. Корнеева О.Д., Горлова Н.А. Лидерство будущего педагога как способность управлять деятельностью учащихся / Человеческий капитал. - 2022. – № 8(164) – С. 149
4. Чемоданова Г.И., Павловская Н.Г. Роль лидерских качеств учителя в профессиональной деятельности // Педагогическая перспектива. – 2022. – № 2(6). – С. 54
5. **Учитель. Как развить в себе лидерские качества: 10 советов для учителя** [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://teacher.yandex.ru/posts/kak-razvit-v-sebe-liderskie-kachestva-10-sovetov-dlya-uchitelya> (Дата обращения: 02.11.2024)
6. Нортхаус П. Г. Лидерство: теория и практика / Публикации Sage. –2021 – С. 89-102
7. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект: Почему Он может иметь большее значение, чем IQ. / Bantam Books. – 2020. – С. 123-135.
8. Робинсон К. Вы, ваш ребенок и школа: проложите свой путь к лучшему образованию / Викинг. – 2021 – С. 45-52.
9. **Уроки современного учителя. Методы развития лидерских качеств у учащихся** [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.1urok.ru/categories/18/articles/21445> (Дата обращения: 10.11.2024)

УДК 372.891

ПЕДАГОГИКА В ДВИЖЕНИИ: ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЕ ПРОЕКТЫ КАК ФОРМА СОТРУДНИЧЕСТВА МЕЖДУ ШКОЛОЙ И УНИВЕРСИТЕТОМ

Дощанов Д.Е.

(Средняя школа-комплекс национального возрождения №17, г. Петропавловск)

Современное образование находится в постоянном поиске новых форм взаимодействия между различными уровнями образовательной системы. Одной из таких форм являются исследовательские проекты, которые становятся эффективным инструментом для создания моста между школой и университетом. Эти проекты не только способствуют развитию научного мышления у школьников, но и помогают им адаптироваться к требованиям высшего образования, а также формируют преемственность между двумя ступенями обучения.

Исследовательские проекты представляют собой уникальную возможность для школьников погрузиться в научную деятельность, развить критическое мышление и навыки самостоятельной работы. Они позволяют учащимся не только углубить знания в конкретной предметной области, но и познакомиться с методами научного исследования, которые являются основой университетского образования.

Современные вызовы образования требуют от педагога не только передачи знаний, но и формирования исследовательской культуры. Я учитель биологии с 14-летним стажем, представляю модель педагога-исследователя, чей путь от выпускника с «синим дипломом» до наставника победителей международных конкурсов иллюстрирует трансформацию роли учителя в XXI веке. Мой подход, основанный на принципе «наука через практику», актуален в контексте задач обновлённого содержания образования РК, направленного на развитие критического мышления и функциональной грамотности.

По мнению исследователей, такие проекты способствуют формированию у школьников мотивации к обучению и выбору будущей профессии. Как отмечает А.В. Леонтович, «исследовательская деятельность учащихся является важным элементом в системе непрерывного образования, способствуя преемственности между школой и вузом» [1].

Мой опыт как учителя подтверждает тезис А.В. Леонтовича о том, что «исследовательская деятельность обеспечивает преемственность образовательных ступеней» (Леонтович, 2018). Ключевые факторы успеха:

Раннее вовлечение в науку Учеников к научным проектам начинают набирать с 2–4 классов изучают в этом году они изучают по проекту «Антибактериальные свойства местных растений» (черемша, ромашка) через простые эксперименты.

Сотрудничество с вузами Совместные проекты с СКУ им. М. Козыбаева: Мастер-классы по статистической обработке данных для старшеклассников. Кураторство студентами школьных исследований на данный момент, анализ всхожести семян с сапропелем.

Практико-ориентированные проекты Эксперименты по биодegradации пластика личинками зофобоса учеником 10 го класса.

Мониторинг экосистемы школьной теплицы, построенной на грантовые средства в моем личном проекте 2014.

Такая деятельность помогает школьникам развить навыки, которые необходимы для успешного обучения в университете, такие как умение работать с информацией, анализировать данные, формулировать гипотезы и делать выводы. Кроме того, исследовательские проекты способствуют формированию у школьников мотивации к обучению. Участие в научных исследованиях позволяет им почувствовать себя частью научного сообщества, что вдохновляет на дальнейшее обучение и профессиональное развитие.

Сотрудничество СШКНВ №17 школ и университета СКУ им М. Козыбаева в рамках исследовательских проектов имеет ряд преимуществ:

1. Ранняя профессиональная ориентация. Одним из ключевых преимуществ является возможность ранней профессиональной ориентации. Школьники получают возможность познакомиться с университетской средой, пообщаться с преподавателями и студентами, что помогает им сделать осознанный выбор будущей профессии. Например, участие в проектах, связанных с аграрными или медицинскими науками, может помочь учащимся понять, подходит ли им эта сфера деятельности.

2. Развитие научного потенциала. Исследовательские проекты позволяют школьникам вовлекаться в реальные научные исследования под руководством университетских преподавателей. Это не только развивает их научный потенциал, но и помогает понять, как устроен научный процесс. Учащиеся учатся работать с лабораторным оборудованием, проводить эксперименты, анализировать результаты и представлять их на конференциях.

3. Преемственность образовательных программ. Взаимодействие школы и университета способствует преемственности образовательных программ. Университет может адаптировать свои программы с учетом уровня подготовки абитуриентов, что облегчает переход школьников к высшему образованию. Например, в рамках совместных проектов университет может предлагать школьникам дополнительные курсы или семинары, которые помогут им лучше подготовиться к поступлению.

4. Развитие soft skills Помимо научных знаний, исследовательские проекты помогают школьникам развить так называемые "мягкие навыки" (soft skills), такие как коммуникация, работа в команде, управление временем и презентационные навыки. Эти навыки являются важными не только для успешного обучения в университете, но и для дальнейшей профессиональной деятельности.

Примером может служить взаимодействие «Средней школы-комплекса национального возрождения №17» и университета СКУ им М. Козыбаева через исследовательские проекты совместно с кафедрой биологии. Данное сотрудничество объединяет школьников и студентов в совместных научных исследованиях, что позволяет молодым людям представить свои работы в рамках научно-практических конференций и конкурсах.

Таким образом, данный вид деятельности играет ключевую роль в создании моста между школой и университетом. Они не только развивают научный потенциал школьников, но и

способствуют их успешной адаптации к требованиям высшего образования. Внедрение таких проектов в образовательную практику требует тесного сотрудничества между учителями, преподавателями вузов и самими учащимися, что делает этот процесс важным шагом на пути к непрерывному и качественному образованию.

Исследовательские проекты помогают школьникам не только получить новые знания, но и развить навыки, которые будут полезны им на протяжении всей жизни. Они формируют у учащихся интерес к науке, способствуют их профессиональному самоопределению и готовят к успешному обучению в университете. В условиях динамично развивающейся реальности такие проекты становятся важнейшим элементом образования нового поколения.

Следует отметить, что развитие исследовательских навыков у учителя является важной компетенцией его непрерывного профессионального развития, поскольку способствует:

- **осуществлению качественного преподавания:** развитые исследовательские навыки позволяют мне, как учителю, не просто передавать знания, но и научить учащихся анализировать полученную информацию, осуществлять поиск более эффективных методов обучения, адаптированных к потребностям конкретных учеников. Это ведет к более глубокому пониманию предмета, разнообразию методик и, как следствие, более эффективному усвоению материала учащимися.

- **Повышению профессионально-педагогической компетентности:** и исследовательская деятельность стимулирует профессиональный рост, выводит на новый уровень развития – исследовательский, что позволяет изучать, реализовать инновационные методики, технологии и подходы к обучению, оценивать их эффективность и адаптировать к конкретным условиям, к конкретным запросам общества.

- **Развитию критического мышления и креативности:** исследовательский подход требует от учителя умения анализировать информацию, выявлять проблемы, формулировать гипотезы и проверять их. Это развивает критический подход к существующим методам и стимулирует поиск инновационных решений в обучении. Это позволяет генерировать новые идеи и подходы к обучению, что делает его более гибким и адаптивным к изменениям.

- **Улучшению качества образования в целом:** Развитие исследовательских навыков у учителей способствует созданию более динамичной и эффективной системы образования. Это ведет к повышению качества обучения и воспитания, подготовке учащихся к решению сложных задач и успешной адаптации к современным условиям.

- **Повышению мотивации и удовлетворенности работой:** реализация исследовательских проектов повышает мотивацию учителя и способствует его удовлетворенности работой. Это, в свою очередь, положительно сказывается на его непрерывном профессиональном развитии.

В свою очередь статус «педагога-исследователя», который я получил, достигается не формальными показателями, а созданием экосистемы для научного поиска. Это означает не только публикацию статей, но и создание благоприятной среды для развития исследовательских навыков у меня, как учителя и через мой опыт у моих учеников. Это включает в себя: разработку и реализацию исследовательских проектов, организацию дискуссий и семинаров, стимулирование критического мышления и самостоятельного поиска информации, создание возможностей для обмена опытом и сотрудничества с другими исследователями, поддержку и наставничество в исследовательской деятельности, поощрение инновационных идей и экспериментов, а также обеспечение доступа к необходимым ресурсам и инструментам для проведения исследований. Таким образом, указанные формы сотрудничества и непрерывного развития, приводят к формированию сообщества, где научный поиск становится не просто задачей, а образом жизни, где каждый участник мотивирован к постоянному развитию непрерывному и познанию.

Литература:

1. Леонтович А.В. Исследовательская деятельность учащихся как средство формирования образовательной мотивации // Школьные технологии. – 2018. – № 3. – С. 45-52.
2. Программа «Шаг в будущее» [Электронный ресурс]. URL: <https://www.step-into-the-future.ru> (дата обращения: 10.10.2023).
3. Федорова М.А. Преемственность школьного и вузовского образования: проблемы и решения // Педагогика. – 2020. – № 5. – С. 34-40.
4. Иванов С.П. Исследовательские проекты как форма взаимодействия школы и университета // Высшее образование сегодня. – 2019. – № 7. – С. 22-28.

УДК 378.2

СВЯЗАННЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ: ГРАФОВЫЙ АНАЛИЗ ЗАДАЧ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ ПЕДАГОГОВ РАННЕЙ КАРЬЕРЫ

Кабдирова А.А.

(ФАО «НЦПК «Өрлеу» ИПР по СКО», г. Петропавловск)

Современные вызовы в системе образования Республики Казахстан требуют системного подхода к непрерывному профессиональному развитию педагогов. В условиях цифровизации, роста требований к качеству преподавания и внедрения инновационных образовательных технологий[1], особенно актуальным становится применение теории графов как инструмента анализа, оптимизации и прогнозирования развития педагогических кадров.

Графовые модели позволяют:

- визуализировать связи между различными элементами системы образования.
- Анализировать образовательные траектории педагогов.
- Оптимизировать взаимодействие в профессиональных сообществах.
- Повышать качество управления образовательными ресурсами.

Применение графовых моделей в образовании активно обсуждается в научных публикациях и доказало свою эффективность в проектировании образовательных программ и анализе сетевого взаимодействия педагогов. Однако для практического внедрения требуется систематизация ключевых задач профессионального роста педагогов и разработка структурированной модели их взаимосвязей. В данной статье представлен метод графового моделирования, включающий построение ориентированного графа и матрицы смежности, что позволяет формализовать и оптимизировать процессы профессионального развития.

Применение теории графов в образовании активно обсуждается в научных публикациях. В работе Шапошниковой, Подольской и Пастуховой (2016) отмечается потенциал графовых моделей для решения социально-педагогических задач, включая проектирование образовательных программ и диагностику качества образования [2].

Исследование Лукьянова (2020) показывает, что теория графов может использоваться для приоритизации задач непрерывного образования в Беларуси, что подтверждает её значимость для проектного управления в образовательной сфере [3].

Вопрос диагностики компетенций на основе инфометрии рассмотрен в работе Шапошниковой, Вязанковой и Тедорадзе (2020), где отмечается, что формирование профессиональных качеств обучающихся можно анализировать с использованием графовых моделей [4].

Эти исследования подчеркивают универсальность и эффективность теории графов в различных контекстах, включая образование, и предоставляют методологические основы для ее применения в анализе и оптимизации профессионального развития педагогов.

Дополнительно, FMEA-анализ был предложен Лялюком и Шапошниковой (2019) как инструмент выявления «критических точек» профессионального развития педагогов, что также может быть применено в контексте графового анализа [5].

Журавлева и Наконечных (2019) акцентируют внимание на интеграции графовых моделей с компетентностным подходом, что способствует эффективному развитию профессиональной компетенции студентов [6].

Таким образом, анализ существующих исследований демонстрирует широкие возможности применения теории графов в образовательной сфере, позволяя не только систематизировать процессы профессионального развития педагогов, но и выявлять взаимосвязи между ключевыми задачами этого процесса. Однако для эффективного использования графовых моделей необходимо определить **конкретные задачи**, решение которых критично для развития системы непрерывного образования. В связи с этим, представляется целесообразным разработка структурированного перечня задач, который будет служить основой для построения графовой модели взаимосвязей между ними.

Перечень задач, решение которых рассматривается как необходимое условие для развития системы непрерывного профессионального развития, исходя из казахстанского опыта системы образования, можно представить в виде следующего списка задач Z1—Z11 (Таблица 1):

Таблица 1. Перечень задач непрерывного профессионального развития

Задача	Описание
Z1 - Развитие цифровых компетенций	Обучение педагогов использованию современных цифровых инструментов, платформ дистанционного обучения и искусственного интеллекта в образовательном процессе
Z2 - Внедрение инновационных педагогических методик	Адаптация и апробация передовых методов обучения, таких как STEAM-образование, методика перевернутого класса, проектное обучение, геймификация, формирующее оценивание
Z3 - Персонализированные образовательные траектории для учителей	Разработка индивидуальных программ профессионального роста, основанных на анализе компетенций, потребностей и интересов педагога
Z4 - Практико-ориентированное наставничество и сотрудничество	Создание системы наставничества, включающей взаимодействие молодых учителей с опытными коллегами, а также вовлечение выпускников педагогических вузов в практическую работу в школах с возможностью стажировки
Z5 - Укрепление связи образования, науки и бизнеса	Развитие стейкхолдерства между школами, университетами и работодателями для формирования прикладных образовательных программ и стажировок
Z6 - Интеграция образовательных стандартов Казахстана в международное пространство	Синхронизация образовательных программ с международными стандартами, такими как PISA, TIMSS, педагогическое сотрудничество в рамках программ Erasmus+, Болонского процесса
Z7 - Развитие soft skills у молодых педагогов	Формирование навыков коммуникации, критического мышления, стрессоустойчивости, работы в команде, лидерства и профессиональной рефлексии
Z8 - Современная инфраструктура и доступ к ресурсам	Создание условий для удобного и эффективного профессионального роста педагогов через цифровые образовательные платформы, онлайн-библиотеки, виртуальные лаборатории
Z9 - Повышение статуса педагога и социальной поддержки молодых учителей	Разработка программ мотивации, повышения заработных плат, предоставление жилья для сельских учителей, участие в конкурсах и грантах
Z10 - Вовлечение в международные профессиональные сообщества	Поддержка участия молодых педагогов в международных конференциях, семинарах, программах академической мобильности

Предложенный перечень задач, несмотря на его значимость, не позволяет определить четкую последовательность их реализации и требует дальнейшей приоритизации. Как и

любой другой неструктурированный список, он не обеспечивает системного подхода к решению поставленных вопросов, не позволяет выстроить логичную, технологически обоснованную схему их выполнения. Без четкого определения взаимосвязей между задачами и их последовательности существует высокая вероятность затруднений при реализации комплекса мер, особенно если рассматривать их как части единого проекта.

Процесс формирования требований к целевому образовательному продукту должен включать в себя анализ, формулирование, документирование и верификацию условий, необходимых для его успешного функционирования. Исходя из этого, задачи необходимо рассматривать не только как отдельные направления, но и как взаимосвязанные элементы общей системы. Это предполагает выделение промежуточных целей, которые могут выступать в качестве функциональных блоков (модулей) и обеспечивать возможность эффективного достижения конечного результата [9].

В целях систематизации и оптимизации реализации представленного перечня задач предлагается провести дополнительный анализ их взаимосвязей. Для этого важно определить, какие условия создаются при выполнении каждой из задач и каким образом эти условия могут стать основой для более эффективного решения других задач из списка. Таким образом, можно выстроить логическую последовательность их выполнения, учитывая их взаимозависимость и потенциал для достижения синергетического эффекта.

На основе данного подхода можно построить ориентированный граф, где вершинами являются модули Z1–Z10, а ребрами – предполагаемый положительный эффект, оказываемый одной задачей на реализацию других. Для представления этой структуры в аналитическом виде используется матрица смежности, в которой:

- «1» обозначает наличие связи между задачами (влияние одной задачи на другую),
- «0» означает отсутствие такой связи.

При этом самосвязи (влияние задачи на саму себя) в данном анализе не учитываются, что делает главную диагональ матрицы нулевой. Представленная таким образом система позволяет определить наиболее значимые и взаимозависимые элементы, обеспечивая основу для оптимального проектирования процесса их реализации.

Результаты анализа взаимовлияний задач представлены в Таблице 1 в виде матрицы смежности.

Таблица 1. Матрица смежности для рассматриваемой системы задач

Задача	Z1	Z2	Z3	Z4	Z5	Z6	Z7	Z8	Z9	Z10
Z1	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0
Z2	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0
Z3	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0
Z4	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0
Z5	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0
Z6	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0
Z7	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Z8	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
Z9	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1
Z10	0	0	0	0	0	0	1	1	1	0

Построение матрицы смежности основано на анализе логических, методологических и структурных взаимосвязей между задачами. Связи между элементами графа определяются на основе их последовательности, преемственности и взаимовлияния в рамках реализации профессионального развития педагогов.

Например, Z1 (развитие навыков анализа информации и самообучения) тесно связано с Z2 (интерактивные формы обучения), так как критическое мышление и самостоятельная работа педагогов усиливают эффективность интерактивных методов. Z3 (модульный принцип программ) связано с Z5 (развитие отраслевых проектов) и Z6 (обновление

содержания образования), так как модульная структура курсов позволяет гибко интегрировать отраслевые проекты и обновлять учебные материалы. Z4 (интеграция образования, науки и производства) связано с Z7 (инвестиционная привлекательность образования) и Z8 (информатизация и инфраструктура), потому что модернизация инфраструктуры образования делает систему более привлекательной для инвесторов и способствует внедрению научных разработок. Z9 (вхождение в европейское образовательное пространство) связано с Z10 (создание общего образовательного пространства между странами), поскольку оба процесса предполагают унификацию образовательных стандартов. Z6 (обновление содержания образования) связано с Z7 (инвестиции в образование), так как новые образовательные программы требуют финансирования и поддержки.

Таким образом, структура связей отражает естественную логику развития системы профессионального образования, обеспечивая переход от индивидуального роста педагогов (Z1-Z3) к системным изменениям (Z4-Z10).

Далее на основе представленной в таблице 1 матрицы смежности можно построить ориентированный граф, представленный на рисунке 1.

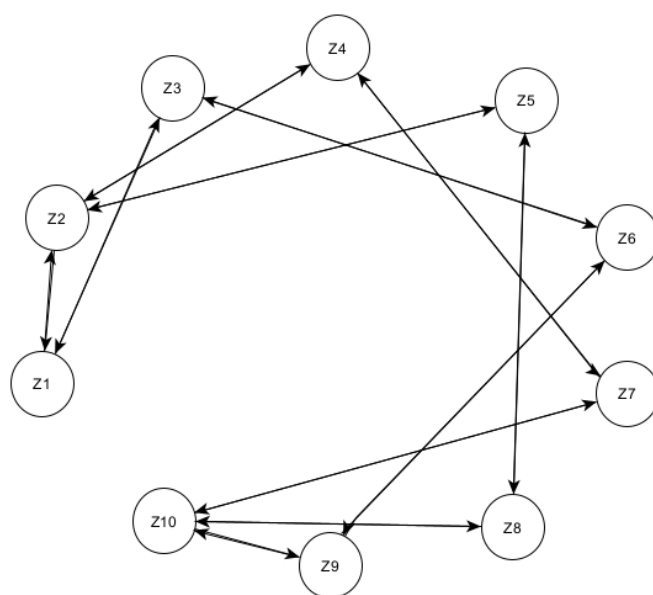

Рисунок 1. Ориентированный граф с вершинами Z1-Z10

Представленный граф в круговой форме является популярным способом визуализации сетевых связей, однако он не предоставляет достаточного уровня аналитичности. Для детального анализа структуры графа предлагается использовать аналитические функции программного обеспечения yEd, которое позволяет оценить степень «центральности» узлов графа и выявить ключевые элементы системы (Рисунок 2).

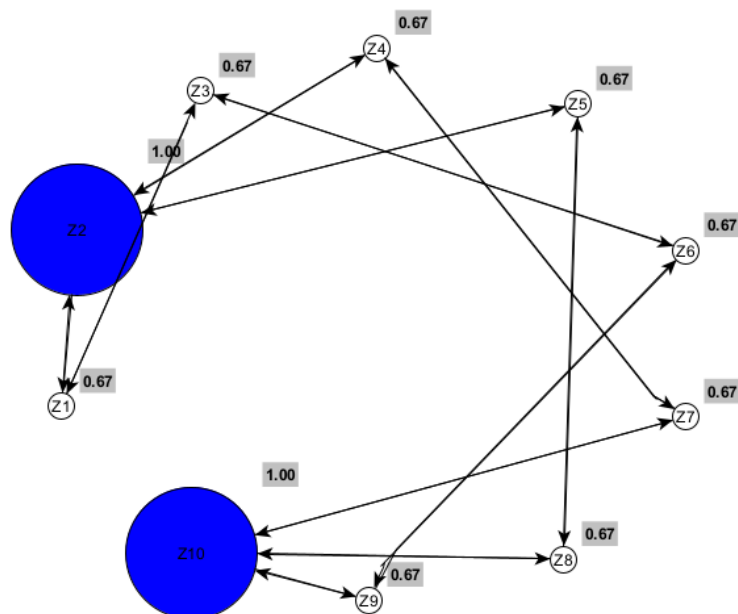

Рисунок 2. Ориентированный граф при расчете «центральности» вершин (скриншот модели в среде yEd)

На основании визуализации рассматриваемой системы задач, можно сделать вывод о значимости каждой из вершин, однако наибольшую имеют задачи Z2 (Внедрение инновационных педагогических методик) и Z10 (Вовлечение в международные профессиональные сообщества).

На следующем этапе исследования сопоставим визуальный анализа связей между элементами описанной нами системы непрерывного профессионального развития с результатами опроса, проведенного АО «Национальный центр повышения квалификации «Өрлеу» по выявлению наиболее предпочтительных форм профессионального развития среди педагогов ранней карьеры (Рисунок 3).

Предпочитаемая форма профразвития (1 место)

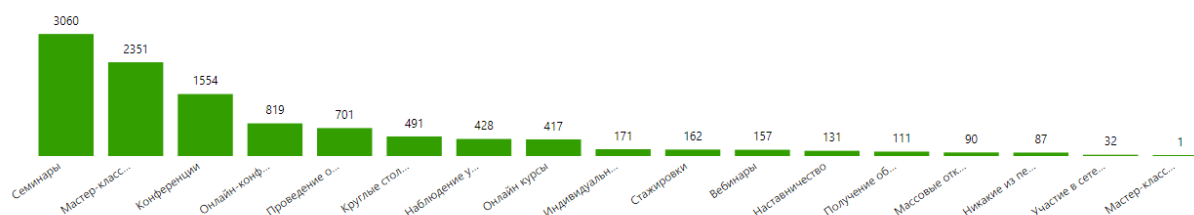

Рисунок 3. Ответы педагогов со стажем работы до 5 лет

По мнению автора, эти результаты имеют прямую взаимосвязь с представленными графовыми моделями, описывающими задачи (модули) профессионального роста педагогов, так как:

- Высокий интерес к онлайн-курсам и вебинарам (162 ответа) подтверждает важность цифровых инструментов в обучении. Это соответствует задаче Z1, где развитие цифровых навыков педагогов играет ключевую роль.
- Семинары и мастер-классы занимают первые позиции в списке предпочтений, что доказывает востребованность практико-ориентированных подходов. Это полностью согласуется с Z2, где внедрение интерактивных и инновационных методов является ключевым направлением.

– Несмотря на то, что индивидуальные консультации набрали меньшее количество голосов (171), их наличие подтверждает значимость персонализированного подхода в профессиональном развитии, что соотносится с Z3.

– Наставничество (131) и стажировки (171) присутствуют в списке, подтверждая важность взаимодействия молодых педагогов с опытными коллегами, что является центральным элементом Z4.

– Конференции (1554) входят в топ-3 форм профессионального развития, что подтверждает значимость участия в международных и научных мероприятиях, обозначенных в Z6.

– Развитие коммуникативных и аналитических навыков подтверждается популярностью круглых столов (701) и наблюдения уроков (491), что соответствует модулю Z7.

Использование **графовых моделей и матрицы смежности** позволяет систематизировать задачи профессионального роста педагогов, выявить их взаимосвязи и оптимизировать последовательность их реализации. Проведенный анализ показал, что наиболее значимыми задачами являются **внедрение инновационных педагогических методик (Z2)** и **вовлечение в международные профессиональные сообщества (Z10)**, что подтверждается расчетами центральности графа.

Результаты исследования соотносятся с данными опроса педагогов ранней карьеры, выявившими предпочтительные формы профессионального развития. Это доказывает, что графовый подход к анализу структуры профессионального образования позволяет не только **оптимизировать образовательные стратегии**, но и **учитывать реальные потребности педагогов**.

Таким образом, представленная модель может быть использована как инструмент для проектирования программ системы высшего и профессионального образования, а также системы повышения квалификации педагогов, ориентированных на развитие актуальных компетенций.

Статья подготовлена в рамках научного проекта ИРН AP19678852 «Формирование компетенций непрерывного профессионального развития у обучающихся и выпускников направления «Педагогические науки» в условиях академической самостоятельности вуза» по грантовому финансированию Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (2023-2025 годы).

Литература:

1. Национальный доклад о состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан (по итогам 2023 года). – г. Астана: Министерство просвещения Республики Казахстан, АО «Национальный центр исследований и оценки образования «Талдау» имени А. Байтұрсынұлы», 2024. – 373 стр.
2. Шапошникова Т.Л., Подольская О.Н., Пастухова И.П. Теория графов как математическая основа решения социально-педагогических задач. - Научные труды КубГТУ, № 8, 2016 год. - С. 370-384
3. Лукьянов Д.В. Применение теории графов для приоритизации задач непрерывного профессионального образования в Республике Беларусь <https://elib.bsu.by/handle/123456789/254238>
4. Шапошникова Т.Л., Вязанкова В.В., Теторадзе Т.Г. Диагностика компетенций и личностно-профессиональных качеств студентов на основе инфометрии. - Ученые записки университета имени П.Ф. Лесгафта, 2020. – № 10 (188). - С. 428-435.
5. Лялюк А.В., Шапошникова Т.Л. FMEA-анализ социально-профессиональной компетентности в структуре мониторинга личностно-профессионального развития студента. - Самарский научный вестник, 2019. - № 4 (29). - С. 258-262.
6. Журавлева М.М., Наконечных Н.В. Научно-методологические подходы к формированию профессиональной компетентности студентов в вузе. – Журнал «Теория и методика профессионального образования», 2019. - №2. – С. 81-89.

ФОРМИРОВАНИЕ РЕСУРСНОГО МЫШЛЕНИЯ: КЛЮЧ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОМУ РОСТУ ПЕДАГОГА

Крысальная А. М.

Научный руководитель - Чемоданова Г.И.

(СКУ им. М. Козыбаева, г. Петропавловск)

В условиях глобальных изменений и цифровизации современное общество предъявляет новые требования к качеству образования, что вызывает необходимость трансформации системы подготовки педагогов. Профессиональный стандарт «Педагог» [1] указывает на важность не только предметных компетенций, но и способности к личностному и профессиональному росту. Как отмечает Серафимович И.В. [2], в профессиях типа «человек-человек» профессиональные и личностные качества тесно взаимосвязаны, что обусловлено особенностями педагогической деятельности.

Педагоги должны следить за образовательными тенденциями, повышать компетенции и применять новые технологии. Мурзалинова А.Ж. [3] утверждает, что соответствие требованиям общества требует от педагога не только предметных навыков, но и непрерывного профессионального развития, выходящего за рамки традиционного самообразования.

Повышение квалификации закреплено законодательно, но не все педагоги осознают необходимость профессионального роста, что указывает на недостаточное развитие ресурсного мышления. По мнению Кашапова М.М., [4] ресурсное мышление способствует не только повышению компетенций педагога, но и стимулирует познавательную и воспитательную деятельность обучающихся.

Таким образом, осознание важности профессионального и личностного роста зависит от развитости ресурсного мышления, что особенно актуально для подготовки педагогов в ВУЗах.

Цель данной статьи состоит в раскрытии концептуального содержания понятия «ресурсное мышление», анализе связанных с ним категорий, таких как ресурсность и мотивация, а также в освещении взглядов педагогов на значимость ресурсного мышления в процессе непрерывного профессионального развития. Задачей нашей статьи – представить результаты анкетирования студентов высшего учебного заведения, проведенного в рамках исследования динамики формирования и развития ресурсного мышления.

Ресурсное мышление представляет собой значимый когнитивный процесс, обеспечивающий осознание и рациональное использование доступных ресурсов для преодоления личностных барьеров и достижения целей. Нередко индивиды не осознают имеющиеся возможности для своего развития, что приводит к недостаточному раскрытию потенциала как в профессиональной сфере, так и в личной самореализации.

По мнению М.М. Кашапова, [5] ключ к пониманию ресурсов заключается в раскрытии ментальных ресурсов, которые, наряду с личностными и внешними, составляют основные типы ресурсов. Ментальные ресурсы выступают ориентирами в профессиональной подготовке, проявляясь в способности к интеллектуальной переработке информации. Внешние ресурсы, в свою очередь, включают материал, получаемый из внешних источников, который может быть использован для актуализации знаний и развития умений.

Человек может активизировать свои ресурсы либо тогда, когда захочет, либо тогда, когда необходимо это сделать. И чаще всего это происходит именно во втором случае. Ментальные ресурсы чаще всего активизируются в сложных или непонятных жизненных ситуациях. Когда возникает острая потребность в использовании тех знаний, которые индивид приобрел в результате своей жизнедеятельности, то происходит скачок в осмыслении ситуации и поиск доступных маршрутов для разрешения проблемной ситуации. В процессе осмысления и применения ресурсов происходит построение новых ментальных

связей и конструкций, тогда как старые установки могут разрушаться. Это говорит о том, что наше мышление всегда стремится к изменению.

Ресурсность представляет собой метаресурс, то есть то, что мы можем использовать в полной мере с максимальной пользой для разрешения индивидуальных целей и самореализации. Уровень этого параметра у человека говорит о его способности осознавать доступные для него ресурсы, использовать их, а также находить новые источники, для получения дополнительных возможностей в ходе анализа внешних факторов, что влияет на повышение мотивации к выполнению действий для достижения определенных целей.

Мотивация человека представляет собой процесс побуждения к действию, направленный на достижение поставленной цели. Эффективность мотивации обусловлена наличием ресурсов, необходимых для реализации намеченных задач. В условиях недостаточной ресурсной поддержки возможно возникновение диссонанса в процессе осознания целей, что, в свою очередь, может привести к снижению активности или полной утрате действия. Уровень ресурсности мышления играет ключевую роль в поддержании мотивации, так как способствует выявлению и использованию дополнительных источников, обеспечивая устойчивость стремления к достижению целей.

Что можно считать ресурсом? Согласно мнению Кашапова М., ресурс представляет собой условие, к которому применимы когнитивные преобразования с целью получения определенного результата. На основании этого можно сделать вывод, что наличие ресурса предоставляет возможность использовать его для решения поставленной задачи. Таким образом, формируется понятие ресурсности, которое включает способность мышления адекватно оценивать собственные возможности и мобилизовать лишь те знания и умения, которые наиболее соответствуют поставленной цели.

В нашем понимании, ресурсное мышление - это психологический процесс, позволяющий находить противоречия и опорные точки в своем профессиональном становлении с целью использовать для их разрешения доступные ресурсы (внутренние, внешние) как средство непрерывного профессионального развития. Чем выше уровень ресурсного мышления у человека, тем проще ему мобилизовать свои силы, не только для достижения уже поставленной цели, но и для постановки уже новых задач на основе полученного результата. Так работает непрерывное профессиональное развитие, которое является важным фактором становления и развития компетенции педагога.

В своей статье «Мышление роста будущих педагогов в интеграции с их непрерывным профессиональным развитием» А. Ж. Мурзалинова рассматривает взаимосвязь между ориентированностью на мышление роста и способностью к непрерывному профессиональному развитию. Автор определяет мышление роста как систему установок, согласно которой индивид способен целенаправленно развивать свои навыки, умения и способности. Таким образом, данное мышление представляет собой осознанное восприятие собственных ресурсов, необходимых для личностного и профессионального совершенствования.

Однако мышление роста обладает рядом отличительных характеристик по сравнению с ресурсным мышлением. Прежде всего, оно представляет собой систему убеждений, ориентированную на целенаправленное развитие собственных навыков. В отличие от него, ресурсное мышление предполагает первичное осознание имеющихся возможностей и лишь затем их использование для формирования и совершенствования умений и навыков посредством доступных и выявленных ресурсов. Таким образом, можно заключить, что концепция мышления роста непосредственно связана с уровнем ресурсности когнитивных процессов. Чем выше ресурсность, тем быстрее индивид осознает свои возможности и ускоряет процесс обучения. Также можно утверждать, что данный фактор оказывает влияние на непрерывное профессиональное развитие, способствуя осознанию необходимости постоянного обучения и совершенствования.

Поскольку понятие «ресурсное мышление» взаимосвязано с другими видами мышления, в частности с креативным и критическим, была проведена беседа с

преподавателями дисциплины «Критическое и креативное мышление» с целью выявления их мнения по данному вопросу. Были заданы восемь вопросов, касающихся понятия ресурсного мышления и насколько этот тип мышления важен в профессиональной деятельности человека. По мнению преподавателей дисциплины «Креативное и критическое мышление», ресурсное мышление можно рассматривать как интеллектуальную деятельность для раскрытия потенциала человека, а также не только смотреть на ситуацию с критической точки зрения, но и иметь несколько мнений по поводу той или иной ситуации.

Так же мы уточнили мнение по поводу необходимых установок, чтобы использовать ресурсное мышление с наибольшей эффективностью. По полученным ответам можно сделать следующие выводы, что для использования всех доступных нам ресурсов необходима мотивация и умение постановки вопроса. Для использования любого типа мышления, нужно корректно формулировать вопросы и ставить определенные цели, что задает траекторию нашего саморазвития. Постоянное развитие это двигатель развития личности, и человек должен осознавать важность своего самосовершенствования. Для своего развития человек должен находить и использовать информацию из разных источников, пополняя свои внутренние ресурсы, которые оказывают влияние на личностное развитие.

Педагогами критического и креативного мышления было выдвинуто интересное рассуждение о взаимосвязи критического и ресурсного мышления, согласно которому ресурсное мышление является продолжением критического. В современных условиях, когда искусственный интеллект активно применяется во всех сферах деятельности, потребность в критическом мышлении значительно возросла. Возникает необходимость одновременно анализировать несколько источников информации для получения достоверных результатов, что, в свою очередь, способствует развитию ресурсного мышления. Осознание важности данного процесса свидетельствует о переходе на новый этап эволюции мышления, при котором одного лишь критического анализа уже недостаточно.

Для эффективного развития ресурсного мышления у обучающихся необходимо, чтобы преподаватель сам обладал высоким уровнем данного типа мышления, что является логичным требованием. Недостаточный уровень ресурсности мышления у преподавателя может привести к стагнации в его профессиональном развитии, снижению конкурентоспособности и, как следствие, потере востребованности в профессиональной среде. Таким образом, непрерывное профессиональное развитие становится не только условием успешности педагога, но и гарантией его профессиональной актуальности.

Кроме того, высокий уровень ресурсного мышления позволяет специалисту успешно решать задачи повышенной сложности. Согласно мнению преподавателей, обучающиеся в процессе обучения неизбежно сталкиваются с трудностями, которые необходимо преодолевать. Именно опыт разрешения трудностей, принятия решений способствует их дальнейшей профессиональной готовности. Возникающие сложности позволяют студентам подвергнуть сомнению определенные установки, столкнуться с временными неудачами, что, в свою очередь, способствует самоанализу и активному использованию их интеллектуального потенциала. В результате ресурсное мышление формируется и развивается последовательно — от одной практической задачи к другой. Чем больше у обучающихся возможностей столкнуться с трудностями и допустить ошибки, тем быстрее развивается их способность к эффективному использованию доступных ресурсов и поиску новых решений. Преодоление препятствий в рамках практических занятий способствует повышению самооценки, укрепляет уверенность в собственных силах и формирует мотивацию к дальнейшему профессиональному развитию.

В рамках нашего исследования мы провели анкетирование студентов 2 и 3 курсов образовательных программ «Педагогика и психология» и «Специальная педагогика». Данная анкета направлена на выявление ресурса профессионального развития и состояла из пяти вопросов, включающих следующие аспекты: готовность к практической деятельности, ожидания от практики и отношение к критике со стороны педагогов, проводящих практику.

Всего прошло анкетирование сорок один человек. В таблицах 1, 2, 3, 4 представлены результаты анкетирования:

Таблица 1. Показатели готовности студентов к педагогической практике

Варианты ответов	Процент ответов
Да, в полной мере	45,24%
Да, не в полной мере	54,76%
Нет, не уверен	0%

На данный вопрос большинство респондентов ответили «да, не в полной мере», что составило 54,76%.

Таблица 2. Показатели ожидания студентов от предстоящей практики

Варианты ответов	Процент ответов
Приобретение опыта	31%
Применение теории	19%
Саморазвитие	12%
Методика	14%
Организация работы	12%
Нейтральные	12%

31% респондентов ожидают от практики приобретение практического опыта, который позволит повысить профессиональный опыт и готовность к профессиональной деятельности.

Таблица 3. Показатели реакции студентов на критику

Варианты ответов	Процент ответов
Критика как рост	42%
Спокойное принятие	16%
Помощь от других	17%
Саморефлексия	21%
Нейтральные	4%

Использование критики как возможность личностного и профессионального роста 42% респондентов считают наиболее эффективной стратегией реагирования на критику.

Таблица 4. Цели в плане НПП

Варианты ответов	Процент ответов
Приобретение новых навыков	30%
Применение теории на практике	14%
Развитие профессиональных навыков	23%
Освоение новых методик	13%
Понимание профессии	11%
Индивидуальные цели	5%
Нейтральные	4%

Приобретение новых навыков является главной целью в аспекте непрерывного профессионального развития у 30% респондентов. Также 11% респондентов ставят своей целью понимание выбранной профессии.

Анализ полученных результатов позволяет сделать следующие выводы. Ни один из респондентов в вопросе о готовности к практической деятельности не выбрал вариант ответа «Нет, не готов». Это свидетельствует о наличии у всех опрошенных определенного уровня уверенности в своих силах, полной или частичной, а также о сформированном факторе готовности. Следовательно, уровень их ресурсного мышления достаточен для эффективного использования имеющихся ресурсов при выполнении практических задач.

При ответе на вопрос об ожиданиях от практики большинство респондентов отметили значимость приобретения опыта. Это указывает на направленность практических задач на поиск новых решений и источников, которые могут быть использованы в дальнейшей профессиональной деятельности. Также в вопросе о критике большинство респондентов восприняли ее как инструмент профессионального роста. Это свидетельствует об их осознании неизбежности возможных трудностей и ошибок, а также о готовности преодолевать их самостоятельно или с помощью эдвайзера практики.

Что касается целей, связанных с непрерывным профессиональным развитием, большинство опрошенных выделили приобретение новых навыков в качестве основной задачи. Кроме того, некоторые респонденты ответили на данный вопрос с точки зрения осмысления своей профессиональной траектории, что может свидетельствовать о наличии сомнений в правильности выбора профессии. В этом контексте прохождение практики может способствовать выявлению причин этих сомнений и их последующему устранению.

На основании вышеизложенного можно заключить, что ресурсное мышление является значимой составляющей интеллектуальной деятельности. Оно способствует не только решению конкретных жизненных задач, но и осознанию собственного потенциала. Для полного раскрытия возможностей необходимо не только развивать профессиональные навыки и умения, но и эффективно использовать как внутренние, так и внешние ресурсы. Важным аспектом является способность выявлять противоречия в накопленном опыте, а также формулировать новые цели и задачи, обеспечивающие непрерывное профессиональное и личностное развитие.

Актуальность развития ресурсного мышления выходит за рамки педагогической деятельности, охватывая широкий спектр профессиональных сфер. В условиях высокой конкурентоспособности способность адаптироваться к изменениям и соответствовать требованиям современного мира становится приоритетной задачей для каждого человека в профессии.

Статья подготовлена в рамках научного проекта ИРН АР19678852 «Формирование компетенций непрерывного профессионального развития у обучающихся и выпускников направления «Педагогические науки» в условиях академической самостоятельности вуза» по грантовому финансированию Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (2023-2025 годы).

Литература:

1. Профессиональный стандарт «Педагог»// <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200031149>
2. Серафимович И.В. Особенности когнитивных и личностных ресурсов педагогов в структуре психологической системы деятельности // Мир науки. Педагогика и психология, 2020. - №2. URL:<https://mir-nauki.com/PDF/47PSMN220.pdf> (дата обращения: 06.02.2025)
3. Мурзалинова А.Ж., Уалиева Н.Т. Мышление роста будущих педагогов в интеграции с их непрерывным профессиональным развитием// Вестник СКУ имени М. Козыбаева, 2024. - № 4 (64). – С.79-89. <https://doi.org/10.54596/2958-0048-2024-4-79-89>
4. Кашапов М. М. Ресурсность мышления как средство реализации творческого потенциала личности// Интеграция образования, 2020. - Т. 21, № 4. – С. 48-56
5. Кашапов М.М. Концептуальная характеристика ресурсного мышления// Психология отношения человека к жизнедеятельности: проблемы и перспективы, 2021. - 244 с.

ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ УЧИТЕЛЯ ГЕОГРАФИИ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Макажанова Е.Ф.

(Средняя школа-комплекс национального возрождения №17, г. Петропавловск)

Президент Республики Казахстан Касым-Жомарт Токаев неоднократно подчёркивал важность образования и повышения квалификации учителей в стране: «Педагог — это важнейшее звено в процессе формирования нашей нации. Поэтому крайне важно в полной мере обеспечить систему образования квалифицированными специалистами». (akorda.kz)

В современном мире, где знания географии играют ключевую роль в понимании глобальных процессов, профессиональное развитие учителя географии становится особенно важным. В настоящее время педагоги находятся в условиях непрерывного изменения образовательной среды. Появляются новые технологии, методики, что приводит к неактуальности имеющейся информации. Сегодня учитель, стремящийся быть успешным и эффективным, должен непрерывно работать над совершенствованием своих профессиональных компетенций. Данная необходимость объясняется следующими позициями: во-первых, глобализация усиливает взаимосвязь между странами и регионами, делая географические знания критически важными для понимания мировых экономических, политических и культурных процессов. Учителя должны готовить учеников к жизни в глобальном мире.

Во-вторых, изменение климата, загрязнение окружающей среды и другие экологические проблемы требуют глубокого понимания географических факторов и процессов. Учителя играют важную роль в формировании экологической культуры у подрастающего поколения.

В том числе, развитие геоинформационных систем (ГИС), дистанционного зондирования и других технологий открывает новые возможности для изучения географии. Они должны владеть современными инструментами и методами обучения.

География – это не просто учебный предмет, изучающий расположение материков и стран. Это уникальная дисциплина, которая формирует у учащихся целостное представление о мире, его разнообразии и взаимосвязях. Географические знания играют ключевую роль в формировании картины мира, общей культуры, экологического сознания подрастающего поколения, а также помогает учащимся понять, что мир – это сложная и многогранная система, в которой все взаимосвязано [1].

Изучение предмета позволяет расширить кругозор, так как учащиеся знакомятся с разными странами, народами, культурами, традициями. Помогает сформировать пространственное мышление, потому что учит ориентироваться в пространстве, читать карты, понимать, как устроена наша планета. Содержание предмета развивает критическое мышление, ведь география ставит перед учащимися сложные вопросы, требующие анализа и оценки информации. География воспитывает экологическое сознание. Она показывает, как человек влияет на окружающую среду, и учит бережно относиться к природе. Что в настоящее время актуально [1].

Географические знания необходимы каждому человеку для успешной адаптации в современном мире. Они помогают ориентироваться в политической и экономической ситуации, понимать причины конфликтов и природных катастроф, принимать обоснованные решения. Предмет играет важную роль в системе общего образования, формируя у учащихся целостное представление о мире, его разнообразии и взаимосвязях. Изучение географии не только расширяет кругозор, но и способствует развитию критического мышления, экологического сознания и гражданской позиции [3].

В контексте современной глобализации географические знания приобретают особую значимость для успешной адаптации личности. Понимание геополитических процессов, экономических взаимосвязей и природных явлений позволяет человеку адекватно воспринимать политическую и экономическую обстановку, осознавать причины международных конфликтов и стихийных бедствий, принимать взвешенные решения в различных жизненных ситуациях.

На каждом этапе обучения география решает свои задачи, которые соответствуют возрастным особенностям учащихся и их познавательным потребностям. Например, в начальной школе начинается знакомство с ближайшим окружением, своим регионом, страной;

- формирование элементарных представлений о планете Земля, карте, глобусе;
- развитие умения ориентироваться в пространстве;
- воспитание любви к природе родного края.

А в старших классах происходит углубленное изучение экономической и социальной географии; формирование представлений о глобальных проблемах современности; развитие умения применять географические знания в практической деятельности; подготовка к поступлению в ВУЗ [1].

К ключевым компетенциям современного учителя географии, прежде всего, относится предметная компетентность. А именно, глубокое знание географических концепций, теорий и методов исследования. Учитель должен обладать актуальными знаниями о природных и социально-экономических процессах, происходящих в мире. Важным также является умение разрабатывать и реализовывать эффективные методики обучения географии, учитывающие возрастные и индивидуальные особенности учащихся. Учителю важно уметь использовать различные формы и методы обучения, включая проблемное обучение, проектную деятельность и игровые технологии. Информационно-коммуникационная компетентность также играет ключевую роль. Учитель должен уверенно владеть современными информационными технологиями, уметь использовать их для поиска, анализа и представления географической информации. Работа с геоинформационными системами (ГИС) и другими цифровыми инструментами сегодня является неотъемлемой частью профессиональной деятельности учителя географии. ГИС позволяют создавать интерактивные карты, анализировать пространственные данные и моделировать географические процессы. Их использование в обучении делает географию более наглядной и интересной [4].

Профессиональное развитие учителей географии - непрерывный процесс, требующий постоянного самосовершенствования и готовности к изменениям. Причины, которые определяют мое непрерывное развитие следующие:

Во-первых, устаревание знаний. Информация в современном мире обновляется очень быстро. То, что было актуально вчера, сегодня может быть уже неверным. Учитель, не идущий в ногу со временем, рискует давать ученикам устаревшие знания. Во-вторых, новые технологии. В образовательный процесс активно внедряются новые технологии: интерактивные доски, онлайн-платформы, образовательные приложения. Учитель должен уметь пользоваться этими инструментами, чтобы сделать уроки интересными и максимально эффективными.

В-третьих, изменение требований к ученикам. Современные дети отличаются от предыдущих поколений. Они более информированы, любознательны и требовательны. Педагог должен уметь находить подход к таким ученикам, заинтересовывать их, мотивировать к обучению. Требования к современному учителю действительно постоянно меняются, адаптируясь к новым технологиям, образовательным стандартам и социальным вызовам. Ключевые компетенции, которые сейчас необходимы: владение современными образовательными технологиями и онлайн-платформами (LMS, Zoom, Google Classroom и др.), использование искусственного интеллекта и интерактивных инструментов в обучении, готовность быстро перестраивать учебный процесс в условиях изменений (например,

дистанционное обучение), организация проектной деятельности, направленной на развитие навыков soft skills.

Таким образом, непрерывное профессиональное развитие педагога является неотъемлемым условием обеспечения качественного образования в современном мире. Самосовершенствование — это путь к профессиональному росту. Учитель, который постоянно учится, развивается, однозначно становится более компетентным, уверенным в себе и востребованным. Наконец, личностный рост. Обучение — это не только профессиональное, но и личностное развитие. Учитель, который постоянно учится, расширяет свой кругозор, становится более интересным человеком, уверенным в себе и своих знаниях.

В настоящее время, существует множество форм и методов непрерывного профессионального развития учителя географии. Прежде всего – это курсы повышения квалификации, которые позволяют учителю получить новые знания и навыки в области географии, методики преподавания и использования информационных технологий. Также стоит отметить семинары и конференции, которые дают возможность учителям обмениваться опытом с коллегами, знакомиться с новыми исследованиями и разработками в области географии, разрабатывать новые методические материалы и решать профессиональные проблемы. И наконец, самообразование, чтение профессиональной литературы, изучение интернет-ресурсов, участие в онлайн-курсах и вебинарах позволяют учителю повышать свою квалификацию.

Одним из мощных стимулов к профессиональному развитию учителя является повышение квалификационной категории. Аттестация, как правило, включает в себя оценку знаний педагога, его методических навыков, умения применять современные образовательные технологии. [5]

В 2025 году я, как учитель географии, повышаю свою квалификационную категорию, и основанием для этого являются результаты моей профессиональной деятельности: 1 место в Республиканском Конкурсе «Панорама педагогических идей - 2024», экологическая грамотность, организаторами которого выступил НЦПК «Өрлеу». Мной был представлен урок на тему «Масштабные проекты «зеленой» энергетики в Казахстане».

Кроме того, неоднократно выступала в качестве докладчика на городских и областных конференциях: участие в областной научно-практической конференции «Интеграция педагогических технологий в образовательный процесс: эффективные стратегии и практические примеры» (НЦПК «Өрлеу»); Республиканской онлайн-конференции NXplorers: Жысыл ұрпақ бәйгесі» (РНПЦ «Дарын»); Международной научно-практической конференции «Человеческий капитал в профессиональном образовании как ключевой фактор устойчивого-инновационного развития экономики страны» (г. Петропавловск, организатор конференции Петропавловский колледж машиностроения и транспорта). Участница семинара – практикума «Использование технических средств обучения для детей с ООП» (НЦПК «Өрлеу»). Постоянный член жюри городской олимпиады по географии и естествознанию. Мои методические наработки опубликованы в сборнике материалов областной научно-практической конференции «Интеграция педагогических технологий в образовательный процесс» (НЦПК «Өрлеу»). Стремлюсь делиться опытом с коллегами как внутри коллектива, так и с учителями города и области. Подтверждением этому является проведенный открытый урок в рамках проекта «Урок в партнерстве с Өрлеу и школы» по теме «Глобальные экологические проблемы. Мировой опыт решения экологических проблем» (НЦПК «Өрлеу»).

А главное, это достижения моих учеников, которые свидетельствуют о моем непрерывном профессиональном развитии, моем профессиональном уровне:

- олимпиада по географии, городской уровень - 3 место ученица 9 класса Рамазан Еркежан;

- РНПЦ «Дарын» олимпиада «Акбота»: 8 класс, 1 место: Батрак Яна, Ясимчик Марк, Стыцюк Кирилл;

- РНПЦ «Дарын» олимпиада «Акбота»: 9 класс, 1 место: Гудков Максим;
- РНПЦ «Дарын» олимпиада «Акбота»: 2 место: Габралиев Магас, Рамазан Еркежан;
- РНПЦ «Дарын» олимпиада «Акбота»: 10 класс, 1 место: Утебаева Аяна, Коротченко

Мария.

Я считаю, что успешное прохождение аттестации не только повышает статус учителя, но и открывает перед ним новые возможности для профессионального роста и самореализации. Ведь оценка знаний педагога – это не только проверка его теоретической подготовки, но и анализ практических навыков, умения применять знания в реальной педагогической деятельности. Такой комплексный подход к оценке позволяет выявить сильные и слабые стороны учителя, определить направления для дальнейшего развития.

Повышение квалификации педагога и оценка его знаний являются важными стимулами для его самосовершенствования. Прежде всего, они мотивируют учителя развивать свои профессиональные компетенции. Регулярная аттестация и курсы помогают педагогам быть в курсе новых образовательных методик, технологий и стандартов. Кроме того, повышение категории помогает анализировать свои сильные и слабые стороны.

Оценка знаний позволяет понять, какие аспекты работы требуют улучшения, и направить усилия на развитие конкретных навыков. Также это повышает мотивацию к обучению, ведь наличие четких критериев и перспектив роста стимулирует учителя к поиску новых знаний и методик преподавания. Повышение категории помогает педагогу оставаться востребованным специалистом. [5]

Регулярное обучение и подтверждение квалификации повышают конкурентоспособность педагога в образовательной среде. Это улучшает качество обучения. Ведь учитель, который сам учится, делает уроки более интересными, эффективными и адаптированными к потребностям учеников. И я полностью согласна со словами известного педагога и писателя Константина Ушинского – «Учитель живёт до тех пор, пока учится; как только он перестаёт учиться, в нём умирает учитель. (К. Д. Ушинский «О пользе педагогической литературы»)

Таким образом, систематическая оценка знаний и повышение квалификации не только помогают педагогу соответствовать современным требованиям, но и делают его работу более осмысленной и увлекательной. Самообразование играет ключевую роль в повышении качества образования. Учитель, который постоянно учится и развивается, становится более компетентным, эрудированным, интересным для учеников. Он способен эффективно преподавать свой предмет. Учитель, владеющий современными методиками, может сделать уроки более интересными и познавательными для учеников. Кроме того, такой педагог с легкостью сможет развивать у учеников интерес к географии. Ведь он, увлеченный своим предметом, может заразить своим энтузиазмом и учеников. В результате, именно такой педагог. будет готовить учеников к жизни в современном мире. Потому что учитель, обладающий актуальными знаниями, может помочь ученикам адаптироваться к быстро меняющимся условиям современного мира.

В заключении хочу отметить, что непрерывное профессиональное развитие является важнейшим элементом успешной профессиональной деятельности учителя географии. Современные вызовы требуют от педагогов непрерывного совершенствования. Это, в свою очередь, позволяет учителю оставаться в курсе последних достижений науки и технологий, эффективно применять новые методы обучения и формировать у школьников современное восприятие окружающего мира. Создание системы непрерывного профессионального роста для учителей географии является ключевым фактором повышения качества географического образования на перспективу.

Литература:

1. Аванесов, Р.А., Горшкова, И.Г. Теория и методика преподавания географии в школе /Р.А.Аванесов, И.Г. Горшкова. - М.: Просвещение, 2009. - 320 с.
2. Токарева, Н.Н., Кривошеев, В.А., Инновационные технологии в преподавании географии / Н.Н. Токарева, В.А. Кривошеев. - М.: Академия, 2011. - 276 с.

3. Якиманская, В.В., География в системе общего образования / В.В. Якиманская. - М.: Академия, 2013. - 288 с.
4. Географические информационные системы (ГИС) в образовательном процессе / Под ред. А.Л. Морозова. - СПб.: БХВ-Петербург. - 2010. - 256 с.
5. Научно-методические материалы по аттестации педагогов. Министерство образования Республики Казахстан. – Астана. - 2019.

УДК 374.1

РОЛЬ САМООБРАЗОВАНИЯ В НЕПРЕРЫВНОМ ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ РАЗВИТИИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

Мирза Н.В.

(Карагандинский университет имени Е.А. Букетова)

Современная образовательная среда характеризуется быстрыми изменениями, развитием технологий и постоянным обновлением знаний. В этих условиях непрерывное профессиональное развитие становится условием успешной педагогической деятельности. Одним из ключевых направлений поддержки этого процесса является самообразование, которое позволяет будущим педагогам самостоятельно корректировать и обновлять свои знания, совершенствовать навыки и адаптироваться к новым требованиям.

Самообразование можно рассматривать как процесс самостоятельного поиска, осмысления и обучения информации, направленный на личностное и профессиональное развитие. В теоретической интерпретации можно найти несколько ключевых аспектов:

Самоорганизованное обучение. Согласно этой концепции, педагог не только переходит в формальные образовательные программы, но и самостоятельно планирует и реализует собственные образовательные проекты. Это способствует развитию гибкости мышления и способности оперативно реагировать на изменения в образовательной среде.

Саморегуляция и внутренняя мотивация. Теории саморегуляции заключают, что самообразование связано с мотивационными установками. Способность к самоконтролю и целеполаганию позволяет будущим педагогам ставить перед собой конкретные задачи и достигать поставленных целей, что является фактором устойчивой профессиональной компетентности.

В условиях постоянно меняющейся образовательной среды и низкой информационной нагрузки успех обучающегося и профессионального развития педагога происходит не только от внешних стимулов, но и от внутренних ресурсов личности. Саморегулирование и внутренняя мотивация представляют собой два ключевых компонента, которые определяют способность человека эффективно планировать, контролировать и корректировать свои технологические и профессиональные действия. Их взаимосвязь играет важную роль в изменении устойчивых стратегий обучения и профессионального развития.

Саморегулирование представляет собой совокупность когнитивных, метакогнитивных и эмоционально-мотивационных процессов, направленных на постановку целей, планирование деятельности, мониторинг ее выполнения и наблюдение за результатами. К ключевым компонентам саморегуляции относятся:

Постановка целей и планирования: определение конкретных, измеримых задач.

Мониторинг и оценка: постоянное отслеживание прогресса, выявление отклонений и корректировка стратегии.

Эмоциональный контроль: регулирование эмоциональных перемен, влияющих на устойчивость и устойчивость в обучении.

Классическая модель саморегулированного обучения, предложенная Циммерманом [1], основана на принципах самонаблюдения, самооценки и самокоррекции для достижения своих целей.

Внутренняя мотивация определяется как стремление к деятельности, исходящее из личного интереса, любознательности и внутреннее ведение от самого процесса обучения. Согласно теории самодетерминации [2], внутренний мотив является ключевым фактором обеспечения автономного поведения, характеристики которого:

Интерес к деятельности: желание познать новое ради самого познания.

Самовыражением и самоактуализацией: оказывать воздействие и реализовывать свой потенциал.

Положительное эмоциональное состояние: удовольствие от учебного процесса, что обеспечивает устойчивость тенденции.

Саморегулирование и внутренняя мотивация тесно связаны и взаимно усиливают друг друга. Внутренняя мотивация является движущей силой саморегулируемого поведения:

Мотивация инициирует планирование. Педагог или учащийся, движимый взаимозависимым интересом, активнее ставит перед собой цели и формулирует стратегию своих достижений.

Саморегуляция поддерживает мотивацию. Эффективное управление собственным обучением и успехами, достигнутыми благодаря самоконтролю, усиливают чувство ответственности и повышают внутреннюю мотивацию.

Многочисленные исследования подтверждают, что высокие уровни внутренней мотивации коррелируют с использованием методов саморегуляции. Например, исследования Циммермана [1], и другие работы в области саморегулируемого обучения, которые учащиеся, показывая высокую степень внутренней мотивации, склонны использовать более сложные когнитивные и метакогнитивные стратегии, что приводит к лучшим академическим результатам.

Для педагогов и студентов овладение навыками саморегуляции в сочетании с развитием внутренней мотивации является залогом получения самостоятельной мотивации обучения [3]. Это позволяет:

Постоянно обновлять знания, адаптируясь к изменениям в образовательных стандартах и технологиях.

Развивать критическое мышление, способствуя более глубокому осмыслению материала.

Повышать устойчивость к стрессу и профессиональным вызовам для обеспечения внутренней уверенности и самоконтроля.

На основе теоретических основ и эмпирических данных разрабатываются программы и методы, направленные на поддержку развития саморегуляции и внутренней мотивации:

Менторские программы и коучинг, способствующие формированию устойчивых научных принципов.

Обучение по развитию метакогнитивных навыков, умение обучающихся и педагогов планировать и оценивать свои действия.

Интерактивные образовательные платформы, которые предоставляют возможности для самопроверки и получения обратной связи, что приводит к внутренней мотивации.

Проведенный анализ показал, что саморегуляция и внутренняя мотивация являются фундаментальными составляющими эффективного самообразования и профессионального развития. Они соблюдают синергетическую систему, где внутренняя мотивация инициирует целенаправленное поведение, а навыки саморегуляции обеспечивают системность и устойчивость в достижении поставленных целей. В образовательном процессе развитие этих компонентов способствует не только повышению качества обучения, но и формированию автономных, высокомыслительных и адаптивных педагогов и учащихся.

Таким образом, интеграция подходов, направленных на развитие саморегуляции и внутренней мотивации, является ключевым аспектом создания условий непрерывного профессионального роста и перехода к современным вызовам образования.

В условиях стремительного развития технологий и постоянного обновления профессиональных навыков способность к самообразованию становится ключевым элементом непрерывного профессионального развития. Индивидуальный план самообразования (ИПС) представляет собой целенаправленный документ, в котором отражаются цели, задачи и стратегия личного обучения, позволяющие систематически повышать компетентность и адаптироваться к меняющимся требованиям профессиональной среды [4]. Такой план помогает не только структурировать процесс самообразования, но и использовать мотивацию и самоанализ.

Индивидуальный план самообразования (ИПС) представляет собой структурированный подход к саморазвитию, умеющий:

- чётко сформулировать краткосрочные и долгосрочные цели;
- определить необходимые ресурсы и стратегию обучения;
- регулярно оценивать прогресс и корректировать планы с учетом изменений в профессиональной среде.

Рассмотрим структурные компоненты индивидуального плана самообразования.

Целеполагание и приоритеты

- Формулирование конкретных, измеримых, достижимых, релевантных и ограниченных во времени (SMART) целей.
- Определение приоритетных направлений развития с учетом текущих тенденций и будущих вызовов профессиональной деятельности.

Методы и ресурсы обучения

- Выбор подходящей методики (онлайн-курсы, семинары, чтение профессиональной литературы, участие в профессиональных сообществах).
- Использование цифровых платформ и технологий для доступа к образовательным материалам.
- Планирование периодических сессий самоанализа и размышлений, позволяющее оценить эффективность выбранных методов.

План оценки и корректировки

- Регулярное самоанализ прогресса с использованием контрольных точек и индикаторов успеха.
- Внесение корректировок в план на основе полученной обратной связи, изменяющихся профессиональных требований и личных интересов.

Рассмотрим практическую инновационность и применение ИПС [5].

Повышение профессиональной компетентности

- ИПС позволяет педагогам и специалистам систематизировать процесс обучения, что обеспечивает более быстрому и осознанному внедрению новых знаний.
- Структурированный подход к самообразованию увеличивает способность к саморегуляции, снижает зависимость от внешних стимулов и стимулирует внутреннюю мотивацию.

Индивидуализация образовательного процесса

- Индивидуальный план позволяет адаптировать процесс самообразования под индивидуальные особенности, стиль обучения и профессиональные цели.
- Подобный подход помогает создать персонализированные траектории развития, наблюдающие сильные и слабые стороны обучающегося.

Интеграция с профессиональными сообществами - реализация ИПС часто сопровождается участием в профессиональных сообществах, что способствует обмену опытом, коллективному решению проблем и развитию межличностных компетенций.

С какими же проблемами и сложностями при реализации ИПС мы сталкиваемся?

Организационно-методологические сложности

- Недостаток навыков саморегуляции и планирования у педагогов может привести к фрагментарности и несистемности в самообразовательном процессе.

- Отсутствие поддержки со стороны образовательных учреждений и профессионального сообщества может снизить мотивацию к разработке и внедрению ИПС.

Ограниченность ресурсов

- Ограниченное время, финансы и ресурсы могут стать проблемой для обеспечения устойчивого развития индивидуального плана самообразования.

- Технические и методические трудности, связанные с выбором и адаптацией цифровых средств обучения, требуют дополнительных ресурсов для обучения.

Несмотря на возможные сложности рассмотрим какие же у нас есть перспективы развития.

Институциональная поддержка

- Разработка и внедрение программ, направленных на поддержку индивидуального планирования самого образования в образовательных учреждениях.

- Создание платформы для обмена опытом, сотрудничества и наставничества, содействия реализации ИПС.

Разработка цифровых инструментов

- Интеграция адаптивных обучающих систем, способных автоматически настраиваться под дизайн пользователя.

- Разработка специализированных приложений для планирования, Диптихи и наблюдения за процессами самого образования.

Квалификации и навыки развития самоорганизации

- Проведение тренингов и семинаров, направленных на развитие у педагогов навыков планирования, саморегуляции и критической самооценки.

- Содействие обмену лучшими практиками через участие в профессиональных сообществах и сетевых образовательных проектах.

Индивидуальное планирование самообразования имеет решающее значение для систематизации и оптимизации процесса непрерывного профессионального развития. Педагог четко определяет цели, выбирает наиболее эффективные методы обучения и позволяет регулярно оценивать достигнутые результаты. Несмотря на возникающие вызовы и ограничения, внедрение ИПС способствует повышению уровня профессиональной компетентности, развитию навыков самоорганизации и переходу к динамично меняющимся условиям образовательной среды. Интеграция цифровых технологий и поддержка институциональных программ могут усилить потенциал индивидуального планирования, что делает его составной частью современного образовательного процесса.

Статья подготовлена в рамках научного проекта ИРН АР19678852 «Формирование компетенций непрерывного профессионального развития у обучающихся и выпускников направления «Педагогические науки» в условиях академической самостоятельности вуза» по грантовому финансированию Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан.

Литература:

1. Циммерман Б.Дж. *Достижение саморегуляции: социальная когнитивная перспектива*. – В.М.Boekaerts, PR Pintrich, & M.Zeidner. - Handbook of Self-Regulation. Сан-Диего: Academic Press, 2000.
2. Деси Э.Л., Райан Р.М. «Что» и «Почему» в стремлении к цели: потребности человека и самоопределение поведения. - Психологическое исследование, 11(4), 2000. – С. 227-268.
3. Иванова О.В. Самообразование как фактор повышения профессиональной компетентности педагогов. - Вестник образования. – 2021. <https://cyberleninka.ru/article/n/samoobrazovanie>
4. Смирнов М.Н. Непрерывное профессиональное развитие и самообразование педагогов. - Педагогика и инновации. - 2020. <https://elibrary.ru/item.asp?id=435678>
5. Сидоров К.К. Самообразование и обмен опытом в профессиональном сообществе педагогов. Журнал педагогических исследований. – 2023. <https://elibrary.ru/item.asp?id=467891>

ДИЗАЙН МЕТАОБУЧЕНИЯ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ В ЭКОСИСТЕМЕ УНИВЕРСИТЕТА С ЦЕЛЮ ИХ НЕПРЕРЫВНОГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

Мурзалинова А.Ж.

(СКУ им. М. Козыбаева, г. Петропавловск)

Непрерывное профессиональное развитие (далее - НПР) - прерогатива не только практикующих педагогов, но и будущих.

Представим наше понимание **НПР будущих педагогов** - учебная деятельность, выходящая за рамки традиционной учебной деятельности и реализуемая на основе ресурсов формального, неформального и информального образования, которую организуют и выполняют (изучают, испытывают и применяют) обучающиеся для расширения своих знаний и навыков, становления компетентности и профессионально-ориентированного опыта.

Деятельность НПР будущих педагогов, во-первых, аутентично «вписывается» в **образование в области устойчивого развития**, которое Holdsworth и Sandri (2021) характеризуют так: оно «бросает вызов текущему мышлению и использует системный подход к пониманию мира. Эта форма образования делает явной роль ценностей в формировании мировоззрения и практики. Это образовательное начинание, требующее педагогической трансформации и обучения, а также практики преподавания, основанной на междисциплинарном сотрудничестве и использовании междисциплинарных рамок» [1].

В контексте связи «НПР и образование в области устойчивого развития» мы говорим о признании не только преподавателями, но и студентами ценностей НПР, когда ход рассуждений обучающихся таков: я обучаюсь не только профессии (предметные и педагогические компетенции), но и тому, что расширяет ее границы (компетенции НПР как компетенции метапознания); компетенции НПР отвечают моему совершенствованию через мое развитие, поэтому я заинтересован в их формировании; процессы НПР позволяют мне в моем обучении успешно работать с учебными и профессиональными дефицитами и иметь устойчивые академические и иные достижения; таким образом, мое НПР - это забота о самом себе (ср.: «Человек объективно заинтересован в своем образовании, если он заботится о себе» [2]).

Приведем наше определение **компетенций НПР** - комплекс умений будущего педагога для эффективного планирования, контроля и оценки собственных стратегий обучения, подтверждающий готовность и способности к решению учебно-профессиональных затруднений и педагогических задач в направлении оптимизации ресурсов и усилий самообразования и самореализации. Компетенции НПР имеют ожидаемым результатом работу студента с потенциалом, а не с проблемами.

Во-вторых, деятельность НПР будущих педагогов согласована с **рефлексивным обучением для возникающих изменений**, которое Shan, Cardozo и Hjarrand (2024) обобщают как «развитие важнейших способностей критически осмысливать собственное мышление и действия, чтобы лучше понимать и реагировать на сложности и вложенность систем» [3].

В-третьих, деятельность НПР будущих педагогов согласуется с **холистическим подходом** в его образном представлении Van Merriënboer, Kester: «Предположим, вам предстоит операция. Какого хирурга вы выберете - прекрасно владеющего инструментами, но незнакомого с человеческой анатомией? Или прекрасного знатока анатомии, не различающего виды скальпелей? Или отличного, опытного хирурга с хамским отношением к пациентам? Или прекрасного человека и великолепного хирурга, который не оперировал и не повышал свою квалификацию уже 35 лет? Нет, нет и нет! Вам нужен хирург с

современными знаниями и навыками, который знает анатомию и физиологию, технически подготовленный и с хорошим подходом к пациенту» [4, с. 23].

Для интеграции деятельности НПР в преподавание - обучение предлагаем **метаобучение** - самоорганизуемую в учебной среде субъектную деятельность студентов по актуализации самообразования, саморазвития, самосовершенствования на основе стратегий формального, неформального и информального обучения.

Перейдем к дизайну метаобучения с фокусом на НПР. В этой связи приведем некоторые особенности практикуемого нами преподавания.

1. Включение в учебные задачи каждого занятия смыслов, ценностей, процессов НПР и их конструктивное согласование с ожидаемыми результатами, что создает учебную среду профессионального развития, например:

- дисциплина «Контекстуализация образовательных реформ» (образовательные программы «6B01103 - Психология в образовании» (KZ-US)» и «6B01302 - Начальное образование и инклюзивная практика» (KZ-US)), 2 курс);

Тема лекции - Обновление учебных программ для развития компетенций XXI века.

Цель - формирование представлений о принципах обновления учебных программ в соответствии с компетентностным, конструктивистским, коммуникативным, ценностно-ориентированным и личностно-ориентированным подходами.

Задачи /Ожидаемые результаты - обучающиеся:

1) характеризовать понятия «учебная программа», «компетенции» в аспекте образовательной политики / *оценивают значение указанных понятий для обновления содержания образования;*

2) устанавливать связь социально-экономических изменений и вызовов сложного общества с обновлением учебных программ / *анализируют причины и факторы обновления учебных программ;*

3) аргументировать роль школы (катализатора изменений) и ее педагогов в реализации обновленных учебных программ / *сравнивают свой текущий уровень готовности быть агентом изменений в развитии компетенций XXI века;*

4) проектировать методы и формы обучения и (или) психолого-педагогическое сопровождение для обновленных учебных программ / *устанавливают уровень имеющихся предметных и педагогических компетенций для отбора методов и форм развития компетенций XXI века;*

5) определить стратегии НПР для успешной работы с учебными программами / *применяют такие стратегии, как самостоятельный поиск и изучение литературы по теме, обсуждение прочитанного с однокурсниками и обмен идеями, поиск экспертного мнения в области обновления учебных программ, наблюдение экспериментальной апробации учебных программ.*

Тема практического занятия к лекции - ГОСО (2024): подходы и механизмы их реализации. Управление процессами обучения, развития, воспитания

Цель - формирование умений управлять процессами обучения, развития, воспитания в аспекте государственной образовательной политики (ГОСО).

Задачи /Ожидаемые результаты - обучающиеся:

1) расширить представления о компетентностном, конструктивистском, коммуникативном, ценностно-ориентированном и личностно-ориентированном подходах, предусмотренных в ГОСО / *характеризуют подходы как инструменты продвижения реформ и инноваций в образовательной практике;*

2) систематизировать группу актуальных компетенций и ключевых навыков, учитываемых в ГОСО / *описывают актуальные компетенции и ключевые навыки обучающихся;*

3) развивать умения участия в имитационно-моделирующей игре / *применяют стратегию НПР - форсайт-моделирование;*

4) развивать умения конструктивной коммуникации в форме командной игры (НПР) / *применяют НПР-компетенции - коммуникации, командной коллаборации.*

Интерактивная форма практического занятия - имитационно-моделирующая игра с совместным принятием решений в сложном социальном контексте «Форсайт-сессия в школе» - создает условия для достижения обучающимися задач и ожидаемых результатов.

2. Целеполагающая формулировка задач и ожидаемых результатов, когда используются глаголы действия в когнитивной области в соответствии с таксономией Б.Блума. Для метаобучения особое значение имеют глаголы оценки (выбирать, сравнивать, проверять, оценивать, ранжировать, пересматривать, принимать решение и др.) и глаголы синтеза (диагностировать, организовать, составить, упорядочивать, конструировать, проектировать, управлять и др.). В формально-традиционном обучении задачи и ожидаемые результаты начинаются с глаголов «знать» и «понимать», тогда как эти глаголы «описывают не то, что учащиеся смогут делать после обучения, а то, что они должны знать для этого» [4, с. 117].

Приведем пример из вышеуказанной дисциплины, где формулирование задач и ожидаемых результатов каждого занятия учитывает международный статус образовательной программы

- Тема лекции - Контекстуализация инклюзивного образования в мире и Казахстане.

Цель - обзор и исследование представлений об инклюзии и инклюзивном образовании.

Задачи /Ожидаемые результаты - обучающиеся:

1) определить сущность базовых понятий на основе анализа глоссария /*характеризуют особенности инклюзии, инклюзивного образования, образовательной политики в области инклюзивного образования;*

2) оценивать компоненты инклюзивного образования (Д.Митчелл), /*определяют ценность компонентов инклюзивного образования на примере казахстанского кейса;*

3) рассмотреть примеры эффективной страновой практики инклюзивного образования /*принимают решение о возможностях адаптации мировой практики инклюзивного образования к казахстанскому образованию;*

4) тренировать визуальное мышление как внутренний ресурс НПР посредством технологии «Скетчноутинг» (Sketchnoting) / фиксируют информацию в виде рисунков и символов, создавая карту любого материала.

3. Перевернутое обучение (flipped learning) как основной подход освоения лекционного материала в условиях информационного общества с его социальными сетями, телефонами, планшетами. Согласно Flipped Learning Global Initiative (2019), перевернутое обучение - «педагогический подход, при котором прямое обучение перемещается из пространства группового обучения в пространство индивидуального обучения, а полученное групповое пространство трансформируется в динамическую, интерактивную среду обучения, где педагог направляет студентов, когда они применяют концепции и творчески вовлекаются в предмет» (Flipped Learning Global Initiative [5]. Ценность flipped learning - перспектива персонализированного обучения с его миссией «reach every student every day».

В нашем преподавании такое обучение, не исчерпывающее всей полноты глобальной инициативы перевернутого обучения (США, Jon Bergman), пока включает предлагаемые учебные видео, предшествующие лекционным и практическим занятиям; еженедельные учебные задачи и ожидаемые результаты; обсуждение стратегий обучения, в том числе из области НПР; дескрипторы успешности на занятиях.

Для персонализированного обсуждения принципиальное значение имеет 3-уровневая организация взаимодействия: «Взаимодействие между студентами включает в себя любые виды общения, обсуждения, сотрудничества, помощи друг другу и т. д. Тогда как взаимодействие между студентами и преподавателями включает в себя интерактивные синхронные или асинхронные уроки, задания, обратную связь, вопросы, задаваемые обеими сторонами и т. д. Что касается взаимодействия между студентами и контентом, оно включает

в себя чтение учебников, просмотр видеокурсов и т. д. Взаимодействие может включать в себя опыт, в котором студенты участвуют в осмысленном, предметно-ориентированном и целенаправленном диалоге, и может обогатить время, отведенное на выполнение задания во время обучения в классе» [6]. Как видим, такое взаимодействие вовлекает стратегии неформального образования (НПР).

4. Включение геймификации в контент занятий (ср.: «Игра старше культуры, игра творит культуру» - Й. Хейзинга).

Sailer и Homner (2020) выполнили метаанализ 38-и исследований и установили, что «геймификация и игровые возможности обучения могут оказывать положительное влияние на когнитивное, мотивационное и поведенческое обучение участников» [7]. Наши исследовательский интерес вызывает следующая позиция о влиянии геймификации на НПР: «Наше исследование показывает, что игровая симуляция... может обеспечить безопасную и свободную от риска среду для учителей и кандидатов в учителя для участия в совместной деятельности, а также стимулировать мотивацию и готовность к сотрудничеству в реальной жизни. Это открывает многообещающую перспективу инновационных форматов PD для образовательных культур, которые склонны рассматривать преподавание как индивидуалистическую профессию» [8].

Применение элементов геймификации в метаобучении будущих педагогов «заточено» на интеграцию предметных и педагогических компетенций с НПР-компетенциями, т.к.:

- создает (моделирует) среду, приближенную к реальной педагогической практике и мотивирующую к творчеству;
- придает освоению учебного материала коммуникативный, деятельностный, аксиологический, социологический характер;
- способствует оперативному выявлению учебно-профессиональных затруднений и работе с ними посредством ролевого репертуара игры;
- формирует игровой опыт как основу последующей профессионально-педагогической деятельности.

5. Горизонтальное и вертикальное формирующее оценивание (дескрипторы успешности) на каждом занятии. Предмет горизонтального оценивания - предметные и педагогические компетенции, предмет вертикального оценивания - НПР-компетенции, например:

- дисциплина «Исследовательская и проектная деятельность педагога-психолога» (образовательная программа «6В01101 - Педагогика и психология», 3 курс);
- Тема практического занятия «Методология педагогического /психологического исследования». В условиях перевернутого обучения студентам было предложено учебное видео, доступное по ссылке: <https://youtu.be/MxcN984H2HI?si=9AvwVHNXS6I-cEyD>. Дескрипторы успешности: 1) объясняет понятие «методология» и характеризует его уровни; 2) генерирует конструктивные идеи (по В.П.Зинченко) по применению педагогом-психологом знания об уровнях методологии; 3) прогнозирует проблемы педагога-психолога по применению теории методологии в исследовательской и проектной деятельности (по С.Коттрелл); 4) формулирует и объясняет цели собственного развития в области методологии исследования (по Х.Робинсон); 5) объясняет академическим языком.

Оценивание должно быть предметным, осознаваемым и основанным на рефлексивной практике студентов. Для этого предлагаем на занятии материал по эффективной организации собственного обучения (область НПР) - в постоянной рубрике «Как можно учиться с большей заботой о себе, своем обучении и развитии».

С вышеприведенными дескрипторами успешности согласован следующий материал:

1) Я учу студентов не только знанию, но и незнанию... Я считаю компетентным человека, который, решая какую-то проблему, умеет найти то, чего он не знает, а не старается вспомнить то, что он знает. Компетентный человек испытывает «голод мысли». Хорошо, если он испытывает еще и «духовную жажду». - В.П.Зинченко, доктор

психологических наук, профессор, академик РАО. Автор первых учебников по эргономике, инициатор формирования специальности «эргономика» <https://psy.su/feed/6849/>;

2) К-Р-Э-М-И — идеальная стратегия студента: К — креативность: уверенно использовать собственные стратегии и стили, использовать в учебе воображение. Р — размышление: использовать собственный опыт, анализировать и оценивать свою работу и достижения, а также извлекать уроки из действий. Э — эффективность: с максимальной пользой организовывать свое пространство и время, мысли и ресурсы (в том числе информационные технологии) и расставлять приоритеты. М — мотивация: полностью осознавать результат, который необходимо получить; держать себя в тонусе при помощи краткосрочных и долгосрочных «задач». И — инициативность: лично участвовать в процессе обучения, физически и мысленно, чтобы понимать то, что вы изучаете. - *Стелла Коттрелл. Успешная учеба в вузе. Самые важные навыки студента. М.: ЭКСМО 2015. 368с.*;

3) Преподаватели знают, что вопрос правильной постановки цели выходит за рамки учебной программы и что умение это делать свидетельствует о новом, достойном внимания поведении личности как о результате всего процесса обучения. - *Хэддон Робинсон (1931-2017)* - преподаватель гомиетики, автор многочисленных книг и статей. <https://ru.citatty.net/tsitatty-ob-obuchenii/>

Наша позиция формирующего оценивания по интегрированным дескрипторам успешности отвечает позиции исследователей Назарбаев Университета: «Результаты обучения, четко сформулированные и прочно закрепленные в целях обучения, значительно облегчают сам процесс обучения, поскольку в этом случае академическая деятельность является связующим звеном между результатами обучения и оцениванием в треугольнике конструктивного согласования» (академическая деятельность - результаты обучения - оценивание) [10, с. 88].

В качестве **выводов** подчеркнем следующее. В отчете Европейской университетской ассоциации EUA по проблемам непрерывного профессионального развития педагогов сделан вывод, что постоянное развитие педагогических компетенций – это ответственность не только преподавателя, а все представленные рекомендации следует рассматривать в свете золотого треугольника «обучающийся – учитель – организация». Образование - это улица с двусторонним движением – преподаватели и студенты несут ответственность друг перед другом, которая зависит от типа программы – в безопасной среде, обеспечиваемой организацией, на всех уровнях [9]. Метаобучение с его дизайном в фокусе НПП позволяет усиливать функциональность подготовки будущих педагогов посредством системы компетенций на стыке с качествами личности и ценностями непрерывного развития в профессии (*Learn. Unlearn. Relearn*), развивать практику самоуправления обучающимися собственным НПП («Self-guided learner»), формировать компетенции для развития, улучшения, реализации потенциала, работы в направлении лучшего будущего (*Becoming*).

Статья подготовлена в рамках научного проекта ИРН AP19678852 «Формирование компетенций непрерывного профессионального развития у обучающихся и выпускников направления «Педагогические науки» в условиях академической самостоятельности вуза» по грантовому финансированию Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан.

Литература:

1. Holdsworth S., Sandri O. (2021). Investigating undergraduate student learning experiences using the good practice learning and teaching for sustainability education (GPLTSE) framework. Journal of cleaner production. Vol. 311 DOI: [10.1016/j.jclepro.2021.127532](https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2021.127532)
2. Пичугина В.К. Генезис и модификации «заботы о непрерывном образовании» // Непрерывное образование: XXI век. – 2014. – Вып. 3 (7). DOI: [10.15393/j5.art.2014.2442](https://doi.org/10.15393/j5.art.2014.2442) (дата обращения – 07.02.2025)
3. Shan R., Cardozo M.L., Hjarrand J. (2024). Learning as ecosystems: Shifting paradigms for more holistic programming in education and displacement. International Journal of educational development. Vol. 104. DOI: [10.1016/j.ijedudev.2023.102943](https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2023.102943)

4. Десять шагов комплексного обучения: Четырехкомпонентная модель дизайна обучения / Йерун Дж. Г. ван Мариенбор, Пол А. Киршнер. Пер. с англ. Астана: Zerde Publishing, 2023. 454 с.
5. Flipped Learning Global Initiative (FLGI) /Глобальная инициатива перевернутого обучения, 2019. <https://www.advanced-training.net/ebi-eie/partners/flipped-learning-global-initiative-usa/>
6. Birgili B., Demir O. (2022). An explanatory sequential mixed-method research on the full-scale implementation of flipped learning in the first years of the world's first fully flipped university: Departmental differences. Computers & Education. Vol. 176. DOI: [10.1016/j.compedu.2021.104352](https://doi.org/10.1016/j.compedu.2021.104352)
7. Sailer M., Homner L. The gamification of learning: a meta-analysis. Educational Psychology Review. Vol. 32. Pp. 77-112. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10648-019-09498-w>
8. Kager K., Bolli S., Bucher J., Kalinowski E., Vock M. (2024). Lesson Study - The Game: designing a game-based professional development opportunity for teachers and teacher candidates. International for lesson and learning studies. Vol. 13. Pp. 105-119. DOI: [10.1108/IJLLS-02-2024-0043](https://doi.org/10.1108/IJLLS-02-2024-0043)
9. Continuous Development of Teaching Competences. Thematic Peer Group Report (2019). European University Association. Chair: Tim McIntyre-Bhatty, Bournemouth University, UK EUA coordinator: Luisa Bunesco. [file:///C:/Users/%D0%BF%D0%BA/Downloads/eua%20tpg%20report%203%20%20continuous%20development%20of%20teaching%20competences%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/%D0%BF%D0%BA/Downloads/eua%20tpg%20report%203%20%20continuous%20development%20of%20teaching%20competences%20(1).pdf)
10. Университеты в Казахстане: миссия, исследования, управление. Под ред. А.К. Сагинтаевой. Астана: Высшая школа образования Назарбаев Университета, 2023. 156 с.

УДК 378.24

IMPROVING THE COMPETENCIES OF CONTINUOUS PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF A TEACHER-PSYCHOLOGIST THROUGH THE DEVELOPMENT OF AN AUTHOR'S EDUCATIONAL PROGRAM

Mukusheva S.B., Strunina E.A., Goncharuk N.P.

*(KarU named after academician E.A. Buketov,
general education schools №81, named after K. Nurzhanov Gymnasium, Karaganda)*

The study of the issues of psychological educators' readiness for successful professional activity, the effectiveness of the development of necessary competencies at the learning stage and during their practical application is widely relevant, is considered and comprehensively studied by modern authors.

A.N. Rylov sees the teacher-psychologist as a guide to the ideas and aspirations of students, and therefore he needs the development of tutor competence. The presence of this competence, according to the author, allows a teacher-psychologist to accompany the student's individual educational trajectory, help him analyze and reflect on intermediate achievements, and support the need for continuous improvement of knowledge, skills and abilities to solve emerging problems [1].

A.I. Kasprashitsky draws attention to the need to form the self-awareness of educational psychologists in the process of their training at the university. The author believes that professional self-awareness is a key element in the development of professionally significant skills of future specialists. And this has an impact on the success of the implementation of professional duties by a teacher-psychologist in further practical activities [2].

E.V. Baryshnikova suggests the use of project technologies in the development of professional competencies of future psychological educators. Their use is aimed at developing the ability of educational psychologists to determine the range of tasks within the set goal and choose the best ways to solve them based on current legal norms, available resources and limitations [3].

Along with professional ones, researchers pay attention to the development of personal qualities of a teacher-psychologist. Thus, D.A. Murzaleva and M.M. Shubovich consider empathy, tolerance, sociability, and other personal qualities necessary for a teacher-psychologist in the implementation of his main professional activity [4].

Kazakhstani researchers reveal the importance of the competencies of continuous professional development in the process of professional advancement and career growth of a

teacher, including a teacher-psychologist [5]. The competencies of continuous professional development of a teacher include:

- willingness and ability to learn about internal resources;
- willingness and ability to identify work with professional difficulties;
- willingness and ability to organize work with artificial intelligence and ICT for professional development;
- willingness and ability for research activities;
- self-management;
- monitoring of professional development and career and educational growth.

The professional standard "Teacher" for educational psychologists defines the criteria of teachers' competence by qualification categories, structured according to the principle of building up. One of the criteria of competence is the planning of the content of the teaching or learning and upbringing process based on the author's program [6]. Therefore, this competence is in demand and is one of the indicators of a teacher's continuous professional development.

The requirements for the development of author's programs are fixed in the standard qualification characteristics of positions of educational psychologists [7]. Holders or applicants for compliance with the qualification requirements with the definition of professional competencies of a "master teacher" must have an author's program.

The criteria for the development of an author's program can serve as the Provision of the competition "The best author's program" within the framework of the regional forum "Ticket to the Future", developed by the educational and methodological center for the development of education in the Karaganda region. The holding of such competitions is approved in the list of national and international Olympiads and competitions of scientific projects (scientific competitions) in general education subjects, competitions of performers, competitions of professional skills and sports competitions and the criteria for their selection [8].

The regional regulations provide for the organization and conduct of the competition and the requirements for the design of copyright programs.

So, the author's program should contain:

- the title page;
- a review (by a researcher, practical teachers);
- an explanatory note;
- course content;
- educational and thematic plan;
- methodological support of the program (applications with control and measuring materials);
- an information block (a list of references for teachers, for students, a list of references, Online resources).

The main elements of the title page are defined – the name of the educational organization (according to the charter); personal data (according to the documents) and the position of the authors of the program; the name and year of the author's program development.

The criteria for drafting an explanatory note are orientation and relevance. The explanatory note includes the goals of developing the author's program and the tasks of its implementation, the features or distinctive features, the novelty of this author's program, its exclusivity and universality, as well as the corresponding goals, expected results and ways to verify them.

It is recommended to include in the content of the author's programs: an educational and thematic plan, a list of sections and their corresponding topics, the number of hours broken down into theoretical and practical types of work. Attention should be paid to the fact that the content of the author's program is revealed through brief descriptions of topics, taking into account the type of lesson – theoretical or practical.

Since the author's program is, first of all, the result of the teacher's methodological activity, it is necessary to present the forms of summarizing the results for each section and topic, types of

thematic classes, methods and forms of organization of the educational process, interactive and technical teaching tools.

Participation in the competition for the best author's program activates the activities of educational psychologists in the development of this type of methodological products, contributes to the systematization of their own professional experience and the study of the experience of colleagues, directs the efforts of the educational psychologist to the scientific search for modern pedagogical approaches in its implementation.

Let's consider the improvement of the competencies of continuous professional development of a teacher-psychologist through the development of an author's program using the example of the author's program "The use of intellectual team games with students and teachers in the preventive work of a psychologist at school" by teachers-psychologists E.A. Strunina and N.P. Goncharuk.

The competence of continuous professional development is the willingness and ability to understand internal resources determined by the level of aspirations of the teacher-psychologist to achieve a certain result. In our case, this competence is determined by the internal motivation of the teacher-psychologist to manifest his internal resources, to understand the ratio of their sufficiency to the development and implementation of the author's program. Both educational psychologists, the authors of the program, have sufficient professional experience to summarize and disseminate their educational and methodological achievements.

In accordance with the regulations on the scientific and methodological council of the methodological cabinet of the State Institution "Department of Education of the city of Karaganda", the following sections are presented in the author's program:

1. Introduction
2. Explanatory note
3. Content
4. Thematic planning
5. Conclusion
6. List of literature
7. Application.

The competence of continuous professional development – the willingness and ability to identify work with professional difficulties is expressed in the ability of educational psychologists not only to identify the problem, but also to find solutions to the current situation. The authors of the program emphasized the importance of intellectual team games as one of the most popular and effective forms of working with children, as they contribute to the development of cognitive, communicative, and emotional-volitional skills, increase the level of psychological comfort, and allow for quick monitoring of existing knowledge. At the same time, the authors proceeded from the fact that in modern conditions of the educational environment, there is an increasing need to find new working methods aimed at developing emotional intelligence, building stress tolerance and effective interaction skills. Intellectual and team games combine game and cognitive components, contributing to the involvement of participants in the learning process, personal growth and socialization. In this regard, this program has been developed, which includes an up-to-date and innovative approach to the preventive work of a school psychologist, focused on the use of intellectual and team games as an effective tool for creating a favorable psychological climate, developing communication skills and preventing destructive behavior among students and teachers.

When choosing the topic of the author's program, the authors proceeded from the fact that the formulation of the topic is the starting point of all their subsequent activities. In this issue, a large-scale and comprehensive study of educational tasks reflected in state and regulatory documents, the requests of students and their parents, the expectations of colleagues and management from the activities of a teacher-psychologist should be paramount. That is, the authors of the program consider the interests of all stakeholders in the educational process. In accordance with this, the problems that the implementation of the author's program is aimed at solving are indicated, while not all the problems that are relevant at the moment for a certain contingent of

students or an educational organization are identified, but only those that the proposed program is aimed at solving, and its role in their full or partial resolution is described.

The authors stipulated that the program is designed for students in grades 7-11 and teachers. The implementation of the author's program is aimed at obtaining the following skills:

- plan your activities and predict their results;
- the basics of introspection;
- work in a team;
- develop single-mindedness and the desire to win;
- create an optimal and comfortable working environment;
- to develop physical qualities and creative abilities.

Based on the understanding that in the formulation of goals both the future result and the nature of the activity for its implementation should be presented; tasks specifying the goal should fully disclose the goal in their entirety, and not expand or replace it, the authors define the purpose and objectives of the author's program.

The purpose of the program is to integrate intellectual team games into the psychological practice of a school psychologist to enhance cognitive activity and improve the emotional state of participants in the educational process and the development of their interpersonal skills. Among the tasks are the development of communication and social skills, the formation of team spirit and cooperation through team games, increasing the level of emotional intelligence through game techniques, training strategies for self-regulation and stress tolerance.

The program provides a methodological justification for the use of intellectual team games in psychological practice, a description of the key formats of intellectual team games, as well as scenarios and algorithms for their implementation. Special attention is paid to the following aspects of the preventive work of a school psychologist:

- development of teamwork and trust in the team;
- conflict resolution and the formation of positive communication;
- reducing anxiety and emotional tension;
- development of creative thinking and analytical abilities.

The study of the use of intellectual team games in the preventive work of educational psychologists and the impact on students and teachers allowed the authors to select the appropriate methods and techniques for the implementation of the program.:

1. Game methods are the main tool of the program. It allows you to learn in a relaxed atmosphere, develop creative thinking and strengthen teamwork.

2. Role-playing and situational game methods - involve taking roles that differ in content and status; playing unusual roles; playing your role in a grotesque, i.e. enhanced version.

3. Communicative game methods – aimed at developing adolescents' ability to see their strengths in another person, contributing to a deeper awareness of the sphere of communication and teaching the ability to cooperate.

4. Training methods are used to develop personal qualities, build cohesion and team spirit.

5. Methods of reflection and self-knowledge - allow participants to analyze their actions, find growth areas and improve skills.

6. Methods of forming "emotional literacy" - involve learning to recognize emotional states by facial expressions, gestures, voice; the ability to take into account the feelings of another person in conflict situations.

8. Discussion methods - allow to implement the principle of subject-subject interaction, to identify different points of view on any problem.

The program offers a variety of forms of work: own game, brain ring, quiz, quest, fun and resourceful club, intellectual quizzes, brainstorming, classes with training elements, logic games, art classes with students of different ages and teachers, which makes it a universal tool in the practice of a school psychologist.

The available forms of organizing intellectual team games make it possible to effectively involve both students with different levels of training and the teaching staff in the educational

process, contributing to the activation of cognitive activity, the formation of trusting relationships and the prevention of professional burnout among teachers. One of the key advantages of the program is its applied nature: the proposed intellectual and team games are easily adapted to the specifics of a particular educational organization, age characteristics and the level of abilities of participants in the educational process. They can be conducted both as part of regular activities and outside of school hours, including online formats, which makes them accessible to any audience.

In general, it can be stated that intellectual team games contribute to the expansion of horizons, the development of logical thinking, attention, memory, constructive interaction skills and strategic planning among students. Joint play activity allows students to better understand and regulate their emotions, cope with failures. The inclusion of teachers in the game helps to create a favorable emotional background and develop their empathy for students. Team games promote the development of skills of interaction, cooperation, and collective decision-making, which is important for conflict prevention and the formation of a healthy psychological climate in the team. Game formats involve students in constructive activities, increase their learning motivation, promote the development of social responsibility and the correct expression of emotions. This was confirmed by the authors during the analysis of the survey results through the demonstration of such NPR competence as readiness and ability for research activities, during which the following was determined:

1. According to the survey, more than 70% of students noted the expansion of horizons, improvement of logical thinking, attention and memory after participating in games. About 80% of teachers confirmed that games contribute to the development of strategic thinking and analytical abilities among schoolchildren.

2. 65% of students reported that intellectual and collective games helped them learn to better understand and manage their emotions. 60% of teachers noticed that students began to work better in a group and react more calmly to failures.

3. 75% of the students noted that they had learned to interact better with classmates in a team. About 68% of teachers confirmed that children have improved their ability to negotiate and work in a group, and students use constructive communication skills.

4. 60% of the students stated that after participating in intellectual and team games they began to feel more confident and calm. 70% of teachers noted a decrease in anxiety among students, especially among those who had previously experienced discomfort in collective activities.

5. More than 50% of teachers indicated that intellectual team games contribute to reducing conflict among students, and about 65% of teachers noted an increase in children's motivation and interest in learning activities and their more active participation in school life.

6. More than 70% of teachers expressed their willingness to continue using this method in their work, 80% of students would like to continue participating in intellectual and collective games.

7. More than 75% of teachers noted that the preparation and conduct of intellectual collective games do not require much difficulty, but noted some difficulties in organizing the games were not:

- Lack of time 15%
- Lack of interest among some students-5%
- Organizational difficulties – 25%
- There were no difficulties – 55%.

It is noteworthy that the results obtained in the course of scientific research by students and teachers largely coincide. This may indicate that the development of certain abilities, skills, and the availability of certain skills among students is the result of teachers having them. That is, a teacher who is constantly developing and continuously improving his professional level is the key to the student's educational growth.

From all of the above, it can be concluded that the author's program "Using intellectual team games in the preventive work of a psychologist at school" is a valuable methodological resource for specialists working in the education system. Its implementation is aimed at strengthening the

psychological health of the school community, developing positive communication and creating a safe environment in the organization of education. As a result of the review, this author's program is recommended for practical use by educational psychologists, social educators and classroom teachers, and can also serve as an example of the development of an author's program as a methodological product, considered as a stage of continuous professional growth of a teacher. Thus, the work on the author's program makes it possible to improve the existing and form the missing competencies of the continuous professional development of a teacher-psychologist, which contributes to his professional and career growth.

The article was prepared within the framework of the scientific project IRN AR19678852 "Formation of competencies for continuous professional development among students and graduates of the field of Pedagogical sciences in the context of academic independence of the university" under grant funding from the Science Committee of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan.

References:

1. Rylov A.N. Deyatel'nost' pedagoga-psihologa v usloviyah individualizatsii obucheniya [*The activity of a teacher-psychologist in the context of individualized learning*] // Vestnik Samarskogo universiteta. Istoriya, pedagogika, filologiya Vestnik of Samara University. History, pedagogics, philology. – 2023. – V.29, №4. – P.81-86. DOI: <http://doi.org/10.18287/2542-0445-2023-29-4-81-86>
2. Kasprazhickij A.I. Pedagogicheskie instrumenty formirovaniya professional'nogo samosoznaniya studentov, obuchayushchihya po napravleniyu «Pedagog-psiholog» [*Pedagogical tools for the formation of professional self-awareness of students studying in the direction of «Teacher-psychologist»*] // Sovremennoe pedagogicheskoe obrazovanie. – 2024. – №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pedagogicheskie-instrumenty-formirovaniya-professionalnogo-samosoznaniya-studentov-obuchayushchihya-po-napravleniyu-pedagog>
3. Baryshnikova E.V. Primenenie proektnykh tekhnologiy v razvitiy professional'nykh kompetentsiy u budushchih pedagogov-psihologov [*The use of project technologies in the development of professional competencies among future educational psychologists*] // Uchenye zapiski universiteta Lesgafta. – 2023. – №6 (220). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/primenenie-proektnykh-tehnologiy-v-razvitiy-professionalnykh-kompetentsiy-u-budushchih-pedagogov-psihologov>
4. Muzaleva D.A. SHubovich M.M. Razvitie lichnostnogo samoopredeleniya budushchih pedagogov-psihologov [*Development of personal self-determination of future educational psychologists*] // Gumanitarno-pedagogicheskoe issledovaniya. – 2024. – V.8, №3. – P.15-25. <https://www.google.com/search?client=safari&rls=en&q=doi:+10.18503/26583186-2024-8-3-15-25&ie=UTF-8&oe=UTF-8>
5. Mukanova S.D., Murzalinova A.ZH., Sakaeva A.N., Mukusheva S.B., Imanov A.K. Integratsiya predmetnykh, pedagogicheskikh i kompetentsiy nepreryvnogo professional'nogo razvitiya v strukture professional'noj kompetentnosti: metodologicheskie osnovaniya [*Integration of subject, pedagogical and continuous professional development competencies in the structure of professional competence: methodological foundations*] // Bulletin of the Karaganda university. – 2023. – № 4. – P. 22-34 <https://doi.org/10.31489/2023ped4/22-34>
6. Ob utverzhdenii professional'nogo standarta «Pedagog» [*On the approval of the professional standard «Teacher»*] / Prikaz i.o. Ministra prosveshcheniya Respubliki Kazahstan ot 15 dekabrya 2022 goda № 500 <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200031149>
7. Ob utverzhdenii Tipovykh kvalifikatsionnykh harakteristik dolzhnostej pedagogov [*On approval of Standard qualification characteristics of teachers' positions*] / Prikaz Ministra obrazovaniya i nauki Respubliki Kazahstan ot 13 iyulya 2009 goda № 338 <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V090005750>
8. Ob utverzhdenii Perechnya respublikanskih i mezhdunarodnykh olimpiad i konkursov nauchnykh proektov (nauchnykh sorevnovanij) po obshcheobrazovatel'nykh predmetam, konkursov ispolnitelej, konkursov professional'nogo masterstva i sportivnykh sorevnovanij i kriterii ih otbora [*On approval of the List of national and international Olympiads and competitions of scientific projects (scientific competitions) in general education subjects, competitions of performers, competitions of professional skills and sports competitions and criteria for their selection*] / Prikaz Ministra obrazovaniya i nauki Respubliki Kazahstan ot 7 dekabrya 2011 goda № 514 <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1100007355>

НЕПРЕРЫВНОЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ – ПУТЬ ОТКРЫТИЙ, ДОСТИЖЕНИЙ И ПЕРСПЕКТИВ

Подовинникова А.И.

(Средняя школа-комплекс национального возрождения №17, г. Петропавловск)

В современном мире, где технологии и методики обучения постоянно эволюционируют, роль учителя начальных классов становится всё более многогранной и ответственной. За 15 лет работы в школе я пришла к глубокому убеждению: непрерывное профессиональное развитие – это не просто формальное требование системы образования, а насущная необходимость для каждого педагога.

Современный педагог – это не просто носитель знаний, а человек, способный вдохновлять, мотивировать и адаптироваться к изменяющимся условиям образования. Быть учителем – значит постоянно учиться самому. В условиях стремительного развития технологий, обновления образовательных стандартов и меняющихся потребностей обучающихся непрерывное профессиональное развитие становится неотъемлемой частью педагогической деятельности. Как отмечал выдающийся педагог Василий Сухомлинский:

«Учитель живёт, пока он учится; как только он перестаёт учиться, в нём умирает учитель». Учитель начальных классов – это первый наставник в жизни ребёнка. Именно в этом возрасте формируются учебные привычки, познавательный интерес и основы функциональной грамотности. Чтобы успешно вести обучающихся по пути знаний, необходимо постоянно совершенствовать методы работы. Моя цель – не только передавать обучающимся знания, но и учить учиться, мыслить и находить решения. И чем больше я учусь сама, тем лучше могу помочь своим ученикам в их первых шагах по дороге знаний.

Я – учитель начальных классов, и для меня профессиональный рост – это путь, полный открытий, сложностей и достижений.

Начав свой путь в образовании, я быстро осознала, что базовое педагогическое образование – это только фундамент. Каждый новый класс обучающихся приносит уникальные вызовы, требующие новых подходов и решений. Именно поэтому я выработала собственную систему профессионального развития, свой индивидуальный образовательный маршрут [1], основанный на нескольких ключевых направлениях.

Одно из направлений моего непрерывного профессионального развития – это систематическое изучение современных образовательных методик. Это включает в себя анализ и сравнение различных подходов к обучению, от традиционных методов до инновационных, таких как геймификация, проектное обучение и использование цифровых технологий. Инновационные методики позволяют лучше адаптировать процесс обучения к потребностям учеников, что способствует более эффективному усвоению материала и развитию критического мышления. Более того, современные подходы способствуют созданию более привлекательной и интересной образовательной среды, что повышает мотивацию учащихся к познанию.

В этой связи, ежегодно посещаю профессиональные семинары и вебинары, где знакомлюсь с инновационными подходами к обучению. Особенно ценным явилось освоение методик развития критического мышления и проектной деятельности в рамках курсов повышения квалификации педагогических кадров «Формирование ключевых компетенций учащихся начальной школы» (2022г.). Внедрение новых подходов позволило значительно повысить мотивацию и вовлечённость обучающихся в образовательный процесс. Результатом прошедших курсов стала разработанная мной система формативного оценивания «Три кита», которая на 30% повысила качество знаний обучающихся по предметам: «Математика», «Русский язык», «Познание мира» и «Естествознание».

Дальнейший ступенью моего развития стала разработка методики построения урока «Я-мишень», которая позволяет не только качественно организовывать процесс обучения, но и достигать высоких результатов. Результатов моих как учителя и результатов моих учеников.

Приведу некоторые мои достижения непрерывного профессионального развития:

- призёр в номинации «Лучшее технологическое решение» регионального этапа Республиканского конкурса «Панорама педагогических идей» (ФАО «НЦПК «Өрлеу» «ИПК ПР по СКО». 2019 г.);

- победитель городского конкурса «Лучший урок» в номинации «Урок познания мира» (Отдел образования г.Петропавловска, 2020 г.);

- обладатель ГРАН-ПРИ областного конкурса Панорамных уроков для учителей начальных классов по теме «Организация поисковой деятельности на современном уроке в начальной школе для повышения функциональной грамотности младших школьников» (ЦМРиТО, СКО, 2024 г.).

Второе направление непрерывного профессионального развития – активное применение цифровых технологий. В условиях стремительно развивающейся цифровой составляющей всех сфер деятельности конкретного современного человека и мировой цивилизации в целом образование никак не могло остаться за границей значительных изменений [2]. В условиях цифровизации образования я освоила работу с образовательными платформами и создание собственного цифрового контента. Это позволило сделать уроки более динамичными и адаптированными к восприятию современных детей. В условиях пандемии коронавируса я выпустила серию уроков русского языка, которая была опубликована на платформе YouTube на канале ФАО «НЦПК «Өрлеу» «ИПК ПР по СКО» (2021г.). Разработанные уроки получили высокую оценку экспертами.

Третье направление – исследовательская деятельность обучающихся. Наибольшая потребность и мотивация существует у учителей начальных классов к совершенствованию исследовательской компетенции [3]. Работая над проектами, обучающиеся знакомятся с разнообразием окружающего мира, получают представления о его устройстве, о способах получения знания о нём, учатся самостоятельно добывать информацию, систематизировать и обобщать её. Мои обучающиеся регулярно принимают участие в конкурсе исследовательских работ и творческих проектов «Зерде» занимая призовые места и становясь победителями.

Так, проект «Энергия ветра» Зелинского Тамерлана удостоен 1 места (2018 г.);

Ширин Сергей, автор проекта «Жидкие обои» стал обладателем диплома второй степени (2019г.).

Особое внимание я уделяю развитию своих личностных качеств. Современный учитель должен быть не только предметником, но и психологом, организатором, медиатором. Регулярные тренинги по развитию эмоционального интеллекта и коммуникативных навыков помогают мне находить подход к каждому ученику и эффективно взаимодействовать с окружающими. Результатом этого стало получение благодарности за активное участие в открытии XV Форума Межрегионального сотрудничества Республики Казахстан и Российской Федерации (Отдел образования г. Петропавловска, 2018г.).

Обучение на курсах государственного языка «Тіл мектебі», организованной Ассамблеей народа Казахстана, позволяет мне осуществлять общение на казахском языке (Қазақстан Халқы Ассамблеясы, Ақмола облысы, 2019 ж.).

Мой опыт показывает, что профессиональное развитие приносит ощутимые результаты. За последние пять лет мои ученики стабильно показывают высокие результаты на олимпиадах и конкурсах различного уровня. Более 80% выпускников демонстрируют уровень подготовки выше среднего при переходе в среднюю школу. Уровень знаний, который получают мои обучающиеся, позволяет им поступать в гимназии и лицеи города, а

также за пределы страны: Аношин Святослав (ИТ-лицей г.Петропавловска, 2024г.), Габит Омар (лицей «Лорд» г. Петропавловска, 2024 г.), Зайцева Дарья (гимназия, г.Москва, РФ).

Важно отметить, что современные реалии открывают новые перспективы для профессионального развития педагогов [4]. Дистанционные форматы обучения, сетевые профессиональные сообщества, международные образовательные платформы – всё это создаёт беспрецедентные возможности для самосовершенствования.

Говоря о перспективах, я вижу необходимость развития следующих направлений:

1. Освоение методик персонализированного обучения с использованием искусственного интеллекта.

2. Углубление междисциплинарного подхода в начальном образовании.

3. Развитие компетенций в области инклюзивного образования.

В заключение хочу подчеркнуть: непрерывное профессиональное развитие – это не бремя, а увлекательное путешествие, которое делает нашу профессию ещё более интересной и значимой. Каждый новый навык, каждая освоенная методика – это новые возможности помочь обучающимся раскрыть свой потенциал и подготовиться к вызовам будущего.

Моя профессия уникальна тем, что я учу и учусь одновременно. И именно в этом постоянном развитии заключается секрет моей успешной педагогической деятельности.

Литература:

1. Валеева Р. А., Парфилова Г.Г. и др. Мотивация профессиональной карьеры будущих педагогов // Образование и саморазвитие. – 2022. – Т. 17. – № 3. – С. 169–186. – DOI:10.26907/esd.17.3.14
2. Юртаева Н. И. Управление карьерными ориентациями в профессиональном развитии // Вестник Казанского технологического университета. – 2012. – Т. 15. – № 1. – С. 300–306.
3. Обухова Л.А., Попова О.А., Орлихина Н.Е. Профессиональное развитие учителя в непрерывном повышении квалификации// Вестник Тверского государственного университета. Серия: Педагогика и психология». - 2021. - № 2. – С. 80 -93.
4. Нугуманова Л.Н., Яковенко Т.В., Шайхутдинова Г.А. Драйверы современного образования, или будущее начинается сегодня // Современное образование: актуальные вопросы и инновации. - 2020. - № 1. -С. 80-85.

УДК 37.013

СОСТОЯНИЕ ГОТОВНОСТИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ (ПО МАТЕРИАЛАМ ОПРОСА)

Сазонова Е.В., Семенович А.Г., Теслина О. С.

Научный руководитель - Мурзалинова А.Ж.

(СКУ им. М.Козыбаева, г. Петропавловск)

В современной системе образования наблюдаем постоянный рост требований к профессиональной деятельности педагогов, которым предстоит решать сложные задачи обучения и воспитания подрастающего поколения. Не исключение - начинающие педагоги («педагоги ранней карьеры» [1]). Мы согласны с Водопьяновой Л. С., Толмачевой О. В., Прусаковой Е. В., утверждающими, что «начало самостоятельной профессиональной деятельности молодого педагога - объективно сложный процесс, требующий поддержки и сопровождения со стороны профессионального педагогического сообщества» [2, с. 4]. Этот период становится ключевым в формировании профессиональной идентичности и требует наличия структурированной системы ресурсного сопровождения.

Согласно исследованию, проведенному магистрантами СФУ, «молодые специалисты часто сталкиваются с трудностями при установлении дисциплины, решении методических задач, ведении документации, а также выстраивании взаимодействия с родителями и коллегами» [2, с. 29]. Эти трудности усугубляются недостатком практического опыта, что делает начало профессионального пути стрессовым и порой демотивирующим. Исследование Б. Кайруллиной также показывает, что более половины молодых педагогов-

психологов испытывают затруднения в работе с дисциплиной и «трудными» учениками, а почти каждый пятый сталкивается с недостаточным информационно-методическим обеспечением [3, с. 2].

Таким образом, современные реалии, такие как увеличение рабочих нагрузок и возросшие требования со стороны общества, только усиливают необходимость поддержки педагогов-психологов. Kakeroto I., Memon I. A., Jalbani K. B., Talpur Q., Halepoto I. A. отмечают, что «еще в период обучения в вузе необходимо создавать условия для ускорения профессиональной адаптации через выполнение проектов, кейсов, портфолио, интегрирующих академические и профессиональные цели» [4, с. 169]. Это подчеркивает необходимость создания ресурсного сопровождения, что поможет будущим педагогам-психологам мягко войти в профессиональную деятельность.

На основе анализа литературы мы сформулировали рабочее определение, которое наиболее точно, на наш взгляд, отражает сущность концепта «ресурсное сопровождение».

Ресурсное сопровождение - это комплексная модель информационного, методического и психологического обеспечения, основанная на интеграции формального образования с неформальным и информальным, помогающая будущим педагогам-психологам адаптироваться в профессиональной среде и освоить профессию посредством интенсивного обмена лучшими практиками профессионального развития.

Востребованность ресурсного сопровождения подтверждается результатами опроса «Аспекты профессиональной подготовки будущих педагогов-психологов», проведенного нами в январе 2025 года (с использованием Google форм).

Текст опросника разработан нами. Респонденты - студенты групп ППС 21 (8 чел.), ППС-22к (1 чел.), ППС-22 (10 чел.), НОИП(KZ-US)-23 (12 чел.), ПвО(KZ-US)-23 (8 чел.).

Приведем результаты опроса и их качественно-количественную интерпретацию.

1 раздел. Общие вопросы

1. Как Вы оцениваете свою готовность к началу профессиональной деятельности?

Полностью готов(а) – 17,9%; скорее готов(а) – 59%; скорее не готов(а) – 17,9%; совсем не готов(а) – 5,2%.

Большинство студентов (59%) считают себя «скорее готовыми», что говорит о наличии у них базовых знаний и навыков, но при этом сохраняется некоторая неуверенность. Возможно, им требуется дополнительный практический опыт или уверенность в своих силах.

Лишь 17,9% студентов полностью уверены в своей готовности. Это относительно небольшая часть, что может указывать на недостаточную практическую подготовку в процессе обучения или на высокий уровень требований к себе.

17,9% респондентов ответили, что «скорее не готовы», что свидетельствует о нехватке знаний, практики или уверенности в собственных силах.

5,2% студентов отметили, что совсем не готовы, что может указывать на серьезные пробелы в подготовке или отсутствие уверенности в выборе профессии.

Таким образом, можно сделать вывод, что, несмотря на теоретическую и частично практическую подготовку, у значительной части студентов сохраняются сомнения и тревожность перед началом профессиональной деятельности. Это может говорить о необходимости усиления практико-ориентированного обучения, стажировок, тренингов по развитию уверенности и адаптации к профессиональной среде.

2. Какие аспекты Вашей профессиональной подготовки и почему требуют дальнейшего развития, чтобы Ваше вхождение в профессию было мягким?

Теоретический аспект (изучение базовых знаний и концепций) - 4 ответа; практический аспект (развитие навыков через практику) - 19; психологический аспект (развитие личностных качеств) - 5; нравственно-этический аспект (формирование профессиональной этики) - 3; методический аспект (освоение технологий и методов работы) - 11; информационный аспект (использование современных технологий) - 6; творческий аспект (поиск инновационных решений) - 4.

Будущие педагоги ощущают нехватку реального опыта работы, освоения эффективных методик и применения современных технологий.

Практический аспект. Основная сложность – недостаток практического опыта, что затрудняет адаптацию к реальным условиям работы.

Ответы студентов: «Теория — это одно, а как проводить урок и объяснять тему - совсем другое», «Мало практики», «Практический аспект, т.к. все знания в частности даются и укрепляются через практику».

Методический аспект. Студенты осознают необходимость изучения и освоения современных педагогических методик.

Ответы студентов: «Методический и практический, потому что развивая данные аспекты, я смогу легко влиться в работу», «Методический аспект. Знаю очень ограниченное количество технологий и методов работы».

2 раздел. Ожидания

3. Чего Вы больше всего ожидаете от своей работы в первый год?

Анализируя ответы студентов на вопрос о том, чего они ожидают от первого года работы, можно выделить несколько ключевых направлений их ожиданий:

А) Адаптация и формирование профессиональной идентичности.

Многие студенты отмечают, что первый год будет посвящен адаптации к новой роли, изучению образовательной среды и поиску эффективных методов работы. Они осознают, что потребуется время, чтобы привыкнуть к рабочему процессу, установить контакт с учениками и коллегами.

Примеры ответов: «Я думаю, что первый год моей работы будет адаптация к среде деятельности», «Открытие нового, работа в школе позволит увидеть, как все происходит изнутри».

Б) Накопление практического опыта и применение знаний.

Значительная часть респондентов ожидает, что первый год станет важным этапом в развитии их профессиональных навыков. Они хотят проверить свои теоретические знания на практике, научиться работать с учениками и понять специфику педагогической деятельности.

Примеры ответов: «Применить теоретические знания в реальном опыте», «Я ожидаю получить практический опыт в профессиональной сфере», «Нового опыта, знаний, возможностей», «Получение нового опыта, применения изученного».

В) Взаимодействие с коллегами и поддержка наставников.

Студенты осознают важность коллегиальной поддержки, обмена опытом и наставничества. Для многих этот фактор играет ключевую роль в успешной адаптации и профессиональном становлении.

Примеры ответов: «Знакомство с коллективом и учениками», «Обмен опытом и получение обратной связи», «Поддержка коллектива – помощь наставников и обратная связь от руководства», «Мягкое вхождение в педагогический коллектив».

Г) Установление контакта с учениками.

Ожидания студентов включают не только освоение педагогической деятельности, но и выстраивание доверительных отношений с детьми. Многие подчеркивают важность взаимопонимания и умения находить подход к каждому ученику.

Примеры ответов: «В первую очередь найти общий язык с детьми», «Установление доверительных отношений с детьми, родителями и коллегами», «Научиться точно и ясно объяснять сложные концепции, чтобы студенты могли легко усваивать материал».

Д) Личностный и профессиональный рост.

Некоторые студенты рассматривают первый год работы как возможность понять, подходит ли им профессия, и почувствовать себя на своем месте. Они надеются, что смогут реализовать себя и продолжить карьеру в педагогике.

Примеры ответов: «Я ожидаю, что меня действительно затянет в мою профессию и я не отвернусь от нее», «Получить ответ на вопрос: Подходит ли мне данная профессия?», «Успеха, и то, что мне понравится моя работа, и я останусь работать дальше».

Е) Трудности и вызовы.

Некоторые студенты осознают, что первый год может быть сложным, и готовы к преодолению трудностей, стрессу и возможному профессиональному выгоранию.

Примеры ответов: «Что будет трудно, страшно и надо справляться», «Деньги и выгорание».

4. Какие навыки, по Вашему мнению, наиболее важны для начала профессиональной деятельности?

Анализируя ответы студентов, можно выделить несколько ключевых навыков, которые, по их мнению, необходимы для начала профессиональной деятельности.

А) Коммуникативные навыки.

Студенты подчеркивают важность умений ясно и доступно выражать свои мысли, способности эффективно взаимодействовать с коллегами или учениками, эмпатии и навыков активного слушания.

Б) Адаптивность и гибкость.

Важность способности быстро адаптироваться к новым условиям и изменениям в профессиональной среде отмечена многими. Это предполагает: открытость к обучению, готовность к изменениям, гибкость в принятии решений.

В) Организационные навыки и тайм-менеджмент.

Студенты понимают, что управление временем и ресурсами играет важную роль в их будущей профессии, в том числе: умение планировать деятельность, навыки работы с несколькими задачами одновременно (multitasking), способность к самодисциплине.

Г) Критическое и аналитическое мышление.

Студенты подчеркивают важность умения анализировать информацию и делать выводы, способности решать проблемы и принимать взвешенные решения.

Д) Эмоциональная устойчивость и стрессоустойчивость, что особенно актуально для педагогов-психологов.

Отмечено как наиболее важное умение сохранять спокойствие в сложных ситуациях, навыки саморегуляции.

Е) Профессиональные знания и навыки.

Наиболее часто называют: знание возрастной психологии и инклюзии, владение педагогическими методиками, способность применять теоретические знания на практике.

Студенты осознают важность как softskills (коммуникация, адаптивность, критическое мышление), так и профессиональных компетенций (знание методик, педагогики, психологии). Наиболее значимыми навыками называют коммуникабельность, адаптивность, организацию работы, критическое мышление и стрессоустойчивость.

5. Какие качества, по Вашему мнению, наиболее важны для начала профессиональной деятельности?

Вот анализ ответов студентов на вопрос о наиболее важных качествах для начала профессиональной деятельности:

Ответственность. Это качество упоминается чаще всего. Оно включает готовность выполнять свои обязанности на высоком уровне, быть надежным для работодателя, коллег и учеников. Ответственный специалист вызывает доверие и способствует успешному развитию карьеры.

Стрессоустойчивость. Многие студенты считают важным умение сохранять продуктивность в сложных ситуациях, справляться с эмоциональными нагрузками и давлением. Особенно это актуально для педагогической и психологической сфер, где работа связана с взаимодействием с людьми.

Гибкость и адаптивность. Умение подстраиваться под изменяющиеся условия, быстро реагировать на новые ситуации и находить компромиссы в коллективе также занимает значительное место среди упомянутых качеств.

Коммуникативные навыки. Навыки общения, доброжелательность, умение находить общий язык с коллегами, студентами и родителями – важный аспект успешного начала профессиональной деятельности.

Эмпатия. Способность понимать чувства и эмоции других людей помогает выстраивать доверительные отношения, что особенно важно в профессиях, связанных с работой с людьми (образование, психология, медицина).

Стремление к саморазвитию. Многие подчеркивают, что профессиональный рост невозможен без желания учиться, развиваться, осваивать новые навыки и следить за изменениями в сфере деятельности.

Уверенность в себе. Умение принимать решения и отстаивать свою позицию без страха ошибки способствует эффективной работе и созданию профессионального авторитета.

Терпение. Особенно значимо для педагогов и психологов. Работа с людьми, особенно с детьми, требует выдержки и умения работать с разными темпами и уровнями подготовки.

Инициативность и креативность. Готовность предлагать новые идеи, улучшать рабочие процессы, внедрять инновации помогает специалисту быть востребованным и успешным.

Организованность и дисциплина. Способность правильно распределять время, планировать задачи и придерживаться намеченного курса способствует высокой эффективности работы.

Анализируя ответы, можно выделить три ключевые группы качеств:

Личностные качества (ответственность, стрессоустойчивость, уверенность, эмпатия, терпение).

Профессиональные компетенции (коммуникативные навыки, обучаемость, целеустремленность, инициативность).

Гибкость и адаптивность (готовность к изменениям, умение находить решения в нестандартных ситуациях).

Раздел 3. Потенциальные трудности

6. С какими из перечисленных трудностей Вы скорее всего столкнетесь в начале профессиональной деятельности? (можно выбрать несколько вариантов):

Установление контакта с учениками, родителями, учителями – 17 (43,6%). Управление конфликтами (между детьми, родителями, коллегами) – 18 (46,2%). Применение на практике психологических методов и технологий – 11 (28,2%). Сложности в планировании своей работы и распределении времени – 12 (30,8%). Отсутствие опыта в организации групповой работы – 10 (25,6%). Работа с документацией (составление программ, планов, отчетов) – 22 (56,4%). Эмоциональная перегрузка и риск выгорания – 18 (46,2%). Организация профилактических мероприятий и тренингов – 8 (20,5%). Недостаток поддержки со стороны коллег или администрации – 12 (30,8%).

Анализируя ответы студентов о возможных трудностях в начале профессиональной деятельности, можно выделить несколько ключевых проблемных областей:

А) Работа с документацией (56,4%).

Это самая часто упоминаемая трудность. Молодые специалисты сталкиваются с необходимостью составления планов, отчетов, образовательных программ и другой документации, что требует внимательности, знания нормативных требований и временных затрат. Вероятно, трудности связаны с недостаточным опытом работы с документами и перегрузкой административными задачами.

Б) Управление конфликтами (46,2%).

Конфликты неизбежны в профессиональной среде, особенно в образовании и психологии. Начинающие специалисты могут испытывать сложности в урегулировании

конфликтов между детьми, родителями и коллегами. Недостаток опыта в разрешении конфликтных ситуаций и выработка эффективных стратегий их урегулирования могут вызывать стресс и напряженность.

В) Эмоциональная перегрузка и риск выгорания (46,2%).

Эмоциональная нагрузка является значительным вызовом для начинающих специалистов. Постоянное взаимодействие с людьми, высокая ответственность, необходимость адаптироваться к различным ситуациям – все это может приводить к переутомлению и риску профессионального выгорания.

Г) Установление контакта с учениками, родителями и коллегами (43,6%).

Навыки общения и построения взаимоотношений играют важную роль в профессиональной деятельности, особенно в образовательной сфере. Начиная специалисты могут испытывать трудности в налаживании эффективного общения, особенно с разными категориями людей (учениками, родителями, коллегами), что требует развитых коммуникативных и психологических навыков.

7. Какие из перечисленных трудностей вызывают у Вас наибольшие опасения? Объясните, почему.

Установление контакта с учениками, родителями, учителями – 13 выборов. Управление конфликтами (между детьми, родителями, коллегами) – 7 выборов. Применение на практике психологических методов и технологий – 5 выборов. Сложности в планировании своей работы и распределении времени – 3 выбора. Отсутствие опыта в ведении групповой работы – 3 выбора. Работа с документацией (составление программ, планов, отчетов) – 8 выборов. Эмоциональная перегрузка и риск выгорания – 11 выборов. Организация профилактических мероприятий и тренингов – 2 выбора. Недостаток поддержки со стороны коллег или администрации – 4 выбора.

На основании собранных данных можно выделить четыре главных аспекта, которые вызывают тревогу у студентов перед началом профессиональной деятельности.

А) Установление контакта с учениками, родителями, учителями (13 выборов).

Это наиболее частая проблема, вызывающая опасения у будущих специалистов. Трудности в коммуникации могут быть связаны с: недостаточным опытом взаимодействия с разными категориями людей (детьми, родителями, коллегами); страхом не оправдать ожидания учеников и их родителей; сложностью в установлении авторитета и поддержании дисциплины в классе; необходимостью находить общий язык с разными по характеру и взглядам людьми.

Ответы студентов: *«Боюсь, что дети не будут воспринимать меня всерьез, особенно в начале работы», «Трудно заранее предсказать, как сложатся отношения с родителями учеников, ведь у каждого свои ожидания и требования», «Важно уметь находить баланс между дружеским общением с коллегами и необходимостью сохранять профессиональные границы».*

Б) Эмоциональная перегрузка и риск выгорания (11 выборов). Высокая психологическая нагрузка в педагогической сфере – еще один значимый фактор беспокойства. Основные называемые причины: постоянные стрессовые ситуации, связанные с ответственностью за образовательный процесс; большие объемы работы, требующие высокой самоорганизации и эмоциональной стабильности; давление со стороны администрации, родителей и учеников; необходимость совмещать множество обязанностей без четких границ рабочего времени.

Ответы студентов: *«Опасаясь, что эмоциональное напряжение будет накапливаться, и в какой-то момент я просто не выдержу», «Педагогическая профессия требует полной самоотдачи, а это сложно, если нет внутреннего ресурса», «Главное – не потерять мотивацию к работе, ведь без вдохновения сложно учить других».*

В) Работа с документацией (8 выборов). Бюрократическая часть работы также вызывает у студентов тревогу. Причины этого включают: необходимость вести

документацию в большом объеме (планы, отчеты, программы), недостаток опыта в оформлении документов по установленным стандартам, сложность совмещения административных задач с педагогической деятельностью.

Ответы студентов: *«Мне кажется, что оформление документов отнимет большую часть времени, которое могло бы быть потрачено на подготовку к урокам», «Я плохо разбираюсь в структуре образовательных программ, боюсь запутаться в требованиях», «Хочется сосредоточиться на работе с детьми, а не тратить часы на бюрократию».*

Г) Управление конфликтами (7 выборов). Конфликтные ситуации в образовательной среде неизбежны, и студенты осознают это. Наибольшие опасения вызывает: необходимость решать конфликты между учениками, родителями и коллегами, страх не суметь справиться с агрессивным поведением или недовольством участников образовательного процесса, недостаток знаний и опыта в разрешении сложных ситуаций.

Ответы студентов: *«Я не уверена, что смогу грамотно разрешать конфликты между детьми, не усугубляя ситуацию», «Конфликты в коллективе неизбежны, но боюсь, что отсутствие опыта мешает мне правильно их разрешать».*

Результаты опроса подтверждают востребованность ресурсного сопровождения для профессионального становления будущих педагогов, для мягкого вхождения начинающих специалистов в профессию, повышения их готовности к выполнению профессиональных задач и предотвращения профессионального выгорания, для организации психолого-педагогического сопровождения в соответствии с требованиями [5].

Статья выполнена в рамках научного проекта ИРН АР19678852 «Формирование компетенций непрерывного профессионального развития у обучающихся и выпускников направления «Педагогические науки» в условиях академической самостоятельности вуза» по грантовому финансированию Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан.

Литература:

1. Paniagua, A. and A. Sánchez-Martí (2018). Early Career Teachers: Pioneers Triggering Innovation or Compliant Professionals? OECD Education Working Papers, No. 190, OECD Publishing, Paris. DOI 10.1787/4a7043f9-en.
2. Водошнянова Л. С., Толмачева О. В., Прусакова Е. В. Методический сборник «Методическое сопровождение молодых педагогов в образовательных организациях города Красноярск (из опыта работы городских базовых площадок)» – Красноярск: МКУ КИМЦ, 2022. 46 с.
3. Кайруллина Б. Проблема профессиональной адаптации молодых педагогов. Материалы Международной практической интернет конференции «Актуальные проблемы науки» / Materials of International Practical Internet Conference «Challenges of Science». Выпуск II, 2019. С. 107-109.
4. Kakepoto I., Memon I. A., Jalbani K. B., Talpur Q., Halepoto I. A. Pedagogical Shift: Faculty Insights about E-Teaching Barriers during COVID Pandemic. - 2021. - Ne 15. - P. 1147-1160
5. Об утверждении Правил деятельности психологической службы в организациях среднего образования. В редакции Приказа Министра просвещения Республики Казахстан от 29 июня 2023 года № 186 <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029288>

УДК 378.14.015.62

COMPETENCE OF THE FUTURE TEACHER'S CONTINUOUS PROFESSIONAL DEVELOPMENT "SELF-MANAGEMENT": CONCEPT, ESSENTIAL CHARACTERISTICS, MONITORING TOOLS

Sakayeva A.N.

(Karaganda Buketov University, the city of Karaganda)

One of the research results of the scientific project "Formation of Continuous Professional Development Competencies (CPD) in Students and Graduates of the 'Pedagogical Sciences'

Program in the Context of Academic Independence at Universities" is the framework of competencies for the continuous professional development of future teachers (hereinafter referred to as the Framework of CPD competencies). The CPD competence framework is a systematic and structured description of the CPD competencies of students and graduates of the Pedagogical Sciences field. Its purpose is to present a system of guidelines for the development and measurement of CPD competencies in the educational process of a university in accordance with a number of criteria and indicators. The framework of CPD competencies includes six integrative competencies that are related to the key characteristics of the future teacher's educational and professional activities:

1. Willingness and ability to understand internal resources.
2. Willingness and ability to identify work with professional difficulties.
3. Willingness and ability to work with information and communication technologies (ICT) and artificial intelligence (AI) for professional development.
4. Willingness and ability for research activities.
5. Self-management.
6. Monitoring of professional development and career and educational growth [1].

In this article, we will focus on the concept, essential characteristics, and tools for monitoring the "Self-management" competence. But first, let's turn to the consideration of the concept of "self-management".

The word "self-management" is derived from the word "management", which is the professionally carried out management of an enterprise in conditions of market relations in any field of economic activity, aimed at making a profit through the rational use of resources (E.E. Vershigora, 2008).

One of the first definitions of self-management belongs to the leading expert on time management in Europe, Lothar Seivert (1995), who described it as "... consistent and purposeful use of proven methods of work in everyday practice." According to L. Seibert, the main goal of self-management is to maximize the development of one's own abilities, consciously manage one's life path and the ability to overcome external circumstances.

A.A. Simonova (2008) characterizes self-management as a system of methods of activity for maximizing one's own abilities, conscious and rational management of one's life, positive and effective influence on external circumstances at work and in one's personal life, as well as achieving one's goals. This definition of self-management makes it possible to cover all the processes of self-development of a person as a professional and an individual.

A.A. Ogarkov (2005) identified the main components of self-management:

- self-knowledge is the knowledge of one's strengths and weaknesses, the level of one's knowledge, professional skills, and personal qualities;
- self-determination - knowledge of one's communication needs and achievements, existing problems and ways to overcome them;
- self-organization is the ability to plan your life in the short, medium and long term, use your resources efficiently, and mobilize yourself to achieve a goal;
- self-realization is the ability to express oneself where it is necessary, relying primarily on one's creative abilities;
- self-activity - the ability to show initiative, self - activity, independence;
- self-control - the ability to adapt to a new type of activity;
- self-assessment is the ability to objectively evaluate one's personal qualities and performance;
- autosuggestion is the ability to suggest, convince oneself of something and, on this basis, subordinate oneself, one's behavior to one's will and one's mind;
- self-development is the ability to actively work on oneself, improve one's creative, professional and other qualities.

These elements of self-management are fully applicable to the educational and professional activities of the future teacher. Thus, based on the concept of competencies in the State Mandatory

Standard of Higher and Postgraduate Education and the points of view presented above, the competence of "Self-management" is understood as the *knowledge, skills, and personal qualities necessary for a student to consistently and purposefully apply effective strategies for self-learning, self-development, and self-realization in educational and professional activities with optimal use of their resources for professional development and career and educational growth.*

Next, we present an excerpt from the Framework of CPD competencies with criteria and indicators (essential characteristics) of the "Self-management" competence (Table 1) [1, p. 66] and an overview of the monitoring tools of the competence under study.

Table 1. Criteria and indicators of competence "Self-management"

Criteria	Indicators
Professional development and career and educational growth	Demonstrates leadership skills, teamwork, effective communication with students and teachers
	He is capable of self-regulation, stress tolerance, and resistance to professional personality deformation

The criteria for selecting diagnostic tools for monitoring the competence of "Self-management" of future teachers were:

- the correspondence of diagnostic tools to the research topic;
- the applicability of diagnostic tools for future university teachers;
- easy to use diagnostic tools: lack of excessive volume, clarity of the formulation of questions, the possibility of level interpretation of the results (low, medium, high);
- the possibility of online research, automation of diagnostics, processing and visual presentation of results (graphs, diagrams);
- diagnostics based on the principle of "one diagnostic quality – one technique".

The analysis of the following diagnostic tools is carried out:

1) *Functional leadership test in small groups* (D.Ya. Raygorodsky). The test makes it possible to determine the place of each member of the group in the system of interpersonal relations, to see his psychological status, as well as the hierarchy of statuses of all members of the group. When analyzing the results, attention should be paid to the fact that the statuses of individuals in a group are always dynamic, as they depend on the orientation of each individual's personality, his leading psychological characteristics, the degree of involvement in joint activities, and an active lifestyle. Therefore, each member of the group has the opportunity to change their status for the better and thereby take a higher, more comfortable position in the system of interpersonal relations. With a systematic study (once a semester, annually), one can see the dynamics of interpersonal relationships in a group of students [2].

2) *The "I am a Leader" methodology* (A.N. Lutoshkin, modified by T.A. Mironova) is aimed at determining the leadership qualities of students, including the assessment of such communicative and organizational skills as the ability to lead, become an organizer and inspirer of life in a team, the ability to manage oneself, solve problems, influence others, work with a group, etc. [3].

3) *The Self-assessment of Leadership test* (N.P. Fetiskin, V.V. Kozlov, G.M. Manuilov). The rapid test allows the student to determine his current level of leadership in joint activities [4].

4) *The test "Diagnostics of leadership abilities"* (E. Zharikov, E. Krushelnitsky) allows students to identify leadership abilities that depend on the level of development of organizational and communicative qualities [4].

5) *Methodology for determining communicative and organizational inclinations (COI-2)* (A.V. Bartashev). The COI -2 methodology takes into account that in professions that are related in their content to the active interaction of a person with other people, communication and organizational skills act as the core, without which success in work cannot be ensured [5].

6) *The methodology "Assessment of the level of your organization in professional development"* (S.V. Kadyrova) allows you to determine the level of student's self-organization in continuous professional development [6].

7) *The four-modal emotional questionnaire* (L.A. Rabinovich, modified version by E.P. Ilyin) allows students to identify emotional experiences over time, a tendency to emotional breakdown, pessimistic or positive emotional background. The questions of the methodology help to identify not the emotions themselves, but the mood, optimism or pessimism, aggressiveness and other personality characteristics, as well as the stable emotional experiences of the subjects. Therefore, this technique can largely be considered not as the identification of emotions experienced in their pure form (joy, anger, fear and sadness), but as the subject's tendency to be optimistic or pessimistic, to a positive or negative emotional background [7].

8) *The method of R. Bales – Ts. Schneider* allows you to identify the leader in the student group, identify the factors of manifestation of leadership qualities, pedagogical conditions for the formation of leadership potential. According to the methodology, each student individually ranks the proposed 15 subjects from the list according to their importance for survival in a disaster, then the whole group discusses and accepts a group ranking series during the discussion [8].

9) *The method of determining mental burnout* (A.A. Rukavishnikov) determines the psychoemotional exhaustion of the student, personal distance, mental burnout and the level of motivation to perform educational and professional activities [4, pp. 357-360.].

10) *The method of self-assessment of emotional states* (A. Wessman and D. Rix) allows you to assess the emotional state of the student on the scales of "calmness – anxiety", "energy – fatigue", "elation – depression", "self-confidence – helplessness" [9].

11) *Differential scales of emotions according to K. Izard*. Izard identified 10 qualitatively different "fundamental" emotions: interest-excitement, joy, surprise, grief-suffering, anger-rage, disgust-disgust, contempt-neglect, fear-horror, shame-shyness, guilt-remorse. K. Izard's differential emotion scales assess a student's well-being in a specific period of time. Summarizing the results of the diagnosis, it is possible to determine by the values of the coefficients a positive state of health with increased mood or a negative state of health with decreased mood [10].

12) *Diagnosis of communicative tolerance* (V.V. Boyko) makes it possible to determine to what extent a student is able to show tolerance towards other students and teachers in business and interpersonal communication. The test allows us to identify nine behavioral features that indicate a low level of communicative tolerance [11].

13) *The method of determining stress tolerance and social adaptation by Holmes and Rage* is based on the use of a scale where each event in a person's life is assigned a stress tolerance score. The sum of the points allows you to determine the degree of stress resistance [12].

In accordance with the criteria outlined above, the following diagnostic tools for monitoring the competence of "Self-management" of future teachers are proposed (Table 2).

Table 2. Diagnostic tools for monitoring the "Self-management" competence

№	The quality being diagnosed	Diagnostic tools
1	Leadership	Self-assessment of Leadership test (N.P. Fetiskin, V.V. Kozlov, G.M. Manuilov)
2	Ability to work in a team	The "I am a Leader" methodology (A.N. Lutoshkin, modified by T.A. Mironova)
3	Effective communication	Methodology for determining communicative and organizational inclinations (COI-2) (A.V. Bartashev)
4	CPD self-management	Methodology "Assessment of your level of organization in professional development" (S.V. Kadyrova)
5	Professional burnout	Methodology for determining mental burnout (A.A. Rukavishnikov)

6	Stress resistance	Methodology for determining stress tolerance and social adaptation (Holmes, Rage)

In conclusion of this article, we note that self-management is a key skill for a successful career of a future teacher, and the formation of this competence is an integral part of continuous professional development. Monitoring the competence of "Self-management" is not just a formal procedure, but a necessary tool for a comprehensive assessment of the professional readiness of a future teacher, and its results are a "starting point" on the path to self-improvement in the chosen profession.

The article was prepared as part of the scientific project AR19678852 "Formation of Continuous Professional Development Competencies in Students and Graduates of the 'Pedagogical Sciences' Program in the Context of Academic Independence at Universities," funded by a grant from the Committee of Science, Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan.

Literature:

1. Мурзалинова А.Ж., Сакаева А.Н., Уалиева Н.Т., Кабдирова А.А., Мукушева С.Б. Формирование компетенций непрерывного профессионального развития как базовых в профессиональной подготовке будущих педагогов // Высшая школа Казахстана. – 2023. – №4(44). – С. 64-74.
2. Райгородский Д.Я. Практическая психодиагностика: методики и тесты / Д.Я. Райгородский. – Москва: Бахрах-М, 2006. – С. 246-248.
3. Сонин В.А. Психодиагностическое познание профессиональной деятельности / В.А. Сонин. – Санкт-Петербург: Речь, 2004. – 296 с.
4. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н.П. Фетискин, В.В. Козлов, Г.М. Мануйлов. – Москва: Изд-во Ин-та психотерапии, 2002. – 392 с.
5. Батаршев А.В. Психодиагностика: способности к общению или как определить организаторские и коммуникативные качества личности / А.В. Батаршев. – М.: Владос, 1999. – 176 с.
6. Кадырова С.В. Самоменеджмент (самоорганизация и самоуправление человека): учебно- методическое пособие / С.В. Кадырова. – Южно-Сахалинск: СахГУ, 2009. – 86 с.
7. Ильин Е.П. Эмоции и чувства. / Е.П. Ильин. – 2-е изд. – СПб.: Питер, 2007. – 783 с.
8. Парсонс Т., Бейлз Р.Ф., Шилз Э.А. Рабочие тетради по теории действия (фрагменты) // Вопросы социальной теории. – 2008. Том II. Вып. 1(2). – С. 248-249.
9. Карелин А. Большая энциклопедия психологических тестов. – М.: Эксмо, 2007. – 416 с.
10. Изард Кэррол Э. Психология эмоций / пер. с англ. А. М. Татлыбаевой. – СПб.: Питер, 2000. – 464 с.
11. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Учебное пособие. – Самара: Издательский. Дом «БАХРАХ-М», 2001. – 672 с.
12. Holmes T.H., Rahe R.H. The Social Readjustment Rating Scale // Journal of Psychosomatic Research. 1967. Vol.11. P. 213-218; Rahe R.H., Arthur R.H. Life change and illness studies // Journal of Human Stress. 1978. 4(1). 3-15.

УДК 372.891

НЕПРЕРЫВНОЕ САМООБРАЗОВАНИЕ УЧИТЕЛЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА КАК ОСНОВА ПОДДЕРЖАНИЯ МОТИВАЦИИ УЧАЩИХСЯ

Степаненко Т.С.

(КГУ «Средняя школа – комплекс национального возрождения №17» г. Петропавловск)

Современная образовательная среда динамично развивается, требуя от учителей постоянного обновления знаний и совершенствования профессиональных навыков. Быстрое развитие технологий, изменение образовательных стандартов и потребностей учеников делают непрерывное самообразование не просто желательным, а необходимым условием для успешного преподавания.

Согласно исследованию ОЭСР (OECD, 2019), страны с высокими показателями в области образования активно поддерживают профессиональное развитие педагогов, что

напрямую влияет на качество обучения [1]. В национальном докладе о состоянии и развитии системы образования РК (по итогам 2022) подчеркивается важность непрерывного повышения квалификации учителей в соответствии с международными стандартами. Кроме того, инициатива «Цифровая образовательная среда» Министерства просвещения Республики Казахстан требует от педагогов освоения новых технологий и методов обучения [2].

Таким образом, непрерывное самообразование учителя является неотъемлемым условием качественного образования, позволяя адаптироваться к изменениям и обеспечивать высокий уровень преподавания. Однако одного лишь обновления знаний недостаточно — важно, чтобы новые подходы и методики помогали решать ключевые педагогические задачи. Одна из наиболее актуальных проблем современной школы - поддержание интереса учащихся к учебному процессу. В условиях информационного общества, где дети привыкли к динамичному и интерактивному взаимодействию, традиционные методы преподавания часто теряют свою эффективность[3].

Развитие мира напрямую влияет на необходимость самообразования учителя английского языка, особенно в контексте поддержания интереса учащихся и повышении качества обучения, так как позволяет педагогу осваивать современные методики, адаптироваться к изменяющимся образовательным стандартам и учитывать индивидуальные особенности учеников. Развивая свои профессиональные навыки, учитель создает более эффективную и вдохновляющую образовательную среду, где каждый ученик получает поддержку и мотивацию к учебе. В результате это способствует не только росту успеваемости, но и формированию у школьников самостоятельности, критического мышления и стремления к новым знаниям, что является важными показателями их будущего успеха.

Выделяют ряд факторов, которые требуют особого внимания педагога и напрямую воздействуют на его профессиональное развитие.

1. Развитие технологий побуждает учителя осваивать новые цифровые инструменты (онлайн-платформы, интерактивные доски, образовательные приложения, искусственный интеллект), которые помогают сделать обучение более динамичным, доступным и персонализированным. Без знаний и применения в учебном процессе современных технологий преподавание может стать менее эффективным и менее привлекательным для учеников.

Осваивая цифровые инструменты, учитель делает уроки более динамичными и интересными. Например, использование виртуальных экскурсий на английском языке, геймификации или онлайн-тестов, использование виртуальной реальности (VR) или чат-ботов для общения на английском языке повышает вовлеченность учеников. Такие технологии создают индивидуализированную среду обучения, позволяя каждому ученику двигаться в своем темпе. Это способствует лучшему пониманию материала, устранению пробелов в знаниях и развитию самостоятельности в изучении языка. Кроме того, постоянная обратная связь через онлайн-системы помогает учащимся отслеживать свой прогресс и работать над ошибками.

2. Изменение интересов детей требует от учителя быть в курсе актуальных тем, которые увлекают учеников (социальные сети, видеоигры, современные тренды). Учитывая то обстоятельство, что современные ученики вовлечены в цифровую культуру, учителю следует более гибко подходить к отбору содержания материала. Включение актуального контента (песен, подкастов, видео) на английском языке делает обучение более естественным и мотивирующим. Кроме того, использование подобных материалов способствует формированию языковой интуиции, улучшает восприятие речи на слух и развивает навыки спонтанного говорения. Ученики начинают применять язык в реальных контекстах, что увеличивает их уверенность в использовании английского на практике. Таким образом, актуальность учебных материалов положительно влияет на качество знаний, делая процесс усвоения информации более органичным и продуктивным.

3. Изменение когнитивных привычек и способов восприятия информации мотивирует учителя на поиск и применение инновационных методов подачи материала. Современные дети воспринимают информацию фрагментарно, визуально и быстро, поэтому учителю английского языка важно адаптировать методы преподавания. Геймификация, интерактивные технологии и мультимодальный подход помогают удерживать внимание. Использование коротких видео, мемов, эмодзи, а также приложений вроде Quizlet и Kahoot делает обучение естественным. Сторителлинг и проектные задания развивают креативность, а AI-инструменты, такие как ChatGPT, помогают персонализировать обучение. Важно чередовать форматы: от мини-уроков до ролевых игр, чтобы задействовать разные когнитивные механизмы. Адаптация к новым способам мышления превращает изучение английского в увлекательный процесс, соответствующий потребностям поколения [4].

4. Изменение требований общества приводит к трансформации образовательного процесса, делая акцент не только на предметных знаниях, но и на развитии ключевых навыков XXI века. В современном мире критическое мышление, коммуникация, креативность и сотрудничество становятся неотъемлемыми составляющими успешной личности. Английский язык, будучи глобальным средством общения, открывает доступ к международному образованию, карьерным возможностям и культурному обмену. Учитель должен не просто преподавать грамматику и лексику, а формировать у учеников умение выражать мысли, вести диалог, адаптироваться в мультикультурной среде.

Современные требования общества дают учащимся больше возможностей для самореализации: они учатся работать в команде, мыслить нестандартно, решать проблемы и адаптироваться к изменениям. Интерактивные технологии, цифровые ресурсы и проектное обучение помогают сделать процесс освоения английского языка более практико-ориентированным. Таким образом, адаптация образования к новым вызовам готовит учеников к успешному будущему.

5. Реформы в системе образования Казахстана: модернизация учебного процесса.

В последние годы система образования Казахстана претерпела значительные изменения, направленные на повышение качества обучения и адаптацию к современным требованиям. Внедрение обновленного содержания образования (ОСО) ориентировано не только на передачу знаний, но и на развитие ключевых компетенций, таких как функциональная грамотность, критическое мышление и коммуникативные навыки. Теперь основной акцент делается на практическое применение знаний, что позволяет учащимся лучше адаптироваться к жизни в быстро меняющемся мире.

Одним из ключевых направлений реформ стала индивидуализация обучения, которая учитывает способности, интересы и потребности каждого ученика. Это проявляется в применении различных методик, таких как предметно-языковое интегрированное обучение (CLIL), коммуникативный метод, проектное обучение и дифференцированный подход. Такие методики позволяют учащимся не только глубже понимать учебный материал, но и развивать самостоятельность, креативность и умение работать в команде [5].

Большое внимание уделяется цифровизации образования. Использование интерактивных платформ, онлайн-ресурсов и электронных учебников делает процесс обучения более динамичным и доступным. Кроме того, внедрение многоязычного образования расширяет возможности учеников для дальнейшего обучения и профессионального роста.

6. Постоянное развитие и изменение строя английского языка: появляются новые слова, сокращения, изменяются нормы общения. Интернет-сленг, неологизмы и изменения в грамматике формируют современную языковую среду, в которой общаются дети и подростки. Если учитель не следит за этими изменениями, он рискует преподавать устаревший язык, что делает обучение менее актуальным и снижает интерес учеников.

Однако эти изменения можно использовать для повышения мотивации учащихся. Включение в уроки актуальных выражений, мемов, фраз из соцсетей и фильмов помогает сделать изучение английского более живым и интересным. Учителя используют TikTok-

видео, разбор сленга из популярных песен и анализ новых слов в новостях, чтобы показать практическую значимость языка. Такой подход не только повышает вовлеченность, но и помогает ученикам лучше понимать аутентичную речь, развивая их коммуникативные навыки и адаптацию к современному языковому пространству. Если учитель сам увлечен процессом познания, применяет интерактивные методы и показывает значимость английского языка в глобальном контексте, учащиеся начинают видеть в изучении языка не просто учебную обязанность, а реальную возможность для будущего. Использование актуальных материалов, примеров из жизни, международных проектов и онлайн-ресурсов позволяет сделать обучение интересным и практически значимым. Когда ученик осознает, что знание английского открывает перед ним двери к лучшему образованию, перспективной работе и путешествиям, его внутренняя мотивация растет [6].

В условиях стремительной глобализации английский язык становится не просто средством общения, а ключевым инструментом для образования, карьеры и интеграции в международное сообщество. Это накладывает новые требования не только на учащихся, но и на самих преподавателей.

Повышение квалификации педагогов играет важную роль в реализации реформ. Учителя активно участвуют в тренингах, международных программах обмена опытом, что помогает им адаптироваться к новым вызовам. Все эти изменения способствуют формированию поколения, готового к жизни в условиях глобализации и цифровой трансформации.

Непрерывное самообразование учителя английского языка играет ключевую роль в повышении качества обучения и успеваемости учащихся. Современные образовательные стандарты требуют от педагога не только глубокого владения языком, но и умения адаптироваться к новым методикам, технологиям и потребностям учеников. Регулярное повышение квалификации помогает учителю разрабатывать интерактивные и эффективные учебные программы, использовать цифровые ресурсы и разнообразные методики преподавания, что способствует развитию у школьников языковых навыков и мотивации.

С целью обновления своих знаний, совершенствования педагогических навыков и освоения современных образовательных технологий учителя регулярно проходят курсы повышения квалификации, но для меня одним из главных источников вдохновения и новых творческих идей является работа с педагогической общественностью. В нашем городе учителя активно взаимодействуют друг с другом в рамках работы Ассоциации учителей английского языка СКО ATENK. Данная организация на постоянной основе проводит конкурсные и обучающие мероприятия, участником которых я становлюсь регулярно. В течение нескольких лет я являюсь активным членом жюри городских конкурсов научных проектов и олимпиад школьников, а также вхожу в состав экспертного совета по оценке портфолио аттестуемых педагогов.

Одним из самых ярких мероприятий для учителей английского языка является ежегодная международная конференция “KAZTEA”. Трижды я в сотрудничестве с коллегами получала грант на участие в данной конференции:

2019г. - Инновационный Евразийский Университет г.Павлодар “Educating a Global Citizen: Learning Beyond English”;

2022г. - СКУ им. Манаша Козыбаева г. Петропавловск “Transition from Online to F2F Education: Bringing Distance Learning Strategies to the Classroom”;

2024г. - Кокшетауский Университет имени Шокана Уалиханова “Transformative Learning in Kazakhstan Education Context”;

2025г. – получено именное приглашение на XX Международную конференцию KAZTEA Карагандинский университет им. Академика Е.А. Букетова “SMART and Non-Formal Foreign Language Education: Teaching to Learn, Learning to Teach”.

Невероятным мотиватором моего самосовершенствования является участие в профессиональных конкурсах и олимпиадах для учителей. Результатами моего участия стали такие достижения, как:

2018г. - Диплом II степени областного этапа Республиканского конкурса «Панорама педагогических идей»;

2021г. - Диплом I степени Республиканского конкурса лучших педагогических идей НМЦ «Өркениет»;

2024г. - Сертификат участника областного этапа Республиканского конкурса «Панорама педагогических идей»;

2024г. - Диплом I степени международной интернет-олимпиады для учителей английского языка «LINGUAMASTER»;

2025г. - Диплом II степени областной олимпиады для учителей английского языка ATENK TOURNAMENT 2025.

Но во все времена главным показателем успешности учителя являются достижения его учеников. Мои учащиеся «заражаются» от меня интересом к изучаемому языку и с удовольствием участвуют в различных конкурсах, демонстрируя на них хорошие знания.

2022г. - 1 место в Международном конкурсе по английскому языку «Кенгуру - Лингвист» Батрак Яна 5 класс;

2023г. - 1 место в Международном игровом конкурсе British Bulldog Андреев Кирилл, Батрак Яна 6 класс;

2023г. - Диплом III степени Областного конкурса научно-технологических проектов «Большие вызовы» Мартынова Ульяна, Федосеева Лилиана.

Таким образом можно сделать вывод, что профессиональное развитие педагога позволяет ему быть в курсе последних лингвистических исследований, культурных аспектов и коммуникативных тенденций, что делает процесс обучения более интересным и актуальным. В условиях стремительного развития технологий и глобализации непрерывное образование учителя становится не просто желательной практикой, а необходимым условием для успешного обучения, способствуя формированию у учащихся прочных знаний и интереса к изучению иностранного языка. Чтобы оставаться востребованным и эффективным специалистом, учителю необходимо постоянно осваивать современные методики и учитывать изменяющиеся потребности своих учеников. Только так можно создать образовательную среду, способствующую развитию мотивации учащихся.

Литература:

1. Отчёт ОЭСР «Результаты исследования TALIS-2018» Режим доступа: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/about/programmes/edu/talis/talis2018participantnotes//TALIS2018_CN_KAZ_ru.pdf
2. Национальный доклад о состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан по итогам 2022 г.// https://www.gov.kz/uploads/2023/1/24/aa07fb54b5ae28173bc5f43359b4df24_original.6369551.pdf?ysclid=m77b26ktok47203596
3. Григорьева Г. Н. Личность учителя и её влияние на учебную мотивацию школьников // SCI-ARTICLE – 2019.
4. Гольцова Т.А., Проценко Е.А. Геймификация как эффективная технология обучения иностранным языкам в условиях цифровизации образовательного процесса / Отечественная и зарубежная педагогика, 2020. - №3(68). - 69-70 с.
5. Wenger, E. Communities of practice: Learning, meaning, and identity. Cambridge University Press, 1998. - Pp.318
6. Emin Idrizi The 21st Century Skills and Language Education / Contemporary Issues in Language Teaching 2023. - Pp.147-165.

ЦЕННОСТНЫЙ И СМЫСЛОВЫЙ АСПЕКТ ЭССЕ И РЕФЛЕКСИВНЫХ ОТЧЕТОВ В ЛОГИКЕ НЕПРЕРЫВНОГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Уалиева Н.Т.

(СКУ им. М.Козыбаева, г. Петропавловск)

В современное время образовательная среда вуза направлена на формирование ключевых компетенций, необходимых для личностного и профессионального развития будущих специалистов. Но сформировать компетентность, не вовлекая студентов в учебную деятельность, принципиально невозможно. Однако если студент, обучаясь в вузе, имеет возможность творчески проявить себя в педагогической деятельности, реализовать каждодневную потребность в постоянном обновлении имеющихся знаний и представлений, осознать готовность к качественному развитию профессиональной культуры, то в таких условиях внутренние и внешние мотивы обучающегося будут побуждать его к мыслительной активности, проявлению творческого, исследовательского подхода и поиску новых идей для решения разнообразных задач по выбранной образовательной программе.

Поэтому такое целенаправленное личностное становление будущих учителей начальных классов мы связываем, безусловно, с их непрерывным профессиональным развитием (далее НПР). В свою очередь, большое значение при обучении и преподавании, с акцентом на формирование компетенций НПР в профессиональной подготовке приобретают рефлексивные отчеты и эссе.

В этой связи приведем мнение Романовой М. В., Константинова В.В. о том, что рефлексивная деятельность профессионала развивает его способность видеть проблемы собственной профессиональной деятельности, модифицировать ее за счет своих внутренних ресурсов, самостоятельно осуществлять свой выбор, принимать ответственность за свои решения. Развитие рефлексии в деятельности профессионала становится его первоочередной задачей [1, 1332].

Также средством активизации познавательной деятельности студентов и наращивания практических навыков в образовательном процессе высшей школы является эссе, которое рассматривается Куликовой В.В. и Кригер А.О. как вид учебной деятельности, подразумевающий самостоятельное сочинение-размышление над научной проблемой, при использовании идей, концепций, ассоциативных образов из других областей науки, искусства, собственного опыта, общественной практики [2, 2085].

Далее в таблице 1 перечислим развивающие возможности рефлексивных отчетов и эссе.

Таблица 1. Развивающее влияние эссе и рефлексивных отчетов на студентов в логике НПР

№ п.п.	Источник	Развивающее значение эссе, рефлексивных отчетов студентов
1.	Bailay A., Zanchetta M., Velasco D., Pon G. [3].	Использование научных письменных методов, т. е. эссе, в курсах высшего образования способствует развитию у студентов критического мышления и способности к рефлексии
2.	Malik A.R., Pratiwi Y., Andajani K., Numertayasa I.W., Suharti S., Darwis A., Marzuki [4].	Написание академических эссе — это скрупулезный процесс, сплетающий воедино обширные исследования, структурированную аргументацию и четкое выражение для внесения вклада в научный дискурс. Чтобы заложить основу для эффективного письма, студенты

		должны погрузиться в основополагающие концепции, неотъемлемые от научного письма.
3.	Vassilaki E. [5].	Рефлексивное письмо студентов-педагогов в программах педагогического образования можно исследовать с двойной точки зрения: как академический жанр и как практику профессионального развития.

Вместе с тем спецификой использования эссе и рефлексивных отчетов в практике обучения и преподавания является то, что эссе и рефлексивные отчеты обучающихся могут быть определенными способами и приемами педагогического воздействия, которые, несомненно, побуждают будущих учителей начальных классов осознавать себя субъектами учебно-профессиональной деятельности, приобретать значимые качества, соответствующие требованиям внешней среды.

Например, предлагаемые нами различные виды эссе при изучении дисциплин («Методика обучения математике», «Развитие двигательной активности младших школьников»): ассоциативное, описательное, разъяснительное - или проводимая по результатам освоения дисциплин рефлексивная анкета «Что и на каком уровне усвоено мною» способствуют активизации мыслительных процессов студентов: анализа, синтеза, систематизации, обобщения, классификации, дополнения.

Представленные виды эссе и рефлексивной анкеты предполагают, что:

- данные виды работ позволяют студентам изменить отношение к изучаемым дисциплинам в вузе, к собственной учебной деятельности, к учебно-познавательной мотивации;
- значимость приобретения профессиональных умений обеспечивает взаимодействие «студент-преподаватель», при котором преподавателем создаются условия для развития самообразовательной деятельности студентов;
- обучение должно базироваться на развитии творческих способностей обучающихся, на активном овладении новыми знаниями, способами и приемами познания.

Что касается профессиональной практики будущих педагогов, составленное ими рефлексивное письмо «Что получилось и не получилось во время практики», личная презентация-storytelling «Мои достижения по результатам практики», рефлексивное эссе «Что привлекает меня в деятельности учителя?» позволят стимулировать обучающихся повышать профессиональный и личностный уровень в условиях «наращивания» знаниево-информационной компоненты и трансформации практики в собственный опыт.

Благодаря таким вышеперечисленным заданиям во время прохождения практики студент не только может понять необходимость НПП, но и он способен чётко и самостоятельно формулировать цели, конкретизировать их в профессиональных задачах, определять эффективные пути их решения, рационально использовать в своей деятельности различные информационные источники, эффективно работать с ними, управляя процессом саморазвития, оценивать свой исходный и наращиваемый уровень профессионального становления, владеть навыками анализа различных источников информации.

Или участие студентов в конкурсах («Совершенствование через развитие», посвященному Всемирному Дню учителя, «Білім-тәрбие айнасы», «Держу курс развития», «Lifelong, lifedeep, lifewide learning: ДНЕВНИК УСПЕХА») необходимо для организации их умственного труда, приобщения к самообразовательной деятельности, проявления творческого потенциала, когда самоутверждение личности, в свою очередь, приводит к достижению обучающимися поставленных целей, проявляющихся в:

- активной жизненной позиции, в понимании необходимости НПП на протяжении всей жизни;
- рациональной организации своей деятельности, планировании и четкости выполнения действий как в личном участии так и в командном;

- индивидуальности – становления самого себя, раскрытия своего потенциала, направленного на совершенствование;
- стремлении достичь высокого уровня профессиональной деятельности, предполагающего готовность к развитию профессиональной компетентности.

А вот уже расширению знаний, приобретению новых навыков и компетенций, обогащению личностного роста будущих учителей начальных классов может способствовать организация Дней НПП, то есть когда обучающиеся могут посещать образовательные учреждения с целью изменения своего отношения к профессиональной деятельности педагога, к уровню своих притязаний, к учебно-познавательной мотивации. В таком случае по результатам рефлексивного анализа методики Walk the Line «Моя готовность к саморазвитию в университете, на рабочем месте, в профессиональном сообществе», личностной рефлексии, рефлексивных диалогов, рефлексивного отчета студентов можно судить об их удовлетворенности ожиданий от общения с компетентными в области педагогической науки и образования специалистами, о слаженной работе субъектов образовательного процесса, занимающихся исследовательской либо творческой деятельностью, о возникшем интересе в педагогической среде. Кроме того, по мнению Кашлева С.С., рефлексивные практики предохраняют педагога от профессиональной деформации, таких негативных явлений как «Педагогические кризисы», «Педагогическое истощение» [6].

Таким образом, внедрение в учебно-образовательный процесс вуза эссе и рефлексивных отчетов способствует проявлению НПП у обучающихся, в условиях которого формируется сознательность, развиваются познавательные способности, воспитываются нравственные и волевые качества. Профессиональная подготовка будущих учителей начальных классов уже сегодня должна отвечать запросам общественной практики и требованиям современной образовательной среды на мобильных и высококвалифицированных специалистов, ориентированных на личностную реализацию в самых разных сферах жизни и способных самостоятельно принимать решения в различных ситуациях.

Статья подготовлена в рамках научного проекта ИРН АР19678852 «Формирование компетенций непрерывного профессионального развития у обучающихся и выпускников направления «Педагогические науки» в условиях академической самостоятельности вуза» по грантовому финансированию Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан.

Литература:

1. Романова М.В., Константинов В.В. Профессиональная рефлексия и личностные характеристики студентов будущих педагогов-психологов // Известия Пензенского государственного педагогического университета им. В.Г. Белинского. – №28. - 2012. – С. 1330-1333.
2. Куликова В.В., Кригер А.О. Использование эссе в образовательном процессе // Экономика и социум. - №4(35). – 2017. – С. 2083-2087.
3. Bailay A., Zanchetta M., Velasco D., Pon G. Building a scholar in writing (BSC): A model for developing students critical writing skills // Nurse Education in Practice, 15, pp. 524-529, DOI [10.1016/j.nepr.2015.07.006](https://doi.org/10.1016/j.nepr.2015.07.006)
4. Malik A.R., Pratiwi Y., Andajani K., Numertayasa I.W., Suharti S., Darwis A., Marzuki (2023). Exploring Artificial Intelligence in Academic Essay: Higher Education Student's Perspective. International journal of educational research open. Vol. 5 DOI [10.1016/j.ijedro.2023.100296](https://doi.org/10.1016/j.ijedro.2023.100296)
5. Vassilaki E. (2017). Reflective writing, reflecting on identities: The construction of writer identity in student teachers' reflections// Linguistics and education. Vol. 42 DOI [10.1016/j.linged.2017.08.001](https://doi.org/10.1016/j.linged.2017.08.001)
6. Кашлев С.С. Современные технологии педагогического процесса: пособие для педагогов. – Мн.: Университетское, 2000. – 95с.

РАЗВИТИЕ SOFT SKILLS И НАВЫКОВ САМОМЕНЕДЖМЕНТА МОЛОДОГО ПЕДАГОГА ЧЕРЕЗ РЕФЛЕКСИЮ, НАСТАВНИЧЕСТВО И ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ

Фельбуш О. С., Фельбуш Н.В.

*(КГУ «Кызылассерская средняя школа имени В.М.Скачкова»,
Северо-Казахстанская область)*

Статья посвящена исследованию значимости гибких навыков (soft skills) и навыков самоденеджмента в процессе профессионального становления молодых педагогов. В работе рассматриваются теоретические и практические аспекты формирования данных компетенций, их влияние на профессиональную устойчивость и успешность педагогической деятельности. Особое внимание уделено разработке методических рекомендаций, направленных на развитие указанных навыков в условиях современной образовательной среды.

Актуальность темы подтверждается результатами международных исследований и стратегических документов. Так, в программе TALIS (OECD, 2023) подчеркивается, что педагоги, обладающие развитыми soft skills и навыками управления временем, демонстрируют более высокую профессиональную устойчивость и меньшую подверженность выгоранию. Закон Республики Казахстан «Об образовании» [1] акцентирует внимание на необходимости постоянного профессионального роста педагогов, включая развитие компетенций, направленных на эффективное управление образовательным процессом.

Целью исследования является анализ теоретических и практических аспектов развития гибких навыков и самоденеджмента у молодых педагогов, а также разработка рекомендаций по их эффективному формированию.

В рамках наставничества молодых педагогов осуществляется комплексная работа по их профессиональной адаптации, а также оказывается методическая поддержка в организации учебно-воспитательного процесса.

Для формирования гибких навыков и самоденеджмента молодого педагога были использованы следующие методики:

1. Тренинги и мастер-классы.

Практические занятия, направленные на развитие коммуникативных способностей, эмоционального интеллекта и навыков тайм-менеджмента. Пример: тренинг «Управление временем в условиях многозадачности», где используются техники Pomodoro и матрица Эйзенхауэра.

2. Коучинг и наставничество.

Закрепление за молодым педагогом опытного наставника позволяет создать условия для профессионального роста. Наставник помогает осваивать эффективные методы работы, делится опытом решения сложных педагогических ситуаций и развивает уверенность молодого специалиста.

3. Работа с педагогическими кейсами.

Решение реальных и смоделированных педагогических ситуаций развивает критическое мышление, способность к анализу и принятию решений. Например, разбор кейса «Разрешение конфликта между учеником и родителем».

4. Дневники саморефлексии.

Использование письменных практик для анализа своей профессиональной деятельности. Молодым педагогам предлагается фиксировать успехи, трудности и планы по саморазвитию, что позволяет отслеживать собственный прогресс.

5. Информационные технологии.

Применение цифровых инструментов для планирования и управления задачами, таких как Trello, Notion или Google Workspace. Это способствует оптимизации рабочего времени и снижению нагрузки.

Представим методику тренингов и мастер-классов на примере занятия «Управление временем в условиях многозадачности», направленного на развитие самоменеджмента молодого педагога.

Форма: интерактивный тренинг (2 часа)

Цель: познакомить педагогов с техниками управления временем и помочь интегрировать их в повседневную деятельность.

Структура занятия:

1. Введение (15 мин)

Дискуссия: «С какими трудностями во времени сталкивается молодой педагог?»

- Краткий обзор техник тайм-менеджмента.

2. Основная часть (60 мин)

Техника Pomodoro (работа по 25 минут с короткими перерывами) – участники пробуют распределить учебные и административные задачи по этой системе.

Матрица Эйзенхауэра (разделение задач на важные/срочные) – педагоги заполняют собственную матрицу, классифицируя повседневные дела.

Групповая работа: анализ педагогических ситуаций с позиции тайм-менеджмента.

3. Практика и обсуждение (30 мин)

Участники разрабатывают персональные стратегии управления временем.

Обсуждение сложностей внедрения техник в реальной работе.

4. Рефлексия (15 мин)

Заполнение дневников наблюдений: что понравилось, какие трудности испытывали, что можно изменить.

Представим ответы респондентов.

Так, были отмечены трудности, с которыми столкнулись:

Высокая загруженность: многим педагогам сложно выделять четкие промежутки времени на планирование.

Непредсказуемость рабочего дня: неожиданно возникающие задачи нарушают запланированный график.

Сопrotивление новым методам: привычка работать в режиме «здесь и сейчас» мешает внедрению долгосрочного планирования.

Были разработаны рекомендации по внедрению техник управления временем:

1. Начинать с малого – применять Pomodoro хотя бы для одной задачи в день.

2. Гибкость в планировании – закладывать буферное время на внеплановые дела.

3. Цифровые инструменты – использовать планировщики (Trello, Google Calendar) для контроля задач.

4. Саморефлексия – вести дневник успехов и корректировать стратегии управления временем.

Таким образом, тренинг показал эффективность, но для устойчивых изменений требуется регулярное внедрение техник и поддержка со стороны наставников. Акцент был сделан на планирование и организацию времени. Самоменеджмент. Разработка системы планирования рабочего дня, недели и месяца помогает учителю эффективно распределять задачи и избегать переработки.

В рамках развития навыков самоменеджмента было проведено исследование, в котором приняли участие три молодых педагога. Участники имели схожий уровень профессиональной подготовки и опыта работы (от 1 до 3 лет), но испытывали трудности в управлении рабочими задачами и временем. В качестве инструментов были использованы матрица Эйзенхауэра, доска канбан и дедлайны.

Исследование проходило в три этапа:

1. Диагностика исходного уровня самоменеджмента

2. Применение инструментов самоменеджмента

3. Оценка результатов и анализ изменений

Для оценки уровня самоменеджмента участников на начальном этапе использовалась анкета самооценки, включавшая следующие критерии: умение расставлять приоритеты; соблюдение сроков выполнения задач; способность к планированию; организованность рабочего процесса.

Результаты диагностики показали, что молодые педагоги сталкивались с проблемами в управлении временем. Основные трудности включали:

- Перегруженность незначительными задачами
- Отсутствие четкости в приоритетах
- Потеря времени при выполнении сложных задач
- Пропуск дедлайнов

Педагоги в течение двух месяцев использовали 4 инструмента:

1. Дедлайны

Ставьте четкие сроки сдачи работы — дедлайны. Понятные сроки стимулируют работать быстрее и помогают справиться с прокрастинацией. Исследователи Массачусетского технологического института выяснили, что даже самостоятельно установленные дедлайны помогают сдвинуть дела с мертвой точки.

2. Методы фиксированного времени

Сюда относят методы работы по таймеру. Если завести привычку работать по таймеру, вы будете знать цену своему времени, работать продуктивнее, научитесь управлять ожиданиями, натренируете силу воли и предотвратите выгорание. Техника Pomodoro. Метод помидора — это «система 25 минут» Франческо Чирилло. «Помидором» называют отрезок времени в 30 минут — 25 минут на работу и пять минут на отдых. Нужно работать 25 минут, сделать пятиминутный перерыв, затем снова уходить в работу. Через каждые четыре повтора — перерыв 30 минут. Таймер называется «помидорным» потому, что Франческо Чирилло вначале использовал небольшой кухонный таймер в виде помидора.

3. Матрица Эйзенхауэра

Рисунок 1. Матрица Эйзенхауэра

Система ведения дел и приоритизации, которую придумал 34-й президент США Дуайт Эйзенхауэр в середине XX века. Все текущие и будущие дела распределяют по четырем категориям матрицы в зависимости от их срочности и важности. Матрицей сложно пользоваться постоянно, но можно периодически к ней возвращаться.

4. Kanban

Kanban - это эффективный инструмент управления проектами, который может быть успешно применен и в сфере образования. Это метод организации работы, чтобы распределять нагрузку и делать работу точно в срок. Метод помогает видеть нарастающий темп работы и ничего не забывать. Классический Kanban — это таблица с тремя столбцами

«Надосделать», «В работе» и «Выполнено». Все дела по умолчанию заносятся в первый столбец отдельной строкой или на отдельном стикере, карточке.

Надо сделать	В работе	Выполнено
Задача 4	Задача 3	Задача 1
Задача 5		Задача 2
Задача 6		

Рисунок 2. Kanban Kanban

Потом они перетаскиваются из одного в другой, пока, не попадут в последний столбец. Благодаря такому «перетаскиванию» можно легко отследить прогресс отдельного человека и всей команды.

Графическое представление результатов анкетирования позволяет наглядно продемонстрировать изменения уровня самоменеджмента у молодых педагогов **до** и **после** применения выбранных методов. На графике красная область отражает исходный уровень, а зелёная — показатели после использования инструментов. Видно, что после исследования уровень самоменеджмента значительно повысился, особенно в аспектах соблюдения сроков и организованности. Также заметно снижение уровня стресса, что свидетельствует об эффективности применённых методик.

Рисунок 3. Изменение уровня самоменеджмента у педагогов

После применения перечисленных методов по развитию гибких навыков и навыков самоменеджмента был проведен анализ их эффективности. Результаты показали, что применение принципов самоменеджмента молодыми педагогами позволило значительно улучшить организацию рабочего дня, повысить продуктивность и снизить уровень профессиональной нагрузки. Педагоги проводили рефлексию профессиональной деятельности и вносили корректировки в процесс преподавания и взаимодействия с родителями, подготовки и участию в профессиональных конкурсах. Это подтверждается результатами анализа посещенных уроков, проведением родительских собраний и положительными отзывами участников образовательного процесса.

Таблица 1. Анализ результатов применения методик

Метод	Результат	Пример доказательства
Тайм-менеджмент (Pomodoro, доска канбан)	Эффективная организация рабочего дня	Положительные отзывы педагогов
Корректировка методов работы	Улучшение взаимодействия с родителями	Анализ родительских собраний
Рефлексия и планирование	Снижение нагрузки	Сравнительный анализ нагрузки

Развитие гибких навыков и навыков самоменеджмента является одним из ключевых направлений профессионального становления молодого педагога. Эти компетенции обеспечивают повышение устойчивости к профессиональным вызовам, способствуют предотвращению выгорания и улучшают качество образовательного процесса.

Для успешного формирования указанных навыков необходим системный подход, включающий теоретическую подготовку и практическую реализацию. Методические мероприятия, такие как тренинги, наставничество и использование информационных технологий, демонстрируют свою эффективность в создании благоприятных условий для профессионального роста молодых специалистов.

Таким образом, внедрение комплексных программ по развитию гибких навыков и самоменеджмента способствует созданию профессионально компетентного педагогического сообщества, способного эффективно отвечать на вызовы современного образования.

Литература:

1. Закон Республики Казахстан «Об образовании» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.01.2025 г.), статья 51. https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319_
2. Перов А.Г. Развитие «Soft Skills» на занятиях по информатике // Вестник педагогических наук. - 2023. - №1. - С. 11–14.
3. Пасешник Н.П. Самоменеджмент - Челябинск: ЮУТУ. - 2022. - 218с.
4. World Economic Forum. The Future of Jobs Report. - 2023. - С. 45–67.
5. Уварина Н.В., Савченков А.В., Корнеева Н.Ю., Пахтусова Н.А. Исследования сформированности гибких навыков молодежи региона. - Москва: Первое экономическое издательство, 2022. – 112с. - С. 34–56.

УДК 37.013

АКАДЕМИЧЕСКОЕ ПИСЬМО КАК ИНСТРУМЕНТ САМОРАЗВИТИЯ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

Фомичева О.А., Вегнер С.А., Кукса И.Е.
Научный руководитель – Мурзалинова А.Ж.
(СКУ им. М.Козыбаева, г. Петропавловск)

В современном образовательном ландшафте, где инновации и постоянное профессиональное развитие становятся ключевыми факторами успеха, академическое письмо (*academic writing skills*) все чаще рассматривается не просто как навык, а как мощный инструмент саморазвития будущих педагогов. Этот тренд обусловлен рядом взаимосвязанных причин:

- пониманием важности исследовательского подхода в педагогической деятельности;
- необходимостью в структурировании, системном анализе и интерпретации информации, выявлении причинно-следственных связей, формировании собственного профессионального мнения;
- развитием важных профессиональных и личностных качеств будущих педагогов, необходимых для их успешной работы и долголетия в современной образовательной среде.

Формирование академической грамотности считается институциональной обязанностью (*an institutional obligation*) университетов и колледжей.

М. А. Alkamel и N.A. Alwagieh (2024) считают: «Академическое письмо включает в себя создание текста с использованием опыта и академических знаний. Учащиеся используют технологии для улучшения этого навыка, уделяя особое внимание словарному запасу, структурам предложений, порядку абзацев и общим знаниям» [1]. При этом финские исследователи (Центр университетского преподавания и обучения, Факультет педагогических наук, Университет Хельсинки) (2022) подчеркивают: «Письмо обычно характеризуется как сложная деятельность, включающая одновременное управление когнитивными, мотивационными и лингвистическими процессами» [2].

В этом контексте особое значение приобретает дисциплина «Основы академического письма», по результатам освоения которой студенты получают систематизированные знания и практические навыки в создании различных жанров академических текстов, востребованные в дальнейшей профессиональной деятельности.

Концепция академического письма в современной системе вузовской подготовки становится основой для формирования исследовательских компетенций будущих педагогов и воплощается в отдельных продуктах – жанрах академического письма (реферате, научной статье, аннотации, абстракте, отчете, рецензии, эссе, дипломном проекте, диссертации) [3, с. 136].

По мнению одного из ведущих американских экспертов Steven Lynn, дисциплина «Основы академического письма» - одно из наиболее динамично развивающихся исследовательских направлений среди зарубежных университетских программ. Как отмечает автор ряда авторитетных изданий по академическому письму И.Б. Короткина, «Мы сталкиваемся с неумением писать не только у студентов, но и у взрослых специалистов. В то же время очевидно, что часто наблюдаемое нежелание многих студентов писать собственные тексты является вполне естественной психологической реакцией на действие, которое человек не умеет или плохо умеет делать. Именно здесь авторы обращаются к перечислению дефицитов, жалуются на снижение уровня подготовки выпускников школ, пеняют на подмену обучения натаскиванием» [3, с. 140]. Наличие такой же проблемы подчеркивают казахстанские ученые: «Не секрет, что преподаватели казахстанских (да и не только казахстанских) вузов все чаще проявляют озабоченность по поводу низкого уровня владения студентами навыками академической письменной/ устной речи, слабых знаний о базовых категориях текста, что создает серьезные препятствия для успешной коммуникации, для понимания или правильной трактовки мысли пишущего или говорящего» [4, с. 100].

Мы солидарны с другим мнением И.Б. Короткиной о трудностях самостоятельного освоения академического письма путем самостоятельной практики и природного таланта, т.к. это не просто умение правильно составлять предложения и грамотно использовать слова; это целая система конвенций, жанровых особенностей, требований к структуре, стилю и аргументации, которые зависят от содержания и целевой аудитории. Мы поддерживаем мнение Steven Lynn, которое подчеркивает необходимость системного обучения, ведь расширяющаяся область исследований в этой сфере свидетельствует о сложности феномена и невозможности его освоения лишь путем интуиции и практики.

Цель дисциплины «Основы академического письма» заключается в усвоении базовых принципов и приобретении практических навыков в области создания письменных текстов академического характера, как учебных, так и исследовательских.

Согласно учебному плану образовательной программы 6В01101 «Педагогика и психология», студенты СКУ имени М. Козыбаева изучают дисциплину «Основы академического письма» на первом курсе в 1 семестре в объеме 5 кредитов/150 академических часов [5]. В рамках изучения данной дисциплины предусмотрены следующие формы работ и виды контроля: лекционные и практические занятия, СРОП, СРО, экзамен.

Академическое письмо как дисциплина обладает своим конкретным содержанием и структурой, основная траектория изучения которой определяется движением от простого – к более сложному. Дисциплина носит прикладной характер, основана на текстоцентрическом подходе, направлена на изучение особенностей академического письма, способов правильного написания и оформления письменных видов работ в соответствии с принципами академической честности и исследовательской этики, требованиями оформления ссылок на использованные источники, правилами цитирования, соблюдением прав интеллектуальной собственности.

По успешному завершению курса «Основы академического письма» будущий педагог должен:

- знать, как создавать, редактировать, реферировать и систематизировать все типы текстов официально-делового и публицистического стилей;
- понимать, как создаются различные типы текстов научного стиля (конспекты, аннотации, рецензии, рефераты научных статей и монографий);
- уметь трансформировать различные типы текстов (изменять стиль, жанр, целевую принадлежность текстов) [6, 157 с.].

В рамках дипломного исследования с целью изучения отношения будущих педагогов к созданию разножанровых авторских методических продуктов нами проведен опрос (с использованием Google платформы) 78 студентов 2, 3 и 4 курса педагогического факультета СКУ им. М.Козыбаева: групп НОИП(KZ-US)-23 (8 чел.), ПвО(KZ-US)-23 (11 чел.), СП-22 (13 чел.), ППС-22 (9 чел.), СПС-22 (2 чел.), ППС-21 (11 чел.), СП-21 (16 чел.), СПС-21 (8 чел.). Приведем качественно-количественную интерпретацию результатов опроса.

46,2% студентов отмечают, что занимаются написанием академических текстов 1-2 раза в семестр; 25,6% студентов данный вид работы осуществляют 1-2 раза в год; 28,2% студентов указывают, что пишут академические тексты от 4 и более раз в месяц. Стоит отметить, что такой ответ - 4 и более раз в месяц - дают студенты старших курсов, что свидетельствует о возрастающей интенсивности научно-исследовательской работы на завершающих этапах обучения, и это может быть связано с подготовкой выпускных квалификационных работ, участием в научных конференциях или публикацией статей.

Значительное число респондентов (78,2%) признают необходимость навыков академического письма для успешной учебной деятельности. Это понятно, т.к. написание курсовых работ, рефератов, эссе и других академических работ является неотъемлемой частью обучения в ВУЗе.

Еще большее число респондентов (82,1%) считают, что навыки академического письма важны для их будущей профессиональной деятельности. Это свидетельствует о понимании студентами того, что умение грамотно и убедительно излагать свои мысли в письменной форме является важной компетенцией во многих профессиях. Навыки академического письма могут быть востребованы при подготовке отчетов, аналитических записок, презентаций, статей, договоров и других документов.

Результаты ответа на вопрос «Оцените, насколько хорошо Вы владеете умениями, необходимыми для создания текста академического письма (1 - очень плохо, 5 - очень хорошо)» демонстрируют неоднородность уровня владения навыками, что требует более детального анализа по каждому критерию:

А) Анализ и интерпретация информации: средний балл - 3,6 из 5, что указывает на достаточно хороший уровень владения этим навыком большинством респондентов.

Б) Структурирование текста и логическое построение аргументации: средний балл также 3,6, что свидетельствует о том, что студенты достаточно высоко оценивают свои способности к аргументации и логическому изложению текстового материала.

В) Синтез информации из разных источников: средний балл – 4. Можно отметить у респондентов высокий уровень развития навыка мысленного объединения изученного материала.

Г) Критическая оценка источников информации: средняя оценка - 3,4 - показывает, что респонденты в целом умеют оценивать актуальность, достоверность и полноту источников, хотя у некоторых могут быть пробелы.

Д) Использование академической лексики и грамматики: средний показатель – 3,3 - указывает на то, что респондентам необходимо уделить больше внимания данному аспекту.

Е) Точность в использовании терминологии: средняя оценка – 3,3 - подчеркивает важность работы над точностью употребления терминов.

Ж) Лаконичность, существенность и емкость изложения мысли: средний балл - 3,4, что показывает необходимость улучшения навыков компактного и емкого изложения мысли.

З) Инновационность мышления: средняя оценка - 3,4, что говорит о том, что навык инновационного мышления в рамках работы с академическим текстом нуждается в развитии.

И) Тщательная корректура: средний балл 3,4 указывает на недостаточность владения навыком корректировки текста.

К) Рефлексия над процессом письма: средняя оценка 3,7 – достаточно высокая. Она демонстрирует умение рефлексии глубокого уровня, однако его развитие также желательно.

Представленные ответы 100% респондентов подтверждают наличие понимания студентами взаимосвязи между умением писать академические тексты и способностью создавать качественные авторские методические продукты. Можно выделить следующие ключевые аспекты этой взаимосвязи, которые упоминаются в ответах:

- *структурированность и логика*: респонденты часто отмечают, что академическое письмо учит структурировать информацию, логично выстраивать аргументацию и создавать связный текст. Эти навыки напрямую переносятся на создание методических материалов, которые должны быть четкими, последовательными и понятными;

- *аргументация и обоснованность*: умение формулировать и обосновывать свои идеи, подкреплять их фактами и доказательствами – важный навык, развиваемый в процессе написания академических работ. Это умение необходимо и для создания качественных методических продуктов, которые должны быть основаны на доказательных подходах;

- *ясность и точность формулировок*: академическое письмо требует точности и ясности в использовании терминологии и формулировании мыслей. Это способствует развитию навыков четкой и понятной коммуникации, что важно для эффективной передачи знаний в методических материалах;

- *работа с источниками*: академическое письмо учит грамотно работать с источниками информации: искать, анализировать, критически оценивать и правильно цитировать;

- *развитие профессионализма*: некоторые респонденты указывают на то, что владение академическим письмом свидетельствует о профессионализме и глубоком знании предмета, что повышает доверие к авторским методическим продуктам.

Известно, что создание методического продукта предполагает использование навыков академического текста, которыми может владеть не каждый студент. Респондентами были выбраны основные трудности, с которыми они могут столкнуться: формулировка тезиса и аргументация – 38,5% (30 чел.), цитирование и оформление ссылок – 44,9% (35 чел.), работа с источниками информации – 41% (32 чел.). Полученные результаты могут свидетельствовать о том, что часть аудитории имеет проблемы как с построением логически выверенной аргументации, так и с недостаточным знанием различных систем цитирования (APA, MLA, Chicago и др.), а также сложностью их практического применения. Вариант «Использование текстовых редакторов или онлайн-сервисов для проверки орфографии, пунктуации и стиля» вызывает меньше затруднений, чем предыдущие – (20,5%), что может говорить о достаточной технической грамотности в этой области.

Большинство студентов имеют опыт создания методических продуктов в рамках обучения в вузе (69,2%). Наиболее популярными типами методических продуктов, разработанных респондентами, являются тестовые задания, кейсы, презентации (62,8%), а также сценарии внеклассных мероприятий во время педагогической практики (51,3%).

Однако, треть опрошенных студентов не имеют опыта создания собственных методических продуктов (30,8%). Респонденты указывают, что создаваемые ими методические продукты могут быть ориентированы на учащихся школ (59%), студентов (44,9%), родителей (43,6%) и учителей школы (41%), что указывает на некий практический опыт работы респондентов в данной сфере. В меньшей степени испытуемые готовы создавать продукты для профессорско-преподавательского состава университета.

Доминирующим стимулом для создания респондентами методических продуктов является развитие профессиональных навыков (79,5%), наименее значимым фактором - рекомендация преподавателя (17,9%). Мы можем предположить, что данный результат связан с тем, что в процессе изучения дисциплин педагоги не ориентируют студентов на создание самостоятельных продуктов академического письма, именно поэтому у обучающихся отсутствует опыт создания таких материалов, что и указывают студенты в ответе на соответствующий вопрос.

Следует отметить, что респонденты понимают, что создание авторских методических материалов развивает креативность и системное мышление (75,6%), способствует формированию умения презентовать свои идеи и разработки (69,2%). Большинство респондентов, принявших участие в опросе, осознают потенциальную пользу от создания методических материалов, но не уверены, что будут способны их создавать в первые годы профессиональной деятельности. Тем не менее, треть опрошенных намерены разрабатывать авторские методические продукты в первые 3 года (33,3%). Наиболее востребованными формами методической поддержки, в которой нуждаются респонденты, являются мастер-классы опытных преподавателей (61,5%) и пошаговые инструкции с методическими рекомендациями (56,4%).

Таким образом, академическое письмо развивает у будущих педагогов целый спектр умений, признанных важнейшими среди остальных – необходимых для успешного обучения в вузе. Оттачивая навыки академического письма, студенты выходят на новый уровень саморазвития, важными компонентами которого являются:

- развитие навыков работы с информацией (поиск, оценка, применение информации из различных источников);
- обогащение словарного запаса будущих педагогов речевыми оборотами, характерными для научно-профессиональной среды, наиболее употребительной академической лексикой;
- развитие критического мышления (анализ информации, формулировка собственного мнения и аргументация);
- развитие навыков ведения научно-профессиональной дискуссии и устной презентации;
- развитие навыков исследования (проведение исследования, сбор данных, анализ и обобщение выводов);
- использование современных технологий (использование программного обеспечения для написания, редактирования и оформления текстов).

Важно отметить, что процесс освоения жанров академического письма в университете – это нелинейный и непрерывный процесс обучения, где студенты могут возвращаться к предыдущим этапам, совершенствуя свои навыки в разных областях. Успех в качественном академическом письме приходит с практикой, требует от студентов активной работы, самостоятельности, постоянного совершенствования навыков и использования обратной связи от преподавателей.

Владение жанрами академического письма является неотъемлемой частью профессиональной деятельности педагога, позволяя ему эффективно создавать методические разработки, публиковаться в профессиональных изданиях, участвовать в научных конференциях и проектах. В связи с этим, успешное освоение навыков академического письма у будущих педагогов является залогом успешной профессиональной деятельности в условиях постоянно меняющегося образовательного пространства [7, с. 295].

Статья выполнена в рамках научного проекта ИРН AP19678852 «Формирование компетенций непрерывного профессионального развития у обучающихся и выпускников направления «Педагогические науки» в условиях академической самостоятельности вуза» по грантовому финансированию Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан.

Литература:

1. M.A. Alkamel и N.A. Alwagieh (2024). Utilizing an adaptable artificial intelligence writing tool (ChatGPT) to enhance academic writing skills among Yemeni university EFL students. Social sciences & humanities open. Vol. 10. DOI: [10.1016/j.ssaho.2024.101095](https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2024.101095)
2. Mendoza L., Lehtonen L., Lindblom-Ylänne S., Hyytinen H. (2022). Exploring first-year university students' learning journals: Conceptions of second language self-concept and self-efficacy for academic writing. System. Vol. 106. DOI [10.1016/j.system.2022.102759](https://doi.org/10.1016/j.system.2022.102759)
3. Короткина И.Б. Академическое письмо: на пути к концептуальному единству // Высшее образование в России. 2013. №3. С. 136-142
4. Жаркынбекова Ш.К., Исенова Ф.К. (2021). Академическое письмо в системе вузовских дисциплин Казахстана: проблемы теоретического обоснования и практической апробации. ВЕСТНИК Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. № 2(135). Серия Филология. С. 100-109. DOI: 10.32523/2616-678X-2021-135-2-100-109
5. Агибаева С.С., Колясина А.Г. Рабочая учебная программа по дисциплине «Основы академического письма». СКУ имени М. Козыбаева. Петропавловск, 2021. - 11 с.
6. Агибаева С.С., Дарбаева Ж.К., Леонтьева А.Ю., Оспанова И.В. Основы академического письма; Учебно-методическое пособие. СКУ имени М. Козыбаева. Петропавловск, 2021.
7. Короткина И.Б. Академическое письмо: процесс, продукт и практика: учебное пособие для вузов / И. Б. Короткина. Москва: Издательство Юрайт, 2020. -295 с.

УДК 37.03

ВОВЛЕЧЕННОСТЬ ОБУЧАЮЩИХСЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПРОЦЕСС КАК ФАКТОР УСПЕШНОСТИ РАЗВИТИЯ КОМПЕТЕНЦИИ НЕПРЕРЫВНОГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

Чемоданова Г.И.

(СКУ им. М. Козыбаева, г. Петропавловск)

Вовлеченность обучающихся в образовательный процесс является ключевым аспектом, способствующим их непрерывному профессиональному развитию. Важно, чтобы студенты не только активно участвовали в занятиях, но и осознавали ценность получаемых знаний для своей будущей карьеры. Педагогический дизайн занятий играет критическую роль в создании такой вовлеченности, который должен учитывать разнообразие стилей обучения и индивидуальных предпочтений обучающихся. В этой связи целью нашего исследования является изучение взаимосвязи между вовлеченностью обучающихся и непрерывным профессиональным развитием.

Учебная среда, способствующая вовлеченности, формирует у студентов уверенность в своих силах и желание не просто усваивать информацию, но и применять её в практической деятельности [1], стремиться к постоянному росту и самосовершенствованию. Исследования показывают, что проблема вовлеченности в современных реалиях является значимой [2]. Так в подготовке будущих педагогов в вузах Китая акцент делается на непрерывное профессиональное развитие [3], в вузах Чили прослеживается ориентация на практический опыт, посредством которого развиваются педагогические компетенции [4], отмечена в исследованиях роль рефлексии реального уровня развития и постоянного профессионального развития [5]. Это свидетельствует о необходимости учета специфики

реализации образовательных программ (ОП) по непрерывному профессиональному развитию в условиях формируемой преподавателем коллаборативной среды. Таким образом, студенческая вовлеченность будет определяться мотивацией, познанием, поведением и деятельностью студентов.

Высокий уровень мотивации помогает учащимся преодолевать сложности и активнее осуществлять поиск новых знаний, выходящих за пределы аудиторных занятий. Создание поддерживающей и стимулирующей образовательной среды становится важным фактором успешного развития НПП-компетенции у будущих педагогов, которые понимают важность непрерывного обучения на протяжении всей жизни [6].

Эмоциональная вовлеченность проявляется не только в профессиональной деятельности, но и в отношениях внутри коллектива. Люди, испытывающие эту вовлеченность, склонны к более тесному сотрудничеству, обмену идеями и активному участию. Они чувствуют свою значимость и ответственность за общий результат, что способствует созданию позитивной атмосферы и повышению общей продуктивности.

Факторы, способствующие вовлеченности обучающихся, включают эффективную организацию и управление учебным процессом, создание ситуации успеха и возможности для профессионального роста и развития. Когда обучающиеся видят, что их идеи и мнения понимаются и принимаются, это способствует более глубокому вовлечению в работу. Кроме того, высокая степень вовлеченности позволяет снижать уровень стресса и выгорания. Люди, искренне заинтересованные в своих задачах, легче преодолевают трудности и находят способы решения возникающих проблем. Это может быть достигнуто как через инновационные методы и формы организации различных видов занятий, так и собственно сам дизайн занятия, которые делают обучение более интерактивным и доступным.

Использование различных видов занятий, таких как групповые проекты, дискуссии, ролевые игры и т.п., позволяют создать динамичную образовательную среду, активизируют мышление, способствуют обмену мнениями и развивают навыки критического анализа. Более того, интеграция технологий в учебный процесс, например, через интерактивные платформы, усиливает интерактивность и интерес студентов.

В преподавании цикла дисциплин психолого-педагогической направленности педагогический дизайн занятия включает следующие блоки: подготовительный, теоретический, аналитический, практико-ориентированный. Каждый блок имеет свою цель, которая определяется тем какие показатели компетенций непрерывного профессионального развития (НПП-компетенций) следует развить у обучающихся. Цель определяет содержание самого задания, форму организации, ориентированными на студентов со стороны преподавателя или инициированными самими обучающимися [3], что проявляется в предоставлении свободы выбора формы, в которой будет представлено выполненное задание. Это повышает активность участия в управлении и самовыражении студентов [4].

Педагогическое исследование проводилось в рамках одного семестра 2024-2025 уч. года, с учетом выделенных кредитов на изучаемую дисциплину «Педагогика высшей школы». В исследовании приняли участие магистранты 1 курса направления «Педагогические науки» количеством 86 человек. Качественный исследовательский подход был основан на контент-анализе. Данный метод позволяет более полно исследовать субъективную сторону развития НПП-компетенции. Были проанализированы творческие задания, представленные в рамках лекционных, практических занятий и самостоятельных работ обучающихся, которые позволили проследить динамику развития компетенций. Метод прямого наблюдения позволил дополнить и уточнить контекст результатов. Мониторинг изменений осуществлялся на основе анализа результатов качества выполненных заданий магистрантами по итогу изучения модуля курса. Для обработки данных были использованы методы описательной статистики.

Для вовлечения обучающихся в рамках лекционного курса магистрантам предлагались разнообразные задания, проводились различные формы занятий, в которых предоставлялась возможность проявить себя магистранту.

Таблица 1. Методический инструментарий вовлеченности в образовательную среду

Вид занятий	Методический инструментарий	Деятельность магистрантов
Лекция-визуализация	Проблемное поле: 1) Дайте трактовку понятия «социальный институт» 2) Приведите аргументы влияния высшего образования на социальную мобильность. 3) Каковы основные задачи воспитания в современной высшей школе?	Активная дискуссия по предлагаемым вопросам, аргументированная точка зрения
Лекция вдвоем Тема: «Организация образовательного процесса в высшей школе на основе кредитной технологии обучения»	Создание цифровой постерной презентации PowerPoint по вопросу академическая мобильность.	Роль солектора выполняла Александра В., до проведения лекции провела опрос магистрантов на предмет участия в академической мобильности. Было представлено интервью с магистрантом, планирующем во 2 семестре обучение в одном из Китайских вузов.
Лекция проблемно-аналитическая Тема: «Воспитательная работа в высшем учебном заведении»	Задание: (в процессе лекции) проведите анализ воспитательных мероприятий СКУ им. М. Козыбаева в аспекте полноценного воспитания будущих специалистов по следующим критериям: - значимость мероприятий; - конкретность мероприятий/направленность; - достижимость; - рекомендации.	На инициативной основе была создана аналитическая группа из числа магистрантов для написания аналитического вопроса.
Лекция с ошибками Тема «Методы воспитательной работы в вузе»	В предоставлении группы методов, намерено были заложены ошибки, которые следовало обнаружить магистрантам и привести верное суждение. Например: Методы формирования сознания личности - методы воздействия на интеллектуальную сферу личности, <u>которые не направлены на формирования взглядов, понятий, установок, суждений, оценок (1)</u>	Активизация внимания, рефлексия знаний, развитие критического, аналитического мышления
Практическое занятие №8 Тема: Профессионально-исследовательская культура как основа творческого саморазвития педагога	Творческий блок Форма проведения: «педагогическая студия» (40') по принципу «печа-куча» Ход проведения творческого блока: участник «педагогической студии»	Цель блока: повышение творческого потенциала магистрантов; формирование модели творческого саморазвития; совершенствование навыков публичного выступления

	презентует разработанную «Я – концепцию» непрерывного профессионального развития с учетом своих индивидуальных склонностей и способностей. Время презентации каждого участника 2-3'	(презентационной составляющей личности); повышение стремления к достижению высоких результатов через непрерывное профессиональное развитие.
СРО 3	Задание: разработайте стратегию творческой самореализации/самовыражения (формы, условия, место творческой самореализации)	Форма предоставления: план/road map

В процессе изучения данного курса исследовался эффект внутридисциплинарный - в рамках дисциплины «Педагогика высшей школы». Как магистранты воспринимали и осознавали предлагаемые задания, насколько они позволяли вовлечь их в активный процесс, насколько активность продолжительна и позволяет перейти на уровень устойчивого непрерывного профессионального развития. Восприятие учебной среды включает в себя отношение учащихся к учебному процессу, доступность ресурсов (использование методического портфолио по дисциплине преподавателем посредством облачных технологий - Яндекс-диск), атмосфера в группе и уровень мотивации на повышение академических достижений. Академические достижения быть измерены через успеваемость в баллах и уровень вовлеченности в учебный процесс. При оценке эффективности, нами были учтены три составляющие:

- характеристики эффективного обучения;
- продукты деятельности магистрантов;
- ожидания по качеству и количеству.

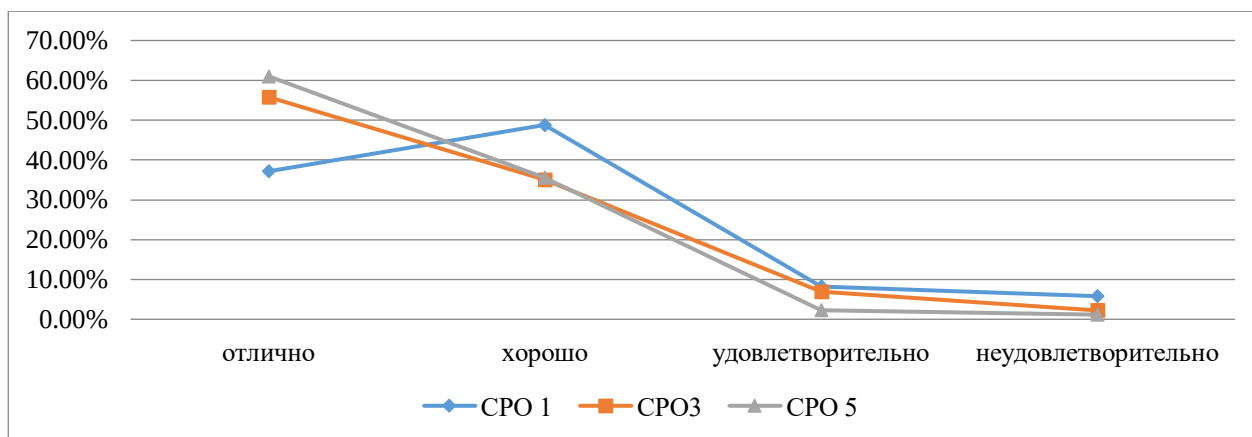

Рисунок 1. Мониторинг качества знаний магистрантов

Данные представленные на диаграмме показывают, что процент обучающихся с отличными баллами вырос на 23,8% от СРО 1 к СРО 5. При этом количество обучающихся с баллами менее 70 снизилось на 5,98%. Данные качественные показатели подтверждают, что вовлеченность обучающихся в образовательный процесс влияет на их академическую успеваемость, мотивирует на высокую активность, самореализацию, постоянному росту.

Приведем выводы некоторых магистрантов по выполнению заданий.

Роман 3.: «Я обнаружил, что выполнение творческих, аналитических, практико-ориентированных заданий дает мне чувство глубокого личного удовлетворения, хочется еще ярче проявить себя».

Владислав Л.: «Разработанная road map саморазвития основывается на интеграции личностного, профессионального и творческого роста, что позволяет мне как будущему преподавателю быть успешным, креативным и компетентным, готовым к постоянно меняющимся условиям образовательного пространства»

Развитие человеческих ресурсов обучающихся происходит через взаимодействие с преподавателями и сокурсниками, что позволяет им обмениваться идеями и взглядами. Такие коллаборации создают среду, способствующую развитию НПП-компетенции. Важно также осознать, что уровень вовлеченности может варьироваться в зависимости от множества факторов, включая личные интересы, мотивацию и поддержку со стороны преподавателя и вуза в общем.

Признавая важность своевременной и ценной feedback для подготовки будущих педагогов, мы используем ее, чтобы помочь им выявить сильные стороны, локусы для улучшения и способствовать профессиональному росту.

Исследования показывают, что студенты, активно участвующие в образовательном процессе, имеют более высокие академические результаты и более положительное отношение к своему будущему. Поэтому необходимо создавать условия, способствующие максимальной вовлеченности, включая гибкость учебных планов и разнообразие форматов обучения [7]. Это не только обогащает опыт студентов, но и способствует подготовке будущих педагогов, готовых к осуществлению профессиональной деятельности [8].

Таким образом, вовлеченность студентов в обучение должна стать культурой образовательного учреждения. Поддержка со стороны преподавателей, применение современных технологий и активное участие обучающихся - ключевые элементы этого процесса. «Инвестируя» в вовлеченность, мы инвестируем в будущее профессионалов, способных справляться с любыми вызовами, оставаться в поле непрерывного профессионального развития.

Статья подготовлена в рамках научного проекта ИРН AP19678852 «Формирование компетенций непрерывного профессионального развития у обучающихся и выпускников направления «Педагогические науки» в условиях академической самостоятельности вуза» по грантовому финансированию Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (2023-2025 годы).

Литература:

1. Moges B.T., Assefa Y., Tilwani Sh.A., Azmera Y.A. It is all about an appealing environment: Linking the learning environment dimensions with student engagement in Ethiopian higher education context// Social Sciences & Humanities Open, 2025. <https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2024.101211>
2. Almarghani E.M., Mijatovic I. Factors affecting student engagement in HEIs-it is all about good teaching//Teaching in Higher Education. – 2017, 22(8), pp. 940-956/ <https://doi.org/10.1080/13562517.2017.1319808>
3. Zhang S., Hu Zh. Proceedings of the International Scientific Conference «Digitalization of Education: History, Trends and Prospects»// Advances in Social Science, Education and Humanities Research. - 2020. <http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>
4. Trevino L.K., Brown M.E., Hartman L. A qualitative study of executives' perceived ethical leadership: perceptions from inside and outside the executive suite//Journal of Business Ethics. - 2013, 97(1), pp.43-57.
5. Cook-Sather A., Allard S., Marcovici E. Fostering Agentic Engagement: Working toward Empowerment and Equity through Pedagogical Partnership// Agentic Engagement through Pedagogical Partnership. -2015, 2, p. 3 //files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1341643.pdf
6. Cook-Sather, Loh J.Y. Embracing student agentic engagement and enacting equity in higher education through co-creating learning and teaching// Advancing Student Engagement in Higher Education. - 2023, pp. 165–178.
7. Goldspink C., Foster M. A conceptual model and set of instruments for measuring student engagement in learning// Cambridge Journal of Education. – 2013, 43(3), pp. 291-311.
8. Green A. The influence of involvement in a widening participation outreach program on student ambassadors' retention and success Student Success - 2018, 9(3), pp. 25-36. <https://search.informit.org/doi/pdf/10.3316/informit.598565587324869>

UDC 378.14

**THE INFLUENCE OF PLAY ACTIVITY ON THE MENTAL HEALTH OF OLDER
PRESCHOOL-AGED CHILDREN**

Alina G. T., Bazhenova E. D.

*(Arkalyk Pedagogical Institute named after I. Altynsarin, Arkalyk,
Zhansugurov Zhetysu University, Taldykorgan)*

Play, as the leading activity of preschool children, serves as a natural and purposeful determinant of their mental functioning [1]. Theories of play in terms of its essential nature and its significance for the comprehensive development of the child were discussed by I. E. Berlyand, L. S. Vygotsky, A. N. Leontyev, N. Ya. Mikhaylenko, and D. B. Elkonin [2]. E. O. Smirnova considers the concept of "play" to be close in meaning to such indefinite terms as "happiness" and "love," viewing play as an activity that involves independence, initiative, positive emotions, spontaneity, and creativity—important components for the life activity of the child [3]. She emphasizes the right of the child to play, as enshrined in the Convention on the Rights of the Child, viewing it as a free activity devoid of coercion or control by adults.

In the 1960s and 1970s, Soviet scholars such as L. A. Venger, A. V. Zaporozhets, P. F. Lesgaft, S. L. Novoselova, and A. P. Usova studied various aspects of child development and paid significant attention to their play activities [4]. Among the recent fundamental studies based on scientific methodology, these works stand out and, in our opinion, deserve special attention. When investigating the psychomotor development of children, P. F. Lesgaft believed that "play is an exercise through which the child prepares for life." According to the author, "the child's play should be creative and not imposed by adults," and "the child should engage in it with their entire being." Play activates bodily skills, which in turn require the involvement of emotions, memory, perception, self-regulation, and speech [5]. D. B. Elkonin, describing role-playing games, considered them a mirror of the child's emotional state. In his view, the child experiences emotional states such as pleasure, joy, anger, love, and empathy. Through play, the child accumulates emotional experiences that are expressed not only in life but also in play. Play activities help the child gain new knowledge about emotions, their manifestations, and provide a practical model of behavior and interaction with peers. A. P. Usova separately examined didactic play, which aids in the intellectual development of preschoolers. According to A. P. Usova, didactic play is nothing other than educational play. In didactic play, the child learns counting, speech, and other skills involuntarily, depending on the focus of the game. Educational play provides children with knowledge and skills, while developing attention and memory [6]. S. L. Rubinstein, viewing play activity as the child's constant, meaningful reflection on their contact with the surrounding world, thereby transforming the latter, believed that "play leads to the formation of the child's need to influence the world" [7]. A. V. Zaporozhets, one of the key innovations of play, considered the child's ability to engage in a broader social context. According to the author, the general law of psychological development manifests itself in that: new experiences must be presented to the child and mastered in a materialized form, which translates distant phenomena into a language of situations and actions that are directly accessible to the child [8].

D. B. Elkonin and his followers, N. Ya. Mikhaylenko and N. A. Korotkova, studied the impact of play on the personal development of children. In analyzing play activity, they highlighted

the concept of "role" and emphasized the suppression of "cognitive egocentrism," where the child is forced to not only follow their own perspective but also to take on the viewpoint of another person, relate different points of view, and internalize moral and ethical norms. The positive effects of play on the development of major psychological spheres have been demonstrated in the works of contemporary researchers: psychomotor, emotional, intellectual, social-communicative, and personal development. The organization of play activities for preschoolers and the guidance of play are widely described in the works of educational and methodological scholars such as O. A. Karabanova, N. A. Korotkova, N. Ya. Mikhaylenko, A. I. Sorokin, and N. R. Egeis. However, today, the scientific community is concerned with the issue of play deprivation in a significant number of preschoolers with normal developmental levels, a phenomenon that has been recorded over the last two decades.

The inability to play, as rightly noted by G. G. Kravtsov and E. E. Kravtsova, is directly related to many of the issues faced by modern children, and educators in kindergartens should pay more attention to play. E. O. Smirnova attributes the causes of the low development of play skills in preschoolers to: a lack of understanding of the meaning of play by both children and adults, the absence of mixed-age communities, the pervasive commercialization, the expansion of media and video, and the substitution of play with game-like forms. As a result, in practice, we encounter situations where children perform rehearsed plays, demonstrating not children's activity, but the educator's activity. Constant control of children by educators, the substitution of games with game-like forms and methods, contribute to the erosion of the developmental value of play [9].

E. Bakhotsky, the creator of playgrounds, draws attention to the lack of opportunities for spontaneous group formations among modern children, the shortage of free time for play, and the early formation of the habit of being entertained. In his opinion, play allows children to create their own world and do whatever they want, where everything works out; experiment with different behavior strategies without real consequences; take on adult roles and the responsibility that comes with them; reenact tense situations in a safe form; learn to manage themselves, their anger, fear, and other emotions while following the rules of the game and restraining immediate desires [10].

In modern works, the features of the development of play activity in preschool-aged children are explored in the works of T. V. Bazhanova, O. V. Gudaryova, S. G. Doronov, T. Yu. Kudryashova, T. V. Lebedeva, S. R. Petrukhnina, and O. V. Solntseva. The authors highlight the child's subject position in play activity (independence, creativity, game design, plot construction, choice of means, emotional focus on the play partner), and the structure of play activity (the integrity of rational, emotional, and volitional characteristics that act within functional components).

In creating programs for the development of psychological health components in older preschoolers, we relied on the classification by S. L. Novoselova, who divides games into creative (theatrical, role-playing, directorial) and rule-based games (didactic, physical). Role-playing games are an ideal field for older preschoolers to acquire social skills. They help children learn to establish communication with others, express requests clearly, and develop cultural behavior skills. Children engage in creativity, show activity, independence, self-organization, imagination, and transform into adult roles, immersing themselves in the thoughts and feelings of the characters. Theatrical play contributes to the assimilation of knowledge and norms of interaction between the child and others; the formation of the ability to perceive and exchange information; the ability to establish and maintain contact with adults and peers; the formation of adequate evaluative activities; the ability to use various symbolic means (facial expressions, pantomime, plasticity, speech, singing, etc.); and an increase in the child's social competence.

Building and construction games, as a type of creative play, fully align with the child's interests. Aimed at creating a specific, pre-conceived product, they contribute to the development of design thinking, preliminary planning, communication skills, the formation of a holistic worldview, involvement in labor and adult activities, and serve as a factor in the child's socialization in modern life [11].

Physical play contributes to the full formation of the structure of natural movements (enriching perceptual-motor coordination and skills) and the development of the analyzer function of the child's motor apparatus. In the process of physical play, valuable moral and volitional qualities such as willpower, ingenuity, courage, and quick reaction are formed. The engaging content and emotional intensity of play stimulate both mental and physical efforts in the child. No less valuable for the psychological development of the child are folk games, which are characterized by brightness, substance, simplicity, and appeal. In folk games, the child submits their behavior to a certain course and sequence, tries out an organizational role, and develops relationships in which every participant is important.

Didactic games most effectively promote the development of children's cognitive and intellectual abilities. Through play, the child solves tasks related to concretizing, differentiating, and generalizing concepts, the need for dialogue communication, and the formation of interaction methods. These games develop the generalizing function of thinking and form the prerequisites for its systematic nature.

However, modern children are well acquainted with computers from an early age and spend a lot of time on them. Therefore, it is important to separately consider the developmental opportunities of digital games. Electronic computer-based tools make children's play captivating and appealing. It has been proven that various forms of presenting information, combined with traditional educational tools, enhance the accessibility and effectiveness of developmental influences on children. In recent decades, a number of studies have emerged in the field of computer games and their impact on children. G. Grezion and K. Kerdellan call for careful differentiation between fiction and the real dangers of computer games, emphasizing that the new generation possesses untapped potential. E. V. Gulayeva and Yu. A. Solovyova also conclude that computer games should not be entirely excluded from children's lives and suggest using the computer as a tool to solve developmental tasks. In this context, developmental and educational games, dramatization games, drawing programs, puzzles, etc., are valuable. The computer can be used both as a simulator and as an enriching element of the developmental environment, complementing independent play.

A. E. Voiskunsky and M. Milovanovich have shown that computer games, which include not only text but also graphics, are an appropriate form for distance learning for students. This is particularly significant during periods when children and educators are remote from educational institutions. In turn, R. E. Radeeva and E. O. Smirnova classify computer games into puzzle games, arcade games, strategy games, simulators, narrative games, and educational and developmental games [12].

Yu. M. Gorvits provides various types of computer games: developmental games (graphic editors, music editors, fairy-tale constructors, illustration creators); educational games (language learning, speech development, mathematical concepts, aesthetic and moral education); logical games (puzzles); entertainment games (travel games, cartoon creation). However, according to E. O. Smirnova, the specificity of computer games is their conditionality, meaning that they are played within predefined programmed frameworks. As a result, the child loses the element of independence, choice, and creativity, which are essential for their full development. A. G. Makalatya and L. V. Matveeva warn about the health risks children may face from improper use of the digital material-spatial environment.

It is emphasized that the use of computer games can only be justified when the effectiveness of the gaming programs significantly exceeds that of traditional developmental tools for children. It is believed that computer games should not exceed 15 minutes in duration and should not have an addictive effect. The issue of organizing conditions for the play activity is undoubtedly important when addressing the development of psychological health in older preschool-aged children. The conditions for the mental development of older preschool children are most fully represented in the works of S. D. Deryabko, N. I. Polivanova, S. T. Posokhova, and Yu. F. Zmanovsky. Within the framework of the ecopsychological approach, the authors examine the "educational environment" as

a system of conditions for personality formation and opportunities for its development, which are found in the social and material-spatial surroundings.

I. A. Baeva, O. V. Galkina, and T. K. Klimenko define the educational environment as a psychological and pedagogical reality, in which specially organized conditions are created for personality formation and development, encompassing a set of activity-communication acts and relationships between participants in the educational process. Following the views of I. N. Gurvich, O. V. Suvorova, and L. A. Tsvetkova, it is believed that a psychologically safe educational environment should be built on dialogical foundations, teaching cooperation, and rejecting psychological violence in the interaction between adults and children.

The conditions for the formation of psychological health in older preschool children are identified as: fostering the development of the child's activity, necessary for self-regulation; enriching the experience for independent overcoming of obstacles; supporting the development of reflection, encouraging the child to understand their needs, the reasons for their behavior, and its consequences; and creating a value-based environment in the child's development, which allows them to see and define value priorities around them.

From the above, it follows that play, as the leading activity, contributes to the development of qualities across all psychological spheres in older preschoolers:

Psychomotor: motor skills (movement, facial expressions, pantomime), regulatory skills, imagination.

Emotional: improved emotional state, expression skills, recognition of others' emotions.

Intellectual: development of attention, memory, intellectual abilities.

Social-communicative: independence, sociability, activity.

Personal: development of willpower, responsibility, self-confidence, which are indicators of their psychological health.

The use of play activities in the development of psychological health in children is effective when the following conditions are met: fostering activity and independence, developing reflection, and creating a value-based environment for the child.

Literature:

1. Абрамова, Г. С. Возрастная психология: Учеб. пособие для студентов вузов / Г. С. Абрамова. — Москва: Акад. Проект; Екатеринбург: Деловая кн., 2000. — 621 с.
2. Абульханова, К. А. Субъект и субъектность: проблема определения качества / К. А. Абульханова. // Развитие психологии в системе комплексного человекознания: Материалы Всероссийской научной конференции, посвященной 40-летию Института психологии и 85-летию его основателя Б. Ф. Ломова: в 2 частях, Москва, 10–12 октября 2012 года.
3. Бахотский, Е. Я люблю играть / Е. Бахотский. — Москва, 2021.
4. Башкирева, Т. В. Психология здоровья: некоторые аспекты проблем: монография / Министерство образования и науки Российской Федерации, Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования «Рязанский государственный университет имени С. А. Есенина». — Рязань: Рязанский государственный университет им. С. А. Есенина, 2018. — 167 с.
5. Безуглая, Т. И. Психологическое здоровье как психолого-педагогическая проблема / Т. И. Безуглая. // Евразийский союз ученых. — №3-4 (72). — Москва, 2020.
6. Выготский, Л. С. Развитие высших психических функций в детском возрасте // Собр. соч.: в 6 т. / Л. С. Выготский. — Москва, 1982. Т. 2.
7. Гадаев, А. В. Влияние интерактивной игры на эмоциональное развитие ребенка / А. В. Гадаев. — Москва, 2010.
8. Дубровинская, Н. В., Фарбер, Д. А., Безруких, М. М. Психофизиология ребенка: Психофизиологические основы детской валеологии: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. — Москва: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. — 144 с.
9. Егошкин, Ю. В. Диагностика и коррекция агрессивного поведения у детей дошкольного возраста: На сравн. материале исслед. детей, воспитывающихся в дет. доме и в семье: дис. ... кандидата психологических наук : 19.00.07 / Ю. В. Егошкин. — Москва, 1995. — 165 с.
10. Захаров, А. И. Происхождение детских неврозов и психотерапия. — Москва: ЭКСМО-Пресс, 2000.
11. Иванова, М. Г. Структурные, функциональные и динамические характеристики психологического здоровья личности: автореферат дис. ... кандидата психологических наук : 19.00.01 / М. Г. Иванова. — Санкт-Петербург, 2010. — 23 с.

ӘОК 37.042

ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУ ҚАЖЕТТІЛІГІ БАР ОҚУШЫЛАРДЫ БЕЙІНАЛДЫ ДАЯРЛАУДА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУ

Альмухамбетова Б.Ж., Жолтаева Г.Н., Есимханова Р.К.

(І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.)

Мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитетінің BR24993150 «Мүмкіндігі шектеулі білім алушыларды бейін алды даярлауға психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастыру» бағдарламалық-мақсаттық қаржыландыру жобасы аясында дайындалған.

Мамандық тандау - бұл әр адамның өміріндегі маңызды кезең, бұл тандау әсіресе психофизикалық дамуындағы бұзылыстармен байланысты кәсіби мүмкіндіктері белгілі бір дәрежеде шектелген ерекше білім беру қажеттіліктері бар (бұдан әрі ЕБҚ) балаларға қиындық тудырады. Сондықтан ЕБҚ балаларда әлеуметтік және кәсіпке дейінгі құзыреттілікті және айналасындағы адамдармен қарым-қатынас жасау дағдыларын дамыту қажет. Бейіндік білім беру ЕБҚ балаларды оқытудың жеке формаларын пайдалану үшін үлкен болжамдық әлеуетке ие. Бейінді тандау мәселесі ЕБҚ оқушылар үшін де, олардың ата-аналары үшін де қиындық тудырады. Сондықтан, ЕБҚ білім алушыларды өмірдегі негізгі тандаулардың бірін жасауға кешенді даярлау ретінде бейіналды даярлау міндеттері ерекше маңызға ие. Оқушы өз аумағында қол жетімді білім беру ұйымдарында білім алуды жалғастырудың мүмкін жолдары туралы ақпарат алуы керек, өз күштерін бағалап, жауапты шешім қабылдауы керек.

Кең мағынада бейіналды даярлау кәсіптік бағдар беру жұмысының маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Кәсіптік бағдар беру бойынша теориялық және ғылыми-практикалық материалдарды зерделеу АҚШ, Канада, сондай-ақ Батыс Еуропа елдері: Финляндия, Ұлыбритания, Германия, Норвегия, Нидерланды елдерінде мектептегі кәсіптік бағдар берудің сәтті дамығанын көрсетті [1]. Осы елдердің сарапшыларының пікірінше, кәсіптік бағдар беру саясаты тең мүмкіндіктерді ілгерілетуге, оқудан шыққан оқушылардың пайызын төмендетуге ықпал етті; жалпы, бұл елдерде кәсіптік бағдар беру саясатын енгізумен байланысты басқа да әлеуметтік және экономикалық аспектілерде оң өзгерістер болды [2].

Көптеген шетелдік зерттеушілер (А. Donaldson [3], Е. Zappella [4], Е.А. Климов [5], Н.С. Чистякова [6], А.В. Лаврентьева [7] және т. б.) ЕБҚ оқушылардың кәсіпалды даярлығы мен олардың кәсіптік өзін-өзі анықтауының байланыстығын атап көрсетті. Қарастырылған жұмыстарда ЕБҚ оқушылардың кәсіптік өзін-өзі анықтауы процесінде үлкен қиындықтарға тап болатынына назар аударылған.

Мектептердегі кәсіптік бағдар беру жұмысының, оқушылардың кәсіптік өзін-өзі анықтауының, бейіндік оқыту мен бейіналды даярлық мәселелеріне қазақстандық зерттеушілер де көңіл бөлген (А.Д. Сейсенова [1], К. Сыздықова [2], С.К. Исмагулова [8] және т. б.).

Шетелдік және отандық білім берудің теориясы мен практикасын зерделеу және талдау ЕБҚ білім алушылардың өмірлік, жеке, кәсіптік өзін-өзі анықтауға даярлауды жетілдіру тәсілі ретінде бейіналды даярлау мәселесіне қызығушылықты көрсетеді. Бейіналды даярлықты көптеген зерттеушілер болашақ оқуының тандаған бейіндік бағыттарына және кейінгі кәсіби қызметінің кең саласына қатысты жоғары сынып оқушыларының өзін-өзі анықтауына ықпал ететін, оның ішінде психологиялық-педагогикалық қызмет жүйесі ретінде анықтайды.

Бейіналды даярлықтың мақсаты кәсіптік бағдарлаумен және табысты әлеуметтенумен байланысты тәжірибеге бағдарланған міндеттерді шешу үшін қажетті оқушының кәсіптік бағдарлау құзыреттіліктерін қалыптастыру арқылы еңбек нарығының жеке ерекшеліктері мен мүмкіндіктерін ескере отырып, білім алушылардың оқыту бейінін таңдауға және кәсіптік өзін-өзі анықтауға дайындығын қалыптастыру болып табылады.

Мамандар бітіруші сынып оқушыларының өмірлік ұмтылыстары мен талаптары әр түрлі, сонымен бірге олар көбінесе жеткіліксіз, тұрақсыз және физикалық мүмкіндіктерге сәйкес келмейтінін атап өтеді, сол себептен бейіналды даярлау мамандық таңдауды саналы етуге деген ұмтылысты дамытуға, ал кәсіптің өзі олар үшін қол жетімді және қызықты етуге бағытталуы керек. Сондықтан теориялық дереккөздерді талдау көрсеткендей, бейіналды даярлау мақсатына жету үшін бірқатар мәселелерді, оның ішінде оқушыларға кәсіптік өзін-өзі анықтау процесінде психологиялық-педагогикалық көмек көрсету мәселесін шешу қажет. Яғни, ЕБҚ білім алушыларды бейіналды даярлауды іске асыру оларды психологиялық-педагогикалық қолдау үдерісімен бірге жүзеге асырылуы тиіс.

Қазіргі педагогика мен психологияда «психологиялық-педагогикалық қолдау» ұғымын, біріншіден, балалардың әлеуметтік құқықтарын қорғауға мүдделі қоғамның әртүрлі қызметтерінің іс-әрекетімен байланыстырады, екіншіден, психологиялық-педагогикалық қолдау деп оларды анықтауға және қолдауға бағытталған жеке ерекшеліктері, бейімділігі бойынша саралау мақсатында өткізілетін әртүрлі іс-шаралар жүйесі түсініледі. Жалпы алғанда, зерттеулердің көпшілігінде психологиялық-педагогикалық қолдауды баланың тұлғасының белгілі бір жеке мәселелерін шешуге бағытталған ересек адамның кәсіби іс-әрекетінің ерекше түрі ретінде анықтайды [9].

Қарастырылып отырған мәселе бойынша материалдарды талдау мен жалпылаудан психологиялық-педагогикалық қолдау - бұл білім алушының тұлғасын қалыптастыруға, оның дамуына оң әсер ететін қолдау жағдайларын біріктіруге бағытталған іс-әрекет деп қорытыға болады. Психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастыру ересектер мен балалардың психологиялық-педагогикалық іс-әрекетінің өзара әрекеттесуіне бағытталған. Білім беру ұйымындағы психологиялық-педагогикалық қолдаудың негізгі субъектілеріне балалар, оқудағы мәселелерді шешуде олардың дербестігін дамыту үшін жағдай жасау бойынша мақсатты педагогикалық іс-әрекетті жүзеге асыратын педагогтар, психологтар және ата-аналар жатады.

Психологиялық-педагогикалық жұмыстың мазмұны үшін келесі тұжырымдар маңызды болып саналады:

- балалар психологиясының қалыптасуы тұлғаның интегративті қасиеттерін қалыптастырудың негізгі принциптері ретінде жасқа байланысты жаңа сапалар пайда болуына әкелетін процесс ретінде қарастырылады;

- балалардың психологиялық дамуының сәттілігі жеке және жас ерекшеліктерін қалыптастырудың заңдылықтарын қарастыратын психологиялық-педагогикалық қолдауға байланысты;

- балалардың мінез-құлық дағдыларын игеруі жүзеге асырылатын өзгермелі мәдени ортаны құру;

- психологиялық-педагогикалық қолдау және көмек балаларда интегративті қасиеттерді қалыптастыру процесі ретінде түсініледі;

- эмоционалды-сезімдік саланы байыту іс-әрекетке субъективті мән беретін мотивациялық элементтердің қалыптасуының нәтижесі болып табылады;

- психологиялық-педагогикалық қолдаудың гуманистік бағдарланған процесі субъект-субъект қатынастарды жүзеге асыру процесі болуы керек. Субъект-субъективті өзара әрекеттесу мұғалімнің оқу-тәрбие процесіне жеке қатысуын, білім алушының тұлғасын қалыптастыруға көзқарас ретінде жұмысқа саналы қызығушылығын болжайды.

Осылайша, ЕБҚ оқушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау – бұл психофизикалық бұзылулармен байланысты әлеуметтену мәселелерін жеңуге бағытталған педагогтердің кәсіби іс-әрекетінің жүйесі деген қорытынды жасауға болады. Психологиялық-

педагогикалық қолдаудың субъектілері ЕБҚ балалар, олардың ата-аналары (қамқоршылары) және ЕБҚ балалармен жұмыс істейтін мамандар болып табылады. Іс-әрекет ЕБҚ білім алушыларға бағытталған. Ұйымдастыру құрылымының субъектілеріне - педагогтер мен басқа мамандар, ЕБҚ балалардың ата-аналары, процестеріне - диагностика, жоспарлау, қызметті жүзеге асыру, бақылау кіреді.

Арнайы білім беру ұйымдарында педагогтің психологиялық-педагогикалық қолдау іс-әрекеті мазмұнына мыналар кіреді:

- баланың әлеуеті мен даму деңгейіне қойылатын мүмкіндіктер мен талаптарды ескере отырып, білім беру мекемесінде оқу-тәрбие ортасын талдауды жүзеге асыру;

- білім алушыны оқыту және дамыту тиімділігінің психологиялық критерийлерін анықтау;

- оқушының сәтті дамуы мен оқуының шарты ретінде қарастырылатын белгілі бір іс-шараларды әзірлеу және енгізу;

- «ерекше балаларды» дамытудың максималды әсерін қамтамасыз ететін педагог іс-әрекетінің белгілі бір жүйесін әзірлеу [10].

Психологиялық-педагогикалық қолдау іс-әрекетінің мазмұнын жобалау мақсатындағы маңызды тұжырымдардың бірі - оқу қарқынына әсер ететін ЕБҚ білім алушының көпфункционалды дамуының біркелкі болмайтындығы деп есептеледі. ЕБҚ білім алушыларды бейімделді даярлау әрбір нақты оқушы үшін оларды оқыту бейінін таңдауға даярлаудың абстрактілі формасы емес, бейімді таңдауға көмек және одан әрі білім алудың нақты орнын анықтайтын даярлау құралы болуы керек.

Қарастырылған материалдар негізінде арнайы және инклюзивті білім беру жағдайында бейімделді даярлау процесінде білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау мыналарды қамтуы керек деп айтуға болады:

- психологиялық-педагогикалық диагностиканы (оқудың барлық кезеңінде білім алушылардың тұлғасын психологиялық-педагогикалық зерттеу; тұлғаның жеке ерекшеліктері мен бейімділігін, оның оқыту және тәрбиелеу процесінде, кәсіби өзін-өзі анықтаудағы әлеуетті мүмкіндіктерін анықтау; оқытудағы, дамытудағы, әлеуметтік бейімделудегі бұзушылықтардың себептері мен тетіктерін анықтау);

- психологиялық-педагогикалық кеңес беру (білім алушыларға, педагогтерге, ата-аналарға (қамқоршыларға) дағдарыстық жағдайларды еңсеруде, нақты өмірлік жағдайларға бейімделуде психологиялық мәселелерді шешуге көмек көрсету, жеке өсу мен өзін-өзі дамытуға жәрдемдесу);

- түзету-дамыту қызметін (білім беру бағдарламаларын меңгеруде қиындықтар сезінетін білім алушыларға көмек көрсету, дамудағы анықталған ауытқуларды жою немесе түзету; оқушылардың жеке және танымдық салаларын дамытудағы жағымсыз құбылыстардың алдын алу, оқудың психологиялық жайлылығын арттыру);

- психологиялық ағарту (білім алушыларда, олардың ата-аналарында (қамқоршыларында), педагогтерде психологиялық құзыреттілікті қалыптастыру, өзін-өзі реттеу дағдыларын, психологиялық білімге деген қажеттілікті дамыту, оларды өз дамуының мүддесі үшін және кәсіптік бағдар беру міндеттерін шешу үшін пайдалануға деген ұмтылыс);

- психологиялық профилактиканы (білім алушылардың дезадаптациясы мен девиантты мінез-құлқын, балалар мен ересектер ұжымдарындағы жағымсыз құбылыстарды анықтау және алдын алу, білім алушыларға, педагогтарға, ата-аналарға (қамқоршыларға) оқыту, тәрбиелеу және дамыту мәселелерінде көмек көрсету бойынша профилактикалық бағдарламалар мен ұсынымдар әзірлеу);

- білім беру процесін психологиялық-педагогикалық қамтамасыз ету (білім беру кеңістігінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету; білім алушылардың денсаулығын сақтау және нығайту, олардың жеке, зияткерлік, әлеуметтік дамуына, өзін-өзі тануына және өзін-өзі жүзеге асыруына көмектесу);

- кәсіптік бағдар беруді (ЕБҚ оқушылардың кәсіптік және тұлғалық ерекшеліктерін, олардың кәсіби қызығушылықтары мен бейімділіктерін зерделеу, кәсіби өзін-өзі анықтауға

көзқарастарын, тұлғаның тұрақты мотивациясы мен бағыттылығын, бейімділіктерін, қабілеттер мен тұлғалық даму ерекшеліктерін ескере отырып, кәсіпті саналы түрде таңдауға дайындығын қалыптастыру);

- ұйымдастыру-әдістемелік жұмысты (білім беру үдерісі субъектілерінің құзыретін арттыру, оқу-тәрбие іс-әрекетінің, білім беру бағдарламалары мен жобаларының кешенді сараптамасына қатысу, оқытуға педагогикалық технологияларды енгізу).

ЕБҚ оқушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау жүйесін іске асыруға білім беру процесінің барлық субъектілері қатысады: оқушылар, сынып жетекшісі, пән мұғалімдері, педагог-психолог, әлеуметтік педагог, әкімшілік, медициналық персонал, ата-аналар, бейіналды және бейіндік даярлықты іске асыру тұрғысынан мектеппен ынтымақтасатын мекемелер. Психологиялық-педагогикалық қолдау жүйесін құрудағы маңызды сәт элективті курстар кешенін ойластыру болып табылады: курстардың саны мен нұсқалары, болашақ бейінді таңдауға бағыттылығы, әзірлеу және оқыту сапасы, осы курсты жүргізу үшін әдістемелік ұсыныстардың болуы.

Зерттеушілер көрсеткен психологиялық-педагогикалық қолдаудың ерекшеліктерін жалпылай келе, біз бейіналды даярлау процесінде ЕБҚ оқушыларға психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетудің келесі кезеңдерін анықтай аламыз:

1. Диагностикалық. Бұл кезеңде істердің нақты жағдайы, кәсіптікөзін-өзі анықтау мәселесі белгіленеді, мәселені диагностикалау шарттары жобаланады, ЕБҚ білім алушымен байланыс орнатылады, мәселе хабарланады, бала үшін маңыздылығы тұрғысынан мәселені бірлесіп бағалау жүргізіледі.

2. Ізденіс. Мұнда білім алушылармен проблеманың туындау себептерін бірлесіп іздеу, жағдайға сырт көзбен қарау ұйымдастырылады.

3. Келісім-шарттық. Бұл кезеңде педагог пен ЕБҚ білім алушының әрекеттері жобаланады (мәселені шешу бойынша субъектілер арасында функциялар мен жауапкершілік бөлінеді), келісімшарттық қатынастар орнатылады және кез-келген формада келісім-шарт жасалады.

4. Іс-әрекеттік. Педагог пен білім алушының бірін-бірі толықтыратын іс-әрекеті жасалады: а) оқушы әрекет етеді, ал педагог тарапынан оның іс-әрекетін мақұлдау, ынталандыру, тәуелсіз қадамдардың сәттілігіне назар аудару, бастаманы көтермелеу болады; б) педагог әрекет етеді, ол кезде мамандардың іс-әрекетін үйлестіреді, оқушыға тікелей және кідіріссіз көмектеседі.

5. Рефлексивті. Бұл кезеңде оқушылармен бірге іс-әрекеттің алдыңғы кезеңдерінің жетістіктері мен сәтсіздіктерін бірлесіп талқылау, мәселенің немесе қиындықтың шешілу фактісін анықтау нақтыланады және қайта түсіндіріледі.

Зерттеу мәселесі бойынша шетелдік және отандық әдебиеттерді зерттеу және талдау:

- психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастыру психофизикалық дамуы бұзылған білім алушыларды әлеуметтік-кәсіптік бейімдеу және қоғамға интеграциялау құралы ретінде бейіналды даярлаудың мазмұны туралы теориялық-әдіснамалық ережелердің мәнін түсінуге бағытталуы тиіс;

- ЕБҚ балалармен жұмыс істейтін мамандардың кәсіби құзыреттілік деңгейі психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетуде жетекші рөл атқарады;

- бейіналды даярлау процесінде психологиялық-педагогикалық қолдаудың түзету-компенсаторлық бағыты мотивациялық-қажеттілік және коммуникативтік салалардың дамуына, ЕБҚ білім алушының белсенді танымдық іс-әрекетін қалыптастыруға ықпал етеді;

- бейіналды даярлық процесінде ЕБҚ білім алушыларға психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастырудың маңызды аспектісі олардың ата-аналарымен (қамқоршыларымен) жұмыс істеу болып табылатыны көрсетеді.

Демек, арнайы білім беру саласындағы өзекті мәселелердің бірі ЕБҚ оқушылардың тұлғасының мотивациялық-қажеттілік және коммуникативтік салаларын, оның ішінде еңбекке даярлығын дамыту деңгейін, сондай-ақ олардың кәсіптік өзін-өзі анықтау тиімділігін арттыруға ықпал ететін арнайы және инклюзивті ұйымдар жағдайында бейіналды даярлау

процесінде білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдаудың ғылыми негізделген және іс жүзінде расталған технологиясын әзірлеу болуы мүмкін.

Жаңа талаптарға сәйкес жетілдірілуі керек болатын технологиялардың түрлі нұсқалары пайда болуы мүмкін

Әдебиет:

1. Организационные основы профессионально-трудовой подготовки детей и подростков с особыми образовательными потребностями: методические рекомендации/ А.Д. Сейсенова. –Алматы: ННПЦ КП, 2016. –Ч.2. - 62 с.
2. Сыздыкова К. Развитие системы профориентационной работы в школах РК как фактор расширения доступа к высшему, техническому и профессиональному образованию. -Алматы. 2018 год. -36 с. - URL: https://www.soros.kz/wp-content/uploads/2018/09/Сыздыкова_верстка.pdf.
3. Amy Donaldson Pre-Professional Training for Serving Children With ASD: An Apprenticeship Model of Supervision February 2015 Teacher Education and Special Education The Journal of the Teacher Education Division of the Council for Exceptional Children 38(1):58-70. DOI:10.1177/0888406414566995,
4. Emanuela Zappella Quality of Life and Professional Orientation for People with Intellectual Disabilities in Northern Italy: A Case Study November 2018, DOI:10.4172/1522-4821.1000411.
5. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения: учеб.пособие. -М.: Издательский центр «Академия», 2010. – 304 с.
6. Чистякова С.Н. Теоретические основания подготовки обучающихся к профессиональному самоопределению. // Профессиональное образование и рынок труда. 2014. - № 3. - С.2-5.
7. Лаврентьева А.В. Психологические факторы, влияющие на профессиональное самоопределение лиц с ограниченными возможностями движения: Регулятивный аспект Дисс... канд.психол.наук: 19.00.03 – Казань, 2005. – 217с.
8. Исмагулова С.К., Сейдина М.З., Жүсіп А.Қ., Молдабаева Р.К. Организационные аспекты профориентационной работы с детьми с особыми образовательными потребностями. // Материалы I межрегиональной научно-практической конференции/Под общ. ред. Ибраева М.У. – Кокшетау, 2020. – 311 с. -С.24-30.
9. Поддьяков Н.Н. Словарь по психологии. -М.: Политиздат, 2011. -431 с.
10. Филиппова Е.А., Дрягалова Е.А. Успех. Особенности психолого-педагогической работы. -М.: Просвещение, 2012. -105 с.

УДК 371.14

ВОВЛЕЧЕНИЕ РОДИТЕЛЕЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ПРОЕКТЫ, УКОРЕНЕНИЯ СОТРУДНИЧЕСТВО И СОЗДАНИЕ СОВМЕСТНЫХ ПРОДУКТОВ

Ансабаева А.Д., Есимбекова А.О., Тажинова Г.А.
(ЖУ им. И.Жансугурова, г. Талдыкорган)

Сотрудничество между образовательными учреждениями и родителями играет ключевую роль в развитии успешных эмоционально, социально и академически детей. Вовлечение родителей в образовательные проекты позволяет создать мощное сообщество, объединенное общей целью – благополучие и развитие учащихся. Тем не менее, участие родителей не всегда достигается легко, и для этого необходимы разработка и внедрение эффективных стратегий взаимодействия.

Для того чтобы понять значимость вовлечения родителей в образовательные проекты, важно рассмотреть основы теоретических подходов, на которых базируется эта практика. Одним из ключевых концептов является модель *Энштейн 1995* шести типов вовлечения родителей:

Основной уход: обеспечение детьми базовых нужд, таких как безопасность, питание и здоровый режим дня. Это создание базы для успешного обучения.

Коммуникация: налаживание двусторонних контактов между школой и домом для обмена информацией, что помогает поддерживать эффективное сотрудничество.

Участие в обучении: привлечение родителей к образовательному процессу через помощь с домашними заданиями, участие в мероприятиях и консультации.

Волонтерство: предоставление родителям возможности участвовать в школьной жизни через добровольные инициативы и проекты.

Принятие решений: включение родителей в комитеты и советы для принятия совместных решений относительно образовательных программ и мероприятий.

Сотрудничество с сообществом: обеспечение участия организаций и сообщества в образовательных мероприятиях, что повышает уровень качества образования [1].

Кроме того, теория социального капитала (Coleman, 1988) подчеркивает важность взаимодействия и сотрудничества между родителями и школой в формировании социальной сети, которая поддерживает обучение и воспитание детей. Согласно этой теории, социальный капитал включает в себя взаимоотношения, доверие и взаимную поддержку, которые повышают образовательные результаты [2].

С другой стороны, подходы к эмоциональному интеллекту (Goleman, 1995) играют немаловажную роль в установлении позитивного взаимодействия между родителями и школой. Развитие умений эмпатии, саморегуляции и социальной осознанности у детей и родителей повышает их способность к эффективному сотрудничеству [3].

Эффективная коммуникация становится ключевым элементом при построении сотрудничества между родителями и образовательными учреждениями. Здесь особое значение приобретает принцип двусторонней коммуникации, который обеспечивает взаимный обмен информацией и совместную работу над образовательными целями. Для установления таких контактов необходимо использовать разнообразные методы и подходы:

Регулярные встречи и собрания: такие мероприятия позволяют обсудить успехи и проблемы учащихся, включая родителей в процесс принятия решений. Например, проведение ежемесячных собраний с обсуждением планов на следующий месяц и подведение итогов прошлых усилий.

Электронные дневники и образовательные платформы: использование специализированных платформ для обмена информацией позволяет родителям своевременно получать информацию об успеваемости, заданиях и школьных мероприятиях. Это также даёт возможность оперативной обратной связи.

Социальные сети и мессенджеры: создание закрытых групп в социальных сетях или чатах (например, в мессенджерах) способствует оперативному обмену сообщениями между родителями и учителями, а также обеспечивает возможность быстрой координации по возникающим вопросам.

Личные консультации: организация индивидуальных встреч позволяет более детально обсудить успехи и потребности ребёнка, а также проработать персональные стратегии его развития.

Вовлечение родителей в образовательный процесс: предоставление возможностей для участия в школьных мероприятиях, праздниках и экскурсиях также укрепляет связи и способствует созданию единой образовательной среды.

Преимущества двусторонней коммуникации очевидны: повышение доверия и мотивации родителей, улучшение информированности об образовательном процессе и результатах, а также укрепление общей школьной культуры.

В данной части мы рассмотрим реальные примеры и кейсы успешного вовлечения родителей в образовательных учреждениях. Эти примеры помогут продемонстрировать, как теоретические подходы могут быть воплощены на практике и какие результаты это может принести.

Пример 1: Проект «Школьный сад»

Описание: В одной из школ городской администрации был запущен проект по созданию школьного сада. Родители, учителя и ученики совместными усилиями организовали посадку овощей, фруктов, цветов и зелени на территории школы. В процессе были вовлечены местные фермеры, которые делились своими знаниями и навыками [4].

Результаты: Участие родителей в проекте способствовало укреплению общих связей внутри школьного сообщества, развитию навыков сотрудничества и улучшению

образовательного процесса. Дети, видя своих родителей активно участвующими в событии, повышали свою мотивацию и чувство ответственности.

Пример 2: «Неделя профессий»

Описание: В рамках образовательного плана школа организовала «Неделю профессий», приглашая родителей рассказать о своих профессиях и провести мастер-классы для учеников. Это мероприятие предоставило возможность учащимся узнать о различных профессиях, и увидеть, что родители могут быть не только «взрослыми дома», но и являются профессионалами в различных сферах [5].

Результаты: Мероприятие увеличило понимание учащимися важных аспектов различных профессий, а также помогло наладить более тесные связи между родителями, учителями и учениками.

Пример 3: «Родительский университет»

Описание: «Родительский университет» представляет собой серию семинаров, тренингов и практических занятий для родителей, направленных на повышение их компетентности и активного вовлечения в образовательный процесс. Он включает в себя различные модули, охватывающие ключевые аспекты воспитания, обучения и поддержки детей.

Модули «Родительского университета» могут включать следующие темы:

1. **Техники активного слушания и эффективной коммуникации:** Родители учатся выстраивать открытый и доверительный диалог с детьми, развивая навыки активного слушания, эмпатии и позитивного общения.

2. **Психологическая поддержка детей:** Семинары и тренинги, посвященные вопросам психологической поддержки и воспитания эмоционально устойчивых детей.

3. **Управление временем и организационные навыки:** Занятия, направленные на развитие организационных способностей детей (и родителей) для эффективного управления временем и выполнения задач.

4. **Поддержка образовательного процесса дома:** Практические советы и методы помощи детям в учебе, выполнения домашних заданий и подготовке к экзаменам.

5. **Здоровый образ жизни и позитивные привычки:** Пример эффективного подхода к вопросам здорового образа жизни, включая правильное питание, физическую активность и формирование позитивных привычек.

Результаты: Проведение «Родительского университета» позволило повысить уровень знаний и навыков родителей, сделав их эффективными партнерами в образовательном процессе. Это принесло положительные результаты в виде улучшения успеваемости учеников, повышения мотивации и облегчения коммуникации между школой и домом. Также родители стали более уверенными в своих навыках воспитания, что положительно сказалось на общей атмосфере в семье.

Эффективность «Родительского университета» заключена в его комплексном подходе и практической направленности, что позволяет создавать устойчивую и продуктивную образовательную среду для учащихся. Эта инициатива помогает укрепить связи между школой и семей, создавая наглядные примеры положительных изменений.

Эти примеры показывают, что вовлечение родителей в образовательные проекты создает позитивное, мотивирующее и поддерживающее сообщество, что в конечном итоге способствует улучшению образовательных результатов.

Вовлечение родителей в образовательные проекты и создание сред, способствующих совместной работе, имеют множество преимуществ для всех участников образовательного процесса. Рассмотрим ключевые из них:

1. Повышение успеваемости учащихся

Исследования показывают, что активное участие родителей в образовательной жизни своих детей способствует улучшению их академических достижений. Когда родители вовлечены в учебный процесс, дети чувствуют большее внимание и поддержку, что повышает их мотивацию к учебе и результаты.

2. Развитие позитивного отношения к школе

Учащиеся, чьи родители активно участвуют в школьных проектах и мероприятиях, чаще всего имеют более позитивное отношение к школе и учебе. Это ведет к снижению уровня прогулов и улучшению посещаемости уроков.

3. Укрепление семейных связей

Совместные образовательные мероприятия создают атмосферу сотрудничества и доверия между родителями и детьми. Это укрепляет семейные связи, улучшает взаимопонимание и способствует разрешению конфликтов.

4. Повышение самооценки учащихся

Дети, видящие активное участие своих родителей в школьной жизни, ощущают большую значимость своей учебы. Это способствует росту их самооценки и уверенности в себе.

5. Поддержка учителей

Активное сотрудничество родителей и учителей облегчает образовательный процесс. Учителя получают возможность обмениваться информацией и совместно разрабатывать стратегические планы поддержки учащихся.

6. Создание позитивного образовательного сообщества

Эффективное взаимодействие между родителями, учителями и учениками формирует сплоченное и поддерживающее образовательное сообщество. Это создает благоприятную атмосферу для обучения и воспитания детей, где все участники работают на общую цель.

Эти преимущества показывают, что вовлечение родителей в образовательные проекты приносит многогранные и значительные результаты, положительно влияющие на всю образовательную систему.

Эффективное вовлечение родителей в образовательные проекты является ключевым фактором, способствующим улучшению учебных достижений и социального благополучия учащихся. Принципы и подходы, рассмотренные в данной статье, демонстрируют значимость двусторонней коммуникации, психологической поддержки и позитивного сотрудничества между школой и домом.

Опыт успешных проектов, таких как «Родительский университет» и «Школьный сад», показывает, что активное участие родителей в образовательных инициативах приводит к созданию устойчивых и плодотворных образовательных сообществ. Дети, видя участие своих родителей, получают дополнительную мотивацию к обучению и развивают позитивное отношение к школе.

Кроме того, вовлечение родителей в образовательные проекты не только приносит пользу учащимся, но и содействует развитию взаимопонимания, доверия и глубоких связей между всеми участниками образовательного процесса. Это – основа для создания гармоничного, позитивного и мотивирующего образовательного пространства.

В итоге, взаимодействие родителей и школы способствует укреплению семейных связей, повышению самооценки учащихся, и созданию среды, поддерживающей развитие и воспитание детей. Чем плотнее и эффективнее это сотрудничество, тем более успешными становятся ученики и тем выше их личные и академические достижения.

Литература:

1. Эпштейн, М., На границах культур: российское — американское — советское. Нью-Йорк: Слово, 1995. — 344 с.
2. Coleman, J.S. Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*, 1988 . 95-120.
3. Goleman, D. *Emotional intelligence*. Bantam Books, Inc. 1995.
4. Романцова, О. Г. Вовлечение родителей в образовательный процесс и жизнь дошкольного образовательного учреждения, повышение уровня родительской компетентности) / Образование и воспитание. — 2020. — № 4 (30). — С. 17-19.
5. Свирская Л. Работа с семьей: необязательные инструкции: методическое пособие для работников ДОУ. Линка-Пресс, 2007.

ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГ ТҰЛҒАСЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТАЛДАУҒА ОБЪЕКТ РЕТІНДЕ ҚАЛЫПТАСУЫ

Байдалина А.М., Баженова Э.Д.

*(Ы. Алтынсарин атындағы Арқалық педагогикалық институты, Аркалык қ.,
Жансүгіров атындағы Жетісу университеті Талдықорған қ.)*

Қазіргі психологияда тұлғаның қалыптасу мәселесі тұлға теориясын дамытудағы маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Тұлға, оның құрылымы мен дамуы барлық психологиялық теорияларда басты орын алады [1; 2; 3; 4]. Сондықтан «тұлға», «қалыптасу» және «даму» ұғымдарының мәнін терең зерттеу қажет.

Тұлға мәселесін қарастыруға алғашқы көзқарас XIX ғасырдың соңында — XX ғасырдың басында қалыптасты, бұл тұлғаның өзі туралы ойдың пайда болуы ретінде қарастырылды. Адамның тұлғаға айналуы идеалдық модель ретінде, дамудың әлеуметтік тұрғыдан қажетті нәтижесі ретінде бағаланды. Бұл тұлға туралы тұтас психологиялық концепциялардың құрылуына ықпал етті, олар философиялық және нақты психологиялық аспектілерді үйлестірді. Мысалы, тұлға концепциясы, оның барлық компоненттерінің логикалық және мәнді өзара байланыстары арқылы сипатталатын интегративті феномен ретінде (П.А. Сорокин); тұлғаның ішкі психологиялық түрлерінің психикалық өзгерістері мен түрленуі арқылы даму концепциясы (М.М. Троицкий); тұлғаның бүтіндігі мен оның кеңістік шекараларының идеясы (Л.П. Карсавин); «мәңгілік» адам және адам біртұтас құбылыс ретінде (В.С. Соловьев); тұлғаның метафизикалық түсіндірмесі (Н.Я. Грот); «адам туралы тұтас ілімдер» (В.М. Бехтерев); Л.С. Выготскийдің тұлғаны «психологияның шыңы» ретінде қарастырудағы айырмашылықтарды жою туралы ойлары; Д.Н. Узнадзең тұлғаның жалпы психологиялық теориясын құру тәжірибесі; М.Я. Басовтың тұлғаны «қоршаған ортада белсенді әрекет ететін субъект» ретінде қарастыруы; А.Ф. Лазурскийдің алғашқы тұлға типологиясы және басқалар [5]. XX ғасырдың 30-60-жылдарында тұлға психологиясының объектісі ретінде адамның психикалық белсенділігі табиғаты қарастырылды. Осы салада П.П. Блонский, М.Я. Басов, Л.С. Выготский, Д.Н. Узнадзе, С.Л. Рубинштейн, Б.Г. Ананьев сияқты көрнекті ғалымдар зерттеулер жүргізді [6; 7; 8].

Алайда, маңыздысы, белсенділік тұлға зерттеулерінің басты аспектісі болып қалды, ол барлық тірі ағзалардың, соның ішінде адамның да биологиялық белсенділік концепциясына сүйенді (П.К. Анохин, Н.А. Бернштейн). XX ғасырдың 50-60-жылдарында «тұлға» оның жеке айырмашылықтары тұрғысынан қарастырылды. Бұл көзқарас Б.М. Тепловтың және оның мектебінің (В.Д. Небылицин, Н.С. Лейтес, В.С. Мерлин) жұмыстарында жүзеге асты [5, с.23]. Бұл көзқарастың идеясы тұлғаның белгілі бір қызмет түріне деген бейімділігінен көрінетін бағыттылық тұрғысынан қарастырылатынын білдіреді [5, с.24]. Б.Г. Ананьев адамды іс-әрекет субъектісі ретінде сипаттайды. Бұл субъектілік категориясы тұлғаны тек жеке тұрғыдан ғана емес, сонымен қатар типологиялық тұрғыдан да ашатынын көруге мүмкіндік берді [9]. Типологиялық сипаттамаларды енгізу кейінірек тұлғаны типизациялаудың негіздерін іздеуге жол ашты, олардың негізін қалаушылар К.А. Абульханова-Славская, Л.И. Божович, В.С. Мерлин, Б.Д. Парыгин және басқалар болды. Сонымен қатар Б.Г. Ананьев «индивид», «тұлға», «іс-әрекет субъектісі» ұғымдарына кеңінен түсініктеме берді [9, с.44]. Тұлғаның қасиеттерін анықтап, олардың адамның өмір бойы дамып отыратындығы туралы қорытынды жасады. Тұлғаның статистикалық қарастырылуының орнына оның динамикалық түсінігі келе бастайды. Бұл тұлғаның құрылымы туралы сұрақ туындайды, ал кейінірек тұлғаны жүйелі қасиет немесе жүйелі құрылым ретінде түсіну туралы мәселе көтерілді. Бұл мәселелерді А.Н. Леонтьев, Б.Ф. Ломов және басқа ғалымдар зерттеді [5, с.27-28].

Осылайша, тұлғаны түсіну бойынша социоцентрлік тәсілдің орнына жүйелі-құрылымдық талдау келді. Жүйелі құрылым тұрғысынан тұлғаны зерттей бастағандардың бірі В.Н. Мясичев болды. Ол құрылымдық сипаттама тұлғаны тұтастық ретінде көрсетуге мүмкіндік беретінін көрсетті. Тұлғаны ол оның қарым-қатынастар жүйесі ретінде түсіндіреді, ал тұлғаның даму процесі осы қарым-қатынастардың дамуымен анықталады. В.Н. Мясичев өзінің тұлға концепциясын құру барысында оның негізгі элементі ретінде «қарым-қатынас» ұғымын енгізді. Тұлғаның қарым-қатынасы белсенді, саналы, интегративті, таңдамалы және тәжірибеге негізделген, ол адамның шынайы өмірмен түрлі жақтарынан байланысын білдіреді. Өзіндік тұлғаның қарым-қатынасы қоғамдық қатынастардың әсерінен қалыптасады. Бұл қарым-қатынастар тұлғаны тұтас көрсетеді және адамның ішкі әлеуетін құрайды, тұлғаның қалыптасуының факторы болып табылады.

В.Н. Мясичев тұлғаның қарым-қатынастар құрылымында келесі компоненттерді атап көрсетеді:

Эмоционалдық компонент, ол тұлғаның қоршаған орта объектілеріне, адамдарға, өзіне қатысты эмоционалдық қатынасының қалыптасуына ықпал етеді;

Танымдық компонент, ол қоршаған орта объектілерін, адамдарды, өзін қабылдау мен бағалауға көмектеседі;

Әрекеттік компонент, ол тұлғаның қоршаған ортадағы маңызды объектілерге және өзіне қатысты мінез-құлық стратегиясы мен тактикасын таңдауына ықпал етеді [10].

Тұлғаны түсінудің құрылымдық тәсілін К.К. Платонов ең толық түрде қалыптастырды, ол тұлғаны уақыт ішінде дамитын, құрамындағы элементтер мен байланыстарды өзгертіп отыратын динамикалық жүйе ретінде қарастырады. К.К. Платонов тұлғаның төрт ішкі құрылымын бөліп көрсетеді:

Тұлғаның бағыттылығы мен қарым-қатынастар құрылымы, бұл сананың атрибуты болып табылады, оған қалаулар, қызығушылықтар, бейімділіктер, ұмтылыстар, идеалдар, сенімдер, дүниетаным кіреді;

Тәжірибе құрылымы, ол білімдер, дағдылар, үйрену процесінде алынған әдеттерді, сонымен қатар тұлғаның генетикалық қасиеттерінің айтарлықтай ықпалын біріктіреді;

Психикалық процестердің немесе функциялардың дара ерекшеліктері құрылымы, оған жады, эмоциялар, сезімдер, ойлау, қабылдау, ерік кіреді;

Биопсихикалық қасиеттер құрылымы, оған тұлғаның жыныстық және жас ерекшеліктері, типологиялық қасиеттері кіреді [11].

К.К. Платоновтың, В.Н. Мясичевтің, Б.Г. Ананьевтің еңбектерінің ықпалымен тұлғаның өмір жолының диахронды, яғни уақытында кеңейетін құрылымын құру міндеті анық байқала бастады, сонымен қатар тұлғаны құрылымдық-статикалық тәсілмен процесуалдық-динамикалық тәсілді үйлестіру қажеттілігі көтерілді. Тұлғаны қарастыру барысында феноменологиялық аспектілер үстемдік етеді. Тұлғаның жаңа шекаралары ашылады: персонализация, субъектілік, даму, өзін-өзі қалыптастыру, акмеология.

Тұлғаның тұтастығын қарастыру тенденциясы байқалады, яғни адамды дамып келе жатқан тұтас жүйе ретінде қарастыру, қазіргі әлемдегі адам орны мен оның күрделеніп бара жатқан мәселелерін анықтау.

Жаңа тұлғаның қырларын ашу тұлғаны адамның тұлғалық қалыптасуы мен дамуы сияқты ұғымдар арқылы қарастыруға мүмкіндік берді [12; 13]. Жалпы ғылыми ұғым «даму» ең сезімтал түрде адамның организміндегі сандық және сапалық өзгерістердің процесі және нәтижесі ретінде анықталады, бұл процесс үздіксіз өзгерістер, бір күйден екінші күйге, қарапайымнан күрделіге, төменнен жоғарыға өту процесі ретінде түсіндіріледі [14].

Даму процесі бірқатар ерекшеліктерге ие, олар мыналарды қамтиды:

сапалық өзгерістерге және жоғарырақ деңгейлерге көшуге деген тенденция;

дамудың қайтымсыздығы;

прогресс пен регрестің элементтерінің міндетті түрде үйлесуі;

дамудың біркелкі еместігі;

дамудың зигзаг тәріздес болуы;

даму сатыларынан деңгейлерге өту;
тұрақтылыққа ұмтылу [15].

Осындай дамуды түсіну негізінде, тұлғалық даму — адамның өмір бойы жүріп жатқан сандық және сапалық өзгерістердің процесі екенін айтуға болады.

Тұлғалық дамудың мазмұны төмендегідей болады:

адамның мотивациялық саласында өзгерістер орын алады, мұнда бұрынғыдан да күшті түрде адамзаттық құндылықтар өз көрінісін таба бастайды;

интеллект деңгейінде жоспарлау қабілетінің артуы және кейіннен осы жоспарларды іске асыру, яғни сол құндылықтардың рухына сәйкес әрекеттер жасау және қадамдар жасау;

объективті сипаттағы қиындықтарды жеңу үшін өзіне күш салуға деген қабілеттіліктің артуы, бұл қиындықтар тәуелсіздік көрсетуге және осы құндылықтарға сәйкес әрекет етуге кедергі келтіреді;

өз күшті және әлсіз жақтарын, сондай-ақ жаңа күрделі іс-әрекеттер мен жауапты қадамдарға дайындық деңгейін объективті түрде бағалау [16].

Тұлғаның дамуы оның өмірінде туындайтын ішкі қайшылықтар арқылы жүзеге асады. Олар оның қоршаған ортамен қатынасын, жетістіктері мен сәтсіздіктерін, жеке тұлға мен қоғам арасындағы теңгерімнің бұзылуын анықтайды. Сыртқы қайшылықтар интериоризацияланып, ішкі қайшылықты шешуге бағытталған әрекет ретінде белсенділіктің көзіне айналады. Дамудың барысында жаңадан бірдеңе қалыптасу процесі — бұл қалыптасу болып табылады.

Даму мен қалыптасу — өзара байланысты екі ұғым, және даму арқылы қалыптасу жүзеге асады. Тұлға өмірінің соңына дейін даму процесінде болады, ал оның қалыптасуы жас кезеңдеріне қарай әртүрлі даму кезеңдерінде жаңа құрылымдардың пайда болуы ретінде түсініледі.

Мысалы, жасөспірім кезеңде жаңа құрылымдар ретінде ересектік сезімі, өзіндік сана деңгейі немесе жасөспірім шақта — өзін-өзі анықтауға деген қажеттілік, тұлғалық және кәсіби өзін-өзі анықтауға дайындық және т.б. қарастырылады.

Тұлғалық қалыптасу мен даму мәселесін қарастырғанда, көпшілігі зерттеушілер Б.Г. Ананьевтің методологиялық ұстанымына сүйенеді, оның айтуынша, тұлғаның дамуы, бір жағынан, «масштабтары мен деңгейлері бойынша өсіп келе жатқан интеграция — ірі «блоктар», жүйелер мен құрылымдардың қалыптасуы, олардың синтезі адамның өмірінің белгілі бір кезеңінде тұлғаның ең жалпы құрылымы ретінде көрінеді... екінші жағынан, тұлғаның дамуы — оның психофизиологиялық функцияларының, процестерінің, жағдайлары мен тұлғалық қасиеттерінің өсіп келе жатқан дифференциациясы, бұл прогрессивті интеграциямен салыстырмалы» [9, с.225-226].

Мұндай түсінік тұлғаның қалыптасу мен дамуын психологиядағы тұлға категориясын кеңейтуде және толықтыруда маңызды рөл атқарды.

Б.Г. Ананьевтің тұлғаның қалыптасу және даму саласындағы ғылыми еңбектері сондай-ақ жаңа ғылыми сала — акмеологияның қалыптасуына зор әсерін тигізді. Бұл көзқарас адамның даму кезеңдерін бөліп көрсетеді және оның жетілуіне ерекше назар аударады. Акмеология — адамның жетілу кезеңінде оның дамуының феноменологиясын, заңдылықтарын және механизмдерін зерттейтін ғылым. Бірқатар қазіргі заманғы ғалымдар — А.А. Деркач, А.А. Бодалев және басқалар — тұлғаның дамуын оның акмесі тұрғысынан, яғни тұлғаның жетілуінің ең жоғары деңгейіне жетуі тұрғысынан қарастырады.

Акме — бұл адамның көп өлшемді күйі, ол өмірінің маңызды кезеңін қамтиды және әрқашан оның азамат ретінде, маман ретінде қандай да бір саласында, қоршаған ортамен байланыстарының деңгейі бойынша, жұбайы, ата-ана ретінде қаншалықты қалыптасқанын көрсетеді. Сонымен қатар, акме ешқашан статикалық құрылым емес, керісінше, оның ерекшелігі өзгергіштігі мен вариативтілігінде жатыр. Кең мағынада акмеология адамның дамуының маңызды кезеңі — жетілуін талдайды, бірақ акме ұғымының тар мағынасы бар, яғни адамның мамандықты меңгеруі, сол салада шеберлік деңгейіне жетуі. Сондықтан акмеологияның негізгі міндеттерінің бірі — кәсібилікке жету жолдарын зерттеу [16,18 б.].

Әрине, кәсібилік шыңына жету жолы ұзақ және қиын. А.А. Бодалевтің пікірінше, егер жастардың кәсіби дамуы мен тұлғалық дамуын тиімді ұйымдастырылған кәсіби білім беру жүзеге асырылса, бұл кәсіби қызметке интеграциялануды айтарлықтай жеңілдетеді және ол олардың өміріндегі басты қызметке айналады [16, 20 б.]. Осылайша, акмеология кәсіби қалыптасуға үлкен мән береді және кәсіби дамудың жолдарын зерттейді.

Тұлғаның тұтастығын қарастыру тенденциясы тұлға теориясының жаңа кезеңін дамытуға мүмкіндік берді. Бұл кезеңнің негізгі идеясы — тұлғаның жаһандық мәселелер мен міндеттерді қалай шешетініне назар аудару. Тұлғаның субъектілік концепциясы басым бола бастады [5, 15 б.].

С.Л. Рубинштейн адам туралы концепциясын әзірлеп, субъект категориясының дамуына негіз қалады және тұлғаның субъектілігін өздігінен анықтау, өзін-өзі дамыту және өзін-өзі жетілдіру сияқты ұғымдармен толықтырды. С.Л. Рубинштейн адамның әлемдегі өмір сүрудің екі негізгі тәсілін енгізеді және осы тәсілдерге сәйкес оның өмірге деген қарым-қатынасын айқындайды. Бірінші өмір сүру тәсілі адамның өмір сүретін тікелей байланыстарымен байланысты. Адам тек жеке құбылыстарға ғана қатысты, өмірдің тұтастығына емес. Екінші өмір сүру тәсілі адамның рефлексиясымен байланысты, ол өмірдің ағымын уақытша тоқтатып, адамға оның шегінен шығуға, сыртынан қарауға мүмкіндік береді.

Бірінші жағдайда адам әртүрлі іс-әрекет түрлерінің «жеке» субъектісі ретінде көрінеді. Екінші жағдайда адам нақты жағдайдың шегінен шығып, өмірді тұтас қарастыра алады.

Автордың пікірінше, субъектілік — өз өмір жолын жасаушы ретінде орын алу, барлық адам әрекеттерін бастау және олардың нәтижелілігін қамтамасыз ету. Өмірдің жоғары деңгейі мен сапасы субъектінің өмір жолын тұтастай ұйымдастырып, реттеуге, оны өз мақсаттары мен құндылықтарына бағындыру қабілетінде көрінеді.

Субъектілікті терең сезіну — бұл өзін-өзі таныту мен өмірмен өзара әрекеттесудің қарқындылығы. К.А. Абульханова-Славскаяның пікірінше, адамның субъект ретінде өзінің жеке өмірін ұйымдастыру қабілеті — бұл өмірлік позиция, ол адамның ерекше өмірлік және жеке қалыптасуы болып табылады. Автор өмірлік позицияны тұлғаның негізгі қажеттіліктеріне сәйкес келетін және оның өмірлік құндылықтарына негізделген өзін-өзі анықтау тәсілі ретінде анықтауды қажет деп санайды. Өмірлік позиция — бұл тұлғаның өзін-өзі таныту, өзін-өзі жүзеге асыру тәсілі.

Өмірлік позицияның уақыт пен жағдайлар шеңберінде жүзеге асырылуы адам өмірінің стратегиясы мен траекториясын туындатады. Тұлға «жүйелік қасиет» ретінде қарастырыла бастады, ол адамның тұлға ретінде ерекшелігін сипаттайды.

А.Н. Леонтьев тұлғаны іс-әрекет сәті ретінде және оның нәтижесі ретінде қарастырған. Автор тұлғаны психологиялық жаңалық ретінде, ол тұлғаның өмірлік қатынастарында қалыптасып, оның әрекетінің өзгеруі нәтижесінде пайда болады деп санаған. Л.И. Божовичтің пікірінше, «тұлға деп даму деңгейіне жеткен адамды айтуға болады. Бұл деңгей адамның өзін-өзі тану процесінде, өзін басқалардан ерекше тұтастық ретінде сезіну және «Мен» ұғымымен айқындалатын деңгей болып табылады».

Егер адам сананың және өзін-өзі танудың иесі болып, тәуелсіз түрлендіруші іс-әрекетке қабілетті болса, онда мұндай адамды тұлға деп атайды. Маңыздысы, тұлғаның психологиялық ұйымдастырылуын зерттеудің барлық стратегияларында «индивидтік» қасиеттердің тұлғаның ұйымдастырылуының негізінде орын алатыны байқалады.

Бір жағынан, адамға тән индивидтік қасиеттер тұлғаның құрылымын құрайтын негіз, іргетас болып табылады, ал екінші жағынан, олар тұлғаның дамуына алғышарттар ретінде көрінеді. Бұл қасиеттер іс-әрекеттің қажетті алғышарттары ретінде дамып, психофизиологиялық механизмдер болып, нақты мақсаттарға жетуді қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, олар тұлғаның өзінің мүмкіндіктері ауқымын бағалап, өмірлік стратегиясын таңдауға мүмкіндік беретін құралдар болып табылады.

Осылайша, адамда өзінің жеке қасиеттері туралы ұғым қалыптасады, өз индивидуалдық табиғатын дамытуға басқаруды жүзеге асыру мүмкіндігі пайда болады. Ал бұл процесс, өз кезегінде, сезімтал кезеңдердің арқасында мүмкін болады, олар адамның әртүрлі жастағы белгілі бір әсерлерге сезімталдығының артуы ретінде түсіндіріледі.

Күнделікті өмірге деген оптимизм мен ынта үлкен маңызға ие. Тұлғалық-профессионалды қалыптасу тек адам өзінің мүмкіндігін іске асырып, оларды дамытқан кезде ғана мүмкін болады, бұл оған кәсіби қызметте жетістікке жетуге мүмкіндік береді, ал бұл өз кезегінде оған қызығушылықты тудырады, және кейіннен осы қызметке деген қажеттілікті қалыптастырады.

Психологиялық әдебиеттерде тұлғалық-профессиялық қалыптасу ұғымы әлі де нақты қалыптаспағанын көрсетеді, бұл тұлғалық-профессиялық қалыптасуды кәсіби еңбектің кеңістігі мен уақытында тұлғаның даму процесі ретінде түсінуге мүмкіндік береді. Қалыптасудың даму үдерісінің бір бөлігі болып табылатындығын ескеріп, оның бастапқы нүктесі ретінде кәсіби ниеттердің қалыптасуының басталуын, ал соңғы нүктесі ретінде кәсіби қызметтің белсенді кезеңінің аяқталуын Э.Ф. Зеер көрсетеді. Осылайша, тұлғалық-профессиялық қалыптасу – кәсіби ниеттерді қалыптастырудан бастап, шығармашылық кәсіби қызметте өзін толық іске асыруға дейінгі уақыт өте келе дамып, динамикалық түрде өрбитін процесс болып табылады.

Педагог-психологтың жоғары оқу орнындағы тұлғасының қалыптасуында шешуші факторлардың бірі — жетекші қызмет болып табылады. Оны игеру және орындау тәсілдерін жетілдіру педагог-психологтың тұлғасында түбегейлі өзгерістерге алып келеді. Сондықтан келесі бөлімде психологтың кәсіби қызметінің мазмұны мен психологиялық ерекшеліктерін, оның тұлғасына қойылатын талаптарды қарастыру маңызды.

Әдебиет:

1. Анцыферова Л.И. Системный подход к изучению функционирования и развития личности // Проблемы психологии личности/ Отв. Ред. Е.В. Шорохова, О.И. Зотова. М.: Академия. 2012. 245 с.
2. Анцыферова Л.И. Развитие личности и проблемы геронтологии. М.: Изд-во Институт Психологии РАН. 2004. 415 с.
3. Асмолов А.Г. Личность как предмет психологического исследования. -М.: изд-во МГУ.- 2016. -104 с.
4. Божович Л.И. Проблемы формирования личности (под ред. Д. И. Фельдштейна). М.: МПСИ. 2011. 352 с.
5. Психология личности. Учебное пособие / под ред. проф. П. Н. Ермакова, проф. В.А. Лабунской. М.: Эксмо. 2007. 653[3] с.
6. Выготский Л.С. Собрание сочинений в 6-ти т. /Л.С. Выготский, А.В. Запорожец. Т.3: Проблемы развития психики. М.: Академия. 2013.- 367с.
7. Рубинштейн С.Л. Избранные философско-психологические труды. Основы онтологии, логики и психологии / С. Л. Рубинштейн, Рос. Акад. научн. ин-т психологии. М.: Наука. 2017. 462 с.
8. Федоришин Б.А. Система профессиональной работы со старшеклассниками / Под ред. Б. А. Федоришина. 2-е изд-е. Киев.- 2008. - 175 с.
9. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания. М.: Академия. 2014. - 380 с.
10. Мясисев В. Н. Структура личности и отношение человека к деятельности // Психология личности. Тексты. М. Академия.- 2012. С. 35-38.
11. Платонов К. К. Система психологии и теория отражения. М.: Наука. 2002.- 309 с.
12. Личностное в личности: личностный потенциал как основа самодетерминации. // Ученые записки кафедры общей психологии МГУ. Вып. 1// под общей ред. Б. С. Братуся, Д. А. Леонтьева. М.: Смысл. 2002. С.56-65.
13. Фельдштейн Д.И. Психология становления личности / Д.И. Фельдштейн. М.- 2014.- 186 с.
14. Алексеева Л. Н. Личностно-профессиональное становление и развитие человека: монография / Филиал Санкт-Петербургского университета культуры и искусства в г. Архангельске. 2004. 117 с.
15. Шаповаленко И.В. Возрастная психология (Психология развития и возрастная психология). М.: Гардарики. 2014.- 349 с.
16. Бодалев А.А. Вершины в развитии взрослого человека: характеристики и условия достижения // А.А. Бодалев. - М.: Флинта: Наука. 2008. - 165 с.

АТА-АНАНЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ МҰҒАЛІМНІҢ РӨЛІ

Баймухамбетова К.М., Даулетбекова А.М.

(І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.)

Қазіргі заманғы білім беру жүйесінде мұғалімнің рөлі тек балаларға білім берумен шектелмейді. Мұғалім ата-аналармен тығыз қарым-қатынас орнатып, олардың педагогикалық мәдениетін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Елімізде көптеген отбасы балаларды толыққанды тәрбиелеу мен дамыту, олардың әл-ауқатын қамтамасыз етуге қолайлы жағдай жасай алмай отыр. Өкінішке қарай, зерттеулердің нәтижесі қоғамда отбасы институты әлсіреп, ғасырлар бойы қалыптасқан ұлтымызға сай отбасылық құндылықтар мен дәстүрлердің жоғалып бара жатқанын анықтады. Бұл олқылықтың орнын білім беру ұйымдары ата-аналармен бірлесіп толтырмақшы. Бала тәрбиесінде отбасының рөлі зор. Қазақстан республикасының «Білім туралы» Заңында: «Ата-аналар – алғашқы педагогтар» деп жазылған. Олар баланың мінез-құлқына, жан дүниесіне терең үңіліп, отбасындағы бірлік пен тыныштықты сақтаулары қажет. Ең бастысы, ата-аналар білім беру мекемелерімен тығыз қарым-қатынаста болуы шарт. Оқу-ағарту министрі Ғани Бейсембаевтың айтуынша, сапалы білімді, патриотизмді, нағыз маман болуды, үнемшілдік пен еңбекқорлықты қалыптастыруға оқушы – мұғалім – ата-ана бірлесе жұмыс атқаруы шарт. Ата-ананың педагогикалық мәдениеті – бұл олардың бала тәрбиесі мен білім беру үрдісінде қолданатын білімдері, дағдылары, әдістері мен тәсілдерінің жиынтығы. Мұғалімнің ата-аналармен өзара әрекеттесуі балалардың тәрбиесі мен дамуына оң ықпал етеді [1].

«Бүгінгі мектеп партасындағы оқушы – ертеңгі ел болашағы» - деп Елбасымыз айтқандай, бүгінгі таңда жас ұрпақ тәрбиесіне айрықша назар аударылуда. Қазіргі ұрпақ тәрбиесі үшін мектеп, ата-ана және қоғамның алар орны ерекше. Сондықтан мұғалімдер мен ата-аналардың бірлескен қызметі балалардың жан-жақты дамуы үшін үлкен маңызға ие.

Мұғалімдер ата-аналардың педагогикалық мәдениетін қалыптастыруда ерекше рөл атқарады. Олардың міндеті тек балаларды оқыту мен тәрбиелеумен шектелмей, ата-аналарға балалардың тәртібін, оқу процесін және дамуын бақылауда қажетті әдістер мен тәсілдерді үйрету болып табылады. Бұл мақалада ата-аналардың педагогикалық мәдениетін қалыптастыруда мұғалімдердің рөлін талқылаймыз және бұл үрдістің білім беру мен тәрбиелеу жүйесіне тигізетін әсерін қарастырамыз.

Ата-аналардың педагогикалық мәдениетін қалыптастыру, өз кезегінде, балалардың оқу мотивациясын арттырып, олардың тәртібі мен мінез-құлқын жақсартуға ықпал етеді. Сонымен қатар, оқу процесінің тиімдірек ұйымдастырылуы мен ата-аналар мен мұғалімдер арасындағы өзара түсіністік пен ынтымақтастық артады. Мұның бәрі балалардың жан-жақты дамуына жағдай жасайды және олардың болашақта табысты болуына көмектеседі [2].

Ата-аналардың педагогикалық мәдениетін қалыптастыру және мұғалімдердің рөлін зерттеген ғалымдардың ғылыми еңбектерін, мақалаларды, монографияларды және диссертацияларды талдау жүргізу барысында отандық ғалымдар Ж.Абдуллаева [3], А.Батыралиев [4] және Ф.Т.Далиевалардың [5] зерттеулері ата-аналардың педагогикалық мәдениетін қалыптастырудағы мұғалімдердің рөлін жан-жақты талдайды. Бұл зерттеулер мұғалімдердің ата-аналармен тығыз қарым-қатынас орнату, кеңес беру, ақпараттық қолдау көрсету және тренингтер мен семинарлар өткізу сияқты әдістерді қолдану арқылы ата-аналардың педагогикалық мәдениетін қалыптастыруға ықпал ететінін көрсетеді.

Мұғалімдердің педагогикалық мәдениеті жоғары болған жағдайда, олар ата-аналармен тиімді жұмыс істеп, олардың педагогикалық мәдениетін қалыптастыруға көмектеседі. Сонымен қатар, ата-аналардың педагогикалық мәдениетін қалыптастыру балалардың жан-жақты дамуына және олардың тәрбиесіне оң әсер етеді [6]. Сондықтан,

мұғалімдер ата-аналармен тығыз қарым-қатынас орнатып, олардың педагогикалық мәдениетін қалыптастыруға бағытталған жұмыстарды жалғастыруы қажет.

Ата-аналардың педагогикалық мәдениеті – бұл олардың балаларды тәрбиелеу және білім беру процесінде қолданатын білімдері, дағдылары, әдістері мен тәсілдерінің жиынтығы. Ата-аналардың педагогикалық мәдениетін қалыптастырудың маңыздылығы, ең алдымен, балалардың жан-жақты дамуы мен тәрбиесіне ықпал етеді. Жоғары педагогикалық мәдениетке ие ата-аналар балалардың оқу мотивациясын арттыруда, олардың тәртібі мен мінез-құлқын жақсартуда маңызды рөл атқарады. Сонымен қатар, ата-аналардың педагогикалық мәдениеті оқыту процесінің тиімдірек ұйымдастырылуына және ата-аналар мен мұғалімдер арасындағы өзара түсіністік пен ынтымақтастықтың нығаюына ықпал етеді [7].

Ата-аналардың педагогикалық мәдениетін қалыптастыру бірнеше маңызды аспектілерден тұрады. Біріншіден, бұл ата-аналардың балалардың психологиялық және физикалық дамуын түсінуіне мүмкіндік береді. Балалардың қажеттіліктерін, мүмкіндіктерін және даму ерекшеліктерін ескере отырып, ата-аналар олармен тиімді қарым-қатынас орнатып, тәрбие процесін дұрыс ұйымдастыра алады. Екіншіден, ата-аналардың педагогикалық мәдениеті олардың педагогикалық әдістер мен тәсілдерді меңгеруін қамтиды. Бұл ата-аналарға балаларды тәрбиелеуде тиімді әдістерді қолдануға және педагогикалық мәселелерді дұрыс шешуге көмектеседі.

Мұғалімдердің ата-аналардың педагогикалық мәдениетін қалыптастырудағы рөлі өте маңызды. Мұғалімдер ата-аналарға балалардың тәртібін, оқу процесін және дамуын бақылауға көмектесіп, педагогикалық әдістер мен тәсілдерді үйретеді. Мұғалімдер ата-аналарға педагогикалық мәдениетті қалыптастыруда бірнеше негізгі бағытта қолдау көрсетеді [8].

1. Ақпараттық қолдау. Мұғалімдер ата-аналарға балалардың білім беру және тәрбиелеу туралы ақпараттарды жеткізуі қажет. Бұл ақпараттық қолдау ата-аналарға балалардың даму ерекшеліктерін, олардың қажеттіліктері мен мүмкіндіктерін түсінуге көмектеседі. Мұғалімдер ата-аналарға балалардың психологиялық және физикалық дамуы туралы мәліметтерді жеткізіп, оларды дұрыс бағыттауға ықпал етеді. Сонымен қатар, мұғалімдер ата-аналарға педагогикалық әдістер мен тәсілдер туралы ақпарат беріп, олардың педагогикалық мәдениетін қалыптастыруға көмектеседі.

2. Кеңес беру. Мұғалімдер ата-аналарға балалардың тәртібін, оқу процесін және дамуын бақылау бойынша кеңестер береді. Бұл кеңестер ата-аналарға педагогикалық мәселелерді шешуге көмектеседі. Мұғалімдер ата-аналарға балалардың оқу мотивациясын арттыру әдістерін, тәрбие жұмысында қолданылатын тиімді әдістерді түсіндіреді. Сонымен қатар, мұғалімдер ата-аналарға балалармен қарым-қатынастағы қиындықтарды жеңуге көмектесіп, олардың психологиялық қолдауын қамтамасыз етеді.

3. Тренингтер мен семинарлар өткізу. Мұғалімдер ата-аналарға арналған тренингтер мен семинарлар ұйымдастыру арқылы олардың педагогикалық дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Бұл іс-шараларда ата-аналар педагогикалық әдістерді практикада қолдануды үйренеді. Мұғалімдер ата-аналарға балалардың оқу және тәрбие процесінде қолданылатын тиімді әдістер мен тәсілдерді үйретеді. Сонымен қатар, тренингтер мен семинарлар ата-аналардың педагогикалық мәдениетін нығайтып, олардың балалармен қарым-қатынасын жақсартады.

4. Қарым-қатынасты нығайту. Мұғалімдер ата-аналармен тығыз қарым-қатынас орнату арқылы олардың педагогикалық мәдениетін қалыптастыруға көмектеседі. Бұл үшін ата-аналармен тұрақты байланыс орнатып, ашық диалог жүргізу маңызды. Мұғалімдер ата-аналармен бірлескен іс-шаралар ұйымдастырып, олардың балалардың дамуына ықпал етуіне жағдай жасайды. Бұл ата-аналардың педагогикалық мәдениетін нығайтады және олардың балалармен қарым-қатынасын жақсартады.

5. Психологиялық қолдау көрсету. Мұғалімдер ата-аналарға психологиялық қолдау көрсетіп, олардың балалармен қарым-қатынастағы қиындықтарды жеңуге көмектеседі.

Психологиялық кеңес беру ата-аналардың педагогикалық мәдениетін нығайтады. Мұғалімдер ата-аналарға балалардың психологиялық ерекшеліктерін түсіндіру арқылы олардың балалармен қарым-қатынасын жақсартуға көмектеседі. Бұл ата-аналардың педагогикалық мәдениетін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.

Ата-аналардың педагогикалық мәдениетін қалыптастырудағы мұғалімнің рөлін зерделеу мақсатында кешенді ғылыми зерттеу әдістері ретінде бірінші кезекте ата-аналар мен мұғалімдер арасында сауалнамалар ұйымдастырылды. Бұл әдіс арқылы ата-аналардың педагогикалық мәдениет деңгейі, олардың мұғалімдермен өзара қарым-қатынасы, сондай-ақ мұғалімдердің педагогикалық мәдениетті қалыптастырудағы рөліне қатысты пікірлері анықталды. Сауалнамалар жабық және ашық сұрақтар негізінде құрылып, сандық және сапалық талдау жүргізу үшін пайдаланылды. Төменде берілген кестеден сауалнама нәтижелеріне негізделген және ата-аналардың педагогикалық мәдениет деңгейін көрсетті (Кесте 1).

Кесте 1. Ата-аналардың педагогикалық мәдениет деңгейі

Педагогикалық мәдениет деңгейі	Ата-аналар саны
Жоғары	40%
Орта	45%
Төмен	15%

Содан соң, ата-аналар мен мұғалімдермен тереңдетілген сұхбаттар жүргізілді. Сұхбаттасу нәтижелерін мына кестеден көруге болады (Кесте 2).

Кесте 2. Ата-аналар мен мұғалімдермен тереңдетілген сұхбаттардың тиімділігі

Сұхбаттасудың тиімділігі	Ата-аналар саны
Өте тиімді	55%
Тиімді	30%
Орташа	10%
Тиімсіз	5%

Бұл әдіс ата-аналардың педагогикалық мәдениетке деген көзқарастарын, мұғалімдердің олардың білім деңгейін жетілдірудегі рөлін және ата-ана мен педагог арасындағы серіктестіктің тиімділігін зерттеуге мүмкіндік берді. Интервью барысында ашық сұрақтар қойылып, сапалық талдау әдістері қолданылды. Бұл әдістер зерттеу мәселесін жан-жақты қарастыруға, алынған деректерді талдауға және объективті ғылыми тұжырымдар жасауға мүмкіндік берді [9].

М.А.Ержомарт өзінің ғылыми еңбегінде: «Ата-ана және қоғамдық жұмыс – бұл мектеп пен отбасы арасындағы ынтымақтастықты нығайтуға, оқушылардың жан-жақты дамуына және білім беру үдерісінің тиімділігін арттыруға бағытталған іс-шаралар жиынтығы», - деп анықтама береді [10]. Ғалымның берген анықтамасын тұжырымдар болсақ, мектеп пен отбасы арасындағы ынтымақтастықтың білім беру процесіне оң әсер ететінін көрсетеді. Ата-ананың педагогикалық мәдениетін қалыптастырудағы мұғалімнің рөлі маңызды және көпжақты болып табылады. Мұғалімдердің ата-аналармен тығыз байланыста жұмыс істеуі балалардың жан-жақты дамуына, оқу жетістіктерінің жоғарылауына және мектептің жалпы білім беру сапасының жақсаруына үлес қосады. Бұл бағыттағы жұмыстарды жүйелі түрде ұйымдастыру арқылы ата-аналардың педагогикалық мәдениетін одан әрі жетілдіру және олардың балалардың оқу процесіне белсенді қатысуын қамтамасыз ету маңызды болып табылады.

Зерттеу нәтижелері ата-аналардың педагогикалық мәдениетін қалыптастырудағы мұғалімнің рөлін анықтап, бұл үдерістің тиімділігін арттыруға бағытталған ұсыныстар

жасауға мүмкіндік берді. Сауалнама және сұхбаттасу нәтижелері мұғалімдердің ақпараттық қолдау көрсету, кеңес беру, тренингтер мен семинарлар өткізу және ата-аналармен тығыз қарым-қатынас орнату арқылы ата-аналардың педагогикалық мәдениетін қалыптастырудағы рөлін дәлелдеді. Ата-аналардың педагогикалық мәдениетін арттыру балалардың жан-жақты дамуына және олардың тәрбиесіне оң әсер етеді. Сондықтан, мұғалімдер ата-аналармен тығыз қарым-қатынас орнатып, олардың педагогикалық мәдениетін қалыптастыруға бағытталған жұмыстарды жалғастыруы қажет.

Қорытындылай келе, ата-аналардың педагогикалық мәдениетін қалыптастыруда мұғалімдердің рөлі өте маңызды. Мұғалімдер ата-аналарға ақпараттық қолдау көрсетіп, кеңес беріп, тренингтер мен семинарлар ұйымдастыра отырып, олардың педагогикалық дағдыларын дамытады. Бұл үрдіс балалардың оқу және тәрбие процесін жақсартуға, олардың дамуына оң әсер етуге мүмкіндік береді. Сондықтан, мұғалімдер ата-аналармен тығыз қарым-қатынас орнатып, олардың педагогикалық мәдениетін қалыптастыруға бағытталған жұмыстарды жалғастыруы қажет.

Әдебиет:

1. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің ресми сайтындағы ата-аналарға арналған әдістемелік ұсыныстар.
2. ДЖ М.К. Мектептегі ата-аналарды қолдау орталығы арқылы ата-аналардың педагогикалық мәдениетін дамыту ерекшеліктері//Утверждено и рекомендовано Учёным советом Костанайского регионального университета имени Ахмет Байтұрсынұлы, протокол № 17 от 27.11. 2024 года. – С. 75.
3. Абдуллаева Н. Ж., Комилова Ф. М. Значимость формирования организаторских качеств у будущих учителей в развитии современной педагогики //Наука и образование сегодня. – 2020. – №. 6-1 (53). – С. 42-43.
4. Батыралиев А., Ташматова Д. А., Абдуллаева Ж. Д. Сущность процесса воспитания, толерантность и компетентностный подход в обучении //Бюллетень науки и практики. – 2022. – Т. 8. – №. 1. – С. 225-229.
5. Далиева Ф.Т., Глушакова О.А. Психолого-педагогические условия развития креативности у детей старшего дошкольного возраста //ғылыми-педагогикалық. – С. 47.
6. Аугаева А.Н., Аббасова Э.Ш. Роль взаимодействия школы и семьи в адаптации ребенка к среде с особыми образовательными потребностями//Вестник КазНПУ имени Абая серия «Специальная педагогика». – 2022. – Т. 70. – №. 3. – С. 31-38.
7. Abdizhahankyzy A. The problem condition of formation of future teacher's professional-speech culture//М. ӘУЕЗОВ АТЫНДАҒЫ ОҚМУ ҒЫЛЫМИ ЕҢБЕКТЕРІ. – 2014. – С. 32.
8. Жазыкова М.К. Взаимодействие школы и семьи в воспитании толерантности у подрастающего поколения//Вестник Казахского национального женского педагогического университета. – 2021. – №. 2. – С. 227-234.
9. Sakiyeva M., Slambekova T., Mukhanbetchina A. Мұғалімдердің кәсіби жетістігін педагогикалық ынтымақтастық негізінде дамыту//Вестник КазНУ. Серия педагогическая. – 2023. – Т. 76. – №. 3. – С. 14-28.
10. Ержомарт М.А. Ата-ана және қоғамдық жұмыс//Қазақстан-Американдық Еркін Университетінің Хабаршысы Вестник Казахстанско-Американского Свободного Университета. – С. 116.

ӘОЖ 371.13

КОЛЛЕДЖ БІРІНШІ КУРС БІЛІМ АЛУШЫЛАРЫН ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ БЕЙІМДЕУ ЖҰМЫСТАРЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ

Байшалова Н.К., Альмухамбетова Б.Ж.

(Илияс Жансүгіров атындағы Жетісу Университеті, Талдықорған қ.)

Колледждің бірінші жылы – әрбір білім алушының өміріндегі жаңа оқу жағдайларына, әлеуметтік ортаға және талаптарға бейімделумен байланысты маңызды кезең. Осы кезеңде болашақ маманның жеке тұлғасы қалыптасады, сондықтан бірінші курс студенттерінің ерекшеліктерін зерттеу оқу процесін табысты ұйымдастыру үшін үлкен маңызға ие.

Бірінші курс студенттері келесі психологиялық сипаттамалармен сипатталады: жаңа ортаға бейімделу, жеке басын іздеу, дербестік пен әлеуметтенуді дамыту. Студенттер жаңа

мұғалімдерге, достарға, оқу формалары мен талаптарға үйрену қажеттілігімен бетпе-бет келеді. Бұл процесс стресс, алаңдаушылық және белгісіздік сезімімен бірге жүруі мүмкін.

А.Г. Маслоу, К.Роджерс және Э.Эриксон өз еңбектерінде жасөспірімдік шақ адамның қоғамдағы орнын белсенді іздеумен, өзін-өзі анықтаумен және тұлғаның қалыптасуымен байланысты екенін атап көрсетті. Бұл процестер мұғалімдер мен колледж әкімшілігінен ерекше назар аударуды талап ететін стресс, алаңдаушылық және белгісіздік сезімімен бірге жүруі мүмкін. Жасөспірімдік шақта адамның жеке басын, қоғамдағы орнын белсенді іздеу жүреді [1]. Бірінші курс студенттері өзін-өзі анықтауға, қызығушылықтары мен қабілеттерін түсінуге ұмтылады. Колледждегі білім мектептен гөрі көбірек тәуелсіздікті талап етеді. Студенттер өз уақытын жоспарлауы, оқу процесін ұйымдастыруы және оның нәтижелеріне жауапты болуы керек. Колледжде оқудың маңызды аспектісі студенттерді әлеуметтендіру, сыныптастарымен және оқытушылармен байланыс орнату болып табылады. Олардың оқудағы жайлылығы мен табысы осыған байланысты.

В.И. Чирков, Д.Маклелланд өз еңбектерінде оқушылардың мотивациясын зерттеп, оның оқудағы табысқа жетуде шешуші рөл атқаратынын анықтады. Жазба жазу, зерттеу және емтиханға дайындалу сияқты оқу дағдылары да академиялық табыста маңызды рөл атқарады [2]. Бірінші курс студенттерінде конспектілеу, оқу әдебиетімен жұмыс істеу және емтиханға дайындалу сияқты оқу дағдылары дамымауы мүмкін. Бірінші курс студенттерінің оқу үлгерімі тұрақсыз болуы мүмкін. Бұл жаңа оқу жағдайларына бейімделу, оқу дағдыларының және психологиялық ерекшеліктерінің болмауына байланысты.

Бірінші курс студенттерінің оқу іс-әрекетінің де өзіндік ерекшеліктері бар: мотивация, оқу дағдысы және оқу үлгерімі. П.Я. Гальперин және В.В. Давыдов оқу дағдыларын дамыту әдістерін жасап, олардың оқушылар үшін маңыздылығын атап көрсетті [3]. Бірінші курс студенттерінің оқуға деген ынтасы әртүрлі болуы мүмкін. Кейбір студенттерде білім алуға және кәсіби тұрғыда өсуге деген ұмтылыс итермелейді, ал басқалары өзіне деген сенімсіздік немесе таңдаған мамандығы қызығушылықтарына сәйкес келмейтіндіктен мотивациямен күресуі мүмкін.

Г.М. Андреева колледждегі білім берудің әлеуметтік аспектілерін зерттеп, әлеуметтік бейімделу студенттердің табысының маңызды факторы екенін атап өтті. Бірінші курс студенттерінің өмірінде әлеуметтік орта маңызды рөл атқарады: сыныптастары, мұғалімдер және сыныптан тыс жұмыстар. Сыныптастары студенттер үшін маңызды әлеуметтік топқа айналады, олар көп уақытын бірге өткізеді. Психологиялық жайлылық пен оқудағы табыс сыныптастармен қарым-қатынасқа байланысты. Оқушылар үшін мұғалімдермен қарым-қатынастың да маңызы зор. Мұғалімдер білім көзі ғана емес, сонымен қатар студенттердің жаңа жағдайларға бейімделуіне және кәсіби жолын таңдауына көмектесетін тәлімгерлер. Студенттік клубтар, спорттық секциялар және волонтерлер сияқты сыныптан тыс іс-шараларға қатысу студенттердің дамуына, пікірлес адамдарды табуға және жаңа дағдыларды алуға көмектеседі. Колледждің бірінші курс студенттерінің ерекшеліктерін зерттеу оқытушылар мен колледж әкімшілігіне студенттерді бейімдеу, қолдау және дамытудың тиімді бағдарламаларын әзірлеуге, оқу мен әлеуметтену үшін қолайлы жағдайлар жасауға, оқу үдерісінің сапасын арттыруға мүмкіндік береді [4].

Колледждің бірінші курс студенттерін бейімдеу – арнайы педагогикалық және психологиялық қолдауды қажет ететін күрделі және көп қырлы процесс. Студенттер мектептен кәсіптік білім беруге көшкен кезде олар күйзеліс пен бейімделу қиындықтарын тудыруы мүмкін жаңа академиялық және әлеуметтік талаптарға тап болады. Педагогикалық-психологиялық бейімдеу жұмыстарын тиімді ұйымдастыру қиындықтарды сәтті жеңуге және студенттердің тұлғалық және кәсіби дамуына қолайлы жағдай жасауға ықпал етеді.

Бірінші курс студенттерінің бейімделуі академиялық, әлеуметтік, эмоционалдық және когнитивтік аспектілер сияқты әртүрлі факторлардың күрделі өзара әрекетін қамтиды. Психологиялық бейімделу күйзеліске төзімділікті, эмоционалды тұрақтылықты және өзгермелі жағдайларды тиімді жеңе білуді дамыту процесін қамтиды. Педагогикалық

бейімдеу оқытудың жаңа әдістерін, формалары мен талаптарын меңгеруді, сонымен қатар оқу мотивациясын және өзін-өзі ұйымдастыруды дамытуды көздейді.

И.Б.Козлованың (2015) пікірінше, студенттік бейімделу төрт негізгі компонентті қамтиды: әлеуметтік, академиялық, эмоционалдық және мәдени. Әлеуметтік бейімделу студенттер тобына қосылуды және сыныптастарымен және мұғалімдерімен қарым-қатынас орнатуды қамтиды. Академиялық түзету академиялық бағдарламалар мен талаптарды сәтті аяқтауға қатысты. Эмоционалды бейімделу стрессті басқарумен және психологиялық тұрақтылықты дамытумен байланысты. Мәдени бейімделу оқу орнының құндылықтары мен нормаларын түсінуді және қабылдауды қамтиды [5].

Психологиялық бейімделу студенттердің жаңа білім беру ортасына эмоционалды-психологиялық бейімделуімен байланысты процестерді қамтиды. Ол психологиялық тұрақтылықты дамытуға, өзін-өзі бағалауға, өзін-өзі реттеуге және тұлғааралық өзара әрекеттестік дағдыларын қалыптастыруға жағдай жасауға бағытталған.

О.В.Смирнова (2019) психологиялық бейімделудің келесі компоненттерін анықтайды [6]:

1. Психологиялық қолдау. Эмоционалды тұрақтылық пен өзін-өзі реттеу дағдыларын дамытуға бағытталған кеңес беру мен тренингтер арқылы студенттерге көмек көрсету.

2. Эмоционалды тұрақтылық сәтті бейімделудің негізгі факторы болып табылады. Стресспен күресу және эмоцияларын бақылау қабілеті студенттерге қиындықтарды жеңуге және психологиялық денсаулықты сақтауға көмектеседі. Эмоционалды тұрақтылықты дамытуда психологтар мен мұғалімдердің қолдауы, сондай-ақ эмоционалды құзыреттілікті дамытуға бағытталған түрлі тренингтер мен семинарларға қатысу маңызды рөл атқарады.

3. Тұлғааралық қарым-қатынас дағдыларын дамыту. Тиімді қарым-қатынас дағдыларын және жанжалдарды шешуді дамыту. Өзіндік тиімділік - бұл тапсырмаларды жеңу үшін өз күштері мен қабілеттеріне сену. Өзіндік тиімділіктің жоғары деңгейі академиялық мотивацияны арттыруға және оқу тапсырмаларын сәтті орындауға ықпал етеді. Студенттердің өзіндік тиімділігін дамытуға бағытталған психологиялық қолдау өзіне сенімділікті дамытуға және өзін-өзі оң бағалауды қолдауға арналған консультацияларды, тренингтерді қамтиды.

4. Психологиялық проблемалардың алдын алу және түзету. Білім беру ортасына бейімделумен байланысты психологиялық қиындықтарды дер кезінде анықтау және жою.

5. Әлеуметтік қолдау. Оқушылардың бейімделуінде әлеуметтік қолдау маңызды рөл атқарады. Сыныптастарымен, мұғалімдерімен және жетекшілерімен жағымды қарым-қатынас орнату оң оқу ортасын құруға көмектеседі. Әлеуметтік желілер мен қолдау топтары студенттерге өздерін білім беру қоғамдастығының бір бөлігі ретінде сезінуге және қиын жағдайларда қажетті көмек пен қолдауды алуға көмектеседі.

Педагогикалық бейімдеу білім беру процесін оқушылардың жаңа білім беру ортасына біртіндеп енуіне ықпал ететіндей етіп ұйымдастыруға бағытталған. Бұл үдерісте мұғалімдердің қолдауы, бейімделу бағдарламалары мен оқыту әдістерін әзірлеу маңызды рөл атқарады [3].

Т.П. Петренко (2018) бойынша педагогикалық бейімделудің негізгі аспектілерін бөліп көрсетті [7]:

1. Оқу процесін жоспарлау және ұйымдастыру. Білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, олардың бейімделуін жеңілдететін бағдарламалар жасау. Оқу үрдісін тиімді ұйымдастыру – білім алушылардың бейімделуінің маңызды аспектісі. Бейімдеу курстарын, семинарлар мен тренингтерді оқу үдерісіне енгізу студенттерге оқу жоспарының талаптарын жақсы түсінуге және өзін-өзі ұйымдастыру дағдыларын дамытуға көмектеседі. Мұғалімдер білім алушыларға түсінікті және қолжетімді нұсқаулар беріп, кері байланыс жасап, өз бетінше жұмыс істеуге жағдай жасауы керек.

2. Оқу іс-әрекетін қолдау және сүйемелдеу. Білім алушыларды қажетті ресурстармен және қолдаумен қамтамасыз ету, олардың оқудағы қиындықтарын жеңуге көмектесу.

3. Оқу мотивациясын қалыптастыру. Оқу іс-әрекетіне деген оң көзқарасты дамытуға жағдай жасау. Академиялық мотивация студенттердің сәтті бейімделуінің маңызды факторы болып табылады. Оқу мотивациясын дамыту жобалық оқыту, белсенді оқыту әдістері, ойын технологиялары және мотивациялық оқыту сияқты әртүрлі педагогикалық әдістер мен әдістерді қолдануды қамтиды. Мұғалімдер білім алушылардың танымдық қызығушылығын дамытуға және оқу әрекетін қолдауға ықпал ететін жағдайлар жасауы керек.

Колледж бірінші курс білім алушыларын педагогикалық-психологиялық бейімдеу жұмыстарын ұйымдастыру төмендегі жұмыстарды қамтиды:

- Бейімделу курстары мен тренингтер. Бейімдеу курстары мен тренингтерін енгізу студенттерге жаңа білім беру ортасына үйренуге, академиялық және коммуникативті дағдыларды дамытуға, эмоционалдық тұрақтылықты жақсартуға көмектеседі. Мұндай курстар уақытты басқару, стрессті басқару, коммуникация дағдыларын дамыту және өзін-өзі рефлексиялау сабақтарын қамтуы мүмкін.

- Тәлімгерлік және коучинг. Тәлімгерлік бағдарламалары студенттерге тәжірибелі студенттерден немесе оқытушылардан қолдау және кеңес алу мүмкіндігін бере отырып, сәтті бейімделуге көмектеседі. Тәлімгерлер студенттерге академиялық талаптарды жақсырақ түсінуге, қиындықтарды жеңуге және қажетті дағдылар мен құзыреттерді дамытуға көмектеседі.

- Психологиялық қолдау топтары. Психологиялық қолдау топтары студенттерге өз тәжірибелерімен бөлісуге, эмоционалды қолдау алуға және өзіндік рефлексия дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Мұндай топтарға қатысу студенттерге стрессті жеңуге және эмоционалдық әл-ауқатын жақсартуға көмектеседі.

- Белсенді оқыту әдістері. Жобалық оқыту, топтық талқылау және рөлдік ойындар сияқты белсенді оқыту әдістерін қолдану оқу мотивациясын дамытуға және оқушылардың оқу нәтижелерін жақсартуға көмектеседі. Белсенді оқыту әдістері оқушыларға оқу материалын жақсы меңгеруге, сыни тұрғыдан ойлау және коммуникативті дағдыларды дамытуға көмектеседі.

- Бейімделуді бағалау және бақылау. Студенттердің бейімделу деңгейін жүйелі түрде бағалау және бақылау бейімделуге байланысты проблемаларды тез анықтауға және шешуге көмектеседі. Сауалнамаларды, тесттерді және сауалнамаларды қолдану студенттердің бейімделу жағдайы туралы ақпарат алуға және жеке қолдау жоспарларын жасауға мүмкіндік береді [8].

Бірінші курс студенттерімен бейімделу жұмыстарын ұйымдастыруда оқытушылар мен педагог-психологтар басты рөл атқарады. Олардың міндеттеріне педагогикалық және психологиялық қолдау көрсету, қолайлы оқу ортасын құру және студенттерде қажетті дағдылар мен дағдыларды қалыптастыру кіреді. Мұғалімдер мен педагог-психологтар студенттерге жеке кеңес беріп, қиындықтарды жеңуге көмектесіп, өзіндік рефлексия дағдыларын дамытуы керек. Кеңес беру оқушылардың эмоционалдық жағдайын жақсартуға және олардың өзіне деген сенімділігін дамытуға көмектеседі. Педагогтар мен психологтар бірінші курс білім алушыларына қолайлы оқу ортасын құру, сәтті бейімделуіне ықпал ететін жағдай жасауы керек. Бұл студенттермен сенімді қарым-қатынас орнатуды, студенттер арасындағы ынтымақтастық пен өзара әрекетті қолдауды және оқушылардың жеке ерекшеліктері мен қажеттіліктеріне сәйкес оқу процесін ұйымдастыруды қамтиды.

Колледждің бірінші курс студенттерімен педагогикалық-психологиялық бейімдеу жұмыстарын ұйымдастыру – кешенді және жүйелі көзқарасты талап ететін маңызды міндет. Студенттердің сәтті бейімделуі олардың оқудағы жетістіктеріне, тұлғалық дамуына және оң академиялық мотивациясының қалыптасуына ықпал етеді. Кешенді тәсіл, педагогикалық және психологиялық әдістердің үйлесімі, сондай-ақ қолайлы оқу ортасын құру бейімделу кезеңінің сәтті аяқталуын қамтамасыз етеді және студенттердің одан әрі табысты оқуы мен кәсіби өсуіне негіз қалайды.

Әдебиет:

1. Харлап С. Ю. Адаптация студентов колледжа к новым условиям обучения // Аграрное образование и наука. 2016. № 5. - С. 83-89.
2. Тюменцева С. Н., Пафенова С. Н. Адаптация студентов к условиям обучения // Ашировские чтения. 2016. Т. 1. № 4-4 (8). - С. 354-367.
3. Карагулян Э. Т. Педагогическое сопровождение адаптации студентов-первокурсников // Молодой ученый. 2018. № 48-1 (234). - С. 7-8.
4. Толканюк З.А. Социально-психологическая адаптация студентов-первокурсников в колледже // Гуманитарные балканские исследования. 2019. Т. 3. № 2 (4). С. 79-81.
5. Бородина К.М. Адаптация первокурсников путем воспитательной деятельности педагогов // Карельский научный журнал. 2020. Т. 9. № 3 (32). С. 15-17.
6. Тропникова Н. П. Использование технологий как педагогического инструментария содействия становлению ценностно-смыслового отношения студентов педагогического колледжа к профессионально-педагогической деятельности // Инновационное развитие профессионального образования. 2023. № 1 (37). С. 59–68.
7. Андриенко, О.А. Психологические особенности студентов первого курса колледжа / О.А. Андриенко // Азимут научных исследований: педагогика и психология. 2018. –Т. 7. – № 3 (24). – С. 255-258;
8. Кулакова, А. М. Особенности социально-психологической адаптации студентов первого курса / А. М. Кулакова // Молодой ученый. - 2020. - № 50 (340). - С. 426-428. - URL: <https://moluch.ru/archive/340/75902/> (дата обращения: 08.02.2024);

УДК 347.721.1

ПОНЯТИЕ КОРПОРАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ ВУЗОВ И СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ЕЕ ИЗУЧЕНИЮ

Бейсенов Р.Т.

(Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск)

Корпоративная культура военнослужащих, обучающихся в высших учебных заведениях, представляет собой совокупность норм, ценностей, традиций и обычаев, которые формируют коллективный стиль жизни и работы студентов-военнослужащих. Это явление имеет свои особенности, обусловленные спецификой военной службы и образовательного процесса.

В последние годы четко прослеживается тенденция возрастания научного и практического интереса к изучению феномена корпоративной культуры Вооруженных РК. Наблюдается значительный рост диссертационных исследований в различных отраслях наук по изучению данного явления. В тоже время в отечественной науке, в том числе и в военной социологии, до сих пор нет однозначного определения понятия «корпоративная культура». Отсутствует ясное понимание того, каков потенциал этого феномена, можно ли на него воздействовать и, если да, то с помощью каких механизмов.

Если понятие «корпоративный» рассматривать как «объединяющий, связующий», следовательно, «корпорация» - это форма организации трудовых отношений, обладающая специфическими признаками. Подобный способ социальной интеграции применим и к Вооруженным Силам РК, которые отличают особая цель деятельности, целесообразное поведение индивидов, наличие иерархизированной структуры отношений и легитимного господства.

Корпоративная культура включает в себя не только этические нормы и правила поведения, но и атмосферу, которая складывается в учебном заведении. В военно-учебных заведениях корпоративная культура зачастую определяется военной дисциплиной, строгими требованиями к внешнему виду и поведению, а также взаимопомощью и поддержкой среди курсантов.

Ценности и нормы: Среди основных ценностей военнослужащих можно выделить патриотизм, преданность долгу, честь и уважение к традициям Вооруженных Сил. Нормы

поведения включают соблюдение дисциплины, выполнение уставных требований и уважительное отношение к командному и личному составу.

Традиции: В каждом ВУЗе существуют свои традиции, которые передаются из поколения в поколение. Это могут быть торжественные мероприятия, посвященные праздникам, а также спортивные соревнования и культурные мероприятия.

Коммуникация: В военнослужащих ВУЗах коммуникация играет важную роль. Открытое и честное взаимодействие между курсантами и преподавателями способствует формированию доверительной атмосферы и повышает эффективность учебного процесса.

Мотивация: Мотивация военнослужащих базируется на желании служить своей стране, получать образование и развиваться как личность. Создание условий для самореализации и проявления лидерских качеств является важным аспектом корпоративной культуры.

Корпоративная культура военнослужащих ВУЗов непосредственно влияет на профессиональное становление курсантов. Она формирует у них необходимые навыки для будущей службы, таких как командная работа, стрессоустойчивость и способность принимать решения в условиях неопределенности.

Существуют определенные проблемы, которые могут негативно сказаться на корпоративной культуре в ВУЗах. Например, недостаточная поддержка со стороны командования или проблемы с моральным состоянием личного состава могут снизить уровень вовлеченности курсантов и их приверженности к ценностям учебного заведения.

Для повышения уровня корпоративной культуры в военно-учебных заведениях необходимо активно внедрять программы по развитию лидерских качеств, организовывать тренинги по командообразованию и активно вовлекать курсантов в общественную деятельность. Это поможет укрепить моральный дух, повысить уровень ответственности и гордости за свою профессию.

Корпоративная культура военнослужащих ВУЗов играет ключевую роль в формировании личности курсантов, их профессиональной идентичности и готовности к выполнению служебных обязанностей. Уделяя внимание развитию корпоративной культуры, мы можем способствовать созданию более сплоченного и мотивированного кадрового состава Вооруженных Сил, готового справляться с современными вызовами.

Корпоративная культура в военнослужащих вузах и гражданских вузах существенно различается, так как каждый из этих типов учебных заведений имеет свои особенности, цели и ценности.

Таблица 1. Корпоративная культура в военнослужащих вузах и гражданских вузах

Корпоративная культура военнослужащих вузов:	Корпоративная культура гражданских вузов:
Дисциплина и порядок: В военнослужащих вузах в первую очередь акцентируется внимание на дисциплине. Строгое выполнение распорядка дня, правил внутреннего распорядка и воинских уставов является нормой.	Самостоятельность и креативность: В гражданских вузах акцентируется важность индивидуальности, креативного подхода и саморазвития. Студенты поощряются к выражению собственных мнений и инициатив.
Коллективизм: Сильная направленность на командную работу, взаимопомощь и сплоченность. Военнослужащие обучаются работать в команде, где успех зависит от общего результата.	Гибкость и разнообразие: Культурное разнообразие и открытость к новым идеям имеют большое значение. Студенты могут принимать участие в различных соцгруппах, кружках и инициативах.
Лояльность и патриотизм: Важными аспектами являются патриотическое воспитание и приверженность к службе.	Образовательный процесс: В гражданских вузах акцент делается на получение теоретических знаний, развитие

Формируется уважение к воинским традициям и героизму. Физическая подготовка: Значительная роль отводится физической подготовке. Это связано с необходимостью поддерживать высокий уровень готовности военнослужащих. Стремление к лидерству: Системы воспитания и обучения в военнослужащих вузах часто направлены на развитие лидерских качеств, чтобы выпускники могли занимать ответственные должности в армии.	критического, креативного мышления и исследовательских навыков. Профессиональная направленность: Студенты готовятся к будущей профессиональной деятельности, имеют возможность проходить стажировки, которые помогают им получить практический опыт. Социальные инициативы: В гражданских вузах чаще поощряется участие в социальных проектах и волонтерской деятельности, что способствует развитию социальной ответственности у студентов.

Военнослужащие в вузах более ориентированы на дисциплину и командную работу, тогда как студенты гражданских вузов больше акцентируют внимание на индивидуальных достижениях и креативности.

Общие черты:

- Важность профессии для общества: Обе профессии вносят существенный вклад в развитие общества и обеспечение его безопасности.
- Требования к профессиональной подготовке: Обе категории специалистов нуждаются в постоянном повышении квалификации и обновлении знаний.
- Высокий уровень ответственности: Обе профессии связаны с высокой ответственностью за результат своей деятельности.

Гражданские педагоги вузов и военнослужащие - это совершенно разные профессии, требующие различных навыков, личных качеств и мотивации. Выбор профессии зависит от личных предпочтений, ценностей и жизненных целей. В то время как педагоги сосредотачиваются на образовании и развитии личности, военнослужащие посвящают себя защите страны и обеспечению ее безопасности. Обе профессии важны и необходимы для процветания общества.

Важно учитывать, что оба типа учреждений готовят специалистов для выполнения различных задач, в связи с чем их корпоративные культуры адаптированы под специфические нужды. Корпоративная культура военнослужащих в вузах играет важную роль в формировании профессиональных и морально-волевых качеств будущих офицеров, их готовности к защите Родины. Для ее успешного формирования и поддержания необходимо учитывать специфику военной службы, сохранять и приумножать воинские традиции, а также адаптироваться к современным социальным изменениям. Постоянное внимание к вопросам корпоративной культуры является залогом успешного функционирования военных вузов и подготовки высококвалифицированных и преданных своему делу офицеров.

Таким образом, корпоративная культура военнослужащих вузов сильно связана с военной службой и обусловлена ее требованиями, в то время как гражданские вузы предоставляют пространство для более свободного и инновационного подхода в обучении.

Литература:

1. Сайченко О.А. Корпоративная культура как эффективный механизм управления человеческими ресурсами предприятий: автореф. дис.... канд. эконом. наук. СПб., 2002.
2. Седуп С. Миссия профессионала (Работник в роли философа. Рассуждения консультанта по созданию индивидуальной профессиональной миссии) // Управление персоналом. 1999. №12(42).
3. Социологическая энциклопедия: в 2 т. М.: Мысль, 2003. Т.1.

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ЗЕРДЕ БҰЗЫЛЫСЫ БАР ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ПСИХОӘЛЕУМЕТТІК ДАМУЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Ғалымжанқызы А., Альмухамбетова Б.Ж., Токсанбаева Н.Б.
(Илияс Жансүгіров атындағы Жетісу Университеті, Талдықорған қ.)

Инклюзивті білім беру – барлық балалардың, соның ішінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар жасөспірімдердің білім алуға тең қолжетімділігін қамтамасыз ететін тәсіл. Ол әртүрлілікті құрметтеу және әрбір студент өзінің әлеуетін толық ашуға жағдай жасау принципіне негізделген. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар жасөспірімдер үшін инклюзивті білім берудің бірқатар артықшылықтары бар. Құрбыларымен оқу әлеуметтік дағдыларды дамытуға, достық қарым-қатынас орнатуға және оқшаулану сезімін азайтуға көмектеседі. Инклюзивті орта әртүрлі студенттермен өзара әрекеттесу және әртүрлі білім беру ресурстарына қол жеткізу арқылы академиялық жетістіктерге ықпал ете алады. Инклюзивті білім беру ерекше қажеттіліктері бар жасөспірімдерге өзін қоғамның толыққанды мүшесі ретінде сезінуге көмектеседі, олардың өзіне деген сенімділігін дамытады және өзін-өзі оң бағалауға ықпал етеді [1].

Инклюзивті білім беруді ойдағыдай жүзеге асыру үшін әрбір оқушының қажеттіліктерін ескеретін ерекше жағдайлар жасау қажет. Бұл бейімделген оқу бағдарламаларын, білікті мұғалімдерді, мамандарды қолдауды және қолжетімді ортаны құруды қамтуы мүмкін. Оқыту материалдары мен әдістері әрбір студенттің бағдарламаны сәтті аяқтауын қамтамасыз ету үшін оның қажеттіліктеріне сай болуы керек. Инклюзивті ортада жұмыс істейтін педагогтар ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеу үшін қажетті арнайы дайындық пен дағдыларға ие болуы керек. Білім беру мекемесінде жасөспірімдер мен олардың отбасыларына қажетті көмек пен қолдау көрсете алатын психолог, логопед және арнайы білім беру мұғалімдері сияқты мамандардың қызметтері қолжетімді болуы керек. Білім беру мекемесі барлық студенттерге, соның ішінде физикалық мүмкіндіктері шектеулі студенттерге қолжетімділікті қамтамасыз ететіндей жабдықталуы керек.

Жасөспірімдерге инклюзивті білім беруді дамытуда ресурстардың жетіспеушілігі, әлеуметтік кедергілер және түсінбеушілік сияқты бірқатар қиындықтар бар. Қаржыландырудың жеткіліксіздігі және білікті мамандардың тапшылығы инклюзивті білім беруді табысты жүзеге асыруға кедергілер туғызуы мүмкін. Қоғамдағы стереотиптер мен алдын ала пікірлер ерекше қажеттіліктері бар жасөспірімдерді кемсітуге және оқшаулауға әкелуі мүмкін. Барлық мұғалімдер мен ата-аналар инклюзивті білім берудің маңыздылығы мен артықшылықтарын түсіне бермейді.

Бұл мәселелерді шешу үшін қаржыландыруды көбейтіп, ақпараттық-ағарту жұмыстарын жүргізіп, ынтымақтастықты дамыту қажет. Инклюзивті білім беруді дамытуға, мамандар даярлауға және қолжетімді орта құруға жеткілікті қаражат бөлу қажет. Инклюзивті білім берудің пайдасы туралы айтып, мифтер мен таптаурындарды жойып, мұғалімдер мен ата-аналарды оқыту керек. Ерекше қажеттіліктері бар жасөспірімдерге жан-жақты қолдау көрсету үшін білім беру мекемелері, қоғамдық ұйымдар және отбасылар арасында серіктестік құру қажет.

Инклюзивті білім беру – әрбір адам өз әлеуетін іске асыруға және өзін қоғамның толыққанды мүшесі ретінде сезінуге мүмкіндігі бар қоғам құру жолындағы маңызды қадам.

Инклюзивті білім беруді зерттеуші ғалымдарды атап өтсек:

1. Иоганн Песталоцци (1746-1827) - швейцариялық педагог, оның идеялары білім берудің, оның ішінде инклюзивті білім берудің заманауи тәсілдерінің қалыптасуына айтарлықтай әсер етті. Ол барлық балаларды ерекшеліктері мен қабілетіне қарамастан оқытуды қамтитын әдістемені жасады.

2. Самуил Гейнике (1727-1790) неміс ағартушы және Германиядағы саңырау балаларға арналған алғашқы мектептің негізін салушы. Ол есту және көру қабілеті бұзылған балаларды оқыту әдістемесін жасап, оның жұмысы білім берудегі заманауи инклюзивті тәсілдерге негіз болды.

3. Льюис Тернер (1857-1947) - есту және көру қабілеті бұзылған балаларға инклюзивті білім беру әдістерін әзірлеген американдық психолог және педагог. Оның зерттеулері мен әдістемелік әзірлемелері ерекше қажеттіліктері бар балаларды жалпы білім беретін мектептерге біріктіруге ықпал етті.

4. Джон Хейс (1920-2008) - Ұлыбританияда инклюзивті білім беруді ілгерілетуде белсенділік танытқан британдық педагог болды. Оның жұмысы мен ерекше қажеттіліктері бар балаларды жалпы білім беретін мектептерге кіріктіру бағдарламаларын әзірлеу елдегі инклюзивті білім берудің дамуына айтарлықтай әсер етті.

5. Линда Мур (1952 жылы туған) - инклюзивті білім беруге маманданған американдық педагог және зерттеуші. Ол ерекше қажеттіліктері бар студенттерге қолдау көрсетудің стратегиялары мен әдістерін әзірлейді, сонымен қатар инклюзив саласындағы мұғалімдердің біліктілігін арттыруға белсенді қатысады [2].

Соңғы он жылда инклюзивті білім беру саласындағы зерттеулер теориялық негіздерден практикалық ұсыныстарға дейін кең ауқымды мәселелерді қамтитын айтарлықтай алға жылжыды.

✓ Сьюзан Питерс - инклюзивті білім беру және мүгедектіктің әлеуметтік моделі бойынша жұмысымен танымал білім беру профессоры. Оның «Инклюзивті мектеп: педагогтар үшін негіз» (2007) сияқты еңбектері кедергілер мен кемсітушіліктерден азат білім беру ортасын құрудың маңыздылығын көрсетеді.

✓ Мара Сапон-Шевин – білім беру профессоры және инклюзивті білім беру туралы кітаптар мен мақалалардың авторы, мысалы, Шеңберді кеңейту: Барлығына арналған инклюзивті қауымдастықтар (2010), ол барлық студенттер үшін әркім өзін қабылдағанын және бағаланғанын сезіне алатын қолдау ортасын құрудың маңыздылығына баса назар аударады.

✓ Дэн Бутби – инклюзивті білім беру бойынша зерттеуші және кеңесші, мектептерде инклюзивті енгізудің практикалық аспектілері бойынша жұмыстардың авторы. Оның «Инклюзивті сынып: мұғалімдерге арналған практикалық нұсқаулық» кітабы (2015) мұғалімдер инклюзивті сынып ортасын құру үшін пайдалана алатын нақты стратегиялар мен әдістерді ұсынады.

✓ Мел Эйнскоу - инклюзивті білім беру саласындағы зерттеулерімен және осы саладағы халықаралық ынтымақтастықпен танымал білім беру профессоры. Оның «Инклюзивті мектептерді дамыту: практикалық әрекеттерге арналған нұсқаулық» (2011) сияқты еңбектері әртүрлі елдердің тәжірибесін талдап, табысты тәжірибелер мен білім беру жүйесі инклюзивтік жолында кездесетін проблемаларды анықтайды.

✓ Горан Тидеман – әртүрлі елдердегі инклюзивті білім беруді және білім беру жүйесін салыстырмалы талдауды зерттейтін зерттеуші. Оның «21-ші ғасырдағы инклюзивті білім беру» (2018) сияқты еңбектері бүкіл әлемде инклюзивті білім беруді дамыту үшін халықаралық ынтымақтастық пен тәжірибе алмасудың маңыздылығын көрсетеді.

✓ Джули Каустон мен Уильям Стейнбэк - инклюзивті сынып ортасын құрудың арнайы стратегиялары мен әдістерін ұсынатын кітаптар мен мақалалардың авторлары. Олардың «Инклюзивті білім берудің күші» (2017) сияқты еңбектері оқу материалдарын бейімдеу және әртүрлі оқу тәжірибелерін пайдалану бойынша практикалық нұсқауларды ұсынады.

✓ Лорен Катцман мен Кристи Эшби әртүрлі мүмкіндіктері шектеулі балалардың оқу тәжірибесін зерттейтін және олар үшін тиімді оқу ортасын құру бойынша ұсыныстар әзірлейтін зерттеушілер. Олардың «Мүгедектерді түсіну: теориядан практикаға» (2019) сияқты жұмыстары ерте диагностика мен араласудың, сондай-ақ тәрбиешілер, ата-аналар мен мамандар арасындағы ынтымақтастықтың маңыздылығын көрсетеді.

✓ Дэвид Митчелл мен Роджер Сли инклюзивті білім беру әлеуметтік дағдыларды дамытуға, толеранттылықты қалыптастыруға және әрбір адам өзін толыққанды мүше ретінде сезіне алатын қоғам құруға ықпал ететінін атап көрсеткен авторлар. Олардың еңбектері, мысалы, Индекстеу: Инклюзивті мектептерді дамытудың негізі (2014), мектептердегі инклюзивті бағалау мен дамытудың нақты құралдарын ұсынады [3].

Инклюзивті білім беру соңғы он жылда көптеген мамандар мен ұйымдардың күш-жігерінің арқасында белсенді дамып келеді. Олардың ішінде Қазақстандағы инклюзивті білім берудің дамуына зор үлес қосқан Меңдалиев Б.Е., Ибрагимов А.Ж. Инклюзивті білім беру мүмкіндігі шектеулі балалар мен ерекше қажеттіліктері жоқ балаларды бір білім беру ортасында бірлесіп оқытуды көздейді. Бұл тәсіл денсаулық жағдайына қарамастан барлық балалардың құқықтары мен мүмкіндіктерінің теңдігін қамтамасыз етеді [4].

Қазақстанда инклюзивті білім беру 2011 жылдан бастап Білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасы аясында белсенді түрде жүзеге асырыла бастады. Инклюзивті білім берудің негізгі принциптері балалардың жеке даму ерекшеліктерін ескере отырып, кедергісіз ортаны, оқу мен білім алудың вариативті жағдайларын құруды қамтиды. Бұл ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға басқа балалармен тең дәрежеде сапалы білім алуға мүмкіндік береді.

Айта кету керек, инклюзивті білім беру педагогтар мен психологтардан ерекше қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеуге дайын болуды талап етеді. Бұған кәсіби дайындық және балаларға эмпатия мен жауап беруді дамыту кіреді. Осылайша, инклюзивті білім беру әрбір баланың өз әлеуетін дамытуға және іске асыруға тең мүмкіндіктерге ие болған неғұрлым әділ және ізгі қоғам құру жолындағы маңызды қадамға айналады.

Инклюзивті білім беру жағдайында интеллектуалдық дамуында ауытқулары бар жасөспірімдердің психоәлеуметтік даму проблемасы қазіргі педагогика мен арнайы психологиядағы ең өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар мен олардың құрдастарын бірлесіп оқытуды көздейтін инклюзивті білім беру мүмкіндігі шектеулі жасөспірімдердің әлеуметтенуі мен тұлғалық дамуы үшін бірегей жағдайлар жасайды. Дегенмен, бұл процестің табысты болуы көптеген факторларға, соның ішінде жасөспірімдердің психофизикалық дамуының ерекшеліктеріне, білім беру ортасының ұйымдастырылуына, педагогтардың кәсіби құзыреттілігіне және психологиялық қолдауға байланысты.

Зерде бұзылысы бар адамдар үшін жасөспірімдік кезеңнің өзіндік ерекшеліктері бар, ол психикалық дамудың баяу қарқынымен және әлеуметтік бейімделудегі қиындықтардан туындайды. Мұндай жасөспірімдердің сипаттамалары бірнеше маңызды аспектілерді қамтиды.

Когнитивтік сала: зерде бұзылысы бар жасөспірімдерде когнитивтік процестердің: зейін, есте сақтау, ойлау дамуының кешігуі байқалады. Оларға абстрактілі ұғымдарды меңгеру, себеп-салдар байланысын орнату, іс-әрекетін жоспарлау қиынырақ. Когнитивті бұзылыстың ауырлығы жеңілден тереңге дейін өзгеруі мүмкін.

Эмоционалды-еріктік сфера: зерде бұзылысы бар жасөспірімдер эмоционалдық тұрақсыздығымен, қабілеттерінің жоғарылауымен, эмоциялар мен мінез-құлықты бақылауда қиындықтармен сипатталады. Олар алаңдаушылыққа, депрессияға, агрессияға бейім болуы мүмкін. Сондай-ақ оларда адекватты өзін-өзі бағалау және өз мүмкіндіктері туралы хабардар болу проблемалары болуы мүмкін.

Әлеуметтік сала: зерде бұзылысы бар жасөспірімдер көбінесе құрдастарымен қарым-қатынас жасауда және байланыс орнатуда қиындықтарға тап болады. Оларға әлеуметтік нормалар мен мінез-құлық ережелерін түсіну және топқа бейімделу қиынырақ. Олар бас тартуды және оқшаулануды сезінуі мүмкін, бұл олардың психоэмоционалдық жағдайына теріс әсер етеді.

Даму ерекшеліктері: зерде бұзылысы бар жасөспірімдердің дамуы біркелкі емес екенін атап өткен жөн. Олар оқыту мен тәрбиелеу процесінде ескеру қажет белгілі бір

кабілеттер мен дағдыларды сақтауы мүмкін. Олардың өз мүмкіндіктерін толық жүзеге асыруы үшін олардың дербестігі мен дербестігін дамытуға жағдай жасау да маңызды.

Психологиялық көмек: зерде бұзылысы бар жасөспірімдерге түзету және дамыту сабақтары, жеке және топтық психотерапия, отбасылық кеңестер кіретін кешенді психологиялық көмек қажет. Көмектің танымдық және әлеуметтік дағдыларды дамытуға, эмоционалды қолдауға және өзін-өзі оң бағалауды қалыптастыруға бағытталғаны маңызды [5].

Зерде бұзылысы бар жасөспірімдердің ерекшеліктерін зерттеу білім беру және әлеуметтік көмек көрсету саласында жұмыс істейтін мамандардың маңызды міндеті болып табылады. Алынған білім олардың қоғамға табысты интеграциялануын жеңілдететін тиімді қолдау және көмек бағдарламаларын әзірлеуге мүмкіндік береді.

Зерде бұзылысы бар жасөспірімдердің психоәлеуметтік дамуы олардың когнитивті және эмоционалды-еріктік даму ерекшеліктеріне байланысты бірқатар ерекшеліктермен сипатталады. Олар әлеуметтік дағдыларды дамытуда, құрдастарымен қарым-қатынас орнатуда, әлеуметтік рөлдер мен мінез-құлық нормаларын түсінуде қиындықтарға тап болуы мүмкін. Сонымен қатар, зерде бұзылысы бар жасөспірімдер жиі өзін-өзі бағалау, сәйкестік және әлеуметтік бейімделу мәселелеріне тап болады.

Сонымен қатар, инклюзивті білім беру зерде бұзылысы бар жасөспірімдерге тұлғалық даму мен әлеуметтену үшін кең мүмкіндіктер береді. Құрбыларының арасында бола отырып, олар жаңа әлеуметтік дағдыларға ие болады, қарым-қатынас орнатуды үйренеді және топтық іс-шараларға қатыса алады. Инклюзияның табыстылығы әрбір жасөспірімнің жеке қажеттіліктерін ескеретін ерекше жағдайларды жасауға байланысты екенін атап өткен жөн.

Инклюзивті білім беру жағдайында зерде бұзылысы бар жасөспірімдердің психоәлеуметтік дамуын қалыптастыру бүгінгі таңда өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Инклюзивті білім беру - бұл балалардың білім алуға тең құқықтарын қамтамасыз ететін маңызды әдістеме. Мұндай балалардың әлеуметтік және психологиялық қажеттіліктері ерекше назар аударуды талап етеді.

Зерде бұзылысы бар жасөспірімдердің психоәлеуметтік дамуын қалыптастыру үшін бірқатар әдістер мен технологияларды қолдану қажет. Біріншіден, психологиялық және педагогикалық қолдау көрсету қажет, бұл балалардың өзін-өзі бағалауын және өзіне деген сенімділігін арттыруға көмектеседі. Екіншіден, оларды әлеуметтік ортаға бейімдеу және қарым-қатынас дағдыларын дамыту маңызды. Бұл міндеттерді орындау үшін мұғалімдер мен ата-аналар бірлесіп жұмыс істеп, балаға жеке көзқарас танытуы қажет.

Зерде бұзылысы бар жасөспірімдердің инклюзивті білім беру жағдайындағы психоәлеуметтік дамуын қалыптастыру процесінде әртүрлі әдістер мен технологияларды қолдану маңызды рөл атқарады. Олар арнайы оқу бағдарламаларын, түзету-дамыту әдістерін және психологиялық-педагогикалық қолдау технологияларын қамтиды. Бұл әдістер балалардың өз мүмкіндіктерін толық жүзеге асыруға және қоғамға белсенді қатысуына мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, инклюзивті білім беру жағдайында зерде бұзылысы бар жасөспірімдердің психоәлеуметтік дамуын қолдау үшін қоғамның көзқарасын өзгерту маңызды. Бұл балаларды қабылдау және оларды қолдау үшін ақпараттық-түсіндіру жұмыстарын жүргізу қажет. Қоғамның қолдауы мен түсінігі балалардың өзін-өзі сезінуін және олардың қоғамға бейімделуін арттырады.

Қорыта келе, инклюзивті білім беру жағдайында зерде бұзылысы бар жасөспірімдердің психоәлеуметтік дамуын қалыптастыру кешенді көзқарасты талап етеді. Мұғалімдердің, ата-аналардың және қоғамның бірлескен күш-жігері арқылы ғана бұл балалардың толыққанды және бақытты өмір сүруіне мүмкіндік жасай аламыз.

Әдебиет:

1. Интегрированное и инклюзивное обучение в образовательном учреждении. Инновационный опыт / авт.-сост. А. А. Наумов, В. Р. Соколова, А. Н. Седегова. — Волгоград : Учитель, 2012.

2. Малофеев Н.Н., Шматко Н.Д. Базовые модели интегрированного обучения // Дефектология. – 2013. – № 1. – С. 71-78.
3. Бурьгина Т.Е. Инклюзивное образование детей-инвалидов в условиях традиционной школы / Т. Е. Бурьгина // Наука и практика воспитания и дополнительного образования. - 2015. - № 5. - С. 38-55.
4. Курганова Е. В. Сопровождение инклюзивных процессов в образовательных учреждениях / Е. Курганова // Учитель. - 2015. - № 4. - С. 12-14.
5. Хитрюк В.В., Пономарёва Е. И. Основы инклюзивного образования. Учебнометодический комплекс. Барановичи: РИО БарГУ, 2014. - 372 с.

УДК 376.112.4

ПРЕОДОЛЕНИЕ ПРОБЛЕМНОГО ПОВЕДЕНИЯ У УЧАЩИХСЯ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ

Голубовская И.П., Шафикова В. С., Волчкова Н.И.
(КГУ «Средняя школа-комплекс национального возрождения №17,
СКУ им.М. Козыбаева, г. Петропавловск)

Задачей современного образования является обеспечение безопасной и комфортной среды обучения для всех обучающихся. Решение этой задачи особенно значимо в отношении обучающихся с особыми образовательными потребностями. Комфортность образовательной среды для названной категории школьников обеспечивается, в том числе психолого-педагогической поддержкой.

Дети с особыми образовательными потребностями, обучающиеся в классе с нормально развивающимися сверстниками, характеризуются наиболее ярким неблагополучием в межличностном взаимодействии. Так как у таких детей отсутствует чувство контроля, и они не готовы подчиняться другим, возникают проблемы в межличностном взаимодействии, сопровождающиеся повышенной агрессией и конфликтностью. По мнению Н.Н. Шешуковой сама социально-психологическая ситуация, в которой обучается и развивается ребёнок данной категории, является для него неблагоприятной, что может повышать уровень конфликтности [1].

В типовые штаты общеобразовательных школ введена должность педагога-ассистента. Педагог-ассистент психолого-педагогически сопровождает и оказывает помощь учащимся с поведенческими, эмоциональными и коммуникативными особенностями, вследствие которых, школьники не в состоянии самостоятельно участвовать в учебном процессе. Педагог-ассистент организует, направляет, помогает ученику включиться в учебный процесс, предупреждает нежелательное поведение, эмоциональные и поведенческие срывы [2].

Работая с детьми с особыми образовательными потребностями, педагоги сталкиваются с проблемным поведением довольно часто. Проблемное (нежелательное) поведение – это социально неприемлемая форма поведения, которая затрудняет общение и обучение ребенка, представляют опасность для ребенка и окружающих, мешает процессу адаптации к школе, затрудняет интеграцию ребенка в школу [3]. Наиболее распространёнными видами нежелательного поведения являются агрессия, самоагрессия, истерики, непослушание, убежание, порча имущества, общественно неодобряемое поведение и пассивные формы поведения (отсутствие реакций, необходимых для эффективного обучения: невниманье, не участие в совместной деятельности, не выполнение заданий, уединение).

Любое поведение индивидуально, имеет определённую причину и изменяется во времени. Для преодоления и коррекции проявлений проблемного поведения у обучающихся с особыми образовательными потребностями педагогу необходимо владеть системой методов и приёмов работы. Необходимо сформировать у детей умения определять и сообщать о своём физическом и эмоциональном состоянии, управлять своими эмоциями, научить социально приемлемым способам привлечения внимания.

Среда оказывает значимое воздействие на поведение детей как в желаемую для значимых взрослых сторону, так и в сторону, осложняющую жизнь окружающих. Так причинами проблемного поведения могут выступать: завышенные требования учителя к навыкам ребёнка, шум в классе, ограничение и запреты, жара в классе, резкая речь педагога, возрастные кризисы, личностные особенности ребёнка. Нежелательное проблемное поведение может возникнуть в любой момент. Каждый педагог и педагог-ассистент посредством наблюдения и ежедневного взаимодействия определяет и выявляет триггеры нежелательного поведения и старается их избегать. Конечно, не всегда удаётся избежать проблемного поведения, поэтому педагогу и педагогу-ассистенту нужно уметь нивелировать его. Поскольку нежелательное поведение - это обученное поведение, его можно изменить.

Выделяют несколько стадий развития проблемного поведения: ранняя стадия, первая стадия, вторая стадия, третья стадия и последняя стадия. Эти стадии сменяют друг друга по мере нарастания возбуждения, то есть происходит эскалация проблемного поведения. Рассмотрим примеры того как меняется поведения ребёнка в зависимости от стадии эскалации проблемного поведения и как педагогу погасить нежелательное поведение на каждой стадии, дабы предотвратить его дальнейшее усиление.

На ранней стадии проблемного поведения ребёнок испытывает слабое возбуждение: ходит взад-вперёд, жестикулирует, замирает, чаще дышит, происходит изменение и в вербальном поведении: хнычет, ругается, отвергает предложения педагога. Чтобы снять напряжение на этой стадии и не допустить развитие нежелательного поведения, надо изменить внешние факторы, сменить обстановку.

Пример из практики: Миша К., 6 лет, обучающийся предшкольного класса, обучение с сопровождением педагога-ассистента. На занятии обучении грамоте воспитатель не похвалила Михаила. Мальчик чаще задышал, захныкал, отвергал предложения педагога-ассистента. Педагог-ассистент сопровождала ребёнка из класса в рекреацию. Здесь Миша стал ходить взад-вперёд, жестикулировать. Педагог-ассистент стала беседовать с ребёнком на интересные ему темы. Спустя 7 минут, Миша стал успокаиваться и присел на лавочку, ещё через 5 минут педагог-ассистент завела ребёнка в класс.

Мы видим, что педагог-ассистент знала, как действовать на ранней стадии проблемного поведения и смогла преодолеть его эскалацию. Но если не получилось снять напряжение на ранней стадии, то наступает первая стадия.

На первой стадии проблемного поведения у ребёнка проявляется некоторое возбуждение, разговаривает сам с собой, «уходит» в себя, громче дышит. Чтобы помочь ребёнку справиться на этой стадии нужно давать чаще поощрение, хвалить и поддерживать за любые старания в продолжении занятия. Более сильное подкрепление необходимо предоставить, когда возбуждение уменьшится и ребёнок будет в более спокойном состоянии.

Пример из практики: Миша К., 6 лет, обучающийся предшкольного класса, обучение с сопровождением педагога-ассистента. На занятии физической культурой воспитатель не разрешила встать Мише направляющим. Миша захныкал, «ушёл в себя» (сел на лавочку и обхватил себя руками), стал громко дышать (т.е. очень быстро ранняя стадия эскалации поведения переросла в первую). Педагог-ассистент стала хвалить ребёнка, говорила ему, что он очень хорошо работал на занятии основы математики и все примеры решил правильно, потом предлагала Мише встать в строй, но ребёнок отказывался. Педагог-ассистент попросила рассказать подопечного о познавательной передаче, которую он посмотрел и в течении монолога хвалила ребёнка за знания, которыми он поделился. Миша успокоился, возбуждение было снято, ребёнок стал играть с классом в подвижную игру.

Вторая стадия проблемного поведения или стадия отказа: беспокойные движения становятся интенсивней, громко разговаривает сам с собой, громко говорит «нет», появляются крики, убегает или старается покинуть класс. Стратегия деэскалации: обязательно прервать глазной контакт, перенаправить в простое задание, например, назвать своё имя, сесть красиво, выполнить 3-5 простых имитаций и инструкций, дать материальное подкрепление (лучше использовать естественные подкрепители: погладить мягко по спине,

говорить тёплым мягким голосом). Если прошло мало времени после неприемлемого поведения, то подкрепителей дают мало, по истечении достаточного промежутка времени, подкрепителей дают больше. После того, как ребёнок готов к сотрудничеству нужно вернуться к изначальному заданию, но с большей помощью [4].

Если обучающемуся не предоставлено достаточно времени, если педагог и педагог-ассистент не нашли решение о том, как помочь ребёнку успокоиться, то поведение может эскалировать дальше и привести к третьей стадии проблемного поведения или стадии разрядки. На этой стадии ребёнок становится очень возбуждённым: размахивает руками, дерётся, кричит, бросает предметы, бьёт себя. На этой стадии учителю или педагогу-ассистенту очень важно контролировать своё собственное поведение, чтобы не ухудшить ситуацию. Чтобы остановить эскалацию на данном этапе важно говорить чётко, что можно сделать. Например: «Сядь на стул», «Опусти руки», «Стоп» и другие чёткие инструкции. Подкрепить сотрудничество материально, хорошо использовать жетоны за правильное поведение. На этой стадии важно избегать: жёстких правил, как только ребёнок успокоится; напоминаний о событиях других дней; осуждений ребёнка; сравнения его с другими детьми; чтений нотаций; наказания ребёнка во время эскалации кризиса

После пика эскалации неприемлемых форм поведения наступает последняя стадия проблемного поведения или стадия восстановления контакта. Обучающийся начинает успокаиваться, может быть смущён, а может и не проявлять никаких эмоций. Как только ребёнок успокоился. Педагог-ассистент может снова начать перенаправлять его внимание: комментировать деятельность ребёнка, например, сказать «Давай посмотрим книжку» и дать медленно ему книгу; не комментировать поведение, не говорить при этом «Мне нравится, что ты успокаиваешься». Если ребёнок не берёт то, что он хочет, положить рядом с ним, это позволит ему и успокоиться, и сохранить контроль к которому он продолжает стремиться.

Существуют и общие стратегии погашения нежелательного поведения, такие как прервать глазной контакт, встать за спиной или сбоку, дожидаться спада поведения, дать простую инструкцию, дать подкрепление. Для снижения возникновения нежелательного поведения и для предотвращения обострения поведения у обучающегося с особыми образовательными потребностями педагогу-ассистенту следует соблюдать ряд правил: внимание и другие поощрения давать, когда ребёнок спокоен, давать поощрения за снижение интенсивности поведения, избегать «битвы» за контроль, позволять ребёнку сохранить лицо и спокойно восстановить самообладание, прибегать к аккуратным процедурам перенаправления, избегать переговоров и уговоров, так как это показатель того, что ценность общения с педагогом мала и эскалация начнёт усиливаться.

Таким образом, проблемное поведение детей с особыми образовательными потребностями, как правило, вызвано объективными причинами и особенностями их психофизического развития. Для этой категории детей характерно снижение самоконтроля, наличие сенсорных проблем, недоразвитие высших психических функций, незрелость эмоционально-волевой сферы. Педагогу-ассистенту, работающему в условиях инклюзивного образования, необходимо владеть системой методов и приемов работы, позволяющей предупреждать и корректировать проявления проблемного поведения ребенка с особыми образовательными потребностями. Кроме того, для полноценного включения ребенка с особыми образовательными потребностями в учебно-воспитательный процесс необходимо создание специальных образовательных условий.

Литература:

1. Лакреева А. В., Пищулина Я. А. Конфликтное поведение детей с особыми образовательными потребностями: причины и способы профилактики // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2016. – Т. 29. – С. 97-102.
2. Сопровождение детей с особыми образовательными потребностями педагогом-ассистентом в организациях образования: метод. рекомендации/ Егорова Е.В., Аханова Ж.Б., Култаев Д.Х. - Алматы: ННПЦ РСИО, 2022. – 42 с.
3. Шаповалова О. Введение в прикладной анализ поведения: Учебник.-2-е изд., испр. и доп. – М: Практика, 2020. – 192 с.

4. Крон Д., Хокен Л., Хорнер Р. Профилактика и коррекция проблемного поведения в школах. Практическое руководство. Москва: Оперант, 2016. – 304 с.

УДК 150.9.072

МОНИТОРИНГ ВЛИЯНИЯ ИНТЕРНЕТ-СРЕДЫ НА ДЕТЕЙ ПОДРОСТКОВОГО ВОЗРАСТА

Голубь Г.А.

Научный руководитель – Чемоданова Г.И.

(СКУ имени Манаша Козыбаева)

В современном мире интернет стал неотъемлемой частью жизни молодого поколения, оказывая значительное влияние на формирование и развитие их личности.

Современные информационные технологии не только служат средством передачи и обработки данных, но и создают специфическую социокультурную среду, оказывающую влияние на различные аспекты жизни разных категорий населения, в особенности детей и подростков.

Целью данной статьи является оценка уровня влияния интернет-среды на детей подросткового возраста.

Современная интернет-среда – это динамическая и многослойная система, включающая в себя различные цифровые платформы, социальные сети, онлайн-игры, образовательные ресурсы и мультимедийный контент.

Одной из ключевых особенностей интернет-пространства является его доступность и глобальный характер. Подростки могут использовать интернет не только для поиска информации, но и для формирования социальной идентичности, общения с ровесниками и поиска способов самовыражения. А развитие технологий искусственного интеллекта, алгоритмов персонализированного контента и виртуальной реальности значительно изменяет способы восприятия и взаимодействия цифрового пространства подростками.

Подростковый возраст является одним из наиболее сложных периодов формирования личности. В этот период у подростков может снижаться интерес к учёбе, ухудшаться успеваемость, обостряться конфликты с родителями, а также возникать первые романтические переживания.

По мнению Д.Б. Эльконина, на данном этапе развития важное значение приобретает формирование личных и доверительных отношений с противоположным полом [1]. Важно отметить, что в этот период подростки принимают мнение группы как объективную оценку собственной личности. Одобрение со стороны сверстников становится значимым фактором, побуждая подростков стремиться к признанию в своём кругу общения. Для этого они активно публикуют фотографии, пишут громкие посты и создают видеоконтент, чтобы привлечь внимание и заслужить одобрение.

Подростковый возраст, отличаясь как физиологическими, так и психологическими изменениями личности, характеризуется отсутствием устойчивых моделей социального поведения, сложностями адаптации и поиском собственного места в обществе. Вследствие этого многие дети подросткового возраста, сталкиваясь с личными трудностями, прибегают к виртуальному пространству как к способу ухода от реальности. Это может привести к формированию аддиктивного поведения и, в конечном итоге, к формированию интернет-зависимости.

Аддиктивное поведение (от лат. addictus – слепо преданный, пристрастившийся) Б.М. Мещеряков определяет, как «особый тип форм деструктивного поведения, которые выражаются в стремлении к уходу от реальности посредством специального изменения своего психического состояния» [2].

В контексте нашей работы под интернет-зависимостью рассматривается компульсивное желание войти в Интернет, находясь в offline, и невозможность выйти из Интернета, находясь в online [3].

Распространенность интернет-зависимости коррелирует с возрастом, полом и этнической принадлежностью исследуемых. Согласно данным исследования, частота этого явления в мире колеблется от 1,6% до 18% [4]. Интернет-зависимость более распространена среди подростков и молодых людей, которые, из-за своей возрастной незрелости, наиболее уязвимы перед различными негативными воздействиями.

Основным мотивом, приводящим к любой зависимости, является стремление избежать неприятных ощущений, напряжения и проблем, а также получить удовольствие. Интернет-среда обеспечивает возможность удовлетворения этих потребностей на новом уровне и в различных формах. Это происходит благодаря таким характеристикам, как [5]:

- 1) сверхличностные отношения;
- 2) анонимность в социальном взаимодействии;
- 3) возможность выражения фантазий с обратной связью;
- 4) легкий доступ к новым собеседникам и информации;
- 5) расширенные возможности коммуникации в виртуальных группах.

В рамках магистерского исследования на тему «Влияние интернет-зависимости на эмоциональную сферу подростков» была проведена исследовательская работа на базе общеобразовательного учреждения города Петропавловска. Исследование охватило учащихся 8 классов, в возрасте 14-15 лет. Общее количество тестируемых составило 92 человек, из них 40 мальчиков и 52 девочка.

В ходе исследования было проведено тестирование, направленное на выявления уровня интернет-зависимости. Основным диагностическим инструментом стал «Тест на интернет-зависимость (Internet Addiction Test. IAT)» разработанный К. Янг, который позволяет определить уровень эмоциональной зависимости и патологического пристрастия к интернету [6].

Выбор нами данной методики диагностики обоснован несколькими причинами.

Во-первых, содержание теста охватывает различные аспекты проявления интернет-зависимости, в частности контроль за временем, влияние на личные отношения, учебную/профессиональную успеваемость и эмоциональное состояние. Это делает методику достаточно всеобъемлющей для использования в диагностике.

Во-вторых, структура теста на интернет-зависимость представляет собой простые для понимания вопросы, что делает легким его применение при работе с детьми подросткового возраста.

В-третьих, IAT позволяет дать не только количественную оценку по предложенной шкале, но и с помощью этих данных можно выявить типичные паттерны поведения, связанные с зависимостью от интернета.

Каждый вопрос теста оценивался по 5-бальной шкале:

- 1) никогда – 1 балл;
- 2) редко – 2 балла;
- 3) иногда – 3 балла;
- 4) часто – 4 балла;
- 5) очень часто – 5 баллов.

Интерпретация результатов проводилась следующим образом: 20-49 баллов – обычный пользователь интернета, без признаков зависимости; 50-79 баллов – имеются некоторые проблемы, связанные с чрезмерным увлечением интернетом; 80-100 баллов – выраженная интернет-зависимость.

Полученные результаты диагностики представлены ниже и позволяют выявить степень вовлеченности подростков в интернет-пространство.

Рисунок 1. Результаты диагностики 8 «А» класса

Данные диаграммы показывают, что 12 учащихся являются обычными пользователями интернета, не проявляющими признаков зависимости. 9 человек набрали от 50 до 79 баллов, что свидетельствует о наличии некоторых проблем, связанных с чрезмерным увлечением интернетом. При этом ни один ученик не продемонстрировал выраженной интернет-зависимости, что говорит о достаточно благополучной цифровой культуре в классе.

Рисунок 2. Результаты диагностики 8 «Б» класс

Результаты исследования, приведённые на диаграмме, показывают, что **основная часть учащихся (15 человек)** относится к категории **обычных пользователей интернета**, не проявляющих признаков зависимости. Вместе с тем, **5 человек** имеют **некоторые трудности, связанные с чрезмерным увлечением интернетом**, что отражается в их результатах (50-79 баллов). Особое внимание стоит обратить на **1 ученика**, чей показатель превышает **80 баллов**, что свидетельствует о **выраженной интернет-зависимости**.

Рисунок 3. Результаты диагностики 8 «В»класс

Диаграмма, отражающая результаты 8 «В» класса, показывает, что **10 учащихся** являются **обычными пользователями интернета**, не испытывающими признаков зависимости. **6 учащихся** набрали от **50 до 79 баллов**, что говорит о **наличии некоторых трудностей, связанных с чрезмерным увлечением интернетом**. Кроме того, **1 учащийся** преодолел порог в **80 баллов**, что свидетельствует о **выраженной интернет-зависимости** и требует особого внимания.

Рисунок 4. Результаты диагностики 8 «Г» класс

Данная диаграмма показывает, что **преобладающая часть (13 учеников)** относится к категории **обычных пользователей интернета** и не демонстрирует признаков зависимости. Незначительная доля — **2 ученика** — набрали от **50 до 79 баллов**, что может свидетельствовать о **некоторых сложностях, связанных с чрезмерным увлечением интернетом**. Важно отметить, что **ни один ученик не попал в категорию интернет-зависимости (80-100 баллов)**, что говорит о стабильной ситуации в классе.

Рисунок 5. Результаты диагностики 8 «Д» класс

Диаграмма, иллюстрирует, что **12 учеников** являются **обычными пользователями интернета**, не проявляющими признаков зависимости. **5 учеников** продемонстрировали результаты в диапазоне, свидетельствующем о **наличии некоторых сложностей, связанных с чрезмерным увлечением интернетом**. Кроме того, результат **1 ученика** указывает на **выраженную интернет-зависимость** и требует особого внимания.

Таким образом, 62 подростка показали уровень обычного пользователя интернета, 27 имеют чрезмерную увлечённость и 3 демонстрируют выраженную интернет-зависимость.

Дальнейшая работа заключается в оценке уровня эмоционального интеллекта среди подростков, предрасположенных к интернет-зависимости, разработке и апробации экспериментальной программы тренинговых занятий.

Литература:

1. Эльконин Д.Б. Детская психология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. Заведений. – 6-е изд., стер. – М.: Издательский центр «Академия», 2019. – 384 с.
2. Мещеряков Б. М. Аддиктивное поведение. Большой психологический словарь / Сост. и общ. ред. Б. Мещеряков, В. Зинченко. – СПб., 2003.
3. Дрепа М.И. Интернет-зависимость как объект научной рефлексии в современной психологии // Знание. Понимание. Умение. – 2020. - №2. – С. 189-193
4. Деревянных Е.В., Балашова Н.А., Яскевич Р.А., Москаленко О.Л. Влияние интернет-аддикции на показатели тревоги у студентов медицинского вуза // Russian Journal of Education and Psychology, 2022. - Т. 13, № 4. - С. 133-150.
5. Лоскутова В.А. Интернет зависимость как форма нехимических аддиктивных расстройств. Автореферат дис. ... канд. мед. наук. Новосибирск, 2019. - 157 с.
6. Яковлев А.Н., Чупрова Н.А., Вантей В.Б. и др. Возрастные аспекты интернет-зависимости: сравнительный анализ лиц юношеского возраста и молодых взрослых // Вопросы наркологии.- 2020. - Т. 193, № 10. - С. 74-78.

ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ЗДОРОВЬЕ ОБУЧАЮЩИХСЯ ВУЗА И ПУТИ ЕГО ПРОФИЛАКТИКИ

Гумель Е.Б., Волчкова Н.И., Комкина Т.М.
(СКУ им. М. Козыбаева, г. Петропавловск)

Психологическое здоровье – это состояние внутреннего благополучия, в котором человек может реализовать свои способности, стойко переживать сложные периоды жизни, продуктивно работать и взаимодействовать с окружающими [1]. По мнению Хухлаевой О. В., психологическое здоровье – это необходимое условие полноценного функционирования и развития человека в процессе его жизнедеятельности. Оно является условием адекватного выполнения человеком своих возрастных, социальных и культурных ролей, а также обеспечивает человеку возможность непрерывного развития в течение всей его жизни [2].

Психологическое состояние человека прямо влияет на эффективность любой деятельности. Лица с устойчивым психологическим здоровьем способны лучше справляться со стрессом, сохранять эмоциональную устойчивость и эффективнее взаимодействовать с окружающими людьми.

Обучение в вузе требует от молодых людей достаточно высокого уровня физической и умственной работоспособности, ответственности, инициативности, способности к запоминанию большого количества информации в короткие сроки, умения общаться с большим количеством людей, принимать верные решения в самых различных ситуациях и т. д. Высокие физические и умственные нагрузки обучающихся сопряжены с требованием самостоятельности и способностью принимать адекватные решения в новых сложных условиях вузовской деятельности, высокой требовательностью преподавателей, недостаточным вниманием молодых людей к своему здоровью. Часто это вызывает чувство страха и неопределенности, развитие симптомов эмоционального выгорания. Помимо этого, студенческий возраст характеризуется многообразием эмоциональных переживаний, связанных с социальной и профессиональной неопределенностью будущего специалиста, недостаточной идентификацией с учебной группой, некомпетентностью молодежи в вопросах здоровьесбережения [3].

Все это указывает на возможность формирования у обучающихся дистресса. В случае дистресса наблюдается резкое снижение резистентности организма к неблагоприятным воздействиям. На психологическом уровне это может проявиться в ухудшении настроения, самочувствия, снижении стрессоустойчивости и адаптации к постоянно меняющимся средовым условиям, повышении уровня нервно-психического напряжения, появлении признаков эмоционального выгорания, а в крайних случаях и в суицидальных попытках [4]. Так, например, по данным Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры, 234 казахстанца совершили суицид в январе 2025 года. Эксперты обращают внимание, что большую долю от всех зарегистрированных самоубийств (82,1%) совершили мужчины - 192 человека, среди них подростки и люди не старше 35 лет в количестве 78 человек. Также 42 женщины добровольно ушли из жизни в январе 2025 года, из них женщины в возрасте от 18 до 24 лет (8 человек). Исследователи отмечают, что 5,6% суицидов пришлось на несовершеннолетних: 13 человек [5].

В связи с этим, забота о психологическом здоровье обучающихся становится обязательным целевым ориентиром в работе каждого образовательного учреждения и преподавателя, показателем достижения ими современного качества образования. Здоровье обучающегося (будущего специалиста) в равной мере представлено в ожиданиях всех заказчиков образовательных услуг, поэтому его можно трактовать как интегрирующую часть консолидированного заказа на качественное современное образование со стороны государства, общества, и индивида. Это возможно только в атмосфере душевного

комфорта и благоприятного социально-психологического климата в образовательном учреждении, поддерживающего и даже инициирующего процессы развития личности и ее психологических потенциалов.

Исходя из обозначенной актуальности данной проблемы, нами было проведено исследование состояния психологического здоровья обучающихся 4 курса ОП направления «Образование» НАО СКУ им. М. Козыбаева, в количестве 60 человек.

Так как понятие психологического здоровья, по мнению таких авторов, как Д.Р. Мерзлякова, Х. Сильвер, К. Рифф, О.В. Хухлаева, В.А. Ананьев, представляет собой комплексное явление, к его диагностике мы подошли через использование следующей, составленной нами после анализа научной литературы, структуры психологического здоровья.

Таблица 1. Структура психологического здоровья

Исследуемое свойство	Компоненты	Диагностируемые признаки
Психологическое здоровье	Аксиологический	Эмоциональная комфортность
		Психологическая адаптивность
	Инструментальный	Копинг-стратегии
		Стрессоустойчивость
	Потребностно-мотивационный	Способность к саморазвитию

Для диагностики аксиологического компонента психологического здоровья мы использовали «Тест социально-психологической адаптированности» К. Роджерса, Р. Даймонда, с его помощью были получены данные по двум признакам психологического здоровья: эмоциональная комфортность и психологическая адаптивность.

Результаты диагностики представлены на Рисунках 1, 2.

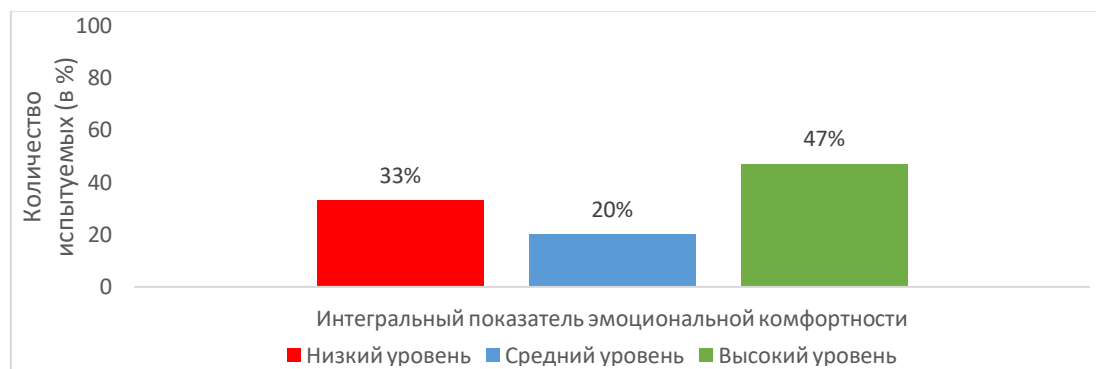

Рисунок 1. Результаты диагностики аксиологического компонента психологического здоровья обучающихся «эмоциональная комфортность» по методике «Тест социально-психологической адаптированности», К. Роджерс, Р. Даймонд (n=60)

Анализ Рисунка 1 показал, что 47% (28 человек) опрошенных имеют высокий уровень эмоциональной комфортности, это говорит о том, что они ощущают уверенность, спокойствие, свободу в выражении своих чувств, оптимистичность, им не свойственен страх и тревога.

Для 33% (20 человек) обучающихся характерен низкий уровень эмоциональной комфортности, что характеризует их, как неуверенных, испытывающих беспокойство и

неудобство, они имеют страх выражать свои чувства, тревогу, подавленность, чрезмерную озабоченность и мрачные мысли.

Для 20% (12 человек) испытуемых характерен средний уровень эмоциональной комфортности, что заставляет их в ряде стрессовых ситуаций испытывать страх, тревогу, неуверенность, беспокойство и пессимистичность.

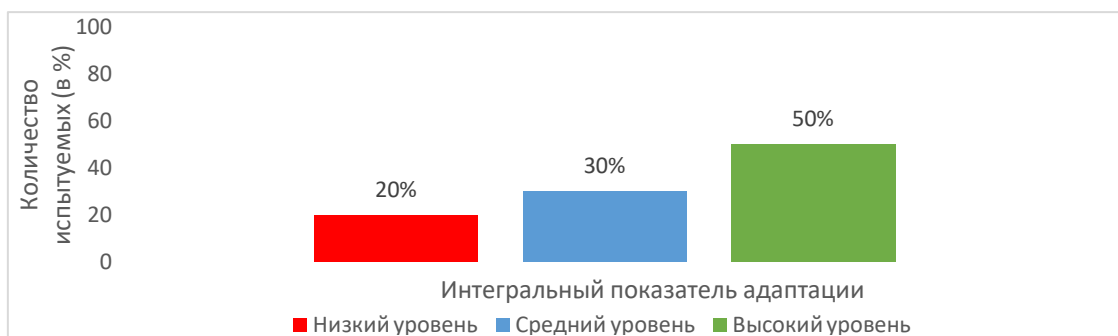

Рисунок 2. Результаты диагностики аксиологического компонента психологического здоровья обучающихся «психологическая адаптивность», по методике «Тест социально-психологической адаптированности», К. Роджерс, Р. Даймонд (n=60)

Анализ уровня психологической адаптивности показал, что 50% (30 человек) опрошенных обладают высоким уровнем, что свидетельствует о том, что они понимают оптимальную реализацию внутренних возможностей, свой личностный потенциал в значимой сфере. Такие обучающиеся без длительных внешних и внутренних конфликтов продуктивно выполняют свою ведущую деятельность, в полной мере идут навстречу тем ролевым ожиданиям, которые предъявляет к ним эталонная группа, и переживают состояние самоутверждения.

30% (18 человек) испытуемых имеют средний уровень психологической адаптивности, что говорит о том, что они ситуативно могут длительное время без внутренних и внешних конфликтов продуктивно способны выполнять свою ведущую деятельность, удовлетворять свои потребности, но при быстро меняющихся условиях, состояниях стресса могут испытывать трудности самовыражения, коммуникации и т.д.

Для 20% (12 человек) характерен низкий уровень психологической адаптивности, что свидетельствует о том, что испытуемые могут уходить от реальной жизни в мир иллюзий, внутри и межличностных конфликтов, снижение продуктивности деятельности и социальной апатии.

Для диагностики инструментального компонента психологического здоровья мы использовали опросник «Индикатор копинг-стратегий» Д. Амирхана; краткую шкалу стрессоустойчивости Е. В. Распопина. Результаты диагностики представлены на Рисунке 3, 4.

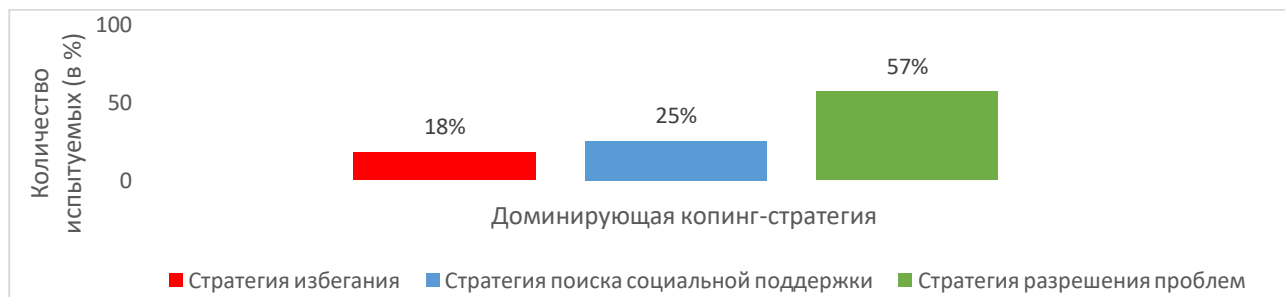

Рисунок 3. Результаты диагностики инструментального компонента психологического здоровья обучающихся «копинг-стратегии», по методике «Индикатор копинг-стратегий», Дж. Амирхан (n=60)

Анализ Рисунка 3 показал, что копинг-стратегия разрешения проблем преобладает у 57% испытуемых (34 человек). Поведение этих студентов обладает выраженной активностью и инициативой в решении проблем. Они ориентированы на достижение конечной цели и готовы приложить усилия в использование всех доступных личностных ресурсов, готовы рассматривать различные подходы к решению проблемы и не боятся пробовать новые стратегии.

У 25% (15 человек) опрошенных преобладает стратегия поиска социальной поддержки. Это свидетельствует о том, что испытуемые отличаются социальной ориентированностью и способностью эффективно использовать ресурсы своего окружения для разрешения проблем, активно используют свой социальный круг для получения различных точек зрения и опыта, умеют строить социальные связи что помогает им находить разнообразные решения.

18% (11 человек) обучающимся присуща стратегия избегания. Это свидетельствует о том, что респонденты могут испытывать эмоциональное отчуждение от окружающих, избегая эмоциональной интимности и предпочитая сохранять дистанцию, не проявляют активной инициативы в решении проблем, оставаясь в пассивной позиции.

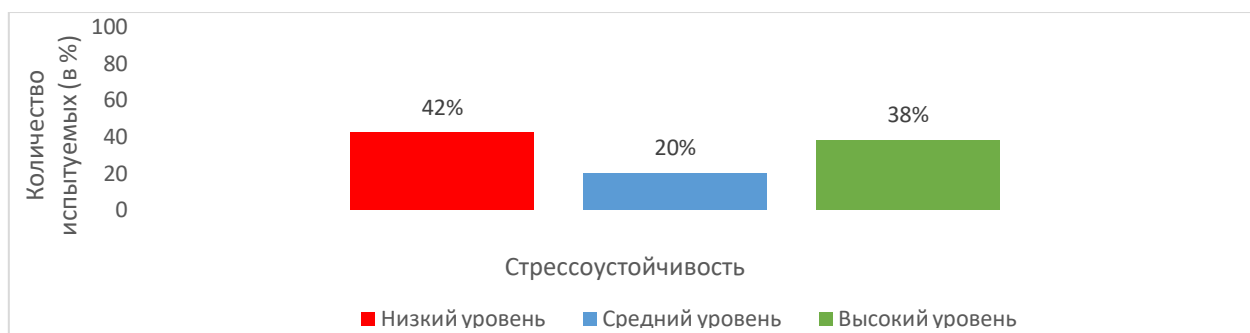

Рисунок 4. Результаты диагностики инструментального компонента психологического здоровья обучающихся «стрессоустойчивость», по методике «Краткая шкала стрессоустойчивости», Е. В. Распопин (n=60)

Анализ Рисунка 4 показал, что низкий уровень стрессоустойчивости преобладает у 42% (25 человек) испытуемых. Они вынуждены большую долю своей энергии и ресурсов тратить на борьбу с негативными психологическими состояниями, возникающими в процессе стресса, стараются избегать ситуаций, которые вызывают стресс, вместо того чтобы активно их решать или адаптироваться к ним.

У 38% (23 человек) опрошенных преобладает высокий уровень стрессоустойчивости. Такие студенты обладают способностью эффективно справляться с давлением и стрессом. Они часто принимают решения быстро и уверенно, несмотря на возможные ошибки или неопределенность, умеют распределять свою энергию и ресурсы, чтобы справиться с вызовами, возникающими во время стрессовых ситуаций, склонны к активному решению проблем и адаптации к изменениям, вместо того чтобы избегать стрессовых ситуаций.

20% (12 человек) присущ средний уровень стрессоустойчивости, это означает, что обучающиеся могут сталкиваться с некоторыми трудностями в принятии решений и иногда испытывать тревогу по поводу возможных ошибок, имеют склонность тщательно взвешивать варианты перед принятием решений.

Для диагностики потребностно-мотивационного компонента психологического здоровья мы использовали тест «Готовность к саморазвитию» В. Л. Павлова. Результаты диагностики представлены на Рисунке 5.

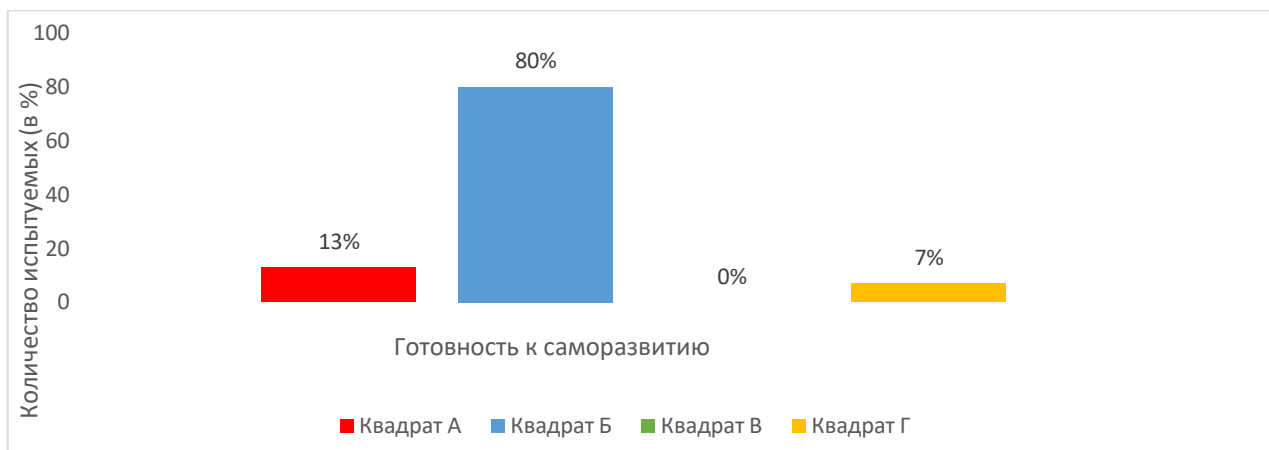

Рисунок 5. Результаты диагностики потребностно-мотивационного компонента психологического здоровья обучающихся «готовность к саморазвитию», по методике «Готовность к саморазвитию», В. Л. Павлов (n=60)

Анализ Рисунка 5 показал, что 80% (48 человек) обучающихся оценивают себя как «хочу знать себя» и «могу измениться». Это характеризует их, как имеющих наиболее благоприятное сочетание мотивов для дальнейшего личностного развития. Стремление глубоко познавать себя сочетается с потребностью в действительном самосовершенствовании.

13% (8 человек) испытуемых находятся в состоянии «могу самосовершенствоваться», но «не хочу знать себя». Они имеют больше возможности к саморазвитию, чем желание познать себя.

У 7% (4 человек) опрошенных было выявлено состояние «хочу знать себя», но «не могу себя изменить», что говорит о их желании знать больше о себе, но отсутствии навыков рефлексии и самосовершенствования.

Таким образом, диагностическое исследование позволило выявить риски отклонений компонентов психологического здоровья обучающихся. У 50% испытуемых аксиологический компонент психологического здоровья развит на низком или среднем уровне. Анализ инструментального компонента психологического здоровья выявил, что у 18% испытуемых преобладают деструктивные копинг-стратегии: «избегание», «поиск социальной поддержки», а уровень стрессоустойчивости большинства респондентов является низким. При этом у обучающихся имеется готовность к саморазвитию (анализ потребностно-мотивационного компонента), что позволяет говорить о состоянии компонентов психологического здоровья, как удовлетворительном, однако, нуждающемся в коррекционно-развивающей работе и профилактической направленности.

Результаты проведенного исследования легли в основу предложения включения в образовательный процесс вуза курса «Профилактика психологического здоровья и превенция суицидов» для расширения знаний у обучающихся всех областей образования, что, на наш взгляд, будет способствовать улучшению качества и уровня психологического здоровья.

Целью курса является формирование у обучающихся целостного представления о психологическом здоровье человека; определение основных направлений и методов профилактики психического здоровья и превенции суицидов.

Программа курса рассчитана на 5 кредитов (150 академических часов) и представлена 5 модулями:

Модуль 1. Возрастные особенности развития личности в студенчестве.

Модуль 2. Психологическое здоровье как научная категория.

Модуль 3. Факторы психологического и психического здоровья на разных возрастных этапах жизни человека.

Модуль 4. Основные понятия суицидологии.

Модуль 5. Превенция суицидов. Психологическая помощь при суицидальном поведении.

В качестве форм и методов работы на лекционно-практических занятиях использовались: интерактивный метод, ролевые игры, тренинг, анализ проблемных ситуаций, решение кейсов.

В качестве иллюстрации, применяемых нами методов работы, приведем пример кейса «Внутриличностный конфликт как основа суицидального поведения».

Функционально (как процесс) кейс-технология включает три этапа.

На первом этапе – вниманию участников предлагается ознакомиться с произведением Ф.М. Достоевского «Преступление и наказание», дается инструкция, в которой необходимо сделать акцент на эмоциях и переживаниях, как героев романа, так и своих собственных.

На втором этапе внимание обучающихся акцентируется на первом сне Р. Раскольникова «Сон о лошади» для демонстрации поведенческих и психологических особенностей человека, имеющего внутриличностный конфликт.

На третьем этапе происходит последовательное обсуждение произведения на основе осмысления ключевого вопроса. В ситуации беседы могут и должны возникать другие незапланированные педагогом вопросы, которые помогают вывести обучающихся на новый уровень осознания изучаемой проблемы. При обсуждении участникам необходимо оценивать:

- поведение персонажей и их эмоции;
- принятие решений героями и их последствия;
- обсуждение возможных вариантов развития событий, характеров персонажей и их развития как личностей;
- собственные предположения, как бы они поступили на месте героев фильма.

Таким образом, учащимся предлагается не просто проанализировать произведение, но и определить, какие пути выхода из проблемной ситуации были у персонажей, и как им следовало поступить. В этом поиске конструктивного решения проблемы и заключается цель профилактического мероприятия.

Подводя итог, можно сказать, требуется переосмысление общего подхода к осуществлению учебной и воспитательной деятельности в вузе. Так как здоровьесберегающая функция образования совпадает с педагогической сверхзадачей, заключающейся в создании условий для становления человека личностью. Исходным моментом разработки здоровьесберегающих образовательных технологий должно быть изучение педагогического процесса сквозь призму психологического здоровья как комплексного свойства личности, включающего в себя такие компоненты, как эмоциональная комфортность, психологическая адаптивность, конструктивные копинг-стратегии, стрессоустойчивость и способность к саморазвитию.

Литература:

1. Абеуова И.А., Алибаева Р.Н., Жаканова Т.А. Проблема психологии здоровья в Казахстане // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. - № 12-1. – 2021. – С. 180-182.
2. Хухлаева О.В. Формирование психологического здоровья младших школьников: дисс. ... д-ра. пед. наук. – Москва, 2013. – 299 с.
3. Ананьев В.А. Основы психологии здоровья. Книга 1. Концептуальные основы психологии здоровья. – СПб.: Речь, 2012. – 384 с.
4. Родин Ю.И., Метелкина Д.С., Мишина А.В. Психологическое здоровье студентов младших курсов педагогического вуза // Психология. Историко-критические обзоры и современные исследования. –Т. 7. – № 2А. – 2018. – С. 90-96.
5. «В моей смерти прошу винить бедность» – что является главной причиной суицида в Казахстане. [Электронный ресурс] // Sputnik Казахстан. - URL: <https://ru.sputnik.kz/20250211/v-moev-smerti-proshu-vinit-bednost--chto-yavlyaetsya-glavnoy-prichinoy-suitsida-v-kazakhstane-50751387.html> (дата обращения: 13.02.2025)

ОҚУ ҮЛГЕРІМІ ӘРТҮРЛІ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТҰЛҒААРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Далубай К.Д., Альмухамбетова Б.Ж.

(Илияс Жансүгіров атындағы Жетісу Университеті, Талдықорған қ.)

Бастауыш мектепте баланың әлеуметтік қарым-қатынасының негізі қаланып, оның достық, ынтымақтастық, бәсекелестік туралы түсініктері қалыптасады. Оқу үлгерімі мектеп өмірінің маңызды факторларының бірі ретінде оқушылардың тұлғааралық қарым-қатынасына әсер етеді.

Басқа адамдармен тұлғааралық қарым-қатынас, ол мейлі ересек болсын, мейлі құрбылары болсын, тұлғаның дамуының негізі, бала өзіндік санасын қалыптастырады.

Тұлғааралық қарым-қатынастар объективті түрде тәжірибелі, әртүрлі дәрежеде адамдар арасындағы саналы түрде қабылданатын қарым-қатынастар. Олар белгілі бір сезімдер негізінде пайда болады, адамдарда бір-біріне қатысты пайда болады. Олар топтағы психологиялық климаттың факторы ретінде қарастырылады.

Сыныптағы тұлғааралық қарым-қатынас баланың дамуы және одан әрі даму жолын анықтайды (Москвина, 2017).

Тұлғааралық қарым-қатынастың үш деңгейі туралы айтуға болады:

- функционалдық-рөлдік - берілген мәдениетке тән мінез-құлық нормаларында бекітіледі және әртүрлі рөлдерді (ойындық және әлеуметтік) орындау кезінде жүзеге асырылады;

- эмоционалды-бағалаушы - таңдаулармен, ұнатулармен және ұнатпаулармен, сондай-ақ байланыстарды таңдау алуан түрлілігімен көрінеді;

- тұлғалық-семантикалық - бір субъектінің мотиві басқа біреу үшін тұлғалық мәнге айналған кезде.

Оқу үлгерімі әртүрлі бастауыш сынып оқушыларының тұлғааралық қарым-қатынасын зерттеудің теориялық бөлігі бірқатар негізгі зерттеулер мен жетекші авторлардың еңбектеріне негізделген. Мектеп ортасындағы тұлғааралық қарым-қатынастар балалардың тұлғалық дамуына және оқу үлгеріміне айтарлықтай әсер етеді.

Бұл саланың негізгі авторы – әлеуметтік конструктивизм теориясын жасаған Лев Выготский. Выготский әлеуметтік өзара әрекеттестік балалардың когнитивті дамуында шешуші рөл атқарады деп дәлелдеді. Оның «Ойлау және сөйлеу» сияқты еңбектерінде оқу дағдыларын дамыту мен когнитивті өсуде қарым-қатынас пен өзара әрекеттестіктің маңыздылығына ерекше көңіл бөлінеді[1].

Жан Пиаже, балалардың когнитивті және әлеуметтік дамуын түсінуге елеулі үлес қосты. Оның «Баладағы пайымдау және ой қорыту» сияқты еңбектерінде ұсынылған теориялары балалардың басқалармен өзара әрекеттесу және ынтымақтастық арқылы әлеуметтік дағдыларын қалай дамытатынына назар аударды[2]. Бұл теориялар мен зерттеулер мектеп ортасындағы тұлға аралық қарым-қатынастың маңыздылығын және олардың оқушылардың оқу үлгеріміне әсерін атап көрсетеді. Олар әлеуметтік өзара әрекеттесу балалардың бастауыш мектептегі оқу жетістіктеріне қалай ықпал ететінін немесе кедергі келтіретінін түсіну үшін теориялық негіз береді.

Оқушылардың құрдастарымен тұлғааралық қарым-қатынас мәселелері В.В. Абраменкова, И.В. Дубровина, М.И. Лисина, Б.С. Мухина, Я.Л. Коломинский, А.М.Прихожан, Е.О. Смирнова, В.Г. Утробина, Д.И. Фельдштейн және т.б. еңбектерінде жақсы зерттелген.

Соңғы он жылда әртүрлі оқу жетістіктері бар бастауыш сынып оқушыларының тұлғааралық қарым-қатынасын зерттеуге бірқатар авторлар үлес қосты. Атап айтқанда, Е.О. Смирнова және В.С. Мухинаның еңбектері кіші мектеп оқушыларының қарым-қатынасы мен

қарым-қатынасының ерекшеліктерін зерттеуге, достық қарым-қатынас орнатуға ықпал ететін немесе кедергі келтіретін факторларды анықтауға арналған[3].

Т.А. Репина және Н.Е. Веракса бастауыш мектептегі балаларды әлеуметтендіру мәселесіне, оның ішінде олардың құрдастар тобындағы жағдайына оқу үлгерімінің ықпалына назар аударады. Авторлар академиялық табыс көбінесе сыныптастарының алдында баланы бағалаудың маңызды критерийіне айналатынын, бұл иерархиялық қарым-қатынастардың қалыптасуына және оқу үлгерімі төмен балаларда әлеуметтік оқшауланудың пайда болуына әкелуі мүмкін екенін атап көрсетеді[4].

Шетелдік психологияда С.Н. Кули және Г.Х. Мид тұлғааралық қарым-қатынасты қалыптастырудағы өзін-өзі бағалау мен әлеуметтік мәртебенің рөлін түсінудің негізін қалады. Қазіргі заманғы авторлар, мысалы, Д.В. Джонсон және Р.Т. Джонсон және оның әріптестері әртүрлі оқу жетістіктері бар балалар арасындағы оң қарым-қатынасқа жағдай жасау үшін практикалық ұсыныстарды ұсына отырып, бірлескен оқытудың бастауыш сынып арасындағы тұлғааралық қарым-қатынасқа әсерін зерттейді[5].

Оқу үлгерімі әртүрлі бастауыш сынып оқушыларының тұлғааралық қарым-қатынасын зерттеу үшін 1-4 сынып оқушылары қатысқан зерттеу жүргізілді. Мәліметтерді жинау үшін бақылау әдісі, социометрия және сауалнама қолданылды. Деректерді талдау оқу үлгерімі әртүрлі студенттер арасындағы тұлға аралық қарым-қатынас ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік берді. Бұл зерттеу әр түрлі деңгейдегі оқу жетістіктері бар бастауыш сынып оқушыларының тұлғааралық қарым-қатынасын зерттеуге бағытталған.

Зерттеуге жалпы білім беретін мектептердің 1-4 сынып оқушылары қатысты. Таңдама оқу үлгерімі әртүрлі (жоғары, орташа, төмен) студенттердің пропорционалды өкілдігін ескере отырып, кездейсоқ іріктеу арқылы құрылатын болады. Іріктеме көлемі зерттеу мақсаттары мен нәтижелердің статистикалық маңыздылығы негізінде анықталады.

Қойылған міндеттерді шешу үшін келесі зерттеу әдістері қолданылады:

1. Бақылау: Оқушылардың сабақта, үзіліс кезінде және басқа да мектеп жағдайларында өзара әрекеттесуін жүйелі түрде бақылау.

2. Социометрия: Сыныптағы тұлға аралық қарым-қатынас құрылымын зерттеу үшін социометрия әдісі қолданылды. Оқушылардан олармен сөйлескісі және ынтымақтасқысы келетін сыныптастарын таңдау сұралды.

3. Сауалнама: Оқушылардың тұлға аралық қарым-қатынасын қабылдау ерекшеліктерін және оқу үлгерімі әртүрлі сыныптастарына деген көзқарасын анықтау үшін сауалнама әдісі қолданылады. Сауалнама достықты, ұнатуды, ұнатпауды зерттеуге бағытталған сұрақтарды, сондай-ақ сыныптастарды бағалау критерийлері туралы идеяларды қамтиды.

4. Сұхбат: Оқушылардың тұлғааралық қарым-қатынастары туралы тереңірек ақпарат алу үшін оқушылармен, мұғалімдермен және ата-аналармен жеке немесе топтық сұхбаттар жоспарланды. Әңгімелесу жартылай құрылымды болды және балалардың қарым-қатынас үлгілеріне, олардың сыныптағы әлеуметтік мәртебесіне және оқу үлгеріміне деген көзқарасына қатысты сұрақтарды қамтды.

6. Этикалық аспектілер

Зерттеу қатысушылардың құпиялылығы мен анонимділігіне кепілдік беретін этикалық принциптерге сәйкес жүргізілді. Зерттеу басталғанға дейін балалардың зерттеуге қатысуы үшін ата-анасының келісімі алынды.

Оқу үлгерімі әртүрлі бастауыш сынып оқушыларының тұлғааралық қарым-қатынасын зерттеу нәтижелері.

1. Оқушылардың социометриялық статусы.

Социометриялық мәліметтерді талдау: үлгерімі жоғары оқушылардың сыныптастары арасында танымал болуы ықтимал екенін көрсетті. Олар көбінесе достар және қарым-қатынас серіктестері ретінде таңдалады. Оқу үлгерімі орташа оқушылар аралық позицияны алады, олардың социометриялық статусы аз анықталған. Үлгерімі төмен оқушылардың

социометриялық статусы төмен, сыныптастарының таңдауы аз, әлеуметтік оқшаулану жағдайларында жиі кездеседі.

2. Қарым-қатынас және өзара әрекеттесу сипаты.

Сыныптағы және үзіліс кезіндегі оқушылардың өзара әрекетін бақылау: үлгерімі жоғары оқушылардың қарым-қатынаста ынталылығын, өздеріне сенімді және оңай байланыс орнататынын көрсетті. Орташа академиялық үлгерімі бар оқушылар сыныптастарымен тең дәрежеде қарым-қатынас жасауға бейім, бірақ жақын достық қарым-қатынас орнатуда қиындықтар болуы мүмкін. Үлгерімі төмен оқушылар жиі араласу қиынға соғады, ұялшақ, тұйық және сыныптастарымен араласудан аулақ болуы мүмкін.

3. Оқу үлгеріміне қатынасы.

Оқушалар арасында жүргізілген сауалнама оқу үлгерімі сыныптастарды бағалаудың маңызды критерийі болып табылатынын анықтады. Үлгерімі жоғары оқушыларды сыныптастары жақсы көреді және оларды ақылды, қабілетті және табысты деп санайды. Оқу үлгерімі төмен оқушылар сыныптастары тарапынан жиі сынға ұшырап, теріс бағаланады.

4. Тұлға қасиеттерінің әсері.

Оқу үлгерімімен қатар оқушылардың тұлғааралық қарым-қатынасына олардың тұлғалық ерекшеліктері де әсер етеді. Көпшіл, бауырмал және жанашыр балалар, олардың оқу үлгеріміне қарамастан, сыныптастарының арасында танымал болады. Агрессивті, жанжалға бейім және тұйық балаларды, керісінше, құрбылары жиі қабылдамайды.

5. Мұғалімнің рөлі.

Мұғалімдермен жүргізілген сұхбат оқушылардың сыныптағы тұлғааралық қарым-қатынас мәселесінің маңыздылығын түсінетінін және оқушылардың өзара жағымды қарым-қатынасына жағдай жасауға тырысатынын көрсетті. Дегенмен, мұғалімдер оқу үлгерімі төмен балаларға үнемі жеткілікті көңіл бөлмейді, бұл олардың әлеуметтік оқшаулануына ықпал етуі мүмкін.

Алынған нәтижелер бастауыш сынып оқушыларының тұлғааралық қарым-қатынасын қалыптастыруда оқу үлгерімі маңызды рөл атқаратынын көрсетеді. Үлгерімі жоғары оқушылардың социометриялық статусы жоғары болады және сыныптастарымен байланыс орнату оңайырақ болады. Үлгерімі төмен студенттер көбінесе қарым-қатынас пен әлеуметтенуде қиындықтарды бастан кешіреді, бұл олардың өзін-өзі бағалауы мен эмоционалдық әл-ауқатына теріс әсер етуі мүмкін. Дегенмен, басқа да факторлар, мысалы, оқушылардың жеке ерекшеліктері мен мұғалімдердің қарым-қатынасы тұлғааралық қарым-қатынасқа әсер етеді.

Дегенмен, академиялық үлгерім тұлғааралық қарым-қатынасты анықтайтын жалғыз фактор емес. Оқушылардың жеке ерекшеліктері, олардың сыныптағы әлеуметтік жағдайы, мұғалімдер мен ата-аналардың қарым-қатынасы да маңызды рөл атқарады.

Алынған нәтижелер оқу үлгерімінің бастауыш мектептегі тұлғааралық қарым-қатынасқа әсер ететін маңызды фактор екенін растайды. Табысты оқушылардың құрдастарымен қарым-қатынас жасау мүмкіндігі көбірек болады, бұл олардың әлеуметтік бейімделуіне және дамуына ықпал етеді. Үлгерімі төмен оқушылар, керісінше, қарым-қатынаста және әлеуметтенуде қиындықтарға тап болуы мүмкін, бұл олардың өзін-өзі бағалауы мен эмоционалдық әл-ауқатына теріс әсер етуі мүмкін.

Сонымен бірге, бастауыш мектептегі тұлғааралық қарым-қатынастар көптеген факторларға байланысты күрделі және көп қырлы процесс екенін атап өткен жөн. Академиялық үлгерім солардың бірі ғана. Сондықтан сыныпта қолайлы ахуал туғызу және барлық оқушыларға қолдау көрсету үшін олардың оқудағы жетістіктерін ғана емес, жеке ерекшеліктерін, әлеуметтік жағдайын және басқа да факторларды ескеру қажет.

Әртүрлі оқу жетістіктері бар бастауыш сынып оқушыларының арасындағы тұлғааралық қарым-қатынас олардың әлеуметтік және эмоционалдық дамуында маңызды рөл атқарады. Оқу үлгеріміндегі айырмашылықтар мектеп қауымдастығында белгілі бір динамика жасай отырып, балалар арасындағы өзара әрекеттесу сапасына әсер етуі мүмкін.

Үлгерімі жоғары оқушылар сыныпта көшбасшы болып, құрдастарының арасында құрмет пен беделге ие болады. Олар мұғалімдер мен құрбыларынан оң пікірлер алу ықтималдығы жоғары, бұл оларға сенімділікті арттыруға және өзін-өзі бағалауды жақсартуға көмектеседі. Бұл оқушылар басқа балалармен оңай тіл табысады және топтық іс-шараларға белсенді қатысады.

Екінші жағынан, үлгерімі төмен оқушылар тұлғааралық қарым-қатынаста қиындықтарға тап болуы мүмкін. Олар өзін-өзі бағалаудың төмендеуіне және оқуға деген теріс көзқарастың дамуына әкелетін сенімсіздік сезімін сезінуі мүмкін. Мұндай балалар құрдастарының арасында танымал емес және топтық іс-шараларға жиі қатысуы мүмкін.

Дегенмен, барлық оқушылар арасында салауатты тұлға аралық қарым-қатынасты дамытуда мұғалімдер мен ата-аналардың қолдауы басты рөл атқарады. Әрбір бала өзін құнды және маңызды сезінетін инклюзивті және қолдаушы ортаны құру маңызды. Әртүрлі оқу жетістіктері бар балалар арасындағы ынтымақтастық пен өзара көмекті ынталандыру эмпатияны, сыйластық пен толеранттылықты дамытуға көмектеседі.

Осылайша, әртүрлі оқу жетістіктері бар бастауыш сынып оқушыларының арасындағы тұлғааралық қарым-қатынас олардың жалпы дамуының маңызды аспектісі болып табылады және үйлесімді және қолдаушы білім беру ортасын құру үшін мұғалімдер мен ата-аналар тарапынан назар аударуды талап етеді.

Әдебиет:

1. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте. – М.: Просвещение, 2000 – 380 с.
2. Волков Б.С., Волкова Н.В. 2005. Возрастная психология. В 2-х частях. ч.2: От младшего школьного возраста до юношества: учебное пособие для студентов вузов, обучающихся по пед. специальностям. М.: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС. 343 с.
3. Москвина А.С. 2017. Особенности межличностных отношений современных младших школьников. - Гуманитарное пространство. Международный альманах. 6 (2): 210-214.
4. Акопян А.А. Формирование межличностных отношений младших школьников / А.А. Акопян, М.А. Абелян // Наука и образование сегодня. – 2018. – №7 (30). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-mezhlichnostnyh-otnosheniy-mladshih-shkolnikov> (дата обращения: 26.06.2021).
5. Лямина Л.В. Психологическая поддержка младших школьников в преодолении конфликтных взаимоотношений. Автореф. дис... канд. психолог, наук. – Самара: 2009.

УДК 37

ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ РАБОТЫ В ОРГАНИЗАЦИЯХ ИНТЕРНАТНОГО ТИПА

Джаканова А.М., Кутубаева А.К., Петрова Т.В.

*(Коммунальное Государственное Учреждение «Детский дом семейного типа
«Жанұя» Управления образования акимата Костанайской области, г. Костанай)*

В Законе Республики Казахстан от 13 декабря 2000 года № 113-ІІ О детских деревнях семейного типа и домах юношества определено правовое положение детских деревень семейного типа и домов юношества, создаваемых в целях удовлетворения прав детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, жить и воспитываться в семье, а также всестороннего обеспечения их нравственно-духовного, трудового воспитания и образования [1].

Педагог, совершенствуя свое мастерство, соблюдая традиции при использовании инноваций, должен использовать в своей практике такие формы и методы работы, которые обеспечат всестороннее развитие личности воспитанника.

Креативность, новаторство, освоение инновационных технологий, наряду с использованием опыта педагогов-дефектологов, стали неотъемлемой частью сегодняшней действительности.

Для осуществления задач, поставленных Главой государства, для реализации данного социального заказа, в соответствии с приказом Министра просвещения Республики Казахстан от 30 июля 2024 года №194, **обновлено содержание программы «Біртұтас тәрбие»**, и была внедрена во все организации образования. Идея программы «Біртұтас тәрбие», связанная с образом будущего нашей страны, отражается в триаде: «Справедливый Казахстан – Ответственный гражданин – Прогрессивная нация». Программа направлена на воспитание честных и справедливых граждан, которые ставят на первое место честный труд и общественное благо, посредством привития детям и молодежи таких ценностей, как независимость и патриотизм, справедливость и ответственность, трудолюбие и профессионализм, закон и порядок, единство и солидарность, созидание и инновации [2].

Современные инновационные методы - это важная составляющая научно-технического прогресса, без которого невозможно развитие общества, государства, движение вперед.

Если говорить о методе проектов как о воспитательной технологии, то эта технология предполагает совокупность исследовательских, поисковых, проблемных методов, творческих по своей сути.

Воспитателю в рамках проекта отводится роль разработчика, координатора, эксперта, консультанта. То есть, в основе метода проектов лежит развитие познавательных навыков воспитанников, умений самостоятельно конструировать свои знания, ориентироваться в информационном пространстве, развитие критического и творческого мышления, что способствует наиболее успешному вхождению в социум воспитанников детских домов и интернатных учреждений.

Главная цель любого проекта — формирование различных ключевых компетенций, под которыми в современной педагогике понимаются комплексные свойства личности, включающие взаимосвязанные знания, умения, ценности, а также готовность мобилизовать их в необходимой ситуации [3].

Метод проектов становится особенно актуальным в современном информационном пространстве и широко внедряется в образовательно-воспитательную программу. Работа над проектом может вестись в интернете, при этом участники могут быть разделены территориально. Любой проект может иметь сайт, отражающий ход работы над ним. Активное использование нами метода проектов способствует реализации перспективного плана учреждения, с учетом основных воспитательных направлений:

Проекты:

-«Школа Безопасности «Дос», спасательный отряд, воинская часть №6697 Национальной гвардии РК;

-«Мы за здоровый образ жизни», областной центр по профилактике и борьбе со СПИД;

-«Мир вокруг нас» - сотрудничество с культурными центрами города;

-Казахский, Русский драматические театры;

-Библиотека имени Л.Толстого, Островская, Пушкинская библиотеки;

-Общественное объединение «Миндаль», проекты, воплощающие защиту прав, свобод и ментальное здоровье;

-Волонтерский центр «Внимание» Костанайского филиала ЧелГУ;

-Департамент экологии по Костанайской области Комитета экологического регулирования и контроля Министерства экологии природных ресурсов РК;

-Мастерская букетов «Мята»;

-ресторан быстрого питания «Додо Пицца»;

-детский развлекательный центр «Туго-Круто»;

-аквапарк «Лагуна»;

-ОО «Ассоциация деловых женщин по Костанайской области»;

-проект «Озеленение планеты», в сотрудничестве с КГУ «Молодежный ресурсный центр Костанайской области» Управление по вопросам молодежной политики акимата Костанайской области;

-проект «История моей страны»- «Гражданско-патриотическое и поликультурное воспитание» - участие в Республиканской дистанционной олимпиаде, имеются награды;

-проект «Культурное наследие» - с целью Эстетического воспитания, посещение культурных городских мероприятий, при содействии «Центра гражданских инициатив»;

-проект «Профилактика вредных привычек», с целью Правового воспитания, совместно с Департаментом полиции Костанайской области, Южным отделом полиции УВД;

Воспитанники были отмечены дипломами, грамотами, сертификатами, благодарственными письмами, имеются призовые места.

Участие в таких проектах – это и есть формирование активной гражданской позиции воспитанников, фактор успешной социализации, призванный обеспечить вхождение в самостоятельную жизнь, социум, после выхода из-под опеки государства. Безусловно, что такие инновационные формы организации воспитательной деятельности, способствуют расширению социальных связей, знакомству с яркими, творческими людьми.

Инновационные технологии способствуют достижению дидактических задач, которые должны завершиться вполне реальным, осязаемым практическим результатом, оформленным тем или иным образом; это совокупность приёмов, действий воспитанников в их определённой последовательности для достижения поставленных задач [4].

В нашем случае, практическим результатом являются, помимо дипломов, грамот, сертификатов, благодарственных писем, призовых мест, - развитие навыков межличностного человеческого общения, умение слышать собеседника, развития навыков корректного поведения, подчинения общепринятым нормам и правилам, что для выпускников детских домов и интернатных учреждений является значительным прорывом на пути успешной социализации. Речь идет о коммуникативных компетенциях, которые необходимо формировать, воспитывать и развивать у подрастающего поколения.

Мы должны уметь сотрудничать с окружающим миром, эти отношения должны быть взаимоуважительными, деловыми, без искусственной конфронтации, - говорит Глава нашего государства.

В процессе проектной деятельности формируются следующие компетенции:

- рефлексия
- поисковые (исследовательские) умения
- сотрудничество, работа в команде
- управленческие умения и навыки
- коммуникативные компетенции
- презентационные умения [5].

К воспитательным инновационным технологиям относятся средства и приемы влияния педагога на сознание воспитанника с целью формирования у него личностных ценностей в контексте с общечеловеческими. Это такие технологии, как:

- ранняя социализация воспитанников;
- толерантная направленность воспитательного процесса;
- духовно-нравственное развитие воспитанников [6].

Убежденность в необходимости большой работы по воспитанию миролюбивого поколения, использование традиционных форм и методов воспитания, направленных на формирование социально-нормативного поведения активно используются нами в практической педагогической деятельности, находя отражение в данных инновационных технологиях:

- рассказ, беседа, разъяснение, убеждение,
- работа с текстовыми источниками информации, диспут,
- анализ ситуаций соответствующего содержания,

- ролевые игры, моделирующие правильное поведение в различных ситуациях (воспитательный час, информационный журнал, конференция, онлайн-концерт).
- формирование опыта общественных отношений, умений и привычек социально-нормативного поведения,
- практическая организация различных видов деятельности и межличностного общения в разнообразных ситуациях,
- дополнительные инновационные методы, подкрепляющие социально-нормативное поведение личности и коллектива или же тормозят проявление социальных отклонений (поощрение, соревнование, осуждение, наказание).

В современной системе воспитания инновационным является системно-деятельностный подход, основная идея которого связана с деятельностью как средством становления и развития субъектности воспитанника. То есть в процессе и результате использования форм, приемов и методов воспитательной работы рождается Человек, способный выбирать, оценивать, программировать, конструировать те виды деятельности, которые адекватны его природе, удовлетворяют его потребности в саморазвитии, в самореализации. Поиск ценностей, норм и законов жизни в процессе деятельности и составляет содержание воспитательного процесса, реализуемого в контексте деятельностного подхода. Главный стимул любой деятельности – результативность [7].

Развитие данных компетенций способствует наиболее оптимальной социализации воспитанников. Человеку необходим социум, ведь вместе учиться не только легче и интереснее, но и значительно эффективнее. Воспитание человека происходит только в среде людей [8]. В основе творчества лежит система творческого воспитания, которая обусловлена двумя основными принципами: индивидуальной заинтересованностью и социальной значимостью.

Проектный метод способствует формированию в воспитанниках творчески думающей и легко адаптирующейся в современных условиях личности. Аккуратность и точность, любовь к труду, осознание необходимости доводить начатое дело до логического завершения, поисковая и аналитическая деятельность – все это формирует лучшие качества личности, становится смыслом жизни и способом самовыражения.

Особая педагогическая ценность данной инновационной технологии для детских домов и интернатных учреждений состоит в том, что она представляет гораздо больше возможности для каждого воспитанника проявить свои таланты и творческий потенциал, подразумевающий для каждого возможность реализации своих личных планов. Применение проектно-исследовательской деятельности воспитанников в ходе реализации обновленного содержания образования способствует полноценной социализации. Метод проектирования представляет собой важную сферу познавательной деятельности, которая оказывает положительное влияние на развитие человека. Метод проектов актуален тем, что имеет широкий спектр применения, он дает воспитаннику возможность экспериментировать, синтезировать полученные знания, развивать логику. У воспитанников развивается самостоятельность, активность, ответственность, интерес к познанию, умению четко распределять и планировать свое время, формируются коммуникативные навыки (умение вести беседу, слушать и слышать собеседника, отстаивать свою точку зрения, умение находить компромисс с собеседником, умение излагать свою мысль) и методологические (умение находить источники получения информации) навыки.

Таким образом, практика использования инновационных методов показывает, что это оптимальный, перспективный метод, практическое применение которого дает максимальный положительный результат в достижении поставленных воспитательных задач.

Воспитанники с активной жизненной позицией, осознающие себя частью гражданского общества, профессионалы своего дела, способные к саморазвитию – социальный заказ государства к выпускникам детских домов и интернатных учреждений.

Литература:

1. Әділет-информационно-правовая система нормативных правовых актов РК; www.akorda.kz Послание Главы государства Касым – Жомарта Токаева народу Казахстана Конструктивный общественный диалог – основа стабильности и процветания Казахстана <https://www.akorda.kz>>poslanie
2. <https://kundelik.zendesk.com/hc/ru/articles/Программа-Біртұтас-тәрбие>
3. ru.wikipedia.org; Полат Е.С. Проектный метод //.-М.: Просвещение, 1993.-с.29
4. Метод проектов в контексте модернизации казахстанского образования // 08.01.2018//multiurok.ru>Обомне>mietod-proiektov-v...
5. В.А. Сухомлинский о воспитании // издание второе; издательство политической литературы, 1975. – 141 с.
6. Методические рекомендации «Проектно-исследовательская деятельность детей в условиях реализации ГОС ДВО» Астана, 2017 г. – 54с.
7. multiurck.ru
8. <https://multiurok.ru/index.php/files/ispolzovanie-innovatsionnykh-tekhnologii-na-uro-15.html>

УДК 372.882

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЦИФРОВЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ ДЛЯ РАЗВИТИЯ НОВЫХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ УЧИТЕЛЯ И ОБУЧАЮЩИХСЯ

Дзуртова А.С., Эмомова Л.Т.

(КГУ «Средняя школа № 4», г. Петропавловск)

Развитие цифровых технологий в образовательном пространстве является ведущей целью образования, дающего возможность развивать конкурентоспособные качества обучающихся. В связи с чем центральной задачей педагога является использование цифровых технологий в учебном процессе с учетом индивидуальных способностей обучающегося [1].

Цифровые образовательные технологии – это инновационный способ организации учебного процесса, основанный на использовании электронных систем, обеспечивающих наглядность. Целью применения цифровых технологий является повышение качества, эффективности учебного процесса, а также успешной социализации студентов [2].

В методических рекомендациях, разработанных в Национальной академии образования им. И.Алтынсарина (2023) подчеркнуто: «Цифровизация – это не замена традиционного формата образования, в котором есть преподаватель и живое взаимодействие с ним. Это, с одной стороны, альтернатива традиционному формату, а с другой – подспорье для него, новые удобные инструменты [3, с. 5].

Цифровые технологии стали неотъемлемой частью повседневной жизни, что, по мнению ученых, облегчает их интеграцию в образовательный процесс. Обучающиеся уже привыкли к использованию различных электронных устройств, что делает работу с цифровыми инструментами более простой и способствует лучшему восприятию информации и усвоению материала. Подчеркнем, что согласно рейтингу IMD 2023, Казахстан обогнал Италию и Турцию в рейтинге цифровой конкурентоспособности и занял 20-е место в мире по скорости цифровизации.

Цифровые технологии помогают дифференцировать обучение, адаптируя его под потребности каждого ученика, предоставляя задания, соответствующие их уровню подготовки, что повышает качество образования. Применение цифровых инструментов создает условия, при которых ученик становится активным участником образовательного процесса, переходя от пассивного восприятия к активной деятельности.

Современные дети с раннего возраста умеют работать с электронными устройствами, их родители общаются через интернет, и в связи с этим педагоги получают новые возможности для оптимизации обучения. Поэтому заинтересованные преподаватели активно внедряют цифровые ресурсы в образовательный процесс. Использование таких технологий

позволяет учителю не быть единственным источником информации, а стать организатором самостоятельной работы учеников и управлять этим процессом.

Мы активно внедряем в свою практику такие цифровые инструменты, как learningapp, Kahoot, Padlet, Interacts.me, Wizer.me, qr.me, quizizz, crossmaker, wordwall, youtube, instagram, tiktok, подкасты, canva и многие другие. Данные платформы позволяют быстро и интересно проверить знания учеников. Вот несколько примеров использования ЦОР на наших уроках:

1) Онлайн-помощник – сервис **Canva**. Canva позволяет создавать красочные постеры, презентации, инфографику. Большой выбор шаблонов позволяет существенно сократить время подготовки. Познакомив учащихся с интерфейсом платформы, можно смело задавать домашнее задание, которое заключается в создании постера с цитатой, например, из сонетов Шекспира, алгоритма определения спряжения глагола, а также на различные актуальные темы.

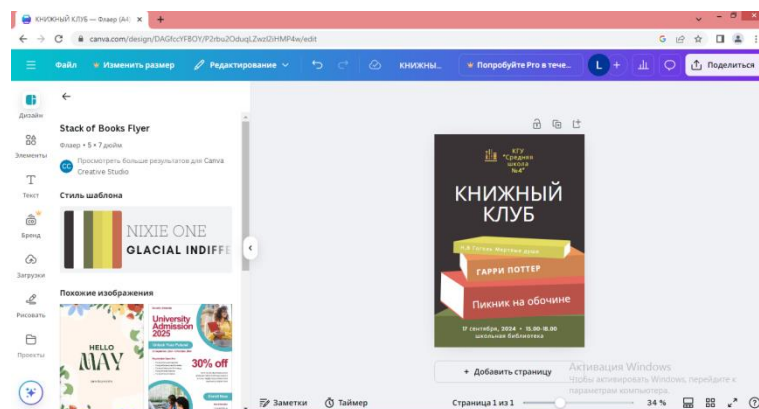

Рисунок 1. Созданное в приложении «Canva» приглашение на встречу в книжный клуб.

2) Сайт **qr.me** позволяет создавать qr-код любой ссылки. Например, если цифровая оснащенность кабинета не позволяет посмотреть видео с одного экрана, достаточно распечатать qr-код, отсканировать его и каждому обучающемуся посмотреть со своего телефона. Также выполнить или создать интерактивное задание и т.д.

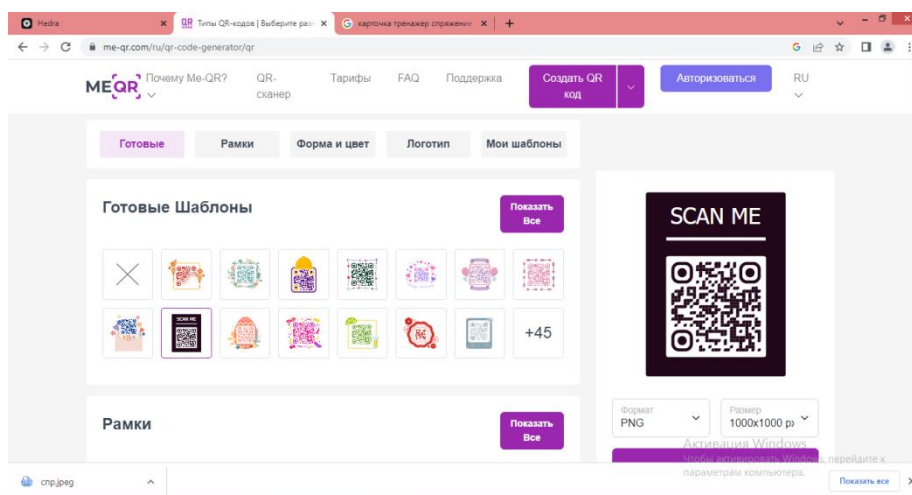

Рисунок 2. Созданный qr-код с помощью сайта me-qr.com

3) Такие интерактивные платформы для упражнений и тестирования (например, Quizlet, LearningApps) стали важным элементом в преподавании русского языка. Эти платформы позволяют создавать разнообразные задания, которые обучающиеся могут выполнять как на уроках, так и дома. Преимущество этих инструментов заключается в том,

что они способствуют закреплению материала через игровую практику. Обучающиеся могут тренировать навыки правописания, грамматики и лексики в интерактивной форме, что делает процесс обучения более интересным и динамичным.

4) Мультимедийные ресурсы, такие как видео, аудио и презентации, позволяют разнообразить процесс обучения, запомнить информацию благодаря визуальному и аудиальному восприятию. Помочь с этим нам может сайт hedra.com. На этом сайте в три клика можно оживить фото писателя, который сам рассказывает свою биографию.

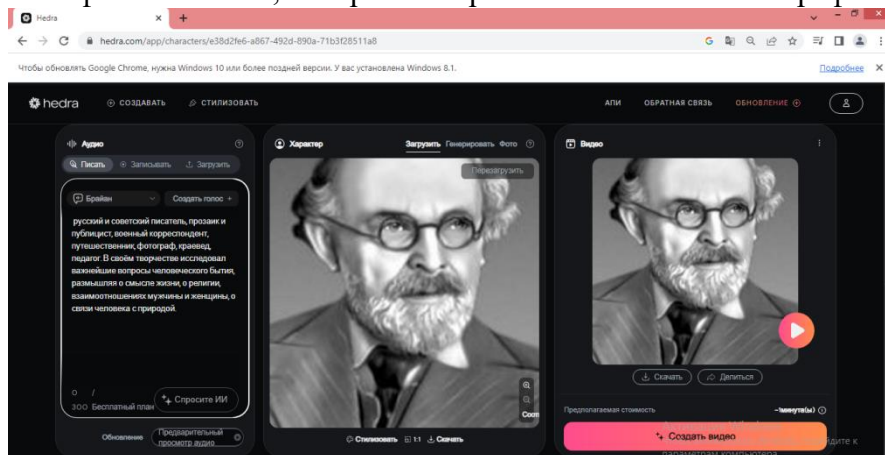

Рисунок 3. Созданное видео, на котором Пришвин сам озвучивает свою биографию

Современная образовательная система предъявляет высокие требования к педагогам, заставляя их постоянно обновлять и совершенствовать свои знания и умения. Быстрые изменения в обществе, науке и технологиях оказывают непосредственное влияние на процесс обучения. В таких условиях самообразование становится неотъемлемой частью профессиональной деятельности учителя. Педагог, ориентированный на личностное и профессиональное развитие, не только повышает свою квалификацию, но и вносит значительный вклад в улучшение качества образования. Самообразование помогает учителям адаптироваться к изменениям в образовательных стандартах, осваивать инновационные методы преподавания и эффективно обучать своих учеников.

Цифровые образовательные ресурсы кардинально меняют подходы к обучению, обеспечивая ученикам большую гибкость, доступ к материалам и интерактивное взаимодействие. Они способствуют персонализации учебного процесса, предлагая адаптированные материалы и возможность быстро обновлять информацию. ЦОР развивают ключевые навыки XXI века, такие как цифровая грамотность и критическое мышление, которые необходимы для успешной профессиональной карьеры. В то же время, эффективное использование этих ресурсов требует подготовки как преподавателей, так и студентов, а также внимания к вопросам безопасности и этики. В целом, цифровые ресурсы делают образование более доступным и современным, создавая новые возможности для обучения в быстро меняющемся мире.

Самосовершенствование педагога является важным фактором в обеспечении высокого качества образования. Регулярное обновление знаний и совершенствование профессиональных навыков позволяют учителю оставаться в курсе новейших образовательных технологий и методик, что способствует более эффективному обучению. Этот процесс помогает педагогам гибко реагировать на изменения в образовательной среде, улучшать взаимодействие с учениками и их родителями, а также разрабатывать индивидуальные подходы к каждому обучаемому. Постоянное развитие не только повышает квалификацию учителя, но и способствует созданию более динамичной и продуктивной образовательной атмосферы, что, в свою очередь, влияет на успехи учеников.

Таким образом, информационные технологии, в совокупности с правильно подобранными педагогическими технологиями создают необходимый уровень качества, вариативности, дифференциации и индивидуализации обучения и воспитания.

В заключение хочется сказать, что каждый учитель выбирает удобные для себя цифровые инструменты, но, чтобы применение информационных технологий на уроках русского языка и литературы было эффективным, надо умело сочетать их с традиционными методами и приёмами обучения.

Литература:

1. Блинов В.И. Образовательный процесс в профессиональном образовании: учебное пособие для вузов. - М.: Издательство Юрайт, 2018.
2. Методические рекомендации по подготовке руководителей и педагогов сельских и малокомплектных школ к работе в цифровой сельской школе. - Астана: Национальная академия образования имени И. Алтынсарина, 2023. — 40 стр.
<https://uba.edu.kz/storage/app/media/36%2036%2036%2036%2036%20RS%20RS%20RS.pdf>
3. Вишневская Г.В. Технологический подход в педагогическом процессе высшей профессиональной школы// Известия Пензенского государственного педагогического университета им. В.Г. Белинского. - 2008. - №6 (10). - С. 235-239.

ӘОЖ 37.015.31

ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР НЕГІЗІНДЕ ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘДЕНИЕТІН ДАМУЫ

Енсегенова А.А., Альмухамбетова Б.Ж.

(Ы.Алтынсарин атындағы Арқалық педагогикалық институты, Арқалық қ.)
(І. Жансүгіров атындағы Жетісу Университеті, Талдықорған қ.)

Ұлттық құндылықтар – әр халықтың тарихында қалыптасып, ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан мәдениетінің маңызды құрамдас бөлігі. Олар ұлттық болмыстың қалыптасуына негіз болып, адамдарды біртұтас тұтастыққа біріктіріп, олардың дүниетанымын айқындайды. Қазіргі әлемде жаһандану мен мәдени алмасу жағдайында ұлттық құндылықтар әр халықтың өзіндік ерекшелігін және оның мәдени мұрасын сақтауда ерекше рөл атқарады.

Ұлттық құндылықтар – бұл қоғам мүшелерінің көпшілігі ортақ, ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан наным-сенімдер, мұраттар мен дәстүрлер жүйесі. Олар өмірдің әртүрлі аспектілерін, соның ішінде рухани, адамгершілік, этикалық, мәдени және әлеуметтік құндылықтарды қамтиды [1].

Ұлттық құндылықтардың көптеген классификациялары бар. Ең кең таралғандардың бірі - қоғамдық өмірдің салаларына байланысты жіктеу, оған мыналар кіреді:

1. Рухани құндылықтар: сенім, діни сенімдер, адамгершілік принциптері, жақсылық пен жамандық идеялары.
2. Мәдени құндылықтар: тіл, салт-дәстүр, әдет-ғұрып, өнер, әдебиет, музыка.
3. Қоғамдық құндылықтар: отбасы, достық, махаббат, отансүйгіштік, азаматтық, үлкенге құрмет.
4. Экономикалық құндылықтар: еңбек, кәсіпорын, жауапкершілік, үнемділік [2].

Ұлттық құндылықтар қоғамның тұрақты дамуының маңызды факторы болып табылады. Олар ұлттық бірегейлікті қалыптастыруға, мәдени мұраны сақтауға және қоғамдық қатынастарды реттеуге негіз болады. Қазіргі әлемде жаһандану және мәдени алмасу жағдайында ұлттық құндылықтарды сақтау және нығайту, олардың келешек ұрпаққа берілуін қамтамасыз ету ерекше маңызды.

Жоғары сынып оқушылары-орта мектептің жоғарғы сыныбындағы, 15 пен 18 жас аралығындағы оқушылар. Олардың бойында азаматтық жауапкершілік, отансүйгіштік, ұлттық құндылықтарды құрметтеу сезімі қаншалықты сәтті қалыптасқанына елдің болашағы тікелей байланысты. Қоғамның саяси, экономикалық және мәдени келбетін анықтайтын орта мектеп оқушылары, сондықтан олардың жан-жақты дамуына және өзін-өзі жүзеге асыруына

жағдай жасау маңызды. Сыни ойлауы дамыған, ақпаратты талдау және синтездеу қабілеті жоғары мектеп оқушылары білім мен инновация басты рөл атқаратын заманауи әлемде сұранысқа ие болады. Жаңа технологияларды жасайтын, ғылым мен мәдениетті дамытатын, қоғамның алға жылжуын қамтамасыз ететін де солар болмақ.

Жоғары сынып оқушыларының бойында ұлттық құндылықтарға деген құрметті қалыптастыруда мектеп пен білім беру жүйесі басты рөл атқарады. Жаһандану мен мәдени алмасу жағдайында өскелең ұрпақ сан алуан, кейде қарама-қайшылықты ақпарат ағынына ұшырап жатқанда, ұлттық мәдениет, салт-дәстүр, құндылықтар әлеміне жолбасшы болуға шақыратын мектеп. Ұлттық құндылықтарды қастерлеу қағидаттарына құрылған оқу-тәрбие процесі жоғары сынып оқушыларының бойында отансүйгіштік, азаматтық, өз елінің болашағы үшін жауапкершілік сезімін қалыптастыруға ықпал етеді. Туған халқының тарихын, мәдениетін және әдебиетін зерделеуді қамтитын оқу бағдарламалары студенттердің біртұтас мәдени кеңістікке жататынын түсінуге және ата-бабаларының жетістіктеріне мақтаныш сезімін оятуға көмектеседі.

Ұлттық құндылықтарды қалыптастыруда ұстаздардың рөлі зор. Оқушыларға ұлттық құндылықтардың тереңдігі мен маңыздылығын жеткізе алатын, олардың қазіргі әлемдегі рөлін түсінуге көмектесетін кәсібилігі мен адамгершілік қасиеттері жоғары ұстаз. Мұғалім өз халқының салт-дәстүріне, мәдениетіне, тіліне құрметпен қарайтынын өз үлгісімен көрсетеді, сол арқылы оқушылардың бойында өз еліне деген мақтаныш сезімін оятады.

Мұражайларға, көрмелерге бару, фольклорлық фестивальдерге қатысу сияқты сыныптан тыс жұмыстар да жоғары сынып оқушыларының бойында ұлттық құндылықтарды құрметтеуге көмектеседі. Ұлттық мәдениетті жеткізушілермен бейресми қарым-қатынас жасау, өз халқының тарихы мен дәстүріне арналған шығармашылық жобаларға қатысу студенттерге өз мәдениетінің құндылықтарын тереңірек түсінуге және сезінуге көмектеседі. Сонымен, мектеп пен білім беру жүйесі жоғары сынып оқушыларының бойында ұлттық құндылықтарға деген құрметті қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Бұл бағыттағы мақсатты да жүйелі жұмыстар өз елінің болашағы үшін өз жауапкершілігін сезінетін, патриот, азамат тәрбиелеуге септігін тигізеді.

Қарым-қатынас әлеуметтену мен тұлғалық дамуда шешуші рөл атқаратын қазіргі заманда жоғары сынып оқушыларының қарым-қатынас мәдениеті ерекше маңызға ие. Бұл өмір кезеңі жеке тұлғаның белсенді қалыптасуымен, әлеуметтік байланыстардың орнатылуымен және ересек өмірге дайындалуымен сипатталады. Дегенмен, жоғары сынып оқушыларының қарым-қатынас мәдениетінің өзіндік ерекшеліктері бар және белгілі бір мәселелерге тап болады.

Жоғары сынып оқушылары арасында қарым-қатынас мәдениетін философтар, әлеуметтанушылар, психологтар зерттеді. М.М. Бахтин, В.С. Библер, Н.А. Бердяев қарым-қатынас мәдениетін тұлғаның рухани дамуы, оның әлеммен және басқа адамдармен қарым-қатынасы тұрғысынан қарастырды. Т. Парсонс, Дж. Хабермас, Э. Гидденс сияқты әлеуметтанушылар қарым-қатынас мәдениетін қоғамдағы адамдар арасындағы қарым-қатынастың формалары мен әдістерін анықтайтын әлеуметтік құбылыс ретінде зерттеді. Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев, С.Л. Рубинштейн қарым-қатынастың психологиялық механизмдерін, оның тұлғаның дамуындағы рөлін, оның өзіндік санасы мен тұлғасын қалыптастыруды зерттеді. В.А. Сухомлинский, К.Д. Ушинский, Л.В. Занков балалар мен жасөспірімдердің қарым-қатынас мәдениетін қалыптастырудың педагогикалық тәсілдерін дамытып, басқа адамдарға құрметпен қарауға, толеранттылыққа және диалог жүргізе білуге тәрбиелеудің маңыздылығын атап көрсетті [3].

Қазақстандағы жоғары сынып оқушыларының қарым-қатынас мәдениетін зерттеуге үлесін қосқан ғалымдар: А.Қ. Жұмабаев, Ж.К. Алмағанбетова, Қ.Б. Беркімбаева, Г.Н. Қалиева.

А.Қ. Жұмабаев этнопедагогика мен ұлттық тәрбие мәселелеріне арналған зерттеулердің авторы, Ж.К. Алмағанбетова жастар арасында ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетін тәрбиелеу мәселелерін зерттеген, Қ.Б. Беркімбаева жас ұрпақта ұлттық

құндылықтарды қалыптастыруға байланысты еңбектері жазған, Г.Н. Қалиева студенттерде көпмәдениеттілікті дамыту мәселелерімен айналысты. Көптеген ғалымдар қарым-қатынас мәдениетінің әртүрлі аспектілерін, соның ішінде ұлттық құндылықтар мен қазақстандық қоғамның ерекшеліктері контекстінде зерттеуге үлес қосты. Олардың жұмысы осы саладағы әрі қарайғы зерттеулерге теориялық негіз бола алады [4].

Қарым-қатынас мәдениетін дамыту үшін халықтың сан ғасырлық тарихында қалыптасып, ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан ұлттық құндылықтардың маңызы ерекше. Отансүйгіштік, азаматтық, үлкенді сыйлау, салт-дәстүрді қастерлеу сияқты ұлттық құндылықтар адамның қоғамдық қарым-қатынастар әлемін шарлауына көмектесетін өзіндік адамгершілік компасы қызметін атқарады.

Жоғары сынып оқушыларының қарым-қатынас мәдениетінің ерекшеліктері:

- Қарым-қатынас формаларының алуан түрлілігі: Жоғары сынып оқушылары қарым-қатынастың әртүрлі түрлерін пайдаланады, соның ішінде бетпе-бет сөйлесу, телефон қоңыраулары, әлеуметтік желілердегі хабарламалар және мессенджерлер. Виртуалды байланыс олардың өмірінде барған сайын маңызды рөл атқарады, байланыс орнату және ақпарат алмасу үшін кең мүмкіндіктер береді.

- Әлеуметтік медианың әсері: Әлеуметтік желі жоғары сынып оқушыларының қарым-қатынас мәдениетіне айтарлықтай әсер етеді. Олар өзін-өзі танытуға, пікірлес адамдарды табуға және әлеуметтік байланыстарды сақтауға мүмкіндік береді. Дегенмен, виртуалды байланыс шындықтың бұрмалануына, әлеуметтік желілерге тәуелділіктің дамуына және кибербуллингке және жалған ақпараттың таралуына байланысты проблемалардың пайда болуына әкелуі мүмкін.

- Тіл және қарым-қатынас стилі: Жоғары сынып оқушыларының тілі мен қарым-қатынас стилі ересектердің сөйлеуінен ерекшеленеді. Олар сленгтерді, жастық өрнектерді және аға буын түсінбейтін мемдерді пайдаланады. Бұл жасөспірімдердің өзін-өзі көрсету қажеттілігімен және ересектер әлемінен оқшаулануымен байланысты.

- Топтық сәйкестік: Жоғары сынып оқушылары үшін құрдастар тобында араласу маңызды. Топ құндылықтардың, сенімдердің және мінез-құлық үлгілерінің қалыптасуына әсер ететін анықтамалық топ болып табылады. Топта жасөспірімдер қарым-қатынас орнатуға, жанжалдарды шешуге және шешім қабылдауға үйренеді.

- Ересектер рөлі: Жоғары сынып оқушыларының қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыруда үлкендер, соның ішінде ата-аналар мен мұғалімдер маңызды рөл атқарады. Олар басқа адамдарға сыйластық пен төзімділік танытып, үлгі болуы керек. Сондай-ақ, қарым-қатынас мәдениетін дамытуға ықпал ететін тренингтер, пікірталас және басқа да іс-шараларды ұйымдастыру арқылы жасөспірімдердің коммуникативті дағдыларын дамытуға жағдай жасау маңызды [5].

- Жоғары сынып оқушыларының қарым-қатынас мәдениеті үлкендердің назарын талап ететін күрделі құбылыс. Жасөспірімдердің қарым-қатынас дағдыларын дамытуға көмектесу, виртуалды кеңістікте қауіпсіз және тиімді қарым-қатынас жасау жолдарын үйрету, басқа адамдарға құрметпен және толерантты көзқарасты қалыптастыруға ықпал ету маңызды.

- Жоғары сынып оқушыларының ұлттық құндылықтарға негізделген қарым-қатынас мәдениетін дамыту қазіргі қоғамдағы өмірге сәтті бейімделуге қабілетті үйлесімді дамыған тұлғаны қалыптастыру үшін үлкен маңызға ие. Сыйластық, толеранттылық және ынтымақтастық қағидаттарына негізделген қарым-қатынас жасау қабілеті табысты әлеуметтенудің, кәсіби және тұлғалық өзін-өзі жүзеге асырудың маңызды факторы болып табылады. Сонымен қатар, ұлттық құндылықтарға негізделген қарым-қатынас мәдениетін дамыту қоғамдағы бірлік пен келісімді нығайтуға, азаматтық бірегейлік пен патриотизмді қалыптастыруға ықпал етеді. Жеке тұлғаның рухани-адамгершілік дамуының қайнар көзі ретінде ұлттық құндылықтарға үндеу халықтың мәдени мұрасын, оның салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын сақтау мен нығайтудың маңызды шарты болып табылады.

Қорытындылай келе, жоғары сынып оқушыларының ұлттық құндылықтарға негізделген қарым-қатынас мәдениетін дамыту маңызды және кезек күттірмейтін міндет, оны шешу білім беру мекемелерінің, отбасылардың және жалпы қоғамның бірлескен күш-жігерін қажет ететінін атап өткен жөн. Жоғары сынып оқушыларының ұлттық құндылықтарға деген түсінігі мен құрметін дамытудың жетістігі олардың өз халқының мәдени мұрасын сақтап, арттыруға, дәстүрлер сабақтастығын қамтамасыз етуге, жаһандандудың теріс әсерлеріне қарсы тұруға және ұлттық болмысын сақтауға қабілеттілігін анықтайды. Жоғары сынып оқушыларының бойында ұлттық құндылықтарды қалыптастыру тек оқу-тәрбие процесі емес, ол ел болашағына инвестиция. Халқының тарихымен, мәдениетімен байланысын сезінген жастар салт-дәстүрге аса сақтықпен қарайды, ұлттық өнерді, әдебиетті, музыканы сақтап, дамытады. Ұлттық құндылықтарды түсіну жастарға өздерінің жеке басын анықтауға және белгілі бір ұлтқа қатыстылығын түсінуге көмектеседі. Ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген жоғары сынып оқушылары өз елінің патриоты, оның дамуы мен өркендеуіне өз үлесін қосуға дайын азамат болып қалыптасады.

Әдебиет:

1. Елишев С. О. Теоретико-методологические подходы к изучению понятий «ценность», «ценностные ориентации» // Вестн. Моск. ун-та. Сер. Социология, Политология, 2010. - № 3. - С. 74–90.
2. Вишневский Ю.Р., Нархов Д.Ю., Сильчук Е.В. Новые явления в молодежной среде и актуальные задачи молодежной политики // Вестник Пермского национального исследовательского политехнического университета. Социально-экономические науки. – 2016. – № 4. – С. 8–18.
3. Казахстанская молодежь на рубеже веков // А.С. Сарсенбаев, Г.Т. Телебаев, Д.А. Калетаев, А.Т. ва. - Астана, 2000.
4. Маратова А. Ценностные ориентации молодежи (по результатам социологического исследования) // СаясатPolicy. - 2003. - № 4. - С. 80-83.
5. Абдиева Г. И. Возрастные особенности юношеского периода // Архивариус, 2021. - Т. 7. - № 3. - С. 31–33.

ӘОЖ 371.31

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БАҒАЛАУ ЖӘНЕ ОНЫҢ ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ӨЗІН-ӨЗІ БАҒАЛАУЫНА ӘСЕРІ

Ергешбаева А.А., Альмухамбетова Б.Ж.

*(Ы.Алтынсарин атындағы Арқалық педагогикалық институты, Арқалық қ.)
(І. Жансүгіров атындағы Жетісу Университеті, Талдықорған қ.)*

Өзін-өзі бағалаудың пайда болуы мен дамуы мәселесі тұлғаның дамуындағы орталық мәселелердің бірі. Өзін-өзі бағалау өзін-өзі танудың қажетті құрамдас бөлігі, яғни адамның өзін, өзінің дене күшін, ақыл-ой қабілеттерін, іс-әрекеттерін, өз мінез-құлқының мотивтері мен мақсаттарын, қоршаған ортаға, басқа адамдарға және өзіне деген көзқарасын білуі.

Дәстүрлі түрде психологияда Уильям Джеймс адамның өзін-өзі бағалау мәселесін зерттеудің негізін салушылардың бірі. Өзін-өзі бағалауда ол субъектінің жайбарақаттығын емес, керісінше, өзіне көңілі толмауы деп көрсетеді. Оның түсінігінде өзін-өзі бағалау эмоционалды компонент [1].

Психологиялық сөздікте өзін-өзі бағалауға келесідей анықтама береді: Өзін-өзі бағалау - бұл адамның белгілі бір бейнемен, стандартпен салыстырғанда белгілі бір қасиеттердің, ерекшеліктердің болуы, болмауы немесе әлсіздігі туралы пікірі. Өзін-өзі бағалау адамның өзіне деген бағалаушы көзқарасын, оның мінез-құлқын, сыртқы келбетін, сөйлеуін және т.б. көрсетеді. Бұл иерархиялық түрде ұйымдастырылған және әртүрлі деңгейде жұмыс істейтін күрделі психологиялық жүйе. Адам өзіне білімнің ерекше объектісі ретінде көрінеді. Өзін-өзі бағалау адамның психикалық өмірінің барлық көріністерімен байланысты [2].

Өзін-өзі бағалаудың негізгі құралдары: өзін-өзі бақылау, өзін-өзі талдау, өзін-өзі есеп беру, салыстыру. Осының негізінде жеке адам өзін, өзінің мүмкіндіктерін, қасиеттерін, басқа адамдар арасындағы орнын, өмірдің әртүрлі салаларында қол жеткізген нәтижелерін, адамдармен өзара түсіністікті бағалайды.

Өзін-өзі бағалау – адамның өзіне, өзінің күшті және әлсіз жақтарына, мүмкіндіктеріне, қасиеттеріне және басқа адамдар арасындағы орнын бағалауы. Бұл психологиядағы жеке тұлғаның өзін-өзі танудың ең маңызды және ең көп зерттелген аспектісі. Өзін-өзі бағалау адамның мінез-құлқын реттеу үшін қолданылады. Өзін-өзі бағалау сонымен қатар адамның өзіне және басқаларға қатысты рефлексия деңгейіне, сыншылдығына және талапшылдығына байланысты. Өзін-өзі бағалаудың маңызды негізі қоғамда қабылданған әлеуметтік және моральдық нормалар, дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар. К.Роджерстің пікірінше, өзін-өзі бағалау тұлғалық өсу үшін қажет, өзін және айналасындағы адамдарды нақты түсінуге болады. Мұндай адамның мінез-құлқы субъективтік пен объективтіктің қосылуымен ерекшеленеді [3].

Өзін-өзі бағалауды психологиялық категория ретінде зерттеу көптеген ғалымдарды қызықтырады. Кеңес психологтары (Б.Г. Ананьев, Л.И. Божович, Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев, С.Л. Рубинштейн, А.Г. Спиркин) өзін-өзі бағалауды зерттеуге айтарлықтай көңіл бөлді [4]. Өзін-өзі бағалау түсінігінің қарапайымдылығына қарамастан, бұл психологиялық категория құрылымдық анықтаманы қажет етеді. Психологиялық-педагогикалық әдебиеттердің айтарлықтай көлемін талдай отырып, біз әртүрлі психологтар мен мұғалімдердің «өзін-өзі бағалау» терминін екіжақты түрде түсіндіретінін анықтадық. Отандық және шетелдік зерттеушілердің пікіріне сүйене отырып, өзін-өзі бағалауды тұлғаның өзіндік санасының құрылымдық қалыптасуы ретінде түсіндіруге болады. Өзін-өзі бағалау адамның өзіндік рефлексиясының соңғы нәтижесі және оған өзінің мінез-құлқының оның тілектеріне, принциптеріне және идеалдарына сәйкестігін талдауға мүмкіндік береді. Сонымен, кең мағынада өзін-өзі бағалау адамның өзін-өзі танудың маңызды бөлігі, оның өзі туралы идеяларының жиынтығы, оның мінез-құлқына, жеке қасиеттеріне, таланттары мен қабілеттеріне жеке баға беру.

А.В. Петровский өзін-өзі бағалауды тұлғаның өзегі ретінде қарастырады, ол оның мінез-құлқы мен жалпы дамуына айтарлықтай әсер етуі. Ғалымның пікірімен келіспеу мүмкін емес, өйткені адамның өзін-өзі жетілдіру қажеттілігі оның ішкі сезімі мен өзін-өзі бағалауына байланысты. Өзін-өзі бағалауы жоғары адам өзін идеал санайды, сондықтан өзін-өзі дамыту қажеттілігін сезбейді. Америкалық психолог В.Сатирдің пікірінше, өзін-өзі бағалауды жеке тұлғаның өзін-өзі тануы, оның ішкі және сыртқы «менін» бағалауы, сондай-ақ жеке тұлғада өзіне қатысты туындайтын барлық ойлар мен сезімдер ретінде түсіну керек [5].

Өзін-өзі бағалауды сипаттаудың келесі деңгейлері ажыратылады:

Адекватты өзін-өзі бағалау – адамның өзіне, оның қабілетіне, адамгершілік қасиеттеріне және іс-әрекетіне шынайы баға беруі. Өзін-өзі дұрыс бағалау жеке тұлғаның дамуының, оның күшті жақтарына, дағдылары мен қабілеттеріне дұрыс бағдарлануының қажетті шарты болып табылады.

Жоғары өзін-өзі бағалау – субъектінің өзін-өзі асыра бағалауы. Бұл жеке адамның өзін асыра бағалауға бейімділігі, басқалармен қақтығыстарға әкеледі.

Төмен өзін-өзі бағалау – субъектінің өзін-өзі дұрыс бағаламауы. Адамның өзін төмен бағалауға бейімділігі, сенімсіздік, алаңдаушылық және бастамасыздық сезіміне әкеледі [6].

Жасөспірімнің өзін-өзі бағалауының ерекшелігі тәуелсіздікке, ата-ана қамқорлығынан тәуелсіз болуға ұмтылуынан көрінеді. Ересектік сезімі жасөспірімдік даму кезеңінің негізгі психологиялық ерекшелігі. Бұл қасиет іс-әрекеттің барлық түрлерінде жүзеге асырылады және құрдастарымен, ата-аналарымен және басқа маңызды ересектермен қарым-қатынас сипатын анықтайды. Жасөспірімдердің өздері туралы идеялары олардың әлеуметтік рөлдеріндегі ұлдар мен қыздардың ерекшеліктерін көрсетіп қана қоймай, сонымен бірге әлеуметтік стереотиптермен анықталатыны және өмірлік қайшылықтарды шешудің

«беделді» әлеуметтік үлгілеріне еліктеу негізінде құрылатыны анықталды. Қазіргі жасөспірімдерде өзін-өзі бағалауды дамыту сипаты негізінен объективті (саясат, экономика, мәдениет, бұқаралық ақпарат құралдары, білім беру стратегиясы) және субъективті жағдайлармен (белгілі бір мінез-құлық ерекшеліктері, айналасындағы адамдармен өзара әрекеттесу тәжірибесі, шындыққа енудің жеке әдісін іздеу, әлеуметтік белсенділік, моральдық және діни көзқарастар) анықталды, бұл оң және теріс әсер етуі мүмкін.

Жасөспірімдік кезеңде сыртқы бағалаудан өзін-өзі бағалауға қайта бағдарлану басталады және оның жеке тұлға өміріндегі рөлі артады. Бұл жасөспірімнің танымдық қабілетінің өсуі мен өзіне деген қызығушылығының артуына байланысты. Өзін-өзі бағалаудың мазмұны өзгеріп, құрылымы күрделеніп, өзін-өзі сынау күшейеді. Осы кезеңде өзін-өзі бағалаудың дамуы бірқатар қарама-қайшылықтармен сипатталады. Өзіне деген эмоционалды және құндылық қатынасы жасөспірімнің өміріндегі жетекші тәжірибеге айналады.

Мектептердің оқу-тәрбие процесінде бағалау құбылысының кеңінен қолданылуы мұғалімнің оқушылардың оқу іс-әрекетінің нәтижесін бағалауы мен өзін-өзі бағалауы соңғы жылдары дербес ғылыми бағыт ретінде пайда болуына әкелді. Белгілі ұстаз Герасимова Н.А. мұғалімнің бағалауы оқу және еңбек қызметін реттеудің және бақылаудың, оқушыларды ерікті әрекеттерді орындауға ынталандырудың маңызды құралы ғана емес, сонымен бірге олардың бойында өз жұмысының нәтижелеріне, олар арқылы өзіне деген құндылық көзқарасты қалыптастыратынын айтты. А.О. Сухомлинскийдің педагогикалық бағалауға байланысты мәселелерді зерттеу кезінде педагогикалық бағалау оқушылардың жан-жақты және үйлесімді дамуына, олардың білім және тәрбие деңгейінің жоғарылауына, оқу мотивтерінің қалыптасуына ықпал етуі тиіс екенін атап өткен. [7]

Выготскийдің (1984) мәдени-тарихи теориясына сәйкес, оқушының дамуындағы бағалаудың рөлі маңызды. Ол оқушының оқу әрекетін бағыттап, өз мүмкіндіктерін тануға көмектеседі. Соның арқасында оқушылар өздерінің жетістіктері мен кемшіліктерін түсініп, оларды түзетуге тырысады. Дьюидің (1938) прогрессивтік білім беру теориясында бағалау оқушының жеке дамуына, олардың қажеттіліктері мен қызығушылықтарына сәйкес болуы керек деп көрсетілген. Оқушының өзін-өзі бағалауы оның оқу жетістіктеріне және болашақтағы жетістіктеріне сенімділігін арттыруы маңызды. Мұндай тәсіл оқушының өзіндік жетілуін қамтамасыз етеді. Блумның (1956) таксономиясы бойынша, бағалау когнитивті, аффективті және психомоторлық мақсаттарға жетуге бағытталуы тиіс. Бағалау оқушының ойлау қабілеттерін, эмоциялық жағдайларын және іс-әрекеттерін дамытуға ықпал етуі керек. Сондықтан, оқушының өзін-өзі бағалауы оқу процесінің ажырамас бөлігі болуы тиіс. Бандураның (1997) өзін-өзі тиімділік теориясында бағалау оқушылардың өз мүмкіндіктеріне сенімділігін арттыруға және олардың оқу әрекетіне мотивациясын көтеруге ықпал етуі керек деп көрсетілген. Мұғалімнің қолдауы және объективті бағалауы оқушының өзін-өзі бағалауына оң әсер етеді [8].

Педагогикалық бағалау жоғары сынып оқушыларының өзін-өзі бағалауына әсер етудің әдістемелік тәсілдері әр түрлі болуы мүмкін және бұл тәсілдерді дұрыс таңдау оқушылардың оқу мотивациясын, өзін-өзі бағалау қабілеттерін және оқу жетістіктерін арттыруға көмектеседі. Бұл бөлімде оқушылардың өзін-өзі бағалауына ықпал ететін негізгі әдістемелік тәсілдер қарастырылады.

1. Жеке-бағытталған бағалау әдістері

Жеке-бағытталған бағалау әдістері оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, олардың қабілеттерін, қызығушылықтарын және қажеттіліктерін есепке алу арқылы жүзеге асырылады. Бұл әдістер оқушыларға өз мүмкіндіктерін дұрыс бағалауға, өздерін-өздері сенімді сезінуге және оқу процесіне белсенді қатысуға мүмкіндік береді. Мұғалімдер жеке-бағытталған бағалау әдістерін қолдана отырып, оқушылардың оқу мотивациясын арттырады және олардың өзін-өзі бағалау қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.

2. Жетістіктерге негізделген бағалау

Жетістіктерге негізделген бағалау оқушылардың жетістіктерін, олар жасаған прогресті және қол жеткізген нәтижелерін бағалауға бағытталған. Бұл әдістеме оқушыларға өз күш-жігерін, табыстарын және жетістіктерін мойындауға мүмкіндік береді, соның арқасында олар өздерін-өздері бағалауды оңтайлы қалыптастырады. Сонымен қатар, жетістіктерге негізделген бағалау оқушылардың оқу мотивациясын арттыруға ықпал етеді, өйткені олар өз жетістіктерін көріп, оқу процесіне қызығушылықтары артады.

3. Кері байланыс және рефлексия

Оқушылардың өзін-өзі бағалауын дамыту үшін мұғалімдер кері байланыс пен рефлексия әдістерін қолдана алады. Кері байланыс мұғалімдер мен оқушылар арасындағы үздіксіз диалогты қамтамасыз етеді, ол оқушыларға өздерінің жетістіктері мен кемшіліктерін түсінуге, оларды түзетуге бағыт береді. Рефлексия әдістері оқушыларға өздерінің оқу үдерісін, жетістіктері мен кемшіліктерін талдауға және бағалауға мүмкіндік береді, соның арқасында олар өзін-өзі бағалауды дұрыс қалыптастырады.

4. Дифференциалды бағалау

Дифференциалды бағалау әдістері оқушылардың жеке мүмкіндіктерін, қабілеттерін және қажеттіліктерін ескере отырып, олардың оқу жетістіктерін бағалауға бағытталған. Бұл әдістер оқушыларға өз күш-жігерін бағалауға, өздерінің мүмкіндіктерін дұрыс бағалауға және өздерін-өздері сенімді сезінуге мүмкіндік береді [9].

Педагогикалық бағалау әдістерін дұрыс таңдау және оларды тиімді қолдану жоғары сынып оқушыларының өзін-өзі бағалауына, оқу мотивациясына және жетістіктеріне оң әсер етеді. Бұл әдістемелік тәсілдер оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, олардың оқу процесіне белсенді қатысуын қамтамасыз етеді және олардың өзін-өзі бағалау қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.

Педагогикалық бағалау білім беру үдерісінің ажырамас бөлігі болып табылады және оқушылардың танымдық, жеке және әлеуметтік дамуына әсер етеді. Жоғары сынып оқушылары үшін бағалау өздерін-өздері бағалауға тікелей әсер етеді, өйткені олар осы кезеңде өздерінің әлеуеті мен қабілеттерін ұғынуға тырысады. Бағалау түрлері мен әдістері оқушылардың өзін-өзі бағалауын қалыптастыруға, олардың оқу мотивациясын арттыруға және болашақтағы академиялық жетістіктеріне негіз қалады.

Бағалаудың дифференциалды тәсілдері жоғары сынып оқушыларының жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, әр түрлі қабілеттері мен қажеттіліктерін қанағаттандыруға мүмкіндік береді. Бұл әдіс оқушылардың өз күштеріне деген сенімділігін арттырып, олардың өздерін-өздері бағалауға оң әсер етеді. Сонымен қатар, мұндай тәсіл олардың күш-жігері мен жетістіктері арасындағы байланысты түсініп, нәтижелерін әділ бағалауға мүмкіндік береді.

Бағалау жүйесінде мұғалімнің рөлі маңызды. Мұғалімдер өздерінің әділ және бейтарап бағалаулары арқылы оқушыларға өздерін-өздері бағалауды дұрыс қалыптастыруға ықпал етеді. Мәселен, конструктивті кері байланыс және нақты көрсетілген жетістіктер мен кемшіліктер оқушыларға өздерінің күшті және әлсіз жақтарын түсінуге көмектеседі. Сонымен қатар, мұғалімдердің қолдау көрсетуі және олардың білім алушыларға деген сенімі оқушылардың өзіне деген сенімін арттырып, оқу процесіне деген қызығушылығын оятады. Өзін-өзі бағалаудың жоғары болуы оқушылардың академиялық жетістіктеріне тікелей әсер етеді. Жоғары өзін-өзі бағалау оқушылардың өз мүмкіндіктеріне сенімділігін арттырып, оларды жоғары нәтижелерге жетуге ынталандырады. Дегенмен, өзін-өзі бағалаудың шектен тыс жоғары болуы да кері әсерін тигізуі мүмкін, себебі оқушылар өздерінің шынайы қабілеттерін дұрыс бағаламауы және сынға деген төзімсіздік көрсетуі ықтимал. Сондықтан, педагогикалық бағалаудың жоғары сынып оқушыларының өзін-өзі бағалауына әсері күрделі және көп қырлы процесс болып табылады. Мұғалімдер бағалау әдістерін дұрыс таңдап, оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, әділ бағалауды қамтамасыз етуі маңызды. Бұл олардың оқу мотивациясын арттырып, өзін-өзі бағалау деңгейін оңтайлы қалыптастыруға ықпал етеді.

Жоғары сынып оқушыларының өзін-өзі бағалауын қалыптастырудың алғашқы педагогикалық шарты – табыс жағдайын жасау

Табыс жағдайы – табысты қамтамасыз ететін жағдайлар жиынтығы, ал табыс – мұғалім ұйымдастырған жағдайдың нәтижесі. Оқу қызметінің нәтижелері тікелей мұғалім жасаған табыс жағдайымен байланысты, бұл өз күшіне сенімділікті нығайтуға, өзін-өзі бағалауды арттыруға, табыстан қуаныш сияқты оң эмоциялар, ішкі әл-ауқат және басқа да жағымды сезімдерді тудырады. Оқушының өзін-өзі бағалауын арттыру және жасөспірімнің тұлғасына құрметпен қарау мақсатында сөзсіз сүйіспеншілік пен қолдауға, жетістіктерді мадақтауға, қиындықтарды жеңуде қолдау көрсетуге негізделген жағымды қарым-қатынасты сақтау қажет.

Екінші педагогикалық шарт – ынтымақтастық технологияларын қолдану (ауысымды жұптармен жұмыс)

Бұл технология заманауи мектепте оқу-тәрбие процесін құруды көздейді, ол әдістерді, тәсілдерді және жұмыстың формаларын қолдануға негізделген, олар ересектермен және құрдастарымен өзара әрекеттесу кезінде белсенділік, бастамашылық, дербестік, шығармашылық және коммуникативтік қабілеттерді ынталандырады. Бұл технология барлық субъектілердің мүдделерін ескере отырып, белгілі бір мақсатқа жету жолында, қандай да бір міндетті шешу барысында өзара көмек көрсетуге бағытталған. Ынтымақтастық технологиясы мұғалім мен оқушы арасындағы демократиялылықты, теңдікті, серіктестікті, жолдастықты, өзара құрмет пен көмекті, ұжымшылдықты жүзеге асырады. Мұғалім мен оқушылар бірге мақсаттар, мазмұндар анықтап, бағалаулар береді, олар ынтымақтастық және бірлесіп жұмыс жасау жағдайында. Жасөспірімнің дербестігін дамытыңыз: жасөспірімнің дағдыларын дамытып, болашаққа жоспарлар құруға көмектесіңіз. Оның шешімдері мен әрекеттері үшін жауапкершілік алуға, өз бетінше шешім қабылдауға және жаңа дағдыларды үйренуге мүмкіндік беріңіз. Коммуникативті дағдыларды дамытыңыз, жасөспірімге басқа адамдармен қарым-қатынаста сау шекаралар орнатуды үйретіңіз. Өзіне пікір мен дауыс болуының қалыпты екенін түсіндіріңіз және басқа адамдардың пікірлерін тыңдауға және құрметтеуге үйретіңіз.

Үшінші педагогикалық шарт – оқу қызметі барысында оқушылардың жетістіктерін жеке бағалау, жеке көзқарасқа негізделген.

Төртінші шарт – жоғары сынып оқушыларының гендерлік ерекшеліктерін ескеру, өйткені дәл осы жастағы кезеңде жыныстық айырмашылықтарға байланысты жасөспірімдердің ойлау ерекшеліктері айқын көрінеді. Абстрактілі ойлауға бейімділік негізінен ер балаларға тән, ал қыздардың танымдық қызығушылықтары аз анықталған және сараланған, сондықтан олар нақты емес, абстрактілі тапсырмаларды жақсы орындайды, сонымен бірге көркемдік-гуманитарлық қызығушылықтар жаратылыстану-ғылыми қызығушылықтардан басым болады. Қыздардағы жалпы өзін-өзі бағалау ұлдарға қарағанда төмен, себебі қыздар көбінесе сырт келбетіне қанағаттанбайды.

Педагогикалық бағалау жоғары сынып оқушыларының өзін-өзі бағалауына айтарлықтай әсер ететін маңызды элемент болып табылады. Бұл бағалау оқушылардың оқу мотивациясын, оқу жетістіктерін және олардың өзіндік сенімділігін арттыруда үлкен рөл атқарады. Оқу процесіндегі әділ және объективті бағалау оқушылардың өз мүмкіндіктерін дұрыс бағалауға және өз күш-жігерін оңтайлы бағыттауға көмектеседі.

Жоғары сынып оқушылары үшін педагогикалық бағалаудың мәні оқушылардың өздерін-өздері тануына, олардың күшті және әлсіз жақтарын түсініп, оларды жетілдіруіне көмектесуде жатыр. Сонымен қатар, әділ бағалау оқушылардың оқу процесіне деген қызығушылығын арттырып, олардың білім алуға деген ынтасын күшейтеді. Оқушылар өздерін бағалаған кезде, олар оқу процесіне белсенді қатысып, өзінің мүмкіндіктерін барынша толық іске асыруға тырысады. Педагогикалық бағалау әдістері мен тәсілдерін дұрыс таңдау оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып жүзеге асырылуы тиіс. Жеке-бағытталған бағалау, жетістіктерге негізделген бағалау, кері байланыс беру және рефлексия әдістері оқушылардың өзін-өзі бағалау қабілеттерін дамытуға және олардың оқу мотивациясын арттыруға ықпал етеді. Бұл тәсілдер оқушылардың оқу процесінде белсенді

катысуын қамтамасыз етіп, олардың өздерін-өздері бағалау қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді.

Қорыта айтқанда, педагогикалық бағалау жоғары сынып оқушыларының өзін-өзі бағалауына, оқу мотивациясына және жетістіктеріне айтарлықтай әсер етеді. Әділ және объективті бағалау оқушылардың өз күш-жігерін дұрыс бағыттауға, өз мүмкіндіктерін дұрыс бағалауға және өздерін сенімді сезінуге көмектеседі. Мұғалімдер бағалау әдістерін тиімді қолдана отырып, оқушылардың оқу процесіне деген ынтасын арттырып, олардың өзін-өзі бағалау қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Бұл, өз кезегінде, оқушылардың болашақтағы академиялық және жеке жетістіктеріне негіз қалап, олардың әлеуетін толық іске асыруына мүмкіндік береді.

Әдебиет:

1. Галкина Т. В. Самооценка как процесс решения задач. Системный подход. - М: Изд-во «Институт психологии РАН», 2011. - 399 с.
2. Гюру Э. Самооценка у детей и подростков: книга для родителей. - М.: Альпина Паблишер, 2016. - 294 с.
3. Кондратьева О. А., Соколова В. Е. Модель психологопедагогической коррекции самооценки старшеклассников // Научнометодический электронный журнал «Концепт», 2016. - Т. 7. - С. 16–20.
4. Сидоров К. Р. Самооценка, уровень притязаний и эффективность учебной деятельности подростков // Вопросы психологии, 2007.- №3. - С. 149- 156.
5. Белобрыкина, О. А. Влияние социального окружения на развитие самооценки старших дошкольников / О. А. Белобрыкина // Вопросы психологии, 2001. - № 4. - С. 31-39.
6. Бороздина, Л. В. Самооценка в разных возрастных группах: от подростков до престарелых / Л. В. Бороздина. - М., 2001. - 204 с.
7. Шашкина Ю.Л. Содержательная отметка//Начальная школа плюс до и после. - №1. – 2003. – С. 9 – 14.
8. Мартынов Е.А. Педагогическая оценка: сущность, проблемы, виды в условиях реализации ФГОС НОО // Научное обеспечение системы повышения квалификации кадров, 2011. - Выпуск 3(8). - С. 76-82.
9. Умняшова И.Б. Психологическая сущность отметки в современном образовании // Вестник практической психологии образования, 2006. - №3. - С. 61-66.

УДК 159.9.072

КОПИНГ-СТРАТЕГИИ КАК СПОСОБ СОВЛАДАНИЯ С ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ НАПРЯЖЕННОСТЬЮ СТУДЕНТОВ ВУЗА

Жумагулова Д.Е.

Научный руководитель – Чемоданова Г.И.

(СКУ им. М.Козыбаева)

Студенческий период – это время активного личностного и профессионального развития, наполненное новыми знаниями, знакомствами, интересами. Однако, хоть это время и несет в себе пользу для обучающихся, нередко они сталкиваются и с трудностями студенческой жизни. Жизнь современного студента, помимо учебной нагрузки, состоит из нагрузок на психоэмоциональное состояние, с которыми не все в силах совладать. Социальные ожидания, необходимость адаптации к быстро сменяющимся условиям, сомнения в выборе собственной специальности, взаимодействия с преподавательским составом и однокурсниками могут становиться стрессогенными факторами. Реакция на них зависит только от студента и его собственного опыта: одни легко справляются с возникшими трудностями, а другие испытывают тревожность, стресс, психологическую напряженность, в следствии которых может существенно снизиться успеваемость, ухудшиться физическое состояние, снизиться концентрация, мотивация к обучению и внимание.

Стресс (от англ. stress – напряжение, давление) - термин, введенный Гансом Селье в ходе глубокого анализа изменений организма (1956) [1], а именно в анализе неспецифических ответов организма на требования окружающей среды. Г. Селье и его

последователи в своих исследованиях подчеркивают, что стресс является основой многих заболеваний.

Термин в трактовке Г. Селье наиболее раскрыт и часто используем в различных исследованиях, в том числе при изучении физиологического стресса. Но из-за многочисленных подходов к формулировке понятия «стресс», некоторые исследователи и ученые предпочитают использовать термин «психологическая напряженность», возможно по причине того, что это понятие сконцентрировано именно на психоэмоциональном состоянии человека в состоянии стресса.

Понятие «психологическая напряженность» рассматривалась различными авторами и единого определения на сегодняшний день не существует. Так, в работах Наенко Н.И. состояние психологической напряженности описывается как «состояние, возникающее при выполнении человеком продуктивной деятельности в трудных условиях и оказывающее сильное влияние на ее эффективность. Характер этого влияния определяется как самой ситуацией, так и особенностями личности, ее мотивацией» [2].

В работах Прусковой Н.В. психологическая напряженность характеризуется повышенным уровнем тревожности и состоянием психологического дискомфорта [3]. Sara Lindberg в своей статье отмечает, что при испытывании человеком состояния психологической напряженности приводит к нарушению его когнитивных функций и способности критически мыслить [4].

Проблеме стресса среди обучающихся в ВУЗах уделено много внимания и посвящено множество исследований, но несмотря на это, проблема студенческого стресса остается быть актуальной. С учетом жизнедеятельности молодежи студенческого возраста можно выделить следующие факторы психологической напряженности: академические, социальные и личностные [5].

Академическая жизнь студента состоит из высоких требований, нередко больших объемов учебного материала, зачетов и сессии. Экзаменационная пора требует от обучающихся высокой концентрации внимания и усилий. Изменения учебных планов, введение новых форматов и методов обучения также могут неблагоприятно влиять на состояние студентов.

Социальные факторы включают в себя адаптацию к новой среде, особенно у первокурсников, межличностные конфликты с однокурсниками, взаимоотношения с преподавателями. Психологическая напряженность также может возникать у иногородних студентов, которым приходится приспосабливаться к самостоятельной жизни вдали от семьи. Студенты, совмещающие работы и учебу, наиболее подвержены стрессу, напряжению и эмоциональному истощению.

Личностные факторы определяются тем, что студент, прежде всего, личность, у которой сформированы индивидуальные ответные реакции на стрессовые ситуации, которые обусловлены жизненным опытом и личностными характеристиками. Каждый студент обладает индивидуальным уровнем тревожности, навыками саморегуляции и управления стрессом. Те студенты, у которых отсутствуют развитые копинг-стратегии, высокий уровень тревожности могут быть подвержены психологической напряженности и даже хроническому стрессу.

Таким образом, студенты на протяжении всего своего обучения сталкиваются с различными факторами возникновения психологической напряженности, что требует от них выработки стратегий совладания с ней. Исследования С. Фолкман и Р. Лазаруса отмечают, что ответные реакции человека на стресс и психологическую напряженность в большинстве своем зависят именно от стратегий совладания, которые он выбирает [6].

Стратегии совладания или копинг-стратегии – это осознанные действия, которые человек предпринимает в попытке совладать со стрессом или стрессовой ситуацией (1966 Лазарус). Отечественные ученые Г.А. Касен и М.Ж. Кабиева определяют копинг как «индивидуальный способ взаимодействия с ситуацией согласно ее собственной логике, психологическими возможностями и ее значимостью в человеческой жизни» [7].

С. Фолкман и Р. Лазарус разделяют копинг-стратегии на два вида: проблемно-ориентированные и эмоционально-ориентированные. Если проблемно-ориентированные стратегии нацелены непосредственно на решение проблемы или разрешение стрессовой ситуации, то эмоционально-ориентированные стратегии нацелены на регуляцию эмоционального фона человека. Комбинирование обоих видов также возможно исходя из характера проблемы или ситуации. Существует так же классификация копинг-стратегий Ч. Карвера, которая является одной из широко используемых на сегодняшний день. В своей классификации он выделяет 15 стратегий совладания:

1. Принятие - подчинение реальности ситуации.
2. Активное совладание - активные или прямые действия по преодолению стрессовой ситуации.
3. Поведенческий уход от проблемы - отказ активно справляться со стрессом.
4. Отрицание - отказ верить в то, что произошло, или попытка отрицать его реальность.
5. Поиск эмоциональной поддержки - поиск сочувствия и понимания со стороны других.
6. Юмор - шутки и смех над ситуацией.
7. Поиск инструментальной поддержки - обращение за советом, помощью или информацией к другим.
8. Мысленный уход от проблемы - участие в деятельности, направленной на то, чтобы отвлечься от неприятных мыслей, связанных с проблемой, например, мечтать, спать.
9. Планирование - размышления о том, как справиться с трудной жизненной ситуацией, разработка стратегии действий.
10. Позитивное переформулирование - переоценка стрессовой ситуации в положительном свете.
11. Обращение к религии - обращение к помощи Бога, веры, религии или медитации.
12. Сдерживание совладания - удержание от выполнения необдуманных действий в ответ на стресс.
13. Использование «успокоительных» - употребление алкоголя, наркотиков или лекарств, чтобы отвлечься от стрессовой ситуации.
14. Подавление конкурирующей деятельности - отказ от действий, которые помогают решить проблему.
15. Концентрация на эмоциях и их активное выражение - выражение отрицательных эмоций [8].

Исследователи в сфере копинг-стратегий подмечают, что выбор таких стратегий как «планирование» и «позитивное переформулирование» чаще влияют благополучно, чем например «мысленный уход от проблем» и «отрицание». Копинг-стратегии также могут быть эффективными и неэффективными, исходя из того, насколько успешно они помогают справиться со стрессовой ситуацией. А.А. Бехтер в своем исследовании копинг-стратегий студентов первых курсов подразделяет их на три типа: неадаптивный копинг, адаптивный копинг и реактивный копинг. Студенты, которые относились к категории неадаптивного копинга чаще сталкивались с депрессивными состояниями, усталость и дизадаптацией [9]. Таким образом, важно научить студентов не только осознанно использовать копинг-стратегии в своей жизни, но и тщательно выбирать их. В зависимости от выбранных человеком копинг-стратегий, он профессионально и личностно развивается. Следовательно, если студенты будут осознанно внедрять копинг-стратегии в свой образовательный процесс, то далее смогут использовать их и в кризисных ситуациях своей профессии.

В ходе нашего исследования копинг-стратегий студентов в практико-ориентированном процессе, мы планируем разработать следующее:

1. Инфографика копинг-стратегий для студентов, содержащая в себе ключевые копинг-стратегии, их краткое описание и ситуации, в которых их стоит применить для того, чтобы стабилизировать эмоциональное состояние и предпринять шаги к разрешению

возникшей ситуации. Инфографика поможет студентам быстрее внедрять копинг-стратегии в свою жизнь и развить стрессоустойчивость. Со временем, студенты смогут ориентироваться в трудных ситуациях и без таблицы, самостоятельно подбирая для себя наиболее эффективные стратегии.

2. Дневник копинг-стратегий в цифровом формате с использованием облачной технологии - *goggle keep*. Заполняется по мере возникновения стрессовых ситуаций и будет содержать в себе несколько пунктов: описание ситуации, как себя чувствовал студент и какие действия предпринял. Дневник поможет студентам развивать самоанализ и рефлекссию своих действий. Заполнение дневника поможет студенту выработать устойчивые адаптивные и эффективные копинг-стратегии, а также отслеживать повторяющиеся стрессовые ситуации или факторы и выявить, что именно вызывает психологическую напряженность, а также отслеживать динамику изменений.

Стресс – это привычная часть современной жизни человека, но его избыток приводит как к психологическим проблемам, так и к ухудшению физического здоровья. Особенно пагубно стресс может влиять на студентов, чьи личности достигают зрелости, как правило, ближе к окончанию ВУЗа. Неспособность совладать с психологической напряженностью может приводить к тревожности, снижению академической успеваемости, мотивации. Студенты могут чувствовать себя подавленно, растерянно и в некоторых случаях одиноко. Формирование у студентов эффективных копинг-стратегий – задача не только для самих обучающихся, но и образовательных учреждений. Внедрение тренингов, мастер-классов и групповых обсуждений по формированию стратегий совладания со стрессом поможет студентам минимизировать получение негативного опыта в образовательном процессе.

Теоретический анализ исследований копинг-стратегий у студентов позволил выявить важность формирования эффективных и адаптивных стратегий совладания, т.к. они благополучно влияют на самочувствие и снижают уровень стресса, сохраняя эмоционально равновесие. Подводя итоги нашей статьи, стоит отметить, что значимость копинг-стратегий не ограничивается образовательными учреждениями и студентами. Копинг-стратегии находят применение в повседневном общении и личных кризисах, повышая работоспособность и общее качество жизни человека. Копинг-стратегии – отличный инструмент для построения фундамента будущего специалиста своего дела, который обладает стрессоустойчивостью, высоким уровнем адаптации и стабильным психологическим состоянием.

Литература:

1. Selye Hans. The stress of life // New-York, McGraw Hill Book Company Inc. - 2011. – P.356.
2. Дуанаева С.Е., Бердибаева С.К., Гарбер А.И. Особенности психоэмоционального состояния современной молодежи, развитие и профилактика // Вестник КазНУ. Серия психология и социология. – 2019. - 69(2). – С.241-249.
3. Тынабаева Ж., Садвакасова З. Факторы риска, влияющие на психическое здоровье в компании: взаимосвязь показателей психологического благополучия и эмоционального выгорания // Вестник КазНПУ. Серия «Психология». – 2023. – 74(1). - С. 19-27. DOI: 10.51889/1728-7847.2023.1.74.003.
4. Psychological Stress: Symptoms, Causes, Treatment & Diagnosis Medically reviewed by Timothy J. Legg, PhD, PsyD — Written by Sara Lindberg, 2019. URL:
5. Ступин А. А., Ахмадиева А. Ф. Стресс-факторы современного студента и пути преодоления стрессовых ситуаций // Вестник науки. - 2024. - №12 (81). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/stress-factory-sovremennogo-studenta-i-puti-preodoleniya-stressovyh-situatsiy> (дата обращения: 10.02.2025).
6. Folkman S., Lazarus R. Stress, appraisal and coping // New-York, Springer Publishing Company Inc. 1984. – P. 472.
7. Касен Г.А., Кабиева М.Ж.. К вопросу изучения копинг-стратегий поведения подростков. Жасөспірімдердің мінез-құлық копинг-стратегияларын оқып-үйрену мәселесі туралы // Вестник КазНУ. Серия педагогическая. - 2016. - 42(2). – С.98-112.
8. Carver C.S., Scheier M.F. Situational coping and coping dispositions in a stressful transaction // Journal of Personality and Social Psychology. - 2014. - 66 (1).
9. Маракшина Ю.А., Исмагуллина В.И., Лобаскова М.М. Стресс и стратегии совладания у студенческой молодежи: обзор исследований // Клиническая и специальная психология. - 2024. – 13(2). - С. 5–33.

**БОЛАШАҚ АРНАЙЫ ПЕДАГОГИКА ОҚЫТУШЫЛАРЫН ЕРЕКШЕ БІЛІМ
БЕРУ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР БАЛАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС
ІСТЕУГЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ДАЙЫНДЫҒЫН
ҚАЛЫПТАСТЫРУ**

Жунусова С.К., Альмухамбетова Б.Ж.

(Илияс Жансүгіров атындағы Жетісу Университеті, Талдықорған қ.)

Арнайы білім беру мұғалімінің жұмысы көп функциялы және жалпы педагогикалық және кәсіптік мәдениеттерді біріктіруді көздейді, сондықтан бітірушінің жалпы мәдени, кәсіби және арнайы құзыреттіліктері болуы керек. Бұл жалпы және кәсіптік білімнің кеңдігін қамтамасыз ететін нақты жалпы білім беру және кәсіптік дайындық пайымдау, бағдарлау және жаңа әлеуметтік-экономикалық, технологиялық және ұйымдастырушылық жағдайларға икемді кірігу, білім берудің жаңа мазмұны мен формаларын икемді меңгеру қабілеті. Осы тұрғыда жұмыс істейтін мұғалімдерді даярлаудың жалпы білім беру және теориялық кәсіптік негіздерін нығайту қажеттілігі туралы түсінік өсуде. ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс.

Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беру және арнайы педагог кадрларды даярлау мәселелерін реттейтін көп деңгейлі және қарқынды дамып келе жатқан нормативтік құқықтық база құрылды. Халықаралық стандарттар мен қағидаттарға негізделген бұл негіз ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар үшін тең білім беру мүмкіндіктерін қамтамасыз етудің негізін қалайды және осы салада жұмыс істейтін мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігіне қойылатын талаптарды анықтайды. Конституция еліміздің негізгі заңы ретінде әрбір азаматтың білім алу құқығына кепілдік береді. Атап айтқанда, 30-бапта бұл құқық бекітілген, ал 53-бапта мемлекет ерекше білім беру қажеттіліктері бар адамдардың білім алуы үшін жағдай жасайды деп белгіленген. Бұл конституциялық ережелер инклюзивті білім беруді және арнайы педагогтарды даярлауды қоса алғанда, барлық білім беру заңнамасын дамытудың бастапқы нүктесі болып табылады [1].

«Білім туралы» Заң еліміздегі білім беру қызметін реттейтін негізгі құжат болып табылады. Ол инклюзивті білім беруді анықтайды, оны ұйымдастыру принциптерін белгілейді, педагогикалық кадрлардың біліктілігіне қойылатын талаптарды анықтайды. 1-бапта инклюзивті білім беру барлық білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, сапалы білімге тең қолжетімділікті қамтамасыз ету процесі ретінде айқындалған. 28-бап инклюзивті білім беруді ұйымдастыру мәселелерін, оның ішінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды оқыту үшін ерекше жағдайлар жасауды реттейді. 51-бапта педагогикалық қызметкерлердің, оның ішінде арнайы педагогтардың біліктілігіне қойылатын талаптар айқындалып, олардың инклюзивті білім беру саласындағы кәсіби құзыреттілігінің қажеттілігі атап көрсетілген [2].

Соңғы он жылда болашақ арнайы педагогтарды психологиялық-педагогикалық даярлауды дамыту мәселесі көптеген зерттеушілердің назарында болды. Олардың ішінде А.Н. Малярчук, оның еңбектері инклюзивті білім беру жағдайында болашақ арнайы педагогтардың кәсіби құзыреттілігін арттыру мәселелеріне арналған [3].

О.В. Козырева болашақ арнайы педагогтардың ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеуге дайындығын дамыту мәселелерін зерттейді. Н.Н. Малофеев инклюзивті білім берудің теориялық және әдістемелік негіздерін жасаумен және осы салада жұмыс істейтін мамандарды дайындаумен айналысады. Е.А. Стребелева инклюзивті білім беру жағдайында ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды психологиялық-педагогикалық қолдау мәселелерін зерттейді [4].

Т.А. Басилова, оның еңбектері болашақ арнайы педагогтардың кәсіби сәйкестігі мен мотивациясының мәселелеріне арналған. Бұл бағыттағы зерттеулер белсенді жүргізіліп,

болашақ арнайы педагогтардың психологиялық-педагогикалық дайындығын қалыптастырудың әртүрлі аспектілеріне арналған жаңа еңбектер пайда болып жатқанын атап өту маңызды [5].

Инклюзивті білім беруге бағытталған заманауи білім беру парадигмасы жағдайында болашақ арнайы педагогтарды психологиялық-педагогикалық дайындау ерекше мәнге ие болып отыр. Көптеген елдердегі сияқты Қазақстанда да бұл мәселе мемлекет пен қоғамның назарында. Бұл оқытуды қалыптастырудың концептуалды негіздері бірқатар негізгі ұстанымдар мен тәсілдерге негізделген.

1. Білім берудің гуманистік парадигмасы. Тұжырымдама әрбір баланың бірегейлігін, оның психофизикалық ерекшеліктеріне қарамастан даму мен білім алу құқығын мойындайтын гуманистік көзқарасқа негізделген. Арнайы педагог осы қағиданы басшылыққа ала отырып, әр баланы жеке тұлға ретінде көріп, оның қадір-қасиетін құрметтеп, оның мүмкіндіктерін барынша іске асыруға жағдай жасауы керек. Гуманистік көзқарас білім беру процесінің орталығында бала, оның қызығушылықтары мен қажеттіліктері болуын болжайды. Мұғалім баланың дамуына жағдай жасай отырып, көмекші және тәлімгер қызметін атқарады.

2. Инклюзивті білім беру басым бағыт ретінде. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды жалпы білім беретін ортада оқытуды көздейтін инклюзивті білім беру Қазақстанның білім беру жүйесін дамытудың басым бағыты болып табылады. Арнайы педагогтарды даярлау тұжырымдамасы олардың инклюзивті жағдайда жұмыс істеуге дайындығын, бейімделген білім беру ортасын құру қабілетін дамытуға және әрбір оқушының жеке қажеттіліктерін есепке алуға бағытталған. Инклюзивті білім беру мүмкіндігі шектеулілігіне қарамастан барлық балалардың тең жағдайда сапалы білім алуға құқығы бар деп есептейді. Арнайы педагог инклюзивті жағдайда дамуында ауытқуы бар балалармен жұмыс істеу үшін қажетті білім мен дағдыға ие болуы керек.

3. Белсенділікке негізделген тәсіл. Болашақ арнайы педагогтардың психологиялық-педагогикалық құзыреттілігін қалыптастыру кәсіби міндеттерді шешуге бағытталған белсенді жұмыс процесінде жүзеге асырылады. Студенттер практикалық сабақтарға, шеберлік сабақтарына, тренингтерге қатысып, арнайы оқу орындарында тәжірибелік сабақтардан өтіп, теориялық білімдерін практикада қолдану мүмкіндігіне ие болады. Белсенділікке негізделген әдіс студенттердің жай ғана білімді игеріп қоймай, оқу процесіне белсенді қатысуын, проблемаларды шешу жолдарын өз бетінше іздестіруді, кәсіби дағдыларын дамытуды көздейді.

4. Құзыреттілікке негізделген көзқарас. Арнайы педагогтарды даярлау ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен табысты жұмыс істеу үшін қажетті кәсіби құзыреттіліктер кешенін дамытуға бағытталған. Негізгі құзыреттер:

- Диагностикалық: баланың ерекше білім беру қажеттіліктерін анықтау, психологиялық-педагогикалық тексеру жүргізу және жеке оқыту бағдарламасын құру мүмкіндігі.

- Коррекциялық-дамытушылық: даму бұзылыстарын жеңуге немесе компенсациялауға бағытталған түзету және дамыту бағдарламаларын әзірлеу және жүзеге асыру мүмкіндігі.

- Ұйымдастырушылық-педагогикалық: ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды инклюзивті ортада оқыту үшін жағдай жасау, ата-аналармен және басқа мамандармен өзара әрекетті ұйымдастыру қабілеті.

- Коммуникативті: ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен, олардың ата-аналарымен және әріптестерімен байланыс орнату, ынтымақтастық және өзара түсіністік атмосферасын құру.

Құзіреттілікке негізделген әдіс студенттердің теориялық материалды біліп қана қоймай, оны практикада қолдана білуі және нақты кәсіптік мәселелерді шеше алуы керек деп болжайды.

5. Пәнаралық көзқарас. Арнайы педагогтарды даярлау педагогика, психология, коррекциялық педагогика, медицина, әлеуметтану сияқты әр түрлі салалардың білімдерін біріктіру негізінде жүзеге асырылады. Бұл болашақ мамандарға ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың мәселелерін жан-жақты түсінуге және кәсіби мәселелерді тиімді шешуге мүмкіндік береді. Пәнаралық көзқарас студенттердің әртүрлі ғылымдар арасындағы байланысты түсінуі және осы білімді кәсіби іс-әрекетінде пайдалана алуы керек деп болжайды.

6. Үздіксіз білім беру. Психологиялық-педагогикалық дайындықты дамыту тұжырымдамасы арнайы педагогтарды үздіксіз оқытуды, олардың біліктілігін арттыруды және кәсіби қайта даярлауды көздейді. Бұл арнайы білім беру ғылымы мен тәжірибесінің қарқынды дамуымен, білім мен біліктілікті үнемі жаңартып отыру қажеттілігімен түсіндіріледі. Үздіксіз білім беру дегеніміз – мұғалімдер үнемі білім алып, дамып, арнайы білім беру мен психология саласындағы заманауи жетістіктерден қалыс қалмауы керек.

7. Этикалық принциптер. Арнайы педагогтың кәсіби қызметі баланың жеке басын құрметтеу, ақпараттың құпиялылығы, өз жұмысының нәтижелеріне жауапкершілік сияқты этикалық принциптерге негізделеді. Этикалық ұстанымды қалыптастыру болашақ мамандарды психологиялық-педагогикалық дайындаудың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Этикалық қағидалар мұғалімдердің кәсіби қызметінде жоғары моральдық стандарттарды басшылыққа алуы және әрбір баланың құқықтары мен қадір-қасиетін құрметтеу керек деп есептейді [6].

Сипатталған тұжырымдамалық негіздерді жүзеге асыру инклюзивті білім беру жағдайында ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен тиімді жұмыс істеуге қабілетті болашақ арнайы педагогтарды сапалы даярлауды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Қазақстанда болашақ арнайы педагогтарды даярлау оқытудың сан алуан формалары мен әдістерін қамтитын күрделі және көп қырлы процесс. Олар студенттерде ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен табысты жұмыс істеуге қажетті кәсіби құзыреттіліктер кешенін дамытуға бағытталған.

1. Дәрістер.

Дәрістер студенттерге педагогика, психология, коррекциялық педагогика және дамуында ауытқуы бар балаларды оқыту әдістемесі бойынша теориялық білім алуға мүмкіндік беретін білім берудің маңызды түрі болып қала береді. Қазіргі лекциялар студенттердің мәселелерді талқылауға, нақты жағдайларды талдауға және пікір алмасуға белсенді қатысуын қамтитын интерактивті сипатқа ие.

2. Семинарлар мен практикалық сабақтар.

Болашақ арнайы педагогтардың практикалық дағдыларын қалыптастыруда семинарлар мен практикалық сабақтар басты рөл атқарады. Семинарларда студенттер теориялық білімдерін нақты кәсіби мәселелерді шешуге, тәжірибеден алынған жағдайларды талдауға, түзету және дамыту бағдарламаларын әзірлеуге үйренеді. Тәжірибелік сабақтар арнайы оқу орындарында өткізіледі, онда студенттер тәжірибелі мұғалімдердің жұмысын бақылауға, балалармен сабақтарға қатысуға, сонымен қатар мұғалімнің жетекшілігімен әр түрлі іс-әрекет түрлерін өз бетінше орындауға мүмкіндік алады.

3. Мастер-класстар мен тренингтер.

Шеберлік сабақтары мен тренингтерді тәжірибелі педагог-практиктер мен арнайы білім беру саласындағы сарапшылар жүргізеді. Олар студенттерге ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істедің заманауи әдістері мен технологияларымен танысуға, практикалық кеңестер мен ұсыныстар алуға мүмкіндік береді. Тренингтер оқушылардың коммуникативті дағдыларын дамытуға, балалармен және олардың ата-аналарымен байланыс орнатуға, сондай-ақ дамуында ауытқуы бар балаларға толерантты көзқарасты қалыптастыруға бағытталған.

4. Педагогикалық тәжірибе.

Педагогикалық тәжірибе болашақ арнайы педагогтарды кәсіби даярлаудың құрамдас бөлігі болып табылады. Студенттер арнайы мектептерде, балабақшаларда, оңалту

орталықтарында практикалық сабақтардан өтеді, оларда алған білімдерін іс жүзінде қолдануға, қажетті кәсіби дағдылар мен ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс тәжірибесіне ие болу мүмкіндігі бар. Тәжірибе мұғалімдердің жұмысын бақылау, сабаққа қатысу, тәлімгердің жетекшілігімен балалармен өз бетінше жұмыс жасау сияқты әртүрлі формаларда ұйымдастырылуы мүмкін.

5. Студенттердің өзіндік жұмысы.

Студенттердің өзіндік жұмысы олардың психологиялық-педагогикалық құзыреттілігін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Студенттер оқу әдебиеттерін оқиды, тәжірибеден алынған жағдайларды талдайды, баяндамалар мен презентациялар дайындайды, курстық жұмыстар мен тезистерді орындайды. Өзіндік жұмыс студенттердің өз бетінше білім алу, ақпаратты талдау және шешім қабылдау қабілетін дамытуға көмектеседі.

6. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар.

Қазіргі заманғы ақпараттық-коммуникациялық технологиялар оқу процесінде белсенді түрде қолданылады. Студенттер электронды оқулықтармен жұмыс істейді, ақпарат іздеу үшін интернет ресурстарын пайдаланады, вебинарлар мен онлайн конференцияларға қатысады. АКТ-ны пайдалану оқуды қызықты және тиімді етеді, сонымен қатар студенттерді заманауи ақпараттық ортада жұмыс істеуге дайындайды.

7. Оқытудың инновациялық әдістері.

Арнайы педагогтарды дайындау барысында кейс әдісі, жобалық әдіс, проблемалық оқыту, ойын арқылы оқыту сияқты әртүрлі инновациялық оқыту әдістері қолданылады. Бұл әдістер оқушылардың сыни тұрғыдан ойлауын, проблеманы шешуді, топпен жұмыс жасауды және шешім қабылдау дағдыларын дамытуға көмектеседі.

Оқытудың аталған нысандары мен әдістері үйлесімде Қазақстанның болашақ арнайы педагогтарын сапалы психологиялық-педагогикалық даярлауды қамтамасыз етеді, оларда ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен табысты жұмыс істеу үшін қажетті кәсіби құзыреттіліктерді дамытады.

Қазақстандағы арнайы педагогтарды психологиялық-педагогикалық даярлаудың қазіргі жүйесінде келесі тенденциялар байқалады:

- Практикамен ықпалдастық: теориялық дайындық пен студенттердің практикалық іс-әрекеттері арасындағы байланыс нығайып, практикаға бөлінген сағат саны артады.
- Инновациялық технологияларды қолдану: оқу үдерісіне заманауи ақпараттық-коммуникациялық технологиялар енгізілді, оқытудың интерактивті әдістері қолданылады.
- Инклюзивті бағытты дамыту: мұғалімдерді инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс істеуге дайындауға және ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға толерантты көзқарасты дамытуға ерекше көңіл бөлінеді [7].

Үздіксіз білім беру: арнайы педагогтардың біліктілігін арттыру және кәсіби қайта даярлау үшін жағдай жасалған, олардың кәсіби өсуі қамтамасыз етілген.

Қазақстандағы болашақ арнайы педагогтарды психологиялық-педагогикалық даярлауды дамыту білім беру жүйесін дамытудың маңызды бағыты болып табылады. Инклюзивті білім берудің жетістігі және ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың әлеуметтік бейімделуі осы мамандарды дайындау сапасына байланысты. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеуге болашақ арнайы педагогтардың психологиялық-педагогикалық дайындығын дамыту кешенді тәсілді қажет ететін күрделі және көп қырлы процесс. Жүргізілген теориялық негіздер мен тәжірибелік тәжірибе мамандарды даярлаудың тиімділігі білім беру бағдарламаларының мазмұны, оқыту әдістері, педагогикалық ұжым және материалдық-техникалық база сияқты бірқатар факторларға байланысты деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Білім беру бағдарламалары студенттерде тек теориялық білімдерді ғана емес, сонымен қатар дамуында әртүрлі ауытқулары бар балалармен жұмыс істеуге қажетті практикалық дағдыларды дамытуға бағытталуы керек. Дәріс, семинар, тәжірибелік сабақтар, шеберлік сабақтары, тренингтер, педагогикалық практика, студенттердің өзіндік жұмысы, ақпараттық-

коммуникациялық технологиялар мен оқытудың инновациялық әдістері сияқты оқытудың әртүрлі әдістерін қолдану маңызды.

Мұғалімдердің біліктілігі жоғары және ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеу тәжірибесі болуы керек. Білім беру ұйымдарында сапалы білім беру үдерісін қамтамасыз етуге қажетті заманауи материалдық-техникалық базасы болуы керек.

Болашақ арнайы педагогтардың психологиялық-педагогикалық дайындығын жетілдірудің маңызды бағыты оқытудың практикалық бағытын күшейту, ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен нақты жұмыс жағдайында практикалық оқыту мүмкіндіктерін кеңейту, сондай-ақ заманауи білім беру технологияларын пайдалану болып табылады.

Болашақ арнайы педагогтардың психологиялық-педагогикалық даярлығын дамыту мәселелерін одан әрі зерттеу арнайы білім беру сапасын арттыруға және ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды қоғамға сәтті кіріктіруге көмектесетін тиімдірек үлгілер мен оқыту бағдарламаларын жасауға мүмкіндік береді.

Әдебиет:

1. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 15 апреля 2020 года № 145. Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 15 апреля 2020 года, № 20400.
2. Закон Республики Казахстан от 11 июля 2002 года № 343 «О социальной и медико-педагогической коррекционной поддержке детей с ограниченными возможностями».
3. Абрамова Н.А. О профессиональной подготовке педагогов для реализации инклюзивного образования. В мире научных открытий. 2015; 3.1 (63): 503 – 516.
4. Аслаева Р.Г. Подготовка педагогов-дефектологов в педагогическом вузе: реальность и перспективность // Дефектология. – 2009. – № 6. – С. 71-80
5. Дузелбаева А.Б. Подготовка будущих учителей дефектологов в условиях модернизации педагогического образования. // Педагогика и психология. – 2017 – №1 (30). – С. 140 - 145
6. Малофеев Н.Н. От интеграции к инклюзии: история специального образования в XX веке. // Дефектология. – 2010. – № 6. – С. 9-10.
7. Джордан А., Шварц Е., Макги-Ричмонд Д. Подготовка учителей к инклюзивному образованию. // Педагогическое образование. – 2009. – №25 (4). – С. 535 - 542.

UDC 378.14

APPROACHES TO UNDERSTANDING CREATIVITY IN PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL LITERATURE

Ibjar G. ZH., Bazhenova E. D.

(Arkalyk Pedagogical Institute named after I. Altynsarin, Arkalyk, Zhansugurov Zhetysu University, Taldykorgan)

Creativity is an essential attribute of pedagogical activity. However, until now, the very concept of creativity has no unambiguous interpretation. Various approaches to the definition of creativity can be found in the psychological and pedagogical literature. Therefore, the study of the creative skills of a teacher should take into account the peculiarities of the interpretation of the concepts of creativity and creativity that have developed in modern science.

It is impossible to understand the nature of creative skills without understanding the essence of creativity. There are many contradictory judgments, opinions, theories, concepts of creativity, creative abilities and skills on this issue, but there is no single point of view among the authors. Although they all note that the main feature of creativity is related to the specifics of the course of this process in the holistic psyche as a system that generates individual activity, and creativity – in the truest sense – is the creation of new things. Creative activity is characterized by novelty and originality, the extraordinariness of the means used; performing independent actions that require creative imagination, logical analysis and guesswork, and discovering a new way to solve a creative problem [1].

Thus, creativity is currently a relatively new and very difficult psychological characteristic to study, since the empirical field of facts related to this psychological and pedagogical category is very wide.

In science, creativity and creativity are considered in various concepts and appear as pieces of a puzzle that complement and enrich each other [2]. Summarizing the existing definitions, 6 main types can be distinguished: Gestalt (describing the creative process as the destruction of an existing gestalt to build a better one); Innovative (focused on evaluating creativity by the novelty of the final product); Aesthetic or expressive (focusing on the self-expression of the creator); Psychoanalytic or dynamic (describing creativity in terms of the relationship between It, Me and Super-Me); Problematic (defining creativity through a series of problem-solving processes, the definition of J. Guilford was attributed to this category, where creativity is a process of divergent thinking[3]; The sixth type includes definitions that did not fall into any Of the above, they are different, including very vague ones (for example, "adding to the stock of universal knowledge" [4].

Despite the large number of definitions of creativity and creativity existing in psychology, these concepts have not yet been fully conceptualized and empirically defined.

In this regard, R. Mooney and A. Stein [2, p.7] propose four main aspects of the study of creativity: creative process; creative product; creative personality and creative environment. In accordance with these aspects of research in the psychology of creativity, there are four directions.

In line with the direction of the study of the creative process, various types, stages and levels of creative thinking are distinguished (T. Ribot and J.Wallace [5]). The classifications of the phases of the creative activity process proposed by various authors can generally be reduced to four phases: preparation, maturation, enlightenment, and idea development. The study of the levels of the creative process is reflected in the psychoanalytic direction, which describes the creative act as the result of the sublimation of libidinal energy[6].

Another area of study of creativity is based on the analysis of its products. In this case, such characteristics of a creative product as quantity, quality, and significance are considered (K. Taylor, Mac Ferson, and others [3, p.52]). However, a product may not always serve as the only criterion for evaluating creativity, especially since its evaluation is carried out by expert experts and depends on their subjective attitude to the product being evaluated.

The third direction considers creativity (creativity) E. Fromm [7] defined the concept of "creativity" as the ability to be surprised and to learn, the ability to find solutions in non-standard situations, the focus on discovering new things and the tendency to a deep awareness of their experiences. This field of creative studies is reflected in the works of J. Gilford and E.P.Torrance [8, 9]. The most important achievement of the representatives of this field is the development of tests to determine the level of creativity. These tests are quite reliable and easy to use.

J. Gilford considered creativity as a given ability, and all his research was aimed at diagnosing the level of creativity and its relationship with cognitive factors. Torrence, on the other hand, studied creativity in dynamics and considered the possibilities of purposeful influence on the development of creativity as an ability.

The fourth area covers the research of creative personality, or creative personalities. Four areas of research on creative personalities can be conditionally distinguished: 1) research of traits and motives; 2) research of Self in connection with creativity; 3) consideration of creativity in the context of self-actualization; 4) the field of research of personality creativity on the border with psychiatry [10].

Thus, it can be concluded that the variety of approaches to the study of creativity and creative activity reflects the complexity of this phenomenon, as well as the complexity of its complex consideration in the framework of empirical research.

It has been repeatedly pointed out in the psychological and pedagogical literature that creativity is an important professionally significant quality of a teacher. The teaching profession is potentially one of the most creative activities. After all, the subject of his work is a unique and inimitable human personality. In addition, the teacher constantly has to be in an unusual environment, in the process of live communication with children, when each new situation requires

creative and unconventional solutions. Therefore, without a creative approach to pedagogical activity, it is impossible to realize the main task of teaching and upbringing: the comprehensive development of the child's personality. However, a teacher can realize his creative potential in his professional activity thanks to the creative skills acquired in the learning process.

The importance of the problem of forming the creative skills of future teachers of vocational education comes from the increasing demands on education and upbringing. The formation of a creative personality is possible only if the teacher's creative potential is developed and improved.

In the modern world, in order to effectively implement their activities, a teacher must possess, in addition to subject knowledge and skills, a number of general skills and knowledge that are necessary for building the learning process and organizing educational activities. These general skills include creative skills.

Creativity is an attribute of pedagogical activity. However, until now, the very concept of creativity has no unambiguous interpretation. Various approaches to the definition of creativity can be found in the psychological and pedagogical literature. For example, four main aspects of creativity research are proposed: the creative process; the creative product; the creative personality and the creative environment. In accordance with these aspects of research in the psychology of creativity, there are four directions. However, it is precisely in the variety of approaches to the study of creativity and creative activity that the complexity of this phenomenon is reflected, as well as the complexity of its complex consideration in the framework of empirical research.

Creative skills are a category included in the more general concept of pedagogical skills. Pedagogical skills are a set of pedagogical actions that are consistently deployed externally or internally, some of which can be automated (skills) aimed at solving the tasks of developing a harmonious personality and based on relevant theoretical knowledge.

The results of the experimental study allow us to conclude that during the training of teachers of vocational education at the university, conditions are created that contribute to the formation of students' creative skills. This pattern is found in the peculiarities of the formation of students' creative skills, noticeable when comparing the level of formation of creative skills of students studying in the first and third years: third-year students, unlike first-year students, have a greater degree of creative orientation of personality.; among third-year students, unlike first-year students, there are more often people with a high level of development of the ability to find non-standard and original solutions, the ability to abstract from familiar, formulaic solutions, the ability to detail the solutions found, the desire to bring them to the end.

Thus, in the course of the study, it was possible to confirm the main hypothesis, as well as describe the features of the formation of creative skills of future teachers of vocational education.

Literature:

1. [Щуркова Н.Е. Воспитание: новый взгляд с позиции культуры.](#) - М.: ОЦ "Педагогический поиск", 1998. - 77с.
2. Разумникова О.М., Шемелина О.С. Личностные и когнитивные свойства при экспериментальном определении уровня креативности // Вопросы психологии. - 1999. - №5. - С. 130-137.
3. Дружинин В.Н. Психология общих способностей. – СПб.: Изд-во «Питер», 2000. – 368с.
4. Дорфман Л.Я., Ковалева Г.В. Основные направления исследований креативности в науке и искусстве // Вопросы психологии. - 1999. - №2. - с. 101-111.
5. Грановская Р.М., Кряжанская Ю.С. Творчество и преодоление стереотипов. – М, 1997.– 347с.
6. Грязева В.Г. Экология творческой личности. Обучение в контексте жизнедеятельности личности как субъекта культуры. - Челябинск, Полиграф-Мастер, 2000.-304с.
7. Сафонцева С.В., Воронин А.Н. Влияние экстраверсии-интроверсии на взаимосвязь интеллекта и креативности// Психологический журнал. – 2000.– № 5.– С. 56-64.
8. Матюшкин А.М. Концепция творческой одаренности // Вопросы психологии. - 1989. - №6.–С.16-24.
9. Моляко В.А. Проблемы психологии творчества и разработка подхода к изучению одаренности// Вопросы психологии. – 1998.– т.9 № 3.– с. 86-95.
10. Егорова М.С. Сопоставление дивергентных и конвергентных особенностей когнитивной сферы детей (возрастной и генетический анализ)// Вопросы психологии. –2000.– № 1.–С. 36-46.

РОЛЬ ГУМАНИТАРНЫХ НАУК В ФОРМИРОВАНИИ И РАЗВИТИИ ДУХОВНЫХ ЦЕННОСТЕЙ ОБЩЕСТВА

Иманбаев А. А., Иманбаева Э.К.

(Таразский региональный университет им. М. Х. Дулати, г. Тараз)

В нашем государстве произошли определенные изменения, которые непосредственно отразились в общественных отношениях. Эти моменты были отражены в Послании народу Казахстана Президента К.-Ж. Токаева, где он отразил главные векторы развития государства: «Макроэкономическая стабильность, диверсификация экономики, развитие малого и среднего бизнеса, человеческого капитала, обеспечение верховенства закона» [1].

Главным фактором, без которого не могут функционировать и формироваться более качественные производительные способности и потребности рынка, является образованное, грамотное общество, потому, что «люди – главная ценность нашей страны» [1]. Эта ценность основана на качественном знании и поэтому «... высшее образование, играет решающую роль в повышении потенциала нации».

Главным двигателем и объективным требованием для развития общества это гармоничное соединение способности и потребности знания человека с потребностью государства в высокопрофессиональных, конкурентоспособных специалистах, в процессе реформ современной системы образования, что «...сделают высшее образование более доступным, а также укрепят в обществе идеологию партнерства и взаимной ответственности».

Требование современного образования исходят из следующих аспектов:

во-первых, современные возможности и требования должны использоваться человеком в органическом единстве качественного знания и, во-вторых, реализация этих знаний в трудовой деятельности.

Такое единство вытекает из следующих возможностей:

- формирование конкурентоспособных учебных заведений;
- индивидуализация высшего учебного заведения;
- государственное финансирование.

Главной функцией государства является включить человека в систему социальных отношений, через формирования в человеке нравственную, гражданскую и правовую сознательность и ответственность за свои действия и поступки. Эти ценности не даны человеку изначально, а формируются в процессе его социализации и обусловлены следующими обстоятельствами:

во-первых, степенью социализации личности; во-вторых, формирование и развитие самосознания индивида.

И поэтому особое внимание в Послании уделяется реформе в системе образования.

В Послании народу Казахстана должного внимания не уделено гуманитарному образованию, это упущение, потому, что культурные, духовно-нравственные ценности общества формируются на основе получения гуманитарных знаний.

Фактором кризиса гуманитарных дисциплин становится сама их не прагматичная природа, неспособность выстроиться в рамки современного менеджмента и конкуренции. Другой стороной медали выступают нечестные методы в борьбе за академический результат. Во все времена считалось, что университеты должны держать высокую рамку требований к интеллектуальному уровню поступающих.

Сегодня отношения к студентам изменилось. Несомненным фактом, проверенного временем являются главные принципы духовной страны общества, как связь между образованием и воспитанием. При этом процессе каждое прогрессивное общество преследует одну цель – формировать и воспитать молодежь общечеловеческим ценностям и

следовать этим ценностям в процессе жизни, при взаимоотношении с другими людьми и народами, и чтобы эти ценности высоко ценились об обществе.

Это, естественно, возможно при воспитании молодежи, которая начинается с детского сада, школы и высшего учебного заведения, где закладываются духовно-нравственные принципы.

Общество не стоит на месте, он постоянно развивается в прогрессивную или же регрессивную сторону, это объективная закономерность. Для скачкообразного развития государства нужны реформы духовные, экономические, социальные, политические, но следует не забывать, что эти реформы должны совершаться не ради самих реформ, а для прогрессивного развития общества. Они должны быть направлены в первую очередь для улучшения жизни людей, культурно-духовном развитии и поэтому главным приоритетом государства должен ставиться человеческий капитал.

Все для блага человека, все для гармоничного, всестороннего его развития, все для блага людей вот основные признаки, которые должны быть стержнем совершаемых реформ. Но при этом не надо отбрасывать все «старое», а из них надо брать все жизнеспособное, все то, что отвечает прогрессивным общечеловеческим ценностям.

Всегда было и всегда будет тот фактор, что гуманитарные знания являются средством воспитания и формирования духовно-нравственного человека.

Новая модернизация общества, где главным аспектом должно является гуманизация общественного сознания, возможно на основе изучения гуманитарных наук (философии, эстетики, этики, религиоведения, истории, культурологи, социологии и др.)

Именно решение духовно-нравственных задач связано с высокой оценкой гуманитарного образования даст возможность обществу свои цели и задачи. Потому, что благодаря полученным гуманитарным знаниям и воспитанием формируется человек высокой морали и, он будет применять в своем поведении и при взаимоотношении с людьми в обществе эти духовные ценности.

В гуманном обществе должны доминировать следующие идеалы:

1. Образование;
2. Знание;
3. Человеколюбие;
4. Эстетическое восприятие мира;
5. Нравственность.

Эти идеалы можно считать вечными ценностями. Задача нашего государства заключается в том, чтобы, взяв за основы, накопленные общечеловеческие ценности, в тоже время не забывать те ценности, который накопил наш народ построить, новое гуманное общество, формировать нового духовно-нравственного человека.

Для достижения этих гуманных идеалов, необходимо гуманитарным наукам дать больше возможностей, повысить их статус. Эти теоретический полученные знания, человек должен следовать в своей практической жизни, т.е. действия человека должны отвечать этим нравственным ценностям; что возможно при воспитании молодежи.

Процесс материального и духовного развития общества в конечном итоге должна привести к формированию нового нравственного человека.

Эту проблему глубоко раскрыл немецкий философ И. Кант: «Только человек, как мыслящее существо, своим разумом сам определяет свои цели, может быть идеалом красоты, идеалом совершенства... Его существование имеет в себе самом высшую цель» [2].

Духовно-нравственное воспитание зависит от социальноэкономического положения общества. Если социальное положение людей в обществе более высокое, то общество (семья, детский сад, школа) более ответственно подходят к воспитанию подрастающего поколения, а если низкое, то ответственность воспитания становится более низким. Главным фактором воспитания является личный пример или героический пример личностей прошлого и настоящего.

При социальной ориентации молодежи мы должны стремиться воспитать у молодежи и ряда других качеств: конкурентность, стремление к славе и бояться позора и бесчестия, душевной стойкости, физической культуры, самообладание, мужества, душевной стойкости и равновесия, умение преодолевать трудности.

Положение в условиях современного научно-технического развития и культурных перемен показывает, что дальнейший прогресс науки и общества возможен и необходим лишь на основе опережающего социально-политического, духовного и нравственного развития человека и общества.

Человек должен не только осознавать себя субъектом общественно-исторического процесса, главной производительной силой, творцом науки и техники, но и практически утвердить себя в этой роли, овладев ключевыми позициями и силами, позволяющими ему регулировать и направлять общественное развитие в соответствии с прогрессивными духовными идеалами и ценностями нашего времени.

Любое интегрированное общество имеет этические идеалы и ценности как наивысшее воплощение его этического сознания. Точно так же любое общество обладает своими законодательными нормами, которые определяют, какие формы поведения ожидаются, требуются и допускаются со стороны его членов, а какие запрещаются и наказываются.

Этические идеалы и юридические нормы, однако, отличаются по своему характеру и содержанию в разных обществах, а зачастую и у отдельных людей. В обобщенном виде они создают идеациональную, идеалистическую и чувственную системы этики и права.

При духовной модернизации общественного сознания надо избегать такого одностороннего подхода. Сегодня необычайно важно степень личностной зрелости и самостоятельности отдельного человека и других субъектов общественной жизни, их идейная и ценностная направленность, то, в какой мере развито в них личностное начало, способность контролировать и направлять объективный процесс исторического развития, быть сознательными творцами своей собственной жизни.

Говоря о личностном начале, личностной инстанции человека, делающего его центром и субъектом исходящих от него деятельных актов, мы имеем в виду некую находящуюся в пределах самого конкретного человеческого индивида, обуславливающую или выражающую его способность дистанцироваться, отвлекаться от окружающих его устаревших обстоятельств, от привычных и утративших свою эффективность форм его собственной жизнедеятельности, переориентировать свои действия и поступки в соответствии с новыми представлениями о целях и задачах общественной, духовной, человеческой жизни или для восстановления нарушенных им самим исходных духовно-нравственных принципов его жизненного назначения. В данном случае речь идет о индивидуализированной функции, обращенной к самому субъекту духовного творчества.

Это функция критического самосознания, самоконтроля, самообновления, деятельной активности субъекта, предполагающая в известном смысле преодоление самого себя, выход за пределы давно «ставших» и закостеневших форм жизнедеятельности. Она соответственно может служить показателем творческой, нравственной природы, недогматичности духовного склада конкретного человека, демократичности и гибкости организаций, обладающих необходимыми внутренними механизмами самосовершенствования и самоформирования, творчески-критического характера конкретной идеологии, позволяющей ее последователям постоянно развивать и уточнять жизненные ориентиры в соответствии с новыми явлениями и фактами общественно-исторического процесса.

При реформе образования, главное не перегнуть палку, потому что это будет чревато последствиями (в современной реформе мы полностью заимствовали западную и возможности так должны искать свой собственный путь развития, которая более близка к казахскому менталитету. Сложившиеся обстоятельства в нашем обществе (духовнонравственной деградации), требует незамедлительного поднятия статуса гуманитарных наук.

«Общеизвестно, что гуманистический пафос научных исследований отражает глубину и масштабность культурном, духовном, преобразований в жизни нашего общества. Возможна ли единая наука о человеке, каковы границы и возможности его познания, что есть нравственно совершенный человек, какой вклад познание его природы и бытия могут внести философия, наука, искусство, религия – вот смыслообразующие вопросы, стоящие перед современными гуманитарными исследованиями [3].

«Человеческая жизнь в целом состоит из различных отношений. Без этого человек был бы отделен от общества. И общение людей, конечно же, несет взаимную ответственность, эта ответственность нарушается, если человек занимается только своими эгоистическими потребностями.... Я считаю, - пишет Президент Республики Казахстан Касым-Жомарт Токаев, - что концепция «полноценного человека» должна, по сути, стать краеугольным камнем любой сферы нашей жизни, правительства и образования, бизнеса и семейных институтов.... И самое главное, что многочисленные усилия каждого гражданина нашего общества на прямую влияют развитию экономики страны» [4].

Оптимизм и вера в будущее развитие страны, вселяют в сознание людей слова сказанные в Послании народу Казахстана К.-Ж. Токаева: «Построение Справедливого Казахстана только начинается. Впереди тернистый путь. Этот курс незыблем и будет продолжен при любых обстоятельствах внутреннего и внешнего характера» [5].

Литература:

1. Послание народу Казахстана Президента К.-Ж. Токаева. 1 сентября 2022
2. Кант И. Критика практического разума. - Рига, 1788.
3. А. А. Иманбаев, Э. К. Иманбаева «Рухани жаңғыру» – приоритетные задачи модернизации общественного сознания. - Учебно-методическое пособие, Издательство «Тараз университеті», Тараз, 2020
4. Токаев К.-Ж.. Абай и Казахстан в XXI веке. - Егемен Қазақстан, 9 января 2020.
5. Послание народу Казахстана Президента К.-Ж. Токаева. 1 сентября 2022.

УДК 372.8

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ НА УРОКАХ ХИМИИ И БИОЛОГИИ: ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ У ШКОЛЬНИКОВ

Искаков С.С., Чореску Д.М., Чернявская О.М.
(КРУ имени А. Байтұрсынұлы, г. Костанай)

*«Понимание природы, гуманное, бережное
отношение к ней – один из элементов
нравственности, частица мировоззрения»*

К. Паустовский

В современную эпоху цифровизации, когда стремительное развитие технологий оказывает значительное влияние на окружающий мир, вопросы экологии становятся особенно актуальными. Человечество сталкивается с серьезными экологическими вызовами, вызванными антропогенным воздействием, что требует осознанного отношения к природным ресурсам. Одной из важнейших задач современного образования является формирование экологической культуры у подрастающего поколения. В этом процессе особая роль принадлежит учителю, который не только передает знания о природе, но и воспитывает у детей ответственное и бережное отношение к окружающей среде.

Концепция развития экологической культуры «Таза Қазақстан» на 2024 – 2029 годы актуализирует комплексный подход в развитии экологической культуры в стране и предполагает использование разных методов и способов формирования экологической культуры, ориентированных на различные группы населения [1]. Направления являются

поливекторными, это и экологическое образование, воспитание и просвещение, экосоциализация, экологическое самообразование и самовоспитание, демонстрация лучших примеров экологической деятельности и личностной активности [2].

Экологическое воспитание представляет собой целенаправленный и систематический процесс формирования экологических знаний, умений и навыков, способствующих осознанному и ответственному отношению к природе, обществу и собственному здоровью [3].

Уроки химии и биологии предоставляют уникальную возможность интеграции экологических знаний, формирования осознанного отношения к природе и поиска решений актуальных экологических проблем. В школьных учебниках химии (7–9 классы) последовательно раскрываются экологические аспекты, а в 11 классе представлен раздел «Зеленая химия», включающая вопросы загрязнения атмосферы, разрушения озонового слоя и глобального потепления. Обсуждение этих тем способствует формированию у учащихся экологического мышления и осознанию глобальных экологических проблем [4].

Экологическое воспитание школьников может осуществляться как в рамках урочной деятельности, так и во внеурочной работе. Для повышения заинтересованности учащихся в изучении экологических вопросов целесообразно использовать разнообразные формы и методы обучения, направленные на активное усвоение знаний, развитие критического мышления и формирование экологически ориентированного поведения.

Информационно - образовательные методы имеют ключевую роль в экологическом воспитании учащихся. Включение экологических тем в школьные и университетские программы способствует осознанию важности охраны окружающей среды. Информационно-просветительские мероприятия, такие как лекции и демонстративные материалы:

1. Лекции и беседы. Обсуждение ключевых принципов зелёной химии позволяет осознать её значение для устойчивого развития. Темы могут включать:

- «12 принципов зелёной химии»
- «Загрязнение атмосфера, гидросферы, литосферы»
- «Разрушение озонового слоя»
- «Глобальное потепление» [4].

2. Демонстрации и видеоматериалы. Использование мультимедийных ресурсов делает обучение более наглядным. Школьники могут смотреть документальные фильмы («The Story of Plastic», «Before the Flood»), изучать интерактивные схемы переработки отходов, сравнивать традиционные и экологичные химические процессы (Рисунок 1).

Рисунок 1. Методы формирования экологической культуры

Проектная исследовательская деятельность представляет собой важный компонент образовательного процесса, предполагающий разработку и реализацию экопроектов. В рамках данного метода обучающиеся самостоятельно формулируют исследовательские задачи, анализируют актуальные экологические вызовы и предлагают обоснованные пути их решения. Например, участие в Республиканском конкурсе исследовательских работ учащихся 2-7 классов «Зерде».

Практико-ориентированные методы включают проведение лабораторных опытов, направленных на эмпирическое изучение экологических процессов. Под руководством учителя школьники учатся анализировать разнообразные экологические ситуации, прогнозировать функционирование природных систем в условиях антропогенного воздействия, находить решения, направленные на защиту и сохранение среды обитания. Например, лабораторная работа «Влияние оксида серы (IV) на растения».

Игровые методы, включающие экологические викторины, квесты и ролевые игры, представляют собой эффективный инструмент формирования экологического сознания, особенно среди детей и молодежи. Для проведения экологических викторин можно применять образовательные платформы LearningApps, Wordwall, Quizizz. Использование игровых технологий способствует повышению мотивации к изучению экологических дисциплин, активизации познавательной деятельности и закреплению полученных знаний в интерактивной форме.

На уроках химии экология рассматривается с точки зрения химического состава окружающей среды, процессов загрязнения и методов их контроля. В курсе химии особое внимание уделяется следующим направлениям:

- изучение механизмов образования кислотных дождей, фотохимического смога, разрушения озонового слоя и процессов, приводящих к изменению климата в результате выбросов парниковых газов;
- определение уровня загрязняющих веществ в воде, почве и воздухе с использованием химических и физико-химических методов анализа (титриметрия, спектрофотометрия, хроматография);
- изучение химии биополимеров, синтез и применение биоразлагаемых пластмасс, разработка альтернативных источников энергии (топливные элементы, водородная энергетика);
- минимизация образования токсичных отходов, переход к ресурсосберегающим технологиям и разработка катализаторов, ускоряющих экологически безопасные реакции.

Биологическая составляющая экологического образования направлена на изучение функционирования экосистем, процессов самоочищения природных сред, механизмов адаптации организмов к изменяющимся условиям окружающей среды и последствий антропогенного воздействия на биосферу. Ключевые направления экологического изучения в курсе биологии включают:

- исследование адаптивных механизмов, устойчивости популяций к изменению климатических условий, воздействию загрязнителей и стрессовых факторов;
- изучение круговорота углерода, азота, фосфора и других химических элементов в природе, их роль в поддержании экологического равновесия;
- использование организмов-индикаторов (лишайники, моллюски, микроводоросли) для оценки уровня загрязнения природных сред;
- изучение механизмов сохранения генофонда видов, влияния урбанизации, промышленного загрязнения и изменения ландшафтов на экосистемы.

Таким образом, интеграция экологического образования в курс химии и биологии способствует формированию научно обоснованных представлений о природных процессах, освоению методов исследования окружающей среды и развитию навыков экологически ответственного поведения. Данный подход позволяет не только изучать фундаментальные закономерности химико-биологических взаимодействий в природе, но и разрабатывать

инновационные технологии, направленные на снижение антропогенной нагрузки на экосистемы и обеспечение устойчивого развития.

Литература:

1. Об утверждении Концепции развития экологической культуры «Таза Қазақстан» на 2024 – 2029 годы. Постановление Правительства Республики Казахстан от 31 октября 2024 года № 910.
2. Экологическая ответственность как цель воспитания. Уч. пособ. для студ. высш. учеб. заведений / О.М. Чернявская – Костанай: ТОО «Костанайский печатный двор», 2008. - 90 с.
3. Экологическое воспитание в школе и дошкольном образовательном учреждении: уч. пособие / сост. ОА. Ефиц, О. Б. Лобанова. – Красноярск: Сиб. федер. ун-т, 2024. – 72 с.
4. Оспанова М.К., Аухадиева К.С., Белоусова Т.Г. Химия: Учебн. для 11 кл. общеобразоват. шк. – Алматы: Мектеп, 2019. – 184 с.

ӘОЖ 371

БІРТҰТАС ТӘРБИЕ ҮДРІСІНДЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ СҮЙЕМЕЛДЕУ АРҚЫЛЫ БАЛАЛАРДЫҢ ҚАБЫЛДАУ СТИЛІН АНЫҚТАУ- БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНІҢ ТИІМДІ ҚҰРАЛЫ

Калабаева А.Е.

*(«Благовещенка жалпы орта білім беретін мектебі» КММ,
Солтүстік Қазақстан облысы)*

Қазіргі заманда білім беру жүйесі әр баланың ерекшеліктерін ескеріп, олардың жан-жақты дамуын қамтамасыз етуге бағытталған. Бұл мақсатқа жетуде балалардың психологиялық тұрғыдан толыққанды дамуы өте маңызды болып табылады. Әр бала әртүрлі қабылдау стиліне ие, және бұл ерекшеліктер олардың білім алу барысында мотивациясы мен нәтижелілігіне тікелей әсер етеді. Осы орайда психологиялық сүйемелдеу арқылы балалардың қабылдау стилін анықтау білім беру барысында үлкен пайда әкеледі. Бұл мақалада психологиялық сүйемелдеу арқылы балалардың қабылдау стилін анықтау және оның білім беру процесіндегі маңызы туралы кеңінен баяндалады.

1. Психологиялық сүйемелдеу және оның мәні

Психологиялық сүйемелдеу – бұл балалардың жеке психологиялық ерекшеліктерін, олардың даму деңгейін және оқу барысында кездесетін қиындықтарын ескере отырып, педагогтардың, психологтардың немесе басқа мамандардың ұсынған психологиялық қолдауы. Психологиялық сүйемелдеу балаларға оқу процесінде өзін-өзі жақсы сезінуіне, шығармашылық тұрғыда дамуына және әлеуметтік ортада үйлесімді әрекет етуіне мүмкіндік береді.

Психологиялық сүйемелдеу арқылы баланың психоэмоционалдық жағдайы тұрақтанып, оның оқуға деген қызығушылығы мен мотивациясы артады. Сонымен қатар, психологиялық сүйемелдеу балалардың өздерін түсінуіне, қабылдау стилін анықтауға және олардың жеке ерекшеліктерін оқыту процесінде ескеруге мүмкіндік береді.

2. Балалардың қабылдау стилі дегеніміз не?

Балалардың қабылдау стилі – бұл олардың әлемді, ақпаратты қалай қабылдайтыны, оның негізінде білім алу, ойлау және қарым-қатынас жасау қабілеті. Әр баланың қабылдау стилі бірегей, және бұл стильдер жеке тұлғаның психологиялық ерекшеліктері, көңіл-күйі, темпераменті, қызығушылығы мен мәдениетіне байланысты қалыптасады.

Психологияда қабылдау стилінің бірнеше түрі қарастырылады, оның ішінде визуалды (көрнекі), аудиалды (дыбыстық), кинестетикалық (қозғалыс) және басқа да стильдер бар. Әр бала белгілі бір стиль бойынша ақпаратты жақсы қабылдайды, бірақ оны толыққанды дамытудың үшін психологиялық сүйемелдеу қажет.

3. Психологиялық сүйемелдеу арқылы қабылдау стилін анықтау

Психологиялық сүйемелдеу процесі барысында балалардың қабылдау стилін анықтаудың бірнеше әдістері бар. Психологтар мен педагогтар әр түрлі психодиагностикалық әдістер мен тесттер арқылы балалардың қабылдау ерекшеліктерін анықтайды.

Көрнекі қабылдау: Бұл стиль бойынша балалар ақпаратты көру арқылы жақсы қабылдайды. Олар суреттерді, схемаларды, диаграммаларды пайдаланып, материалды оңай түсінеді.

Аудиалды қабылдау: Аудиалды стильге ие балалар ақпаратты тыңдау арқылы жақсы меңгереді. Олар тыңдаған материалды жақсы есте сақтайды.

Кинестетикалық қабылдау: Бұл стильге ие балалар қозғалыс арқылы ақпаратты қабылдайды. Олар тәжірибе жасау, қолмен жұмыс істеу арқылы көп нәрсе үйренеді.

Баланың қабылдау стилін анықтау үшін психологиялық әдістерді пайдалану өте маңызды. Бұл балалардың оқудағы тиімділігін арттыруға және олардың оқу процесіне деген қызығушылығын оятуға мүмкіндік береді.

4. Психологиялық сүйемелдеу арқылы қабылдау стилін анықтау

Диагностикалық әдістер:

Сауалнама: Балаларға арналған сұрақтар арқылы олардың қандай әдістермен үйренгенді ұнататынын анықтау.

Тестілеу: В. В. Калашниковтың қабылдау стилін анықтауға арналған әдістемесі.

Бақылау: Сабақ барысында балалардың мінез-құлқын бақылау.

Практикалық әдіс: Тапсырма беру арқылы анықтау.

5. Психологиялық қолдау:

Индивидуалды әңгіме: Баланың қызығушылықтары мен қиындықтарын анықтау.

Педагогикалық кеңес: Мұғалімдерге әр оқушының қабылдау ерекшеліктеріне бейімделген әдістемелер ұсыну.

6. Психологиялық сүйемелдеу арқылы оқу процесін оңтайландыру

Балалардың қабылдау стилін анықтап, оны ескере отырып оқу процесін ұйымдастыру білім беру барысында үлкен жетістіктерге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Мысалы, визуалды қабылдау стиліне ие балаларға оқу материалын графиктер, суреттер немесе видеолар арқылы ұсыну тиімді болады. Ал аудиалды қабылдау стиліне ие балалар үшін оқулықтарды дыбыстық жазбалар немесе ауызша баяндау арқылы түсіндіру пайдалы.

Кинестетикалық қабылдау стиліндегі балаларға тәжірибелік тапсырмалар, эксперименттер мен қолмен жасалатын жұмыстар ұсынылады. Мұндай тәсілдер балалардың оқу материалына деген қызығушылығын арттырып, білімнің берік қалыптасуына ықпал етеді.

7. Психологиялық сүйемелдеудің пайдасы

Психологиялық сүйемелдеу арқылы балалардың қабылдау стилін анықтаудың бірнеше пайдалы жақтары бар. Олар:

Жеке тұлғаның дамуы: Әр баланың жеке ерекшеліктерін ескере отырып оқыту әдістерін қолдану балалардың өзін-өзі тануына, сенімділікке ие болуына ықпал етеді.

Оқу мотивациясының артуы: Балалардың қабылдау стиліне сәйкес оқыту материалдарын ұсыну олардың қызығушылығын арттырып, оқу процесіне белсенді қатысуына мүмкіндік береді.

Жетістікке жету: Психологиялық сүйемелдеу арқылы балалардың қабылдау стилі дұрыс анықталып, оқу процесі тиімді ұйымдастырылған жағдайда, оқушылардың оқу жетістіктері айтарлықтай артады.

Әлеуметтік дағдылардың дамуы: Балалар өз қабылдау стилін түсініп, соған сәйкес оқу мен қарым-қатынас жасай отырып, әлеуметтік ортада дағдыларын жақсартыды.

8. Психологиялық сүйемелдеудің қиындықтары мен шешу жолдары

Психологиялық сүйемелдеу жүйесін енгізу барысында кейбір қиындықтар да туындауы мүмкін. Мысалы:

- **Балалардың қабылдау стилін анықтау процесінің қиындығы:** Әр бала ерекше, сондықтан бір әдіс арқылы барлық балалардың қабылдау стилін анықтау қиын болуы мүмкін.

- **Қабылдау стилі мен оқыту әдісінің сәйкес келмеуі:** Кейде педагогикалық әдістер балалардың қабылдау стилімен сәйкес келмеуі мүмкін, бұл оқу процесінің тиімділігін төмендетуі мүмкін.

Бұл мәселелерді шешу үшін педагогтар мен психологтар үнемі балалардың қабылдау стилін анықтау және оны оқыту барысында қолданудың әдіс-тәсілдерін жетілдіріп отыруы тиіс.

9. Біртұтас тәрбие мен психологиялық сүйемелдеу байланысы

Біртұтас тәрбие балалардың жан-жақты дамуын қамтамасыз етеді. Қабылдау стилін анықтау мен психологиялық сүйемелдеу төмендегі артықшылықтарды береді:

1. Жеке тәсіл: Әр балаға ерекше көзқарас қалыптасады.

2. Сабақ тиімділігі: Материалдың оқушыға жеңіл әрі түсінікті болуы қамтамасыз етіледі.

3. Әлеуметтік бейімделу: Балалардың өз-өзіне деген сенімділігі артады, ұжыммен байланысы күшейеді.

Ұсыныстар:

1. Білім беру мекемелерінде қабылдау стилін анықтауға арналған психологиялық тесттер енгізу.

2. Педагогтарды балалардың қабылдау стилін ескеріп жұмыс істеуге үйрету.

3. Біртұтас тәрбие бағдарламасына инклюзивті тәсілдерді енгізу арқылы әр оқушының жеке қажеттіліктерін қанағаттандыру

Біртұтас тәрбие аясында психологиялық сүйемелдеу арқылы балалардың қабылдау стилін анықтау – білім беру процесін жетілдірудің маңызды құралы. Бұл әдіс педагогтарға әр оқушының жеке ерекшеліктерін ескеруге, сабақтың мазмұнын тиімді жоспарлауға және оқушының толыққанды дамуына жағдай жасауға мүмкіндік береді.

Әдебиет:

1. Ахметова М. *Білім беру жүйесінде балалардың психологиялық дамуы*. - Алматы: Әлем-Пресс., 2017.
2. Жұмабекова А. *Психологиялық сүйемелдеу және оның білім беру саласындағы рөлі*. ҚазҰУ. -Хабаршысы, 5(4), 42-50., 2020.
3. Исаева Г. *Балалар психологиясы: Теория және практика*. - Астана: Фолиант, 2019.
4. Петрова Н. А. *Психологическое сопровождение в образовательном процессе*. - Москва: Наука, 2015.
5. Мамедова Г. И. *Осуществление психологической поддержки в школьном обучении*. - Санкт-Петербург: Логос, 2018.

UDC 378.14

DEFINITION OF "DEVIANT BEHAVIOR"

Kaltaeva G.K., Bazhenova E. D.

*(Arkalyk Pedagogical Institute named after I. Altynsarin, Arkalyk,
Zhansugurov Zhetysu University, Taldykorgan)*

The subject of the study of the psychology of deviant behavior is situational reactions, mental states, and personality development that deviate from various norms, leading to maladaptation of a person in society and/or impaired self-actualization and self-acceptance due to developed inappropriate patterns of behavior. In order to assess the types, forms and structure of deviant (deviant) behavior, it is necessary to imagine exactly which norms of society they may deviate from [1]. Evaluating any behavior always involves comparing it with some kind of norm. There are several aspects in understanding the concept of "norm". A norm is: a) the optimal state of

an object, assuming its most stable existence, most appropriate to certain conditions and tasks of functioning; b) the starting point for comparing (evaluating) data; c) the absence of deviations (negative logical criterion); d) the norm as a descriptive characteristic (positive logical criterion).

A norm is a phenomenon of group consciousness in the form of representations shared by a group and the most frequent judgments of group members about the requirements for behavior, taking into account their social roles, creating optimal living conditions with which these norms interact and, reflecting, form it [2]. The following standards are distinguished: 1) legal; 2) moral; 3) aesthetic. Legal norms are formulated in the form of a set of laws and imply punishment for their violation, moral and aesthetic norms are not regulated so strictly, and if they are not observed, only public censure is possible. In the first case, we can say that a person acts "not according to the law", in the second – "not humanly". Separately, within the framework of each of the above-mentioned social norms, the norms of sexual behavior are described. This is due to the increased importance of human sexual and gender-role behavior, as well as the frequency of deviations and perversions in this intimate sphere of human activity [3]. Behavioral pathology implies the presence of such signs in human behavior as: 1) tendency to maladaptation; 2) totality; 3) stability [4].

The tendency to maladaptation is understood as the existence of patterns of behavior that do not contribute to a person's full-fledged adaptation to society, in the form of conflict, dissatisfaction with interactions with others, confrontation or confrontation with reality, and socio-psychological isolation. A wide field of scientific knowledge covers abnormal, deviant, abnormal, deviant human behavior. An essential parameter of such behavior is deviation in one direction or another with varying intensity and for various reasons from behavior that is recognized as normal and non-deviant. There is an idea that deviant forms of behavior are transitional, undeveloped variants of behavioral mental pathology. And the main principle of their diagnosis should be recognized, on the one hand, the lack of qualities of a behavioral norm, on the other – the absence of psychopathological symptoms. However, it seems more appropriate to label as deviant any behavioral stereotype that deviates from the norm (as deviant itself – without signs of mental pathology, and behavioral equivalents of mental disorders and diseases).

Deviant behavior as a transitional variant of behavioral mental pathology [5]. Just as the norm of behavior is based on these three components of personality, so anomalies and deviations are based on their changes, deviations and violations. Thus, deviant behavior or deviant behavior (from Latin *deviatio* – deviation) is a system of actions or individual actions that contradict legal, moral, or mental health norms accepted in society. A social norm is a prescription of a generally accepted form and way of behavior of people in socially significant situations and for various social roles. The mental norm is the requirements generally accepted in society for various parameters of human mental activity [3, p. 17].

In the pedagogical literature, deviant behavior is understood as a deviation from accepted social and moral norms and values in a given society, social environment, close environment, collective, violation of the process of assimilation and reproduction of social norms and cultural values, as well as self-development and self-realization of the society to which a person belongs.

In the medical literature, deviant behavior is understood as a deviation from the norms of interpersonal relationships accepted in a given society: actions, deeds, statements committed both within the framework of mental health and in various forms of neuropsychiatric pathology, especially at the borderline level. In the psychological literature, deviant behavior is called deviating from socio-psychological norms, either as an erroneous antisocial pattern of conflict resolution, manifested in violation of socially accepted norms, or in damage caused to public well-being, others and oneself. Despite some differences, all the authors consider violation of the norms accepted in this society to be the main criterion of deviations. There are several approaches to the assessment of behavioral norms, pathology and deviations: – social; – psychological; – psychiatric; – ethnocultural; – age; – tender; – professional. The social approach is based on the idea of social danger or the safety of human behavior. According to it, deviant behavior should include any behavior that is clearly or potentially dangerous to society or the people around a person. The emphasis is on socially acceptable standards of behavior, non-conflict, conformity, subordination of

personal interests to public ones. When analyzing deviant behavior, the social approach focuses on external forms of adaptation and ignores individual personal harmony, self-adjustment, self-acceptance, and the absence of so-called psychological complexes and intrapersonal conflicts [6].

The psychological approach, unlike the social one, considers deviant behavior in connection with intrapersonal conflict, destruction and self-destruction of personality. This refers to the fact that the essence of deviant behavior should be considered the blocking of personal growth and even the degradation of personality, which are a consequence and sometimes the goal of deviant behavior. According to this approach, a deviant consciously or unconsciously seeks to destroy his own self-worth, deprive himself of uniqueness, and prevent himself from realizing his potential. Within the framework of the psychiatric approach, deviant behaviors are considered as premorbid (pre-painful) personality traits that contribute to the formation of certain mental disorders and diseases. Deviations are often understood to mean behavioral deviations that have not reached pathological severity due to various reasons, that is, those "like mental disorders" (pre-nosological) that do not fully meet the generally accepted criteria for diagnosing symptoms or syndromes. Despite the fact that these deviations do not reach psychopathological qualities, they are nevertheless designated by the term "disorders" [7]. Which behavior should be considered normal depends solely on the criteria of normality that were adopted by representatives of a given culture in a certain historical epoch.

What was considered abnormal yesterday may seem normal tomorrow, and what seems unacceptable to us sometimes fits very well into the lives of other nations. For example, the behavior of people who express certain advanced political views may initially be regarded as deviant by a society that rejects these views [8].

It is also necessary to distinguish the criteria used by other people when defining the behavior of an annoying or perplexing person as "abnormal" from those criteria used by that person himself, describing, for example, his condition when he is unable to overcome his own disorder or even just report it. Thus, the most general criteria characterizing the norm of mental health are as follows: – the correspondence of subjective images to the reflected objects of reality, as well as the proportionality and correspondence of the nature of reactions to external stimuli, the significance of life events; – the age-appropriate level of maturity of the emotional, volitional and cognitive spheres of personality; – the ability to adapt in microsocial relationships; – the ability to self-government their own behavior, its change depending on changing situations, reasonable planning of life goals and maintaining activity in achieving them; – a critical approach to the circumstances of life, a sense of responsibility for offspring and close family members, and so on. To date, science has not developed a single point of view on the question of what should be understood by deviant behavior. There are different approaches to its definition. The sociological approach defines deviation as "deviation from generally accepted, average stereotypes of behavior" [5, p.24].

In this approach, we can talk about two types of deviant behavior – "creative and destructive orientation". K.V. Shmakova writes that "deviant behavior of destructive orientation is the commission by a person or a group of people of social actions that deviate from the sociocultural expectations and norms prevailing in society, generally accepted rules" [9]. The biological approach assumes the existence of unfavorable physiological or anatomical features of the child's body that make it difficult for him to adapt socially. Among them, according to K.V. Shmakova, the following are distinguished: – genetic, which are inherited. These can be mental disorders, hearing and vision defects, bodily defects, damage to the nervous system; – psychophysiological, related to the influence on the human body of psychophysiological loads, conflict situations, the chemical composition of the environment, new types of energy, leading to various somatic, allergic, toxic diseases.; – physiological, including speech defects, external unattractiveness, and deficiencies in a person's constitutional and somatic makeup, which in most cases cause negative attitudes from others, which leads to a distortion of the child's interpersonal relationships among peers and the team.

The psychological approach considers deviant behavior "in connection with intrapersonal conflict, destruction and self-destruction of personality, blocking of personal growth, as well as

states of mental defects, degeneracy, dementia and psychopathy" [7, p. 63]. The socio-psychological approach explains the reasons that influence the appearance of deviant behavior: deviant behavior is the result of a complex interaction of processes occurring in society and human consciousness. Kleiberg examines the psychology of deviant behavior, in particular, the psychological mechanisms of the formation of deviant behavior in the adolescent and youth environment, methods of psychological diagnosis of deviant behavior in the adolescent youth environment, as well as psychological technologies for correcting deviant behavior [10]. There is no objective answer to the question of what behavior is considered normal. It depends solely on the criteria of the norm that were adopted by representatives of a given culture in a certain historical epoch. So, deviant behavior is behavior that somehow contradicts socially accepted norms. These may be norms and standards established by society (norms of mental health, law, culture, morality, etc.)

Literature:

1. Abyzova, E.V. Features of pedagogical design of a developing environment in working with deviant schoolchildren // Vector of Science of TGU. Series: Pedagogy, Psychology. – 2013. – No. 2 (5). – Pp. 13-16.
2. Boiko, A.A. Socio-pedagogical aspects of preventing antisocial behavior of students // Adaptation and survival. – 2014. – No. 10.
3. Varshava, B.E. Psychological dictionary. – Moscow: Academy Publishing House. – 2013.
4. Age-related features of children's mental development / Ed. by I.V. Dubrovina, M.I. Lisina, M.I. Lisin. – Moscow: Prosveshchenie. – 2011. – 457 p.
5. Gamezo, M.V. Developmental and Pedagogical Psychology – Moscow: Pedagogical Society of Russia. – 2013.
6. Devetyarova, I.N. Deviant behavior of schoolchildren: analysis of concepts. April 18, 2017, 10:15:38.
7. Zimnyaya, I.A. Pedagogical Psychology / I.A. Zimnyaya. – Moscow: Logos. – 2011. – 346 p.
8. Zmanovskaya, E.V. Deviantology: Psychology of deviant behavior. – Moscow: Prosveshchenie, 2012. – 261 p.
9. Ilyin, A.N. Psychotechnologies of conflict regulation: textbook. – Omsk: OmGPU Publishing House. – 2013. – 184 p.
10. Kamenskaya, E.N. Psychology of development and age psychology. – Moscow: Phoenix. – 2012.

ӘОЖ 159.922.6

БІЛІМ БЕРУ ҮРДІСІНДЕ ЖЕКЕ ТИІМДІЛІКТІ ДАМУ ПСИХОЛОГИЯСЫ

Карабекова А.Ж.

(М.Х. Дулати атындағы Тараз университеті, Тараз қ.)

Мынжасарова А.У.

(Ы.Алтынсарин атындағы №49 мектеп-гимназиясы, Тараз қ.)

Жеке тиімділік психологиясы тек ішкі сенім мен мотивацияға негізделген. Ол практикалық психологияның бір тармағы болып табылады және тұлғаны өзіне-өзі көмек беруге, табысқа, мақсаттарға жетелейтін әрі соған қатысты тұжырымдамаларға қатысты қозғалыс. Жеке тиімділік позитивті ойлауға бағдарланған күшті идеяларды біріктіретін ағым болғандықтан, жаңа ой қозғалысы ретінде де анықталады. Бастапқыда жеке тиімділікті дифференциалды фактор деп танығандар, келе-келе оның қарапайым позитивті ойлаудан да басқа бірқатар артықшылықтары бар екенін мойындап, оны зерттеуде жүйелі тәсілді қолдана бастады. Жеке тиімділіктің нақты ұғымын ашу үшін, әуелі тиімділіктің не екенін анықтаған жөн. Оны тиісті әдебиеттерде қайсыбір тапсырманы орындау үрдісінде барынша аз күш жұмсау ретінде түсіндіреді. Таратып айтар болсақ, ойға алған нәрсені күш-қуат, қаражат пен уақытты ысырап етпестен, табысты әрі шығынсыз жасау қабілеті дегенді білдіреді. Демек, «тиімділік» терминін өнімділік деңгейі ретінде қолдануға болады. Ал, енді «жеке тиімділік» ұғымының мағынасына үңілейік және оның психологиялық мазмұнын ашайық.

Жеке тиімділік – аз уақыт ішінде адамның барынша көбірек үлгеруі және тыныш, бірақ толыққанды өмір сүру қабілеті. Оның ең басты критерийі жетістік болып табылады;

яғни жұмыс, оқу немесе жеке өмір – қай сала болмасын, табысқа жету талпынысынан туындаған тәсіл, бағыт ретінде анықталады. Адамның талаптары мен тілектері неғұрлым көп болса, соғұрлым мақсатқа жету жолында көп нәрселерге алаңдап, босқа уақыт пен күш жоғалту қаупі жоғары. Жеке ресурстарды бос шығындамау үшін, жеке тиімділікті дамыту маңызды. Ол үшін басымдықтарды аса мұқият анықтау керек: қай істің бірінші кезекте орындалуы керек екенін, ал қайсысынан бас тартуға болатынын жоспарлау арқылы. Осы ретте С.Ковидің «Жасампаз жандардың 7 дағдысы» еңбегіне жүгіну аясында, қарастырылып отырған ұғымды барынша толық әрі жан-жақты ашу мүмкіндігі жоғары болатыны атап өтуге тұрарлық. С.Кови ұсынған 7 дағдының алғашқы үш дағдысы адамның өзін-өзі басқаруы арқылы, толық тәуелсіздікке жетуді негіздейді; ал келесі үш дағды қоршаған ортамен өзара қарым-қатынас сауатына арналады; соңғы дағды үздіксіз жетілу мәселесін қамтиды. Автор атап көрсеткен дағдылардың барлығы нәтижелі жұмыс жасауы үшін «араны қайра» дағдысына назар аударған жөн. Бұл ұстанымды келесі тәмсілмен түсіндіруге болады: өтпейтін арамен жанталасып ағаш аралап, әуреленгенше, әуелі сайманын сайлап алу; яғни сәл тыныстап, осы істі барынша жылдам, әрі аз шығынмен, шаршамай жасау үшін не істеуге, қандай құралдарды қолдануға болатынын ойлану немесе араны жақсылап қайрап алу.

С.Кови осы еңбегінде адамдарды реактивті және проактивті деп, екі санатқа бөледі. Жеке тиімділігі жоғары адамдарды кез-келген жағдайдан жол таба алатын, табысты адамдарға балай отырып, олардың ең бірінші қасиеті проактивтілік деп атап көрсетеді; және оның басты белгісі ретінде өзі өзгертуге шамасы келетін шаруаға ғана ден қою ерекшелігін белгілейді. Жасампаздықты анықтайтын екінші қасиет ретінде, адамның әуел бастан түпкі мақсатты ажыратып алу іскерлігі атап көрсетіледі. Бұл туралы – темірқазығын тапқан тұлғаның көңілі басқа дүниеге алаңдамай, өз-өзін басқару ұстанымынан айнымайды, сондықтан оған тән тиімділік ең негізгіге ғана баса назар аударады, - деп тұжырымдауға болады; демек, үшінші қасиет – назарды үнемі басты мәселеде ұстай білу.

Ежелгі ойшылдардың бірі Конфуцийдің «өзіңе не тілесен – өзгеге де соны тіле» деген керемет қағидасы бар. Осыны негіздей келе, С.Кови әрдайым екі жаққа да ұтымды, барлық тараптарды да қанағаттандыратын шешімдерді жүзеге асыруды ұсынады: «жеңіс үшін міндетті түрде біреудің ұтылғаны керек емес, дәл өзің сияқты екінші тараптың да жеңімпаз болуын тіле; менің жеңісім – сенің жеңісің қағидасын ұстан» дейді.

Демек, жасампаз жанға тән төртінші қасиет: «мен де ұттым; ол да ұтты» күйінде ойлану арқылы, айналасымен оң қатынас қалыптастыру іскерлігі. Автор табысты адамдарға тән бесінші дағды – әуелі түсінуге, содан кейін түсіндіре білуге ұмтылу деп атап көрсетеді. Осы ретте Г.Чэппеннің «Махаббаттың бес тілі» кітабындағы мына бір оқиғаны мысалға келтірген жөн-ау: ерлі-зайыптылар отбасына деген махаббатын жеткізуі үшін түрліше жоспар құрады; азамат демалыс күнін бала-шағасын тауға алып шығып, серуендетуді іштей жоспарлайды, ал әйел үйін жинауға ниетті; межелі уақытта екеуінің дауласып қалуы бек мүмкін; негізі екеуі де өзара сүйіспеншілік қатынасты көрсеткісі келеді, бірақ әрқайсысы өзінше жеткізіп отырғандықтан, бірін-бірі түсінбей отыр. Сондықтан, қандай да бір мәселе жөнінде кеңес беріп немесе дауласудан бұрын, сабырмен түсінуге тырысу керек; бұл – өзара тиімді коммуникациялық дағды болып табылады.

С.Кови бойынша тиімділігі жоғары жандарға тән алтыншы дағды – синергетикалық қалып; яғни өзара үйлесімдегі әрекеттестік, ынтымақтастық.

Жетінші дағды – құралды сайлап алу.

«Жасампаз жандардың жеті дағдысы» бүгінгі таңда қаншалықты өзекті? Олар елу жылдан кейін сын-тегеуріндерге шыдас бере ме? сауалдарына автор С.Кови «өзгерістер неғұрлым елеулі болып, міндеттер күрделене түскен сайын, жеті дағдының өміршендігі соғұрлым арта түспек; себебі адамдардың күйзелістері әр түрлі, ал мәселелер шешімі әрдайым жалпыға ортақ қағидаларға сүйенеді; әрі оларды ойлап тапқан мен емес, менің жасағаным – оларды жүйелеп, қалыпқа келтіргенім ғана», - деп жауап береді [1].

Т.Шварцтың «Толық қуаттылықтағы өмір» атты еңбегінде тиімділігі жоғары адамдардың мақсаттарына жетуіне және өнімді болуына көмектесетін әдеттердің қатарында келесі іс-шаралар аталады:

1) «стратегиялық сенбі», яғни бір аптада қол жеткізген жетістіктерді қайта қарап, оларды негізгі бағытпен салыстыру; келесі аптада қандай жағдайларға назар аудару керектігін жоспарлау;

2) қуат көздеріне жауап беретін тәндік, көңіл-күй, ақыл-ой және рухани салаларды үнемі саралап, талдап отыру; жетіспейтінді толықтырып, тым артығы болса теңестіріп, өзара үйлестіре білу;

3) жеке шекараны белгілеу; егер өзің қаламайтын істерге келісім беретін болсаң, басқалардың жетегінде кетесің; нәтижесінде мақсатқа жетелемейтін істерге уақыт жұмсау арқылы, өз өміріңді емес, басқалардың өмірін сүру қаупі жоғары;

4) өмірдің сан салалары бойынша менторлармен, психологтармен, коучтармен және басқа да мамандармен кеңесіп, әлсіз тұстарды байқауға немесе мәселеге басқа қырынан қарап, жаңаша ойлауға үйрену;

5) тиімділіктің түпкі мақсат емес екенін есте сақтау; үнемі нәтижеге ұмтылмай, кейде жайбарақат, тыныштықта өмір сүру маңызды [2].

Жеке тиімділікті арттыру техникасы мен әдістерін талдамас бұрын, мамандар уақтылы демалу, ұйқыны қандыру және сүйікті ісіңмен айналысуға кеңес береді. Ал, кез-келген жаңа істі бастар алдында қолданыстағы тиімділігі жоғары құралдарды қолдануды ұсынады. Олардың арасында SMART технологиясын атап өту маңызды. Бұл мақсаттарды түсінікті, нақты және қолжетімді түрде түсінуге көмектесетін тәсіл. SMART – аббревиатура, ол мақсатқа жетудің бес өлшемінен тұрады: specific – нақтылық, measurable – өлшенетіндей болу, achievable – қолжетімділік, relevant – маңыздылық, time bound – уақытпен шартталу. Бұл өмірдің барлық саласында табысты пайдалануға болатын әмбебап техника. Дәлел үшін бір мысал келтірейік; мәселен, испан тілін үйрену үшін, оны SMART-техникамен талдау:

- (S) испан тілін үйрену бойынша, нақты не үйренгің келеді?
- саяхаттауға қажетті қарапайым лексика;
- (M) тілдің деңгейі жеткілікті екенін қалай түсінуге болады?
- сөздік қорымда 200 шамасында сөздердің болуы және аудармашысыз түсінісе алатындай болу;
- (A) жүктеме көлемін және басқа да жоспарларыңды ескеру негізінде, тіл үйренуді қаншалықты күшейту мүмкін?
- аптасына кемінде 2-3 сағат бөлу және жақындарымның қолдауы;
- (R) бұл не үшін керек?
- демалыс кезінде өзіңді сенімді сезіну үшін, мысалы жергілікті тұрғындардан жағажайға қалай баруды сұрау, базарда сауда жасау, т.б.
- (T) қажетті деңгейді меңгеру үшін қанша уақыт бар?
- дайындалу үшін жарты жылдай уақыт бар.

Жеке тиімділікті арттырудың келесі тәсілі – мақсаттарды құрылымдау; оның мәні – үлкен мақсаттарды жақындату үшін, оларды бірнеше бөліктерге бөлу. Мысалы, студент веб-парақша жасауға қиналса, оны үнемі кейінге ысырады; мұндай жағдайда әуелі мәзір блогына код жазу, сонан кейін түймешіктерді «бояу», келесі ретте бетті белгілеу сынды ұсақ тапсырмаларды біртіндеп орындау нәтижелі болмақ; мұндағы ең бастысы – бастау, ақыр соңында сайттың қалай дайын болғанын байқамай да қаласың.

Тағы бір тиімді техника – «Agile-жоспарлау» деп аталады. Оның мәні – кез-келген қызметті төрт элементтен тұратын тұрақты цикл аясында қарастыру: жоспарлау, іске асыру, талдау, қалпына келтіру. Бұл тәсіл – жоспарлы уақыт аралығында іске асырылуы тиіс іс-шараларды қалауындағы құндылықтарға сәйкес орындауға ықпал етеді. Егер назар аударуды қажет ететін 6-7 сала болса, онда олардың бәрін қысқа мерзімге сыйдыруға тырыспай, біркелкі бөлу керек; мысалы, тұрмыстық міндеттерді шешуге бір апта, жобамен жұмыс істеуге 1 апта, т.с.с.

«Помодоро» техникасы да жеке тиімділікті арттыруға көмектесетін өзекті тәсілдердің бірі. Оны жүзеге асыру үшін, жұмысты бастар алдында, мысалы сағат тілін 25 минутқа бекітіп, сигнал берген кезде 3-7 минутқа үзіліс жасау; мұндай цикл бірнеше рет қайталануы мүмкін, дегенмен, стратегиялық жоспарды орындаудың оңай жолы.

Жеке тиімділікті арттырудың тағы бір пәрменді тәсілі – «үш қарапайым іс» техникасы. Адам миы инерциялы болғандықтан, бір нәрсені қарсылықсыз еңсеру үшін, оны осылай инерциямен «алдау» қажет; мысалы, студент дипломдық жұмысты жазуды қиналмай бастауы үшін, қолынан келетін үш қарапайым жұмысты жоспарлап, жасауы керек: гүлді суару, шанды сүрту, жуылған кірді жаю; бұларды оңай және толық жасау нәтижесінде, негізгі жоспарды орындауға кірісу жеңіл жүреді [3].

Жеке тиімділік – жоспарлар мен әрекеттердің нәтижесі. Ол неғұрлым жақсы болған сайын, адам соғұрлым бақытты әрі табысты бола түседі. Жоғарыда аталған техникаларға қосымша, тағы да бір концепцияны ұсынуды жөн көрдік. Психологияның өзіндік негізі тұрғысынан, жеке тиімділіктің дамуына әсер ететін «3 піл» деп аталатын тұжырымның біріншісі – адамның алдына қойған ниеті мен мақсатына байланысты; оларсыз өнімділік, әсіресе жеке тиімділік болуы мүмкін емес; екіншісі – адам бойындағы жеке ресурстарды жұмсау; бұл өте маңызды құрылым, оның көмегімен адам сәттіліктерге және жетістіктерге қол жеткізе алады; үшіншісі – қолайлы орта және қарым-қатынас дағдылары; адам өз жоспарларын жүзеге асыруы үшін, ортаның қолдаушы, қорғаушы және құрметтеу әлеуетінің маңызы зор.

Жетістікке жетудің тұрақты жолы – үздіксіз тұлғалық даму. Бұл туралы жапондық кайдзен жүйесін мысалға келтіруге болады; оның мәнісі – үнемі үздіксіз жетілу. Демек, адам өз іс-әрекетінің әрқашан табысты болуы үшін, үнемі өзін-өзі тәрбиелеумен шұғылданғаны жөн. Адамды табысқа жетелейтін жайт – оны қызықтыратын және рахат сыйлайтын жағдай. Бұл әсіресе, өзін белгілі бір әрекеттерге ешқандай қиындықсыз ынталандыра алатын икемді, елгезек адамдар; мұндай тиімділік танымдық сергектік пен мінез-құлық икемділігінің нәтижесінде пайда болады [4].

Табысқа жету жолы тек өрлеуден тұрмайды, оған құлдырау да тән. Ал, шынтуайтында, жеке тиімділіктің дамуына сәтсіздіктер де елеулі ықпал етеді. Өйткені, адамдарға қателіктен сабақ алу тән. Басқалардың қателіктеріне қарағанда, адамның санасына жеке сәтсіздіктер берік ұялайды. Бұл – адамды үйрететін, шындайтын және жаңа жетістіктерге бағыттайтын өмірдің ажырамас бөлігі; сондықтан қателесуден қорықпаған дұрыс. Өмір – ақ пен қараның алмасуынан тұрады; олар бірін-бірі толықтырып отырады деуге де болады: ақты бағалау үшін, қараны бастан өткермек керек; және керісінше – қарадан сабақ алмайынша, аққа тұрақты түрде қол жеткізу мүмкін бомайды. Жеке тиімділік бақыт пен табыстан тұрады дейтін болсақ, оның баяндылығы ақ пен қараның өзара үйлесімін сақтай білуге байланысты. Сондықтан, әр адамның өміріндегі қателіктер мен сәтсіздіктердің жеке тиімділікті қалыптастыру үрдісінде маңызы зор. Дегенмен, қателіктерді мүмкіндігінше аз жасап, басқалардың қателіктерінен сабақ алуға тырысқан жөн.

Сонымен, жеке тиімділікті арттыру үшін мақсатқа жету және жеке өнімділікті арттыру сырлары, сондай-ақ оның жолдары мен әдіс-тәсілдері қарастырылды. Енді оны дамыту құпиялары зерттеледі.

Әдебиет:

1. Кови Стивен, Р. Жасампаз жандардың 7 дағдысы: тұлғаны дамытудың тегеурінді тетіктері. - Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» ҚҚ, 2018. – 352 б. http://lib.tarsu.kz/rus2/all.doc/top-100/Kazakhskaya_literatura/Kovi_7dagdi.pdf
2. Шварц Т. Жизнь на полной мощности. Управление энергией – ключ к высокой эффективности, здоровью и счастью. – М., 2013. – 156 с.
3. Боб Йохансен, Лидеры создают будущее: десять новых качеств для неопределённого мира. - Berrett-Koehler Publishers, 2012. – 275 с.
4. Уитмор Дж. Коучинг: Основные принципы и практики коучинга и лидерства. – М.: Альпина Паблишер, 2018. – 320 с.

ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Карабекова А.Ж.

(М.Х. Дулати атындағы Тараз университеті, Тараз қ.)

Мыңжасарова С.Ү.

(№1 мектеп-гимназиясы, Жамбыл облысы)

Жаңашыл педагогтардың алдыңғы қатарлы тәжірибелері, психологиялық-педагогикалық зерттеулері негізінде жасалған концепцияларының нұсқаларында аталған мәселе айқын көрініс табады. Оқыту барысында адам қоғам және өзі туралы түрлі мағлұмат алады. Бірақ осы мағлұматтар егер де тұлға үшін маңызды болмаса өзбетінше ешқандай рөл атқармайды. Механикалық түрде есте сақтауда меңгерілген білім арқылы тұлғаның жетістігі болмауы мүмкін, сол үшін білім мен біліктерді жинақтауда нақты түсініктерді қалыптастыруға негізделген әдіс-тәсілдер кеңінен қолданылуы тиіс.

Қазіргі таңда білім беру жүйесінде электрондық байланыс жүйелерінде ақпарат алмасу интернет, электрондық почта, телеконференция, видеоконференция, телекоммуникациялық жүйелер арқылы іске асырылуда. Бірақ кез-келген жаңалықтың жақсылығымен қатар зияны да болатыны да белгілі. Мұндағы ең басты назар аударалық мәселе: олардың ара салмағы. Демек кемшілігін түзеп, зиянын жойып, артықшылығын жетілдіре түсу қажет. Ақпараттық технологияларды пайдалану негізінде жаңа әдістерді қалыптастыруға бағытталған білім беру жүйесін ақпараттандыруды зерттеу істері оқулықтар шығарумен қатарласа немесе оның алдында атқарылуы керек [1].

Тұлғаға бағдарланған оқытудың тұжырымдамасы оны жан-жақты дамытуымен бірге жеке және жас ерекшелігіне қарай қоғамдағы өзгерістерге сай даму мүмкіндігін айқындауды қарастырады. Бұл өз кезегінде, өзін-өзі тәрбиелеу және өзін-өзі бағалаумен тікелей байланысты. Өзін-өзі тәрбиелеу – тұлғаның өзінің теріс қылықтарын жойып, жағымды қасиеттерін жетілдіру жөніндегі саналы, мақсатты іс-әрекеті, ал өзін-өзі бағалау – тұлғаның өзіне сындарлы көзқараспен қарап, өз мүмкіндігін өмір талабына сәйкес бағдарлай білу, өз мақсатын нақтылау және өз ойын түйіндей білу қабілеті [2].

Жүйелі білім беру мен тұлғаны жан-жақты дамытуда жаңа технологиялардың рөлі жоғары. Ғылыми-педагогикалық әдебиеттерде іс жүзінде анықталған оқыту үрдісінің нәтижесін көрсететін әдіс-тәсілдері мен түрлері көбінде жаңашыл, инновациялық деп аталады. Инновация – жаңалық, жаңашылдық, өзгеріс деген ұғымды білдіреді. Инновация құрал және процесс ретінде әлдебір жаңалықты ендіру деген сөз. Педагогикалық процесте инновация оқыту мен тәрбиенің тәсілдері, түрлері мақсаты мен мазмұнына, мұғалім мен оқушының бірлескен қызметін ұйымдастыруға жаңалық енгізуді ұғындырады. С.И.Ожегов сөздігі бойынша: Инновация – бірінші рет шыққан, жасалған, жуық арада пайда болған, бұрынғының орнын босатып, алғаш ашылған, бұрыннан таныс емес енгізілген жаңалық. Ең алғаш «инновация» ұғымы қазақ тілінде анықтаған ғалым, профессор Н.Нұрахметов болды.

Оқу-тәрбие үрдісінде қолданылып, айтарлықтай нәтиже беріп жүрген жаңа технологиялар:

- ынтымақтастық педагогикасы;
- дамыта отырып оқыту технологиясы (Л.С.Выготский, Л.В.Занков, Д.Б.Эльконин, В.В.Давыдов);
- проблемалық оқыту технологиясы;
- түсіндіре басқарып – оза оқыту (С.Н.Лысенкова);
- оқытудың компьютерлік технологиясы;
- бағдарламалап оқыту технологиясы (Б.Скинер, Н.Краудер, В.П.Беспалько).
- деңгейлеп оқыту технологиясы (Ж.Қараев);

- ойын технологиясы;
- сын тұрғысынан оқыту технологиясы.

Бүгінде П.М. Эрдниевтің дидактикалық бірліктерді шоғырландыру технологиясы, Ш.А.Амонашвилидің ізгілікті-тұлғалық технологиясы, В.Ф.Шаталовтың оқу материалдарының белгі және сызба үлгілері негізінде қарқынды оқыту технологиясы, М.Чошановтың проблемалық модульді оқыту технологиясы, П.И.Монаховтың, В.П.Беспальконың және басқа да көптеген ғалымдардың технологиялары кеңінен танымал.

Жаңа технологияны қолдану төмендегідей кезеңдер арқылы іске асады: I кезең оқып үйрену; II кезең: меңгеру; III кезең өмірге ендіру; IV кезең дамыту. Жаңа технологияның мақсаты – оқытуды ізгілендіру, яғни оқу құралдары оқушылардың өздігінен танымдық іс-әрекетін жүргізе алатындай болуы керек. Жаңаша оқытудың негізгі түрлері: оқытудың дербес және топтық түрлері болып табылады [3]. Жаңа технологиялардың педагогикалық негізгі қағидалары:

- білім алушыға ізгілік тұрғысынан қарау;
- оқыту мен тәрбиенің бірлігі;
- өз бетімен әрекеттену әдістерін меңгерту;
- танымдық және шығармашылық икемділігін дамыту;
- әр білім алушының қабілеті мен мүмкіндік деңгейіне қарай оқыту;
- барлық білім алушылардың дамуы үшін жүйелі жұмыс істеу;
- оқу үрдісін білім алушының сезінуі.

В.В. Давыдов дамыта оқыту қағидасын бүтін жүйе ретінде қарастыруды ұсынады. Оның құрылымы мынадай: оқу қызметі оқу мақсаты мен міндеттеріне, оқу әдістерінен тұрады. Оқыту әрекетіне оқу операциялары (ұғымдарды түсіну), оқуды игеру, бақылау, оқылатын материалды меңгеру дәрежесі, ал қабылдау әрекетіне дағдылар мен біліктер жатады.

Л.В. Занковтың дамыта оқыту жүйесі 50 жылдарда дүниеге келді. Ғалымның пікірі бойынша мектеп баланы психикалық тұрғыдан дамыта алмай келеді. Ол бірнеше жылға созылған іргелі зерттеулерінде білім берудің жайы мен оны одан әрі дамытудың жолдарына талдау жасады. Оның зертханасында даму – мектеп жұмысының басты өлшемі деген идея туып, дамыта оқытудың өзіндік жүйесін жасады. Л.В. Занков жасаған дамыта оқыту жүйесін жеке тұлғаны жеделдете, қарқынды, жан-жақты дамыту жүйесі деп те атауға болады.

Деңгейлеп – саралап оқыту технологиясы. Саралап оқыту технологиясы оқу процесінің белгілі бір бөлігін қамтитын саралап оқытуды ұйымдастырудың оның құралдары мен әдістерінің жиынтығы болып табылады.

Ж.А.Қараевтың, Ә.Жүнісбектің және т.б. ғалымдардың оқыту технологиялары белсенді түрде қолданылуда. Әлемнің әртүрлі елдерінде (АҚШ-та, Ұлыбританияда, Бельгияда, Ресейде және т.б.) жүргізілген зерттеулерде оқытудың технологиялық тәсілінің тиімділігі дәлелденген. М.Поташниктің (Ресей) пікірінше, бұл бір жағдайларда – технолог-ғалымдар жасаған «индустриалдық» нұсқасы, оның мәні бекітілген ережелер мен тәсілдерді қатаң сақтау болып табылады; ал басқа жағдайларда-құрылымның «жұмсақ» нұсқасы, ол өзгерістер мен түзетулерді қажеттілігіне қарай енгізуді ұсынады.

Қазіргі кезде қоғамда болып жатқан нарықтық-экономикалық, саяси-идеологиялық және рухани-әлеуметтік өзгерістер оған белсене араласып, оның талаптарын өз бетінше шеше алатын, ортаға бейімделгіш, шығармашылық көзқарасы бар, жан-жақты үйлесімді дамыған тұлғаны қалыптастыруды талап етеді. Мұның өзі жоғары оқу орындарындағы болашақ мамандардың тұлғаға тән мағыналы құрылымын дамыту мәселесімен, инновациялық технологияларды тиімді пайдалана білумен тікелей байланысты.

Осы тұрғыдан қарағанда оқытудағы тәжірибеге бағытталған тәсіл және оқытудың инновациялық технологияларын пайдалану бәсекеге қабілетті мамандарды дайындауда тұлғаның кәсіби құзыреттілігін дамыту үшін жағдай жасау мүмкіндігін береді. Болашақ мамандарды даярлау әртүрлі деңгейде, әртүрлі кезеңде қалыптастыруды қажет ететін құбылыс. Оны білім мен білік, дағды және адамның ішкі құндылықтарына негізделген

мәдени сауаттылық, танымдық іс-әрекет дамуының деңгейі ретінде қарастыруға болады. Оқу үдерісіне еніп отырған жаңа технологиялардың ерекшелігі – тұлғаны жан-жақты дамыту. Бұрынғы оқушы тек қана тындаушы, орындаушы болып келсе, ал қазіргі оқушы өздігінен білім іздейтін тұлға екендігіне ерекше мән береміз.

Ақпараттық технологияларды білім беру жүйесіне енгізу оқу үрдісін ұйымдастырудың тиімді технологияларын таңдау мүмкіндігін береді. Білім беру саласындағы көп қолданыста жүрген ақпараттық технологиялар құралдары: интерактивті тақта, мультимедиа, интернет кеңістігі, электрондық оқыту. Ақпараттық технология бойынша жүргізілетін жұмыстарға флипчарт құру, интернет көздерімен жұмыс, оқу жетістіктерін бағалау және тестілеу жүргізу (гипертесттер, IT-тесттер) кіреді [4].

Психологиялық тренингтер оның тұлғалық дамуына ықпал етіп, белсенділігінің қалыптасуына негіз болады. Тренинг – бұл термин ағылшын тілінен енген (train-жаттықтыру деген мағынаны береді), кең және тар мағыналарда қолданылады, дайындық және машықтану дегенді білдіреді. Соңғы кездері терминнің кең мағынадағы түсінігі көп таралған, оған белсенділіктің бірнеше түрі бірігеді: демонстрация, жекелік кеңес беру, пікір-сайыс, рөлдік ойын, сыни жағдайларды талдау, тренингтік ойындар, компьютерлік бағдарламалар негізінде тренингтер, интерактивті бейнебағдарламалар, өзіндік білім алу үшін қолданылатын тренингтердің оқу құралы, нақты жағдайлардың анализдері (кейс-стади), жұмыс орындарындағы нұсқаулар.

Психологиялық тренингтер даярлауда, тұлға белсенділігін дамытуда тиімді құрал болып табылады. Тренингтің негізгі міндеттері: өзін-өзі тану, түсіну, тұлғалық даму тәсілдерін таба білу; ойдың икемділігін, тапқырлығын талап ету, өзгешелігін дамыту; ойлаудың дәлдігі мен жылдамдығын жаттықтыру; қиялды, шығармашылық қабілетті дамыту; өзінің және өзгенің даралығын бағалау, өзін-өзі құрметтеу; коммуникативтік дағдыны дамыту, қарым-қатынастың түрлі әдіс-тәсілдерін меңгеру; өзі, өз құқығы мен міндеттері туралы ойларын дамыту; көңіл-күйді көтеру, сезім мен эмоцияны реттеу.

Жаңа технологияны қолдану негізінде келешек ұрпақтың еркін дамуына, жан-жақты білім алуына, белсенді, шығармашыл болуына жағдай жасау – әрбір педагогтың міндеті.

Әдебиет:

1. Қазақстан Республикасы Н.Ә. Назарбаевтың «Интеллектуалды ұлт-2020» ұлттық бағдарламасы // <https://aikyn.kz>. 30.01.2008.
2. Рогов Е.И. Личность учителя: Теория и практика. – Ростов-на-Дону, 2009. – 96 с.
3. Мынбаева А.К., Тихомирова В.Т., Вишневская А.В. Развитие интеллектуальных способностей студентов университета как фактор повышения интеллектуального потенциала Казахстана. – Алматы: Қазақ университеті, 2015. – 190 с.
4. Әділшынова З.П. Кәсіби құндылық бағдарды қалыптастыру// Қазақстан мектебі. – 2017.– №4. 41 б.

ӘОЖ 376

ПЕДАГОГИКАДАҒЫ ЗАМАНАУИ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕР, ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Каршалова А.С.

(«С. Шаймердерденов атындағы қалалық классикалық гимназия» КММ, Петропавл қ.)

Малибаева А.М.

(М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті)

Қазіргі білім берудің басым бағыты білім беру сапасын арттыруға және білім беру процесі субъектілерінің білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған педагогикалық инновацияларды іздеу және енгізу болып табылады. Осыған байланысты педагогикалық қоғамдастықта оқыту процесінің жоғары нәтижелілігін және педагогикалық

қызметтің тиімділігін қамтамасыз ететін педагогикалық қызметтің психологиялық аспектілері туралы ғылыми пікірталас өзектілігін жоғалтпайды.

Білім беру іс-әрекетінің психологиясын оқыту процесіне, білім алушының оқу іс-әрекеті мен жеке басының психологиясына, педагогикалық еңбектің құндылықтары мен технологияларының тасымалдаушысы ретінде мұғалімнің жеке басының психологиясына заманауи педагогикалық тәсілдерді талдау негізінде ашуға болады. Қазіргі білім жүйелі және белсенді тәсілге негізделген, оның негізінде құзыреттілік және тұлғаға бағытталған оқыту модельдері жатыр. Құзыреттілік тәсілдің негізгі құрамдас бөліктері: білім алушының жеке басының білім беру құзыреттілігін қалыптастыруға бағытталған білім беру мақсаты, жеке тұлғаға бағытталған оқытудың негізін құрайтын білім алушылардың жеке психологиялық ерекшеліктерін есепке алу негізінде оқу мазмұнын, технологияларын интеграциялау және оқыту процесін ұйымдастыру.

Психологиялық аспектілер білім беру саласында заманауи оқыту әдістері мен технологияларын қолдануда маңызды рөл атқарады. В.И. Байденконың пікірінше, білім берудің құзыреттілік парадигмасындағы педагогикалық қызметтің психологиялық аспектілері «вариативтілікті, әрқайсысы үшін икемді талаптарды, оқытудың жекешелігін ескеруді, мазмұнды және әдістемелік мәселелерді шешу үшін кеңістіктің ашықтығына ие білім беру мақсаттарын» ұсынады. Олардың маңызды болуының бірнеше себептері:

Жеке қажеттіліктерге бейімделу: оқушылардың оқу стилі, қалауы және жұмыс қарқыны әртүрлі. Психология әр оқушының жеке қажеттіліктерін анықтауға және оқыту әдістері мен технологияларын сол қажеттіліктерге сәйкес келтіруге бейімдеуге көмектеседі. Мысалы, ақпаратты визуализациялау немесе интерактивті тапсырмалар жасау үшін әртүрлі технологиялық құралдарды қолдануға болады, осылайша әртүрлі қалаулары бар оқушылар материалды тиімдірек игере алады.

Эмоционалды әл-ауқатты қолдау: оқу процесі кейбір оқушылар үшін, әсіресе жаңа технологияларды қолдану кезінде стрессті тудыруы мүмкін. Психологиялық аспектілер оқу кезінде туындауы мүмкін эмоционалдық қиындықтарды анықтауға және жеңуге көмектеседі. Эмоцияны тану, мотивациялық күшейту, кері байланыс және жеке қолдау студенттердің қызығушылығы мен қатысуын арттырады, олардың мотивациясын жақсартады және стрессті азайтады.

Мотивация және қатысу: психологиялық аспектілер оқушылардың мотивациясы мен оқуға қатысуына айтарлықтай әсер етуі мүмкін. Мысалы, геймификацияны немесе марапаттау жүйелерін пайдалану оқушыларды жақсы нәтижелерге қол жеткізуге және оқуға күш салуға ынталандыруы мүмкін. Сондай-ақ, мотивациялық факторларды түсіну және мотивация әдістерін қолдану оқудың жағымды ортасын құруға және тұрақты дамуды ынталандыруға көмектеседі.

Әлеуметтік өзара әрекеттесу: психологиялық аспектілер әлеуметтік дағдыларды дамытуда және оқушылар арасындағы өзара әрекеттесуде маңызды рөл атқаруы мүмкін. Оқытудың заманауи әдістері мен технологияларын коммуникациялық және әлеуметтік дағдыларды дамытуға ықпал ететін ұжымдық жұмысты, топтық жобаларды және бірлескен оқытуды құру үшін пайдалануға болады.

Заманауи психологиялық зерттеулер адамдардың қалай үйренетінін, олардың оқуына қандай факторлар әсер ететінін және қандай әдістер тиімдірек екенін жақсырақ түсінуге мүмкіндік береді. Оқу процестеріне қатысты негізгі теориялардың бірі-конструктивизм теориясы. Бұл теорияға сәйкес, оқыту-бұл оқушылар өздерінің білімдері мен әлем туралы түсініктерін құруға белсенді қатысатын белсенді процесс. Олар жаңа білімді өздерінің тәжірибелері мен бұрынғы білімдері негізінде қалыптастырады. Оқушыларға олардың оқу процесіне белсенді қатысуына ықпал ететін ортаны, сондай-ақ өз бетінше және сыни тұрғыдан ойлау мүмкіндігін қамтамасыз ету маңызды.

Тағы бір маңызды теория әлеуметтік-мәдени көзқарас теориясы. Бұл теорияға сәйкес, оқыту-бұл мәдениет пен қоғам контекстінде болатын әлеуметтік процесс. Басқа адамдармен қарым-қатынас және белсенді әлеуметтік қарым-қатынас оқытудың негізгі факторлары

болып саналады. Оқушылар мұғаліммен, құрдастарымен және басқа оқу пәндерімен өзара әрекеттеседі, білім мен идеялармен алмасады, бұл олардың білім алуына және жаңа білімді игеруіне ықпал етеді.

Оқу процесінің маңызды аспектісі-әр оқушының жеке басын түсіну. Әр оқушының жеке айырмашылықтары олардың білімді игерудегі тиімділігіне әсер етуі мүмкін. Мысалы, кейбір оқушылар топта оқуға ыңғайлы болуы мүмкін, ал басқа оқушылар жеке назар мен көзқарасты қажет етеді. Оқушылардың жеке қажеттіліктері мен қалауларын түсіну қазіргі заманғы оқыту әдістерінде қолданылатын маңызды қағида болып табылады.

Тағы бір маңызды аспект-оқушыларды ынталандыру. Психологиялық зерттеулер мотивацияның оқу тиімділігінде шешуші рөл атқаратынын көрсетеді. Оқу материалына деген ынтасы мен қызығушылығы жоғары оқушы білімді игеруде тиімдірек болады. Оқытудың заманауи әдістері оқушының қызығушылығы мен мотивациясын ынталандыратын мотивациялық ортаны құруға баса назар аударады.

Оқытуда технологияны қолданудың маңыздылығын да атап өтеміз. Заманауи психологиялық зерттеулер технология оқыту әдістерінің тиімділігін айтарлықтай жақсартатынын көрсетеді. Интерактивті білім беру бағдарламаларын, мультимедиялық материалдарды және онлайн ресурстарды пайдалану оқу процесін оқушылар үшін қызықты әрі тиімді ете алады. Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, оқу процестеріне қатысты заманауи психологиялық теориялар мен принциптер оқушылардың оқу процесіне белсенді қатысуын, Әлеуметтік және мәдени факторлардың өзара әрекеттесуін, оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруді, мотивациялық орта құруды және технологияларды қолдануды көрсетеді. Осы принциптер мен теорияларды оқытудың заманауи әдістеріне енгізу оқушылардың білімі мен дамуы үшін тиімді жағдай жасауға мүмкіндік береді.

Оқытудың заманауи әдістері мен білім беру технологиялары психологиялық тұрғыдан үлкен маңызға ие. Олар мұғалімдерге тиімдірек оқу бағдарламаларын, сондай-ақ әрбір оқушы үшін жеке оқыту әдістерін жасауға мүмкіндік береді. Қазіргі оқыту әдістерінің негізгі психологиялық аспектілерінің бірі-оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеру. Технологияның көмегімен әр оқушының білім деңгейін, қызығушылықтары мен қабілеттерін ескере отырып, Жеке оқу жоспарларын құруға болады. Бұл сізге ыңғайлы және тиімді білім беру ортасын құруға мүмкіндік береді. Тағы бір маңызды аспект-материалды тереңірек игеруге және сыни ойлауды дамытуға ықпал ететін ойын және интерактивті оқыту әдістерін қолдану.

Психологтар білім беруде ойын элементтерін қолдану оқу мотивациясын жақсартуға, сондай-ақ оқушылардың шығармашылық ойлауын дамытуға ықпал ететінін атап өтті.

Сондай-ақ, қызықты және қызықты оқу ортасын құру үшін технологияның мүмкіндіктерін ескеру маңызды психологиялық аспект болып табылады. Мультимедиялық материалдар, онлайн білім беру платформалары және виртуалды зертханалар оқушыларға оқу процесіне енуге және үлкен қуанышпен оқуға мүмкіндік береді. Сонымен, заманауи оқыту әдістері мұғалімдерге оқушылардың үлгерімін тиімдірек бақылауға және оқу бағдарламаларын олардың қажеттіліктеріне сәйкес бейімдеуге көмектеседі. Бұл оқушылардың оқу ортасындағы психологиялық жайлылығын жақсартуға ықпал етеді.

Әдебиет:

1. Білім берудің барлық деңгейінің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты
2. Ф. Б. Бөрібекова Н. Ж. Жанатбекова Ф. Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар , Оқулық -Алматы, 2014 ж.
3. Таубаева Ш. Т., Барсай Б. Т. Оқытудың қазіргі технологиялары. Алматы, 2005ж.
4. <https://aqiqat.kazgazeta.kz/news/10056> <https://aqiqat.kazgazeta.kz/news/10056>

ОТНОШЕНИЕ ДЕТЕЙ-СИРОТ И ДЕТЕЙ, ОСТАВШИХСЯ БЕЗ ПОПЕЧЕНИЯ РОДИТЕЛЕЙ, К УСТРОЙСТВУ В СЕМЬЮ

Комкина Т.М., Гумель Е.Б.

(СКУ им. М. Козыбаева, г. Петропавловск)

Елеусизова А.Б.

(КГУ «Детская деревня семейного типа», г. Петропавловск)

В Казахстане нужно проводить комплексную работу, чтобы в конечном счете упразднить детские дома. Такое мнение высказал Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев на VIII Гражданском Форуме в 2018 году [1].

В настоящее время государственная политика Казахстана направлена на то, чтобы каждый ребенок, оставшийся без попечения родителей, мог расти в полноценной семье. В стране продолжается политика деинституционализации детских домов.

В 2024 году из 21387 детей-сирот 17660 воспитываются в казахстанских семьях. Ежегодно в Казахстане принимают в семьи более 1000 детей-сирот [2].

Требования, которые предъявляются к приемным родителям:

- не должны состоять на учете в наркологическом или психоневрологическом диспансерах;
- не должны иметь непогашенную или неснятую судимость;
- необходимо иметь постоянное место жительства, наличие собственной жилплощади не обязательно, достаточно предоставить договор аренды;
- обязателен подтверждаемый доход, который будут рассчитывать исходя из прожиточного минимума на каждого члена семьи;
- усыновителями могут быть лица старше 18 лет и имеющие гражданство;
- физическое здоровье должно позволять воспитывать детей.

Существуют несколько форм устройства детей в семью, это: усыновление, опека, патронат, приемная семья, гостевая семья.

Усыновление (удочерение) - форма устройства ребенка в семью, при которой юридически устанавливаются родственные связи между ребенком и человеком или супружеской парой, не являющимися его родными отцом и матерью. Все права и обязанности усыновленного ребенка приравниваются к правам и обязанностям родных детей.

Опека и попечительство - форма устройства детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей (ОБПР), в целях их содержания, воспитания и образования, а также для защиты их прав и интересов; опека устанавливается над детьми, не достигшими возраста 14 лет; попечительство устанавливается над детьми в возрасте от 14 до 18 лет.

Устройство ребенка под опеку или попечительство осуществляется с учетом его мнения. Назначение опекуна ребенку, достигшему возраста десяти лет, осуществляется только с его согласия. Передача братьев и сестер под опеку или попечительство разным лицам не допускается, за исключением случаев, если такая передача отвечает интересам детей.

Патронат - форма воспитания, при которой дети-сироты, дети, оставшиеся без попечения родителей (родителя), передаются на патронатное воспитание в семьи по договору, заключаемому органом, осуществляющим функции по опеке или попечительству, и лицом, выразившим желание взять ребенка (детей) на воспитание.

Приемная семья – форма устройства в семью, принявшую на воспитание не менее четырех и не более десяти детей-сирот, детей, оставшихся без попечения родителей, находящихся в организациях образования для детей-сирот, детей, оставшихся без попечения родителей.

Гостевая семья – семья, временно принявшая на воспитание детей-сирот, детей, оставшихся без попечения родителей, находящихся в организациях всех типов (образовательные, медицинские и другие), в периоды, не связанные с образовательным процессом (каникулы, выходные и праздничные дни).

Не смотря на государственную поддержку, процесс устройства ребенка в семью связан с многочисленными трудностями. Семья, принявшая решение взять ребенка, берет на себя серьезную ответственность, с которой не всегда справляется. Об этом свидетельствует большое количество возвратов детей в детские дома. Сенатор Амангельды Толамисов в 2023 году озвучил депутатский запрос, в котором поднял проблему возврата усыновленных детей обратно в детские дома. По словам парламентария, за последние пять лет такие случаи в Казахстане выросли на 64 процента [3]. Для профилактики возвратов детей, а также для того, чтобы подготовить кандидатов в родители к родительству, помочь подготовиться к усыновлению ребенка, разъяснить условия, порядок и все необходимые процедуры, дать слушателям знания, необходимые для успешного создания новой семьи с 2020 года в Казахстане ввели обязательную психологическую подготовку для будущих приемных родителей.

В школе приемных родителей кандидаты в родители могут озвучить свои опасения относительно взаимодействия с приемным ребенком, и получить на них комментарии и рекомендации специалиста. Конечно же, определенные опасения есть не только у будущих родителей, но и у детей.

Для того, чтобы изучить отношение детей сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, к жизни в семье, ожидания и опасения, которые у них есть, нами был проведен онлайн-опрос среди воспитанников КГУ «Детская деревня семейного типа» г. Петропавловска. В опросе приняли участие 30 детей, в возрасте от 8 до 17 лет.

Выбирая предпочтительную форму устройства в семью, 26% респондентов (8 человек) указывают гостевую семью. Гостевую семью ребята могут посещать в каникулы, праздничные дни, выходные. Гостевой режим помогает ребенку выйти за рамки, созданные системой воспитательного учреждения, прочувствовать, как функционирует общество, семья: понять функции членов семьи, получить навыки ведения хозяйства и общения со взрослыми и другими детьми в семейном кругу. Тем не менее в устройстве в гостевую семью есть и свои риски. Семья, которая принимает ребенка по праздникам, в гости, стремится создать для него максимально комфортные условия, праздничную обстановку. Из-за этого у ребенка может сформироваться ошибочное представление о том, что жизнь в семье — это только праздник, отдых и радость.

Для 19% детей (6 человек) ни одна и из форм устройства в семью не является предпочтительной, они вообще не хотели бы переходить в семью. Такие ответы чаще всего дают ребята, которые проживают в детской деревне более 3х лет. Эти дети уже прошли процесс адаптации, привыкли к режиму, правилам деревни, маме-воспитателю и другим ребятам в доме.

16% ребят (5 человек) хотели бы, чтобы их усыновили (удочерили). В результате усыновления у взрослых возникают личные неимущественные и имущественные права и обязанности, приравняемые к правам и обязанностям родственников по происхождению. Для детей это может казаться гарантией того, что их не вернут обратно в детскую деревню, признаком стабильности жизни.

Также 16 % детей (5 человек) предпочли бы жить в приемной семье, т.е. в такой семье, которая взяла на воспитание не менее 4 детей. Такой выбор может быть обусловлен тем, что в этом случае в одну семью могут попасть дети, ставшие уже близкими друг другу по детской деревне.

10% опрошенных детей (3 человека) выбрали опеку в качестве формы устройства в семью. Можно предположить, что этим детям важно после достижения совершеннолетия быть свободными от опекуна. В отличие от усыновления, где отношения между ребенком и усыновителем и родственниками усыновителя устанавливаются навсегда, при опеке

отношения между ребенком и опекуном (попечителем) устанавливаются до достижения ребенком 18 лет.

6 % детей (2 человека) отмечают, что хотели бы вернуться в родную семью, домой. Похожий ответ дал еще один воспитанник, он отметил, что хотел бы вернуться домой, к бабушке или же предпочел, чтобы кто-то из знакомых оформил гостевую семью. Такой ответ дали ребята, которые пробыли в детской деревне менее одного года и, возможно, еще проходящие процесс адаптации. Следует также отметить, что этим ребятам по 15-16 лет, т.е. они покинули семью, будучи уже достаточно взрослыми, привыкшими к тому образу жизни которым они жили и к своим родителям.

На вопрос «Как ты думаешь, какие трудности могут возникнуть в приемной семье?» 50% респондентов (15 человек) дали ответ - не сойдемся характером с членами семьи. Ребята понимают, что приемные родители — это люди с совершенно иной системой ценностей, мировоззрением, условиями организации быта; привыкнув жить в неблагополучной семье, с попустительским стилем воспитания, детям очень трудно принимать какие-либо требования и правила.

16% детей (5 человек) отметили, что трудностью организации в семью будет то, что они будут скучать по детской деревне, к которой уже привыкли.

Для 13% детей (4 человек) проблемой является то, что они считают, что не смогут привыкнуть к новому дому. Такой ответ дают ребята 14-15 лет. Проживание в приемной семье означает не только новый дом со своими правилами, но и новую школу, новых родственников, друзей, это тревожит ребят.

7% ребят (2 человека) отмечают, что трудностью является то, что приемные родители не смогут их полюбить, такое же количество респондентов (7%) указывают, что они не смогут полюбить приемных родителей. Как мы видим, опасения по поводу отсутствия любви выражают очень немногие дети, не смотря на очевидную важность тесной эмоциональной связи между близкими людьми. Возможно, незначимость любви для воспитанников, объясняется нарушенным чувством привязанности, которое сформировалось у них за годы жизни в неблагополучных семьях.

Преимуществом проживания в приемной семье по сравнению с интернатным учреждением 42% опрошенных (13 человек) видят в более свободной жизни. Ребята, проживающие в детской деревне, должны подчиняться правилам, уставу, режиму, которые, по их мнению, ограничивают их. В родных семьях, где дети проживали ранее таких ограничений, не было, поэтому для ребят важно вернуть себе потерянную свободу.

Для 20% детей (6 человек) жизнь в приемной семье означает возможность почувствовать себя «как все».

13% респондентов (4 человека) отмечают, что для них приемная семья – это определенные возможности в будущем, потому что поддержка семьи означает и престижное образование, и материальное благополучие, и другие блага.

Такое же количество воспитанников (13%) в качестве плюса приемной семьи указывают факт того, что жизнь в приемной семье позволит им почувствовать, что они кому-то нужны.

Для 7% респондентов (2 человека) жизнь в приемной семье означает материально обеспеченную жизнь.

На вопрос «Известны ли тебе случаи, когда ребенок смог хорошо адаптироваться в приемной семье?» 75% ребят (23 человека) ответили утвердительно. Эти данные свидетельствует о том, что, в целом, дети положительно относятся к жизни в приемной семье и верят, что приемная семья может стать хорошей заменой интернатному учреждению.

Об этом же свидетельствует ответы на следующий вопрос анкеты. Отвечая на вопрос «Как тебе кажется, смогут ли приемные родители относиться к приемному ребенку, как к родному?» 62% воспитанников (19 человек) отвечают положительно. 33 % детей (10 человек) считают, что приемные родители не смогут научиться относиться к чужому ребенку как к родному. Двое респондентов затруднились ответить на этот вопрос.

Обобщая результаты анкетирования, можно сказать, что в целом, воспитанники детской деревни положительно относятся к возможности жизни в приемных семьях, очевидным преимуществом жизни в приемной семье являются возможность свободной жизни, возможности в будущем, а также позволит им почувствовать себя «как все». Большой процент опрошенных детей в качестве трудности, которая может возникнуть при проживании в приемной семье, указывают на то, что они могут не сойтись характером с приемными родителями.

Выбирая форму устройства в семью, ребята указывают разнообразные формы: гостевая семья, приемная, опекунов, усыновление, а также есть такие воспитанники, которые предпочли бы остаться в детской деревне.

Таким образом, устройство детей в семьи является предпочтительными для детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, об этом свидетельствует и тенденции, поддерживаемые государством и, что самое важное, мнение самих детей. Для профилактики возвратов детей в интернатные учреждения, для ускорения процесса адаптации детей в семьях, для комфортного взаимодействия в системе приемный родитель-приемный ребенок, необходимо на этапе знакомства и установления контакта выяснять ожидания, опасения, планы, традиции обеих сторон.

Литература:

1. Официальный сайт Президента Казахстана Akorda.kz. - Режим доступа: //URL: https://www.akorda.kz/ru/events/astana_kazakhstan/participation_in_events/uchastie-v-viii-grazhdanskom-forume-kazahstana (дата обращения - 13.02.2025)
2. Международное информационное агентство «Казинформ». - Режим доступа: //URL: <https://www.inform.kz/ru/svishe-tisyachi-detey-sirot-prinimayut-v-semi-ezhegodno-v-kazahstane-43830c> (дата обращения - 13.02.2025)
3. Сетевое издание «Интернет ресурс Tengrinews». - Режим доступа: //URL: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/kazahstantsyi-stali-chasche-vozvraschat-detey-obratno-09740/ (дата обращения – 13.02.2025)

ӘОЖ 740.1

МАМАНДЫҚ ТАҢДАУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ФАКТОРЛАРЫ: ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА КӘСІБИ БАҒДАР БЕРУДІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Куатова М.К.

(Астана қаласы әкімдігінің ШЖҚ «Қалалық мониторинг және жедел әрекет ету орталығы» МКК психологы)

Мамандық таңдау бүгінгі күнде жоғары сынып оқушылары үшін ҰБТ сәтті тапсырып, сол жолдағы қиындықтардан өтудің маңыздылығы сияқты, алдын ала ойланып, дайындықты қажет ететін бағыттардың бірі. Бүгінгі таңда кәсіби бағдар беру жұмыстардың қарқыны мен маңыздылығы туралы жар салып айтылғанымен, басқада саларлардың көлеңкесінде қалып қоятындығын ескеру қажет.

Жоғары сынып оқушылары үшін кәсіби бағдар берудің маңыздылығы зор. Бұл кезеңде оқушылар өздерінің болашақ мамандығын таңдауға бет алады, ал дұрыс таңдалған мамандық олардың өмірлік жолына, табысына әсер етеді.

Кәсіби бағдар берудің негізгі мақсаты – оқушыларға өздерінің қабілеттері мен қызығушылықтарына сәйкес келетін мамандықты таңдауға көмектесу. Бұл процесс оқушылардың өздерін тануын, әртүрлі мамандықтармен танысуын және болашаққа жоспар құруын қамтиды. Мамандық таңдаудағы психологиялық факторлардың маңыздылығына тоқталатын болсақ:

- Қызығушылықтар, бейімділіктер, құндылықтар, тұлға түрі және қабілеттер сияқты психологиялық факторлар мамандықтың адамның жеке ерекшеліктеріне қаншалықты сәйкес

келетінін анықтауға көмектеседі. Адам өзіне шынымен де қызықты және қабілетімен сәйкес келетін іспен айналысқанда, жұмыс оған ләззат пен қанағаттану сезімін сыйлайды.

- Егер мамандық психологиялық факторларға сәйкес таңдалса, адам өз жұмысында көбірек ынталандырылады, дамуға және жетістікке жетуге ұмтылады. Бұл, өз кезегінде, оның еңбек тиімділігінің жоғарылауына және кәсіби өсуіне әкеледі.

- Егер мамандық дұрыс таңдалса, адам өзін жұмыста жайлы және сенімді сезінеді, бұл қанағаттануға және кәсіби күйіп қалу қаупінің төмендеуіне әкеледі.

- Өз психологиялық ерекшеліктерін түсіну адамға өзінің кәсібінде қай бағытта даму керектігін, табысқа жету үшін қандай дағдылар мен білімді алу керектігін анықтауға көмектеседі. Бұл неғұрлым саналы және мақсатты түрде кәсіби дамуға ықпал етеді.

Кәсіби бағдар беру бойынша мектеп оқушыларын психологиялық тұрғыдан дайындау мен ақпараттандырудың маңыздылығы мен қай сыныптан бастап жүйелі жұмыс жүргізілуі қажет деген сұрақ туындайды.

- 8-9 сынып оқушылары әлі де кәсіп таңдау туралы ойланбайды, сондықтан оларды кәсіптер әлемімен таныстыру, әр түрлі мүмкіндіктер мен перспективалар туралы айту маңызды. Кәсіби бағдарлау коммуникативтік дағдыларды, командалық жұмыс істеу қабілетін, сыни ойлауды және кез келген кәсіпте пайдалы болатын басқа да қасиеттерді дамытуға бағытталған әр түрлі тренингтер мен жаттығуларды қамтуы мүмкін.

- Жоғары сыныптарда оқушылар болашақ кәсібін таңдауға неғұрлым саналы түрде қарайды, сондықтан кәсіби бағдарлау іс-шаралары олар үшін неғұрлым пайдалы және тиімді болады. 10 - 11 сыныптарда жоғары оқу орындарына және колледждерге түсуге белсенді дайындық басталады, сондықтан оқушыларда қайда түскісі келетіні және қандай емтихандарды тапсыру керектігі туралы нақты түсінік болуы маңызды.

2019 жылы Қарақат Әбден – Астана қаласы мәслихатының депутаты, «Қазақ қызы» қоғамдық бірлестігінің негізін қалаушы, Астана қаласы жеке мектепке дейінгі ұйымдар қауымдастығының төрайымының айытуынша: «Зерттеулерге сәйкес, бүгінгі таңда оқушылардың тек 10-15 пайызы ғана болашақта кім болғысы келетінін біледі. Тиісінше, қалған көпшілік, яғни кем дегенде 85 пайыз түлектер «кейін көреміз» қағидасы бойынша мамандық таңдайды. Ал бұл 85 пайыз – өте үлкен көрсеткіш. Статистикаға сәйкес, еңбек нарығындағы вакансиялардың 70 пайыздан астамын жұмысшы және техникалық мамандықтар құрайды. Алайда, мамандық таңдауда оқушылар мен студенттер көбінесе оқу орнының беделі мен мамандықтың атауына ғана сенеді. Нәтижесінде бүгінде, өкінішке орай, еңбек нарығында сұранысқа ие емес заңгерлердің, экономистердің үлкен армиясы пайда болады».

Кәсіби бағдар беру саласындағы тәжірибеме сүйене келе, қазіргі таңда егер жоғары сынып оқушыларын 100% мөлшермен қарастыратын болсақ, өкінішке орай 80% оқушылар мамандық таңдауда 11-сыныпта жаңа оқу жылының басында (яғни қыркүйек-қазан айлары аралығында), тіпті кей жағдайда оқу жылының ортасы дейін болашақта қандай мамандық иесі боламын деген сұрақтың жауабын таба алмай арпалысып жүретін жағдайлар кездеседі.

Жеке консультация алып өзінің мамандығын айқындағысы келетін (дәл жоғарыда аталған категориядағы) оқушылар мен әңгімелесу барысында, көпшілігі өзінің мүмкіндігі мен қабілеті, қалауы мен біліміне емес, болашақта меңгеретін мамандыққа қажетті болған пәнге назар аударып, пәннің арғы жағында тұрған мамандыққа көзжұма қарайтындығы бар.

Университетте оқыған мамандығынан мүлдем өзгеше салада табысқа жеткен көптеген атақты тұлғалар бар:

- Натали Портман – «Оскар» сыйлығының лауреаты, танымал актриса. Оның Гарвард университетінің психология бакалавры дәрежесі бар.

- Дуэйн Джонсон - танымал актер және рестлер. Ол Майами университетінде криминалистика және физиологияны оқыған.

- Квентин Тарантино - мәдениетті режиссер, сценарист және актер. Оның жоғары білімі жоқ, ол 15 жасында кинотеатрда жұмыс істеу үшін мектепті тастап кеткен.

- Стив Джобс - Apple компаниясының негізін қалаушы. Ол Рид колледжіне оқуға түсіп, жарты жылдан кейін оқуын тастап кеткен.

- Билл Гейтс - Microsoft корпорациясының негізін қалаушы. Ол Гарвард университетінде оқыған, бірақ өз компаниясын дамытуға толығымен арнау үшін оны тастап кеткен.

Бұл өз мамандығы бойынша жұмыс істемей табысқа жеткен адамдардың кейбір мысалдары ғана. Олардың көпшілігі өз таланттарының, табандылығының, еңбекқорлығының және жаңа жағдайларға бейімделе білуінің арқасында табысқа жетті.

«Әрбір бесінші жас қазақстандық мамандығы бойынша жұмыс істемейді» - еңбек ресурстарын дамыту орталығының сарапшылары осындай мәліметтерді жариялады. Олардың айтуынша, жас мамандар еңбек нарығында тәжірибелі қызметкерлерге қарағанда бәсекеге қабілетсіз. Оларға дағдылар, тәжірибе және білім жетіспейді. Осы себепті өнеркәсіп пен агроөнеркәсіптік кешенде жастардың жұмыспен қамтылу деңгейі төмендеп, еңбекке қабілетті жастардың қызмет көрсету және сауда салаларына ауысуы байқалады. «Тәжірибелі адамдардан айырмашылығы, жастар еңбек нарығындағы өзгерістерге көбірек осал» - дейді Еңбек ресурстарын дамыту орталығының сарапшылары. Олар білім деңгейі мен түлектердің одан әрі жұмысқа орналасуы арасындағы өзара байланысты байқады. Белгілі болғандай, жұмыспен қамтылған жастардың 20% - ға жуығы мамандығы бойынша жұмыс істемейді.

Кәсіби бағдар беру бойынша әлемдік деңгейдегі мысалдар біз үшін үлгі алатын, үйренетін, және бірлесе қадам басуға таптырмас мүмкіндік болып табылады. Солардың біршамасына көз жүгіртіп өтсек:

- Швейцариялық мемлекеттік кәсіби бағдар беру бойынша ақпараттандыру орталығы. Берн Кантон өзінің 8 ақпараттық орталығының тұжырымдамасын әзірледі, ол кәсіби даярлық, колледждерде оқу және мансаптық өсу мәселелері бойынша кеңес беруді жеңілдету үшін автоматтандыру мен цифрландыру элементтерін біріктіреді. Бұл тұжырымдаманың негізгі мақсаты - әртүрлі топтарға, соның ішінде жастарға, білім деңгейі төмен адамдарға және мүмкіндігі шектеулі жандарға, пайдалануда қиындықтарға тап болғандар үшін қолжетімді және түсінікті ақпарат беру бойынша көмек көрсету. Орталықтар заманауи технологияларды пайдалана отырып, тұтынушыларға қажетті ақпаратты табуға және онымен жұмыс істеуге көмектеседі. Бұл өз кезегінде олардың кәсіби бағдарлануына және мансаптық өсуіне ықпал етеді.

- 2008 жылы Канадада іске қосылған «Нағыз ойын» (The Real Game) - бұл мектеп оқушыларына, жастарға және ересектерге өмірлік дағдылар мен мансапты басқару дағдыларын дамытуға көмектесу үшін цифрлық рөлдік ойындар мен жасанды интеллектің озық технологияларын пайдаланатын бірқатар цифрлық кәсіби бағдарлау бағдарламаларынан тұрады. Ол мансапты зерттеу, жоспарлау және басқару дағдыларын дамытуға, кәсіптердің кең спектрі туралы хабарды арттыруға, білім деңгейі мен өмір салты нұсқалары арасындағы өзара байланысты анықтауға, сондай - ақ еңбек әлемінің өзгеруіне әсер ететін әлеуметтік, экономикалық және технологиялық үрдістердің табиғатын түсінуге бағытталған. "Нағыз ойынның" негізгі элементі - рөлдік ойын. Әрбір студент Канаданың көптеген өнеркәсіп секторларын қамтитын әртүрлі заманауи жұмыс орындарының біріндегі ересек кейіпкерді сомдайды. Рөлдер әдетте кездейсоқ тағайындалады. Оқушылар бірнеше күн, апта немесе ай бойы өз рөлдерін ойнаған кезде, олар өздері және ересек өмірлері туралы құнды және ұзақ әсер ететін түсінікке ие болады. Ойын төрт бөлікке бөлінген: «Күн көру», «Өмір сапасы», «Өзгерістер мен таңдау» және «Жеке саяхат».

- Висконсин штатындағы (АҚШ) академиялық және мансаптық жоспарлау. Академиялық және мансаптық жоспарлау (АМЖ) - бұл студенттерді колледжге түсуге, мансапқа және өмірге дайындауға бағытталған жекелендірілген бағдарлама. Бұл Әлеуметтік білім беру департаментінің (DPI) әрбір студенттің орта мектепті бітіріп, жұмысқа дайын болуы туралы жалпы көзқарасының бір бөлігі. 2017 жылдан бастап Висконсин мектеп кеңестері «мектеп округінің 6 - 12 сынып оқушыларына академиялық және мансаптық жоспарлау қызметтерін көрсетуге» міндетті болды. АМЖ моделі мансапты дамытуды K12 -

ге өзін - өзі тану, мансапты зерттеу, сондай - ақ мансапты жоспарлау және басқару үшін енгізу бойынша зерттеу ұсыныстары негізінде жасалды.

Егер әлемдік тәжірибелерді қарастыратын болсақ олар өте көп және әрқайсысының өзіндік ерекшеліктері мен артықшылықтары бар. Дегенмен қазіргі таңда біздің елімізде де аталмыш бағыт бойынша біршама алға бастап келе жатқан дамуларды атап айта аламыз.

Оларға:

- «Жаңа мамандықтардың атласы» - жоғары сынып оқушылары мен олардың ата - аналарына болашақ мамандықтар әлемін бірге зерттеуге, перспективаларды талқылауға және оқыту мен мансаптың оңтайлы стратегиясын таңдауға көмектесетін құрал. Сұранысқа ие болатын мамандықтар туралы өзекті ақпарат бар және жастарға өздерінің кәсіби жолдарын саналы түрде таңдауға көмектеседі.

- «Skillbox» компаниясы кәсіби бағдарлау саласындағы сарапшылармен бірлесіп, жоғары сынып оқушыларына кәсіби диагностикадан өтуге және мамандық таңдау бойынша ұсыныстар алуға көмектесетін онлайн платформа әзірледі. Платформа пайдаланушылардың қызығушылықтарын, бейімділіктерін және кәсіби түрлерін анықтау үшін заманауи тестілеу және деректерді талдау әдістерін пайдаланады.

- QABILET - мектеп оқушыларының қабілеттерін диагностикалау және кәсіптік бағдар беру қызметі. «Qabilet» қызметі - мектеп оқушыларының қабілеттерін диагностикалаудың және кәсіптік бағдар берудің бірыңғай жүйесі, сондай - ақ қабілетті балалар мен талантты жастардың зияткерлік және жеке әлеуетін ашу үшін оларды сүйемелдеу және қолдау қызметін ұйымдастырумен айналысады.

- «Атамекен» ҚР Ұлттық кәсіпкерлер палатасы сайтында Қазақстан бойынша ЖОО білім беру бағдарламаларының рейтингі толықтай қамтылып көрсетілген бөлім бар. Оқушы мен ата-ана үшін қажетті мамадықты, саласын, қалалардағы ЖОО туралы ақпаратты, мамандықты таңдап алауға таптырмас мүмкіндік. Ол жерде таңдалған кез келген мамандық бойынша рейтинг көрсетіледі (яғни сұраныс пен біліктілік деңгейі, тіпті диплом алып сол саланың маманы атанғанда орташа деңгеймен алғашқы жалақы мөлшері мен аталған мамандықтың нарықта қаншалықты сұранысқа ие екендігіне дейін зерттеуге мүмкіндік береді).

Кәсіби бағдар беруде бір ғана бағытпен шектеліп, барша жауапкершілікті білім беру ұйымдарының ұстаздары мен психолог мамандарына жүктей салуға болмайды. Бұл арада жан-жақты жұмыс жүргізілуі қажет. Атап айтсақ:

- Арнайы семинарлар ұйымдастыру: Шетелде білім алудың тиімділігі мен мүмкіндіктері туралы ақпарат алмасу бойынша арнайы орталықтармен бірлесе ұйымдастыру; ҚР ЖОО өкілдерімен бірлескен жұмыс.

- Түрлі саладағы мамандармен кездесулер мен экскурсиялар: Оқушылардың түрлі кәсіп иелерімен тікелей араласуы, олардың жұмыс барысымен танысуы.

- Арнайы психологиялық іс-шаралар: Тренингтер, диагностика, консультация және т.б.

- Ата-анамен бірлескен жұмыс: Ата-аналардың балаларының қызығушылықтары мен қабілеттерін білуі, олармен ашық диалог жүргізуі.

- Ата-аналармен ақпараттық-ағартушылық жұмыстары: Кәсіп таңдау бойынша тек оқушыларға ғана бағытталған кешенді іс-шарамен шектелмей, ата-анамен ақпараттық ағартушылық жұмыстарын жүргізу.

- Оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеру: Олардың қызығушылықтары, қабілеттері, армандары әр түрлі. Сондықтан кәсіби бағдар беруде оқушының жеке ерекшеліктерін ескеру қажет. Олармен жеке әңгімелесу, тесттер мен сауалнамалар жүргізу, олардың пікірін тыңдау.

- Заман талабына сай болу: Заман өзгеріп, жаңа мамандықтар пайда болуда. Сондықтан оқушыларға тек дәстүрлі мамандықтармен ғана емес, сонымен қатар жаңа, перспективті мамандықтармен де таныстыру қажет.

Қорыта келе, жоғары сынып оқушыларын кәсіби бағдарлау олардың табысты және сұранысқа ие мамандар ретінде қалыптасуында шешуші рөл атқарады. Еңбек нарығы динамикалық түрде өзгертін және бәсекелестік жоғары болатын қазіргі әлемде мамандықты дұрыс таңдау қаржылық әл - ауқаттың ғана емес, сонымен қатар жеке қанағаттанудың да кепілі болып табылады. Кәсіби бағдарлау жоғары сынып оқушыларына өздерінің қызығушылықтарын, қабілеттерін, бейімділіктерін және құндылықтарын түсінуге көмектеседі, бұл оларға ләззат әкелетін және олардың жеке ерекшеліктеріне сәйкес келетін мамандықты саналы түрде таңдауға мүмкіндік береді. Дұрыс таңдалған мамандық – бұл табысты мансапқа жасалған алғашқы қадам, ал кәсіби бағдарлау білім беруді және даму траекториясын таңдаудағы қателіктерді болдырмауға көмектеседі, бұл уақыт пен ресурстарды үнемдейді. Сондықтан жастарға өздерінің кәсіби жолдарын дұрыс таңдауға көмектесу үшін мектепте және отбасында кәсіби бағдарлауға жеткілікті көңіл бөлу маңызды.

Әдебиет:

1. «QABILET» қызметі. Балалардың қабілетін диагностикалау және оқушыларды кәсіптік бағдарлау. Толық ақпарат <https://qabilet.elbasyacademy.kz/>
2. Байқұлақов Шалқар Баяхметұлы, «Еңбек ресурстарын дамыту орталығы» АҚ вице-президентінің сұхбатынан <https://khabar.kz/ru/news/obshchestvo/item/156948-kazhdyj-pyatyj-molodoj-kazakhstanets-rabotaet-ne-po-spetsialnosti>
3. Қарақат Әбден – Астана қаласы мәслихатының депутаты, «Қазаққызы» қоғамдық бірлестігінің негізін қалаушы, Астана қаласындағы жеке мектепке дейінгі ұйымдар қауымдастығының төрайымы 2019 жылғы сұхбатынан <https://maslihat01.kz/ru/news/publikacii/865>
4. Международные тенденции и инновации в профориентации https://openspace.etf.europa.eu/sites/default/files/2021-01/10%20Career%20guidance_Vol%20_RUS.pdf
5. «Атамекен» ҚР Ұлттық кәсіпкерлер палатасы https://atameken.kz/university_ratings

ӘОЖ 37.015.31

ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМ ТАҢДАУДАҒЫ ТҰЛҒАЛЫҚ БАҒЫТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ӘДІСТЕРІ

Курманбаева Д.Б., Альмухамбетова Б.Ж.

(Ы.Алтынсарин атындағы Арқалық педагогикалық институты, Арқалық қ.)

(І. Жансүгіров атындағы Жетісу Университеті, Талдықорған қ.)

Кәсіби өзін-өзі анықтаудың табыстылығы жоғары сынып оқушыларының мамандық таңдауға психологиялық дайындығымен анықталады. Бұл дайындық адамның кәсіби бағдарын, өзін-өзі бағалауын, жеткілікті хабардарлығын және тұрақты кәсіби ниеттерін қалыптастырумен байланысты болуы мүмкін, яғни адам өзінің көзқарастары, қызығушылықтары, бейімділіктері, тілектері, танымдық қабілеттері мен жеке ерекшеліктері туралы жеткілікті жақсы білуі керек. Сонымен қатар, жасөспірімдік шақта-ақ мамандықтарды және олар қоятын талаптарды білу керек, сонымен қатар бұл талаптарды өзінің жеке ерекшеліктерімен салыстыра білу керек.

Кәсіби бағыттылық әлеуметтік талаптар мен жеке қажеттіліктер арасындағы қайшылықтарды шешуге белгілі бір әсер етеді және білім субъектілерінің шығармашылық қызметін дамыту қозғалтқыш күші ретінде қызмет етеді. Н.Д. Джиганың пікірінше, бағыттылық – тұлғалық-кәсіби маңызды психолого-акмеологиялық концепциясы үшін өнімді субъектінің тұлғасын қалыптастыру және өзін-өзі қалыптастыру қасиеті – оқытушының тұлғасын сипаттауда негізгі болып табылады, сондай-ақ, оқытушының оқу үдерісін басқару, соуправление және самоуправление ең маңызды қасиеті болып табылады [1].

Кәсіби бағыттылық тұлғаның негізгі ұғымдарының бірі болып табылады. А.А. Деркач пен Н.В. Кузьминаның пікірінше, кәсіби бағыттылық – бұл мотивациялық саладағы барлық

ынталандырулармен анықталатын және мүдделерде, мақсатты күш-жігерде ерекше түрде көрінетін кәсіби қызмет мотивациясының интегралды сипаттамасы [2]. Ол адамның кең ауқымды қажеттіліктеріне, мүдделеріне негізделеді.

Кәсіби бағыттылық тұлғаның кәсіби өзін-өзі анықтау жүйесіндегі мүдделері мен ерекшеліктерінің бірлігін сипаттайды, бұл жасөспірім кезеңінде ең маңызды болып табылады. Келесі негізгі ұғым – кәсіби қалыптасу тұлғасы – тұлғаның әлеуметтік әсерлердің, кәсіби қызметтің және өзін-өзі жетілдіруге, өзін-өзі жүзеге асыруға бағытталған жеке белсенділіктің әсерінен прогрессивті өзгеру үдерісі. Бұл процесс тұлғаның бағыттылығымен тығыз байланысты. Кәсіби дамудың детерминациясын келесідей көрсетуге болады: кәсіби қалыптасу тұлғасы барысында екі түрлі қайшылықтар туындауы мүмкін: тұлға мен сыртқы орта арасындағы, сондай-ақ ішкі тұлғалық қайшылықтар, сондықтан бұл жаста уақтылы кәсіби бағдарлау қажет.

Тұлғаның бағыттылығы – адамның ішкі саналы ынталандыруларының (қажеттіліктері, дүниетанымы, мотивтері), оның алыс және жақын өмірлік маңызды мақсаттарының, ұстанымдары мен ұмтылыстарының тұрақты жүйесін білдіретін күрделі психологиялық қасиет, оларға жету бойынша белсенді қызметте көрінеді [3].

Оқушы тұлғасының бағыттылығының мазмұны бойынша кәсіби сипатта болады. Бұл оның мақсаттарында, қызығушылықтарында, кәсіпті табысты игеруге және өзінің кәсіби шеберлігін жетілдіруге бағытталған ұмтылыстарында көрініс табады.

А.Т. Ростуновтың пікірінше, кәсіби бағыттылық адамның қажеттіліктерінің, қызығушылықтарының, идеалдары мен ұстанымдарының кең ауқымына негізделеді. Кәсіби бағыттылық кәсіби өзін-өзі анықтау жүйесіндегі қызығушылықтар мен тұлға ерекшеліктерінің бірлігін сипаттайды, бұл жасөспірімдік кезеңдегі ең маңызды нәрсе [4].

Кеңес психологтары Н.В. Кузьмина, А.А. Деркач және Н.Д. Джиганың зерттеулеріне сүйене отырып, мектеп оқушысының болашақ педагог ретіндегі түрлендіру қызметіндегі тұлға, даралық және субъект ретіндегі жасампаздық мектеп оқушысының тұлғалық бағыттылығының оның болашақ педагогтың кәсіби талаптарына сәйкес келетін тұлғалық қасиеттерімен (сапаларымен) өзара байланысын болжайды, бұған біздің мектеп оқушыларымен болашақ студенттер ретіндегі барлық кәсіби бағдарлау жұмысымыз бағытталған. 1-кестеде 10-11 сынып оқушыларының мамандық таңдауға дайындығының даму көріністері берілген.

Жоғары сынып оқушыларының психологиялық-педагогикалық кәсіпті таңдауға бағыттылығының қалыптасуы келесі жағдайларда тиімді болады:

1. психологиялық-педагогикалық мамандыққа мотивациялық-құндылық қатынасты дамытуға және психолог пен педагогтың, сондай-ақ педагог-психологтың әлеуметтік-мәдени қызметі саласындағы ағартуға бағытталған пәндік білім беру жүйесінде кәсіби бағдарлау жұмысын жүргізу;

2. оқыту процесіне тұлғаға бағытталған психологиялық-педагогикалық қолдау технологиясы негізінде құрылған арнайы кәсіби бағдарлау оқу курсын енгізу және психологиялық және педагогикалық мамандық, оның ерекшелігі мен талаптары туралы ақпаратты кеңейтуді көздейтін сабақтар өткізу;

3. кәсіби бағдарлау жұмысын ұйымдастыру кезінде бірқатар психологиялық-педагогикалық шарттарды сақтау: кәсіп таңдаудың адекваттылығы мақсатында оқушыларға психологиялық-педагогикалық қолдау (кәсіби ақпараттандыру, кәсіби кеңес беру, кәсіби диагностика, кәсіби-педагогикалық тренинг); кәсіби бағдарлау жұмысын жүргізу үшін әдістемелік базаны құру (кәсіби бағдарлау жұмыс кабинеті, әдістемелік құралдар мен әдістемелік нұсқаулар); барлық педагогикалық ұжыммен бірлесіп кәсіби бағдарлау жұмысын ұйымдастыру; оқушылардың педагогикалық қызметті игеру процесінде табыс психологиялық жағдайларын құру; іздеу атмосферасын ұйымдастыру мақсатында проблемалық-кәсіби жағдайларды құру;

4. болашақ педагогтардың кәсіби өзін-өзі анықтау және тұлғалық өсу мәселелерін шешуге бағытталған оқушылардың ата-аналарымен мұғалімдердің жүйелі психологиялық-педагогикалық жұмысын жүргізу.

5. психологиялық-педагогикалық кәсіби бағдарлау жұмысын мектеп оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтауына бағыттау:

Зерттеуші С.Н. Чистякова жоғары сынып оқушыларының кәсіп таңдауға дайындығының қалыптасуының келесі критерийлерін бөліп көрсетеді:

– Мотивациялық-қажеттілік критерийі, келесі көрсеткіштерді қамтиды: кәсіп таңдау мотивтерінің болуы; кәсіп таңдау жағдайына оң көзқарас; кәсіп таңдау туралы шешім қабылдау процесін жүзеге асырудағы оқушының белсенді ұстанымы; кәсіби таңдаудың резервтік нұсқаларының болуы.

– Когнитивтік (ақпараттандыру) критерийі кәсіби қызығушылықтар саласының болуын болжайды және келесі көрсеткіштерді қамтиды: жеке ерекшеліктер туралы түсінік; кәсіптер әлемі туралы білімнің толықтығы мен дифференциациясы; өз КМҚ және бейімділіктері туралы білім; ақпарат көздерімен жұмыс істей білу; адамның жеке сипаттамаларына кәсіптің талаптары туралы ақпараттандыру.

– Іс-әрекеттік-практикалық критерийі келесі көрсеткіштерді қамтиды: кәсіп таңдау мақсатын қоя білу және оған жету үшін іс-қимыл бағдарламасын құра білу; кәсіп таңдаудың қолда бар нұсқаларын өзін-өзі талдау; кәсіби жоспарларды өзін-өзі бақылау және түзету; кәсіп таңдау туралы шешім қабылдауға дайындықты қалыптастыруға бағытталған әлеуетті мүмкіндіктерді өзін-өзі өзектендіру [5].

Кесте 1. Жоғары сынып оқушыларының мамандық таңдауға дайындығын қалыптастыру критерийлерінің көріністерінің сипаттамасы

Критерийлер	Көрсеткіштері	
	10 сынып	11 сынып
Когнитивтік	Тұрақты танымдық қызығушылықтар. Өз мүдделері мен қабілеттерін білу. Жалпы кәсіби білім (ЖКБ) туралы білу, арнайы кәсіби білім (АКБ) туралы түсінік..	Кәсіби қызметтің пәндік жағын білу. Өзін-өзі диагностикалау және өзін-өзі дамыту әдістерін меңгеру.
Мотивациялық-қажеттілік	Осы мамандықты таңдау нәтижесінде жеке әл-ауқатының мотивтері. Белгілі бір іс-әрекетпен айналыса отырып, жағымды эмоцияларды сезіну және оларды саналы түрде жаңарту. Әлеуметтік өзін-өзі анықтау.	Білім мен дағдының әлеуметтік мәнін түсіну. Құндылық бағдарлар жүйесінде мамандыққа қызығушылықтың болуы. Белгілі бір әрекетті орындау қажеттілігі кәсіби, іс-әрекеттегі қабілеттерін жүзеге асыру.
Іс-әрекеттік-практикалық	Белгілі бір әрекетпен айналысу үшін мүмкіндігінше белсенді күш-жігердің жеткілікті болуы.	Зейіннің жоғары интенсивтілігі, қиындықтарды жеңу үшін ерікті күш-жігер, нақтыға жақын әрекеттер үшін мүмкіндіктерді өз бетінше іздеу.

Жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтауға дайындығының қалыптасу деңгейін өлшеу құралдары келесі әдістемелер болуы мүмкін: "Кәсіби қызығушылық" сауалнамасы, оқушылардың белгілі бір кәсіби қызметтің мазмұны туралы хабардарлық

дәрежесін анықтауға бағытталған тест тапсырмаларының жүйесі; КМҚ диагностикасы және дамыту құралы, сондай-ақ оқушылардың кәсіби қызығушылықтарының қалыптасу деңгейін анықтау құралы ретінде кәсіби қызметтің әртүрлі салалары бойынша кәсіби сынақтар; іскерлік имитациялық (рөлдік) ойындар; осы саланың нақты, әлеуметтік маңызды міндеттерін шешуге бағытталған практикалық тапсырмалар; "Менің кәсіби мансабым" курсының бағдарламасында қарастырылған әртүрлі жеке ерекшеліктерді анықтауға және дамытуға ықпал ететін психологиялық тесттер мен практикумдар жүйесі. Ұсынылған әдістемелерді мұғалімдердің, сынып жетекшілерінің практикасында жүзеге асыруға болады. Алайда, 10-11 сыныптарда кейбір процедураларды, мысалы, кәсіби сынақтар, нақты практикалық тапсырмалар және т.б., жүргізуге педагог-психологты тарту орынды.

Мектеп оқушысына кәсіпті анықтау үшін өзі туралы, өзінің қабілеттері, біліктері, қызығушылықтары, талаптары, мүмкіндіктері, шектеулері және олардың себептері туралы нақты түсінік қажет; жетістікке жетудің талаптары мен шарттарын, артықшылықтары мен кемшіліктерін, жұмыстың әртүрлі бағыттарындағы мүмкіндіктері мен перспективаларын білу.

Осыған байланысты кәсіп таңдауға дайындықты қалыптастыруды тұлғаның қажетті қасиеттерін, мотивациялық ұстанымдарын, дағдыларын, ниеттерін көрініс табу, білім беру және дамыту процесі ретінде қарастыру қажет, олар оған кәсіби қызмет түрін саналы және негізделген таңдау мүмкіндігін қамтамасыз етеді.

Жоғары сынып оқушыларының тұлғалық бағыттылығын қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық жағдайларын анықтап, әдістемелік ұсынымдар берсек:

1. Таңдалатын кәсіби қызметте өзін-өзі дамыту және өзін-өзі жүзеге асыру мақсатында тұлғаның ішкі ресурстарын жандандыру.

2. Мектеп оқушыларының оқу-танымдық және оқу-практикалық қызметін болжау, іздеу атмосферасын, проблемалық-кәсіби жағдайларды құру.

3. Барлық педагогикалық ұжыммен кәсіби бағдарлау жұмысын ұйымдастыру.

4. Кәсіби бағдарлау жұмысын жүргізу үшін ғылыми-әдістемелік базаны құру: кәсіби бағдарлау жұмыс кабинеті, әдістемелік құралдар мен әдістемелік нұсқаулар.

5. Оқушылардың кәсіби мотивациясымен және кәсіби-педагогикалық және психологиялық қабілеттерін дамытумен байланысты нақты міндеттерді қою.

6. Туындайтын кәсіби бағдарлау мәселелеріне байланысты психологиялық-педагогикалық қолдау мен көмек көрсету және әдістемелік шешімдер қабылдау.

7. Оқушылардың психологиялық-педагогикалық қызметті игеру процесінде табыс жағдайларын құру.

8. Жоғары сынып оқушысының кәсіби маңызды ақпаратты зерттеу үшін дербес іздеуін жандандыру.

Жоғары сынып оқушыларының педагогикалық мамандықты таңдауға кәсіби бағыттылығы оқушылардың педагогикалық мамандық туралы ақпараттандырылуын; педагогикалық қызметке мотивациялық-құндылық қатынасын және қолда бар педагогикалық қабілеттерін: коммуникативтік, ұйымдастырушылық, шығармашылық, интеллектуалдық, гуманистік ұстанымды талдау негізінде анықталады.

Кәсіби диагностикалық кезеңде жоғары сынып оқушысының таңдаған кәсібі туралы ақпараттандырылуы туралы жалпы түсінік алуға бағытталған психологиялық-педагогикалық сауалнама жүргізілді. Сауалнаманы әзірлеу кезінде біз келесі факторларды ескердік: оқушылардың кәсіп таңдау кезіндегі құндылық бағдарлары; кәсіптің функционалдық ерекшеліктері туралы хабардарлық; осы қызмет үшін қажетті тұлғалық қасиеттердің болуы туралы түсінік; кәсіп таңдаудағы қиындықтар. Сауалнама оқушылардың кәсіби бағдарлануына қатысты психологиялық-педагогикалық мәселелерді анықтауға көмектесті.

Зерттеу барысында алынған нәтижелер жоғары сынып оқушыларының педагогикалық кәсіпті таңдауға кәсіби өзін-өзі анықтауын дамыту бойынша эксперименттік бағдарламаның практикалық тиімділігін көрсетеді. Жүргізілген тәжірибелік-эксперименттік зерттеу мектеп оқушыларының педагогикалық кәсіпті таңдауға кәсіби бағыттылығы арнайы

ұйымдастырылған қолдау мен көмек жағдайында ең табысты өтетінін көрсетті. Өзірленген кәсіби бағдарлау әдістерінің жиынтығы жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтауына, оқушылардың педагогикалық кәсіптің әлеуметтік маңыздылығын түсінуіне ықпал етеді. Алынған нәтижелер мен қорытындыларды жастардың кәсіби өзін-өзі анықтау процесін және мектеп оқушыларының тұлғасының кәсіби бағыттылығын жетілдіру мақсатында педагогикалық оқу орындарында пайдалануға болады.

Әдебиет:

1. Абдуллаева, М. М. Профессиональная идентичность личности: психосемантический подход / М. М. Абдуллаева // Психологический журнал. – 2004. – Том 25. – № 5. – С. 32-42.
2. Чистякова, С. Н. Выбор профиля обучения и профессии / С. Н. Чистякова. – Москва : Генезис, 2010. – 110 с.
3. Профессиональная ориентация молодежи и организация приема в высшие учебные заведения / сост. Н. Г. Гусев Н. П. Калашников. – Москва : Высшая школа, 2012. – 128 с.
1. 4. Климов, Е. А. Психология профессионального самоопределения школьников / Е. А. Климов. – Москва : Академия, 2011. – 302 с.
4. Белянина, О. А. Психологическое сопровождение личности в процессе ее профессионального самоопределения / О. А. Белянина. – Пенза : Приволжский Дом знаний, 2008. – 176 с.

ӘОЖ 159.99

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫ ЖАСӨСПІРІМДЕР АРАСЫНДА БУЛЛИНГТІ АЛДЫН-АЛУҒА ДАЯРЛАУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Қабдыбек Е.Б., Альмухамбетова Б.Ж., Токсанбаева Н.Б.

(Ы.Алтынсарин атындағы Арқалық педагогикалық институты, Арқалық қ.)

(І. Жансүгіров атындағы Жетісу Университеті, Талдықорған қ.)

Буллинг (ағылшын тілінен bullying - буллинг) - бұл ұжымдық зиян келтіру әрекеті: топ бір немесе бірнеше адамды үнемі және қасақана ренжітсе. Біреуді үнемі мазақтаса, қорлап елемеу, итерсе, тепсе, жеке заттарын тартып алса немесе бүлдірсе, ұрып-соғып, қорқытса немесе қашқақтаса: мұның бәрі қорлау деп аталады [1].

Әлеуметтік даму жағдайында мектептегі буллинг қоғамдағы күрделі жаһандық мәселе болып табылады. Психологиялық-педагогикалық ғылымда буллинг мәселесі соңғы ширек ғасырда ең қарқынды дамып келе жатқан кең ауқымды сала (И.С.Кон, Д.Б. Джексон, А.Миллер және т.б.). Қазіргі кезеңде білім беру ортасындағы буллинг мәселесін Л.С. Алексеева, И.А. Баева, Е.В. Бурмистрова, Е.В. Гребенкин және т.б. ғалымдар зерттеген [2].

Буллинг белгілері:

- ол әрқашан зиян келтіреді;
- жүйелі, қайталанатын әрекеттер;
- жәбірленуші мен агрессорлар арасындағы билік теңсіздігі;
- қасақана ренжіту ниеті.

Буллингтың ең көп таралған түрлері:

- физикалық (итеру, сүріну, төбелесу, тебу, ұру, дене жарақатын келтіру);
- психологиялық (қорлайтын дене қимылдары және көзқарастар, ым-ишара);
- сексуалдық (адамның қадір-қасиетін қорлайтын көріністер);
- кибербуллинг (ұялы телефондарды, интернетті және басқа электрондық құрылғыларды пайдалану арқылы қорлау).

Буллинг процесіндегі рөлдер:

1. Жәбірленуші ең көп зардап шегеді: бұл қорлайтын, қайғылы, олар топқа оралғысы келмейді, кейде тіпті өмір сүргісі де келмейді.

2. Агрессор өзінің жарақаты немесе кешендерінің арқасында өзін әлсіздердің есебінен бекіткісі келеді. Болашақта мұндай адамның шеттетіліп, «жаман» адам ретінде танылуына толық мүмкіндігі бар.

3. Бақылаушылар немесе буллингтің куәгерлері де көңілді болып көрінуі мүмкін, бірақ шын мәнінде олар қорқады және агрессорларға қарсы шығуға қорқады. Сіз жай ғана тұрып, жолдасыңызды қорлап жатқанын түсінгеніңіз ерте ме, кеш пе жағымсыз тәжірибеге айналады [3].

Жасөспірімдік кезең – тұлға дамуының ең қиын, тартысты және қайшылықты кезеңі. Бұл кезеңде әртүрлі физиологиялық және психологиялық өзгерістер орын алады. Бала жыныстық жетілудің ең қиын кезеңінен өтіп, өзінің «менін» іздей бастайды. Осы себептерге байланысты мектеп жұмысы артта қалуы мүмкін. Жасөспірім үшін референттік топ оның құрдастарымен ұсынылған. Бұл топта көшбасшылық үшін күрес жүріп, қақтығыстар туындайды. Жасөспірімдердің жанжалды жағдайларға түсуі қалыпты жағдай болғанымен, буллинг мәселесі оның ұзақ уақытқа созылуы мүмкін.

Жасөспірімдер арасындағы буллинг – қазіргі қоғамның өзекті мәселелерінің бірі. Оның алдын алу және оған қарсы іс-қимыл жасау – болашақ педагог-психологтардың кәсіби құзыреттілігінің маңызды компоненті. Бұл мақалада біз болашақ педагог-психологтарды жасөспірімдер арасындағы буллингтің алдын алуға даярлаудың теориялық негіздерін қарастырамыз. Буллингтің алдын алудың теориялық негіздері психология, педагогика, социология және басқа да ғылымдардың тоғысында жатыр. Буллингтің мәнін, оның пайда болу себептерін, түрлерін және салдарын түсіну – алдын алу жұмысының тиімділігінің кепілі [4].

Буллингтің психологиялық аспектілері. Буллинг – бұл агрессивті мінез-құлықтың бір түрі, ол күштің теңсіздігі жағдайында қайталанатын және мақсатты түрде жасалатын зиян келтіруге бағытталған әрекеттерден көрінеді. Буллингке қатысушылардың (жәбірленуші, агрессор, куәгер) әрқайсысының өз психологиялық ерекшеліктері бар, оларды ескеру қажет. Жәбірленушілер көбінесе өзін-өзі төмен бағалаудан, әлеуметтік осалдықтан және қорғансыздық сезімінен зардап шегеді. Агрессорлар көбінесе билікке, бақылауға және үстемдік етуге ұмтылады. Куәгерлер көбінесе қорқыныш, кінә және көмек көрсетуге дайындық сезімін бастан кешіреді.

Буллингтің педагогикалық аспектілері. Буллингтің алдын алу – бұл оқу-тәрбие процесінің ажырамас бөлігі болуы тиіс. Педагог-психологтар оқушылардың арасындағы қарым-қатынасты реттеуге, буллингке қарсы толеранттылық атмосферасын құруға және жасөспірімдерді конфликтілерді конструктивті түрде шешуге үйретуге тиіс. Бұл үшін әлеуметтік-эмоционалдық дағдыларды дамытуға, эмпатияны қалыптастыруға және өзара құрметті насихаттауға бағытталған арнайы бағдарламалар мен тренингтерді қолдануға болады.

Буллингтің әлеуметтік аспектілері. Буллинг – бұл тек жеке адамның ғана емес, сонымен қатар бүкіл мектеп қоғамдастығының мәселесі. Буллингтің алдын алу үшін мектепте қауіпсіз және жағымды орта құру қажет. Бұл үшін мектеп әкімшілігі, педагогтар, оқушылар және ата-аналардың бірлескен күш-жігері қажет. Әлеуметтік нормаларды өзгертуге, буллингке қарсы қоғамдық пікірді қалыптастыруға және буллинг құрбандарына қолдау көрсетуге бағытталған әртүрлі іс-шаралар ұйымдастыруға болады.

Буллингтің себептеріне мыналар жатады:

- оқу орнының атмосферасы,
- мұғалімдер мен оқушылар арасындағы қарым-қатынас ерекшеліктері,
- мұғалімдердің зорлық-зомбылыққа қатынасының ерекшеліктері.

Бүгінгі таңда әр түрлі ғылымдарда ғалымдар зерттеу нысаны ретінде қызметтің әр түрлі түрлеріне дайындықты таңдайды, сондай-ақ оның мазмұнын, құрылымын, дайындық критерийлерін және оның қалыптасуына әсер ететін жағдайларды ашады. Бірақ зерттеудің жеткілікті ұзақ мерзіміне қарамастан, "дайындық" ұғымының бірыңғай анықтамасы жоқ. Алайда, бұл ұғымды ашудың екі тәсілі бар: жеке және жүйелі-функционалдық.

Жеке тәсілге сәйкес ол нақты қызметтің тиімділігін қамтамасыз ететін жеке қасиеттердің жиынтығын білдіреді (А.А. Деркач, М.Н. Дьяченко, Л.А. Кандыбович, В.А. Крутецкий).

Жүйелі-функционалдық тәсіл оны тұлғаның тұтас көрінісі ретінде қарастырады, ол осы тұлғаға тән қасиеттерді, қасиеттерді және мүмкіндіктерді нақты жағдайда жетістікке жету үшін түсінуде, жетілдіруде және бағыттауда көрінеді (А.А. Бодалев, В.Д. Шадриков, И.В. Романова) [5].

Адамның әрбір қызметі өзінше бірегей және нәтижесінде, нақты қызметке дайындық өзінің ерекшеліктеріне ие болады, сондықтан буллингке қарсы тұруға дайындықты нақтылау қажеттілігі туындайды, бірақ бұл үшін алдымен белгілі бір дайындықтың мазмұны мен құрылымы қалай ашылатынын түсіну керек. Көбінесе ғылыми жұмыстарда бейімделу, кәсіби және психологиялық дайындық сияқты ұғымдар зерттеледі.

Қазіргі заманғы жағдайларда біздің өміріміздің әрбір аспектісіне, соның ішінде білім беруге де әсер ететін өзгерістерге үнемі бейімделуге тура келеді. Жаңа білім беру бағдарламалары, әдістемелері мен технологиялары үнемі енгізіліп отырады және мектеп бітірушілері федералдық мемлекеттік білім беру стандартымен белгіленген әр түрлі талаптарға сәйкес келуге мәжбүр. Бұл стандарттың негізгі талаптарының бірі – оқушылардың өзін-өзі дамытуға және үнемі оқуға қабілеттілігі. Демек, оларда жаңа әлеуметтік, білім беру және кәсіби орталармен табысты өзара әрекеттесу дағдыларын дамыту, яғни бейімделу дайындығын қалыптастыру және дамыту қажет. Қазіргі психологиялық-педагогикалық зерттеулерді талдай отырып, осы дайындықты анықтауға екі тәсілді бөліп көрсетуге болады. Бірінші тәсілдің шеңберінде ол тұлғаның жаңа жағдайлардағы әрекеттерге дайындық деңгейі ретінде қарастырылады (М.В. Григорьева, М.Г. Магомедова). Екінші тәсіл оны қоршаған ортадағы өзгерістерге бейімделуге және онымен табысты өзара әрекеттесуге ұмтылу ретінде көрсетеді. (Л.Е. Тарасова). Әдебиеттерді талдау көрсеткендей, бүгінгі таңда бейімделу дайындығының құрылымдық компоненттерінің көптеген әр түрлі жіктемелері бар.

М.В. Григорьева оның бір уақытта бірнеше психикалық әрекет деңгейлерінің дайындығын білдіретін күрделі құрылымы бар деп есептейді:

- психофизиологиялық;
- психологиялық;
- әлеуметтік-психологиялық.

М.Г. Магомедова мотивациялық сияқты бес компонентті анықтайды мамандықты белсенді меңгеруге мүмкіндік беретін негізгі құрамдас бөлігі болып табылады, шығармашылық, тұлғалық-белсенділікке негізделген, операциялық және практикалық [6].

Отандық психологияда психологиялық дайындық құрылымына қатысты ортақ пікір жоқ. Ғалымдар ондағы әр түрлі құрамдастарды ажырата отырып, олардың өзара байланысына назар аударады. И.В. Ивенских, С.Н. Сорокоумова және О.В. Суворова өз еңбектерінде мотивациялық-құндылық, белсенділікке негізделген және рефлексиялық-бағалаушы компоненттерді атап көрсетеді. Р.Д. Санжаева мотивациялық, бағдарлық, операциялық, ерікті және бағалау компоненттерін анықтайды. Ю.И. Щербаков, В.Ю. Могилевская, Е.В. Лихачева және И.В. Кондратенко мотивациялық, когнитивтік, эмоционалды-еріктік және операциялық-мінез-құлық компоненттерін анықтайды [7].

Психологиялық дайындықтың шекарасын анықтау өте қиын, өйткені бұл ерекше психикалық күй, сонымен қатар тұрақты жеке сипаттама. Бұл дайындық бұрыннан қалыптасқан, тұрақты жұмыс істейді және табысты қызметтің негізі болып табылады.

Бүгінгі таңда динамикалық өзгермелі жағдайларда әртүрлі саладағы қызметкерлерге, соның ішінде өз міндеттерін табысты орындауға бірқатар талаптар қойылуда. Бұдан шығатыны, әрбір қызметкердің жоғары оқу орнында оқып жүргенде алатын білімі, дағдысы мен дағдысының жеткілікті деңгейі болуы керек, яғни ғылыми әдебиеттерде «кәсіби дайындық» деп анықталған базалық даярлығы болуы керек.

Кәсіби қызметке дайындық мәселесіне тоқтала отырып, бұл тақырыпқа қызығушылық біздің елде 19 ғасырдың екінші жартысында пайда болғанын атап өткен жөн. Себебі, осы жылдары ірі машина өндірісінің дамуына байланысты көптеген жаңа мамандықтар пайда болды, соның нәтижесінде біліктілік алудың шұғыл қажеттілігі туындады, соның салдарынан

бұл мәселе әр түрлі ғалымдар тарапынан жан-жақты әзірлене бастады. Қолданыстағы зерттеулерді қорытындылай келе, бұл дайындықты анықтаудың бірнеше тәсілдері бар деп айтуға болады. Оны келесідей қарастыруға болады:

- нақты қызметке қойылатын кәсіби талаптардың жиынтығы (В.А.Сластенин, И.Ф. Исаев, Е.Н. Шиянов);
- адамның мінез-құлқын сипаттайтын функционалдық жағдай, психологиялық және әлеуметтік қатынас, қарым-қатынастар (В.А.Ядов);
- кәсіби маңызды қасиеттер, мотивтер мен дағдылар жүйесі (К.М. Дурай-Новакова, Е.П. Белозерцев).

Ғылыми еңбектердің теориялық талдауы осы дайындықтың құрамдас бөліктерін анықтаудың әртүрлі тәсілдерінің де бар екенін көрсетеді. Н.В. Провоторова өз еңбектерінде мотивациялық, когнитивтік, белсенділік-технологиялық және әлеуметтік-психологиялық құрамдастарды қарастырады. Н.С. Аринушкина және М.В. Сивохин бес компонентті анықтайды: мотивациялық-құндылық, когнитивтік-бағалаушы, әлеуметтік-перцептивті, ұйымдастырушылық-тұлғалық және эмоционалды-сенсорлық [8]. Сондай-ақ кәсіптік дайындықтың мәні мен құрылымын түсіну арқылы студенттерге олардың таңдаған мамандығы бойынша дамуы үшін тиімді ықпал етуге болатынын атап өткен жөн.

Бакалавриаттың педагогикалық профилі бойынша жоғары білім берудің федералдық мемлекеттік білім беру стандартын ескере отырып, болашақ педагог-психолог мынаны білуі керек:

- ақпаратты критикалық талдау және синтездеу арқылы ақпаратты дұрыс таңдау;
- мақсаттар мен міндеттерді қою, сонымен қатар қойылған мақсатқа жетудің оңтайлы жолдарын табу;
- топта жұмыс істеу және адамдармен қарым-қатынас жасау, сонымен қатар іскерлік қарым-қатынасты жүзеге асыру;
- әр түрлі контексттегі қоғамның әртүрлілігін қабылдау;
- кәсіби қызметте өзін үнемі жетілдіру;
- өз білімдерін және дағдыларын тәжірибеде қолдану;
- өзін-өзі талдауды, өзін-өзі бағалауды және түзетуді жүзеге асыру.

Болашақ педагог-психологты қорлаудың алдын алуға және түзетуге, бейімделуге, кәсіби-психологиялық дайындығына, сондай-ақ педагогикалық бағыттағы түлектерге арналған мемлекеттік білім беру стандартының талаптарын және буллингтің алдын алуға дайындық сипаттамаларын ескеруге арналған ғылыми жұмыстарды зерделеу және жалпылау негізінде мектептегі қорлауды болдырмауға дайындықтың келесі құрылымдық компоненттерін анықтауға болады [9]:

- мотивациялық және құндылыққа негізделген;
- когнитивтік;
- функционалдық және белсенділікке негізделген;
- жеке.

Мотивациялық және құндылыққа негізделген компоненттің құрылымы мыналарды қамтиды:

- мектепте буллингтің алдын алу және түзету дағдыларын меңгеруге күшті танымдық қызығушылықтың болуы;
- буллингқа қатысты дұшпандық қалыптасқан субъективті ұстаным;
- буллинг үшін жауапкершілік;
- қорлаудың алдын алу процесіндегі өз рөлін білу.

Когнитивтік компонент болашақ педагог-психологқа мектеп жағдайында қорлауды болдырмау үшін қажетті білімді білдіреді.

Бұл компоненттің негізгі көрсеткіштері:

- буллингтің пайда болуына себепші болатын қазіргі мектеп оқушыларының жасына байланысты және жеке психологиялық ерекшеліктерін білу;
- буллингтің мәнін, оның себептері мен көріну белгілерін түсіну;

- мектеп жағдайында бұзақылықтың алдын алу бойынша жұмыстың әдістерін, құралдарын және формаларын білу.

Функционалдық-белсенділік компоненті қабілет пен дағдыны білдіреді. Бұл компонент мыналарды болжайды:

- буллингтің алдын алу мен түзетудің мақсаттары мен міндеттерін тұжырымдай білу;
- мектеп жағдайында буллинг көріністерін диагностикалау және буллинг жағдайында әрекет жоспарын анықтау мүмкіндігі;
- мектеп оқушылары арасындағы бұзақылықтың алдын алудың оңтайлы әдістерін, құралдарын және формаларын таңдай білу;
- басқа мұғалімдердің буллингды болдырмау жұмысының нәтижесін дұрыс бағалай білу.

Тұлғалық компонент болашақ педагог-психологтың маңыздылығын сезінуінен көрінеді. Мектеп жағдайында буллингтің алдын алу және түзету мәселелерінде өзін-өзі дамыту және өзін-өзі жетілдіру және рефлексивті элементті білдіреді.

Бұл компоненттің құрылымы мыналарды қамтиды:

- буллингтің алдын алуға дайындығыңызды талдау мүмкіндігі;
- мектептегі бұзақылықтың алдын алу бойынша атқарылған жұмыстарға ой жүгірте білу;
- процесте тұлғалық және кәсіби даму мүмкіндіктері туралы хабардар болу қорлау жағдайларының алдын алу.

Мақалада буллингтің психологиялық, педагогикалық және әлеуметтік аспектілеріне ерекше назар аударылды. Буллинге қатысушылардың (жәбірленуші, агрессор, куәгер) психологиялық ерекшеліктерін, сондай-ақ буллингтің алдын алудағы білім беру процесінің және әлеуметтік ортаның рөлін түсінудің маңыздылығы атап өтілді.

Болашақ педагог-психологтар буллингтің алдын алудың теориялық негіздерін меңгеріп қана қоймай, оларды практикалық қызметінде қолдана білуі керек. Бұл үшін олар арнайы курстарда, тренингтерде және семинарларда оқуы, сондай-ақ тәжірибелі педагог-психологтардың жетекшілігімен практикалық дағдыларды меңгеруі қажет. Мақалада ұсынылған теориялық негіздер болашақ педагог-психологтарды жасөспірімдер арасындағы буллингтің алдын алуға даярлаудың тиімді жүйесін құруға ықпал етеді деп сенеміз. Бұл өз кезегінде мектептерде қауіпсіз және жағымды орта құруға, жасөспірімдердің психологиялық әл-ауқатын жақсартуға және буллингтің негативті салдарын азайтуға мүмкіндік береді.

Әдебиет:

1. Кон, И.С. Школьное насилие: буллинг и хейзинг [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://rumagic.com/ru_zar/sci_psychology/kon/1/i62.html
2. Гребенкин, Е.В. Профилактика агрессии и насилия в школе / Е.В. Гребенкин. – Р-н/Д: Феникс. 2017. – 157 с.
3. Торнберг, Р. Подростковый буллинг / Р. Торнберг, М.: 2016 – 57 с.
4. Бутенко В.Н., Сидоренко О.А. Буллинг в школьной образовательной среде: опыт исследования психологических особенностей «обидчиков» и «жертв» // Вестник Красноярского государственного педагогического университета им. В.П. Астафьева. – 2015. – № 3 (33) – С. 138-143.
5. Лейн Д.А. Школьная травля (буллинг) // Детская и подростковая психотерапия / Под ред. Дэвида Лейна и Эндрю Миллера. – СПб.: Питер, 2001. – С. 240-274.
6. Бочавер, А.А., Методические рекомендации по снижению частоты ситуаций буллинга в школе для учителей и других специалистов, работающих в школах / А.А. Бочавер, Е.Д. Женодарова, К.Д. Хломов. М.: центр «Перекресток», 2014. – 96 с.
7. Гусейнова, Е.А., Влияние позиции подростка в буллинге на его агрессивное поведение и самооценку / Е.А. Гусейнова, С.Н. Ениколопов. М.: Психологическая наука и образование, 2014. – С. 246-256.
8. Гаффни, Х., Оценка эффективности программ профилактики издевательств в школе: обновленный мета-аналитический обзор / Х. Гаффни, М. Тоффи, Д. Фарингтон – М.: 2019 – С. 111-133.
9. Школьная травля (буллинг). Детская и подростковая психотерапия / под ред. Д. Лейна, Э. Миллера. – СПб.: Питер, 2018. – С. 240-274.

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В ОБРАЗОВАНИИ: УГРОЗА ИЛИ НОВЫЙ ВИТОК РАЗВИТИЯ?

Мирзаева Н.Ф., Еслям Д.А.

(КГУ «Средняя школа №4», г. Петропавловск)

В 2025 году человечество может гордиться научно-технологическим прорывом во всех сферах современной действительности.

Идеи, которые вчера использовались в научно-фантастических фильмах, сегодня реалии нашей жизни: облачные технологии, виртуальная реальность, роботизированная бытовая техника, (нейросети) искусственный интеллект, решающий обширный спектр задач: от создания письменных работ, мультимедиа, развлекательного контента до диагностики заболеваний.

Все эти технологии были разработаны с целью улучшения качества жизни человечества, но вместе с тем стали причиной появления ряда других проблем, с которыми мы прежде не сталкивались. Социальная изоляция, равнодушие к обострению экологических проблем, популяризация в социальных сетях контента насильственного характера, кризисное положение института семьи, упадок нравственных идеалов. Такое положение вещей в будущем может привести к мировым социально-культурным катаклизмам. Решение данной проблемы, наш президент Касым - Жомарт Токаев видит в формировании сознательного отношения к использованию информационных технологий. *«Важно, чтобы развитие искусственного интеллекта шло в созидательном русле. Поэтому отдельное внимание следует уделить установлению этических стандартов, защите данных и предотвращению киберугроз в данной сфере»* [1] - так высказался глава нашей страны на заседании Национального совета по науке и технологиям.

Иными словами, внимание следует уделять не только и не столько содержанию инновационных технологий, сколько целям их применения. Любой инструмент может быть применён как во благо, так и во вред. Данное утверждение мы попробуем применить к одной из самых востребованных и на сегодняшний день малоизученных технологий искусственного интеллекта.

В данной статье мы подробно рассмотрим основные преимущества и недостатки использования искусственного интеллекта в образовательном процессе. Обратимся к общему понятию данного термина:

Искусственный интеллект (далее - ИИ) – это системы, которые демонстрируют интеллектуальное поведение, анализируя окружающую среду и предпринимая действия с определенной степенью автономии для достижения конкретных целей [2].

Программы ИИ дифференцируются в зависимости от спектра выполняемых функций. Некоторые из них специально разрабатываются для применения в образовательной сфере.

ИИ в образовательной сфере используется для индивидуализации обучения, автоматизирования административных процессов и разработки интерактивных учебных пособий. Кроме того, ИИ позволяет оптимизировать процесс оценки уровня знаний, снижая нагрузку на преподавателей. Системы автоматизированной проверки тестов и эссе обеспечивают высокую скорость анализа ответов и объективность оценки. Виртуальные помощники и чат-боты, внедренные в образовательные платформы, способствуют быстрому обмену информации между учащимися и преподавателями, что повышает эффективность учебного взаимодействия.

В нашей практике преподавания английского языка ИИ служит помощником, облегчающим процесс структурирования и подачи знаний, в увлекательном, а самое главное познавательном для детей ключе.

Каждый педагог на занятиях использует наглядный материал, который должен соответствовать ряду критериев, главными из которых являются эстетичность и соответствие

предметному содержанию. Поиск такого материала, требует достаточного количества времени. И не всегда по итогу удастся найти то, что соответствовала бы творческому видению педагога. Но сегодня, с появлением ИИ технологий данная проблема может быть эффективно решена. На своих занятиях по английскому языку в КГУ «Средняя школа №4» мы активно применяем ИИ для создания рисунков, картинок, предметных карточек, рабочих листов. Мы создаем эти пособия в одной из моделей ИИ под названием «Chatgpt». Для пользования программой не нужны специальные навыки, достаточно точно задать параметры конечного продукта (тема, стиль, цветовое решение и т.д.)

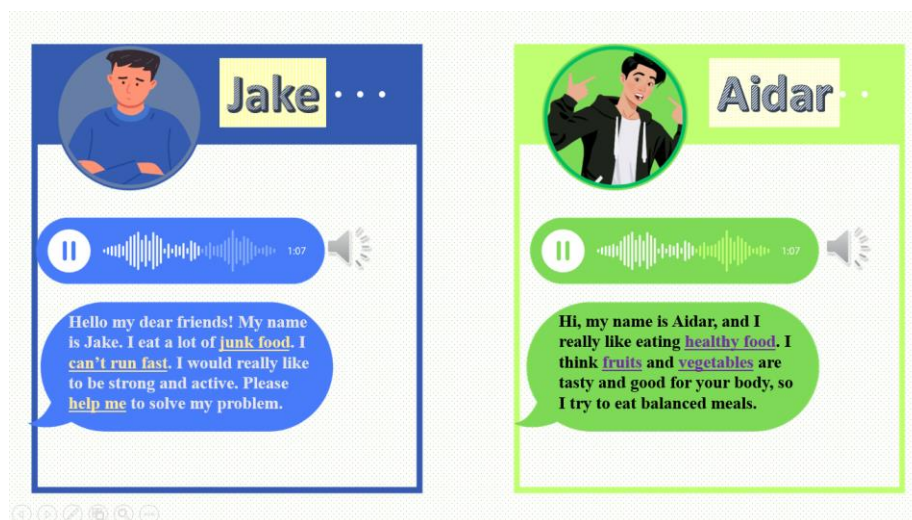

Рисунок 1. Сгенерированные в программе «Chatgpt» визуальные материалы по теме «Здоровая и вредная еда»

ИИ позволяет создавать не только визуальные материалы, но и мультимедиа. Так, на одном из занятий по английскому языку, целью которого было научить обучающихся вести короткие диалоги в общественных местах, с помощью программы «Hey gen AI» были созданы короткие видео с говорящими врачами, библиотекарями, официантами. Данные видеофрагменты позволяли ученикам глубже погрузиться в изучаемую тему. Персонажи задавали обучающимся разные вопросы, которые помогали запоминать базовые речевые обороты.

Рисунок 2. Сгенерированный в программе «Hey gen AI» видеоролик по теме «Places in a town»»

ИИ программы могут стать незаменимым помощником при выполнении самостоятельной работы. Поскольку в нашей стране процент владеющих английским сравнительно невысок, очень важно чтобы ребенок имел представления о правильной произносительной и интонационной стороне речи. С этой целью можно пользоваться «Google Assistant». Основными функциями данной ИИ модели являются - тренировка произношения, организации интерактивных диалогов и повторения лексики. Обучающиеся могут общаться с виртуальным собеседником, что помогает повысить их разговорную практику.

Мы применяем ИИ не только в работе с детьми, но и для повышения собственного педагогического мастерства. С помощью программы «Chatgpt» можно разработать сценарий внеклассного мероприятия, план родительского собрания, сделать подборку педагогической литературы в рамках интересующей темы и т.д.

Внедрение ИИ в образовательный процесс оказывает значительное влияние на систему образования, предоставляя новые технологические возможности для обучения и развития. Однако, как и любой продукт технологического прогресса, ИИ имеет свои недостатки, в том числе и те, которые представляют угрозу непосредственно для системы образования в целом. Рассмотрим вопрос возможного пагубного влияния ИИ на образовательный процесс более детально.

Сервисы ИИ, дающие огромное количество технологических возможностей, также могут представлять серьезную угрозу не только для взрослых пользователей в повседневной жизни, но и для сферы образования в целом. Среди возможных угроз использования различных инструментов ИИ можно выделить фальсификацию учебных материалов (могут создаваться поддельные учебники, документы и исследования, вводящие учащихся в заблуждение), генерацию дипфейков преподавателей (обучающиеся или злоумышленники могут создать дипфейковое видео учителя, приписывая ему ложные высказывания или действия), подмену ответов на экзаменах (ученики могут использовать программу «GAN» для генерации письменных работ или видеосообщений, выдавая их за свои). Помимо описанных рисков, которые сопровождают использование ИИ в процессе образования, возможны ситуации, в которых учащиеся, привыкнув к постоянному использованию различных сервисов, перестают полагаться на свои способности, надеясь на генерацию готовых ответов, не требующих самостоятельного критического осмысления.

Мы не можем игнорировать факт существования всех вышеупомянутых рисков, так как подобное отношение к недобросовестному использованию современных технологий приведет к неминуемым последствиям не только академического характера. ИИ должен служить не подменой интеллектуальной деятельности, а инструментом, который способствует развитию полноценного образования.

Таким образом, ИИ в образовании должен рассматриваться не как замена традиционным методам, а как инструмент, дополняющий и усиливающий роль учителя. Эффективность его применения будет зависеть от сбалансированного подхода, регулирования и этических норм, направленных на создание безопасной образовательной среды.

Литература:

1. <https://www.akorda.kz/ru/prezidentu-predstavleny-otechestvennye-razrabotki-v-sfere-iskusstvennogo-intellekta-11115956>
2. Ifenthaler, Dirk; Majumdar, Rwitajit; Gorissen, Pierre; Judge, Miriam; Mishra, Shitanshu; Raffaghelli, Juliana; Shimada, Atsushi (2024-06-04). "Artificial Intelligence in Education: Implications for Policymakers, Researchers, and Practitioners". Technology, Knowledge and Learning. DOI:10.1007/s10758-024-09747-0.

ЖАСӨСПІРІМДЕР ҮЙЛЕРІНДЕГІ ОҚУ - ТӘРБИЕ ПРОЦЕСІН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Муканова А.Ж., Абулова Л.Ш.

*(Қостанай облысы әкемдігі білім басқармасының
«Жетім балалар мен ата – анасының қамқорлығынсыз қалған балаларға арналған
әлеуметтік бейімделу орталығы Облыстық жасөспірімдер үйі» КММ, Қостанай қаласы)*

Жасөспірімдер үйі – ата-анасының қамқорлығынсыз қалған, балалар үйінен шыққаннан кейін жиі келетін жасөспірімдерге арналған мамандандырылған мекеме. Бұл мекемелер жастардың тәуелсіз өмірге бейімделуіне көмектесуде, оларды баспанамен қамтамасыз етуде ғана емес, білім алуда, өмірлік және әлеуметтік дағдыларды меңгеруде маңызды рөл атқарады. Дегенмен, барлық күш-жігерге қарамастан, Жасөспірімдер үйлеріндегі оқу-тәрбие үрдісінде жасөспірімдердің толық әлеуметтенуіне және олардың ересек өмірге дайындалуына кедергі келтіретін бірқатар мәселелер бар. Жетім балаларға әлеуметтік көмек көрсетудің алғы шарттарын басшылыққа ала отырып, ондағы өзекті мәселелерді айқындау, олармен әлеуметтік жұмыс жүргізудің әдістері мен тәсілдерін жетілдіру жолдары қарастырылған, – [314-317 бб].

Бұл мақалада Жасөспірімдер үйлеріндегі оқу-тәрбие процесін ұйымдастырудың негізгі мәселелері қарастырылып, оларды шешу мүмкіндік жолдары ұсынылған.

1. Жасөспірімдердің әлеуметтік бейімделу мәселелері

Жасөспірімдер үйіне кірген кезде кездесетін күрделі мәселелердің бірі – әлеуметтік бейімделу қиындығы. Жасөспірімдер үнемі бақылауда болатын балалар үйінде өмір сүргеннен кейін, олар енді олар қатаң түрде қорғалмайтын және бақыланбайтын ортаға тап болады. Жастар үйіне көшу жасөспірімдерден өз бетінше шешім қабылдауды, адамдармен қарым-қатынас орнатуды және шынайы өмірге бейімделуді талап етеді, сондықтан бұл оларға күрделі сынақ.

Отбасынан айырылған және мекемеде ұзақ уақыт болған көптеген жасөспірімдер үшін бейімделу процесі өте ауыр болуы мүмкін. Көбінесе олар өздерін жалғыз, бөтен және өзіне деген сенімсіздікті сезінеді. Жасөспірімдер өздерін ұжымның бір бөлшегі ретінде сезініп, бірте-бірте тәуелсіздікке дағдылануы үшін Жастар үйінің қолдау мен сенім атмосферасын құруы маңызды. Алайда, іс жүзінде бұл жеткіліксіз болады және көптеген жасөспірімдер қоғамға кірігуін күрделендіретін психологиялық қиындықтарға тап болады. - [276].

2. Оқу-тәрбие үрдісіндегі мәселелер

Оқыту мен тәрбие, педагогикалық процестің барлығы, өзінің әлеуметтік орнына байланысты, бағындыру элементін алып жүреді. Бұл баланың ішкі күштері мен мүмкіндіктерінің өсуі өз еркімен таңдап алған материалдардан емес, қоғамымыздың талабымен, оның мәдени- әлеуметтік өсу деңгейімен белгіленген тәрбие мен оқытуға байланысты. Жасөспірімдер үйінде кездесетін екінші маңызды мәселе – білім беру және дамыту бағдарламаларының шектеулігі. Бұл мекемелерде негізгі білім берілгенімен, жасөспірімдердің шығармашылық және әлеуметтік дағдыларын дамытуға және оларды ересек өмірге дайындауға бағытталған қосымша бағдарламаларға аз көңіл бөлінеді. Жастар үйлеріндегі білім көбінесе мектептегі негізгі біліммен шектеледі, бұл табысты әлеуметтену және тәуелсіз өмір сүру үшін қажетті дағдылардың жетіспеушілігіне әкеледі.

Сонымен қатар, бұл оқу орындарына түсетін көптеген жасөспірімдердің бұрынғы өмір сүру жағдайларына байланысты. Бұл оларды қолайсыз жағдайға қояды, өйткені олар мектеп бағдарламасы білімдері бойынша қатарластарынан артта қалады және жоғары оқу орындарына түсуге немесе жұмысқа орналасуға жеткілікті білімі мен дағдысы жоқ. Осы олқылықтардың орнын толтыруға және жасөспірімдерді Жастар орталығынан тыс өмірге дайындауға көмектесетін қосымша білім беру бағдарламаларын жасау маңызды. – [816]

3. Жасөспірімдерге психологиялық қолдау көрсету

Жасөспірімдер үйіндегі жасөспірімдерге психологиялық қолдау көрсету тағы бір маңызды мәселе. Жетім балалардың барынша нәтижелі тұлғалық және әлеуметтік дамуы үшін жағдай жасауға болатын, олармен жұмыс жасаудың ерекше әдісін табу аса қажет. Ата-анасыз қалған жасөспірімдер жиі ауыр психологиялық жарақат алады, бұл олардың басқалармен қарым-қатынасын және қалыпты қарым-қатынасын қиындатады. Олардың көпшілігі депрессияны, алаңдаушылықты, ішкі қақтығыстарды және басқа адамдармен сенімді қарым-қатынас орнатуда қиындықтарды бастан кешіреді.

Замануи психология педагогикалық әдебиеттерде жасөспірімдер үйінде тәрбиеленіп жатқан балаларға психологиялық тұрғыдан қолдау көрсету мәселесі көп зерттелмеген. Өкінішке орай, шын мәнінде мұндай мекемелерде жасөспірімдерге психологиялық көмек тиісті деңгейде көрсетілмейді. Көптеген Жасөспірімдер үйлерінде жеткілікті білікті мамандар жоқ, ал көмек көрсетілген жағдайларда оның уақыты мен көлемі шектеулі болады. Психологтардың тұрақты кеңестері мен қолдауының болмауы жасөспірімдердің ішкі проблемаларын жеңе алмай, есейген шағында да психологиялық қиындықтарды бастан өткеруін жалғастырады. - [2376].

4. Жұмыспен қамту және кәсіптік бағдар беру мәселелері

Жасөспірімдер үйінде оқуын тәмамдаған жеткіншектер жұмысқа орналасу, мамандық таңдауда қиындықтарға кезігуде. Отбасында тәрбиеленетін балалардан айырмашылығы – мекемедегі жасөспірімдер кәсіптік кеңес беру мен кәсіптік бағдар алуға әрқашан қол жеткізе бермейді. Олардың көпшілігі болашақ мамандығын қалай таңдау керектігін, жұмыс іздеуді және табысты мансапқа қажетті дағдыларды қалай дамыту керектігін білмейді.

Бұл Жасөспірімдер үйінен кетіп бара жатқан көптеген жастардың қиын жағдайға тап болуына алып келеді. Мақсаты айқын, кәсіби даярлығы болмаса, олардың жұмыс тауып, өз бетінше өмір сүруі қиын. Бұл сондай-ақ жасөспірімдердің әлеуметтік қысымға, жұмыссыздыққа осал болу және қылмыстық ортаға түсу қаупін арттырады. Бұл мәселені шешу үшін кәсіптік бағдар беру бағдарламаларын жасап, жасөспірімдерді еңбек нарығындағы өмірге дайындау қажет.

5. Материалдық мәселелер және тұрғын үй жағдайлары

Мәселенің маңызды аспектісі – Жасөспірімдер үйінде болған жасөспірімдердің қаржылық тұрақсыздығы. Жасөспірімдер мекемеден кеткеннен кейін оларға баспана және қаржылық тәуелсіздік мәселесін шешу қажет. Олардың көпшілігі бұл мәселеде қолдау таппайды және олар жиі баспанасыздық, күнделікті қажеттіліктерге қаражат тапшылығы мәселелеріне тап болады, бұл әлеуметтік оқшаулануға әкелуі мүмкін.

Көптеген жеткіншіктер жасөспірімдер үйін бітіріп, баспанасыз, күн көріссіз көшеде қалады. Бұл, әсіресе, өз бетінше өмір сүру дағдыларын әлі меңгермеген және күнделікті өмірін ұйымдастыруға төтеп бере алмайтындар үшін қиын. Бұл мәселені шешу үшін жасөспірімдерге баспана табуға көмектесетін, сондай-ақ тәуелсіз өмірінің алғашқы жылдарында оларға ең аз қаржылық қолдау көрсететін әлеуметтік қолдау жүйесін дамыту қажет.

6. Тәлімгерлік және волонтерлік бағдарламалардың рөлі

Жастар үйінде тұратын жасөспірімдерді әлеуметтендірудің тиімді құралдарының бірі – тәлімгерлік. Тәлімгерлер – үлгі бола алатын, қолдау көрсететін және жасөспірімдердің ересек өмірге бейімделуіне көмектесетін ересектер.

Көптеген табысты тәлімгерлік бағдарламалары тыңдауға және көмектесуге дайын ересек адамның болуы жасөспірімдердің алаңдаушылық деңгейін айтарлықтай төмендететінін, оларға өмірлік қиындықтарды жеңуге көмектесетінін және олардың өзіне деген сенімділігін арттыратынын көрсетеді. Тәлімгерлер кәсіби және өмірлік тәжірибелерімен бөлісе алады, мамандық таңдауға көмектеседі, коммуникативті дағдыларды дамытады және күнделікті мәселелерді шеше алады.

Сонымен қатар, волонтерлік бағдарламалар маңызды рөл атқарады. Еріктілерді, соның ішінде студенттерді, әртүрлі сала мамандарын және жай ғана қамқор адамдарды тарту

жасөспірімдердің мүмкіндіктерін айтарлықтай кеңейте алады. Волонтерлер қаржылық сауаттылық пен кәсіби өзін-өзі анықтау бойынша шеберлік сабақтарын, спорттық шараларды, тренингтерді өткізе алады. Мұндай бағдарламаларды әзірлеуге мемлекеттік органдар мен қайырымдылық ұйымдарының белсенді түрде қолдау көрсетуі маңызды.

Мәселелерді шешу жолдары

Аталған мәселелерді шешу үшін нақты міндеттерді шешуге бағытталған кешенді бағдарламаларды жүзеге асыру қажет. Біріншіден, жасөспірімдер өздерінің ішкі мәселелерін жеңіп, жаңа жағдайларға бейімделуі үшін психологиялық көмекті күшейту керек. Екіншіден, Жасөспірімдер үйлеріндегі оқу үдерісін жасөспірімдердің шығармашылық және әлеуметтік дағдыларын дамытатын курстармен толықтыру керек. Үшіншіден, жасөспірімдер өмірде өз орнын тауып, мансап құруға кірісуі үшін кәсіптік бағдар беру және жұмысқа орналасуға көмектесу бағдарламаларын әзірлеу қажет. Ата – ананың қамқорлығынсыз қалған балаларға жасөспірімдер үйі жағдайында әлеуметтік – психологиялық қолдау көрсету тәжірибесінде, әлеуметтік психология теориясына көреғар, бірнеше елеулі қайшылықтарды атап көрсетуге болады. Олар:

Қазіргі заманғы Қазақстанда жетім балардың көбеюі мен мұндай баларды әлеуметтендірудің нәтижелілігін қамтамасыз ететін оңтайлы жағдайлар мен амалдардың жеткіліксіздігі арасындағы оңтайлықтар.

Жасөспірімдер үйінде тәрбиеленушілердің әлеуметтенуіне көмектесетін тиімді технологияларға деген мұқтаждық пен бұл саладағы әдістемелік әзірлемелердің аздығы аралындағы қайшылық.

Жасөспірімдер үйі жағдайында жетім баларды қолдау мен оларға жәрдемдесудің кешенді тәсілдерінің қажеттілігі және мұндай әдістемелік технологияның жеткіліксізділігінің арасындағы қайшылық. – [21-25 бб].

Қорытындылай келе, мекемеден шыққан жасөспірімдерді баспанаға және материалдық қолдауға қол жеткізуді қамтамасыз ететін әлеуметтік қолдау жүйесін құру маңызды қадам болып табылады.

Жетім балалардың барлық мәселесін түбегейлі шешу үшін мемлекеттік деңгейдегі нақтылы бағдарламалар шығарылып, өз күшіне енуі тиіс. Оны мемлекет, түрлі қайырымдылық қорлары мен ұйымдары қолдауы шарт. Жасөспірімдер үйіндегі жасөспірімдерді тәрбиелеу - мұқият көзқарас пен кешенді шешімдерді қажет ететін күрделі және көп қырлы процесс. Әлеуметтік бейімделу мәселелері, білім беру бағдарламаларының жоқтығы, психологиялық қиындықтар, жұмыспен қамту және тұрғын үй жағдайларындағы мәселелер жасөспірімдердің қоғамға сәтті кірігуінің негізгі кедергілері болып табылады. Дегенмен, тиімді бағдарламалар енгізіліп, жастарды ересек өмірге толық дайындау үшін жағдай жасалса, жағдайды айтарлықтай жақсартуға және бұл жасөспірімдердің табысты және тәуелсіз тұлға болуына көмектесуге болады.

Әдебиет:

1. М.Ж.Қозыбақов «Жетім балаларды әлеуметтендіру мәселелері». – Шымкент: Жебе, 2007.- 276.
2. С.К. Жантیکеев «Даму психология». Оқу құралы. Университет Туран. – Астана, 1986.- 237 б.
3. Г.И.Абдиева «Психолого-педагогические особенности социализации». – Алматы, 2020. – 81б
4. Перекресток РК, 110000, г.Костанай, 2011
5. Трудности социализации детей-сирот. // Изденіс. – Алматы, 2008. - № 1. – 314-317 бб.
6. Қазақстандағы жетім балаларды қамқорлыққа алу мәселелері: тарихы мен болжамы. // Ұлт тағылымы.- Алматы, 2008. - №4. – 21-25 бб.

ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ АГРЕССИЯЛЫҚ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҒЫН ЗЕРТТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ-ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ

Мусин М.М., Альмухамбетова Б.Ж., Токсанбаева Н.Б.

(Б.Алтынсарин атындағы Арқалық педагогикалық институты, Арқалық қ.)

(І. Жансүгіров атындағы Жетісу Университеті, Талдықорған қ.)

«Агрессиялық мінез-құлық» түсінігін зерттеуді «агрессия» негізгі терминінің сипаттамаларынан бастаған жөн. «Агрессия» сөзі латын тілінен шыққан «aggredi» және «шабуыл», «басу» дегенді білдіреді. Шетелдік және отандық зерттеушілер «агрессия» ұғымына әртүрлі анықтамалар береді. Американдық психолог Альберт Бандура агрессианы «айналадағы адамдардың агрессиялық мінез-құлқын бақылау арқылы алынған үйренудің нәтижесі» деп санайды. Швейцариялық психиатр Адольф Гюгенбюль агрессияға келесідей анықтама береді: «басқаларға қауіп төндіретін немесе зиян келтіретін кез келген мінез-құлық». Австриялық биолог Конрад Лоренц «адам мінез-құлқындағы агрессия генетикалық, биологиялық деңгейде анықталады» деген тұжырымға келді. Неміс психоаналитигі Эрих Фромм «агрессия тек деструктивті сипатта ғана емес, жеке адамның өміріне бейімделу болып табылады» [1].

«Үлкен психологиялық сөздікте» (Б.Г. Мещеряков пен В.П. Зинченконың редакциясымен) агрессия «қоғамдағы адамдардың бірлесіп өмір сүру нормаларына (ережелеріне) қайшы келетін, шабуыл объектілеріне (жанды және жансыз) зиян келтіретін, олардың көңіл-күйін жоғалтуға немесе оларға физикалық зиян келтіруге әкелетін уәждеделген деструктивті мінез-құлық» деп түсіндіріледі [2].

Психология ғылымдарының докторы, профессор Е.В. Змановская «агрессия – бұл басқаларды бағындыру немесе оларға үстемдік ету мақсатымен нақты мінез-құлықта көрінетін кез келген тілек (тенденция)» деп есептейді. Автор агрессияның келесі түрлерін анықтайды: сөздік және физикалық. Олардың әрқайсысы әртүрлі формада көрінеді. Вербальды агрессия сөйлеу түрінде көрінеді: ашулану, айғайлау, қорлайтын, ұятсыз сөздер, т.б. психологиялық жарақат тудыруы мүмкін жағдайлар. Өз кезегінде физикалық агрессия басқа адамға дене күшін қолдануда көрінеді: соққылар, ұрып-соғу, азаптау.

Генри Паренс агрессиялық мінез-құлықты келесі критерийлер бойынша жіктеуді ұсынады:

- физикалық – сөздік;
- белсенді – пассивті;
- тікелей – жанама.

Генри Паренс жоғарыда аталған триадалар агрессиялық мінез-құлықтың жиі кездесетін жағдайларын көрсетеді деп санайды.

Осылайша, мынадай қорытынды жасауға болады: агрессиялық мінез-құлық - бұл тірі немесе жансыз заттар болуы мүмкін объектілерге зиян келтіруге бағытталған мінез-құлық. Агрессиялық мінез-құлық адамдарға немесе заттарға зиян келтіруге бағытталған.

Д.Б. Эльконин жасөспірімдік кезеңді 12-17 жас аралығы деп, оның ішінде кіші жасөспірімдік (12-15 жас) және үлкен жасөспірімдік (15-17 жас) деп бөлді. Неміс психологы Эдуард Шпрангер жасөспірімдік кезеңнің аралығын 14-17 жас деп анықтайды [3].

Жасөспірімдердің агрессиялық мінез-құлқының дамуының жеке себептеріне мыналар жатады: тұқымқуалаушылық, жеке психикалық және мінез-құлық ерекшеліктері, физикалық және психикалық аурулар, оның ішінде тұлғаның бұзылуы. Объективті факторларға жасөспірімнің жанұясы мен оның жақын ортасынан бастап шағын және орта әлеуметтік топтарға дейінгі барлық деңгейдегі әлеуметтік орта, сондай-ақ ол өзін тапқан және әлеуметтенетін микроқоғам жатады. Агрессияның қалыптасуының маңызды факторы болып екінші реттік әлеуметтік құбылыстар, типтік әлеуметтік рөлдер, белгілі бір қоғамда

кабылданған әлеуметтік стереотиптер мен көзқарастар, жасөспірім өзін табатын микроқоғамның субмәдениеті табылады.

Р.Х. Багова, О.И. Михайленко жасөспірімнің психикасына деструктивті әсер ету үшін бұрынғыдан да көп себептер бар деп санайды. Пандемия және карантин оқиғалары, қашықтан оқытуға көшу, кәдімгі әлеуметтік ортадан алшақтау – осының барлығы жасөспірімдер арасында агрессиялық әрекеттердің көбеюіне әкелді. А.С. Ким, М.Г. Ахметвалиеваның пайымдауынша, егер ақпараттық төңкеріс пен интернет пайда болғанға дейін жасөспірімнің жетілуі негізінен білім беру бағдарламасына бағынатын болса және жалпы алғанда белгілі бір жаста алынған ақпаратпен анықталатын белгілі бір кезеңдерді қамтитын болса, қазіргі жасөспірім смартфон арқылы бақылаусыз мазмұнның үлкен көлемін алады, бұл оның психикалық даму кезеңдерін тек психикалық даму кезеңдерін бақылауға болады құбылыс қолданылмайды [4].

Жасөспірімдердің агрессиялық мінез-құлық келесіде көрінеді: оларда жиі, айқын және кенет ашуланшақтық пайда болады, әлеуметтік ортаны дұшпандық орта ретінде қабылдайды, үлкендермен үнемі қақтығысқа түседі, олардың талаптары мен ережелерін орындаудан бас тартады, кекшіл, пайда алу немесе міндеттемеден құтылу үшін басқаларды оңай алдау. Агрессиялық жасөспірімдер жәбірленушіге зиян келтіру әдістерін өзімшіл, қатыгез болып табылады, бөтеннің мүлкін қасақана бүлдіреді, қоғам алдында жасалған қылмысты батылдық деп санайды.

Жасөспірімдік шақта әртүрлі кезеңдеріндегі (10 жастан 15 жасқа дейін) мектеп оқушыларының агрессивтілігінің көріністерін Л.М. Семенюк физикалық, жанама, сөздік агрессия және негативизм сияқты агрессиялық мінез-құлық формаларын қарастырды. Зерттеу нәтижесінде, 10-11 жастағы балаларда физикалық агрессия басым және жанама агрессия ең аз байқалады, ал 12-13 жас аралығындағы жасөспірімдерде негативизм ең айқын болып, физикалық және сөздік агрессияның жоғарылауы байқалады. 14-15 жас аралығындағы жасөспірімдерде сөздік агрессия бірінші орынға шығады, ал физикалық және жанама агрессия елеусіз өседі, негативтілік деңгейі де жоғарылайды. Айта кету керек, жасөспірімдік шақта агрессияның барлық түрлерінің ерте жастан кеш жасөспірімдік кезеңге дейін анық көрсетілген динамикасы болады. Алайда 10-11 жастағы балаларда агрессияның физикалық түрлері басым болса, олар есейген сайын 14-15 жастағы жасөспірімдерде агрессияның сөздік түрлері бірінші орынға шығады [5].

Е.В. Харитонов (2000) мемлекеттік мектептерде 15-17 жас аралығындағы жасөспірімдер арасында оның көрсеткіші агрессияның басқа түрлерінен басым болатынын анықтады, бұл жаста негативизм және физикалық агрессия басым болады; Заңсыз әрекеттер жасаған кәмелетке толмаған құқық бұзушыларды уақытша оқшаулау орталығынан келген жасөспірімдердің агрессиялық мінез-құлқын зерделеу кезінде біршама басқа деректер алынды. Сауалнама нәтижелері бойынша физикалық агрессия бірінші орынға шықты, одан кейін сөздік агрессия, одан кейін реніш пен жиіркеніш сезімі болды. Басқаларға деген реніштің жоғары деңгейі, ауызша және физикалық агрессия күшті позициядан әрекет етуге және дайындықты көрсетеді. Бұл жасөспірімдердің мінез-құлқында, конструктивті өзара әрекеттесу дағдыларын және жанжалды жағдайларды шешу қабілетін үйреткен жағдайда, олардың мінез-құлқында оң өзгерістер болуы мүмкін екенін көрсететін кінәнің жоғары көрсеткіштері ерекше назар аудартады.

Жасөспірімдік агрессияны әлеуметтік бейімделу факторы ретінде зерттеген Е.В. Ольшанская (2000). Агрессиялық мінез-құлық жасөспірімдер арасында агрессияның әртүрлі түрлері бар жасөспірімдердің екі тобы анықталды. Агрессия индексінің жоғары ұпайларымен қатар, бірінші топтағы жасөспірімдердің дұшпандық индексінің ұпайлары да айтарлықтай жоғары болды. Керісінше, жасөспірімдердің басқа тобында жоғары агрессиялық индекс норма шегінде өте қалыпты дұшпандық көрсеткіштерімен біріктірілді. Статистикалық талдау екі топтағы агрессияның құрылымы әртүрлі екенін көрсетті. Агрессияның бірінші түрін (1-топ) зерттеуші айқын дұшпандықпен біріктірілген өте терең уәжделген, жалпыланған «деструктивті» агрессия ретінде түсіндіреді. Агрессияның тағы бір түрі (2-топ),

дұшпандықтың күшеюімен қатар жүрмейтін, терең, эмоционалды-тұлғалық факторлармен емес, ең алдымен, ситуациялық факторлармен ынталандырылған табиғаты бойынша әртүрлі деп түсіндірілді. Е.В.Ольшанская агрессиялық мінез-құлықтың бұл нұсқасын мақсатқа жетудің өзіндік «құралы» ретінде әрекет ететін «конструктивті» агрессия деп атады [6].

А.А.Реанның (1996) зерттеулерінде, мектеп оқушыларының жасөспірімдік шағында стихиялық агрессияның жоғары қарқыны бар екенін атап өтеді, ол мұны жеке адамның басқалардың қиындықтарын байқаған кезде сезінетін санадан тыс қуанышы деп түсінеді. Мұндай жасөспірім өз қателіктерін басқаларға көрсетуді ұнатады. Бұл өздігінен пайда болатын, біреудің көңіл-күйін бұзуға, ренжітуге, ашулануға немесе сіздің сұрағыңызға немесе жауабыңызға шатастыруға ұмтылу. Мұндай балаларға сенімсіздік тән. Әдетте, олар мұндай қорлауды кешірмейді және оларды ұзақ уақыт есте сақтайды. Тұлғаның қайшылықты сипаты және өз мүдделерін қорғаудағы айқын агрессиялықтігі таң қалдырады. Мұның бәрі тітіркенудің жоғары деңгейімен толықтырылады. Белгілі болғандай, тітіркену - бұл эмоционалды тұрақсыздық, ашуланшақтық және өзін-өзі бақылауды тез жоғалту. Тіпті кішкентай нәрселер орынсыз қатал реакция тудыруы мүмкін [7].

А.Бандура және Р.Уолтерс (2000) бірқатар зерттеулер нәтижесінде жасөспірімдердің агрессиялық мінез-құлық ұлдарға тән екендігін көрсетті. Олар билікпен бетпе-бет келуге дайын және өз құрдастарына азырақ мейірімді. Олар ата-анасының екеуі де ішінара бас тартқанын сезінеді, бірақ аналарына деген ерекше сүйіспеншілік пен құрметті сақтайды. Керісінше, олар әкелеріне қарсы дұшпандық пен айыпты сезінеді және іс жүзінде олармен бірдей емес. Олар басқаларға сенбейді, қорқады және басқа адамға эмоционалды түрде тәуелді болуы мүмкін жағдайлардан аулақ болады. Олардың жыныстық мінез-құлық орташа жасөспірімдікіне қарағанда аз реттеледі және олар жиі жыныстық қатынас пен агрессияны араластырады. Олар агрессиялық немесе жыныстық мінез-құлық үшін өзін аз кінәлі сезінеді және олардың импульстары әдетте кінә емес, қорқынышпен басқарылады. Олар көптеген жолдармен импульстары ішкі шектеулерге қарағанда сыртқы әсерге ұшырайтын кішкентай балаларды еске түсіреді. Оның үстіне, олардың мінез-құлық өздерінің жаулары екенін көрсетеді, өйткені олардың әрекеттерінің нәтижесінде олар өздеріне жетіспейтін сүйіспеншіліктен айырылып, өздері сенбейтін де, құрметтемейтін де биліктің қатаң бақылауында болады [8].

Жасөспірімдердің агрессиялық мінез-құлығының ең көп тараған түрі – сөздік агрессия. Ауызша агрессияның ең айқын көріністері - әңгімелесушіні айыптау, сынау және қорлау; балағаттау мен қарғыс айту, балағат сөздер айту. Бұл көріністер жасөспірімдердің кем дегенде 48,5% -ында кездеседі. Жасөспірімдердің жасы ұлғайған сайын вербальды агрессия дәрежесі артады. 11-12 жас аралығындағы жасөспірімдер арасында агрессияның орташа және төмен деңгейі 13-15 жас аралығындағы әрбір үшінші балада кездеседі, жасөспірімдердің жартысына жуығы (49%) ауызша агрессияны көрсетеді; Сонымен қатар, жас ұлғайған сайын жасөспірімдер сөздік агрессияның басым көріністерін көрсетеді, оның көмегімен жасөспірім басқаларға әсер етеді: айыптау, сынау, әңгімелесушіні қорлау, қорқыту, қорқыту. Ұлдар да (жасөспірім ұлдардың 82,8%) және қыздар (жасөспірім қыздардың 79,6%) айқын ауызша агрессияның көрінісімен сипатталды. Оның үстіне жасөспірім ұлдарға сөздік агрессияның тікелей, белсенді көріністері тән болса, қыздарға агрессиялықтіктің экспрессивті (дауысты көтеру, айғайлау) және жанама (сықырлау және өсек айту) көріністері тән. Вербальды агрессияның ең айқын көріністері түзеу-дамыту сыныптарында және мектеп-интернаттарда оқитын жасөспірімдер арасында - түзеу-дамыту сыныптарында оқитын жасөспірімдердің 89,2% және мектеп-интернат оқушыларының 79,9% ауызша агрессияның жоғары дәрежесін көрсетеді. Түзету-дамыта оқыту сабақтарында жасөспірімдер ауызша агрессияның белсенді, тікелей түрлерін қолданады, жалпы білім беретін сабақтарда оқушылармен оқшаулану және теріс салыстыру жағдайларына наразылық білдіріп, өзіндік құндылыққа қол жеткізуге тырысады. Интернаттардағы жасөспірімдер өтініштер мен сұрақтарды елемей, балағаттау, қарғыс айту түріндегі ауызша агрессияны

көрсетіп, пассивті позицияны ұстанады. Бұл жасөспірімдер қазіргі жағдайға өздерінің наразылығын көрсетеді, бірақ оны өзгертуге ұмтылмайды (О.В.Глуздова, 2002) [9].

Агрессияны зерттеуге арналған әдебиеттерде әртүрлі психодиагностикалық әдістер мен әдістерді қолдану мүмкіндігі туралы деректер келтірілген. Агрессиялық мінез-құлықты зерттеудің әртүрлі әдістерінің ішінде сауалнамалар маңызды орын алады.

Басс-Дарки сауалнамасы агрессиялық және дұшпандық реакциялардың әртүрлі формаларын зерттеу үшін кеңінен қолданылады. Басс-Дарки әдісі, оны жасаушылардың пікірінше, агрессияны ерекше жауап ретінде түсінуге негізделген - «шабуыл», «басқа тіршілік иесіне зиян келтіруге қабілетті ынталандырулар». Оның негізінде жатқан концепция агрессия мен дұшпандықты (эмоционалдық алғышарт ретінде және адамдар мен оқиғаларды теріс бағалаумен және адамдар мен оқиғаларды теріс бағалаумен жүретін жасырын-вербалды реакция қатынасының реакциясы ретінде) ажыратады.

А.Басс пен А.Дарки агрессияның 5 түрін ажыратады:

- 1) физикалық агрессия (біреуге қарсы физикалық әрекеттер);
- 2) жанама агрессия (бағытталған – өсек, зиянды әзілдер; бағытталмаған – көпшілік арасында айғайлау, таптау, т.б.);
- 3) тітіркену (ашуланшақтық, дөрекілік);
- 4) негативизм (оппозициялық мінез-құлық);
- 5) сөздік агрессия (қорқыту, айғайлау, балағаттау және т.б.), сондай-ақ дұшпандықтың екі түрі: ашулану және күдік.

Физикалық агрессия, жанама агрессия, тітіркену және сөздік агрессия бірігіп агрессиялық реакциялардың жиынтық көрсеткішін құрайды, ал реніш пен күдік дұшпандық көрсеткішін құрайды. Сонымен қатар, өкініш пен кінә талданып, әдетте әлеуметтік нормалармен тыйым салынған мінез-құлық формаларының көрінуіне кінәнің тежеуші әсері ашылады.

А.А. Романов (2001) баланың агрессивтілігін зерттеу үшін ата-аналарға сауалнама әзірледі. Сауалнама агрессиялық мінез-құлықтың әртүрлі түрлерін де, баланың өз агрессиясына қатынасының ерекшеліктерін, оның көріну ұзақтығы мен жиілігін, агрессиялық күйден шығуда ересек адамның көмегіне сезімталдығын зерттеуге мүмкіндік береді [10].

Жасөспірімдердің агрессиялық мінез-құлықын зерттеу кешенді теориялық және әдістемелік тәсілді қажет ететін күрделі және көп қырлы міндет болып табылады. Бұл жұмыста агрессияны зерттеудегі биологиялық, психологиялық және әлеуметтік сияқты негізгі теориялық тәсілдер қарастырылды, бұл жасөспірімдердегі агрессиялық мінез-құлықтың қалыптасуы мен көрінуіне әсер ететін әртүрлі факторларды анықтауға мүмкіндік берді.

Бақылау, сауалнама, эксперимент және проективтік әдістерді қоса алғанда, әртүрлі әдістемелік тәсілдерді талдау жасөспірімдердегі агрессияны зерттеудің ең тиімді құралдарын анықтауға мүмкіндік берді. Зерттеу әдістерін таңдаған кезде жасөспірімдердің жас ерекшеліктерін ескерудің маңыздылығы, сондай-ақ осы санаттағы субъектілермен жұмыс істеу кезінде этикалық принциптерді сақтау қажеттігі атап өтіледі.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, жасөспірімдердің агрессиялық мінез-құлық биологиялық, психологиялық және әлеуметтік факторлардың өзара әрекеттесуінен туындайтын күрделі әлеуметтік-психологиялық құбылыс деген қорытынды жасауға болады. Агрессияны тиімді зерттеу әртүрлі теориялық тәсілдер мен әдістемелік құралдарды біріктіруді, сонымен қатар жасөспірімдердің жас және жеке ерекшеліктерін ескеруді талап етеді.

Әдебиет:

1. Бандура А. Подростковая агрессия: Изучение влияния воспитания и семейных отношений. – М.: Апрель, Пресс, ЭКСМО-Пресс, 2000. – 508 с.

2. Берковиц Л. Агрессия: причины, последствия и контроль. Секреты причин насилия, мотивов убийств, гнева, враждебности, ненависти, разрушения, предрасположенности личности к насилию. – СПб., М.: Прайм-ЕВРОЗНАК, НЕВА, ОЛМА-Пресс, 2001. – 510 с.
3. Ильин Е.П. Психология агрессивного поведения. – СПб., 2014. – 368 с.
4. Князева О.Н. Формы агрессивного поведения учащихся общеобразовательных школ: Автореф. дис. ... канд. социол. наук. – Н. Новгород, 2001. – 28 с.
5. Лоренц К. Агрессия (так называемое зло). – СПб.: Амфора, 2001. – 347 с.
6. Психологические проблемы агрессии в социальных отношениях. / под ред. И.А. Фурманова. – Брест, 2014. – 261 с.
7. Басс А. Концепция агрессии / враждебности: учебник / А. Басс, А. Дарки. – Екатеринбург, 2013. – 260 с.
1. 8. Девятьярова И.Н. Девиантное поведение подростков: анализ понятий / И.Н. Девятьярова // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. – 2016. – №3. – С.8-12.
8. Коннор Д. Агрессия и антисоциальное поведение у детей и подростков: учебное пособие / Д. Коннор. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2015. – 288 с.
9. Мироненко Т.И. Агрессия как естественный фактор социальной адаптации подростков / Т.И. Мироненко // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – 2016. – №6. – С.260-266.

УДК 159.9

ОРГАНИЗАЦИЯ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА В ГИМНАЗИИ

Мынбаева К.К.

(ГКП на ПХВ «Гимназия №6», г. Астана)

Современные тенденции развития образовательной системы свидетельствуют о растущем значении инклюзивного образования, направленного на обеспечение равных возможностей для всех учащихся, включая детей с особыми образовательными потребностями (ООП). Инклюзивное образование предполагает создание условий, позволяющих каждому ученику реализовать свой потенциал в комфортной и адаптированной среде. В данной статье рассматриваются ключевые аспекты организации инклюзивного образовательного процесса в условиях гимназии, а также подчеркивается необходимость комплексного подхода к его реализации.

Актуальность инклюзивного образования. Инклюзивное образование становится неотъемлемым элементом социальной политики и образовательной стратегии многих стран, включая Казахстан. Оно способствует социальной справедливости, снижению дискриминации и повышению качества образования (ЮНЕСКО, 2021). Ключевыми аспектами инклюзивного обучения являются:

1. **Равный доступ к образованию** – обеспечение условий, в которых каждый ребенок, независимо от его индивидуальных особенностей, имеет возможность обучаться наравне со сверстниками (Сандерс, 2020).
2. **Развитие социальной компетентности** – инклюзивная среда способствует формированию у детей навыков сотрудничества, эмпатии и толерантности (Козлова, 2019).
3. **Адаптация учебного процесса** – использование дифференцированных методик и технологий обучения, учитывающих индивидуальные потребности каждого учащегося (Выготский, 1983).

Организация инклюзивного образования в гимназии. В рамках инклюзивного образования в гимназии реализуются следующие принципы:

- **Доступность образовательной среды** – адаптация учебных помещений и материалов, обеспечение технических средств для детей с ООП.
- **Индивидуализация обучения** – разработка индивидуальных образовательных маршрутов (ИОМ), позволяющих учитывать особенности каждого учащегося (Кулешова, 2018).

- **Междисциплинарное взаимодействие** – сотрудничество педагогов, дефектологов, логопедов и психологов в процессе сопровождения ребенка.
- **Психолого-педагогическая поддержка** – обеспечение благоприятного эмоционального климата в образовательной среде [1-8].

Динамика численности обучающихся с ООП. За последние годы наблюдается устойчивый рост количества учащихся с ООП в гимназии:

- **2019-2020 учебный год** – 1-2 ученика.
- **2022-2023 учебный год** – 8 учеников.
- **2023-2024 учебный год** – 12 учеников.
- **2024-2025 учебный год** – 14 учеников.

Рост численности обучающихся с ООП связан с улучшением ранней диагностики, а также развитием системы психолого-медико-педагогического консультирования (ПМПК) (Смирнова, 2022).

Проблемы и перспективы. Несмотря на успехи в реализации инклюзивного образования, остаются определенные проблемы:

- **Нехватка квалифицированных специалистов** – необходимость увеличения числа дефектологов, логопедов и психологов.
- **Адаптация учебных программ** – важность разработки учебных планов с учетом индивидуальных потребностей детей.
- **Информирование родителей** – повышение компетентности родителей в вопросах инклюзивного обучения.

Также наблюдается увеличение разнообразия нарушений в развитии у детей с ООП, что обостряет проблему нехватки кадров для инклюзивного образования. Главная роль в этом процессе отводится учителям-дефектологам и учителям-логопедам. Основной причиной роста числа детей с ООП является улучшение медицинской диагностики в раннем детстве, что связано с расширением возможностей медицины и увеличением количества психолого-медико-педагогических консультаций.

Компетентность родителей в вопросах развития детей с ООП также играет важную роль, и взаимодействие с ними осуществляется через ведение документации, включая заявления, согласия на оценку достижений, коммуникативные паспорта и индивидуальные образовательные планы.

В гимназии также организовано индивидуальное бесплатное обучение на дому для детей с серьезными заболеваниями.

Таким образом, в гимназии создана система инклюзивного образования, где важной составляющей является служба психолого-педагогического сопровождения. Эта служба обеспечивает оптимальные условия для воспитания и развития детей с особыми образовательными потребностями, способствуя их успешной социализации.

Психолого-педагогическое сопровождение осуществляется совместно с администрацией, педагогами и медицинскими работниками.

Несмотря на некоторые проблемы с усвоением общеобразовательной программы, изменения в учебных планах для детей с ООП привели к успехам в их обучении. С помощью школьных психологов и специалистов по коррекции, а также адаптации программ, дети успешно осваивают учебный материал.

Таким образом, система инклюзивного образования в гимназии обеспечивает 100% охват обученности, отсутствие пропусков и активное участие учащихся в жизни класса и гимназии. Развитие инклюзивного образования в гимназии способствует не только повышению качества обучения, но и успешной социализации учащихся с ООП. Введение системы психолого-педагогического сопровождения, индивидуальных образовательных маршрутов и междисциплинарного взаимодействия является ключевым фактором успешной реализации данной стратегии. Важно продолжать совершенствовать образовательные технологии, адаптировать программы и развивать кадровый потенциал, чтобы обеспечить максимальную интеграцию детей с ООП в образовательный процесс.

Литература:

1. Закон «О ратификации Конвенции о правах инвалидов», 2016.
2. Сулейменова Р.А., презентация «Система социальной и медико-педагогической коррекционной поддержки детей с ограниченными возможностями в республике Казахстан».
3. Специальная развивающая программа для детей с аутизмом/Ерсарина А.К., Джангельдинова З.Б., Айтжанова Р.К.- Алматы, ННПЦ КП, 2020. - 169 с.
4. Елисеева И.Г., Ерсарина А.К. Психолого-педагогическое сопровождение детей с особыми образовательными потребностями в общеобразовательной школе: метод. рекомендации/ Алматы: ННПЦ КП, 2019. – 96 с.
5. Психологическая помощь аутичному ребенку: практическое руководство для психологов /Баймуханова М.Е. / - Алматы, 2011.
6. Система комплексной оценки проблем психосоциального развития детей раннего возраста: Методические рекомендации /сост. А.К.Ерсарина, Р.К. Айтжанова, А.К. Кенжеева, Д.Р.Юлдабаева, А.Н. Токарева. – Алматы: ННПЦКП КП, 2016
7. Шерьязданова Х.Т. Психология общения в дошкольном образовании: теория и практика. - Алматы, 2015.
8. Социальная и коррекционно-педагогическая работа с детьми раннего возраста с задержкой психомоторного развития: методические рекомендации /сост. А.К.Ерсарина, Р.К., Т.Е. Мергалиева, Д.Р.Юлдабаева, А.Н. Токарева. – Алматы: ННПЦКП КП, 2017.

ӘОЖ 371.2

ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Нажмитдинова Г.Т., Баженова Э.Д.

*(Ы. Алтынсарин атындағы Арқалық педагогикалық институты, Аркалык қ.,
Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.)*

Жаңа инновациялық оқыту технологиясы кәсіптік қызметтің ерекше түрі болып табылады. Инновациялық оқыту технологиясын меңгеру үшін педагогикалық аса зор тәжірибені жұмылдыру қажет. Бұл өз қызметіне шығармашылықпен қарайтын, жеке басының белгілі іскерлік қасиеті бар адамды қажет ететін жұмыс. Шындығында да әрбір педагог жаңа инновациялық технологияны меңгеру барысында өзін-өзі дамытады және өзін-өзі қалыптастырады. ХХІ ғасырда болашақ мамандарды даярлау, олардың кәсіби бейімделуін қалыптастыру мәселелері — кезек күттірмейтін өзекті қоғам талабы.

Әрбір педагогтің инновациялық іс-әрекетін қалыптастырудың педагогикалық шарттары:

- инновация туралы білімі;
- инновацияны жан-жақты меңгеру;
- инновациялық іс-әрекет диагностикасын меңгеру;
- инновацияны тәжірибеге ендіру жұмыстары;
- инновацияны практикада дұрыс қолдану.

Ғылым мен техниканың жедел дамыған, ақпараттар ағыны толастаған ХХІ ғасырда жан-жақты дамыған шығармашыл жеке тұлғаны қалыптастыру мектептің басты міндеті болып отыр.

Педагогтар білім берудің тұлғалық-бағыттылық жүйесін қолдауда. Тұлғалық-бағыттылық білім беру дегеніміз - педагог пен оқушының өзара ынтымақтастық, ізгілік қарым-қатынасы, оқушының тұлға ретінде дамуы болып табылады [1].

Педагогикалық білім беру жүйесінде мұғалімнің жеке тұлғасын қалыптастырудың теориялық әдіснамалық негіздерін А.М.Арсеньев, В.П.Беспалько, Г.Н.Волков, Г.С.Гершунский, В.И.Загвязинский, К.Х.Закирьянов, А.А.Калюжный, В.В.Краевский [2], Н.В.Кузьмина, Ф.Н.Гоноболін, Н.Д.Никандров, И.Т.Огородников, Ф.Г.Паначин, З.И.Равкин, С.И.Архангельский, В.А.Сластенин [3], К.С. Успанов, Г.Т. Хайруллин, Н.Д.Хмель [4], Ю.Н.Кулюткин, А.Е.Абылқасимова, А.К.Ахметов, Д.М.Джусубалиев,

К.А.Дүйсебаев, М.Ж.Қозыбақов, М.А.Құдайқұлов, Б.К.Момынбаев, Қ.С.Мусин, М.Н.Сарыбеков, Ш.Т.Таубаева және т.б. өз зерттеулерінде қарастырды.

Білім берудің тұлғалық-бағыттылық жүйесінде мұғалімнің шығармашылыққа, ізденіске деген іс-әрекеті басымырақ болып, оның оқу-тәрбие үдерісіне жаңалық, жаңа өзгерістер алып келуіне жол ашылады.

В.В. Давыдов тұлға ұғымдарының мағынасын жете ашады. Тұлға – бұл индивид, ал барлық индивид – тұлға емес. Сол сияқты тұлға субъект, ал барлық субъект өзін тұлға ретінде жетілдіре алмайды. Сондықтан өзінің біліктілігін жетілдірмейтін, инновациялық іс-әрекетпен шұғылданбайтын мұғалімнің жеке даралық қасиеттері бар және педагогикалық іс-әрекеттің субъектісі бола алады, бірақ тұлғалық қасиеті сөнеді.

Қазіргі кезеңде педагогикалық зерттеулерді жетілдірудің жалпы бағыттары қарастырылды. Ғылымға жаңа педагогикалық парадигманың енуі оқу-тәрбие үдерісін жаңаша құруды, ұйымдастыруды, талдауды қажет етеді. Педагогикалық зерттеулердің жалпы ғылыми әдістеріне жататындар: анализ, синтез, индукция, дедукция, аксиоматикалық әдіс, қорытындылау, абстрактілеу, бақылау, эксперимент, модельдеу, гипотеза, экстраполяция, кибернетикалық әдіс, сауалнама алу, интервью жүргізу, тест жүргізу, тренинг өткізу және т.б.

Ғалымдар зерттеу әдістерін әртүрлі топтастырады. В.С.Смирнов педагогикалық зерттеу әдістерін: жалпы ғылыми және нақты ғылыми әдістер деп екі топқа бөліп қарастырды [5].

Жалпы ғылыми әдістер – жалпы теориялық (абстракция мен нақтылау, анализ және синтез, индукция және дедукция), социологиялық (анкета жүргізу, интервью алу, рейтинг), әлеуметтік-психологиялық (социометриялық, тест жүргізу, тренинг өткізу), математикалық (ранжирлеу, коррекциялау) болып ажыратылады.

Нақты ғылыми әдістердің өзі теориялық және эмпирикалық әдістерге бөлінеді.

Теориялық әдістерге модельдеу, жобалау, болжам жасау, ойша эксперимент жүргізу, мұғалімнің жеке құжаттарына талдау жүргізу (сабақ жоспары, күнтізбелік жоспар, әдістемелік жұмыстар, әдістемелік, оқу-дидактикалық материалдарға), мұғалімнің кәсіби біліктілік деңгейінің өсуіне диагностикалық талдау жасау жатады.

Ал эмпирикалық әдістер қатарын бақылау, өзін-өзі бақылау, әңгіме, педагогикалық консилиум, өз іс-тәжірибесін тарату, насихаттау; инновациялық іс-тәжірибені үйрену, зерттеу, талдау, өз практикасына енгізу; педагогикалық эксперимент, ғылыми педагогикалық экспедиция, ғылыми-педагогикалық форум, педагогикалық ринг құрайды.

Ғалым М.М.Мұқаметқали мұғалімдердің инновациялық іс-әрекетінің даярлығын жетілдірудің 3 дидактикалық шарттарын ажыратады.

а) Талаптар шарттары. Бұл мәліметтер басшылыққа алынып мұғалімдердің инновациялық даярлығын жетілдіруде ұйымдастыратын үдеріс болып табылады. Инновациялық даярлықты жетілдіру кезеңінде мұғалімдер берілген даярлығын жетілдіру үдерісіне жұмылдырылады, оң мотивтерге сипаттама беріледі, инновациялық іс-әрекетке даярлығын жетілдіру қажеттілігінен тұлғалық бағдары қалыптасады.

ә) Инновациялық іс-әрекетке даярлығының қарқындау үдерісі ықпал ететін жағдай шарттары. Оған қазіргі жалпы орта білім беру жүйесінің көкейкесті проблемаларын шешу, оқушылардың пәнаралық білімдер мен іскерліктерін қалыптастыру жатады.

б) Педагогикалық инновациялық іс-әрекетке даярлықты қарқындандыруға байланысты болатын жағдайлардың шарттары. Даярлықтың жағдайлары мұғалімнің ұстанымын анықтайды, психологиялық-педагогикалық жаңалықтарды табуға, оларды оқу-тәрбие үдерісіне енгізуге кәсіби бағытталуын қалыптастырады. Бұл бағытталушы инновациялық іс-әрекеттің педагогикалық мотивтерінің басымдылығында, оқушы тұлғасын өзгертуге, практиканың нақты мәліметтерін жаңаша шешуге мұғалімді бағдарлаудан білінеді [6].

Ғалым Қ.М.Нағымжанова кәсіби инновациялық іс-әрекетті қалыптастыру кезеңдерін 3 кезеңге бөліп қарастырады.

Бірінші кезең – жаңалықтың қажеттілігін анықтау: жаңалықты қажет етуді мойындау, жаңалыққа деген қызығушылықты көрсету, жаңалықтар бойынша ақпарат жинау.

Екінші кезең – жаңалықты таңдау, жаңалықты қолданысқа енгізуге шешім қабылдау, жаңалықты құру, оны алдын-ала бағалау, оған баламаны іздеу.

Үшінші кезең – жаңалықты қолдану: іске асыру кезеңдерін зерттеп дайындау, жаңалықты іске асыру, жаңалықтың нәтижесін талдау.

Ғалым Қ.М.Нағымжанова мұғалімнің инновациялық іс-әрекетін қалыптастырудың педагогикалық шарттарын төмендегідей ретте анықтайды:

- а) инновациялық іс-әрекет жайлы білімі;
- ә) инновациялық іс-әрекетті тудырушы факторлар;
- б) инновациялық іс-әрекетті қалыптастыру принциптері;
- в) инновациялық іс-әрекетті қалыптастыру әдістері;
- г) инновациялық іс-әрекетті қалыптастыруды оқытуды және білім беруді ұйымдастыру формалары;
- ғ) жаңалықтың өмір сүру сатыларын меңгеру;
- д) инновациялық іс-әрекет диагностикасын меңгеруі.

Осы аталған педагогикалық шарттарға сәйкес мұғалімнің инновациялық іс-әрекетіне қажетті қасиеттерді ашып көрсетеміз:

- өзінің жеке қасиеттеріне сүйене отырып, басқалардың инновациялық тәжірибесін өзгерту, жетілдіру, қабылдау қабілеті;
- жаңа ғылыми идеялар мен басқалардың тәжірибесінен хабардар бола отырып, өз жұмысының нәтижесін ұғына алу;
- жаңа ғылыми зерттеулер, олардың әдістемелік тұрғыда жүзеге асуын үздіксіз тәжірибеге енгізе алу;
- педагогикалық инновация ретінде жаңа әдістер мен тәсілдерді өз бетінше жасау.

Сондай-ақ, Қ.М.Нағымжанова инновациялық іс-әрекетті инновациялық үдерістің белгілі кезеңдеріне байланысты қарастырады. Бірінші кезеңде мұғалім жаңалықтың қажеттілігін дәлелдеу арқылы, жаңалық туралы ақпарат жинайды, әртүрлі жаңалықтардың ішінен қажетті жаңалықты таңдап алып, оны қолдану туралы шешім қабылдайды. Мұғалім инновациялық іс-әрекеттің екінші кезеңіне көшеді. Мұнда мұғалім зерттеу арқылы таңдап алған жаңалықты енгізу жоспарын құрып, оны іс жүзінде қолданады. Жаңалықты қолдану барысында мұғалім енгізуге кедергі жасап отырған факторларды ескере отырып, өз іс-әрекетіне қажетті өзгерістер енгізеді. Алғашқы кезеңде мұғалім өз іс-әрекетіне талдау жасау арқылы міндетті түрде оны бағалап және қажетті өзгерістер енгізіп отырады. Жаңалықты енгізу уақыты аяқталғаннан кейін инновациялық іс-әрекет үшінші кезеңіне көшеді.

XXI ғасырда қоғамның мұғалімнің шығармашылық әлеуетін арттыруға сұранысы заңды өсіп отыр: мұғалімді педагогикалық іс-әрекеттің субъектісі ретінде қалыптастыру үшін оның ғылыми негіздерін меңгеруге, өз бетінше ізденісін, шығармашылығын арттыруға толық жағдай жасауға тиіс.

Білім берудің жаңа парадигмасы жаңа ғасырдың жаңа мұғалімін қалыптастыруды қажет етіп отыр, сол себепті қазіргі кезеңде мұғалімнің инновациялық даярлығын қалыптастыру көкейкесті мәселе болып табылады.

В.А.Сластенин, З.А.Исаева және т.б. ғалымдар мұғалімнің кәсіби педагогикалық даярлығын қалыптастырудың негізгі принциптері мен тенденцияларын ұсынады:

а) тұлғаның кәсіби еркін дамуы мен өзін-өзі шығармашылықпен жетілдіру тенденциясы: тұтас педагогикалық үдерістің кәсіби педагогикалық бағыттылығы; жоғары мектеп оқытушысының ғылыми және педагогикалық іс-әрекетінің бірлігі;

ә) тұлғаның жоғары мектептің отандық және шетелдік ғылыми-практикалық мұраларына белсенділік көзқарас таныту тенденциясы: жоғары мектеп оқытушысының инновациялық іс-әрекетке қатысу принципі; жоғары мектеп оқытушысының ғылыми зерттеулер жүргізуінің үздіксіздік және жүйелік принципі;

б) жоғары мектеп оқытушысының кәсіби педагогикалық іс-әрекеттің ізгілік бағыттылық тенденциясы: тұлғаны қалыптастыруда жүйелік, тұлғалық-іс-әрекеттілік - бағыттылық бірлігінің принципі; тұлғаның кәсіби-педагогикалық өзін-өзі жетілдіру принципі [7].

Ғалым З.А.Исаева жоғары педагогикалық оқу орнында болашақ педагогтарды даярлаудың интегративтік идеяға бағытталған жүйесін ұсынады: оқу-танымдық, ғылыми-зерттеушілік, практикалық іс-әрекет [8].

Жалпы білім беретін мектеп мұғалімдері инновациялық педагогикалық технологияны игерулері үшін олардың инновациялық іс-әрекетке даярлықтарын қалыптастыруымыз қажет.

Рефлексия – артқа бұрылу, болған іс-әрекетті жан-жақты талдау: ата-ана көзімен, оқушы көзімен, әкімшілік көзімен көре алуы: «Мұғалім таңдаған инновациялық технология оқу-тәрбие үдерісінің сапасын арттыра алды ма?», «Оқушылар денсаулығына өз зиянын тигізген жоқ па?» деген сұрақтарға жауап алынады [9].

Жоғарыда көрсетілген іс-әрекеттерге және алынған зерттеу нәтижелеріне сәйкес мұғалімнің инновациялық іс-әрекетке даярлығын қалыптастырудың төмендегідей принциптерін жүйелеуге болады:

1) Мұғалімнің инновациялық іс-әрекетке қызығушылық таныту принципі мұғалімнің қазіргі заманауи оқыту технологияларын оқу-тәрбие үдерісіне ендіруіне құлшыныс танытуы, инновациялық білім, білік, дағдыны меңгеруге толық бетбұрыс жасауы, инновациялық оқу, семинар, тренинг, конференцияларға қатысуы, өз білімін өздігінен көтеруге жетелейді.

2) Инновациялық іс-әрекетке бағыттылық, мақсаткерлік принципі мұғалімнің өз мектебі мен сыныбы жағдайында сай инновациялық технологияны таңдау, сол технологияны жетілдіру және мұғалімнің педагогикалық үдерісті басқаруда жаңа мақсаттар қойып, жаңа нәтижеге бағытталған жұмыс жасауын көздейді.

3) Инновациялық іс-әрекетке жүйелік, тұтастық принципі мұғалімнің инновациялық технологияны толықтай меңгеруін және оны біртұтас педагогикалық үдерісте сынақтан өткізуін қарастырады, мұғалімнің инновациялық іс-әрекетінің бірізділігін, байланысын қамтамасыз етеді, мұғалімнің сабақтың әрбір кезеңінің, әрбір тараудың, тақырыптың өзара байланысын қатаң сақтауды талап етеді.

4) Мұғалімнің инновациялық іс-әрекетке қатысушылық–операциялық–технологиялық принципі мұғалімнің инновациялық педагогикалық технологияны өз іс-тәжірибесінде сынақтан өткізуі, әрбір инновациялық іс-әрекетке, операцияға технологиялық талдау жасауымен сипатталады. Бұл принцип мұғалімнің инновациялық педагогикалық технологияны пайдалануымен ерекшеленеді.

5) Мұғалімнің инновациялық іс-әрекетке ізденушілік-шығармашылық-зерттеушілік принципі:

- мұғалімнің өз пәні бойынша, философия, психология, әдістемелік, ғылыми әдебиеттерді іздестіру, интернетке шығу, веб-сайттарды қарау және т.б.;

- мұғалімнің озат педагогикалық іс-тәжірибе мен инновациялық педагогикалық технологияны меңгеруі, оны өз тәжірибесінде түрлендіруі, өзгертулер енгізуі, біртұтас педагогикалық үдерісті шығармашылықпен шебер құрастыра алуы;

- мұғалімнің оқушылардың білім, білік, дағдыларды меңгеруіне мониторингтік сараптама жүргізуі, өз іс-тәжірибесінің кемшіл тұстары мен жетістіктерін анықтай алуы, шағын эксперименттік тәжірибелер қоя алуы, ғылыми-зерттеулер жүргізе алуы;

- мұғалімнің өз іс-тәжірибесін өзі зерттеп, жинақтап көпшілік талқысына ұсына алуы;

- мұғалімнің өз әдісін педагогикалық технология дәрежесіне дейін жеткізе алуы;

- мұғалімнің өзінің авторлық инновациялық технологиясын жасай алуы және оны ғылыми тұрғыдан негіздей алуы.

б) Инновациялық іс-әрекетті дамыту, жетілдіру принципі мұғалімнің, мектеп әкімшілігінің инновациялық технологияны оқу-тәрбие үдерісіне ендіруге толықтай жағдай жасауын көздейді:

- мектепті, жаңашыл мұғалімнің сынып бөлмесін (жұмыс орнын) толықтай заманауи техникалық оқу құралдарымен, құрылғыларымен (компьютер, интерактивті тақта, аудио-видео аппаратуралармен) жарақтандыру;

- мұғалімге қажетті әдістемелік, дидактикалық көмекші құралдармен қамтамасыз ету (әдістемелік оқу құралдары, жұмыс (сарамандық, зертханалық) дәптерлері, портфолио және т.б.);

- мектепте инновациялық технологияны жете меңгеру мақсатында инновациялық зертхана, орталықтар ашу.

7) Мұғалімнің инновациялық іс-әрекетке қарай өзін-өзі дамыту, өзектендіру принципі:

- мұғалімнің өз іс-әрекетіндегі алға жылжу бағыттылығы;
- мұғалімнің инновациялық іс-әрекеттерге деген оң көзқарасы, оны үйрену, меңгеру, пайдалануға деген құлшынысы;

- мұғалімнің инновациялық педагогикалық технологияны жетілдіру бойынша өз білімін өзі жетілдіру жұмыстары;

- мұғалімнің инновациялық іс-әрекетке объективті қарауы, өз іс-әрекетін өзі бағалауы;

- мұғалімнің инновациялық-педагогикалық технологияны ендірудегі кездесетін қиындықтарды, кедергілерді жеңе алуы;

- мұғалімнің өзінің кәсіби білімін, инновациялық білімін көтерудегі үздіксіз ізденісі, шығармашылық іс-әрекеті;

- мұғалімнің өзін-өзі әрдайым жетілдіруге дайындығы.

8) Мұғалімнің инновациялық іс-әрекетін ынтыландыру принципі мұғалімнің нәтижелі оң іс-әрекетін қуаттындырумен ерекшеленеді:

- мұғалімнің инновациялық іс-әрекетін қолдау;

- мұғалімнің инновациялық іс-тәжірибесін насихаттау;

- мұғалімді қол жеткен табыстары мен жетістіктері үшін марапаттау, мадақтау, қуатандыру, ынтыландыру.

9) Ынтымақтастық принципі – диалогты басқарудан диалогты басқаруға көшуді көздейді, яғни ақпаратты дайын күйінде беруден гөрі өзара түсінушілік қарым-қатынаста жасауға көшу.

Мұғалім жаңашыл мұғалімдердің сабағына кіру инновациялық педагогикалық оқулар, семинар-тренингтерге қатысу арқылы өз білімін көтереді, біліктілігін шыңдайды.

10) Әлеуметтік әділдік принципі - әрбір мұғалім өзінің басқа мұғалімдермен бірдей сезінуі тиіс және оның әкімшілікпен өзара байланысы басқару құралы емес, инновациялық іс-әрекет мақсатына сәйкес құрылуы қажет.

11) Мұғалімнің жеке-дара, дербес ерекшеліктерін, ескеру принципі - әрбір мұғалім, сондай-ақ, мектеп әкімшілігінің өзінің дербес ерекшеліктерін, ішкі әлеуеттерін ескертулері қажет (білімі, инновациялық іс-әрекетке дайындық дәрежесі, әлеуметтік жағдайы және т.б.) Қолынан келмейтін, жасай алмайтын нәрсені мұғалімнен талап етуге болмайды.

Мұғалімнің инновациялық іс-әрекетке даярлығын қалыптастыруда осындай педагогикалық принциптерді ескерген жөн.

Мұғалімнің инновациялық даярлығын қалыптастыру педагогтардың жаңашылдық мүмкіндігін жетілдіру арқылы іске асады. Педагогтарды инновациялық өзгерістерге әкелетін іс-әрекеттердің мазмұнына тоқталайық.

а) Өзгерістердің пайда болуы (өзін-өзі тану):

- оқу үдерісінде оқушылардың мүмкіндіктері мен қиындықтарын тани білу;

- өзінің педагогикалық қызметіндегі қиындықтарды көре білу және өзінің кәсіби, жеке тұлғалық ерекшелігіне сай өзгерістің қаншалықты қажеттігін сезіне білу;

- өз мүмкіндігі мен қажеттіліктеріне орай өзін-өзі инновациялық ізденістерге әкелуі, оларды өз тәжірибесіне сай таңдай алуы;

- өз қажеттілігі мен оқушылардың деңгейіне сай инновациялық өзгерістерді енгізу мүмкіндіктерін бағалай алуы.

ә) Өзін-өзі бағыттау. Өзінің жеке тұлғалық, кәсіби мүмкіндіктерін және өзіндік тәжірибесін есепке ала отырып өз іс-әрекетін жобалау, оның тәсілдерін таңдай алу.

б) Инновациялық өзгерістерді нақты енгізу (өз мүмкіндігін жүзеге асыру):

- жаңа мақсат қоя білу;
- өзгерістердің мазмұны мен мәнін анықтау;
- күтілетін нәтижелерін нақтылау;
- іс-әрекетті орындау үшін қажетті шарттарды белгілеу;
- болуы мүмкін кедергілерді көре білу;
- болуы мүмкін кері нәтижелерді болжай білу;
- өзгерістердің нәтижесін талдау, сараптама жасау.

в) Тәжірибелік жұмыс ұйымдастыру (өз жұмысына нақты өзгеріс енгізу).

г) Жаңадан туындаған мәселелер мен бар мүмкіндіктерді, өзінің ішкі әлеуетін саралай білу [10].

Мұғалімнің инновациялық іс-әрекетін қалыптастыруда төмендегідей педагогикалық принциптерді басшылыққа алған жөн:

- таңдаған (жаңа) әдістің оқыту заңдылықтарына сәйкестігі;
- жаңа әдістің оқытудың дидактикалық мақсат – міндеттеріне сәйкестігі;
- жаңа әдістің жеке оқушылардың дербес ерекшеліктеріне сәйкестігі;
- таңдаған әдістің мектептің материалдық-техникалық базасына сәйкестігі;
- жаңа әдістің мұғалімнің әдістемелік мүмкіндігіне (дәрежесіне) сәйкестігі және т.б.

Осы жоғарыда аталған педагогикалық талаптар орындалған жағдайда мұғалімнің инновациялық іс-әрекеті оң нәтиже берері анық.

Әдебиет:

1. Таубаева Ш., Құдайбергенова К. Педагогикалық инноватиканың ғылым ретінде қалыптасуы // Қазақстан жоғары мектебі. -1996. -№5. - Б. 95-101.
2. Краевский В.В. Проблемы научного обоснования обучения (Методический анализ). - М.: Педагогика, 1977. - 264 с.
3. Сластенин В.А.Идея комплексного подхода к воспитанию и подготовке учителя /Формирование личности учителя в системе высшего образования. - М.: Изд-во МГПИ, 1979. -145с.
4. Хмель Н.Д. Теория и технология реализации целостного педагогического процесса. Учебное пособие. - Алматы: АГУ им. Абая, 2002. -90 с.
5. Смирнов В.И. Общая педагогика: Учебное пособие. Изд. второе, перераб; испр. и доп. - М.: Логос, 2003. - 304 с.
6. Мұқаметқали М.М. Жалпы орта білім беретін мектептердің гуманитарлық пәндер мұғалімдерінің инновациялық іс-әрекетке даярлығын жетілдіру: пед. ғыл. канд. ... дисс. - Өскемен, 2005. - 184 б.
7. Сластенин В.А., Исаева И.Ф. Ведущие тенденции и принципы формирования профессионально-педагогической культуры преподавателя высшей школы // Формирование личности учителя: Межвузовский сборник научных трудов. - М.: Прометей, 1994. - С. 3-23.
8. Исаева З.А. Формирования профессионально-исследовательской культуры педагога в системе университетского образования: дисс. ... док. пед. наук. - Алматы, 1997. - 337 с.
9. Нағымжанова Қ.М. Бастауыш сынып мұғалімінің инновациялық іс-әрекетін қалыптастырудың педагогикалық шарттары: пед. ғыл. канд. ... дисс. -Алматы, 2002. - 134 б.
10. Хмель Н.Д. Педагогический процесс как объект деятельности учителя. - Алматы, 1978.

ӘОЖ 159.923.5

ОТБАСЫНЫҢ ТҮЛҒА АРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚАЛЫПТАСУДЫҢ НЕГІЗДЕРІ

Нариман А.Н., Альмухамбетова Б.Ж.

(Илияс Жансүгіров атындағы Жетісу Университеті, Талдықорған қ.)

Отбасы – адам баласының ең бірінші және ең маңызды әлеуметтік ортасы. Ол баланың дүниеге келгеннен бастап, оның тұлға болып қалыптасуына, әлеуметтенуіне және

өмірге деген көзқарасының қалыптасуына зор әсер етеді. Отбасының әрбір мүшесі, әсіресе ата-аналар, баланың психологиялық дамуына, оның өзіндік санасының, эмоционалдық интеллектінің және әлеуметтік дағдыларының қалыптасуына тікелей жауапты.

Тұлға аралық қарым-қатынас – отбасы мүшелерінің бір-бірімен өзара әрекеттесуі, пікір алмасуы, сезімдерін бөлісуі және қолдау көрсетуі. Отбасындағы тұлға аралық қарым-қатынастың сапасы баланың психологиялық жағдайына, оның өзіне деген сеніміне және басқа адамдармен қарым-қатынас жасау қабілетіне тікелей әсер етеді.

Отбасындағы жағымды және үйлесімді қарым-қатынас баланың эмоционалдық тұрақтылығын, өзін-өзі бағалауын және әлеуметтік бейімделгіштігін қалыптастырады. Ата-аналардың балаға деген махаббаты, түсінігі және қолдауы баланың өзін қауіпсіз сезінуіне, өз күшіне сенуіне және қиындықтарды жеңуіне көмектеседі.

Керісінше, отбасындағы кері және шиеленісті қарым-қатынас баланың психологиялық жарақатына, оның неврозға, депрессияға және басқа да психикалық ауруларға шалдығуына әкелуі мүмкін. Ата-аналардың немқұрайлылығы, агрессиясы және зорлық-зомбылығы баланың өзін-өзі төмен бағалауына, қорқыныш сезіміне және әлеуметтік оқшаулануына себеп болады. Отбасындағы тұлға аралық қарым-қатынастың баланың психологиялық қалыптасуына әсері көп қырлы және күрделі. Бұл процесске ата-аналардың тәрбие стилі, отбасының құрылымы, мәдениеті және әлеуметтік-экономикалық жағдайы сияқты көптеген факторлар әсер етеді.

Отбасының құрылымы да баланың психологиялық қалыптасуына әсер етеді. Толық отбасында өскен балалар көбінесе эмоционалдық тұрақты, әлеуметтік бейімделген және өзіне сенімді болады. Толық емес отбасында өскен балалардың психологиялық жағдайы көбінесе нашар болады, олардың өзіндік бағалауы төмен және әлеуметтік қиындықтарға бейім болады.

Отбасының мәдениеті және әлеуметтік-экономикалық жағдайы да баланың психологиялық дамуына әсер етеді. Әр түрлі мәдениеттерде бала тәрбиелеудің әр түрлі әдістері қолданылады. Отбасының әлеуметтік-экономикалық жағдайы баланың білім алуына, дамуына және әлеуметтенуіне мүмкіндіктер жасайды.

Отбасындағы тұлға аралық қарым-қатынас түрлері мен олардың ерекшеліктері психология мен әлеуметтанудың маңызды зерттеу салаларының бірі болып табылады. Бұл қарым-қатынастар отбасылық мүшелердің бір-бірімен қалай өзара әрекеттесетініне, олардың сезімдеріне, эмоцияларына және әлеуметтік рөлдеріне тікелей байланысты. Олардың түрлері әр түрлі болуы мүмкін: ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынас, ерлі-зайыптылар арасындағы қарым-қатынас, бауырлар арасындағы қарым-қатынас және т.б. Әр түрдің өз ерекшеліктері бар, олар отбасылық құрылым мен мәдениетке байланысты өзгеріп отырады.

Отбасылық жүйе отбасының құрылымы, мүшелерінің рөлдері мен функцияларын қамтиды. Бұл жүйе әрбір отбасы мүшесінің дамуы мен мінез-құлқына үлкен әсер етеді. Отандық және шетелдік зерттеушілердің еңбектерінде отбасы жүйесінің қалыптасуы мен дамуының көптеген аспектілері қарастырылған. Отбасы жүйесінде әрбір мүшенің өз орны, міндеттері және рөлі бар. Бұл жүйе теңгерімсіз болған жағдайда, отбасы мүшелерінің психологиялық және эмоционалдық жағдайына теріс әсер етуі мүмкін. Мысалы, отбасы мүшелерінің арасында қақтығыстар мен түсініспеушіліктер болса, олар тұлғааралық қарым-қатынастардың сапасына және жеке адамның дамуына кері әсер етеді.

Баланың дамуындағы отбасының рөлін түсіну үшін психоаналитикалық, когнитивтік және әлеуметтік теорияларды қарастыру қажет.

Зигмунд Фрейдтің еңбектері, баланың тұлғалық дамуына отбасындағы тұлға аралық қарым-қатынастардың қалай әсер ететінін түсіндіреді. Фрейдтің психосексуалдық даму кезеңдеріне сәйкес, баланың алғашқы жылдарындағы эмоционалдық тәжірибесі оның болашақтағы мінез-құлқына және тұлғалық ерекшеліктеріне әсер етеді. Фрейдтің пікірінше, ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынас баланың бейсаналық деңгейінде оның психологиялық құрылымына әсер етеді. Эрик Эриксонның психоәлеуметтік даму кезеңдері де отбасындағы қарым-қатынастардың баланың психологиялық қалыптасуында маңызды рөл

атқаратынын көрсетеді. Эриксонның теориясы бойынша, әр даму кезеңінде балаға ата-анасымен және отбасының басқа мүшелерімен оңтайлы қарым-қатынас орнату қажет, өйткені бұл оның сенімділігі мен өзін-өзі бағалауын қалыптастыруға көмектеседі. Жан Пиаженің когнитивтік даму теориясы, отбасындағы тұлға аралық қарым-қатынастардың баланың ойлау процестеріне және когнитивтік дамуына қалай әсер ететінін түсіндіреді. Пиаженің пікірінше, баланың танымдық дамуы отбасы мүшелерімен, әсіресе ата-анасымен өзара әрекеттесу арқылы жүреді. Пиаженің кезеңдік дамуы баланың логикалық және абстрактілі ойлау қабілеттерінің қалыптасуына отбасындағы қарым-қатынастардың қалай әсер ететінін көрсетеді. Альберт Бандураның әлеуметтік оқыту теориясы, баланың мінез-құлық қалыптасуында әлеуметтік ортаның, соның ішінде отбасының рөлін зерттейді. Бандураның пікірінше, балалар ата-аналары мен отбасының басқа мүшелерінің мінез-құлқын бақылап, оларды үлгі ретінде қабылдайды. Отбасындағы позитивті қарым-қатынас пен тәрбие баланың әлеуметтік дағдыларын, эмоционалдық реттелуін және тұлғалық дамуын қалыптастыруда маңызды фактор болып табылады [1].

Отбасындағы тұлға аралық қарым-қатынас – бұл отбасы мүшелерінің бір-бірімен өзара әрекеттесуі, пікір алмасуы, сезімдерін бөлісуі және қолдау көрсетуі. Отбасындағы тұлға аралық қарым-қатынастың бірнеше түрлері бар:

1. Ата-аналар мен балалар арасындағы қарым-қатынас: Бұл қарым-қатынас баланың психологиялық дамуында шешуші рөл атқарады. Ата-аналардың махаббаты, түсінігі және қолдауы баланың өзін қауіпсіз сезінуіне, өз күшіне сенуіне және қиындықтарды жеңуіне көмектеседі.

2. Жұбайлар арасындағы қарым-қатынас: Бұл қарым-қатынас отбасының эмоционалдық жағдайын және балалардың психологиялық дамуын анықтайды. Жұбайлардың өзара түсіністігі, құрметі және қолдауы отбасындағы жағымды атмосфераны қалыптастырады.

3. Бауырлар арасындағы қарым-қатынас: Бұл қарым-қатынас балалардың әлеуметтік дағдыларын дамытуға, олардың бір-біріне көмектесуге және қолдау көрсетуге үйренуіне ықпал етеді.

4. Ұрпақтар арасындағы қарым-қатынас: Бұл қарым-қатынас отбасының дәстүрлерін сақтауға, ұрпақтар арасындағы байланысты нығайтуға және үлкендердің тәжірибесін жастарға жеткізуге көмектеседі [2].

Отбасындағы тұлға аралық қарым-қатынастың ерекшеліктері отбасының құрамына, мәдениетіне, әлеуметтік-экономикалық жағдайына және басқа да факторларға байланысты әр түрлі болуы мүмкін.

Отбасылық жүйенің тұлғаға әсері келесі аспектілерде көрінеді:

- Эмоционалдық жағдай: Отбасындағы жағымды және үйлесімді атмосфера баланың эмоционалдық тұрақтылығын, өзін-өзі бағалауын және әлеуметтік бейімделгіштігін қалыптастырады.

- Әлеуметтік дағдылар: Отбасы балаға қарым-қатынас жасау, ынтымақтастық ету, конфликттерді шешу және басқа да әлеуметтік дағдыларды үйретеді.

- Құндылықтар мен нормалар: Отбасы балаға қоғамда қабылданған құндылықтар мен нормаларды сіңіреді.

- Өзіндік сана: Отбасы баланың өзі туралы, өз мүмкіндіктері туралы және өз рөлі туралы түсінігін қалыптастырады [3].

Отбасылық жүйенің тұлғаға әсері баланың жас ерекшеліктеріне, отбасының құрамына, мәдениетіне және басқа да факторларға байланысты әр түрлі болуы мүмкін.

Отбасындағы тұлға аралық қарым-қатынастардың түрлері мен ерекшеліктерін, отбасылық жүйенің тұлғаға әсерін және баланың дамуындағы отбасының рөлін түсіну, отбасылық динамиканы және оның жеке тұлғаның қалыптасуына ықпалын түсіну үшін маңызды. Психоаналитикалық, когнитивтік және әлеуметтік теориялар бұл процестердің әр түрлі аспектілерін зерттеп, олардың отбасындағы қарым-қатынас пен тәрбиенің баланың тұлғалық дамуына қалай әсер ететінін түсіндіреді. Бұл түсініктер отбасылық тәрбиенің

тиімді әдістерін анықтауға және баланың дені сау, үйлесімді дамуына ықпал етуге көмектеседі.

Отбасындағы тұлға аралық қарым-қатынастар бала тұлғасының қалыптасуына үлкен ықпал етеді. Баланың әлеуметтік және эмоционалдық дамуы, өзіндік бағалау және психологиялық денсаулығы отбасындағы қарым-қатынастардың сапасына тікелей байланысты. Отбасындағы тәрбиелеу стилдері, конфликтілер және әлеуметтік-экономикалық жағдай бала психикасының қалыптасуына әсер ететін маңызды факторлар болып табылады.

Ата-аналардың тәрбие стилі баланың психологиялық дамуына айтарлықтай әсер етеді. Тәрбиелеу стилінің төрт негізгі түрі бар: авторитарлы, авторитетті, демократикалық және немқұрайлы. Авторитарлы ата-аналар қатал және қатаң талаптар қояды, баланың эмоционалдық қажеттіліктеріне мән бермейді. Мұндай тәрбиелеу стилі баланың төмен өзіндік бағалауы, мазасыздық, және әлеуметтік дағдылардың жеткіліксіздігіне әкелуі мүмкін [4].

Авторитетті ата-аналар баланың эмоционалдық қажеттіліктерін ескере отырып, талаптарды қояды және қолдау көрсетеді. Мұндай тәрбиелеу стилі баланың жоғары өзіндік бағалауы, сенімділік және жақсы әлеуметтік дағдылардың қалыптасуына ықпал етеді. Демократикалық ата-аналар баланың өз пікірін білдіруге мүмкіндік беріп, онымен өзара байланыста болады, бұл баланың өзіне деген сенімділігін арттырады.

Немқұрайлы ата-аналар балаға жеткілікті назар аудармайды және оның дамуына қажетті қолдау көрсетпейді. Мұндай тәрбиелеу стилі баланың төмен өзіндік бағалауы, эмоционалдық тұрақсыздық және әлеуметтік дағдылардың жеткіліксіздігіне әкелуі мүмкін.

Отбасылық конфликтілер баланың психологиялық денсаулығына айтарлықтай әсер етеді. Мұндай конфликтілер баланың стресс деңгейін арттырып, оның эмоционалдық және мінез-құлықтық проблемаларына әкелуі мүмкін. Отбасындағы тұрақты конфликтілер балада мазасыздық, депрессия және агрессияның дамуына себеп болады. Отбасылық конфликтілердің балаға әсері оның жасына, тұлғааралық қарым-қатынас стиліне және отбасындағы конфликтілердің сипатына байланысты болады. Кішкентай балалар отбасылық конфликтілерге сезімтал және оларды шешуге қабілетсіз, сондықтан мұндай жағдайлар олардың психологиялық денсаулығына теріс әсер етеді. Жасөспірімдер отбасылық конфликтілердің куәсі болған кезде, олардың мектептегі үлгерімі нашарлауы, әлеуметтік дағдылардың төмендеуі және өзін-өзі бағалау деңгейінің төмендеуі мүмкін. Отбасылық конфликтілерді тиімді басқару және шешу әдістері баланың психологиялық денсаулығын сақтауға және нығайтуға көмектеседі. Мұндай әдістерге проблемаларды ашық талқылау, компромисске келу және эмоцияларды басқару дағдыларын үйрету кіреді.

Отбасының әлеуметтік-экономикалық жағдайы баланың дамуына елеулі әсер етеді. Бұл факторлар баланың білім алу мүмкіндіктеріне, денсаулығына және психологиялық дамуына әсер етеді. Жоғары әлеуметтік-экономикалық жағдайдағы отбасылар балаларға жақсы білім беру мүмкіндіктерін, сапалы медициналық көмек және кең мүмкіндіктерді ұсынады, бұл олардың дамуына оң әсер етеді.

Төмен әлеуметтік-экономикалық жағдайдағы отбасыларда балалар көбінесе қаржылық қиындықтарға, тұрмыстық жағдайлардың нашарлығына және қажетті ресурстардың жетіспеушілігіне тап болады. Мұндай жағдайлар баланың дамуына теріс әсер етіп, олардың психологиялық және академиялық жетістіктерін шектей алады.

Отбасындағы тұлға аралық қарым-қатынас түрлері, тәрбие стилдері, отбасылық конфликтілер және отбасының әлеуметтік-экономикалық жағдайы баланың психологиялық қалыптасуына айтарлықтай әсер етеді. Ата-аналардың тәрбиелеу стилі баланың өзіндік бағалауын, эмоционалдық жағдайын және әлеуметтік дағдыларын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Отбасылық конфликтілер баланың психологиялық денсаулығына теріс әсер етіп, олардың мінез-құлқына және әлеуметтік дағдыларына кері әсер етуі мүмкін.

Отбасының әлеуметтік-экономикалық жағдайы баланың дамуына тікелей әсер етіп, олардың білім алу мүмкіндіктерін, денсаулығын және жалпы дамуын анықтайды. Осы факторларды ескере отырып, ата-аналар мен мұғалімдер балалардың психологиялық

денсаулығын сақтау және нығайту үшін тиімді әдістер мен тәсілдерді қолдануы керек. Бұл балалардың үйлесімді дамуына және олардың болашақтағы жетістіктеріне негіз қалайды.

Әдебиет:

1. Крайг Г. Психология развития. — СПб., 2000.
2. Козлов Н.И. Истинная правда, или Учебник для психолога по жизни. - М., АСТпресс, 2000.
3. Елизаров А.Н. Психологическое консультирование семьи. - М., 2007. — 400 с.
4. Психология семейных отношений с основами семейного консультирования. Под ред. Силяевой Е.Г., - М, 2011. - 192 с.

УДК 278.015.3

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ ТРЕНИНГ КАК МЕТОД ПРОФИЛАКТИКИ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ВЫГОРАНИЯ У ПЕДАГОГОВ

Самаратова А.А.

(СКУ им. М. Козыбаева, г. Петропавловск)

Эмоциональное выгорание - это состояние физического, эмоционального и психического истощения, вызванное длительным стрессом и высокими требованиями к личности. В последние годы эта проблема стала особенно актуальной для педагогов, которые сталкиваются с множеством вызовов в своей профессиональной деятельности.

Из-за высокой эмоциональной включенности педагога в деятельность, жесткие временные рамки деятельности, организационные моменты педагогической деятельности и ответственность перед администрацией, родителями, учащимися и обществом в целом за результат своего труда. Более того без возможности обсудить свои проблемы и получить помощь от коллег, учителя могут чувствовать себя одинокими в своих трудностях. В условиях недостатка времени, ресурсов и поддержки это может привести к эмоциональному истощению.

В среде педагогов синдром эмоционального выгорания имеет высокие показатели: по данным ВОЗ синдром сформировался у 60 % педагогических работников [1].

Синдром эмоционального выгорания – самая опасная психолого-профессиональная болезнь тех, кто работает долгое время с людьми, чья деятельность невозможна без общения.

Г. Фрейденбергер, впервые описавший синдром эмоционального выгорания, считает, что это – «истощение энергии у профессионалов в сфере социальной помощи, когда они чувствуют себя перегруженными проблемами других людей, вследствие чего снижается их эффективность в целях и действиях» [2].

К. Чернисс в 1980 году определил синдром эмоционального выгорания как потерю мотивации в работе в ответ на чрезмерные обязательства, неудовлетворенность, реализующуюся в психологическом уходе и эмоциональном истощении. «Синдром эмоционального выгорания – синдром физических, эмоциональных и познавательных симптомов, которые испытывает профессионал, неспособный справиться эффективно со стрессом, вызванным ограничениями, касающимися его цели и личной карьеры» [3].

Эмоциональное выгорание может иметь серьезные последствия как для самих педагогов, так и для их учеников:

- снижение качества образования: выгоревшие учителя менее эффективны в своей работе, что может негативно сказаться на учебном процессе и мотивации учеников;
- здоровье: эмоциональное выгорание может привести к различным физическим и психическим заболеваниям, включая депрессию, тревожные расстройства;
- уход из профессии: педагоги, испытывающие выгорание, могут покидать профессию.

Одним из методов профилактики эмоционального выгорания педагогов является психологический тренинг.

До начала XX века такого понятия как тренинг или групповая терапия не существовало, а поведение людей в группах и способность групп оказывать психологическое и лечебное воздействие практически не изучались.

Первым психологические тренинги начал проводить Курт Левин, известный психолог из США. Важной заслугой этого первооткрывателя тренингового движения становится основание в 1946 году Т-группы. Тренинги Курта Левина способствовали тому, что люди учились общаться и взаимодействовать в группе. Также во время этих тренингов было замечено, что участники группы получают пользу от анализа собственных групповых переживаний [4].

Тренинг - это средство воздействия на личность с целью ее развития, приобретения знаний, формирования социальных установок, умений и опыта в межличностном общении.

Психологический тренинг позволяет эффективно решать задачи, связанные с развитием навыков общения, управления собственными эмоциональными состояниями, корректного выражения эмоций и понимания их у окружающих, самопознания, самопринятия и самореализации.

Таким образом, психологический тренинг представляет собой структурированную программу, направленную на развитие личностных и профессиональных навыков участников. Он может включать в себя различные формы работы, такие как групповые обсуждения, ролевые игры, медитации и практические упражнения.

Основные задачи психологического тренинга, это снижение психоэмоционального напряжения, уменьшение количества негативных переживаний, а также ознакомление с техниками саморегуляции эмоциональных состояний, повышение самосознания, создание поддерживающей среды [5].

Психологический тренинг помогает предупредить и преодолеть возможные последствия психического перенапряжения, при этом поддерживает оптимальный уровень психических состояний в условиях профессиональной деятельности педагога [2].

Психологические тренинги способствуют развитию самосознания, позволяют педагогам осознать свои сильные и слабые стороны, а также понять, какие факторы способствуют их выгоранию. Это знание помогает им лучше справляться с вызовами и строить свою карьеру более осознанно.

В тренинговой работе, направленной на профилактику эмоционального выгорания, предполагается использование визуализации, релаксационных и активизирующих техник [6].

Визуализация – это создание внутренних образов в сознании человека, то есть активизация воображения с помощью слуховых, зрительных, вкусовых, обонятельных, осязательных ощущений, которые он испытывал когда-то.

Релаксация - это метод, с помощью которого можно частично или полностью избавляться от физического или психического напряжения. Релаксация является очень полезным методом, поскольку овладеть ею довольно легко. Освоив релаксацию, можно научиться регулировать, снижать напряжение, и расслабляться по собственной воле, по своему желанию [1].

Большое значение имеет окружающая среда педагога. Групповые способствуют формированию атмосферы взаимопомощи и поддержки. Участники могут обмениваться опытом и находить решения общих проблем, что помогает снизить чувство изоляции и одиночества, мотивировать на преодоление трудностей.

В нашем исследовании, мы планируем разработать программу, включающую следующие виды тренингов:

- 1) Тренинги по управлению стрессом - данные тренинги будут включать в себя методики релаксации, тайм-менеджмента, а также когнитивно-поведенческие техники, направленные на изменение негативных мыслительных паттернов.

- 2) Тренинги по эмоциональному интеллекту - познание концепции эмоционального интеллекта, осваивание навыков самосознания, саморегуляции и эмпатии – все это в совокупности позволит педагогам лучше понимать и управлять своими эмоциями.

3) Тренинги по командной работе - направлены на развитие навыков сотрудничества и взаимодействия, что способствует созданию более сплоченных и поддерживающих коллективов в образовательных учреждениях [7].

Таким образом, можно сказать, что сохранение и укрепление здоровья педагогов - это объект особого внимания в настоящее время. Ведь педагогический труд является наиболее эмоционально загруженным, интеллектуально насыщенным и стрессогенным.

Психологический тренинг позволит оказать профессиональную помощь в преодолении проблемы эмоционального выгорания, поиска скрытых ресурсов педагога, улучшении эмоционального самочувствия и создание комфортных условий для развития.

Литература:

1. Орел В.Е. Феномен выгорания в зарубежной психологии. Эмпирическое исследование. //Психологический журнал. – М.: Наука, 2001
2. Бойко В.В. Синдром «эмоционального выгорания» в профессиональном общении. – СПб.: Питер.- 1999.- С.99-105.
3. Маркова А.К. Психология труда учителя. - М., Просвещение, 1993.
4. Маслач К. Профессиональное выгорание: как люди справляются. Статья 1978.
5. Мудрик А.В. Учитель: мастерство и вдохновение. - М., 1986.
6. Вачков И.В. Основы технологии группового тренинга. Психотехники: Учебное пособие. – М.: Ось-89, 2000. – 224 с.
7. Водопьянова Н.Е., Страченкова Е.С. Синдром выгорания. Диагностика и профилактика. 2-е изд. - СПб.: Питер, 2008.
8. Левина Л.М. Профилактика эмоционального выгорания педагогов: Методическое пособие. – Иркутск: ГАУ ЦППМиСП, 2017.
7. Вагин И., Рипинская П. Тренинги – это классно! Стратегия проведения психологических тренингов. – М.: АСТ, 2005.

УДК 373.22.01

ФОРМИРОВАНИЕ ТОЛЕРАНТНОСТИ КАК ЦЕННОСТНОЙ ОСНОВЫ ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА

Самиева О.Б., Федяева М.В., Долобаева А.Е.
(СКУ им. М. Козыбаева, г. Петропавловск)

В условиях глобализации и культурного многообразия роль толерантности как важного компонента социальной гармонии и личностного роста становится особенно актуальной. Система образования Республики Казахстан должна быть направлена на формирование таких личностей, которые не только способны жить в гражданском обществе и действовать в рамках законности, но и активно участвовать в его создании и совершенствовании. Глобализация и интеграция образования становятся ключевыми факторами в формировании системы актуальных социально значимых ценностей и установок. Важным аспектом является укрепление принципов толерантности в образовательных учреждениях, создание осознания ее важности, воспитание у студентов уважения к окружающим и акцентирование внимания на толерантности как одной из основополагающих ценностей современного общества.

В Декларации принципов толерантности данное понятие определяется как ценность и социальная норма гражданского общества, которая проявляется в готовности к пониманию и сотрудничеству с людьми, различающимися по внешности, языку, убеждениям, обычаям и верованиям [1].

Толерантность представляет собой многогранное и многокомпонентное явление, включающее в себя как личностные, так и социальные аспекты. В психологии не существует универсального подхода к определению этого понятия, поскольку оно охватывает широкий

спектр взаимодействий и отношений между людьми. Основой исследования терпимости и толерантности является гуманистическая психология, которая подчёркивает важность уважения к индивидуальности, принятия различий и стремления к гармоничным отношениям в обществе. Такой подход способствует развитию эмпатии, уважения и взаимопонимания в разных социальных и культурных контекстах. Прежде всего, это рассматривается в работах таких ученых как А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл, Г. Оллпорт.

Понятийное содержание «толерантности» широко применяется в психологии развития личности как важный компонент личностной зрелости. Толерантность включает в себя такие характеристики, как адекватная самооценка, осознание своей идентичности и принятие других, способность к саморефлексии, уверенность и отсутствие излишней тревожности. Кроме того, она проявляется в ответственности за свои действия, развитом чувстве юмора, самообладании, терпении, а также в отсутствии стереотипов и предвзятости. Одним из основных аспектов толерантности является умение конструктивно выражать несогласие и аргументировать отказ от сотрудничества, сохраняя при этом уважение к мнению других.

Толерантность представляет собой определенное качество взаимодействия между субъектом и объектом толерантности, характеризующееся готовностью субъекта принимать социокультурные отличия объекта. Толерантность представляется в виде внутренней установки, добровольного выбора по отношению к человеку вообще, к другим людям [2]. На основе вышесказанного можно подчеркнуть, что в контексте изучения толерантных отношений субъекта мы разделяем точку зрения Мацковского М.С., который рассматривает толерантность как характеристику взаимодействия, поскольку отношение является результатом взаимодействия.

Педагогические аспекты формирования толерантности нашли отражение в ряде таких научных исследований как Е.Ю. Клепцовой, Е.Г. Виноградовой, М.А. Моргуновой, Д.В. Зиновьева. Все ученые отмечают многокомпонентный характер феномена педагогической толерантности, важность и значимость её в профессиональнопедагогической деятельности, указывают на необходимость формирования и развития педагогической толерантности как профессионально личностного качества студентов в ходе психолого-педагогической подготовки на ранних этапах их профессионального становления.

Одной из основных задач в системе высшего образования является роль преподавателей и их личный пример в процессе формирования толерантности у студентов. Преподаватели, обладающие высоким уровнем культурной компетентности и личной открытостью к различиям, играют важную роль в воспитании толерантности, являясь примером для подражания и проводниками ценностей уважения и равенства.

Практика работы общеобразовательных учреждений показывает, что решение этой проблемы на начальном этапе высшего образования оказывает положительное влияние на качество обучения. Необходимо использовать потенциал формирования педагогической толерантности, терпимого и уважительного отношения между участниками педагогического процесса, заложенного в бакалавриате.

Таким образом, понятие толерантности, рассмотренное в контексте обучения общепрофессиональным дисциплинам в системе высшего образования, может стать эффективным инструментом воспитания толерантности, если оно будет интегрировано в систему целевых установок преподавания. Важно, чтобы толерантность воспринималась как уважительное и терпимое отношение к разнообразию социальных моделей поведения, а также к различным формам самовыражения и путям самореализации. Это позволит создать образовательную среду, способствующую развитию взаимного уважения и принятию различий среди студентов, что является основой для формирования гармоничного общества.

Процесс развития толерантности можно разделить на несколько основных этапов, каждый из которых играет ключевую роль в формировании открытости и уважения к различиям. На первом этапе студент осознаёт и принимает существование множества социальных, культурных и этнических различий. На втором этапе развиваются навыки взаимодействия с окружающими, что включает в себя способность к конструктивному

диалогу и разрешению конфликтов. Третий этап включает в себя интеграцию ценностей уважения и понимания различий в мировоззрение личности, что способствует сохранению собственной идентичности при открытости к взглядам других людей. Эти этапы создают прочную основу для воспитания у студентов толерантности как ценностной основы и формирования гармоничных отношений в современном обществе. Кроме того, потенциал знаний в воспитании толерантности у студентов станет реальным, если будут соблюдены ключевые принципы педагогического взаимодействия, среди которых [3]:

- **Принцип гуманитаризации знаний**, который предполагает вовлечение личного и профессионального опыта студентов в образовательный процесс. Это помогает им установить более тесную связь с изучаемым материалом, осознавая его значение в контексте их жизни и опыта. Таким образом, обучение становится не просто передачей знаний, а процессом, который способствует более полному восприятию и осмыслению информации, а также стимулирует студентов к активному участию в познавательном процессе.

- **Принцип открытой позиции**, заключающийся в том, что педагог раскрывает содержание образования через личностное восприятие, демонстрируя свою открытость к различным точкам зрения. Это, в свою очередь, побуждает студентов к ответной открытости и готовности к конструктивному диалогу, создавая атмосферу взаимного уважения и доверия.

- **Принцип системного плюрализма**, основанный на признании недостижимости абсолютного знания и понимании того, что существует множество систем и моделей взаимодействия между людьми. Это способствует формированию у студентов уважения к разнообразию подходов и мнений, а также развивает способность воспринимать и учитывать различные культурные и мировоззренческие контексты.

- **Принцип равенства и справедливости** – обеспечение равных возможностей для всех студентов, независимо от их происхождения, социального статуса, религиозных или политических убеждений. Это включает в себя справедливое отношение к каждому учащемуся, равный доступ к образовательным ресурсам и поддержке.

- **Принцип диалога и взаимодействия** – развитие навыков общения и сотрудничества между студентами, преподавателями и другими участниками образовательного процесса. Диалог способствует лучшему пониманию различных точек зрения и помогает разрешать конфликты мирным путём.

- **Принцип открытости и критического мышления** – поощрение студентов к свободному выражению своих мыслей и идей, а также развитие способности критически осмысливать различные позиции и подходы. Это важно для формирования у студентов толерантности к множеству мировоззрений и научных теорий.

- **Принцип вовлеченности и участия** – активное вовлечение студентов в образовательный процесс, в том числе в обсуждения, проекты и инициативы, что способствует уважению к разнообразию и равенству голосов и мнений.

- **Принцип ответственности** – поощрение студентов к личной ответственности за свои действия и решения в образовательной среде. Толерантность требует принятия ответственности за взаимодействие с другими людьми, уважения их прав и свобод, а также за последствия собственных поступков в обществе.

Эти принципы помогают формировать в системе высшего образования атмосферу, в которой ценятся и развиваются идеи толерантности, равенства, уважения и конструктивного взаимодействия. Соблюдение этих принципов способствует не только воспитанию толерантности у студентов, но и развитию критического мышления, способности к диалогу и уважению к многообразию взглядов и культур.

В условиях современного общества, где межкультурные и межличностные взаимодействия становятся всё более разнообразными и многогранными, важно не только передавать знания, но и формировать у студентов навыки уважения и терпимости к различным точкам зрения и культурам. Эффективное формирование толерантности у студентов в высших учебных заведениях возможно благодаря использованию разнообразных

методов и форм, способствующих развитию эмпатии, уважения, критического мышления и конструктивного общения:

1. Метод критического мышления. Формирование у студентов способности анализировать и оценивать различные идеи и точки зрения. Преподавание, ориентированное на развитие критического подхода к информации, помогает студентам воспринимать разнообразие взглядов и осознавать важность открытости к новым знаниям и восприятия мира через призму уважения и объективности.

2. Метод эмпатии и личностного роста. Включение в образовательный процесс заданий, направленных на развитие эмпатии, таких как ролевые игры или инсценировки, которые позволяют студентам ставить себя на место других и переживать ситуации, требующие терпимости и уважения. Это способствует осознанию ценности каждого человека независимо от его убеждений и взглядов.

3. Метод проектного обучения. Студенты могут быть вовлечены в совместные проекты, направленные на решение социальных, культурных или этических проблем. Процесс сотрудничества, обмена идеями и обсуждения помогает развивать толерантность и уважение к мнению других участников, а также учит работать в коллективе, учитывая множество точек зрения.

4. Метод обратной связи и саморефлексии. Регулярные сеансы обратной связи и возможности для саморефлексии помогают студентам осознать важность уважения и принятия различий в социальной среде, а также развивают навыки самоконтроля и понимания того, как их действия влияют на других.

5. Метод диалога и открытого общения. Создание условий для диалога между студентами с разным опытом и мировоззрением посредством семинаров, круглых столов и дебатов. Открытое обсуждение проблем, связанных с культурными различиями, помогает студентам развивать навыки конструктивного общения и уважения к чужим взглядам, а также учит находить компромиссы в спорных вопросах.

6. Культурно-образовательные мероприятия. Организация мероприятий, таких как выставки, фестивали, лекции и мастер-классы, посвящённые различным культурам, религиям и традициям. Это помогает студентам расширять свой кругозор, воспринимать многообразие культур как источник обогащения и учиться уважать чужие традиции и обычаи.

7. Воркшопы и тренинги. Проведение тренингов, направленных на развитие межкультурной компетенции, навыков общения в многонациональных коллективах, а также обучение разрешению конфликтов и уважительному отношению к другим. Рабочие группы могут быть посвящены темам дискриминации, стереотипов и предвзятых взглядов, что помогает снижать напряжение и стимулировать конструктивный подход к решению сложных вопросов.

8. Семинары и лекции по толерантности и правам человека
Введение в учебные программы курсов и лекций, посвящённых правам человека, равенству, социальной справедливости и толерантности. Эти занятия помогут студентам осознать важность уважения к правам и свободам других людей, а также понять, как предотвратить дискриминацию и насилие. Изучение таких тем способствует формированию этичного и гуманного отношения к другим.

9. Международные обмены и стажировки. Программы обмена студентами с зарубежными университетами или стажировки в международных организациях дают студентам уникальную возможность общаться с представителями разных культур, тем самым развивая навыки адаптации, терпимости и уважения. Эти программы также способствуют формированию глобального сознания и понимания многокультурности.

10. Групповые дискуссии и дебаты. Организация дискуссионных клубов, где студенты могут открыто обсуждать важные вопросы толерантности, этики и социальных норм. Это способствует формированию у студентов способности слушать, аргументировать

свою позицию и уважать мнения других. Умение вести диалог и обсуждать различные точки зрения становится основой для разрешения конфликтов и предотвращения насилия.

11. Волонтерские программы и социальные проекты. Привлечение студентов к волонтерским инициативам, связанным с помощью различным социальным группам (например, мигрантам, людям с ограниченными возможностями), может способствовать развитию эмпатии, уважения и ответственности. Волонтерская деятельность помогает студентам взглянуть на мир глазами других людей и осознать важность поддержки и взаимопомощи.

12. Виртуальные платформы для общения и обучения — использование онлайн-курсов, форумов и чатов, где студенты могут обмениваться мнениями и опытом с представителями разных стран и культур, что способствует развитию глобальной толерантности и межкультурного обмена.

13. Медиапроекты – создание студенческих проектов и кампаний, направленных на повышение осведомленности о толерантности, которые могут включать видеоролики, социальные сети или публицистические материалы, освещающие проблемы толерантности и социальной справедливости [4].

Представленные методы и формы способствуют не только формированию толерантности у студентов, но и развитию социальных и коммуникативных навыков, необходимых в многообразном, глобализованном мире. В результате студенты приобретают ценность уважения и готовности к конструктивному диалогу и взаимодействию с представителями разных культур, что является важной основой для гармоничного сосуществования в современном обществе.

Таким образом, важным профессиональным и личностным качеством у студентов в системе высшего образования являются этапы формирования толерантности, которые способствуют созданию прочной основы для формирования гармоничных отношений в условиях современного общества. Также, следует отметить, что образовательная среда вуза является основополагающим фактором формирования у обучающихся не только толерантности, но и мировоззрения, открытого диалога культур и целостного видения окружающей действительности.

Литература:

1. Декларация принципов толерантности. Утверждена резолюцией 5.61 Генеральной конференции ЮНЕСКО от 16 ноября 1995 года // Век толерантности: научно-публицистический вестник. – М.: МГУ, 2001.
2. Мясичев, В. Н. Психология отношений / В.Н. Мясичев. – М. – Воронеж: Издательство МПО «МОДЭК», 2011. – 398 с.
3. Тогайбекова, Ж., Сангилбаев, О. Проблема толерантности среди казахстанских студентов // Вестник КазНУ серия психологии и социологии. – 2021. – №2 (77). – С. 65-71.
4. Чельшева, И.В. Развитие межэтнической толерантности студенческой молодежи средствами медиаобразования: опыт практической реализации. – М.: ОД «Информация для всех», 2020. – 76 с.

ӘОЖ 15

СЕНІМДІ ОРТА: ДОСТЫҚ ПЕН ЫНТЫМАҚ ЖОЛЫ

Саурбаев М.Н.

(«Парасат» мектеп-лицейі» КММ, Солтүстік Қазақстан облысы)

Заманауи қоғамда балалар арасындағы қарым-қатынас мәдениетін дамыту, олардың эмоционалдық қауіпсіздігін қамтамасыз ету өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Бұл тұрғыда әлеуметтік-психологиялық әдістердің тиімділігі дәлелденіп, оқыту үдерісіне белсенді енгізілуде.

Білім беру жүйесінде тек академиялық біліммен шектелмей, оқушылардың эмоционалды интеллектісі мен әлеуметтік дағдыларын жетілдіру қажет. Жалпыадамзаттық құндылықтарды насихаттау, сенімді орта қалыптастыру және достық қарым-қатынасты

нығайту мақсатында ұсынылған идеялар мектептегі тәрбие жұмыстарының ажырамас бөлігіне айналуы тиіс. Әсіресе «Біртұтас тәрбие» бағдарламасының негізгі қағидаларын ұстанып, оның «Дос болайық» бағытымен үйлесімді болуы шарт. [1]

Осыған байланысты әр мектепте жасалған әрі құрастырылған жаттығулар мен ойындар оқушылардың өзіндік рефлексиясын дамытуға, бір-біріне сенім білдіруіне және жанашырлық танытуына ықпал етуі тиіс деген ойдамын.

Өзіндік «Сенімді орта: достық пен ынтымақ жолы» атты авторлық бағдарламада осының барлығы негізінен келесі модульдерді қамтып, әр модульге сәйкес оқушылар бойында арнайы дағдылары дамытылу қажет.

Модуль 1 – Эмоционалды интеллект және өзін-өзі басқару.

Мақсаты: Қатысушылардың эмоционалды интеллектін дамыту арқылы өз эмоцияларын түсіну, басқару және басқалардың эмоцияларын қабылдау дағдыларын қалыптастыру.

Эмоционалды интеллекттің негізгі компоненттері:

1.   Өзін-өзі тану
  - Өз эмоцияларын, олардың себептерін және мінез-құлыққа әсерін түсіну қабілеті.
  - Мысалы, маңызды әңгіме алдында тітіркенуді сезіну оның алдын алуға және шиеленісті азайтуға көмектеседі.
2.   Өзін-өзі реттеу
  - Эмоцияларды, әсіресе стресс немесе жанжал жағдайларында басқару қабілеті.
  - Бұл импульсивті реакцияларды бақылауды және сабырлы болуды қамтиды.
3.   Мотивация
  - Эмоциялар мен энергияны ұзақ мерзімді мақсаттарға бағыттау қабілеті.
  - Жоғары эмоционалды интеллектке ие адамдар өзін-өзі жетілдіруге ұмтылады және ішкі мотивациясы жоғары болады.
4.   Эмпатия
  - Басқа адамдардың эмоцияларын түсіну және тану қабілеті.
  - Бұл басқалармен жақсы қарым-қатынас жасауға, шынайы қолдау көрсетуге және қатысуға көмектеседі.
5.   Әлеуметтік дағдылар
  - Тиімді қарым-қатынас жасау, жанжалдарды шешу және жемісті қатынастар құру қабілеті.
  - Бұл белсенді тыңдау, өз пікірін сенімді білдіру және топтық процестерді басқару сияқты дағдыларды қамтиды.

Дамытылатын дағдылар: Эмоцияларды тану және сипаттау; эмоцияларды реттеу; стресті басқару; басқа адамдардың эмоцияларын түсіну (эмпатия).

Модуль 2 – Топтық жұмыс және ынтымақтастық (Team Building).

Мақсаты: Қатысушылар арасында тиімді ынтымақтастық, топтық шешім қабылдау және жалпы мақсатқа қол жеткізу үшін бірлесіп жұмыс істеу дағдыларын дамыту.

Команда құрудың негізгі компоненттері:

1.   Ортақ мақсатты анықтау
  - Топтың барлығының назарын бір мақсатқа бағыттау.
  - Мысалы, оқушылар жобаны бірлесе дайындаған кезде, ортақ мақсатқа жету ынтымақтастықты күшейтеді.
2.   Рөлдерді бөлу
  - Әр адамның қабілеттері мен мықты жақтарын ескере отырып, міндеттерді дұрыс бөлу.
  - Бұл топтағы әрбір мүшенің өз үлесін қосуына және жауапкершілік сезімін дамытуға көмектеседі.
3.   Коммуникация
  - Топ мүшелері арасында ашық әрі түсінікті қарым-қатынас орнату.

– Бұл туындаған мәселелерді дер кезінде талқылап, дұрыс шешім қабылдауға мүмкіндік береді.

4. Сенім және қолдау көрсету

– Топ мүшелері арасында сенімді қарым-қатынас орнату.

– Бір-бірін тыңдау, қолдау және қатені сынамай қабылдау ынтымақтастықты арттырады.

5. Жанжалдарды басқару

– Топ ішіндегі келіспеушіліктерді бейбіт жолмен шешу.

– Бұл командадағы достық қарым-қатынасты сақтап, топтың тұрақтылығын қамтамасыз етеді.

Дамытылатын дағдылар: Бірлесіп жұмыс істеу қабілеті; топтық үйлесімділікті қамтамасыз ету; ортақ мақсат қою және оған жету; топ ішінде өзара қолдау көрсету.

Модуль 3 – Әлеуметтік рөлдер және қақтығыстарды шешу

Мақсаты: Әлеуметтік рөлдерді түсіну арқылы жеке және топтық қарым-қатынасты жақсарту, сонымен қатар конструктивті түрде қақтығыстарды шешу әдістерін үйрену.

Әлеуметтік рөлдер және қақтығыстарды шешу негізгі психологиялық компоненттері:

1. Рөлдік идентификация – адамның өз әлеуметтік рөлін түсінуі, өзін белгілі бір ортада қалай ұстауы керектігін сезінуі. Бұл компонент адамның өзін-өзі тануына және топтағы орнын анықтауына көмектеседі.

2. Эмпатия – басқалардың сезімдері мен көзқарастарын түсіну қабілеті. Қақтығыстарды шешуде эмпатия маңызды рөл атқарады, өйткені ол келіспеушіліктерді бейбіт жолмен реттеуге мүмкіндік береді.

3. Коммуникативті дағдылар – тиімді қарым-қатынас орнату, белсенді тыңдау, дұрыс сұрақ қоя білу, тілдік және вербалды емес құралдарды қолдану қабілеті.

4. Қақтығыстарды басқару стратегиялары – түрлі жағдайларға байланысты дағдарыстарды шешу тәсілдері:

– Компромисс (екі жақтың да жеңілдетілген шешім табуы)

– Ынтымақтастық (ортақ мүдделерді табу)

– Бейімделу (бір тараптың екіншісінің жағдайына қарай әрекет етуі)

– Конкуренция (өз позициясын қорғау)

– Қақтығыстан қашу (ситуацияны шешпеу немесе кейінге қалдыру)

5. Эмоционалды өзін-өзі реттеу – қақтығысты жағдайларда өз эмоцияларын басқару, ашуды бақылау, сабыр сақтау және күйзелісті жеңе білу қабілеті.

6. Топтық динамика және лидерлік – әр адамның топ ішіндегі рөлі, көшбасшылық қасиеттердің дамуы және рөлдерді икемді түрде ауыстыру мүмкіндігі.

7. Перспектива алу (Perspective-taking) – мәселені әртүрлі қырынан қарастыру және қарсы тараптың позициясын түсіну дағдысы.

8. Шешім қабылдау және келіссөз жүргізу – тиімді шешім қабылдауға бағытталған логикалық ойлау, дәлел келтіру және конструктивті диалог құру қабілеті.

Дамытылатын дағдылар: Әлеуметтік рөлдерді тану және қолдану; Қақтығыстарды талдау және оларды басқару; конструктивті қарым-қатынас орнату; пікірталас жүргізу қабілеті.

Модуль 4 – Өзін-өзі бағалау және сенімділік дағдылары.

Мақсаты: Қатысушылардың өзіндік бағалауын көтеріп, ішкі сенімділігін арттыру және өзін-өзі дамытуға мотивация беру.

Өзін-өзі бағалау және сенімділік дағдылары негізгі психологиялық компоненттері:

1. Өзіндік сана – адамның өз ойларын, эмоцияларын, мінез-құлқын және жеке қасиеттерін түсінуі. Бұл компонент өзін-өзі бағалаудың негізі болып табылады.

2. Өзін-өзі қабылдау – адамның өз артықшылықтары мен кемшіліктерін мойындауы, өзін позитивті қабылдауы. Бұл жеке тұлғаның ішкі үйлесімділігіне әсер етеді.

3. Ішкі мотивация – өз жетістіктеріне ұмтылу, өзін-өзі дамытуға деген ынта. Ішкі мотивациясы жоғары адамдар сыртқы бағалауға тәуелді болмайды және өз мақсаттарына сенімді түрде қадам жасайды.

4. Өзін-өзі реттеу – эмоцияларды, көңіл-күйді және әрекеттерді басқару қабілеті. Бұл компонент стресс жағдайында суыққандылық сақтауға және дұрыс шешім қабылдауға көмектеседі.

5. Позитивті ойлау – өзін және қоршаған ортаны жағымды қабылдау, сәтсіздіктерден сабақ алу және өзіндік өсуге мүмкіндік ретінде қарау.

6. Когнитивті бағалау – өз жетістіктері мен кемшіліктерін талдау, өзін басқалармен салыстырмай, жеке прогресті бағалау қабілеті.

7. Эмоционалды тұрақтылық – сенімділікті қалыптастыратын маңызды фактор, адамның сәтсіздікке төзімділігі және сынға деген реакциясы.

8. Сенімді қарым-қатынас дағдылары – өз ойын ашық әрі нақты жеткізе білу, өз пікірін қорғау, қажет болған жағдайда «жок» деп айта білу қабілеті.

9. Өзін-өзі дамыту және рефлексия – өз әрекеттеріне баға беру, кемшіліктермен жұмыс істеу және үздіксіз даму жолында болу.

10. Тәуекелге бару және бастамашылық – жаңа жағдайларға бейімделу, өзіне сенімділік танытып, бастамашыл болу.

Дамытылатын дағдылар: Өзін-өзі тану және өз қабілеттерін бағалау; ішкі сенімділікті дамыту; өз жетістіктерін көрсету қабілеті; өзіндік мақсаттар қою.

Модуль 5 – Эффективті қарым-қатынас дағдылары.

Мақсаты: Сөздік және вербалды емес қарым-қатынас дағдыларын дамыту арқылы қатысушылардың басқа адамдармен өзара түсіністікті қамтамасыз ету қабілетін арттыру.

Эффективті қарым-қатынас дағдылары адамның психологиялық дамуына өте маңызды рөл атқарады. Оның негізгі психологиялық компоненттері келесі түрде сипатталады:

1. Эмоционалдық интеллект — адамның өз эмоцияларын және басқалардың эмоцияларын түсіну және басқару қабілеті. Эмоционалдық интеллект жоғары болған жағдайда қарым-қатынас тиімді болады, себебі адам дұрыс эмоциялық реакция көрсетіп, басқа адамдардың көңіл-күйін дұрыс бағалай алады.

2. Белсенді тыңдау — адам тек тыңдап қана қоймай, сол сөздер мен сигналдарды түсініп, нақты жауап қайтарады. Бұл дағды қарым-қатынас кезінде екі жақты түсіністікті нығайтуға көмектеседі.

3. Сенімділік — өз пікірін немесе сезімдерін анық, ашық әрі құрметпен білдіру қабілеті. Бұл қарым-қатынасқа сенімділік әкеледі және екі тарап арасында адалдық пен ашықтықты қалыптастырады.

4. Адаптивтілік — әртүрлі жағдайларға сәйкес қарым-қатынас әдістерін өзгерту. Кейбір адамдар әртүрлі мәдениет, әлеуметтік топ немесе жағдайларда тиімді сөйлесу үшін өз стильдерін өзгертуге қабілетті.

5. Қарым-қатынас кезінде тіл мен дене тілі — сөздерден басқа дене тілін, көзқарас пен дауыс интонациясын пайдалану қарым-қатынасқа қосымша мән беріп, хабарды дұрыс жеткізуге ықпал етеді.

6. Резолюция дағдылары (жанжалдарды шешу) — қарым-қатынаста туындаған келіспеушіліктер мен жанжалдарды конструктивті түрде шешу. Бұл дағды екі тараптың да талаптары мен мүдделерін ескере отырып, өзара түсіністікке негізделген шешім қабылдауды қамтиды.

7. Қарым-қатынас шекараларын білу — жеке кеңістікті, уақытты және эмоцияларды құрметтеу. Бұл дағды, әсіресе кәсіби және жеке қарым-қатынастарда, адамға шекараларды сақтай отырып, әрі өзара сыйластықты қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Дамытылатын дағдылар: Тыңдау және түсіну; вербалды емес сигналдарды қолдану (ым-ишара, дене тілі); ашық және сенімді қарым-қатынас орнату; кері байланыс беру және қабылдау.

Модуль 6 – Көшбасшылық және жауапкершілік.

Мақсаты: Қатысушыларға көшбасшылық қабілеттерін дамытуға және жауапкершілікті өз мойнына алу арқылы топқа оң әсер етуге үйрету.

Көшбасшылық және жауапкершілік екі маңызды құндылық, олар бір-бірімен тығыз байланысты және адамның кәсіби әрі жеке өмірінде шешуші рөл атқарады. Олардың негізгі аспектілерін қарастырайық:

Көшбасшылық

Көшбасшылық — бұл топты мақсаттарға жетелеу, адамдарды ынталандыру және оларға бағыт беру қабілеті. Көшбасшының қасиеттері мен дағдылары топтың жұмысының тиімділігін және моральдық жағдайын анықтайды. Көшбасшылықтың негізгі компоненттері мыналар:

1. Көрегендік — көшбасшы өз тобын болашаққа жетелеу үшін нақты мақсаттарды белгілей алады және оларды орындаудың жолын анықтайды.

2. Қарым-қатынас дағдылары — көшбасшы команда мүшелерімен тиімді қарым-қатынас орнатуы керек. Бұл олардың пікірлерін тыңдауға, шешімдер қабылдауда ашық болуға және жағдайды түсіндіруге көмектеседі.

3. Мотивация — жақсы көшбасшы әрбір мүшенің күш-жігерін бағалап, оларды мақсаттарға жетуге ынталандырады.

4. Шешім қабылдау — көшбасшы қиын жағдайларда нақты және жылдам шешімдер қабылдауы керек, олар команда мүшелерінің жағдайын және қызығушылықтарын ескереді.

5. Әділдік және адалдық — көшбасшы команда мүшелерінің әрқайсысын әділ бағалайды және адал қарым-қатынасқа негізделген жұмыс ортасын құрады.

Жауапкершілік

Жауапкершілік — бұл өзінің іс-әрекеттері мен шешімдері үшін толық жауап беру және команда алдындағы міндеттерді адал орындау. Жауапкершіліктің негізгі аспектілері мыналар:

1. Өзіндік жауапкершілік — өз іс-әрекеттері үшін жауап беру, өз міндеттерін дұрыс орындау және қателіктерді мойындау.

2. Командалық жауапкершілік — команда мүшелері арасындағы өзара жауапкершілік. Әркім өз міндетін орындап қана қоймай, басқалардың міндеттерін де қолдайды.

3. Уақыт пен ресурстарды басқару — жауапкершілікті көшбасшы уақытты тиімді пайдалану, ресурстарды дұрыс бөлу және әртүрлі жағдайларда дұрыс шешімдер қабылдау арқылы көрсетуі керек.

4. Мақсатқа жетуге деген міндеттеме — көшбасшы өз мақсаттарына жету үшін ресурстарды тиімді пайдаланып, қиындықтарға қарамастан өз міндетін орындайды.

Көшбасшылық пен жауапкершіліктің өзара байланысы:

Жақсы көшбасшы — бұл жауапкершілікті өз мойнына алатын адам. Ол өз әрекеттері мен шешімдері үшін жауап береді, әрі команда мүшелеріне өз міндеттерін орындауда үлгі көрсетеді. Көшбасшы жауапкершілікті өзіне алып, команда мүшелерін де жауапкершілікке шақырады. Мұндай көшбасшы өз командасының нәтижелеріне, ол жасаған әрекеттерге немесе жасалмаған әрекеттерге де толық жауап береді.

Дамытылатын дағдылар: Шешім қабылдау; топты бағыттау және басқару; жауапкершілікті сезіну; мотивация және басқа адамдарды ынталандыру.

Модуль 7 – Рефлексия және даму жолын жоспарлау

Мақсаты: Қатысушылардың жеке жетістіктерін талдау арқылы өз даму жолын жоспарлау және алдағы мақсаттарға жету стратегиясын құру.

Рефлексия және даму жолын жоспарлау — жеке тұлғаның немесе команданың жетілуі мен жетістіктерін қамтамасыз ететін маңызды кезеңдер. Бұл процесс адамның өзіне, өз тәжірибесіне, іс-әрекеттеріне және нәтижелеріне деген сыни көзқарасын қалыптастыруға көмектеседі.

Рефлексия

Рефлексия — бұл адамның өз әрекеттерін, ойларын және сезімдерін талдау процесі, олардың нәтижелерін және себебін түсіну. Рефлексияның негізгі мақсаты — тәжірибе мен өткен әрекеттер арқылы жаңа білім мен дағдыларды алу, даму үшін қажетті қадамдарды анықтау.

Рефлексияның негізгі аспектілері:

1. Өзін-өзі бағалау — өз әрекеттеріңді, шешімдеріңді және нәтижелеріңді дұрыс бағалау. Бұл өзін-өзі тануға және өз күшті және әлсіз жақтарын анықтауға мүмкіндік береді.
2. Кері байланыс алу — сырттан немесе команданың басқа мүшелерінен кері байланыс алу. Бұл басқа адамдардың пікірлері мен ұсыныстары негізінде өз әрекеттеріңді жақсартуға мүмкіндік береді.
3. Қателіктерден сабақ алу — өткен қателіктерді талдап, олардан сабақ алып, болашақта осы қателіктерді болдырмау жолдарын анықтау.
4. Ойлану және талдау — өткен оқиғалар мен әрекеттер туралы ойлау, оларды талдау және болашақта қалай әрекет ету керектігін түсіну.

Рефлексияны жүргізу әдістері:

- Журнал жүргізу — күнделікті немесе апталық рефлексиялық жазбалар жасау.
- Топтық талқылаулар — бір топ мүшелерімен өзара тәжірибені бөлісу және талқылау.
- Тренингтер мен воркшоптар — өзара пікір алмасу арқылы рефлексия жүргізу.

Даму жолын жоспарлау

Даму жолын жоспарлау — бұл өз мақсаттарын анықтау, оларды жүзеге асыру үшін қажетті қадамдарды белгілеу және жетістіктерге жету үшін ресурстарды тиімді пайдалану процесі. Даму жоспары жеке тұлғаның, команданың немесе ұйымның жетілуі үшін маңызды құрал.

Даму жоспарында ескерілуі қажет аспектілер:

1. Мақсаттарды қою — нақты, өлшенетін, қолжетімді және уақыт бойынша шектелген мақсаттарды қою (SMART мақсаттар).
2. Өзгерістер мен жетілдірулерді анықтау — өз даму жолында қандай аспектілерді жақсарту керек екенін белгілеу (мысалы, дағдыларды жетілдіру, білімді арттыру, жаңа тәжірибе жинақтау).
3. Ресурстарды бағалау — мақсаттарға жету үшін қандай ресурстар қажет екенін анықтау (уақыт, қаржы, адам ресурстары, білім және дағдылар).
4. Әрекет ету жоспарын жасау — нақты қадамдар мен әрекеттерді белгілеу, оларды уақыт бойынша жоспарлау.
5. Кері байланыс алу — даму процесін бақылап, қажет болған жағдайда жоспарды түзету үшін кері байланыс алу.
6. Нәтижелерді бағалау — белгіленген мақсаттарға жеткенде, нәтижелерді бағалап, қандай жетістіктерге жеткеніңізді және не үшін жеткеніңізді анықтау.

Даму жолын жоспарлау кезінде қолданылатын әдістер:

- Жеке даму картасы — адамның жеке даму жолын сызба түрінде бейнелеу.
- Коучинг — жеке тұлғаның немесе топтың дамуы бойынша кәсіби кеңес беру.
- Мақсат қою стратегиялары — мақсаттарға жету үшін түрлі стратегияларды қолдану (мысалы, уақытты басқару, мотивацияны сақтау).

Рефлексия және даму жоспарының байланысы:

Рефлексия мен даму жоспары тығыз байланысты. Рефлексиялық процесс адамның өткен тәжірибесін бағалап, болашаққа қатысты нақты жоспарлар құруға көмектеседі. Бұл өз кезегінде даму жоспарын нақтылап, қателіктерді түзетуге және жетістіктерді нығайтуға ықпал етеді. Рефлексия адамның өз мақсаттарына жету үшін қажетті өзгерістер мен жетілдірулерді көре білуіне мүмкіндік береді, ал даму жоспары осы өзгерістерді жүзеге асырудың нақты жолдарын ұсынады.

Дамытылатын дағдылар: Өзіндік рефлексия жүргізу; мақсат қою және оны жоспарлау; өз жетістіктерін бағалау; болашаққа мотивацияны дамыту.

Әр модульдің мақсаты мен дағдылары нақты Soft Skills дағдыларын дамытуға бағытталған. Бұл модульдер логикалық бірізділікте құрылып, бір-бірімен үйлесімді түрде байланысты. Әрқайсысы өзіндік ерекше дағдыларды дамытумен қатар, басқа модульдердің мазмұнын толықтырады. Жүйелі қолдану нәтижесінде қатысушылар жан-жақты дамып, эмоционалды, әлеуметтік және көшбасшылық қабілеттерін жетілдіреді.

Психологиялық ойындар мен топтық жаттығулар – тек көңіл көтеру құралы емес, сонымен қатар оқушылардың жан-жақты дамуына ықпал ететін тиімді әдістердің бірі. Сабақтан тыс іс-шараларды кеңінен қолдану оқушылардың мектеп өміріне бейімделуін жеңілдетіп, олардың өзара түсіністігі мен сенімділігін арттырады.

Әдебиет:

1. Біртұтас тәрбие бағдарламасы. ҚР Оқу-ағарту министрлігі, Астана. 2023.
2. Қазақстан Республикасының «Жасөспірімдер арасында буллингтің алдын алу туралы» Үкіметтің Қаулысы. (2019). <https://adilet.zan.kz>
3. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің м.а. 2022 жылғы 25 тамыздағы № 377 бұйрығы. <https://adilet.zan.kz>
4. Баймұратов, Б. (2020). Психологиялық тренингтер: теориясы мен практикасы. Алматы: ЖШС «ҚазАқпарат».
5. Қазақ ұлттық университеті. (2023). Лидерлік дағдыларды дамыту. <https://www.kaznu.kz>
6. Бекболатов, А. (2018). Қарым-қатынас психологиясы: теория мен тәжірибе. Астана: Әлеуметтік ғылымдар институты.
7. Айтмұхамбетова, С. (2019). Қоғамдық және кәсіби қарым-қатынастағы сенімділік пен көшбасшылық. Астана: Білім және ғылым министрлігі.
8. Назарбаев Университеті. (2020). Командалық жұмыс пен көшбасшылық дағдылары. <https://nu.edu.kz>
9. ҚР Президентінің жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институты. (2021). Жастар арасындағы көшбасшылық пен жауапкершілік мәселелері. <https://www.kisi.kz>

ӘОЖ 37.01

ПЕДАГОГИКА МЕН ПСИХОЛОГИЯДАҒЫ ГЕНДЕРЛІК ӨКІЛДІКТЕРДІҢ ТҮСІНІГІ МЕН МӘНІ

Серік Г.Ә., Баженова Э.Д.

*(Ы. Алтынсарин атындағы Арқалық педагогикалық институты, Аркалык қ.,
Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.)*

Гендер-бұл әр адамның биологиялық жынысына сәйкес орындауы үшін қоғам белгілеген мәдени және әлеуметтік нормалар жүйесі, басқаша айтқанда, ұл мен қыздың, ерлер мен әйелдердің әлеуметтік-мәдени моделі, олардың мінез-құлқы мен басқа адамдарға деген көзқарасын, қоғамдағы орны мен рөлін анықтайды (отбасы, мәдениет, білім және т. б.) [1]. Гендер көбінесе адамның әлеуметтік немесе әлеуметтік-психологиялық жынысы ретінде қарастырылады, ол биологиялық жағынан айырмашылығы туа біткен емес, жеке тұлғаны әлеуметтендіру, оны тәрбиелеу және дамыту процесінде қалыптасады. Ұл немесе қыз, ер немесе әйел болу дегеніміз-қоғам белгілеген гендерлік рөлдерді орындау. Биологиялық жынысына сәйкес келетін мінез-құлық нормалары мен ережелері [2].

Алдымен, гендер физиологиялық емес, адамның әлеуметтік жынысы. Бұл термин сәл ескірген деп саналсын, бірақ бұл мәселені тұрмыстық деңгейде түсіну үшін ең қолайлы. Гендер адамның мінез-құлқын жалпы қабылданған еркек немесе әйел түріне, тиісті ішкі көзқарастарға, өмірлік басымдықтарға, сондай-ақ киіну тәсіліне немесе сөйлеу ерекшеліктеріне байланысты анықтайды. Өкілдік-қазіргі уақытта адамның сезім мүшелеріне әсер етпейтін заттар мен құбылыстардың бейнелерін ойша қайта құру процесі. Қазіргі әлемде әр адамның қоғамдағы қарым-қатынасына, сондай-ақ оның мінез-құлқының белгілі бір үлгілерін қалыптастыруға тікелей әсер ететін қоғамның 10 мәдениетінің тарихи дамуы мен

ерекшеліктерінің әсерінен қалыптасқан гендерлік идеялары бар. Яғни, гендерлік өкілдіктер- бұл әртүрлі әлеуметтік жағдайларда ерлер мен әйелдердің қандай рөлдерді атқаруы керектігі туралы кейбір білім. Гендерлік рөлдер туралы әртүрлі көзқарастар ерлер мен әйелдер арасындағы түсініспеушілікке ықпал етеді. Осы жерден айырмашылықтар шын мәнінде не екенін және екі жыныс үшін қандай гендерлік сипаттамалар маңыздырақ екенін зерттеуге қызығушылық туындайды. Психология мен сексологияда "гендер" ұғымы еркектік пен феминизммен байланысты және еркектерді әйелдерден ажырататын кез-келген психикалық немесе мінез-құлық қасиеттерін білдіретін кең мағынада қолданылады (олар бұрын жыныстық қасиеттер немесе айырмашылықтар деп аталған). Гендер (әлеуметтік жыныс) кең мағынада адамның биологиялық жынысына, оның ата-аналық жынысына немесе оның төлқұжат жынысына сәйкес келмейді.

Қоғамның қалыптасқан гендерлік мінез-құлық стандарттары бойынша қалыптасқан идеялары жеке тұлғаны оларға бейімделуге итермелейді, олар үлгіге сәйкес келмейді, қоғамдастықтың наразылығы мен түсінбеушілігін тудырады. Ғылымда бұл стандарттар біртіндеп адамдардың санасына еніп, қоғамның гендерлік мәдениетінің элементтеріне айналады деп саналады. Сонымен қатар, оларда мұндай мінез-құлық үлгілерін жасаудың әмбебап критерийі жоқ. Бір мәдениеттегі мінез-құлық туралы әлеуметтік нормалар екіншісінде түбегейлі қарама-қайшы болуы мүмкін. Мысалы, XX ғасырдың 20-жылдарында Океания тайпаларын зерттей отырып, Маргарет Мид олардың гендерлік ұсыну стандарттарын анықтады. Тіпті осы жеті тайпада әдетте еркектік және әдетте әйелдік мінез-құлық туралы әртүрлі түсініктер болды. Идеялар мен нормалардың мұндай "жүгіруі" "стандарт", әйелдер мен мужчин мінез-құлқының әлеуметтік нормасы олардың физиологиялық айырмашылықтарына емес, тарихи анықталған мәдени құндылықтарға, өмір сүру жағдайларына, адамдардың сенімдеріне байланысты деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Мұндай стандарттар әдетте стереотиптер деп аталады, оны стандартталған, тұрақты, эмоционалды-қаныққан, құндылығы анықталған Имидж, әлеуметтік объект туралы түсінік деп түсінеді. Дәстүр бойынша, ер адам еркек, ал әйел әйелдік болуы керек және бұл әлеуметтік мәртебені, қоғамда өмір сүрудің сәттілігін қамтамасыз етеді деп саналады. Гендерлік стереотиптерді топтарға бөлу әдеттегідей: - ерлер мен әйелдердің соматикалық, психикалық және мінез - құлық қасиеттеріне қатысты еркектік (әйелдік); - отбасылық және кәсіби рөлдер; - ерлер мен әйелдер қызметінің мазмұны [3].

С. л. Бемнің пікірінше, еркектік-бұл белгілі бір әлеуметтік-тарихи контексте ерлер мен әйелдерден күтілетін психологиялық және мінез-құлық қасиеттері мен қасиеттерінің жиынтығы. Батыстық зерттеулерде ұзақ уақыт бойы жеке тұлғаны сипаттау оның жынысына байланысты еркектік немесе әйелдік көріністерін ескере отырып ғана мүмкін деген пікір басым болды [4]. 70-ші жылдары ғалымдар бұған назар аударды еркектік және әйелдік тәуелсіз құрылымдар. Бұл жеке тұлғаны еркектік және әйелдік сипаттамалармен бір уақытта ұсынуға болатындығын көрсетті – бұл гендерлік психологияға андрогиния ұғымын енгізуге мүмкіндік берді. А. Г. Лопухованың пікірінше, қазіргі қоғам өте күрделі және жыныстық рөлге сәйкестік тұжырымдамасына сәйкес келмейді. Андрогиния теориясы тұрғысынан жеке тұлғаның жұмысының тиімділігі олардың мінез-құлқын жынысына қарай саралауға емес, жағдайға сәйкес еркектік пен әйелдікті көрсету қабілетіне байланысты [5]. Еркектік (әйелдік) ерлер мен әйелдердің мінез-құлқындағы айырмашылықтарды анықтайтын терең психологиялық белгілердің (сипаттамалардың) жиынтығы. Гендер ұғымы еркектік (әйелдік) қасиеттердің әлеуметтік мінез-құлыққа қалай әсер ететінін көрсетеді. Бүгінгі таңда ғалымдар андрогиния тұжырымдамасын жасаған С. Л. Бомның зерттеулеріне сүйене отырып, психологиялық және әлеуметтік жыныстың төрт негізгі түрін ажыратады: -еркек; - әйелдік; - андрогендік; -сараланбаған (еркектік пен әйелдіктің жеткіліксіз көрінісі) адамның өзінің жынысы мен гендерлік рөлін түсінуі мен түсінуі әлеуметтік-тарихи континуум аясында жыныстық-рөлдік әлеуметтену процесінде жүреді. Нәтижесінде адам өзін белгілі бір жыныспен салыстырады, қоғамда қабылданған жыныстық-рөлдік мінез-құлық нормаларын бекітеді, онымен сәйкестендіреді және оның жынысының өзгермейтіндігін біледі [6].

Гендерлік рөл қоғам мәдениетіндегі тарихи өзгерістерге байланысты және адамның әлеуметтік құрылымдарды игеруінің нәтижесі болып табылады. Бұл жағдайда әлеуметтік құрылымдарға келесі ұғымдарды жатқызуға болады: Әлеуметтік-гендерлік өкілдіктер, гендерлік модельдер және гендерлік схемалар.

Гендерлік рөлдік қатынас мәдениетінің әсерін зерттей отырып, О. в. Митина мен В. Ф. Петренко гендерлік рөлдерде мәдени компоненттер жыныстық қатынастан гөрі маңызды деген қорытындыға келді. Сонымен, Ресей мен Америкадан келген респонденттердің орташа ерлер 13 және орташа әйелдер жауаптарының матрицаларын салыстыра отырып, бір мәдениеттегі ерлер мен әйелдердің мінез-құлқына қатысты гендерлік қатынастар әртүрлі мәдениеттердегі бір жыныстың өкілдері арасында бір-біріне ұқсас екендігі анықталды. Яғни, бір мәдениет аясында гендерлік рөлдер туралы түсінік пен стереотиптер әр түрлі жыныста біртұтас. Жыныс-бұл адамның өзі үшін де, оны қоршап тұрған адамдар үшін де топтық байланыстың белгісі. Қоғамда "еркек – әйел" өзара әрекеттесуінің қабылданған моделі бір жыныстың екіншісінен артықшылығына айқын назар аударады: еркек жынысы "күшті", әйел жынысы "әлсіз" [7].

Алайда, гендерлік рөл адамның еркектік, феминистік немесе андрогендік бағытын жинақтайды және әлеуметтік күтулер, стереотиптер мен көзқарастар әсерінен қалыптасатын мінез-құлық үлгілерінде көрінеді. Өзін-өзі қабылдау және басқа ерлер мен әйелдердің бейнелерін қабылдау процесі гендерлік рөлдік мінез-құлыққа, оның жеке стандарттарына байланысты. Гендерлік рөлдік мінез-құлықты қалыптастыру процесін түсіндірудің ең қолайлы теориясы гендерлік схемалар теориясы болып саналады. Басқа адамды қабылдау және бағалау процесін тікелей қамтамасыз ететін перцептивті механизмдер гендерлік интерпретациялық схемалар шеңберінде орын алатындықтан, әртүрлі жыныстардың өкілдерінде өзіндік ерекшеліктерге ие. Әйелдер социального қарағанда әлеуметтік интеллекттің (басқа адамдарға байқау, интуиция, өзін-өзі көрсету, эмпатия, эмоцияны бағалау және білдіру, орталықсыздандыру) үлкен дамуын көрсетеді. Бейтаныс адамның әлеуметтік-перцептивті бейнесін құру кезінде ерлер мен әйелдерде әртүрлі гендерлік интерпретациялық схемалар өзекті болып табылады: адамның жынысын қабылдау кезінде өзара әрекеттесу стилі мен іскерлік қасиеттерге, керісінше – тұлғааралық тартымдылыққа назар аударылады [8].

Біздің ойымызша, қоғамдағы адамның әлеуметтік функцияларын кеңейтудің қазіргі тенденциясы деструктивті де, сындарлы да болуы мүмкін. Гендерлік мінез-құлықтың дәстүрлі емес үлгілеріне төзімділік әлеуметтік шиеленісті жеңілдетеді, дәстүрлі мінез-құлық үлгілерін қайта қарауды тудырады. Бұл жағдайда адам қалыптасқан гендерлік мінез-құлық схемаларын қолдана алмайды, өзімен ішкі күрестен зардап шегеді. Тұрақты мінез-құлықты бұзу процесін қабылдау жеке жанжалды тудырады деп жалпы қабылданған. Гендерлік-рөлдік мінез-құлық әлі қалыптаспаған жастар жаңа шындыққа тез бейімделеді. Алайда, бұл жалпылау әлі де әлеуметтік-психологиялық зерттеулердің нәтижелерімен расталуы керек.

Гендерлік факторларды толығырақ қарастырыңыз. 1 фактор-қамқорлық. Бұл фактор әдеттегі әйел рөлдерінің әйелдік бағалауының жоғарылауымен сипатталады: аналар, әйелдер, Қыздар, Әжелер. Бұл шыдамдылық, жұмсақтық, қамқорлық, қамқорлық, эмпатияға дайын болу сияқты дәстүрлі әйелдік (стереотиптік) қасиеттердің көрінісін білдіреді. Мысалы, біз жоғарыда аталған рөлдердің гендерлік-шартты мінез-құлқын олардың жетекші субъектісі - субъективті қарым - қатынас объективті арқылы қарастыра аламыз: әжесі - немерелері, анасы - балалары, әйелі-күйеуі, досы-досы, досы. Бұл әйел рөлдерінің әйелдік көріністерін жыныстық мінез-құлықтың болуы тұрғысынан да қарастыруға болады. Сонымен, жыныстық мінез-құлық әйел рөліне тән, әже, ана және дос рөлінің мінез-құлқы жыныстық контекстке ие емес. Әйелдердің гендерлік рөлдеріндегі қамқорлық факторының сипаттамалары мен мүмкін көріністерін толығырақ қарастырыңыз. Ана рөліндегі қамқорлық факторы Балалардың денсаулығы мен жетістіктері, оларға деген нәзіктік және олардың дамуына қамқорлық туралы толқумен көрінеді. Сондай-ақ, балалардың мүдделері мен қажеттіліктеріне ұқыпты қарау және қажет болған жағдайда оларға көмек көрсету түрінде қамқорлық көрсету

маңызды. Анасы баланың істері туралы хабардар болған кезде, ол балалар мәселелерін шешуге қолдау көрсетіп, кеңес бере алады. Қыздың рөлі келесі мінез-құлық көріністерінде көрінеді: досына немесе досына қамқорлық жасау, қажет болған жағдайда қолдау және күтім жасау, олардың істеріне қамқорлық жасау, тыңдау, дұрыс кеңес беру, олардың мүдделеріне ұқыпты қарау, өз немесе басқа адамдардың мәселелерін шешудің өзектілігіне немесе басымдылығына қатысты кейбір "құрбандық". Фактордың негативизмі басқаларға қамқоршылықтың басым түрінде көрінеді, егер сіз шешім қабылдау еркіндігінен айырылып, басқаның өмірі туралы идеялар мен ережелерді нақты ұстануыңыз керек болса. Әженің қамқорлық факторы ретіндегі рөлі немерелеріне өтініш білдіруден, олардың қажеттіліктері мен денсаулығына қамқорлық жасаудан, олармен қарым-қатынаста жұмсақтықтан, олардың жетістіктері мен проблемалары үшін толқудан көрінеді. Яғни, қамқорлық факторы феминизм сапасының жасырын түрі ретінде, нәзік қамқорлыққа ие немесе басқаның өмірін обсессивті "тұншықтыратын" бақылау формаларын қабылдайды[9].

2 фактор-даналық. Бұл фактор әдеттегі еркек рөлдерінің: досының, әкесінің, күйеуінің, атасының әйелдік бағасын көрсетеді. Алдыңғы фактор сияқты, ол субъектінің қарым - қатынасын ескере отырып, жыныстық мінез - құлықсыз рөлдерге ие (дос, әке, атасы): дос - дос немесе дос, ата-ана-бала, атасы-немерелер. Сонымен, досының рөлі қарым-қатынастың өткір бұрыштары тегістелген кезде қолдау қабілетінде көрінеді, сенімділік пен кешіре білу, жақсы кеңестер беру, тыңдау және жанашырлық әкенің рөліне тән.

3 фактор-үй. Бұл фактор ерлер мен әйелдердің рөлдерін біріктіреді және үй шаруасындағы әйел мен әйел көшбасшының бағалауларының қайшылығын көрсетеді. Атап айтқанда, бұл фактор үй иесі рөлінің (ерлер мен әйелдер) әйелдік бағасын арттырады және әйел көшбасшы рөлінің әйелдік бағасын төмендетеді. Бірте-бірте қоғам өзгеріп, әйел көшбасшы "ақ қарға"болуды тоқтатады. Мұндай рөл ер көшбасшының рөлімен тең болады, бұл өз кезегінде оның әйелдік жүктемесін азайтады. Саяси гендерлік рөлі де өзгеріске ұшырайды. Қазір ер адам үйді бақылап, әйел ақша табатын жағдай қалыпты жағдай болып саналады. Үй факторы әйелдің де, ер адамның да өзіне тән қасиеттерінің көріністерінің теңдігін көрсетеді[10].

4 фактор-тәуелділік. Фактор романтикалық рөлдердің феминизмін бағалаудың бірлескен өзгеруінің негізінде жатыр: еліктіргіш, иесі, мачо, альфонс. Бұл фактордағы басты критерий, алдыңғы сияқты, бұл рөлдердің романтикалық функциясы сияқты жыныс емес. Серіктеске немесе серіктеске тәуелділік-бұл қарым-қатынас орнататын және ұзақ мерзімді қарым-қатынасқа дайын адамдар үшін қажетті қасиет. Толық тәуелсіздік басқаны "естуге", мүдделерді байланыстыруға және бір-бірін қолдауға мүмкіндік бермейді. Әйел рөлінің еркектік көрінісі күйеуіне белгілі бір күшпен сипатталады, атап айтқанда: оның сыртқы түрін, денсаулығын, тамақтануын бақылау. Сондай-ақ, әйел рөліндегі еркектіктің маңызды факторы күйеуінің қаржылық және экономикалық жағдайын бақылау болуы мүмкін, ол жігерлендіру, қажеттіліктерді құрметтеу және оның жетістіктерін мойындау түрінде көрінеді. Әйел рөлінің еркектік көріністерін сипаттауда оның жыныстық қатынасы, жақын қарым-қатынаста белсенді болу қабілеті маңызды. Ер адамды өз қызметінің нәтижесіне жету үшін табандылықпен ынталандыру, оған эмоционалды тұрақтандырушы тірек болу ерлі-зайыптыларда үйлесімді ұзақ мерзімді қарым-қатынас орнатуға мүмкіндік береді. Дос қыздың рөлі, ең алдымен, басқаның әлеуметтік өміріне әсер ету мүмкіндігімен, оның тайғақ немесе қалаусыз және құпияны сақтауды қажет ететін өмірлік жағдайларына билік етуімен сипатталады. Досым, мысалы, қоршаған орта көтермелемейтін мүдделердің тірегі және қорғаушысы ретінде әрекет етеді (шындықты біле отырып, оның құпия сақталуын бақылайды). Қыздың рөлі де осы рөлді иеленушіге жүктейді, өмірдің мәдени және ойын-сауық жағын бақылауды жүзеге асырады, екіншісінің қажеттіліктерін түсінеді және қолдайды. Еркектікті бағалау факторының сипаттамасын қорытындылай келе, атап айтқанда, бақылау, біз бұл сипаттаманың әйел жынысына тән екенін және гендерлік мінез-құлықты қалыптастыруда маңызды екенін ескереміз. Оны биліктің, бақылаудың, табандылықтың және ықпал ету мүмкіндігінің еркектік ерекшеліктерімен толтырмай, жоғарыда аталған рөлдер

өмірлік гендерлік рөлдердің көрінісі ретінде өз күшін және ішінара маңыздылығын жоғалтады. 2 Фактор-қорғаныс. Бұл фактор еркектік типтік еркектік рөлдерді бағалауда маңызды: дос, әке, күйеу, атасы. Ол еркектік қасиеттердің көріністерімен сипатталады: қорғаныс, қолдау, тұрақтылық сезімі, күш және жақын адамдарға мәртебе мен жайлылықты қамтамасыз ету мүмкіндігі.

Бұл фактор 1-фактор бойынша жыныстық қатынастың көріністеріне пропорционалды қатынасқа ие. Сонымен, әке, дос және атаның рөлдеріне бұл сипаттама берілмейді, ал ер адамның рөлі ерлі-зайыптылардың жыныстық мінез-құлқының көріністеріне қатысты айтарлықтай жүктемеге ие. Сондай-ақ, жоғарыда аталған рөлдердің әлеуметтік сипаттамаларын субъект және субъективті коммуникация тұрғысынан толтыруды қарастырыңыз. Атаның рөлі немерелерді қорғаумен, олардың дамуы мен өсуі кезінде олардың жайлылығын қамтамасыз етумен, жағдайлардың Әлеуметтік және жеке түсінігін және жас ұрпақтың өзіндік мінез-құлқын қадағалаумен сипатталады. Атасы отбасының қорғаушысы және оның тарихын қорғаушы бола алады. Немерелерінің физикалық дамуы, әртүрлі физикалық жаттығуларға, ойындарға (дойбы, шахмат, теннис және т. б.) үйрету, олармен бос уақытты өткізу, эфир арқылы эмоционалды тұрақтылықты қамтамасыз ету мүмкіндігі, өмір философиясы деп аталатын, қоғамдағыское көрінісін сипаттайтын жеке қасиеттерді қалыптастыру, достар шеңберіндегі жетістіктерді қолдау және растау алыс атаның барлық рөлдері гендерлік мінез-құлықтың еркектік көріністері емес. Сондай-ақ, бұл рөлдің еркектік сипаттамалары ата-аналарының алдында немерелерінің мүдделерін қорғауда, атасының беделі, оның сенімдерінің күші тәрбие мен дамудың даулы мәселелерін шешуде шешуші болған кезде де көрінуі мүмкін. Әкенің рөлі оны әке рөлінің әйелдік сипаттамаларынан ерекшелендіретін бірқатар сипаттамаларға ие. Сонымен, әкенің рөлі келесі сипаттамаларға тән: өмірдің тұрақтылығы мен жайлылығын қамтамасыз ету, балаларды қорғау және қолдау сезімін қамтамасыз ету, балалар мен отбасының экономикалық және әлеуметтік мәртебесін қамтамасыз ету[11]. Әке рөлінің еркектік сипаттамасы сонымен қатар балаларына қоғамдағы еркектік рөлдердің көріністерін үйрету қажеттілігін түсінуде, іс-әрекеттің мақсатқа бағытталуында, балаға әлеуметтік позиция туралы түсінік беруде, мақсаттарға жетуде қолдау көрсетуде және оларға қол жеткізуде табандылық қалыптасқан жағдайда қолдау көрсетуде көрінеді. Сондай-ақ, әке рөлінің еркектік көріністерінің ажырамас сипаттамасы қажет болған жағдайда балалардың анасын қорғауды қамтамасыз ету және балаға қажетті өмірлік дағдыларды дамыту (жақындарының қауіпсіздігі мен жайлылығын қамтамасыз ету үшін күш көрсету) болып табылады. Ер адамның рөлі, жоғарыда айтылғандай, әлеуметтік қажетті сипаттамалардан басқа. Сонымен, еркектік көріністің маңызды сипаттамасы ерлі-зайыптылардың интимдік өміріндегі белсенді позиция болып табылады, ол бұл жағдайда биолог биологиялық қабілеті ретінде көрінеді.

Ер адамның рөлінің еркектігі әйелге немесе қоғамның басқа мүшелеріне (балаларға, карт адамдарға, мүгедектерге және т.б.) қорғаныс беруде, әлеуметтік мәртебені, өмір сүру тұрақтылығын, жайлылық пен тіршілікті қамтамасыз етуде көрінеді деп санаймыз. Гендерлік мінез-құлықтың мұндай модальділігі өз күшін сезінбестен, өз өмірлік жоспарларын жүзеге асыруға, басқаларға құрметпен қарауға және жайлылық пен қауіпсіздікті қамтамасыз ету қабілетінсіз мүмкін емес. Дос рөлі Достардың мүдделеріне, олардың құпияларына қатысты қорғаныс функциясының көріністерімен, олардың өмірдегі қиындықтарға, травматикалық оқиғалар кезінде қолдауға, олардың жетістіктері мен достық қарым-қатынаста белсенді және тұрақты болу мүмкіндіктеріне мақтанышпен сипатталады. Айта кету керек, сипатталған қорғаныс факторы ер адамдарға тән және қоғамның гендерлік мінез-құлық көріністерін қабылдауына айтарлықтай әсер етеді. Бұл қоғамдағы поведения мінез-құлқының көрінісінің негізгі сипаттамаларының бірі болып табылатын қорғауды қамтамасыз ету қабілеті. 3 фактор-шаруашылық. Бұл фактордың жүктемесінің ерекшелігі-үй шаруасындағы әйел мен әйел көшбасшының бағалауларының қайшылығы. Яғни, экономикалық фактор әйел көшбасшы рөлінің еркектік көріністеріне тән емес. Әйел Көшбасшысының рөлін қабылдаудағы бұл параметр әйелдік сипаттамаға жатады. Біздің ойымызша, бұл әйел

көшбасшысының рөлінің көріністерінде еркектік пен әйелдіктің арақатынасының мүмкін остігі туралы, яғни әйел көшбасшы жұмысқа көп уақыт бөледі және үй шаруасымен толық айналыса алмайды. Бұл еркектік фактор, респонденттердің пікірінше, гендерлік бояусыз үй иесінің(ки) рөлдеріне тән. Өмірді ұйымдастыра білу, отбасы өмірінің нақты құрылымын құру, жайлылықты қамтамасыз ету, отбасының өмір сүру жағдайлары мен сапасын құрудағы негізгі қажеттіліктерін қанағаттандыру, отбасы бюджетін қалыптастыруда көшбасшы болу, өз күштерін қажетті тауарлармен (тамақ, заттар, жиһаз және т. б.) қамтамасыз етуге және үйде тәртіп пен жайлылықты сақтауға бағыттай білу отбасы мүшелері арасында міндеттерді бөлу және отбасы шаруашылығының жұмысын қолдау өкілеттіктерін беру осы фактордың көрінуінің қажетті атрибуттары болып табылады.

4 фактор-еліктіру (азғыру). Фактор жыныстық-романтикалық рөлдердің еркектік бағалауының бірлескен өзгеруін қамтамасыз етеді: еліктіргіш, мачо, Альфонс. Фактор азғыру қабілетіне, табандылыққа, гендерлік мінез-құлық көріністерінің белсенділігіне негізделген. Сондай-ақ, біз бұл факторға жыныстық-романтикалық бояудың ойыны тән деп санаймыз.

Сонымен, гендерлік өкілдіктер-қоғамдағы ерлер мен әйелдердің рөлдері мен мәртебелік позицияларының бөлінуіне қатысты әлеуметтік контекстке негізделген ұғымдар, көзқарастар, мәлімдемелер және түсініктемелер ретінде түсініледі. Гендерлік өкілдіктер қоғамдағы ерлер мен әйелдердің белгілі бір әлеуметтік жағдайларда қандай рөлдерді атқаруы керек, олардың мақсаты қандай және олар басқаларға қандай мінез-құлық үлгілерін көрсетуі керек екендігі туралы мағыналы білім ретінде күнделікті өмірде қарым-қатынас пен өзара әрекеттесу процесінде туады.

Әдебиет:

1. Алешина, Ю. Е. Проблемы усвоения ролей мужчины и женщины // Вопросы психологии. – 1991. – № 4. – С. 74-82.
2. Берн, Э. Игры, в которые играют люди. Психология человеческих взаимоотношений. Люди, которые играют в игры. Психология человеческой судьбы / Э. Берн ; пер. с англ. А. В. Ярхо, Л. Г. Ионина. – Москва : ФАИРПРЕСС, 1999. – 480 с.
3. Венгер, Л. А. Сюжетно-ролевая игра и психическое развитие ребенка // Игра и ее роль в развитии ребенка дошкольного возраста : сб. науч. тр. – Москва : Просвещение, 1978. – С. 23-36.
4. Градусова, Л. В. Гендерная педагогика : учеб. пособие для студентов вузов – Москва : Флинта : Наука, 2011. – 153 с.
5. Дмитриева, Н. В. Типология формирования и классификации видов постмодернистской гендерной идентичности // Актуальные проблемы психологии личности : материалы II междунар. науч.-практ. конф., 01 февр. 2010г., г. Новосибирск. – Новосибирск : [б. и.], 2010. – Ч. 1. – С. 80-88.
6. Доронова, Т. Н. Девочки и мальчики 3-4 лет в семье и детском саду : пособие для дошкол. образоват. Учреждений. Москва : ЛИНКА-ПРЕСС, 2009. – 212 с.
7. Жуковская, Р. И. Игра и ее педагогическое значение. – Москва : ДЕТСТВО-ПРЕСС, 2012. – 224 с.
8. Запорожец, А. В. Проблемы дошкольной игры и руководства ею в воспитательных целях // Игра и ее роль в развитии ребенка дошкольного возраста : сб. науч. тр. / науч. ред. А. В. Запорожец, Т. А. Маркова. – Москва : Просвещение, 1978. – С. 30-43.
9. Каган, В. Е. Когнитивные и эмоциональные аспекты гендерных установок у детей 3-7 лет // Вопросы психологии. – 2000. – № 2. – С. 65-69.
10. Климина, Л. В. Организация деятельности педагога дошкольного образовательного учреждения в процессе формирования гендерной принадлежности детей дошкольного возраста // Дошкольное воспитание. – 2012. – № 7. – С. 116-120.
11. Репина, Т. А. Проблема полоролевой социализации детей / Т. А. Репина ; Моск. психол.-социал. ин-т. – Москва : Изд-во Моск. психол.- социал. ин-та ; Воронеж : МОДЭК, 2009. – 122 с.

**БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТЕРДІҢ ЭМОЦИЯЛЫҚ ИНТЕЛЛЕКТИСІН
ДАМУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ****Смагулова М., Альмухамбетова Б.Ж., Токсанбаева Н.Б.***(Илияс Жансүгіров атындағы Жетісу Университеті, Талдықорған қ.)*

Эмоциялық интеллект (ЭИ) қазіргі әлемдегі, әсіресе білім беру және психология салаларындағы негізгі құзыреттердің бірі болып табылады. Педагог-психологтардың кәсіби іс-әрекетінде эмоциялық интеллект маңызды рөл атқарады, өйткені ол студенттермен, әріптестермен және ата-аналармен тиімді қарым-қатынас жасауға көмектеседі, сонымен қатар білім беру ортасында қолайлы эмоционалдық климатты құруға ықпал етеді. Заманауи білім беру жүйесі болашақ педагог-психологтарынан психология мен педагогика саласында терең білім ғана емес, сонымен қатар жоғары дамыған ЭИ дағдыларын талап етеді. Бұл олардың кәсіби іс-әрекетінде кездесетін эмоционалдық жағдайлардың күрделілігі мен әртүрлілігіне байланысты. Болашақ педагог-психологтарда эмоциялық интеллект қалыптастыру және дамыту педагогикалық процестің маңызды міндеті болып табылады және арнайы әдістер мен тәсілдерді қолдануды талап етеді.

Эмоциялық интеллект - бұл өзіңіздің және басқалардың эмоцияларын тану, түсіну және басқару қабілеті [1]. Эмоциялық интеллект (ЭИ) педагог-психологтардың табысты кәсіби қызметінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады.

«Эмоциялық интеллект» терминін психология ғылымына алғашқылардың бірі 1964 жылы М.Бельдок «Қарым-қатынастың үш түріндегі эмоционалды мағынаны білдіруге сезімталдық» және Б.Люнердің «Эмоционалды интеллект және эмансипация. «Әйелдерді психодинамикалық зерттеу» мақаласында жарияланған [2].

XXI ғасырдың басында эмоционалды интеллект концепциясын Питер Салови, Джон Майер, Говард Гарднер, Константин Василий Петридис сияқты ғалымдар зерттеді. Майер-Саловейдің эмоциялық интеллект моделі (қабілет моделі) ЭИ-ның тек төрт құрамдас бөлігін қамтиды: эмоцияларды қабылдау, ойлауды ынталандыру үшін эмоцияларды пайдалану, эмоцияларды түсіну және эмоцияларды басқару [3].

1995 жылы Дэниел Гоулман өзінің «Эмоционалды интеллект» жұмысын жариялады, онда ол эмоционалды интеллекттің жеке моделін ұсынды, ол кейін аралас модель деп аталды, ол 5 компоненттен тұрады: өзін-өзі тану, өзін-өзі реттеу, әлеуметтік дағдылар, эмпатия, мотивация [4].

1996 жылы Реувен Бар-Он өзінің жаңа EQ-i (Эмоционалды үлесті инвентаризациялау) тестін Торонтодағы америкалық психологиялық қауымдастықтың отырысында ұсынды, онда эмоционалды интеллект коэффициентін анықтауға арналған сұрақтар тізімі бар, одан қазіргі уақытта әйгілі «Эмоционалды интеллект үлгісінде» дүниеге келді. Модель 15 қабілеттен тұрады: өзін-өзі бағалау, эмоционалды сана, сенімділік/өзін-өзі көрсету, тәуелсіздік, эмпатия, әлеуметтік жауапкершілік, тұлғааралық қарым-қатынас, стресске төзімділік, импульсті бақылау, шындықты бағалау, икемділік, мәселелерді шешу, өзін-өзі актуализациялау, оптимизм, бақыт/әл-ауқат.

Осы саладағы жетекші зерттеушілердің бірі Дэниел Големан ЭИ-дің бес негізгі құрамдас бөлігін анықтайды: өзін-өзі тану, өзін-өзі реттеу, мотивация, эмпатия және әлеуметтік дағдылар. Өзін-өзі тану адамның өз эмоцияларын тану және олардың мінез-құлқына әсерін білу қабілетін қамтиды. Өзін-өзі реттеу эмоцияларды басқару және оларға сындарлы жауап беру мүмкіндігін қамтиды. Мотивация эмоционалды кедергілерге қарамастан мақсаттарға жету үшін ішкі жігермен байланысты. Эмпатия – бұл басқалардың эмоцияларын түсіну және бөлісу қабілеті, ал әлеуметтік дағдыларға басқалармен тиімді қарым-қатынас жасау және оң қарым-қатынас орнату мүмкіндігі жатады [5].

Орыс психологиясында концепция мен оны өлшеу құралдарын жасаумен И.Н. Андреева, Г.Г. Гарскова, Д.В. Люсин айналысады. Тұжырымдау сатысында бұл ұғым

«аффективті-интеллектуалдық» континуумда анықталды: эмоциялардың когнитивті белсенділікке әсері, эмоциялар мен ойлаудың өзара байланысы, мінез-құлық пен эмоциялардың реттелуі қарастырылады. Орыс психологтары эмоционалды интеллект феномені Л.С.Выготский, С.Л. Рубинштейн және А.А. Леонтьев еңбектерінде ұсынылған аффект және интеллект идеясын көрсететінін атап көрсетеді [6].

Қазақстан ғылымында эмоционалды интеллект туралы зерттеулер өте көп және көптеген салаларды қамтиды. Тұлғалық-белсенділік тәсілі аясында С.М. Жақыпов, Н.Б. Жиенбаева, Г.Ж. Лекерова, М.А. Перленбетов, О.С. Сәңгілбаев, А.Р. Ерментаева жеке тұлғаның эмоционалды жағдайының жеке көрсеткіштерін оқу-тәрбие үдерісі субъектілерінің кәсіби-коммуникативтік дайындығын талдау арқылы қарастырып, педагогтың кәсіби іс-әрекетіне эмоционалды күйдің әсері мәселесін дамытуға үлкен үлес қосты жасаған Н.С. Ахтаева мен З.Б.Мадалиева, кәсіби педагогтың маңызды құрамдас бөлігі ретінде педагогикалық іс-әрекетке психоэмоционалды дайындық мәселелерін зерттеген; эмоционалды шаршау синдромы мен нейропсихикалық тұрақтылық арасындағы байланыс. Сондай-ақ, эмоционалды интеллект туралы диссертациялық зерттеуді атап өткен жөн. А. Төлегенованың, Д.Б. Байтукбаева, болашақ мұғалімдердің психоэмоционалды тұрақтылығын қалыптастырудың психоэмоционалды стратегияларына арналған. А.С.Самекін эмоционалды интеллектті әлеуметтік интеллекттің құрамдас бөлігі ретінде қарастырды [7].

Зерттеушілердің пікірінше, мұғалімдердің эмоционалды интеллектін дамыту келесі міндеттерді шешуді талап етеді:

- оқушылардың эмоциялық интеллектісін дамыту мәселесіне педагогикалық-психологиялық көзқарастарды саралау мәселелері мен жолдарын анықтау;
- эмоциялық интеллектін дамыту негізінде болашақ мұғалімдердің кәсіби дайындығының сапасын арттырудың жолдарын, шарттарын және құралдарын анықтау.

Бүгінгі таңда әлеуметтік, экономикалық және саяси тұрақсыздық жағдайында мұғалімдердің кәсіби дайындығын арттырудың проблемалық бағытын ерекше атап өту, атап айтқанда, келесі сұрақтарға жауап табу маңызды:

1. Мұғалімдер мен менеджерлер қандай тәуекелдерге тап болады?
2. Педагогикалық білім әлеуметтік тәуекелдерді, тұлғааралық және ұлтаралық қақтығыстарды, әлеуметтік агрессия мен төзімсіздікті азайтуға көмектесетін ресурсқа айналуы үшін болашақ мұғалімдердің кәсіби дайындығын қалай құрылымдау керек?
3. Педагогикалық білім беру, оның ішінде оның мазмұнын, білім беру және кәсіптік стандарттарын жаңарту арқылы педагогикалық кадрларды жоғары сапалы дайындауға қалай қол жеткізуге болады?

Болашақ педагог-психологтарда эмоциялық интеллект табысты дамуы үшін әртүрлі педагогикалық тәсілдер мен әдістерді қолдану қажет. Осындай әдістердің бірі – тәжірибелік оқыту. Практикалық іс-әрекеттер мен рөлдік ойындар студенттерге өз эмоцияларын жақсы түсінуге және басқаруға көмектеседі. Маңызды элемент сонымен қатар студенттер өздерінің эмоциялық реакцияларын талдай алатын және басқалардың тәжірибесінен үйренетін күнделік жүргізу немесе топтық талқылауларға қатысу сияқты рефлексиялық тәжірибелерді пайдалану болып табылады.

Эмоциялық интеллектті дамытудағы педагогикалық тәсілдер:

Тәжірибе арқылы үйрену. ЭИ дамытудың ең тиімді тәсілдерінің бірі – тәжірибелік оқыту. Практикалық іс-әрекеттер, рөлдік ойындар студенттерге эмоционалды интеллект дағдыларын жаттықтыруға мүмкіндік береді. Студенттердің өз эмоцияларын тануға, басқаруға және басқалардың эмоцияларын түсінуге үйренетін жағдайларды жасау маңызды.

Рефлексиялық жаттығулар. ЭИ дамуында рефлексия маңызды рөл атқарады. Күнделіктерді жүргізу, топтық талқылауларға қатысу және өзіндік рефлексия студенттерге олардың эмоцияларын және олардың мінез-құлқына қалай әсер ететінін білуге көмектеседі. Тұрақты рефлексия өзін-өзі тану мен өзін-өзі реттеуді дамытуға ықпал етеді.

ЭИ-ны білім беру бағдарламаларына интеграциялау. Оқу бағдарламаларына ЭИ дамытуға бағытталған курстар мен семинарларды қосу студенттерде бұл қабілетті дамытуға

айтарлықтай үлес қоса алады. Өзін-өзі тану, эмпатия және әлеуметтік дағдыларды дамыту бойынша курстар студенттерге ЭИ әртүрлі компоненттерін дамытуға көмектеседі.

Қолайлы оқу ортасын құру. Мұғалімдер мен студенттер арасында сенімді қарым-қатынас орнату және студенттер арасындағы ынтымақтастық пен өзара әрекеттестікке қолдау көрсету ЭИ дамыту үшін қолайлы оқу ортасын жасайды. Мұғалімдер эмоционалдық құзыреттілік үлгілері болуы және өз эмоцияларын тиімді басқару қабілетін көрсетуі керек.

Пәнаралық көзқарас. ЭИ дамуы әртүрлі ғылым салаларының білімі мен әдістерін ескеретін пәнаралық көзқарасты қажет етеді. Психология, педагогика, әлеуметтану және медицина мұғалімдері арасындағы ынтымақтастық студенттердің оқуына жан-жақты және кешенді көзқарасқа мүмкіндік береді [8].

Эмоциялық интеллект компоненттерін білім беру бағдарламаларына енгізу студенттердің эмоционалды интеллектінің дамуына айтарлықтай үлес қоса алады. Бұған ЭИ дамытуға бағытталған арнайы курстар мен семинарларды енгізу арқылы қол жеткізуге болады. Мысалы, өзін-өзі тану және эмпатия бойынша курстар өз эмоцияларыңызды тану, басқалардың эмоционалдық қажеттіліктерін түсіну және сындарлы қарым-қатынастарды құру стратегиялары сияқты тақырыптарды қамтуы мүмкін. Әлеуметтік дағдыларды дамытуға бағытталған семинарлар мен тренингтер студенттердің коммуникативті дағдыларын жақсартуға және топта тиімді жұмыс істеуге үйренуге көмектеседі.

Эмоциялық интеллектіні тиімді дамыту үшін студенттердің эмоционалды әл-ауқатын қолдайтын қолайлы оқу ортасын құру қажет. Негізгі факторлардың бірі – мұғалімдер мен студенттер арасында сенімді қарым-қатынас орнату. Мұғалімдер эмоционалдық құзіреттілікті үлгі етіп, өз эмоцияларын тиімді басқару қабілетін көрсетуі керек. Маңызды аспект студенттер арасындағы ынтымақтастық пен өзара әрекеттесуді қолдау болып табылады. Топтық жобалар, бірлескен зерттеулер және пікірталастар студенттерге командада жұмыс істеуге, эмпатия көрсетуге және жанжалды сындарлы шешуге көмектеседі.

Болашақ педагог-психологтарда ЭИ табысты дамуы үшін келесі практикалық тәсілдер ұсынылуы мүмкін:

- Эмоциялық интеллект бойынша курстарды енгізу. Мұндай курстар өзін-өзі тануды, эмпатияны және әлеуметтік дағдыларды дамытуға бағытталған теориялық және практикалық сабақтарды қамтуы керек.
- Рөлдік ойындарды қолдану. Бұл әдістер студенттерге қауіпсіз және бақыланатын ортада эмоционалды интеллект дағдыларын жаттықтыруға мүмкіндік береді.
- Рефлексиялық жаттығулар. Студенттерді журнал жүргізуге, топтық талқылауларға қатысуға және өзін-өзі рефлексиялауға ынталандыру олардың эмоцияларын білуге және басқаруға көмектеседі.
- Психологтармен және мамандармен эмоционалды интеллектті дамытудағы ынтымақтастық. Сарапшыларды тарту оқу процесін байытуға көмектеседі және студенттерге эмоционалды интеллект туралы тереңірек түсінік береді.

Зерттеу материалдары мен нақты тәжірибеден алынған бақылаулар негізінде біз болашақ педагог-психологтарды оқытуда эмоционалды интеллектті дамытудың әдістері мен әдістерін қолдану бойынша келесі ұсыныстарды тұжырымдай аламыз:

– университеттің оқу-тәрбие процесінде болашақ педагог-психологтардың эмоционалды интеллектінің қалыптасуына педагогтар мен психологтардың бірлескен іс-әрекеті нәтижесінде психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету, олардың кәсіби ой-өрісі мен әмбебап құзыреттіліктерін кеңейту ықпал ету керек;

– болашақ педагог-психологтарды балалар мен жасөспірімдердің эмоционалды интеллектін диагностикалау әдістеріне, сезімдер мен эмоцияларды басқарудың әдістері мен әдістеріне, олардың кәсіби педагогикалық іс-әрекет саласына қатысты адам бойындағы иррационалдылықты түсінуге үйрету қажет;

– педагогикалық кәсіптік білім беру жүйесіне болашақ педагог-психологтардың педагогикалық шеберлігін, эмоционалды интеллектін, шығармашылығын дамытуға байланысты жаңа пәндерді енгізу қажет, цифрлық технологияны ескере отырып, оқыту

үдерісіне дәстүрлі және инновациялық әдістер мен технологияларды енгізу маңызды; заманауи білім беруді өзгерту;

– ғалымдар, психологтар және білім беру саласының зерттеушілері педагогтардың эмоционалдық интеллекті дамыту тұжырымдамаларымен, жалпы білім берудің әртүрлі деңгейлерінде баланың эмоционалдық интеллектінің қалыптасуы мен дамуының жас және болашақ педагог-психологтардың эмоционалдық интеллектісін дамыту қазіргі білім берудің маңызды міндеті болып табылады. Эмоциялық интеллект кәсіби міндеттерді табысты орындауға, студенттермен және әріптестермен өзара әрекеттесу сапасын арттыруға, қолайлы білім беру ортасын құруға ықпал етеді. Оқытудың әртүрлі тәсілдерін қолдану, оқу бағдарламасына ОЖ-ны кіріктіру және қолайлы оқу ортасын құру оқушылардың эмоционалдық интеллектін дамытуда басты рөл атқарады. Пәнаралық көзқарас және сарапшылармен ынтымақтастық ЭИ дамыту мәселелерін тиімдірек шешуге және педагогика және психология саласында жоғары білікті мамандарды дайындауға мүмкіндік береді. Эмоциялық интеллекттің дамуына ықпал ететін негізгі педагогикалық принциптерге оқушылардың эмоционалдық өзін-өзі реттеуін, эмпатиясын, әлеуметтік дағдыларын дамытуға жағдай жасау жатады. Эмоциялық интеллект дағдыларын дамытуға бағытталған практикалық жаттығулар, тренингтер және симуляциялар үлкен маңызға ие. Педагогикалық жоғары оқу орындарының оқу бағдарламаларына эмоционалдық интеллектті дамыту әдістерін кіріктіруге ерекше назар аудару қажет. Бұған эмоциялар психологиясы, тұлғааралық қарым-қатынас, білім беру ортасындағы эмоционалды қиын жағдайлармен жұмыс істеу әдістері бойынша курстар кіруі мүмкін.

Сонымен, болашақ педагог-психологтардың эмоциялық интеллектінің дамуының педагогикалық негіздеріне теориялық және практикалық дайындықты біріктіретін кешенді тәсіл жатады. Бұл тиімді педагогикалық іс-әрекетке қажетті кәсіби құзыреттіліктерді дамытуды және қолайлы білім беру ортасын құруды қамтамасыз етеді. Болашақ педагог-психологтардың эмоционалдық интеллектісін дамыту олардың тұлғалық өсуіне ықпал етіп қана қоймай, жалпы білім сапасын арттырады.

Әдебиет:

1. Бермус А.Г. Актуальные проблемы педагогического образования в эпоху цифровой трансформации: теоретический обзор // Педагогика. Вопросы теории и практики. 2022. № 1. С. 1–10. DOI: 10.30853/ped20220003.
2. Мещерякова И. Н. Формирование эмоционального интеллекта студентов-психологов в процессе обучения в вузе // Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки. 2010. № 1. С. 157–161.
3. Аширова Е. П., Денисова А. А. Развитие эмоционального интеллекта педагогов как фактор готовности к профессиональной деятельности // Проблемы современного педагогического образования. 2018. № 59–3. С. 44–48.
4. Полянский А.И., Быковская Л.И. Эмоциональный интеллект и коммуникативные способности современных студентов // Горизонты гуманитарного знания. 2019. № 4. С. 81–95.
5. Мещерякова И.Н. Развитие эмоционального интеллекта студентов-психологов в процессе обучения в вузе : дис. ... канд. психол. наук. Курск, 2011. 239 с.
6. Шнайдер М.И. Эмоциональный интеллект в профориентационной диагностике // Гуманизация образования. 2017. № 6. С. 83–88.
7. Абишева А.Б., Жиенбаева Н.Б. Теоретические аспекты понятия «эмоциональный интеллект» // Научная дискуссия: вопросы педагогики и психологии. 2017. № 1(58). С. 123–127.
8. Рокицкая Ю.А., Вальковская А.С. Развитие эмоционального интеллекта будущих психологов // Научно-методический электронный журнал «Концепт». 2016. Т. 7. С. 6–10.

УДК 71.1

ВЛИЯНИЕ СЕМЕЙНОГО ВОСПИТАНИЯ НА ЗДОРОВЬЕ РЕБЕНКА

Тажинова Г.А., Алпысбаева Н.С., Баймухамбетова К.М.

(Жетысуский университет имени И. Жансугурова, г. Талдықорган)

Статья исследует влияние семейного воспитания на здоровье ребенка. Семейные условия играют ключевую роль в формировании физического и психического здоровья

детей. Автор анализирует стили воспитания и их влияние на развитие ребенка, уделяя внимание поддержке и взаимодействию в семье. Важны материальное положение, образование и здоровье родителей, так как эти факторы влияют на благополучие ребенка.

Многочисленные исследования показывают, что здоровый образ жизни в семье способствует оптимальному развитию ребенка. Дети в благоприятных условиях демонстрируют высокую эмоциональную стабильность, социальную адаптацию и академические успехи. В статье обсуждаются методы родителей, такие как сбалансированное питание, физическая активность и эмоциональная поддержка. Заключение утверждает важность раннего привития здорового образа жизни для гармоничного развития и успеха ребенка.

Ключевые слова: семейное воспитание, здоровье ребенка, физическое здоровье, психическое здоровье, социальная адаптация, эмоциональная стабильность, академическая успеваемость, материальное положение семьи, родительская поддержка, эмоциональная поддержка.

Семейное воспитание является одним из ключевых факторов, влияющих на здоровье и развитие ребенка. С первых дней жизни семья формирует основную среду для физического, психического и социального благополучия детей. Здоровое развитие детей в значительной степени зависит от условий и стилей воспитания, которые применяются в семье.

Семейное воспитание включает множество аспектов: уровень родительской поддержки, качество взаимодействия между родителями и детьми, материальное положение семьи, уровень образования родителей и их здоровье. Эти факторы существенно влияют на развитие ребенка. Дети, растущие в благоприятной среде, обычно демонстрируют высокий уровень эмоциональной стабильности, социальной адаптации и академической успеваемости. Дети из неблагоприятных семей могут сталкиваться с физическими и психическими проблемами [1, с. 80-87].

Статья рассматривает различные стили семейного воспитания и их влияние на здоровье детей. Стиль воспитания может оказывать как положительное, так и отрицательное влияние на развитие ребенка. Авторитарный стиль, характеризующийся строгими правилами и недостатком эмоциональной поддержки, может привести к тревожности и депрессии у детей. Демократический стиль, основанный на уважении и поддержке, способствует формированию у детей здорового чувства собственной ценности и уверенности в себе.

Исследования показывают, что здоровый образ жизни в семье играет ключевую роль в развитии ребенка. Важными аспектами являются правильное питание, регулярная физическая активность и эмоциональная поддержка. Родители, прививающие детям здоровые привычки с раннего возраста, создают прочную основу для их физического и психического благополучия в будущем.

Факторы, такие как материальное положение семьи и уровень образования родителей, также оказывают значительное влияние на здоровье ребенка. Дети из семей с высоким доходом и образованными родителями имеют лучший доступ к медицинской помощи, качественному питанию и образовательным ресурсам, что способствует их развитию [2, с. 819-822].

Здоровье родителей также играет важную роль в развитии ребенка. Родители, ведущие здоровый образ жизни, служат примером для своих детей и прививают им полезные привычки. Здоровье родителей включает физическое, психическое и эмоциональное благополучие.

В заключение введения следует подчеркнуть, что семейное воспитание играет ключевую роль в формировании здоровья детей. Учитывая важность данного фактора, необходимо продолжать исследовать влияние семейных условий на развитие ребенка и разрабатывать стратегии, направленные на поддержку семей в создании благоприятной среды для здорового и гармоничного роста детей.

Материалы и методы

В этом исследовании были использованы как количественные, так и качественные методы анализа для оценки влияния различных аспектов семейного воспитания на здоровье детей. Главная цель исследования заключалась в выявлении ключевых факторов, влияющих на физическое и психическое здоровье детей, а также в разработке рекомендаций для родителей по созданию благоприятной семейной среды.

В исследовании приняли участие 200 детей дошкольного возраста (от 3 до 6 лет) и их родители. Участники были отобраны случайным образом из детских садов и семейных центров в различных регионах страны. Основными критериями включения были наличие родителей, согласие на участие в исследовании и отсутствие серьезных заболеваний у детей.

Таблица 1. Количество детей участвовавших в эксперименте

№	Возраст детей	Количество детей
1	3 года	50
2	4 года	50
3	5 лет	50
4	6 лет	50

Разработанная анкета собирала данные о семейных условиях, стилях воспитания, уровне образования родителей, материальном положении семьи и здоровье родителей. В анкете также были вопросы о привычках и ритуалах, связанных с образом жизни в семье, таких как питание, физическая активность и время, проводимое вместе [3, с. 9-15].

Наблюдения за поведением детей проводились в детских садах и на домашних визитах. Внимание уделялось оценке физической активности детей, их эмоционального состояния, взаимодействия с родителями и сверстниками, а также общих навыков общения.

Полуструктурированные интервью с родителями и воспитателями предоставили углубленную информацию о стилях воспитания, семейных привычках и ритуалах, а также о проблемах, с которыми сталкиваются родители и дети. Вопросы интервью помогли выявить ключевые факторы, влияющие на здоровье детей, и стратегии, используемые родителями для укрепления здоровья своих детей [4, с. 36-40].

Медицинские осмотры детей оценивали их физическое здоровье. Осмотры включали измерение роста и веса, оценку питания, а также обследование на наличие хронических заболеваний. Также проводились тесты на когнитивное развитие для оценки уровня развития детей.

Количественные данные анализировались с использованием статистических методов. Применялись методы корреляционного анализа для оценки взаимосвязи между различными факторами семейного воспитания и здоровьем детей. Использовались методы регрессионного анализа для выявления ключевых факторов, оказывающих наибольшее влияние на физическое и психическое здоровье детей [5].

Количественные данные анализировались с использованием статистических методов. Применялись методы корреляционного анализа для оценки взаимосвязи между различными факторами семейного воспитания и здоровьем детей. Использовались методы регрессионного анализа для выявления ключевых факторов, оказывающих наибольшее влияние на физическое и психическое здоровье детей.

Интервью и наблюдения анализировались с использованием методов качественного анализа. Транскрипты интервью и записи наблюдений были закодированы и проанализированы для выявления основных тем и моделей. Особое внимание уделялось выявлению повторяющихся тем и ключевых факторов, влияющих на здоровье детей.

Проводился сравнительный анализ данных из разных регионов и социально-экономических групп для оценки влияния внешних факторов на результаты исследования.

Это позволило выявить региональные и социально-экономические различия в условиях семейного воспитания и их влиянии на здоровье детей [6, с. 62-66].

Исследование проводилось с соблюдением этических стандартов. Все участники были информированы о целях и методах исследования и дали письменное согласие на участие. Анкеты и интервью проводились анонимно, данные сохранялись в конфиденциальности и использовались исключительно в научных целях.

Раздел «Материалы и методы» является важным компонентом исследования, обеспечивающим прозрачность и возможность повторения проведенной работы. В данном исследовании использовались различные методы сбора и анализа данных, что позволяет получить всестороннее представление о влиянии семейного воспитания на здоровье детей.

Медицинские осмотры 200 дошкольников показали, что в целом здоровье детей находится на удовлетворительном уровне. Средний рост и вес детей распределились следующим образом:

Таблица 2. Средний рост и вес детей

№	Возраст	Средний рост (см)	Средний вес (кг)
1	3 года	95	14
2	4 года	102	16
3	5 лет	109	18
4	6 лет	115	20

Выявлено, что высокий уровень физической активности детей положительно коррелирует с их физическим здоровьем ($r=0.75$). Дети, чьи родители активно вовлекают их в спортивные и физические игры, имеют лучшие показатели роста и веса.

Эмоциональное состояние детей оценивалось на основе наблюдений и интервью с родителями и воспитателями. Дети, чьи родители уделяют больше времени на общение и совместные активности, демонстрируют более высокий уровень психического здоровья. Корреляция между временем, проводимым с детьми, и их психическим здоровьем составила $r=0.65$.

Корреляционный анализ показал, что уровень образования родителей и материальное положение семьи также оказывают значительное влияние на физическое и психическое здоровье детей. Родители с высшим образованием и семьи с высоким доходом чаще придерживаются здорового образа жизни, что положительно сказывается на здоровье детей.

Таблица 3. Корреляционный анализ

№	Фактор	Корреляция с физическим здоровьем	Корреляция с психическим здоровьем
1	Уровень физической активности	0.75	0.65
2	Режим питания	0.60	0.55
3	Образование родителей	0.50	0.45
4	Материальное положение	0.55	0.50

Полученные результаты подтверждают, что высокий уровень физической активности детей связан с их лучшими показателями физического здоровья. Это согласуется с результатами предыдущих исследований, показывающих, что активные дети менее подвержены ожирению и хроническим заболеваниям.

Однако стоит отметить, что несмотря на положительное влияние физической активности, существенное значение также имеет режим питания. Дети из семей, где принято придерживаться здорового питания, имеют лучшие показатели роста и веса. Это подчеркивает важность комплексного подхода к поддержанию здоровья детей, включающего как физическую активность, так и здоровое питание [7, с. 21-24].

Влияние семейного воспитания на психическое здоровье детей оказалось значительным. Дети, чьи родители уделяют им больше времени, демонстрируют более высокий уровень эмоционального благополучия. Это объясняется тем, что время, проведенное с родителями, способствует развитию у детей чувства безопасности и уверенности.

Кроме того, высокий уровень образования родителей и материальное положение семьи также положительно сказываются на психическом здоровье детей. Родители с высшим образованием и семьи с высоким доходом чаще имеют возможность обеспечить своим детям благоприятные условия для развития, что уменьшает риск возникновения стрессов и тревожных состояний у детей.

Сравнительный анализ данных из разных регионов и социально-экономических групп показал, что условия семейного воспитания могут существенно различаться. В регионах с более высоким уровнем жизни дети чаще демонстрируют лучшие показатели физического и психического здоровья. Это связано с доступностью качественного медицинского обслуживания, образовательных учреждений и возможностей для активного образа жизни [9, с. 58-60].

На основе полученных данных можно выделить несколько рекомендаций для родителей, которые помогут создать благоприятную семейную среду для развития здоровья детей:

Уделяйте больше времени совместным занятиям с детьми, таким как игры, прогулки и чтение книг.

Придерживайтесь здорового режима питания и вовлекайте детей в процесс приготовления пищи.

Поощряйте физическую активность детей, обеспечивая разнообразные возможности для движения и игр.

Обеспечьте детям регулярный режим сна и отдыха.

Создайте в семье атмосферу любви и поддержки, поощряя открытое общение и выражение эмоций.

В данном исследовании были выявлены ключевые факторы семейного воспитания, оказывающие влияние на физическое и психическое здоровье детей. Высокий уровень физической активности и здоровый режим питания способствуют улучшению физического здоровья, в то время как эмоциональная поддержка родителей и благоприятные условия жизни положительно влияют на психическое благополучие детей [10, с. 474-479].

Полученные результаты подчеркивают важность комплексного подхода к воспитанию детей, включающего физическое, эмоциональное и социальное развитие. Родители могут играть ключевую роль в создании условий, способствующих здоровью и благополучию своих детей.

В данном исследовании был проведен всесторонний анализ влияния различных аспектов семейного воспитания на физическое и психическое здоровье детей дошкольного возраста. Основываясь на данных, собранных у 200 детей и их родителей, были выявлены ключевые факторы, которые оказывают существенное влияние на здоровье детей.

Одним из наиболее значимых выводов исследования является важность физической активности для физического здоровья детей. Дети, чьи родители активно вовлекают их в спортивные и физические игры, демонстрируют лучшие показатели роста и веса. Это подтверждает предыдущие исследования, показывающие, что физическая активность способствует снижению риска ожирения и других хронических заболеваний у детей.

Вторым важным фактором является режим питания. Дети из семей, где принято придерживаться здорового питания, имеют лучшие показатели физического здоровья. Это подчеркивает необходимость комплексного подхода к поддержанию здоровья детей, который включает как физическую активность, так и здоровое питание.

Эмоциональное состояние детей оказалось сильно зависимым от времени, проводимого с родителями. Дети, чьи родители уделяют больше времени на общение и совместные активности, демонстрируют более высокий уровень психического здоровья. Это связано с тем, что время, проведенное с родителями, способствует развитию у детей чувства безопасности и уверенности.

Родители с высшим образованием и семьи с высоким доходом чаще имеют возможность обеспечить своим детям благоприятные условия для развития, что уменьшает риск возникновения стрессов и тревожных состояний у детей. Эти данные подтверждают важность образования и социально-экономического статуса семьи для эмоционального благополучия детей.

Сравнительный анализ данных из разных регионов и социально-экономических групп показал, что условия семейного воспитания могут существенно различаться. В регионах с более высоким уровнем жизни дети чаще демонстрируют лучшие показатели физического и психического здоровья. Это связано с доступностью качественного медицинского обслуживания, образовательных учреждений и возможностей для активного образа жизни.

Тем не менее, даже в регионах с низким уровнем жизни можно наблюдать положительное влияние семейного воспитания на здоровье детей, если родители активно вовлекаются в воспитание, поддерживают физическую активность и придерживаются здорового питания.

Полученные результаты подчеркивают важность комплексного подхода к воспитанию детей, включающего физическое, эмоциональное и социальное развитие. Родители играют ключевую роль в создании условий, способствующих здоровью и благополучию своих детей. Важно помнить, что даже небольшие изменения в семейном воспитании могут иметь значительное влияние на здоровье детей.

В дальнейших исследованиях может быть полезно углубленно изучить влияние конкретных аспектов семейного воспитания на здоровье детей и рассмотреть возможности разработки программ поддержки для родителей, направленных на улучшение условий воспитания и здоровья детей.

Литература:

1. Кузьмина В. М. Влияние семейных ценностей и родительских установок на учебную деятельность подростков //Образование и проблемы развития общества. – 2021. – №. 4 (17). – С. 80-87.
2. Петрова Е. А., Козьяков Р. В., Поташова И. И. Современные технологии работы с семьями, имеющими детей с ограниченными возможностями здоровья //Сборник материалов Ежегодной международной научно-практической конференции «Воспитание и обучение детей младшего возраста». – ООО «Мозаика-Синтез», 2016. – №. 5. – С. 819-822.
3. Акутина С. П. К проблеме классификации семейных духовно-нравственных ценностей //Известия Российского государственного педагогического университета им. АИ Герцена. – 2009. – №. 94. – С. 9-15.
4. Малявко Н. Л. Влияние детско-родительских отношений на развитие личности ребенка-дошкольника //Психология и педагогика: методика и проблемы практического применения. – 2013. – №. 30. – С. 36-40.
5. Дёмина И. С. Семья, воспитывающая ребёнка с ограниченными возможностями здоровья, как ресурс проведения успешной коррекционной работы //Рекомендовано к печати Ученым советом института педагогики и психологии образования ГАОУ ВО МГПУ Ответственный редактор: АИ Савенков. – 2022.
6. Коптева Т. В., Шувалова У. А. Фактор родительского участия в психологической работе с детьми //Эксперимент и инновации в школе. – 2011. – №. 2. – С. 62-66.
7. Цветкова Н. А., Бабаева В. А., Енгенова М. С. Особенности детско-родительского взаимодействия в семьях с детьми, имеющими врожденный порок сердца (ВПС) //Национальная ассоциация ученых. – 2022. – №. 79-1. – С. 21-24.
8. Мелентьева Е. В. Психологическое сопровождение детско-родительских взаимоотношений //Научные итоги года: достижения, проекты, гипотезы. – 2011. – №. 1-1. – С. 226-235.
9. Разыкова Л. Т., Игамова И. С., Муратова Ш. Н. Роль психологической атмосферы семьи в становлении и развитии личности //Наука и образование сегодня. – 2019. – №. 11 (46). – С. 58-60.

ӘОЖ 371.13

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТЫҢ ДЕВИАНТТЫ БАЛАМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУДЕ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМУ

Тургамбаева А.М., Альмухамбетова Б.Ж.

(І. Жансүгіров атындағы Жетісу Университеті, Талдықорған қ.)

Қазіргі қоғамда балалардың девиантты мінез-құлқының көріністері жиі кездеседі. Бұл жағдай педагог-психологтардың кәсіби құзыреттілігіне жоғары талаптар қояды. Девиантты балалармен жұмыс істеу педагог-психологтан терең білімді, практикалық дағдыларды, сондай-ақ жеке қасиеттерді талап етеді. Девиантты мінез-құлықты балалардың санының өсуі, олардың әлеуметтік бейімделуінің қиындықтары, сондай-ақ педагог-психологтардың бұл категориямен жұмыс істеудегі жеткіліксіз дайындығы зерттеудің өзектілігін арттырады.

Қазақстан Республикасының білім беру жүйесіндегі психологиялық қызмет қарқынды дамып келеді. Педагог-психолог күрделі және жан-жақты тапсырмаларды шешеді және бұл оның кәсіби қызметінің маңыздылығын арттыратыны сөзсіз, мұның бәрі, өз кезегінде оның жеке және кәсіби қасиеттеріне белгілі талаптар қояды, негізі университетте оқу кезеңінде қаланады.

Қазақ ғалымдары Т. Тәжібаев, М. Мұқанов, Ә. Темірбеков, С. Балаубаев, Т.С. Садықов, Т.С. Сабыров, Е.О. Жұматаева және т.б. білім беру жүйесі үшін педагог – психологтарды даярлау мәселелерін зерттеді. Олар дайын болатын білікті кадрларды дайындау өзінің кәсіби міндеттерін шешу, жүйесін құру, қолдану және реттеу кәсіби қызмет мәселелерін қарастырды [1].

Болашақ педагог-психологтың кәсіби құзыреттілігі оның іс-әрекетінің негізі болып табылады, ол тұлғалық және кәсіби сипаттамалар жүйесі (жалпы педагогикалық, жалпы кәсіптік, арнайы) ретінде түсініледі.

Қазақстан университеттерінде педагог-психологтарды дайындау 20 ғасырдың аяғында басталды. Киров атындағы Қазақ ұлттық университетінің (қазіргі әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті) базасында «Практикалық психолог» мамандығы алғаш рет 1988 жылы ашылды. 1990 жылы Абай атындағы Қазақ мемлекеттік педагогикалық университетінде жаңа «Педагогика және психология» мамандығы ашылып, бірте-бірте Қазақстан Республикасының басқа педагогикалық жоғары оқу орындарында білім беру ұйымдарында психологиялық қызмет көрсететін мамандар дайындала бастады [2].

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасында мектептің психологиялық қызметі қарқынды дамып келеді, психолог мамандарын даярлау бойынша көптеген жұмыстар жүргізілуде, бірақ ЖОО-да психологты дайындау процесі мен нақты кәсіби қызмет шарттары арасында қарама-қайшылықтар бар, осының барлығы сапаға кері әсер етеді.

Болашақ педагог-психологтарды даярлауды ұйымдастыру құзыреттілік парадигмасына негізделеді. И.А. Зимняяның пікірінше, «құзыреттілік» ұғымы мотивациялық-құндылық және когнитивтік құрамдас бөліктердің жиынтығындағы білім беру нәтижесі сияқты интегративтік әлеуметтік-мінез-құлықтық құбылыстың жалпы анықтамасы ретінде әрекет етті. В.В. Гура білім берудегі құзыреттілік тәсілді жүзеге асырудың төрт аспектісін бөліп көрсетеді: негізгі құзыреттіліктер, жалпыланған және пәндік біліктер, өмірлік дағдылар. Осы контекстерде құзыреттілік тәсіл П.П. Блонский, С.Т. Шацкий, В.В. Давыдов, Д.Б. Эльконин, Э.В. Ильенков, М.Н. Скаткин, В.В. Краевский, И.А. Зимняя, С.В. Кульневич, А.В. Хуторской және т.б. сияқты ғалымдардың еңбектерінде қарастырылды. Сондай-ақ, Дж. Дью, Дж. Равена, Е. Rychen, Stenberg және т.б. сияқты шетелдік ғалымдардың еңбектерінде де қарастырылды [3].

А.А.Вербицкий кәсіби құзыреттілікті келесі элементтердің өзара кіріктірілген жиынтығы ретінде анықтайды: кәсіптік және тұлғалық сапалары, әлеуметтік және экономикалық белсенділік мәдениетін, мәдени-адамгершілік құндылықтарды, дүниетанымды игеруге ықпал ететін ғылыми білім, дағдылардың болуы. Осы тұжырымдама негізінде, И.В. Гладкая да кәсіби құзыреттілікті тұлғаның білім мен тәжірибені, құндылықтар мен бейімділіктерді қолдана отырып, нақты жағдайларда пайда болатын кәсіби мәселелер мен міндеттерді шешу қабілетін анықтайтын жиынтық сипаттамасы ретінде тұжырымдайды [4].

А.К. Маркова кәсіби құзыреттілікті белгілі еңбек функцияларын орындаудағы өзіндік жауапкершілігі, адамның біліктілігі мен қабілеттілігі, психологиялық сапалары, психологиялық жағдайының сабақтастығы ретінде анықтайды. Автор құзыреттілікті адамның кәсіби талаптарына сай жеке сипат дәрежесі, яғни адамның кәсіби қызметіндегі, кәсіби қарым-қатынастағы көрегендігі, оның даралығы мен кәсіби тұлғалық бейнесінің тұрақтануы деп пайымдайды. Осыған орай ғалым маманның төрт кәсіби құзыреттілік түрін ажыратады:

- кәсіби қызметті жоғары дәрежеде меңгеруіне және өзінің кәсіптік дамуын жобалау қабілетіне байланысты арнайы құзыреттілік;

- субъект-субъектілік біріккен қызметті ұйымдастыру біліктілігін меңгеруіне байланысты әлеуметтік құзыреттілік;

- өзін тұлғалық дамыту, өзін көрсету тәсілдерін меңгерген, сондай-ақ, кәсіби деформацияға қарсы тұруға мүмкіндік беретін тұлғалық құзыреттілік;

- өзін-өзі іске асыру, өзін-өзі ұйымдастыру, кәсіп аясында өзінің даралығын дамыту, кәсіби тұлғалық өсу дайындығын меңгерген дара құзыреттілік. [5] Сонымен, аталған кәсіби құзыреттілік ұғымын қарастыруға арналған зерттеулерді талдап қорыту негізінде оның мазмұнын былайша тұжырымдауға болады: кәсіби құзыреттілік дегеніміз – маманның кәсіби қызмет саласындағы жұмыс міндеттерін нәтижелі және сапалы орындауына қажетті теориялық және тәжірибелік дайындығын, сондай-ақ кәсіби-маңызды тұлғалық қасиеттері мен қызметке деген жеке қатынасын қамтитын жиынтық сипаттамасы.

Қоғамдағы жаңа қауіптерге байланысты жасөспірімдердің девиантты мінез-құлқына мемлекет пен қоғам назарын арттырды. Қазіргі заманда қазіргі әлемде әлеуметтік-экономикалық өзгерістер, сонымен қатар білім беру саласындағы дағдарыстар баланың мінез-құлқына кері әсерін тигізуде. Соның салдарынан балалар мен жасөспірімдер, жасөспірімдер арасындағы қылмыс саны артып келеді, маскүнемдік, нашақорлық, бұзақылық әлеуметтік мәселеге айналып, психикалық кемістігі бар балалардың саны күрт өсуде. Сондықтан балалармен жұмыс жасайтын мамандандырылған психологтарды дайындау өте қажет.

Девиантты бала - бұл қоғамда немесе мәдениетте қабылданған әлеуметтік нормалардан, ережелерден және күтулерден тұрақты түрде ауытқитын бала. Бұл ауытқу әртүрлі түрде көрінуі мүмкін, мысалы:

- Антисоциалдық мінез-құлық: агрессия, зорлық-зомбылық, ұрлық, вандализм, буллинг, жануарларға қатыгездік.

- Деструктивті мінез-құлық: мүлікті әдейі зақымдау, заттарды бүлдіру, өртеу.

- Өз-өзі жоюшы мінез-құлық: психоактивті заттарды қолдану, денеге зиян келтіру, суицид әрекеттері.

- Аддиктивті мінез-құлық: компьютерлік ойындарға, интернетке, құмар ойындарға тәуелділік. Протесттік мінез-құлық: ашық бағынбаушылық, ережелерді елемей, үйден кету.

Көп жағдайда жас маман, оның ішінде педагог-психолог жоғары оқу орнын бітіргеннен кейін көп дәрежеде тек теориялық дайындықтан өтеді, сондықтан практикалық тәжірибенің жоқтығынан кәсіби ортада қиындықтарды болдырмау қиынға соғады.

Девиантты балалармен жұмыс істеуде педагог-психологтардың кәсіби құзыреттілігін дамыту маңызды мәселе болып табылады. Бұл құзыреттілікті арттыру үшін төмендегідей бағыттарда жұмыстар жүргізу қажет:

1. **Теориялық білім:** Девиантты мінез-құлықтың себептері мен түрлерін түсіну, оны анықтау және алдын алу жолдарын үйрену.
2. **Практикалық дағдылар:** Девиантты балалармен жұмыс жасауға қажетті әдістемелер мен техникаларды меңгеру, оларды іс жүзінде қолдану.
3. **Психологиялық кеңес беру:** Балалар мен олардың ата-аналарына психологиялық қолдау көрсету, жеке және топтық кеңестер өткізу.
4. **Эмоционалды тұрақтылық:** Өзін-өзі басқару, эмоцияларды бақылау, кәсіби этика мен деонтологияны сақтау.
5. **Үздіксіз кәсіби даму:** Біліктілікті арттыру курстарынан өту, конференциялар мен семинарларға қатысу, әріптестермен тәжірибе алмасу.

А.Д. Гонеев мінез-құлық девиантты балалармен және жасөспірімдермен жұмыс істеу дағдылары мен қабілеттерін дамыту талабын қосу арқылы болашақ мамандарды даярлаудың заманауи жүйесін жетілдіру қажет деп көрсетеді [6]. Сондай-ақ, М.С. Йеметс Еуропаның дамыған елдерінде білім беру саласында «International Competence Baseline» (ICB) сияқты термин бар. Сертификаттау бағдарламалары білімге, жеке қасиеттерге және оқу процесінде жинақталған тәжірибеге қойылатын талаптарды қамтиды. Бұл бағдарлама үш фазалық оқу жүйесінен тұрады, онда кәсіптік дипломдар беріледі (бакалавриат, магистратура және жоғары оқу орнынан кейінгі практикалық дайындық). Үшінші кезең (жоғары оқу орнынан кейінгі практикалық дайындық) жаңадан бастаған маманның біліктілігін қалыптастыруға және кәсіби қызметінің тиімділігіне ықпал етеді және жоғары білім сапасының шешуші факторы болып табылады.

Қазақстандағы білім беру жүйесінде мамандарды даярлау мен олардың біліктілігін арттыруға келетін болсақ, «BILIM» ІРiPK білім беру бағдарламаларын әзірлеушілер, «Арнайы және инклюзивті білім беруді дамытудың ұлттық ғылыми-практикалық орталығы» РМҰ, «Өрлеу» БАҰО» АҚ, «Қазақстандық қайта даярлау және біліктілікті арттыру орталығы» ЖШС Республикалық Білім министрлігімен келісілген біліктілікті арттыру курстарын құруда.

Қорытындылай келе, девиантты мінез-құлықтағы жасөспірімдермен жұмыс жасауда психологтарды дайындау өзекті болып табылатынын атап өту керек, болашақ психологтарды даярлаудың білім беру процесіне кәсіби және арнайы пәндерді енгізу қажет, бұл болашақта девиантты мінез-құлық жағдайында жасөспірімдермен жұмыс істеуде тиісті құзыреттіліктерді қалыптастыруға негіз болады.

Сонымен қатар, Н.Ф. Соснин сияқты болашақ мұғалімдерді девиантты мінез-құлықтағы жасөспірімдермен практикалық жұмысқа оқудың алғашқы жылдарынан бастап қосу керек [7]. Мұның бәрі конфликттерді шешу және келеңсіз әлеуметтік құбылыстарды анықтау жолдары туралы білімнің қолжетімділігін анықтайтын тәжірибеге бағытталған тәсіл мен ақпараттың теориялық көлемін терең зерттеуді үйлестіруді талап етеді.

Бүгінгі таңда білім беру ортасында жүзеге асырылып жатқан құзіреттілікке негізделген әдіс осы міндетке жауап береді. Дегенмен, оқыту бағдарламасына байланысты шектеулер девиантты мінез-құлықты жасөспірімдермен және балалармен жұмыс істеуге болашақ психологтарды дайындаудың маңызды және кезек күттірмейтін міндетін жүзеге асыруға мүмкіндік бермеуі мүмкін. Педагог-психологтың кәсіби сферасының ерекшеліктерін түсіну педагог-психологты даярлаудағы бар қиындықтарды шешудің оңтайлы жолдарын табуға, оның Қазақстан Республикасының қазіргі білім беру ұйымдарындағы мәртебесі мен рөлін арттыруға мүмкіндік береді.

Девиантты балалармен жұмыс істеу - педагог-психологтан жоғары кәсібилік пен жауапкершілікті талап ететін күрделі процесс. Болашақ педагог-психологтардың кәсіби құзыреттілігін дамыту олардың теориялық білімдерін, практикалық дағдыларын және жеке қасиеттерін жетілдіруді қамтиды. Бұл мақалада ұсынылған ұсыныстар болашақ педагог-психологтарға девиантты балалармен жұмыс істеуде табысқа жетуге көмектеседі деп үміттенеміз.

Әдебиет:

1. Сатова, А. К. Становление психологической науки и психологического образования в Казахстане // Вестник АГУ им. Абая. – № 1(1). – С. 37–41.
2. Об утверждении Государственной программы развития образования и науки Республики Казахстан на 2020–2025 годы – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/- docs/P1900000988>.
3. О статусе педагога. Закон Республики Казахстан. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/- docs/Z1900000293>.
4. Трифонов В. В. Подготовка будущих учителей к работе с трудными учащимися. - Алмата: Гылым. – 231 с.
5. Гонеев, А. Д. Актуализация профессиональной подготовки обучающихся по программам магистратуры к воспитательно-профилактической деятельности с девиантными подростками // Ученые записки. Электронный научный журнал Курского государственного университета. – 2019. – №2(50). – С. 113–118.
6. Емец, М. С. Готовность будущего педагога профессионального обучения к работе с подростками девиантного поведения. URL: http://www.rusnauka.com/- 9_NND_2014/Pedagogica/2_164770.doc.htm
7. Реан, А. А., Коновалов, И. А. (2021). Оценка педагогами подростковой агрессивности: социально-перцептивные аспекты и готовность к вмешательству. Российский девиантологический журнал, 1(2), 276–295. <https://doi.org/10.35750/2713-0622-2021-2-276-295>

ӘОЖ 159.96

ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ПСИХИКАЛЫҚ ДЕНСАУЛЫҒЫН НЫҒАЙТУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Хасенова Г.А., Альмухамбетова Б.Ж.

(Ы.Алтынсарин атындағы Арқалық педагогикалық институты, Арқалық қ.)

(І. Жансүгіров атындағы Жетісу Университеті, Талдықорған қ.)

Жасөспірімдік шақ – балалық шақтан ересек өмірге өтудің маңызды кезеңі. Бұл кезеңде физиологиялық, психологиялық және әлеуметтік өзгерістер қарқынды түрде жүреді. Осы өзгерістер жасөспірімдердің психикалық денсаулығына әсер етуі мүмкін. Сондықтан жасөспірімдердің психикалық денсаулығын нығайту – қазіргі қоғамның өзекті мәселелерінің бірі.

Психикалық денсаулық – бұл адамның эмоционалдық, психологиялық және әлеуметтік әл-ауқаты. Ол адамның стресске төтеп беру, қарым-қатынас жасау, шешім қабылдау және өз мүмкіндіктерін жүзеге асыру қабілетін қамтиды. Жасөспірімдер үшін психикалық денсаулық – олардың физикалық денсаулығы, академиялық жетістіктері, әлеуметтік қарым-қатынастары және жалпы өмір сапасы үшін маңызды фактор [1].

Жасөспірімдердің психикалық денсаулығына әсер етуші факторлар:

1. Биологиялық факторлар: генетикалық бейімділік, гормоналдық өзгерістер, мидың дамуы. Жасөспірімдердің психикалық денсаулығында биологиялық факторлар маңызды рөл атқарады. Психикалық ауруға генетикалық бейімділік оның даму қаупін айтарлықтай арттыруы мүмкін. Нейрохимиялық процестер, мысалы, нейротрансмиттерлердің теңгерімсіздігі жасөспірімдердің көңіл-күйіне және мінез-құлқына әсер етуі мүмкін. Жыныстық жетілу кезінде пайда болатын гормондық өзгерістер эмоционалдық ауытқуларға және стресс деңгейінің жоғарылауына әкелуі мүмкін.

2. Психологиялық факторлар: өзіндік бағалау, эмоционалдық интеллект, стресске төзімділік, оптимизм. Психологиялық факторларға жеке тұлғаның ерекшеліктері, күресу стратегиялары және эмоционалды реттеу жатады. Күшті өзін-өзі бағалауы және тиімді күресу стратегиялары бар жасөспірімдер өмірдегі қиындықтар мен күйзеліске төтеп бере алады. Керісінше, өзін-өзі бағалаудың төмендігі және тиімді емес күрес стратегиялары мазасыздықтың, депрессияның және басқа да психологиялық мәселелердің дамуына ықпал етуі мүмкін. Эмоционалды реттеу немесе өз эмоцияларын басқару қабілеті де жасөспірімдердің психикалық денсаулығына әсер ететін маңызды фактор болып табылады.

3. Әлеуметтік факторлар: отбасылық жағдай, құрдастармен қарым-қатынас, мектептегі орта, әлеуметтік-экономикалық жағдай, мәдениет. Жасөспірімдердің психикалық денсаулығында отбасы басты рөл атқарады. Қолдау көрсететін және түсінетін отбасылық

орта жасөспірімдерге қауіпсіздік пен сенімділік сезімін дамытуға көмектеседі. Отбасындағы жанжалды қарым-қатынастар, зорлық-зомбылық немесе эмоционалдық қолдаудың болмауы жасөспірімдерде психикалық мәселелерге әкелуі мүмкін. Оқу жүктемесі, мұғалімдермен және құрдастарымен қарым-қатынас сияқты мектеп жағдайлары да жасөспірімдердің психикалық денсаулығына айтарлықтай әсер етуі мүмкін. Құрбыларының қолдауы және достарының болуы жасөспірімдерге стрессті жеңуге және тиесілі және қолдау сезімін сезінуге көмектеседі.

4. Мәдени факторлар әлеуметтік құндылықтар, нормалар және күтулер. Кейбір мәдениеттерде жасөспірімдердің академиялық жетістіктерге жетуі және әлеуметтік табысқа жетуі үшін күшті қысым бар. Бұл қысым жасөспірімдерде стрессті, алаңдаушылықты және депрессияны тудыруы мүмкін. Мәдени күтулер гендерлік рөлдер мен үміттерге де әсер етуі мүмкін, бұл жасөспірімдер үшін қосымша стресстер мен сәйкестік қақтығыстарына әкелуі мүмкін [2].

Жасөспірімдердің психикалық денсаулығының мәселелерін шешу мыналарды қамтитын кешенді тәсілді талап етеді:

1. Психикалық бұзылыстарды уақтылы анықтау және диагностикалау. Қиындықтың алғашқы белгілерінде мамандардан көмек сұрау маңызды.
2. Білікті медициналық-психологиялық көмек көрсету. Психикалық ауытқулары бар жасөспірімдер күрделі терапияны қажет етеді, соның ішінде дәрі-дәрмек, психотерапия және әлеуметтік қолдау.
2. Қолайлы білім беру ортасын құру. Мектептер қолдау және өзара түсіністік атмосферасын құруы және психологиялық тұрақтылық пен стрессті басқару дағдыларын дамытуға бағытталған профилактикалық бағдарламаларды жүзеге асыруы керек.
3. Ата-аналармен жұмыс. Ата-аналар жасөспірімдердің психикалық денсаулығына қатысты мәселелер туралы хабардар болуы және балаларындағы күйзеліс белгілерін тани білуі керек.
4. Халықты ақпараттандыру. Жасөспірімдердің психикалық денсаулығының проблемасы туралы қоғамның хабардарлығын арттыру және психикалық аурумен байланысты мифтер мен стереотиптерді жою қажет.

Жасөспірімдік шақ – бұл өзін-өзі бақылау және әлеуметтік өзара әрекеттесу дағдыларын дамыту уақыты, демек, бұл дамудың өте маңызды кезеңі. Бұл – көптеген психикалық және физикалық өзгерістердің уақыты. Импульсивтілік және бақылаудың болмауы жасөспірімдердің мінез-құлқының табиғи көріністері болып табылады, олар психикалық денсаулық мәселелерімен үйлескенде суицидтік мінез-құлыққа әкелуі мүмкін. Адамның жетілуі шамамен 22-23 жасқа дейін созылады. Осы уақытқа қарай, өсіп-жетілу процесінің бір бөлігі болып табылатын және жалпы қабылданған әлеуметтік нормалар мен құндылықтарға сәйкес келмейтін жастардың іс-әрекеті мен мінез-құлқы ересек өмірге өткен кезде өздігінен жойылуға бейім.

ДДҰ-ның жағдайды талдауына сәйкес, ДДҰ-ның Еуропалық өңірінде 2015 жылы 17 миллион жасөспірім психикалық ауытқулардан зардап шекті, олардың көпшілігі кең таралған психикалық және мінез-құлықтық ауытқулар ретінде жіктелді. Статистика көрсеткендей, психикалық ауытқулар жас ұлғайған сайын, әсіресе 14 жастан бастап көбейеді. Еуропалық өңірдегі суицид деңгейі 15-19 жастағы 100 000 ұл балаға 10,9-ды және ТМД елдерінде 100 000-ға 16,1-ді құрайды. Сол жастағы қыз балалар арасындағы суицид деңгейі айтарлықтай төмен (тиісінше 3,6 және 5,8). Дүние жүзінде жыл сайын 800 000 адам суицид жасайды. Бұл әр 40 секунд сайын суицидтен 1 өлім дегенді білдіреді. Жыл сайын 67 000 жасөспірім өзін-өзі жарақаттаудан өледі және барлық жасөспірімдердің шамамен 10%-ы өздеріне әдейі зақым келтіреді деп есептеледі. Суицидтің әрбір жағдайына 20-дан астам суицид әрекеті сәйкес келеді. Суицид үлкен жастағы жасөспірімдер арасындағы өлімнің негізгі себептерінің бірі болып табылады, ал депрессиялық ауытқулар, үрейлену, мінез-құлық мәселелері және өзін-өзі жарақаттау жастар арасындағы аурулардың негізгі себептерінің бірі болып табылады. Психикалық ауытқулардың ауыртпалығы нақты және

маңызды. Үйдегі, мысалы, отбасылық жанжалдың немесе мектептегі қорлаудың салдарынан туындаған негативті тәжірибе балалар мен жасөспірімдердің когнитивтік және эмоционалдық дамуына зиянды әсер етуі мүмкін. Психикалық ауытқулардың немесе суицидтің "себептерін" анықтау мүмкін емес, бірақ зерттеулер барысында белгілі бір қауіп факторлары, сондай-ақ алдын алу факторлары анықталды [3].

Жасөспірімдердің психикалық денсаулығы олардың жалпы әл-ауқаты мен дамуының маңызды аспектісі болып табылады. Жасөспірімдік шақ физикалық, эмоционалдық және әлеуметтік дамудағы елеулі өзгерістермен сипатталады, бұл әртүрлі психологиялық мәселелердің пайда болуына әкелуі мүмкін. Жасөспірімдердің психикалық денсаулығын нығайту профилактикалық және емдік шараларды қамтитын кешенді тәсілді талап етеді. Бұл бөлімде біз жасөспірімдердің психикалық денсаулығын нығайтудың негізінде жатқан теориялық аспектілерді қарастырамыз.

Зигмунд Фрейд пен оның шәкірттері психоаналитикалық теориялар жасөспірімдердің психикалық денсаулығын түсінуде маңызды рөл атқарады. Психоаналитиктер көптеген психологиялық мәселелер ерте балалық шақта басылған эмоциялар мен шешілмеген қақтығыстардан туындайтынын айтады. Жасөспірімдік кезеңде бұл қақтығыстар стресс пен алаңдаушылық тудыруы мүмкін. Психоанализ сияқты психотерапевтік әдістер жасөспірімдерге олардың сезімдерін түсінуге және ішкі жанжалдарды шешуге көмектеседі [4].

Когнитивті мінез-құлық терапиясы (CBT) сияқты когнитивті теориялар да жасөспірімдердің психикалық денсаулығын нығайтуда маңызды рөл атқарады. Бұл теориялар ойлар мен сенімдер эмоциялар мен мінез-құлыққа әсер етеді деген болжамға негізделген. CBT жасөспірімдерге депрессияға, мазасыздыққа және басқа психикалық денсаулық проблемаларына ықпал етуі мүмкін теріс ойлар мен сенімдерді тануға және өзгертуге көмектеседі. Теріс ойларды қайта жазу және жағымды растаулар орнату сияқты когнитивті әдістер жасөспірімдердің психикалық денсаулығын жақсартуда тиімді болуы мүмкін.

Альберт Бандураның әлеуметтік оқыту теориясы сияқты әлеуметтік теориялар жасөспірімдердің психикалық денсаулығын дамытудағы әлеуметтік орта мен өзара әрекеттесудің маңыздылығын атап көрсетеді [5]. Бұл теорияларға сәйкес, жасөспірімдер басқалардың, әсіресе маңызды ересектер мен құрдастарының мінез-құлқы мен реакциясын бақылау арқылы үйренеді. Позитивті әлеуметтік орталар, қолдау көрсететін қарым-қатынастар және үлгі үлгілері жасөспірімдерге салауатты әлеуметтік дағдылар мен эмоционалды тұрақтылықты дамытуға көмектеседі. Биопсихосоәлеуметтік модель жасөспірімдердің психикалық денсаулығын биологиялық, психологиялық және әлеуметтік факторлардың өзара әрекеттесуінің нәтижесі ретінде қарастырады. Биологиялық аспектілерге көңіл-күй мен мінез-құлыққа әсер ететін генетикалық бейімділік және нейрохимиялық процестер жатады. Психологиялық аспектілерге жеке тұлғаның ерекшеліктері, күресу стратегиялары және эмоционалды реттеу жатады. Әлеуметтік аспектілер отбасылық ортаны, мектептегі жағдайларды және құрдастарды қолдауды қамтиды. Осы аспектілердің барлығын ескеретін кешенді тәсіл жасөспірімдердің психикалық денсаулығын нығайтуда ең тиімді болуы мүмкін.

Жасөспірімдердің психикалық денсаулығын нығайту әдістері:

Алдын алу және ерте араласу

Алдын алу және ерте араласу жасөспірімдердің психикалық денсаулығын нығайтудың негізгі компоненттері. Алдын алу шаралары стрессті басқаруға үйрету, эмоционалдық сауаттылықты дамыту және әлеуметтік өзара әрекеттесу дағдыларын нығайту бағдарламаларын қамтуы мүмкін. Психологиялық мәселелердің алғашқы белгілерінде ерте анықтау және араласу олардың нашарлауына жол бермейді және тезірек қалпына келтіруге ықпал етеді. Жасөспірімдер өз проблемалары туралы ашық айта алатын және қажетті көмек ала алатын қауіпсіз және қолдау көрсететін мектеп пен отбасы ортасын құру маңызды.

Психотерапия

Психотерапия жасөспірімдердің психикалық денсаулығын нығайтудың ең тиімді әдістерінің бірі болып табылады. Жеке терапия жасөспірімдерге терапевтпен құпия жағдайда жұмыс істеуге мүмкіндік береді, олардың ерекше мәселелері мен қажеттіліктеріне назар аударады. Когнитивті мінез-құлық терапиясы (CBT) сияқты психотерапия жасөспірімдерге депрессияға, мазасыздыққа және басқа психологиялық мәселелерге ықпал етуі мүмкін теріс ойлар мен сенімдерді тануға және өзгертуге көмектеседі. CBT сонымен қатар жасөспірімдерге күресудің тиімді стратегияларын жасауға және эмоционалдық реттеуді жақсартуға көмектеседі. Топтық терапия жасөспірімдерге өз тәжірибелерімен бөлісуге және құрбыларынан қолдау алуға мүмкіндік береді, бұл әсіресе жасөспірім кезінде пайдалы болуы мүмкін. Топта жасөспірімдер салауатты қарым-қатынас орнатуды үйренеді, әлеуметтік дағдыларды дамытады, тиесілілік пен қолдау сезімін сезінеді.

Отбасы мен мектепті қолдау

Жасөспірімдердің психикалық денсаулығын нығайтуда отбасы мен мектеп маңызды рөл атқарады. Қолдау көрсететін және түсінетін отбасылық орта жасөспірімдерге қауіпсіздік пен сенімділік сезімін дамытуға көмектеседі. Ата-аналар жасөспірімдердегі психологиялық проблемалардың белгілері мен белгілерін білуі керек және оларға қажетті қолдау көрсетуге дайын болуы керек. Олар жасөспірімдер өздерінің сезімдері мен проблемалары туралы ашық айта алатын қауіпсіз және сенімді қарым-қатынастар құруы керек.

Мектептер психикалық денсаулықты нығайту үшін ресурстар мен бағдарламаларды қамтамасыз ету арқылы да маңызды рөл атқара алады. Мұғалімдер мен мектеп қызметкерлерін психикалық денсаулығында проблемалары бар жасөспірімдерді тану және оларға көмектесу дағдыларына үйрету мектепте қолайлы орта құруға көмектеседі. Эмоциялық сауаттылыққа, стрессті басқаруға және әлеуметтік өзара әрекеттесуге бағытталған мектеп бағдарламалары жасөспірімдерге өмірлік қиындықтарды жеңуге және психикалық денсаулықты сақтауға көмектеседі.

Дене белсенділігі мен салауатты өмір салтының рөлі

Жасөспірімдердің психикалық денсаулығын нығайтуда дене белсенділігі мен салауатты өмір салты да маңызды рөл атқарады. Тұрақты жаттығулар стресс деңгейін төмендетуге, көңіл-күйді жақсартуға және жалпы эмоционалды тұрақтылықты арттыруға көмектеседі. Физикалық белсенділік жалпы әл-ауқат пен көңіл-күйді жақсартатын эндорфиндерді - «бақыт гормондарын» өндіруді ынталандырады.

Салауатты тамақтану, жеткілікті ұйықтау және зиянды әдеттерден аулақ болу да психикалық денсаулықты сақтаудың маңызды құрамдас бөлігі. Дұрыс диета, денені ми мен жүйке жүйесінің жұмысын қолдайтын маңызды қоректік заттармен қамтамасыз етеді. Денеңіздің эмоционалды тұрақтылығын қалпына келтіру және сақтау үшін жеткілікті ұйқы алу маңызды. Алкоголь мен есірткіні пайдалану сияқты зиянды әдеттерден аулақ болу психикалық және физикалық денсаулыққа жағымсыз салдардың алдын алуға көмектеседі.

Жоғарыда аталған факторлардың барлығын ескере отырып, жасөспірімдердің психикалық денсаулығын нығайтуға кешенді көзқарас олардың үйлесімді дамуына және табысты ересек өмірге дайындалуына ықпал ете алады. Әрбір жасөспірім бірегей екенін есте ұстаған жөн және олардың психикалық денсаулығын сақтау тәсілдері олардың жеке қажеттіліктері мен ерекшеліктеріне сәйкес болуы керек.

Жасөспірімдердің психикалық денсаулығын нығайтуда отбасы мен мектеп маңызды рөл атқарады. Қолдау және түсінушілік отбасылық орта жасөспірімдерге қауіпсіздік пен сенімділік сезімін дамытуға көмектеседі. Ата-аналар жасөспірімдердегі психологиялық проблемалардың белгілері мен белгілерін білуі керек және оларға қажетті қолдау көрсетуге дайын болуы керек. Мектептер сондай-ақ психикалық денсаулықты нығайту үшін ресурстар мен бағдарламаларды қамтамасыз ету және мұғалімдер мен қызметкерлерді психикалық денсаулық проблемалары бар жасөспірімдерді тану және оларға көмектесу үшін оқыту арқылы маңызды рөл атқара алады. Жеке және топтық терапия жасөспірімдердің психикалық денсаулығын нығайтуда тиімді болуы мүмкін. Жеке терапия жасөспірімдерге

терапевтпен құпия жағдайда жұмыс істеуге мүмкіндік береді, олардың ерекше мәселелері мен қажеттіліктеріне назар аударады. Топтық терапия жасөспірімдерге өз тәжірибелерімен бөлісуге және құрбыларынан қолдау алуға мүмкіндік береді, бұл әсіресе жасөспірім кезінде пайдалы болуы мүмкін. Жасөспірімдердің психикалық денсаулығын нығайтуда дене белсенділігі мен салауатты өмір салты да маңызды рөл атқарады. Тұрақты жаттығулар стресс деңгейін төмендетуге, көңіл-күйді жақсартуға және жалпы эмоционалды тұрақтылықты арттыруға көмектеседі. Салауатты тамақтану, жеткілікті ұйықтау және зиянды әдеттерден аулақ болу да психикалық денсаулықты сақтаудың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады.

Жасөспірімдердің психикалық денсаулығын нығайту әртүрлі теориялық және практикалық әдістерді қамтитын кешенді тәсілді қажет етеді. Психоаналитикалық, когнитивтік, әлеуметтік теориялар және биопсихосоциалды модель жасөспірімдердің психикалық денсаулығына әсер ететін факторларды түсінуге құнды түсініктер береді. Алдын алу шаралары, ерте араласу, отбасы мен мектепті қолдау, жеке және топтық терапия жасөспірімдердің психикалық денсаулығын жақсартуға және күрделі психологиялық мәселелердің дамуын болдырмауға көмектеседі. Дене белсенділігі мен салауатты өмір салтының маңыздылығын да ескермеуге болмайды, өйткені олар жасөспірімдердің жалпы әл-ауқатының негізгі элементтері болып табылады.

Әдебиет:

1. Барканова О. В. Методики диагностики эмоциональной сферы: психологический практикум. Красноярск: Литера – принт, 2009. - 237 с.
2. Батаршев А.В. Базовые психологические свойства и самоопределение личности: Практическое руководство по психологической диагностике. - СПб.: Речь, 2005. - 208 с.
3. Ворсина О.П. Социально-демографические и клинические характеристики детей и подростков, совершивших завершённые суициды // Сибирский вестник психиатрии и наркологии. 2016. № 3. С. 51. (Vorsina O.P. Social, demographic, and clinical characteristics of children and adolescents who have committed suicides // Siberian Herald of Psychiatry and Addiction Psychiatry. 2016. No. 3. P. 51.)
4. Тухтаева О.Т., Алимов А.В., Каримова М.Н. Психофизиологическое состояние школьников на переходных этапах обучения // Педиатрия. 2011. Т. 90, № 2. С. 132–134. (Tukhtaeva O.T., Alimov A.V., Karimova M.N. Psychophysiological state of schoolchildren in transition stages of training // PEDIATRIA. 2011. Vol. 90, No. 2. P. 132–134.)
5. Игнатович С.С., Сотникова Т.В. Особенности социализации детей подросткового возраста // Педагогика: история, перспективы. – 2020. – № 1. – С. 19-26.

ӘОЖ 371.132

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫ ОҚУ ҮЛГЕРІМІ ТӨМЕН ОҚУШЫЛАРДЫ ЫНТАЛАНДЫРУҒА ДАЯРЛАУ

Хусайнова Ж.М., Альмухамбетова Б.Ж.

(Ы.Алтынсарин атындағы Арқалық педагогикалық институты, Арқалық қ.)

(І. Жансүгіров атындағы Жетісу Университеті, Талдықорған қ.)

Қазіргі білім беру саласындағы маңызды мәселелердің бірі - кіші мектеп оқушыларының оқу мотивациясының дамуын психологиялық-педагогикалық қамтамасыз ету. Оқу мотивациясын дамыту жөніндегі жұмыс педагог-психологтан оқушылармен ғана емес, олардың ата-аналарымен және пән мұғалімдерімен де өзара әрекеттесуде кездесетін қиындықтарды жеңу үшін белгілі бір білімдерді, дағдыларды және техникаларды меңгеруді талап етеді. Студенттер оқу мотивациясы мәселесін кәсіби шешу үшін арнайы дайындыққа мұқтаж (ата-аналармен, балалармен, мұғалімдермен диалогты қандай сөздерден бастау керек дегенге дейін). Жоғары оқу орындарында материалды жеке оқыту кезінде көптеген студенттер қойылған міндеттерге қол жеткізуде табыс кепілі болуы мүмкін осындай "ұсақ-түйектерге" назар аудармайды. Мотивация мәселесі отандық және шетелдік психологтардың зерттеулерінің маңызды бағыттарының бірін құрайды. Ол Қазақстандағы қазіргі балалық

шақтың психологиясындағы және мектеп білім беру жағдайындағы анықталған маңызды өзгерістерге байланысты отандық педагогикалық психологияда және мектеп педагогикасында ерекше орын алады. Осыған байланысты кіші мектеп оқушыларының оқу мотивациясының мазмұнын, оқу мотивтерінің сандық және сапалық сипаттамасын, сондай-ақ олардың дамуы мен түзету факторлары мен шарттарын зерттеу ерекше өзектілікке ие болады.

Зерттеушілер оқудың өнімді мотивтерін және жалпы оқу мотивациясын қалыптастыруды қамтамасыз ететін шарттардың арасында келесілерді бөліп көрсетеді:

- ғылыми ұғымдарды меңгеру, олардың шығу шарттарын ашу, спецификалық оқу қызметін қалыптастыру (П.Я. Гальперин, В.В. Давыдов, А.К. Маркова, Д.Б. Эльконин).

- белгілі және белгісіз арасындағы қайшылықтарды құру (Н.Г. Морозова).

- оқушының тұлғааралық қарым-қатынастар жүйесіндегі орны (Е.И. Киричук, В.Ф. Моргун).

- ұжымдық қызметті ұйымдастыру (С.Е. Злочевский, Л.К. Золотых, Т.А. Матис және т.б.).

- көтермелеу және жазалау жүйесін пайдалану (Б.Г. Ананьев, И. Лингарт, А.И. Липкина және т.б.).

- білімнің маңыздылығын көрсету (Н.Ф. Добрынин), перспективалар жасау (А.И. Епифанцева, А.Б. Орлов) және т.б. [1].

Бөлінген шарттарды білу және құзыретті пайдалану болашақ педагог-психологтарды кіші мектеп оқушыларының оқу мотивациясы деңгейін түзетуге даярлау бағдарламаларын әзірлеуде негіз бола алады.

Ратанов Т.А., Шляхта Н.Ф. "Мектеп мотивациясының сауалнамасы", Гинзбург М.Р. "Кіші мектеп оқушыларының оқу мотивациясын зерттеу әдістемесі", Овчарова Р.В. "Мен мектептемін" проективті тесті [2] көмегімен мектеп мотивациясының деңгейін зерттеу 30% оқушының оқу мотивациясының орташа деңгейіне тән екенін көрсетеді, 23% оқушының мотивация деңгейі төмендеген, 15% оқушының мотивациясы төмен. Алынған нәтижелер педагог-психологты несімен қызықтырады? Орташа мотивацияланған балалар - бастауыш сынып оқушыларының негізгі құрамы, олар оқу қызметін табысты орындайды, алайда оқу мотивациясының төмендеуінің ықтимал қауіп факторларын білу қажет, демек, - диагностикалау, профилактиканы жүзеге асыру. Мотивациясы төмендеген балалар ерекше қауіп аймағында, өйткені олардың мектептегі өзін жақсы сезінуі, білім қоры және достарымен, мұғаліммен қарым-қатынас тәжірибесі жаңа рөлге және табысты оқушының қызметіне қойылатын жаңа талаптарға жауап беруді тоқтатады.

Педагог-психологтың осы балалармен жұмысы мектептік бейімделудің және девиантты мінез-құлықтың ерте формаларының профилактикасы тұрғысынан әсіресе маңызды болады, бұл оқушылардың көп пәндік оқытуға өту дағдарысын табысты бастан кешіруге мүмкіндік бермейді. Ерекше назар - бастауыш мектептің материалын меңгеруде және мектепте тұрақсыз бейімделуде үлкен қиындықтарды бастан кешіріп жатқан оқу мотивациясы төмен деңгейдегі мектеп оқушыларына. Мұндай балалар басынан бастап, анықтама бойынша, көптеген факторлар бойынша "қауіп тобы" болып табылады - оқу қызметін тоқтату, мектептен кету және құқық бұзушылық жасау, тәуелділіктің пайда болуы және т.б.

Мотивтерді егжей-тегжейлі талдау зерттеуге қатысқан кіші мектеп оқушыларында негізінен позициялық мотивтің - 38,46% (10 адам) ұсынылғанын көрсетті, бұл оқушының басқа адамдармен әлеуметтік өзара әрекеттесуінің әр түрлі түрлерімен байланысты. 15,38% (4 адам) бағалау мотивін (жеткіліксіз дамыған танымдық және әлеуметтік мотивтер оқудағы салыстырмалы жетістіктерге қол жеткізудің жағымсыз тәсілдерімен қауіпті - көшіру, алдау, тапсырмаларды өз бетінше орындамау, олардың дұрыстығын бағалай алмау) және оқу материалын табысты меңгеруге және оқу қызметін қалыптастыруға теріс әсер ететін ойын мотивін жинады. 11,54% (3 адам) оқу мотивациясы қалыптаспаған; әлеуметтік мотив анықталмады.

Алынған мәліметтер мен олардың талдауы бастауыш мектептегі балалардың оқу мотивациясының дамуын кәсіби қамтамасыз ету үшін психологиялық-педагогикалық сала мамандарын жеке кезең және негізгі мектепке, көп пәндік оқытуға дайындық кезеңі ретінде қосымша даярлау қажеттілігін көрсетеді. Бұл тұрғыда болашақ педагог-психологтарды кәсіби даярлау мәселесі келесі бағытта жеткілікті түрде әзірленетінін атап өтейік:

- қызмет теориясы (Ю.М. Забродин, Г.М. Зараковский, А.Н. Леонтьев, Б.Ф. Ломов, Г.В. Телятников, В.Д. Шадриков, А.Ф. Шикун және т.б.).

- кәсіби қалыптасу теориясы (Е.А. Климов, И.С. Кон, А.К. Маркова және т.б.).

- тұлғаның психологиялық теориясы (А.Г. Асмолов, В.С. Мерлин, К.К. Платонов және т.б.) [3].

Алайда, жалпы білім беру жүйесінде және жоғары білім беруде, атап айтқанда, олардың өздерінің психологиялық сипаттамаларының, таңдалған кәсіпті меңгеру мотивтерінің, онда өзін-өзі жүзеге асыру перспективаларына қарым-қатынасының ерекшеліктерін ескере отырып, аталған саладағы мамандарды даярлаудың тиімді, өнімді стратегиялары мен технологияларын іздеудің белгілі бір дағдарысын көрсетеді.

Жоғарыда алынған мәліметтерден заманауи бастауыш сынып оқушыларының оқу мотивациясын қалыптастыру бойынша жоспарлы жұмысқа мұқтаж екенін ескере отырып, болашақ педагог-психолог білім беру және практикалық дағдыларды қолдануы керек, барлық алған білімді тәжірибемен бекітеді. Бұл бір мәселені шешу үшін - кіші мектеп жасындағы балалардың төмен оқу мотивациясы, басқа мәселені шешу керек дегенді білдіреді - болашақ педагог-психологтарды кіші мектеп оқушыларының оқу мотивациясын дамытуға даярлау мәселесі.

Қалыптасқан мәселені шешудің сынама нұсқасы ретінде тікелей кіші сыныптарда жалпы білім беру мекемелерінде практикадан өтетін студенттерді "педагог-психологтарды" даярлау бағдарламасы әзірленді.

Бағдарламаның бірінші кезеңі бастауыш мектептегі балалармен психологиялық-педагогикалық жұмыста өз білімдері мен дағдыларын жетілдіруге ұмтылатын студенттерді анықтауға бағытталған дайындық жұмыстарын қамтыды. Практикаға дайындық, таңдау бойынша курстарды таңдау және бөлу және т.б. бойынша ұйымдастыру жиналыстары кезінде студенттермен әңгімелесулер жүргізілді, оның барысында кіші мектеп оқушыларының осы жас кезеңін табысты бастан кешіруі үшін оқу мотивациясын қалыптастыру және дамытудың маңыздылығы, ата-аналар мен педагогтарға тиісті психологиялық-педагогикалық көмек көрсету қажеттілігі ашылды.

Екінші кезеңде қалыптасқан студенттер тобы әдіскердің басшылығымен заманауи бастауыш мектептің оқушыларының оқу мотивациясын қалыптастыру және дамыту, сондай-ақ осы жастағы кіші мектеп оқушысының психологиясы, осы жастағы оқу мотивациясы, оқушылардың мотивациялық саласының бұзылу себептері мен формалары мәселелері бойынша педагогтар мен ата-аналарға кеңес беру үшін қажетті білім мен құзыреттілікті қосымша өзектендірді.

Бағдарламаның үшінші кезеңінде дайындық студенттеріне практикадан өтетін мектепті таңдау ұсынылды. Бұл өзінің құзыреттілігіне, басшылық пен мамандарға өзін ұсына білу қабілетіне, студентті қызықтыратын және мектеп үшін пайдалы болуы мүмкін мәселені және қызмет бағытын белгілей отырып, сенімділікті қосымша бекітуді көздеді.

Төртінші кезең мектептегі жұмыспен және қойылған мақсаттар мен міндеттер тұрғысынан практиканың процесі мен нәтижелерін тұрақты рефлексиялаумен тікелей байланысты болды - заманауи кіші мектеп оқушыларының оқу мотивациясының дамуы мәселесін кәсіби шешу құзыреттілігін қосымша меңгеру. Бұл кезең қорытынды конференцияда жалпы рефлексияға дайындықпен аяқталды.

Бесінші кезең нәтижелерді, қиындықтарды, меңгерілген технологияларды, өзара әрекеттесудің және мәселелерді кәсіби шешудің сатып алынған тәжірибесін түсіну барысында қорытынды жасауды көздеді.

Қорытындысы практикада жұмыстың осы бағытына қызығушылық танытқан практикантқа естелік болды. Осылайша, мақалада ұсынылған қорытындылар мен ұсыныстар деңгейлік психологиялық-педагогикалық білім беру жағдайында әзірленген практика бағдарламаларын жетілдіруге негіз бола алады. Қалыптасқан идеялар мен ұсыныстарды одан әрі эксперименттік тексеру таңдалған жолдың адекваттылығын анықтауға және оларды жүзеге асыру тәсілдерін түзетуге мүмкіндік береді.

Әдебиет:

1. Асеев, В.Г. Мотивация поведения и формирование личности [Текст] / В.Г. Асеев. - М. : Мысль, 2016. - 157 с.
2. Дубовицкая, Т.Д. К проблеме диагностики учебной мотивации [Текст] / Т.Д. Дубовицкая // Вопросы психологии. - 2012. - № 1. - С. 71–78.
3. Макеева, Е.А. Формирование мотивации учения у младших школьников [Текст] / Е.А. Макеева // Модернизация Образования: Проблемы и Перспективы Материалы XXII Рязанских педагогических чтений, посвящается 100-летию РГУ имени С.А. Есенина. - 2015. - С. 391- 397.

ӘОЖ 371.132

ОҚУ ҮЛГЕРІМІ ТӨМЕН МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫМЕН ЖҰМЫСТА ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТЫҢ РӨЛІ

Хусайнова Ж., Альмухамбетова Б.Ж.

(Б.Алтынсарин атындағы Арқалық педагогикалық институты, Арқалық қ.)

(І. Жансүгіров атындағы Жетісу Университеті, Талдықорған қ.)

Мектеп оқушыларының оқу үлгерімінің төмендеуі мәселесі қазіргі педагогикалық тәжірибедегі ең өзекті және күрделі мәселелердің бірі болып қала береді. Оқу мақсаттарына жете алмау оқушылардың оқу нәтижелеріне кері әсер етіп қана қоймайды, сонымен қатар өзін-өзі бағалаудың төмендеуі, оқуға ынтасының жоғалуы, алаңдаушылық және депрессия сияқты күрделі психологиялық мәселелерге әкеледі. Осыған байланысты үлгерімі төмен мектеп оқушыларымен жұмыс жасауда педагог-психологтың рөлі ерекше маңызды болып отыр.

Оқушының оқу бағдарламасынан жүйелі түрде артта қалуынан және төмен баға алуынан көрінетін оқу мақсатына жете алмау оның оқу жетістіктеріне әсер етіп қана қоймай, психологиялық және әлеуметтік жағдайына да қатты әсер етеді. Бұл құбылыстың әртүрлі аспектілеріне баса назар аударатын академиялық сәтсіздікті зерттеудің көптеген теориялық тәсілдері бар. Биологиялық тәсіл оқу қиындықтарына ықпал етуі мүмкін генетикалық және физиологиялық факторларға баса назар аударады. Бұл саладағы зерттеулер академиялық сәтсіздік пен тұқым қуалаушылық, мидың дамуы, зейін тапшылығының бұзылуы және гипербелсенділік сияқты факторлар арасындағы байланысты анықтады. Психологиялық көзқарас академиялық сәтсіздікті когнитивтік, мотивациялық және жеке факторлардың өзара әрекеттесуінің нәтижесі ретінде қарастырады. Когнитивті факторларға танымдық процестердің (зейін, есте сақтау, ойлау) даму деңгейі, сонымен қатар оқу іс-әрекетін өзін-өзі реттеу және жоспарлау қабілеті жатады. Мотивациялық факторлар оқуға деген қызығушылықпен, жетістікке жету қажеттілігімен, өзін-өзі бағалау деңгейімен және академиялық мотивациямен байланысты. Тұлға факторларына сәтті оқуға кедергі болатын үрей, перфекционизм, сәтсіздіктен қорқу сияқты қасиеттер жатады. Әлеуметтік көзқарас мектеп оқушыларының оқу үлгермеушілігіне әлеуметтік мәдени факторлардың әсерін атап көрсетеді. Оларға отбасы жағдайы, ата-ананың білім деңгейі, әлеуметтік орта, мектептегі педагогикалық қарым-қатынас сапасы жатады. Зерттеулер көрсеткендей, әлеуметтік-экономикалық жағдайы төмен, қолайсыз отбасылардан шыққан балалар академиялық сәтсіздікке жиі ұшырайды. Академиялық сәтсіздікті зерттеудің интегративті тәсілі жоғарыда аталған факторлардың барлығын есепке алуды қамтиды. Ол академиялық сәтсіздікті бірін-

бірі күшейтетін немесе әлсірететін биологиялық, психологиялық және әлеуметтік факторлардың күрделі өзара әрекеттесуінің нәтижесі ретінде қарастырады.

Оқудағы сәтсіздіктің теориялық негіздерін түсіну оқуда қиындықтары бар балаларға көмектесетін тиімді стратегияларды әзірлеу үшін өте маңызды. Педагогтар, психологтар және ата-аналар ғылыми білімге сүйене отырып, әрбір баланың жеке ерекшеліктері мен қажеттіліктерін ескере отырып, оның табысты оқуына жағдай жасай алады.

Мектеп оқушыларының оқу үлгерімінің нашарлығы мәселесі ұзақ жылдар бойы педагогика-психология ғылымының назарында болып келеді. Соңғы он жылда оқуда қиындықтары бар балаларға көмектесудің тиімді жолдарын іздеу ерекше өзекті бола бастады. Бұл орайда бірқатар зерттеушілердің қосқан үлесі ерекше.

Оқудағы үлгермеушілік мәселесінің теориялық аспектілерін зерттеу саласында М.Р. Битьянова, академиялық сәтсіздіктің психологиялық аспектілерін зерттейді және оқуда қиындықтары бар балаларға көмектесу үшін кешенді бағдарламаларды ұсынады. О.А. Карабанова академиялық сәтсіздіктің мотивациялық факторларын зерттейді және мектеп оқушыларының академиялық мотивациясын дамыту әдістерін әзірледі. А.К. Маркова тұлғаның дамуы контекстінде академиялық үлгермеушілік мәселесін қарастырады және үлгерімі төмен оқушыларда өзін-өзі бағалаудың оңдылығын дамыту тәсілдерін ұсынды [1].

Үлгерімі төмен мектеп оқушыларымен жұмыс істеудің практикалық аспектілерімен айналысатын авторлардың арасында Н.В. Андреева, оқуда қиындықтары бар балалармен түзету-дамыту жұмыстарының бағдарламаларын әзірлеп, сынақтан өткізеді. Е.В. Бондаревская үлгерімі төмен оқушылармен жұмыс жасаудағы мұғалімнің рөлін зерттеп, мұндай балаларға жеке көзқарасты ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсыныстар ұсынды. И.В. Дубровина академиялық сәтсіздіктің психологиялық себептерін зерттейді және психологиялық диагностика мен түзету әдістерін ұсынды [2].

Инклюзивті білім беруге арналған жұмыстарға ерекше назар аудару керек, онда академиялық үлгермеушілік мәселесі ерекше өзекті болады. Н.Н. Малофеев инклюзивті білім берудің теориялық негіздерін жасаумен және осы салада жұмыс істейтін мамандарды дайындаумен айналысады. Е.А. Стребелева инклюзивті білім беру жағдайында ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды психологиялық-педагогикалық қолдау мәселелерін зерттейді [3].

Мектеп психологы – психология және педагогика саласында білімі бар, сонымен қатар психологиялық диагностика, кеңес беру және түзету әдістерін білетін маман. Ол балалармен, мұғалімдермен және ата-аналармен жұмыс істейді, оларға психологиялық көмек пен қолдау көрсетеді [4]. Үлгерімі төмен мектеп оқушыларымен жұмыс істегенде педагог-психолог бірқатар маңызды функцияларды орындайды.

Негізгі функциялардың бірі диагностика болып табылады. Педагог-психолог оқушының нашар оқу үлгерімінің себептерін анықтауға бағытталған кешенді психологиялық диагностика жүргізеді. Диагностика әртүрлі әдістерді қамтуы мүмкін, мысалы, оқушының сабақтағы, үзіліс кезіндегі және сабақтан тыс жұмыстағы тәртібін бақылау, оның оқу іс-әрекетінің ерекшеліктерін, эмоционалдық жағдайын, сыныптастарымен және мұғалімдерімен қарым-қатынасын анықтауға мүмкіндік береді. Оқушымен, оның ата-анасымен және мұғалімдерімен әңгімелесу оның оқудағы қиындықтары, қызығушылықтары, мотивациялары, сондай-ақ оның отбасылық жағдайы және басқалармен қарым-қатынасы туралы ақпарат алуға мүмкіндік береді. Әртүрлі психологиялық тесттерді қолдану танымдық процестердің (зейін, есте сақтау, ойлау), эмоционалдық-еріктік сферасының даму деңгейін, оқушының жеке ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік береді. Мектеп құжаттарын талдау, сынып журналын, оқушының жеке ісін және оның жұмысын зерделеу оның оқу үлгерімі, сабаққа қатысуы, сондай-ақ оған қиындық туғызатын оқу тапсырмаларының сипаты туралы түсінік алуға мүмкіндік береді. Диагностикалық нәтижелер негізінде педагог-психолог оқушының жеке ерекшеліктерін, оның күшті және әлсіз жақтарын, сонымен қатар оның табысты оқуына ықпал ететін немесе кедергі келтіретін факторларды анықтайды.

Диагностикалық нәтижелер негізінде педагог-психолог анықталған мәселелерді жеңуге бағытталған жеке немесе топтық түзету-дамыту бағдарламаларын әзірлейді және жүзеге асырады. Бұл бағдарламалар зейінді, есте сақтауды, ойлауды және қиялды дамытуға бағытталған жаттығулар мен ойындар арқылы танымдық процестерді дамытуды қамтуы мүмкін. Оқу мотивациясын қалыптастыру оқуға деген қызығушылықты арттыруға, өзін-өзі оң бағалауды қалыптастыруға, мақсат қою және жоспарлау дағдыларын дамытуға бағытталған әңгімелер мен тренингтер арқылы жүзеге асырылады. Эмоционалды-еріктік сфераны дамыту өзін-өзі реттеуге, эмоцияларды басқаруға, үрей мен қорқынышты жеңуге үйретуге бағытталған жаттығуларды қамтиды. Қарым-қатынас дағдыларын дамыту тиімді қарым-қатынасқа үйрету, сыныптастарымен және мұғалімдерімен байланыс орнатуға бағытталған тренингтер арқылы жүзеге асырылады. Түзету-дамыту жұмыстарын жеке де, топпен де жүргізуге болады. Педагог-психолог оқушымен өз бетінше жұмыс істей алады, сонымен қатар бұл жұмысқа мұғалімдер мен ата-аналарды тарта алады.

Педагог-психолог оқушыларға, олардың ата-аналарына және мұғалімдеріне консультативтік көмек көрсетеді. Ол балаларды оқыту мен тәрбиелеуге байланысты күрделі жағдайларды түсінуге және мәселелердің оңтайлы шешімдерін табуға көмектеседі. Консультациялар жеке немесе топтық болуы мүмкін. Педагог-психолог ата-аналарға бала тәрбиелеу мәселелері бойынша кеңес бере алады, оларға баланың даму ерекшеліктерін түсінуге көмектеседі және онымен өзара әрекеттесудің тиімді әдістерін үйретеді. Педагог-психолог мұғалімдерге үлгерімі төмен оқушылар үшін жеке білім беру бағдарламаларын жасауға көмектесе алады, сонымен қатар сыныпта қолайлы психологиялық климатты қалыптастырады.

Педагог-психолог балаларды оқыту мен дамытуда проблемалардың туындауының алдын алуға бағытталған профилактикалық жұмыстарды жүргізеді. Ол оқушылардың өзін-өзі реттеу, эмоцияны басқару және тиімді қарым-қатынас жасау дағдыларын дамытуға бағытталған сынып сағаттарын, пікірталастарды, тренингтерді өткізе алады. Педагог-психолог, сонымен қатар мектептегі тәртіпсіздіктің, қорлаудың, зорлық-зомбылықтың және басқа да келеңсіз құбылыстардың алдын алу бойынша бағдарламаларды әзірлеуге және жүзеге асыруға қатысады.

Педагог-психолог әр түрлі мамандардың үлгерімі төмен оқушылармен: мұғалімдермен, әлеуметтік қызметкерлермен, дәрігерлермен жұмысын үйлестіреді. Ол олардың арасындағы өзара әрекеттесуді қамтамасыз етеді, консультациялар ұйымдастырады, онда студенттің мәселелері талқыланады және оларды шешу жолдары әзірленеді. Педагог-психолог сонымен қатар ата-аналармен қарым-қатынас жасайды, оларды баланың проблемалары туралы хабардар етеді және оларды түзету және дамыту жұмыстарына қатыстырады.

Оқу үлгерімі төмен мектеп оқушыларымен жұмыс педагог-психологтан жоғары кәсіби біліктілікті, эмпатияны, шыдамдылықты және жауапкершілікті талап етеді. Педагог-психологтың психология және педагогика саласында білімі болуы, психологиялық диагностика, кеңес беру және түзету әдістерін жетік меңгеруі қажет. Ол балалармен, олардың ата-аналарымен және мұғалімдерімен байланыс орната білуі, сенім мен ынтымақтастық атмосферасын құруы керек. Педагог-психологтың оқу үлгерімі төмен оқушылармен тиімді жұмыс істеуі олардың оқу үлгерімін жақсартуға, оқуға деген ынтасын дамытуға, сынып пен мектептегі психологиялық ахуалды жақсартуға көмектеседі.

А.С. Славина оны тудыратын себептерге негізделген академиялық сәтсіздіктің классификациясын жасады [5]. Мұның себептері келесідей болды:

1. Оқытуға деген дұрыс емес көзқарас, бұл арқылы ол үйге деген сезімге, жауапкершілікке және оқудың әлеуметтік мәнін түсінуге негізделген оқудың әлеуметтік мотивтерінің қалыптаспағандығын білдірді.

2. Оқу материалын меңгерудің қиындығы, әдетте қабілеттердің жетіспеушілігі деп аталатын нәрсемен байланысты. Бұл типтегі студенттер психикалық енjarлықпен

сипатталады, белсенді ойлауды алмастыратын әртүрлі «шешулерді» пайдаланады (жұмсақтық, болжау, көшіру және т.б.).

3. Ой еңбегінің дұрыс қалыптаспаған дағдылары мен әдістері. А.С.Славина бұларды материалды есте сақтаудың дұрыс емес әдістеріне (алдын ала логикалық өңдеусіз), әртүрлі жаттығуларды орындаудың дұрыс емес әдістеріне (бала алдымен олар тағайындалған ережелерді үйренбеген кезде), бақылау іс-әрекетіндегі кемшіліктерге (мектеп оқушыларының қалай және білмейтінін) жатқызады.

4. Жұмыс істей алмау, оқудағы қиындықтарды жеңу, оқу іс-әрекетіне көп күш пен жеткілікті уақыт жұмсау, мүмкін, тіпті одан да қызықты іс-әрекеттерге зиян тигізуі мүмкін.

5. Танымдық және тәрбиелік қызығушылықтардың болмауы, бұл студенттің білімі формальды және алдыңғы материалмен байланыссыз болуы мүмкін, студент оны қоршаған әлем туралы идеялары тұрғысынан қайта ойламайды, сондықтан бұл білім пайдаланылмай қалады және одан әрі танымдық белсенділікті ынталандырмайды.

Оқу үлгерімі төмен мектеп оқушыларымен жұмыста педагог-психологтың рөлі - заманауи білім беру жүйесіндегі өзекті мәселелердің бірі. Бұл зерттеу жұмысы оқу үлгерімі төмен оқушылардың психологиялық ерекшеліктерін, олардың қиындықтарының себептерін анықтауға, сондай-ақ педагог-психологтың осы балалармен жұмыс істеудегі негізгі бағыттарын айқындауға бағытталған. Оқу үлгерімі төмен оқушылардың көпшілігінде когнитивтік, эмоционалдық және әлеуметтік салаларда мәселелер бар. Олардың арасында зейіннің, есте сақтаудың, ойлаудың жеткіліксіз дамуы, эмоционалдық тұрақсыздық, өзіне деген төмен бағалау, құрдастарымен және мұғалімдермен қарым-қатынаста қиындықтар, әлеуметтік бейімделудің төмендігі байқалады. Бұл мәселелерді шешуде педагог-психологқа үлкен жауапкершілік жүктеледі. Ол оқушылармен, олардың ата-аналарымен және мұғалімдерімен тығыз ынтымақтастықта жұмыс істеуі керек. Педагог-психологтың негізгі міндеттерінің қатарына оқушылардың психологиялық диагностикасы, түзету жұмыстары, кеңес беру, психологиялық ағарту, оқытушылар мен ата-аналарға әдістемелік көмек көрсету жатады. Оқу үлгерімі төмен оқушылармен жұмыстың тиімділігі педагог-психологтың кәсіби құзыреттілігіне, оның эмпатия, толеранттылық, коммуникабельділік, эмоционалдық тұрақтылық сияқты жеке қасиеттеріне байланысты. Сонымен қатар, педагог-психолог заманауи психологиялық-педагогикалық технологияларды, әдістер мен тәсілдерді меңгеруі қажет.

Әдебиет:

1. Аверин, В.А. Психология детей и подростков [Текст] / В. А. Аверин. – СПб. : Изд-во Михайлова В.А., 2014. – 379 с.
2. Антипова, В.П. О методах диагностики уровня развития потребности в знаниях у школьников. Методы научно-педагогического исследования [Текст] / В.П. Антипова, Г.А. Бокарева, В.С.Ильин. - Ростов-на-Дону, 2012. – 244 с.
3. Вергелес, Г.И. Младший школьник: помощи ему учиться : книга для учителей и родителей [Текст] / Г.И. Вергелес, Л.А. Матвеева, А.И. Раев. – СПб. : Изд-во РГПУ им. А.И.Герцена, 2016. – 264 с.
4. Диагностика учебной деятельности и интеллектуального развития детей [Текст] / Под ред. Д.Б. Эльконина, А.А. Венгера. - М. : 2011. – 267 с
5. Слободяник, Н.П. Психологическая помощь школьникам с проблемами в обучении [Текст] / Н.П. Слободяник. – М. : Айрис-пресс, 2014. – 256 с.

БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМІН КӘСІБИ ІС-ӘРЕКЕТКЕ ДАЯРЛАУДА ТҰЛҒАЛЫҚ БОЛМЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Чункенова С.С.

(І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.)

Ұсынып отырған мақаламызда мұғалімнің кәсіби іс-әрекеті жүйесінде болашақ бастауыш сынып мұғалімінің тұлғалық болмысын қалыптастырудың теориялық және әдістемелік мәселелері қарастырылған.

Білім беру жүйесінің маңызды бөлігін бастауыш білім беру құрайды. Бастауыш сынып мұғалімдері балалардың алғашқы білім алу кезеңінде олардың тұлғалық және интеллектуалдық дамуына елеулі үлес қосады. Сондықтан, болашақ мұғалімдерді кәсіби іс-әрекетке даярлау барысында олардың тұлғалық болмысын қалыптастыру маңызды рөл атқарады.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің тұлғалық болмысы олардың кәсіби қызметінде ерекше маңызды рөл атқарады. Бұл болашақ мұғалімдердің өздерін, оқушыларын және қоршаған ортаны дұрыс түсінуіне ықпал етеді. Тұлғалық болмыс мұғалімнің моральдық және этикалық құндылықтарын қалыптастырып, кәсіби этиканы сақтауға бағыттайды.

Сонымен, тұлғалық болмыс деп жеке адамның мінез-құлқы мен құндылықтары, оның әлемге, адамдарға және өзіне деген қатынасын білдіреді. Тұлғалық болмыс мұғалімнің ішкі дүниесінің бір бөлігі ретінде, оның кәсіби қызметіне және кәсіби дамуында маңызды рөл атқарады.

Ал, кәсіби мұғалім - құзырлығы жоғары, әлеуметтік тұрғыдан жетілген, әдіс-тәсілдерді меңгерген, шығармашылықпен жұмыс істейтін, өзін-өзі кәсіби жетілдіруге ұмтылған маман. «Мұғалім», «Педагог» мамандығы, зиялылар ішіндегі көп топтасқан мамандықтардың ірі тобына жатады. Білім беру жүйесінде педагогтар мемлекеттік қызметкерлер болып табылады [1].

Жоғары мектептің, оның ішінде педагогикалық жоғары мектептің білім беру үрдісінің ерекшеліктерін ескере отырып, студенттердің педагогикалық мамандыққа, олардың кәсіби-педагогикалық дайындығына және өзіндік әлеуетіне құндылық көзқарасын қалыптастыру негізінде тұлғалық болмысын қалыптастыру мүмкін және қажет деп есептейміз. Осыған сәйкес болашақ педагогтың өзіндік оқу-танымдық қызметін ұйымдастыру үрдісі тек пәндік нәтижелердің сапасына ғана емес, сонымен қатар оны жүзеге асыру барысында қалыптасатын құндылықтарға да бағытталған.

Кәсіби іс-әрекетті дамыту және жеке өзін-өзі жетілдіру құралы ретінде оқуға құндылық қатынасы негізінде студенттердің танымдық және кәсіби мотивациясын қалыптастыру үрдісін педагогикалық қолдау курс білімгерлерімен жүргізілген жиналыс және тәрбие сағаттары, мерекелік іс-шаралар сияқты сыныптан тыс жұмыс түрлерін қолдану маңызды. Сонымен қатар, ЖОО-ның оқу үрдісінде білімгерлердің өзіндік жұмысы да ерекше орын алғанына назар аудару маңызды, ол оқу еңбегінің мәдениеті мен жеке қасиеттерінің тұтас бір қатарын қалыптастырғанын талап етеді. Мұғалім мамандығына деген қызығушылықты дамыту, кәсіби-педагогикалық даярлыққа деген мотивациясын қалыптастыру үшін кәсіби-педагогикалық дайындық үрдісі мінсіз мұғалімнің бейнесіне нақты сипат беретініне, өскелең ұрпақты өмірге дайындаудың игі мақсатын жүзеге асыруға мүмкіндік беретін осы мамандықтың барлық құпияларын ашатынына назар аудару маңызды.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін даярлау барысында олардың тұлғалық болмысын қалыптастыру мәселесі көптеген педагогикалық ғалымдардың назарында болды. Бұл ғалымдар мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін арттыруға және олардың тұлғалық дамуын қамтамасыз етуге бағытталған зерттеулер жүргізді [2].

Айтар болсақ, чех педагогы Я.А.Коменский болашақ мұғалімдерді даярлауда ең бастысына мұғалімнің терең ойлау қабілетін дамыту және өз ісіне деген сүйіспеншілікті тәрбиелеу қажеттігін атап өткен. Оның пікірінше, мұғалімнің кәсіби және тұлғалық дайындықтары мектептегі оқыту және тәрбиелеу үдерістерінің сапасын қамтамасыз етеді. Коменскийдің еңбектері педагогиканың негіздерін қалаушылардың бірі ретінде маңызды рөл атқарады [3].

Ал, кеңес психологы С.Л.Рубинштейн мұғалімдерді даярлау міндетін басты мәселе ретінде қарастырып, олардың тұлғалық болмысын жетілдіруге ерекше назар аударған. Рубинштейннің пікірінше, мұғалімнің қалыптасуы үшін ең алдымен, адамға табиғатынан берілген қабілеттерін дамыту қажет, екіншіден, ғылым мен теориялық жұмыс барысында меңгерілген білімдерді игеру керек, үшіншіден, тұлға өзінің бойында нені дамыту қажет екенін анықтауы тиіс. Ол мұғалімнің кәсіби және тұлғалық қалыптасуына қажетті қасиеттерді атап көрсеткен: белсенділік, шығармашылық, бағыттылық, жауапкершілік және тағы басқалар [4].

Сонымен қатар, неміс педагогы А.Дистерверг мұғалімдерді даярлау мәселелеріне ерекше назар аударған. Оның еңбектері мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін арттыруға және олардың тұлғалық дамуындағы рөлін айқындауға бағытталған. Дистервергтің пікірі бойынша, мұғалімдер өз кәсіби және тұлғалық дамуына ұмтылуы қажет [5].

Ал, ресейлік педагог және психолог К.Д.Ушинский педагогиканың ғылыми негіздерін қалаушылардың бірі болып табылады. Оның еңбектері мұғалімдерді кәсіби және тұлғалық тұрғыдан дайындауда маңызды рөл атқарады. Ушинскийдің пікірінше, мұғалімдердің кәсіби құзыреттіліктері мен тұлғалық болмысы олардың оқыту үдерісінің сапасын анықтайды [6].

Кеңес педагогы және зерттеушісі Н.В.Кузьмина кәсіби педагогикалық іскерліктерді зерттеуде танымал. Ол мұғалімдердің кәсіби қызметтерін тиімді әрі жемісті атқаруға қажетті қасиеттерді зерттеп, оларды жүйелеген. Кузьмина кәсіби педагогикалық іскерліктер жүйесіне жобалау, ұйымдастыру, зерттеушілік, конструктивтік және коммуникативтік сапаларды енгізген [7].

Сондай ақ, ресейлік педагог және психолог П.П.Блонский мұғалім дайындаудың ғылыми негіздерін зерттеуде маңызды рөл атқарған. Блонскийдің еңбектері мұғалімдердің кәсіби және тұлғалық дамуын зерттеуге бағытталған.

Бұл ғалымдардың еңбектері болашақ мұғалімдерді кәсіби іс-әрекетке даярлау және олардың тұлғалық болмысын қалыптастыру саласында үлкен маңызға ие. Олар педагогикалық ғылымның дамуына елеулі үлес қосқан.

Тұлғалық болмыс – бұл адамның мінез-құлқы, құндылықтары, эмоциялық жағдайы және ішкі әлеуетінің жиынтығы.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін даярлау барысында олардың тұлғалық болмысын қалыптастыру ерекше маңызды. Тұлғалық болмыс болашақ мұғалімнің кәсіби және жеке дамуында басты рөл атқарады. Осы тұрғыда, тұлғалық болмыс мыналарды қамтиды:

1. Кәсіби-адамгершілік қасиеттері: мұғалімнің адалдық, әділдік, жауапкершілік және шәкірттерге деген құрмет сияқты қасиеттері. Бұл қасиеттер мұғалімнің моральдық және этикалық құндылықтарын көрсетеді;

2. Психологиялық тұрақтылық: мұғалімнің эмоционалдық тепе-теңдігі, шыдамдылығы және стресске төзімділігі. Бұл қасиеттер мұғалімнің психологиялық тұрақтылығын қамтамасыз етеді және оның кәсіби қызметінде маңызды рөл атқарады;

3. Шығармашылық қабілеттер: мұғалімнің оқытудың жаңа әдістерін игеруі, оқушылардың қызығушылығын оятуы. Бұл қасиеттер мұғалімнің шығармашылық қабілеттерін көрсетеді және оның оқыту үдерісін тиімді етеді;

4. Коммуникативтік дағдылар: мұғалімнің оқушылармен, ата-аналармен және әріптестермен тиімді қарым-қатынас орнатуы. Бұл қасиеттер мұғалімнің коммуникативтік дағдыларын көрсетеді және оның кәсіби қызметінде маңызды рөл атқарады.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің тұлғалық болмысын қалыптастыруда келесі негізгі тәсілдер қолданылады:

1. **Психологиялық тренингтер:** бұл тренингтер мұғалімдердің өздерін тануға, өз эмоцияларын басқаруға және басқалармен тиімді қарым-қатынас орнатуға көмектеседі;

2. **Коучинг және менторинг:** тәжірибелі мұғалімдерден кеңес алу және қолдау көрсету арқылы болашақ мұғалімдердің тұлғалық дамуына жәрдемдеседі;

3. **Практикалық тәжірибе:** оқу үдерісінде практикадан өту арқылы мұғалімдер нақты жағдайларда жұмыс істеуді үйренеді;

4. **Кәсіби даму курстары:** мұғалімдердің кәсіби және тұлғалық деңгейін арттыруға арналған арнайы оқыту курстары [8].

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің тұлғалық болмысын қалыптастыру олардың кәсіби құзыреттілігін арттыруға және жалпы білім беру үдерісінің сапасын қамтамасыз етуге ықпал етеді. Бұл тәсілдер мұғалімдердің оқыту үдерісінде тиімді жұмыс істеуіне және оқушылармен оң қарым-қатынас орнатуына көмектеседі. Сонымен қатар, тұлғалық болмысы дамыған мұғалімдер кәсіби этиканы сақтап, жеке дамуына үлес қосады.

Мұғалімдердің тұлғалық болмысын қалыптастыру олардың жеке қасиеттерін, мүдделерін және құндылықтарын анықтауға ықпал етеді. Бұл оларды өз кәсібіне сенімді және мақсатты тұлға ретінде көрсетеді. Сонымен қатар, бұл мұғалімдерге өз білімдерін үнемі жаңартып, кәсіби деңгейін көтеруге мүмкіндік береді. Жеке тұлғаның қалыптасуы мұғалімдердің көшбасшылық қабілеттерін дамытуға, оларды кәсіби жетістікке жеткізуге көмектеседі.

Тұлғалық дамудың арқасында мұғалімдер өз жұмысында жоғары мотивацияға ие болады. Бұл олардың балаларға деген қызығушылығын және ынтасын арттырады. Мотивацияланған мұғалімдер оқушыларға өз бетінше білім алу және өзін-өзі дамыту дағдыларын меңгеруге көмектеседі. Сонымен қатар, мұғалімдердің ынталандырылуы олардың кәсіби дамуын қамтамасыз етеді [9].

Болашақ бастауыш сынып мұғалімін кәсіби іс-әрекетке даярлау барысында оның тұлғалық болмысын қалыптастыру маңызды міндет болып табылады. Бұл үрдіс тек педагогикалық білім мен дағдыларды игерумен шектелмейді, сонымен қатар мұғалімнің эмоционалдық, коммуникативтік және шығармашылық қасиеттерін дамытуды да қамтиды. Осыған байланысты, педагогикалық оқу орындары болашақ ұстаздардың жан-жақты дамуына ықпал ететін тиімді бағдарламалар мен әдістерді қолдануы қажет. Тұлғалық болмысы қалыптасқан мұғалім ғана сапалы білім беріп, жас ұрпақты тәрбиелеуде үлкен жетістіктерге жете алады.

Әдебиет:

1. Савельева С.С. Педагогические условия формирования профессиональной компетентности учителя в образовательном процессе вуза: монография. – Воскресенск, 2012. ISBN 978-5-904345-27-3. Издательство: Директ-Медиа.2014. –301 с.
2. Луков В. А. Соломатина Н.В. Феномен Уайльда: тезаурусный анализ: Научн. монография. - М. 2007. –37 с.
3. Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения. Т.1. – М.: 1939. –317 с.
4. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб.: «Питер», 2013. – 713 с.
5. Дистервег А. Избранные педагогические сочинения "О дидактических законах и правилах" Учебно-педагогическое [издательство](#), Москва, 1956 г. – 88 с.
6. Ушинский К.Д. Сочинения. Т.10. –М.:Л.:1950. – 256 с.
7. Кузьмина Н.В. Понятие «педагогической системы» и критерии ее оценки // Методы системного педагогического исследования. – 1999. -№ 4. – С. 34-37.
8. Борытко Н. М. В пространстве воспитательной деятельности: Монография / Науч. ред. Н. К. Сергеев. - Волгоград: Перемена, 2001. - 181 с.
9. Абульханова К.А. Современная личность: Психологические исследования. – М.: ИП РАН, 2012.–288 с.

**ӘЛЕУМЕТТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІҢ ЖАЛПЫ СИПАТТАМАСЫ МЕН
ҚАЛЫПТАСУ ТАРИХЫНЫҢ ЗЕРТТЕЛУІ****Шалғымбаева С.Т., Баженова Э.Д.***(Ы. Алтынсарин атындағы Арқалық педагогикалық институты, Арқалық қ.,
Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.)*

XXI ғасырдың басындағы қазақстандық білім заманауи өркениетке тән, «ақпараттық» немесе «постиндустриалдық қоғам» деген атау алған, жаңа парадигмалардың пайда болу кезеңінде тұр. Мектепті реформалау процесінде білім берудің алдына ұлттық ағартудың жақсы сипатын жоғалтпастан, әлемдік, жаһандық білім беру жүйесіне ену міндеті қойылды. Реформа барысында білім берудің жағдай тудыруға күш салынуда [1].

«Интеллектуалды ұлт – 2020» ұлттық жобадан Елбасы Н.Ә. Назарбаев оны іске асырудың басты баізгілендіруге, оқытудың инновациялығына қол жеткізілді, оқушының еркін, жауапты тұлға ретінде дамыттарының бірі ретінде жастардың рухани адамгершілік тәрбиесін, негізінде «еңбек сүйгіштік, намыс, парасаттылық, үнемі өзін-өзі жетілдіру мен оқуға ұмтылысы» сияқты қасиеттер жатқан құндылықтар жүйесін қалыптастыруды атап көрсетті [2].

Қазақстандық білім беру мен ғылым жүйесін жаңғыртудың мақсаты, әр оқушыға заманауи, сапалы тәрбие мен білімнің қол жетімді болуы, әр оқушының білім алуына жаңа кәсіби дағдыларды меңгеруге, ғылыми зерттеулер мен шығармашылық құзыреттерді дамытуға мүмкіндік болуы. Осы мақсаттарға жету жаңа білім беру стратегиялары мен мемлекеттік саясатпен қамтамасыз етіледі. Білім беру жүйесін оқушылардың әлеуметтік құзыреттілігін қалыптастыру, сондай-ақ бастауыш білім берудің оқушыларына тұлғалық ерекшеліктері және қабілетінің қоғам алдында өзіндік пікір айта алуы және өзіндік рөлінің қалыптасуы арқылы жаһанда дәуірінде дайын болға мемлекеттік басты назарында.

Кіші мектеп жасындағы оқушыларының оқу әрекетінде құзыреттілік көзқарас олардың оқу-әрекетінде мақсатын анықтауға, қажетті ақпарат көздерін таңдауға, нәтижені бағалауға, алған тәжірибені пайдалануға, оқу тәсілін ұйымдастыруға, оқу әрекетінде өз бетінше орындауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, оқушы топта бірге жұмыс істеуге, оған үлес қосуға, шешім қабылдауға, келіспеушіліктердің алдын алуға, келіссөздер жүргізуге, топқа қосылуға, келіссөздер жүргізуге үйренеді [3]. Осылайша, нәтижеге бағытталған білім беру Негізгі құзыреттердің қалыптасуына ықпал етеді. Осындай нәтижелердің бірі-қарым-қатынас құзыреттілік. Әлеуметтік құзыреттілік ұғымының мәнін ашпас бұрын, біз " құзыреттілік", " құзыреттілік" ұғымдарына берілген анықтамалар мен теориялық негіздерге тоқталуды жөн көрдік.

"Құзыреттілік" дегеніміз-тұлғаның таным мен практика саласындағы проблемаларға байланысты білімді немесе белгілі бір қызмет саласындағы адамның білімі мен тәжірибесін игеру деңгейі. Кейбір еңбектерде құзыреттілік шынайы әуесқой, әділеттіліктің жақтаушысы, бейтарап" және "жеткілікті күші бар адам" деген анықтама берілген.

Энциклопедиялық сөздігінде " құзыреттілік (лат. *sompete* тілі-мен жетемін, сәйкес) -1. заң, жарғы немесе белгілі бір орган немесе лауазымды тұлғаға берілген өкілеттіктер шеңбері. 2. Мұсабаева Г.Г. орыс-қазақ сөздігінде" құзыреттілік "ұғымы" хабардарлық "және "міндет, қызмет бабы" ретінде заң саласының термині ретінде белгіленеді [4].

Құндылықтар жеке қоғамдық тұрғыдан алғанда мінез-құлықтың белгілі бір түрі немесе тіршіліктің түпнегізі қоғамға қайшы мінез-құлық пен тіршіліктің түпнегізіне қарағанда дұрысырақ деген негізгі наным. Тұлғалық ерекшеліктерді талқылап, енді біз құндылықтарға ойысамыз.

Осыған орай, қазіргі бастауыш білім беру ұйымдардың алдына қоғамдық бейімділік бар, өзін өзі жүзеге асыра алатын, қарым-қатынас жасай білетін балаларды жаңа әлеуметтік құзырлық парадигмасы негізінде қалыптастыру міндеті тұр. Сондықтан кіші мектеп

жасындағы оқушыларының қалыптастыру бүгінгі таңдағы педагогика ғылымының ең көкейкесті мәселесі болып отыр.

Осы ретте білім беру мекемелерінде бағдарламалары қазіргі кезде белгілі дәрежеде халықаралық талаптарға сәйкестендіріліп, білім берудің мемлекеттік стандартары оқытудың жобалау жүйесіне бағытталып жасалуда. Соның дәлелі ретінде 2015 жылы ҚР Бастауыш білім беру тұжырымдамасында құзыреттілікті бастауыш білім берудің мақсаты ретінде "терең білім негізінде дұрыс, адамгершілік шешімдерді түсінуге, өзін-өзі жүзеге асыруға, өзін-өзі дамытуға және өз бетінше қабылдауға қабілетті тұлғаны қалыптастыру және оқушына жаңа өмірге дағдыландыру" белгіленген. Бастауыш білім беру мазмұны қазіргі білім жүйесінің негізі бола отырып, яғни тұлғаның әлеуметтілігі, азаматтылығы, өзін-өзі анықтау қабілеттілігін айқындайды[5].

Сондықтан, бүгінгі таңда зерттеуіміздің қарастырылып отырған мәселесінің теориялық – әдіснамалық негізінде дәлелдеу мақсатында шетелдік, ресейлік, отандық ғылыми еңбектерге талдау жасай отырып, «құзыреттілік», «әлеуметтену», «кіші мектеп жасындағы оқушыларын әлеуметтік құзыреттілік» ұғымдарына өзара байланысына, анықтамаларына құрастырылған жүйелеріне мазмұндық сипаттама беру қажеттілігі туындап отыр.

Бастауыш буын кезеңі 7-10 жастағы оқушылар жатады. Осы кезеңде оқушының денесі едәуір дамиды, оның бұлшықеттері мен шеміршектері күшейеді, сүйектер, табан тіреледі, омыртқа барлық мойын, бел бүгілулерінде дамиды. Бұлшықеттер тез өседі. Мидың фронтальды бөлімдерінің жетілуі оқушының ақыл-ой белсенділігінде және жүйке жүйесінің қалыптасуында үлкен рөл атқарады [6].

Бұл қасиеттердің барлығы бірте-бірте әртүрлі әлеуметтік құрылымдар мен ұжымдарда қалыптасып, дамып, қоғам дамуындағы өзгерістерге орай, қоғамдық қатынастар негізінде қалыптасқан ұжым мен жеке тұлғалардың іс-әрекетін реттейтін талаптарға бағытталады[7].

Жоғарыдағы ғылыми тұжырымдарды талдай отырып, «құзыреттілік» ұғымын екі жақты қарастыруға болады: бірінші, адамның сапа ретінде, екінші, білім, дағды, тәжірибе және қабілеттің өзара байланысы тұлғаның білімділік деңгейін білдіреді. Құзыреттіліктің негізі білім, білік, дағды болып табылып, тәжірибиелік іс-әрекет нәтижесінде адамның сапа қалыптасады. Сол себепті педагогикалық еңбектерді талдай отырып төмендегі көрсетілгендей қорытынды шығаруға болады[8].

1. Құзыреттіліктің түрлерін өте көп деп жорамалдауға болады, бірақ нақты түрлері әлі жүйеленбеген. Тұлғаның іс-әрекеті қанша болса, құзыреттіліктің де түрлері соншалық көп болады анық.. Көп жағдайда кәсіби құзыреттілік және кәсіби емес құзыреттілік деп бөлінуі мүмкін (ақпараттық, қарым-қатынас, әлеуметтік т.б.).

2. Құзыреттіліктің жас ерекшелігі шегін[9] анықтауда қиындықтар туындайды. Қазіргі зерттеушілер маман ретінде құзыреттілікті кіші мектеп жасындағы оқушылардың маңызды мәселесі ретінде қарастыруда. Қазіргі таңда құзыреттілікті адамның күрделі мәдени жиынтық іс-әрекеті түрлерін жүзеге асырудағы қабілеттілігі деп түсінуге болады.

3. Жеке тұлғаның алға қойылған мақсаттарға жету үшін ішкі және сыртқы ресурстарды тиімді іске асыруға дайындығы. Сыртқы ресурстарға білім, білік, дағдылар, құндылықтар жатады. Осылайша, құзыреттілік-бұл білім мен дағдылардың жиынтығы ғана емес, субъектінің өмірде кездесетін әртүрлі мәселелік жағдайларда қандай әрекеттерді қолдану керектігін анықтау және алынған білім мен дағдыларды оларды жүзеге асыру жолында біріктіру мүмкіндігі.

Құзыреттіліктерді игерудің қайнар көзі-тұлға мәдениеті, тілдік қарым-қатынас тәжірибесі, тұлғааралық практикасы, өнерді қабылдау тәжірибесі. Олай болса, құзыреттілікті оқушының әртүрлі өмірлік жағдайларда сөйлеу дағдыларын ұтымды пайдалану нәтижесі ретінде қарастыра отырып, қызметтен тыс қалыптастыру мүмкін емес. А. И. Донцов, Ю. М. Жуков. Л. А. Петровскаяның пікірі: білім, дағды, құрылымдағы дағдылар сияқты құзыреттіліктердің тиімді өзара әрекеттесуін қамтамасыз ететін бұл мәліметтер жиынтығы оқушының оқу-танымдық іс-әрекеттегі тәуелсіз әрекетін анықтауға, оның бағыты мен жеке

іс-әрекетін бағалауға, қызмет нәтижелерін өзгерістермен салыстыруға мүмкіндік береді. Қазіргі өскелең қоғамда басым міндеттердің бірі әлеуметтік мәселелердің терең байланысты ұрпақты тәрбиелеу болып табылады[10]. «Құзыреттілік» сөз құзіреттілік сөзінің туындысы екенін атап өтеміз. "Құзыреттілік" терминін Н. Хомский XX ғасырдың ортасында, философиялық энциклопедиялық сөздікте енгізді, ол бастапқыда ана тілінде белгілі бір тілдік іс - әрекетті орындау үшін қажетті қабілеттер ұғымын берді, құзіреттілік француз тілінен шыққанын көрсетті (competentia – әділ, дұрыс тұжырым; competere-жетістік, сәйкестік, жақындық), бұл термин әмбебап мағынада қолданылады. Өз саласына сәйкес білім мен біліктілікпен қаруланған, негізгі ой-тұжырым жасайтын және тиімді әрекет ете алатын адамды белгілі бір саладағы құзыреттіліктерді меңгерген деп есептеуге болады[11]. Құндылықтар жеке қоғамдық тұрғыдан алғанда мінез-құлықтың үрдістеріне қарағанда наным жүйелерін сипаттауымен өзгешеленеді. Кейір нанымдар немесе құндылықтар адам тұлғасының көрсеткіші болғанымен, біз әрдайым құндылықтарымызға сай әрекет ету бермейміз. Өлім жазасы дұрыс па, әлде бұрыс па ? Билікке ұмтылу жақсы ма, жаман ба ? Бұл сұрақтардың жауаптары құндылықтарға байланысты беріледі.

Құндылықтар жеке не қоғамдық тұрғыдан алғанда мінез-құлықтың белгілі бір түрі немесе тіршіліктің түп негізіне қоғамға қайшы мінез-құлық пен тіршіліктің түпнегізіне қарағанда дұрысырақ деген негізгі нанымды білдіреді. Құндылықтардың баға беру қасиеті бар, себебі олар жеке адамның не дұрыс, жақсы немесе ұнамды екені туралы ойларын қамтиды. Олардың мазмұндылық және қарқындылық қасиеттері бар. Мазмұндылық қасиет мінез-құлық тәртібін немесе тіршіліктің ақтық ахуыл маңызды дейді. Ал қарқыны оның қаншалықты маңызды екені анықтайды. Құндылықтарды қарқын тұрғысынан саралағанда, біз сол адамның құндылықтар жүйесін айқындаймыз.

Біздің бәрімізде маңыздылық дәрежесіне әрқилы бостандық, ләззат, өзін-өзі құрметтеу, адалдық, бойсұну және теңдік сияқты құндылықтар тізбегі (иерархиясы) бар. Құндылықтар салыстырмалы түрде тұрақты және берік келеді. Құндылықтар біздің бір нәрсе қатынасымыз бен мотивациямызды түсінуге негіз болады және қабылдауымызға ықпал етеді. Біз «осылай болуы керек,» бұлай болуы керек деген біржақты ұғымдары қалыптасқан ұйымға қосыламыз. Бұл ұғымдар бұрыс пен дұрыстың түсіндірмесін және белгілі бір мінез-құлық пен нәтижелерге ұмтылудағы артышылықтарымызды қамтиды. Құндылықтарымыз пікіріміз қуаттайтынына немесе бұрмалайтынына қарамастан, жұмысты қатынастарымыз бен мінез-құлықтарымызға ықпал етеді.

Құндылықтар кейде шешім қабылдауды арттырғанымен, объектив әрі рационал да бола алады. Айталық сіз өнімділікке сәйкес ақы төлеуді дұрыс, ал еңбек өтіліне байланысты ақы беру бұрыс деп санайтын ұйымды қолдағансыз делік. Алайда сіз жақындағана қабылданған ұйым ақыны өнімділікке емес, еңбек өтіліне байланысты төлейтінін білгенде не істейсіз? Көңіліңіз қалуы мүмкін. Сондай-ақ бұл жұмысқа қанағаттанбауға және жоғары деңгейде күш-жігер жұмсамауға әкеп соғуы мүмкін, себебі бәрібір бұған көп ақша төленбейді деп ойлайсыз.

Түп құндылықтар деп аталатын бір тобы ұнамды түп нәтижелерді қамтиды. Бұлар – адамның бүкіл ғұмырында қол жеткізуді қалайтын мақсаттары. Амал құндылықтары деп аталатын басқа тобы ұнамды мінез-құлық тәртібі немесе түпкі құндылықтарға жету құралдарын қамтиды. Біздің әрқайсымыз соңғы нәтиже (түпкі құндылықтар) мен құралдардың (амал құндылықтары) екеуін де ұстанамыз. Бұл санаттар жеке адамдардың нанымын емес, трендтерді білдіретіндіктен, есте сақтаған абзал.

Ұрпақтар құндылықтары туралы ойлау қызықты болғанымен, бұл жіктеуге зерделі зерттеу жасалмағанын естен шығармаңыз. Ертеде жүрізілген зерттеулер әдістемелік кедергілерге тап басу қиынға соқты. Зерттеулер осы мәселе бойынша жасалған көптеген тұжырымдар әсірелеуден туындағанын немесе қате болып шыққан анықтады. Ұрпақтар арасындағы шын айырмашылықтар көп жағдайда танымал тұжырымдармен сәйкес келмейді. Мысалы бос уақытқа негіздеген құндылық бәби бумелерден бастап Y ұрпағына дейінгі буында Y ұрпағында алдыңғы буынға қарағанда альтуристік жұмыс құндылықтары

басымырақ болды дегенді дәлелдей алмады. Ұрпақтарға жіктеу бізге өз қатарымызды және басқа буындарды жақсырақ түсінуге көмектесуі мүмкін, бірақ біз олардың шегін бағалай да білуіміз керек[125].

Осы тұрғыда «құзырет», «құзыреттілік» ұғымдарының анықтамаларына тоқталсақ. А.В. Хуторской мынадай анықтама береді: «Компетенция – совокупность взаимосвязанных качеств личности (знаний, умений, навыков, способов деятельности), задаваемых по отношению к определенному кругу предметов и процессов и необходимых, чтобы качественно продуктивно действовать по отношению к ним. Компетентность – владение, обладание человеком соответствующей компетенцией, включающей его личностное отношение к ней и предмету деятельности» [13].

«Құзыреттілік» ұғымы «құзыр» ұғымы терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігінде "құзыреттілік" деген сөзден шыққан туынды сөз болып табылады: "құзыреттілік" - тұтастай алғанда қандай да бір тапсырманы орындау немесе қандай да бір іс-әрекетті орындау қабілеті". Ұлттық энциклопедиясында "құзыреттілік" – нақты органның немесе лауазымды тұлғаның заңмен белгіленген өкілеттіктерінің, құқықтары мен міндеттерінің жиынтығы деп көрсетілген. Сонымен қатар, педагогикалық білім беру теориясында құзыреттілік-бұл маманның білім мен өмірлік тәжірибені, құндылықтар мен қабілеттерді пайдалану қажет болатын нақты жағдайларда іс-әрекеттегі мәселелерін шешу мүмкіндігін анықтайтын интегралды сипаттама[14].

А. В. Хуторской құзыреттілік тұрғыдан білім берудің мазмұнында синонимді түрде жиі қолданылып жүрген «құзырет» және «құзыреттілік» ұғымдарын жалпы және жекеше ажыратып қарау керектігін ұсына отырып, былайша айқындайды.

Құзырет-тұлғаның өзара байланысты (білімділік, дағды, әрекет қабылеттілігі) қасиеттерінің белгілі бір заттар мен процестерге қатысты сапалы өнімділік әрекеті. Құзыреттілік – тиісті құзыреттілікке сәйкес келетін адамға ие болу, басшылық жасау деп көрсетеді. Құзыреттілік табиғаты бағдарлы мақсат контекстіндегі өзіндік дамуының, қызметтік, тұлғалық тәжірибені жинақтауға бағытталған құзыр ұғымы негізінде ашылады.

Сонымен қатар, сын ойлауды, рефлексияны, өз позициясын анықтай білуді, өзін бағалайтын ойды дамытуды және өмір бойы білім алуды қажет ететіні анық. Психологиялық зерттеулерде құзыреттілік тұлғаның белгілі бір іс-әрекеттің тиімді орындалуын қамтамасыз ететін психологиялық қасиеттердің жиынтығы ретінде көрінеді. Құзыреттілік қай салаға жататынына қарамастан, ол жүйелі түрде жаңа ресурстармен толықтырылады. Кейбір ғалымдардың пікірінше, құзыреттілік-бұл мүмкіндікті көрсететін жалпы Бағалау термині, іс-әрекеттегі "істі білу". Әдетте, бұл термин белгілі бір әлеуметтік-кәсіби мәртебесі бар тұлғаға қолданылады, ол олардың білімі, ұғымдары мен дағдыларының шешілетін міндеттердің күрделілігінің нақты деңгейіне, орындалатын міндеттерге сәйкестігін сипаттайды[14,276].

Белгілі психолог И. А. Зимняяның [15] пікірінше жауапкершілік-бұл ішкі, әлеуметтік, шығармашылық психологияның жаңа құрылымы, жауапкершілік әрекет ете алатын адамның бейнесін сипаттайтын білім, идеялар, нұсқаулықтар, құндылықтар, қатынастар жүйесі сипатталады.

1. *Адамға жеке тұлға, субъект, ретінде қарайтын құзыреттіліктер:*
-денсаулық сақтау құзыреттілігі: салауатты өмір салты нормаларын сақтау, темекі шегудің қауіптілігін білу, тұлғаның дене тәрбиесі, еркіндік, өмір түрін таңдауға жауапкершілік; интегративті құзыреттілік: білімді құрылымға бөлу, алған білімді кеңейту
-азаматтық құзыреттілік: азаматтың құқықтары мен міндеттерін білу және сақтау; еркіндік және жауапкершілік, өзіне сенімділік, азаматтық борышы;
-өзін-өзі жетілдіру құзыреттілігі: өзін-өзі реттеу, өзін-өзі дамыту, өмірдің мәні, тілдік даму, ана тілі мәдениетін меңгеру, шет тілін меңгеру;

2. *Тұлға мен әлеуметтік салаға әлеуметтік әсер ету құзыреттілігі:*
-әлеуметтік өзара әрекеттестіктің құзыреті: қоғамға, қоғамға, ұжымға, отбасына, ынтымақтастыққа, төзімділікке, басқа нәсілге, жынысқа, ұлтқа, мәртебеге, дінге, рөлге және

т. б қарым-қатынастағы құзыреттілік: ауызша, жазбаша, диалогтық, монологиялық, дәстүрлерді білу, сәйкестік, іскерлік жазу. және т. б.

3.Тұлғаға қызметіне қатысты құзыреттілік:

-танымдық іс-әрекеттің құзыреттілігі: танымдық міндеттерді қою және шешу, стандартты емес шешімдер, проблемалық жағдайлары;

-қызмет құзыреттілігі: ойын, оқу, еңбек, қызметтің, іс-қимылдың құралдары мен түрлері;

-ақпараттық технологиялардың құзыреті: қабылдау, өңдеу, ақпарат беру, бұқаралық ақпарат құралдары, мультимедиялық технологиялар, Компьютерлік сауаттылық, электронды білім Томас Дуран адамның жаңа қоғамның құзыреттілік деңгейлері ретінде қарастырады: қабілеттер, ақпарат, білім, дағдылар, ноу - хау, құзыреттілік.

Ғылыми психолог М. Кордуэлл"А-дан Я-ға дейінгі Психология" анықтамалық сөздігінде адам құзыреттілігінің түрін анықтауды ұсынады: танымдық құзыреттілік-мәселені шешу және мақсатқа жету мүмкіндігі; әлеуметтік құзыреттілік-басқа адамдармен қарым-қатынас орнату мүмкіндігі.

Осы орайда біз «құзырет құзыреттілік» ұғымдарының мәнін ашу мақсатында зерттеген ғалымдарының анықтамаларын топтастырып,кесте түрінде көрсетуге талпыныс жасадық. (кесте 1)

Кесте 1. Шетелдік, ресейлік,отандық ғалымдардың құзырет құзыреттілік ұғымдарына берген анықтамалары:

Ғалым	Құзырет	Құзыреттілік
А. В. Хуторской	Тұлғаның өзара байланысты (білімділік, біліктілік, дағды, әрекет қабілеттілігі) қасиеттерінің белгілі бір заттар мен процестерге қатысты сапалы өнімділік әрекеті.	Тиісті құзыреттілікке сәйкес келетін адамға ие болу, басшылық жасау деп көрсетеді Құзыреттілік табиғаты бағдарлы мақсат контекстіндегі өзіндік дамуының, қызметтік, тұлғалық тәжірибені жинақтауға бағытталған құзыр ұғымы негізінде ашылады.
А.К. Маркова	Тұжырымдамасында кәсіби құзырет тектік түсінік болып табылады.	Бұл қоғамға белгілі бір білім мен дағдыларды игеру және оған сәйкес қабілеттер мен кәсіби маңызды қасиеттерге ие болу үшін қажет іс-әрекеттің пайда болуының тарихи формасы.
С.И. Ожегов	Белгілі бір мәселені жан-жақты білу»	«Құзыреттілік – біреудің бір топ мәселе төңірегінде жақсы хабардарлығы».
Ильченко О.А	Бұл маманның кәсіптік тапсырмалардың белгілі бір класын шешу қабілеті.	Бұл құзыреттілік жиынтығы, белгілі бір пән бойынша тиімді қызмет үшін қажетті білім мен тәжірибенің болуы.
Нестерова В.В. Белкина А.С	Адамның бойындағы барлық қасиеттерінің жиындығы	Адам бойындағы жеке қасиетінің жиындығы.
Ю.Орлов	Маманның жоғарлау үшін қалай іздену керектігін сипаттау	Өз жұмысына жауапкершілікпен қарайтын маман Мамандың кәсіби шеберлігінің көрсете білуі.
Борытко	Бұл білім алушының білім беру дайындығына қойылған талап, оның кәсіби рөлінің сипаттамасы	Осы талапқа сәйкестік шарасы, құзыреттілікті меңгеру дәрежесі, адамның жеке сипаттамасы.

Қазіргі кезеңдегі білім беру мақсаттарының жиынтығы тұғырлы құзыреттіліктерді дамытуды көздейді,оның негіздеріне көп мәдениетті қоғамда өмір сүруге қабілеттілік, білімді практиканың қажеттіліктерімен байланыстыру икемділігі, өмірлік жағдаятты бара-бар бағалай алу және проблеманың шешу жолдарын табу кіреді. Құзыреттілікті ғылыми-теориялық негізде зерттеу жұмыстары (В.А.Сластенин, И.Ф.Исаев, Е.Н.Шиянов Л.А.Петровская және т.б.) жалпы білім беру саласын құзыреттілік тұрғыдан зерттеу (И.А.Зимняя, Н.А.Гришанова т.б.) еңбектерінен басталғаны белгілі.

Білім беру парадигмасын өзгертудің немесе одан шығудың басқа модельдерін В.С.Леднев пен М. С. Каган ұсынады.Олардың пікірінше, білім беру мазмұнының негізі

ғылыми пән емес, тұлғаның іс-әрекеті болуы керек. Оның түрлеріне тәжірбиелік, трансформациялық, танымдық, қарым-қатынас, құндылық-бағдарлық және көркемдік-эстетикалық құзыреттер жатады. Құзыреттілік тәсілде бірінші орынға студенттердің алған білімі туралы хабардарлығы емес, проблемаларды шешу қабілеті қойылуы керек.

Әдебиет:

1. ҚР Білім беру реформасы Астана-2017 ж.
2. Н.Ә. Назарбаев. «Интеллектуалды ұлт – 2020» ұлттық жоба Нұрсұлтан 2020ж 4-76
3. Пути модернизации системы воспитания на основе общечеловеческих и национальных ценностей и новаторских педагогических подходов. <https://nao.kz>
4. Мұсабаев Ғ.Ғ. Орысша-қазақша сөздік / жалпы редакцияны басқарған Ғ.Ғ.Мұсабаев, Н.Т.Сауранбаев. (О-Я). – Алматы: Қазақ Совет энциклопедиясының бас редакциясы, 1981. - Т.1. - 588 б.
5. Грейс Крайг., Дон Бокум. Психология развития. -9-е издание.- СПб.:Питер,2006.-940 с.
6. Orazbayeva Kuldarkhan Onalbekovna. The theme is: "Formation of the professional competence of future teachers in the conditions of globalization" on specialty: 6D010300 - Pedagogy and Psychology. <http://kaznpu.kz>
7. Жуков Ю.М. Проблемы совершенствования коммуникативной компетентности // Материалы докладов Международной конф. «Психология общения 2000: проблемы и перспективы». – М., 2000. – С. 118-120 с.
8. Нұрлыбекова А.Б. Анализ теоретических проблем руководство качеством образовательных процессов // Материалы Международной научно-практической конференции, Алматы, 18-19 мая, 2004. - С.416-421.
9. M. Fakkelm. PeetersW. A. M. Vollebergh Testing sampling bias in estimates of adolescent social competence and behavioral control// Developmental Cognitive Neuroscience 22 October2020 <https://www.sciencedirect.com/search?q=social%20competence%20of%20schoolchildren>
10. Теоретические основы и методика филологического образования младших школьников. <http://elibrary.ru>
11. Бринкерхоф Д. Әлеуметтану негіздері. - SAGE Publications Нұрсұлтан, 2017. - 456 б.
12. Ильясова М.І. Білім беруді ұйымдастырушылардың басқаруды жете білушілігі (компетентность)// Менеджмент в образовании, 2002. - №3. - С 103.
13. Heewon Lee GrayPamela A. Koch Jennifer Di Noia Validity and Reliability of Behavior and Theory-Based Psychosocial Determinants Measures, Using Audience Response System Technology in Urban Upper-Elementary Schoolchildren// Journal of Nutrition Education and Behavior July August2016. <https://www.sciencedirect.com/search?q=social%20competence%20of%20schoolchildren>
14. Алексеева М.С. Ключевые компетенции-новая парадигма результата // Высшее образование сегодня. - 2003. - №5. – С. 34-42.
15. Кабанова-Меллер Е.Н. Формирование примеров умственной деятельности и умственного развития учащихся. – М.: Просвещение, 2008. – 288 с.

ӘОЖ 378.14

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТЫҢ ОТБАСЫМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУГЕ ДАЙЫНДЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ПРИНЦИПТЕРІ

Шукеев А.С., Баженова Э.Д.

(Ы. Алтынсарин атындағы Арқалық педагогикалық институты, Арқалық қ.,
Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.)

Болашақ педагог-психологтың отбасымен жұмыс істеуге дайындығын қалыптастыру міндеттерін іске асырудың негізгі жолдарын анықтау үшін отбасымен психологиялық-педагогикалық жұмысқа дайындықта тиімділік үшін студенттермен нәтижелі өзара әрекеттесудің негізгі жүйе құраушы принциптерін ашу қажет. Біздің ойымызша мұндай маңызды принциптер:

- 1) отбасына құндылық ретінде көзқарасты қалыптастыру принципі,
- 2) ынтымақтастық қағидаты,
- 3) белсенділік принципі,
- 4) ЖОО - да оқытудың тәрбие функциясын күшейту қағидаты,
- 5) Педагогика және психология бойынша білімді интеграциялау принципі.

Жоғарыда келтірілген принциптердің көпшілігі жалпы бағытта болатындығын атап өткен жөн, бірақ олардың әрқайсысы болашақ педагог-психологтың отбасымен жұмыс істеуге

дайындығын қалыптастыруда бірқатар ерекшеліктерге ие, бұл олардың жиынтығын отбасымен психологиялық-педагогикалық жұмысқа дайындықты қалыптастырудың белгілі бір әдіснамалық негізі деп санауға болатындығын растауға мүмкіндік береді. Әр қағиданы толығырақ қарастырайық.

Қоғамның әлеуметтік, экономикалық және рухани салаларында болып жатқан өзгерістер бұрын маңызды құндылықтардың жоғалуы және жаңаларының пайда болуы адамдардың, әсіресе жастардың дүниетанымының дамуына айтарлықтай әсер етеді. Уақыттың талабы құндылық парадигмасына көшу болып табылады, ол құндылық санасын, құндылық мінез-құлқын, өзіне, айналасындағыларға құндылық қатынасын, өзінің кәсіби қызметін, қоршаған әлемге үйретуді қалыптастыруға бағытталған.

Университет құндылықтардың жаңа жүйесін қалыптастырудың маңызды факторы болуы керек, болашақ педагог-психологтардың отбасына құндылық ретінде қарауына дайындығын қалыптастыру үшін өзінің тәрбиелік әлеуетін пайдалануы керек. Сондықтан, университеттің оқу-тәрбие процесінде отбасының құндылығын отбасы психологиясы және отбасылық кеңес беру курсының мазмұнында өзектендіру қажет, ол басқа пәндерден айырмашылығы болашақ педагог-психологтарда отбасымен жұмыс істеуге дайындықты қалыптастыру үшін ерекше әлеуетке ие.

Құндылық өзегі ретінде біз жалпыадамзаттық құндылықты-отбасын қабылдадық. Отбасы-болашақ тұлғаның негізі қаланатын қоғамның бастапқы құрылымдық бірлігі. Көптеген жылдар бойы біздің елімізде бала кезінен бастап қоғамдық-мемлекеттік тәрбиеге бағдарлану басым болды, бұл көптеген ата-аналарды нақты тәрбие қызметінен айырды. Бүгінгі таңда білім беру мекемелері мен отбасының міндеті-адамдарда өз ұрпағы, тегі, өмірдегі адамның тамыры, балалары үшін жауапкершілік үшін мақтаныш сезімін ояту. Біз өз отбасымыздың тарихын білуіміз керек, ата-бабаларымыздың бейнелері мен іс-әрекеттерін зерттеп, ұрпақ жалғастыру, отбасылық дәстүрлерді сақтау және құрметтеу туралы қамқорлық жасауымыз керек.

Қоғамның материалдық және рухани мәдениетінің белгілі бір құндылықтарына тұрақты көзқарастар түрінде адамның қоршаған әлемге және өзіне тұрақты қарым-қатынас жүйесі құндылық бағдары деп аталады. В. А. Ядов жеке тұлғаның құндылық бағдарлары идеалға сәйкес өмірлік мақсаттардың құндылық иерархиясын - алыс, орта, жақын, сондай-ақ эталон ретінде әрекет ететін мінез-құлық нормалары туралы идеяларды қалыптастырады деп санайды. Құндылық қатынастары, көзқарастар мен бағдарлар адамның мінез-құлқының ішкі реттеушілері болып табылады. Студенттің отбасының құндылығы қаншалықты дамыған, сондықтан болашақ педагог-психологтың отбасымен жұмыс істеуге деген қызығушылығы туралы айтуға болады.

Неке және отбасы қызығушылық әрқашан тұрақты және жаппай болған осындай құбылыстардың қатарына жатады. Қоғам үшін бұл әлеуметтік институттарды білу және олардың дамуын бағыттау мүмкіндігі өте маңызды, өйткені халықтың көбеюі, рухани құндылықтарды құру және беру олардың жағдайына байланысты. Өркениет дәуірінде отбасының адамдардың әлеуметтік және жеке өмірінде алған маңызы оны зерттеуге салыстырмалы түрде ерте пайда болған және тұрақты қызығушылық тудырды. Еліміздің түкпір-түкпірінен келген ғалымдар отбасындағы тәрбиеге үлкен орын береді. Кітаптарға сүйене отырып тәрбиелеу мүмкін емес, өйткені әр бала ерекше жеке; кітаптарсыз тәрбиелеу ақылға қонымсыз: халықтардың даналығын, мыңжылдықтардың даналығын ешкім жеңе алмайды; кітаптардың көмегімен, кітаптарға сүйене отырып, әлемдік тәжірибені ескере отырып, тәрбиелеу әдеттегі және кейде қауіпті қателіктерді қайталамау, уақыт пен күш-жігерді үнемдеу, өсу дегенді білдіреді және тәрбиеші ретінде дамиды.

Отбасылық тәрбие-бұл қажетті нәтижеге жету үшін ата-аналардың және басқа отбасы мүшелерінің балаларға әсер ету процестерінің жалпы атауы. Әлеуметтік, отбасылық және мектеп тәрбиесі ажырамас бірлікте жүзеге асырылады.

Отбасының шешуші рөлі оның бойында өсіп келе жатқан адамның физикалық және рухани өмірінің бүкіл кешеніне терең әсер етуімен байланысты.

Балаға арналған Отбасы-бұл тіршілік ету ортасы да, білім беру ортасы да. Отбасының әсері, әсіресе баланың өмірінің алғашқы кезеңінде, басқа тәрбиелік әсерлерден әлдеқайда жоғары. Зерттеулерге сәйкес, мұндағы отбасы мектепті де, бұқаралық ақпарат құралдарын да,

қоғамдық ұйымдарды, еңбек ұжымдарын, достарын, әдебиет пен өнердің әсерін көрсетеді. Келесі тәуелділікті байқауға болады: адамның қалыптасуының мұрты, ең алдымен, отбасымен анықталады. Отбасы неғұрлым жақсы болса және ол тәрбиеге неғұрлым жақсы әсер етсе, адамның физикалық, адамгершілік, еңбек тәрбиесінің нәтижелері соғұрлым жоғары болады. Сирек жағдайларды қоспағанда, жеке тұлғаны қалыптастырудағы отбасының рөлі тәуелділікпен анықталады: қай отбасы, осындай және онда өскен адам [1].

Бұл тәуелділік ұзақ уақыт бойы іс жүзінде қолданылған. Отбасы мен бала бір - бірінің айнадағы бейнесі деп айтуға болады. Егер отбасы жеке тұлғаның қалыптасу процестері мен нәтижелеріне қатты әсер етсе, онда, әрине, дұрыс тәрбиелік әсерді ұйымдастыруда қоғам мен мемлекет отбасына басымдық беруі керек. Мықты, дені сау, рухани отбасылар-қуатты мемлекет [2].

Бірақ біздің қазіргі қоғамда шығу жолдары әлі анық емес отбасылық дағдарыс барған сайын байқалады. Дағдарыс-бұл отбасы өзінің негізгі функциясын - бала тәрбиесін нашар жүзеге асырады.

Неке мен отбасына деген жеңіл-желпі көзқарас, дәстүрлерді, адамгершілік принциптерін ұмытып кету, цинизм мен маскүнемдік, өзін-өзі тәрбиелеудің болмауы және жыныстық азғындық, ажырасудың жоғары пайызы бала тәрбиесіне ең зиянды түрде әсер ететінін атап өтуге болады.

Балада бастапқы идеялар, құндылық бағдарлары және әлеуметтік көзқарастар отбасында және отбасы арқылы қалыптасатыны белгілі.

Сондықтан қорытынды жасауға болады: отбасының балаға әсері барлық басқа тәрбиелік ДДҰ-дан күшті іс-әрекеттер. Ол қартайған сайын әлсірейді, бірақ ешқашан толық жоғалмайды; отбасында отбасынан басқа еш жерде қалыптаспайтын қасиеттер қалыптасады; отбасы жеке тұлғаны әлеуметтендіруді жүзеге асырады, оның физикалық, моральдық және еңбек тәрбиесіндегі күш-жігерінің шоғырланған көрінісі болып табылады. Қоғам мүшелері отбасынан шығады, қандай отбасы - қоғам; отбасы дәстүрлердің сабақтастығын қамтамасыз етеді; отбасының маңызды функциясы-азаматты, болашақ отбасын тәрбиелеу; отбасы мамандық тандауға айтарлықтай әсер етеді [1, 20 б.].

Қазіргі отбасылар жақсы уақытты бастан кешірмейді. Қазіргі отбасылардың көпшілігінде ата-аналардың негізгі күші мен уақыты материалдық қамтамасыз етуге жұмсалады, бірақ балалардың рухани қалыптасуы мен дамуына емес. Ата-аналардың балалармен рухани байланысы, олардың бірлескен әрекеттері, өкінішке орай, көптеген отбасылар үшін қолайсыз сән-салтанат болып қала береді. Ата — аналардың балалармен қарым-қатынасы негізінен баланың мектепте оқуын бақылауға, ал бақылаудың өзі қандай бағалар алынғанын анықтауға байланысты. Отбасындағы балалардың қанағаттанарлықсыз тәрбиесінің ең жақсы себептерінің ішінде біз мыналарды атап өтеміз.

1. Ата-аналардың негізгі уақыты күнкөріс қаражатын (жалақы, азық-түлік, тауарлар және т.б.) өндіруге жұмсалған кезде көптеген еңбек отбасыларының экономикалық деңгейі төмен.

2. Қоғамдық өмірдің төмен мәдениеті, Қос мораль, биліктің екіжүзділігі, әлеуметтік шиеленіс, ертеңгі күннің белгісіздігі, жұмысынан айырылу қаупі, аурудан қорқу және адамдарды жүйке кернеуі мен стресстің жоғарылауына әкелетін басқа себептер.

3. Отбасындағы әйелге — жұмысқа да, отбасына да қос жүктеме. Зерттеу көрсеткендей, балалары бар қарапайым отбасылардағы қала тұрғындарының еңбек жүктемесі аптасына 77 сағатты құрайды, оның ішінде үйде-36 сағ. жексенбіні қоса алғанда, әйел ананың орташа жұмыс күні-11 сағ.

4. Көптеген әлеуметтік-тұрмыстық және моральдық себептердің салдары болып табылатын ажырасулардың жоғары пайызы. Ажырасу әрқашан ата-ана мәселесі болып табылады.

5. Күйеуі тек әйеліне бала тәрбиесінде көмектеседі деген қоғамдық пікір. Бала күтімі бойынша жеңілдіктер отбасы емес, әйел. Әзірге заңнама бала тәрбиесі әйел ананың қасиетті міндеті болып қала беретін ережені бекітеді. Бала тәрбиесінде әке мен ананың заңмен жарияланған тең құқығы іс жүзінде бұзылады.

6. Күннен-күнге шиеленісіп келе жатқан ұрпақтар арасындағы қақтығыстардың шиеленісуі. Отбасылық кісі өлтіру туралы ақпарат баспасөз беттерінен жойылмайды.

7. Отбасы мен мектеп арасындағы алшақтықты арттыру. Көптеген себептерге байланысты беделсіз және тартымсыз болған қарапайым жалпы білім беретін мектеп отбасының көмекшісі рөлін атқарудан дерлік жойылды. Ал жаңа қоғамдық институттар пайда болғанымен, әлі күшейе қойған жоқ және отбасына пәрменді көмек көрсете алмады [3].

Соңғы 60-70 жылда алғаш рет біздің қоғам балалар панасыздығы проблемасына тап болды. Балалардың кейбір бөлігі (шамамен 5-6%) отбасылық жайлылықтан мүлдем айырылған. Елімізде олардың саны үнемі өсіп келе жатқан қоғамдық оқу орындарының желісін құра отырып, мемлекет оларға қамқорлық жасауға мәжбүр. Балалар баспаналары, балалар үйлері, мектеп-интернаттар, арнайы топтар мен арнайы мекемелер мыңдаған балалардың ата-аналарының баспанасын ауыстырады.

Педагогика отбасы дағдарысын еңсеру және оның тәрбиелік әсерін арттыру үшін не ұсына алады?

Педагогикалық теория бұл тұрғыда жаңа ештеңе аша алмайды: тәрбиенің әлеуметтік, экономикалық қатынастардың даму деңгейіне тәуелділігінің жалпы заңдылықтары сөзсіз әрекет етеді. Мұғалімдер өз қызметін жоспарда қайта құруда [4]:

- отбасындағы қатынастарды ізгілендіру. Авторитарлық ықпал, заң алдындағы жауапкершілік, талаптар, қорқыту қазірдің өзінде таусылды — адамдар жоғалтатын ештеңе болмаған кезде, бұл шаралар нәтиже бермейді. Тек мейірімділік, мейірімділік, нақты көмек, мұғалімнің қызығушылығы адасқан ата-аналардың жүректерін ашады және олардың балаларының жақсы болашағы үшін күресте қолдарын түсіруіне жол бермейді;

- адамдарды рухани құтқаруда мектеп пен шіркеудің күш-жігерін біріктіру, бұл күш-жігерді жалпы қызметке емес, нақты отбасылардағы нақты мәселелерді шешуге бағыттау [5].

Әлем өзгеруде және педагогика осы өзгерістерге ілесуі керек. Ұрпақтар арасындағы қақтығыстар мәңгілік болып қала береді, бірақ оларды шешудің жаңа жолдары болуы керек. Отбасылық драмалардың ішкі, жасырын серіппелерін терең түсінетін мұғалім оларды ата-аналарына айтуы керек.

Ата-аналардың, тәрбиешілердің және балалардың қарым-қатынасы күрделі мәселе. Оның күрделілігі-адами қатынастардың жасырын, жақын табиғатында, оларға "сыртқы" енудің қиындықтары мен ұқыптылығында.

Сондықтан болашақ педагог-психологтардың құндылығы ретінде отбасына деген көзқарасты қалыптастыру отбасымен жұмыс істеуге дайындықта өте маңызды. Біз бұл принципті зерттеуіміздің негізіне қойдық

Отбасына деген көзқарасты құндылық ретінде қалыптастыру принципіне сүйене отырып, ынтымақтастық принципіне көшу қисынды, өйткені студенттік уақыт адамның өмірінде өте қарқынды, ол өзінің өмір салтын таңдаудың сөзсіз алдында тұрған кезде; немесе жай ғана орындаушылық (оның ішінде әрдайым авторитаризм жасырылады) немесе шығармашылық (әдетте демократиялық бастаумен сипатталады). Бұл жағдайда мұғалім мен болашақ педагог-психологтардың отбасымен жұмыс істеуге дайындықты қалыптастырудағы ынтымақтастығы маңызды және оның тиімділігі, ең алдымен, осы процестің құрамдас бөліктерінің бірлігі мен тәуелсіздігін қамтитын педагогикалық процестің тұтастығының шарты болып табылады (яғни, тәрбие, оқыту, дамыту) [6].

Оқу-тәрбие процесінің барлық компоненттеріне тән жалпылықтың болуы және олардың өзіндік ерекшеліктерін сақтау, педагогикалық процеске кіретін ішкі және оқшауланған жүйелердің тұтастығы мен бағыныштылығы және егер білім беру жүйесінің мақсаты студенттің жеке тұлға ретінде, тіршілік субъектісі ретінде дамуы болса, онда мұғалімдер мен студенттердің отбасымен психологиялық-педагогикалық жұмысқа дайындалудағы ынтымақтастығының шындығы әрқашан мүмкін. Мұның бәрі психологиялық тепе-теңдік, отбасының құндылығы, белсенділік пен өзін-өзі жетілдіру қабілеті сияқты қасиеттерді дамыту және тәрбиелеу процесінде орын алады.

Педагогтардың қызметі осы көп қырлы тақырыптың әртүрлі аспектілері қарастырылатын отбасылық қатынастар саласындағы психологтардың, педагогтардың, әлеуметтанушылардың көп

жылдық жұмысының нәтижелерін жалпылауға бағытталған. Олардың мақсаты студенттерді қазіргі заманғы отбасының негізгі мәселелерімен, отбасылық-неке қатынастарының даму тенденцияларымен, сондай-ақ отбасылық мәселелерді зерттеу және түзету әдістерімен таныстыру.

Болашақ педагог-психологтың отбасымен жұмыс істеуге дайындығын қалыптастыруда ынтымақтастық принципін қолдану туралы мәселені қарастыра отырып, мұндай процесті ұйымдастыру білім алу маңызды болып саналатын, бірақ жастарды тәуелсіз жұмыс өміріне дайындаудың жалғыз және негізгі құралы болып саналмайтын және барлық қызметті ізгілендіру қажеттілігі танылған білім беру ортасында ғана мүмкін болатындығын атап өткен жөн.. қоғамдық құрылым ретінде. Ынтымақтастық жеке және кәсіби дамыған адамды тәрбиелеуді ұйымдастырудың гуманистік тәсілдерін біріктіретіндіктен, оны жас адамды әлеуметтік-мәдени және адамгершілік құндылықтармен таныстыруға, оның отбасымен психологиялық-педагогикалық жұмысқа дайындығына барынша ықпал ететін осындай пәндік және тәрбиелік кеңістікті құруға бағытталған оқытушы қызметінің ерекше саласы ретінде анықтауға болады.

Алайда, ұйымдастыру процесінің өзі оның мазмұнының элементтері толық ескерілетіндей сәтті болады, олардың студенттердің өміріндегі ұйымдағы оң нәтижелерге қол жеткізуге әсер ету қабілеті, яғни.бұл принциптің жас адамның өзінің Жеке және кәсіби дайындығына қабілеттілігін дамытуға ықпал етудегі тиімділігі оны ұйымдастырудың шараларына сәйкес келеді[7].

Бұл процестің анықтамалық нүктесі мұғалімдер мен психологтарды жаңа тәрбиеленушілердің тұлғаларымен терең таныстырудан, олардың қоғаммен бірге өмір сүру тәжірибесін зерттеуден басталады. Бірінші курс студенттерімен алғашқы әңгімелер олардың қоғамдастықтағы серіктестік аясында өзін-өзі тануын ынталандыруды, сондай-ақ жас жігітті рухани болмыстың жаңа бейнесіне жылжыту мүмкіндігін қамтиды, бұл одан көптеген "терең" сұрақтарға жауап іздеуді талап етеді.оның өмірі мен кәсіби қызметінің тонусының жағдайы байланысты болатын жауаптар алу.

Содан кейін студенттердің жеке қасиеттері, олардың дамуының жай-күйі мен ерекшеліктері туралы ақпарат ала отырып, оқытушылар ұжымы осы ортада нақты қол жеткізуге болатын жан-жақты даму деңгейіне бағытталған тәрбие жүйесін жүзеге асырады.

Ынтымақтастықтың тағы бір құралы деп атауға болмайды, өйткені интеллект-мұғалім мен студенттің рухани Достастығы, олардың жалпы өмірінің үстемдігіне айнала отырып, соңғы Жеке және кәсіби қасиеттердің дамуына жағдай жасайды. Осылайша, оқытушылар мен болашақ педагог-психологтар арасындағы жеке және кәсіби ынтымақтастық процесі студенттердің отбасымен психологиялық-педагогикалық жұмысқа дайындығын қалыптастыруды күшейтуге бағытталған педагогикалық іс-әрекет процесі болып табылады деген қорытынды жасауға болады. Бұл процестің басым бөлігі отбасымен сәтті психологиялық-педагогикалық жұмысқа кәсіби және жеке дайын мамандарды тәрбиелеуді мақсат ету болып табылады [8].

Тәжірибе көрсеткендей, адамның белсенділігі және оның бірлесіп жетілу қажеттіліктері диалог қағидаты бойынша құрылған басқа адамдармен қарым-қатынас жағдайында одан әрі дамиды. Диалог-көп қырлы ұғым. Бұл тек ауызша сөздермен алмасуды ғана емес, ең алдымен қарым-қатынас серіктестерінің олардың теңдігіне, эмоционалды ашықтығына және басқа адамға деген сеніміне негізделген қарым-қатынасының сипаттамасын білдіреді, яғни.оны ішкі әлеміне құндылық ретінде қабылдау. Диалог өзара жеке дамуға және оған шығармашылық қатысуға жағдай жасайды. Бұл субъект - субъектілік қатынастардың басымдылығын қамтамасыз ететін тәрбиедегі диалогтық тәсіл, яғни тәрбиешінің басшылық ұстанымы және тәрбиеленушінің бағынышты ұстанымы ынтымақтастықтағы адамдардың тең қатынастарына айналады. Бұл педагогикалық процеске қатысушылардың рөлі мен функцияларын өзгертеді. Мұғалім оқытпайды, тәрбиелемейді, бірақ өз қамқорлығындағы адамның дамуға деген ұмтылысын ынталандырады, оның өзін-өзі қозғалуына жағдай жасайды. Диалог принципі мұғалімдер мен студенттердің ұтымды қарым-қатынасының шарттарын анықтауға мүмкіндік береді, осы шарттарға толығырақ тоқталайық.

Кейде тәрбиешілер мен тәрбиеленушілер арасындағы қақтығыстар бұрыннан бар жаман қатынастардың сыртқы белгілері болып табылады және оқушыларды өзгерту үшін бұл қатынастарды өзгерту жеткілікті. Бұл жаңа қатынастардың басты сипаттамасы-мұғалімнің жас жігіттің жеке өсуіне, оның дамуына, жақсы өмір сүруіне, адамдармен тіл табыса білуге деген ұмтылысы. Мұндай "көмекші" қатынастардың негізгі компоненттері-

мұғалімнің шынайылығы, оның әрқашан және кез-келген жағдайда өзін-өзі ұстай білуі; оның қамқорлығын қабылдау және түсіну. Жастармен қарым-қатынастағы шынайылық әрқашан диалогтық қарым-қатынас орнатуда маңызды және олардың тәрбиесі мен дамуында сәттілікті қамтамасыз етеді [9].

Педагогикалық практикадан өту кезеңінде студенттердің оқушылардың ата-аналарымен ынтымақтастығын атап өту маңызды. "Проблемалық", "қиын", "тентек", "мүмкін емес" балалар "кешендермен", "бітелген", "бақытсыз" - бұл әрқашан отбасындағы дұрыс қалыптаспаған қатынастардың нәтижесі. Соңғы онжылдықтарда психология бірқатар керемет жаңалықтар ашты. Олардың бірі-ересек адамның баламен қарым-қатынас стилінің маңыздылығы туралы. Балаларға және олардың ата-аналарына психологиялық көмек көрсетудің әлемдік тәжірибесі көрсеткендей, егер отбасында қолайлы қарым-қатынас климатын құру мүмкін болса, балалармен өте қиын мәселелер де шешіледі.

Отбасын баланың психологиялық әл-ауқатын қамтамасыз етудің маңызды шарты ретінде қарастыра отырып, біз келесі ережелерге сүйенеміз:

1. Баланың дамуындағы қиындықтарды тікелей анықтайтын" қалыпты "және" бұзылған " ата-аналық қатынастар бар;

2. Баланың сәтті дамуы үшін ерлі-зайыптылық және бала-ата-аналық қатынастардың проблемаларын түсіну және баланың тәрбиесіне отбасының әсерін үйлестіру қажет.

Отбасы белгілі бір құрылыммен, белгілі ішкі құрылымымен және оның мүшелерін топтастырумен сипатталады. Отбасы өмірінің негізі - қарым-қатынас жүйесі-тұлғааралық, отбасылық және сыртқы байланыстар, бірлескен іс-шаралар барысында да, демалыс кезінде де өзара әрекеттесу, ақпарат алмасу, өзара тәрбиелік және жұмылдыру әсерлері, өзара көмек, ойлар мен іс-әрекеттердің бірлігіне ұмтылу, сондай-ақ әр отбасы мүшесінің жеке ерекшеліктері. Ерте балалық шақта жасөспірімдерде, содан кейін ересектерде түзетуге әлсіз болатын негізгі құрылымдар мен қондырғылар салынады. Баланың жеке басын дамыту үшін отбасылық қатынастарды үйлестіру маңызды. Әдетте, балалардағы қиындықтар отбасындағы қарым-қатынастың проекциясы ретінде қызмет етеді. Сондықтан болашақ педагог-психологтардың ата-аналармен ынтымақтастығы өте маңызды. Бүгінгі шындыққа сүйене отырып, біздің қоғамға бүгінде зерттеуші мамандар, жасампаз мамандар, интеллект деңгейі жоғары мамандар қажет екенін атап өткен жөн[10].

Ынтымақтастық принципіне сүйене отырып, белсенділік принципіне көшу қиынды, өйткені біз оны болашақ педагог-психологтар ретінде студенттерді дамыту мен тәрбиелеуде өте маңызды деп санаймыз, өйткені тұлғаның мотивациялық құрылымы арқылы сыну ақыл-ой қабілеттерін дамытады, бұл сайып келгенде интеллектуалды белсенділіктің негізін құрайды. Біз жастардың белсенділігін олардың қабілеттері мен дарындарын дамытудың, табысқа жетудің ажырамас шарты ретінде қарастырамыз, бұл жастар өмірінің барлық салаларын ересектер анықтап, ұйымдастырған кезде шамадан тыс жұмыс істеу педагогикасынан бас тартуды болжайды. Өзін-өзі белсенді түрде көрсету кез-келген қарапайым жас жігіттің өмірлік қажеттілігіне айналуы керек. Мұғалімнің функциялары ең алдымен студенттерге шығармашылық қызмет арқылы жеке басын құруға көмектесу болып табылады.

Әдебиет:

1. Подласый И. П. Педагогика. - М., Владос, 2001- 560 с.
2. Днепров Э. Д., Корнетов Г. Б. Мудрость воспитания (книга для родителей) Издат-во «Педагогика». - М., 1989. - 156 с.
3. Лесгафт П. Ф. Семейное воспитание ребенка и его значение. - М.: Издат-во Педагогика, 1991. - 292 с.
4. .Философский словарь. -М.: Советская энциклопедия, 1983. – 580 с.
5. Алешина Ю. Е., Волович А. С. Проблемы усвоения ролей мужчины и женщины // Вопросы психологии - 1991. - № 4. - С. 74-82.
6. Вачков И. В. Основы технологии группового тренинга. Психотехники: учебное пособие. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Издательство «Ось - 89», 2001. - 224 с.
7. Абдрашитова И. В. Формирование нравственного и эстетического компонентов экологической культуры студентов педвуза: автореф. дисс.... канд. пед. наук. - Казань, 2002. - 24 с.
8. Алексеева А. Т. К вопросу об условиях возникновения конфликтных ситуаций // Сб. трудов МОИП им. Н.К. Крупской. -Вып. 3. - М.: 1973.
9. Андреев В. И. Эвристическое программирование учебно- исследовательской деятельности – М.: Высш. Шк., 1981. - 240 с.

ӘОЖ 378.14

БІЛІМ БЕРУДЕГІ БАСҚАРУ ТЕОРИЯСЫНЫҢ ДАМУ ГЕНЕЗИСІ

Шукеева Г.Ж., Баженова Э.Д.

*(Ы. Алтынсарин атындағы Арқалық педагогикалық институты, Аркалык қ.,
Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.)*

Басқару туралы идеялар біздің дәуірге дейінгі 5000 жылдан шумерлерде, кейіннен мысырлықтарда (б.д.д.4000 ж.) сонымен қатар қытайлықтарда (1100ж.) қалыптасқандығын байқауға болады.

Менеджменттің дамуындағы кезекті күрт өзгерісті Вавилон әміршісі Хаммурапи (б.з.д. 1792-1750жж.) есімімен байланыстырады.

Кең байтақ иеліктерді тиімді басқару үшін ол тұңғыш рет Хаммурапидің заңдар жиынтығын шығарды. Мемлекетті басқарудың 285 заңынан құралған бұл жинақ сан алуан қоғамдық қатынастарды реттеп, бүкіл империяның әкімдеріне жетекші құрал ретінде қызмет еткен.

Сонымен, тұңғыш рет Хаммурапидің билік ету дәуірінде таза зиялы басқару үлгісі жасалып, адамдар арасындағы қатынастарды ұйымдастыру мен реттеудің ресми жүйесі пайда болады.

Бұдан едәуір кейін Вавилон мұнарасы мен аспалы бақтар жобасының авторы II Навуходоносор патша (б.з.д. 605-562жж.) тоқыма фабрикалары мен астық қоймаларында өндірістік бақылау жүйесін енгізеді. Ол жекелей алғанда, тоқыма жібіннің келіп түсуі мен сақталу мерзімдерін анықтау үшін түрлі-түсті жазба қағаздар қолданған.

Басқару жаңалықтарының айтарлықтай бөлігі Ежелгі Римде орын алған, олардың ішіндегі ең танымалдары - Диоклетианның (б.з.д. 316-243жж.) территориялық басқару жүйесі мен күні бүгінге дейін ешбір өзгеріссіз сақталған Рим католиктік шіркеуінің әкімшілік ұйымдастырылуы.

Басқару теориясының дамуын тарих сүзгісінен өткізе отырып, Конфуций, Сократ, Платон, Аристотель, Макиавеллидің мұраларын зерттей отырып, басқару идеясының өзін, соның ішінде білім беру шеңберінде ұғыну трансформациясының негізгі векторын анықтап алуға болады. Егер бұрын басқару адамдарға тек реттеу сипатында ықпал ететін мәжбүрлеу әрекеті ретінде қарастырылса, басқарудың қазіргі кезеңінде (атап айтқанда, білім беру саласында) ең алдымен «педагогтардың шығармашылық қызметтерін оңтайландыруға» алғышарттар жасауға бағытталған. Басқару әлеуметтік жүйенің тиімді дамуын анықтайтын адамзат қызметінің ең күрделі саласы болып табылады. Қоғамдық құбылыс ретінде ол сонау антикалық дәуірде дами бастады, алайда, жеке теория ретінде тек XIX ғасырдың соңында ғана қалыптасты.

Шығыс өркениетінде басқару мәселесіне ерте дәуірден-ақ көп көңіл бөлінген. Мұны Ежелгі Қытай ойшылдарының (Конфуций мен Лао-Цзының) еңбектерінен, шығыстың ұлы ойшылдары Әл-Фараби, Фирдоуси мен Жүсіп Баласағұнның еңбектерінен байқауға болады.

Басқару туралы құнды пікір айтқан шығыс ойшылдардың бірі - Әбу Насыр әл-Фараби: «... жанды емдейтін мемлекет қайраткерлері немесе әмірші бүкіл жанды, оның бөлшектерін, жанға және оның әрбір бөлшегіне зақым келтіретін кемшіліктер мен кеселдерді, олардың қайдан және қаншама себептерден туатынын білуі керек: адамның игілікті істер істегенді жай-күйлерін, бұлардың кемшіліктерін қалай жоюды, қала тұрғындарының жан жүйесіне біткен қайырымдылықтарды қалай нығайтуды, оларды (бұл қайырымдылықтарды) қалай сақтауды, сөйтіп, олардың жойылуына жол бермеуді білуі керек» - деп, мемлекетті басқарушыларға ақыл кеңес береді. Басқару ісіне қатысты ойлы пікір қалдырған ұлы

ғұламалардың бірі Ж.Баласағұн. Оның «Құтты білік» атты еңбегі - сонау ерте замандардан тамырын тереңге жайған шығарма. Бұл жанр ертедегі египеттіктерде, үнділерде, арабтар мен парсыларда, ал бертін келе ренесанс дәуірінде еуропалықтарға белгілі болды.

Басқару туралы теориялар алдымен өндірістің тәжірибесіне сүйенді. XVII-XVIII ғғ. ұлы өнеркәсіп төңкерісі, алдыңғы төңкерістерге қарағанда, басқару теориясы мен практикасына әлдеқайда елеулі ықпал етті.

Әлемдік ғылым саласындағы менеджмент теориясы АҚШ-та қаланды. Ғылыми менеджменттің негізін қалаушысы Фредерик Уинслоу Тейлор (1856-1915) болып саналады. Оның теориясын Гаррингтон Эммерсон (1853-1931), Генри Форд (1863-1947), және т.б. өздерінің ғылыми еңбектерін одан әрі дамытты [1].

Бұл теориямен қатар Францияда «Әкімшілік басқару мектебі» дамиды. Оның негізін қалаған Анри Файоль (1841-1925). Ол өз теориясының негізіне өндірісті немесе мекемені біртұтастық негізінде ұйымдастыру ұстанымын қойды. 1916 жылы А.Файоль менеджменттің: жоспарлау, ұйымдастыру, өкілеттілікті бөлу, координация, бақылау сияқты негізгі қызметтерін құрастырды [214].

Ф.Тейлор мен А.Файольдің еңбектерінің маңыздылығы сол, олар өндіріс пен адамдарды ғылым негізде ғана тиімді басқаруға болатындығын дәлелдеп берді [3].

XX ғасырдың 30-шы жылдарында АҚШ-та өндірістің экономикалық тиімділігін арттыру дәуірі басталды. Тейлор мектебіне қарама-қарсы «адамзаттық қарым-қатынас мектебі» пайда болды. Оның негізін әрі әлеуметтанушы, әрі психолог Э. Мейо қалады. Ол бұрынғы басқару әдісі өзінің барлық мүмкіншіліктерін сарқып болғандығын, сондықтан ынтымақтастыққа көшу қажеттігін барынша дәлелдеуге тырысты. Оның ойынша, өндірісті әрі қарай автоматтандыру, ғылыми-техниканы дамыту өзінің мәнін жойып, адамгершілік құндылықтардың біртіндеп жойылуына әкеп соқтырды [4].

Элтон Мэйоның тұжырымдамасы еңбектің өнімділігі еңбек жағдайы мен жағымды психологиялық мотивацияның нәтижесіне байланысты дегенге негізделді. Оның ойынша, қызметкерлерді мадақтау, қолдау арқылы жақсы нәтижеге жетуге болады. Бұл тұжырымнан басшының өндірісті басқару туралы тек кәсіби білім ғана емес, сонымен қатар адамдарды басқара білу, олармен дұрыс қарым-қатынас орната білу сияқты қабілеті де болуы керектігін ескеру қажеттігін байқауға болады.

Э.Мейо қызметкерлермен ынтымақтасудың мәнін ерекше атап көрсетеді. Оның ойынша өндіріс барысындағы формальді емес қарым-қатынас ерекше күшке ие, онымен санаспауға болмайды [5].

Бұл теорияны әрі қарай дамытқан американ психологы А.Маслоу. Абрахам Маслоудың зерттеулері адамзат қажеттіліктерінің иерархиясын көрсетіп берді. Олар: дене қауіпсіздік, әлеуметтік, ұжымда құрметке ие болу, адамның өзін-өзі көрсетуге, шығармашылыққа деген қажеттіліктері. Бұл қажеттіліктер А.Маслоудың пікірінше, басшының назарынан тыс қалмауы қажет. Себебі бұлар еңбек өнімділігі мен өндірістің мәселелерін тиімді шешуге ықпал етеді [6].

Қазіргі кезде тәжірибелі, білікті, іскер басшылар арасында да ұдайы ізденісте жүретін, әлемнің дамыған елдерінен тәжірибе жинақтаған, ғылыми-зерттеу жұмыстарымен айналысатын, менеджмент негіздерін, мектепшілік басқару ісі бағыттарын терең меңгерген құзырлы мамандар қажет. Әйтсе де, менеджмент негізінде жалпы білім беретін мектептердің педагогикалық үдерісін басқару тәжірибеге кеңінен ене қойған жоқ.

Менеджер – жалдамалы кәсіби басқарушы. Қарамағындағы адамдардың тұрақты қызметі бар, басқару жөнін білетін маман. Менеджер ең алдымен кәсіпке бейім, оны жете білетін, өз ісін жетік меңгерген адам болуы керек.

Менеджмент теориясының дамуын әрі қарай зерттеу жоғарыда айтылған мектептермен қатар бірқатар басқа да басқару мектептерінің бар екенін анықтауға мүмкіндік берді. Олар: эмпирикалық басқару мектебі (Эмпирикалық мектептің белгілі өкілдері: П.Д.Друкер, Д.Питер, Р.Девис, Д.Миллер және т.б.); әлеуметтік жүйелер мектебі (Ч.Бернард,

Г.Саймон); жаңа ғылыми басқару мектебі (Бұл мектептің көрнекті өкілдері - Р.Акофор, Л.Берталанфи, С.Бир, Л.Клей және т.б.).

Бұл мектептердің барлығы басқару туралы ойлардың дамуына өзіндік үлестерін қосты және білім беру саласын басқаруда да басшылыққа алынды. Алайда 1990 жылдарға дейін кеңестік идеология менеджмент идеясын қабылдамады.

Білім беру адамзат іс-әрекетінің бір бөлігі, сондықтан да ол ғылыми танымдық ойлардың жеке бір саласы болып табылады. Білім беру педагогиканың зерттеу пәні болып табылады, алайда бұл үрдіс білім беру жүйелері шеңберінде жүзеге асырылады. Ал кез келген білім беру жүйесі арнайы басқаруды қажет етеді. Білім беру ұйымдарын басқару мәселесі білім беру салаларында жүріп жатқан өзгерістер барысында ерекше көкейкесті мәселе болып отыр. Білім беру жүйесін басқару теориясы мәселесін қарастырған ғалымдардың зерттеулері оның шығу және қалыптасу кезеңдеріне байланысты бірыңғай көзқарастардың жоқ екендігін байқатады. Мысалы, А.С.Калюжный білім беру жүйесін басқару теориясының шығуын жаппай оқытуды таратумен байланыстырады. Осыған байланысты XIX ғасырдың екінші жартысында педагогиканың дәстүрлі бөлігінен «училищтану» немесе «мектептану» бөлініп шықты. Оның негізін қалаушы болып Николай Христианович Вессель саналды. Ол 1895-1861 жылдары жазған мақалаларында білім беру жүйесі бірлесіп жұмыс атқаратын біртұтас жүйе ретінде сауатты басқаруды қажет ететіндігін баса көрсетті.

Сондай-ақ А.С.Калюжный білім беру жүйесін басқару теориясының қалыптасуына А.Файолдің әкімшілік басқару теориясының ұстанымдарының да ықпал еткенін атап көрсетеді. Ал С.А.Мацкевичтің пікірінше, білім беру жүйесін басқару педагогика ғылымының шығуымен байланысты пайда болды. М.С.Солодкайның пікірінше, білім беру жүйесін басқару теориясы және бұл мәселелерге қатысты алғашқы мақалалар XX ғасырдың 20-шы жылдарыдағы Ресейдегі революциядан кейін жарыққа шықты. Бұл бірінші дүниежүзілік соғыстың аяқталуы және адам өмірінің әртүрлі салаларын ғылыми тұғыр негізінде басқарудың дамуымен байланысты. Осыған байланысты 1920 жылы Мәскеуде халыққа білім беру жүйесін ұйымдастыру орталығы құрылады. Бұл білім беру жүйесін басқару мәселелерімен айналысқан дүние жүзіндегі алғашқы ғылыми-зерттеу және оқу орталығы болды.

Білім беру жүйесін басқару теориясының қалыптасуы туралы мәселелер Ю.А.Конаржевскийдің, В.Ю.Кричевскийдің, В.С.Лазареваның М.М.Поташниканың, К.М.Ушакованың мектепшілік басқаруға қатысты еңбектерінде, сондай-ақ білім беруді басқару теориясын федеральдық, аймақтық және муниципальді деңгейлерде ұғынуға бағытталған А.И.Адамскийдің, Э.Д.Днепрованың, Я.И.Кузьминованың, В.М.Филиппованың, Г.П.Щедровицкийдің еңбектерінде кеңінен қарастырылған [7].

Басқару мәселесі педагогтің өзін-өзі мектептегі ұжымдық (ұйымдастырушылық) мәдениеттің субъектісі ретінде сезінуімен тікелей байланысты. Ұйымдастырушылық мәдениеттің феномені – білім беру теориясының жаңа тұжырымдарының бірі; бірақ дәл осы ұйымдастырушылық мәдениет білім мекемесін басқарудың нақты модельдерін жасаудың қажетті алғышарты мен «нәрлендіретін» ортасы болып табылады. Ұйымдастырушылық мәдениет ұғымы ұйым мүшелерінің көпшілігінің саналы-бейсаналы түрде мойындайтын осы шақ пен болашақ туралы жазылған-жазылмаған ережелердің, тыйымдардың, құндылықтардың, үміттердің, жүріс-тұрыс пен іс-әрекет жолдарының жиынтығы болып табылады [8].

Ұйымдастырушылық мәдениет мәселелері Р.Ван Хувейк, Л.А.Волчок, В. М.Лизинский, Л.Б.Малыхина, К. М.Ушаков, И.А.Хоменко; К. С. Камерон и Р. Э. Куин; Э.Х. Шейн; Н.П. Макаркин; Т. Deal и К. Peterson, М. Fullan, W.Furtwengler и А. Micich, L.Fyans и М.Маehr сияқты ресейлік және шетелдік зерттеушілердің еңбектерінде қарастырылған.

Аталмыш авторлардың жұмыстарын талдау білім мекемелеріндегі ұйымдастырушылық мәдениет мәселелері әдетте білім беруді басқару теориясының негізгі екі блогінің негізінде қарастырылатынын көрсетті. Бұл блоктарды шартты түрде

«ұйымдастырушылық» және «психологиялық-тұлғалық» деп атайық. Жұмыстың «ұйымдастырушылық» және «психологиялық-тұлғалық» бағыттары – педагогтардың мектеп қызметіне толыққанды ұйым ретінде айтулы үлес қосуы және өзін ұйымдастырушылық мәдениеттің бір бөлігімін деп санайтын әр субъектінің тұлғалық өсуіне алғышарттар жасау арқылы педагогтердің шығармашылық қызметтерін оңтайландыруға бағытталған білімді заманауи басқарудың бір бағытының белгісі.

Алғашқы немесе «ұйымдастырушылық» бағытты құрайтын жұмыстар білім мекемесін басқарудың жалпы және жеке механизміне арналған. Қарастырылып отырған мәселелер шеңбері білім мекемесі мен оның ішкі құрылысын құруды, оның мақсатын анықтауды, ұжымды біріктіруді, қызметтік тапсырмаларды шешуді, стратегиялық менеджмент пен стратегиялық жоспарлауды, өзгерістерді басқаруды, қорлар мен ақпараттық арналарды басқаруды, сыртқы ортамен қарым-қатынасты қалыптастыруды, іс жүргізуді, есепке алуды, бақылауды, талдауды, жоспарлауды, шешім қабылдауды, жалпы еңбекті ұйымдастыру ұғымын кең мағынасында қамтиды. Бұл мәселелерді көптеген отандық педагогтар зерттеген (Т.М. Давыденко, Б.С. Гершунский, Г.Л. Ильин, В.А. Караковский, Ю.А. Конаржевский, М.И. Кондаков, В.С. Лазарев, М.М. Поташник, В.П. Симонов, П.И. Третьяков, П.В. Худоминский, Т.И. Шамова, В.А. Якунин және т.б.) [9].

Басқарудың мотивациялық-мақсаттық құрамы В.Г. Асеевтің, В.Р. Весниннің, В.К. Вилюнастің, О.С. Гребенюктін, А. Смиттің және басқалардың еңбектерінде зерттелген [10].

Педагогтің жоспарлық-болжамдық қызметі А.М. Гендиннің, В.А. Ядовтің, еңбектерінде көрсетілген; ақпараттық талдау қызметі А.Ф. Ануфриевтің, Ю.А. Конаржевскийдің, К.Б. Малышевтің, еңбектерінде айтылған [11].

Білім берудің тұлғалық-бағыттық жүйесіндегі педагогтің бақылау-диагностикалық қызметі Ш.А. Амонашвилидің, А.К. Марковойдың, Е.И. Роговтің, еңбектерінде түсіндірілген; ұйымдастыру-атқару қызметі М.И. Рожковтің, М.А. Вейттің, және т.б. еңбектерінде зерттелген [12].

Педагогтің өзін-өзі басқару мәселелеріне арналған еңбектерді, оның ішінде Б.Г. Ананьевтің, С.Ю. Ключниковтің, В.Н. Панкратовтің еңбектерін осы бағытқа жатқызуға болады [13].

Бұл топта қарастырылып отырған зерттеу еңбектер көп жағдайда педагогтің кәсіби шеберлігі мәселесіне әкеледі. Демек, басқару – педагогтің жалпы кәсіби мәдениетінің құрамдас бөлігі болып табылады. Педагогтің кәсіби шеберлігі мәселелерін педагогиканың классиктері А.С. Макаренко, В.А. Сухомлинский, К.Д. Ушинский [14].

Қазіргі заманғы ғалымдар: И.А. Зимняя, Н.Ф. Голованова, Е.А. Климов, Н. В. Кузьмина, Г.И. Михалевская, В.А. Сластенин, Г.С. Трофимова зерттеген, *Б.Г. Ананьеваның, А.А. Бодаевтің, А.А. Деркачтің, Н.В. Кузьминаның, А.К. Маркованың, А.А. Реанның, А.П. Ситникованың теориялық идеяларына сүйене отырып, бұл зерттеуімізде білім берудегі басқаруды акмеология шеңберінде, яғни, басқару идеясының өзі сәйкес процесстердің шеберлік шыңына жетуге, педагогтің басқарудың барлық деңгейін – тікелей өзі басқаруды, өзін-өзі басқаруды, басқаруға қатысуды жүзеге асыру арқылы өзінің тұлғалық және кәсіби дамуына бағытталуы идеясы ретінде қарастырамыз [15].*

Басқару - еңбек процесімен біріккен адамдардың жеке қарым -қатынастары байқалатын адамзат іс-әрекетінің өте күрделі салаларының бірі. Қазіргі басқаруды менеджмент, басқару, ұйымдастыру, көшбасшы (лидер) сияқты түсініктерсіз елестету қиын.

Абай Құнанбаев басқару ісінде істің ыңғайын білетін тәжірибелі, дана адамдарды тыңдау керектігі туралы «Атадан алтау, анадан төртеу, Жалғыздық көрер жерім жоқ. Ағайын бек көп, Айтамын ептеп, сөзімді ұғар адам жоқ» деп бекер айтпаған. Әрине, басшы өз ісінің шебері болуымен қатар адамгершілігі, адамға сүйіспеншілігі – оның дара ерекшеліктерін тани білуі, азаматтық ұстанымының айқындығы, Отанын сүйетін патриот болуы қажет. Адамзатты жақындастыратын, басқару жұмысын мақсатқа жеткізетін білім мен рухани қазынаның бірлігі.

Басқару - (менеджмент) ұйым шеңберінде қойылған белгілі бір мақсатқа жету үшін жасалған реттелген іс-шаралардың жиынтығын көрсетеді. Басқару психологиясы саласындағы белгілі зерттеуші В.Зигерт «Басқару-қойған мақсаттарды ізгілікпен, үнеммен және тиімді орындауға жағдай жасайтын адамдарды басқару және құрал-жабдықтарды пайдалана білу» деген. Басқаруға американдықтар өте қарапайым түрде «Бір нәрсені екінші адамның қолымен істеу» деген анықтама береді. Басқарушылық – бұл ақыл – ой мен физикалық іс - әрекет, ал мақсаты- берілген әрекеттердің бағынушылардың орындауы және белгілі бір тапсырмалардың шешілуі болып табылады.

Басқару қызметінің қоғамның тарихи дамуында қалыптасқан материалдық және рухани құндылықтар деңгейі бар. Ол басқару мәдениетінің, яғни ақпарат, ұйым, техника, әдістеме, әдіс, стиль, еңбек жағдайы, жұмысшылармен қарым - қатынас, кадрларды топтастырудағы жетістік деңгейін көрсетеді.

2005 жылғы 3 мамырдағы № 1567 Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстан Республикасы мемлекеттік қызметкерлерінің ар-ұждан кодексі туралы» Жарлығында мемлекеттік қызметкерлердің өзін-өзі ұстай білуі, адамдармен қарым-қатынасы, топ алдында атқаратын жұмысына жауапкершілігі туралы нақты ереже берілген [39]. Әрбір қызметкердің іс-әрекетінде осы этикалық нормалардың сақталуы - оның мәдени деңгейінің көрсеткіші.

Басқару – бұл адамға белгілі бір өкілеттілікті, берілген билікті пайдалануға мүмкіндік беретін қызмет.

Ұйымды тиімді басқару үшін басқарушының тұлғалық қасиеттері жан-жақты дамыған, топ алдында беделі бар, көшбасшы ықпалына ие болуы қажет. Бірақ басқарушы тек осы қасиеттердің арқасында көшбасшы бола алмайды. Қазіргі кездегі басқарушы бір мезгілде мынадай мәртебеге ие болады:

- 1.Билікке қолы жеткен басқарушы;
- 2.Өзінің беделін, жағымды эмоцияларды, жоғары кәсібилікті пайдаланып өзіне бағынушыларды соңынан ерте алатын көшбасшы;
- 3.Әріптестері мен өкілетті орган қызметкерлері арасындағы қатынасты орнатып, үйлестіреді, ішкі және сыртқы қақтығыстарды шешетін дипломат-мәмілегер;
4. Өнегелі қасиеттерге ие, ұйымды құра білетін және оның дамуын қажетті арнаға түсіре білетін тәрбиеші;
5. Қазіргі кездегі әлемдік бизнестегі ғылымның рөлін түсінетін, бағалай алатын және өндірісте «ноу-хау» жаңа өнертабыстарды, рационалды ұсыныстарды қолдана алатын инноватор;
6. Терең білімге, мәдениеттіліктің жоғары деңгейіне, адалдыққа, күшті ерік – жігерге, барлық қатынастарда үлгі болу қабілетіне ие болатын қарапайым адам.

Біз басқарушы функциялары (атқаратын қызметі) туралы айтқанда оның негізгі орындайтын міндеттерін сипаттаймыз. Басқарушының функциялары түрлі критерийлер (өлшемдер) бойынша топтастырылады. Қазіргі кездегі зерттеушілер басқару функцияларын топтастыру негізіне ұйымды басқарудағы бөлек циклдарды емес, ұжымдағы басқарушы іс - әрекеттің барлық құрылымын алады. Мұнда басқарушының әкімшілік рөлі ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік, әлеуметтік - психологиялық, тәрбиелеу міндеттері қарастырылады. Осының негізінде басқарушы функцияларының тізіміне ұйымдастырушылық іс - әрекет, педагогикалық (тәрбиелеу мен оқыту) және психотерапиялық функциялар қосылады.

Білім берудегі басқару мәселесі тек өзекті ғана емес, сонымен қатар әр педагог пен болашақ педагог болуға оқып жатқан студент үшін жеке дара маңызды мәселе. Бұл, ең алдымен педагогтің білім беру мекемесіндегі рөлінің өзгеруімен, оның басқаруға (бұл жерде мектеп, кафедра, лаборатория, әдістемелік бірлестік, жобалар мен бағдарламалар, т.б. сияқты ұйымдастырушылық деңгейлердегі басқару мен білімді, ақпаратты, кикілжіңдерді, көңіл-күйді, т.б. басқару меңзеліп тұр) нақты қатыса алу мүмкіндігінің пайда болуымен байланысты.

Білім берудегі басқару мәселесін бұлай қарастыру дәстүрлі мектептен ерекше білім мекемелері пайда болғаннан кейін дами бастады. Ондай мекемелер ғылыми-әдістемелік әдебиеттерде «жоғарылатқан деңгейі» бағдарламасы бойынша жұмыс істейтін білім беру мекемелері деп атала бастады. Олар – гимназиялар, лицейлер, қызмет көрсету режимінде емес, даму режимінде жұмыс істейтін мектептер.

Әдебиет:

1. Абдеев Р.Ф. Философия информационной цивилизации. - М.: ВЛАДОС, 1994- 336 с.
2. Williams, C. (2002). Effective Management: A Multimedia Approach. South Western Publishers.
3. Rainey, H.G. (1991). Understanding and Managing Public Organizations. Jossey-Bass.
4. Mayo, E. (1946). Human Problems of Industrial Civilization. New York, N.Y.
5. Kagan, S. (2006). Structures for Emotional Intelligence. Retrieved May 26, 2006 from <http://www.kaganonline.com/>
6. Симонов В. П. Педагогический менеджмент : 50 ноу-хау в области управления образовательным процессом. – М. : Российское педагогическое агентство, 1997. – 264 с.
7. Гершунский Б.С. Философия образования. - М.: Московский психологосоциальный институт, 1998. - 432 с.
8. Третьяков П.И., Митин СИ., Бояринцева Н.Н. Адаптивное управление педагогическими системами: Учеб. пос. для студ. высш. пед. учеб. заведений. - М.: Издательский центр «Академия», 2003. - 368 с.
9. Шамова Т.Н., Третьяков П.И., Капустин Н.П. Управление образовательными системами: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Под ред. Т.И. Шамовой. - М.: Туманит, изд. центр ВЛАДОС, 2001. - 320 с.
10. Акулова О.В., Писарева С.А., Пискунова Е.В., Тряпицына А.П. Современная школа: опыт модернизации / под общей редакцией А.П.Тряпицыной. – Спб. : Издательство РГПУ им. А. Герцена, 2005. – 185 с.
11. Шамина Н.П. Формирование управленческой компетентности будущего педагога начальной школы : дис. ... канд пед. наук. – Самара, 2013. - 250 с.
12. Баженова К.А. Формирование организационно-управленческой компетентности педагогов-руководителей исследовательской деятельностью школьников : дис. ... канд пед. наук. – Красноярск, 2009.– 197 с.
13. Равен Дж. Компетентность в современном обществе / пер.с англ. – М., 2002. – 156 с.
14. Болотов В.А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе// Педагогика. – 2003. – № 10. – С.10-14
15. Зимняя И. А. Ключевые компетенции - новая парадигма результата образования. - М.: РГГУ, 2006. - 115 с.

БАСТАУЫШ, МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ ЖӘНЕ АРНАЙЫ БІЛІМ БЕРУДІ ДАМУЫДУЫ ҚАЗІРГІ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ НАЧАЛЬНОГО, ДОШКОЛЬНОГО И СПЕЦИАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

ӘОЖ 373.31

БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУДЕ ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН ЖӘНЕ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ДАМУЫ

Абдрасилова Г.Л., Шанжарова А.Б.

(М.Х. Дулати атындағы Тараз университеті, Тараз қ.)

Бастауыш білім беру – баланың танымдық және тұлғалық дамуының іргетасы қаланатын кезең. Бүгінде білім беру саласы қарқынды өзгерістерге ұшырап, жаңа технологиялар мен әдістер енгізілуде. Қазақстанда бастауыш білім беруді дамыту Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты мен халықаралық тәжірибеге негізделген реформалар арқылы жүзеге асуда. Бұл мақалада қазіргі бастауыш білім беруді дамытудың негізгі тенденциялары қарастырылады.

Бүгінгі жаһандану дәуірінде білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – оқушылардың оқу және функционалдық сауаттылығын дамыту. БҰҰ-ның Білім, ғылым және мәдениет жөніндегі ұйымы (ЮНЕСКО) білім беру сапасының негізгі көрсеткіштерінің бірі ретінде функционалдық сауаттылық деңгейін қарастырады. Қазақстандық оқушылардың оқу сауаттылығы бойынша халықаралық зерттеулердегі (PISA, PIRLS) көрсеткіштері бұл салада әлі де жетілдіруді қажет ететін тұстар бар екенін көрсетеді.

Мысалы, 2018 жылғы PISA зерттеуі нәтижесінде Қазақстан 79 елдің ішінде 69-орынға тұрақтады, ал PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) зерттеуінде бастауыш сынып оқушыларының оқу сауаттылығы бойынша орташа деңгейде екені анықталды. Бұл оқушылардың мәтіндік ақпаратты дұрыс түсінуі мен оны өмірде қолдану дағдыларын дамыту қажеттігін айқындайды.

Бұл мақалада оқу сауаттылығы мен функционалдық сауаттылықтың маңыздылығы, оларды жетілдіру жолдары, сондай-ақ нақты мысалдар мен зерттеулер негізінде ұсыныстар қарастырылады.

Оқу сауаттылығы – адамның жазбаша мәтінді түсінуі, оны талдап, өзінің өмірінде қолдана білу қабілеті. Бұл қабілет оқушылардың сыни ойлауын, ақпаратпен жұмыс істеуін және өз ойын нақты жеткізе білуін қалыптастырады.

PISA 2018 зерттеуіне сәйкес, оқу сауаттылығы үш негізгі бағытта бағаланады:

1. Мәтінді түсіну және интерпретациялау – оқушы мәтіндегі негізгі ойды, логикалық байланыстарды анықтай білуі керек.

2. Мәтінді бағалау және талдау – ақпараттың сенімділігін бағалау, автордың көзқарасын ажырата білу.

3. Ақпаратты қолдану – алынған білімді шынайы өмірлік жағдайларда пайдалану.

Атап айтсақ, оқу сауаттылығы жоғары оқушылар ғылыми, көркем, публицистикалық мәтіндермен еркін жұмыс істей алады. Мысалы, 2016 жылғы PIRLS зерттеуінде фин оқушылары жоғары нәтижелер көрсетті. Олардың жетістігі оқытудағы «функционалдық оқуға» бағытталған жүйеге байланысты. Финляндияда оқушылар тек оқып қана қоймай, мәтін мазмұны бойынша өз ойларын ортаға салуға, дәлелдеуге, пікірталас жүргізуге дағдыланады.

Ал Қазақстанда бұл бағытта «Оқуға құштар мектеп» жобасы іске асырылып, оқушыларды кітап оқуға баулудың түрлі әдістері енгізілуде. Дегенмен, елдегі кітап оқу мәдениеті әлі де төмен деңгейде. Статистикалық мәліметтерге сүйенсек, қазақстандық оқушылардың 60%-ы кітап оқуға аптасына 30 минуттан артық уақыт бөлмейді.

Функционалдық сауаттылық – бұл адамның алған білімін өмірлік жағдаяттарда қолдана білу қабілеті. Бұл сауаттылықтың негізгі бағыттарына мыналар жатады:

- Математикалық сауаттылық – оқушылардың сандармен, диаграммалармен, графиктермен жұмыс істеуі.
- Ғылыми сауаттылық – табиғат пен ғылымдағы заңдылықтарды түсіну, экологиялық ойлау қабілетін дамыту.
- Қаржылық сауаттылық – жеке қаржы құралдарын тиімді басқару дағдылары.
- Цифрлық сауаттылық – интернет пен компьютерлік технологияларды тиімді әрі қауіпсіз қолдану.

Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының (OECD) зерттеулері бойынша, Жапония оқушылары қаржылық сауаттылық көрсеткіштері бойынша әлемде жетекші орын алады. Бұл елде бастауыш сыныптан бастап балаларға жеке бюджет жүргізуді, банк жүйесінің негіздерін, инвестициялау және ақшаны дұрыс басқару қағидаларын үйретеді.

Қазақстанда да соңғы жылдары цифрлық сауаттылыққа ерекше көңіл бөлінуде. 2022 жылы «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы аясында оқушыларға арналған IT-сыныптар ашылып, цифрлық сауаттылықты дамыту бойынша арнайы курстар енгізілді. Дегенмен, PISA зерттеулері көрсеткендей, қазақстандық оқушылардың көпшілігі күрделі ақпараттық және логикалық тапсырмаларға келгенде қиындық көреді.

Қазіргі таңда оқу және функционалдық сауаттылықты дамыту үшін келесі әдістер тиімді қолданылады:

1. Критериалды бағалау жүйесі – оқушылардың оқу нәтижелерін нақты өлшеу.
2. Зерттеу әдісі – оқушыларды ғылыми-зерттеу жұмыстарын орындауға баулу.
3. Проблемалық оқыту – нақты өмірлік жағдаяттарды шешуге бағытталған тапсырмалар.
4. Жобалық әдіс – оқушыларды командамен жұмыс істеуге және шығармашылық шешімдер қабылдауға үйрету.

Мысалы: Эстонияның мектептерінде оқушыларға «Problem-Based Learning» әдісі арқылы білім беріледі. Яғни, әрбір сабақта оқушылар нақты проблеманы шешуге бағытталған тапсырмалар орындайды. Осы әдістің нәтижесінде Эстония PISA 2018 рейтингінде Еуропада 1-орынға шықты.

Қазақстанда функционалдық сауаттылықты дамыту үшін "BilimLand", "Daryn.online" платформалары жұмыс істейді, бірақ оларды қолдану деңгейі әлі де төмен.

Оқу сауаттылығы мен функционалдық сауаттылық – заманауи қоғамдағы ең маңызды дағдылардың бірі. Олар адамның өмір бойы білім алуына, өзін-өзі дамытуына және еңбек нарығында бәсекеге қабілетті болуына мүмкіндік береді. Қазақстанда бұл бағытта бірнеше реформалар жүргізіліп жатыр, бірақ халықаралық зерттеулер көрсеткендей, оқу сапасын әрі қарай жетілдіру қажет [1].

Білім беру жүйесінде инновациялық әдістерді енгізу, оқу бағдарламаларын жаңарту және оқушылардың қызығушылығын арттыру – еліміздегі білім деңгейін көтерудің басты бағыттары. Тиімді шаралар қабылданған жағдайда, Қазақстан болашақта халықаралық рейтингтерде жоғары орындарға көтерілуі мүмкін.

Қазақстанда оқу және функционалдық сауаттылықты арттыру үшін ұсыныстар:

1. Білім беру бағдарламаларын жетілдіру
  - Оқулықтар мен оқу материалдарын халықаралық стандарттарға сәйкестендіру;
  - Мәтінмен жұмыс істеу әдістерін жетілдіру (рефлексия, салыстыру, пікірталас өткізу).
2. Мұғалімдердің біліктілігін арттыру
  - Оқу сауаттылығын дамыту бойынша арнайы тренингтер өткізу;

- Интерактивті және сын тұрғысынан ойлау әдістерін қолдану.

3. Кітап оқу мәдениетін дамыту

- Мектеп кітапханаларын заманауи әдебиеттермен толықтыру;
- Оқушылардың көркем әдебиетке деген қызығушылығын арттыру

бағдарламаларын енгізу.

4. Халықаралық тәжірибені енгізу

• PISA және PIRLS зерттеулеріне сәйкес оқу сауаттылығын дамытудың озық әдістерін қолдану;

• Финляндия, Канада және Сингапур үлгілеріне сүйене отырып, оқушыларды зерттеу және талдау дағдыларына баулу.

5. Практикалық және өмірлік маңызды тапсырмаларды көбейту

• Функционалдық сауаттылықты дамыту үшін сабақтарда нақты өмірлік жағдайларды шешуге бағытталған тапсырмалар беру.

Оқу және функционалдық сауаттылық – ХХІ ғасырдағы басты дағдылардың бірі. Қазақстан бұл бағытта маңызды қадамдар жасауда, бірақ алдағы уақытта білім беру жүйесін халықаралық деңгейге сай дамыту үшін қосымша реформалар қажет. Ұлттық білім беру стандарттарын жетілдіру, оқыту әдістерін жаңғырту және білім беру ресурстарын дамыту арқылы оқушылардың оқу және функционалдық сауаттылығын жақсартуға мүмкіндік бар.

Қазақстанда бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту мақсатында біршама жұмыстар мен іс-шаралар жүзеге асырылуда. TIMSS және PISA нәтижелеріне негізделген әдістер (ҚР Білім және ғылым министрлігі, 2021) оқу үдерісіне енгізілді. Мысалы, "оқу стратегиялары" әдісі арқылы оқушыларға мәтінді түсіну, негізгі ойды табу, салыстыру, талдау және қорытынды шығару дағдылары үйретіледі. PISA-2021 зерттеуінің нәтижелері бойынша, Қазақстандағы мектептерде функционалдық сауаттылықты дамытуға бағытталған жаңа бағдарламалар оқушылардың мәтінді түсіну қабілетін жақсартуға көмектесті[2].

"Сатылай кешенді талдау" технологиясы (Нұршаихова Н., 2017). Қазақ тілін оқытуда бастауыш сынып оқушыларының оқу сауаттылығын дамыту үшін "Сатылай кешенді талдау" әдісі қолданылады. Бұл әдіс арқылы оқушылар сөздердің мағынасын ашу, сөйлемнің құрылымын түсіну және мәтінді мазмұндау дағдыларын жетілдіреді. Аталған әдістің тиімділігі Ақтөбе, Шымкент және Алматы мектептерінде тәжірибелік зерттеулер арқылы дәлелденген. 85% оқушы өз ойын жүйелі жеткізе алуға және мәтінді терең түсінуге дағдыланған.

"Жоба әдісі" арқылы оқу сауаттылығын дамыту (Қуанбаева Г., 2019). Бастауыш сыныптарда "Жоба әдісі" бойынша оқушылар зерттеу жүргізіп, презентация дайындайды, постер қорғайды. Мысалы, "Менің туған өлкем" жобасы аясында балалар тарихи деректерді зерттеп, мәтінмен жұмыс жасайды, нәтижесінде олардың оқу және жазу дағдылары артады. Бұл әдістің тиімділігі Түркістан облысы мектептерінде жүргізілген эксперимент нәтижесінде дәлелденді. Жобалық әдісті қолданған оқушылардың 78%-ы ақпаратты дұрыс тауып, сараптай алатыны байқалды.

"Интерактивті оқу" әдісі (Әлібекова С., 2020). Алматы қаласының №56 мектебінде "Интерактивті оқу" әдісі бастауыш сыныптарда кеңінен қолданылуда. Оқушылар рөлдік ойындар ойнап, түрлі кейіпкерлерге еніп, мәтінді терең талдайды. Мысалы, "Ертегілер әлемінде" сабағында балалар мәтіндегі оқиғаларды сахналау арқылы мағыналық түсінуді жақсартады. Зерттеулер көрсеткендей, осы әдісті қолданған сыныптарда оқушылардың 83%-ы оқу сауаттылығы бойынша жоғары нәтижелер көрсеткен.

"Кластер және графикалық органайзерлер" (Сағындықова М., 2018). Бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту үшін кластер әдісі (сөздер мен идеяларды байланыстар арқылы көрсету) мен графикалық органайзерлер (тірек схемалар, кестелер) әдісі қолданылады. Мысалы, "Оқиға картасы" арқылы балалар мәтіндегі негізгі оқиғаларды ретімен орналастырып, мазмұнды түсінуге машықтанады. Бұл әдісті қолданған

оқушылардың 76%-ы мәтінді түсіну, мазмұндау, жоспарлау қабілеттерін жақсартқан (Қызылорда және Павлодар облыстарында зерттеу жүргізілген).

Бұл әдістер бастауыш сынып оқушыларының оқу және функционалдық сауаттылығын қалыптастыруда жоғары нәтижелер көрсеткен. Әр әдіс қазақ тілді мектептер мен әдіскер-ғалымдардың зерттеулеріне негізделген.

Бастауыш білім беру жүйесінде оқу сауаттылығын және функционалдық сауаттылықты дамыту — қазіргі заман талабы болып табылады. Бұл екі дағды оқушылардың оқу процесінде ақпаратты түсініп, қолдану қабілеттерін қалыптастырады. Оқу сауаттылығы оқу материалдарын тиімді меңгеруге, түсіну мен талдауға ықпал етеді. Ал функционалдық сауаттылық өмірлік жағдайларда ақпаратты дұрыс пайдалану және шешім қабылдауда маңызды рөл атқарады.

Оқушылардың бұл дағдыларды меңгеруі болашақта олардың білімін тереңдетуге, шығармашылық ойлау қабілетін арттыруға көмектеседі. Бастауыш мектеп кезеңінде оқу сауаттылығын дамыту үшін оқыту әдістері мен құралдарын үнемі жаңартып отыру қажет. Функционалдық сауаттылықты дамыту үшін нақты өмірлік мысалдар мен тапсырмалар қолдану тиімді болады. Мұғалімдердің оқушыларға дұрыс бағыт-бағдар беріп, жеке қабілеттерін ескере отырып, жеке оқу жоспарын құруы маңызды. Оқу сауаттылығы мен функционалдық сауаттылықты қалыптастыруда ата-аналар мен қоғамның рөлі де ерекше. Осылайша, бастауыш білім беру жүйесінде сауаттылық дағдыларын дамыту оқушылардың жан-жақты дамуына ықпал етеді.

Әдебиет:

1. Құдайбергенова К.Т. – «Функционалдық сауаттылық: теория және тәжірибе» – Алматы: Ғылым, 2018.
2. Жұмабаева Ә.Қ. – «Оқушылардың оқу сауаттылығын дамыту әдістері» – Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2020.

ӘОЖ 373.31

ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЖАЗУ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫНЫҢ МАҢЫЗЫ

Абдрасилова Г.Л., Тилеу А.А.

(М.Х. Дулати атындағы Тараз университеті, Тараз қ.)

Қазіргі білім беру жүйесінде функционалдық сауаттылық – оқушылардың алған білімдерін күнделікті өмірде тиімді қолдана білу қабілеті. Бұл тек ақпаратты есте сақтау емес, оны талдау, жүйелеу және тәжірибеде пайдалану дағдысын дамыту дегенді білдіреді. Қазақстанда функционалдық сауаттылықты арттыру TIMSS және PISA сияқты халықаралық зерттеулердің нәтижелеріне негізделген.

Функционалдық сауаттылықты дамытудың әдістері

Оқуды түсіну және талдау: Мәтіндерді оқып, негізгі ойды анықтау; ақпараттарды салыстырып, қорытынды жасау; логикалық байланыстарды орнату.

Жазу және ойды жеткізу: Эссе, баяндама, пікірталасқа арналған мәтіндер жазу; өз ойын дәлелдер арқылы жеткізу; грамматикалық және стилистикалық сауатты жазу.

Математикалық сауаттылық: Сандық мәліметтерді талдау; графиктер мен диаграммаларды оқу; мәселелерді шешу үшін математикалық модельдерді қолдану.

Ақпараттық сауаттылық: Сенімді ақпарат көздерін табу; ақпаратты өңдеу және бағалау; цифрлық технологияларды пайдалану.

Жазылым – күрделі тілдік іс-әрекет. Жазылым – тек әріптерді жазу емес, ойды қағазға түсінікті әрі сауатты жеткізу процесі. Бұл тілдік тұлғаның графикалық және фонемалық жүйесіне негізделген, психологиялық, физиологиялық және әдістемелік ерекшеліктерді қамтитын күрделі әрекет.

Жазу – адамның ойлау қабілетін дамытатын және өз пікірін жүйелі түрде білдіруге мүмкіндік беретін маңызды дағды. Әлімжан Жұмабаевтың пікірінше, "Жазу – ойды жүйелеудің, дәлелді жеткізудің және шығармашылық дамудың ең тиімді құралы" (Жұмабаев, 2018, 56-бет). Бұл ой жазудың тек ақпарат беру емес, сонымен қатар адамның логикалық және сыни ойлауын дамытатынын көрсетеді.

Бұл еңбекте жазу дағдыларын қалыптастырудың ғылыми негіздері қарастырылады. Эссе, баяндама және пікірталас мәтіндерін жазу барысында логикалық құрылым, дәлелдер келтіру, стилистикалық және грамматикалық сауаттылық мәселелері талданады. Осы кітаптың теориялық негіздері мақалада жазу үдерісі мен оның маңыздылығын түсіндіруде қолданылады.

Эссе – автордың жеке көзқарасын, ой-пікірін білдіретін қысқа шығармашылық мәтін. Қарлығаш Мұқанова атап өткендей, "Эссе жазу – оқушының өзіндік пікірін қалыптастырып, оны негіздей білуге үйрететін тиімді жазу түрлерінің бірі" (Мұқанова, 2020, 78-бет). Эссе жазудың негізгі кезеңдері:

Тақырыпты талдау – негізгі ойды анықтау;

Дәлелдер жинау – пікірді дәйектер арқылы негіздеу;

Құрылымды сақтау – кіріспе, негізгі бөлім, қорытындыны дұрыс құру;

Бұл еңбекте шығармашылық жазу әдістері мен педагогикалық тәсілдер ұсынылған. Әсіресе, эссе жазу мен пікірталас мәтіндерін құрастыру кезінде қолдануға болатын белсенді оқыту әдістері, тапсырмалар үлгілері мен бағалау критерийлері берілген. Мақалада оқушылардың жазу дағдыларын дамыту үшін практикалық әдістерді сипаттау барысында осы кітапқа сүйенуге болады.

Жазылым үдерісі үш кезеңнен тұрады: себеп-салдарлық (ойдың туындауы), аналитико-синтетикалық (сөйлемнің құрылуы), және орындалымдық (жазбаша мәтіннің қалыптасуы). Жазылымның негізгі салаларына графика, орфография, жазып алу және жазбаша сөйлеу жатады.

Жазуға үйретудің негізгі шарттары:

Әріптік таңбаларды меңгеру;

Орфографиялық ережелерді білу;

Сөз тіркестерін және сөйлем құрылымдарын дұрыс қолдану;

Қысқа мәтіндер мен ресми құжаттарды құрастыру.

Жазылым дағдысын дамыту үшін жазбаша жаттығулар, диктанттар, мәтін көшіру, хат жазу сияқты әдістер қолданылады. Сонымен қатар, функционалдық грамматиканы меңгерту оқушылардың жазу дағдысын жақсартады.

Бастауыш сыныпта жазылымды оқыту коммуникативтік дағдыларды дамытуға, сөйлеу мен жазуды байланыстыра отырып, тілдік нормаларды меңгеруге бағытталады. Жазылым тапсырмалары шынайы өмірмен байланысып, оқушылардың түсіну, ойлау деңгейіне сәйкес құрылуы тиіс.

Қазақстандағы функционалдық сауаттылықты жақсарту

Қазақстанда функционалдық сауаттылықты дамыту мақсатында оқу бағдарламалары жаңартылуда. Оқытудың жаңа әдістері, критериалды бағалау жүйесі және оқушылардың дербес ойлауын дамытуға бағытталған жобалар енгізілуде. Мұғалімдер үшін арнайы тренингтер өткізіліп, оқыту материалдары жаңартылуда. Сонымен қатар, оқушыларды зерттеушілік және жобалық жұмыстарға тарту маңызды рөл атқарады.

Функционалдық сауаттылық – білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі. Оқушылардың өмірге қажетті дағдыларды меңгеруі олардың табысты болашағының кепілі. Сондықтан мектептерде оқыту әдістерін жетілдіру, шығармашылық ойлауды дамыту және білімді тәжірибеде қолдануға басымдық беру аса маңызды.

Жазу және ойды жеткізу

Жазу – ойды жүйелі, түсінікті және сауатты жеткізудің негізгі құралы. Оқушыларды эссе, баяндама, пікірталасқа арналған мәтіндер жазуға үйрету олардың аналитикалық ойлау,

дәлелдер келтіру және шығармашылық қабілеттерін дамытуға көмектеседі. Бұл мақалада жазба жұмыстарының ерекшеліктері, оларды орындау әдістері мен тәсілдері қарастырылады.

1. Эссе жазу

2. Эссе – белгілі бір тақырып бойынша автордың жеке көзқарасын білдіретін шығармашылық жазба жұмыс. Эссе жазу барысында оқушы өз ойын нақты, қисынды түрде жеткізіп, дәлелдер арқылы негіздеуі қажет.

3. Эссе түрлері:

Пікір білдіретін эссе – автор белгілі бір мәселе бойынша өз көзқарасын білдіріп, оны дәлелдермен негіздейді.

Талдау эссесі – көркем шығарма, тарихи оқиға немесе ғылыми тұжырым талданады.

Салыстырмалы эссе – екі құбылысты, оқиғаны немесе көзқарасты салыстырып, олардың айырмашылықтары мен ұқсастықтарын көрсетеді.

Эссе жазу әдістемесі:

Тақырыпты таңдау және түсіну – эссенің басты мәселесін анықтап, оған қатысты ойларды жинақтау.

Жоспар құру – кіріспе, негізгі бөлім және қорытындыны нақтылау.

Дәлелдер жинау – пікірді қолдайтын аргументтер мен мысалдар келтіру.

Жазу процесі – логикалық құрылымды сақтап, мәтінді жазу.

Редакциялау – грамматикалық, стилистикалық қателерді түзету.

Мысал: Тақырыбы: "Кітап оқу – ойды дамыту жолы"

Кіріспе: Адамның ой-өрісін дамытуда кітаптың маңызы.

Негізгі бөлім: Кітап оқудың шығармашылық қабілетке, логикалық ойлауға және тіл байлығына әсері.

Қорытынды: Кітап оқу – адамның жан-жақты дамуының негізгі құралы.

2. Баяндама жазу

Баяндама – ғылыми немесе танымдық тақырыптағы ақпаратты жүйелі түрде баяндау. Бұл ресми стильде жазылатын, нақты фактілер мен дәйектерге негізделген жазба жұмысы.

Баяндама түрлері:

Ғылыми баяндама – ғылыми зерттеу нәтижелерін сипаттау.

Аналитикалық баяндама – белгілі бір құбылысты жан-жақты талдау.

Ақпараттық баяндама – жаңа мәліметтерді оқырманға ұсыну.

Баяндама жазу әдістемесі:

Тақырыпты анықтау – зерттелетін мәселені нақты белгілеу.

Ақпарат жинау – сенімді дереккөздерден қажетті мәліметтерді алу.

Жоспар құру – баяндаманың құрылымын анықтау.

Жазу процесі – нақты, қысқа әрі түсінікті стильде баяндау.

Қорытынды жасау – зерттелген мәселе бойынша түйін шығару.

Мысал:

Тақырыбы: "Қазіргі замандағы цифрлық білім беру"

Кіріспе: Цифрлық технологиялардың білім беру жүйесіне әсері.

Негізгі бөлім: Онлайн оқыту, цифрлық ресурстар және олардың артықшылықтары мен кемшіліктері.

Қорытынды: Цифрлық білім берудің болашағы мен даму бағыттары.

3. Пікірталасқа арналған мәтіндер жазу

Пікірталас мәтіндері – белгілі бір мәселе бойынша қарсы көзқарастарды талқылау мақсатында жазылады. Бұл мәтіндерде пікірлер аргументтермен дәлелденуі керек.

Пікірталас мәтіндерінің құрылымы:

Тақырыпты анықтау – қарама-қайшылық туғызатын өзекті мәселені таңдау.

Кіріспе – пікірталастың мақсатын түсіндіру.

Аргументтер – негізгі дәлелдер мен қарсы пікірлерді ұсыну.

Қорытынды – пікірталастың нәтижесі мен түйінді ойлар.

Пікірталас мәтінін жазу әдістемесі:

Тақырыпты таңдау және зерттеу – пікірталасқа лайықты өзекті мәселені анықтау.
Аргументтерді анықтау – пікіріңізді қолдайтын және оған қарсы пікірлерді жинақтау.
Логикалық құрылымды сақтау – ойдың жүйелі болуын қамтамасыз ету.
Сенімді дәлелдер келтіру – нақты мысалдармен ойды дәлелдеу.

Мысал:

Тақырыбы: "Қашықтықтан оқыту тиімді ме?"

Кіріспе: Қашықтықтан оқытудың білім беру жүйесіндегі орны.

Негізгі бөлім:

Жақтаушы пікір: Қашықтықтан оқыту уақыт пен ресурсты үнемдейді, икемділік береді.

Қарсы пікір: Бетпе-бет оқытудың артықшылығы көп, оқушылардың әлеуметтік дағдылары төмендеуі мүмкін.

Қорытынды: Қашықтықтан оқытудың артықшылықтары мен кемшіліктерін ескере отырып, оны тиімді қолдану жолдары.

Жазу – адамның ойын жүйелеудің, оны құрылымды түрде жеткізудің негізгі құралдарының бірі. Ол тек грамматикалық сауаттылықты ғана емес, ойдың логикалық байланысын сақтауды, дәлелдер келтіруді және стильдік ерекшеліктерді ескеруді талап етеді. Бұл дағдылар оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.

Жазу дағдылары ойды жүйелі жеткізуді, дәлелді пікір білдіруді және стильдік тұрғыдан сауатты мәтін құрастыруды үйретеді. Эссе, баяндама және пікірталасқа арналған мәтіндерді жазу арқылы оқушылар аналитикалық ойлау, логикалық құрылымдау және тілдік сауаттылықты дамытады. Мұндай дағдылар оларды академиялық, кәсіби және күнделікті өмірде сәтті болуға дайындайды.

Қазіргі білім беру жүйесінде жазу функционалдық сауаттылығының маңызы зор, себебі ол оқушылардың ақпаратты дұрыс жазбаша жеткізу қабілетін арттырады. Жазу сауаттылығы тек грамматикалық қателерді болдырмаумен шектелмейді, сонымен қатар ақпаратты тиімді ұйымдастырып, жүйелеу дағдыларын дамытуға көмектеседі.

Жазу функционалдық сауаттылығының жоғары деңгейі студенттердің академиялық және кәсіби салада табысты болуына ықпал етеді. Бұл дағды арқылы олар өз пікірлерін айқындап, нақты әрі түсінікті түрде жеткізуге үйренеді. Сонымен қатар, жазу арқылы оқушылардың танымдық қабілеттері дамиды, ал бұл олардың оқу процесіндегі жалпы жетістіктеріне әсер етеді. Жазу функционалдық сауаттылығын дамыту арқылы оқушылардың әлеуметтік, мәдени және кәсіби өмірде кездесетін әртүрлі мәселелерге шешім қабылдау қабілеттері күшейеді. Бұл дағдының маңызы, әсіресе, жаһандану және ақпараттық қоғам жағдайында арта түсуде. Оқушылардың жазу сауаттылығын дамыту үшін заманауи әдіс-тәсілдер мен технологияларды қолдану қажет. Соның нәтижесінде, жазу функционалдық сауаттылығын қалыптастыру, оқушылардың білім алу сапасын жоғарылата отырып, олардың болашақтағы жетістіктеріне негіз қалайды.

Әдебиет:

1. Жұмабаев Ә. Жазу мәдениеті және шығармашылық ойлау. Алматы: Мектеп, 2018.
2. Мұқанова Қ. Оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту әдістері. Нұр-Сұлтан (Астана): Фолиант, 2020.

САБАҚТЫҢ ТИІМДІЛІГІНЕ ЫҚПАЛ ЕТЕТІН ӘДІСТЕР МЕН ТӘСІЛДЕР**Абишева К.С., Абишева Е.Б., Рамазан А.Б.***(С.Шаймерденов атындағы қалалық классикалық гимназия, М.Қозыбаев атындағы СҚУ, Петропавл қаласы, Белоусов жалпы орта білім беру мектебі, Павлодар облысы)*

Қазіргі замандағы жаңа технологиялардың пайда болуы білім жүйесіне де түбегейлі өзгерістер әкелгені сөзсіз. Заманауи мектептердің миссиясы бұрынғы кездегідей оқушыларға жай ғана білім беруден тұрмайды. Қазіргі білім мекемелерінің миссиялары - бәсекеге қабілетті, білімді, саналы, сыни ойлай алатын тұлға қалыптастыру. Жаңа заман оқушыларын бұрынғыдай кітап, дәптермен қызықтыра алмайсың. Сондықтан білім жүйесі мұғалімдерден жаңашыл болуларын талап етеді. Жаңашыл ұстаз – бұл оқу процесінде жаңа әдіс-тәсілдер мен инновациялық технологияларды тиімді қолдана алатын, шығармашыл, үздіксіз ізденістегі ұстаз.

2024 жылғы білім беру стандарттарында оқыту әдістері мен тәсілдерін қолдану мәселесіне ерекше назар аударылған. Мысалы, «2024-2025 оқу жылында Қазақстан Республикасының жалпы білім беретін мектептерінде білім беру процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері туралы» әдістемелік нұсқау хатта оқыту мен тәрбиелеу сапасын арттыру мақсатында педагогтерге заманауи әдіс-тәсілдерді қолдану ұсынылады [1]. Бұл құжатта білім беру процесін ұйымдастырудың негізгі ерекшеліктері, оның ішінде оқыту әдістерін жетілдіру және тиімді пайдалану бойынша нақты ұсынымдар берілген. Педагогтерге оқушылардың білім сапасын арттыру үшін инновациялық әдіс-тәсілдерді енгізу ұсынылады.

Оқу үдерісінде түрлі әдіс-тәсілдерді пайдалану сабақтың тиімділігі мен нәтижелілігіне әсер етеді. Әдіс-тәсілдердің көмегімен оқушылардың назарын сабаққа аударуға мүмкіндік туады. Олардың қызығушылықтары артып, бойларында сыни ойлау қабілеттері, коммуникативтік дағдылары, көшбасшылық қасиеттері дами түседі.

Американдық психолог Говард Гарднер өз зерттеулерінде «Көптік интеллект» теориясын шығарған болатын[2]. Бұл теорияға сәйкес, әр адамның өзіндік интеллект түрі бар. Мысалы, лингвистикалық интеллект, логикалық-математикалық интеллект, визуалды интеллект, кинестетикалық интеллект, жеке тұлғалық интеллект, әлеуметтік интеллект, натуралистік интеллект. Әр адамның бойында осы интеллекттің бірі басым болса, бірі керісінше нашар дамыған. Бұл оқу процессінің әмбебап емес екендігін көрсетеді, себебі әр оқушының қабілеттері мен қабылдаулары әртүрлі болып келеді. Осыған орай, сабақтарда әдіс-тәсілдерді қолдану оқушылардың жаңа қырларын ашуға мүмкіндік береді. Мысалы, кинестетикалық интеллектісі дамыған оқушыларға рөлдік ойындар, тәжірбиелік жұмыстар, қимыл арқылы оқыту әдістері тиімді болып келеді. Ал, әлеуметтік интеллектісі дамыған оқушыларға дебат, топтық жұмыс, сайыстар тиімді. Осыдан әдіс-тәсілдер оқу процессін жекелендіруге мүмкіндік беретіндігін байқауға болады.

Оқушының бойында жаңа дағдыларды дамытудың маңыздылығын түсіне отырып, мұғалім ретінде сабақтарымның мағыналы әрі қызық өтуіне көп көңіл бөлемін. Ол үшін әр сабағымда әдіс-тәсілдерді қолданып, оқушыларымның сапалы білім алуын қамтамасыз етемін.

Сабақтарымда жиі қолданатын әдістерімнің бірі -Кэррол диаграммасы. Кэррол диаграммасы — деректерді сұрыптау мен классификациялаудың көрнекі әдісі. Кэррол диаграммасы қарапайым түрде екі өлшемді график ретінде ұсынылады. Диаграммада әрбір ось бойынша белгілі бір қасиеттер немесе белгілер анықталады. Бұл қасиеттер немесе белгілер бойынша деректер «иә» немесе «жоқ» деп сұрыпталады. Диаграммада деректер әрбір қасиет бойынша бөлек орналасады, және оқушы немесе зерттеуші солар қылықандай деректердің белгілі бір белгілерге сәйкес келетінін анықтай алады.

Мысалы: Егер біз жануарлар әлемін қарастыратын болсақ, диаграмманың бір осыінде «қанаттары бар ма?» деген сұрақ қойылып, екінші осыінде «жерде жүреді ме?» деген қасиет көрсетіледі.

Бұл жағдайда диаграммада әрбір жануардың қай қасиеттергесәйкес скелетіні көрсетіледі. Мысалы, «иә» жауаптары бар жануарлар «кұстар» категориясына жатады, ал «жоқ» жауаптары бар жануарлар «жердегі сүтқоректілер» деп сұрыпталады.

Кэррол диаграммасы мектептерде оқушыларға классификация мен сұрыптау әдістерін үйретуде қолданылады. Бұл әдіс әсіресе бастауыш және орта мектеп деңгейінде танымдық дағдыларды дамыту үшін тиімді. Мысалы, оқушыларға жануарлар, өсімдіктер немесе геометриялық пішіндер туралы тақырыптарды үйреткенде, диаграммаларды қолдану олардың логикалық ойлау қабілеттерін арттырады. Оқушылар жануарларды белгілі бір қасиеттер бойынша классификациялауды үйренеді. Олардың қанаттары бар ма? Ұшатын немесе жерде жүретін бе? Осы сұрақтарға жауап беріп, оқушылар жануарларды осы белгілерге сәйкес сұрыптап, топтастырады.

Кэррол диаграммасының артықшылықтары

1. Қарапайымдылығы мен тиімділігі. Кэррол диаграммасы өте қарапайым және түсінікті. Ол деректерді сұрыптаудың тиімді әдісін ұсынады, тек қана екі сұрақ (иә/жоқ) жауаптары арқылы үлкен деректер жиынтығын жүйелеуге мүмкіндік береді. Бұл оның қолданушы үшін өте ыңғайлы болуына себепші.

2. Визуализация. Деректерді визуалды түрде көрсету адамдардың ақпаратты қабылдауы мен түсінуін жеңілдетеді. Кэррол диаграммасы әр түрлі қасиеттер мен белгілерді визуалды түрде бейнелеп, деректердің топтастырылуын көрнекі етеді.

3. Логикалық ойлауды дамыту. Бұл диаграмма оқушылар мен зерттеушілердің логикалық ойлау қабілетін арттырады. Оқушылар деректерді сұрыптау кезінде қай қасиет немесе белгі сәйкес келетінін анықтау үшін терең ойлануға мәжбүр болады, бұл олардың аналитикалық дағдыларын дамытады.

Келесі қолданатын әдісім «Spin the wheel» интерактивті ойыны. Spin the wheel – оқушылардың қызығушылығын арттыруға бағытталған, белсенді оқытуға тиімді әдіс. Бұл ойын арқылы оқушылардың мәтінді немесе тақырыпты қаншалықты жақсы түсінгендерін анықтауға болады. Бір дөңгелекте тақырып бойынша сұрақтар болса, екінші дөңгелекте барлық оқушылардың есімдері жазылады. Мұғалім дөңгелектерді айналдырған кезде әр оқушыға кез келген бір сұрақ түскендіктен, оқушы мәтінді ерінбей соңына дейін оқып, түсінуге тырысатын болады. Дөңгелектердегі сұрақтар немесе тапсырмалар кездейсоқ шығатындықтан, оқушылар үнемі дайын болуға тырысады. Бұл олардың мотивациясына да, оқу үдерісінің нәтижелі болуына да ықпал етеді. Платформадағы интерфейс, дыбыстар, кездейсоқ таңдалу әдісі сабаққа ен жар оқушылардың да назарын аудартуға тиімді әдіс болып келеді.

Тағы да тиімді әдістердің бірі «Галереяға саяхат» әдісі. «Галереяға саяхат» – оқушылардың сыни ойлау дағдыларын, шығармашылықтарын, коммуникативті дағдыларын дамытуға мүмкіндік беретін әдіс-тәсіл. Бұл әдісті қайталау сабақтарында немесе жаңа сабақты зерттеу кезінде қолданамын. Ең алдымен, оқушыларды топтарға бөліп алу қажет. Оқушылар өз тақырыптары бойынша постерлер жасап, оны сыныптың түрлі бұрыштарына іліп қояды. Өздерінің топтарымен осы постерлер арасында саяхат жасап, әр постермен танысып, зерттейді. Постерлер бойынша бір-біріне сұрақтар қойып, кері байланыс жасай алады. Қимыл-қозғалыс нәтижесінде, балалардың сабаққа деген қызығушылықтары арта түседі. Бұл әдіс оқушылардың қарым-қатынасын нығайтуға да өз үлесін қосады, себебі олар бір-бірін тыңдауға, түсінуге, топтасып жұмыс жасауға тырысатын болады.

Интерактивті әдістердің ішінде сабақтарымда «Froggy Jumps» ойын платформасын жиі пайдаланамын. Бұл ойын оқушылардың сабақ бойынша алған білімдерін тексеруге мүмкіндік беретін таптырмас құрал. Ойын оқушылардан жылдамдыққа жұмыс істеулерін талап еткендіктен, оқушылардың сабақ үстіндегі белсенділіктері өте жоғары болады. Платформаның қызықты интерфейсі, музыкасы оқушының назарын сабаққа аудартуға

көмектеседі. Осындай платформалар арқылы оқушылардың қызығушылықтарын арттырып, сабақтың атмосферасын толығымен өзгертуге болады.

Білімді қызықты әрі есте қаларлық түрде меңгерту үшін «Бинго» ойынын сабақтарымда қолданғанды жөн көремін. Оқушыларға тақырыпқа байланысты термин сөздер, ұғымдар, анықтамалар жазылған бірнеше ұяшықтан тұратын бинго парақтары ұсынылады. Мұғалім осы сөздерге сәйкес келетін анықтама немесе сұрақтарды оқыған кезде, оқушылар өз парақтарында сәйкес келетін сөз болса «Х» белгісін қойып, сызып тастайды. Бір қатарды, бағананы, диагональды толық белгілеген оқушы «Бинго!» деп айтады. Жеңімпаз анықталып, сабақтың қорытындысы шығарылады[3].

Мысал ретінде, бастауыш сыныпта меңгерілетін «Зат есім» тақырыбын алуға болады. Оқушыларға әр тор көзге зат есімдер жазылған бинго карталары таратылады. Мұғалім карточкалардағы сөздерге сәйкес келетін сипаттамаларды дауыстап оқиды. Бинго карталарында мынандай сөздер жазылады: «Ағаш», «Сүт», «Доп», «Мысық», «Мұғалім», «Үстел», «Дос», «Күн», «Қасқыр» және т.б. Мұғалім зат есімге байланысты сипаттамаларды оқиды. Мысалы, «Мектепте сабақ беретін адам» сипаттамасын оқыған кезде оқушылар «мұғалім» деген зат есімді өз бинго парақтарында сызып тастаулары қажет. Бір қатарды, бағананы, диагональды толық белгілеп, «Бинго!» деп бір оқушы айтқанша ойын жалғаса береді. Бұл әдіс-тәсілді жаңа сөздерді үйретуде, тақырыпты бекітуде, есептер шығаруда, оқу сауаттылығын дамытуда қолданған тиімді болып келеді.

Заманауи білім беру жүйесінде инновациялық әдістер мен заманауи технологияларды қолдану оқу сапасын жақсартудың маңызды құралы болып табылады. Бүгінгі таңда оқушыларды дәстүрлі оқыту тәсілдерімен қызықтыру қиынға соғады, сондықтан мұғалімдерден жаңа әдіс-тәсілдерді тиімді қолдану талап етіледі. Мақалада қарастырылған «Кэррол диаграммасы», «Spin the Wheel», «Галереяға саяхат», «Froggy Jumps», «Бинго» сияқты оқыту әдістері оқушылардың белсенділігін арттырып, олардың сыни ойлау, логикалық талдау, шығармашылық және коммуникативтік дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Қорытындылай келе, қазіргі заманғы мұғалімдер жаңашылдыққа ұмтылып, оқыту процесін түрлендіру арқылы оқушылардың білім сапасын арттыруы тиіс. Инновациялық әдістерді қолдану – заманауи білім берудің басты талабы, ал оқытудағы шығармашылық пен икемділік – болашақ ұрпақтың жан-жақты дамуына негіз болады.

Әдебиет:

1. «2024-2025 оқу жылында Қазақстан Республикасының жалпы білім беретін мектептерінде білім беру процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері туралы» әдістемелік нұсқау хат.
2. «Что такое теория множественного интеллекта и как она может помочь в обучении» [Электронды ресурс] – сілтеме: <https://media.foxford.ru/articles/teoriya-mnozhestvennogo-intellekta-govardagardnera?ysclid=m6zg1kix4s974058833>
3. «Игровая технология «Бинго» как универсальный метод развития и закрепления познавательных способностей учащихся» [Электронды ресурс] – сілтеме: <https://nsportal.ru/nachalnaya-shkola/inostrannyiyazyk/2018/03/14/igrovaya-tehnologiya-bingo-kak-universalnyy-metod>

ӘОЖ 373.31

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕ БЕРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Абуева Р.Т.

(С.Шаймерденов атындағы қалалық классикалық гимназия, Петропавл қаласы)

Мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Ұлттық құрылтайдың «Әділетті Қазақстан - Адал азамат» атты екінші отырысындағы тапсырмасына сәйкес 2023 жылы «Біртұтас тәрбие» бағдарламасы әзірленіп, барлық білім беру ұйымдарына енгізілді.

Қазақстан Республикасының Президенті Қ. Тоқаев 2024 жылы Ұлттық құрылтайдың «Адал адам - Адал еңбек - Адал табыс» атты үшінші отырысындағы тапсырмасына сәйкес Біртұтас тәрбие бағдарламасының мазмұны жаңартылды.

Еліміздің болашақтағы негізгі сұлбасын «Әділетті Қазақстан - Адал азамат - Озық ойлы ұлт» деген үштаған ұғым арқылы сипаттады. Үштаған - бір-бірінен бастау алатын және өзара тығыз байланысты ұғымдар, ел ішінде заң мен тәртіпті қатаң сақтауды қамтамасыз етуді саясатымыздың тұғырлы қағидатына айналдыратын мықты демократиялық институттары мен дамыған құқықтық жүйесі бар әділетті мемлекетті құрудың шарты және еліміздің жаңғыруы мен әрі қарай дамуының стратегиялық бағдарын айқындайды. Бұл «Біртұтас тәрбие» бағдарламасының басты идеясына айналды.

Бағдарламаның мақсаты: қазақстандық мәдениет құндылықтары негізінде азаматтық жауапкершілік пен патриотизм, парасаттылықпен адалдық, ар-ұждан, рухани-адамгершілік қасиеттерін бойына сіңірген, үйлесімді дамыған тұлға қалыптастыру.

Бағдарламаның міндеттерінің алғашқысы:

1. Рухани-адамгершілік қасиеттерді тәрбиелеу;
2. Отанға, өз халқына, оның тарихы мен мәдениетіне деген сүйіспеншілікті қалыптастыру;
3. Қазақстан Республикасының Мемлекеттік рәміздерін құрметтеуге тәрбиелеу;
4. адалдық, әділдік, мейірімділік, ар-ұят пен қамқорлық, қайырымдылық және басқа да адамдық қасиеттерді дамыту;
5. табиғатқа және қоршаған ортаға ұқыптылықпен қарауға тәрбиелеу болып табылады.

Адамгершілікке әлеуметтік жағдайлар, қоршаған орта, биологиялық факторлар сияқты көптеген факторлар әсер етеді, бірақ мұғалім басты рөл мен маңыздылықты атқарады, өйткені оның адамгершілігі іргетас болып табылады. Біз мектеп бастауыш сынып оқушысының бойында патриоттық сезімді, өмірге белсенді көзқарасты, адамдарға деген құрметті қалыптастыратынын білеміз. Мұғалімнің міндеті-әлемді және қоғамды түсінуге лайықты негіз беру. Бұл сабақтар, рефлексиялар, әдебиеттер, курстар және т. б. арқылы жасалады.

Педагогикалық практикада барлық бағыттар бойынша (еңбек, эстетикалық, азаматтық, экологиялық, жыныстық және т.б.) балалардың қоғамдық өмірінде қажетті құндылықтар мен адамгершілік нормаларын қалыптастыруға ықпал ететін тәрбие және оқу жұмысының көптеген әдістері, әдістері мен формалары әзірленді. Балалардың тәрбие жұмысына кеңінен қатысуы олардың өзін-өзі бағалауын арттырады, әртүрлі өмірлік байланыстарда белсенді өмірлік ұстанымның қалыптасуына ықпал етеді: есірткіге қарсы күрес, азаматтық ұстанымның көрінісі және т. б. Балаларды адамгершілік тәрбиелеудегі мұғалімнің рөлі-нақты өмірлік жағдайларда адамгершілік құндылықтар мен нормалардың маңыздылығын нақтылау, балаларды өмірлік мәселелерді шешуге үйрету, сондай-ақ белгілі бір әрекеттердің салдарын таңдау және болжау. Адамгершілік тәрбиесі оның пікірін немесе дайын шешімдерін тануды болдырмайды. Мойынсұнушылық баланың даралығы мен тәуелсіздігін дамытпайды.

Адамгершілік тәрбиесінің негізгі бағыты-соңғы онжылдықта тараған құндылықтардың релятивизмін түсінуге қарсы күрес. Әрине, абсолютті моральдық заң жоқ. Бірақ тұрақты моральдық құндылықтарды жоққа шығару адамды бақытты етпейді. Егер адамгершілік құндылықтарға сүйенбесе, ешқандай қоғам болған жоқ. Жас оқушыға әділеттілік, адалдық, батылдық, даналық және өзін-өзі бақылау моральдық зұлымдық ретінде танылатын қоғамды елестетуге мүмкіндік берілуі мүмкін. Шексіз өзімшілдік, қорқақтық, өтірік, сатқындық, нашақорлық және үмітсіздік моральдық тұрғыдан оң деп танылады. Мұндай қоғам ешқашан жерде болмайды. Қазіргі мектеп адами құндылықтарға сүйенуі керек: адалдық, батылдық, жауапкершілік, еңбекқорлық, қадір-қасиет және адамдарға деген құрмет. Адамгершілік тәрбие процесі дәстүрлі құндылықтарды, бағаларды, өткенге деген қарым-қатынасты қалыптастыруға негізделген. Білім, керісінше, дәстүрлерден алшақтауды

талап етеді, танылатын пәнге сыни көзқарасқа сүйенеді, сыни ойлау мен шығармашылық белсенділікті дамытады. Өмір ұсынатын баламаларды бағдарлай білу баланы күрделі ситуациялық мәселелерді ойлауға және шешуге, айналасындағы адамдардың іс-әрекеттеріне өз көзқарасын білуге үйретеді. Бала өзінің тәуелсіз ойлауының моральдық шектеулерін түсініп, өз шешімдері мен әрекеттерінің өзіне және айналасындағы адамдарға салдарын ескеруі керек.

Кез-келген сыни көзқарас жеке қалауларға немесе түйсікке емес, оның шешімін, пікірін, іс-әрекетін негіздеу үшін өзінің жеке ресурстарына негізделуі керек. Бірақ бұл ресурстар кедей және тапшы болмауы үшін жеке тұлғаны әлеуметтік, моральдық экономикалық қатынастардың барлық түрлерінде дамыту қажет. Мәселеге моральдық-құндылық көзқарасты К. Д. Ушинский білдірді, ол "егер педагогика адамды барлық жағынан тәрбиелегісі келсе, онда ол алдымен оны барлық жағынан білуі керек" деп санайды. Біртұтас тұлға-бұл қоршаған әлеммен қарым-қатынастың қарапайым жиынтығы емес. Тұтас тұлғаны қалыптастыру оны әлеуметтік қызметке қосу және кейінгі талдау, қоршаған әлемге деген көзқарасын түсіну арқылы мүмкін болады.

Сынып ұжымы қарым-қатынастың барлық түрлерінде тұлғаның жағымды қасиеттерінің көріністерін модельдеудің шексіз мүмкіндіктерін ұсынады. Жеке тұлғаны қалыптастырудың әлеуметтік құралы ретінде ұжымның тиімділігіне арнайы педагогикалық іс-әрекеттер арқылы ұжымдық іс-әрекеттегі бастауыш сынып оқушыларының әртүрлі байланыстарын ұйымдастыру арқылы қол жеткізіледі. Кеңес педагогы А. С. Макаренко ұжымның әлеуметтік ұстанымын нақты анықтады, ол "біздің тәрбиеміздің бірінші мақсаты болуы керек, оның әлеуметтік сипатынан айқын туындайтын белгілі бір қасиеттерге ие болуы керек". Мектеп ұжымында балалар қызмет түрін таңдау және әртүрлі әлеуметтік функцияларды орындау еркіндігіне үлкен мүмкіндік алады, олар оны толық көлемде жүзеге асыра алады, бұл ешқашан ұжымнан тыс адам жасай алмайды. Тек ұжымда жеке тұлға әлеуметтік маңызды мақсат қоя алады: жеке мақсаттар, міндеттер қойып, оларға ұжымдық қызмет арқылы қол жеткізе алады.

Ұжымдық тәрбие формалары қазіргі әлеуметтік, экономикалық, діни, аймақтық жағдайларға сәйкес келетін бастауыш сынып оқушыларының бірлестігін әлеуметтік ұйымдастырудың бір түрі болып табылады. Жалпы және нақты әлеуметтік байланыстарды модельдеу арқылы ұжым баланы күрделі әлеуметтік ұйымдарда тұлға ретінде жүзеге асыруға дайындау құралы ретінде әрекет етеді: өндірістік, шығармашылық, көркемдік, спорттық және т. б. сынып ұжымында кіші оқушы әлеуметтік іс-әрекеттің субъектісі ретінде әрекет етеді: маңызды әлеуметтік қызметті таңдайды және оған белсенді қатысады, сонымен қатар. Бастауыш сынып оқушыларының практикалық сезімдерін қалыптастыру әртүрлі практикалық іс-шараларда (танымдық, спорттық, көркемдік және т.б.) жүзеге асырылады. Олар жетістікке жету сезімі: іс-әрекетке қанағаттану, қол жеткізілген мақсат, оның дамуының сәттілігі.

Адамгершілік тәрбиесінде практикалық сезімдер адамдарға деген қажеттіліктің қуанышында, пайдалы, мейірімді, риясыз әрекетті оң бағалағаны үшін басқаларға алғыс білдіріп, сәтті әрекетті қайталағысы келеді. Бастауыш сынып оқушыларының адамгершілік тәрбиесі әртүрлі практикалық іс-әрекеттерде практикалық сезімдерді қалыптастыру процесін модельдеуді қамтиды. Бұл жағдайда модельдеу мағынасы бар, өйткені ол балаға оның белсенділігін дамыту және оның қоғамға органикалық кіруі үшін қажетті моральдық жағымды әрекеттерді бекіту тұрғысынан тиімді педагогикалық әсер етуге мүмкіндік береді.

Моральдық тәрбие бойынша бастауыш сынып оқушыларымен теориялық зерттеу және практикалық жұмыс баланың практикалық сезімдерін қалыптастырудың келесі компоненттерін анықтауға мүмкіндік береді.

Бастауыш сынып оқушысының жеке басына педагогикалық әсер негізінде құрылуы керек:

1. баланың практикалық сезімдерін қалыптастыруға бағытталған педагогикалық міндеттер жүйесі;

2. педагогикалық міндеттер жүйесіне сәйкес білім беру процесі шеңберіндегі адамгершілік тәрбиенің іс жүргізу және мазмұндық жақтарының бірлігі;
  3. бұрынғы оң әрекеттермен байланысты әрекеттерді таңдаудағы бастауыш сынып оқушыларының белсенділігі мен тәуелсіздігі;
  4. эмпатия сезіміне және айтарлықтай эмоционалды түске ие өткен жағымды тәжірибеге сүйену;
  5. мұғалімнің саналы іс-әрекеті балалардың қазіргі және өткен іс-әрекеттерін мақсатты түрде салыстыру, бұл олардың практикалық сезімдерін тудырады;
  6. балалардың өз қызметіне қанағаттануы;
- Осы тұжырымдардан соң адмгершілік моделін көруге болады.(1 сурет)

Сурет 1. Адамгершілікті қалыптастырудың моделі

Сонымен қатар, әдебиеттік оқу пәні де маңызды рөл атқарады оқушыларды тәрбиелеу. Себебі, біріншіден, бастауыш сыныптарда олар көбінесе нұсқаулық ертегілерді, өлеңдерді, әңгімелер мен астарлы әңгімелерді оқиды. Осы жанрлардың барлығында өмірлік тәжірибе, сыртқы әлем бар, ол арқылы студенттер қоғамды және оның барлық жақтарын тани бастайды. Сонымен қатар, олар арқылы олар жақсылық пен жамандықтың не екенін, ар-ұждан, Отан алдындағы ар-намыс, ата-ана және қадір-қасиет туралы біледі. Қайта баяндау оқушыларды есте сақтауға және болашақта бұл туралы ұмытпауға мүмкіндік береді өсу.

Қорытындылай келе, жас ұрпақтың тәрбиесі мен болашағы мұғалімдер мен мектептің қолында, осыған байланысты біз оқушылардың адамгершілігін тәрбиелеу және қабылдау мәселелеріне жауапкершілікпен қарауымыз керек. Лев Толстой айтқандай "тәрбие де, білім де ажырамас. Білім бермей тәрбиелеу мүмкін емес, кез-келген білім тәрбиелік тұрғыдан әрекет етеді".

Әдебиет:

1. Рубинштейн С. Л. жалпы психология негіздері. 2 Том, - 69с.
2. Дик Н. Ф. бастауыш сынып мұғалімдерінің жұмыс үстелі кітабы - Ростов-на - Дону: Феникс, 2005 ж. - 277с.
3. Сухомлинский В. А. таңдалған педагогикалық шығармалар-М: 1980, Т.2.
4. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Ұлттық құрылтайдың «Әділетті Қазақстан – Адал азамат» атты екінші отырысында сөйлеген сөзі. 17 маусым 2023 жыл. [Электронды ресурсы] // <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyyn-ulttyk-kuryltaydyn-adiletti-kazakstan-adal-azamat-atty-ekinishi-otyrysynda-soylegen-sozi-1752959> (09.12.2023 қаралды)
5. «Қазақстан жастары – 2022» ұлттық баяндамасы. Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2022». = National report "Youth of Kazakhstan – 2022". – Астана, 2022. – 384 б.

РОЛЬ КЛАССНОГО РУКОВОДИТЕЛЯ В СОЗДАНИИ БЛАГОПРИЯТНОЙ СРЕДЫ ДЛЯ УЧЕНИКОВ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ В СОВРЕМЕННОЙ ШКОЛЕ

Альмишева А.Ж., Муканова Д.О.

*(НАО «Национальный научно-практический институт благополучия детей «Өркен»,
г. Петропавловск)*

*Суициды в детской и подростковой среде - это трагедия для всех нас.
Всем нам надо серьезно задуматься, почему дети идут на такой шаг.
Формирование твердых жизненных установок является, по сути, базовым критерием
качества воспитательного процесса.*

Касым-Жомарт Кемелович Токаев -
Президент Республики Казахстан

В последние годы правительство нашей страны все больше осознает важность психического здоровья подрастающего поколения. Суицид, как одна из серьезных проблем современного общества, занимает третье место среди причин смертности (после онкологических заболеваний и болезней сердца). По данным Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ), около 20% самоубийств в мире происходят среди подростков и молодежи, что подчеркивает необходимость внимания к этой проблеме.

В Казахстане вопрос детского суицида стал актуальным с 2012 года, когда страна заняла 4-е место в мире по этому показателю. В 2019 году Казахстан оказался на третьем месте по общему количеству суицидов, что требует активных действий со стороны общества и образовательных учреждений.

Глава государства в своем обращении к народу отметил, что «Всем нам надо серьезно задуматься, почему дети идут на такой шаг». Это подчеркивает важность формирования устойчивых жизненных установок у детей, что является основным критерием качества воспитательного процесса.

В жизни каждого человека возникают сложности и препятствия. Важно научить детей преодолевать трудности, сохранять волю и самообладание, а также быть ответственными за свои слова и поступки. В этом контексте роль учителя становится ключевой. Учитель не только передает знания, но и выполняет миссию воспитания подрастающего поколения. Его внутренняя ответственность, профессиональная компетентность и культура напрямую влияют на будущее страны.

Учитель является основным звеном в воспитании растущего человека. От его нравственного облика и духовной зрелости зависит, смогут ли младшие школьники понять истинные ценности и обрести правильные жизненные ориентиры. В этом контексте важно вспомнить о выдающемся педагоге и просветителе Мағжане Жумабаеве, который подчеркивал, что воспитание должно быть направлено на развитие творческого мышления, формирование духовных потребностей и нравственных качеств у детей.

Современные тенденции в образовании акцентируют внимание на создании благоприятной среды для развития гармоничной личности младших школьников. Каждый участник образовательного процесса играет важную роль в этом становлении. Классный руководитель, как главный организатор воспитательной деятельности, обеспечивает развитие и воспитание личности каждого ребенка, что является основой для формирования здорового и гармоничного общества.

Классное руководство, как важный элемент образовательного процесса, имеет свои корни более 200 лет назад, начиная с 1804 года, когда классные наставники заменяли нянек и губернаторов. Согласно Уставу заведений, учителя, помимо обучения, должны были

заниматься воспитанием учащихся, основываясь на гуманистическом подходе и изучении свойств и нравов детей. Классные наставники, которые неформально относились к своему делу, пользовались уважением и авторитетом. В женских гимназиях классными наставниками были «классные дамы», чьи обязанности включали как обучение, так и воспитание, что требовало от них творческого подхода и высокой квалификации.

В современном контексте классный руководитель выступает в роли координатора, объединяющего три ключевых коллектива: учеников, педагогов и родителей. Он является формальным и фактическим лидером группы, организатором, вдохновителем и опекуном, создающим условия для самореализации каждого ученика. В своей деятельности классный руководитель руководствуется Конституцией Республики Казахстан, законами «Об образовании» и «О правах ребенка в Республике Казахстан», а также другими нормативными актами, что подчеркивает важность его роли в образовательной системе.

Современные подходы к работе классного руководителя остаются верными традициям, но требуют адаптации к новым условиям. Создание благоприятной среды в классе становится важным аспектом профилактики суицида и других социальных проблем. Вопросы о том, как сделать школу местом радости и общения, как научить младших школьников правильно строить отношения со сверстниками, становятся актуальными.

Классный руководитель в современном мире — это не просто учитель, а проводник в мир знаний и жизненных уроков. Его задача заключается не только в передаче информации, но и в установлении глубокого общения с каждым учеником. Как художник, он создает индивидуальные шедевры, учитывая уникальность каждого ребенка. Каждый урок должен быть адресован юному сердцу, жаждущему понимания и поддержки.

В создании благоприятной среды в современной школе важными методами и формами работы классного руководителя являются:

1. Индивидуальный подход: Понимание уникальности каждого ученика и адаптация методов обучения и воспитания под его потребности.
2. Создание безопасной и поддерживающей атмосферы: Формирование доверительных отношений между учениками и учителем, что способствует открытости и готовности делиться своими переживаниями.
3. Вовлечение родителей: Активное сотрудничество с родителями для создания единого воспитательного пространства, где каждый участник процесса понимает свою роль и ответственность.
4. Развитие коммуникативных навыков: Проведение мероприятий, направленных на развитие навыков общения и сотрудничества среди младших школьников, что способствует формированию здоровых отношений в классе.

Таким образом, классный руководитель становится ключевой фигурой в формировании гармоничной личности младшего школьника, способствуя его развитию как в учебной, так и в социальной сфере. В условиях современных вызовов, таких как суицид и другие социальные проблемы, его роль становится особенно значимой, и именно от него зависит, смогут ли дети найти радость в обучении и общении.

Классный руководитель — это не просто педагог, а истинный проводник в мир знаний и жизненных уроков для младших школьников. Он должен быть готов к общению с каждым учеником начальных классов, словно художник, создающий уникальную картину, где каждый штрих — это индивидуальный урок жизни, необходимый именно этому ребенку в данный момент. Его задача — направлять внимание учащихся на важные детали, задавать вопросы, на которые ответы подскажет само сердце. Такие открытия, сделанные в процессе общения, навсегда останутся в душах детей, помогая им применять знания в жизни, в будущей профессии, в создании семьи и служении обществу.

Как говорил великий психиатр и психотерапевт Милтон Эриксон: «Каждый подобен своим отпечаткам пальцев. Они единственные в своем роде. И никогда не будет второго такого же, как вы». Эта мудрость напоминает нам о том, что каждый ученик — это неповторимая личность, и роль классного руководителя заключается в том, чтобы понять эту

индивидуальность. Воспитание ребенка требует творческого, личностно-ориентированного подхода, который поможет ему развить совершенный характер.

В этом контексте педагог должен использовать разнообразные методы, техники и приемы, которые приносят положительные результаты. Для достижения наибольшей эффективности можно опираться на принципы Милтона Эриксона, которые помогут раскрыть потенциал каждого ученика начальных классов, сделав его путь к знаниям и самопознанию ярким и запоминающимся. Таким образом, классный руководитель становится не просто учителем, а настоящим архитектором будущего, формируя не только умы, но и сердца своих учеников.

Эриксон выделяет пять принципов, которые могут стать основой для работы классного руководителя:

- 1. Со всеми людьми все в порядке.** Принимать ученика с позиции, что с ним все хорошо. Знать, что каждый ребенок — это целый мир, и с ним тоже все в порядке. Это создает здоровую и экологичную атмосферу в классе.
- 2. У каждого уже есть всё необходимое для достижения его целей.** Взрослый должен осознавать и принимать ребенка таким, какой он есть, веря в его потенциал. Поддержка и направление — вот что нужно, чтобы развить внутренние ресурсы младших школьников. Взрослый должен быть заботливым, терпеливым и уверенным в том, что он способен помочь.
- 3. Мы всегда совершаем наилучший выбор.** Классный руководитель должен понимать, что каждый поступок ребенка — это его наилучший выбор на основе жизненного опыта. Это помогает создать атмосферу доверия и понимания среди учеников начальных классов.
- 4. Всеми людьми движет позитивное намерение.** В каждом действии ученика заложено позитивное намерение. Даже если поступок кажется неправильным, он был продиктован жизненным опытом, который необходимо учитывать.
- 5. Изменения будут всегда и они неизбежны.** Не стоит ожидать мгновенных результатов. Важно помнить, что у каждого младшего школьника есть свое время для цветения и развития.

Классному руководителю важно не только принимать эти принципы, но и проживать их, зажигая звезду понимания и поддержки как в себе, так и в тех, с кем он взаимодействует. Если следовать этим принципам, методам и приемам, возможно, в наших школах не будет места насилию, буллингу и суициду. Воспитание — это не просто передача знаний, это создание безопасного и поддерживающего пространства, где каждый младший школьник сможет раскрыть свой потенциал и стать лучшей версией себя.

Литература:

1. Алимова М.А. Суицидальное поведение подростков: диагностика, коррекция. Барнаул, 2014.—100 с. https://admmegion.ru/upload/iblock/bcb/alimova_barnaul.pdf
2. Елбол Каримов. Дети в Казахстане почти каждый день совершают самоубийства. Можно ли решить эту проблему. Попытаемся найти корень проблемы и ее решение. 04.06.2021, 14:44 <https://liter.kz/kazakhstan-godami-ne-mozhet-reshit-problemu-suicidov/>
3. Б.Г. Мещеряков и В.П. Зинченко. Большой психологический словарь/ Прайм-Евроник - 2007 г. <https://psychological.slovaronline.com/>
4. http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_310839/
5. Словарь психологических терминов. <http://www.belogurova.ru/glossary>
6. https://www.ncfu.ru/export/uploads/Dokumenty-Nauka/materialy-III-konferencii-psihologicheskoe-zdorove-lichnosti-teoriya-i-praktika_2021.10.2016.pdf
7. Профилатика суицидального поведения : учебно-методическое пособие / [К. В. Днов, В. В. Нечипоренко, Т. Ф. Мурзина и др.] ; Санкт-Петербургский ин-т усовершенствования врачей-экспертов. - Казань : Бук, 2018. - 104 с. <http://www.vashpsixolog.ru/preventive-work-of-a-psychologist-in-the-school/130-prevention-of-suicide-suicide/2786-istoriya-razvitiya-suicidologii>
8. Шелехов И. Л., Каштанова Т. В., Корнетов А. Н., Толстоless Е. С. С 894 Суицидология: учебное пособие / И. Л. Шелехов, Т. В. Каштанова, А. Н. Корнетов, Е. С. Толстоless — Томск: Сибирский государственный медицинский университет, 2011. — 203 с
9. <https://mishajp.livejournal.com/94853.html>.

10. Литмен, Р. Зигмунд Фрейд о самоубийстве [Текст] – Р. Литмен //Журнал практической психологии и самоанализа, 2013. – №1. – 102 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://psyjournal.ru/psyjournal/articles/detail.php?ID=2042>
11. Львова, И.Н. Диагностика, профилактика и коррекция суицида [Текст] / И.Н. Львова // Научное обозрение, 2015. – №2. – С.129–131
12. Шелехов, И. Л. Суицидология: учебное пособие [Текст] / И.Л.Шелехов, Т.В.Каштанова, А.Н.Корнетов, Е.С.Толстолес – Томск: Сибирский государственный медицинский университет, 2011. – 203 с.
13. Егоров, А. Ю., Игумнов, С. А. Расстройства поведения у подростков: клинико-психологические аспекты [Текст]/ А.Ю. Егоров, С.А. Игумнов. – СПб.: Речь, 2015.– 436 с
14. Амбрумова, А.Г., Диагностика суицидального поведения [Текст]/ А.Г. Амбрумова, В.А. Тихоненко. – М., 2012.
15. Суицидология: прошлое и настоящее: Сб. статей / Сост. А.Н. Моховиков. – М., 2011. –239с.
16. Ефимова, О.И. Особенности социальных установок и ценностных ориентаций подростков и молодежи со склонностью к суицидальному поведению [Текст] // Современные тенденции развития гуманитарных наук. Материалы Международной научно-практической конференции. – 2013. – Ярославль: издательство «Канцлер», 2013. – С.109-120.
17. Профилактика суицидальных проявлений среди несовершеннолетних: Методические рекомендации / Сост. Бадина Н.П. - ГАОУ ДПО ИРОСТ. – Курган, 2011. - 107 с.

УДК 37.017-053. 5 / 6:39

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ STEAM-ТЕХНОЛОГИЙ В РАБОТЕ С ДЕТЬМИ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА ЧЕРЕЗ ИГРОВУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Андрюшечкина О.В., Спиридович Е. В.
(ГККП «Ясли-сад «Ивушка», г. Петропавловск)

В современном мире за последние годы появилось много инноваций, которые играют большое значение в креативной индустрии, связанной с творческой или интеллектуальной деятельностью. Современный быстроменяющийся мир требует развития навыков, позволяющих детям решать задачи в условиях многозадачности, проявлять способности в генерации новых идей, обладать коммуникативными способностями, умениями кооперации для достижения поставленных личностных и профессиональных задач. Вызовы времени требуют поиска новых способов, методов, технологий развития навыков будущего у детей.

В условиях реализации ГОСО современное образование все более и более ориентировано на формирование ключевых личностных компетентностей, на развитие способности воспитанников самостоятельно решать проблему, на совершенствование умений оперировать знаниями, на развитие интеллектуальных способностей. В этой связи актуальными становятся формирование у детей технического мышления, развитие исследовательских, инженерно-конструкторских навыков.

Задача современного образования – воспитывать граждан, способных думать, самостоятельно «открывать» знания, быстро ориентироваться в потоке информации, умеющих найти правильное решение в ситуации выбора. Реализация этой задачи объективно требует качественно нового подхода к обучению и воспитанию детей. [1].

Сегодня в развитых странах мира на пике популярности находится STEAM-образование. Многие передовые исследователи считают, что за ним настоящее будущее подрастающего поколения. Аббревиатура STEAM расшифровывается как: science - наука, technology - технология, engineering - инжиниринг, arts and mathematics - искусство и математика. В настоящее время данные предметные области являются одними из самых востребованных. STEAM-технология представляет собой инновационный метод в обучении, который связывает между собой технические и естественные науки, инженерию, математику и искусство. Основная цель STEAM-образования – развитие творческого мышления, навыков использования инженерного подхода к решению реальных задач, понимание важности дизайна, осознание роли технологий в их решении.

Исходя из данных мер, мы решили в нашей организации ГККП «Ясли /сад «Ивушка» внедрить STEAM-технологии, что помогает детям быстро учиться, ориентироваться в потоке информации и реализовывать полученные знания на практике. Дошколята приобретают дополнительные практические навыки и умения, которые достаточно востребованы в современной жизни. Увлекательная организованная деятельность в виде игр позволяет раскрыть творческий потенциал ребенка. Они учатся видеть взаимосвязь происходящих событий, лучше начинают понимать принципы логики и в процессе создания собственных моделей открывают для себя что-то новое и оригинальное. Комплексный подход способствует развитию их любознательности и вовлечению в образовательный процесс.

Дошкольное образование — это фундамент всей образовательной системы, так как именно здесь закладываются основы личности, определяющие характер будущего развития ребенка. Цель дошкольного образования состоит в создании условий для максимального раскрытия индивидуального возрастного потенциала ребенка [2].

STEAM-образование предполагает подход комбинирования полученных знаний с реальными навыками. Так, идеи детей останутся не только у них в голове, они смогут реализовать их в жизнь. И именно знания, испытываемые на практике, являются наиболее ценными. Поэтому сейчас, современные программы предусматривают формирование у дошкольников не отдельных фрагментарных «облегченных» знаний об окружающем, а вполне достоверных элементарных систем представлений о различных свойствах и отношениях предметов и явлений. STEAM-образование призвано оказать помощь в подготовке детей дошкольного возраста к усвоению основ наук. Особенно эффективно с этой целью будет включение детей в игровую деятельность. Игровая деятельность – ведущая для детей данного возраста и «естественно используется воспитателями дошкольных организаций для развития дошкольников».

STEAM-технологии реализуются в приоритетных видах деятельности детей дошкольного возраста: игре, конструировании, познавательно-исследовательской деятельности; проектной деятельности; различных видах художественно-творческой деятельности. Основные направления работы с дошкольниками связаны с развитием высших психических функций (восприятия, мышления, воображения, памяти, внимания и речи), познавательной мотивации, познавательно-исследовательской и продуктивной деятельности (в интеграции с другими видами детской деятельности).

В дошкольном образовании акцент ставится на проектно-исследовательскую и игровую деятельность, ориентированную на развитие самостоятельности в поиске решений жизненных проблем, конструирование продуктов деятельности во взаимодействии.

В ГККП "Ясли /сад «Ивушка», педагоги использовали STEAM-технологии в работе с детьми старшего дошкольного возраста через игру. В организованную деятельность воспитатели включили три способа игры. Было доказано, что игра помогает детям адаптироваться к школьной обстановке и даже повышает их готовность к обучению, формирует навыки решения проблем. Весь материал дается в игровой форме: различные дидактические игры, головоломки, конструктор, исследовательская деятельность, творческие задания, которые не только стимулируют детскую фантазию, но и развивают такие навыки, как зрительно-моторная координация, воображение, креативность, критическое мышление, умение работать в команде. Дети по своей природе игривы. Они любят играть, потому что игра – это деятельность, в которой любой ребенок открыт для выражения своей точки зрения, идей и мыслей. В игре ребенок использует свои творческие способности, развивая воображение, мышление, логику, память, внимание.

Для достижения поставленных целей педагоги нашего детского сада внедрили три способа игры – игра под руководством педагога, структурированная игра и свободная игра. Данные способы организации игры способствуют развитию у ребенка критического мышления, креативности, коммуникабельности, умения работать в команде, что есть целостное воспитание личности.

Игры под руководством педагога – педагог обеспечивает для нее материал, начинает игру или присоединяется к ней для того, чтобы направить игру или дать ребенку подсказки. Данная игра обычно дает ребенку руководство, что и когда делать. У игры под руководством педагога есть четкое завершение. Это сокращает число вариантов развития событий, которые могут возникнуть в игре, что гораздо легче для восприятия ребенка. Четкое руководство игры может помочь ребенку понять, какие шаги, умения, действия и понятия необходимы для достижения конечной цели игры. Особенности игры под руководством педагога – игровое пространство с низким уровнем стресса для ребенка, где он может оттачивать необходимые ему навыки для игр и взаимодействия с другими детьми. Как только ребенок выучил необходимые для игры действия, со временем он ведет игру без посторонней помощи. Структурированные игры – это занятие или деятельность, которая имеет конкретную цель по обучению и развитию дошкольника определенными жизненными навыками. К структурированным играм относятся двигательные игры и упражнения, разные варианты игр с водой, красками, глиной и другими материалами. С их помощью ребенок может косвенно выражать свои желания и чувства в ненаправленной форме и испытать чувство достижения. Свободная игра, которая не имеет четких границ и правил, ребенок делает то, что он хочет. При этом важность данной игры заключается в развитии общения детей между собой, даёт навыки коммуникации, обсуждения, разрешения, профилактике конфликтов, умении договариваться и т.д.

STEAM-технология – это современный образовательный феномен, формирующий у детей навыки решения нестандартных жизненных ситуаций, умение видеть межпредметные связи и применять их на практике. Обучение с помощью STEAM-технологий – это всегда экспериментальная деятельность, направленная на решение какой-то реальной проблемы. Работа в команде, диалог, исследование, эксперимент, конструирование, разнообразные активности направлены на формирование значимого для ребенка продукта. Феномен STEAM-образования заключается в том, что в результате такого обучения формируются одновременно «hard skills» и «soft skills» – навыки необходимые как в профессии, так и в социальном взаимодействии. Такой подход позволяет реализовывать творческий подход в обучении, используя навыки будущего, такие как коммуникация, умение работать в команде, применять критическое и креативное мышление.[3].

Игра вне зависимости от способа организации способствует развитию личностных качеств ребенка, так как они формируются в активной деятельности, которая на каждом возрастном этапе становится ведущей, определяет его интересы, отношение к действительности, особенности взаимоотношений с окружающими людьми. Одним из важных условий развития STEAM-компетенций у детей с раннего возраста является тесное сотрудничество педагогов дошкольных организаций с родителями детей. Поэтому однозначно, что формирование STEAM-компетенций у детей с самых ранних лет можно и нужно осуществлять в условиях семьи. Для этого родители уже с раннего возраста могут легко организовать игры в условиях дома. Большим подспорьем для родителей станут различные развивающие игры и игрушки, имеющие огромный потенциал для формирования STEAM-навыков у детей с раннего возраста.

Таким образом, в ходе STEAM-игр дети имеют возможность исследовать, испытывать и пробовать новые вещи, развивать мышление и навыки решения реальных проблем в повседневной жизни, развивать воображение и креативность, языковые и коммуникативные навыки, участвовать в организации, принятии решений, выборе вопросов, соответствующих потребностям, желаниям и способностям ребенка. STEAM вдохновляет наших детей – будущее поколение изобретателей, новаторов и лидеров проводить исследования как ученые, моделировать как технологи, конструировать как инженеры, созидать как художники, аналитически мыслить, как математики, и играть как дети и в этом его ключевое преимущество.

Литература:

1. Сухорукова Е.П. Особенности исследования креативности дошкольников.
2. Е.П. Сухорукова // Вопросы гуманитарных наук: журнал. – 2018— №6- с.100-101;
3. Батколина В.В. Теории и технологии дошкольного образования. Учебное пособие – М., 2016-с.80;
4. Аверин С.А., Муродходжаева Н.С. Методические рекомендации по реализации парциальной модульной программы «STEM-образование детей дошкольного и младшего школьного возраста» на дошкольном уровне образования-Москва, 2022-с.116.

УДК 691.33

ПРЕИМУЩЕСТВА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ QR-КОДА В ДЕТСКОМ САДУ

Антипина И.А., Дуненко Л.М., Ющенко Л.А.
(ГККП «Ясли-сад «Мирас», Северо-Казахстанская область)

В современном мире технологии играют все более значительную роль в образовании детей. Одним из инновационных инструментов, который активно внедряется в детские учебные заведения, являются QR-коды. Их использование открывает широкие возможности для развития и обучения малышей, делая процесс интересным и захватывающим.

QR-коды позволяют создавать интерактивные образовательные материалы, которые способствуют развитию креативности, логического мышления и усидчивости у детей. Благодаря этой технологии педагоги могут предложить детям целый комплекс заданий разной сложности. В статье мы рассмотрим основные преимущества использования QR-кодов в детском саду для поддержания интереса детей к обучению и стимулирования их развития.

Знакомство с технологией: QR-коды в детском саду

QR-коды прекрасно вписываются в современную образовательную среду детских садов, обеспечивая целый ряд преимуществ для развития детей. В первую очередь, использование QR-кодов предоставляет детям уникальную возможность ознакомиться с современными технологиями уже на данном возрасте. Это помогает им развивать цифровую грамотность и адаптироваться к быстро меняющемуся цифровому миру.

Дети, взаимодействуя с QR-кодами, могут развивать умение самостоятельного поиска и получения информации. Они учатся сканировать коды с помощью устройств, что способствует развитию моторики и координации движений. Также использование QR-кодов в детском саду способствует стимуляции познавательного интереса детей и укреплению их познавательной активности.

Наряду с этим, QR-коды предоставляют возможность индивидуализировать образовательный процесс. Педагоги могут создавать персонализированные материалы для различных учеников, включая интересные задания, информационные карточки, аудио- и видеоматериалы. Это способствует более эффективному обучению и позволяет учителям адаптировать материалы к индивидуальным потребностям каждого ребенка. Таким образом, знакомство с технологией QR-кодов в детском саду не только способствует развитию цифровой грамотности и познавательной активности у детей, но и улучшает качество образовательного процесса, делая его более индивидуализированным и увлекательным для маленьких обучающихся.

Интерактивное обучение: преимущества QR-кодов для детей

Использование QR-кодов в детском саду способствует интерактивному обучению, предоставляя детям возможность осваивать новые знания и навыки через игровой процесс. Взаимодействие с QR-кодами стимулирует детей к активному участию в обучении, развивает их моторику, внимание и память. Кроме того, такой подход делает процесс обучения более увлекательным и занимательным, что способствует лучшему усвоению материала.

QR-коды позволяют создавать разнообразные образовательные материалы, такие как аудио- и видеоуроки, задания, интерактивные игры и тесты. Дети могут самостоятельно сканировать коды с помощью смартфона или планшета и получать мгновенный доступ к интересным заданиям и материалам. Это способствует развитию навыков самостоятельной работы и исследования, а также улучшает понимание материала благодаря визуальной и звуковой поддержке.

Одним из основных преимуществ использования QR-кодов является индивидуализация обучения. Педагоги могут создавать персонализированные материалы для каждого ребенка, учитывая его индивидуальные потребности и способности. Это способствует более эффективному усвоению знаний и помогает каждому ребенку развиваться в соответствии со своим темпом и интересами.

Таким образом, использование QR-кодов в детском саду для интерактивного обучения позволяет создать стимулирующую и индивидуализированную образовательную среду, способствует развитию разносторонних навыков у детей и делает процесс обучения увлекательным и эффективным.

Развитие навыков: как QR-коды способствуют обучению

QR-коды в детском саду играют важную роль в развитии навыков детей. Они способствуют обучению различных предметов и навыков, таких как чтение, математика, логика и творчество. Благодаря QR-кодам дети могут легко получать доступ к интерактивным урокам, играм и заданиям, которые специально разработаны для развития их способностей. Это делает процесс обучения более увлекательным и эффективным.

С помощью QR-кодов дети могут учиться в игровой форме, что делает обучение более интересным и запоминающимся. Они могут выполнять задания, отвечать на вопросы, решать головоломки и получать моментальную обратную связь. Такой подход к обучению стимулирует развитие умственных способностей детей, их воображения и творческого мышления.

QR-коды также помогают детям развивать навыки работы с современными технологиями. Они учатся пользоваться смартфонами или планшетами для сканирования кодов, что способствует формированию компьютерной грамотности. Этот опыт будет полезен им в будущем, когда им придется использовать технологии в повседневной жизни и образовании.

Таким образом, использование QR-кодов в детском саду не только способствует обучению детей, но и развивает их навыки, помогая им успешно адаптироваться к современному миру.

Повышение безопасности: роль QR-кодов в детском саду

QR-коды играют значительную роль в обеспечении безопасности детей в детских садах. Одним из главных преимуществ использования QR-кодов является возможность быстрого и надежного доступа к информации о каждом ребенке. Родители могут легко отсканировать QR-код, чтобы получить доступ к данным о режиме дня, питании, медицинских особенностях и контактной информации.

Также QR-коды помогают сотрудникам детского сада быстро идентифицировать каждого ребенка в базе данных, облегчая процесс поиска необходимой информации и уменьшая возможные ошибки в идентификации. Это особенно важно в случаях срочных медицинских ситуаций или эвакуации, когда необходимо быстро найти информацию о ребенке.

Главное преимущество использования QR-кодов для повышения безопасности заключается в том, что они доступны, просты в использовании и эффективны. Родители ощущают больший комфорт, зная, что их данные и данные их детей находятся под защитой, что помогает создать доверительные отношения между родителями и сотрудниками детского сада. Таким образом, использование QR-кодов в детском саду способствует не только повышению безопасности, но и улучшению общего качества обслуживания и коммуникации.

Вовлечение родителей: сотрудничество через QR-технологии

Родительское участие и поддержка играют важную роль в развитии детей, особенно в детском саду. Использование QR-кодов позволяет упростить взаимодействие между педагогами и родителями, выстраивая более тесные отношения и поддерживая партнерство в образовании детей.

С помощью QR-кодов родители могут легко получать информацию о занятиях, мероприятиях, питании и здоровье своих детей в детском саду. Они могут сканировать коды, чтобы просматривать расписание, фотоотчеты, педагогические материалы или даже видеозаписи с мероприятий. Это делает процесс взаимодействия между детским садом и родителями более прозрачным и эффективным.

Через QR-коды также можно организовать обратную связь от родителей. Они могут легко отправить комментарии, предложения или задать вопросы прямо через приложение после сканирования QR-кода. Это способствует более активной обратной связи и позволяет педагогам быстрее реагировать на потребности и пожелания семей.

Таким образом, использование QR-кодов в детском саду способствует вовлечению родителей в образовательный процесс и сотрудничеству с педагогами. Это помогает создать благоприятную образовательную среду для детей, где семья и детский сад работают сообща над развитием и воспитанием малышей.

В современном образовательном процессе активно внедряются цифровые технологии, которые помогают сделать обучение более интерактивным и увлекательным. Одной из таких технологий является использование QR-кодов. Особенно актуально это для работы с детьми дошкольного возраста, когда форма подачи информации играет ключевую роль в восприятии и понимании материала.

QR-код (QuickResponseCode) — это двумерный штрих-код, который содержит информацию и может быть прочитан смартфоном или планшетом. Эта технология становится все более популярной в различных областях, включая образование. С помощью QR-кодов можно легко передавать информацию о лексических темах, обеспечивая доступ к дополнительным ресурсам и материалам.

Преимущества использования QR-кодов — это интерактивность: QR-коды придают занятиям элемент игры, что особенно привлекательно для маленьких детей. Они могут сканировать коды, чтобы получать доступ к аудиозаписям, видео или дополнительным играм, связанным с изучаемой темой.

Использование QR-кодов позволяет учителям создать обширную картотеку по лексическим темам. Например, один QR-код может ссылаться на видеоролик с правильным произношением слов, а другой — на песню или игру, связанную с данной темой, тем самым это даёт доступ к дополнительным материалам.

QR-коды помогают структурировать материал, организовать информацию, делая её более доступной для восприятия. Это особенно важно для детей дошкольного возраста, которым нужно наглядное представление о предметах или явлениях.

Создание картотек

При создании картотек по лексическим темам, таким как "Животные", "Фрукты", "Профессии", можно создавать карточки с изображениями и QR-кодами. Каждая карточка может содержать:

Изображение предмета: Например, карточка с изображением собаки.

QR-код: Ссылка на аудиозапись, на которой произносится название "собака" или на видео, в котором показаны разные породы этой собаки.

Игра с QR-кодами

Дети могут участвовать в игре, где они ищут карточки с QR-кодами, сканируют их и получают возможность пройти мини-курс по данной теме. Это может включать в себя:

Игры на сопоставление слов и изображений.

Узнавание звуков животных.

Прослушивание стихов и песен, связанных с темой.

Организация работы с QR-кодами

Подготовка материалов

Создание и печать карточек с QR-кодами, которые ссылаются на заранее подобранные ресурсы (видео, аудиофайлы, игры). Для начала необходимо определить цели. Решите, что будет содержать QR-код: URL-ссылка на сайт, текст, контактные данные, скидочный код и т.д. Соберите все необходимые данные, которые вы хотите закодировать. Например, если это ссылка на сайт, убедитесь, что URL корректный и рабочий. Используйте онлайн-генераторы. Обратите внимание на наличие настроек для настройки дизайна (цвет, логотип и т. д.).

Если вы хотите сделать QR-код более привлекательным, рассмотрите возможность добавления логотипа или изменения цвета. Убедитесь, что контраст между фоном и кодом достаточно высок, чтобы сканеры могли легко распознать QR-код.

Очень важно перед использованием провести проверку. После генерации QR-кода протестируйте его с помощью нескольких устройств, чтобы убедиться, что он работает правильно и ведет к нужной информации. Сохраните QR-код в подходящем формате (например, PNG или SVG) для дальнейшего использования в печатной продукции, на сайте или в социальных сетях.

Использование QR-кодов в детском саду может значительно улучшить разнообразие образовательного процесса и сделать его более интерактивным и интересным для детей. Вот несколько способов применения QR-кодов в детском саду.

Интерактивные книжки. QR-коды могут быть размещены на страницах детских книг. Просканировав код, дети могут услышать аудиовersion рассказа, просмотреть иллюстрации или даже увидеть анимацию, связанную с сюжетом книги.

Образовательные игры. Создание интерактивных заданий и игр, куда дети могут ввести QR-коды. Например, после выполнения задания они сканируют код, чтобы получить следующий шаг или подсказку.

Экскурсии и прогулки. На территории детского сада можно разместить QR-коды, которые ведут к информации о животных, растениях или других объектах, встречающихся во время прогулки. Дети смогут узнать больше о природе и окружающем мире.

Видеообучение. QR-коды можно использовать для доступа к тематическим видеоурокам или мультфильмам, связанным с темами, которые изучаются в детском саду. Это может быть полезно для визуального восприятия информации.

Творческие проекты. Дети могут создавать свои проекты и добавлять к ним QR-коды, которые ведут к их видео, аудиозаписям или фотографиям, что поможет развивать навыки презентации и самовыражения.

Родительское взаимодействие. Для родителей можно подготовить QR-коды, которые будут вести к информации о программе обучения, предстоящих событиях и акциях, а также к материалам, которые они смогут использовать для совместных занятий с детьми.

Групповые задания. С использованием QR-кодов можно организовать квесты или командные игры, где дети будут искать коды, решать задачи и получать задания, развивающие их навыки сотрудничества и коммуникации.

Сенсорные занятия. Для детей с особыми потребностями можно создавать сенсорные волшебные миры, где QR-коды будут вести к аудиоинструкциям или звуковым эффектам для улучшения восприятия.

Индивидуальные портфолио. Создание электронных портфолио, куда дети смогут загружать свои работы и достижения, а QR-коды будут предоставлять доступ к этим материалам для родителей и воспитателей.

Таким образом, QR-коды могут стать универсальным инструментом, который обогатит образовательный процесс, сделает его более интерактивным и разнообразным, а также поспособствует вовлечению детей и родителей в совместные занятия.

Использование QR-кодов в работе с детьми дошкольного возраста открывает новые горизонты для изучения лексических тем. Это не только делает обучение более увлекательным и интерактивным, но и способствует развитию цифровых навыков у детей с раннего возраста. Внедрение этой технологии в образовательный процесс позволяет

педагогам создать богатую и разнообразную картотеку, точно соответствующую интересам и потребностям детей, что, безусловно, способствует их воспитанию и обучению.

Литература:

1. Авдеева, А. В. Информационные технологии в работе с дошкольниками и их влияние на дальнейший процесс обучения / А. В. Авдеева // Для воспитателей, 2022.- №5. – С. 47-56.
2. Атемаскина, Ю. В. Современные педагогические технологии в ДОУ: учебно-методическое пособие / Ю. В. Атемаскина, Л. Г. Богославец. СПб.: Детство-Пресс, 2011. 113 с.
3. Беляев, Г. Ю. Социально-цифровая среда как источник новых возможностей и новых рисков для современного образования / Г. Ю. Беляев // Отечественная и зарубежная педагогика, 2020. - Т. 1. - № 4 (69). – С. 109-123.
5. Гулинова, Т. В. Проектная деятельность в детском саду. Организация проектирования, конспекты проектов. / Т. В. Гулидова // Издательство: Учитель, 2020. - С. 24-31.
6. Перминова, Л. М. Цифровое образование: ожидания, возможности, риски / Л. М. Перминова // Педагогика, 2020. - № 3. – С. 28-37.
7. Комарова, Т. С., Комарова, И. И., Туликов, А. В. Информационно - коммуникативные технологии в дошкольном образовании: Пособие для педагогов дошкольных учреждений, специалистов методических и ресурсных центров, работников органов управления образованием. М.: МОЗАИКА – СИНТЕЗ, 2011. 128 с.

ӘОЖ 004:378

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ МЕДИА САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗІ

Аралбаева А.Ғ.

(Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ.)

Адам өміріне ақпараттық технологиялардың келуі, ақпараттардың өте жылдам таралуынан қоғамда едәуір өзгерістер орын алуда. Технологияның үздіксіз дамуымен бірге ақпараттарды алмасу, бөлісу, жариялау т.б көптеген мүмкіндіктер пайда болуда. Цифрлық - коммуникациялық технологияларға оңай әрі жеңіл қол жеткізудің арқасында адамдар ақпаратты тек қабылдаушы ғана емес, сонымен қатар ақпаратты таратушы мүмкіндігіне ие болып отырғаны анық. Заманауи қоғамды медиасыз яғни ақпаратсыз, коммуникация құралдарысыз елестету мүмкін емес [1], Бұл шындығында біздің өмірімізге мықтап енген ақпараттар ғасыры. Н.Ф. Хилько- «Адамзат бүкіл әлемдік бәрін естіп, бәрін көріп отыратын аудиовизуализация дәуіріне жақындады» деп атап өткен болса, Герберт Маршалл Маклюэн: "...Нағыз сауатты болу үшін медиа әлемінде сауатты болу керек..."деп атап өткен. Атақты канадалық әлеуметтанушының сөздері бүгінде, медиа ақпарат ғасырында бұрынғыдан да өзекті [2].

Цифрлық технологиялардың дамуы заман талабы, дегенмен мұнымен бірге төнетін қауіпте жоғары. Себебі, жаһандық ақпараттық тәртіпсіздік жоғары деңгейде, олар мемлекеттік тұрғыдан заң жүзінде аса қорғалмаған. Әсіресе, буыны қатпаған, психикасы әлсіз балалардың заманауи әлемге бейімделуі қиынға соғуда. Ақпараттың шектен тыс көбеюі кейде балаларға кері әсерін беруі мүмкін. Себебі ақпараттар легі жүйесіз, шектен тыс көп, агрессивті, балалардың жеке дамуына, тікелей өміріне психологиялық тұрғыдан қауіп төндіреді. Қазіргі таңда екі жақты көзқарас бар. Мысалы, интернетке қосылғанда, оны дұрыс пайдалансаңыз, бұл күшті құралға айналатынын түсіну керек, ал шектен тыс қолданылса, уақытты босқа өткізудің құралына айналады.

Цифрлық дәуірдің заманауи балалары гаджеттерді ерте жастан бастап қолданатын ұрпаққа қажет жаңа дағдылармен қабілеттерді қажет етеді. Бастауыш сынып оқушыларыныңарасында он жасындаYouTube-теөзарнасы, әлеуметтік желілерде аккаунты (Вконтакте, instagram, TikTok т.б.)бар балаларсаныжыл сайын өсіп келеді. Осылайша, әртүрлі блогтар, вики, әлеуметтік желілер қазіргі мектеп оқушыларының білім алу тәсіліне

үлкен әсер етеді. Ақпараттық технологиялардың кең таралуы оның әлемнің ажырамас бөлігіне айналуы бастауыш сынып оқушыларының мақсатты түрде медиа кеңістікті оқыту керек екендігін көрсетеді.

Адамдарға күнделікті кездесетін үлкен көлемдегі ақпаратты талдау және сыни қабылдау ерекше маңызды. Себебі, бұған дейін ақпаратты қоғамға таратушылар кәсіби білімі бар оқыған адамдар яғни БАҚ редакторлары мен журналисттер болса, енді қоғамның барлық мүшесі тіпті ерте жастағы балаларда мұндай құзыреттілікке ие болып отыр. Цифрлы технологияны туғаннан бастап қолданып бастаған жаңа ұрпақ «Digital Natives» немесе «цифрлы аборигендер», «Screenagers», «Z» буыны ақпарат көздерін тексеру дағдыларын игеруді қажет етеді. Оларда беделді және беделсіз дереккөздерді ажырата алу, сенімді дереккөздерді табу, алынған ақпаратты сыни тұрғыдан қабылдау, оның дұрыстығын тексеру, ақпаратты манипуляциядан ажырату, жалған мен шындықты айыра алу қабілеттерінің болуы бұл - медиасауаттылық (media literacy). Ал оны дамытуға бағытталған іс - шаралар кешені медиа білім беру (media education)деп аталады [3].

Терминологиялық тұрғыдан қарағанда медиа сауаттылық әлі де қалыптасу кезеңінде. «Медиа сауаттылық» ұғымын қарастырмас бұрын «сауаттылық» сөзін қарастырсақ. Сауаттылық - деп жаза алу және оқи алу қабілетін айтады. Сауаттылықтың педагогикалық категориясын қарастырсақ: тұрмыстықкең мағынада "сауаттылық-бұл қарапайым,бастапқы білім деңгейінің көрінісі" дегенге саямыз.Энциклопедиялық сөздікте сауаттылық дегеніміз:

- 1)кеңмағынада–әдеби тіл нормаларына сәйкес ауызша және жазбаша сөйлеу дағдыларынмеңгеру;
- 2)тармағынада-қарапайым мәтіндерді тек оқи немесе жаза білу;
- 3)қандайда бір саладабілімнің болуы.

Сауаттылық үйде басталып, мектепте жалғасады. Газеттер мен кітаптардан бастап, теледидар мен интернетке дейін ата-аналардың медианы қолданутәсілі баланың біліміне үлкен әсер етеді.Балаларға шындықты әртүрлі қырынан және түрлі көзқарастармен зерттей алуы үшін ең заманауи технологияларға қолжетімділік қажет. Оқушылар медиа құралдарын әлеуметтік, физикалық және зияткерлік әрекеттерге пайдалана отырып, жаңа байланыстар мен таңдау мүмкіндіктеріне қол жеткізе алатын болды. Мұғалімдер оқушыларды алыстан келген ақпарат пен медианың қоспасы арқылы ұсынылған мәліметтерге сыни көзқараспен қарауға бағыттауды қолға алу қажеттілігі артып отыр.

«Медиа» термині (латын тілінде «media», «medium» – құрал, тасымалдаушы) деген мағынаны береді. Оған қазіргі таңда баспа, суреттер, радио, кинематография, теледидар, видео, компьютерлік мультимедиялық жүйелер, сонымен қатар интернет желісі, бұқаралық ақпарат және т.б. жатқызуға болады. Жалпы бұл термин оның ішінде «медиа білім беру»салыстырмалы түрде жаңа ұғым, 1986 жылы КСРО ның ғылыми жарияланымдарында алғаш рет атала бастады. Ал батыс елдерде және АҚШ да 1960 жылдарда таныла бастаған.

20ғасырдың 90-жылдарынан бастап Австралиямен Канада орта мектептерге медиа білім беру бірінші сыныппен онекіншісынып аралығында енгізілді және бұл оқытудың міндетті элементіне айналды. ЮНЕСКО конференцияларында оқу жоспарларымен факультативтершеңберінде медиа білім беруді енгізу және дамыту бойынша бірнеше рет ұсыныстар жасалды.

Медиа сауаттылық және медиа құзыреттілік бүгінгікүнде маңызды тақырыптардың бірі. Адамзат ақпараттықабылдау және өңдеуді ғана емес соныменқатар медиа хабарламаларды шығармашылық тұрғыдан түсінужәнесыни тұрғыдан талдауы керек. "Медиа сауаттылық" ұғымы ғылыми лексикаға енгеніне көп болған жоқ. Әртүрлізерттеушілерменұйымдардыңанықтамаларында медиа сауаттылықұғымы көбінесе ақпараттық сауаттылықұғымымен бірге қарастырылады. Шетелдік педагогтер"медиа құзыреттілік "немесе" медиа сауаттылық "терминдерін бұрыннан қолданып келеді. Мысалы,Германияда медиа құзыреттілік дегеніміз-бұл "медиаға қатысты білікті, тәуелсіз, шығармашылық және әлеуметтік жауапты іс-әрекет".Бұланықтамада субъектінің медиаға қатысты әрекеттеріне баса назара ударылады. Еңбеделдішетелдік медиа педагогтардың бірі

Р. Кубидің анықтамасында "медиа сауаттылық "ұғымы" хабарламаларды әр түрлі формада қолдану, талдау, бағалау және беру қабілеті" болып табылады. Ал, Л. Мастерман (L. Masterman) бойынша, медиабілімнің біріктіруші тұжырымдамасы – репрезентация (representation) болып саналады. Ғалымның пікірінше, медиа шынайылықты білдірмейді, оны репрезентациялайды. Медиабілім ол ең алдымен – зерттеу үдерісі.

Бүгінгі таңда медиасауаттылық және медиа білім беру мәселелері қоғамдық талқылауға алынған және ғылыми зерттеулердегі өзекті тақырыптардың бірі. Медиа сауатты тұлға медианы қолданудың маңызын және медиа арқылы тарайтын ақпараттың маңыздылығын түсінеді. Медиа сауаттылық бұл үлкен тақырып, ол құзыреттіліктер мен нақты білімді қамтиды және бұл ең бастысы тәжірибе.

Медиасауаттылық ол ең алдымен «сыни көзқарас», «визуалды көзқарас» терминдерінен бастау алады. Сондай – ақ ғылыми әдебиеттерде «технологиялық сауаттылық», «компьютерлік сауаттылық», «ақпараттық сауаттылық» терминдері де кездеседі. Алайда, К. Ворсноп [Worsnop, 2004], Р. Кьюби, К. Базальгетт Л. Мастерман [Masterman, 1985], А. В. Федоров [2007], А. В. Шариков [Шариков, 1990] және көптеген басқа ғалымдар мен оқытушылар медиа сауаттылық – бұл медиа білімнің кең және терең мағыналы бір бөлігі деп санайды. Көптеген медиапедагогтер бұл екі ұғымның тең мағынада екенін алға тартады.

Медиасауаттылық - медиабілім саласын зерттеуші, профессор А. В. Федоровтың пікірінше кеңістіктегі уақыт пен шындықты синтездеп анализдей алатын, медиалық мәтінді оқи алатын, медиа білімнің нәтижесі деген болатын [4].

Медиасауаттылық - (medialiteracy) ағылшын тілінен аударғанда бағалау, сыни талдау, жасау және ақпарат құралдарын пайдалана отырып хабарларды (медиа-мәтіндер) жіберу, әртүрлі нысандарда адамның сыни ойлауын қалыптастыру деген мағынаны береді.

Мақсаты – оқушылардың бойында коммуникация құралдарын қауіпсіз пайдалануға қажетті құзыреттерді қалыптастыру; сыни ойлауын, бағалауын қалыптастыру, өз көзқарасын білдіруге, жеке танымын қалыптастыруға, манипуляцияға қарсы тұру, өмір бойы ізденуге, оқуға, жаңа білім алуға машықтануға көмектесу.

Оқушылар:

- баспасөзде жазылған, теле және радиобағдарламаларда, кинофильмдерде айтылған, интернетте және басқа да ақпарат көздерінде жарияланған ақпаратты зерделеп, талдап-сараптап, сыни бағалап және іріктей алатын қабілетін дамыту;
- медиамәтіндерді талдауға қажетті білім мен іскерлікті, қабілетті дамыту;
- медиамәтінді бағалау мен эстетикалық тұрғыда қабылдау деңгейін дамыту;
- әртүрлі коммуникация құралдарындағы хабарламалардың шығу мақсаты мен себептерін түсініп, осыған байланысты сенімді ақпаратты таңдай алулары керек;
- көпшілікке арналған ақпаратты, сондай-ақ ақпараттық технологиялардың мүмкіндіктерін саналы түрде әрі тиімді пайдалана білулері керек;
- ақпараттық хабарламаларды әртүрлі формада дайындай алулары қажет [5].

Қорыта келе, бастауыш сынып оқушыларының медиа сауаттылығын дамыту – заманауи білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі. П. Михайлидис өз еңбегінде: «Егер біз шынымен де азаматтардың барлығы медиасауатты болғанын қаласақ, сәйкесінше барлық жастарға жан-жақты, жүйелі және медиабілім берудің тұрақты бағдарламаларын ендіруіміз керек», – деген. Аталмыш ғалымдардың тұжырымдамалары бойынша күннен - күнге өрісі кеңейіп келе жатқан жаңа медиа контексінде медиасауаттылықты қалыптастыру, бұл сауаттылықты жаңа медианың мазмұнына бейімдеу және медиа саласындағы оқу бағдарламаларын әртүрлі деңгейдегі білім беру жүйесіне енгізу қажет деп түйіндейміз.

Әдебиет:

1. Косолапова Е. В. Формирование медиаграмотности как компонента информационной культуры младших школьников в условиях школьных и детских библиотек: Казань қ. 2013 ж. - 24б.
2. Мазанюк Е. Ф. Формирование основ медиаграмотности обучающихся начальной школы. Ялта қ. - 2014 ж. - 160б

3. Соловьев. П.Л. Медиаграмотность и медиаобразование в эпоху смены информационных парадигм. - Минск к. 2002ж.-826
4. Федоров А.В. Словарь терминов по медиаобразованию, медиапедагогике, медиаграмотности, Медиакомпонентности. Мәскеу қ. 2014ж. - 4-56.
5. ИманқұловМ, Усупбаева А, Текімбаева А. Данилова Н, Штурхетский С, Кожобекова Б. Медиа ақпараттық сауаттылық оқу әдістемелік құрал/ 2018ж-10-116.

ӘОЖ 362

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ӘДІСТЕР

Архабаева Б.Д.

(М.Х. Дулати атындағы ТУ, Тараз қ.)

Инклюзивті білім беру өткен ғасырдан бері қолға алынып, білім беру жүйесіне толығымен еніп, ерекше балаларға да айрықша көңіл бөлініп келеді. Ерекше болып туылған балалар уақыт өте келе есейіп, ересек адамдар қатарына қосылғаннан кейін, ел қатарлы өмір сүре алуы керек. Еңбекке қабілеттілік, өз-өзін қамтамасыз ету, өмір сапасын жақсарту сияқты сұрақтар қазірде ерекше балаларды көп мазалап жатқан жоқ, себебі, ата-ана қамқорлығында болғаннан кейін, балалар еш нәрсені уайымдап жатқан жоқ. Бірақ, уақыт өте келе, ата-анасынан айырылған жағдайда, үлкен өмірдегі жолын ары қарай бір өзі жалғастыру керек болған жағдайда қандай әрекет істейді деген үлкен сұрақ бар. Ойлап қарасақ, шынымен де қиын мәселе. Құдайдың солай жаратқанына мойынсұна отыра, өзін басқалардан төмен көрмей, алға ұмтылып, жетістіктерге жетіп отырған қаншама адамдарды білеміз. Соның барлығы адамға білім мен дұрыс тәрбиеден келеді. Білім беру тек мұғалімнің жұмысы емес, ата-анасы үлкен рөл атқарады. Кішкентай кезінен бастап анасы, әкесі қарап, үнемі қасында болғандықтан, көп нәрсені ата-анасынан үйренеді. Ата-аналар балаларына сондай кездерде дұрыс тәрбие мен білім бере алуы керек. Сонымен қатар, қоршаған орта да үлкен ықпал етеді, бала құрдастары секілді өмір сүруді қалайды. Оларға еліктеуі де мүмкін. Осы кезде инклюзивті білім беру маманының педагогикалық шеберлігі сыналатын кезі. Бұрынғы заманды мен өз басым көрмедім, бірақ, қазіргі кезді көріп жүргендіктен, болашақ педагог болғандықтан, өз уақытымды және де болашақты талдай алатын тәжірибем бар деп ойлаймын. Қазір, технология заманы болғандықтан, телефон, компьютер, смартфон, гаджеттеркөп, және адамның қызметін алмастырып жатқан роботтар да жетерлік.

Инновациялық технологиялар педагогикалық қызмет нәтижесіне тиімді қол жеткізуді қамтамасыз ететін педагогтар мен білім алушылардың өзара іс-қимылының жаңа тәсілдері мен әдістерін білдіреді. Инклюзивті білім беру процесінде телекоммуникациялық жүйелер мен компьютерлік техниканы қамтитын инновациялық технологияларды қолдану және дамыту қазіргі қоғамның динамикалық, қарқынды сипатымен байланысты. Бұл технологиялар адамның қоғаммен тезірек жақындасуына ықпал етеді, білім берудің, мәдениеттің, дүниетанымның, зияткерлік қабілеттердің белгілі бір деңгейін қалыптастыруға және дамытуға ықпал етеді. Мүмкіндігі шектеулі жандарды оқыту процесінде инновациялық технологияларды қолдану олардың коммуникативтік дағдыларын дамыту, оқытушылармен, тьюторлармен және басқа да білім алушылармен қарым-қатынасты қолдау мүмкіндіктерін ашады, бұл мүмкіндігі шектеулі студенттердің қоғамға кірігуіне ықпал етеді.

Бұл мүмкіндіктер білім беру процесінде техникалық құралдарды пайдалану арқылы жүзеге асырылады. Инклюзивті білім беру шеңберінде материалдық-техникалық жарактандыруды іріктеу оның барлық құрамдас бөліктерінің максималды вариативтілігі мен инварианттылығының арақатынасымен анықталады. Сонымен, есту қабілеті бұзылған білім алушылар үшін есту функциясын өтей отырып, қол жетімді формада ақпарат алмасуға мүмкіндік беретін дыбысты күшейтетін, мультимедиялық техникалық құралдар, дыбысты сымсыз беру технологиялары қажет.

Инклюзивті білім беру - бұл әрбір оқушының, оның ішінде ерекше қажеттіліктері бар балалардың білім алу мүмкіндіктерін теңдестіруге бағытталған білім беру жүйесі. Инклюзивті білім беру модельдері балаларды жеке тұлға ретінде құрметтеу, олардың қабілеттерін ашу және әлеуметтік интеграциясын қамтамасыз ету принциптері негізінде дамиды. Осы мақалада инклюзивті білім беруді іске асыру барысында қолданылатын инновациялық педагогикалық әдістер туралы сөз қозғалады.

Дифференциалды оқыту - оқушылардың қажеттіліктері мен мүмкіндіктеріне сәйкес оқу үрдісін ұйымдастыру әдісі. Бұл әдіс әр оқушының жеке ерекшеліктерін ескеруге мүмкіндік береді. Мысалы, кейбір балалар тез ойланып, ақпаратты жылдам қабылдаса, басқалары үшін оқу материалын бірнеше рет қайталау қажет болуы мүмкін. Инновациялық технологиялар (мысалы, LMS платформалары) дифференциалды оқытуды оңайлатуға көмектеседі, себебі мұғалімдер әр оқушы үшін жеке тапсырмалар мен ресурстар дайындай алады. Кооперативті оқу — оқушылардың шағын топтарда бірігіп жұмыс істеп, білім алуы. Бұл әдіс әлеуметтік дағдыларды дамытуға көмектеседі, сондай-ақ ерекше қажеттіліктері бар балаларға қатарластарының қолдауын сезінуге мүмкіндік береді. Мысалы, әр топ мүшесі өзіне берілген тапсырманы орындап, кейіннен бір-біріне түсіндіре алады. Бұл орайда, инклюзивті ортада балалардың өзара әрекеттесуі арқасында коммуникация дағдылары дамиды. Проекттік оқу — оқушылардың нақты проблемаларды шешу үшін зерттеу жүргізуіне бағытталған әдіс. Инклюзивті білім беруде бұл әдіс арқылы оқушылар білімдерін практикада қолданады. Мысалы, балалар мектептегі экологиялық проблемаларды зерттеп, өз жобаларын жасауы мүмкін. Мұндай жұмыс ерекше қажеттіліктері бар балалардың шығармашылық әлеуетін ашуға, сондай-ақ өз идеясын танытуға мүмкіндік береді. ICT және мультимедиялық құралдар. Заманауи ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (ICT) инклюзивті білім беруді дамытуда маңызды рөл атқарады. Мультимедиялық құралдар (видео, интерактивті тақталар, қолданбалар) оқушыларға оқу материалын жеңіл меңгеруге, ынталарын арттыруға мүмкіндік береді. Мысалы, ерекше қажеттіліктері бар балаларға арналған арнайы мобильді қосымшалар оларды оқу процесіне белсенді қатыстыру үшін тиімді құрал болуы мүмкін.

Адаптивті оқыту - оқушының оқу барысындағы жетістіктеріне сүйене отырып, оқу материалы мен стратегияларын автоматты түрде өзгерту. Бұл әдіс технологиялардың дамуы арқасында мүмкін болды. Адаптивті оқу платформалары әр студенттің оқу деңгейін, қарқынын және түсіну дәрежесін есепке алып, сәйкес контент ұсынып, оқу өткізілуін оңтайландырады. Бұл әдіс инклюзивті білім беру контекстінде, әрбір оқушының жеке қажеттіліктеріне жауап береді.

Психологиялық бұзылулар немесе жарақаттар нәтижесінде пайда болған физикалық сипаттағы әртүрлі бұзылулардан туындаған соматикалық аурулары бар Студенттер үшін білім беру ұйымы тарапынан оқу материалдарына эргономикалық талаптарды қарастыру жеткілікті. Бұл білім алушыға оқу тапсырмасын орындаудың неғұрлым ыңғайлы нұсқасын дербес анықтауға мүмкіндік береді, мысалы, баспа мәтінінің түрін, қаріп өлшемін таңдау, мәтіннің түсін өзгерту, мәтіндегі графикалық файлдардың жарықтығын, контрастын және өлшемін өзгерту.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, инклюзивті білім берудегі инновациялық технологиялардың негізгі функцияларын бөліп көрсетуге болады:

- компенсаторлық: оқу және жазу қызметін жеңілдету мақсатында техникалық қолдау;
- дидактикалық: қолайлы білім беру саласы мен білім беру ресурстарын құру мақсатында инновациялық технологияларды қолдануда оқытушылық қолдау;
- коммуникациялық: желілік өзара іс-қимыл жүйелеріне қатысу үшін коммуникативтік қолдау.

Білім беру процесіне ақпараттық өзара іс-қимыл саласындағы коммуникация құралдарының кешенді бірлестігінде енгізілген инновациялық технологиялардың енгізілуімен ашық білім беруді қалыптастырудың алғышарттары пайда болады. Инклюзивті білім беруде инновациялық технологияларды қолдану білім алушылардың танымдық іс-

әрекетін ұйымдастырудың тиімділігін арттыруға әкеп соғады, ол оқыту бағдарламаларын үнемі дамыту арқылы оның тұтастығын сақтай отырып, оқу процесін барынша даралау сияқты компьютердің мүмкіндігіне негізделеді

Қорытындылайтын болсақ, инклюзивті білім беру - бұл барлық балаларға білім алу мүмкіндігін теңдестіру міндеті. Инновациялық педагогикалық әдістер, атап айтқанда, дифференциалды оқыту, кооперативті оқу, проектілік оқу, ІСТ және мультимедиялық құралдар, адаптивті оқыту, ерекше қажеттіліктері бар балалардың әлеуетін толық ашуға өнер көрсету үшін маңызды. Инклюзивті білім беру арқылы біздің қоғамымыздың әрбір мүшесіне тең дәрежеде мүмкіндіктер ұсынып, болашақта әлеуметтік интеграцияны қамтамасыз етуге мүмкіндік бар.

Инклюзивті білім беру шеңберінде инновациялық технологияларды пайдалану мынадай нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді:

- бірыңғай білім беру кеңістігін құру;
- білім беру процесінің барлық субъектілерінің өзара іс-қимылының тиімділігі;
- қазіргі қоғамның жеке тұлғаның білім деңгейіне және оның ерекшеліктеріне қойылатын талаптарына байланысты оқыту әдістерін, мазмұнын және ұйымдастырушылық формаларын жетілдіру.

- білім алушының зияткерлік әлеуетін барынша ашу, өз бетінше білім алу дағдыларын қалыптастыру және ақпаратты өңдеумен байланысты әртүрлі дербес қызмет түрлерін жүзеге асыру.

Сондықтан инклюзивті білім беру идеяларын жүзеге асыратын қазіргі заманғы білім беру ұйымдары инновациялық болады деп айтуға болады, өйткені оқыту процесі инклюзивті білім беру шеңберіндегі жаңа білім беру практикасының іске асырылуын білдіретін өзіндік педагогикалық идеялар мен инновациялық технологиялар негізінде құрылады. Мақалада қарастырылған инновациялық әдістерді оқу үдерісінде тиімді пайдалану арқылы, білім беру жүйесі толығырақ инклюзивті әрі демократиялық бола алады. Жаңа технологиялардың ықпалы, педагогикалық тәсілдердің жаңаруы — барша балалардың жарқын болашағына жол ашады. Осылайша, мүмкіндігі шектеулі жандарды оқыту процесінде инновациялық технологияларды қолдану адамның қоғамға тез интеграциялануында, оның коммуникативті дағдыларын дамытуда, білім беру процесінде ақпараттық-техникалық құралдарды қолданудың өзгергіштігі есебінен белгілі бір білім деңгейін игеруде көрінетін тиімділікпен ерекшеленеді деп айтуға болады.

Әдебиет:

1. Инклюзивное образование: учебное пособие / З.А.Мовкебаева, И. А. Денисова, И. А. Оралканова, Д. С. Жакупова. - Алматы: [б. и.], 2014. – 56 б.
2. Адырбаева М.Ж. Инклюзивті білім беру жүйесіндегі психологиялық–медициналық педагогикалық консультацияның жұмыс барысы. -Алматы, 2011. – 88 б.
3. Байменова. Б.С. Развитие инклюзивного образования в Казахстане и за рубежом: учебное пособие /Б.С.Байменова. - Алматы: издательство «Эверо», 2017. -111 б.

ӘОЖ 376

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДЕ ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ: ЗАМАНУИ ҮРДІСТЕР МЕН БОЛАШАҚ МҮМКІНДІКТЕР

Архабаева Б.Д.

(М.Х.Дулати атындағы ТУ, Тараз қ.)

Қазіргі білім беру жүйесі қоғамның әртүрлі қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған даму жолында тұр. Оның ішінде инклюзивті білім беру моделін енгізу маңызды бағыттардың бірі болып табылады. Инклюзия білім беру ортасына ерекше қажеттіліктері бар

балаларды және барлық басқа оқушыларды біріктіріп, оларды тең құқықпен оқытуға мүмкіндік береді. Бұл модель әлеуметтік теңдікті, әртүрлілік пен толеранттылықты дамытуға, сондай-ақ балалардың барлық мүмкіндіктерін толыққанды пайдалануына ықпал етеді. Инклюзивті білім берудің маңыздылығы қазіргі таңда білім беру жүйесіндегі әдіс-тәсілдердің жаңаруы мен әлеуметтік даму қажеттіліктеріне сай туындайды. Бұл процесте педагогтердің кәсіби дайындық деңгейі, қолданыстағы білім беру стратегиялары мен тәсілдері ерекше рөл атқарады. Сондықтан да инклюзивті білім беру моделін енгізу педагогикалық қауымдастық үшін маңызды зерттеу тақырыбына айналып отыр.

Инклюзивті білім беру өткен ғасырдан бері қолға алынып, білім беру жүйесіне толығымен еніп, ерекше балаларға да айрықша көңіл бөлініп келеді. Ерекше болып туылған балалар уақыт өте келе есейіп, ересек адамдар қатарына қосылғаннан кейін, ел қатарлы өмір сүре алуы керек. Еңбекке қабілеттілік, өз-өзін қамтамасыз ету, өмір сапасын жақсарту сияқты сұрақтар қазірде ерекше балаларды көп мазалап жатқан жоқ, себебі, ата-ана қамқорлығында болғаннан кейін, балалар еш нәрсені уайымдап жатқан жоқ. Бірақ, уақыт өте келе, ата-анасынан айырылған жағдайда, үлкен өмірдегі жолын ары қарай бір өзі жалғастыру керек болған жағдайда қандай әрекет істейді деген үлкен сұрақ бар. Ойлап қарасақ, шынымен де қиын мәселе. Құдайдың солай жаратқанына мойынсұна отыра, өзін басқалардан төмен көрмей, алға ұмтылып, жетістіктерге жетіп отырған қаншама адамдарды білеміз. Соның барлығы адамға білім мен дұрыс тәрбиеден келеді. Білім беру тек мұғалімнің жұмысы емес, ата-анасы үлкен рөл атқарады. Кішкентай кезінен бастап анасы, әкесі қарап, үнемі қасында болғандықтан, көп нәрсені ата-анасынан үйренеді. Ата-аналар балаларына сондай кездерде дұрыс тәрбие мен білім бере алуы керек.

Сонымен қатар, қоршаған орта да үлкен ықпал етеді, бала құрдастары секілді өмір сүруді қалайды. Оларға еліктеуі де мүмкін. Осы кезде инклюзивті білім беру маманының педагогикалық шеберлігі сыналатын кезі. Бұрынғы заманды мен өз басым көрмедім, бірақ, қазіргі кезді көріп жүргендіктен, болашақ педагог болғандықтан, өз уақытымды және де болашақты талдай алатын тәжірибем бар деп ойлаймын. Қазір, технология заманы болғандықтан, телефон, компьютер, смартфон, гаджеттер көп, және адамның қызметін алмастырып жатқан роботтар да жетерлік. Сонымен қатар, осы бір-екі жылдықта жақсы танылып жатқан жасанды интеллект деген дүние бар. Осының барлығы цифрлық қоғамды қалыптастырып келеді. Барлық нәрсе электронды форматқа ауыса бастағалы қашан. Осы нәрселерге байланысты, инклюзивті білім беруде технологияларды, цифрлық өнімдерді қолдану заман талабына сай деп ойлаймын, онсызда білім беру орталықтарында дамыған технологияларсыз сабақ өту-өте іш пыстырарлық. Қазіргі әлемдік статистикаға сүйенсек, мүмкіндігі шектеулі, ерекше балалардың 80%-дан көбіне бір диагноз қойылып жатыр екен. Ол-психикалық жүйесінің бұзылуы. Барлық балалар телефонмен өсіп келе жатқаны шындық. Сол телефондар кішкентай балалардың әлі дамымаған миына өте зиян келтіреді екен. Біріншіден, балалар ютубтан көретін видеолар сөйлемейді, ымдап көрсетеді және үнсіз видеолар өте көп. Осының кесірінен балалардың тілі кеш шығып жатыр. Екіншіден, кішкентай балалардың ойнайтын ойындарында персонаждардың түрі адамға да, жануарға да, құбыжыққа да ұқсамайды. Сол ойындардың атмосферасы балалардың миына кері әсер етіп, психикалық ауруларға шалдығып жатыр. Ондай ауруға шалдыққан балалар өте шыдамсыз және оларды ештеңемен қызықтыра алмайсыз. Сіз мұғалімсіз, және алдыңызға осындай диагнозбен бала келіп тұрса, мұғалім ретінде сіз қандай шара қолданасыз? Бұл сұрақтың жауабы әркім әрқалай береді, сондықтан мен өз ойымды айтайын. Бауыржан Момышұлы атамыздың керемет сөзі бар: Бүгінде педагог көп, ұстаздар аз! Бұл сөздің мағынасы өте ауыр деп ойлаймын. Сондықтан, инклюзивті білім беру кезінде қандай бала келіп, менен білім алса, мен педагогтан жоғары, ұстаз деген атымды дәлелдеп, оларға қажет білімді беру керекпін. Енді сол бір мәселенің шешіміне келейік. Дамыған заман, телефондар, смартфондар көп, адамзатқа зияны тиіп жатыр дегенменен, ол нәпселердің адамзаттың игілігі үшін ойлап табылғанын ұмытпауымыз керек. Әрбір қиындықтан өзімізге пайда тигізетін тиімді жағын іздеп таба білуіміз керек. Цифрлық технологияларды да өз

пайдамызға жаратып, білім беру үрдісінде жоғары нәтиже көрсетуге болады. Ол қалай? Сабақта жасанды интеллекттерді қолданып, әр оқушыны әр қалай қызықтыруға болады.

Цифрлық технологиялар білім алушыларға оқу материалдарына жеңіл қол жеткізуге мүмкіндік береді. Мысалы, электронды кітаптар, арнайы бағдарламалар мен қосымшалар арқылы ақпаратты алу жеңілдетіледі. Қосымша бағдарламалар мен онлайн платформалар арқылы әрбір білім алушының жеке қажеттіліктері мен мүмкіндіктеріне сай оқу жоспары құрылуы мүмкін. Бұл әдіс оқушылардың жеке қарқыны мен стильдеріне сәйкес келетін оқу тәжірибесін жасауға көмектеседі. Цифрлық құралдар мен платформалар студенттер мен мұғалімдер арасында тиімді байланыс орнатуға мүмкіндік береді. Виртуалды сыныптар, чаттар мен форумдар білім алушылардың арасындағы өзара әрекетті арттырады. Мүмкіндігі шектеулі оқушылар үшін арнайы құралдар (мысалы, экранды оқу құралдары, субтитрлер, мәтінді дауысты оқып шығу бағдарламалары) білім алған кезде қиындықтардан преодолеть көмектеседі. Цифрлық технологиялар оқыту әдістерін әртүрлі етуге мүмкіндік береді, интерактивті ойындар, видео, анимациялар мен басқа визуалды материалдарды қолдану процеске қызығушылықты арттыра алады. Цифрлық платформа арқылы оқушылардың оқу барысын бақылау және бағалау оңай әрі тиімді. Бұл мұғалімдерге уақытылы кері байланыс беруге мүмкіндік туғызады. Осы себепті, инклюзивті білім беруде цифрлық технологияларды тиімді қолдану білім беру сапасын көтеруге, әрбір оқушының потенциалын ашуға және білім алу процесін барынша қолайлы етуге көмектеседі. Неше түрлі тапсырмаларды қызықты қылып және кенеттен эмоция сыйлау арқылы оқушыны сабаққа тартып тұратын көрінбейтін магнит жасай білуіміз керек.

Балаларға зиян технологияларды енді біз мүлде жойып жібере алмаймыз, енді оларды өзімізге қызмет етуге тырысамыз. Психикалық жүйесі бұзылған балаларға ойындағы персонаждарды қолданып, сабақ процесінде сол нәрселерді қолдануға болады. Қызығушылығы жоғалған баламен мультфильмдер арқылы, өзі ойнап жүрген ойындар арқылы ғана тіл табысуға болады. Ол біздің сонау жылғы қалыптасып, ескірген білім жүйемізден әлдеқайда жоғары дүниені қажет етеді. Ал біз мұғалімдер, балаларға бағыт беруші адам болғандықтан, сол балалардан әлдеқайда дамыған адам болуымыз керек. Сабаққа қызықтырып, тапсырмаларды орындатқаннан кейін не істеу керек? Білім беру процесі бірқалыпты, ойдағыдай өтіп жатқанымен, тоқталып қалмауымыз керек. Оқушыларды үлкен өмірге дайындауымыз керек. Болашақ мамандық таңдауға көмектесіп, әлеуметтік және денсаулық жағдайына байланысты еңбекке бейімдеу әдістерін қарастыру керек.

Менің көп жерден байқағаным, психикасы бұзылған балалар өз қатарынан артқа қалып кеткен емес, керісінше алға озып кеткен болады. Олар өзіне керек білімді интернеттен әлдеқашан алып қойған болуы да мүмкін. Сондықтан, олардың санасы талап етіп отырған білімді мұғалім жеткілікті деңгейде бере алуы керек. Ерекше балалар ел қатарлы жұмыстарға жарамайтыны анық. Сонда да, елден қалмай әртүрлі бизнес ашып, өз жұмыстарын жасап, өзін де асырап, қоғамға да пайдасын тигізіп жүрген мүмкіндігі шектеулі адамдар көп әрине. Бірақ мен мына бір ойды ұсынар едім, ерекше балаларды компьютермен, басқа да техникалармен, технологиялармен жасалатын жұмыстарға дайындау керек. Басқалар сияқты ауыр жұмыс жасай алмағандықтан, цифрлық технологияларды меңгеріп, бір жерде отырып жұмыс жасағаны жақсырақ деп ойлаймын. Қазақстанда, одан бөлек бүкіл әлемде жұмыссыздар саны артып келеді. Оның басты себебі, роботтар мен технологиялардың адам орнын басуы. Бұлай жалғаса берсе, мүмкін барлық адам жұмыссыз қалуы да мүмкін. Қиын кезде өз-өзін асырай алуы үшін, ерекше балаларға роботтар мен технологиялардың жасайтын жұмысын берген дұрыс шығар деп те ойлаймын. Осыған байланысты, жұмыспен қамту ісі де, мамандар дайындау ісі де жақсы нәтижеге жетер еді. Бірақ, ерекше балаларды ғана дайындай бермей, барлық қоғам сол бәр нәрсеге психологиялық тұрғыдан дайын болуы керек. Қазақ мемлекетіндегі жүйе мүлде дұрыс емес, өзіне керек нәрсені, өзінің жаны қалап, талап етіп тұрған нәрсені кішкентай бала түгіл, бүгінгі кездері ересек адамдар да түсіне бермейді. Мамандық таңдаудан мүлде қателескен адамдар, өмір бойы соның зардабын

шегеді. Мамандық тек жұмыс істеп, айлық алумен ғана шектелмейді, қоғамға әсер етеді. Кішкентай еленбейтін нәрседен, ұлт тағдыры шешіліп кетуі мүмкін.

Қорытындылайтын болсақ, әлі күнге дейін мүмкіндігі шектеулі ерекше балаларға аяушылық сезіммен, өзімізден кем қарайтынымыз рас. Оларды бірақ шынымен аяп жатырмыз ба? Жоқ. Оларды аяйтын болсақ, топ болып, қоғам болып, оның өмірге бейімделуі үшін көмек көрсетуіміз керек. Біздің қолдауымыздың әсерінен, сол ерекше балалар күш алып, әлемді өзгертетін жаңалық алып келуі әбден мүмкін ғой. Ал, мұғалім осы мәселеде маңызды орын алады. Хан да, батыр, би де барлығы ұстаздан білім алады, сондықтан, болашақтағы тұлғаны, ұлы адамды тәрбиелеп жатқынымызды ұмытпай, өз ісімізді жақсы көріп, қызмет етуіміз керек. Осы кезде, Баыржан атамның тағы бір сөзі еске түсіп отыр: Елім дегенде езіліп, жұртым дегенде жұмылып қызмет ет!!! Ұстаз-ұлық емес, ұлы қызмет!!! Осы сөздерден ақ бір ой түйіп, ұрпақ тәрбиесіне аса мән беріп, жұмыс жасауымыз керек. Осындай азаматтардың бірі ретінде, Ерболат Беделхан мен Нұрлан Қоянбаев және Абай Серғазиевті айта аламын. Олар осы бір-екі жылдың төңірегінде QOS(Qazaq Original Stream) атты онлайн платформа жасап шығарды. Ол жерде әлемнің трендтегі кинолары мен мультфильмдері, анимелер қазақ тілінде дыбысталып, қазақ балаларының назарына ұсынылады. Бұл шетелдік өнім арқылы қазақ тілін үйретудің маңызды жолы болып табылады. Осы кісілер сияқты, ел ертеңі үшін қызмет ететін жандар көбірек пайда болып, адал еңбек етсе, еліміз әрине дамиды. Сөз соңында айтарым, қазақ жетімін жылатпаған, жесірін қаңғытпаған халық қой. Арамызда тағдырдың неше түрлі сынағымен ерекше болып дүниеге келген балаларды назардан тыс қалдырмай, оларға да жеткілікті көңіл бөліп, қолдау, өмірден өз орнын табуға көмектесу әрбір адамның парызы деп ойлаймын.

Әдебиет:

1. Білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. www.egov.kz. - 80 б.
2. «Кемтар балаларды элеуметтік және медициналықпедагогикалық түзеу арқылы қолдау» туралы ҚР заңы-11 шілде 2002 г. No 343-246.
4. Адырбаева М.Ж. Инклюзивті білім беру жүйесіндегі психологиялық-медициналық педагогикалық консультацияның жұмыс барысы. -Алматы, 2011.-376
5. Байменова Б.С. Развитие инклюзивного образования в Казахстане и за рубежом: учебное пособие /Б.С.Байменова. - Алматы: издательство «Эверо», 2017. -148б

ӘОЖ 373.31

ҚАЗІРГІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМДЕГІ ЖЕТІСТІКТЕР МЕН ИННОВАЦИЯЛАР

Атакулова Г.С., Бектасова Г.М., Мухамеджанова Б.А.

(С. Шаймерденов атындағы атындағы қалалық классикалық гимназия, Петропавл қ.)

Қазіргі заманғы білім беру жүйесі жаһандану, цифрландыру және инновациялық технологиялардың дамуымен қатар педагогикалық әдіс-тәсілдердің өзгеруін талап етеді. Педагогика ғылымы мен практикасы дәстүрлі білім беру қағидаларын сақтай отырып, жаңа жетістіктер мен инновацияларды енгізу арқылы білім сапасын арттыруға бағытталуда. Бұл мақалада педагогикалық білім берудегі дәстүрлер, жетістіктер мен инновациялар қарастырылады.

1. Дәстүрлер: Ұрпақтан-ұрпаққа жалғасқан тәжірибе: Дәстүрлі педагогика – ғасырлар бойы қалыптасқан тәжірибе мен әдістерді қамтитын білім беру жүйесінің негізі. Оның басты қағидалары:

- **Мұғалімнің жетекші рөлі** – білім берудегі негізгі тұлға ретінде оқушының білім алуын бағыттау;
- **Теориялық білімнің басымдылығы** – оқулықтар мен дәстүрлі әдістемелер арқылы оқыту;
- **Тәрбиелік мән** – оқытудың тәрбиелік аспектісіне баса назар аудару.

Бұл дәстүрлер қазіргі білім беру жүйесінде маңызды рөл атқарады. Себебі олар оқытудың іргетасын қалаумен қатар, білім алушыларға жүйелі ойлауды, мәдениетті және адамгершілік құндылықтарды сіңіруге көмектеседі.

2. Педагогикалық жетістіктер: Қазіргі білім беру жүйесіндегі прогресс

Педагогикалық білім берудің дамуы түрлі жетістіктерге әкелді. Оның ішінде:

- ✓ **Оқыту технологияларын жетілдіру** – интерактивті тақталар, онлайн платформалар, қашықтан оқыту жүйелері;
- ✓ **Жеке тұлғаға бағытталған оқыту** – оқушылардың жеке ерекшеліктеріне сәйкес, сараланған және деңгейлі оқыту;
- ✓ **Құзыреттілікке негізделген білім беру** – тек теориялық білім ғана емес, практикалық дағдыларды қалыптастыру;
- ✓ **STEAM білім беру жүйесі** – ғылым, технология, инженерия, өнер және математика пәндерінің интеграциясы.

Бұл жетістіктер оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытып, білім алу процесін жеңілдетеді. Сондай-ақ, мұғалімдерге оқыту әдістерін жетілдіруге мүмкіндік береді.

3. Инновациялар: Білім берудегі жаңа үрдістер

Инновацияның өзі жаһандық сипатта болуы міндетті емес екенін ескерген жөн. Педагогикалық инновация ретінде, мысалы, білім беру жүйесінің жекелеген элементтерін жетілдіруді қарастыруға болады. Мұнда білім беру жүйесінің әрбір мекемесінің, әсіресе заманауи мектептің міндеті - инновацияларды құру және енгізу арқылы сыртқы өзгерістерге дербес әрекет ету.

Осылайша, педагогикалық инновациялар – бұл мемлекеттік органдар (мысалы, реформалар деңгейінде) ғана емес, сонымен қатар білім беру және ғылым жүйесінің қызметкерлері мен ұйымдары әзірлейтін және жүзеге асыратын инновациялар. Қазіргі мектептегі инновациялау үдерісі – бұл жаңа педагогикалық технологияларды құруды, енгізуді және олардың білім беру кеңістігінің басқа буындары мен элементтеріне біртіндеп таралуын көздейтін кешенді процесс.

Педагогикалық инновациялар туралы тікелей айтқанда, келесі өзгерістерді есте ұстауға болады:

- білім беру мазмұнында, яғни. жекелеген пәндер бойынша оқу жоспарлары мен бағдарламаларында;
- мектеп қызметін ішкі ұйымдастыруда;
- "мұғалім-оқушы" қарым-қатынасында;
- оқыту әдістерінде.

Жекелеген оқу орындарындағы инновацияларға жұмыстың принципті түрде жаңа әдістері мен формаларын жасауды ғана емес, сонымен қатар әлемнің педагогикалық мәдениеті әзірлеген педагогикалық жүйелерді енгізуді және таратуды жатқызуға болады: М.Монтессори, Л.В. Занков (дамытушылық оқыту) және т.б.

Білім берудің негізгі мақсаттарын жүзеге асыруға бағытталған педагогикалық инновация қажеттілігі мына себептерге байланысты өт қажет:

1. Сапа менеджменті жүйесі терең, тиінақы білім беруді талап етуіне орай озық технологияларды пайдалану.
2. Қазіргі заманғы және сапалы білімді қалыптастыруға ықпал жасайды.
3. Инновациялық қызмет педагогтің кәсіби өсуін, тұрақты өзін – өзін жетілдіруін, озық тәжірибелерді зерделеп, зерттеп игеруін қамтамасыз етіп, шығармашылық жауапкершілік сезімін арттырады.
4. Инновациялық білім педагогикалық әлемде жаңа құндылықтарды қалыптастырып, қарым – қатынастың жаңа жетілдірілген мәдениетін игереді..
5. Инновациялық үрдістер – педагогикалық сапалылық пен белсенділікті қалыптасытырып, кәсіби шеберлігін шығармашылықпен үйлестіру арқылы талаптар деңгейінде еңбек етуге жеткізеді. [1].

Қазіргі кезеңде қолданылып жүрген инновациялық технологияның негізіне жататындар: әрбір білім алушының жеке және дара ерекшеліктерін ескеру; оқушылардың қабілеттері мен шығармашылығын арттыру; оқушылардың өз бетінше жұмыс істеу, іздену дағдыларын қалыптастыру. Инновациялық технология түрлеріне: ынтымақтық педагогикасы; білім беруді ізгілендіру технологиясы; проблемалы оқыту технологиясы; тірек сигналдары арқылы оқыту технологиясы; түсіндіру, басқарып оза оқыту технологиясы; деңгейлік саралап оқыту технологиясы; міндетті нәтижеге негізделген деңгейлеп саралап оқыту технологиясы; модульдік оқыту технологиясы; жобалап оқыту технологиясы.

Міне, барлық аталған оқыту технологиялар нақ осы инновациялық технологияның өзі. Әр қайсысының білім беру процесінде жеке орны, маңызы, ерекшелі және кемшіліктері бар. Барлық жаңа технологияның алдымен қоятын мақсаты — білім алушының жеке басының дара және дербес ерекшеліктерін ескеріп, олардың өз бетінше ізденуін арттырып, шығармашылықтарын қалыптастыру болып табылады. Қазіргі білім беру саласындағы инновациялық технологияларын меңгермейінше сауатты, жан-жақты білгір маман болу мүмкін емес. Инновациялық технологияны меңгеру мұғалімнің зейін-зерделік, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және басқа да көптеген ұстаздық келбетінің қалыптасуына әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үрдісін жүйелі ұйымдастыруына көмектесетіндігі хақ.

Мысалы, әдебиет сабағында сабақта тұлғалық-бағдарлы жағдаят туғызуды қамтамасыз ететін дәстүрлі емес әдістерді қолдану өте тиімді. Бұл әдістер, мысалы:

Қазіргі таңда инновациялық педагогика қарқынды дамуда. Білім беру саласында қолданылып жүрген инновациялық әдістер мыналар:

- ✓ **Цифрлық білім беру ресурстары** – интерактивті оқулықтар, онлайн курстар, мобильді қосымшалар;
- ✓ **Геймификация** – ойын элементтерін қолдану арқылы оқушылардың қызығушылығын арттыру;
- ✓ **Artificial Intelligence (Жасанды интеллект)** – дербестендірілген оқыту мен оқу үдерісін оңтайландыру;
- ✓ **Flipped Classroom (Төңкерілген сынып)** – білім алушылардың сабаққа алдын ала дайындалып, сыныпта практикалық тапсырмалар орындауы;
- ✓ **EdTech технологиялары** – виртуалды шынайылық, кеңейтілген шынайылық, big data анализі және нейрожелілер.

Бұл инновациялар оқушыларға заманауи талаптарға сай білім алуға мүмкіндік береді және мұғалімдерге оқытудың тиімділігін арттыруға көмектеседі.

Инновациялық әдістерді қолдану тәжірибесі

Заманауи білім беру процесінде педагогтар инновациялық әдістерді қолдану арқылы оқыту сапасын арттыруда. Төменде бірнеше практикалық мысалдар келтірілген:

1. Геймификацияны қолдану

Мұғалімдер сабақ барысында Kahoot!, Quizizz, Mentimeter сияқты платформаларды пайдаланып, оқушылардың білімін ойын түрінде тексереді. Бұл әдіс оқушылардың қызығушылығын арттырып, есте сақтау қабілетін күшейтеді.

2. Төңкерілген сынып әдісі

Оқушылар үйде теориялық материалмен танысып, сабақ барысында практикалық тапсырмалар орындайды. Мысалы, физика сабағында оқушылар үйде видео-сабақ көріп, сыныпта эксперименттер жүргізеді.

3. Цифрлық ресурстарды пайдалану

Мұғалімдер Google Classroom, Microsoft Teams, Zoom секілді платформаларды қолданып, қашықтан оқыту мен аралас оқыту әдістерін жүзеге асырады. Бұл әсіресе пандемия кезінде тиімді әдіс болды.

4. STEAM әдісі арқылы оқыту

STEAM сабақтарында оқушылар нақты өмірдегі мәселелерді шешуге бағытталған жобалармен айналысады. Мысалы, жаратылыстану сабағында оқушылар ғарышты зерттеу үшін модельдер жасайды.

Бұл әдістерді қолдану оқушылардың білім алу процесін қызықты әрі тиімді етеді, сондай-ақ олардың зерттеушілік және шығармашылық қабілеттерін дамытады.

Қазіргі педагогикалық білім беру дәстүрлі тәсілдерді сақтай отырып, жетістіктер мен инновацияларды енгізу арқылы дамуда. Мұғалімдер жаңа технологияларды қолдану арқылы білім сапасын жақсартып, оқушылардың шығармашылық және сыни ойлау қабілеттерін дамытуда. Білім беру саласындағы бұл өзгерістер болашақ ұрпақтың сапалы білім алуына, бәсекеге қабілетті маман болуына ықпал етеді.

Қазіргі әлемде технология мен білім беру үдерістері тығыз байланысты. Цифрландыру, жасанды интеллект және EdTech саласындағы жаңалықтар білім беру әдістерін түбегейлі өзгертуде. Мұғалімдер үшін жаңа технологияларды меңгеру – бәсекеге қабілеттілікті сақтау мен сапалы білім берудің негізгі шарты. Оқушылар үшін бұл өзгерістер олардың шығармашылық қабілеттерін дамытып, өзін-өзі жетілдіруіне мүмкіндік береді. Осы тұрғыда мұғалімдердің кәсіби дамуы маңызды рөл атқарады. Жаңашыл педагогтар оқытудың дәстүрлі қағидаларын сақтай отырып, инновациялық әдістерді тиімді қолдана білуі қажет. Бұл – қазіргі заманғы білім беру саласының басты міндеттерінің бірі.

Жалпы алғанда, қазіргі педагогикалық білім дәстүр мен инновацияның үйлесімі арқылы дамуда. Мұғалімдердің шеберлігі мен жаңа технологияларды тиімді қолдану қабілеті болашақ ұрпақтың сапалы білім алуын қамтамасыз етудің негізгі кепілі болып табылады. Сондықтан білім беру жүйесіндегі үздіксіз жаңашылдық енгізу – уақыт талабы.

Қорыта келгенде, бастауыш сыныпта компьютер және т.б. жаңа ақпараттық құралдарды пайдалану – заман талабы. Жаңа замандағы - Жаңа Қазақстанымыздың дамып келе жатқан қадамында оқу процессіне жаңа ақпараттық технологияларды енгізілуі де, келешекте компьютер заманы болатынына көз жеткізеді. «Армансыз адам қанатсыз құспен тең» демекші, біз ұстаз ретінде арманымыз еліміздің әрбір азаматы терең білімді, заманауи техникаларды еркін меңгере алатын, әрқайсысы еліміздің дамуына өз үлесін қоса алатын болса деймін. Ол үшін оларға білім беретін ұстаздар өз пәнін жетік меңгерген, ақпараттық технологияларды шеберлікпен пайдалана білетін, теория мен практиканы оқушылар бойына сіңіре алатын шығармашыл, ізденімпаз, ең бастысы еңбекқор болуы қажет.

Әдебиет:

1. Ахметова, К.Ж. (2022). Педагогика және инновациялық технологиялар. Алматы: Білім баспасы.
2. Жұмабеков, А.С. (2021). Қазіргі білім беру жүйесіндегі ақпараттық технологиялар. Нұр-Сұлтан: Назарбаев Университеті баспасы.
3. OECD (2023). Education at a Glance. Paris: OECD Publishing.
4. Vygotsky, L.S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.
5. UNESCO (2023). The Future of Education and Digital Transformation. Retrieved from <https://www.unesco.org>.
6. Зеер Э.Ф., Крежевских О.В. Концептуально - теоретические основы персонализированного образования [Мәтін] // Э.Ф.Зеер, О.В. Крежевских. Образование и наука. Том №24(4) 2022. -15 б. (<https://doi.org/10.17853/1994-5639-2022-4-11-39>)

ИССЛЕДОВАНИЕ УРОВНЯ СФОРМИРОВАННОСТИ ИНКЛЮЗИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПЕДАГОГОВ ДОШКОЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ

Ахмедьянова Д.С.

(СКУ им. М. Козыбаева, г. Петропавловск)

В современном обществе обеспечение равного и доступного образования для всех детей приобретает все большую значимость. Актуальность данной темы обусловлена не только стремлением к созданию инклюзивной образовательной среды, но и необходимостью формирования у ребенка базовых знаний на этапе дошкольного образования, которое играет ключевую роль в его развитии. Внедрение инклюзивного подхода в дошкольные образовательные организации способствует не только созданию равных возможностей для всех детей, включая детей с особыми образовательными потребностями (ООП), но и формирует основу для их дальнейшего образовательного пути. Одной из главных проблем внедрения инклюзивного образования в структуру казахстанской образовательной системы является недостаточная квалификация педагогов. Их задача не ограничивается только обеспечением стандартного учебного процесса, но также включает в себя создание системы полноценной педагогической поддержки, способствующей расширению возможностей каждого ребенка.

Инклюзивное образование занимает важное место в системе современного образования. Его основная цель — создание доступной и комфортной образовательной среды. Однако эффективность внедрения инклюзивного подхода во многом определяется уровнем профессиональной подготовки педагогов. В Законе «О статусе педагога» подчеркивается, что педагог должен обладать необходимыми профессиональными компетенциями, обеспечивать качество обучения и воспитания, постоянно совершенствовать свои знания и навыки, а также подтверждать квалификацию[1].

Внедрение инклюзивного образования в дошкольные организации требует готовности не только самих педагогов, но и учреждения в целом, что является важным условием успешной реализации данного подхода. Готовность педагогов рассматривается как динамичный процесс профессионального и личностного развития, который проявляется в их убежденности и активном стремлении к инклюзивному обучению. Это выражается в наличии специальных знаний, умений и навыков, а также их эффективном применении в педагогической деятельности.

Инклюзивное образование является предметом научных исследований многих специалистов, среди которых Д.В. Зайцев, Л.А. Зайцева, И.И. Лошакова, Н.Н. Малофеев, Е.А. Мартынова и Н.М. Назарова[2;3;4].

В Республике Казахстан данной тематике уделяют внимание как учёные, так и педагоги-практики, включая Х.С. Ералиеву, Д.Д. Ешпанову, Д.С. Жакупову, А.К. Жалмухамедову, З.А. Мовкебаеву, И.А. Оралканову[5;6;7].

Опытно-экспериментальное исследование включало следующие этапы: констатирующий, формирующий и контрольный.

Цель исследования на констатирующем этапе эксперимента – выявить уровень готовности педагогов дошкольных организаций к работе в условиях инклюзивного образования. Исследование направлено на выявление актуальности данной проблемы, трудностей, возникающих при внедрении инклюзивного подхода.

Для определения уровня готовности педагогов к работе в условиях инклюзивного образования была сформирована выборка участников исследования. В экспериментальную группу вошли 47 воспитателей дошкольных организаций города Петропавловска: КГУ «Гулливёр» и КГУ «Арман», контрольную группу составили 47 воспитателей из КГУ «Солнышко» и КГУ «Петушок».

Для оценки состояния готовности педагогов дошкольных организаций нами были выбраны диагностические методики, охватывающие три компонента модели формирования готовности к работе в условиях инклюзивного образования (таблица 1).

Таблица 1. Компоненты и методики диагностики готовности педагогов дошкольных организаций к работе в условиях инклюзивного образования.

Компоненты	Методики исследования	Цель
Мотивационно-ценностный	Тест-опросник «Готовность педагогов к инклюзивному образованию дошкольников» (по Е.Г. Самарцевой) (часть 1)	Выявить личные и профессиональные ценности педагогов, определяющие их мотивацию и готовность к работе в инклюзивной образовательной среде.
Информационно-деятельностный	Тест-опросник «Готовность педагогов к инклюзивному образованию дошкольников» (по Е.Г. Самарцевой) (часть 2)	Оценить уровень знаний и навыков педагогов в области инклюзивного образования, а также их способность применять эффективные методы и стратегии для организации учебного процесса.
Рефлексивно-оценочный	Опросник «Самоанализ затруднений в деятельности педагога» (авторы Л.Н.Горбунова, И.П. Цвелюх)	Выявить затруднения и проблемы, с которыми сталкиваются педагоги в своей деятельности.

Для оценки уровня мотивационно-ценностного компонента была разработана шкала, которая позволила интерпретировать результаты в количественном формате через суммирование баллов, полученных при выполнении диагностических заданий. Оценка ответов проводилась по шкале: 0, 1 или 2 балла. Максимально возможное количество баллов составляло 34. Диапазоны баллов от 1 до 11 свидетельствовали о низком уровне сформированности компонента, от 12 до 23 — о среднем уровне, а от 24 до 34 — о высоком уровне.

По итогам анкетирования в экспериментальной группе были получены следующие данные: 9 (19%) педагогов продемонстрировали низкий уровень мотивационно-ценностного компонента, 20 (43%) — средний уровень, 18 (38%) — высокий уровень. В контрольной группе: 10 (21%) педагогов имели низкий уровень, 22 (47%) — средний уровень, 15 (32%) — высокий уровень. Результаты диагностики уровня сформированности мотивационно-ценностного компонента представлены на рисунке 1.

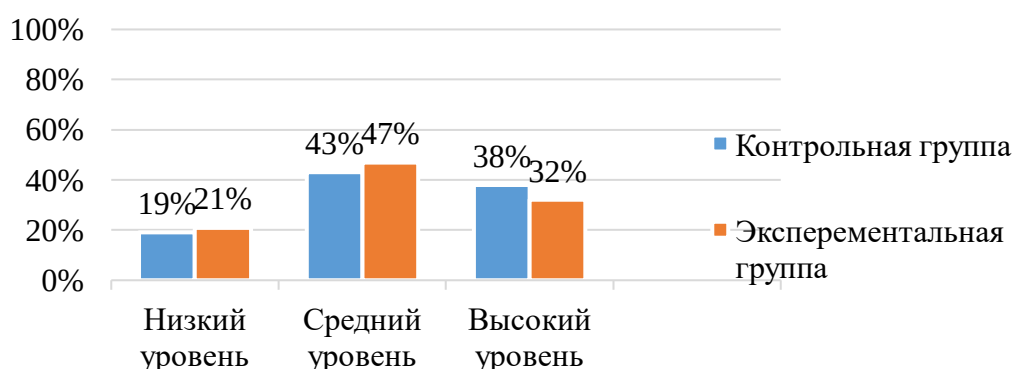

Рисунок 1. Результаты диагностики уровня сформированности мотивационно-ценностного компонента

Анализ результатов диагностики уровня сформированности мотивационно-ценностного компонента показал, что большинство педагогов продемонстрировали средний

уровень. Это свидетельствует о наличии базовых знаний о философии, принципах и задачах инклюзивного образования. Однако многие из них не осознают полной значимости инклюзивного подхода, как для детей с особыми образовательными потребностями, так и для их нормотипичных сверстников. Интерес к инклюзивному образованию у этих педагогов часто обусловлен не личной мотивацией, а административными требованиями. Они проявляют нейтральное отношение к детям с особыми образовательными потребностями и инклюзивному обучению в целом, испытывая неуверенность в успешности совместного обучения в условиях инклюзии.

Для оценки уровня информационно-деятельностного компонента была разработана шкала, которая позволяет интерпретировать результаты в количественном выражении через суммирование баллов, полученных при выполнении диагностических заданий. Оценка проводилась по шкале: 0, 1 или 2 балла. Максимальное количество баллов — 34. Диапазоны: от 1 до 11 баллов — низкий уровень, от 12 до 23 баллов — средний уровень, от 24 до 34 баллов — высокий уровень.

По результатам анкетирования в экспериментальной группе выявлены следующие данные: 15 (32%) педагогов продемонстрировали низкий уровень сформированности информационно-деятельностного компонента, 22 (47%) — средний уровень, 10 (21%) — высокий уровень. В контрольной группе: 14 (30%) педагогов — низкий уровень, 20 (42%) — средний уровень, 13 (28%) — высокий уровень. Результаты представлены на рисунке 2.

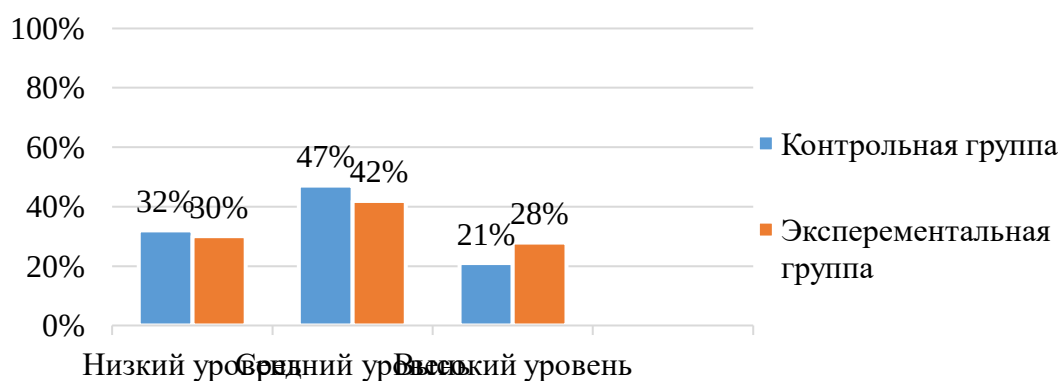

Рисунок 2. Результаты диагностики уровня сформированности информационно-деятельностного компонента

Анализ результатов диагностики уровня сформированности информационно-деятельностного компонента показал средний уровень. Это свидетельствует о том, что педагоги обладают ограниченными знаниями о психолого-педагогических особенностях возрастного и личностного развития детей с особыми образовательными потребностями, но активно стремятся подобрать подходящие методы для организации инклюзивного образования. Вместе с тем, они сталкиваются с трудностями в взаимодействии с участниками инклюзивного процесса и не всегда принимают во внимание индивидуальные образовательные потребности детей при создании коррекционно-развивающей среды. Профессиональное самообразование в области инклюзивного обучения в большинстве случаев происходит под поддержкой и по инициативе администрации.

Для оценки уровня рефлексивно-оценочного компонента была разработана шкала, которая позволяет интерпретировать результаты в количественном выражении, основываясь на суммировании баллов, полученных при выполнении диагностических заданий. Оценка проводилась по шкале: 0, 1 или 2 балла. Максимальное количество баллов — 38. Диапазоны: от 1 до 13 баллов — низкий уровень, от 14 до 26 баллов — средний уровень, от 27 до 38 баллов — высокий уровень.

По результатам анкетирования в экспериментальной группе выявлены следующие данные: у 13 (27%) педагогов низкий уровень сформированности рефлексивно-оценочного компонента, у 22 (47%) педагогов средний уровень, у 12 (26%) педагогов высокий уровень. В контрольной группе результаты следующие: у 15 (32%) педагогов низкий уровень, у 17 (36%) средний уровень, у 15 (32%) высокий уровень. Результаты представлены на рисунке 3.

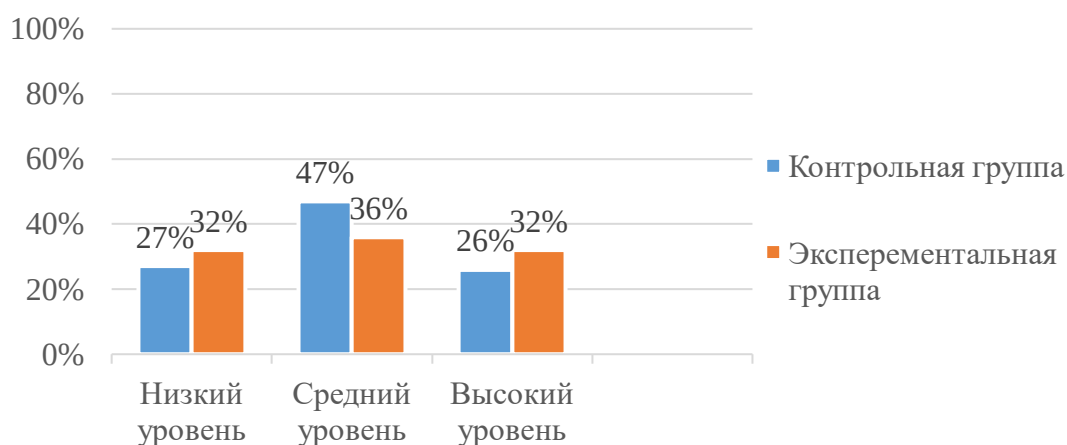

Рисунок 3. Результаты диагностики уровня сформированности рефлексивно-оценочного компонента

Анализ результатов диагностики уровня сформированности рефлексивно-оценочного компонента показал средний уровень, что указывает на то, что педагог способен анализировать свои профессиональные изменения, однако ему трудно выявить конкретные проблемы в своей педагогической деятельности. Он оценивает имеющиеся ресурсы и возможности для инклюзивного образования, при необходимости обращаясь за помощью к специалистам. Оценка собственных действий и выбор методов для организации инклюзивного образования представляют для него сложность. Педагог оценивает результаты совместного обучения детей в основном с точки зрения наличия или отсутствия детей с особыми образовательными потребностями.

Анализ данных позволил выявить уровень сформированности компонентов готовности педагогов дошкольных организаций к инклюзивному образованию на констатирующем этапе исследования. Качественные результаты представлены в таблице 3 и на рисунке 7.

Таблица 2. Общие результаты уровня сформированности инклюзивной компетентности педагогов дошкольных организаций

Уровни	Экспериментальная группа (47 человек)		Контрольная группа (47 человек)	
	Чел.	Проценты	Чел.	Проценты
Низкий	7	15%	5	11%
Средний	30	64%	31	65 %
Высокий	10	21%	11	23 %

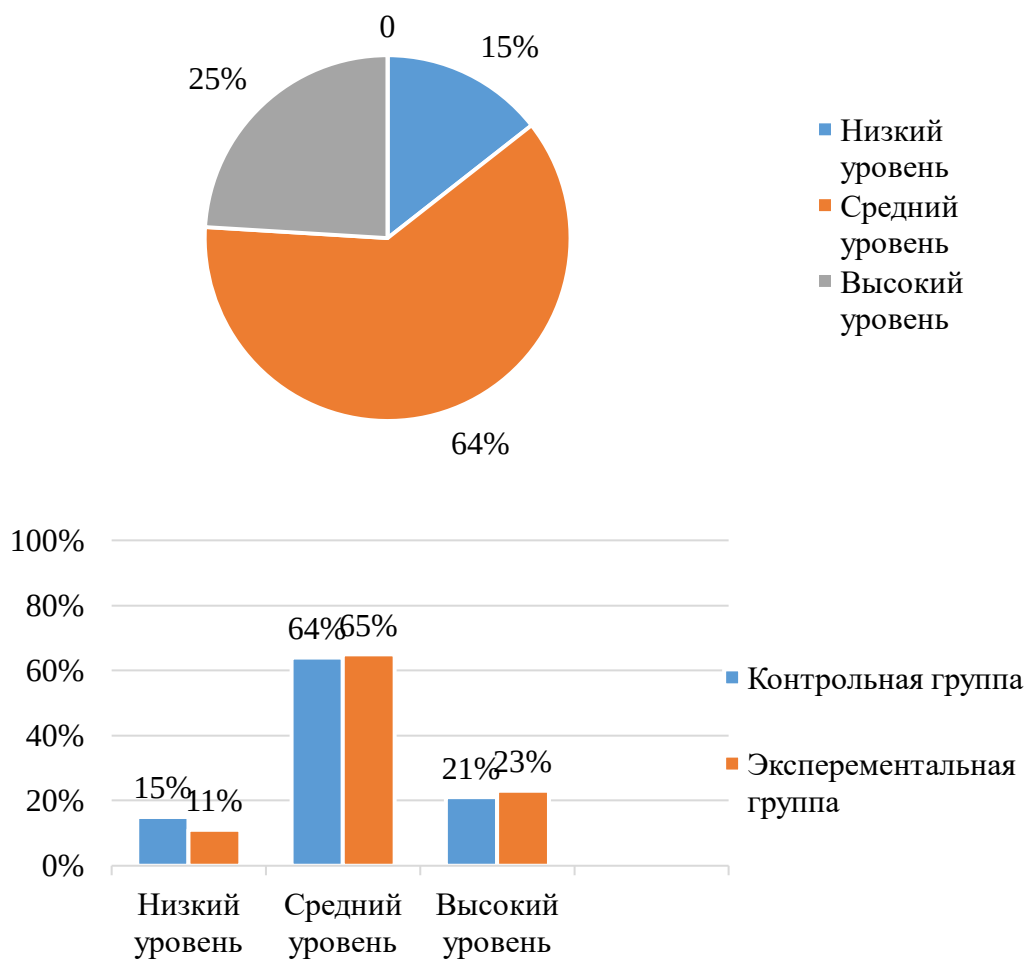

Рисунок 4. Общие результаты уровня сформированности педагогов дошкольных организаций

Таким образом, анализ результатов, полученных на констатирующем этапе исследования, позволяет заключить, что готовность педагогов дошкольных организаций к инклюзивному образованию в основном находится на среднем уровне. Педагоги обладают базовыми знаниями о философии и принципах инклюзивного образования, но их мотивация и вовлеченность в процесс зачастую определяются внешними факторами, такими как указания администрации, а не внутренним осознанием ценности инклюзии. При организации инклюзивного образовательного процесса педагоги сталкиваются с трудностями, особенно в взаимодействии с участниками образовательного процесса и учете индивидуальных особенностей детей с особыми образовательными потребностями. Профессиональная самооценка и выбор эффективных методов проводятся в основном при поддержке специалистов, при этом самостоятельная оценка действий вызывает затруднения. В целом, педагоги демонстрируют нейтральное отношение к инклюзивному образованию и выражают неуверенность в успешности его реализации.

Литература:

1. Закон Республики Казахстан от 27 декабря 2019 года № 293-VI «О статусе педагога» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.07.2023 г.)
2. Винокурова Н.В. Профессиональная подготовка педагога дошкольной образовательной организации к реализации инклюзивного образования / Проблемы современного педагогического образования. – 2016. – № 53-3. – С. 78-84.
3. Мартынова Е.А., Романович Н.А. Структура и содержание компетенций педагогических работников инклюзивного профессионального образования // Научные сообщения ЧИППКРО. – 2014. – № 2 (19). – С. 40–47.

4. Несына С.В. Готовность педагогов дошкольного образования к реализации инклюзивного образования // Актуальные проблемы современной науки: Сборник статей Международной научно-практической конференции. – Уфа: Башкирский государственный университет, 2013. – С. 96-100.
5. Мовкебаева З.А., Оралканова И.А., Хамитова Д.С. Инклюзивное образование: теория и практика: учебное пособие. – Алматы. - 2014. – 196 с.
6. Мовкебаева З.А., Денисова И.А., Оралканова И.А., Жакупова Д.С. Методические рекомендации по подготовке педагогов к внедрению инклюзивного образования. – Алматы. - 2013. – 165 с.
7. Алипбек А.З., Балажанова Ж.Б., Жумадилла М.К., Муратбек Б.М., Сагынбек С.Д., Ерадилова Г.А. Современное состояние инклюзивного образования в Республике Казахстан // Международный журнал гуманитарных и естественных наук. – 2023. – №5-4 (80). – С. 78–82.

ӘОЖ 371.4

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ЭТНОМӘДЕНИ ТӘРБИЕ БЕРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Әбдікерімқызы А., Жолтаева Г.Н.

(Илияс Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.)

Қазіргі уақытта еліміздегі білім беру жүйесі ұлттық құндылықтарды, мәдениетті және өнерді жастарға терең меңгертуге ерекше назар аударуда. Әсіресе, бастауыш сынып оқушыларына этномәдени тәрбие беру мәселесі айрықша маңызды болып табылады. Бастауыш мектеп жасында баланың жеке тұлғалық қалыптасуының негізі қаланатыны белгілі. Сондықтан ұлттық өнер арқылы этномәдени тәрбие беру, тек баланың шығармашылық қабілеттерін ғана емес, оның ұлттық санасын, мәдени құндылықтар мен дәстүрлерді құрметтеуін де дамытады. Бұл мақалада ұлттық өнер негізінде бастауыш сынып оқушыларына этномәдени тәрбие берудің заманауи тенденциялары мен педагогикалық әдістері қарастырылады.

Ұлттық өнер – халықтың ғасырлар бойы жинақтаған рухани және материалдық мәдени мұрасының бір бөлігі болып табылады. Оған бейнелеу өнері, музыка, әдебиет, би, қолөнер және басқа да шығармашылық түрлері кіреді [1]. Этномәдени тәрбие дегеніміз – ұлттық мәдениетті, дәстүрлер мен өнерді балаларға таныту және оларды осы құндылықтар арқылы тәрбиелеу процесі[2]. Осы тұрғыда ұлттық өнерді бастауыш сынып оқушыларына таныстыру, олардың әлемге деген танымдық көзқарасын кеңейтуге, мәдениетаралық диалогқа және рухани тұрғыдан бай тұлғаны қалыптастыруға ықпал етеді. Яғни этномәдени тәрбие берудің мақсаты - бастауыш сынып оқушыларында өзінің ұлттық мәдениетін, дәстүрлерін, тілін және тарихын құрметтеу сезімін тәрбиелеу.

Ұлттық өнер арқылы берілетін этномәдени тәрбие баланың тарихи тамырларымен байланысын нығайтады, ол үшін ұлттық дәстүрлер мен мәдени құндылықтардың маңызы зор. Мұндай тәрбие оқушылардың ұлтжандылық сезімін оятады, өз халқының өнеріне құрметпен қарауға үйретеді[2]

Қазіргі педагогикада этномәдени тәрбие беру үрдісі қоғамның мәдени өзгерістеріне және ғылыми жетістіктеріне сәйкес дамуда. Осыған байланысты бастауыш білім беру жүйесінде ұлттық өнерді ұлықтау, оны оқу үдерісіне енгізу мәселелері маңызды орын алуда [3]. Қазіргі таңда мынадай тенденциялар байқалады:

1) жаңа педагогикалық әдістердің қолдану арқылы. Оқыту әдістері тек пәндік білім беру ғана емес, сондай-ақ оқушылардың шығармашылық дамуын, мәдениетке деген қызығушылығын арттыруды көздейді. Ұлттық өнерді меңгеру сабақ барысында интерактивті әдістер мен жобалық жұмыстар арқылы жүзеге асады. Сонымен қатар, ұлттық өнерді қолданысқа енгізуде сандық технологиялар мен мультимедиялық құралдардың пайдаланылуы мүмкін.

2) Интеграцияланған білім беру арқылы этномәдени тәрбие беру. Ұлттық өнер мен этномәдени тәрбие бастауыш сыныптардың барлық пәндерінде интеграцияланады. Мысалы,

әдебиет сабағында қазақ халқының ертегілері мен аңыздары, музыка сабағында ұлттық әндер мен күйлер, бейнелеу өнері сабағында қазақтың қолөнер үлгілері кеңінен қолданылуда. Өнер мен мәдениетке құрмет көрсету. Бастауыш сыныптарда ұлттық өнер арқылы баланы рухани байыту мен мәдениеттің әртүрлі қырларын танытуға бағытталған бағдарламалар енгізілуде. Мұндай бағдарламалар балаларды ұлттық шығармашылықпен таныстыру арқылы олардың өзіндік шығармашылық қабілеттерін ашады.

3) Ұлттық өнер негізінде бастауыш сынып оқушыларына этномәдени тәрбие беру үшін бірнеше педагогикалық әдістер қолдану арқылы. Олардың ішінде, мысалы, құндылықты білім беру әдісі. Бұл әдіс арқылы оқушыларға ұлттық өнердің маңызы, мәдени құндылықтар мен дәстүрлер жайында терең түсінік беріледі. Балалар өнердің әртүрлі түрлерімен танысып, өздеріне ұнайтын нәрсені таңдайды. Келесі - практикалық әдіс. Бұл әдіс оқушыларды ұлттық қолөнер, музыкалық аспаптар жасау, би мен ән өнері сияқты шығармашылық жұмыстарға тартуды қамтиды. Оқушылар өз қолымен шығармашылық жұмыстарды орындау арқылы ұлттық өнерді тәжірибе жүзінде меңгереді. Тағы бірі - жобалау әдісі. Бұл әдіс оқушылардың өздігінен жұмыс істеуіне, топпен бірге жобалар жасауы мен зерттеу жұмыстарын жүргізуіне мүмкіндік береді. Жобалық жұмыстарда ұлттық өнер тақырыбы бойынша ғылыми зерттеулер жүргізілуі мүмкін.

Жалпы алғанда, балаларға ұлттық салт-дәстүрлерге негізделген шығармашылық тапсырмалар (мысалы, ұлттық би билеу, халық әндерін айту, ұлттық өнер туындыларын жасау) ұсыну оқушылардың этномәдени тәрбиеге деген қызығушылығын арттырады.

Оқу процесінде сарамандық жұмыстар орындатудың тиімділігі жоғары. Ұлттық тағамдарды дайындау, қолөнер бұйымдарын жасау сияқты сарамандық жұмыстар этномәдени тәрбиенің маңызды бөлігі болып табылады. Бұл балаларға өз мәдениетін тереңірек түсініп, оны күнделікті өмірде қолдануға үйретеді.

Сонымен қатар сабақтан тыс жұмыстарда мәдени іс-шаралар, көрмелер, концерттер, ұлттық мерекелер мен фестивальдер ұлттық өнерді оқушыларға танытуға үлкен ықпал етеді. Сабақтан тыс жұмыстың бұл түрі оқушылардың ұлттық өнерге деген қызығушылығын арттырады[4].

Ұлттық өнер негізінде этномәдени тәрбие беру барысында кейбір қиыншылықтар туындауы мүмкін. Біріншіден, мұғалімдер мен оқушылар арасында ұлттық өнерге деген қызығушылықтың төмен болуы мүмкін. Мұғалімдер ұлттық өнерді оқыту әдістемелері бойынша жеткілікті білімге ие болмауы мүмкін. Екіншіден, оқулықтар мен құрал-жабдықтардың жетіспеушілігі, сондай-ақ оқу үдерісіне заманауи технологиялардың толыққанды енгізілмеуі бұл бағытта кедергілер туғызады. Бұл мәселелерді шешу үшін, мұғалімдердің біліктілігін арттыру курстары ұйымдастырылып, оқулықтар мен әдістемелік құралдар жаңартылуы тиіс. Сонымен қатар, ұлттық өнерді үйрететін пәндердің өзектілігін арттыру және оқушыларды мәдениетке баулитын арнайы бағдарламаларды енгізу маңызды.

Ұлттық өнердің бастауыш білім берудегі рөлі ерекше. Бұл кезеңде баланың тұлғалық қасиеттері мен дүниетанымы қалыптасады, және ұлттық өнер оларды рухани жағынан байыта алады. Ұлттық өнердің мәнін түсіну арқылы балалар халықтың тарихы мен мәдениетін, салт-дәстүрлерін, ұлттық мінез-құлқын, әдет-ғұрыптарын тереңірек біледі. Ұлттық өнердің бастауыш сынып оқушылары үшін тәрбиелік маңызы өте зор, себебі олар ұлттық мәдениетті өздері бойына сіңіріп қана қоймай, оны өз құрдастарына, отбасына да жеткізе алады. Ұлттық өнер арқылы балалар өздерінің ұлттық ерекшеліктері мен әлемге деген көзқарастарын қалыптастырады. Осылайша, бала бойында отансүйгіштік сезім мен ұлтжандылық қасиеттері тәрбиеленеді. Ол үшін әрбір оқушыға ұлттық мәдениеттің ерекшеліктері мен тереңдігі жайлы ақпарат беріліп, оларды бұл өнер түрлерін түсініп, бағалай білуге үйрету қажет [5].

Ұлттық өнерді оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағыттауда көптеген тиімді әдістер бар. Мысалы, бейнелеу өнері сабағында қазақтың ою-өрнектерін, ұлттық тұрмыстық заттарын жасау арқылы балалардың қиялы мен қолының ептілігін дамытуға болады. Сондай-ақ, музыкалық өнерде ұлттық әндер мен күйлерді орындау арқылы

музыкалық қабілеттерін шыңдауға болады. Мұндай шығармашылық жұмыстар баланың эстетикалық талғамын қалыптастырып, өнерге деген қызығушылығын арттырады.

Оқушыларды ұлттық музыкамен таныстыру, ұлттық аспаптарда ойнауға үйрету, сондай-ақ, қазақтың халық биі мен ұлттық ойындарын өткізу олардың дене қимылын дамытуға да оң әсерін тигізеді. Осының барлығы бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін арттыруда маңызды рөл атқарады.

Қазіргі таңда педагогикалық технологиялар білім беру үдерісін жаңартуға, балалардың шығармашылық әлеуетін ашуға мүмкіндік береді[6]. Мысалы, интерактивті оқыту. Интерактивті әдістер, соның ішінде рөлдік ойындар, симуляциялар және дискуссиялар, балаларға этномәдени білімді қызықты және қолжетімді етіп жеткізуге мүмкіндік береді. Бұл әдіс балалардың білімді тереңірек түсініп, оны өмірде қолдана білуіне ықпал етеді. Сол сияқты АКТ (ақпараттық-коммуникациялық технологиялар) пайдалану да маңызды. Мультимедиялық құралдар мен электронды оқулықтар, интерактивті тақталар этномәдени материалдарды оқытуда пайдалануға болады. Бұл оқушылардың қызығушылығын арттырады және білімді тиімді меңгеруге көмектеседі. Ұлттық өнер негізінде бастауыш сынып оқушыларына этномәдени тәрбие беру барысында мультимедиялық құралдар мен сандық технологияларды тиімді пайдалану мүмкіндігі жоғары. Мысалы, интерактивті тақталар, электрондық оқулықтар, бейнемазмұндар мен онлайн платформалар балаларға ұлттық өнерді көрнекі түрде түсіндіруге көмектеседі. Балалар өнердің әртүрлі түрлерін зерттеуде жаңаша тәсілдер мен қызықты әдістер арқылы білім алады. Сонымен қатар, мұғалімдерге өз оқушыларымен шығармашылық жұмысты ұйымдастыруда жаңа мүмкіндіктер ашылады. Балалардың тәжірибесіне жан-жақты мән беріп, өнердің негіздерін меңгеру үшін қызықты ойындар мен тренингтер өткізу де тиімді.

Қазіргі заманғы технологиялар ұлттық өнерді оқытуда дәстүрлі тәсілдерді толықтырып, балаларға жаңа тәжірибе беріп, олардың қызығушылығын арттырады.

Ұлттық өнердің бастауыш сынып оқушыларына дұрыс тәрбие беруіне мұғалімдердің рөлі үлкен. Ұстаздардың кәсіби шеберлігі, мәдениетті, тарихи білімді, ұлттық өнерді және оның құндылықтарын балаға түсіндіру қабілеті маңызды болып табылады. Мұғалімдер өз білімдерін үздіксіз жетілдіріп, жаңа педагогикалық әдістер мен технологияларды қолдануы тиіс. Ұлттық өнерді оқыту барысында мұғалімдер оқушылардың қызығушылығын арттыру үшін әртүрлі педагогикалық әдістерді қолданады. Оқушылардың өнерге деген сүйіспеншілігін ояту үшін педагогтар пән аралық байланыстарды пайдалана алады. Мысалы, әдебиет сабағында қазақтың әдеби шығармаларын, тарих сабағында ұлттық мәдениетке қатысты деректерді пайдаланып, ұлттық өнерге деген құрметті арттыруға болады. Мұғалімдер ұлттық өнердің түрлерін таныту арқылы балалардың әлемді кеңінен тануына, эстетикалық талғамдарын дамытуға және шығармашылық қабілеттерін шыңдауға ықпал етеді.

Ұлттық өнер бастауыш сынып оқушыларына тәрбие беру барысында тек білім беру мақсатында ғана емес, тәрбиелік маңызы бар. Балалар ұлттық өнерді меңгеру барысында халықтың мәдениеті мен тарихын таниды. Бұл олардың өз ұлтына деген сүйіспеншілігін, мәдени мұраға құрметін қалыптастырады. Сондай-ақ, ұлттық өнер арқылы оқушылардың рухани байлығы артып, патриоттық сезімдері қалыптасады. Әрбір балаға өз халқының өнері мен мәдениетін білу, құрметтеу, сүйіп зерттеу арқылы ол жеке тұлға ретінде дамиды [6].

Ұлттық өнер негізінде бастауыш сынып оқушыларына этномәдени тәрбие беру – болашақ ұрпақтың рухани байлығы мен мәдени құндылықтарды меңгеруіне ықпал ететін маңызды процесс. Бұл тәрбие әдістері заманауи білім беру жүйесінде ерекше орын алады және оқушылардың тұлғалық дамуын қамтамасыз етеді. Ұлттық өнерді оқу үдерісіне енгізу тек шығармашылық қабілеттерді ғана емес, сондай-ақ оқушылардың әлеуметтік және мәдени біліктілігін арттырады, оларды болашақта ұлттық мәдениеттің сақтаушысына айналдыруға мүмкіндік береді. Ұлттық өнер негізінде бастауыш сынып оқушыларына этномәдени тәрбие беру – тек білім беру ғана емес, балаға ұлттық мәдениетті ұғындыру, шығармашылық дамуын арттыру, патриоттық сезімін қалыптастыру деген сөз. Қазіргі педагогика мен білім

беру жүйесі ұлттық өнер мен мәдениетті білім беру үдерісіне енгізу арқылы оқушыларды тек оқу жетістіктеріне ғана емес, олардың рухани, мәдени, әлеуметтік жетістіктеріне де жетелеп отыр. Мұғалімдердің кәсіби біліктілігін арттыру, жаңа педагогикалық әдістерді енгізу арқылы ұлттық өнердің маңызы мен тәрбиелік әлеуетін одан әрі арттыруға болады.

Әдебиет:

1. Әбілдина С.Қ. Қазақстанда этномәдени білім берудің әдіснамалық-теориялық негіздері. // KazNU Bulletin. Psychology and sociology series. №2 (53). 2015. - Б.92-97.
2. Дүйсенбаев А.Қ. Этномәдени тәрбие беру: дәстүр мен сабақтастық. - Алматы : Отан, 2015. -185 б.
3. Сайлауова Н .С. Бастауыш сынып оқушыларына этномәдени құндылықтар негізінде патриоттық тәрбие берудің теориясы мен практикасы : Педагогика ғылымдарының докторы ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған дисс. авторефераты. 13.00.01. – Атырау, 2010. - 44 б.
4. Қоянбаев Р.М., Ыбырайымжанов Қ.Т. Жалпы бастауыш білім беру педагогикасы. -Түркістан 2005.
5. Амиржанова А.Ш. О роли традиционного народного искусства в образовательном процессе //Международный журнал экспериментального образования. – 2016. – № 11 (часть 1). – С. 52-54.
6. Бөрібекова Ф. Б., Жанатбекова Н. Ж. Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар: Оқулық. – Алматы: 2014. – 360 б.

УДК 372.3

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕТОДА ИГРОТЕРАПИИ ДЛЯ РАЗВИТИЯ СВОЙСТВ ВНИМАНИЯ ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Байтабенова А.Е.

(ГККП «Ясли-сад» Алтын бесік»)

В современном образовательном процессе всё больше внимание уделяется развивающим методам, которые помогают детям не только в освоении знаний, но и в формировании личностных качеств. Одним из таких методов является игротерапия. Одним из важных аспектов успешного обучения в школе является развитие произвольного, преднамеренного внимания в дошкольном возрасте. Школьное обучение предъявляет требование к произвольности детского внимания, как план умения действовать не отвлекаясь, следовать инструкциям и контролировать получаемый результат. В связи с этим необходимо заниматься развитием свойств внимания с дошкольного возраста. Внимание ребенка в дошкольном возрасте отражает его интерес к окружающему миру. Ребенок сосредоточен на чем-либо до тех пор, пока его интерес не угаснет. Появление нового предмета вызывает тот час переключение на него. Поэтому дети редко длительно занимаются одним делом. По мнению Л.С. Выготского, «...степень развития внимания может служить критерием интеллекта и одним из показателей готовности к обучению в школе».

Внимание - это сосредоточенная деятельность субъекта в данный момент времени на каком – либо объекте (предмете, событий, образе). В дошкольный период ребенок приобретает существенный опыт, который регулярно обогащается. В данном возрасте объектом познания ребёнка является не только предмет, но и взаимосвязь его с другими предметами. Доктор психологических наук Г.А. Урунтаева, полагает что, формирование внимания дошкольного возраста связано с тем, что изменяется организация его жизни, он осваивает новые виды деятельности (продуктивную, трудовую, игровую). Дошкольник сосредотачивает своё внимание под влиянием взрослого. Примерно в 5-6 лет возникает элементарная форма произвольного внимания под влиянием самоинструкции. В дошкольном возрасте дети очень активны, они познают окружающий мир через свою активно-игровую деятельность. Диапазон объектов внимания расширяется. Старшего дошкольника интересуют содержание книг, дети начинают с пристальным вниманием рассматривать страницы различных энциклопедии. Внимание представляет собой один из процессов когнитивной, то есть познавательной, сферы человека, наравне с памятью,

мышлением, восприятием и воображением. Без сосредоточенности невозможно получить новую информацию в необходимом объеме, запомнить её, поэтому данный процесс можно назвать первой ступенью познания. Далее при помощи памяти ребенок накапливает приобретенную информацию. Только имея необходимый уровень внимания, ребёнок в дальнейшем сможет научиться таким когнитивным процессам, как чтение, письмо, обучение.

В дошкольном возрасте внимание играет ключевую роль в познавательном развитии ребенка, его успешной социализации и обучении. Недостаточное развитие внимания может привести к трудностям в обучении, проблемам в поведении и низкой успеваемости в школе. Игротерапия является эффективным методом развития внимания у дошкольников, поскольку игра для ребенка является естественной и привлекательной формой деятельности, а внимание является психическим состоянием от особенностей которого, зависит вся учебная деятельность дошкольника. Так как в дошкольный период ведущим видом деятельности является игра, то целесообразно для развития свойств внимания применять – игротерапию.

Что такое игротерапия?

Игротерапия представляет собой метод психотерапии, основанный на использовании игры как средства диагностики и развития. Она позволяет детям выразить свои чувства, переживания, развивать социальные навыки и эмоциональный интеллект. Игра способствует снятию стресса и улучшению психоэмоционального состояния детей, что особенно важно в контексте их эмоционального и социального развития.

Особенности развития внимания у дошкольников

У дошкольников внимание находится в стадии активного развития. Для этого возраста характерны следующие особенности:

- Неустойчивость внимания: дети дошкольного возраста могут концентрироваться на чем-то одном непродолжительное время, их внимание легко отвлекается.
- Непроизвольность внимания: дети не могут усилием воли концентрироваться на чем-то, их внимание привлекают яркие, интересные объекты и события.
- Преобладание эмоционального внимания: детей больше привлекает то, что вызывает у них интерес и эмоции.

Как игротерапия способствует развитию внимания?

Игротерапия создает условия для развития различных свойств внимания:

- Концентрация: игры, требующие сосредоточенности и удержания внимания на задании (например, пазлы, мозаика, конструктор), способствуют развитию концентрации.
- Переключаемость: игры, в которых нужно быстро переключаться с одного действия на другое (например, подвижные игры с правилами, игры на внимание), развивают переключаемость внимания.
- Распределение: игры, требующие одновременного выполнения нескольких действий (например, сюжетно-ролевые игры, игры с мячом), способствуют развитию распределения внимания.
- Объем: игры, в которых нужно удерживать в памяти несколько объектов или правил (например, игры в "Мемори", игры с карточками), развивают объем внимания.

Виды игр, используемых в игротерапии для развития внимания:

- Дидактические игры: игры с карточками, лото, пазлы, мозаика.
- Подвижные игры: игры с мячом, прыжки через скакалку, игры в "пятнашки".
- Сюжетно-ролевые игры: игры в "дочки-матери", "врача", "магазин".
- Развивающие игры: игры на внимание, игры на развитие памяти, игры на логику.

Рекомендации по использованию игротерапии для развития внимания:

- Учитывайте возрастные особенности детей: выбирайте игры, соответствующие возрасту и уровню развития детей.
- Создавайте игровую среду: обеспечьте достаточное количество игрушек и материалов для игр.

- Будьте активным участником игры: не просто наблюдайте за игрой детей, а активно участвуйте в ней, помогайте и поддерживайте их.
- Поощряйте детей: хвалите детей за их успехи, поддерживайте их интерес к игре.
- Проводите игры регулярно: чем чаще дети играют, тем быстрее развивается их внимание.
- Создание игровой среды: Важно создать в процессе игры атмосферу, способствующую концентрации внимания. Необходимо устранить отвлекающие факторы, обеспечить достаточное пространство для игры, подготовить необходимые материалы и игрушки.
- Роль взрослого: Взрослый играет важную роль в процессе игротерапии. Он должен быть внимательным к детям, поддерживать их интерес к игре, помогать в случае затруднений, но не навязывать свою помощь, давая детям возможность самостоятельно решать задачи.
- Постепенное усложнение: Необходимо постепенно усложнять игры, увеличивать время, необходимое для выполнения задания, вводить новые правила, чтобы поддерживать интерес детей и развивать их способность концентрироваться на более сложных задачах.
- Индивидуальный подход: Каждый ребенок индивидуален, поэтому необходимо учитывать его особенности при выборе игр и организации игрового процесса.

Примеры игр для развития внимания:

- "Найди отличия": Детям предлагается две картинки с небольшими различиями, которые они должны найти.
- "Лабиринт": Детям необходимо провести героя по лабиринту к цели.
- "Головоломка": Детям предлагается собрать картинку из нескольких частей.
- "Игры с правилами": Например, "Съедобное - несъедобное", "Крестики-нолики", "Шашки".

Заключение

Игротерапия является мощным инструментом для развития свойств внимания у детей старшего дошкольного возраста. Используя данный метод, можно не только развивать познавательные процессы, но и способствовать общей социально-эмоциональной адаптации детей. Важно, чтобы процесс был увлекательным и положительно воспринимался детьми, что позволит им максимально раскрыть свой потенциал и подготовиться к дальнейшей учебной деятельности.

Литература:

1. Бурлачук, Н. Ю. (2019). Игровая терапия в дошкольном возрасте: теория и практика. - Москва: Педагогика.
2. Варга, А. В. (2020). Игровая терапия как средство психологической коррекции. - Санкт-Петербург: Питер.
3. Казакова, Е. Н. (2021). Развитие внимания у детей дошкольного возраста: современные методы и подходы. - Екатеринбург: Урал. ун-т.
4. Левина, И. В. (2018). Игровая деятельность как средство развития психических процессов у детей. - Москва: Издательство МГППУ.
5. Мухина, Т. А. (2017). Психология игр: как игры помогают детям развиваться. - Новосибирск: Сибирское университетское издательство.
6. Урунтаева Г.А. Детская психология : учебник для студ. учреждений высш. проф. образования
7. Смирнова, О. В., & Шабунин, А. А. (2022). Игровая терапия и её влияние на развитие внимания и памяти у дошкольников. - Москва: Наука.
8. Фролова, Е. П. (2020). Технологии игротерапии в работе с детьми: опыт и рекомендации. - Минск: РИПО.
9. Чистякова, Н. И. (2021). Формирование внимания у детей дошкольного возраста через игровые методики. - Уфа: Издательство БашГУ.
10. Шевелева, Л. С. (2019). Игровая терапия в системе дошкольного образования: методические рекомендации. - Владивосток: Дальневосточное издательство.

МЕТОДЫ ФОРМИРОВАНИЕ НРАВСТВЕННЫХ КАЧЕСТВ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Бакраденова А.Б., Еренталова Ж. Е.
(ЖУ им. И. Жансугурова, г.Талдыкорган)

Вопрос нравственного воспитания подрастающего поколения всегда оставался важным и не терял своей актуальности. В условиях современного мира, где потоки информации и разнообразие ценностей постоянно растут, искусство играет особенно значимую роль в формировании личности и моральных качеств детей. Воспитание нравственных качеств у учащихся начальной школы приобретает решающее значение в процессе формирования их индивидуальности и дальнейшем развитии. Начальная школа представляет собой критический период, когда дети активно изучают окружающий мир и усваивают основные принципы поведения, которые будут направлять их действия и решения в будущем.

Важно, чтобы на этом этапе дети получили основы нравственности, осознавали значение таких понятий, как добро, зло, справедливость, честность и уважение к другим людям. Нравственное воспитание является важнейшим аспектом образовательного процесса для младших школьников. Оно включает целенаправленное развитие морального сознания, воспитание этических чувств и формирование привычек и навыков, связанных с нравственным поведением. Младшие школьные годы являются особенно чувствительным периодом для усвоения представлений о морали. В этот период дети претерпевают значительные изменения, способствующие их развитию как личностей, включая формирование произвольного внимания, возникновение самоуважения и развитие самосознания.

Формирование нравственных устоев у подрастающего поколения – одна из первостепенных задач современного общества. Как отмечает известный казахстанский педагог К. Жарыкбаев, фундамент нравственности закладывается в семье и школе [1]. Именно в этих социальных институтах ребенок осваивает первые нормы поведения, учится взаимодействовать с окружающими, формирует свои первые представления о добре и зле, справедливости и несправедливости.

Роль семьи в нравственном воспитании неоценима. Семья – это первая социальная ячейка, в которой ребенок сталкивается с различными жизненными ситуациями, учится взаимодействовать с другими людьми. Именно в семье закладываются основы мировоззрения ребенка, формируются его первые представления о морали и этике. Подражая родителям, ребенок осваивает социальные роли и нормы поведения.

Школа продолжает и дополняет воспитательную деятельность семьи. Педагоги, используя различные методы и приемы, помогают детям усвоить нравственные нормы и ценности. Особую роль в этом процессе играет национальная культура. Казахстанский ученый С. Калиева подчеркивает, что использование казахских традиций, пословиц, эпосов о батырах и народных сказок способствует формированию у детей таких качеств, как патриотизм, трудолюбие, уважение к старшим [2].

Ученый Р. Коянбаев в своих работах подчеркивает важность взаимодействия между родителями и учителями в процессе нравственного воспитания младших школьников. По его мнению, нравственные качества детей развиваются не только через теоретическое обучение, но и через повседневный пример, вовлечение в различные виды деятельности [3].

Исследования казахстанских ученых, таких как Н. Даулетова и других, свидетельствуют о том, что для эффективного формирования нравственных качеств у младших школьников необходимо сочетание традиционных и инновационных методов, а также подчеркивает важность интерактивных методов, таких как ролевые игры, дискуссии и

творческие задания, которые позволяют детям активно участвовать в процессе обучения и лучше усваивать нравственные ценности.

В то же время, казахстанские ученые особо отмечают важность национальных ценностей в воспитании подрастающего поколения. Использование народных сказок, пословиц, обычаев и традиций помогает детям идентифицировать себя с культурой своего народа, формирует у них чувство патриотизма и уважения к старшим.

Для эффективного нравственного воспитания необходимо создать специальные условия в образовательном учреждении. Это может быть организация тематических уголков, проведение классных часов, участие в волонтерских проектах. Важно также создать атмосферу доверия и уважения, где каждый ребенок чувствует себя ценным и значимым.

Д.Б.Эльконин, В.В.Давыдов в своих исследованиях подчеркивают, что искусство – это не просто развлечение, а мощный инструмент для развития личности. Оно способствует формированию нравственных качеств у детей, таких как **эмоциональный интеллект, нравственные ценности, творческое мышление, социализация в обществе** [4].

Искусство играет незаменимую роль в гармоничном развитии личности ребенка, оказывая глубокое влияние на формирование его нравственных качеств. Художественное творчество способствует развитию эмоционального интеллекта, творческого мышления, социализации и формированию системы ценностей.

Исследования Е.К. Голубевой показали, что искусство помогает детям лучше понимать свои эмоции и эмоции других людей. Погружение в художественные образы, анализ переживаний героев литературных произведений и музыкальных композиций способствует развитию эмпатии и сочувствия. Регулярное участие в художественной деятельности повышает эмоциональную осознанность детей, улучшает их коммуникативные навыки и способствует более глубокому пониманию социальных взаимодействий.

А.Н. Леонтьев подчеркивает, что искусство способствует формированию нравственных ценностей у детей. Взаимодействие с художественными образами помогает детям различать добро и зло, справедливость и несправедливость. Анализ поступков литературных героев позволяет детям развивать критическое мышление и формировать собственные нравственные ориентиры [5].

Б.М. Теплов в своих исследованиях доказал, что искусство стимулирует творческое мышление у детей. Регулярное взаимодействие с художественными произведениями способствует развитию воображения, фантазии и способности к самостоятельному анализу. Художественное творчество помогает детям находить нестандартные решения, выражать свои мысли и чувства [6].

Е.М. Мухина отмечает, что участие в коллективных творческих проектах способствует развитию коммуникативных навыков и социализации детей. Художественное творчество учит детей работать в команде, уважать мнение других, находить компромиссы и выражать свои мысли.

Для эффективного формирования нравственных качеств необходимо сочетать различные виды искусства. Музыка помогает развивать чувство ритма, мелодию, восприятие гармонии, способствует эмоциональному развитию. Живопись развивает воображение, цветовосприятие, чувство композиции, выражение своих эмоций. Литература расширяет кругозор, формирует образную речь, развивает критическое мышление. Театр способствует развитию коммуникативных навыков, умению перевоплощаться, понимать чувства других людей.

Исследования в области психологии и педагогики подтверждают эффективность использования искусства в нравственном воспитании. Так, Л.С. Выготский [7] указывал, что музыкальное воспитание способствует развитию у детей чувства гармонии, эстетического вкуса и нравственных ориентиров. Музыкальное воспитание способствует развитию нравственных качеств у младших школьников, помогая им осознавать такие ценности, как доброта, справедливость и уважение к окружающим. Через песни и музыкальные произведения дети учатся сопереживанию, поскольку музыка пробуждает эмоции и

формирует способность понимать чувства других людей. Исполнение песен о дружбе, семейных ценностях и родной культуре учитывает моральные ориентиры и способствует развитию социальной ответственности. Совместные музыкальные занятия приучают детей к общению, учат слушать друг друга и работать в коллективе, что развивает у них уважительное отношение к окружающим. Таким образом, музыка становится мощной благодаря нравственному воспитанию, способствуя формированию у детей гуманистического мировоззрения. А. Беттелхейм отмечал, что литература формирует у детей богатый внутренний мир, развивает воображение и критическое мышление. Современные исследования Кагана и Поливанова подтверждают актуальность этих идей, свидетельствуя о том, что искусство остается одним из наиболее действенных средств воспитания.

Искусство влияет на нравственное развитие младших школьников посредством механизмов идентификации, эмпатии и моделирования поведения. Дети отождествляют себя с теми героями, переосмысливая свои моральные качества, учатся сопереживанию, анализу, объясняя отношения персонажей, и усваивают нормы поведения, представленные в художественных образах. Эти шаги помогают им формировать ценностные ориентиры и осознавать смыслы таких понятий, как доброта, справедливость и уважение.

Р.С. Прохоров в своих исследованиях рассматривает, что дети отождествляют себя с героями произведений искусства, перенимая их ценности и качества [8]. Идентификация — это процесс, в котором дети ассоциируют себя с персонажами, воплощенными в искусстве, будь то книги, фильмы или другие формы культурного выражения. Посредством этого процесса дети не только осознают характеры и истории героев, но и начинают перенимать их ценности, убеждения и качества. Важным аспектом является то, что такие идентификации могут влиять на индивидуальную идентичность ребенка, его моральные ориентиры и поведение. Например, дети, отождествляя себя с королями, могут перенимать их храбрость, стремление к справедливости или другим положительным качествам, которые способствуют развитию их личности и общества.

Искусство играет решающую роль в развитии сопереживания у детей, помогая им лучше понимать эмоции и помогать другим людям. Посредством взаимодействия с художественными произведениями дети учатся видеть мир глазами других, что способствует развитию их способностей сопереживать, а также понимать чувства и мотивы окружающих. Таким образом, искусство становится мощным фактором эмоциональной зрелости и социального формирования.

Художественные произведения позволяют переживать различные эмоции, способствуя нравственному и личностному росту. Рубинштейн [9] считает, что катарсис через искусство позволяет человеку передать широкий спектр эмоций, что способствует глубокому осмыслению внутреннего мира. Это очищение с помощью выбросов помогает не только снять психологическое напряжение, но и обеспечить нравственному и человеческому образу жизни. Процесс катарсиса через художественные произведения помогает людям осознать свои воздействия и повысить эмоциональную зрелость, укрепляя моральные ценности.

Искусство предоставляет детям образцы для подражания, честные моральные модели поведения, которые помогают формировать их ценности и установки. Характерные ситуации в этой сфере часто приводят к ошибочным и неправильным реакциям на различные ситуации, которые служат ориентиром для детей в реальной жизни. Такой подход способствует развитию моральных ориентиров и личностных качеств, важных для общения.

Нравственному воспитанию учащихся начальной школы способствуют различные методы убеждения. В ходе практических занятий учитель может обсуждать, рассказывать рассказы, а также использовать игровые и ролевые ситуации, в которых дети учат друг друга, как поступать в разных жизненных ситуациях, о принципах добра, честности и независимости. Метод убеждения помогает детям осознать и принять моральные ценности, а

также развивает у них способность принимать моральные решения в различных жизненных обстоятельствах.

Практические работы по нравственному воспитанию учащихся начальной школы направлены на формирование у детей правильных моральных установок и ценностей. Практические методы: Участие в различных видах деятельности, таких как волонтерство, театральные мероприятия, спортивные соревнования или коллективные проекты, является практическим методом нравственного воспитания. Эта активность помогает детям воспитывать такие качества, как ответственность, взаимопомощь, честность и уважение к окружающим. Посредством участия в предусмотренных случаях дети учат осознавать свои действия, решения, принимать решения и анализировать последствия своих последующих действий. Кроме того, такие виды деятельности способствуют формированию чувства коллективизма и ответственности.

Вовлечение детей в различные виды деятельности и активное общение с окружающими являются ключевыми факторами формирования и поддержания нравственного качества. Участие в коллективных проектах, сетевых играх, волонтерских инициативах помогает развивать у детей такие важные качества, как ответственность, честность, доброта и умение работать в команде. Посредством взаимодействия с другими детьми и взрослыми они учат взаимопомощи, уважению чужого взгляда и способности принимать справедливые решения. Поощрение такого участия не только человеческому образу жизни, но и создание здоровой морали.

Формирование нравственных качеств у учащихся начальной школы – это сложный и многогранный процесс, требующий совместных усилий школы и семьи. Важно, чтобы дети с раннего возраста понимали значение нравственных норм и ценностей, умели различать добро и зло, уважали права и интересы других людей. Только тогда они смогут вырасти ответственными, честными и добропорядочными гражданами, способными внести вклад в развитие общества. Этот процесс требует постоянного внимания и работы, но результаты стоят затраченных усилий, поскольку нравственные качества являются фундаментом для гармоничного и успешного развития личности ребенка. Искусство играет важную роль в формировании нравственных качеств у младших школьников. Оно способствует развитию эмоционального интеллекта, творческих способностей, критического мышления и ценностной системы ребенка. Систематическое использование искусства в образовательном процессе позволяет воспитывать гармоничную личность, подготовленную к жизни в современном обществе.

Литература:

1. Жарыкбаев К. Б. Библиографиялы көрсеткіш / құраст. С.Т. Туреханова, Г.Әбдібекова; жауапты ред. З.А. Мансуров; ред. Б.М. Мансурова және т.б. - Алматы: Қазақ университеті, 2009. - 101 бет.
2. Асанкулова С.Б. Развитие духовно-нравственной личности в современном мире / Педагогическая наука.- Тараз.- 2022.- С.150
3. Коянбаев Р.М. Организация учебного процесса – основа реализации содержания образования будущих специалистов. Совершенствование содержания начального образования. - Алматы, 1995 г.
4. Эльконин Д.Б., Давыдов В.В. Основная образовательная программа для начального образования (программа Эльконин Д.Б., Давыдов В.В.) – М., - Вита-пресс, 2010.
5. Леонтьев А.Н. Психологические основы дошкольной игры \ Психологическая наука и образование 1996. Том 1. № 3
6. Теплов Б.М. Психология. М., 2016. С. 81.
7. Выготский Л.С. Мышление и речь. - М.: Национальное образование, 2016. - 368 с.
8. Прохоров Р.С. Бихевиористическая идентификация процессов \ Математические структуры и моделирование 2013. № 1(27). С. 103–112

МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ ҰЙЫМНЫҢ ЗАТТЫҚ-ДАМУЫШЫ ОРТАСЫН ECERS 3 БОЙЫНША ЖАҢҒЫРТУ

Баяндина Л.Е., Даньярова Б.Ж., Муканова Ж.Ж.
(«Алтын бесік» бөбекжай-бақшасы» МКҚК)

2021 жылғы 15 наурыздағы № 137 қаулысы бойынша бекітілген Мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытуды дамыту моделінің міндеттерін жүзеге асыру мақсатында мектепке дейінгі ұйымның заттық-дамытушы ортасын жаңғыртамыз деген шешімге келдік. Жаңғырту барысында тәрбиеленушілердің қажеттіліктері мен мүдделері ескеріліп, балалардың дербес және еркін іс-әрекеттер жасауына толығымен қолайлы жағдай жасалып, әр құрылған орталыққа басты назар аударылды.

Біз жасаған заттық дамытушы орта көп функционалды, өзгермелі, қол жетімді және ең бастысы қауіпсіздігіне аса мән берілді. Бұл кеңістікті құрудағы сәтті шешімдердің бірі – «Сөйлейтін қабырғалар» технологиясын енгізу болып табылды. Мектеп жасына дейінгі балалардың жан-жақты дамуына сонымен қатар білім мен білік дағдыларының қалыптасуын қамтамасыз етеді.

Заттық дамытушы орта бірнеше орталықтарға бөлінеді:

1. Шулы орталықтар: рөлдік-сюжеттік ойын орталығы, текшелер орталығы, музыка орталығы, театр;
2. Тыныш орталықтары: оқшалану кеңістігі, оқу орталығы;
3. Буферлік орталықтар: шығармашылық орталық, математика орталығы, жазу орталығы, табиғат/ғылым орталығы.

Заттық дамытушы орта әртүрлі материалдармен жабдықталуы қажет: табиғи материалдар, жұмсақ модульдер, матадан жасалған экрандар және тағы басқалар. Барлық жабдықтар түрлі-түсті, заманауи, эстетикалық және практикалық тұрғыда қарастырылған. Заттық-дамытушы орталықтарында арнайы шартты шекаралары, белгілері және ережелері бар. Қызыл түс - белсенді орталықты, жасыл түс - тыныш орталықты білдіреді, олардың өзгеруі білім беру процесінің міндеттері мен тәрбиеленушілердің мүдделеріне сәйкес өзгеруі мүмкін. Жабдықталған даму орталықтары балалардың қызығушылықтарына қарай шағын топтарға бірігуіне мүмкіндік береді. Тәрбие мен оқыту үрдісінде ойын іс-әрекетін ұйымдастыруда балаларға, педагогке көп мүмкіндік береді. Ұйымдастырылған іс әрекеттер тек үстелдерде ғана емес (егер бұл әрине ұсақ моторика/сурет салу болса, қалғаны қозғалыста, кілемде, жатып және т. б.) орындалады.

Реджио Эмилио әдістемесі бойынша мектепке дейінгі білім беру кеңістігіндегі заттық-дамытушы орта үшінші педагог болып табылады.

Жазу және математика орталығында балалар көңілді жағдайда ойын түрінде қажетті оқу дағдыларын игереді. Бұл орталықта әртүрлі "жазу" көшірмелері, үлкен сандар, шоттар, білім беру ойындары, "қолды жазуға дайындау" жазбалары, трафареттер, сызғыштар, үлестірілген материалдар, сондай-ақ Мария Монтессори педагогикасы бойынша элементтері бар.

Қазіргі уақытта ақпараттық-коммуникациялық технологиялар білім беру процесіне белсенді түрде енгізілуде. Интерактивті тақта көптеген демонстрациялық материалдарды біріктіреді, ұсынылған танымдық материалдың мүмкіндіктерін едәуір кеңейтеді, баланың жаңа білімді игеруге деген ынтасын арттыруға мүмкіндік береді.

Сурет 1. Тиімді құрылған заттық дамытушы ортадағы әрекеттер

Балалар үшін ойын орталықтарының ең сүйікті түрі-театрландырылған қызмет орталығы. Ол балаларды ертегінің түрлі-түсті, сиқырлы әлеміне апарады. Театрландырылған іс-әрекет мінез-құлықтың әлеуметтік дағдыларының тәжірибесін қалыптастыруға мүмкіндік береді және баланың эмоционалды әлеміне үлкен әсер етеді, оның есте сақтау қабілетін, зейінін дамытады, сөйлеу мен қозғалыс пластикасын жетілдіреді, таңдау еркіндігін береді, шығармашылық қабілеттерін ашуға ықпал етеді.

Баланың үнемі достарымен топта болуы мектеп жасына дейінгі бала үшін үлкен ауыртпалық болып табылады. Сондықтан, топтың ішінде оқшаулану кеңістігі қарастырылған. Олар өздерінің сүйікті кітабын қызықтай алады, демалып, бой сергітіп немесе досымен әңгіме жүргізе алады.

Оқу орталығында педагог балаларға қызықты кітапты кілемде дауыстап оқиды, суреттерді көрсетеді. Кітапхананың электронды мобильді нұсқасы арқылы балалар сүйікті ертегілерін, әуендерін қуана тыңдайды. Кітап оқу-балалардың күнделікті іс-әрекеттеріне айналды.

Біздің балаларымыздың сүйікті орындарының бірі-шығармашылық орталығы. Сурет салу техникасының дәстүрлі және дәстүрлі емес түрлері қолданылады. Сондай-ақ, балалар мөлдір мольбертке сурет сала алады. Мольбертке сурет салу балаларға жағымды және қауіпсіз саусақ бояулары сияқты шығармашылық жасауларына мүмкіндік береді. Әдеттегіден айырмашылығы, мөлдір мольбертке екі жағынан бірге сурет салуға болады. Арт-терапияның бір бағыты-құм терапия. PVA желімін қолдана отырып, балалар құмға, жармаға сурет салады, шығармашылық орталығында балалар өздерінің және достарының суреттерін қабырғалар мен фотосуреттерден көргенде, олардың дизайнын, идеяларын, іс-әрекеттерін көре алады.

Табиғат/ғылым орталығында табиғи, қалдық материалдардан жасалған балалар қолөнері орналасқан және жұмыстардың вернисажы ұйымдастырылған. Балалар өсімдіктерді бақылайды, күтім жасайды, бақылау күнтізбесін жүргізеді және табиғи құбылыстарды белгілейді. Сондай-ақ, орталықта эксперименттік жабдықтар, үлкейткіштер, микроскоптар және табиғи мазмұндағы дидактикалық ойындар әзірленді.

Қорытындылай келе заттық дамытушы ортаны жаңғырту нәтижесінде балалардың білім мен білік дағдыларының қалыптасуына оң әсері тигені анықталды. Балалар заттық дамытушы орталықтарында шағын топтармен жұмыс жасай алуға, өздігінен еркін таңдауға, арнайы шарттар мен ережелерді сақтауда өзін –өзі реттеуге, кері байланыс орнатуға, өз идеяларымен бөлісуге, шешім қабылдауға, дербес іс-әрекет жасай алуға дағдылануға зор мүмкіндікке ие болды. Сонымен қатар баланың эмоционалды-құндылық, әлеуметтік-тұлғалық, танымдық, эстетикалық дамуына және оның даралығын сақтауға ықпал етті.

Әдебиет:

1. Ерте жастағы үйрету ортасын бағалау шкаласы, үшінші басылым, Телма Хармс, Ричард М.Клиффорд, Дебби Крайер, Алматы, ҚР БҒМ «Балаларды ерте дамыту институты», 2022.
2. Методические рекомендации, от рождения до школы, Мозайка, Москва, 2021 год;
3. <http://adilet.zan.kz/>

ИГРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ: НОВЫЕ ГОРИЗОНТЫ

Бекирова О.В.

(ГККП я/с «Снежинка», г. Петропавловск)

В соответствии с новой «Моделью развития дошкольного воспитания и обучения», перед педагогами ставятся новые задачи трансформации учебного процесса в игровую деятельность, но при этом сохраняя ценность самой организованной учебной деятельности.

Раннее развитие ребенка, должно сопровождаться игрой, не только в стенах дома, но и в дошкольном образовании. Игра должна содержать в себе всестороннее развитие дошкольника, в соответствии с рекомендациями новой «Модели развития дошкольного воспитания и обучения», при организации игровых уголков, учитывая то, что ребенок может самостоятельно выбирать те игры, которые ему интересны на данный момент. Также нужно создавать без барьерную развивающую среду, трансформируемые игровые и тематические зоны, ориентированные на поддержку индивидуальности и субъектности ребенка, развития жизненно необходимых физических, социальных, эмоциональных, коммуникативных, и познавательных навыков. Задача педагога – отмечать интересы детей, вести диалоги с каждым ребенком во время занятий [1, стр. 9].

Воспитатель в дошкольном образовательном учреждении играет ключевую роль в формировании личности ребенка. Применение игровых технологий в образовательном процессе способствует не только развитию когнитивных и социальных навыков, но и созданию позитивной атмосферы для обучения. В этой статье представлены основные результаты работы воспитателя по внедрению игровых технологий в практику.

Игра — это вовсе не бессмысленное и не нужное занятие. Детские игры необходимы как для физического, так и для умственного развития.

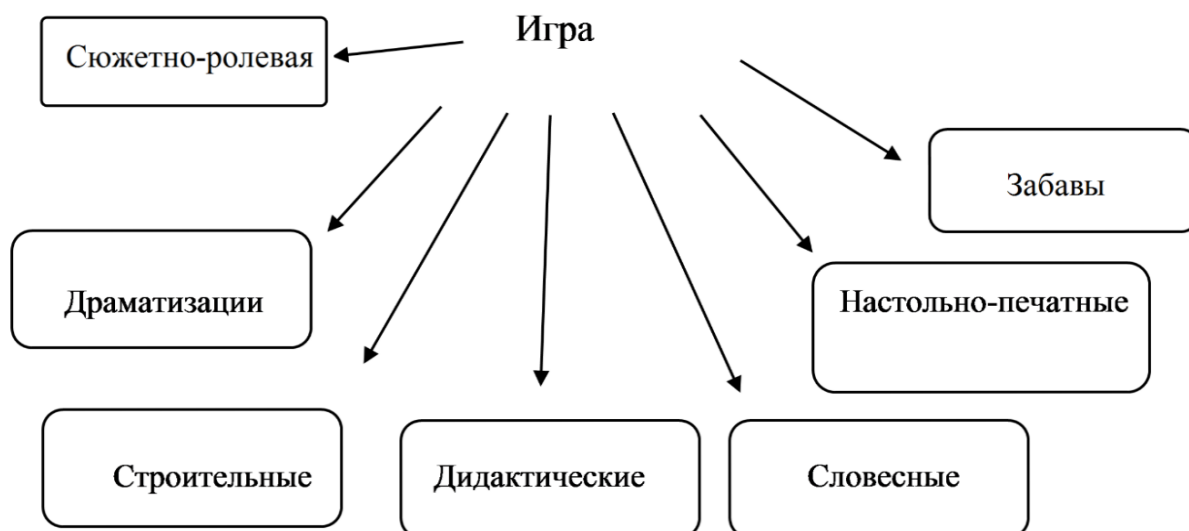
Игра представляет неотъемлемую, важнейшую часть жизни человека, которая реализуется как в виде отдельной деятельности, так и в виде составляющих различных сфер жизни: трудовой, учебной, творческой, семейной и т. д. При этом игра - основной вид деятельности детей младших возрастов. С. Л. Рубинштейн (1976) отмечал, что игра хранит и развивает детское в детях, что она их школа жизни и практика развития. По мнению Д. Б. Эльконина (1978), «в игре не только развиваются или заново формируются отдельные интеллектуальные операции, но и коренным образом изменяется позиция ребёнка в отношении к окружающему миру и формируется механизм возможной смены позиции и координации своей точки зрения с другими возможными точками зрения» [2].

Используя интерес детей к игре, применяю это на своей практике, что помогает мне достигать высоких результатов обучения. Большое разнообразие игр, раскрывает неограниченные возможности для обучения подрастающего поколения.

Выделяют несколько видов игр, применяемых в ДО:

1. Ролевые игры: Дети берут на себя разные роли, что способствует развитию социальных навыков, креативности и эмоционального интеллекта.
2. Настольные игры: Эти игры учат детей правилам, стратегии и teamwork, развивая логическое мышление и внимание.
3. Игры с конструкторами: Строительные наборы способствуют развитию пространственного мышления, моторики и воображения.
4. Драматизация: Использование театрализованных элементов помогает детям выражать свои чувства и мысли, развивая речь и коммуникацию.
5. Игры на свежем воздухе: Физическая активность через подвижные игры улучшает здоровье и координацию.

6. Образовательные игры на планшетах и компьютерах: Они помогают в освоении новых знаний и навыков в интерактивной форме.

Анализируя свой опыт работы, можно заключить, что все эти виды игр, я активно использую при планировании и проведении организованной учебной деятельности для детей старшего дошкольного возраста. По каждой образовательной области и разделу можно найти применение той или иной игры.

Эмоционально воспринимаются и лучше усваиваются дидактические игры с использованием ИКТ, которые применяю во всех образовательных областях. Современные реалии таковы, что дети являются активными пользователями всевозможных гаджетов. И когда для закрепления пройденной темы демонстрируется видеоролик, интерактивная онлайн игра, все воспитанники принимают участие, и проявляют не поддельный интерес. В этом мне помогают онлайн сервисы такие как «Мерсибо», «Разумейкин» и т.п. Моим воспитанникам нравится играть в словесные игры, главное, чтобы все происходило весело, эмоционально живо, данные игры использую во всех образовательных областях. Сюжетно-ролевые игры подходят для закрепления пройденного материала, также и в свободной игровой деятельности.

Игры драматизации с интересом воспринимаются воспитанниками на организованной деятельности «Художественная литература», дети проникаются в образы, идет развитие творческого потенциала. Строительные игры использую на организованной деятельности «Конструирование» и «Аппликация» для создания полноты сюжета. В компетенции «Здоровье», использую игры-забавы, как позитивное заключение организованной учебной деятельности. В структуре организованной учебной деятельности, применяю технологию ТРИЗ для формирования гибкости и системности мышления. Эта технология может быть использована в качестве сюрпризного момента для отгадывания какого-либо героя из игры, или саму игру. Мнемотехнику, как метод развития познавательно - исследовательской активности малышей.

Данная технология позволяет лучше освоить предоставляемый материал, легче запомнить и в дальнейшем применять в повседневной жизни, полученные знания, и умения. Таблицы мнемотехники используем для запоминания подвижных и малоподвижных игр, художественного слова к ним. Творческий подход, желание, мастерство педагога позволит разнообразить и насытить время пребывания ребенка в ясли – саду, и добиться высоких показателей в развитии воспитанников.

Любая игра содержит в себе не только обучающие свойства, но и воспитательные, корректирующие. В организованной педагогом игре, дети действуют по заданным правилам, тренируя тем самым свою эмоционально-волевую сферу, что очень важно при совместной

деятельности дошкольников. В самостоятельной ролевой игре, ребята сами распределяют роли, правила, оценивают друг друга кто как исполняет свою роль.

Для воспитанников созданы все условия и различные игровые уголки. Свободная игровая деятельность, тоже не пускается на самотек, я незримо направляю своих воспитанников в нужное русло, подготавливая всю необходимую среду для полноценного проведения, выбранной игры. В игре детиоткровенны, открыты, они подражают взрослым, «зеркалят» их поведение, быт, примеряют на себя различные социальные роли. Фантазия дошкольника может так глубоко раскрыться в игре, что они начинают изображать себя кем и чем угодно, им это нравится, так они исследуют мир. Я - воспитатель, знаю психологию детей дошкольников и рекомендую родителям своих воспитанников играть совместно дома, для полноценного развития, и благоприятного микроклимата в семье создавать условия для автономной игры.

В совместной игре кроме развивающего аспекта возникает эмоциональная близость, доверие друг к другу. Когда родители участвуют в играх с детьми, происходит интеллектуальное развитие ребенка благодаря подражанию. Так же игра позволит снять напряженность в семейных отношениях, выполняя важную роль для сплочения семьи. Это один из мощных инструментов формирования теплой атмосферы. Таким образом игра способствует психологическому здоровью каждого участника, позволяет создать позитивное пространство в семье.

Применение игровых технологий в работе воспитателя дало положительные результаты как в развитии индивидуальных навыков детей, так и в формировании групповой динамики. Игровые технологии оказались эффективным инструментом для создания увлекательной и поддерживающей образовательной среды, так же способствовали организации процесса обучения максимально интересно и эффективно. В дальнейшем планируется продолжать внедрение новых игровых методов и подходов, а также делиться опытом с коллегами для повышения качества образовательного процесса в целом.

Литература:

1. Модель развития дошкольного воспитания и обучения, от 15 марта 2021 года № 137 РК [\[Электронный ресурс\]](#)
2. Об утверждении Типовых учебных программ дошкольного воспитания и обучения. Приказ исполняющего обязанности Министра образования и науки Республики Казахстан от 12 августа 2016 года № 499.
3. Эльконин Д. [Психология игры](#). — М.: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС; Издание 2-е, 1999г.
4. Кураев Г.А., Пожарская Е.Н. [ЛЕКЦИЯ 6. ДОШКОЛЬНЫЙ ВОЗРАСТ \(ОТ 3 ДО 7 ЛЕТ\)](#). — Возрастная психология: Курс лекций.
5. Дидактические игры и упражнения по сенсорному воспитанию дошкольников/ Под ред. Л.А. Венгера. М., 1978. 96 с.
6. А.С.Макаренко. Лекции о воспитании детей. Общие условия семейного воспитания.

УДК 372.4

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ НА ОСНОВЕ ПРОЕКТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Белая Ю.А.

(КГУ «Средняя школа №4», г. Петропавловск)

На сегодняшний день решение экологических проблем невозможно представить без серьезных изменений в экологическом образовании и воспитании школьников, потому что именно от подрастающего поколения зависит судьба природы. Основы бережного отношения к природе закладывается еще в детстве, поэтому младший школьный возраст должен стать объектом пристального внимания учителей, занимающихся проблемой экологического образования и воспитания. Учителю необходимо показать значимость

природы, воспитать бережное отношение к ней и показать, к чему может привести потребительское отношение человека к природе [1].

В начальной школе экологическое образование имеет особое значение, поскольку именно в этот период закладываются основы осознанного отношения к окружающей среде и формируется ответственное поведение будущих граждан. Оно становится неотъемлемой частью общего образовательного процесса и играет решающую роль в формировании экологической культуры у детей.

Особый интерес у младших школьников вызывает материал об отношениях живых организмов со средой обитания. Содержание этого раздела близко и понятно детям: оно даёт представление о многообразии обитателей природы, о том, как они приспосабливаются к условиям жизни, к условиям обитания, где живут, какое влияние оказывает на них человек и его деятельность и как уменьшить вредное воздействие этой деятельности на сохранение видов растений и животных. Младших школьников нужно подвести к выводу, что от состояния окружающей среды зависит здоровье человека.

В начальной школе закладываются основы экологической культуры. Она определяет экологическую культуру как качество личности, компонентами которой являются: интерес к природе и проблемам её охраны; знания о природе и способах её защиты и устойчивого развития; нравственные и эстетические чувства по отношению к природе; экологически грамотная деятельность по отношению к природе.

В концепции экологического образования в школе указывается, что формирование экологической культуры как качества личности включает: формирование знаний о единстве природы, её значении для человека, о взаимодействии в системе человек-природа-общество.

В работе с младшими школьниками использую такие формы и методы как: экскурсии, наблюдения объектов в природе и в классе, на уроках-беседы, конкурс на лучшее чтение стихов о природе, решение экологических задач, игры. После проведения урока или беседы на тему полезных экопривычек в классе проводится лотерея, в ходе которой учащиеся по очереди вытягивают из мешочка бумажки с разными экопривычками. В каждой из них указан одинаковый срок, но разные варианты экопривычек: ходить в магазин с экосумками, выключать воду при чистке зубов, пользоваться стаканом с водой для полоскания, копить батарейки, выключать свет при выходе из помещения, сортировать пластик, собирать макулатуру, подбирать мусор по пути в школу и выбрасывать в урну. На протяжении обозначенного срока ребята записывают свои наблюдения в специальный лист, а затем обсуждают в классе результаты, обмениваются впечатлениями и делают выводы.

Во внеклассной работе-утренники, праздники, викторины, выставки, экологические акции, конкурсы рисунков и плакатов, конкурс на лучшую поделку из природного материала. Каждый год в классе проводится выставка и показ мод экологичных многоразовых сумок. Экологические акции очень нравятся детям младшего школьного возраста. «Эколята» вовлекают в экологическое движение учащихся других классов начальной школы.

Мы провели такие акции: «День птиц», «День земли», «День зимующих птиц».

Забота о планете требует не только личных усилий, но и коллективных действий. В этом контексте проектная деятельность становится важным инструментом для реализации экологических инициатив.

Метод проектов основывается на теоретических положениях американского философа, психолога и педагога Дж. Дьюи. Он трактует метод как способ обучения через работу, когда учащийся непосредственным образом включён в активный познавательный процесс, самостоятельно формулирует учебную проблему, осуществляет сбор необходимой информации, планирует варианты решения проблемы, делает выводы, анализирует свою деятельность [2].

Проектная деятельность- метод, который способствует активному вовлечению детей в процесс обучения и позволяет им приобретать не только знания, но и навыки реальной практической работы.

Проектная деятельность дает возможность детям активно участвовать в процессе обучения. Они не просто получают знания, а участвуют в реальных действиях: исследуют природу, изучают экологические проблемы и предлагают решения. Это способствует формированию чувства ответственности за окружающую среду. Работа над проектами часто осуществляется в группе, что способствует развитию навыков взаимодействия, умения слушать других, делиться множеством идей и находить общие решения. Командная работа укрепляет социальные связи и помогает лучше понять важность экологических проблем на уровне сообщества.

Для успешной реализации проектной деятельности важно создать условия, способствующие активному участию всех учащихся. Учителя должны выступать в роли наставников и координаторов, помогая детям выбирать темы проектов, планировать работу и анализировать результаты. Важно также обеспечивать доступ к необходимым ресурсам и материалам, таким как книги, интернет-ресурсы, оборудование для проведения экспериментов [3].

Рассмотрим несколько примеров экологических проектов, которые были реализованы в начальной школе.

Проект «Сохраним воду»

Цель проекта: изучить проблемы водных ресурсов, научиться беречь воду и использовать её рационально.

Шаги реализации проекта:

1. Дети провели опрос среди одноклассников и родителей о том, сколько воды тратится ежедневно в доме и в школе.
2. Изучили способы экономии воды (как использование водосберегающих технологий влияет на потребление воды).
3. Дети создали плакаты о важности экономии воды.
4. На основе полученных данных ученики предложили пути сокращения потребления воды в школе и дома.

Проблема нехватки пресной воды становится всё более актуальной, и если человечество не изменит своё отношение к ресурсам, в ближайшем будущем мы можем столкнуться с дефицитом воды. Из-за нерационального использования природы мы не осознаём, что тем самым разрушаем общий дом-планету Земля.

Проект «Живи экологично!»

Цель проекта: формирование навыков раздельного сбора мусора и снижение количества отходов.

Шаги реализации проекта:

1. Школьники исследовали тему раздельного сбора мусора, сортировки отходов, а также влияние отходов на природу.
2. Создали экологические контейнеры для раздельного сбора мусора в классе и на школьной территории.
3. Организовали школьную акцию по раздельному сбору мусора с участием родителей и учителей.
4. Акция завершилась взвешиванием и подведением итогов, где были вручены награды. По сбору вторсырья было собрано 3260 кг, из которых 1050 кг составила макулатура, 1180 кг-пластик. Этот вклад в переработку материалов имеет огромное значение для защиты окружающей среды и эффективного использования ресурсов. Средства, вырученные от сдачи собранного вторсырья, были направлены на покупку корма для животных. Этот корм мы с радостью передали в приют, обеспечив питомцев необходимым питанием и сделав их жизнь намного лучше.

Проект «Зелёный класс: озеленение и уход за комнатными растениями»

Цель проекта: научить детей основам ухода за растениями и важности их присутствия в помещении для улучшения микроклимата.

Шаги реализации проекта:

1. Провели обсуждение о важности растений для класса. Сделали выбор простых в уходе растений.
2. Изучили характеристики растений и условий их ухода. Провели эксперимент с условиями роста (свет, температура)
3. Пересадили растения и разместили их в классе. Разделили обязанности по уходу за растениями.
4. Ввели дневник наблюдений.
5. Украсили цветочные горшки и создали декоративные подставки.
6. Организовали выставку комнатных растений.
7. Обсудили результаты проекта. Создали презентацию для других классов о значении озеленения.

Проект «Зелёный класс: озеленение и уход за комнатными растениями» стал не только увлекательным, но и полезным опытом для всех участников. Мы не только научились заботиться о растениях, но и осознали, как важно присутствие зелёных растений в классе для создания комфортной и здоровой атмосферы. Каждый шаг проекта, от выбора растений до оформления выставки, укрепил наши знания и показал, насколько важен каждый элемент в поддержании гармонии в нашем окружении. Этот проект стал вдохновляющим примером того, как маленькие, но важные действия могут преобразить пространство и принести пользу всем.

Проектная деятельность является одним из самых эффективных способов экологического образования младших школьников. Она не только углубляет знания детей о природе, но и формирует у них личную ответственность за состояние окружающей среды. Важно, чтобы проекты были практическими, интересными и позволяли детям не только изучать теорию, но и принимать участие в реальных действиях. Такая форма обучения помогает младшим школьникам осознать свою роль в сохранении природы и развить навыки активного и ответственного поведения. Проектная деятельность открывает перед детьми широкие возможности для творчества и самовыражения, а также делает экологическое образование значимым и увлекательным процессом.

Защита природы касается всех нас. Все мы дышим одним и тем же воздухом, пьём воду, и едим хлеб. Это возлагает на каждого из нас особую ответственность за её сохранение. Каждый, проявляя заботу о нашей планете, сделает свой вклад- пусть и небольшой, но крайне важный- в сохранении природы.

Литература:

1. Бобылева Л.Д., Бобылева О.В. Экологическое воспитание младших школьников // Начальная школа. - 2015. - №5. – С. 20-23.
2. Коньшева Н.М. Проектная деятельность школьников // Начальная школа. - 2006. - №1.
3. Воробьева Н.Ф., Максимова Е.В. Школьное экологическое образование // Воспитание школьников. - 2012. - № 4. - С. 32-39.

УДК 376

СОЦИАЛИЗАЦИЯ ДЕТЕЙ С ООП НА УРОКАХ СОЦИАЛЬНО-БЫТОВОЙ ОРИЕНТИРОВКИ

Беширова Н.В.

(Специальная школа-интернат № 1, г. Петропавловск)

«Через активную организацию жизни в школе ученик придёт к умению, войти в жизнь»

Л.С. Выготский

Социально-реабилитационная деятельность – сравнительно новая область профессиональной деятельности, возникающая как одно из направлений в системе

комплексной реабилитации детей с отклонениями в развитии. Основная ее задача – обеспечить подготовку таких детей к полноценной жизни в обществе.

Важнейшим элементом системы коррекционно-развивающей работы с детьми с ограниченными возможностями являются занятия по социально-бытовой ориентировке.

Социально-бытовая ориентировка детей с ограниченными возможностями существенно затруднена. В отличие от нормально развивающихся сверстников, социальное развитие которых происходит в значительной мере спонтанно и произвольно, дети с ограниченными возможностями не всегда могут самостоятельно выделить и освоить образцы решения социальных и бытовых задач. В контексте формирования личности таких детей социализация возможна лишь при условии целенаправленного обучения и воспитания, обеспечивающих их подготовку к самостоятельной жизни.

Социализация – это процесс и результат усвоения и активного воспроизводства индивидом социального опыта, осуществляемый в общении и деятельности.

Ребенок, появляясь на свет, включается в систему уже готовых отношений, норм и правил поведения, способов пользования предметами, выработанными предшествующими поколениями. На ранних стадиях развития особенности человеческого бытия усваиваются им на подсознательном уровне. Затем этот процесс, по мере взросления ребенка, приобретает осознанный характер и становится неотъемлемой частью сознания личности. В ходе социализации человек не просто усваивает социальный опыт, но и преобразует его в собственные ценности, установки, ориентации, избирательно вводит в систему своего поведения те нормы и стереотипы, которые приняты в обществе или в группе, с которой он взаимодействует. У него складывается свой личный опыт.

Урок - социально-бытовая ориентировка (СБО).

Начиная с 5-го класса у учеников специальных организаций образования, в расписании появился новый предмет – социально-бытовая ориентировка (СБО). В своей работе мы руководствуемся Типовыми учебными программами по учебному предмету "Социально-бытовая ориентировка" для обучающихся с легкой и умеренной умственной отсталостью (5-10класс) по обновленному содержанию (*Приложение 88 к приказу Министра образования и науки Республики Казахстан от 20 сентября 2018 года № 469*).

СБО - это специальные коррекционные занятия, а значит, учитель может организовать учебно – воспитательный процесс, как в форме уроков так и нестандартно, используя инновационные технологии. Уроки СБО должны помочь сформировать у обучающихся: бытовые трудовые умения и навыки, сформировать умения элементарного бытового общения с близкими людьми и незнакомого окружения; сформировать навыки ориентировки и умений пользоваться услугами социальных служб и общественного транспорта; обогащению словаря учащихся, развитию диалогической и монологической речи, способствовать коррекции недостатков психофизического развития.

Занятия по СБО организуются главным образом в форме уроков, которые проходят в виде сюжетно-ролевых игр, экскурсий, практических работ. Именно при таком построении учебной работы наглядность и непосредственная деятельность с предметами занимают ведущее место в обучении воспитанников. Главное, чтобы атмосфера на уроке была непринужденной, доверительной и максимально приближенной к жизни.

При отборе содержания и объема учебного материала на уроке, учитель опирается на жизненный опыт учащихся (а вы понимаете, что у каждого ребенка он свой), усложняя объем материала из года в год. Программный материал расположен по концентрическому принципу. Реализация принципа концентризма даёт возможность систематически повторять, постепенно усложнять, расширять и углублять ранее полученные знания, повышать уровень их осознанности воспитанниками. Концентрическое распределение программного материала создаёт условия для реализации дидактических принципов:

научности, доступности, последовательности, систематичности, коррекционной направленности.

Тематику программного материала можно разделить на 12 разделов: Здоровье и окружающая среда, одежда и обувь, транспорт, экономика, культура поведения, питание, средства связи, жилище, торговля, семья, праздники (торжества, ритуалы) и другие. *Разделы в свою очередь разделены на подразделы. Для каждого подраздела определены умения и навыки, которыми должны овладеть обучающиеся.*

При дифференцированно – индивидуальном подходе у нас должна выпускаться (по окончанию обучения) личность, владеющая трудовыми и бытовыми навыками.

Кабинет СБО.

Уроки по социально-бытовой ориентировке организуются в специальном кабинете. В этом кабинете необходимо иметь в достаточном количестве натуральные предметы обихода или их образцы. Кроме этого, широко должны быть представлены игрушки, картины, разнообразные таблички типа «Магазин», «Почта» и т. п. Работа с этими пособиями дает детям более конкретные и относительно прочные знания, развивает наблюдательность, повышает интерес к изучаемому. Полноценность и разнообразие оборудования кабинета СБО как нельзя лучше расширяет кругозор таких детей, улучшает общий уровень их развития, стимулирует познавательную деятельность, решает не только коррекционные, но и воспитательные задачи, обеспечивает формирование трудовых и бытовых навыков, создает предпосылки для деятельности в дальнейшем как источника существования. Это в свою очередь влияет на формулирование коммуникативных навыков, что в целом способствует социальной адаптации.

Методы обучения социально-бытовой ориентировке.

В педагогике различают три основных метода обучения: словесный, наглядный и практический. В работе с детьми с ограниченными возможностями ведущее место занимают *практические и наглядные* методы обучения. Что касается словесных методов, то они играют значительно меньшую роль по сравнению с выше названными. Это объясняется резким недоразвитием регулирующей функции речи у этих детей, вследствие чего не удастся с помощью только словесных объяснений организовать их обучение. Словесные методы всегда должны сочетаться с использованием наглядности и собственной деятельностью воспитанников.

Практическая направленность уроков СБО.

Самый любимый раздел школьников, это « Питание », т.к. особое место уделяется здесь практическим работам. Именно практическая направленность уроков СБО в дальнейшем поможет выпускникам адаптироваться в условиях социума. Питание - это средство поддержания жизни, роста, развития и работоспособности человека. Основным принципом рационального питания является его сбалансированность и правильный режим питания. Дети ближе знакомятся с такими понятиями как режим питания, рацион, сервировка стола, меню, закуп продуктов, кулинария, рецепт блюда, и др.

Практические работы строго ограничены по времени, не трудоемки. На уроке дети должны успеть приготовить блюдо по рецепту, снять пробу, засервировать стол, убрать свое рабочее место. Большое внимание на уроках уделяется санитарно – гигиеническим требованиям при приготовлении пищи, сюда входят правила санитарии в процессе приготовления пищи, а также правила личной гигиены. Следует приучать детей обращаться к записям в тетради, сделанными на уроке, уметь их пересказывать своими словами. Знать рецепт приготовления блюда, набор продуктов, необходимый для этого, этапы приготовления блюда.

Примерная тематика практических работ.

5 класс – приготовление омлета из яиц, бутерброды, др.

6 класс – приготовление сырников, отваривание макарон, др.

7 класс – приготовление первых (вторых) блюд (драники), др.

8 класс – научить готовить блюда из теста (оладьи, торт), др.

9 класс – приготовление национальных блюд (плов, баурсаки).

10 класс – приготовление праздничного меню («Оливье», «Селедка под шубой»), *другие блюда*.

Заключение

Живя в обществе, где резко возросла конкуренция даже среди высококвалифицированных специалистов, учащиеся с ООП должны иметь хоть малейший шанс занять своё место в жизни, а наша задача, как педагогов, им в этом помочь. Уроки СБО должны формировать и совершенствовать у детей необходимые им навыки ориентировки в окружающем: самообслуживания, ведения домашнего хозяйства, умений пользоваться услугами предприятий торговли, транспорта, медицинской помощи, способствовать усвоению морально-этических норм поведения, выработке навыков общения с людьми, развитию художественного вкуса учеников. Социализация детей с особыми образовательными потребностями на уроках СБО и есть наша цель, как педагогов коррекционных школ.

Литература:

1. Воронкова В.В. Социально-бытовая ориентировка в специальной (коррекционной) образовательной школе VIII вида; М. Владос, 2014г.- с.19
2. Лыкова-Унковская Е.С. Дидактический материал для работы с детьми по формированию бытовой компетенции для 1 классов общеобразовательных организаций; М. Владос, 2009г.
3. Субчёва В.П.. Рабочие тетради для учащихся 5-9 класса: М. Владос, 2021г.
4. Выготский Л.С. «Роль курса социально-бытовой ориентировке» [Электронный ресурс] https://docviewer.yandex.ru/view/340134347/?*=VtN1rTxlScnq4sdrOJc8Yzv9d7InVybCI6lmh0dHA6Ly9zY2h1dms0ODIubXNr2JyLnJ1L2ZpbGV

УДК 373.211.24

ФОРМИРОВАНИЕ СОЦИАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ ПОВЕДЕНИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Борисова Т.А., Баймагаметова З.К., Шаменова А.М.
(ГККП «Ясли-сад «Ивушка», г. Петропавловск)

Преобразования, которые происходят в современном обществе, выдвигают высокие требования к уровню социальной активности личности. Перед педагогами и родителями ставится задача активного вовлечения ребенка в преобразовательное взаимодействие со средой и является первостепенной задачей социального становления субъекта общественной жизни. Для современной педагогической науки проблема формирования социальной культуры подрастающего поколения является особо значимой и, естественно, находится в центре внимания общества и государства. Ведь социальная активность является одним из важнейших качеств личности, которое формируется в деятельности, отличающейся общественно-значимыми мотивами и дающей общественно ценный результат, в виде накопления базы социальных привычек.

А.В. Петровский, определяет социальную культуру как активную жизненную позицию человека, выражающуюся в его идейной принципиальности, последовательности в отстаивании своих взглядов, единстве слова и дела. В настоящее время проблема формирования социальной культуры дошкольника в разных видах детской деятельности обусловлена потребностью общества в воспитании социально активной личности. В дошкольной педагогике и психологии этим вопросом занимался ряд ученых, таких как Т.И. Бабаева, А.М. Виноградова, Т.И. Ерофеева, О.В. Защиринская, И.Н. Курочкина, С.В. Петерина, И.Ф. Харламов, Т. Яковенко и другие[1].

Целесообразность процесса формирования социальной культуры определяется воспитанием социальных навыков, так как является важнейшим звеном формирования социальной активности человека. Складывающиеся социальные привычки ребенка отражаются, прежде всего, на его культуре поведения, внешнем облике, речи, на его отношении к вещам, на характере общения с окружающими людьми.

Когда говорят о социальной активности детей дошкольного возраста, имеют в виду целую сумму умений и навыков, которые позволяют поддерживать общий порядок в режиме дня, укладе жизни семьи, дома, группы детского сада, в установлении правильных взаимоотношений ребенка со взрослыми и сверстниками. Это привычки и навыки, связанные с личной опрятностью, аккуратностью, чистотой одежды, обуви; с культурой еды (поведение за столом, умение пользоваться столовыми приборами); с культурой взаимоотношений со взрослыми и сверстниками (дома, во дворе, на улице, в общественных местах, в детском саду, дома); с культурой организованности (отношение к режиму), с культурой игры, учебных занятий, выполнения трудовых обязанностей; с культурой речи (форма обращения, культура словаря, тона, темпа речи).

Процесс формирования социальной культуры детей дошкольного возраста имеет некоторые особенности. Современные дети живут и развиваются в совершенно новых социокультурных условиях. Чрезвычайная занятость родителей, разрыв поколений, технологизация детской субкультуры, отсутствие «дворовой» социализации, изолированность ребенка в семье и другие тенденции негативно отражаются на социализации современных детей. Поэтому изменились не только природа самого ребенка, но и закономерности его развития.

Несмотря на то, что дошкольники хорошо информированы, это не ведет к увеличению словарного запаса. Кроме того, они часто не могут сконцентрироваться на каком-либо занятии, рассеянны, не проявляют интереса. Основной проблемой современного дошкольника является культурная среда, в которой он развивается. В результате страдает развитие его самостоятельности, инициативности, произвольности, становления творческих потенциалов, воображения, фантазии, что приводит к формированию вредных социальных привычек. Поэтому одной из основных задач современного дошкольного воспитания становится сохранение условий, в которых ребенок играет со сверстниками, сотрудничает с другими детьми в решении разнообразных познавательных задач, проявляет познавательную инициативу, удовлетворяет собственное любопытство, развивает собственное воображение и творческие способности, что в последствии, обеспечит крепкий фундамент для формирования социальной культуры поведения.

В современной педагогике существует ряд методик формирования социальной культуры поведения дошкольников. Изучением проблемы появления и развития социальных навыков в дошкольном детстве занимались многие отечественные психологи (В.В.Абраменкова, Т.П.Гаврилова, А.В. Запорожец, А.Б.Николаева, А.А. Рояк, Л.П. Стрелкова и др.) Результаты исследований показали, что именно в дошкольном детстве закладываются основы социальной активности ребенка, эмоционально-нравственной культуры личности, поэтому актуальным на сегодняшний день является определение эффективных путей их развития и проявления в повседневной жизнедеятельности у детей, начиная с дошкольного возраста. Самый короткий путь формирования социальной культуры лежит через ведущий вид деятельности в дошкольном возрасте. Игра является основным видом деятельности дошкольников, в процессе которой они могут развивать способность чувствовать и выражать душевное состояние окружающих, выполнять действия по самообслуживанию (Л.С. Выготский, А.В. Запорожец, А.Н.Леонтьев, Д.Б. Эльконин, Л.Г. Якобсон) [2].

По мнению А.Н. Леонтьева, понимание игры как «эмоционально-действенного освоения мира» чрезвычайно важно не только для теории, но и для практики дошкольного образования. Игра, как способ познания окружающего мира, дает ребенку в яркой, доступной и интересной форме представления о том, как принято вести себя в той или иной

ситуации, заставляет задуматься над своим поведенческими манерами. Нельзя забывать о дисциплинирующем значении игры, так как соблюдение установленной дисциплины является важным условием выполнения этикетного правила. Для этих целей используют самые разнообразные виды игр. В подвижных играх, применяемых в основном для решения задач физического воспитания, дети соревнуются, но в организованную игру обязательно вмешивается стихия жизни. Один бежал и упал, другой спешит победить всех, третий хочет тоже быть первым, но остановился, чтобы помочь упавшему. Важнейший эстетический аспект лежит в основе поведения этого ребенка. В такой ситуации мы еще раз даем понять детям, что в основе эстетического поведения лежит нравственное воспитание.

В целях формирования привычки быть вежливым используются словесные игры, в процессе которых развивается умение в доброжелательной форме высказывать пожелания другим людям. Очень эффективны также игры-инсценировки, игры-упражнения, которые помогают ребенку распознать хорошие и плохие поступки, определить настроение по мимике, жестам, интонации, закрепить знания правил поведения и общения между детьми и взрослыми [3].

Современные педагоги, работающие с детьми дошкольного возраста, наряду с игровыми методами формирования социальной культуры, используют этические беседы, театрализованную деятельность, чтение произведений художественной литературы.

Беседа помогает выявить уровень знания и понимания детьми норм и правил поведения, побуждает к пониманию важности вежливого обращения с просьбой к окружающим. Педагогу необходимо знать, что главная цель этических бесед заключается в том, чтобы сформировать у ребенка нравственные мотивы, которыми он мог бы руководствоваться в своих поступках.

Чтение художественных произведений, стихотворений раскрывают как положительные, так и отрицательные поступки героев, что является наглядным примером для дошкольников.

Таким образом, продуманное использование многовариантных связей позволяет сформировать у дошкольников социальную культуру поведения, которая будет являться базой для воспитания всесторонне развитой и гармоничной личности.

Но прогресс в области дошкольной педагогики и психологии очевиден. Современные дети живут и развиваются в совершенно иных социокультурных условиях, чем их сверстники еще несколько десятилетий назад. Социальные психологи утверждают, что в современном мире ребенку предстоит во многом самостоятельно определять стратегию поведения в той или иной ситуации. Поэтому приобщение к общепринятым нормам, правилам и ценностям, существующим в обществе, становятся одним из главных условий жизни ребенка и личной готовности его к обучению в школе.

Однако в настоящее время образование испытывает дефицит в современных технологиях, касающихся развития личности. В дошкольных образовательных учреждениях отдается явное предпочтение когнитивному развитию дошкольника в ущерб социально – личностному. Ведь родители приводят ребенка в детский сад, в основном, для качественной подготовки к поступлению в престижную школу, а также для получения навыков коллективной жизни. Возникает противоречие, а как же сформировать способность самим выйти из конфликтной ситуации, не прибегая к помощи взрослого. Как воспитать умение самоопределяться в своих желаниях, если они расходятся с желаниями большинства детей в группе. А обусловлена данная ситуация, с одной стороны, повышением требованиям школы к интеллектуальному уровню первоклассников, а с другой – недостаточной разработанностью технологий социально – личностного развития ребенка дошкольного возраста и заорганизованностью педагогического процесса. Да и сами педагоги дошкольных учреждений, привыкшие работать в традиционной системе, с огромным трудом перестраиваются к новым требованиям и условиям [4].

На сегодняшний день имеется несколько подходов к формированию социального поведения дошкольников. Рассмотрим некоторые примеры.

Реализация инклюзивного образования в дошкольном образовании. Инклюзивное образование представляется, как путь объединённости и работает над тем, чтобы создать надёжный фундамент для погружения детей с ООП в социальное пространство. Инклюзивное образование – это обеспечение равного доступа к образованию для всех обучающихся с учетом разнообразия особых образовательных потребностей и индивидуальных возможностей.

Инклюзия – процесс, при котором что-либо включается, т.е. вовлекается, охватывает или входит в состав, как часть целого: это активное включение детей, родителей, специалистов в области образования в совместную деятельность. Данная система образования подразумевает равноправное восприятие всех детей и внедрение индивидуального подхода к обучению, учитывая особенности каждого ребенка. Дети в результате становятся полноценными частями общества. Если внимательно изучить процесс внедрения, можно увидеть, что в результате, у дошкольников формируется особая культура поведения, которая поможет ему в будущем адекватно относиться к нестандартным жизненным ситуациям. Такой подход предоставляет самому ребенку возможность реализовывать свою индивидуальность и самостоятельную активность. Таким образом, решается задача формирования социально активной личности. Личности, которая является субъектом своего развития и социально значимой деятельности [5].

Следующим подходом к процессу формирования социальной культуры является обязательное использование во всех видах детской деятельности цифровых образовательных ресурсов. Под цифровым образовательным ресурсом (ЦОР) понимается информационный источник, содержащий графическую, текстовую, цифровую, речевую, музыкальную, видео, фото и другую информацию, направленный на реализацию целей и задач современного образования. Цифровой образовательный ресурс может быть представлен на CD, DVD или любом другом электронном носителе, а также опубликован в телекоммуникационной сети.

Важно отметить, что ЦОР не может быть редуцирован к бумажному варианту, так как при этом теряются его дидактические свойства. Сегодня информационные компьютерные технологии можно считать тем новым способом передачи знаний, который соответствует качественно новому содержанию обучения и развития ребенка, повышающим эффективность организации образовательного процесса. Игровые компоненты, включенные в мультимедиа программы, повышают интерес детей к обучению, активизируют их познавательную деятельность, улучшают процесс усвоения материала и способствуют развитию образного мышления. Компьютерные программы также вовлекают детей в развивающую деятельность, ставя перед ребенком и помогая ему решать познавательные и творческие задачи с опорой на наглядность и ведущую для дошкольника деятельность – игру в процессе индивидуального обучения. Благодаря возможностям ЦОР, педагогу ДОО раскрывается огромное пространство для формирования у детей социальных навыков и привычек, что, в свою очередь, ведет к формированию социальной культуры. Интерактивные игры, виртуальные экскурсии, использование QR-кодов и т.д. – это кейс, который значительно облегчит работу педагога – дошкольника в рассматриваемом направлении.

Еще одним из интересных подходов к формированию социальной культуры поведения дошкольников является использование регионального компонента. Знания в области истории своего края, особенностей жизни, устройства быта своего народа, несомненно, приведет к положительным результатам. Ведь чувство принадлежности к своим землякам, участие в народных праздниках, в изготовлении костюма своего народа, приготовлении национальных блюд, станет крепким фундаментом для развития полноценной личности.

Кроме вышеизложенного, можно использовать нетрадиционный подход к, казалось бы, знакомым формам работы. Например, решение проблемных ситуаций, участие в социальных акциях, волонтерских движениях, клубных часах, поможет каждому дошкольнику накопить определенный социальный опыт, что станет платформой для его жизни в современном обществе.

Итак, формирование социальной культуры предполагает анализ социальной активности человека, заключающейся в сознательной направленности его деятельности на преобразование социальных условий, в соответствии с назревшими потребностями, интересами, целями и идеалами, в выдвижении и реализации социальных инициатив, участии в решении актуальных социальных задач, формировании у себя необходимых социальных навыков и качеств. Главная задача педагога заключается в грамотном, целостном подборе форм и методов работы. Ведь только знающий воспитатель, шагающий в ногу со временем, сможет воспитать личность, отвечающую всем требованиям настоящего и будущего человечества.

Литература:

1. Алексеева Е.Е. Психологические проблемы детей дошкольного возраста. Учебно-методическое пособие. Речь. - СПб, 2008. – 283с.
2. Беспалько В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. - М.: Академия, 1995. – 194 с.
3. Выготский Л.С. Психология развития человека. - М.: Изд-во Смысл; Изд-во Эксмо, 2005. – 1136 с.
4. Гришаева Н.П. Современные технологии эффективной социализации ребенка в дошкольной образовательной организации. - М.: Просвещение, 2016. - 181 с.
5. Петровский А.В. Беседы о психологии. - М.: Времена, 2008. – 252 с.
6. Туревская Е.И. Возрастная психология. - М.: Академия, 2004. – 10 с.

УДК 691.33

ВЛИЯНИЕ ЭМОЦИЙ НА ПОВЕДЕНИЕ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Бримжанова А.М., Габдуллина А.А.

(ГККП «Ясли-сад «Мирас», аул Бесколь, Кызылжарский район, СКО)

Эмоции играют ключевую роль в нашей жизни, формируя наши мысли, действия и взаимодействия с окружающими. Психология, как наука, исследует не только саму природу эмоций, но и их влияние на поведение человека.

Что такое эмоции? Эмоции — это комплексные реакции организма на определённые stimuli, которые включают в себя субъективные переживания, физиологические изменения и поведенческие реакции. Они могут быть кратковременными (например, внезапное чувство радости) или долговременными (например, хроническая тревога).

Эмоции в общении с ребенком являются фундаментом для развития мотивации к познанию, общению, они стимулируют речь ребенка. Главным фактором гармоничного развития эмоций и чувств ребенка является семья. Педагоги, воспитатели должны учитывать состояние эмоциональной сферы детей. Эмоции, которые переживает ребёнок, формируют его личностные черты, становясь характером, мотивируют дальнейшие действия и определяют его поведение.

Дошкольный возраст является периодом приобщения к миру общечеловеческих ценностей, это время установления первых отношений с людьми. Важную роль в развитии личности ребенка играет процесс умения познавать себя, выражать свои эмоции, понимать эмоциональное состояние собеседника. Познание детьми самих себя, понимание эмоционального состояния и поступков других людей формирует у ребенка эмпатию. Ребенок раннего возраста (до трех лет) практически не способен проявлять эмпатию по отношению к другим людям. Но постепенно в дошкольном возрасте мы можем наблюдать первые проявления сопереживания.

Эмоции являются первым проявлением психики в онтогенезе, основой психологического здоровья, фундаментом мотивации и творческой активности. Соединяясь с развитием воли, эмоциональные характеристики высвечивают индивидуальность и уникальность личности. С помощью эмоций и чувств ребёнок сигнализирует взрослым о своём самочувствии, желаниях, нуждах.

Основные функции эмоций

Адаптация: Эмоции помогают нам адаптироваться к окружающей среде. Например, страх может побудить нас убежать от опасности.

Социальная связь: Эмоции способствуют установлению социальных связей. Например, проявление радости может укрепить дружеские отношения, а выражение грусти может вызвать сочувствие у окружающих.

Мотивация: Эмоции могут служить сильными мотиваторами для деятельности. Чувство удовлетворения может побудить нас продолжать делать то, что приносит удовольствие, тогда как подавленность может заставить нас избегать определённых действий.

Эмоции и поведение

Согласно психологическим исследованиям, существует множество способов, через которые эмоции влияют на поведение:

Принятие решений: Эмоции часто играют значительную роль в процессе принятия решений. Например, позитивные эмоции могут способствовать более рискованным и смелым решениям, в то время как негативные эмоции могут привести к более осторожному поведению.

Социальные взаимодействия: Эмоциональное состояние человека может влиять на его взаимодействие с другими. Например, человек, испытывающий стресс, может проявлять агрессию или замкнутость, что может отталкивать окружающих.

Физическое здоровье: Эмоции также могут оказывать влияние на физиологическое состояние. Хронический стресс и негативные эмоции могут приводить к различным заболеваниям, таким как сердечно-сосудистые болезни.

Регулирование эмоций

Одной из важных тем в психологии является умение регулировать свои эмоции. Эмоциональная регуляция включает в себя стратегии, которые помогают управлять своими эмоциями, чтобы минимизировать их негативное влияние на поведение. К таким стратегиям относятся:

Осознанность: Практика осознанного отношения к своим эмоциям может помочь лучше понимать их природу и контролировать реакции на них.

Когнитивная переоценка: Это стратегия включает в себя изменение восприятия ситуации, чтобы уменьшить её эмоциональное воздействие.

Физическая активность: Регулярные занятия спортом способствуют улучшению настроения и снижению уровня стресса.

Эмоции являются важным аспектом человеческого существования, влияющим на наше поведение и взаимодействие с окружающим миром. Понимание их природы и влияние на поведение может помочь нам лучше управлять своими эмоциональными состояниями и, в конечном счёте, улучшить качество нашей жизни.

Влияние эмоций на поведение детей дошкольного возраста

Дошкольный возраст – это критически важный период развития, когда дети начинают осваивать основы социальных взаимодействий и эмоциональных переживаний. Эмоции имеют огромное влияние на поведение детей, формируя их навыки общения, способности к саморегуляции и общее психоэмоциональное состояние.

Развитие эмоций у дошкольников

В дошкольном возрасте дети учатся распознавать и выражать свои эмоции. Обычно это происходит в следующие этапы:

Простые эмоции: В возрасте 2-3 лет дети начинают проявлять базовые эмоции, такие как радость, гнев, страх и интерес. Они могут смеяться, плакать и выражать недовольство, когда что-то не по их желанию.

Сложные эмоции: К 4-5 годам дети начинают осознавать и переживать более сложные эмоции, такие как стыд, гордость и зависть. Это связано с их способностью к эмпатии и пониманию социальной ситуации.

Эмоциональное выражение: Дети учатся выражать свои эмоции словами или действиями. Например, они могут говорить «я злой» или «мне грустно», а также использовать невербальные жесты.

Эмоции и поведение дошкольников

Эмоциональное состояние детей тесно связано с их поведением. Здесь несколько основных аспектов:

Социальное взаимодействие: Эмоции способствуют формированию социальных навыков. Дети, которые умеют распознавать эмоции других, легче устанавливают дружеские связи. Например, ребенок, который видит, что его сверстник грустит, возможно, подойдет, чтобы поделиться игрушкой или предложить помощь.

Реакция на стресс: Дошкольники могут демонстрировать разные поведенческие реакции на стрессовые ситуации. Например, в незнакомой обстановке некоторые могут стать агрессивными, в то время как другие могут замкнуться в себе. Это связано с уровнем их эмоциональной регуляции и опытом взаимодействия с трудными ситуациями.

Управление эмоциями: Важно, чтобы дети возматили в среде, где они могут учиться справляться со своими эмоциями. Родители и воспитатели играют ключевую роль в обучении детей навыкам саморегуляции, например, через обсуждение эмоций и использование различных методов снятия напряжения (например, глубокое дыхание или игры).

Эмоции также влияют на учебный процесс. Когда дети чувствуют себя счастливыми и принятыми, они более склонны к обучению и освоению новых навыков. Вот несколько примеров:

Вовлеченность в учебный процесс: Дети, испытывающие положительные эмоции, с большей вероятностью будут активными участниками занятий, охотно задавать вопросы и делиться своими мыслями.

Креативность: Эмоциональное благополучие способствует развитию креативных способностей. Дети, чувствующие себя комфортно в группе, чаще проявляют инициативу и креативность в играх и проектах.

Ошибки и их восприятие: Эмоции помогают детям учиться на своих ошибках. Когда они не боятся наказания и могут спокойно обсуждать свои неудачи, они более открыты к обучению и пробованию новых подходов.

Эмоции играют критически важную роль в развитии детей дошкольного возраста, влияя на их поведение, обучение и социальные взаимодействия. Понимание того, как эмоции влияют на поведение детей, может помочь родителям и педагогам создать более поддерживающую и понимающую среду, способствующую здоровому эмоциональному развитию. Развивая у детей навыки эмоциональной регуляции, мы помогаем им строить крепкие социальные связи и справляться с вызовами повседневной жизни.

Рекомендации психолога для воспитателей

1. Создание поддерживающей среды

Эмоциональная безопасность: Обеспечьте детям возможность выражать свои чувства без страха осуждения. Поддерживайте открытый и дружелюбный климат в группе.

Приемы ободрения: Давайте детям понять, что их чувства важны и ценятся. Используйте фразы вроде «Я вижу, что ты расстроен, давай обсудим это».

2. Обучение распознаванию эмоций

Создание «эмоционального уголка»: Установите в группе место, где дети могут найти карточки с эмоциями. Это поможет им учиться распознавать и называть свои чувства.

Применение игровых техник: Используйте ролевые игры, кукольные спектакли и сказки, чтобы помочь детям идентифицировать эмоции своих героев и обсуждать, как они могли бы справиться с ними.

3. Пример эмоциональной регуляции

Моделирование реакции на эмоции: Показать детям, как вы сами справляетесь с эмоциями. Например, когда вы чувствуете неприятность, озвучьте, как собираетесь успокоиться (например, «Мне грустно, и я сделаю глубокий вдох, чтобы не сердиться»).

Обсуждение своих эмоций: Регулярно делитесь своими эмоциями с детьми, рассказывая, как вы справляетесь с ними. Это поможет создать модель для них.

4. Обучение навыкам саморегуляции

Техники глубокого дыхания: Научите детей простым техникам релаксации, таким как глубокое дыхание. Можно предложить им делать «глубокие вдохи» с открыванием и закрыванием рук, как будто они открывают и закрывают цветок.

Методы управления эмоциями: Обучите детей способам справляться с негативными эмоциями через физическую активность (например, танцы или игры) или творчество (рисование, лепка).

5. Социальные взаимодействия

Групповые игры: Организуйте игры, способствующие сотрудничеству и созданию командного духа. Это поможет детям учиться работать вместе и общаться, воспринимая эмоции других.

Обсуждение конфликтов: Когда возникают конфликты, поможет направить обсуждение на чувства сторон, поддерживая их в поиске разрешения, основанного на понимании и уважении.

6. Индивидуальный подход

Поддержка детей с трудностями: Обратите внимание на детей, проявляющих трудности в выражении или управлении эмоциями. Проводите с ними индивидуальные беседы, чтобы понять их эмоциональное состояние.

Адаптация к каждому ребенку: Осознавайте, что дети могут реагировать по-разному в одной и той же ситуации. Постарайтесь индивидуально подойти к каждому ребенку, понимая их уникальные потребности и чувства.

7. Профессиональное развитие

Обучение и семинары: Участвуйте в курсах и семинарах по теме эмоционального интеллекта и психологии детей дошкольного возраста для повышения своей квалификации и понимания данного аспекта.

Эмоции играют важную роль в формировании поведения детей дошкольного возраста. Применяя предложенные рекомендации, воспитатели могут способствовать созданию позитивной и поддерживающей атмосферы, в которой дети смогут развивать свои эмоциональные навыки и учиться взаимодействовать друг с другом. Эмоциональное благополучие детей не только улучшает их качество жизни, но и положительно сказывается на образовательном процессе.

Литература:

1. Анохин П. К. Психология эмоций. – М.: 2001.
2. Башарова А.Ф. Особенности развития эмоциональной сферы старших дошкольников. Научный форум: Педагогика и психология: сб. статей по материалам XVIII междунар. науч.-практ. конф. – М., 2018.
3. Бодалев А.А. Психология личности. – М.: 2002.
4. Бойко В.И. Психолого-педагогические условия эмоционального развития детей старшего дошкольного возраста. 2018: материалы междунар. студенч.науч.-практ. Конф. Магнитогорск, 2018.
5. Оклендер В. Окна в мир ребенка. – Москва: Класс, 2001.
6. Олифинович Н.И. Психология семейных кризисов. Санкт-Петербург: Речь, 2006.
7. Реан А.А. Психологический атлас человека. - Санкт-Петербург: ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2006.
8. Сапожникова О.Б., Сапожников Б.В. Волшебная сила цвета. Развитие эмоциональной сферы детей 4-10 лет. – М.: ТЦ Сфера, 2020.
9. Смирнова Е.О. Особенности общения с дошкольником. – М., 2000.

К ВОПРОСУ ОБ ЭФФЕКТИВНОСТИ НАДОМНОГО ОБУЧЕНИЯ ШКОЛЬНИКОВ С УМЕРЕННЫМ НАРУШЕНИЕМ ИНТЕЛЛЕКТА

Волкова А.В., Нагурбекова Г.Ж.

(КГУ «Специальная школа-интернат №2», г. Петропавловск)

С каждым годом процент детей, имеющих те или иные интеллектуальные нарушения, увеличивается, и вместе с этим показателем возрастают потребности учащихся в получении качественного, полноценного образования. Согласно закону «Об образовании», каждому ребёнку гарантируется право на развитие, воспитание и образование в соответствии с его индивидуальными психологическими и физическими возможностями и потребностями.

Школьники с умеренными нарушениями интеллекта относятся к категории детей с особыми образовательными потребностями (ООП).

Лица (дети) с особыми образовательными потребностями (ООП) – лица (дети), которые испытывают постоянные или временные потребности в психолого-педагогической, социальной и иной помощи, без которой затруднено достижение ожидаемого уровня психофизического, интеллектуального и социального развития и получения образования соответствующего уровня.

В рамках законодательства Республики Казахстан для детей с ООП в организациях образования создаются специальные условия для обучения с учетом возможностей и потребностей. Специальные условия создаются для придания гибкости образовательному процессу с учетом возможностей обучающихся, которые испытывают трудности обучения в традиционном образовательном процессе, ориентированном на детей, не имеющих особых образовательных потребностей[1].

Дети с умеренным нарушением интеллекта (далее – УНИ) значительно отстают в развитии от своих нормотипичных сверстников. Такие дети испытывают сложности в обучении и адаптации к социальным нормам, что связано с ограниченными возможностями в плане когнитивного и эмоционального развития. Мыслительные процессы отличаются медлительностью, из-за чего дети с УНИ испытывают трудности с концентрацией внимания, быстро устают и плохо удерживают информацию. Запоминание у них в основном механическое, изученный материал требует систематического и многократного повторения. Словарный запас ограничен, фразовая речь примитивна, часто наблюдаются множественные нарушения произношения. У таких детей наблюдаются выраженные затруднения познавательного характера, преобладание наглядно-действенного мышления над наглядно-образным, частичное или полное отсутствие восприятия и умения анализировать абстрактную информацию. Это требует особого подхода в организации образовательного процесса, который должен быть адаптирован под их потребности.

В аспекте эмоционально-волевых проявлений также наблюдаются особенности: у детей с УНИ часто наблюдается эмоционально незрелость, они могут быть импульсивными и показывают слабый контроль реакций на события окружающей действительности. Они сильно зависят от взрослых, испытывают трудности в принятии самостоятельных решений и легко теряются в новой обстановке, что может вызывать тревожность или агрессивные реакции. Из-за слабой стрессоустойчивости даже незначительные перемены в исполняемой деятельности могут вызвать у них дискомфорт и дезориентацию.

Моторика у таких детей развита слабо. Они неловки, их движения замедленны, а выполнение мелких и точных действий вызывает затруднения. Координация движений нарушена, что отражается на письме, рисовании, вырезании, застегивании пуговиц и других повседневных действиях[2].

Все вышеперечисленные особенности психофизиологического развития закладываются в основу специальных образовательных условий, которые необходимо в полной мере обеспечить учащимся с УНИ.

В 2004 году в Казахстане дети с умеренным нарушением интеллекта получили возможность обучаться в специальных школах. Наряду с этим Министерством образования и науки РК были разработаны и утверждены Типовые учебные планы и Типовые учебные программы, регламентирующие учебный процесс данной категории учащихся [3].

Как показывает практика, очень многие школьники с УНИ не располагают достаточным запасом ресурсов для того, чтобы обучаться в стенах школы наряду со своими одноклассниками. Этому препятствует выраженная неусидчивость, некорректное поведение на уроках, отсутствие необходимых социально-коммуникативных навыков. Для таких детей форма обучения на дому (индивидуальная) является более комфортной и приемлемой, чем пребывание в школе полный учебный день.

Обучение на дому – это форма образования, которую ребенок получает в домашних условиях, а сам процесс обучения осуществляется по индивидуальному учебному плану.

К основным факторам, способствующим повышению эффективности образовательного процесса в рамках надомного обучения, относятся:

- гибкий график и щадящий режим обучения;
- снижение стресса благодаря нахождению в комфортной домашней обстановке;
- присутствие родителей или опекунов;
- возможность работать в индивидуальном темпе [4].

Очень важно для учителя соблюдать комплексный подход к процессу обучения и воспитания, поддерживать всестороннее развитие учащегося настолько, насколько это позволяют условия надомного обучения.

В работе с школьниками с УНИ в условиях надомного обучения в основном используются те же методы, что и на уроках в школе, однако задания и упражнения адаптируются под конкретного учащегося с учётом индивидуальных особенностей его психофизиологического развития.

В процессе реализации надомного обучения крайне важно обеспечить комплексное психолого-педагогическое воздействие на учащегося, поэтому помимо непосредственно коррекционно-развивающих уроков в учебный план входят логопедические занятия и консультации психолога.

Успех обучения и воспитания ребенка на дому зависит не только от компетентности педагога, от правильно подобранной индивидуальной программы обучения, но и от заинтересованности, включенности родителей в сам процесс обучения. Родители, воспитывающие детей с ООП, с момента постановки их детям диагноза, испытывают ряд отрицательных эмоций: неприятие и отрицание болезни ребенка, гнев, бессилие и беспомощность. Они нуждаются в социально-психологическом сопровождении, грамотной консультации специалистов, которые помогут выработать систему комплекса коррекционных мер, направленных на компенсацию имеющихся у ребенка недостатков развития для формирования личности. Семья является моделью приобретения первого социального опыта ребенком, поэтому очень важно, чтобы родители детей с ООП правильно выстраивали взаимоотношения с ними, формировали правила и нормы социально приемлемого поведения в обществе.

Несмотря на то, что учебный процесс во многом ограничивается в домашней обстановке – в первую очередь в аспекте активной социализации, – учащиеся на надомном обучении показывают положительную динамику развития. К примеру, Максим Г., поступивший в КГУ «Специальная школа-интернат №2» в 1 класс, был сразу определён на надомное обучение. По заключению психолого-медико-педагогической комиссии у Максима наблюдается умеренное нарушение интеллекта, атипичный аутизм, нарушения эмоционально-волевой сферы. Первые несколько недель Максим привыкал к учителю, плохо воспринимал словесные инструкции, отказывался выполнять задания и в целом был

негативно настроен по отношению к учебному процессу. В связи с этим в соответствии с календарно-тематическим планированием были разработаны задания и упражнения, отвечающие личным интересам ученика и повышающие интерес к учебной деятельности.

В первую очередь в работе использовались наглядные дидактические материалы, яркие иллюстрации к заданиям, игрушки, разнообразные предметы для счёта и развития мелкой моторики (жёлуди, сухие макароны, фасоль и т.д.). Так как Максим увлекается творческими видами деятельности, уроки «Развитие речи и коммуникация» и «Счёт» выстраивались на основе заданий с использованием пластилина и цветных карандашей. Большой интерес вызвало тематическое лото с изображениями диких животных, и в ходе данной игры выяснилось, что ученик обладает высоким (в силу возраста и нарушения) уровнем внимания.

Спустя полтора года работы, нацеленной на всестороннее развитие знаний, умений и навыков, Максим показывает хорошие результаты. У него сформированы навыки самообслуживания: он самостоятельно одевается, наливает себе воду и накладывает еду. Благодаря использованию пальчиковых гимнастик и биоэнергопластических упражнений он уверенно держит в руке столовые приборы, постепенно формируется правильный хват карандаша. Вследствие систематического применения заданий на установление коммуникации с окружающими людьми Максим может выражать собственные потребности, и если ранее он оперировал только жестами и звукокомплексами, сейчас в его речи присутствуют слова-обозначения конкретных действий («дай», «пить», «кушать», «рисовать» и т.д.).

Есть категория детей, которая имеет постоянные трудности в получении образования вследствие наличия у них тяжелой структуры дефекта. Для них надомное обучение является единственной формой получения образования. Еще несколько лет назад дети с тяжелой структурой дефекта признавались необучаемыми в рамках специальной школы, они получали только социально-медицинскую поддержку. Сейчас в первый класс поступают даже дети 9-10 лет, которым по заключению областной психолого-медико-педагогической комиссии дается пробное обучение на год.

Педагоги, работающие с детьми, наблюдают в течение учебного года, как ребенок включился в процесс обучения, есть ли целесообразность такого обучения. Скоординированная работа учителей надомного обучения и специалистов службы психологической поддержки школы, а также сотрудничество с родителями детей даёт свои результаты. В качестве примера такого сотрудничества можно привести Артема К., ученика 4 класса, который начал обучение в 9 лет. Учителя-дефектологи профессионально работали с мальчиком, правильно сориентировали маму, которая следовала рекомендациям педагогов и прислушивалась к их компетентному мнению. В итоге, несмотря на серьёзные затруднения в обучении и тяжёлый характер протекания заболевания мальчика, он продолжает обучение на дому.

План обучения, выстроенный исходя из потребностей ребенка на дому, позволяет родителям посещать в свободное от учебы время коррекционно-развивающие занятия в центрах, таких как «АсылМирас».

Несмотря на некоторые преимущества надомного обучения, существует и ряд трудностей, связанных с его реализацией. Одной из главных проблем является ограниченность социальной коммуникации: ребенок, находясь в изолированных условиях, испытывает дефицит общения со сверстниками, что может негативно сказаться на дальнейшей адаптации к социуму. Кроме того, родители не всегда обладают необходимыми педагогическими навыками и могут испытывать затруднения в организации учебно-воспитательного процесса.

Еще одна проблема – недостаточная вариативность образовательного процесса. В школе дети получают разнообразный учебный опыт, участвуют в групповых занятиях, спортивно-культурных мероприятиях, проектной деятельности, посещают дополнительные кружки. В условиях надомного обучения образовательные возможности существенно

сужены, что ограничивает развитие познавательной активности и снижает мотивацию к обучению. Особенно чётко выражается недостаток физической активности, который в школе компенсируется уроками адаптивной физической культуры и ритмики. Решение данной проблемы на данный момент видится в проявлении инициативы со стороны родителей, выделении достаточного времени для активных игр дома и на свежем воздухе.

Для повышения эффективности надомного обучения важно совершенствовать систему методической поддержки родителей, развивать дистанционные формы обучения с использованием интерактивных технологий, а также внедрять практики интеграции ребенка в социум через совместные занятия с другими детьми. При грамотной организации процесса и активном участии всех сторон ребёнок получает возможность не только освоить образовательную программу, но и адаптироваться к жизни в обществе, развивая навыки, необходимые для дальнейшего самообслуживания и трудовой деятельности.

Таким образом, практика показывает, что надомное обучение позволяет не только сформировать базовые бытовые навыки, но и вывести учащегося на один уровень со сверстниками, посещающими уроки в школе. Эффективность такой формы обучения зависит от совокупного подхода, который включает профессионализм и компетентность учителей, адаптацию учебной программы, использование специальных методик и активное участие семьи. Несмотря на ряд трудностей, связанных с ограниченными возможностями социализации, нехваткой специалистов и сложностью организации учебного процесса, надомное обучение при грамотном сопровождении может способствовать не только освоению образовательной программы, но и формированию у ребенка базовых навыков самообслуживания, социальной адаптации и подготовки к дальнейшей жизни. Совершенствование системы методической помощи, внедрение дистанционных технологий и развитие инклюзивных практик помогут повысить качество образования и расширить возможности таких детей для успешной интеграции в общество.

Литература:

1. Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года № 319 – III «Об образовании» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.01.2025 г.): www.online.zakon.kz
2. Исаев Д.Н. Умственная отсталость детей и подростков. – СПб.: Речь, 2003. – 391 с.
3. Елисеева И.Г., Даурцева Г.Ю. Создание условий для получения образования школьниками с умеренными нарушениями интеллекта в специальной школе: методические рекомендации. – Алматы: ННПЦ РСИО, 2023. – 61 с.
4. Бисахалова Л.Н. Теоретические основания организации надомного обучения и воспитания детей // Матрица научного познания. – 2022. – № 2. – С. 82 – 85.

УДК 376.42

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КОРРЕКЦИОННО-РАЗВИВАЮЩИХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ «ЧТЕНИЕ И РАЗВИТИЕ РЕЧИ» С ДЕТЬМИ С ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫМИ НАРУШЕНИЯМИ

Герасименко И.Ф.

(КГУ «Специальная школа-интернат №2», г. Петропавловск)

*«Чтение – это окошко, через которое дети
видят и познают мир и самих себя»*

В. Сухомлинский

Предмет «Чтение и развитие речи» занимает важное место в системе специального образования. Как средство познания действительности чтение и развитие речи обеспечивает интеллектуальное развитие ребёнка, развивает абстрактное мышление воображение и память. Успешность всего обучения зависит от того, насколько школьники овладеют этим

предметом. Поэтому учитываются особенности развития детей с интеллектуальной недостаточностью. Учащиеся с нарушением интеллекта значительно позднее овладевают речью, чем их нормальные сверстники. Длительное отсутствие собственной активной речи, а также недостаточное понимание обращенной к ним речи отрицательно сказывается на всем развитии детей. Из опыта работы можно сказать, что не всегда удается достичь положительного результата в обучении. В классах бывает достаточно большой процент обучающихся, не усвоивших программу или усвоивших ее очень слабо. Одним из направлений организации учебного процесса, является дифференциация обучения, которая позволяет решить эти проблемы. Благодаря дифференцированному обучению успешно формируются учебные действия каждого ученика с учетом его возможностей и способностей. Например, готовя задания для урока, стараемся сделать три варианта заданий, рассчитанные на сильного, среднего и слабого ученика [1].

Задачи преподавания чтения и развития речи:

- научить школьников правильно и осмысленно читать доступный их пониманию текст вслух и про себя;
- анализировать прочитанные произведения (выделять главную мысль, главных действующих лиц, оценивать их поступки;
- повысить уровень общего и речевого развития учащихся, научить последовательно и правильно излагать свои мысли в устной форме (полный и выборочный пересказ, составлять рассказ по аналогии с прочитанным);
- формировать нравственные качества учащихся, читательскую самостоятельность и культуру [2].

В своей работе использую коррекционно-развивающие технологии, которые содержат в себе сочетание инновационных технологий с традиционными методами и формами обучения, что даёт новый эффект в совершенствовании учебного процесса, а следовательно, сама учебная деятельность учащихся, их знания приобретают новые качества.

Как научить ребенка осознанно и правильно читать, сформировать навык работы с разными видами текстов, определить уровень понимания прочитанного? Как научить учащихся понимать смысл текста? Как сделать процесс и уроки чтения интересными для учащихся? Каждый педагог задумывается над этими вопросами и каждый старается по-своему решить проблему путём совершенствования навыков чтения.

Выделяется четыре качества навыка чтения:

- правильность;
- беглость;
- сознательность;
- выразительность.

Все эти качества тесно взаимосвязаны между собой и проходят у некоторых школьников достаточно сложно в силу задержки их психофизического и речевого развития. По мере взросления школьников качество их чтения улучшается, но ряд проблем остается. Для устранения проблем используем такие приёмы по формированию чтения:

- многократность прочтения (по абзацам, эстафета, выборочное, по ролям);
- чтение текста и разделение его на части, озаглавить каждую часть, составление характеристики героев);
- одним из эффективных приемов работы по выработке у учащихся навыка правильного чтения являются ежедневные специальные упражнения («речевая зарядка» или «разминка»), способствующие правильному воспроизведению слоговых структур и слов, которые могут вызвать затруднения при чтении [3].

У учащихся с интеллектуальными нарушениями правильность чтения отрабатывается с определенными трудностями. Ученики допускают большое количество ошибок:

- замены звуков
- пропуски букв
- добавление лишних звуков

Приемы работы над правильностью чтения:

1. Многократность прочтения текста со сменой заданий:

- чтение по заданию;
- эстафета цепочкой;
- выборочное чтение;

2. Использую различные игровые приемы:

- игра "Будь внимательным" (в таблице сходные по звуковому составу слова - потеплели, потемнели);
- игра "Фотоаппарат" (быстро показываются слова или предложения, нужно прочитать, запомнить, повторить, формируется память и поле зрения);
- игра "Буксир" (читает учитель, дети следят; затем читают дети, по очереди, начиная с сильных учеников).

На каждом уроке чтения применяю тренировочные упражнения:

- дыхательная гимнастика и подготовка голоса;
- чтение блоков слов, слогов, предложений;
- отработка дикции;
- развитие оперативной памяти.

Использую следующие упражнения:

1. упражнения, направленные на развитие четкости произношения: проговаривании скороговорок, чистоговорок;
2. упражнения, вырабатывающие внимание к слову и его частям и являющиеся предпосылкой правильного чтения: чтение слов с общим корнем;
3. упражнения, развивающие оперативное поле чтения и память:
например упражнение: «Кто больше увидит»
4. упражнения, развивающие гибкость и скорость чтения вслух и про себя, умение угадывать последующий текст: упражнения: «Игра в прятки», «Мнимое слово».

Использую следующие виды работы:

- работа в парах;
- чтение цепочкой;
- чтение по ролям;
- нахождение предложения по данному началу или концу;
- жужжащее чтение;
- чтение « Диктор»;
- отраженное чтение (читает сильный ученик, слабый повторяет);
- хоровое чтение;
- чтение с продолжением (сильный ученик начинает, слабый продолжает);
- инсценировки басен, сказок.

В специальную школу поступают дети с разным уровнем подготовки. Применяя различные методики, дети способны научиться читать, даже в поздние сроки. Работая с детьми с умеренными нарушениями интеллекта, применяю такие методики как: методика М.Монтессори – работа с крупами(фасоль, горох, макароны), с прищепками, с пластилином, методика АВА (карточки PECS), альтернативные коммуникации для неговорящих, ароматерапию, сказкотерапию [4].

Для укрепления работоспособности школьников и их желание овладевать знаниями, на уроках чередую различные формы работы (фронтальные, групповые, индивидуальные, парные). Создаю ситуацию успеха, так как это самый эффективный стимул познавательной деятельности.

На уроках чтения с детьми с лёгкими нарушениями интеллекта (ЛНИ), использую методики И.Т. Федоренко, В.Воронковой, Нуриевой.

Применяю разнообразные стратегии оценивания, позволяющие понять, как дети усвоили тот или иной учебный материал:

- чтение – суммирование в парах;

- чтение с остановками;
- мозговой штурм;
- работа с вопросниками;
- логическая цепочка;
- кластер;
- словарь настроения;
- ромашка вопросов;
- чтение по ролям

Вывод: систематическое использование подобного рода заданий и упражнений, безусловно, принесет положительные результаты. У школьников появится интерес к чтению различных произведений и умение самостоятельно разбираться в содержании читаемого, делать соответствующие выводы.

При использовании современных методов и учебных материалов, обучение чтению стимулирует познавательную активность у учащихся, создаёт положительную мотивацию, что в конечном итоге, позволяет выполнить поставленные учебной программой цели и повысить качество техники чтения.

Литература:

1. Елисеева И.Г., Даурцева Г.Ю., Заславская С.А. Педагогическая диагностика учебных достижений младших школьников с особыми образовательными потребностями: методические рекомендации. – Алматы: ННПЦ РСИО, 2019. – 68 с.
2. Елисеева И.Г. Индивидуализация учебно-воспитательного процесса школьников с особыми образовательными потребностями в общеобразовательной школе: методические рекомендации. – Алматы: ННПЦ РСИО, 2021. – 62 с.
3. Ерсарина А.К., Джангельдинова З.Б., Айтжанова Р.К. Специальная развивающая программа для детей с нарушениями интеллекта. – Алматы: ННПЦ КП, 2020. – 169 с.
4. Мелешкевич О.В., Эрц Ю.М. Особые дети. Введение в прикладной анализ поведения. – Самара: БАХРАХ-М, 2014. – 207 с.

УДК 376.5

К ВОПРОСУ ОСОБЕННОСТЕЙ ФОРМИРОВАНИЯ ЭЛЕМЕНТАРНЫХ МАТЕМАТИЧЕСКИХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ У ДОШКОЛЬНИКОВ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ

Драузина Е.С., Пустовалова Н. И.

*(КГУ «Кабинет психолого-педагогической коррекции № 2»,
Северо-Казахстанский университет им. М. Козыбаева, г. Петропавловск)*

Проблема качественного обучения и воспитания дошкольников с особыми образовательными потребностями становится все более актуальной и обсуждаемой. Одной из них является проблема математического образования детей с особыми образовательными потребностями. Это обусловлено, с одной стороны, сложностями, возникающими у детей в процессе усвоения элементарных математических понятий из-за имеющихся у них особенностей развития. С другой стороны, математические представления играют важную роль в формировании личности, способствуют социальному и интеллектуальному развитию ребенка, в том числе и тех, кто имеет особые образовательные потребности[1].

Обеспечение качественного математического образования на всех уровнях позволяет создать равные условия для развития каждого ребенка, предоставляя возможности для реализации потенциала и достижения успеха в будущем. В дошкольный период закладываются фундаментальные основы личности, что подтверждает А.К. Айтпаева, отмечая, что «дошкольное образование призвано создать основной фундамент развития ребенка - базовую культуру его личности. Это позволит ему успешно овладеть разными

видами деятельности и областями знаний на других ступенях образования» [1, с. 81].

Исследования Нобелевского лауреата Джеймса Джозефа Хекмана также указывают на высокий потенциал детей к обучению математике в первые пять лет жизни [2].

В Республике Казахстан вопросам доступности образовательных услуг для детей с особыми образовательными потребностями уделяется особое внимание. Закон «Об образовании» гарантирует право каждого ребенка на получение образования [3].

В соответствии с Приказом Министра образования и науки Республики Казахстан от 12 января 2022 года № 4 «Об утверждении Правил оценки особых образовательных потребностей» определяются две группы детей с особыми образовательными потребностями.

Первая группа включает детей, имеющих трудности в освоении отдельных учебных навыков вследствие недостаточности психических функций. Сюда также относятся дети с нарушениями слуха, зрения, интеллекта, речи, опорно-двигательного аппарата, эмоционально-волевой сферы и со сложными (комбинированными) нарушениями. Вторая группа представлена детьми без выраженных физических и психических отклонений, но испытывающими затруднения в обучении из-за социально-психологических факторов: педагогическая запущенность, принадлежность к социально уязвимым слоям населения, адаптационные трудности у мигрантов и беженцев, наличие инвалидности [4].

В Казахстане 223 160 детей с особыми образовательными потребностями, среди них 17305 обучаются в специальных школах, 4744 тыс. детей посещают специальные детские сады. В стране функционируют 45 специализированных дошкольных организаций, работающих с детьми, имеющими задержку психического развития, нарушения опорно-двигательного аппарата, зрения, слуха, интеллекта, тяжелые речевые нарушения и расстройства общения. Также действует 220 кабинетов психолого-педагогической коррекции, предоставляющих услугу «социальная адаптация и реабилитация детям и подросткам с проблемами в развитии» [5].

В специализированных дошкольных организациях дети с особыми образовательными потребностями обучаются согласно Типовым учебным программам дошкольного обучения и воспитания. В Приказе и.о. Министра образования и науки Республики Казахстан «Об утверждении Типовых учебных программ дошкольного воспитания и обучения» от 12 августа 2016 года представлены программы обучения для детей с нарушениями речи, зрения, слуха, интеллекта, опорно-двигательного аппарата и сложными сочетанными нарушениями. Однако отсутствует Типовая программа для детей с задержкой психического развития, что подтверждает необходимость изучения особенностей формирования элементарных математических представлений у данной категории дошкольников [6].

А.М. Кемешова, А.Ж. Бекежан, Ш.Э. Эбдиева, Т.А. Саниязова определяют задержку психического развития как временное отставание психических функций или их отдельных компонентов, проявляющееся в сниженной интеллектуальной направленности, узком кругозоре, преобладании игровой мотивации и быстрой утомляемости. В связи с этим дети с задержкой психического развития требуют коррекционно-педагогической помощи уже на этапе дошкольного обучения [7].

Исследования С.А. Стельмах и Н.К. Калиаскаровой показывают, что при задержке психического развития отмечается недостаточность ряда высших психических функций, а также варьируется степень выраженности недостатков в развитии вербальных и невербальных способностей. Авторы выделяют несколько типов задержки психического развития: психофизический инфантилизм, соматогенная, психогенная и церебрально-органическая формы. Для всех типов характерны: снижение объема памяти, преобладание зрительной памяти над слуховой, неустойчивое внимание, низкая познавательная активность, конкретно-образное мышление и снижение уровня восприятия [8].

В зависимости от речевых нарушений И.В. Литвиненко классифицирует детей с задержкой психического развития на три группы, указывая, что наиболее выраженные

речевые расстройства сопровождаются трудностями в пространственном восприятии, памяти, внимании и словесно-логическом мышлении [9].

Анализ психолого-педагогической литературы показал, что у дошкольников с задержкой психического развития наблюдаются значительные затруднения при выполнении мыслительных операций и решении арифметических задач. Они испытывают трудности в распознавании величины и формы предметов, а также в идентификации базовых геометрических фигур. Ориентация в собственном теле, пространстве, на листе бумаги и во времени также дается им с трудом. Их речь характеризуется спонтанностью и недостаточной осознанностью при построении фраз, что осложняет формулирование логичных и развернутых ответов, нередко приводит к скачкообразному выражению мыслей.

Дошкольники с задержкой психического развития испытывают затруднения в порядковом счете, не могут уверенно начинать и завершать счет на заданном числе, а обратный счет практически отсутствует. При выкладывании предметов они часто допускают ошибки, добавляя или убирая один лишний элемент. Наибольшие сложности вызывает состав числа, так как ребенок способен назвать лишь один вариант его разложения, причем исключительно при наличии наглядной опоры. Ориентация в пределах первых пяти чисел у таких детей происходит значительно легче.

Часто они не осознают взаимосвязи между смежными числами, что усложняет определение предыдущего и последующего чисел. При выполнении операций с предметами они способны прибавлять и убавлять по одному, однако, в отличие от нормально развивающихся сверстников, после пересчета им требуется дополнительная проверка результата. Большинство из них сопровождают счет активными внешними действиями: прикосновениями к предметам, их перемещением и проговариванием чисел. В то время как дети с нормальным развитием способны производить счет мысленно, лишь фиксируя результаты зрением.

Сниженный уровень познавательной активности и недостаточная сформированность основных мыслительных процессов являются характерными особенностями детей с задержкой психического развития. Для них типична повышенная утомляемость и истощаемость, выражающаяся в снижении работоспособности, затрудненной концентрации внимания, вялости и пассивности. У некоторых, напротив, отмечается излишняя возбудимость, неустойчивость эмоционального состояния, беспокойство и импульсивность. Эти проявления, независимо от их формы, негативно сказываются на способности к обучению и замедляют психическое развитие ребенка.

Так как ведущей деятельностью дошкольников является игра, а большинство детей с задержкой психического развития не проявляют выраженного интереса к изучению математики, эффективным методом формирования элементарных математических представлений является применение игровых методик. Использование наглядных материалов, манипулятивных объектов, сюжетно-ролевых и дидактических игр способствует лучшему усвоению математических понятий. Благодаря этому дети начинают понимать связь между числами, количественными характеристиками предметов и их цифровыми обозначениями, а также развивают пространственно-временную ориентировку, логическое мышление и умение делать выводы.

Нарушения в познавательной деятельности, проявляющиеся на ранних этапах психического развития, существенно ограничивают возможности ребенка в самостоятельном познании окружающего мира. При отсутствии соответствующей медицинской и педагогической поддержки это может привести к значительному отставанию от сверстников. В связи с этим специально организованный процесс обучения играет ключевую роль в развитии детей с задержкой психического развития.

Современные исследования подтверждают, что большинство детей с особыми образовательными потребностями способны овладеть элементарными математическими представлениями при условии своевременной и целенаправленной коррекционно-педагогической помощи. Так, работы Л.Б. Баряевой, О.П. Гаврилушкиной, Л.А. Пепик, Е.А.

Катаевой и Н.Д. Соколовой подчеркивают важность последовательного формирования математических знаний для развития психических функций, чувственного восприятия и мышления [10].

Формирование элементарных математических представлений у дошкольников с задержкой психического развития требует особого подхода, учитывающего их индивидуальные особенности. Одной из методик, позволяющих реализовать учебные задачи в оптимальных условиях является «Нумиком», которая используется в рамках коррекционно-педагогической работы в Кабинете психолого-педагогической коррекции и зарекомендовала себя как эффективный инструмент для формирования элементарных математических представлений.

«Нумикон» - это программа и набор наглядного материала, разработанные в Англии в 1996-1998 гг. для детей, испытывающих трудности при изучении математики. Она основана на использовании тактильных и зрительных материалов, позволяющих ребёнку воспринимать числа не как абстрактные символы, а как реальные объекты. Специальные пластины с отверстиями, имеющие различные формы и цвета, помогают детям осваивать состав числа, принципы сложения и количественные отношения. Например, форма-число «десять» может быть представлена как сочетание пластин «три» и «семь», что наглядно демонстрирует состав числа. Разноцветные элементы способствуют запоминанию чисел и их взаимосвязи, а тактильное восприятие улучшает сенсорное развитие и мелкую моторику.

Использование наглядных материалов в данной методике позволяет ребёнку осознать, что числа представляют собой упорядоченную систему с определёнными закономерностями. В процессе обучения формируется ряд ассоциаций, связанных с числами, включая: узнавание формы «Нумикон» и её применение в играх, конструировании, решении примеров и задач; расположение числа на числовой прямой; его цифровую запись; словесное обозначение числа; образы, связанные с числом в повседневной жизни (номер дома, автобуса, возраст и т. д.); ситуации, требующие пересчёта (например, определение количества конфет для угощения); использование числа в окружающей среде (часы, адреса и другие элементы повседневной жизни).

Для развития математического мышления детей методика акцентирует внимание на формировании следующих умений: умение делать умозаключения – выявлять закономерности в числах и делиться своими наблюдениями; умение обобщать – устанавливать общие принципы и применять их в новых ситуациях; системное мышление – избегать поспешных выводов, анализировать и сравнивать информацию; применение абстрактных математических понятий в реальных ситуациях. Важным аспектом работы по методике «Нумикон» является создание математически насыщенной среды [11].

Таким образом, формирование элементарных математических представлений у дошкольников с задержкой психического развития требует не только индивидуального подхода, но и использования современных методов и средств обучения, позволяющих преодолеть трудности в усвоении математических понятий. Применение мультисенсорной методики «Нумикон» даёт возможность развивать: математические представления, конструктивную деятельность, графический навык, творческие способности, речевую активность детей с особыми образовательными потребностями.

Литература:

1. Айтпаева А.К. Подготовка студентов к реализации преемственности дошкольного и начального математического образования // Материалы международной научно-практической конференции «Современное образование: Опыт, проблемы, перспективы» - Алматы: Казахский университет международных отношений и мировых языков им. Абылай Хана, 2024 – С. 79 – 83
2. Сушенцова М.С., Аникин В.А. Человеческий потенциал: оптика экономики // Образовательная политика. – 2023. - №2 (94) – С. 32 – 44.
3. Закон Республики Казахстан «Об образовании»: утв. 27 июля 2007 года, № 319-III. <https://adilet.zan.kz>
4. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан «Об утверждении Правил оценки особых образовательных потребностей»: утв. 12 января 2022 года, № 4. <https://adilet.zan.kz>

5. Национальный научно-практический центр развития специального и инклюзивного развития. <https://special-edu.kz/>
6. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан «Об утверждении типовых учебных планов дошкольного воспитания и обучения Республики Казахстан»: утв. 20 декабря 2012 года, № 557 <https://adilet.zan.kz>
7. Кемешова А.М., Бекежан А.Ж., Эбдиева Ш.Э., Саниязова Т.А. Особенности развития навыков общения детей с задержкой психического развития через игровую деятельность // Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Специальная педагогика». – 2022. – № 1 (68). – С. 99-102.
8. Стельмах С.А., Калиаскарова Н.К. Особенности высших психических функций у дошкольников с задержкой психического развития // Сборник статей по результатам Международной научно-практической конференции «Ценность разнообразия: в образовании и обществе». – Усть-Каменогорск: Восточно-Казахстанский Университет им. С. Аманжолова, 2024. – С. 183 – 188.
9. Литвиненко И.В. Роль игры в коррекции ОНР у школьников с задержкой психического развития // Сборник статей по результатам Международной научно-практической конференции «Ценность разнообразия: в образовании и обществе». – Усть-Каменогорск: Восточно-Казахстанский Университет им. С. Аманжолова, 2024. – С. 221-226.
10. Баряева Л.Б. Формирование элементарных математических представлений у дошкольников (с проблемами в развитии). – СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2002. – С.107.
11. Сладкова Е.А., Терентьева К.Ю. Нумикон и другие способы познакомиться с математикой // Сделай шаг. 2011. - № 3 (44). - С. 5–9.

УДК 376.36004

КОММУНИКАЦИОННЫЕ БАРЬЕРЫ И СПОСОБЫ ИХ ПРЕОДОЛЕНИЯ ПРИ ОБУЧЕНИИ ИНФОРМАТИКЕ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ СЛУХА

Дьяченко А.С., Сивинский А.М.

(КГУ «Специальный комплекс «Детский сад-школа-интернат», г. Петропавловск, ГБОУ школа №38 Приморского района, г. Санкт-Петербург, Российская Федерация)

Обучение информатике в специальных школах для детей с нарушениями слуха играет важную роль в их профессиональной и социальной адаптации. В Казахстане данный процесс регулируется рядом нормативных документов, включая Закон Республики Казахстан «Об образовании», Государственную программу развития образования и науки Республики Казахстан на 2020–2025 годы [1], а также стандарты специального образования. Эти документы направлены на создание благоприятных условий для обучения детей с особыми образовательными потребностями, однако на практике преподавание информатики в специальных школах сталкивается с рядом сложностей.

Одной из главных проблем является наличие коммуникационных барьеров между педагогами и учащимися. Эти барьеры могут быть обусловлены недостаточной подготовкой учителей в области специальных методик преподавания информатики, ограниченным владением технической терминологией в жестовом языке, а также нехваткой адаптированных учебных материалов. Кроме того, сложность предмета требует активного использования визуальных, интерактивных и практико-ориентированных подходов, которые не всегда доступны в условиях специальных школ.

Цель данной статьи — рассмотреть основные коммуникационные барьеры, возникающие при обучении информатике детей с нарушениями слуха в Казахстане, а также предложить эффективные способы их преодоления. В статье анализируются действующие государственные нормативные акты, практика преподавания информатики в специальных школах и успешные методы работы с учащимися.

Результаты исследования могут быть полезны педагогам специальных образовательных учреждений, методистам, а также разработчикам учебных программ, ориентированных на детей с нарушениями слуха.

Обучение информатике детей с нарушениями слуха в специальных школах Казахстана сопряжено с рядом коммуникационных барьеров, которые могут снижать

эффективность образовательного процесса. Исследования в области специальной педагогики (Ж. Б. Аубакирова, С. К. Татиева) показывают [2], что основными проблемами являются:

1. Вербальные барьеры – обусловлены различиями в языковой среде. Дети с нарушениями слуха часто используют казахстанский жестовый язык, в то время как педагоги могут не владеть им на достаточном уровне. Это приводит к затруднениям при объяснении сложных терминов, особенно в области программирования и алгоритмизации. Аналогичные проблемы были описаны в работах международных специалистов, таких как Л. Мэйсон и Дж. Крейг [8, 9], которые подчеркивают важность билингвального подхода в обучении информатике.

2. Невербальные барьеры – связаны с недостатком визуального сопровождения учебного процесса. Как отмечает П. Выготский[4], визуальные средства играют ключевую роль в обучении детей с особыми образовательными потребностями. В Казахстане, однако, мультимедийные учебные материалы с адаптированными интерфейсами пока недостаточно разработаны (А. Е. Кайырбекова) [5].

3. Психологические барьеры – связаны с низкой самооценкой учащихся и боязнью ошибиться. Исследования казахстанских педагогов [5] указывают на необходимость использования адаптивных методов преподавания, таких как групповая работа и проектное обучение, что подтверждается и мировыми исследованиями.

4. Технические барьеры – связаны с нехваткой специализированного оборудования, адаптированных учебников и цифровых инструментов. В отличие от развитых стран, где активно применяются тактильные экраны, автоматизированные субтитры и специализированные среды программирования для незлышащих, в Казахстане, по мнению Ж. К. Нурпеисовой, подобные технологии только начинают внедряться[6].

Коммуникация между педагогами и учащимися с нарушениями слуха осложняется рядом факторов:

– Недостаточное владение жестовым языком со стороны учителей. Согласно исследованию Т. К. Баймухамбетовой [6], многие педагоги информатики в Казахстане не владеют казахстанским жестовым языком на уровне, достаточном для объяснения сложных понятий. В результате учащиеся могут испытывать трудности в понимании терминов и инструкций.

– Ограниченный словарный запас учеников. Как отмечает Выготский[4], развитие абстрактного мышления у детей с нарушениями слуха может отличаться от слышащих сверстников, что требует использования специфических методик объяснения.

– Недостаток адаптированных материалов. В казахстанской образовательной системе пока отсутствует достаточное количество учебников и электронных ресурсов по информатике на казахстанском жестовом языке, что ограничивает самостоятельную работу учащихся [5].

– Отсутствие двусторонней обратной связи. Учителя часто ориентируются на традиционные методы объяснения, что затрудняет активное вовлечение незлышащих учеников в процесс обучения [8].

Таким образом, обучение информатике детей с нарушениями слуха требует не только технических решений, но и глубокой методической проработки педагогического взаимодействия. Преодоление этих барьеров возможно через системное внедрение адаптированных учебных материалов, цифровых технологий и повышение квалификации преподавателей в области работы с жестовым языком.

Современные информационные технологии играют ключевую роль в обучении детей с нарушениями слуха, особенно в таких дисциплинах, как информатика. Цифровые инструменты помогают преодолеть коммуникационные барьеры, адаптировать сложные темы и сделать процесс обучения более интерактивным. В Казахстане внедрение специализированного программного обеспечения пока находится на этапе развития, однако мировая практика показывает, что его использование значительно повышает доступность и качество обучения [7, 10].

Информационные технологии способствуют:

- Визуализации учебного материала – с помощью анимации, графиков, видео с субтитрами и сурдопереводом.
- Автоматизированному переводу речи в текст – что облегчает восприятие устных объяснений.
- Интерактивному обучению – геймификация, онлайн-курсы и виртуальные лаборатории делают обучение информатике более доступным.
- Развитию самостоятельной работы – учащиеся могут пользоваться образовательными платформами и специализированными программами для выполнения заданий.

В таблице 1 представлен обзор ключевых цифровых инструментов, которые могут использоваться в обучении информатике детей с нарушениями слуха:

Таблица 1. Обзор специализированного программного обеспечения

Название	Описание	Функции	Применение в обучении
Google Live Transcribe	Приложение для автоматического преобразования речи в текст	Распознавание устной речи в реальном времени	Используется для перевода объяснений учителя в текстовую форму
Microsoft Translator	Программа для перевода речи в текст и на жестовый язык	Субтитры, автоматический перевод	Позволяет учителям передавать информацию в текстовом формате
Signly	Платформа для перевода веб-контента на жестовый язык	Встроенные видео с сурдопереводом	Может использоваться для объяснения сложных тем по информатике
Scratch (адаптированная версия)	Визуальный язык программирования с поддержкой текстовых и графических инструкций	Визуальное программирование	Позволяет детям с нарушениями слуха осваивать основы программирования
Kahoot!	Интерактивная платформа для создания тестов и викторин	Визуальные и текстовые задания	Применяется для проверки знаний в игровой форме
Gallaudet University Online Courses	Онлайн-курсы по информатике для незлышаащих	Видеолекции с сурдопереводом и субтитрами	Используется для дистанционного обучения
Образовательные ресурсы Казахстана (BilimLand, Daryn Online)	Национальные платформы с интерактивными курсами	Видеоуроки, практические задания	Требуют адаптации для учеников с нарушениями слуха

Несмотря на то, что в мире уже активно используются цифровые инструменты для обучения детей с нарушениями слуха, в Казахстане этот процесс только начинает развиваться. В Государственной программе развития образования и науки Республики Казахстан на 2020–2025 годы предусмотрено внедрение цифровых технологий в специальные школы, однако пока адаптированных решений недостаточно. Важными шагами для улучшения ситуации являются:

- Разработка и внедрение национальных образовательных ресурсов на казахстанском жестовом языке.
- Повышение квалификации учителей информатики для работы с цифровыми инструментами.
- Внедрение в учебный процесс программ с автоматическим переводом речи в текст.
- Адаптация интерактивных платформ для специальных школ.

В процессе преподавания информатики детям с нарушениями слуха в специальной школе нами были внедрены несколько инновационных методик и решений, направленных на повышение доступности и качества обучения. Эти подходы учитывают особенности восприятия информации учащимися и помогают преодолеть коммуникационные барьеры.

Кейс 1: Использование интерактивных жестовых видеословарей

Методика: Применение цифровых жестовых словарей, содержащих перевод терминов информатики на жестовый язык. Используется на каждом уроке в виде справочного материала.

Технические средства:

- Онлайн-ресурсы с жестовым переводом терминов (Spread the Sign, национальные разработки).
- Разработанная школой внутренняя база терминов с видеопримерами.

Учебные материалы:

- Электронный словарь с видеопримерами жестов для терминов.
- Карточки с QR-кодами, ведущими на видео с переводом сложных понятий.

Результаты внедрения:

- Улучшилось понимание информатической терминологии.
- Снизилось количество вопросов, связанных с непониманием абстрактных понятий.
- Повысилась самостоятельность учеников в изучении новых тем.

Кейс 2: Визуальное программирование на платформе Scratch

Методика: Применение визуального языка программирования Scratch для обучения основам алгоритмизации и программирования. Преподавание строится на принципе «обучение через практику».

Технические средства:

- Компьютеры с установленной средой Scratch.
- Интерактивная доска для демонстрации примеров.

Учебные материалы:

- Видеоинструкции.
- Методические пособия с иллюстрированными алгоритмами.

Результаты внедрения:

- Повысился интерес учащихся к программированию.
- Улучшилось понимание логики алгоритмов за счет визуального представления.
- Увеличился процент успешно выполненных практических работ.

Кейс 3: Интерактивное тестирование с использованием Kahoot!

Методика: Использование платформы Kahoot! для создания интерактивных тестов и викторин по информатике. Ученики участвуют в викторинах с использованием смартфонов или компьютеров.

Технические средства:

- Компьютеры или планшеты с доступом в интернет.
- Интерактивная платформа Kahoot!.

Учебные материалы:

- Геймифицированные тесты, адаптированные под специфику изучаемых тем.

Результаты внедрения:

- Повысилась мотивация учащихся за счет игрового формата тестирования.
- Учителя получили оперативную обратную связь о знаниях учеников.
- Улучшилась скорость запоминания новых терминов.

Кейс 4: Использование 3D-моделирования для визуального обучения

Методика: Применение программ 3D-моделирования для изучения алгоритмов и логики программирования. Учащиеся создают 3D-объекты, изучая основные принципы работы с координатами и трансформациями.

Технические средства:

- Программы Tinkercad, Blender.
- 3D-принтер (при наличии) для создания физических моделей.

Учебные материалы:

- Интерактивные видеоуроки с субтитрами.
- Пошаговые инструкции по созданию 3D-моделей.

Результаты внедрения:

- Повысилось понимание пространственных и алгоритмических концепций.
- Развились навыки работы с современными цифровыми инструментами.
- Ученики стали проявлять больше инициативы в самостоятельных проектах.

Кейс 5: Проектное обучение с использованием реальных задач

Методика: Организация проектной деятельности, в ходе которой ученики создают реальные программные продукты (например, сайты, чат-боты). Работы выполняются в группах, что способствует развитию командных навыков.

Технические средства:

- Среды разработки (Visual Studio Code, Replit).
- Онлайн-доска Miro для совместной работы над проектами.

Учебные материалы:

- Задания, приближенные к реальным условиям (создание школьного сайта, базы данных для библиотеки).

Результаты внедрения:

- Повысилась вовлеченность учеников в учебный процесс.
- Улучшились навыки работы в команде и решения практических задач.
- Учащиеся стали увереннее применять полученные знания в реальных условиях.

В результате практического внедрения описанных технологий нами были получены данные для анализа (см. таблицу 2), основанные на реальных показателях учебной деятельности учащихся, которые отслеживались на протяжении двух лет (2022–2024). Основные критерии, по которым оценивались изменения, включают:

1. Средний балл по информатике – рассчитывался на основе итоговых контрольных работ и экзаменов среди учащихся с нарушениями слуха.
2. Доля учащихся, успешно выполнивших итоговые проекты – оценивалась по количеству учеников, которые смогли завершить практические проекты по программированию, 3D-моделированию или созданию веб-приложений.
3. Доля учащихся, уверенно использующих цифровые технологии – определялась на основе анкетирования и тестирования навыков владения инструментами (Scratch, Kahoot, 3D-моделирование и т. д.).

Таблица 2. Динамика эффективности обучения после внедрения пяти кейсов

Год	Средний балл по информатике	Итоговые проекты выполнены успешно (%)	Владение цифровыми технологиями (%)
2022	65	45	50
2023	74	60	68
2024	82	78	85

Для проверки статистической значимости изменений применялся t-критерий Стьюдента для зависимых выборок. Он позволяет сравнивать результаты одних и тех же учеников в разные годы, чтобы определить, является ли улучшение в обучении значимым или случайным.

Результаты статистического анализа:

- t-статистика = -4.97
- p-значение = 0.038

Полученное p-значение (0.038) указывает, что разница между 2022 и 2024 годами статистически значима ($p < 0.05$), то есть улучшение нельзя объяснить случайными колебаниями. Таким образом, внедренные методики действительно способствовали повышению качества обучения информатике среди детей с нарушениями слуха.

Внедрение современных информационных технологий и адаптированных методик преподавания информатики в специальных школах для детей с нарушениями слуха демонстрирует значительное повышение качества образования. Анализ эффективности внедренных кейсов показал, что использование интерактивных жестовых видеословарей, визуального программирования, игровых методов, 3D-моделирования и проектного обучения способствует не только лучшему усвоению учебного материала, но и развитию цифровых компетенций учащихся.

Результаты сравнительного анализа за 2022–2024 годы подтверждают положительную динамику: средний балл по информатике вырос на 17 пунктов, доля успешно выполненных итоговых проектов увеличилась на 33%, а уровень владения цифровыми технологиями среди учеников поднялся с 50% до 85%. Статистический анализ показал, что эти изменения являются значимыми ($p < 0.05$), что подтверждает эффективность внедренных методик.

Одной из ключевых проблем в обучении информатике остается необходимость дальнейшего снижения коммуникационных барьеров. Решением может стать развитие специализированных цифровых платформ, интеграция автоматического перевода речи в текст и совершенствование учебных материалов с учетом особенностей восприятия информации детьми с нарушениями слуха.

Таким образом, использование инновационных технологий в обучении информатике не только делает процесс более доступным, но и способствует успешной социализации учащихся, расширяя их возможности для будущего профессионального роста. Перспективными направлениями дальнейшего исследования являются разработка новых методик адаптации учебного контента, а также анализ влияния различных форм цифрового взаимодействия на академическую успеваемость и мотивацию учеников.

Литература:

1. Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2020–2025 годы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.gov.kz/memleket/entities/edu/documents/details/264531?lang=ru> – (Дата обращения: 10.02.2025).
2. Аубакирова, Л. К. Визуализация учебного материала как инструмент повышения доступности образования для слабослышащих учеников [Текст] // Современные технологии в образовании. – 2021. – № 6. – С. 56–63.
3. Абдикаримова, Г. Б. Проблемы и перспективы использования информационных технологий в обучении детей с нарушениями слуха [Текст] // Вестник КазНПУ им. Абая. – 2022. – № 3 (75). – С. 112–119.
4. Выготский, Л. С. Мышление и речь [Текст]. – М.: Педагогика, 1982. – 287 с.
5. Кайырбекова, А. Е., Сулейменова, Е. Ж. Использование цифровых технологий в обучении детей с нарушениями слуха [Текст] // Вестник педагогических исследований. – 2023. – № 2. – С. 85–94.

6. Нурпеисова, Ж. К., Баймухамбетова, Т. К. Современные методики преподавания информатики в специальных школах [Текст] // Инновации в образовании. – 2022. – № 4. – С. 112–120.
7. Куанышбекова, А. С. Коммуникационные барьеры в процессе обучения информатике слабослышащих детей [Текст] // Наука и образование Казахстана. – 2023. – № 2. – С. 89–95.
8. Mason, L. The Role of Visual Representations in Learning for Deaf Students [Текст] // Educational Psychology Review. – 2020. – Vol. 32, No. 4. – P. 601–619.
9. Craig, J. Cognitive and Social Development in Deaf Learners [Текст]. – New York: Routledge, 2021. – 352 p.
10. Marschark, M., Spencer, P. E. Advances in the Spoken and Sign Language Development of Deaf and Hard-of-Hearing Children [Текст]. – Oxford: Oxford University Press, 2019. – 412 p.

УДК 374

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИГРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ЛОГОПЕДИЧЕСКОЙ ПРАКТИКЕ В РАЗВИТИИ УСТНОЙ ЭКСПРЕССИВНОЙ РЕЧИ УШКОЛЬНИКОВ С ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫМИ НАРУШЕНИЯМИ

Жалкинова А.В.

(КГУ «Специальная школа-интернат №2», г. Петропавловск)

Применение игровых технологий в коррекции речевых нарушений является безусловной необходимостью для школьников с речевыми и интеллектуальными нарушениями. Игровая деятельность способствует развитию коммуникативных навыков, активизирует познавательные процессы и повышает мотивацию к обучению.

В.А. Сухомлинский писал «Без игры нет, и не может быть полноценного умственного развития. Игра – это огромное светлое окно, через которое в духовный мир ребенка вливается живительный поток представлений, понятий. Игра – это искра, зажигающая огонек пытливости и любознательности» [1].

Игровые технологии – это совокупность методов, приемов и средств, основанных на игровой деятельности, которые используются в образовательном и коррекционно-развивающем процессе для повышения мотивации, вовлеченности и эффективности обучения. В современном мире игровые технологии включают не только традиционные формы (дидактические, ролевые, подвижные игры), но и цифровые инструменты, такие как интерактивные тренажеры, образовательные компьютерные игры, виртуальная и дополненная реальность.

Основные принципы игровых технологий:

- Активное участие – ребенок становится не пассивным слушателем, а активным участником образовательного процесса.
- Эмоциональная вовлеченность – игра вызывает интерес и положительные эмоции, что способствует лучшему усвоению материала.
- Ситуативность – игровые технологии моделируют реальные или приближенные к реальности ситуации, что делает обучение более практичным.
- Обратная связь – многие современные игровые методики предусматривают немедленную коррекцию ошибок и оценку успехов ребенка.

Современные игровые технологии делятся на несколько категорий:

- 1) Традиционные (классические) – настольные, дидактические, подвижные и сюжетно-ролевые игры.
- 2) Цифровые и интерактивные – компьютерные игры, мобильные приложения, обучающие платформы с элементами геймификации.
- 3) Виртуальная и дополненная реальность – симуляции и 3D-моделирование, позволяющие создать интерактивную образовательную среду.
- 4) Геймификация – внедрение игровых элементов (очки, уровни, награды) в образовательный процесс для повышения мотивации[2].

Применение игровых технологий в коррекции речевых нарушений у школьников с интеллектуальными нарушениями является важной составляющей логопедической работы, способствующей развитию устной экспрессивной речи. Экспрессивная речь представляет собой способность ребенка выразить свои мысли, чувства и желания с помощью устной речи, интонации и жестов. Однако у школьников с интеллектуальными нарушениями часто наблюдаются трудности в использовании экспрессивной речи, что связано с ограниченным словарным запасом, трудностями в построении грамматических конструкций и восприятии речи окружающих. Поэтому логопедическая работа, включающая игровые элементы, становится особенно важной, так как игра активно способствует улучшению мотивации и активизации речевой деятельности [3].

Среди методов, форм и средств воспитания школьников с нарушением интеллекта, направленных на коррекцию речевых нарушений, особое место занимает игра. Поэтому в ходе логопедических занятий преподаватель обязательно включает игровые элементы, которые помогают логопеду в преодолении речевых нарушений у школьников с нарушением интеллекта.

Многие учёные изучали проблемы речевых нарушений у школьников с нарушением интеллекта и отмечали, что одним из важнейших факторов обучения является их интерес к игре и игровым технологиям. Существенный вклад в исследование данной проблемы внесли выдающиеся учёные-методисты в области психологии, логопедии и педагогики, а также казахстанские педагоги-практики (А.А. Сатабаева, Г.К. Баймаганбетова, М.Т. Тлеубаева)[4]. Развитие устной экспрессивной речи у школьников с нарушением интеллекта – одна из ключевых задач логопедической практики. Эти дети часто испытывают трудности в освоении лексики, грамматического строя речи, построении связных высказываний и коммуникативном взаимодействии. Для повышения эффективности коррекционной работы важно применять игровые технологии, поскольку игра – это естественный и наиболее доступный для школьников способ познания мира. Игровая деятельность снижает тревожность, повышает мотивацию, вовлекает в активное речевое взаимодействие и помогает закреплять речевые навыки в непринужденной обстановке[5].

Игровые технологии могут быть интегрированы в логопедическую работу в различных форматах: настольные игры, подвижные игры с элементами речи, сюжетно-ролевые и драматизационные игры, игровые упражнения с использованием карточек, игрушек, предметов, мультимедийные и компьютерные игры. Например, при формировании лексико-грамматических категорий у школьников с интеллектуальными нарушениями можно использовать игру «Чудесный мешочек». В мешок кладутся различные предметы, и школьник на ощупь достаёт их, называет и описывает (цвет, форма, назначение). Это помогает активизировать словарный запас, развивать навыки словообразования и словоизменения. Рассмотрим примеры таких игр, которые могут быть использованы в коррекционной работе:

Игры для развития словарного запаса

Для активизации и расширения словарного запаса хорошо подходят игры с предметами, карточками, наглядными пособиями. Например, игра «Чудесный мешочек» позволяет развивать тактильное восприятие и активизировать речь. В мешок кладут различные предметы (игрушки, бытовые предметы, фрукты, овощи), и ребенок на ощупь достаёт один из них, затем описывает: «Это яблоко. Оно круглое, красное, вкусное». Если ребенку сложно составить описание самостоятельно, логопед помогает, задавая наводящие вопросы («Какого цвета?», «Какой формы?», «Что с ним можно делать?»).

Еще одна эффективная игра – «Что изменилось?». Перед ребенком раскладывают несколько предметов или картинок, он запоминает их, затем отворачивается, а логопед меняет что-то местами или убирает один предмет. Ребенок должен определить, что изменилось, и объяснить словами. Эта игра не только активизирует лексику, но и развивает внимание и память [6].

Игры для формирования грамматического строя речи

Развитие правильного употребления грамматических конструкций у детей с интеллектуальными нарушениями можно осуществлять через игровые упражнения. Например, в игре «Кто что делает?» ребенку предлагаются картинки с изображением действий (кот ест, девочка рисует, мальчик спит), и он должен правильно составить предложение: «Кот ест рыбу», «Девочка рисует картину». Для усложнения можно предложить ребенку придумать вопросы к картинке («Что делает девочка?» – «Она рисует»).

Для закрепления навыков словообразования подойдет игра «Скажи ласково». Логопед называет слово в обычной форме («кот»), а ребенок должен подобрать уменьшительно-ласкательное («котик»). Если ребенок затрудняется, ему предлагают выбрать из нескольких вариантов [7].

Игры для развития связной речи

Одним из эффективных методов развития связной речи являются игры на составление рассказов. Например, игра «История по картинкам». Ребенку предлагаются карточки с последовательностью событий (например, мальчик нашел щенка, принес его домой, покормил, стал с ним играть), и он должен составить рассказ, используя временные конструкции («Сначала мальчик нашел щенка, потом взял его на руки...»). Если ребенок затрудняется, логопед помогает, задавая вопросы («Что случилось сначала?», «Что он сделал потом?»).

Еще один вариант – игра «Продолжи историю». Логопед начинает рассказ («Однажды мальчик гулял в парке и увидел...») и предлагает ребенку придумать продолжение. Это стимулирует воображение и помогает развивать логическое построение высказываний [8].

Сюжетно-ролевые игры для развития диалога

Развитие диалогической речи происходит в сюжетно-ролевых играх, моделирующих реальные ситуации. Например, в игре «В магазин» ребенок играет роль покупателя, а логопед

- продавца. Диалог может выглядеть так:
- Здравствуйте! У вас есть молоко?
- Да, есть. Вам сколько?
- Один пакет, пожалуйста.
- С вас 200 тенге.
- Вот, держите. Спасибо!

Постепенно роли можно менять, вовлекать других детей, усложнять задания (например, добавить уточняющие вопросы: «А у вас есть свежее молоко?»).

Также полезна игра «Поликлиника», где один ребенок – врач, другой – пациент. Например:

- Доктор, у меня болит горло.
- Давайте я посмотрю. Откройте рот. Вам нужно пить теплый чай.

Такие игры помогают детям осваивать речевые конструкции, расширять словарный запас и учиться вести осмысленный диалог [9].

Подвижные игры с речевыми элементами

Дети с интеллектуальными нарушениями лучше усваивают материал через активную деятельность. Например, игра «Скажи и сделай». Логопед дает задание: «Подпрыгни и скажи, что ты делаешь», ребенок выполняет действие и говорит: «Я прыгаю». Можно усложнить задание, добавляя вопросы («Что ты сейчас сделал?» – «Я подпрыгнул»).

Другой вариант – «Передай слово». Дети становятся в круг, логопед называет слово и кидает мяч ребенку, тот должен придумать слово на ту же тему (например, логопед говорит «яблоко», ребенок – «груша»). Эта игра помогает развивать ассоциативное мышление и активизировать словарный запас [10].

Использование мультимедийных технологий

Современные технологии открывают новые возможности для развития устной экспрессивной речи у детей с интеллектуальными нарушениями. Использование

мультимедийных логопедических программ и приложений делает процесс обучения более наглядным, интерактивным и увлекательным.

Например, программы «Логомер», «Разговори меня», «Учимся говорить правильно» содержат упражнения для тренировки звукопроизношения, формирования грамматических конструкций, расширения словарного запаса. Дети могут повторять слова за анимированными персонажами, выполнять задания на составление предложений, выбирать правильные ответы.

Интерактивные доски позволяют проводить игры с элементами дополненной реальности. Например, в программе «Волшебная ферма» школьник взаимодействует с виртуальными объектами: кормит животных, называет их, составляет описания. Это способствует не только развитию речи, но и вовлечению школьника в активную учебную деятельность.

Игровые технологии являются эффективным инструментом развития устной экспрессивной речи у школьников с интеллектуальными нарушениями. Они позволяют сделать процесс обучения более доступным, интересным и мотивирующим. Игры помогают расширить словарный запас, развить грамматический строй речи, сформировать связные высказывания и улучшить коммуникативные навыки.

Особенно важную роль в современном логопедическом сопровождении играют мультимедийные технологии. Они позволяют адаптировать обучение под индивидуальные потребности школьников с нарушениями интеллекта, делают занятия более увлекательными и интерактивными. Использование интерактивных досок и компьютерных программ значительно повышает эффективность коррекционной работы [11].

Таким образом, сочетание традиционных игровых методов и современных мультимедийных технологий способствует комплексному развитию речи у школьников с интеллектуальными нарушениями. Подбор игр и упражнений должен основываться на индивидуальных особенностях каждого школьника с нарушением интеллекта, его уровню речевого развития и потребностях. Включение игровых технологий в логопедическую практику делает обучение не только полезным, но и максимально комфортным для ребенка.

Литература:

1. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. – М.: Просвещение, 1973.
2. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1975.
3. Пустовалова Н.И. Играв теории, обучении и воспитании детей с ОПП: учебно-методическое пособие / Н.И. Пустовалова, И.И. Муратова, С.К. Тайжанова. - Петропавловск: СКУ им. М. Козыбаева, 2023. – 78 с.
4. Игнатьева Е.А. Использование игровых технологий для коррекции речевых нарушений детей младшего школьного возраста с интеллектуальными нарушениями: дис. канд. кор. пед наук: 44.03.03. - М., 2024. - 86 с.
5. Лурия Л.Р. Язык и сознание. – М.: Изд-во МГУ, 1979.
6. Сатабаева А.А. Основы логопедической работы с детьми с нарушением интеллекта. – Алматы: КазНПУ, 2012.
7. Баймаганбетова Г.К. Коррекционно-развивающее обучение детей с особыми образовательными потребностями. – Астана: Фолиант, 2018.
8. Тлеубаева М.Т. Логопедическая работа с детьми с интеллектуальными нарушениями. – Алматы: Изд-во РБК, 2020.
9. Развитие речи у детей с ограниченными возможностями: пособие для логопедов / Под ред. Н.Н. Малофеева. – М.: ВЛАДОС, 2015.
10. Гаврилова М.В. Игровые методы в логопедической практике. – СПб.: Речь, 2013.
11. Логопедические технологии в коррекции речевых нарушений у детей / Под ред. Е.А. Стребелевой. – М.: Просвещение, 2016.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ДЕРБЕСТІКТЕРІН ЖАРАТЫЛЫСТАНУ САБАҚТАРЫНДА ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Жамболова Р.С., Жолтаева Г.Н.

(І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.)

Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық дербестігін қалыптастыру қазіргі білім берудің негізгі міндеттерінің бірі болып табылады. Бұл білім берудің алғашқы сатысынан бастап балаларды үнемі өзгеріп отыратын әлемде табысты өмір сүруге дайындау қажеттілігімен байланысты. Шығармашылық дербестік -бұл оқушының өз бетінше шешім қабылдау және мәселелерді шешудің стандартты емес жолдарын табу қабілеті болып табылады. Яғни шығармашылық дербестікті қалыптастыру барысында оқушыларда шығармашылық ойлау және кездескен мәселелерді өз бетінше шешу қабілеті маңызды дағдыларға айналады. Бастауыш мектеп жасында бұл өте маңызды, өйткені осы жасаралық кезеңде баланың мінез-құлқы мен ойлауының негізі қаланады.

Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық дербестігін қалыптастыру мен дамыту мәселесін зерттеуге көптеген ғалымдар мен педагогтардың еңбектері арналған [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 және т.б.]. Ол еңбектерде бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық дербестігін қалыптастырудың психологиялық және педагогикалық аспектілері қарастырылған.

Шығармашылық дербестікті қалыптастырудың психологиялық аспектісі бастауыш мектеп жасындағы балалардың танымдық және эмоционалдық даму ерекшеліктерін зерттеуді қамтиды. Оның негізгі факторлардың бірі-мотивация. Шығармашылық дербестікті қалыптастыру және дамыту үшін балалар проблемаларды шешу процесіне қызығушылық танытатын жағдайлар жасау қажет. Мұндай жағдайларда әр баланың жеке ерекшеліктерін ескеру және оларға қызықты тапсырмаларды таңдауға мүмкіндік беру маңызды.

Шығармашылық дербестікті қалыптастырудың педагогикалық тәсілдері оқытудың әртүрлі әдістері мен технологияларын қолдануды қамтиды. Ең тиімді әдістердің бірі-жобалық оқыту. Бұл әдіс оқушыларға белгілі бір мәселелерді шешу үшін өз бетінше немесе топта жұмыс істеуге мүмкіндік береді, ақпаратты өз бетінше іздеу, талдау және синтездеу дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Шығармашылық дербестікті қалыптастыруда проблемалық оқытуда маңызды рөл атқарады, өйткені балаларға стандартты емес мәселелердің шешімдерін табуға және аналитикалық ойлауды дамытуға мүмкіндік береді.

Шығармашылық дербестікті қалыптастыруға бағытталған әдістемелер әртүрлі іс-шаралар мен конкурстарды ұйымдастыруды қамтиды. Мектеп тәжірибесінде ондай іс-шараларды сабақта және сабақтан тыс жұмыстарда қолдануға болады. Бұл, мысалы, балалар жұмыстарының көрмелері, ғылыми жобалар конкурстары, шығармашылық шеберханалар және басқа да іс-шаралар болуы мүмкін. Сонымен қатар, балаларға өз іс-әрекеттерін өз бетінше жоспарлауға және ұйымдастыруға мүмкіндік беру маңызды, бұл тәуелсіздік пен жауапкершілік дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Оқушылардың шығармашылық дербестігін қалыптастыруда жаратылыстану сабақтары маңызды рөл атқарады. Жаратылыстану сабақтары оқушыларды ақпаратты өз бетінше іздеуге, зерттеулер жүргізуге және алынған деректерді талдауға ынталандырады. Бұл оқушылардың сыни тұрғыдан ойлау және стандартты емес шешімдер табу қабілетін дамытуға ықпал етеді.

Жаратылыстану сабақтарында табиғат құбылыстарын зерттеуге, тәжірибе жасауға және қоршаған ортаны түсінуге бағытталғандықтан, оқушылардың шығармашылық дербестіктерін дамыту үшін үлкен мүмкіндіктер бар. Сабақта тәжірибелік эксперименттер мен бақылаулар жүргізу оқушыларға алған теориялық білімдерін іс жүзінде қолдануға көмектеседі. Бұл балаларға өздігінен жоспарлау және тапсырмаларды орындау дағдыларын дамытады, сонымен қатар табиғаттағы қатынастарды түсінуге ықпал етеді.

Оқушының шығармашылық дербестігінің көрінісі болып оның жаңа идеяларды ұсыну, проблемаларды шешу және өзіндік ойлау қабілеті табылады. Бұл қабілет оқушылардың:

- өз бетінше зерттеу жүргізуін;
- шығармашылық тапсырмаларды орындауын;
- жаңа шешімдер табуын қамтиды.

Шығармашылық дербестіктің тағы бір көрінісі – оқушының зерттеу жүргізіп, өздігінен жаңа шешімдер қабылдай білу қабілеті. Бұл қасиеттің қалыптасуы үшін оқушы келесі дағдыларды меңгеруі қажет:

- бақылау жасау және талдау – табиғат құбылыстарын зерттеу, оларды сипаттау және қорытынды шығару;

- зерттеушілік әрекеттер – тәжірибе жасау, эксперимент жүргізу;

- өз ойын еркін жеткізу – табиғаттағы құбылыстар мен процестер туралы өз пікірін айту;

- шығармашылық тапсырмаларды орындау – жаңа идеялар ұсыну, модельдеу, ғылыми жоба қорғау.

Осы дағдыларды дамыту үшін тиімді пәндердің бірі - жаратылыстану, өйткені жоғарыда айтып өткендей, ол сабақтарда оқушылар қоршаған ортаны бақылауға, салыстыруға, талдауға және қорытынды жасауға үйренеді. Сонымен қатар жаратылыстану сабақтарында оқушылар зерттеу жұмыстарын жасау барысында ғылыми әдістерді меңгереді. Мұндай жұмыстарға:

- тәжірибе жүргізу (мысалы, өсімдіктердің өсуіне жарықтың әсерін зерттеу);

- бақылау (күннің шығуы мен батуы, ауа райы өзгерістері);

- гипотеза құру (мысалы, «егер өсімдікке су бермесек, не болады?» деген сұраққа болжам жасау) жатады.

Жаратылыстану пәнін оқытуда оқушылардың зерттеушілік дағдыларын дамыту және шығармашылық дербестігін қалыптастыру мақсатында жобалық әдіс кеңінен қолданылады. Жобалық әдіс – оқушылардың өздігінен немесе топпен белгілі бір тақырыпты зерттеуін, нәтижесін қорытындылап, шығармашылық түрде ұсынуын қамтитын оқыту әдісі. Бұл әдіс:

- білімнің практикалық қолданылуын қамтамасыз етеді – оқушылар алған теориялық білімін нақты өмірде қолданады;

- шығармашылық және зерттеушілік қабілетті дамытады – оқушылар өз бетімен ақпарат іздеп, тәжірибе жүргізіп, жаңа идеялар ұсынады;

- өз ойын еркін жеткізуге үйретеді – жобаны қорғау кезінде оқушылар өз зерттеу нәтижелерін түсінікті әрі қызықты етіп баяндауға дағдыланады;

- жауапкершілік пен топтық жұмыс жасау дағдыларын дамытады – оқушылар жоба жасау кезінде өз міндеттерін бөлісіп, бірлесіп жұмыс істейді.

Жаратылыстану пәнінде оқитын тақырыптарға байланысты келесідей жобалар түрлерін орындатуға болады:

- зерттеу жобалары – оқушылар тәжірибелер жасап, ғылыми зерттеулер жүргізеді;

- ақпараттық жобалар – белгілі бір табиғи құбылыс немесе экологиялық мәселе туралы ақпарат жинақтап, оны талдайды;

- шығармашылық жобалар – оқушылар табиғат туралы мультфильм, презентация, постер немесе макет жасайды;

- экологиялық жобалар – қоршаған ортаны қорғау бойынша іс-шаралар ұйымдастырады.

Жобалық жұмыс ұйымдастыру кезеңдері:

1. Тақырып таңдау – оқушылар өздеріне қызықты әрі зерттеуге лайықты тақырыпты анықтайды.

2. Жоспар құру – зерттеу кезеңдері, материал жинау, тәжірибе жүргізу жоспарланады.

3. Ақпарат жинау және зерттеу – кітаптар, интернет, бақылау, тәжірибе арқылы деректер жиналады.

4. Нәтижені талдау және жобаны рәсімдеу – алынған мәліметтер қорытындыланып, презентация немесе есеп дайындалады.

5. Жобаны қорғау – оқушылар сынып алдында немесе ғылыми жоба байқауында өз жұмысын қорғайды.

Мысалы, 4-сыныпта «Жер бетінде тіршілік қалай пайда болды?» жобасын қарастырайық.

Мақсаты: Ғылыми деректерге сүйене отырып, жердегі тіршіліктің қалыптасуын зерттеу.

Жоба түрі: ақпараттық жоба.

Нәтиже: Оқушылар презентация немесе постер арқылы өз теорияларын ұсынады.

Жаратылыстану пәнінде жобалық әдісті пайдалану – болашақта ғылым мен технология саласында жұмыс жасай алатын, ізденімпаз тұлғаларды тәрбиелеудің тиімді жолы.

Келесі оқушылардың белсенділігін арттыратын, білімді меңгеруге ықпал ететін тиімді әдіс - ойындар қолдану. Ойын – бастауыш сынып оқушылары үшін ең тиімді оқу әдістерінің бірі. Ойын элементтері оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың шығармашылық дербестігін, зерттеушілік қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Жаратылыстану сабағында ойын технологияларын қолдану арқылы оқушыларды табиғат құбылыстарын бақылауға, тәжірибе жасауға және өз ойларын еркін жеткізуге үйретуге болады.

Ойын элементтерін пайдалану арқылы оқытуда:

- оқушылардың қоршаған ортаға деген қызығушылығы артады;
- зерттеу дағдылары қалыптасады;
- логикалық және сыни тұрғысынан ойлау қабілеті дамиды;
- топта жұмыс істеу және өз ойын жеткізу дағдылары жетіледі.

Жаратылыстану пәнінде ойын технологияларын қолдану оқушылардың табиғатты тереңірек түсінуіне, зерттеу дағдыларын дамытуына ықпал етеді. Жаратылыстану сабағында қолданылатын ойын түрлеріне тоқтала кетсек: рөлдік ойындар бұл оқушылардың қиялын дамытып, белгілі бір жағдайды зерттеуге мүмкіндік беретін әдіс.

Мысалы:

- «Мен – ғалыммын» ойыны. Оқушылар әртүрлі ғалымдардың (биолог, эколог, метеоролог) рөлін ойнап, зерттеу жүргізеді.

- «Табиғат қорғаушылары» ойыны. Оқушыларға қоршаған ортаға қатысты проблема беріледі (мысалы, ормандардың жойылуы), олар осы мәселені шешу жолдарын ұсынады.

Осы рөлдік ойындарды сабақта қолдана отырып біз оқушылардың зерттеушілік дағдыларын дамығаны, табиғи құбылыстарды терең түсінгенін байқауымызға болады.

Мұғалім оқушылардың шығармашылық дербестігін дамыту үшін:

- бағыт-бағдар беруші, кеңесші рөлін атқаруы керек;
- оқушыларға іздену, тәжірибе жасауға жағдай жасауы қажет;
- олардың әрбір идеясын қолдап, ынталандыруы тиіс.

Жаратылыстану сабақтарында оқушылардың шығармашылық дербестігін дамыту – олардың ғылыми дүниетанымын кеңейтіп, өздігінен ойлау қабілетін жетілдіруге мүмкіндік береді. Зерттеу әдістерін қолдану, жобалық жұмыстар жүргізу, ойын технологияларын пайдалану арқылы оқушылардың шығармашылық қабілеттерін арттыруға болады. Бұл әдістер олардың білімге деген қызығушылығын арттырып, болашақта зерттеушілік дағдыларын дамытуға негіз болады.

Сонымен, жаратылыстану сабақтарында оқушылардың:

1. зерттеу және талдау дағдыларын дамыту;
2. білімді практикалық қолдану;
3. қызығушылық пен мотивацияны ынталандыру;
4. жобалық іс-әрекет жасау;
5. экологиялық ойлауды қалыптастыру;

6. заманауи технологияларды қолдану арқылы шығармашылық дербестігін қалыптастыру маңызды болады.

Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық дербестігін қалыптастыру-бұл кешенді қарауды қажет ететін күрделі және көп қырлы процесс. Бұл процесте психологиялық және педагогикалық аспектілер, сондай-ақ теориялық білімді практикалық қолдану маңызды рөл атқарады. Шығармашылық дербестікті қалыптастыру және дамыту үшін жағдай жасау балаларды қазіргі әлемде өмір сүруге дайындауға ықпал етеді, мұнда шығармашылық ойлау және мәселелерді өз бетінше шешу қабілеті маңызды дағдылар болып табылады.

Бастауыш сынып оқушыларында шығармашылық дербестікті дамытудың жаңа және тиімді әдістерін табу үшін осы саладағы зерттеулерді жалғастыру маңызды. Бұл білім сапасын арттырып қана қоймай, балаларды болашақта табысты өмірге дайындауға мүмкіндік береді.

Әдебиет:

1. Богоявленская Д.Б. Психология творческих способностей: учебное пособие для студентов ВУЗов. — М.: Центр Академия, 2002.
2. Большакова Л.А. Развитие творчества младшего школьника. // Завуч начальной школы – 2002.- № 2.
3. Лободина С. Как развивать способности ребёнка: учеб. пособие.- /С. Лободина. -Питер, 1997.-256с.
4. Григорьева Л.Г.Формирование творческой самостоятельности младших школьников. // Вестник Чувашия государственного педагогического университета им. И. Я. Яковлева. 2011. №1(69). Ч.1. -С.25-28.
5. Тимофеева, Д. В. Творческое мышление в младшем школьном возрасте / Д. В. Тимофеева. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2023. — № 17 (464). — С. 285-286. — URL: <https://moluch.ru/archive/464/102042/>
6. Маммадова, Л. А. Формирование самостоятельности младших школьников в учебной деятельности / Л. А. Маммадова. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2020. — № 48 (338). — С. 429-433. — URL: <https://moluch.ru/archive/338/75591/>
7. Кулова Р. М. Развитие творческого потенциала учащихся на уроках окружающего мира //Креативный и когнитивный потенциал субъектов образовательного процесса: проблемы и перспективы развития. – 2022. – С. 53-57.
8. Лифанова Н. В. Развитие творческих способностей младших школьников на основе технологии проблемного обучения //Азимут научных исследований: педагогика и психология. – 2014. – №. 4 (9). – С. 81-84.
9. Есенгалиева Г.Б.Развитие творческих способностей учащихся начальных классов через использование активных методов обучения.— URL: <https://www.azbyka.kz/tvorcheskiy-otchet-uchitelya-nachalnyh-klassov-esengalievoy-gulnary-bakidzhanovny-po-teme-razvitie#google>
10. Ахетова Ф.Б. Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін арттыру жолдары. — URL: <https://bilim-all.kz/article/6755-Bastauysh-synyp-oqushylarynyn-shygarmashylyq-qabiletterin-arttyru-zholdary>

УДК 691.33

РАБОТА ДОШКОЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ В ИННОВАЦИОННОМ РЕЖИМЕ КАК СРЕДСТВО ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ДОШКОЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ

Жоламанова А.К.

(ГККП ясли-сад «Мирас», Северо-Казахстанская область)

Детская дошкольная организация сегодня – это сложный организм, стремящаяся к совершенствованию, развитию, ищущая новые возможности, создающая необходимые условия для удовлетворения потребности ребенка, семьи, общества, обеспечивающая условия для творческой, профессиональной работы педагогов, отвечающая современным требованиям. Введение инноваций в образовательный процесс – это не прихоть, не

равнодушное отношение к творческому поиску эффективных форм работы с детьми, это – требование времени.

Цель Модели развития дошкольного воспитания и обучения – определить направление и принципы развития дошкольного воспитания и обучения через трансформацию системы воспитания и обучения, предусматривающей формирование и социализацию здоровых, самостоятельных, любознательных, коммуникабельных, критически мыслящих детей. Доступное и качественное дошкольное образование входит в перечень целей устойчивого развития Организации Объединенных Наций до 2030 года. Оно во многом зависит от того, насколько эффективно осваиваются инновации, способствующие качественным изменениям деятельности дошкольных организаций. В настоящее время, практически каждая дошкольная организация включена в сферу инновационной деятельности. Созданы новые типы, профили и виды дошкольных организаций, новые образовательные программы, ориентированные на индивидуальность ребенка и запросы его семьи.

Коллектив ясли-сада «Мирас» работает в режиме развития, это значит, что образовательная деятельность строится на нововведениях.

Одной из причин нововведений в ясли-саде «Мирас» является стремление педагогического коллектива повысить качество предоставляемых населению услуг, сделать их более разнообразными. На сегодняшний день существует много передовых педагогических теорий и методик, используемых в работе с детьми дошкольного возраста. Администрация ясли-сада, совместно с педагогическим коллективом, определила перспективу развития дошкольной организации и четко сформулировала цель инновационной деятельности: улучшить способности педагогической системы детского сада, достичь качественно более высоких результатов воспитания и обучения.

Педагогический процесс в детском саду осуществляется на казахском и русском языках, проектная мощность 280 детей, 12 групп. Предварительный анализ организации воспитания и образования детей, анкетирование родителей и педагогов, а также изучение опыта по внедрению инноваций в дошкольных организациях Республики Казахстан, помогло определить направления, характер, масштаб и проблематику наших нововведений. Так приоритетными направлениями для развития инновационной деятельности были определены:

- здоровьесберегающие технологии: Crossfitkids, Скалодром, бассейн и аквааэробика;
- технология моделирования: создание моделей и макетов по актуальным темам;
- ранняя профориентация: проект «WorldSkills. Balabaqsha. Шеберлікке бірінші қадам»;
- формирование предпосылок читательской грамотности: проект «Кітап - алтын сандық».

Crossfitkids – лучшая активность для дошкольника: Главная задача любой дошкольной организации – охрана жизни и здоровья воспитанников. Именно этому направлению уделяется особое внимание. Crossfitkids или Кроссфит для детей – это одна из наиболее популярных методик физического развития дошкольников. Другими словами – круговая тренировка, которая состоит из игровых и спортивных упражнений. Они помогают детям развивать ловкость, гибкость, силу, выносливость, скорость и лидерские качества. Что особенно важно, кроссфит помогает обеспечить **хорошее самочувствие и становиться лучше с каждым новым днем**. Кроме того, детские тренировки непременно включают элементы игры и веселья.

Скалодром является имитацией скальной поверхности и развлекательно-развивающим тренажером. Лазать настолько естественно для любого ребёнка так же, как и бегать, прыгать, плавать. Для него это естественные движения, его среда. И скалолазание в этом плане очень гармоничный вид спорта: он развивает все группы мышц, мышление –

абстрактное, тактическое. делаем упор на то, чтобы у ребёнка окрепли все связки, мышцы и появилось какое-то понимание движения по стене.

Бассейн в ясли-саду «Мирас» функционирует с момента открытия сада. Апробирована и выпущена вариативная программа по обучению детей плаванию с элементами аквааэробики «Дельфиненок». На занятиях детей учат не только разным стилям плавания, но и нырянию в бассейне, которое способствует улучшению работы лёгких, координации, выработке навыка выдоха под водой. А еще правильное дыхание помогает насытить клетки мозга кислородом. Играя в водоёме, дети могут освободить лишнюю энергию, а волны воды, поддерживающие тело, как массаж – расслабят, успокоят и на некоторое время избавят ребенка от гиперактивности.

Технология моделирования: Дошкольник лишен возможности записать, сделать таблицу, отметить что-либо письменно. В детском саду в основном задействован только один вид памяти – вербальный. Моделирование – это попытка задействовать для решения познавательных задач зрительную, двигательную, ассоциативную память. Доступность этого метода для дошкольников определяется тем, что в основе моделирования лежит принцип замещения – реальный предмет может быть замещен в деятельности детей другим знаком, предметом, изображением. Педагоги вместе с детьми изготовили модель-макет нашего родного аула Бесколь, здесь смоделированы узнаваемые объекты – ипподром, школа, физкультурный комплекс, поликлиника и другие. Актуальность использования наглядного моделирования в работе с детьми состоит в том, что использование наглядного моделирования вызывает у детей интерес, облегчает и ускоряет процесс запоминания и усвоения материала, формирует приемы работы с памятью. Применяя моделирование, мы учим детей видеть главное, систематизировать полученные знания.

Проект «WorldSkills. Balabaqsha. Шеберлікке бірінші қадам»: Ранняя профориентация дошкольников включает в себя элементарные знания детей о профессиях взрослых, о заводах, фабриках, о видах орудий труда, о сельском хозяйстве.

Проект «WorldSkills. Balabaqsha. Шеберлікке бірінші қадам» реализуется по четырем направлениям:

1. Полиция. Пожарные. Военные
2. Технические и строительные профессии
3. Сфера услуг. (Торговля, салон красоты)
4. Медицина. Здоровье.

Эти знания играют важную роль в процессе социализации ребенка, они дают понять дошкольнику, как устроено общество, какие задачи оно выполняет, и какие задачи выполняет каждый человек. Вместе с тем, знакомясь с особенностями трудовой деятельности взрослых, у детей дошкольного возраста формируется интерес к трудовой деятельности, положительное отношение к труду.

Подготовка детей к изучению технических наук – это одновременно и обучение, и техническое творчество, что способствует воспитанию активных, увлечённых своим делом людей, обладающих инженерно-конструкторским мышлением. Это, в свою очередь, предполагает системный, комплексный подход к созданию условий развития ранних представлений о мире профессий у детей дошкольного возраста.

Проект «Кітап - алтын сандық»: Современные дети – это больше «зрители», которые хотят воспринимать «красивую картинку». Чтение уходит на второй план, становится неинтересным, ненужным. Книга уже не воспринимается как учебник жизни. Работу над словом необходимо начинать с раннего возраста детей. Дошкольный возраст самый активный для включения ребенка в читательскую деятельность. В рамках реализации «Единой программы воспитания», направления «Детская библиотека», 1 февраля 2024 года распахнула свои двери библиотека ясли-сада «Мирас». Этому событию предшествовала огромная работа.

Сегодня библиотека представляет собой не просто несколько полок или шкафов в уголке методического кабинета. Это отдельный уютный кабинет, с красивыми стеллажами.

Здесь есть как детская художественная литература на казахском, русском, английском языках, так и методическая для педагогов. В день открытия было проведено яркое мероприятие «Жітап алтын сандық», на котором герой казахских сказок Алдар-Косе и Фея Книг подарили детям книгу. Для воспитанников старших и дошкольных групп была проведена увлекательная экскурсия в библиотеку. Ребята с большим восторгом, а кто и затаив дыхание, смотрели на множество книг в красивых переплётках, на замечательно оформленных стеллажах. Такого количества книг дети ещё никогда не видели.

Центральным звеном образовательной системы является педагог. Именно, он совершенствует свои методы работы с детьми, применяет новые разработки в процессе воспитания и обучения, совершенствует приемы преподнесения детям того или иного образовательного материала.

Литература:

1. «Единая программа воспитания» в организациях образования, за исключением высших учебных заведений. 19.09.2023 г. Министерство просвещения РК.
2. Модель развития дошкольного воспитания и обучения: Постановление Правительства от 15 марта 2021 г. № 137. – 2021.
3. Власенко Г.В., Шадрина Е.А. Использование метода моделирования в обучении детей дошкольного возраста. <https://kopilka.edu-eao.ru/ispolzovanie-modelirovaniya-v-obuchenii-detej-doshkolnogo-vozrasta/>
4. Герасименко С.В. Создание модели ранней профориентации дошкольников как одной из форм управления социально-коммуникативным и познавательным развитием. Выпуск №100, апрель 2022. <http://io.nios.ru/articles2/122/10/formirovanie-predposylok-chitatelskoy-gramotnosti-u-doshkolnikov>
5. Гладкова И.Н. Бассейны в детских садах. 2018. http://ybasseyna.ru/vidy/bassejnii_v_detskih_sadah.html
6. Ларионова Л.А., Формирование предпосылок читательской грамотности у дошкольников. Выпуск №104, декабрь 2022. <https://infourok.ru/doklad-na-temu-formirovanie-chitatelskoj-gramotnosti-u-detej-doshkolnogo-vozrasta-5774669.html>
7. Скарга Е. А., Рекомендации по использованию скалодрома в дошкольном учреждении. Сборник игр на скалодроме. 2020. <https://nsportal.ru/detskiy-sad/fizkultura/2020/01/25/skalodrom-v-detskom-sadu>.

УДК 691.33

ВАЖНОСТЬ РАЗВИТИЯ РЕЧЕВОГО ДЫХАНИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА НА ЗАНЯТИЯХ ПО МУЗЫКЕ

Жоламанова Н.К.

(ГККП «Ясли-сад «Мирас», Северо-Казахстанская область)

Речевое дыхание играет фундаментальную роль в развитии ребенка на раннем этапе жизни. Особенно важно обращать внимание на этот аспект во время занятий по музыке, где ребенок активно использует свой голос и дыхание для выражения эмоций и мыслей. В данной статье мы обсудим значимость правильного развития речевого дыхания у детей дошкольного возраста на занятиях по музыке, а также предложим практические советы для специалистов и родителей о том, как помочь малышам улучшить свое дыхание через музыкальные занятия.

Развитие речевого дыхания у детей дошкольного возраста — это ключевой аспект, способствующий не только улучшению вокальных данных, но и общей речевой активности. Музыкальные занятия представляют собой уникальную платформу, где гармонично сочетаются обучение и творчество, что делает их особенно эффективными для формирования речевого дыхания.

Речевое дыхание — это специфический процесс, при котором выдох способствует образованию звуков. Правильное дыхание влияет на четкость артикуляции, выраженность интонаций и тембровую окраску голоса. У детей дошкольного возраста, чьи речевые функции только начинают развиваться, умение контролировать дыхание становится основным условием для успешного освоения речи.

Исследования показывают, что развитие речевого дыхания у детей является ключевым элементом успешного общения и познавательных навыков. Музыкальные занятия предоставляют отличную площадку для развития этого навыка, поскольку они стимулируют не только физическое исполнение песен или музыкальных движений, но и эмоциональное выражение через голос. Важность правильного использования дыхания при пении или произнесении слов не может быть недооценена, и мы с нетерпением поделимся с вами методиками и техниками, которые помогут вашему ребенку раскрыть свой потенциал через музыку.

Одним из таких направлений является дыхательная гимнастика. Её использование в работе педагога позволяет оздоровить детей и снизить заболеваемость.

Пение, мелодекламация, специальные речевые игры способствуют развитию голоса (основой которого является правильное дыхание). Перед пением песен занимаемся дыхательной, артикуляционной гимнастикой, фонетическими и оздоровительными упражнениями для горла и голосовых связок, которые влияют на здоровье часто болеющих детей, а также детей, имеющих речевые нарушения.

Пение – это сложный психофизический процесс, связанный с работой важных систем – дыханием, кровообращением и др. Поэтому важно, чтобы ребёнок при пении чувствовал себя комфортно, пел легко и с удовольствием. Не следует ребенка просить петь громко, это может только навредить. У детей дошкольного возраста голос ещё не сформирован и слаб. Звук детского голоса отличается мягкостью и ограниченностью силы звука.

Дыхание – один из факторов голосообразования. Певческое дыхание требует волевых усилий. Оно состоит из вдоха, задержки дыхания и выдоха. Овладеть навыком певческого дыхания детям помогают упражнения, которые делятся на дыхательные упражнения без звука, звуковые дыхательные упражнения, упражнения под музыку. Эти упражнения способствуют оздоровлению всей дыхательной системы, насыщают ткани кислородом, укрепляют нервную систему. Рекомендуется использовать не более двух упражнений на развитие дыхания.

Музыка предоставляет детям множество возможностей для тренировки речевого дыхания. Во время занятий они учатся правильно контролировать свой вдох и выдох, что особенно важно при пении. Минимизация выдоха во время исполнения песни помогает детям развивать устойчивость голоса, улучшать его диапазон и звучание.

Каждое музыкальное занятие — это возможность для детей развивать речевое дыхание. Песни с разными темпами и ритмами требуют различных дыхательных навыков. Например, исполнение медленной мелодии предполагает большее внимание к длительным выдохам, а быстрые ритмичные песни учат быстрому переключению дыхания. Такие занятия не только увлекательны, но и способствуют лучшему усвоению материала.

На занятиях по музыке можно вводить специальные дыхательные упражнения. Например, педагоги могут предложить детям подуть на мыльные пузыри или вместе «ночевать» с мягкими игрушками, позволяя им двигаться по комнате. Эти игры создают положительное отношение к упражнениям и помогают детям осваивать дыхательные навыки в игровой форме.

Занятия музыкой также оказывают положительное влияние на эмоциональное состояние детей. Развитие речевого дыхания помогает им стать более уверенными в себе, раскрепощенными и готовыми к общению с окружающими. Дети, которые чувствуют себя комфортно при исполнении музыкальных произведений, чаще проявляют активность и интерес к общению.

Развитие речевого дыхания у детей дошкольного возраста на занятиях по музыке — это многогранный процесс, влияющий на формирование не только вокальных навыков, но и общего речевого развития. Интеграция музыкальных занятий и специальных дыхательных практик создает условия для всестороннего развития ребенка, закладывая базу для его будущей успешной коммуникации. Музыка, будучи универсальным языком, способствует не

только гармоничному развитию, но и обогащает внутренний мир маленького человека, открывая перед ним новые горизонты в мире звуков и эмоций.

Влияние речевого дыхания на развитие детей

Речевое дыхание играет ключевую роль в развитии детей дошкольного возраста во время занятий по музыке. Оно способствует формированию правильной постановки голоса и дикции, а также улучшению самоконтроля и концентрации внимания у детей. Благодаря правильному дыханию, дети улучшают свои коммуникативные навыки, становятся более выразительными и уверенными в себе. Поэтому важно уделять особое внимание развитию речевого дыхания на занятиях по музыке, так как это способствует всестороннему развитию ребенка.

Техники развития речевого дыхания у дошкольников

Активное развитие речевого дыхания у детей дошкольного возраста на занятиях по музыке играет ключевую роль в формировании правильной работы дыхательной системы и развитии речи. Для эффективного развития этого навыка используют различные техники. Одной из них является проведение специальных дыхательных упражнений, направленных на контроль вдоха и выдоха, а также на обучение правильному дыханию через нос. Другой важной техникой является использование музыкальных инструментов, специальных игр и песен, которые стимулируют ребенка к правильному дыханию и активному участию в процессе исполнения музыкальных композиций. Такие занятия не только способствуют развитию физического здоровья, но и позитивно сказываются на речевом развитии детей, улучшая их дикцию и выразительность речи. Регулярная практика этих техник на занятиях по музыке способствует гармоничному развитию дыхательной системы и формированию навыков владения голосом, что важно для успешного общения и самовыражения в будущем.

Роль музыкальных занятий в формировании речевого дыхания

Музыкальные занятия играют ключевую роль в формировании речевого дыхания у детей дошкольного возраста. Под влиянием музыки дети непроизвольно регулируют свое дыхание, осознавая его ритм и интонацию. Это способствует развитию правильной техники дыхания, необходимой для четкого и выразительного произношения слов. Разнообразные музыкальные игры и упражнения на занятиях помогают детям осознать важность дыхания при произнесении слов и фраз, что способствует развитию их речевых навыков. Кроме того, взаимодействие с музыкой стимулирует детей к активному участию, повышает качество дыхания и обогащает их речевой опыт. Музыкальные занятия эффективно сочетают в себе обучение и веселье, что делает процесс формирования речевого дыхания увлекательным и доступным для детей.

Практические рекомендации для развития дыхания на музыкальных занятиях

Для эффективного развития речевого дыхания у детей дошкольного возраста на музыкальных занятиях необходимо использовать разнообразные практические методики и рекомендации. Важно проводить игровые упражнения, направленные на контроль выдоха и вдоха, а также на правильное использование дыхательных мышц. Использование артикуляционных упражнений, наподобие произношения звуков или счета на вдох и выдох, способствует тренировке речевого дыхания. Рекомендуется также применять элементы музыкальной импровизации, при которой дети должны подбирать ритм и темп дыхания под музыку. Продуманные музыкальные композиции с переменными темпами и динамикой способствуют развитию способности детей к контролю над дыханием. Важно поощрять детей к участию во всех музыкальных активностях, чтобы они получали опыт и практику в управлении дыханием, что способствует развитию их речевых навыков.

Возможности и преимущества развития речевого дыхания детей дошкольного возраста родителями в домашних условиях

Развитие речевого дыхания у детей дошкольного возраста имеет огромное значение для формирования их речевой активности, выразительности и уверенности в себе. Родители могут сыграть ключевую роль в этом процессе, используя простые и эффективные методы. Рассмотрим возможности и преимущества развития речевого дыхания в домашних условиях.

Развивать речевое дыхание можно с помощью простых домашних упражнений, которые не требуют специальных материалов и могут быть выполнены в любой удобный момент. Например:

Дыхательные упражнения, игра в звуки – эти упражнения легко интегрировать в повседневную жизнь, что делает их доступными для всех родителей.

Регулярная практика речевого дыхания способствует развитию речевой активности у детей. Когда дети учатся правильно контролировать дыхание, они становятся более уверенными в себе и готовы к общению. Родители могут:

Читать вслух: Использование дыхательных упражнений во время чтения книг, где дети могут повторять за взрослыми.

Играем в рифмы и стихи: Использовать рифмованные строки или стихи, что способствует регулированию дыхания и помогает запоминать текст.

Работа над речевым дыханием в комфортной домашней обстановке создает доверительную атмосферу, что способствует эмоциональному развитию ребенка. Родители, занимаясь дыхательными упражнениями, показывают, что им важно развитие ребенка. Это помогает укрепить эмоциональную связь и уверенность.

Игра — это естественный способ обучения для детей. Различные игры с использованием дыхательных упражнений могут сделать процесс обучения увлекательным:

Вдох-выдох с мыльными пузырями: Дети могут учиться контролировать дыхание, стараясь надуть пузырь, при этом восприятие процесса становится игровым.

Дуйте на бумажные кораблики: Участники дуют на маленькие бумажные лодочки, пытаясь переместить их по поверхности воды.

Такие занятия могут значительно повысить интерес детей к развитию речевого дыхания.

Работа с ритмом и музыкой помогает развивать дыхательные навыки. Родители могут использовать песни, которые требуют правильного дыхания:

Пение: Вместе с детьми петь простые песни, акцентируя внимание на паузах для вдоха.

Музыкальные игры: Использовать музыкальные инструменты или включить музыку и танцевать, акцентируя внимание на ритме дыхания.

Важно, чтобы родители внимательно наблюдали за прогрессом детей. Обратная связь создает возможность для выделения успехов и области, требующие дополнительного внимания. В процессе занятий родители могут:

Обсуждать прогресс: Говорить с ребенком о том, как у него получается выполнять задания, что ему нравится или не нравится.

Поощрять: Поддерживать и хвалить ребенка за успехи, что способно повысить его мотивацию.

Развитие речевого дыхания у детей дошкольного возраста в домашних условиях — это доступный и эффективный способ поддержки речевого и эмоционального развития. Родители, активно участвуя в этом процессе, создают позитивную среду, в которой ребенок чувствует себя комфортно и уверенно. Интеграция простых дыхательных упражнений в повседневную жизнь позволяет детям не только улучшить свою речевую активность, но и развить важные навыки, которые будут полезны на протяжении всей жизни.

Оценка эффективности развития речевого дыхания у дошкольников

Для оценки эффективности развития речевого дыхания у дошкольников на занятиях по музыке необходимо использовать специальные методики и инструменты. Одним из ключевых показателей является улучшение контроля над дыханием и увеличение продолжительности фразы при произношении слов и звуков. Для измерения успешности работы с детьми необходимо проводить анализ динамики изменений в дыхании, а также оценивать артикуляционные навыки и четкость произношения. Дополнительно важно учитывать мотивацию и вовлеченность детей в процесс обучения, так как это напрямую влияет на результаты их развития. Комплексный подход к измерению успеха развития

речевого дыхания у дошкольников на занятиях по музыке позволит эффективно оценить достигнутые результаты и корректировать методики обучения в зависимости от индивидуальных потребностей детей.

Литература:

1. Обутверждении государственных общеобязательных стандартов дошкольного воспитания и обучения, начального, основного среднего и общего среднего, технического и профессионального, послесреднего образования Приказ Министра просвещения Республики Казахстан от 3 августа 2022 года № 348.
2. Вокально – хоровая работа в детском саду / М.Ю. Картушина. – Москва, 2010.
3. «Здравствуй!» оздоровительно-развивающая программа / М.Л. Лазарев – Москва, 2004;
4. Логопедия: учебник для студ. дефектол. фак. пед. высш. учеб. заведений. / Под ред. Л.С. Волковой. 5-е изд. М.: Владос, 2008. - 703 с.
5. Семенова К.А., Мастюкова Е.М., Смуглин М.Я. Клинические симптомы дизартрий и общие принципы речевой терапии. // Логопедия. Методическое наследие. В 5 кн. Кн I: Нарушения голоса и звукопроизносительной стороны речи: В 2 ч. Ч. 2.: Ринолалия. Дизартрия.: пособие для логопедов и студ. дефектол. факультетов пед. вузов. / Шаховская С.Н. и др.; под ред. Л.С. Волковой. М.: Владос, 2006. 303 с.
6. Система музыкально-оздоровительной работы в детском саду / О. Арсеновская, Волгоград, 2011;
7. Ткаченко Б.И. Нормальная физиология человека. - 2-е изд. - М.: Медицина, 2005. - 928 с.
8. Федюкович Н.И. Анатомия и физиология человека: Учебное пособие. - Изд. 2-е. - Р-н/Д: Феникс, 2003. - 416 с.

УДК 691.33

РАННЯЯ ПРОФОРИЕНТАЦИЯ В ДЕТСКОМ САДУ: ПЕРВЫЕ ШАГИ К ОСОЗНАННОМУ ВЫБОРУ БУДУЩЕГО

Жоламанова А.К., Саратова К.С., Оспанова Б.К.
(ГККП ясли-сад «Мирас», Северо-Казахстанская область)

В современном мире, где рынок труда динамично меняется, а спектр профессий расширяется с каждым годом, вопрос профессионального самоопределения становится актуальным как никогда. Задумываться о будущем ребенке, о его склонностях и талантах, о том, кем он станет, начинают родители еще до школы. Именно поэтому ранняя профориентация в детском саду приобретает все большее значение. Это не навязывание конкретной профессии, а создание благоприятной среды для развития интересов, способностей и осознания важности труда.

Что такое ранняя профориентация?

В отличие от традиционного понимания профориентации, направленной на подростков и старшеклассников, ранняя профориентация в детском саду не предполагает выбор конкретной профессии. Ее основная цель – это формирование у детей позитивного отношения к миру профессий, обогащение их представлений о многообразии трудовой деятельности, развитие интереса к различным видам занятий и воспитание уважения к труду взрослых.

Это комплексная педагогическая работа, включающая в себя:

Знакомство с миром профессий: дети узнают о различных профессиях через игры, экскурсии, чтение книг, просмотр мультфильмов и тематические занятия.

Развитие познавательного интереса: стимулирование любознательности, расширение кругозора и формирование умения задавать вопросы способствуют активному изучению окружающего мира, включая мир профессий.

Формирование трудовых навыков: участие в различных видах трудовой деятельности (уборка, уход за растениями, создание поделок) воспитывает ответственность, аккуратность и умение доводить начатое дело до конца.

Развитие социальных навыков: работа в команде, умение сотрудничать и общаться с другими детьми и взрослыми важны для будущего профессионального успеха.

Раскрытие творческого потенциала: предоставление детям возможности выражать себя через различные виды творчества (рисование, лепка, конструирование, музыка) способствует развитию воображения и креативности.

Зачем нужна профориентация в детском саду?

Процесс профессионального самоопределения начинается задолго до поступления в школу и, тем более, до выбора высшего учебного заведения. Ранняя профориентация в детском саду играет важную роль в:

Формировании картины мира: дети узнают, что люди занимаются разной работой, и каждая профессия важна и полезна для общества.

Развитии познавательного интереса: узнавая о профессиях, дети начинают интересоваться различными областями знаний, что стимулирует их к обучению и саморазвитию.

Формировании ценностного отношения к труду: дети понимают, что труд – это не только способ заработка, но и возможность приносить пользу другим людям.

Развитии социальных навыков: участвуя в совместных проектах, дети учатся работать в команде, договариваться и помогать друг другу.

Выявлении и развитии способностей: наблюдая за детьми в различных видах деятельности, воспитатели и родители могут заметить их склонности и таланты, что поможет им в дальнейшем развитии.

Формировании позитивного образа будущего: представляя себя в разных профессиях, дети учатся мечтать и ставить перед собой цели.

Формы и методы профориентационной работы в детском саду.

Методы и формы работы по профориентации в детском саду должны быть интересными, доступными и соответствовать возрастным особенностям детей. К основным формам относятся:

Игры: сюжетно-ролевые игры ("Больница", "Магазин", "Строительство"), дидактические игры ("Кому что нужно для работы?", "Найди пару", "Что лишнее?") являются эффективным способом знакомства детей с миром профессий. В процессе игры дети примеряют на себя разные роли, узнают о трудовых обязанностях и необходимых инструментах.

Организованная деятельность: тематическая организованная деятельность и беседы, посвященные различным профессиям, позволяют расширить знания детей о мире труда. Можно использовать презентации, фотографии, видеоролики и другие наглядные материалы.

Экскурсии: посещение местных предприятий, мастерских, магазинов, больниц и других учреждений позволяет детям увидеть труд взрослых своими глазами. Важно подготовить детей к экскурсии и после ее проведения провести беседу и обсудить увиденное.

Чтение художественной литературы: чтение сказок, рассказов и стихов о профессиях помогает детям лучше понять содержание труда и его значение для общества.

Просмотр мультфильмов: существуют мультфильмы, в которых герои представляют различные профессии. Важно выбирать мультфильмы, которые формируют позитивное отношение к труду.

Проектная деятельность: дети могут самостоятельно исследовать какую-либо профессию и представить результаты своего исследования в виде презентации, плаката или мини-спектакля.

Трудовая деятельность: участие в различных видах трудовой деятельности (уборка группы, уход за растениями, изготовление поделок) воспитывает у детей трудолюбие, ответственность и аккуратность.

Встречи с представителями различных профессий: приглашение в детский сад людей разных профессий позволяет детям задать им вопросы и узнать о разных видах деятельности из первых рук.

Творческие мастерские: организация мастер-классов, где дети могут попробовать сделать что-то своими руками, например, испечь печенье или создать поделку.

Организация профориентационной среды в детском саду

Важным условием успешной профориентационной работы является создание в детском саду развивающей предметно-пространственной среды, насыщенной материалами и оборудованием, способствующими развитию интереса к миру профессий. В группе необходимо организовать:

Уголки профессий: Оборудование уголков, посвященных разным профессиям (врач, повар, строитель, парикмахер и т.д.), позволяет детям в игровой форме знакомиться с особенностями той или иной профессии.

Дидактические игры и пособия: Игры, направленные на развитие познавательного интереса к миру профессий.

Художественная литература: Книги, стихи и рассказы о профессиях.

Демонстрационный материал: Плакаты, фотографии, видеоролики, презентации, знакомящие с разными профессиями.

Материалы для изобразительной деятельности и конструирования: Создание рисунков, лепных изделий и конструкций, связанных с миром профессий.

Роль воспитателя и родителей в профориентационной работе

Воспитатель играет ключевую роль в организации профориентационной работы в детском саду. Он должен быть хорошо осведомлен о различных профессиях, уметь заинтересовать детей и создать благоприятную атмосферу для изучения мира труда. Воспитатель разрабатывает и реализует программу профориентационной работы, проводит занятия, игры, экскурсии и другие мероприятия, направленные на развитие интереса детей к профессиям.

Не менее важна и роль родителей в профориентационной работе. Родители могут:

- Рассказывать детям о своей работе: Объяснять, чем они занимаются на работе, какие инструменты и оборудование используют.

- Знакомить детей с профессиями знакомых людей: Рассказывать о работе бабушек, дедушек, друзей и родственников.

- Посещать вместе с детьми музеи и выставки, посвященные различным профессиям.

- Показывать детям фильмы и мультфильмы о профессиях.

- Читать детям книги о профессиях.

- Помогать детям изготавливать поделки и рисунки, связанные с миром профессий.

- Поддерживать интерес детей к различным видам деятельности и помогать им развивать свои способности и таланты.

Проблемы и перспективы ранней профориентации

Несмотря на все преимущества ранней профориентации, существуют определенные проблемы, которые необходимо учитывать при ее реализации:

- Недостаточная методическая обеспеченность: не хватает методических материалов, разработанных специально для детского сада.

- Недостаточная подготовка педагогов: не все воспитатели обладают необходимыми знаниями и навыками для проведения профориентационной работы.

- Стереотипное представление о профессиях: дети часто имеют ограниченное и стереотипное представление о некоторых профессиях (например, врач – только лечит, учитель – только учит).

- Перегрузка программы детского сада: важно найти баланс между профориентационной работой и другими видами деятельности.

Перспективы развития ранней профориентации связаны с:

- Разработкой новых методических материалов и пособий: необходимо создавать интересные и доступные материалы, учитывающие возрастные особенности детей.

- Повышением квалификации педагогов: воспитатели должны постоянно повышать свою квалификацию и узнавать о новых технологиях и методах профориентационной работы.

- Расширением взаимодействия с родителями: необходимо активно привлекать родителей к профориентационной работе и проводить для них консультации и семинары.
- Внедрением новых форм и методов работы: использование интерактивных технологий, компьютерных игр и других современных средств обучения.
- Созданием единой системы профориентации: необходимо создать систему, связывающую детский сад, школу и другие образовательные учреждения, чтобы обеспечить преемственность в процессе профессионального самоопределения.

Заключение

Ранняя профориентация в детском саду – это важный и необходимый процесс, способствующий формированию у детей позитивного отношения к труду, развитию интереса к различным видам деятельности и созданию основы для осознанного выбора профессии в будущем. Правильно организованная профориентационная работа помогает детям раскрыть свои таланты, развить свои способности и подготовиться к успешной жизни в современном мире. Важно помнить, что главная задача ранней профориентации – это не выбор профессии, а формирование у ребенка гармоничной и всесторонне развитой личности, готовой к труду и самореализации. Только совместные усилия педагогов, родителей и общества помогут детям сделать правильный выбор и найти свое место в жизни.

Литература:

1. Афанасьева И. П. Маленькими шагами в большой мир. – СПб: ДЕТСТВО-ПРЕСС, 2005
2. Бочкарёва О.И. Игровая деятельность на занятиях по развитию речи. – Волгоград:, 2008
3. Буре Р.С., Година Г.Н. Учите детей трудиться. – М.: Просвещение, 1983
4. Доронова Т.Н. Играют взрослые и дети. – М.: Линка-Пресс, 2006
5. Кондрашов В.П. Введение дошкольников в мир профессий: Учебно-методическое пособие/В.П.Кондрашов-Балашов: Изд-во «Николаев», 2004.
6. Михайленко Н.Я. Организация сюжетной игры в детском саду: пособие для воспитателя. – М.: Линка-Пресс, 2009
7. Потапова Т.В. Беседы о профессиях с детьми 4-6 лет. – М.: ТЦ Сфера, 2008

УДК 371.322.2

РОЛЬ ЦИФРОВИЗАЦИИ В СОВРЕМЕННОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ

Жолашканова О.К., Максимюк Е.С.
(КТУ «Средняя школа №4», г. Петропавловск)

Цифровизация в образовательной среде Казахстана играет ключевую роль в улучшении качества образования, расширении доступности знаний и подготовке учащихся, студентов, учителей, преподавателей, сотрудников организации образования к требованиям современной экономики. Использование цифровых технологий делает обучение более интерактивным, интересным и эффективным, что способствует повышению качества образования. Цифровые технологии делают образование доступным для всех, независимо от места жительства и физических возможностей. Обучение цифровым навыкам является важным фактором успешной социализации и профессиональной реализации в современном мире [1].

В последние годы Казахстан активно внедряет цифровые технологии, что способствует развитию образовательных процессов на всех уровнях — от дошкольного обучения до высшего образования. Учителя средней школы №4 города Петропавловска активно внедряют цифровые технологии в своей педагогической деятельности.

В нашей школе уже реализовано несколько этапов цифровизации образования. Первый этап был направлен на создание цифровой инфраструктуры, обеспечение компьютерных классов соответствующим оборудованием и программным обеспечением. На втором этапе началось активное использование учителями и школьниками интерактивных

электронных учебников и образовательных ресурсов. В настоящее время в нашей школе реализуется третий этап, который предусматривает развитие дистанционного обучения, обучение цифровым навыкам и внедрение цифровой системы управления образованием, а также внедрение искусственного интеллекта в образовательном пространстве.

Цифровизация образования в средней школе №4 — это многогранный процесс, направленный на модернизацию системы образования с помощью внедрения современных цифровых технологий. Работая учителями цифровой грамотности, на своих уроках новые теоретические знания мы преподносим в формате презентации и видеоматериала. Для этого используем такие сайты, как Canva, Slidesgo, конструктор SUPA, Visme. Теоретические знания закрепляем применением рабочих листов, в которых используем Qr-коды с различными заданиями в игровой форме, часто применяем такие платформы, как LearningApps, Wordwall, Kahoot. Пример использования Qr-кода мы привели в формате рабочего листа для 3 класса по теме: «Оформляем документ», согласно рисунку 1.

Рисунок 1. Qr-код рабочего листа для 3 класса по теме: «Оформляем документ»

В вышесказанном рабочем листе подготовлены разные формы заданий, такие как «вставить пропущенное слово», «соотнести инструменты с их назначениями», «определить верные/неверные утверждения!», задания в игровой форме с использованием платформ LearningApps, Wordwall [2].

LearningApps — это платформа для создания интерактивных упражнений, таких как пазлы, классификации, числовые линии и т.д. Она отличается большим выбором готовых упражнений, которые можно использовать в своей работе. LearningApps помогает развивать у учащихся логическое мышление, внимание и другие важные навыки. Эта платформа особенно эффективна для обучения младших школьников, так как предлагает множество заданий в игровой форме.

Wordwall — это платформа для создания интерактивных учебных ресурсов, таких как игры на сопоставление, викторины, кроссворды и многое другое. Она предлагает широкий выбор шаблонов, которые можно легко настроить под свои нужды. Wordwall позволяет визуализировать учебный материал, делая его более понятным и запоминающимся для учащихся. Эта платформа особенно полезна для запоминания большого объема информации.

Kahoot! — это игровая платформа, которая позволяет создавать викторины, опросы и обсуждения. Ее основное преимущество заключается в том, что она превращает обучение в увлекательное соревнование. Учащиеся отвечают на вопросы на своих мобильных устройствах, а результаты отображаются на экране в режиме реального времени. Идеально подходит для закрепления пройденного материала, проверки знаний и проведения опросов. На последнем уроке в четверти практикуем проверку знаний по текущей четверти, согласно рисунку 2.

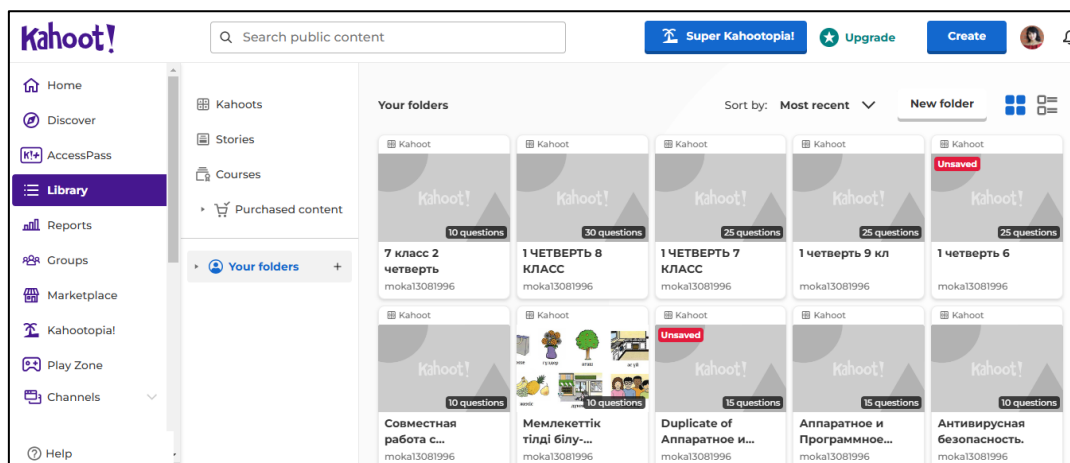

Рисунок 2. Авторская база тестов на платформе «Kahoot!»

Также на рабочем листе продемонстрировано задание практической работы, которая выполняется на персональном компьютере индивидуально каждым учеником.

Дистанционное обучение позволяет получать образование удаленно, что особенно важно и актуально для учеников надомного обучения в нашей школе. Для обеспечения дистанционного обучения используем программу для организации видеоконференции Zoom, так как с помощью данной программы мы можем продемонстрировать новую информацию в формате интерактивной презентации, получить обратную связь от ученика. С целью закрепления нового материала используем Google-формы, в которых создаем [тестовые вопросы](#). Для изучения языка программирования рекомендуем учащимся использовать интерактивную онлайн-платформу Codecademy. Используя данную платформу, можно освоить 12 языков программирования. Таким образом, данная платформа является инструментом мотивации к самостоятельному и более углубленному изучению языков программирования.

Основные аспекты роли цифровизации в образовании учеников КГУ «Средняя школа №4», города Петропавловск:

- доступность образования: цифровизация позволяет улучшить доступность образовательных ресурсов, особенно если ученик по состоянию здоровья переведён на надомное обучение;

- повышение качества образования: интерактивные обучающие платформы и цифровые инструменты помогают учителям разнообразить методы преподавания, а учащимся осваивать материал более эффективно;

- образовательные платформы и ресурсы: в нашем учебном заведении активно применяются цифровые образовательные платформы, такие как «[BilimLand](#)», «[Mektep](#)», а также проводятся онлайн-курсы для учителей.

Платформы для дистанционного обучения, видеоуроки и электронные книги делают образование доступным для большего числа людей, независимо от их местоположения.

Использование искусственного интеллекта, аналитики данных и других технологий позволяет индивидуализировать подход к обучению.

Государственные инициативы направлены на улучшение качества образования через создание платформ и ресурсов, доступных для всех граждан страны. В современном образовательном процессе интерактивные платформы становятся незаменимыми помощниками для педагогов, стремящихся сделать обучение более увлекательным и эффективным. Kahoot!, Wordwall и LearningApps — это лишь некоторые из множества доступных инструментов, которые помогают мне разнообразить учебный процесс и повысить мотивацию учащихся [3].

Благодаря постепенным этапам внедрения цифровизации в образовательный процесс средней школы №4 достигнуты значительные результаты. Наша школа подключена к

высокоскоростному интернету. Активно используются интерактивные электронные учебники и образовательные ресурсы. Развита система дистанционного обучения, которая на сегодняшний день используется при надомном обучении некоторых учеников с связи с их состоянием здоровья. Учащиеся, учителя и администрация школы активно используют цифровые технологии в образовательном процессе.

Важной частью цифровизации является подготовка школьников к освоению цифровых навыков, таких как программирование, работа с большими данными, анализ информации и использование различных технологий. Это способствует формированию у молодежи навыков, востребованных на рынке труда в условиях цифровой экономики [4].

Цифровизация в нашей школе открывает новые возможности для развития образования, но для максимального эффекта необходимо продолжать инвестировать в инфраструктуру, обучать учителей и обеспечивать доступность технологий для всех участников процесса образования.

Цифровизация образования в Казахстане - это важный шаг на пути к созданию современной и эффективной системы образования, которая отвечает потребностям цифрового общества.

Литература:

1. Информационно-коммуникационные технологии. Часть 1. (Учебник). / Дузбаев Н.Т., Дуйсебекова К.С., Молдагулова А.Н., Сатыбалдиева Р.Ж., Сербин В.В., Урмашев Б.А., Ускенбаева Р.К., 1216 Хасенова Г.И., Шыныбеков Д.А. Корниенко В.С. Алматы, 2017.
2. Цифровая грамотность. Учебник для учащихся 3 класса общеобразовательной школы / Р.А. Кадиркулов, А.Д. Рыскулбекова, Н.К. Беристемова. – Алматы: АЛМАТЫКІТАП БАСПАСЫ, 2021. – 132 с.
3. Цифровые технологии в образовании: опыт, проблемы, перспективы. М.: РАО, 2018.
4. Сейдуллаева Г., Жалелова Г., Сапар Г. (2022). Проектирование цифровых образовательных ресурсов средствами цифровых технологий. «Вестник НАН РК», (5), 138–149.

УДК 376.3

АУТИЗМ СПЕКТІРІНІҢ БҰЗЫЛЫСЫ БАР БАЛАЛАРДЫ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ОҚЫТУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Жуматаева Ж. Ж., Алпысбаева М.Б.

*(М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті,
Қарағанды Қазтұтынуодағы университеті)*

Аутизм спектрінің бұзылысы (АСБ) қазірге кезде қарым-қатынас бұзылысы ретінде маңыздылығы артып отырған мәселелердің бірі. Оның басты себебі ол адамдардың қарым-қатынасты орнату, түсіну және өз ойын жеткізу қабілеттеріне тікелей әсер етеді. Бұл мәселенің жіті назарға алынуы осы бұзылыстың кең таралуымен және оны ерте диагностикалаудың көбеюімен де байланысты.

Жалпы дүние жүзінде және Қазақстанда аутизм спектрінің бұзылуының таралуы жылдан жылға өсуде. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының мәліметтері бойынша, дүние жүзіндегі балалардың шамамен 1%-ның аутизмі бар, дегенмен диагностика мен хабардарлық деңгейіндегі айырмашылықтарға байланысты көрсеткіштер аймақтар арасында айтарлықтай өзгеруі мүмкін. АҚШ-та аутизм спектрінің бұзылуы 36 баланың ішінде 1 балада тіркелгені жарияланып, ұлдарда қыздарға қарағанда орта есеппен 3,8 есе жиі кездесетіндігі анықталды. Ал елімізде психологиялық-медициналық-педагогикалық консультацияның статистикалық деректеріне сәйкес 2022 жылы аутизм спектрінің бұзылысы 12 087 балада расталды. Олардың ішінде ерте балалар аутизмі 1052 балада, 3 жастан 5 жасқа дейінгі балаларда – 4331, ал 6 жастан 18 жасқа дейінгі балаларда – 6704 құрайды. Бұл құбылыстың негізгі себебі қолайсыз орта, генетикалық факторлардың әсері, т.б. АСБ бар балаларға практикалық психологиялық-педагогикалық көмек көрсету аспектісінде кешенді көмекті,

білім беруді және балалар мен жасөспірімдерді сүйемелдеуді жүзеге асыру мәселелері бүгінгі арнайы білім беру саласындығы өзекті мәселелердің бірі.

Аутизмді бар балаларды инклюзиялау адам құқықтарын сақтауымен тікелей байланысты, ол Адам құқықтарының жалпыға ортақ декларациясы мен БҰҰ-ның Бала құқықтары туралы конвенциясында бекітілген. Әрбір бала, оның ерекшеліктеріне қарамастан, білім алуға, қоғам өміріне қатысуға және оның қадір-қасиетіне құрмет көрсетуге құқылы. Аутизмді бар балаларды білім беру жүйесінен шығарып тастау – осы құқықтарды бұзып, әлеуметтік теңсіздік пен кемсітушілікті күшейтеді. Инклюзия – бұл барлық адамдар үшін ресурстар мен мүмкіндіктерге тең қолжетімділікті қамтамасыз ететін әлеуметтік әділеттілікке жасалған қадам.

Аутизмді бар балаларды инклюзиялау мәселесін елемеу қоғам үшін маңызды әлеуметтік және экономикалық салдарға әкелуі мүмкін. Мысалы, кемсітушілік пен әлеуметтік оқшауланудың күшеюі ондай балалардың оқшауланған күйде қалып, қоғам өміріне толыққанды қатысу мүмкіндігінен айырады. Бұл мәдени кедергілердің туындауына және стереотиптердің күшеюіне әкеледі. Тиісті білім мен қолдауға ие болмаған аутизмді бар балалар өз әлеуетін толық аша алмайды, бұл олардың ғылым, өнер, технология сияқты әртүрлі салаларға қосатын үлесінен қоғамды айырады. Сонымен қатар, аутизмді бар балаларға ерте диагностика мен білім беру қолдауының болмауы, ересек өмірде ұзақ мерзімді оңалту шараларын қажет етеді. Бұл әлеуметтік және медициналық қызметтерге жүктемені арттырып, экономикалық шығындарға әкеледі. Нәтижесінде ерекше қажеттіліктері бар адамдарды қоғамға интеграциялай алмау әлеуметтік топтар арасында поляризацияны күшейтеді, сенімсіздік пен өзара шеттетуге әкеліп әлеуметтік шиеленістерді тудырады. Ал инклюзивті білім беру барлығына тең мүмкіндіктер жасай отыра, кемсітушілікті азайтады және әр адам өз әлеуетін аша алатын үйлесімді қоғам құруға ықпал етеді.

Қазіргі кезде психологиялық-педагогикалық әдебиеттерде «аутизм», «аутизм спектрінің бұзылысы» және «аутизм спектрі» ұғымдары қатар қолданылады.

Аутизм – бұл әлеуметтік өзара әрекеттесу, қарым-қатынас, мінез-құлық бұзылыстарымен және шектеулі қызығушылықтармен немесе әрекеттермен сипатталатын нейродаму. Бұрын «аутизм» термині бұл бұзылысты сипаттау үшін жиі қолданылған, бірақ АСБ ұғымының пайда болуымен ол кең спектрдің бір бөлігіне айналды.

Аутизм спектрінің бұзылысы – бұл классикалық аутизмді, Аспергер синдромын, атипті аутизмді және т.б. қоса алғанда, бұзылулардың бірнеше түрін біріктіретін кең термин.

Аутизм спектрі – бұл АСБ үшін балама термин, сонымен қатар аутизм бұзылыстары бар адамдарда әртүрлі белгілер мен жұмыс деңгейлерін көрсетеді, аутизмнің әртүрлі адамдарда қалай көрінетінін сипаттау үшін қолданылады. Осылайша, аутизм аутизм белгілері бар адамдарда симптомдар мен функционалдық ерекшеліктердің кең ауқымын қамтитын АСБ немесе аутизм спектрінің бөлігі болып табылады.

Медициналық әдебиеттерде аутизм ұғымына келесідей анықтама берілген: «Аутизм (аутизм спектрінің бұзылуы, АСБ) — әлеуметтік өзара әрекеттесудегі, ауызша және вербалды емес қарым - қатынастағы қиындықтармен, сондай-ақ қайталанатын мінез-құлықтың болуымен, шектеулі қызығушылықтармен, сенсорлық тітіркендіргіштерге гипер-немесе гипосезімталдықпен, сондай-ақ бір-біріне деген табандылықпен немесе тәртіпті қатаң сақтаумен сипатталатын жүйке жүйесінің дамуының бұзылуы».

Педагогикалық сөздіктерде «Аутизм – аутистикалық ойлау аффективті қажеттіліктерге бағынатын, оның ерікті ұйымы бұзылған байланыстарды бұзудың, шындықтан өз тәжірибесі әлеміне кетудің экстремалды формалары».

Қазіргі уақытта көптеген елдер «балалар аутизмі» терминін қолданады, және диагноз қою кезінде аурулардың халықаралық жіктелуінің 10-қайта қарауындағы (МКБ-10) диагностикалық критерийлерін қолданады. Сонымен қатар, аутизм спектрі бұзылыстарының диагностикасы МКБ-11, DBS-5 және МКФ жүйелері әртүрлі аспектілерде қолданылады.

Мысалы, МКБ-10– Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының (ДДҰ) аурулар мен медициналық жағдайлардың халықаралық классификациясында аутизм спектрі бұзылыстары «Психикалық және мінез-құлық бұзылыстары» категориясына жатқызылған. Аутизм спектрі бұзылыстарының диагностикасы үшін бірнеше маңызды классификация бар. Олардың ішінде аутизмнің әртүрлі түрлері көрсетілген, және олар төмендегідей анықталған.

Аутизм спектрі бұзылыстары МКБ-10 жүйесінде F84 кодымен белгіленеді. Бұл категорияның ішіндегі бірнеше тармақтар бар:

- F84.0 – Аутизм спектрі бұзылысы (аутизм). Бұл аутизмнің классикалық формасы, онда балаларда тілді дамыту мен әлеуметтік өзара әрекеттесу саласында маңызды бұзылыстар байқалады. Белгілер әдетте өмірдің алғашқы үш жылында көрінеді және адамдармен қарым-қатынас жасау қиындықтары, тілдік дамудың тежелуі және шектеулі, қайталанатын мінез-құлықтармен сипатталады.

- F84.1 – Ретт синдромы. Бұл генетикалық ауытқу болып табылады, балаларда алғашқы даму кезеңінде қалыпты дамуға тән белгілер байқалады, бірақ кейіннен моторлы дағдылардың жоғалуы, тілдің дамуының тежелуі, және әлеуметтік қарым-қатынастағы қиындықтар байқалады.

- F84.2 – Атипикалық аутизм. Бұл аутизмнің белгілері тән болғанымен, классикалық аутизмге тән барлық белгілер жоқ. Атипикалық аутизмдегі балаларда әлеуметтік өзара әрекеттесуде қиындықтар бар, бірақ тілді дамыту мен мінез-құлыққа қатысты ерекшеліктер әртүрлі.

- F84.3 – Asperger синдромы. Бұл аутизмнің бір түрі болып табылады, мұнда балалар әлеуметтік қарым-қатынас жасауда және тілдік дағдыларда қиындықтарға тап болады, бірақ интеллектінің қалыпты немесе жоғары деңгейі сақталады. Кейбір белгілер мен мінез-құлықтары бар, бірақ аутизмнің классикалық белгілері жоқ.

- F84.4 – Балалардың дамуындағы бұзылулар (необъяснимые). Бұл категория басқа психикалық бұзылыстармен салыстырғанда нақты себептерге байланысты анықталмаған бұзылыстарды қамтиды.

- F84.5 – Дамуында қиындықтар мен психикалық бұзылыстар (басқа да жағдайлар). Бұл категория басқа ерекше психикалық бұзылыстарды білдіреді, аутизммен байланысты емес қосымша диагноздарды қамтуы мүмкін.

ҚР Білім және ғылым министрлігінің (атап айтқанда, психологиялық-медициналық-педагогикалық консультация қызметінің) деректері бойынша 2020 жылы аутизмге 3 820 бала диагноз қойылған, алайда тағы бір дереккөз ҚР БҒМ деректері бойынша аутизмі бар 6 771 бала барын, ал бейресми деректер бойынша аутизмі бар балалардың саны 30 мыңнан асатынын хабарлайды. Мұндай ресми дереккөздердегі мәліметтер айырмашылығы тиісті ведомстволардың жұмысындағы байланыстың әлсіздігін көрсетеді.

Әлемде және Қазақстанда аутизм спектрінің бұзылысы бар балаларды қолдаумен, зерттеумен және мониторингпен айналысатын көптеген ұйымдар бар. Бұл құрылымдар инклюзивті қоғам құруға бағытталған, барлық балаларға тең білім алу және әлеуметтік бейімделу мүмкіндіктерін қамтамасыз етеді. Ондай халықаралық ұйымдарға Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы (ДДСҰ), аутизм туралы қоғамның хабардарлығын арттырумен, зерттеулерді қаржыландырумен және аутизмді диагностикалау, емдеу және әлеуметтік интеграция бағдарламаларын әзірлеумен айналысатын «Autism Speaks» ұйымы, UNICEF БҰҰ Балалар қоры, Ауруларды бақылау және алдын алу орталықтары (CDC, АҚШ) жатады.

Ал елімізде АСБ бар балалар мен олардың отбасыларына қолдау көрсететін «Асыл Мирас» қоры жұмыс жүргізуде. Қор инклюзивті білім беру бағдарламаларын енгізеді, зерттеулер жүргізеді және ерекше балалармен жұмыс істейтін мамандарды оқытады. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының Денсаулық сақтау министрлігі, Ұлттық түзету педагогикасы ғылыми-практикалық орталығы АСБ бар балалардың таралуын бақылау, ерте диагностикалау, оқыту және оңалту әдістемелерін әзірлеу сияқты жұмыстармен айналысса, Қазақстандық университеттер мен зерттеу орталықтары АСБ саласында ғылыми зерттеулер жүргізіп, халықаралық тәсілдерді бейімдеп, ұлттық стратегияларды әзірлеуде. Бұл ұйымдар

АСБ бар балалардың білім алуына және әлеуметтік интеграциясына қолжетімділікті қамтамасыз етуде, қоғамның хабардарлығын арттыруда және отбасыларға қолдау көрсетуде маңызды рөл атқарады.

Аутизм адамдардың басқаларды қалай қабылдайтынына және олармен қарым-қатынасына, сондай-ақ қоршаған ортамен қарым-қатынасына әсер етеді. Аутизм белгілерін әдетте ерте балалық шақта байқауға болады. Аутизм адамның басқа адамдармен қарым-қатынас жасау қабілетіне әсер ететін белгілі бір мінез-құлық жиынтығымен анықталады. Аутизм көп жағдайда жалпы мінез-құлықтарға моториканың нашарлығы, қайталанатын мінез-құлық, сөйлеудің кешігуі, ойлаудың қиындауы, қызығушылықтардың төмендігі және әлеуметтік өзара әрекеттесу мен қарым-қатынастағы бұзылулармен сипатталады (мысалы, әлеуметтік белгілерді тану қабілетінің төмендеуі).

Аутизмнің негізгі белгілері:

- *Көзбен (визуалды) байланыс орнатуыдың болмауы.* Аутизмі бар балалар көзбен байланыс жасаудан қашқақтайды, және оның екі негізгі себебі бар. Біріншіден, АСБ бар бала адамның бетінен келіп түсетін ақпаратты өңдеу қиындығынан туындаған сенсорлық шамадан тыс жүктемені сезінуі мүмкін. Мимика, адамның көзқарасы және беттегі басқа да өзгерістер сенсорлық интеграциясы бұзылған балалар үшін шектен тыс күрделі ақпарат ағынын білдіреді. Бұл шамадан тыс жүктеме жарық сәулесінің әсерінен туындаған ыңғайсыздық пен бағдарсыздануға ұқсас. Екіншіден, АСБ бар балаларда эмоционалды ақпаратты өңдеудегі қиындықтармен байланысты. Физиологиялық тұрғыдан көзбен байланыс орнатылып, сенсорлық шамадан тыс жүктемені тудырмаса да, аутизмі бар бала үшін алынған сигналдарды түсіну және өңдеу күрделі міндет болып қала бермек.

- *Сөйлеу тілінің дамуының бұзылысы.* Сөйлеу тілінің дамуының бұзылысы – аутизмі бар балаларда жиі кездесетін ерекшелік. Бұл бұзылыс әртүрлі түрде көрінуі мүмкін: кейбір балалар мүлде сөйлемейді мүмкін, ал кейбіреулері ерекше сөйлеу үлгілерін қалыптастырады. Бұзылыстардың негізгі түрлері: сөйлеудің кешігуі, эхолалия (естіген сөздерді қайталау), сөздерді дұрыс қолданбау немесе әлеуметтік жағдайға сай сөйлемдерді қолдану қиындықтары. Сонымен қатар, аутизм спектріндегі балалардың сөйлеуінде монотонды интонация, ерекше ырғақ немесе түсініксіз тілдік құрылымдар байқалуы мүмкін.

- *Қарым-қатынастағы қиындықтар.* Аутизмі бар балалар көбінесе ауызша және вербалды емес қарым-қатынас саласында қиындықтарға тап болады. Бұл қиындықтар мимика, ым-ишара және интонация сияқты вербалды емес белгілерді жеткіліксіз түсіндірумен, диалогта кері байланыстың болмауымен немесе оның біржақтылығымен көрінуі мүмкін. Сонымен қатар қарым-қатынасты бастаудағы және сақтаудағы қиындықтар (әсіресе жеке қызығушылық тудырмайтын тақырыптар бойынша) түрінде де болады. Нәтижесінде, басқалармен өзара әрекеттесу қиынға соғады, және бұл қиындық әлеуметтік оқшаулануға әкелуі мүмкін.

- *Мінез-құлықтағы стереотиптілік және деструктивтілік.* Аутизмі бар балалардағы стереотипті мінез-құлық ең жиі байқалатын элемент. Ол қол соғу, тербелу, заттарды бұрау немесе сол сөздерді қайталау сияқты әрекеттермен көрініс табады. Бұлар балаға аландаушылықты азайтуға немесе зейінін шоғырландыруға көмектеседі, бірақ қоршаған әлемге бейімделуді қиындатады. Ал деструктивтілік көбінесе бала өз эмоцияларын, қажеттіліктерін білдіре алмағаннан немесе тітіркендіргіштердің шамадан тыс жүктемесін жеңе алмағаннан туындайды. Бұл өзін тістеу, ұру, агрессия, айқайлау сынды әрекеттермен көрініс табады.

Аутизмнің пайда болуының нақты себептері анықталған жоқ, бірақ ерте диагноз нәтижелерді жақсартудың негізі болып табылады. Аутизмнің нақты емі болмаса да, оның белгілерімен түзету жұмыстарын жасауға болады. Аутизм деңгейі ең төмен елдер Еуропаның дамыған елдері.

Қазақстан мен басқа ТМД елдеріндегі инклюзивті практикалар біртіндеп дамып келеді, олар ерекше білім беру қажеттілігі бар балалар үшін тең құқықтар мен мүмкіндіктерге бағытталған. Елімізде заңнамалық деңгейде ерекше қажеттіліктері бар

балаларды жалпы білім беру мекемелеріне интеграциялау қолдау табуда, сондай-ақ мұғалімдер мен мамандарды даярлау бағдарламалары да бар. Олардың бірі – «Қазақстандағы инклюзивті білім беру» жобасы, мұнда бейімделген оқу бағдарламалары мен арнайы орталықтар қарастырылған.

Көршілес Ресейде де инклюзивті білім беру заң жүзінде қолдау тапқан. Олардың бірі – «Инклюзивная школа» бағдарламасы, бұл бағдарлама ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды жалпы мектептерге интеграциялауға бағытталған, сонымен қатар педагогтер үшін арнайы оқулықтар мен курстар әзірленуде.

Беларусьте де ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларға арналған жобалар белсенді түрде дамып жатыр, мысалы, инклюзивті лагерьлер мен мәдени бастамалар. Заңнамалық және әлеуметтік саясат ерекше қажеттіліктері бар адамдарды қоғамдық өмірге интеграциялауға бағытталған.

Өзбекстанда соңғы жылдары инклюзивті практикаларға қызығушылық артып келеді, әсіресе білім беру саласында. Елде арнайы оқу орындары мен педагогтерді даярлау курстары құрылуда.

Бұл елдердегі жетістіктер білім беру стандарттарын жақсарту, инклюзивті кеңістіктерді құру және ақпараттық қолжетімділікке байланысты болса да, мамандарды даярлау мен ресурстардың шектеулі болу сияқты мәселелер әлі де бар.

Қазақстанда аутизм спектріндегі бұзылыстары бар балаларды инклюзивті түрде оқыту бірнеше мәселе мен қиындықтарға тап болып отыр. Оның басты себептерінің бірі – педагогтар мен мамандардың жеткіліксіз дайындығы, бұл балалармен жұмыс істеуге қажетті білікті кадрлардың тапшылығына әкеледі. Сонымен қатар, елімізде аутизмге бейімделген арнайы оқу бағдарламалары мен әдістемелердің жетіспеушілігі байқалады, ал диагностика мен ерте араласу мүмкіндіктері, әсіресе шалғай аудандарда, шектеулі. Әлеуметтік және мәдени стереотиптер де маңызды кедергі болып табылады, өйткені бұл балаларды стигматизациялау мен оқшаулауға әкеледі. Ата-аналар жиі дискриминацияға тап болып, балаларды қалай қолдау керектігі туралы ақпараттың жетіспеушілігіне ұшырайды. Инклюзивті білім беру инфрақұрылымы да дамымаған: білім беру мекемелері аутизмді бар балаларды толыққанды қабылдауға дайын емес, бұл балаларға физикалық және ұйымдастыру кедергілерін тудырады. Сондай-ақ, мемлекеттік және жеке ұйымдар арасында үйлестірудің жоқтығы қызметтерді бөлшектеп, үйлеспеушілікке әкеледі. Қаржылық ресурстардың жетіспеушілігі де инклюзивті білім беру, мамандарды даярлау және қажетті жағдайларды жасау үшін шектеулер туғызады. Бұл мәселелерді шешу үшін мамандарды даярлауды жетілдіру, диагностикалық және реабилитациялық қызметтерді кеңейту, инклюзивті инфрақұрылымды дамыту және қоғамды АСБ балалардың қажеттіліктері туралы ақпараттандыруды қамтитын кешенді тәсіл қажет.

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2024 жылғы Жолдауында ерекше білім беруді қажет ететін балаларға қолдау көрсету мәселесі жан-жақты қамтылды. Ол инклюзивті білім беру сапасын арттыру үшін мектептерде және балабақшаларда арнайы бағдарламалар енгізу мен қажетті ресурстармен қамтамасыз ету қажеттігін атап өтті. Бұл бастама балалардың білім алуға бірдей мүмкіндікке ие болуын қамтамасыз етіп, олар үшін қолайлы жағдай жасауға бағытталған.

Президент ЕБҚБ балалардың білім алуына инклюзивті қолжетімділікті жақсарту және арнайы қажеттіліктерді ескере отырып, педагогикалық қызметкерлерді даярлауды жақсарту қажеттігін атап өтті. Осы арқылы инклюзивті білім беру саласында жоғары деңгейде білім беру ортасын құру және балаларды жан-жақты дамытуға қолдау көрсету көзделіп отыр. Мемлекет инклюзивті білім беру инфрақұрылымын дамыту арқылы ерекше балаларды білім беру жүйесіне тарту және оларды қоғамға бейімдеуге көмектесуді көздейді. Бұл бағытта арнайы оқыту бағдарламаларын әзірлеу, арнайы педагогтар мен психологтарды дайындау маңызды шаралар ретінде белгіленді.

Осыған орай Қазақстанда инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс істеу үшін педагогтерді даярлау бойынша айтарлықтай күш-жігер жұмсалуда. Осы саладағы

педагогтердің құзыреттерін дамытуға бағытталған біліктілікті арттырудың мамандандырылған бағдарламалары мен оқу курстарын әзірлеу және енгізу жүргізілуде. «Инклюзивті білім беру: заманауи тәсілдер мен технологиялар» бағдарламасы білім беру ұйымдарының педагогтерін оқытуға арналған және инклюзивті білім берудің өзекті мәселелерін және ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеудің заманауи әдістерін қамтиды. Сорос-Қазақстан Қорының қаржылық қолдауымен «Барлығына арналған мектеп» Қоғамдық Білім беру қоры әзірлеген «инклюзивті оқыту» курсы инклюзивті білім берудің нормативтік-құқықтық негізіне, білім берудегі әмбебап дизайнға, ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды қолдауға және инклюзивті білім беру ортасын құруға арналған модульдерді қамтиды. Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінде Инклюзивті білім беру жағдайында ЕБҚБ балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу және қолдау үшін мамандар даярлауға бағытталған «Арнайы педагогика және инклюзивті практика» білім беру бағдарламасы ұсынылады. Сондай-ақ, арнайы педагогтарды инклюзивті бағдарланған даярлауға бағытталған зерттеулер жүргізілуде, оған инклюзивті ұйымдардың қажеттіліктерін талдау және студенттердің осындай жағдайларда жұмысқа дайындығын бағалау кіреді. Бұл бастамалар Қазақстанның инклюзивті білім беру кеңістігінде тиімді жұмыс істеу үшін педагогтерді сапалы даярлауды қамтамасыз етуге ұмтылысын айғақтайды.

Инклюзивті білім беру жүйесі аутизмі бар балаларды қоғамға бейімдеуге және сапалы білім беруге көмектеседі. Бұл жүйе ерекше қажеттіліктері бар балаларды типтік балалармен бірге оқытуды қамтиды, осылайша олардың әлеуметтенуіне, қарым-қатынас дағдыларын дамытуына және өзін-өзі қабылдауына ықпал етеді.

Инклюзивті білім беру жүйесі АСБ бар балалармен жұмыста келесідей мүмкіндіктер береді:

- *Қоғамға бейімделу:* Инклюзивті білім беру аутизмі бар балаларға басқалармен өзара әрекеттесуді үйренуге, достық орнатуға және өздерін қоғамның бір бөлігі ретінде сезінуге көмектеседі. Зерттеулер көрсеткендей, аутизм спектріндегі балалар бір ортада бола отырып, типтік балалардың мінез-құлқын бақылап, үйренуге мүмкіндік алады.

- *Оқу процесін қолдау:* Аутизмі бар балаларға арналған арнайы педагогикалық әдістемелер мен көмекші құралдар (мысалы, визуалдық кестелер, жеке жоспарлар) олардың оқу материалын түсінуіне және тапсырмаларды орындауға көмектеседі. Сонымен қатар, инклюзивті орта олардың академиялық әлеуетін толық ашуға ықпал етеді.

- *Әлеуметтік дағдыларды дамыту:* Инклюзивті сыныпта аутизм спектріндегі балалар басқа балалармен қарым-қатынас жасауды, эмоцияларды тануды және кезекпен сөйлеу сияқты әлеуметтік дағдыларды дамытады. Мұндай тәжірибе балаларға болашақта қоғаммен өзара әрекеттесуді жеңілдетеді және әлеуметтенуге көмектеседі.

Инклюзивті білім беру жүйесі аутизмі бар балаларға білім беру саласында тең мүмкіндіктер ұсына отырып, олардың қоғамда өз орнын табуына көмектесетін маңызды құралдардың бірі болып табылады.

АСБ балаларға бұл жүйе бірқатар артықшылықтар береді. Біріншіден, инклюзивті орта балалардың өзін-өзі бағалауын арттырады, өйткені олар басқа балалармен бірге оқып, қоғамның толыққанды мүшесі ретінде сезінеді, бұл олардың сенімділігін жоғарылатады. Екіншіден, аутизмі бар балалардың танымдық және эмоционалдық дамуы қолдау табады, өйткені әртүрлі оқу тапсырмалары оларды зейінін шоғырландыруға, тапсырмаларды орындауға және танымдық дағдыларын дамытуға ықпал етеді, ал басқа балалардың мінез-құлқын бақылау арқылы эмоционалдық даму да жетіледі. Үшіншіден, инклюзивті орта тұлғааралық дағдыларды жетілдіруге мүмкіндік береді, мысалы, жеке тұлғалық қарым-қатынас, топтық жұмыс және вербалды емес коммуникация дағдылары, бұл балалардың қоғаммен өзара әрекеттесуін оңтайландырады. Сонымен қатар, арнайы педагогикалық қолдау балалардың жеке қажеттіліктеріне сәйкес көмекші педагогтар мен ресурстарды ұсыну арқылы оқу процесін жеңілдетеді және материалды меңгеруді жақсартады.

Қорытындылай келе, Қазақстандағы аутизм спектрінің бұзылыстары бар балаларды инклюзивті білім берумен қамту мәселесін талдау бұл тек әлеуметтік әділеттілік мәселесі емес, сонымен қатар инклюзивті қоғамды дамыту үшін қажетті шарт екенін көрсетті. Инклюзия АСБ бар балаларға сапалы білім алуға, әлеуметтік дағдыларды дамытуға және қоғамға бейімделуге мүмкіндік береді, осылайша олардың толыққанды дамуына ықпал етеді. Нағыз инклюзияны жүзеге асыру үшін қазіргі уақытта бар кедергілер мен проблемаларды еңсеру қажет: білікті мамандардың жетіспеушілігі, қажетті ресурстар мен бейімделулердің жоқтығы, сондай-ақ қоғамдағы стереотиптер. Осы мәселелерді шешу үшін біз мынадай ұсыныстар жасаймыз: мамандарды даярлауды күшейту, жеке білім беру бағдарламаларын енгізу, қажетті ресурстар мен технологиялармен қамтамасыз ету үшін қаржыландыруды арттыру, қоғаммен ақпараттық жұмыс жүргізу арқылы стереотиптер мен алдын ала пайымдауларды жеңу. Бұл шараларды қабылдағаннан кейін ғана біз әрбір балаға, оның даму ерекшеліктеріне қарамастан, өзін-өзі жүзеге асыру үшін тең мүмкіндіктер беретін шын мәніндегі инклюзивті білімді қамтамасыз ете аламыз.

Әдебиет:

1. Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы – 2024. Толық мәтін <https://kaz.zakon.kz/kogam-tynysy/6048484-asymzhomart-toaevty-azastan-khalyna-zholdauy--2024-toly-mtn.html>
2. Формирование речи у детей с аутизмом: рекомендации для специалистов и родителей. – М.: ТЦ Сфера, 2024. – 64с. С.Ю.Танцюра, И.Н.Кайдан
3. Autism speaks. Autism statistics and facts <https://www.autismspeaks.org/autism-statistics-asd>
4. Доклад UNICEF об инклюзивном образовании; <https://www.unicef.org>
5. Современное состояние организации образовательного процесса детей с расстройствами аутистического спектра // Международный журнал экспериментального образования. – 2021. – № 3. – С. 71-75;
6. Психолого-педагогическое сопровождение родителей, воспитывающих детей с детским аутизмом: методические рекомендации/сост. Джангельдинова З.Б., Баймуханова М.Е. - Алматы, 2015.- 86 с.
7. МКБ-10 толық нұсқасы мен анықтамалары: <https://www.who.int/classifications/icd/en/>
8. Инклюзивті білім. Қазақстанда «ерекше» балалар қалай білім алады? https://baq.kz/inklyuzivti-bilim-kazakstanda-erekshe-balalar-kalay-bilim-alady_244410/

УДК 37.022

АРТ-ТЕРАПИЯ КАК СРЕДСТВО КОРРЕКЦИИ И РАЗВИТИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ

Ивлева Н.Д.

(СКУ им. М. Козыбаева, г. Петропавловск)

В последние годы значительные изменения в социально-экономической сфере страны способствуют пересмотру подходов к образованию и социализации детей, особенно в рамках инклюзивного обучения. Создание условий, в которых каждый ребенок, независимо от своих индивидуальных особенностей, может полноценно обучаться, становится одной из ключевых задач современной педагогики. Инклюзивное образование направлено на интеграцию детей с особыми образовательными потребностями (ООП) в общеобразовательную среду, что требует адаптации методик обучения, формирования толерантного отношения среди сверстников и создания комфортной образовательной среды.

В Республике Казахстан на государственном уровне инклюзивное образование развивается в соответствии с рядом нормативных документов, таких как Закон Республики Казахстан «Об образовании» и Закон «О социальной и медико-педагогической коррекционной поддержке детей с ограниченными возможностями». Эти документы подчеркивают важность доступности образования, социальной адаптации детей с ООП и внедрения эффективных педагогических стратегий, способствующих их интеграции в общество.

Важной задачей становится поиск методов и технологий, которые позволят сделать образовательный процесс доступным и эффективным для всех учащихся. Современные педагогические подходы направлены на создание среды, в которой каждый ребенок чувствует себя комфортно, может выражать себя и развивать свои способности. В младшем школьном возрасте особенно важно использовать методики, которые способствуют вовлечению детей в процесс обучения, развитию их эмоционального интеллекта и коммуникативных навыков, а также помогают справляться с эмоциональными трудностями и адаптироваться в коллективе.

Воздействие на социальную адаптацию, эмоциональное благополучие и развитие коммуникативных навыков у младших школьников с ООП требует оригинальных подходов, одним из которых является арт-терапия. В этот период дети еще не обладают достаточным уровнем вербальных навыков для осознанного выражения своих эмоций и переживаний, поэтому искусство становится для них естественным и эффективным способом самовыражения. Арт-терапия позволяет младшим школьникам с ООП лучше понимать свои чувства, учиться взаимодействовать с окружающими, а также снижать тревожность и повышать уверенность в себе.

Впервые в научной среде термин «арт-терапия», предложенный А. Хиллом в буквальном переводе обозначил себя как терапию искусством. Арт-терапия (art-искусство, therapy-терапия, лечение) в буквальном переводе трактуется как «терапия искусством» и в общем виде означает специализированную форму терапии, основой которой является искусство и творческая деятельность. Первоначально, арт-терапия обозначала себя в качестве клинической терапии в Западной Европе и США в 1940-е годы, основываясь на процессах психокоррекционной работы в лечебницах. Выявляя положительные аспекты воздействия на человека, направления арт-терапии расширили свои границы, и с 1960-х годов она начала использоваться не только в психокоррекции с пациентами психиатрических клиник, но и в социальных службах и педагогике [1].

Г.А.Касен и А.Б.Айтбаев рассматривают арт-терапию в качестве психотерапевтической деятельности, использующей возможности визуального искусства: живописи, графики, скульптуры, дизайна, кинематографа, видео-арт, компьютерного творчества, способствующих достижению положительных изменений на пути развития личности [2].

Коррекционное воздействие арт-терапии имеет практическую значимость, поскольку позволяет развивать внимание к своим чувствам и переживаниям в процессе творчества. Высвобождение негативных эмоций, нейтрализация внутренних противоречий, гармонизация личности, организация контроля над своими действиями, получение коммуникативных навыков с помощью творческого аспекта позволяет с максимальной эффективностью помочь школьнику. Арт-терапия как способ работы с младшими школьниками с ООП, способствует установлению контакта, необходимого для эмоциональной поддержки и коррекции поведения младших школьников.

Распространение положительных влияний на человека посредством арт-терапевтических практик, дали толчок на развитие смежных областей, базирующихся на искусстве. Начиная с конца XX века, педагогическая деятельность к своему арсеналу начала приобщать направления арт-терапии, подстраивая их под образовательный процесс. Но в системе образования, применение терапевтических воздействий противоречило образовательным и воспитательным принципам. Разветвление практик арт-терапии на две составляющие: «арт-терапию» и «арт-педагогика», произошло после выхода в свет работы Ю.С. Шевченко и Л.В. Крепица «Принципы арттерапии и артпедагогика в работе с детьми и подростками» в 1997 году. С того времени, арт-педагогика, как самостоятельное направление основанное на арт-терапии, официально получило обоснованное применение в образовательной деятельности [3].

Арт-педагогика - является современным направлением в педагогике, использующее в качестве решения педагогических задач элементы художественного искусства. Термин «арт-

педагогика» включает в себя два понятия. «Арт» (от англ. «Art») - искусство, мастерство, ремёсла, художество. «Педагогика» (от греч. пайдос - дитя, аго-вести, детовождение) - наука о воспитании, развитии и обучении человека. Соединив в себе два термина, под арт-педагогикой понимают педагогику искусства; образование, воспитание и развитие человека через искусство [4].

Изучая особенности арт-педагогики, Е.В. Таранова определяет ее как отрасль педагогической науки о специфике и закономерностях интегрирующего воздействия всех видов занятий искусством и пробуждаемых ими форм продуктивной активности личности на систему ее социальных связей и отношений, поведенческих стратегий [5].

Проследив сходство первой части понятий, можно отметить, что составляющие деятельности двух понятий основываются на искусстве. Вторая часть терминов отлична друг от друга, и определяет их направление деятельности. Оказание реабилитационного и коррекционного воздействия подразумевает терапия, а обучение, воспитание и развитие проектирует педагогика.

К общим признакам арт-педагогики и арт-терапии относится: включение человека в художественно-творческую деятельность; особая «свобода» во взаимоотношениях человека с искусством; используемый одинаковый инструментарий (художественно-выразительные средства); и оказываемое при помощи видов искусства положительное влияние на личность. Планируя коррекционную работу, специальный педагог должен иметь в виду разнообразность поведенческих отклонений у школьников, и исходя из цели коррекционной деятельности, осуществлять подбор средств арт-педагогики и арт-терапии.

Основное отличие арт-терапии от арт-педагогики заключается в том, что, являясь синтезом искусства, медицины и психологии, она, прежде всего, реализуется в лечебной и психо-коррекционной практике. Главная цель арт-терапии - изучение и изменение психического состояния личности человека, гармонизация его внутреннего мира, восстановление его способности находить оптимальное, способствующее продолжению жизни состояние равновесия

Коррекционная образовательная среда должна учитывать разнообразные индивидуальные особенности младших школьников с ООП и создавать условия для их успешного обучения, развития и социализации. Однако процесс адаптации таких детей может сопровождаться трудностями в освоении учебного материала, нарушениями коммуникации и эмоциональными проблемами, что требует применения эффективных коррекционных методик. Использование арт-терапевтических методов в коррекционной работе с младшими школьниками позволяет значительно повысить эффективность педагогического процесса и создать комфортные условия для каждого ребенка.

Применение арт-терапии в коррекционной работе с младшими школьниками с ООП позволяет учитывать их индивидуальные особенности, способствуя развитию эмоциональной устойчивости, улучшению коммуникативных навыков и успешной интеграции в школьное сообщество.

Осуществление коррекционной педагогической работы с младшими школьниками с ООП возможно через применение различных методов арт-терапии с использованием выразительных средств искусства. Средства арт-терапии подразделяются в зависимости от их практического назначения и направлены на развитие когнитивных, эмоциональных и социальных навыков ребенка:

1.Музыкотерапия – основана на положительном воздействии музыки на психоэмоциональное состояние ребенка. Музыкальные композиции, звуки природы, пение и танцевальные движения способствуют развитию эмоционального интеллекта, снижению тревожности и улучшению вербальной коммуникации. Музыкотерапия включает такие техники, как активное слушание музыки, импровизация на музыкальных инструментах, вокальные упражнения и ритмические движения. Эти методы помогают не только расслабиться, но и улучшить концентрацию внимания и координацию движений [6, с. 67].

2. Изотерапия – использование рисования и художественного творчества как формы самовыражения. Карандаши, краски, пастель и природные материалы позволяют детям передавать эмоции, улучшать мелкую моторику и развивать когнитивные способности. Изотерапия включает в себя такие формы, как создание мандал, рисование пальцами, коллажирование, гравюра и скульптурное моделирование. Это способствует развитию воображения, пространственного мышления и снятию эмоционального напряжения [7, с. 59].

3. Песочная терапия – метод, в котором с помощью песка, воды и фигурок ребенок может моделировать ситуации, что способствует развитию воображения, снижению тревожности и преодолению страхов. Игры с песком помогают детям с ООП устанавливать причинно-следственные связи, развивать тактильное восприятие и учиться справляться с конфликтными ситуациями через игровую деятельность. Применяя пескотерапию, школьник может проиграть волнующую его ситуацию, либо с помощью создания сюжета найти пути выхода из конфликтных ситуаций;

4. Библиотерапия – как метод взаимодействия педагога с подопечным через чтение специально подобранных книг. Средствами библиотерапии обычно выступают художественные книги, поучительные рассказы, притчи, газеты, журналы, электронные источники. При помощи чтения можно оказывать влияние на ребенка с ООП, подбирая при этом, материал согласно цели. Диалоги по ролям, групповое обсуждение, иллюстрирование произведения позволяют выработать у младшего школьника мудрое отношение к ситуациям, гармонизировать отношения. Применяя в коррекционной деятельности средства библиотерапии в профилактических мероприятиях, консультировании, просвещении можно достичь стабилизации эмоций, развития уверенности в себе, получение знаний об одобряемых формах поведения;

5. Куколотерапия – занятия с пальчиковыми, тряпичными и плоскостными куклами, помогающие детям проигрывать социальные ситуации и осваивать модели поведения. Создание кукол своими руками способствует развитию моторики, а их использование в ролевых играх помогает детям лучше понимать эмоции и учиться взаимодействовать с окружающими;

6. Фототерапия – работа с фотографиями и изображениями для развития самосознания, анализа собственных эмоций и формирования позитивного отношения к окружающему миру. Этот метод включает такие упражнения, как создание фотоколлажей, работа с семейными альбомами, анализ снимков и создание фотоисторий, что помогает детям осознавать свою личность и развивать эмоциональную устойчивость;

7. Танцевально-двигательная терапия – использование движений и танца для развития моторики, координации и самовыражения. Занятия включают ритмическую гимнастику, парные танцы, элементы балета и йоги, что способствует снятию мышечного напряжения, улучшению координации и развитию уверенности в себе;

8. Драматерапия – театральные постановки, этюды и ролевые игры, способствующие социализации и развитию уверенности в себе. Этот метод позволяет детям моделировать жизненные ситуации, разыгрывать различные роли и находить эффективные способы коммуникации;

9. Хромотерапия – влияние цвета на эмоциональное состояние, использование цветных стекол, освещения и художественных техник для коррекции тревожности и повышения концентрации внимания [6, с. 142].

Методы арт-терапии делают образовательный процесс более доступным, творческим и эмоционально насыщенным, что особенно важно для школьников с особыми образовательными потребностями. Через музыку, рисование, драматические и ролевые игры, лепку и другие художественные практики дети осваивают новые формы коммуникации, учатся решать конфликтные ситуации и развивают эмоциональную устойчивость. Арт-терапия в младшем школьном возрасте играет не только педагогическую, но и важную коррекционно-развивающую роль, способствуя формированию гармоничной личности ребенка.

Использование средств арт-терапии в коррекционной педагогике младших школьников направлено на развитие эмоционального интеллекта, снижение уровня тревожности и создание комфортной образовательной среды. Арт-терапия способствует социализации детей, помогает им выразить свои внутренние переживания и способствует развитию навыков самовыражения. В раннем возрасте дети часто испытывают трудности в вербальном выражении эмоций, поэтому применение творческих методов позволяет им легче адаптироваться к учебному процессу и окружающей социальной среде.

Вариативность видов творческой деятельности позволяет подобрать оптимальные методы арт-терапии, способствующие формированию у младших школьников социальных навыков, развитию нравственно-духовных ориентиров и улучшению адаптивных способностей. Через рисование, музыку, театральные постановки и лепку дети получают возможность прорабатывать сложные эмоциональные состояния, выражать чувства и лучше понимать себя и окружающих[8].

Арт-терапия является важным направлением коррекционной педагогики, где воспитание, обучение и развитие личности младшего школьника осуществляется средствами искусства, не требуя при этом от ребенка специальной художественной подготовки. Средства арт-педагогики и арт-терапии являются также эффективным инструментом установления контакта между педагогом и ребенком в процессе творческой и игровой деятельности.

Младшим школьникам с ООП зачастую проще визуализировать свои эмоции через изобразительное творчество, чем выразить их словами.

Таким образом, практикуя в коррекционной деятельности использование арт-терапии, специальный педагог должен учитывать комплексность применяемых методик. Для достижения максимального положительного эффекта важно включать в образовательный процесс системные программы, которые способствуют эмоциональному развитию, социальной адаптации и гармоничному становлению личности младшего школьника.

Литература:

1. Осипова, А.А. Общая психокоррекция. Учебное пособие. //А.А. Осипова. – М.: Сфера, 2019. – 510 с.
2. Қасен, Г.А., Айтбаева, А.Б. Арт-педагогика и арт-терапия в инклюзивном образовании. –Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 184 с.
3. Шевченко, Ю. С., Крепица, Л. В. Принципы арт-терапии и арт-педагогики в работе с детьми и подростками. – М.: Педагогика, 1997. –184 с.
4. Медведева, Е.А., Левченко, И.Ю., Комиссарова Л.Н., Добровольская Т.А. Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании: Учебник для вузов. – М.: Академия, 2021. – 248 с.
5. Таранова, Е.В. Артпедагогический практикум по работе с дошкольниками: игры, упражнения, занятия. – Ставрополь: Артель, 2021. – 195 с.
6. Киселева, М. В. Арт-терапия в работе с детьми. – СПб.: Речь, 2019. – 160 с.
7. Никитин, В.Н. Арт-терапия: Учебное пособие / В.Н. Никитин. – М.: Когито-Центр, 2020. – 328 с.
8. Альмухамбетов Б. Небесаева Ж. Артпедагогика: учеб. пособие. // Алматы: КазНПУ им.Абая, 2020. – 131 с.

ӘОЖ 691.33

БАЛАБАҚШАДА ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ

Иманбаирова Д.К., Ернұрқызы А., Шакирбаева Д.Б.
(«Мирас» бөбекжай бақшасы» КММ, Солтүстік Қазақстан облысы)

Қазіргі қоғамдағы балабақша оқытудың ерекше маңыздылығын түсінген педагогтар балалардың қазақ тілінде еркін сөйлеуін қамтамасыз ету үшін түрлі әдіс-тәсілдерді қолданады. Бұл мақалада балабақшада қазақ тілін оқытудың тиімді әдіс-тәсілдеріне тоқталамыз.

Ойын арқылы оқыту

Балабақшадағы балалардың тілін дамытуда ойынның орны ерекше. Ойын баланың табиғи қарым-қатынас құралы болып табылады. Сондықтан қазақ тілін ойын арқылы үйрету — өте тиімді әдіс. Ойын барысында балалар жаңа сөздерді үйренеді, сөйлемдерді дұрыс құрастырады, тілдік дағдыларын дамытады. Ойын түрлеріне тоқталсақ, оларды бірнеше топқа бөлуге болады:

Рөлдік ойындар – Балалар белгілі бір рөлді ойнап, өзара диалог жүргізеді. Мысалы, «Дәріхана», «Мектеп», «Базарда» сияқты ойындар балаларға жаңа сөздер мен фразаларды меңгеруге мүмкіндік береді.

Қимыл-әрекет ойындары – Балалар физикалық әрекеттермен байланысты сөздерді игереді, мысалы, «Құтқарушылар», «Көктем», «Құстарды ұшыру» ойындары арқылы балалардың дене белсенділігі мен сөздік қорлары бірге дамиды.

Ойындардың негізгі мақсаты — баланы қызықтырып, ойын арқылы есте сақтауға, дұрыс сөйлеуге баулу. Бұл әдіс бала психологиясына сәйкес келеді, өйткені бала ойын ойнау арқылы қуаныш алып, өзіне деген сенімділікті арттырады.

Ән мен тақпақтар арқылы оқыту

Балабақшада балалардың тілін дамытуда ән мен тақпақтың маңызы өте зор. Ән мен тақпақ балалардың тілін дамытудың ең тиімді құралдарының бірі болып табылады. Балалар ән айтқанда олардың дыбыстық қабылдауы артып, сөздерді дұрыс айтуға дағдыланады. Тақпақтарды жаттап, айту балалардың сөздік қорын молайтады, сондай-ақ оларды есте сақтау, дұрыс айту қабілетін жақсартады. Тақпақтар мен әндер балалардың назарын өздеріне аударады, сол арқылы олар тыңдау, есту және сөйлеу дағдыларын жетілдіреді. Мысалы, «Әдептілік», «Көктем», «Қазақ тілі» сияқты тақпақтар балалардың қазақ тіліне деген қызығушылығын оятып, сол тілде еркін сөйлеу дағдыларын қалыптастырады.3. Суретпен жұмыс жасау.

Балабақшада сурет арқылы жұмыс жасау баланың тілін дамытудың тағы бір тиімді әдісі. Суретке қарап, баланың сөздерді дұрыс айтуын, сөйлем құрау дағдыларын дамытуға болады. Мұндай жұмыс балаларға көрнекі түрде білім береді, олардың шығармашылық қабілеттерін оятады.

Суретпен жұмыс жасағанда балаларға тақырыпты айтып беру немесе сурет бойынша әңгіме құрастыру тапсырмасын беру өте пайдалы. Мысалы, «Бұл суретте не болып жатыр?», «Кімдер бейнеленген?», «Суретте қандай түстер қолданылған?» деген сұрақтар арқылы балалар өз ойларын еркін айта алады. Сонымен қатар, сурет арқылы баланың сөздік қорын арттыруға болады, яғни белгілі бір суретке байланысты сөздер мен фразаларды қолдану дағдыларын дамыту.

Тақырыптық әңгімелер мен ертегілер

Қазақ тілін үйретуде әңгімелер мен ертегілердің алатын орны зор. Ертегілер — балаларға тек тіл үйретіп қана қоймай, олардың ой-өрісін кеңейтіп, ақыл-ойын дамытады. Балабақшада балаларға қазақ халқының ұлттық ертегілерін, аңыздарын айту арқылы қазақ тілін үйренуге қызығушылығын арттыруға болады.

Әңгімелер мен ертегілер балалардың назарын аударады, сөйлеу мәнерін қалыптастырады, сондай-ақ жаңа сөздерді меңгеруге көмектеседі. Балабақшада ертегілерді тыңдау, олардың мазмұнын түсіну және әр түрлі кейіпкерлерді сипаттау баланың тілдік дағдыларын дамытады. Мысалы, «Қырық өтірік», «Ертегі туралы ертегі» сияқты шығармалар қазақ тілін үйретуде тиімді құрал болып табылады.

Қарапайым тілдік жаттығулар мен тапсырмалар

Балабақшадағы тілдік жаттығулар мен тапсырмалар балалардың тілін дамытуда маңызды рөл атқарады. Бұл жаттығуларды әр түрлі формада өткізуге болады. Мысалы, балаларға дыбыстарды дұрыс айту, сөздерді дұрыс орфографиямен жазу немесе дыбыстарды сөздерден ажырату сияқты тапсырмалар беру арқылы олардың фонетикалық дағдыларын дамытуға болады. Тілдік жаттығулар балаға күнделікті өмірде қолданатын сөздерді есте сақтауға көмектеседі. Мысалы, балаларға «Жақсы бала» туралы қысқаша әңгіме құрастыру

тапсырмасы берілуі мүмкін. Бұл тапсырмалар балалардың шығармашылық қабілетін дамытып, қазақ тілінде еркін сөйлеуге үйретеді.

Қазақ тілінде мультфильмдер көрсету

Қазақ тілін үйретуде мультфильмдер де өте тиімді әдіс болып табылады. Мультфильмдер балалардың қызығушылығын арттырып, олардың тілін дамытуға көмектеседі. Қазақ тіліндегі мультфильмдер балаларға қазақ тілінің дыбыстарын, сөздерін, сөйлем құрылымдарын үйретеді. Сонымен қатар, мультфильмдер баланың эмоционалдық және әлеуметтік дамуында да маңызды рөл атқарады. Мультфильмдер балалардың тыңдау қабілетін дамытуға, сөздік қорын молайтуға, тілдің грамматикалық құрылымын түсінуге көмектеседі. Мысалы, «Қазақ ертегілері», «Балдырған» мультсериалдары балаларға қазақ тілін үйретудің тиімді әдісі бола алады.

Мобильді қосымшалар: Бала тіл үйрену барысында арнайы әзірленген қосымшалар арқылы сөздік қорын арттырып, қазақ тілінде ойындар ойнай алады. Мысалы, «Кешен», «Балдырған» сияқты балаларға арналған қазақ тілінде сөйлеу дағдыларын дамытатын мобильді ойындар мен қосымшалар.

Электронды кітаптар мен интерактивті кітаптар: Балаларға қазақ тіліндегі ертегілер мен әңгімелерді электронды кітаптар немесе интерактивті кітаптар арқылы оқыту. Мұндай кітаптарда дыбыстар мен анимацияларды қосу балалардың назарын аударып, оқу процесін қызықты етеді.

Виртуалды және артық шындық

Виртуалды және кеңейтілген шындық: (артық шындық) және (виртуалды шындық) технологиялары арқылы баланың қазақ тіліндегі сөйлеу дағдыларын жетілдіруге болады. Мысалы, баланы виртуалды ортаға орналастырып, қазақша сөйлесетін кейіпкерлермен интерактивті ойындар арқылы сөйлесу.

AR арқылы тілдік ойындар: Балаларға AR технологиясын қолдана отырып, қазақ тілінде жаңа сөздер мен тіркестерді үйретуге болады. Бұл әдіс балалардың қызығушылығын арттырып, тіл үйрену процесін белсенді етеді.

Мультимедиялық құралдар

Аудио және бейнемазмұндар: Мультимедиялық құралдар арқылы қазақ тілінде айтылған әңгімелер, өлеңдер мен әндерді тыңдатып, баланың тыңдалым дағдыларын дамытуға болады. Сонымен қатар, бейнемазмұндар балаларға тіл үйрену барысында жаңа сөздерді көрнекі түрде есте сақтауға мүмкіндік береді.

Слайдтар мен презентациялар: Қарапайым мультимедиялық презентациялар арқылы балаларға сөздер мен тақырыптарды визуалды түрде көрсету. Мысалы, жануарлар, көкөністер, көліктер туралы слайдтар арқылы әрбір сөздің мағынасын түсіндіру.

Интерактивті тақта

Интерактивті тақталарды пайдалану: Балабақшадағы интерактивті тақта балаларға қазақ тіліндегі тапсырмаларды орындау, суреттермен жұмыс істеу, ойындар өткізу үшін тиімді құрал бола алады. Мысалы, тақтада жануарларды көрсету арқылы «Бұл қандай жануар?» деген сұрақ қою.

Тіл үйренуге арналған онлайн ойындар: Интерактивті тақта арқылы балаларға қазақ тілін үйретуге бағытталған түрлі онлайн ойындар ұйымдастыру. Бұл ойындар арқылы олар жаңа сөздер мен сөйлемдер үйренеді.

Ойын-сауық элементтері

Геймификация: Тіл үйрену процесін ойын түрінде ұйымдастыру арқылы балаларды ынталандыру. Әрбір сабақ немесе тапсырма ұпай жинау, жеңіс немесе сыйлыққа ие болу түрінде құрылса, балалардың қызығушылығы артады.

Желілік ойындар: Интернет арқылы немесе балабақша ішінде топ болып ойнайтын қазақ тіліндегі ойындар. Мысалы, «Сөздерді табу», «Дұрыс аударма», «Сөйлем құрастыру» сияқты тапсырмаларды орындау.

Социальдық медиа және блогтар

Балаларға арналған қазақ тіліндегі YouTube арналарын пайдалану: Балаға арнап қазақ тіліндегі мультфильмдер, ертегілер, оқу бейнемазмұндарын көрсететін арналарды қолдану.

Видеоблогтар: Балаларға қазақ тілін үйрету үшін арнайы видео және блогтар жүргізу, онда қазақ тіліндегі тақырыптар мен сөздерді қарапайым әрі қызықты түрде түсіндіру.

Тілдік әдістемелік ресурстар мен құралдар

Дидактикалық карталар мен фишкалар: Заманауи әдістемелік құралдар ретінде түрлі карталар мен фишкаларды қолдану. Бұл құралдар арқылы балалар жаңа сөздер мен сөз тіркестерін оңай меңгереді.

Педагогикалық роботтар: Қазақ тілін үйретуге арналған программаланған роботтар, олар балаларға тапсырмалар беру және сұрақтарға жауап беру арқылы ойын түрінде тіл үйретеді.

Әлеуметтік желілер мен платформалар

Тілді үйренуге арналған онлайн платформалар: Балалар үшін арнайы қазақ тілін үйрететін онлайн платформалар мен сайттар, олардың көмегімен тіл үйрену процесі қызықты әрі тиімді болады.

Бұл әдістер мен құралдар балаларға қазақ тілін үйретуді заманауи түрде әрі тиімді жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Әрине, ең бастысы — балалардың қызығушылығын оятып, оларды өзіне тарта білу. Технологиялар мен ойын элементтерін қолдану арқылы балабақшадағы тіл үйрету процесін қызықты әрі тиімді етуге болады.

Қорытынды

Балабақшада қазақ тілін оқыту — бұл баланың рухани, мәдени, тілдік дамуына ықпал ететін маңызды кезең. Ойын, ән, тақпақ, суретпен жұмыс, ертегілер мен мультфильмдер арқылы қазақ тілін оқыту әдістері баланың тілін дамытуда тиімді болып табылады. Педагогтар осы әдіс-тәсілдерді тиімді пайдалану арқылы баланың қазақ тілінде еркін сөйлеуін қамтамасыз етіп, оның ой-өрісін кеңейтеді. Сонымен қатар, қазақ тілін үйренуге қызығушылығын оятып, ұлттық мәдениетке деген сүйіспеншілігін арттырады.

Әдебиет:

1. «Қазақ тілі сабағында қолданатын ойын түрлері», 2017жыл.
2. Ш.Бахытбек А. Абдрахманова А.Тұрсынбекова
3. Көркем түстер «Аруна», 2023жыл
4. Негеш, «Атамұра» 2013жыл
5. Ғажайып буындар, «Аруна» Ермек Өтетілеуұлы Әлібек Файзуллаұлы, 2023жыл

ӘОЖ 691.33

ӨЗАРА ӘРЕКЕТТЕСУ БАРЫСЫНДА МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ЖҰМСАҚ ДАҒДЫЛАРЫН (SOFT SKILLS) ДАМУЫ

Капенова А.А., Қырықбай Ш.И.

(Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ.)

Kipicne. Softskills – ағылшын тілінен аударғанда soft – жұмсақ, икемді және skill – дағды болып аударылады. Біз жұмысымызда аталған терминнің жұмсақ дағды аудармасын қолданамыз. Бұл сөз тіркестің тарихы туралы әртүрлі нұсқалар бар. Мысалы, терминді алғаш 1960 – шы жылдары әскери мақсатта қолданған, себебі сарбаздардың физикалық, қару-жарақпен қолдану дағдыларынан бөлек психологиялық дайындығына назар аударыла бастады. Мақсатта сарбаздардың мотивациясын, патриоттық, рухани дағдыларын жоғарылату және ұжымда жұмыс жасау дағдыларын көтеру болды. Оның салдары, сарбаздарда әскери қызметке деген ынтасы, әскери бөлімшені жүргізу дағдылары жоғарылағандықтан жұмсақ дағдыларды (softskills) әскери бөлімшелерден бөлек қолдану трендтке айналды. Бұл деректер туралы Н.Ю. Корнеев, Ю.В. Микрюков, Н.В. Уварина [1] жұмсақ дағдыларды, сарбаздардың жауынгерлік құрылғыларды қолданудан бөлек дағдылар деп түсіндіреді.

Жұмсақ дағдылар белгілі бір жұмыстың ерекшелігіне байланысты емес, маманның жеке қасиеттерімен және даму дәрежесімен байланысты:

- кәсіби көзқарастар мен тәртіптілік, өзін – өзі басқару, жауапкершілікті өз мойнына алу қабілеті;
- тиімді қарым-қатынасқа қабілеттілік, бейімделу жылдамдығы, ұжымда жұмыс істей білу, эмоционалды интеллекттің даму дәрежесі сияқты әлеуметтік дағдылар мен қабілеттер;
- уақытты басқару, командада көшбасшы болу, сыни ойлауға икемді болу.

Қазіргі уақытта жұмсақ дағдылардың бірыңғай жіктелуі жоқ, өйткені жұмсақ дағдыларды анықтауға сәйкес келетін қасиеттер мен дағдылардың нақты саны анықталмаған. Дағдылардың ішінде біз, нақты ойлаудың икемділігін қарастыратын болсақ, адамның жылдам және жеңіл шешімдерді таба отырып оны қолдана білуін ойлаудың икемділігі деп қарастырамыз.

Softskills – соңғы 20 жылдықтың ұғымы, алдыңғы ғасырларда hardskills – тің рөлі жоғары болған, бұны техникалық немесе белгілі бір саладағы арнайы дағдылар сұраныста болғандығымен түсіндіреміз.

Қазіргі әлеуметке стрессті жағдаяттарға дайын, ұжымда жұмыс жасау дағдысы, сыни ойлау дәрежесі жоғары, креативті, азаматтар қажет болғандықтан аталған дағдыларды біз мектеп жасына дейінгі балалардан бастауды дұрыс деп санаймыз. Роберт Фулгам өзінің 1988 жылы шыққан «Всё самое важное для жизни я узнал в детском саду» [2] еңбегінде, балабақшада үйренуге болатын және өмірде қолдануға болатын дағдыларды атап көрсетті, сондықтан авторды softskills (жұмсақ дағдылар) негізін қалаушысы ретінде қарастыруға болады. Автордың еңбегінде балабақшадағы балалар тек қана техникалық дағдылардан бөлек коммуникативті дағдыларын жоғарылату маңыздылығына назар аударғандықтан, батыста аталған кітап 1 жылдан астам бестселлер қатарында болды. Бұл жағдаят әлеуметтену дағдыларының маңыздылығын әрі өзектілігін дәлелдейді.

Негізгі бөлім. Soft-skills дағдыларына: әлеуметтік (коммуникативтілік, эмоционалды интеллект), көшбасшылық (шешім қабылдай алу), интеллектуалды (аналитикалық ойлау, мәселені көру), еріктік (тайм-менеджмент, стресске тұрақтылық) дағдыларды жатқызамыз[3]. Біз зерттеуімізде мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандартына сүйенеміз, себебі бұл нормативті актілі құжатта балалардың креативтілікті, коммуникативтілікті, сыни ойлауды және командада жұмыс істей білуді дамытуға бағытталған әлеуметтік-тұлғалық қасиеттерді дамыту қарастырылған [4, 5б.].

Аталаған стандартта коммуникативтік дағдыларды дамыту бойынша мынандай талаптар қойылады: балалардың жеке ерекшеліктері мен қажеттіліктерін ескере отырып, ауызекі сөйлеуді, сөздік қорды қалыптастыруды, өмірде әртүрлі жағдайлардағы қарым-қатынас дағдыларын меңгертуді, қолдың ұсақ моторикасын және командада жұмыс істеу дағдыларын дамытуды қарастыру[4]. Коммуникативті дағдыларды ұтымды дамытуды мектеп жасына дейінгі балалардың жұмсақ дағдыларын дамытуға арналған әдістермен жүзеге асыруға болады. Мысалы:

Миға шабуыл әдісі: мектепалды топ балаларынан *адамдарды жер сілкініснен қалай құтқаруға болады?* - сұрағы қойылғанда, ойларына келген ең бірінші іс-әрекетті, өмірге қауіп төнген жағдайдан шығу нұсқаларын айтады. Миға шабуыл әдісімен біз балалардың өмірдегі әртүрлі жағдаймен қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру жолын таба аламыз. Бұл әдісті қолдану алдында бірнеше ерекше жағдаяттарды ескеру керек. Мектеп жасына дейінгі баламен барлық жұмыс түрі алдымен жас ерекшелігін, баланың эмоционалдық жай күйін, топ атмосферасы сияқты қосалқы элементтерді ескере отырып жүргізілуі керек [5]. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандартында баланың әлеуметтік эмоционалдық дағдыларына байланысты мынандай талаптар бар және бұл талаптарды біз жұмсақ дағдыларды қалыптастыру әдістерін қатыстыра отырып жүзеге асыра аламыз:

- 1) балалардың сезімдері мен эмоцияларын қабылдау, тану және қолдау;
- 2) баланың және айналасындағы адамдардың сезімдерін сөзбен жеткізу;

- 3) өзіне және айналасындағы адамдарға қамқорлық танытуға қолдау көрсету;
- 4) балалармен мәнді өзара қарым-қатынас орнату;
- 5) командада жұмыс істеу;
- 6) балалардың түрлі іс-әрекетінде топтағы қарым-қатынасты, бастаманы және дербестікті қолдау;
- 7) балалармен мазмұнды диалог жүргізу;
- 8) еркін ойын кезінде балаларға пікірлерін айтуға мүмкіндік беру арқылы жүзеге асырылады[4].

Балалардың сезімдері мен эмоцияларын қабылдау, тану және қолдау талабы бойынша **“Өзіңді айналдыр”** әдісін қолдана аламыз. Әдіс бойынша педагог балаға кез-келген затқа айналуға болатындығын түсіндіріп, сұрақтар қояды. Мысалы: бала тауға айналады... Тау өзін қалай сезініп тұр? Таудағы ауа-райы қандай? Тау не туралы армандайы? Сияқты бір қатар сұрақ қойып баланың өзін ассоциациялағанзатымен эмоциялық, психологиялық жай-күйін анықтауға көмектеседі [5].

Командада жұмыс істеу. **Кооперация** - топтық жұмыс немесе серіктестікті құруға үйренуге қолайлы әдіс. Баланың топта жұмыс жасауы көшбасшылық қабілеттерді ашады. Мысалы: мектепалды тобында педагог 2 топқа тапсырма берген жағдайда, топтың көшбасшысын анықтау қиын болмайды. Себебі баланың көшбасшылық қасиеттері ұқсас жағдайларды көрінеді. Бала бәсекелестікке қызығады, тобының жеңіске жеткендігін қалайды[5].

Жұмсақ дағдыларды қалыптастыру ерекшеліктеріне баланың дербес іс-әрекетін жатқызамыз. Себебі тұлғаның бойындағы барлық дағдылар тәжірибеден өтумен қалыптасады. Жоғарыдағы әдістерді бала өмірде қолдана алуы үшін баланың күнделікті өмірінде, әсіресе балалабақшада ситуациялық жағдаяттар құру қажет. Жағдаяттар арқылы бала алынған тәжірибелер қорытындысында, дербес іс-әрекет кезінде бала өз шешіміне келе алады. Баланың дербес іс-әрекетінде бұл ситуациялық жағдаяттар бұрын соңды байқалмаған эмоцияларын анықтауға көмектесіп онымен жұмыс жасауға мүмкіндік ашады. Бұл тұста баланың өзіндік ұмтылысын, талпынысын дамытқан жөн. Мысалы: ойын, тәжірибелік жағдаяттар баланың дербес іс әрекет жасауына талпыныс, белсенділік береді. Баланың бойындағы креативтілік, көшбасшылық сияқты дағдыларын басынан басып тастамау үшін баламен өте көп дербес және топтық жұмыстар жасау қажет, баланың қабілеттерін дамыту үшін жақтау сыртына шығармайтын әдістерден алшақ болған жөн.

Жұмсақ дағдыларды қалыптастырғанда тағы бір ерекшелік бар, ол заттық дамытушы ортаның қолайлы құрылуы. Заттық дамытушы орта әрі икемді, әрі сан алуан болған сайын баланың тәрбие процессіне қызығушылығы жоғарылайды. Салдарында біз үйренгісі келетін, әлемнің қызығыментанысқысы келетін және білімге қызығатын баламен танысамыз. Баланың барлық қабілеттері іс-әрекет барысында дамиды, сондықтан баланың өзіне таңдауға еркіндік беру керек, ал еркіндікті беру үшін ортаны дұрыс ұйымдастыру керек. Баланың бойындағы жұмсақ дағдыларды дамыту барысында есте сақтау керек жайт ол, жұмсақ дағдылар – дағдылардың кешені, қатты дағдыларға қарағанда бала тек бір нақты іс әрекетті меңгермей дағдылар кешенін меңгеріп әр дағдыны керек кезде қолдана алуы қажет. Жұмсақ дағдылар кешенін мектепке дейінгі ұйымдарда: топтық жұмыстар, дербес іс-әрекеттер, ойын, коммуникативті дағдылармен жұмыс жасау арқылы дамыта аламыз. Әсіресе коммуникативті дағдылар, баланың қоршаған ортасындағы әлеуметпен байланыс құруға көмектесе отырып жұмсақ дағдылардың даму бастамасы бола алады. Бала құрдастарымен сөйлесуі, өзін өзі таныстыруы, танысуы, диалог немесе монолог құруы, өз ойын дәлелдей алуы, аргумент бере алуының барлығы коммуникативті дағдыларды дамытудан бастама алады

Қорытынды. Мектеп жасына дейінгі баланың ақпаратты, эмоцияны, сезімдерді немесе балаға деген қарым-қатынасты қабылдау деңгейі жоғары. Сондықтан балалардың оқу немесе тәрбие процессіне қатысты өзгерістердің барлығы мұқияттылықты қажет етеді. Балалардың балабақшадағы жұмсақ дағдыларды дамыту бойынша әдіс-тәсілдерді қолданудың өзінде,

педагог баланың өзіндік ерекшеліктерін, жас ерекшелігін, мінез-құлқын ескере отырып қолдануы шарт. Бұл тұста педагогтың өзінде аталған дағдылардың болуы, тәрбие процессін жеңілдетеді және бұл процесстегі маңызды компоненттердің бірі ретінде педагогтың эмоционалдыинтеллектісін атап өткізгіміз келеді. Себебі, Жубандыкова А.М. және Амангелді Ж. А. [6] жүргізген “Мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды зиятын заттық дамытушы орта арқылы дамыту” зерттеу жұмысының қорытындысына сүйенетін болсақ, балалардың эмоционалдыинтеллектісі ересек адаммен баланың арасындағы эмоционалды қарым қатынасқа бағынышты, педагог немесе ата-ана жұмсақ дағдыларды дамыту процессіндегі негізгі бөлігі.

XXI ғасырдың тұлғаға деген талабы өте жоғары, біз бұл мәселені заманымыздағы ақпаратты-коммуникациялық технологиялардың дамуымен тұспа тұс келетіндігін және жасанды интеллект пайда болған заманда, адамның рухани құндылықтың болуы бұл заманға дейінгі уақыттардан да қатты керек деп санаймыз. Жасанды интеллект адамның барлық қатты дағдыларын алмастыра алғанымен, жұмсақ дағдыларын қалыптастыруға көмегі тимейді. Эмоция, қиял, ерік, креативтіліктің барлығы тек адамның психикасында бола тұра, әрбір процесс бір-біріне ұқсамайтын нұсқалар бере алады. Сондықтан адамның ойлау үдерісіне біз аса мән беріп қарадық. Адамның психикасы жаңадан қалыптаса бастағанда, яғни мектепке дейінгі жастағы баланың психикасы басында өте икемді бола алады, сондықтан біздің басты назарымызда дәл осы мүмкіндікті ұтымды пайдалану болуы қажет.

Адам кез келген жағдайға, мәселеге икемді болуы керек, бұл тұлғаның бойындағы психологиялық тұрақтылықтың бір нышаны. Білім беру ұйымдарының ең бірінші баспалдағы балабақша болғандықтан да мектеп жасына дейінгі баланың бойынды қалыптасатын барлық рухани құндылықтардың, жұмсақ дағдылардың немесе қатты дағдылардың қалыптасуы болашақтағы саналы, икемді, эмоционалдыинтеллектісі жоғары ұрпақтың кепілі.

Әдебиет:

1. Уварина Н. В., Корнеева Н. Ю., Soft skills: актуальность, история, перспективы развития. 2021
2. Фулгам Р., Всё самое важное для жизни я узнал в детском саду, 1990
3. Вострогова Е. В., Модель диагностики и развития soft skills школьников в рамках подготовки к соревнованиям WorldSkills Junior. 2019
4. ҚР Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты, А. - 2022
5. Болдинова О. Н., Как развить мягкие навыки (softskills) в дошкольном возрасте. 2021
6. Жубандыкова А.М., Амангелді Ж.А., Мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалдызиятын заттық дамытушы орта арқылы дамыту. 2021

УДК 372

ПРОЕКТИРОВАНИЕ ПРЕДМЕТНО-РАЗВИВАЮЩЕЙ СРЕДЫ В ДОШКОЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ

Капенова А.А., Рузиева Ч. Ш.

(Казахский национальный женский педагогический университет, г. Алматы)

Предметно-развивающая среда играет ключевую роль в процессе развития ребенка, представляя собой систему материальных объектов, с которыми он активно взаимодействует. Эта система включает в себя не только физические объекты, но и те социальные средства, которые обеспечивают развитие дошкольника в духовной и физической сферах [1].

Предметно-развивающая среда обеспечивает детей необходимыми материальными объектами, становится основой для формирования у них различных жизненных навыков, эмоциональных и познавательных реакций. Единство социального и предметного окружения

создаёт обогащённую среду, в которой дети развиваются через разнообразные виды деятельности. Подход способствует развитию ребенка как личности, давая возможность проявить свою индивидуальность, социализироваться, научиться коммуницировать с обществом и взаимодействовать с окружающим миром. Предметно-развивающая среда стимулирует самостоятельность ребенка, его познавательную активность и творческое начало.

Как утверждает А. Г. Гогоберидзе, «предметно-развивающая среда должна обеспечивать условия для полноценного взаимодействия ребенка с материальными объектами и людьми, что способствует разнообразным формам его деятельности и развитию всех психических процессов» [2].

Предметно-развивающая среда является важным фактором в организации образовательного процесса в дошкольных организациях. Для формирования у детей не только базовых знаний и умений, но и более сложных социально-эмоциональных навыков необходимо использование разнообразных игровых материалов, игрушек и конструкций, помогающих детям развивать моторику, координацию и ловкость, что способствует более гармоничному физическому развитию. Среда выполняет функцию обеспечения физической активности и стимулирования когнитивной активности ребенка, с помощью различных материалов и предметов дети могут развивать познавательные способности: внимательность, память, мышление и воображение. Игры с конструкторами, пазлами, натуральными материалами (дерево, ткань, камни) способствуют развитию логического мышления, умения находить решения в процессе проб и ошибок. Такие действия развивают у ребенка творческое мышление, учат его исследовательскому подходу и независимости в принятии решений. Предметно-развивающая среда становится основой для комплексного и всестороннего развития дошкольников, создавая условия для их интеллектуального, эмоционального и социального роста.

Предметно-развивающая среда в дошкольной организации оказывает существенное влияние на развитие детей, формируя его восприятие окружающего мира, личностные качества и способности к самостоятельной деятельности. В проектировании предметно-развивающей среды необходимо учитывать возрастные особенности детей. Важно, чтобы пространство было адаптировано под потребности детей разных возрастных групп, обеспечивая безопасность и комфорт [3].

Проектирование предметно-развивающей среды требует внимательного подхода и учета множества факторов, таких как безопасность, доступность материалов и возрастные особенности детей. Правильно организованная среда способствует не только всестороннему развитию дошкольников, но и формированию у них активной жизненной позиции, что является важным аспектом подготовки их к будущей учебной деятельности и социальной жизни. Для младших дошкольников важна яркая и доступная среда с элементами наглядности, которая помогает развивать сенсорные восприятия. Для старших детей пространство должно включать более сложные игровые зоны и обучающие материалы, стимулирующие развитие аналитического мышления, самостоятельности и навыков общения.

Проектирование такой среды включает в себя несколько ключевых аспектов, каждый из которых важен для полноценного развития дошкольников. В первую очередь это:

Пространство должно быть организовано так, чтобы обеспечивать ребенку свободу передвижения и выбор активности. Важно, чтобы в группе было достаточно места для того, чтобы дети могли свободно перемещаться, участвовать в различных видах деятельности, работать в группах и индивидуально, а также отдыхать. Пространственная организация группы должна стимулировать не только физическую активность детей, но и их интеллектуальное развитие, взаимодействие с другими детьми, а также создавать атмосферу уюта и безопасности.

Время в детском саду должно быть организовано так, чтобы ребенок мог сочетать различные виды деятельности: активные, дидактические, творческие игры, обучающие

задания, свободную деятельность, время для отдыха и общения. Гибкость времени позволяет учитывать особенности каждого ребенка, его ритм и потребности, что способствует развитию самостоятельности и внутренней мотивации. Важным аспектом является и наличие времени для свободных игр, где дети могут самостоятельно выбирать виды активности и даже организовывать свои собственные игры, что способствует развитию их социальной активности и лидерских качеств.

Предметное окружение должно быть насыщенным, многофункциональным и изменяемым. Это пространство, которое предоставляет детям доступ к разнообразным материалам, игрушкам и учебным пособиям, позволяя им развивать творческие и познавательные способности. Правильно подобранное окружение помогает детям развивать навыки самостоятельной деятельности, обучаться через опыт и экспериментирование. Предметы должны быть разнообразными и безопасными, соответствующими возрасту детей, чтобы они могли развивать свои когнитивные, моторные и социальные навыки.

Эти составляющие влияют на повседневную жизнедеятельность ребенка, обеспечивая ему не только безопасность, но и возможность для самовыражения, творчества и социализации.

Проектирование предметно-развивающей среды с использованием этих составляющих позволяет создать пространство, в котором ребенок может не только учиться и развиваться, но и активно взаимодействовать с окружающим миром. Как показывает практика, успешность влияния развивающей среды на ребенка зависит от ее активности. Пространство должно быть не только наполненным материалами, но и организованным таким образом, чтобы ребенок мог свободно передвигаться и выбирать, чем он будет заниматься в данный момент.

Проектирование предметно-пространственной среды включает в себя выделение зон для разных видов активности. Важно создать различные уголки для того, чтобы каждый ребенок мог заниматься тем, что ему интересно, развивать свои способности и социальные навыки. К таким зонам можно отнести:

Рабочая зона - дети могут заниматься обучением, рисованием, лепкой, конструированием и другими видами продуктивной деятельности. Здесь дети развивают мелкую моторику, учатся сосредотачиваться на задаче, работать с материалами.

Активная зона - где размещаются игровые элементы, способствующие физической активности: качели, спортивные снаряды, маты. Здесь дети могут развивать свою координацию, ловкость и выносливость.

Спокойная зона - предназначенная для отдыха и уединения. Это место, где дети могут расслабиться, почитать книги, поиграть в тихие игры или просто отдохнуть. Важно, чтобы эта зона была комфортной и спокойной, без ярких раздражителей, чтобы дети могли восстановить силы и настроиться на следующие виды деятельности.

Асылбек А.М., Бельгибаева Г.К., Кошкимбаев К.Т. и Академик Букетов Е.А. в своей работе описывают принципы организации предметно-развивающей среды в дошкольных организациях [4].

Один из ключевых принципов — **принцип открытости**, который предполагает гибкость и готовность к изменениям в окружающей среде в ответ на изменения потребностей детей и образовательных задач. **Принцип оптимальной организации** акцентирует внимание на необходимости грамотного зонирования пространства, где различные функциональные зоны должны перекликаться и эффективно взаимодействовать. **Принцип динамической среды** тесно связан с идеей гибкости в планировке, подразумевая, что пространство должно адаптироваться к возрастным особенностям детей и образовательной программе. **Принцип многофункциональности** предполагает создание пространства, которое легко трансформируется и поддерживает разнообразие видов деятельности, соответствующих потребностям детей. Не менее важным является **принцип психологического комфорта**, который направлен на создание безопасной и доверительной атмосферы для детей, обеспечивающей их эмоциональное благополучие. **Принцип**

эстетической привлекательности подчеркивает необходимость создания красивой и гармоничной среды, стимулирующей развитие эстетического восприятия детей. Важно также учитывать **принцип гендерных различий**, который обеспечивает возможность детям, независимо от пола, свободно выражать свои предпочтения и интересы, соответствующие социальным нормам и стандартам.

Важным вопросом стоит формирование материальной базы при проектировании предметно-развивающей среды. Короткова Н.А. высказывает мнение, что с возрастом дети становятся более гибкими в выборе игрушек и начинают воспринимать любой предмет как объект для игры. По мере взросления, ребенок может сам найти игровую функцию в любом предмете, вне зависимости от его формы, предназначения или особенностей [5].

При создании предметно-развивающей среды для детей важно учитывать их возрастные особенности и культурные традиции. В групповых комнатах можно организовать разнообразные центры интересов, которые будут способствовать всестороннему развитию дошкольников. Это могут быть как центры для игр и творчества, так и для более глубокого знакомства с окружающим миром и культурой. Например, в младшем и среднем дошкольном возрасте дети могут активно использовать зоны для сюжетно-ролевых и театрализованных игр, а также уголки для творчества и отдыха. Эти зоны развивают воображение, творческое мышление, навыки общения и сотрудничества. Для старших дошкольников рекомендуется организовать специализированные зоны, такие как уголки для конструирования и робототехники, а также центры для изучения науки и природы. Это поможет детям развивать логическое мышление и интерес к научным открытиям. Одним из важных аспектов является создание уголков, посвященных различным профессиям, что помогает детям расширить представление о мире взрослых и стимулирует их к осмыслению своей будущей деятельности.

Особое внимание следует уделить знакомству с культурой и традициями казахского народа. Для этого можно создать национальный кабинет или центр, где будут представлены предметы быта казахского народа, музыкальные инструменты, национальная одежда и украшения. Также в таких уголках важно предусмотреть пространство для казахских национальных игр, таких как «асык», «бес тас» и «бестемше», что помогает детям развивать физические и координационные навыки через игру. Дети могут также познакомиться с процессами изготовления национальных ковров, посуды и кувшинов, а также с ремеслами, такими как плетение «косичек» и камшы. Для более глубокого вовлечения детей в традиции и обычаи можно организовать различные мероприятия, включая работу «Школы бабушек», «Школы матерей» и «Школы отцов», которые предоставляют детям возможность узнать о семейных традициях и роли каждого члена семьи в казахской культуре.

В последние десятилетия особое внимание в организации предметно-развивающей среды на практике уделяется подходам, ориентированным на развитие индивидуальности и самостоятельности детей. Одним из таких подходов является педагогика Reggio, которая оказывает влияние на современное образование в дошкольных организациях. Основой этой концепции является создание особой предметно-развивающей среды, в которой дети могут свободно исследовать окружающий мир, развивать свои творческие способности и формировать собственную картину мира.

Для реализации учебных программ ДВО большое значение отводится созданию предметно-пространственной среды. Развивающая предметно-пространственная среда обеспечивает максимальную реализацию образовательного потенциала пространства дошкольных организаций и прилегающей территории для построения процесса воспитания и обучения, ориентированного на предоставленную возможность свободного выбора детьми предметов, игр, видов активности, участников совместной деятельности и общения [5].

Пространство предметно-развивающей среды в организации становится не только местом для получения знаний, но и активным участником образовательного процесса. Предметно-пространственная среда должна быть не статичной, а адаптируемой, что позволяет детям в зависимости от их интересов и потребностей выбирать разнообразные

виды деятельности. Это создает условия для их самостоятельности, стимулирует познавательную активность, развивает моторику, внимание, воображение и творческое мышление. Организация пространства влияет на взаимодействие детей между собой, помогает строить коммуникативные и социальные навыки, учит сотрудничеству и разрешению конфликтных ситуаций. Места для совместной деятельности, игровые зоны и уголки для индивидуальных занятий помогают детям не только активно взаимодействовать с окружающим миром, но и учат уважению к чужим личным границам.

В процессе создания предметно-пространственной среды важно учитывать не только функциональность пространства, но и эстетические аспекты. Красивая, гармоничная среда оказывает влияние на психоэмоциональное состояние детей, способствует их комфортному и безопасному пребыванию в образовательной организации. Обогащение пространства натуральными материалами, разнообразие текстур и цветов, а также правильная организация зоны для отдыха и игры позволяют создавать условия, способствующие максимальной мотивации детей к обучению и развитию.

В соответствии с принципами Reggio педагогики, взаимоотношения дошкольников строятся в пространстве, где можно исследовать мир, формировать собственную картину Мира. Развивающая среда Reggio педагогики дает возможность для экспериментов и творчества, проявления инициативы и самостоятельности, но направляется педагогами. Дети используют зоны предметно-пространственной среды, которые имеют следующие компоненты: социальный, пространственно-предметный, психодидактический [6].

Важнейшей частью педагогики Reggio является идея о том, что дети — это активные исследователи, которые способны к самостоятельному обучению и созданию собственного опыта. Воспитатель, в свою очередь, становится не просто педагогом, но и партнером, направляющим детей в их поисках. Основным принципом педагогики Reggio является создание такой предметно-развивающей среды, которая будет стимулировать инициативу, творчество и самостоятельность детей, а также обеспечивать пространство для их самовыражения. Пространство должно быть не просто местом для физической активности детей, но и местом для их интеллектуальной и эмоциональной деятельности. В контексте педагогики Reggio пространство становится неотъемлемой частью образовательного процесса, оно становится активным участником, который взаимодействует с детьми, воздействует на их мышление и восприятие. Это пространство должно быть гибким, позволяющим адаптироваться под потребности детей, меняя свои формы и содержания в зависимости от их интересов и активности.

Предметно-развивающая среда в дошкольных организациях играет важную роль в формировании целостного мировоззрения у детей, стимулирует их познавательное, эмоциональное и социальное развитие. Одним из ключевых аспектов является выбор подходящих игровых материалов и оборудования, которые соответствуют возрастным особенностям детей и способствуют развитию их творческих и когнитивных навыков. Основные вызовы при проектировании предметно-развивающей среды связаны с необходимостью учёта всех факторов: безопасности, доступности, разнообразия материалов и индивидуальных потребностей детей. Подход к проектированию среды требует внимательного и детального анализа, чтобы создать пространство, максимально способствующее всестороннему развитию детей. Правильно организованная предметно-развивающая среда становится основой для успешного обучения и развития детей дошкольного возраста, стимулируя их самостоятельность, творчество и взаимодействие с окружающим миром.

Литература:

1. Инструктивно-методическое письмо об особенностях организации воспитательно-образовательного процесса в дошкольных организациях и предшкольных классах общеобразовательных школ, лицеев и гимназий Республики Казахстан на 2024-2025 учебный год, г. Астана 2024 г. — 30 л.

2. Гогоберидзе, А.Г. Проектирование развивающей предметнопространственной среды современного детского сада / А.Г. Гогоберидзе // Журнал «Справочник руководителя дошкольного учреждения», 2010 - № 4 с.64-70.
3. Новоселова, С. Л. Развивающая предметная среда: методические рекомендации по проектированию вариативных дизайн - проектов развивающей предметной среды в детских садах и учебно-воспитательных комплексах [Текст] / С.Л. Новоселова, Л.Н. Павлова. 2-е изд. – М.: Айресс Пресс. – 2007. – 119 с.
4. Асылбек А.М.,Бельгибаева Г.К.,Кошкумбаев К.Т. , . 2022. Эффективность создания предметно-пространственной развивающей среды в дошкольных организациях. Вестник казипу имени Абая. Серия: Педагогические науки. 73, 1 (мар. 2022), 233–244. DOI:<https://doi.org/10.51889/2022-1.1728-5496.24>.
5. Концепция развития дошкольного, среднего, технического и профессионального образования Республики Казахстан на 2023 – 2029 годы / ППРК от 28.03.2023 года № 249 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000249>
6. Инновации в образовательном пространстве: опыт, проблемы, перспективы: тез.докл. XIV Международной науч.-практич. конф. «Инновации в образовательном пространстве: опыт, проблемы, перспективы», Лесосибирск, 16-17 мая 2024г. [Электронный ресурс] / отв. и науч. ред. О.Б. Лобанова – Электрон.дан. (6,1 Мб). – Красноярск :Сиб. федер. ун-т, 2024. – Электрон.опт. диск (CD-Rom). – Систем.требования : PC не ниже класса Pentium I ;Ram ; Win-dows 98 /XP/7 ; AdobeReader v 8.0 и выше. – Загл. с экрана.
7. Богушова, С. Ф. Возможности использования реджио-подхода в организации развивающей предметно-пространственной среды в дошкольной образовательной организации / С. Ф. Богушова, Е. И. Потурнакова, О. Н. Петрова. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2020. — № 4 (294). — С. 280-282. — URL: <https://moluch.ru/archive/294/66740/> (дата обращения: 11.02.2025)

ӘОК 37.042

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ АҚПАРАТТЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТЫСТЫРУДАҒЫЭЛЕКТРОНДЫҚ БІЛІМ БЕРУ РЕСУРСТАРЫ РОЛІ

Кенебаева А.Ж., Жолтаева Г.Н.

(Ілияс Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.)

Жаңа технологиялардың қарқынды дамуы мен цифрландыру дәуірінде электрондық білім беру ресурстарын (ЭБР)оқу процесін жақсартудың, оқушылардың қызығушылығын арттырудың және оқыту сапасын жоғарылатудың тиімді құралы болып табылады.ЭБР білім беру процесін жақсартып қана қоймай, оқушылардың цифрлық дағдыларын дамытады және оқытуды қолжетімді әрі қызықты етеді.Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдаланудабастауыш сынып оқушыларының ақпараттық мәдениетін қалыптастыру ерекше маңызға ие.

Ақпараттық мәдениет — бұл ақпаратпен әртүрлі форматтарда және ортада тиімді жұмыс істеуге мүмкіндік беретін білім, дағдылар мен іскерліктер жиынтығы. Олбірнеше негізгіаспектілерді қамтиды:

1) Ақпараттық сауаттылық—түрлі ақпарат көздерінен ақпаратты іздеу,талдау, бағалаужәне пайдалану дағдылары. Мұғалімдер балаларға сенімді және сенімсіз ақпараттыажыратуға үйрету маңызды.

2) Цифрлық дағдылар - компьютерлермен, планшеттермен және басқа да цифрлық құрылғылармен жұмыс істеу дағдылары. Бұл дағдылар қазіргі заманғы қоғамда қажетті және маңызды.

3) Ақпараттық қауіпсіздік - ақпаратты рұқсатсыз қол жеткізуден, пайдаланудан, ашудан, жоюдан, өзгерту мен бұзудан қорғау процесі. Мектепте оқушыларға жеке деректерді қорғау, зиянды бағдарламалардан сақтану және интернет-этика ережелерін сақтау туралы білім беру маңызды.

4) Шығармашылық ойлау – ақпаратты сынितұрғыдан бағалау және оны жаға идеялар мен шешімдер қабылдауда шығармашылықпен қолдану қабілеті. Оқушыларды ақпаратты түсіндіріп, оны жаңа идеялар мен шешімдер жасау үшін пайдалануға үйрету керек.

5) Этикалық аспектілері -ақпаратты пайдалану кезінде этикалық нормалар мен заңдарды сақтау. Оқушыларға авторлық құқық, плагиат және ақпаратты заңсыз пайдалану мәселелері туралы білім беру керек.

Бастауыш сынып оқушыларының ақпараттық мәдениетін қалыптастыру олардың өмір бойы білім алу және ақпараттық қоғамда табысты болу қабілеттерін арттырады. Бұл бағыттағы жұмыс жүйелі және кешенді болуы тиіс, оқушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып ұйымдастырылуы керек.

Электрондық білім беру ресурстары осы үдерісті қолдайтын маңызды құралдар болып табылады, өйткені олар оқушылардың ақпараттық технологияларды тиімді пайдалану дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді [1].Электрондық білім беру ресурстары (ЭБР) оқу процесін жақсартуға арналған әртүрлі құралдар мен материалдарды қамтиды (1-кесте).

Кесте 1. Электрондықбілім беру ресурстарының түрлері

Түрлері	Сипаттамасы	Мысалдар
Электронды оқулықтар	Оқушыларғатеориялықбілімді жүйелі түрде жеткізу үшін жасалғансандықресурстар.	Ұлттық және халықаралық оқу бағдарламаларынанегізделгенэлектронды оқулықтар.
Интерактивтітақталар	Оқу процесінқызықтыету үшін қолданылатын, оқушыныңбелсендіқатысуынқамтамасызтетінқұралдар.	Smart Board, Promethean Board сияқтыинтерактивтітақталар.
Онлайн платформалар	Әртүрлі оқу ресурстарынбіріктіретін және оқу процесінбасқаруғамүмкіндікберетін интернет-ресурстар.	Google Classroom, Moodle, Zoom, Khan Academy.
Мультимедиялықматериалдар	Оқу материалдарынбейнемазмұн, анимациялар мен дыбыс арқылы түсіндіругеарналғанқұралдар.	Бейнемазмұн, анимациялар, виртуалдызертханалар.
Ақпараттыкіздеужүйелері	Оқушылардың ақпараттыкіздеу, талдау және бағалаудағдыларындамытуғаарналған ресурстар.	Google Scholar, Microsoft Academic, білім беру сайттары мен онлайн энциклопедиялар.
Электрондыжаттығулар мен тестілер	Оқушылардың білімдеңгейінтексеру үшін қолданылатынсандықтапсырмалар.	Онлайн тестілер, интерактивтіжаттығулар, викториналар.
Виртуалдызертханалар мен симуляциялар	Оқушыларғазертханалықжұмыстарды қауіпсіз және қолжетімді түрде орындауғамүмкіндікберетінқұралдар.	PhET Interactive Simulations, виртуалды химия және физика зертханалары.
Электрондыкітапханалар	Оқушыларғасандықкітаптарды, ғылымимақалаларды және басқа да оқу материалдарынұсынатынресурстар.	Open Library, Google Books, кітапханалықпорталдар.

Сонымен қатар, электрондық білім беру ресурстары оқушылардың ізденімпаздық қабілеттерін дамытуға, ақпаратты сұрыптау және сараптау дағдыларын жетілдіруге ықпал етеді. Оқушылар интернет ресурстары мен білім беру бағдарламалары арқылы ғылыми-зерттеу жұмыстары мен жобаларды орындауға қатыса отырып, ақпараттық қоғамға бейімделе бастайды.

Электронды ресурстардың қолданылуы мұғалімдердің педагогикалық қызметін жаңашаландырып, оқу материалдарының түсінікті әрі қолжетімді болуын қамтамасыз етеді, бұл өз кезегінде оқушылардың білім алу сапасын арттырады [2].

Электрондық білім беру ресурстары мұғалімдерге оқыту процесін әртүрлі әдіс-тәсілдермен байытуға мүмкіндік береді. Мұғалімдер электронды оқулықтар, интерактивті тақталар мен басқа да мультимедиялық құралдарды қолдана отырып, оқу материалдарын визуализациялау арқылы оқушыларға қиын тақырыптарды түсінуді жеңілдетеді. Сонымен қатар, электрондық білім беру ресурстары оқушылардың өз бетінше жұмыс істеу дағдыларын дамытуға ықпал етеді, өйткені олар әртүрлі онлайн платформалар арқылы іздену, зерттеу және талдау жұмыстарын жүргізуге мүмкіндік алады. Мұндай ресурстар оқушылардың білім алу үдерісін қызықты әрі жан-жақты етіп, олардың танымдық белсенділігін арттырады, нәтижесінде оқу нәтижелері жақсарып, білім сапасы жоғарылайды.

Бастауыш сынып оқушыларының ақпараттық мәдениетін электрондық білім беру ресурстары арқылы қалыптастыру әдіс-тәсілдері ақпараттық қоғамда өмір сүруге дайын болу үшін маңызды қадам болып табылады. Электрондық оқулықтар мен интерактивті платформалар оқушыларға оқу материалдарын тиімді меңгеруге, ақпаратты талдау және қолдану дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Оқушылар электрондық ресурстар арқылы дербес жұмыс істей отырып, ақпаратты іздеу, сараптау және бағалау дағдыларын жетілдіреді. Интерактивті тақталар мен мультимедиялық құралдарды қолдану оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, оқу материалдарын визуализациялау арқылы түсінікті етеді [3].

Сонымен қатар, виртуалды зертханалар мен симуляциялар оқу процесін практикалық тұрғыда байытады, бұл өз кезегінде ақпараттық технологияларды қолдану арқылы білім алудың сапасын арттырады. Электрондық жаттығулар мен тестілер оқушылардың білімін бақылауға және оның деңгейін тиімді бағалауға мүмкіндік береді. Осы әдіс-тәсілдер арқылы оқушылар ақпараттық мәдениетке қажетті дағдыларды меңгеріп, қазіргі заманғы білім беру жүйесінің талаптарына сай білім алады.

Электрондық білім беру ресурстары көмегімен оқытуда, әрқайсысын оқушылардың жеке қажеттіліктері мен қалауларына қарай бейімдеп пайдаланылатын, түрлі әдістер мен тәсілдер бар. ЭБР қолданылатын негізгі оқыту түрлері 2-кестеде көрсетілген.

Кесте 2. Электрондық білім беру ресурстары арқылы оқыту түрлері

Оқыту түрлері	Сипаттамасы	Қолданылатын электрондық білім беру ресурстары
Интерактивті оқыту	Оқушылардың оқу үдерісіне белсенді қатысуына қамтамасыз ету, тапсырмаларды орындау және кері байланысу.	Интерактивті тақталар, онлайн платформалар, мультимедиялық құралдар.
Дербес жұмыс	Оқушыларға өз бетінше білім алу, ақпарат жинау және өңдеу дағдыларын дамыту.	Электрондық оқулықтар, ақпараттық іздеу жүйелері, онлайн кітапханалар.
Қолданбалы оқыту	Теория мен тәжірибені байланыстыру, практикалық дағдыларды дамыту.	Виртуалды зертханалар, симуляциялар, бейнемазмұн, онлайн практикалық тапсырмалар.
Қашықтан оқыту	Оқушыларға оқу материалдарын қашықтан қолжетімді ету, уақыт пен орынды шектеусіз білім алу мүмкіндігі.	Zoom, Microsoft Teams, Google Classroom, Moodle.
Ойын технологиясы	Оқу үдерісі ойын түрінде ұйымдастыру, оқушылардың таландыру және қызығушылықты арттыру.	Оқу ойындары, викториналар, логикалық ойындар, бейнемазмұн.
Тестілік бағалау	Оқушылардың білімін тексеру, сараптау	Онлайн тестілер,

	және бағалау үшін қолданылатын сандық тестілеу әдісі.	виртуалды жаттығулар, викториналар.
Мультимедиялық әдіс	Оқушыларға ақпаратты бейнемазмұн, анимациялар, суреттер арқылы жеткізу.	Бейнемазмұн, анимациялар, инфографика, виртуалды турлар.
Ұжымдық жұмыс	Оқушыларды топтық жұмысқа тарту, әртүрлі тапсырмалар менынтымақтастықты дамыту.	Google Docs, Padlet, Jamboard, басқа да топтық жұмыс үшін онлайн құралдар.

Бастауыш сынып оқушыларының ақпараттық мәдениетін электрондық білім беру ресурстары арқылы қалыптастыру әдіс-тәсілдерін қолдану ерекшеліктері оқу процесінің тиімділігін арттыруға бағытталған. Электрондық ресурстарды қолдану оқушылардың ақпараттық дағдыларын дамытуға ықпал етеді, сонымен қатар олардың ақпаратты іздеу, сараптау және талдау қабілеттерін жетілдіреді [4].

Электронды оқулықтар мен мультимедиялық құралдар оқу материалының визуализациясын қамтамасыз етіп, оқушылардың абстрактілі ойлауын дамытуға мүмкіндік береді. Интерактивті тақталар мен онлайн платформалар оқу процесін белсенді әрі қызықты етіп, оқушылардың дербес жұмыс істеуін, талдау және шығармашылық тұрғыдан ойлау қабілеттерін арттырады. Виртуалды зертханалар мен симуляциялар оқушыларға теориялық білімді тәжірибеде қолдануға мүмкіндік береді, бұл өз кезегінде ғылыми зерттеулер мен практикалық дағдыларды меңгеруге септігін тигізеді.

Сонымен қатар, электронды ресурстарды тиімді қолдану үшін мұғалімдер арнайы әдістемелік дайындықтан өтуі керек, себебі әрбір ресурстың қолдану ерекшеліктерін білу оқушыларға қажетті білім мен дағдыларды қалыптастыруға көмектеседі. Осы әдіс-тәсілдердің үйлесімділігі оқушылардың ақпараттық мәдениетін қалыптастыруға және оларды ақпараттық қоғамға бейімдеуге ықпал етеді [5].

Бастауыш сынып оқушыларының ақпараттық мәдениетін электрондық білім беру ресурстары арқылы қалыптастыру әдіс-тәсілдері оқу үдерісінің сапасын арттырып, оқушылардың ақпараттық технологияларды тиімді пайдалану дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Электронды оқулықтар, интерактивті тақталар, онлайн платформалар, мультимедиялық құралдар мен виртуалды зертханалар білім алушылардың ақпаратты іздеу, өңдеу және талдау қабілеттерін жетілдіре отырып, оқу процесін жан-жақты және қызықты етеді.

Бұл ресурстарды тиімді қолдану оқушылардың шығармашылық ойлауын, зерттеушілік белсенділігін арттырып, олардың дербес оқу дағдыларын қалыптастырады. Мұғалімдерге электронды білім беру ресурстарын қолдану барысында педагогикалық әдістер мен технологияларды дұрыс таңдау және тиімді пайдалану маңызды.

Осылайша, электрондық білім беру ресурстары бастауыш сынып оқушыларының ақпараттық мәдениетін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады, олардың ақпараттық қоғамда өз орнын табуға және ақпараттық технологияларды жауапкершілікпен қолдануға қабілетті тұлға болып қалыптасуына ықпал етеді.

Әдебиет:

1. Мукашева Д. М. Оқыту мен оқуда ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану //World Scientific Reports. – 2023. – №. 3.
2. МУЛИКОВА Д. С., Асенова Н. С. Бастауыш сыныпта ақпараттық коммуникациялық технологияларды қолдану жолдары //Актуальные научные исследования в современном мире Учредители: Общественная организация" Институт социальной трансформации". – С. 292-297.
3. Әлиев Н. Информатика сабағында электрондық оқулықты тиімді қолдану әдістемесі //Научные труды ЮКГУ им. М. Ауэзова. – 2015. – №. 4. – С. 77-81.
4. Құрманбекқызы Н., Досымбет Т. С. Бастауыш сынып мұғалімдерінің цифрлық білім беру ресурстарын пайдалану құзіреттілігі //Оңтүстік Қазақстан Ғылым. – 2020. – С. 164.

УДК 373.31

АКТИВИЗАЦИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ НА УРОКАХ ПОЗНАНИЯ МИРА В 3 КЛАССЕ ПОСРЕДСТВОМ ИГРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Ковалева С.П.

(СКУ им. М. Козыбаева, г. Петропавловск)

В современном образовании активизация познавательной деятельности младших школьников – это не просто желательное, а необходимое условие для успешного обучения. Важно, чтобы учащиеся не просто получали знания, но и активно участвовали в процессе их добывания, анализируя, делая собственные выводы. Задача учителей – создать такую атмосферу в классе, которая будет стимулировать любопытство, интерес к знаниям и желание самостоятельно изучать мир.

Исходя из инструктивно-методического письма «Об особенностях учебно-воспитательного процесса в организациях среднего образования Республики Казахстана в 2023-2024 году» представлены рекомендации по развитию предметных, метапредметных и ключевых компетенций. Рекомендуются использовать активные методы, приемы и стратегии обучения. Одним из методов является интерактивный, он включает в себя различные способы организации уроков, в том числе, применение игровых технологий [1].

Задействуя игровые методы, учитель не только активизирует учащихся, но и способствует формированию у них устойчивого учебно-познавательного мотива. Младший школьник не просто получает информацию, он сам становится активным участником образовательного процесса, исследуя, решая задачи и делая свои собственные выводы.

Для младших школьников познавательная деятельность – это ключ к пониманию окружающего мира. Задача учителя – не только поощрять любопытство и интерес к знаниям, но и направить познавательную активность учащихся в правильное русло. Правильно сформированная познавательная деятельность способствует успешному обучению, а также решает важные задачи воспитания и развития младшего школьника.

Познавательная деятельность младших школьников – это сложный процесс, который включает в себя несколько взаимосвязанных элементов.

Познавательная деятельность – это применение активных действий для усвоения и применения полученных знаний на практике. Основной целью развития познавательного интереса у младших школьников является активизация потребности и способности мышления, справляться с возникающими препятствиями при разрешении различных умственных задач.

Структура познавательной деятельности по мнению Ш.А. Амонашвили состоит из:

- «Мотива, который отвечает за познавательную активность;
- Объект познания, который имеет дидактически организованную форму;
- Способы и средства действия с объектом, с целью его усвоения;
- Роль педагога между действиями учащегося и объектом изучения;
- Итог познавательной активности» [2].

Познавательная деятельность ориентирована на усвоение и создание новой информации, подразумевает ее намеренное использование для решения поставленных задач. Данная деятельность часто определяется как ядро в учебной деятельности. Учитывая данный аспект основное внимание уделяется знаниям, умениям и навыкам.

Главная задача – создать необходимые условия для полноценного развития познавательной деятельности младших школьников, способствуя гармоничному формированию всех их способностей. Важно понимать, что прочные знания и умения формируются только на базе теоретических основ. Однако, чтобы учащиеся с удовольствием учились и брали на себя ответственность за свои знания, им необходимо захотеть узнавать новое. Это достигается через практическую учебную деятельность. На этом этапе игры помогают включить младших школьников в учебно-познавательный процесс.

Игровые технологии пробуждают у детей интерес и мотивируют их учиться. В игровой ситуации у детей возникает естественная потребность говорить, доказывать и делиться мыслями.

Игровые технологии – это методы и приемы использования различных игр в образовательном процессе с целью повышения его эффективности. Это не просто развлечение, тщательно продуманная система, которая помогает учащимся усваивать знания, развивать навыки и умения в игровой форме.

В педагогическом словаре понятие игровая технология определяется следующим образом: «это дидактические системы применения различных игр, формирующих умение решать задачи на основе компетентного выбора альтернативных вариантов: знаменательные, театрализованные, деловые, ролевые игры, имитационные упражнения, игровое проектирование, ролевые игры, имитационные упражнения, игровое проектирование и другое» [3].

Г.К. Селевко отмечает: «В современной школе, делающие ставку на активизацию и интенсификацию учебного процесса, игровая деятельность используется в следующих случаях: использование игры для изучения понятий, тем предмета; использование как отдельной части от всей технологии; в качестве урока или его части; как технология внеклассной работы» [4].

Игры можно классифицировать по следующим критериям:

- Сфера деятельности: физическое, интеллектуальная, трудовая, социальная, психологическая;
- Характер учебного процесса: воспитательные, обучающие, познавательные, творческие, развивающие, коммуникативные;
- Игровая методика: предметные, сюжетные, ролевые, деловые, имитационные, соревновательные, драматизация;
- Предметная направленность: математические, экологические, физические, музыкальные, литературные и т.д.

По мнению Е.А. Крюковой игры подразделяться на ситуационные, ролевые и деловые. Объединяет все эти игры то, что они личностно ориентированы [5].

В педагогике множество разнообразных игр. Есть игры, направленные на расширение словарного запаса и развития грамотной речи, формирование математических представлений и числовых понятий. Так же есть игры, которые развивают память, внимание, самоконтроль, наблюдательность и силу воли. Выбор игр зависит от конкретных педагогических целей и задач.

На уроках познания мира в 3 классе можно использовать следующие игровые технологии (игры):

Тема урока «От чего зависит климат на Земле» для закрепления материала можно использовать игру «Найди соответствие». Учитель предлагает карточки с изображением климатических поясов (полярным, умеренным, тропическим и экваториальным) и карточки с животными, которые проживают в одном из климатических поясов. Учащихся выбирают животных и объясняют почему сделали такой выбор. Данная игра помогает закрепить знания о факторах, влияющих на климат Земли, развивать навыки анализа и синтеза, развивать логическое мышление.

Тема урока «Моя безопасность в естественной среде» - применяется игры «Опасности природы». Учитель предлагает «пазлы» на которых изображены разные опасные ситуации,

которые могут произойти в природе. Класс делится на команды, каждой команде выдается конверт с «пазлом». Учащиеся собирают изображение, а затем описывают ситуацию, что необходимо делать в этой ситуации и какие правила безопасности необходимо соблюдать. Данная игра помогает сформировать представление о опасных факторах в природе, развивает навыки определения опасности, запомнить правила безопасности и как правильно вести себя в опасной ситуации.

Тема урока «Мои расходы». Учитель предлагает игру «Магазин». Класс делится на группы: «покупатели» и «продавцы». Продавцы отвечают за магазин и товары в нем. В качестве товаров можно использовать различные предметы в классе. Покупатель получают «деньги», это могут быть фишки или игровые купюры. Задача покупателей на игровые деньги приобрести товар, после учащиеся могут поменяться ролями. Данная игра помогает сформировать представление о понятии «расходы» и «бюджет», развивает навыки планирования расходов.

Применение игровых технологий на уроках познания мира в 3 классе является эффективным инструментом активизации познавательной деятельности младших школьников. Использование игр позволяет создать увлекательную и мотивирующую атмосферу обучения, способствующую развитию у младших школьников интереса к знаниям, творческого мышления, коммуникативных навыков и командного духа.

Благодаря игровым технологиям, учебный процесс становится более динамичным, ярким и запоминающимся. Дети активнее участвуют в уроке, проявляют инициативу и самостоятельность. Игровые методы представляют возможность закрепить и усвоить материал в нестандартной форме, что повышает эффективность обучения и способствует формированию устойчивых знаний.

Однако необходимо помнить, что игры должны быть соответствующими возрасту ученикам и целям урока. Важно тщательно подбирать игровые методы, обеспечивать условия для безопасной и эффективной игры и проводить регулярный анализ результатов из применения.

Литература:

1. Инструктивно-методическое письмо «Об особенностях учебно-воспитательного процесса в организациях среднего образования Республики Казахстан в 2023-2024 году». – Астана: НАО имени И. Алтынсарина, 2023. – 102 с.
2. Амонашвили Ш.А. В школу с шести лет. Педагогический поиск / Ш.А. Амонашвили, И.Б. Баженова. – М.: Педагогика, 2000. – 165 с.
3. Педагогический словарь-справочник. Ч. 1 учебно-методическое пособие для студентов магистрантов, аспирантов и педагогов // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://didacts.ru/slovari/pedagogicheskii-slovar-spravochnik-ch-1-uchebno-metodicheskoe-posobie-dlja-studentov-magistrantov-as.html>
4. Крюкова Е.А. Личностно-развивающие образовательные технологии: природа, проектирование, реализация / Е.А. Крюкова. – Волгоград: Изд-во «Перемена», 1999. – 195 с.
5. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: учебное пособие. – М.: Народное образование, 2008. – 256 с.

УДК 376.42

ПРИМЕНЕНИЕ ИКТ ТЕХНОЛОГИЙ В КОРРЕКЦИОННО-РАЗВИВАЮЩЕЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧИТЕЛЯ-ДЕФЕКТОЛОГА В РАБОТЕ С ДЕТЬМИ С УМЕРЕННЫМИ НАРУШЕНИЯМИ ИНТЕЛЛЕКТА

Ковалева Э.М., Дятлов М.Е.

(Специальная школа-интернат №2, г. Петропавловск)

Информационно-коммуникационные технологии (ИКТ) – это обобщающий термин, который включает в себя разнообразные устройства, механизмы, а также способы и алгоритмы обработки информации.

Основная задача в работе с умственно отсталыми детьми - максимально адаптировать их в процесс социальной интеграции, и овладение коммуникативными навыками, что является важнейшей составляющей в этом процессе.

Чтобы заинтересовать учащихся, сделать обучение осознанным, нужны нестандартные подходы, индивидуальные программы развития, новые технологии.

Сейчас среди людей разных возрастов особой популярностью пользуется создание видеороликов (блогерство, влогерство и т.д.).

В последнее время наблюдается тенденция по увеличению количества детей с особыми образовательными потребностями и, как следствие возникает потребность в наиболее эффективных методах обучения и воспитания детей данной категории. Информационно-коммуникативные технологии являются наиболее качественно-результативным средством, применяемым в работе с детьми с ООП [2].

Компьютер является главным современным информационно-коммуникативным устройством, который оснащен необходимым программным обеспечением и средствами телекоммуникации вместе с размещенной на них информацией.

Использование ИКТ в коррекционно-развивающей деятельности дефектолога в работе с детьми с умеренными нарушениями интеллекта позволяет добиться следующего:

- обеспечить комбинирование современных и традиционных средств и методов обучения;
- привить интерес и повысить мотивацию детей с УНИ на занятиях, что в свою очередь делает коррекционно-развивающую деятельность более продуктивной;
- создать необходимые условия для эффективной коррекционно-развивающей работы с детьми с умеренными нарушениями интеллекта, которым свойственны определенные особенности развития, исключая некоторые методики традиционного подхода в обучении;
- задействовать сохранные анализаторы и компенсаторные механизмы у данной категории учащихся, за счет комбинированного использования зрительного, слухового и тактильного восприятия информации;
- полноценное применение индивидуального подхода в обучении, путем подбора рабочего материала, имеющего различные вариации в форме, объеме и сложности усвоения [3].

Для достижения эффективности коррекционно-развивающей работы с применением ИКТ, необходимо обеспечить регулярную смену видов деятельности; дозировать рабочий материал по объему и времени; задействовать все сохранные анализаторы, а также включить в деятельность здоровьесберегающие технологии.

При использовании ИКТ в коррекционно-развивающей работе необходимо минимизировать нагрузку на зрение и слух учащихся. Снизить нагрузку на глаза ученика можно путем использования изображений в высоком разрешении, с высокой контрастностью, четкостью и умеренной яркостью; использовать шрифты среднего и крупного размера; использовать изображения и слайды презентации без содержания излишней информации и деталей. Для сохранения слуха необходимо использовать аудио хорошего качества и контролировать громкость их воспроизведения, располагать источник звука на безопасном расстоянии от ребенка. Сами задания должны быть просты в формулировке, корректны и доступны учащемуся.

Вся деятельность дефектолога в коррекционно-развивающей работе с детьми, имеющими умеренные нарушения интеллекта, направлена на ознакомление учащихся окружающим миром; на развитие речи и коммуникации; формирование элементарных математических представлений; на развитие и коррекцию познавательных и психических процессов; развитие восприятия, внимания, мышления, памяти и воображения; развитие зрительно-пространственных отношений и ориентировки. Работа над данными направлениями коррекционно-развивающего процесса становится проще, разнообразнее и эффективнее благодаря применению ИКТ, обеспечивающих разнообразие методов и форм

работы с детьми и способствующих более активному включению учащихся с умеренными нарушениями во взаимодействие с дефектологом[7].

Информационно-коммуникативные технологии применяются не только эффективным средством в работе с детьми, но и удобным инструментом во взаимодействии с родителями учащихся. Они позволяют поддерживать контакт с родителями учеников, предоставлять им информацию о результатах проводимой коррекционно-развивающей работы и способах сохранения достигнутых результатов, предоставляя доступ к средствам для самостоятельного обучения и развития ребенка. Также ИКТ позволяют учителю поддерживать необходимый уровень профессиональной компетенции, путем участия в курсах повышения квалификации, семинарах и конференциях, завязанных на применении мультимедийных средств информации [4].

Проведение занятий с применением мультимедийных презентаций – это мощный стимул в воспитании и обучении детей с ООП. Подготовка презентаций – серьезный, творческий процесс, каждый элемент которого должен быть продуман и осмыслен с точки зрения восприятия детей. Такие занятия становятся интереснее, эмоциональнее, они позволяют воспитанникам в процессе восприятия задействовать зрение, слух, воображение, что позволяет глубже погрузиться в изучаемый материал. Мультимедийная презентация даёт возможность подать информацию в максимально наглядной и легко воспринимаемой форме. Дети с умеренным нарушением интеллекта почти всегда пользуются непреднамеренным (непроизвольным) запоминанием. Они запоминают то, что привлекает их внимание и кажется интересным.

Помимо этого, ИКТ в деятельности дефектолога так же позволяет получить следующие преимущества: доступность, емкость, наглядность и компактность используемых средств; их психологическая и эмоциональная привлекательность, а также многофункциональность и мобильность, что позволяет добиться положительной динамики в работе с детьми с умеренными нарушениями интеллекта.

Являясь эффективным средством работы на уроках с детьми, ИКТ современные ИКТ могут использоваться в диагностике учащихся. Например, в создании информационной базы данных, позволяющей оценивать достижение детей в начале и при окончании коррекционно-развивающей работы; в отображении полученных данных в наглядных графиках, таблицах, диаграммах и бланках анализов работы.

Одним из путей повышения эффективности работы педагога является создание и использование на занятиях, разработанных с учетом индивидуальных особенностей детей авторских мультимедийных материалов. Ежедневный и кропотливый труд, требующий усидчивости предполагает работу по формированию речевой моторики у детей. Произвольное поведение школьников еще недостаточно развито, поэтому без желания самого ребенка организация систематической работы представляется проблематичной. У ребенка необходимо формировать внутреннюю мотивацию. Одним из основных средств расширения детских представлений являются презентации, мультимедийные фотоальбомы слайд-шоу. Это наглядность, дающая возможность педагогу выстроить объяснение на занятиях логично и научно. При такой организации материала включаются три вида памяти детей: зрительная, моторная, слуховая. Созданные материалы могут быть использованы на разных этапах занятия.

На занятиях мы используем специальные обучающие программы:

- «Развитие речи. Учимся говорить правильно» (ООО «Новый диск» 2008);
- «Игры для Тигры» - развивающая программа, разработчик www.logopunkt.ru;
- Сайт <https://wunderkiddy.com/ru/> с различными заданиями для детей
- Приложение Canva помогает при создании красочных презентаций и пособий.
- Образовательная платформа и приложения LogicLike, содержащие большое количество развивающих игр по всем основным разделам младше школьного обучения;
- Платформа LearningApps, позволяющая создавать цифровые упражнения различной тематики с использованием готовых макетов [5].

С использованием интерактивной доски занятия проходят у детей с большим интересом, они становятся увлекательными. Дети с удовольствием выполняют задания.

ИКТ технологии мы на своих уроках применяем не только внутри школы, но и так же занимаясь с детьми на домашнем обучении. Работаем с планшетом выполняя различные задания. Например: на уроке счет, мы используем при пересчете предметов задания «соедини линиями», «открой окошко», «угадай, где спряталось», «угадай, что спрятано». Показываем презентации на ноутбук с интерактивными заданиями.

Зачастую дети с умеренным нарушением интеллекта застенчивы и нерешительными. Детям сложно работать в группе и выполнять совместно задания. Благодаря ИКТ технологиям на уроке, мы можем внутри класса разделив учащихся на микро-группы выполнять с интересом задания и учить детей совершенствовать свои познавательные навыки, укреплять эмоциональный контакт среди учащихся, создавая благоприятную среду внутри коллектива.

В заключении хотелось бы добавить, что активизация познавательной деятельности школьников играет огромную роль. В современном мире присутствует колоссальное количество информационных технологий у детей и школьников. У каждого ребенка есть свой гаджет: смарт часы, телефон, планшет, наушники. Мы идем в ногу со временем и работая с детьми с УНИ мы должны так же обладать новыми методами работы. Дети быстро устают, утомляются, задания часто им становятся скучными и не интересными, поэтому приходится подбирать как можно больше современных методов при планировании уроков. Игра основной вид деятельности детей с УНИ поэтому завлечь детей с помощью красочной презентации, интерактивных заданий намного легче. Дети выполняют задания и в своем темпе пополняют свой активный и пассивный словари.

В процессе работы по развитию познавательного интереса школьников с помощью ИКТ могу отметить:

- повышение уровня познавательных процессов у детей с ООП, после внедрения в процесс обучения информационных технологий;
- повышение уровня личного профессионализма в области информационных технологий и методики коррекционной - развивающей работы;
- формирование мотивационных компонентов деятельности у учащихся.

Именно, поэтому ИКТ вызывают интерес и активно внедряются нами в практической деятельности.

Литература:

1. Исмагилов Д. Д., Яковлев П. С. Использование ИКТ на уроках технологии // Обучение и воспитание: методики и практика. 2016. С. 26–30.
2. Современные подходы и технологии сопровождения детей с особыми образовательными потребностями. Сборник материалов Всероссийской научно-практической конференции с международным участием для студентов, магистрантов, аспирантов, преподавателей, специалистов, семей (родителей и детей с ОВЗ), Пермь, ППГПУ. 23–25 марта 2017. – Пермь: ППГПУ, 2017
3. Чупрова Е. С. Использование информационных технологий в коррекционной работе / Е. С. Чупрова // Педагогика: традиции и инновации: материалы IV Междунар. науч. конф. (г. Челябинск, декабрь 2013 г.). – Челябинск: Два комсомольца, 2013.
4. «Особенности обучения обучающихся с ОВЗ в специальных учреждениях» // Видеоуроки в интернет — сайт для учителей URL: <https://videouroki.net/razrabotki/osobiennosti-obucheniia-obuchaiushchikhsia-s-ovz-v-spietsial-nykh-uchriezhdeni.html> (дата обращения: 21.12.18).
5. Использование ЭОР и самостоятельно изготовленных электронных пособий на уроках в коррекционной школе (из опыта работы). // Мультиурок URL: <https://multiurok.ru/files/ispol-zovaniie-eor-i-samostoiatiel-no-izghotovlien.html> (дата обращения: 20.11.18).
6. Женова Н. А., Меламуд М. Р. Усиление мотивации познавательной деятельности при использовании компьютерных мультимедийных учебников // Дистанц. и виртуальное обучение. 2011. № 8. С. 122–124.

РАННЯЯ ПРОФОРИЕНТАЦИЯ И ОСНОВЫ ФИНАНСОВОЙ ГРАМОТНОСТИ ДЛЯ ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Кондратова З.З., Тенишева Е.К.

(ГККП «Ясли-сад «Ивушка», г. Петропавловск)

На современном этапе в системе образования перед дошкольным образованием поставлена задача использования современных, эффективных и инновационных средств развития ребенка. В настоящее время ориентация детей дошкольного возраста в мире профессий и в труде взрослых рассматривается как неотъемлемое условие полноценного и всестороннего развития детей. Ведь скрытые резервы профориентации таятся уже на этапе дошкольного возраста. Раннее начало подготовки ребенка к выбору будущей профессии заключается не в навязывании ребенку того, кем он должен стать, а в том, чтобы облегчить самостоятельный выбор, познакомиться с разными видами труда. Условия современной жизни диктуют необходимость формирования основ ранней профориентации и предпосылок финансовой грамотности еще в дошкольном возрасте.

Неотъемлемой составляющей социализации современного ребенка является формирование предпосылок финансовой грамотности дошкольников. Это обусловлено значимостью подготовки ребенка к конкретным жизненным ситуациям, правильной ориентацией его в происходящих экономических явлениях.

Формирование экономического сознания:

- приближает дошкольника к реальной действительности;
- дает начала экономического мышления;
- формирует интерес к социальным явлениям, происходящим в общественной жизни;
- знакомит с новыми профессиями;
- обогащает словарный запас, связанный с областью экономики, трудовой деятельностью людей современных профессий [1].

Финансовая грамотность дошкольников – чрезвычайно важная проблема настоящего времени: социальная действительность требует от нас нового уровня экономических знаний. Ребенок с раннего возраста соприкасается с такими понятиями, как деньги, товар, труд, стоимость, именно поэтому вопросы финансовой грамотности стали актуальными уже применительно к дошкольному возрасту.

Дошкольнику, находящемуся на самом первом этапе жизненного цикла – детства, закладываются способности управления финансами являются не чем иным как способностями, непосредственно влияющими на его будущее материальное благополучие. Поэтому на этапе обучения дошкольников правильнее говорить о формировании азов финансовой грамотности.

В дошкольном возрасте под финансовой грамотностью понимается воспитание у ребенка бережливости, деловитости и рационального поведения в отношении простых обменных операций, здоровой ценностной оценки любых результатов труда, будь то товары или деньги, а также формирование у ребенка правильного представления о финансовом мире, которое сможет помочь ему стать самостоятельным и успешным человеком, принимающим грамотные и взвешенные решения в будущем.

В процессе формирования позитивных установок к различным видам труда, закладывания основ финансовой грамотности у детей дошкольного возраста вырабатываются навыки самообслуживания, элементарного бытового труда, а также складываются первичные представления о труде взрослых, его роли в обществе и жизни каждого человека.

В процессе формирования позитивных установок к различным видам труда, закладывание основ экономической и финансовой грамотности у детей дошкольного

возраста вырабатываются навыки самообслуживания, элементарного бытового труда в помещении и на участке детского сада, а также складываются первичные представления о труде взрослых, его роли в жизни каждого человека и в обществе.

Дети знакомятся с профессиями, учатся воспринимать и ценить предметы, созданные руками человека, как результат его труда; у детей формируется представление о доходах (зарботная плата, пенсия) и расходах, о денежных знаках (монета, купюра), о денежных отношениях (торговля, купля-продажа и др.). Дети осваивают взаимосвязь понятий «труд – продукт – деньги».

Проблема профориентации является общественной, так как от нее зависит состояние общества, развитие рынка труда, экономическая грамотность и занятость населения, возможность выявления талантов и направление их в наиболее подходящие сферы деятельности.

Профессиональная ориентация – это система мероприятий, направленных на выявление личностных особенностей, интересов и способностей каждого человека для оказания ему помощи в выборе профессии, наиболее соответствующих его индивидуальным возможностям [2].

В рамках преемственности по профориентации, детский сад является первоначальным звеном в непрерывной системе образования. Это первая ступень, где дети знакомятся с многообразием и широким выбором профессий в формировании базовых знаний. Чем больше дети получают разнообразной и богатой информации, тем легче им будет делать в будущем свой выбор, который определит его жизнь. У человека все функции закладывается с детства и в том числе и профессиональная направленность, в этом же возрасте целесообразнее знакомить со сложными взаимосвязями между финансово-экономическими понятиями: деньги, труд, товар, цена – и этическими: честность, щедрость, экономность. Современное поколение живет в иных экономических условиях. Детей всюду окружает реклама, а в их лексикон включается все больше слов финансовой среды.

Человек, который уверен в своем будущем, чувствует себя гораздо лучше. Поэтому дети должны знать, как правильно распорядится средствами, которые они будут зарабатывать во взрослой самостоятельной жизни. Привитие детям ценности труда, которая зависит от воспитания, способностей, формирует систему знаний к определенным видам деятельности, получают интерес и представление о профессии людей, их обязанностях, научит разбираться в том, что такое потребности и как их удовлетворять.

На данном этапе, в детском саду, нужно создать необходимую наглядную обстановку, на которой в последующем будет развиваться профессиональное самосознание, и включать детей в овладение экономической информацией на житейском уровне (дети рано включаются в экономическую жизнь семьи, сталкиваются с деньгами, ходят с родителями в магазин, участвуют в купле-продаже).

Формирование у дошкольников эмоционального отношения к профессии, представление ему возможности использовать свои силы в доступных видах деятельности, формирование элементарных экономических представлений и формирование финансовой грамотности – это актуальный процесс в современном мире, который необходимо строить с учетом современных образовательных технологий. Для реализации данной проблемы решила использовать педагогическую технологию организация сюжетно-ролевых игр.

Игра – это самая свободная, естественная форма погружения в реальную (или воображаемую) действительность с целью ее изучения, проявления собственного «Я», активности, самостоятельности, творчества, саморегуляции.

Играя, дети не только знакомятся с различными профессиональными действиями и постигают смысл труда, но и моделируют реальные жизненные ситуации, учатся выстраивать финансовые отношения. Ведь в нашем городе дети не только зарабатывают, но и тратят. Первая зарплата всегда очень радует, но кроме того, дает важный урок – деньги нельзя расходовать попусту. Планирование расходов – важнейший навык, который очень

пригодится в жизни. Стараемся помочь детям осознать на доступном уровне взаимосвязь понятий: *«труд – продукт – деньги»* и *«стоимость продукта в зависимости от качества»*.

Пробуя различные роли, ребёнок лучше понимает свои чувства и желания. Ребенку важно самому все узнать, попробовать, потрогать, как что происходит, как оно все устроено. Яркий пример отражен в сказке Астрид Линдгрен «Малыш и Карлсон», помните, как Карлсон посадил персиковую косточку, и каждый день выкапывал, чтобы посмотреть, как растет персиковое дерево. Именно через игру эффективнее, ненавязчиво, приходит опыт понимания социальной действительности. Возрастает и чувство собственного достоинства. В игре проявляются и через нее формируются все стороны интеллектуальной и эмоциональной жизни ребенка. Через те роли, которые ребенок выполняет в игре, обогащается и его личность.

Данная технология поможет детям познакомиться с профессиями и освоить взаимосвязь понятий «труд - продукт - деньги», на основе сюжетно ролевой игры «Кафе», формирует у детей представления о денежных отношениях, доходах-расходах, о денежных знаках.

Планируемые результаты освоения технологии сюжетно ролевой игры:

- ребенок знает о назначении техники и материалов в трудовой деятельности взрослых;
- называет профессии разных сфер;
- различает профессии по существенным признакам;
- называет профессионально важные качества представителей разных профессий;
- выделяет структуру трудовых процессов (цель, материалы, инструменты, трудовые действия, результат);
- объясняет взаимосвязь различных видов труда и профессий;
- объясняет роль труда в благополучии человека (заработная плата, доход от профессиональной деятельности);
- имеет представление о семейном бюджете и назначении денег;
- адекватно употребляет в играх, занятиях, общении со сверстниками и взрослыми знакомые экономические понятия;
- моделирует в игре отношения между людьми разных профессий;
- участвует в посильной трудовой деятельности взрослых;
- эмоционально положительно относится к трудовой деятельности, труду в целом;
- демонстрирует осознанный способ безопасного поведения в быту;
- дети проявляют интерес, выделяют игровую задачу, участвуют в обсуждении, проявляют активность, подбирают необходимый материал, распределяют роли, договариваются; закрепляют знания о профессиях [3].

В перспективе стоит цель - воспитать человека, умеющего и желающего много и активно работать, честно зарабатывать деньги и любящего свою страну.

Литература:

1. Инновационная программа дошкольного образования «От рождения до школы» / Под ред. Н.Е. Вераксы, Т.С. Комаровой, Э.М. Дорофеевой. Издание пятое (инновационное), испр. и доп. – М.: МОЗАИКА-СИНТЕЗ, 2019
2. «Экономическое воспитание дошкольников. формирование предпосылок финансовой грамотности. Примерная парциальная образовательная программа дошкольного образования» / Шатова А.Д., Аксенова Ю.А., Кирилов И.Н.
3. Сборник методических разработок «Формирование основ финансовой грамотности у детей дошкольного возраста. Сценарий образовательных событий и занятий для детей и их родителей в ДОО» /Сост. О.А.Блохина, О.В. Терешева – Калининград: КОИРО, 2017.

РАЗВИТИЕ РЕЧИ, КОММУНИКАЦИИ, ОБУЧЕНИЕ ЧТЕНИЮ ДЕТЕЙ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ, РАССТРОЙСТВОМ АУТИСТИЧЕСКОГО СПЕКТРА ТРАДИЦИОННЫМИ И АЛЬТЕРНАТИВНЫМИ МЕТОДАМИ, С ЦЕЛЬЮ СОЦИАЛИЗАЦИИ И ИНТЕГРАЦИИ В ОБЩЕСТВО

Коровина Е.Ф.

(КГУ Специальная школа - интернат №1, г. Петропавловск)

Республика Казахстан-участник всех основных международных документов в области образования, защиты прав человека и ребенка: Всеобщая Декларация прав человека. Конвенция о правах ребенка. Международная Декларация экономических, социальных и культурных прав человека. Закон РК «О социальной и медико-педагогической коррекционной поддержке детей с ограниченными возможностями от 11 июля 2002 года №343. Этот закон Республики Казахстан направлен на обеспечение социальной, медико-педагогической и коррекционной поддержки детей с ограниченными возможностями.

I. Развитие речи у детей с интеллектуальной недостаточностью и РАС.

Я работаю в коррекционной школе-интернате №1 с 1991 года. В нашей школе обучаются дети с лёгкой, умеренной интеллектуальной недостаточностью. Согласно учению Л.С.Выготского о «структуре дефекта», биологический фактор - первичный дефект, приводит к нарушению в психической сфере - вторичным речевым и неречевым отклонениям, а это вызывает нарушения социальной адаптации - третичные отклонения [1].

Одной из важнейших задач моей работы является развитие речи у детей с интеллектуальной недостаточностью и расстройствами аутистического спектра (РАС). Речь таких детей аграмматичная, с бедным словарным запасом, трудностями в составлении рассказов, пересказов. В последнее время увеличилось количество безречевых детей, с тяжёлыми нарушениями речи (ТНР). Согласно данным Министерства здравоохранения Р.К., в 2022 году общее число детей с подтверждённым диагнозом аутизма достигло 12 087.

Свою работу с безречевыми детьми я начинаю с изучения заключения ПМПК, их особенностей: психоэмоционального состояния, интересов, режима дня, вкусовых предпочтений. На первом этапе важным является установление эмоционального контакта и развитие совместного внимания. Занятия проходят в игровой форме, на позитивном эмоциональном фоне. Речь педагога должна быть краткой, эмоционально окрашенной, утрированной. Я использую элементы метода Floortime, сенсорной интеграции. Использую методику пения гласных звуков первого ряда, с опорой на карточки, разработанную Новиковой-Иванцовой Т.Н., базируется на идее, что произношение гласных звуков через пение способствует активации речевых зон мозга [2]. Пение способствует лучшему запоминанию положения речевого аппарата, артикуляции. Далее образуем слоги и поём их, связывая с жизненными ситуациями, например, «Лялю качаем и поём а-а-а», «В лесу заблудились и поём ау-ау», «песенка коровы-му-му». Использую попевки Новиковой-Иванцовой Т.Н. и Железновой Е. Пропевание сочетается с логоритмическими упражнениями. Заметила, что пропевая, дети быстрее запоминают алфавит, счёт, таблицу сложения и умножения.

Параллельно учим буквы, используя тактильные материалы: шероховатые буквы из крупы, наждачной бумаги, магнитные буквы. Применяем игровые упражнения: поиск буквы в манке или песке, письмо пальцем по манке, выкладывание букв из шнура, лепка буквы, «Живые буквы» (изобрази букву). Если у ребёнка проявляется нежелательное поведение или негативизм, сменяем вид деятельности, включая музыкальные физминутки с активными движениями.

На следующем этапе вводим согласные звуки по методике Грузиновой Т.В. с опорой на визуальные образы и действия:

«Р» – тигр рычит или папа заводит мотор в машине, изображаем, что заводим мотор рукой или рычаим, как тигр эмоционально, утрированно; «Т» – забиваем молотком гвозди; «З» – комар кусается; «Х» – греем руки и т.д.

Для развития слогового чтения применяю абак с буквами «Слого-машинка», слоговые таблицы. Дидактические игры: лото, «Составь слово из цветных кубиков-слогов» [3].

Формируем фразовую речь с помощью альбома под редакцией Новиковой-Иванцовой Т.Н. «Фразовый конструктор» и набора карточек: зайка сидит, стоит, читает, идет, лежит, смеётся, читает; мою (вижу) что? руки, яблоко, куклу. Дети с РАС часто используют эхолалии, заученные штампы, специфическую речь (через нос), непонятную окружающим, поэтому иногда требуется команда: «Говори», «Говори сам» и ребенок начинает говорить правильно. У детей с лёгкой интеллектуальной недостаточностью наблюдается бедный словарный запас, аграмматизмы, недостаточно развит фонематический слух, ученик 6 класса до сих пор путает род существительных: "Ты пришел, Елена Фёдоровна". Для каждого ребёнка подбирается индивидуальный метод работы.

II. Развитие коммуникации

Индивидуальное занятие всегда начинается с беседы, направленной на формирование диалога. Например:

–Здравствуй, Федя! Поздоровайся со мной» (одновременно показываю соответствующий жест), как здороваешься с одноклассниками, ребятами? (жест привет). –Какая сегодня погода, время года, день недели, число, время суток? Выставляем картинки-символы в календарь наблюдения, визуальное расписание. Обсуждаем вчерашние события (что делал вчера, гулять ходил, что ел), используя карточки PECS с изображением действий.

Использование ролевых игр помогает детям лучше понимать социальные ситуации и эмоции других людей, ("в магазине", "в гостях", "в больнице"). Подкрепляем речевые шаблоны через повторение. Используем простые вопросы ("Что это?", "Кто это?"). Постепенно усложняем фразы и тематику.

Движения тела и жесты – составная часть нашей невербальной коммуникации. В случае отсутствия устной речи движения тела и жесты выступают, как единственно доступное коммуникативное средство выражения сообщений и понимания окружающих. Детям с умственными ограничениями легче, когда многие жесты напоминают форму, действие или характерное качество. Такое частичное сходство облегчает понимание, запоминание и вспоминание жестов. Символические социальные жесты и движения. Данные жесты ребёнок усваивает постепенно в процессе ситуативно делового общения. Начинаем работать над указательным жестом и формированием первых слов (ДА, НЕТ). Обучаем социальным жестам («дай», «на», «смотри», «слушай») с опорой на карточки и игровые ситуации. Помогают жесты при изучении величинных понятий: большой-маленький, высокий-низкий, толстый- тонкий, длинный- короткий, широкий-узкий.

Карточки PECS - коммуникативная система обмена картинками, разработанная в конце 80-х гг. в США Лори Фрост как альтернативная система коммуникации для людей с аутизмом. Система «PECS» призвана научить их самостоятельно вступать в коммуникацию с другими людьми. «PECS» сводит существенную часть коммуникации – речевой обмен к непосредственному обмену картинками, что для многих неговорящих является огромным усилием, помогают расширению пассивного и активного словарного запаса, уточнению понятий. Если ребенок любит смотреть мультфильмы, можно использовать этот интерес для обучения. Например, на уроках могут появляться игрушки-герои из любимых мультфильмов, а первые карточки подобрали на тему мультфильмов. Работая по карточкам PECS, заводим индивидуальную папку-скоросшиватель и на липкую ленту подбираем актуальные для ребенка слова по различным лексическим темам. Далее учим составлять фразу, на коммуникативную доску кладем карточки: я (фото ребенка) хочу молоко, гулять.

Подкрепляем жестами. Для развития понятийного мышления, играем в игру «Сортировка предметов» (игрушки, одежда, еда) [4].

Обучение сравнениям и противопоставлениям (“большой — маленький”).

Часто у безречевых детей непонимание провоцирует агрессию, полевое и стереотипное поведение. Для коррекции поведения я использую альбом с картинками «правильное и неправильное поведение», где ребёнок оценивает ситуации с помощью карточек (красная — dislike, зелёная — like). Затем он учится оценивать своё поведение самостоятельно. Элементы АВА-терапии (прикладного анализа поведения): обучение через повторение, поощрение и последовательное закрепление навыков. Поощрение начинаем с «вкусняшек», а далее переходим к фишкам, утрированной похвале. Использую экран «Сначала — потом», который учит ребёнка ждать и структурировать деятельность, а визуальное расписание помогает организовать день. Никольская О.С.: "Ребёнок с аутизмом живёт в особом мире, отличном от нашего. Помочь ему — значит не только создать для него условия, в которых он сможет развиваться, но и научиться понимать его мир, видеть его глазами." [5] Дети с РАС часто не могут самостоятельно выбрать занятие в свободное время, поэтому предложила родителям совместный с ребёнком просмотр фильмов о подростках. Далее появился интерес к прослушиванию аудиосказок. Читаю детские, иллюстрированные книжки, стал «вслушиваться», хотя раньше никакого внимания и интереса не проявлял. Постепенно формируется навык активного восприятия информации. В результате применения перечисленных методов работы, у учащихся надомного обучения с РАС положительная динамика, от мутизма к специфической речи, может выразить свои желания, просьбы.

III. Обучение чтению в коррекционной школе

Обучение чтению в коррекционной школе требует гибких методик, так как у детей разные диагнозы, особенности развития и структура дефекта. Традиционный аналитико-синтетический метод (разложение слова на буквы и слоги, а затем их соединение) не всегда эффективен. Поэтому важно применять альтернативные методы и комбинировать их в зависимости от потребностей ребенка.

Глобальный метод чтения

Авторами данного метода коммуникации, являются американский нейрофизиолог Глен Доман и японский педагог Шиничи Сузуки. Этот подход используется при обучении глухих и слабослышащих детей, для детей с РАС с умеренной умственной недостаточностью. Исследователи (М.Е. Хватцев, К.В. Комаров, Л.П. Носенко, Л.А. Головниц и др.) отмечают, что механизмы глобального чтения, которые у большинства дошкольников с нарушениями слуха формируются к трем-четырем годам, становятся основой развития речи и последующего овладения аналитическим чтением. В России по аналогичной схеме Глена Домана работает А.А. Маниченко [6], автор развивающей программы «Читаем с пеленок», Нуриева Л.Г.

На каждого учащегося завожу индивидуальный альбом по обучению глобальному чтению. На одной странице - фотографии, картинка. На второй, кармашек для карточек и карточки со словами, слогами и буквами. Различные лексические темы:

- 1) Я и моя семья
- 2) Родственники: бабушки, дедушки, дяди, тёти
- 3) Мой адрес
- 4) Продукты (которые любит ребёнок)
- 5) Напитки
- 6) Времена года и т.д.

Первым этапом глобального чтения является:

а) зрительное распознавание слов и подбор подписи к картинкам

б) Далее с картинки убирается подпись слова, ребёнку необходимо соотнести написанное слово с картинкой уже без образца.

На втором этапе все слова постепенно разрезаются на слоги и уже из них собираются слова.

На третьем этапе все слова разрезаются на отдельные буквы, и ребенок учится складывать из них слова. Обучение чтению идет от целых слов к чтению по слогам и к аналитико-синтетическому чтению. Обучение чтению для развития коммуникативных компетенций, лучше всего осуществлять по трем направлениям: глобальное чтение, слоговое чтение, аналитико-синтетическое.

На уроке – развитие речи и коммуникации все три типа направлений чередуются. Побуквенное чтение дает ребенку возможность сосредоточиться на звуковой стороне слова, нравится утрированное произнесение и закрепление звуков речи, например: дидактическая игра «Найди, произнеси и закрой фишкой букву...». Это создает предпосылку для включения звукоподражательного механизма. Слоговое чтение помогает работать над слитностью и протяженностью произношения. Глобальное чтение опирается на хорошую зрительную память ребенка и является наиболее понятным для него, так как графический образ слова сразу связывается с реальным объектом. 4 этап обучения глобальному чтению – это момент, когда на уроке используются все виды чтения. Это позволяет детям более глубоко осваивать язык, связывать образы, звуки и движения, что является важным шагом в формировании устойчивых навыков чтения.

Рисунок 1. Индивидуальный альбом по глобальному чтению и построение фразы

Далее работаем над построением фразы, предложения. Формируем фразовую речь с помощью альбома Круогла Е., Балдина Е. «Фразовый конструктор».[7]

Упражнение: составляем рассказ из 2-3 картинок или составь рассказ из сюжетных картинок, что было сначала, а что было потом.

Упражнение «Найди слово»

Покажите карточки с изображением предметов и подписями («ваза», «кот», «дом»). Разложите слова без картинок и предложите найти соответствующее слово. Закрепляем слова в повседневной жизни (надписи на игрушках, дверях).

Упражнение «Читаем книгу без букв»

Книга с картинками и подписями, знакомыми ребенку. Ребенок показывает на слова, которые он узнал.

Преимущества «глобального чтения». Глобальное чтение позволяет выяснить, насколько «неговорящий» ребёнок понимает обращённую речь, стимулирует накопление пассивного словаря и переход его в активную речь. Кроме того, технология глобального чтения позволяет устранить трудности и устойчивые ошибки у детей при чтении:

- замены и смещения звуков при чтении,
- побуквенное чтение
- нарушение слияния звуков в слоги и слова,
- искажения звуко-слоговой структуры слова, которые проявляются в пропусках, перестановках, добавлениях или искажениях букв и слогов. Глобальное чтение способствует развитию зрительного восприятия, внимания и памяти, что помогает ребёнку быстрее и легче запоминать слова и фразы. Также этот метод развивает навык целостного восприятия текста, формируя у ребёнка интуитивное понимание прочитанного. Кроме того, использование технологии глобального чтения помогает детям с особыми образовательными потребностями, снижать стресс и повышать мотивацию к обучению.

Используя в работе специализированные приложения и компьютерные программы предоставляют индивидуализированные задания для развития навыков чтения:

- русскоязычное приложение «Аутизм: Общение»;
- приложение «Говори Молча»;
- коммуникатор «ДАР»;
- приложение «Говорящие картинки».
- GoTalk.

В обучении и воспитании детей с особыми образовательными потребностями важно учитывать их интересы и предпочтения. Это помогает привлечь внимание ребенка и мотивировать его к обучению.

Примером успешного индивидуального подхода является работа с учащимся надомного обучения Максимом Г., который испытывал значительные трудности в обучении и адаптации в школе. В третьем классе он перешел из другой школы, не умел читать, не знал прописных и строчных букв, цифр, а также имел конфликты с учителями.

Чтобы помочь Максиму, использовались различные приемы мотивации. Заметила, что ему не хватает сенсорных ощущений, в частности, качания. Поэтому во время активных физкультминут под музыку обязательно включались упражнения с качанием.

Также учитывались его интересы. Например, Максиму нравился флаг Казахстана, и это стало ключом к его вовлечению в образовательный процесс. Для него была предложена игра с изображением флагов разных стран мира, что вызвало большой интерес. В конце занятий ребенок самостоятельно искал информацию о флагах, странах и столицах, а затем играл в дидактическую игру «Угадай флаг страны?». Это не только способствовало развитию познавательного интереса, но и повысило его мотивацию к обучению.

Для развития ассоциативной памяти придумывали образные сравнения: Скандинавский полуостров похож на собачку, Аравийский на валенок, Апеннинский на сапожок на каблучке. При изучении географии и топонимики предлагаю задания по поиску цветных названий, что также помогает закреплять знания по казахскому языку. Изучая новые словарные слова по русскому языку, Максим искал их происхождение и значение в интернет-ресурсах. А запоминание стихотворений осуществлялось с помощью мнемотаблиц, что значительно облегчает процесс заучивания. Максим не соблюдал режим дня и проводил много времени за компьютером. В результате бесед и убеждений, родителям было предложено записать его в спортивную секцию. За 3 года обучения у Максима

положительная динамика по чтению: читает целыми словами, техника чтения 50 слов в минуту. Научился пересказывать текст по наводящим вопросам. Таким образом, индивидуальный подход, основанный на интересах ребенка, использовании визуальных и сенсорных методик, помогает повысить мотивацию к обучению, улучшить адаптацию и развить познавательную активность.

Вывод:

Работа с детьми, имеющими расстройства аутистического спектра и ООП, демонстрирует, что комплексный, индивидуальный и системный подход является ключевым условием успешной социализации и интеграции. Применение сочетания классических и альтернативных методик, направленных на воздействие на все органы чувств, позволяет стимулировать развитие речи и коммуникативных навыков, которые служат основой формирования положительных межличностных отношений и адаптивных возможностей. Практический опыт нашей школы подтверждает, что даже при медленной динамике изменений, терпеливый подход, активное вовлечение семьи способствуют тому, что дети с ООП становятся полноценными участниками общественной жизни, интегрируются в социальную среду Республики Казахстан. 70% учащихся с лёгкой интеллектуальной недостаточностью после окончания школы, работают, имеют свои семьи, детей. Выготский писал: «Решает судьбу личности в последнем счете не дефект сам по себе, а его социальные последствия, его социально-психологическая организация»[1]. Таким образом, социальная реабилитация и интеграция аномального ребёнка в общество способствуют его полноценному развитию, минимизируя влияние первичного дефекта на формирование личности.

Литература:

1. Выготский Л.С. Основы дефектологии. СПб.: Лань, 2003. - 654с.
2. Новикова-Иванцова Т.Н. От слова к фразе. Книга 2 /Методическое пособие для работы логопедов по формированию фразы у детей с тяжелой речевой патологией/ Москва, ГОУ 1708, 2010. — 38 с.
3. Грузинова Т. , Гурина Е. «Запуск речи неговорящих детей: от 0 до фразовой речи». https://www.defectologiya.pro/zhurnal/metodika_gruzinovej_po_zapusku_rechi/
4. Тверская О.Н., Щепелина М.А.; выпуск. ред. А.Г. Гилева Альтернативная и дополнительная коммуникация : сборник методических материалов семинара в рамках образовательного форума «Современные подходы и технологии сопровождения детей с особыми образовательными потребностями» / Перм. гос. гуманитар.-пед. ун-т. – Пермь. 2018. – 160 с.
5. Никольская О.С., Баенская Е.Р., Либлинг М.М. Аутичный ребёнок. Пути помощи. -Теревинф; Москва; 2007. -288 с.
6. Маниченко А. Как научить ребёнка читать. - Челябинск: Умница, 2012. -204 с.,
7. Круогла Е. Балдина Е. Фразовый конструктор сайт masterskaya-logo.ru

УДК 376

ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ ЗДОРОВЬЯ (ООП) НА ДОМУ ТРУДНОСТИ И ПУТИ ИХ ПРЕОДОЛЕНИЯ

Леонова Н.В.

(Специальная школа-интернат № 1, г. Петропавловск)

Образование детей с ограниченными возможностями здоровья (ООЗ) является важнейшей частью современной образовательной практики. В условиях стремительного развития инклюзивного образования в Казахстане особое внимание уделяется обучению таких детей на дому, поскольку эта форма образования позволяет создать для них оптимальные условия для усвоения знаний, развития навыков и социальных компетенций. В последние годы наблюдается тенденция к расширению доступа детей с особыми образовательными потребностями (ООП) к качественному образованию, в том числе через организацию обучения на дому. Это образовательное направление становится всё более

актуальным в условиях ограниченного доступа к специализированным учреждениям, социальной изоляции детей и необходимости индивидуализированного подхода. В данной статье будут рассмотрены особенности организации обучения детей с ООП на дому, основные трудности, с которыми сталкиваются как дети, так и педагоги и родители, а также возможные пути их преодоления.

Индивидуальный подход к обучению детей с ООП на дому

Обучение детей с ООП на дому — это процесс, требующий применения индивидуализированных методов и подходов. Индивидуальный образовательный маршрут является основой успешного обучения, потому что каждый ребенок с ограниченными возможностями имеет уникальные особенности, которые влияют на его восприятие, мотивацию и способность к обучению. Для детей с аутизмом необходимы индивидуальные схемы общения и специализированные визуальные подсказки. Ключевым моментом является создание условий для каждого ребенка, которые соответствуют его личным возможностям и потребностям. [1]

Педагоги и дефектологи должны разрабатывать такие подходы, которые бы учитывали не только тип нарушения, но и психологические особенности ребенка. Например, для детей с интеллектуальными нарушениями необходимо постепенно увеличивать сложность заданий и использовать наглядные и игровые методики, что способствует лучшему восприятию и усвоению материала. Интеграция специальных методов и средств обучения в повседневную практику позволяет значительно повысить эффективность образовательного процесса. [4]

Роль родителей в обучении детей с ООП на дому

Особое место в обучении детей с ООП на дому занимает роль родителей. Именно родители становятся основными помощниками в организации учебного процесса на дому. [2] Однако не всегда у них есть необходимые педагогические знания и навыки для обеспечения полноценного обучения. Родители сталкиваются с множеством трудностей, начиная от организации расписания и создания комфортной образовательной среды до эмоциональной и психологической нагрузки, связанной с постоянной заботой о ребенке.

Одной из главных проблем является отсутствие у родителей профессиональных знаний, что значительно усложняет их задачу. Важно, чтобы педагоги и дефектологи активно включались в процесс, предоставляя родителям рекомендации по организации учебного процесса, а также помогали в выборе учебных материалов. Родителям необходима психологическая поддержка, ведь постоянное внимание и забота о ребенке с ООП могут привести к эмоциональному выгоранию. [5]

Кроме того, родители играют ключевую роль в социализации ребенка. Дети, обучающиеся на дому, часто испытывают недостаток общения со сверстниками, что может негативно сказываться на их развитии. Родителям важно организовывать взаимодействие с другими детьми, принимать участие в совместных играх и социальных мероприятиях. Именно на родителях лежит ответственность за развитие социальных навыков ребенка в условиях домашнего обучения. [3]

Я, учитель надомного обучения. Работаю в КГУ «Специальная школа-интернат №1» уже 32 года. В основном у меня дети с легким нарушением интеллекта и умеренным нарушением интеллекта. С начало учебного года мне дали ученицу 6 класса Ш. Таню с диагнозом: Умеренным нарушением интеллекта. Синдром дауна. В интернате она обучалась с 1 класса. Она была переведена на надомное обучение в 6 классе, по состоянию здоровья. Девочка воспитывается в полной, благополучной семье. Родители уделяют большое внимание обучению, воспитанию дочери. У Татьяны есть отдельная комната, оборудовано место для осуществления учебной деятельности, есть всё необходимое, включая множество развивающих книг, игр, лото, поделки для творчества.

Первоначально был установлен контакт с родителями, проведены обсуждения, направленные на понимание особенностей ребенка. Родители рассказали о повседневной

жизни своего ребенка, о ее интересах, а также о трудностях, с которыми они сталкиваются по учебе в домашних условиях. После знакомства с девочкой и занятий было выявлено следующее: Тани требуется четкое неоднократное объяснение учителя при выполнении любого задания. Помощь учителя в виде прямой подсказки. Она не видит ошибок в работе, ей требуется конкретное указание на них и объяснение к исправлению. Каждое последующее задание воспринимается ей как новое. Знания усваиваются чисто механически. Она может усвоить значительно меньший объем знаний и умений, чем предлагается программой вспомогательной школы.

Таня обучалась по II типологической группе. Устный счет в пределах 20, а обратный счет от 10 присутствует. Решает примеры простые и с буквенным выражением, умеет сравнивать числа, но путает знаки. Письмо, чтение и развитие речи: писала печатными буквами, не могла списать задание. Таня не различала гласные и согласные буквы, не умела делить слова на слоги. Читает она по слогам, но из-за невнимательности путает буквы в словах. Наблюдается бедность словарного запаса, недостаточное развитие связной речи. На основе полученной информации была разработана индивидуальная программа обучения. Важно было учесть не только образовательные задачи, но и социализацию, а также развитие навыков самообслуживания.

В ходе работы с ученицей были использованы специальные методы обучения, подходящие для ее особенностей развития:

1. Использование наглядных материалов (картинки, схемы).
2. Задания, которые развивают практические навыки (например, сортировка предметов, упражнения на внимание).
3. Использование повторений и наглядных примеров для закрепления нового материала.
4. Включение игровых методов обучения для мотивации ребенка.

Обсудив, с родителями мы договорились об обмене информацией по выполнению домашнего задания. Важно, чтобы родители также активно включались в образовательный процесс, помогая ребенку с выполнением домашних заданий и развитием необходимых навыков в повседневной жизни.

В ходе совместной работы с родителями, к концу года была заметна положительная динамика. Таня стала более уверенной в себе, улучшилось ее внимание и способность к самостоятельному выполнению заданий. Благодаря тесному сотрудничеству между родителями и учителем, были достигнуты следующие результаты:

1. Улучшение социальных навыков, ребенок стал более открытым в общении с другими детьми.
2. Повышение интереса к учебному процессу, что помогло ей активнее участвовать в уроках.
3. Прогресс в выполнении домашних заданий и развитие практических навыков.

Родители отметили улучшения в поведении ребенка дома, она стала более организованной и самостоятельной в повседневной жизни.

К концу учебного года Таня изучила гласные и согласные буквы, знает, что согласные бывают твердые и мягкие, научилась делить слова на слоги, делать схемы слов и по схеме определять количество букв. Научилась писать прописью и под диктовку. Стала читать больше и внимательнее и понимать смысл прочитанного в тексте. По наводящим вопросам учителя научилась пересказывать текст. По предмету счет, решает примеры простые и сложные. Научилась решать задачи. Устный счет в пределах 30, а обратный счет от 20 присутствует. Татьяна собирает разрезные картинки, пазлы самостоятельно. Принимает участие в конкурсах, выставках. Любит заниматься творчеством, рисовать, выкладывать алмазную мозаику. Помимо учебных занятий Татьяна посещает кружки, выступает на благотворительных концертах на базе фонда «Солнечный дом». К поручениям относится ответственно.

Совместная работа учителя и родителей с ребенком с умеренным нарушением интеллекта продлилась еще 3 года, до окончания 9 класса. Таня многому научилась за эти годы. После окончания 9 класса Таня поступила в ЧУ "Северо-Казахстанский колледж

профессиональной подготовки и сервиса" и закончила его. Такой подход позволяет достичь значительных успехов в обучении и воспитании ребенка. Важно продолжать поддерживать тесную связь, адаптируя методы и подходы под изменяющиеся потребности ребенка. Родители, в свою очередь, могут поддерживать атмосферу обучения и в семье, создавая комфортные условия для развития ребенка.

Таким образом, тесное сотрудничество между учителем и родителями способствует не только образовательному процессу, но и улучшению качества жизни ребенка с умеренным нарушением интеллекта.

Трудности в обучении детей с ООП на дому

Обучение детей с ООП на дому связано с множеством трудностей. Одной из самых значимых проблем является нехватка специализированных учебных материалов. Дети с ООП требуют адаптированных материалов, которые соответствуют их особенностям восприятия. Однако создание таких материалов требует больших усилий, и не всегда они доступны в нужном количестве. Нехватка специализированных учебных пособий затрудняет обучение, особенно если родители или педагоги не могут адаптировать обычные материалы под потребности ребенка. [4]

Еще одной значимой проблемой является использование новых технологий в образовательном процессе. Обучение на дому требует использования цифровых платформ и онлайн-курсов. Однако не все педагоги и родители обладают необходимыми техническими навыками для работы с такими ресурсами. Существуют сложности с доступом к интернет-ресурсам и платформам, особенно в удаленных районах. Важно, чтобы в образовательных учреждениях проводились курсы повышения квалификации для педагогов, а также обеспечивалась доступность технологий для всех семей, независимо от их материального положения.

Современные технологии в обучении детей с ООП на дому

Одним из возможных путей решения вышеупомянутых проблем является использование дистанционных технологий. В последние годы образовательные учреждения в Казахстане активно внедряют онлайн-обучение для детей с ООП, что позволяет им получить доступ к образовательному процессу без необходимости посещения учебных заведений. Важно, чтобы такие платформы были адаптированы для детей с различными нарушениями. Например, платформы должны предоставлять возможность настроить шрифт, использовать субтитры или включать голосовые подсказки.

Использование дистанционных технологий может значительно повысить доступность образования для детей с ООП, расширяя возможности их обучения. [5] Программы и платформы могут включать адаптированные курсы по различным предметам, виртуальные экскурсии, а также возможности для общения с другими детьми через видеоконференции. Это позволяет детям не только обучаться, но и развивать социальные навыки в виртуальном формате.

Использование технологий в обучении также способствует развитию самостоятельности у детей. Они учат детей организовывать своё время, работать с компьютером, а также развивают навыки работы с различными электронными ресурсами.

Психологическая поддержка и социализация детей с ООП

Не менее важным аспектом является психологическая поддержка, как для детей, так и для их родителей. Обучение детей с ООП на дому часто сопряжено с трудностями в эмоциональной и психологической адаптации. Многие дети переживают стресс и тревогу из-за изоляции, недостатка общения с окружающими. Важно, чтобы психологи активно включались в процесс, помогая детям справляться с этими трудностями и развивать уверенность в себе.

Психологическая поддержка также необходима родителям, которые могут испытывать стресс, вызванный потребностью совмещать роль педагога и воспитателя. Организация групп поддержки для родителей, а также регулярные консультации психологов,

помогут минимизировать эмоциональное выгорание и повысить эффективность домашнего обучения.

Заключение

Обучение детей с ООП на дому требует применения индивидуализированных подходов, профессиональной поддержки родителей и использования современных технологий. Педагоги, дефектологи и психологи должны работать в тесном взаимодействии, чтобы создать оптимальные условия для обучения и развития детей с ограниченными возможностями. Важно, чтобы в образовательной системе Казахстана была разработана и внедрена стратегия, направленная на улучшение доступности образования для всех детей, независимо от их физических и психологических особенностей.

Решение существующих трудностей, таких как нехватка социализации, отсутствие специализированных материалов и проблемы с использованием технологий, возможно только при комплексном подходе, включающем как организационные, так и психологические меры. В конечном итоге, правильная организация обучения детей с ООП на дому способствует их всестороннему развитию и социализации, создавая условия для полноценной жизни в обществе.

Литература:

1. Ефремова, М. В. (2018). Психологические особенности детей с ограниченными возможностями здоровья. — М.: Просвещение.
2. Шевченко, Н. А. (2020). Адаптация образовательного процесса для детей с ООП. — Екатеринбург: УрФУ.
3. Бенашвили, В. И. (2019). Социализация детей с ограниченными возможностями здоровья. — СПб.: Речь.
4. Кузнецова, Н. В. (2017). Индивидуальные образовательные маршруты для детей с ООП. — Москва: КНОРУС.
5. Савенкова, Е. В. (2021). Использование дистанционных технологий в обучении детей с ограниченными возможностями. — Казань: ИНТЕГРА.

УДК 372

АКТУАЛЬНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ СПЕЦИАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Лубенцова А.А.

(КГУ «Специальная школа-интернат №2», г. Петропавловск)

Все граждане Казахстана имеют право на бесплатное среднее образование в государственных заведениях, а также в высших на конкурсной основе. Но до недавнего времени дети с особыми образовательными потребностями не могли учиться в обычных образовательных заведениях. Их отправляли на надомное обучение либо в специализированные центры, что не обеспечивало необходимый уровень социализации, адаптации детей в обществе. Проблема сдвинулась с мертвой точки с началом развития инклюзивного образования в Казахстане [1].

Современная система образования претерпевает значительные изменения под влиянием научно-технического прогресса, социальных и экономических факторов. Образование сегодня должно осуществляться не через «не могу» ребенка, а путем активизации его эмоционального интеллекта и когнитивных способностей, путем создания безопасной атмосферы познания, способствующей укреплению психического и физического здоровья детей, гармонии в личностных отношениях. Кроме того, новое образование ориентировано на поиск смыслов, на воспитание личной воли и свободы мнения, на достижение высоких результатов в выбранной сфере деятельности. Гуманистическая школа сегодня рассматривает ребенка как человека, пришедшего в мир с определенной

положительной миссией, раскрыть которую и нужно совместными усилиями школы и семьи [1, 153].

Происходящие в современном социуме преобразования бросают вызов специальному образованию. Специальные организации образования – организации, созданные для диагностики и консультирования, обучения и воспитания, оказания психолого-педагогической поддержки детям с нарушениями в психофизическом развитии. Специальные организации образования, решая с общеобразовательной организацией общие задачи, одновременно выполняют специфические, направленные на восстановление утраченных функций задачи. Прием, направление и перевод детей в специальные организации образования проводится в соответствии с Законом Республики Казахстан "О социальной и медико-педагогической коррекционной поддержке детей с ограниченными возможностями" исключительно на основании заключения психолого-медико-педагогической консультации [2].

За последние годы в системе специального образования произошли определенные позитивные перемены. Был принят ряд нормативно-правовых документов, определяющих основные права лиц с особыми образовательными потребностями и регулирующих основы государственной политики применительно к ним. Однако еще предстоит проделать большую работу по применению их на практике, развитию и совершенствованию системы специального образования [3].

Система специального образования является институтом государства, который возникает и развивается как особая форма отражения и реализации его ценностных ориентаций и культурных норм общества, вследствие чего каждый этап истории развития системы специального образования соотносится с определенным периодом в эволюции отношения общества и государства к лицам с отклонениями в развитии [3, 11].

Основные принципы специального образования:

1. Доступность и равенство - каждый ребенок имеет право на образование, независимо от состояния здоровья, интеллектуальных или физических особенностей. Создаются специальные условия для обучения: адаптированные программы, инклюзивные классы, доступная среда (пандусы, тактильные указатели, специальные учебные материалы).

2. Индивидуальный подход - учитываются особенности развития, уровень познавательной деятельности и потребности каждого ребенка. Разрабатываются индивидуальные образовательные маршруты с учетом рекомендаций специалистов (дефектологов, логопедов, психологов).

3. Комплексность коррекционной работы - образовательный процесс включает педагогическую, психологическую, медицинскую и социальную поддержку. В работу вовлекаются специалисты: дефектологи, логопеды, психологи, неврологи, социальные педагоги.

4. Непрерывность образования - специальное образование охватывает все уровни обучения - от дошкольного до профессионального. Реализуются программы профессиональной подготовки и адаптации выпускников с особыми образовательными потребностями [4].

5. Социальная адаптация и реабилитация - образование направлено не только на получение знаний, но и на развитие самостоятельности, коммуникативных навыков, адаптацию в обществе. Дети обучаются бытовым навыкам, профориентации, социальной адаптации.

6. Партнерство с родителями и обществом - родители активно вовлекаются в образовательный процесс, проходят обучение и консультации. Взаимодействие с общественными организациями и волонтерскими движениями помогает интеграции детей в социум.

7. Использование современных технологий - применяются цифровые образовательные ресурсы, электронные учебники, специализированные компьютерные программы для детей с

нарушениями зрения, слуха и речи. Внедряются дистанционные формы обучения для детей с ограниченной подвижностью.

Принципы специального образования в Казахстане направлены на создание благоприятных условий для обучения и развития детей с особыми образовательными потребностями. Несмотря на вызовы, государство активно развивает инклюзивное образование, повышает квалификацию педагогов и улучшает материально-техническую базу образовательных учреждений [4, 164].

Образовательный процесс в специальном учреждении носит коррекционно-развивающую направленность и способствует формированию компенсаторных способностей, развитию личности учащихся, их социальной адаптации и интеграции в общество. Помимо обеспечения развития личности учащегося, формирования его первоначальных взглядов на природу, человека, общество, приобретения необходимых умений учебной деятельности, культуры речи и поведения, специальная школа осуществляет всестороннее психолого-медико-педагогическое изучение личности, выявление его возможностей с целью выработки необходимых форм и методов учебно-воспитательной работы с учетом индивидуальных особенностей каждого учащегося. Здесь также осуществляется лечебно-восстановительный процесс [5].

Специальное образование активно развивается в направлении интеграции и инклюзии. В образовательных учреждениях создаются условия для обучения детей с особыми образовательными потребностями вместе со сверстниками. Используются технологии адаптивного обучения, которые учитывают особенности каждого ребенка. Современные методы коррекционной педагогики включают использование сенсорных комнат, арт-терапии, музыкальной терапии и других инновационных подходов. Все больше образовательных учреждений оснащаются специальным оборудованием, что значительно облегчает процесс обучения для детей с особыми потребностями [6].

Под специальными условиями для получения образования обучающимися с особыми образовательными потребностями понимаются условия обучения, воспитания и развития таких обучающихся, включающие в себя использование специальных образовательных программ и методов обучения и воспитания, специальных учебников, учебных пособий и дидактических материалов, специальных технических средств обучения коллективного и индивидуального пользования, предоставление услуг ассистента (помощника), оказывающего обучающимся необходимую техническую помощь, проведение групповых и индивидуальных коррекционных занятий, обеспечение доступа в зданиях организаций, осуществляющих образовательную деятельность, и другие условия, без которых невозможно или затруднено освоение образовательных программ обучающимися с особыми образовательными потребностями [7].

Важную роль в инклюзивном образовании играет междисциплинарное сотрудничество специалистов – педагогов, логопедов, дефектологов, психологов и социальных работников. Их совместные усилия позволяют обеспечить всестороннюю поддержку детям с особыми образовательными потребностями и создать условия для их полноценного развития.

Для успешной реализации современных образовательных тенденций важным направлением является повышение квалификации педагогических кадров. Обучение учителей новым методикам, внедрение дистанционного обучения для педагогов и использование цифровых инструментов для повышения их профессиональной компетентности становятся приоритетными задачами образовательных учреждений. Кроме того, возрастает значение педагогической рефлексии и анализа эффективности образовательных стратегий, что позволяет оперативно адаптировать программы в соответствии с изменяющимися потребностями детей [8].

Таким образом, построение научно обоснованной стратегии развития системы специального образования на современном этапе требует учета: эволюционного характера

кризиса, специфики национальных социокультурных, экономических и политических условий его протекания.

Современные тенденции развития начального, дошкольного и специального образования направлены на создание гибкой, доступной и эффективной образовательной системы. Цифровизация, индивидуализация, инклюзивность и развитие ключевых навыков становятся основными приоритетами в данной сфере. В будущем можно ожидать еще большего внедрения технологий и совершенствования образовательных методик, что позволит каждому ребенку получать качественное образование, соответствующее его возможностям и потребностям [9].

Развитие педагогических инноваций, использование искусственного интеллекта в обучении, внедрение гибких образовательных программ и тесное взаимодействие с родителями – все эти факторы будут играть ключевую роль в будущем образовании. Государственная поддержка и международный опыт позволят сделать образовательную систему более адаптивной и инклюзивной, что обеспечит равные возможности для всех детей, независимо от их способностей и социальных условий [10].

Литература:

1. Лекерова Г.Ж., Айтжанова Г.Т., Сарипбекова А.Т.К вопросу о современной парадигме образования: основные тенденции в системе современного образования // Вестник науки Южного Казахстана. – 2020. – №4 (12). – С. 151 – 157.
2. Закон Республики Казахстан от 11 июля 2002 года № 343-ІІ «О социальной и медико-педагогической коррекционной поддержке детей с ограниченными возможностями» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.07.2023 г.). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1032168&show_di=1
3. Таналинова, А.У. Актуальные вопросы реализации инклюзивного образования в Казахстане // Современная психология и педагогика: проблемы и решения: сб. ст. по матер. XVIII междунар. науч. практ. конф. – Актау, 2019. – №1(17). – С. 10–14.
4. Рысбекова С.Т., Рысбеков Т.З. Инклюзивное образование в Казахстане / В сборнике: Образование взрослых в современном образовательном пространстве: проблемы и перспективы. – Алматы, 2015, 213 с. – С. 163 – 172.
5. Тимохина Т.В., Ахметшина И.А. Инклюзивно ориентированное образование как направление развития современной науки и практики // Вестник государственного гуманитарно-технологического университета. – 2023. – №4. – С. 124 – 129.
6. Репринцева Г.А., Политова Р.И. Современные тенденции инклюзивного и специального образования // Мир педагогики и психологии. – 2020. – №6 (47). – С. 41 – 48.
7. Адаева Н. Инклюзивное образование в Республике Казахстан: проблемы и перспективы // Современный научный вестник. – 2016. – №1. – С. 127 – 134.
8. Барынкин М.В., Сатарова М.И. Профессиональная компетентность педагога дополнительного образования с учетом современных тенденций и ценностей образования // Международный журнал гуманитарных и естественных наук. – 2021. – №3 – 2 (54). – С. 75 – 77.
9. Вайндорф-Сысоева М.Е., Субочева М.Л. Цифровое обучение в контексте современного образования: практика применения. – Москва: Общество с ограниченной ответственностью «Диона», 2020. – 244 с.
10. Афонина Э.К. Дополнительное образование детей в условиях современных тенденций развития образования / В сборнике: Теоретический и практический потенциал современной науки. – Москва, 2019, 287 с. – С. 22 – 25.

УДК 691.33

ВЛИЯНИЕ ТРЕНИРОВОЧНЫХ НАГРУЗОК НА КООРДИНАЦИОННЫЕ СПОСОБНОСТИ И ФУНКЦИОНАЛЬНУЮ ПОДГОТОВЛЕННОСТЬ ОБУЧАЮЩИХСЯ 6-7 ЛЕТ

Лукьяненко О.Р.

(КГУ «Средняя школа №4», г. Петропавловск)

В связи с постоянным увеличением требований к технической подготовленности в большинстве видов спорта, возрастает значение координационных способностей и конечно же это касается спортивной гимнастики.

Для спортивной гимнастики характерно выполнение сложно-координационных упражнений, напряженная соревновательная деятельность, а тренировочный процесс направлен на постоянное усложнение техники гимнастических элементов.

Многие авторы утверждают, что координационные способности являются одним из значимых факторов повышающем эффективность соревновательной деятельности, среди них: В.Л. Ботяев [1, 2], А.Г. Карпеев [3], Безматерных Г.П. [4], Алябышев А.П [5] и другие.

В тоже время современные направления исследований координационных способностей не отвечают требованиям динамично развивающегося спорта и особенно спорта высших достижений, так как они недостаточны и фрагментарны. Возникла острая необходимость в переосмыслении в практике подготовки спортсменов методологических, теоретических и методических направлений исследования и развития координационных способностей.

Спортивная гимнастика является сложнокоординационным видом спорта, овладеть которым представляется возможным только в том случае, если начать заниматься им в юном возрасте. В ходе спортивного отбора для занятий гимнастикой пристальное внимание уделяется координационным способностям детей. Эти же способности продолжают у них развиваться и совершенствоваться в процессе регулярных тренировочных занятий.

Цель настоящего исследования заключается в том, чтобы оценить реакцию организма юных гимнасток 6-7 лет на предлагаемую нагрузку в течение одного тренировочного занятия.

Опытно-экспериментальная работа, связанная с выявлением влияния занятий спортивной гимнастикой на проявления координационных способностей и функциональное состояние девочек 6-7 летнего возраста, велась на базе Коммунального государственного учреждения средней школы №4 на уроках физической культуры г. Петропавловска в феврале 2025 года. Под наблюдением находилось 10 девочек 6-7 лет, занимающихся спортивной гимнастикой.

В ходе занятий в качестве тренировочного процесса нами применялись упражнения, которые в первую очередь включали в себя:

физические упражнения с проявлением точности движений: различные прыжки, ловля, метания в цель;

упражнения, в которых одновременно задействованы различные сегменты тела спортсменов, одноименные и разноименные движения в различных направлениях и плоскостях;

выполнение упражнений со зрительным контролем и без него, изменение амплитуды движения, варьирование величины внешнего отягощения;

использование ориентиров движения, выполнение упражнений из различных исходных положений, а также походу выполнения упражнений смена поз;

выполнение вращательных движений телом и отдельными его частями в различных плоскостях, как в удобную для спортсменов сторону, так и в неудобную.

Тестирование координационных способностей и функционального состояния кардиореспираторной системы проводили до и после занятия на протяжении одного недельного микроцикла подготовительного периода. В качестве тестов координационных способностей нами были использованы: проба Ромберга, передвижение в упоре лежа сзади, три кувырка и вертикальное равновесие, пять кувырков и вертикальное равновесие.

Для оценки функционального состояния обучающихся проводили пробу Штанге и пробу Руфье.

В таблицах 1 и 2 представлены результаты, полученные в ходе опытно-экспериментальной работы.

Таблица 1. Изменения показателей координационных способностей обучающихся 6-7 лет под влиянием тренировочной нагрузки одного занятия

Время измерения	Проба Ромберга	Передвижение в упоре лежа Сзади	Трикувырка и вертикальное равновесие	Пятькувырков и вертикальное равновесие
В начале занятия	26,4±0,6	5,92±0,2	3,32±0,02	8,07±0,7
В конце занятия	0,8±0,7	4,86±0,2	3,17±0,02	7,11±0,6
Достоверность	t=4,8P<0,01	t=3,7P<0,01	-	t=2,8P<0,01

Таблица 2. Изменения показателей функционального состояния обучающихся 6-7 лет под влиянием тренировочной нагрузки одного занятия

Время измерения	Проба Штанге	Проба Руфье
В начале	27,3±1,2	22,6±0,9
В конце	30,3±0,9	27,8±0,8
Достоверность	t=2,0P <0,05	t=4,5P<0,01

Сравнивая результаты тестов на координацию, показанные обучающимися в начале и конце занятия, отмечаем ряд изменений (таблица 1).

Есть достоверные изменения по пробе Ромберга ($P<0,01$) и упражнению «передвижение в упоре лежа сзади» ($P<0,01$), что указывает на положительное влияние тренировочного занятия, как на устойчивое состояние, так и на улучшение моторно-двигательной реакции.

После проведения занятия отмечено незначительное уменьшение времени при выполнении контрольного упражнения «три кувырка и вертикальное равновесие» с $3,32\pm 0,02$ сек до $3,17\pm 0,01$ сек более значительное уменьшение времени выполнения пяти кувырков и вертикального равновесия ($P<0,01$).

Одновременно с определением влияния тренировочного занятия на изменения координационных способностей определяли функциональные изменения организма. У всех обучающихся улучшились результаты в пробе Штанге и стали немного хуже в пробе Руфье, что свидетельствует о наступившем утомлении юных спортсменок после выполнения тренировочной нагрузки (таблица 2).

Результаты тестирования координационных способностей и функционального состояния обучающихся 6-7 лет, проведенного до начала тренировочного занятия и после его завершения, свидетельствуют о адекватной ответной реакции организма юных спортсменок на предложенную нагрузку. Наш опыт педагогического исследования позволяет считать пробу Руфье удобным в применении информативным тестом для оценки работоспособности на уроках физической культуры.

Проведенное обоснование позволило сформировать блок тестов, позволивших получить оценку и динамику изменения координационной подготовленности юных гимнасток при проведении формирующего эксперимента. Содержание эксперимента включало в себя набор средств, специфических методов (стандартно-повторного упражнения, вариативного (переменного) упражнения, сопряженного, игрового и соревновательного) направленных на развитие значимых для успешного освоения программного материала на уроках физической культуры и занятиях спортивной гимнастикой, координационных способностей.

Литература:

1. Ботяев В.Л. Анализ соответствия перспективно-прогностическим моделям координационной подготовленности юных гимнасток, занимающихся на этапе начальной специализированной подготовки (на примере спортивной и художественной гимнастики)// Теория и практика физической культуры. 2014. № 10. С. 94 – 98.
2. Ботяев В.Л. Отбор и прогнозирование в спорте: место координационных способностей в системе спортивного отбора: моногр. Сургут: СурГПУ, 2016. 332 с.
3. Карпеев А.Г. Критерии оценки двигательной координации спортивных действий // Вестник Томского государственного университета. 2008. № 318
4. Безматерных Г.П. Совершенствование способности мальчиков 7-9 лет дифференцировать движения в пространстве при обучении гимнастическим упражнениям: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04 /Геннадий Павлович Безматерных. Омск, 1987. - 19 с.
5. Алябышев А.П., Стандартная программа определения координационных способностей в связи с ориентацией на сложнотехнические виды спорта/А.П.Алябышев,А.Г.Карпеев//ХВ всеоюз. Науч.-практ. конф. «Программно-методические основы подготовки спортивных резервов». –М.:Наука, 1985. –С.156-157.

УДК 372

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НЕЙРОИГР И УПРАЖНЕНИЙ В КОРРЕКЦИОННОЙ РАБОТЕ ЛОГОПЕДА

Минх А. Н., Юрасова А.Д., Шаяханова Т.Б.

Руководитель - Момот Е.А.

(СКУ им. Манаша Козыбаева, г. Петропавловск)

В последние годы технологии активно внедряются в области образования и медицины, предлагая новые подходы к обучению и коррекционной работе. Логопедия не стала исключением: современные цифровые методы, такие как нейроигры, помогают разнообразить и усилить процесс развития речи у детей и взрослых. Если раньше работа логопеда строилась в основном на традиционных методах, таких как артикуляционные и дыхательные упражнения, то сегодня специалисты имеют возможность дополнить коррекционную программу новыми инструментами, которые поддерживают внимание, тренируют память и мотивируют ребёнка к регулярным занятиям.

Нейроигры - это комплекс упражнений и приемов, направленных на активацию естественных механизмов работы мозга через выполнение физических движений[1]. В основе этих игр лежит принцип нейропластичности - способности мозга изменяться и развиваться под воздействием новых задач и стимулов. Регулярное использование нейроигр способствует формированию и укреплению необходимых навыков, которые поддерживают развитие речи. Применение нейроигр позволяет логопедам эффективно работать с речевыми нарушениями, улучшая память, внимание и навыки взаимодействия с речевыми сигналами.

Нейроигры не только делают занятия более интересными и увлекательными, но и помогают создать для ребёнка оптимальную среду для речевого развития. Они играют важную роль в коррекционной работе, позволяя достигать более высоких результатов.

Логопедическая работа направлена на формирование и коррекцию речевых навыков, необходимых для полноценного общения и гармоничного развития личности. Сложности, связанные с речевыми нарушениями, требуют многогранного подхода и тщательной работы с ребёнком. Традиционные методы, такие как артикуляционные и дыхательные упражнения, обучение звукопроизношению, коррекция интонации и ритма речи, остаются основой логопедии. Однако дополнение этих методов нейроиграми открывает новые возможности, позволяя более эффективно задействовать ресурсы мозга и способствовать скорейшему речевому развитию.

Нейроигры представляют собой интерактивные и увлекательные упражнения, специально разработанные для активации работы мозга. Их основа – принцип

нейропластичности, то есть способности мозга адаптироваться и перестраиваться в ответ на новые задачи и стимулы. Этот принцип особенно важен для детей с речевыми нарушениями, у которых нейронные связи, поддерживающие речевое развитие, могут быть недостаточно развиты или нарушены. Регулярное использование нейроигр помогает укреплять и развивать эти связи, что в итоге способствует улучшению речевых навыков. Нейроигры позволяют мягко воздействовать на мозг ребёнка, активируя области, ответственные за восприятие и понимание звуков, формирование связей между словами и их значениями, развитие памяти и внимание к речевым сигналам.

Логопед может использовать нейроигры в своей работе по нескольким направлениям, которые помогают развивать речевые навыки и когнитивные способности детей, а также поддерживают мотивацию к занятиям.

Во-первых, нейроигры можно применять для развития артикуляционной моторики. Такие игры помогают детям контролировать мышцы языка, губ и челюсти, что способствует улучшению произношения звуков. В игровой форме ребенок выполняет упражнения для артикуляции, что делает процесс более увлекательным и снижает напряжение, связанное с повторением движений.

Во-вторых, нейроигры полезны для работы над фонематическим восприятием, то есть способностью различать звуки. Игры с заданиями на узнавание и различение звуков тренируют слуховую дифференциацию и способствуют правильному восприятию и воспроизведению речи. Это направление особенно актуально для детей с нарушениями слухового восприятия и слухо-зрительной памяти.

Кроме того, нейроигры эффективны для развития общего и речевого внимания, а также памяти. Многие логопедические нейроигры направлены на тренировки концентрации, что важно для детей, которые быстро теряют интерес или испытывают трудности с удержанием внимания. Задания, включающие запоминание слов, фраз и последовательностей действий, укрепляют память, что положительно влияет на восприятие и воспроизведение речи.

Эффект нейроигр во многом основан на принципах игровой терапии. Дети воспринимают игру как естественную и приятную деятельность, что позволяет избежать сопротивления, связанного с обязательными и часто повторяющимися логопедическими упражнениями. Игровой процесс делает занятия живыми и интересными, а также помогает детям чувствовать себя комфортно. Благодаря этому они легче идут на контакт, что особенно важно в логопедии, где необходимо сформировать доверительные отношения между специалистом и ребёнком.

Кроме того, нейроигры можно использовать для достижения комплексного эффекта. Важно, что они позволяют интегрировать различные виды деятельности – от визуального и слухового восприятия до формирования моторных навыков и взаимодействия со словами и звуками. Например, многие нейроигры включают задания на развитие мелкой моторики и координации движений, что способствует общему развитию и укреплению связи между моторными и речевыми функциями. Это имеет особое значение для детей с речевыми нарушениями, ведь зачастую проблемы речи сопровождаются сложностями в других сферах, включая мелкую моторику, координацию и самоконтроль.

Роль нейроигр в логопедической практике также заключается в возможности индивидуализации и адаптации занятий. Разные дети нуждаются в разных подходах, и логопеду бывает трудно в ходе обычных упражнений оперативно адаптировать материал под текущие нужды ребёнка. Нейроигры же позволяют выбрать различные уровни сложности и настроить упражнения под конкретные потребности. Они дают возможность отслеживать прогресс, выявлять и анализировать слабые стороны, благодаря чему логопед может корректировать программу занятий и лучше контролировать динамику речевого развития. Кроме того, данные игры нередко включают визуальные и аудиальные подсказки, которые помогают ребёнку справляться с заданиями и при необходимости возвращаться к сложным моментам.

Таким образом, нейроигры играют значимую роль в логопедической практике, предлагая новые методы воздействия на речевые процессы. Их использование обогащает занятия, делает процесс обучения более гибким и мотивирующим для ребёнка, а также позволяет более эффективно справляться с трудностями речевого развития. Нейроигры дают логопеду дополнительные инструменты для индивидуальной работы с ребёнком и позволяют задействовать разнообразные стимулы, что особенно важно для успешной коррекции речи и закрепления полученных навыков. Использование нейроигр позволяет повысить эффективность коррекции образовательного процесса, а также применить индивидуальный подход в процессе обучения ребенка[2].

Использование нейроигр в логопедической практике приносит множество преимуществ, как для логопедов, так и для учеников, которым требуется коррекция речи. Нейроигры помогают сделать занятия интереснее, поддерживают мотивацию ребёнка и предоставляют широкий спектр инструментов для развития речи. Научные исследования показывают, что такой подход действительно имеет положительное влияние на развитие речевых навыков, поскольку сочетает традиционные методы с инновационными технологиями, привлекая детей к активному обучению и укрепляя важные для речи навыки.

Одним из основных преимуществ нейроигр является их способность мотивировать ребёнка к занятиям и повышать его интерес к процессу обучения.

Цель нейроигр: активизация различных отделов коры головного мозга, ее больших полушарий, что позволяет развивать высшие психические функции, контроль и регуляцию поведения, межполушарное взаимодействие [3]. Еще одно преимущество нейроигр заключается в том, что они поддерживают развитие внимания и памяти, которые играют важную роль в процессе формирования речи. Исследования показывают, что успешная коррекция речи требует развития этих навыков, и нейроигры эффективно решают эту задачу. По нашему мнению, нейроигры способствуют улучшению всех психических процессов ребенка (внимания, памяти, мышления, речи и др.), развитию его эмоционально-волевой сферы[4].

Кроме того, нейроигры позволяют логопеду выстроить индивидуальный подход, подстраивая сложность заданий под конкретные потребности ребёнка. Это особенно важно в условиях, когда каждый ученик имеет свои особенности и нуждается в уникальном подходе. Индивидуализация в логопедии позволяет делать занятия более гибкими, что в свою очередь способствует лучшим результатам. Игровые приемы способны оказывать влияние на интеграцию работы двух полушарий мозга, что повышает его функциональные возможности [5].

Регулярность и доступность нейроигр также становятся их важными преимуществами, поскольку дети могут использовать их не только на занятиях с логопедом, но и в домашних условиях. Это способствует закреплению пройденного материала и поддерживает навыки, которые были приобретены на занятиях.

Самостоятельная практика в игровой форме усиливает обучение, поскольку даёт ребёнку возможность регулярно тренировать навыки, полученные на занятиях, в удобной и ненавязчивой форме. Лобанова указывает, что такая домашняя практика помогает улучшить динамику речевого развития и поддерживать достигнутые результаты, что крайне важно для детей с речевыми трудностями.

Наконец, нейроигры обеспечивают комфортное взаимодействие и позитивный настрой на занятиях. Дети не воспринимают нейроигры как обычные задания, требующие строгого выполнения, а скорее как развлечение, что снижает уровень стресса и помогает легче справляться с трудностями. Игровой формат нейроигр способствует раскрепощению ребёнка, что в конечном итоге положительно влияет на эффективность занятий. Они считают, что создание комфортной, игровой атмосферы помогает установить доверительные отношения между логопедом и ребёнком, что является важным фактором для успешного коррекционного процесса.

Использование нейроигр в логопедической практике открывает новые горизонты для коррекционной работы и делает процесс обучения более интересным и результативным. Включение таких игр в логопедические занятия способствует развитию и коррекции речи, поддерживая у детей интерес к занятиям, улучшая внимание и память, а также создавая комфортную, эмоционально поддерживающую среду. Нейроигры помогают активизировать и укрепить те навыки, которые необходимы для полноценного речевого развития, дополняя традиционные методы и расширяя возможности логопеда.

Принцип нейропластичности, лежащий в основе нейроигр, доказал свою эффективность в различных областях обучения и реабилитации. Этот принцип позволяет создавать новые нейронные связи в мозге, что особенно полезно для детей с речевыми нарушениями. Такие игры активизируют разные зоны мозга, способствуя развитию фонематического восприятия, артикуляции, связной речи и других аспектов речевого развития. В логопедии нейроигры помогают ускорить процесс коррекции, делая его менее утомительным и более мотивирующим.

Важно отметить, что нейроигры дают возможность для гибкости и индивидуализации, что крайне важно при работе с детьми. В каждом конкретном случае логопед может подбирать игры, учитывая уровень развития и потребности ребёнка, адаптировать сложность и разнообразие заданий, обеспечивая плавное развитие нужных навыков. Такая гибкость позволяет выстраивать занятия так, чтобы максимально поддерживать каждого ребёнка, помогать ему преодолевать трудности и постепенно достигать поставленных целей.

Нейроигры также играют важную роль в формировании положительного настроя у детей. Многим детям с речевыми трудностями бывает непросто справляться с заданиями, но игровые методы помогают снять напряжение и стресс, так как дети воспринимают игру как естественную и приятную деятельность. Это способствует раскрепощению, созданию доверительных отношений с логопедом и повышению уверенности ребёнка в собственных силах, что положительно сказывается на результатах занятий.

Отдельного внимания заслуживает возможность использования нейроигр в домашних условиях, что помогает закреплять материал, пройденный на занятиях, и поддерживать процесс речевого развития вне логопедического кабинета. Такая доступность позволяет родителям активно участвовать в коррекционном процессе и способствует регулярной тренировке, что важно для достижения стойких результатов. При этом самостоятельная практика, как показывают исследования, может усиливать эффект от логопедической работы, улучшая общую динамику развития речи у ребёнка.

Всё это свидетельствует о том, что нейроигры могут стать ценным дополнением к традиционным методам логопедии. Конечно, они не заменяют основные коррекционные техники, но помогают сделать занятия более насыщенными и разнообразными, поддерживая мотивацию детей и развивая важные для речи навыки. Это важный инструмент, который логопеды могут использовать в сочетании с проверенными методами, чтобы создавать индивидуальные программы, способствующие успешному речевому развитию.

Таким образом, нейроигры представляют собой полезный и эффективный ресурс, который значительно обогащает логопедическую практику. Современные технологии позволяют адаптировать нейроигры для разных возрастов и нужд, а их применение способствует успешной коррекции речи, формированию интереса к занятиям и укреплению доверия ребёнка к специалисту. Введение нейроигр в логопедическую практику способствует интеграции инновационных подходов в коррекционную работу, делая её более интересной, комфортной и продуктивной для детей и взрослых с речевыми нарушениями.

Литература:

1. Колганова В.С., Пивоварова Е.В. Нейропсихологические занятия с детьми. - Москва: Айрис-пресс, 2015. - 416 с.
2. Анищенкова Е.С. Артикуляционная гимнастика для развития речи дошкольников. - Москва: АСТ, 2020. - 60 с.

3. Ахмадуллин Ш.Т. Нейрогимнастика. Развиваем мозг ребенка. 4-6 лет. - Санкт-Петербург: Нева, 2022. - 160 с.
4. Гончарова К., Черткова А.В. Нейропсихологические игры: рабочая тетрадь. Ростов-на-Дону: Феникс, 2021. - 55 с.

УДК 378.14

ОЦЕНКА ГОТОВНОСТИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ К РЕАЛИЗАЦИИ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Ниязова А.А.¹, Гибадуллина Ю.М.², Боброва А.А.¹

¹*Сургутский государственный педагогический университет, Сургут, Россия*

²*Тобольский педагогический институт им. Д.И. Менделеева (филиал ТюмГУ),
Тобольск, Россия)*

Актуальность инклюзивного образования подчеркнута нормативно-правовыми документами различного уровня, международного: Декларация прав ребенка (1959), Конвенция ООН о правах ребенка (1989), Всемирная (Джомтьенская) декларация об образовании для всех (1990), Конвенция ООН о правах инвалидов (2006) и др., федерального: Конституция Российской Федерации, Закон «Об основных гарантиях прав ребенка в Российской Федерации» (1998), Письмо Министерства образования и науки РФ «О создании условий для получения образования детьми с ограниченными возможностями здоровья и детьми-инвалидами» (2008), Закон «Об образовании в Российской Федерации» (2012), Концепция федерального государственного образовательного стандарта для обучающихся с ограниченными возможностями здоровья (2016) и т.д.

Инклюзивное образование – это «обеспечение равного доступа к образованию для всех обучающихся с учётом разнообразия особых образовательных потребностей и индивидуальных возможностей» (ст. 2, п. 27 ФЗ № 273 «Об образовании в Российской Федерации»). Эффективность инклюзивного образования зависит от готовности педагогов к его реализации, которая закреплена в профессиональном стандарте «Педагог (педагогическая деятельность в сфере дошкольного, начального общего, основного общего, среднего общего образования) (воспитатель, учитель)» в трудовых функциях учителя «освоение и применение психолого-педагогических технологий (в том числе инклюзивных), необходимых для адресной работы с различными контингентами учащихся ...» (Профстандарт).

Методологическую основу исследования готовности будущего педагога к реализации инклюзивного образования составили системно-деятельностный, компетентностный и средовой подходы.

Анализ ряда исследований в области инклюзивного образования (В.В. Хитрюк [13,14], И.Н. Хафизуллина [12]) показал проблему обеспечения школ педагогическими кадрами, учитывающими следующие его компоненты: равный доступ к получению образования обучающимися, учет их индивидуальных возможностей и особых образовательных потребностей, развитие потенциала каждой личности в образовательном процессе, в том числе обучающихся с ОВЗ; интеграцию процесса обучения нормотипичных обучающихся и обучающихся с ОВЗ и т.д. Выше обозначенные компоненты инклюзивного образования предъявляют требования к современному педагогу готовому к реализации инклюзивного образования.

Для понимания содержания основного понятия «готовность будущего педагога к реализации инклюзивного образования» обратимся к понятию «готовность», рассматриваемое как «установка личности на определенный вид деятельности» [8].

Готовность педагогов к педагогической деятельности исследователи В.А. Сластенин и Г.В. Ахметжанова определяют, как совокупность требований к педагогу, включающего его личностные качества и профессиональную компетентность [2, 11].

Согласно исследованиям Б.Г. Ананьева, А.Н. Леонтьева, Е.П. Ильина, Н.Д. Левитова, М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович выделяют несколько уровней готовности педагога: личностный, связанный с проявлением определённых качеств и умений; функциональный, связанный с выполнением трудовых действий, в соответствии с требованиями к педагогу; личностно-деятельностный, связанный с интеграцией качеств педагога – личностных и профессиональных в процессе выполнения определенных ролей и функций педагогом в условиях инклюзивного образования.

Исходя из анализа понятий «готовность» и «профессиональная готовность» проанализируем основное понятие исследуемой нами проблемы «готовность педагога к реализации инклюзивного образования», которое рассмотрено рядом исследователей как:

– «...устойчивое интегративное качество личности, проявляющееся через положительное и осознанное отношение к этой деятельности и реализуемое на основе системы знаний и умений, необходимых для ее осуществления» (О.В. Бонин) [4, с. 227].

– «...совокупность знаний и представлений об особенностях учащихся с ограниченными возможностями здоровья, владение способами и приемами работы с этими обучающимися в условиях инклюзивного образования, а также сформированность определенных личностных качеств, обеспечивающих устойчивую мотивацию к данной деятельности» (Ю.В. Шумиловская) [15];

– «...персонифицированный и непрерывный процесс развития профессиональной компетентности педагогов, направленный на достижение гуманистических целей и становление педагогических ценностей, в результате которого у педагогов формируется способность решать профессиональные задачи в области инклюзивного образования» (Кузьмина О.С.) [9].

Близким понятием к исследуемому нами понятию является инклюзивная готовность, которая в исследовании В.В. Хитрюк рассмотрена как «комплекс компетенций, предопределяющих намерения и способность педагога к эффективной профессионально-педагогической деятельности в условиях инклюзивного образовательного пространства» [13].

Для эффективной организации экспериментального исследования по оценке готовности будущего педагога к реализации инклюзивного образования выделим ее компоненты на основе анализа научных работ различных авторов (таблица 1).

Таблица 1. Компоненты готовности будущего педагога к реализации инклюзивного образования

№	Компоненты готовности	Авторы
1	Мотивационный, операциональный (познавательный), ориентационный, эмоционально-волевой, оценочный.	М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович [6]
2	Мотивационно-ценностный, операционально-деятельностный, рефлексивно-оценочный.	Кузьмина О.С. [9]
3	Личностный, когнитивный, деятельностный.	О.В. Бонин [4]
4	Мотивационный, когнитивный, креативный и деятельностный.	Ю.В. Шумиловская [15]
5	Когнитивный, эмоциональный, мотивационно-конативный, рефлексивный и коммуникативный.	В.В. Хитрюк [14]
6	Мотивационный, когнитивный, операционно-деятельностный, ценностно-смысловой.	Д.В. Воробьева [5]
7	Аксиологический, эмоционально-мотивационный, когнитивный, коммуникативный, рефлексивный,	Н.Н. Малярчук [10]

Из материалов, представленных в таблице, следует, что наиболее часто встречаемые в исследованиях мотивационный, когнитивный (познавательный), деятельностный (операциональный) и рефлексивно-оценочный компоненты готовности.

Исходя из анализа основных понятий нами уточнено ключевое понятие нашего исследования. Готовность будущего педагога к реализации инклюзивного образования – это «интегративное качество личности педагога, включающее в себя ценностные установки и мотивацию к осуществлению педагогической деятельности, знания и умения, необходимые для организации процессов обучения и воспитания обучающихся, в том числе с ОВЗ, способность к самооценке и анализу действий в условиях инклюзивного образования» [13].

В период с 2022 по 2024 гг. осуществлялась опытно-экспериментальная работа на базе Сургутского государственного педагогического университета и Тобольского педагогического института им. Д.И. Менделеева (филиал ТюмГУ) по формированию готовности будущих педагогов к реализации инклюзивного образования. В исследовании приняло участие 80 студентов - будущих педагогов направления 44.03.05 и 44.03.01 Педагогическое образование. Для исследования готовности будущего педагога к реализации инклюзивного образования нами определены следующие диагностические методики: методика «Изучение отношения будущих педагогов к ценностям инклюзивного образования» (адаптированный вариант, В.В. Хитрюк); тестирование; методика «Оценка способности решения профессиональных задач» (адаптированный вариант, Кузьмина О.С.); методика «Определение уровня педагогической рефлексии» (Е.Е. Рукавишников); количественный и качественный анализ полученных результатов, метод математической статистики (критерий Фишера).

На констатирующем этапе исследования опытно-экспериментальной работы проведена первичная диагностика, которая позволила выявить ряд проблем:

- недостаточное проявление аксиологической направленности в инклюзивном образовании и низкий уровень интереса и мотивации к педагогической деятельности в условиях инклюзии;
- фрагментарность психолого-педагогических и специальных знаний, необходимых в рамках инклюзивного образования;
- трудности в выборе способов, методов и приемов работы в инклюзивном образовании, в организации взаимодействия субъектов образовательного процесса;
- недостаточность навыков рефлексивного анализа и самоанализа действий в инклюзивном образовании.

На решение выше обозначенных проблем выделен следующий комплекс условий:

- усиление мотивации к педагогической деятельности в условиях инклюзивного образования через участие будущих педагогов в социально-значимой, креативной и проектной деятельности, событиях инклюзивной направленности;
- активизация учебной деятельности будущих педагогов через включение в содержание изучаемых дисциплин модулей, тем и заданий по инклюзивному образованию;
- развитие проектировочных, организационных, методических умений у будущих педагогов, необходимых для работы и взаимодействия с субъектами образовательного процесса в инклюзивном классе;
- раскрытие способностей у будущего педагога к осуществлению рефлексии собственных профессиональных действий в условиях инклюзии через индивидуальные программы саморазвития, тренинги, краткосрочные курсы и т.д.

На формирующем этапе опытно-экспериментальной работы реализован комплекс вышеуказанных педагогических условий по формированию готовности будущего педагога к реализации инклюзивного образования. При реализации первого условия аксиологическая составляющая готовности будущего педагога формировалась в процессе активного включения студентов в волонтерскую деятельность, в том числе в инклюзивное добровольчество как форму, объединяющую студентов как с нормой развития, так и ОВЗ [3].

Студенты-будущие педагоги приняли участие в реализации проектов инклюзивной направленности «Творческие мастерские «Сотвори Добро», «Кейс-чемпионат для обучающихся с ОВЗ «Решай и действуй»» и др.

Реализация второго условия по активизации учебной и познавательной деятельности будущих педагогов осуществлялась на занятиях с включением в их содержание тем и заданий по инклюзивному образованию. Так, в рамках участия СурГПУ во Всероссийском проекте «Духовно-нравственный код России» в дисциплину «Педагогика» включен раздел «Инклюзия в профессиональной сфере», где рассматриваются этические основы инклюзивного образования, технология инклюзивного взаимодействия, психолого-педагогические особенности лиц с ОВЗ и инвалидностью. Изучение дисциплины «Основы инклюзивного образования» формирует у будущих педагогов знания об инклюзии и инклюзивном образовании, инклюзивной модели образования и умения проектировать деятельность субъектов образовательного процесса. Дисциплина «Специальная педагогика и психология» обеспечивает формирование профессиональных знаний и умений определять ООП обучающихся с ОВЗ, разрабатывать компоненты АОП и планировать процессы обучения и воспитания обучающихся с ОВЗ.

Реализация третьего условия осуществлялась в рамках изучения дисциплин «Педагогика», «Практикум по работе с детьми с ОВЗ», где на практических занятиях активно использовались кейсы, обеспечивающие развитие практических умений у будущих педагогов, необходимых для решения педагогических задач по взаимодействию с субъектами образовательного процесса в условиях инклюзии. Развитию практических умений способствовали цифровые методические конструкторы, учитывающие определенные нозологии обучающихся [7]. Важный аспект для работы в инклюзивном образовании – это выбор содержания и методик преподавания учебных дисциплин в инклюзивном классе, которые отрабатывались на занятиях по методикам преподавания и специальной педагогике.

Реализация четвертого условия осуществлялась в рамках организованного тренинга «Развитие уверенности и самооценки» и реализации программы «Развитие рефлексивных умений». Отметим, что свои изменения будущие педагоги после тренингов записывали в индивидуальные дневники, что также способствовало развитию рефлексивных навыков самоанализа и оценки собственных действий.

Вторичная диагностика на контрольном этапе показала положительную динамику по всем критериям (таблица 2), а именно: по мотивационно-ценностному критерию (МЦК) на 22,5% (с 12,5% до 35%), по когнитивному (КК) – на 28,5% (с 13,7% до 42,2%), деятельностному (ДК) – на 27,5% (с 15% до 42,5%), рефлексивно-оценочному (РОК) – на 25% (с 12,5% до 37,5%).

Таблица 2. Сравнительные результаты сформированности уровней готовности будущих педагогов к реализации инклюзивного образования (констатирующий и контрольный этапы, %)

Группы Уровни	Констатирующий этап				Контрольный этап			
	МЦК	КК	ДК	РОК	МЦК	КК	ДК	РОК
Высокий	12,5	13,7	15	12,5	35	41,2	42,5	37,5
Средний	45	42,5	43,8	45	50	52,2	45	43,8
Низкий	42,5	43,8	41,2	42,5	15	6,6	12,5	18,7

Проведенная беседа и организованное наблюдение позволили детально фиксировать следующие изменения у будущих педагогов – это выраженность инклюзивных ценностей, удовлетворенность от выбора профессии и своей роли как педагога в инклюзивном образовании, умений взаимодействовать с обучающимися с ОВЗ и их родителями.

Представим в сравнении результаты констатирующего и контрольного этапов по уровням готовности будущих педагогов к реализации инклюзивного образования (рис.1).

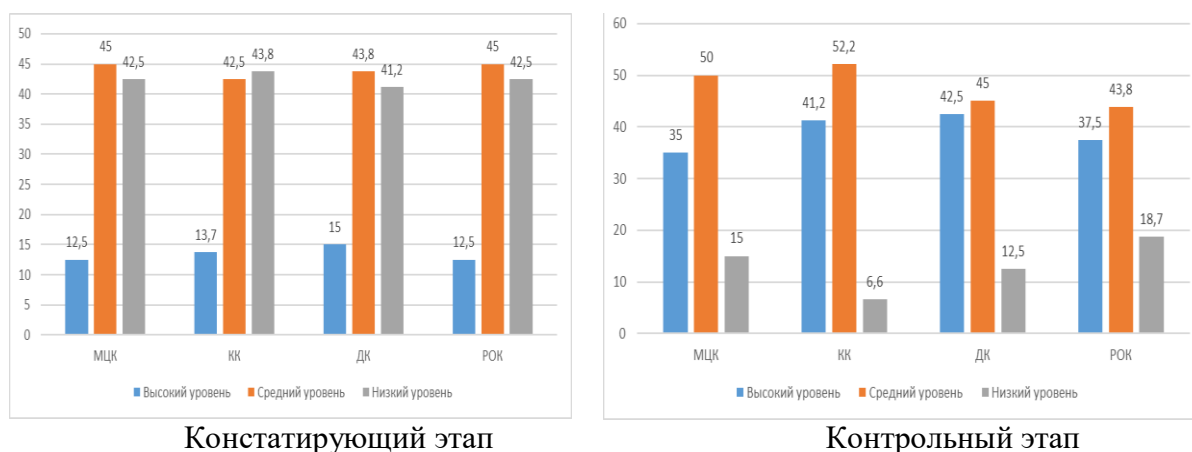

Рисунок 1. Сравнительные результаты сформированности уровней готовности будущих педагогов к реализации инклюзивного образования (констатирующий и контрольный этапы, %)

Анализ полученных результатов свидетельствует об эффективности реализованных нами условий и комплекса мероприятий, что подтверждено критерием Фишера. Представим результаты статистической обработки по мотивационно-ценностному ($\varphi_{\text{эмп}} = 3,95$; $\varphi_{\text{кр}} = 2,31$ для $P \leq 0,01$ и $\varphi_{\text{кр}} = 1,64$ для $P \leq 0,05$), когнитивному ($\varphi_{\text{эмп}} = 4,62$; $\varphi_{\text{кр}} = 2,31$ для $P \leq 0,01$ и $\varphi_{\text{кр}} = 1,64$ для $P \leq 0,05$), деятельностному ($\varphi_{\text{эмп}} = 4,74$; $\varphi_{\text{кр}} = 2,31$ для $P \leq 0,01$ и $\varphi_{\text{кр}} = 1,64$ для $P \leq 0,05$), рефлексивному критериям ($\varphi_{\text{эмп}} = 4,36$; $\varphi_{\text{кр}} = 2,31$ для $P \leq 0,01$ и $\varphi_{\text{кр}} = 1,64$ для $P \leq 0,05$), доказывающие гипотезу H_1 о том, что уровень готовности будущего педагога к инклюзивному образованию на контрольном этапе достоверно выше, чем на констатирующем.

Проведенное исследование показало, что для будущих педагогов с высоким уровнем готовности к реализации инклюзивного образования характерны:

- выраженная аксиологическая направленность и ценностное отношение к инклюзии, интерес к профессии педагога инклюзивного образования, обеспечивающий их мотивацию и дальнейшее саморазвитие;
- объемные и содержательные знания (психолого-педагогические, специальные), необходимые для реализации инклюзивного образования, решения задач обучения и воспитания обучающихся с ОВЗ;
- умения (организационные, проектировочные, коммуникативные и т.д.), влияющие на эффективность деятельности педагога в инклюзивном классе, его взаимодействия с субъектами образовательного процесса и т.д.
- наличие рефлексивного анализа, оценки, самооценки своих действий в инклюзивном образовании.

Таким образом, проведенное нами исследование позволило определить актуальность процесса формирования готовности будущего педагога к реализации инклюзивного образования. Выявленные проблемы на основе результатов констатирующего этапа позволили выработать педагогические условия, которые были реализованы на формирующем этапе исследования. Полученные результаты вторичной диагностики на контрольном этапе показали положительную динамику по всем критериям. Сравнительный анализ полученных результатов показал эффективность реализованных нами педагогических условий формирования готовности будущего педагога к реализации инклюзивного образования.

Литература:

1. Алехина С.В. Инклюзивное образование и психологическая готовность учителя // Вестник МГППУ. Сер. Педагогика и психология. М., 2012. - № 4. - С. 118–127.
2. Ахметжанова Г.В. Инновационный подход в формировании готовности личности к педагогической деятельности // Вектор науки ТГУ. -2012. -№1(19). -С. 227- 230.
3. Боброва А. А., Ниязова А. А., Гибадуллина Ю. М. Волонтерство как средство формирования социокультурных ценностей у будущих педагогов // Научно-методический электронный журнал «Концепт». - 2021. – № 2 (февраль). С. 53–68. – URL: <http://e-koncept.ru/2021/211008.htm>. (дата обращения: 15.01.2024).
4. Бонин О.В. К проблеме подготовки педагогических кадров в сфере инклюзивного образования: специфика профессиональной компетентности // СПО. -2013. - №1. -С. 49 - 51.
5. Воробьева Д. В. Понятие психологической и профессиональной готовности педагогов в работе с детьми с ОВЗ в инклюзивной практике // Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии: сборник статей по Материалам 10-й Международной научно-практической конференции. - Новосибирск: СибАК, 2011. Ч. 1. С. 87–92.
6. Дьяченко М. И. Готовность к деятельности в напряженных ситуациях: психологический аспект / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович, В. А. Пономаренко. - Минск: Университетское, 1985. - 208 с.
7. Жаворонко Е.С., Коротовских Т.В., Ниязова А.А. Применение цифровых методических конструкторов в профессиональной подготовке будущего педагога к реализации инклюзивного образования. - Педагогика. Вопросы теории и практики. - Том 9. Выпуск 11. - 2024. URL: <https://pedagogy-journal.ru/article/ped20240142/fulltext> (дата обращения: 15.01.2025).
8. Кетриш Е.В. Готовность педагога к работе в условиях инклюзивного образования: монография / Е.В. Кетриш. - Екатеринбург: Изд-во Рос. гос. проф.-пед. ун-та, 2018. 120 с.
9. Кузьмина О. С. Подготовка педагогов к работе в условиях инклюзивного образования: диссертация ... кандидата педагогических наук / О. С. Кузьмина. - Омск, 2015. - 319 с.
10. Малярчук Н. Н. Готовность педагогов к работе в условиях инклюзивного образования / Н. Н. Малярчук, Л. М. Волосникова // Вестник Тюменского государственного университета. Гуманитарные исследования. 2015. - Т. 1. № 4 (4). - С. 251–267.
11. Сластенин В. А. Личность учителя и ее формирование в педагогическом институте // Вопросы педагогики высшей школы: Материалы научной конференции по вопросам вузовской педагогики. - Томск: Изд-во Том. ун-та, 1969. С. 9–11.
12. Хафизуллина И. Н. Формирование инклюзивной компетентности будущих учителей в процессе профессиональной подготовки: автореферат диссертации ... кандидата педагогических наук / И. Н. Хафизуллина. - Астрахань, 2008. - 22 с.
13. Хитрюк В. В. Формирование инклюзивной готовности будущих педагогов в условиях высшего образования: диссертация ... доктора педагогических наук / В. В. Хитрюк. - Калининград, 2015. - 390 с.
14. Хитрюк В.В., Симаева И.Н. Методика диагностики и мониторинга инклюзивной готовности педагогов. Вестник Сургутского государственного педагогического университета. - 2014. 1 (28). - С.104-108.
15. Шумиловская Ю. В. Подготовка будущего учителя к работе с учащимися в условиях инклюзивного образования: автореферат диссертации... кандидата педагогических наук / Ю. В. Шумиловская. - Шуя, 2011 -. 26 с.

УДК 376

ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР ОҚУШЫЛАРМЕН ТҮЗЕТУ ЖҰМЫСТАРЫНДАҒЫ ЦИФРЛЫҚ РЕСУРСТАРДЫ ПАЙДАЛАНУ ТЕНДЕНЦИЯСЫ

Нурахметова Д.К., Нурсеитова И.К.

(КММ «№ 1 арнайы мектеп-интернаты», Петропавл қ.)

Заманауи қоғамда экономикадан бастап білім беруге дейінгі өмірдің барлық саласында цифрландыру қажеттілігі артып келеді. Цифрлық экономикаға көшу мәнмәтініндегі қазақстандық инклюзивті білім беруде сандық технологияларды пайдалану практикасы да кеңінен қанат жайды. Даму мен оқытудағы осы жаңа платформа көптеген жұмыс түрлерін оңтайландырып отырғаны анық. Софт және гаджетті өндеушілер жыл сайын өз өнімдерін жетілдіріп, модернизациялау үстінде. Арнайы мектептегі тәрбие жұмысының үдерісі және дефектология саласы да бұл өзгерістен қалыс қалған жоқ. Бірақ, ол жалпы баланың дамуына қандай әсер бермек? Осы заманауи әдістер мен тәсілдердің

мүмкіндіктерін ерекше қажеттіліктері бар оқушыларды оқыту мен дамытуда қолданудың тиімділігі қаншалықты маңызды болмақ деген мәселелер туындайды.

Соңғы он жылдың ішінде сөйлеу қабілеті нашар дамыған, әр түрлі деңгейде көрінетін ақыл-ой бұзылуы бар балаларды оқытуға қатысты бірегейтенденциялар орын алуда. Соның бір көрінісі ретінде цифрлық білім беру ресурстарын оқыту үрдісіне енгізу – маңызды қадам болып отыр. Көптеген ғылыми-педагогикалық зерттеулер инклюзивті білім берудегі цифрландыру саясатын сөзсіз орын алатын құбылыс ретінде қарастырған. Козарева О.А. өз еңбегінде «цифрлық инновация» барлық жастағы денсаулығында ақаулығы бар оқушылар қоғамда бейімделуге ықпалын тигізетін құзіреттілікті игеруге мүмкіндік туғызады» деп атап өткен[1]. Сонымен қатар, ол өз еңбегінде когнитивтік, контенттік, дидактикалық кедергілердің бар екендігіне де назар аударады. Осыған байланысты арнайы білім беру мектебіндегі тәрбие жұмысының және дефектолог маманының медиасауатты болуы заманауи білім берудің қажеттілігіне сай келуі тиіс. «Білім беру және тәрбиелеу үдерісінің трансформациясы негізінен оның нәтижесінің қаншалықты көрініс беретініне байланысты болады. Мысалы, оқушының цифрлық сауаттылыққа қызығушылық танытып ынталануы - оқытушы мен тәрбиелеушінің сол салаға қызығу деңгейіне байланысты болады. Қазіргі білім беру тенденцияларының жүзеге асуы компьютерлік сауаттылық деңгейінің жақсы қалыптасу деңгейіне тәуелді болып отыр» [2].

«Цифрлық білім беру ортасын құру барынша икемді білім беру үдерісін құруға себепші болатын дербестендіру мәселесін қарастырады. Ақпаратты жаңа форматта берудің арқасында деефктолог, тәрбиешілерге, балаларға білім берудің цифрлануы қарқынына бейімделуіне тура келеді» [3].

Сандық технологияларды тәжірибеге енгізу педагогтердің негізгі рөлін жоққа шығармайды. Ол маман мен бала арасындағы өзара қарым-қатынасты реттейтін көмекші құрал ретінде танылады. Осы аталған педагогикалық зерттеулер және тәжірибеденбайқағандай, цифрлық сауаттандыру платформасы тәрбие жұмысының саласы және дефектолог мамандары үшін оқыту мен тәрбиелеу үдерісін дифференциалдауға оңтайлы, тиімді болып отыр. Әсіресе, сөйлеу қабілеті нашар дамыған балаларға цифрлық ресурстар спектрінің мүмкіндіктері өте ауқымды. Олардың ішінде - анимация, графика, бейнематериалдар сияқты тәсілдерді пайдалану – баланың зейінін шоғырландырады және сабаққа баланың зейінін арттырады. Сөйлеу қабілеті нашар баланы оқытуда бейнелі жады маңызды рөл атқарады. Осыған орай дұрыс таңдалып алынған контент материалды толық, дұрыс меңгеруге жетелейді. Интерактивтік тапсырмалар үдеріске белсене қатысып, қажетті тілдік дағдыларды қалыптастыруға ықпалын тигізеді. Сандық ресурстардың тағы бір тиімділігі- ақпараттың қолжетімділігімен сипатталады. Ол ата-ана үшін де, оқушы үшін де кез-келген жерде, кез-келген уақытта материалдармен жұмыс істеуге ыңғайлы. Мобильдік қосымшалар мен онлайн-платформалар білім мекемесінің қабырғасында, үй жағдайында жа жұмыс істеуге жол ашады. Мысалы, 6-8 жастағы балалар үшін фонематикалық қабылдау және артикуляциялық моториканы дамытудағы сандық білім беру ресурстарының ықпалын атап өтуге болады. Ол интернеттік ойын түрінде тапсырмаларды орындап, артикуляция мен фонематикалық естуді жақсартуға әсерін тигізеді.

Сандық білім беру ресурстары алуан түрлі және оның балалар бойындағы тілдік кемшіліктерді түзетуге арналған форматтары мен аспаптары да жетерлік. Мысалы, интерактивтік қосымшалар, онлайн-платформалар, бейнероликтер, сонымен қатар, мультимедиялық көріністер. Аталған ресурстың әрқайсысы тілдік дамуды қолдауға өздігінше септігін тигізеді.

Оқыту мен тәрбиелеуде ерекше қажеттіліктері бар оқушылардың да телефон құрылғысына қызығушылығы кеңінен орын алып келеді, осы орайда құрылғыдағы оқып-үйрету қосымшаларын пайдалану да тиімді оқытуға жетелейді: дыбыс, графика, анимацияға негізделген тапсырмаларды орындау балаға қызықты және тартымды болады. Бұл қосымшалардың басым көпшілігі ата-аналар және мамандар үшін баланың дамуын бақылауға және даму нәтижесіне қарай дефектолог, тәрбиеші мамандары үшін оқу жоспарын

түзетуге мүмкіндік береді. Тәжірибеде кеңінен қолданылатын тағы бір цифрлық технологияның платформасы – бейнероликтерді көрсету. Олар артикуляция техникасын, дыбысты айту және тыныс алу гимнастикасын қайталатады. Оқушы бейнеролик арқылы әсерлі, қызығушылықпен жаттығуларды орындайды. Спикерлердің соңынан еріп, дыбыстар мен сөздерді дұрыс айтуға тырысады. Сонымен қатар, бейнематериалдар алуан түрлі платформаларда жеңіл табылады және оны ата-анасымен бірге үй жағдайында орындай алады.

Цифрлық технологиялардың қолайлы аспаптарының бірі - мультимедиялық көрсетілімдер - аудио, видео және мәтіндік материалдарды қарастырады. Мысалы, дефектолог маманы кезекті сабағында презентация арқылы теориялық материалды практикамен байланыстырып, баланың түсінуіне ыңғайлы жағдай туындатады. Мультимедиа аспаптары әсіресе сөйлеу қабілеті нашар дамыған оқушылар үшін көру, аудиалды және кинестетикалық қабылдауды дамытуға ықпалын тигізеді. Цифрлық технологияларды пайдалану барысында баланың мүддесі мен қалауын да есепке алу қажет. Ол білім беру және тәрбиелеу ортасын барынша тиімді құруға уәж болады.

Сөйлеу қабілеті нашар дамыған оқушылар үшін ақпаратты қабылдау және қарым-қатынасқа түсу қиындық туғызады. Ал мультимедиялық ресурстар олардың зейінін шоғырландыруға, ойын арқылы қажетті әрекетті қалыптастырады. Дефектолог сабақтарында алуан түрлі интерактивті қосымшаларды пайдалану жекелеген оқушымен оқыту траекториясын жасауға тамаша мүмкіндік. Интерактивті мультимедиялық ресурстарды қолдану барысында бірегей тапсырмаларды алдын-ала зерттеліп, баланың мүддесі ескеріліп, мотивациясының артуы да басты назарда болады. Көру, есту және ақпаратты тактильді түрде қабылдауға бағытталған мультисенсорлық тәсіл дағдылардың кеңейтілген спектрін қалыптастырады. Мысалы, оқуы қиынға соғатын оқушы аудиокліптарды тыңдайды және ол белсенді тілдік қорын толықтырады.

Цифрлық білім беру ресурстарының мақсаты оқыту жоспарына сәйкес нақты жағдайға байланысты алуан түрлі болып келеді. Бұл өнімді қызметті орындау тәсілін көрсету, балаларды қандай-да бір білім немесе әрекетті игеруге уәжін өзектендіру болып табылады. Сандық ресурстар заттарды, модельдер мен сызбаларды контурлы немесе табиғи түрде бейнелеу сияқты алуан түрлі дәрежедегі көрнекілік материалдарымен мазмұндалады; сонымен қатар түзету-дамыту бағытындағы ойын жаттығуларын да қарастырады.

Мүмкіндігі шектеулі балалардың оқудағы психомоторикалық дамуында ойын технологиясы да ерекше орын алады. Мысалы, 7-8 жастағы балалармен өткізілген дефектология сабақтарында жауналар мен өсімдіктер әлеміне аналогия жүргізу (бейнесі, сұлбасы, әрекет имитациясы, дауысын салу). Ал интерактивтік тақта арқылы театрландыру ойын элементі кеңістіктік-бейнелік ойлау қабілетін белсендіруге мүмкіндік береді. Ютуб видеохостингіндегі әсерлі бейнероликтерді пайдалана отырып, динамикалық үзілістер мен сергіту сәттерін, сюжетті әрекетті ойындарды өткізу баланың психомоторикалық дамуының жағымды динамикасын қамтамасыз ете алады. Сонымен қатар, цифрлық білім берудің тағы бір ұтымды аспектісі – оқытудағы қиындықтары бар оқушылардың танымдық қабілетін арттыруға ықпал етеді. Ол барынша ұтымды оқытудағы цифрлық брендтің біріне айналған Kahoot, Wordwall, LearningApps, Joyteka платформалары арқылы орындалады. Оқушы өз «ұяшығына» кіріп, қызықты танымдық мақсаттағы тапсырманы дефектолог маманның көмегімен орындай алады. Аталған цифрлық оқыту платформалары келесідей даму динамикасының параметрлерін жетілдіруге мүмкіндік береді:

- нысандардың кеңістіктегі сипаттамалары туралы ұғымын қалыптастыру (формасы, үлкендігі-кішілігі және т.б.);
- өз денесінің сұлбасында еркін бағдарлана алуын дамыту;
- өзіне қарама-қарсы тұрған адам денесінде бағдарлана алуын дамыту;
- нысандардың кеңістігі туралы ұғыну;
- паракта өз әрекеттерін (жазу, сызу, белгілеу, бояу) жүзеге асыра білуін дамыту;
- уақыт кеңістігінде бағдарлана алуын дамыту.

Сонымен қатар, мүмкіндігі шектеулі балалармен жүргізілетін тәрбие жұмысында цифрлық технологияларды қолдану – кешенді мақсаттардың жүзеге асуын қамтамасыз етеді. 8-9 жастағы мүмкіндігі шектеулі оқушылар үшін ертегі терапиясы – қазақ ертегілерін видеохостинг арқылы көру, кейіпкерлердің әрекеттері мен мінез-құлқын онлайн сурет арқылы сызып, көрсету сияқты қызықты тапсырмалар тәрбие сағатының жағымды ахуалын қалыптастырады. Ол қазақ ертегілерімен қоса, «Қазақтың ұлттық киімдері», «Астана», «Бурабай», «Қазақтың домбырасы мен қазақ үйі», «Наурыз» тақырыбындағы квесттер, онлайн тестер, бейнефильмдер, мультфильмдер арқылы беріледі. Өз кезегінде бұл танымдық, тәрбиелік мағынадағы жұмыс түрлері оқу мен тәрбиелеуде мүмкіндігі шектеулі балалардың қазақстандық контент көкжиектерінен де білім алуына мүмкіндік береді. Осы орайда дефектолог жұмысының маңызды бір бөлігі және оқуда қиындығы бар оқушыларға ерекше ұнайтын әдістердің бірі ретінде – музыкалық, кинезиолық, логоритмика, күлкі терапиясы, ароматерапиясын атауға болады. Аталған терапияларды интернет порталдарындағы сілтемелер арқылы онлайн - тренингтер, аудиовизуалды квестер, ойындар, тренажерлер арқылы пайдалануға болады. Бұл технологиялар оқушының қоршаған ортамен үйлесімділік қарым-қатынаста болуға, өмірлік сенімінің артуына, бала мен педагог арасындағы қарым-қатынастың дамуына, сөздік қорының молаюына әсер етеді. Әрине, мүмкіндігі шектеулі оқушыға өз ойын ашық айту, өз пікірін толыққанды білдіру қиынға соғады, дегенмен, физиологиялық және психологиялық ерекшеліктерін ескеретін осы цифрлық технологиялар оқуға деген қызығушылығын арттырудың бір амалы болып отыр.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылармен түзету жұмыстарындағы цифрлық ресурстарды пайдалану тенденциясың аталған басымдықтарымен қатар, кейбір педагогикалық зерттеулерде және тәрбие жұмысының өзекті мәселелерінде оларды енгізудегі кемшіліктер де аталады. Ол үшін дефектолог маманы мен тәрбие жұмысының саласында нақты кәсіби және білім мақсаттарын есеп алу арқылы жүзеге асырылуы тиіс екенін де басты назарда ұстау қажет. Мысалы, кейбір педагогикалық зерттеулерде білім беруді цифрландырудың келесідей қауіп түрлері де атап өтіледі. Ол «цифрлық құлдық», «цифрлық буллинг», «цифрлық кибер алаяқтық», «кибер қауіптілік» сияқты проблемаларға әкелуі мүмкін»[4].

Бұл кедергілер арнайы мектеп дефектологы, мұғалімдері мен тәрбие саласының мүмкіндігі шектеулі балаға білім беру бағдарламасындағы цифрлық технологияны толыққанды зерделеп, игеріп қана қоймай, нақты бір бала мәнмітінінде және оның мұқтаждығына қатысты сауатты көзқарас қалыптастыруды қажет етеді. Тәрбие жұмысының саласында аталған қауіптердің алдын-алу мақсатында ата-аналармен бірігіп, бірнеше оқып-үйрету сабақтары, дәрістер өткізілді. Осы орайда ата-аналармен google-формалар арқылы сауалнамалар жүргізіліп, цифрлық технологиялардың тиімділігі, қауіптілігі және баланың дамуына жақсы немесе кері әсері жайлы сұрақтар берілді. Ата-аналармен цифрлық технологиялардың пайдасын жақсы көрсеткішпен белгіленген.

Сонымен қатар, тәрбиеші, дефектолог маман ретінде арнайы диагностикалар арқылы оқушыға жаңа технологиялардың жағымды ықпалын анықтау мониторингі жүйелі жүргізіліп отырады. Осылайша цифрлық білім беру ресурстарын пайдалану өзекті және перспективалы бағыт болып саналады деп тұжырымдауға болады. Ол дефектологиялық, логопедиялық және тәрбиелік тәжірибеге жаңа беталыстар мен мүмкіндіктер диапазонын ұсынады. Осы бағыттағы траекториялық жұмысты жалғастыру сапалы білім мен оқушыға өмірде кездесетін қиындықтарды жеңуге көмек көрсете алады деген сенімдеміз.

Әдебиет:

1. Каракозов, С.Д. табысты ақпараттандыру – цифрлық білім беру ортасында оқу үдерісін трансформациялау[Электрондық ресурс]// <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=25919196>.
2. Воронова, А.А. Формирование медиаграмотности у обучающихся с ограниченными возможностями здоровья в условиях инклюзивного образования / А.А. Воронова, К.К. Кравец // Ғылыми-әдістемелік журнал «Концепт». – 2019. – № 10. – URL: <http://e-koncept.ru/2019/191065.htm>.
3. Ахметова, Д.З. Цифрландыру және инклюзивті білім беру: сәйкес үлгісі [Электрондық ресурс]//: <https://doi.org/10.31992/0869-3617-2020-29-2-141-150>.

4. Харина Л.В. Выготский - отандық дефектология негізін салушы. – ғылыми журнал «Жас ғылым»- 2016 жыл. // [Электрондық ресурс]: <https://kk.wikipedia.org/wiki/>
5. Арнайы және инклюзивті білім беруді дамытудың ғылыми-практикалық орталығы. «Жалпы білім беру мектептің оқыту үдерісінде ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар білім алушыларды қолдау бойынша әдістемелік ұсынымдар»// <https://special-edu.kz/kz/цифрлық> кітапханасы

ӘОЖ 373.31

ТОПТЫҚ ЖҰМЫСТАРДЫҢ ТҮЛҒАНЫҢ СӨЙЛЕУ ҚАБІЛЕТІНЕ ЫҚПАЛЫ

Окасова Г.М., Жакубаева С.Б.

(С. Шаймерденов атындағы қалалық классикалық гимназия, Петропавл қ.)

*«Адам баласы адам баласынан ақыл, ар,
мінез деген нәрселерден ғана озады,
қалғаны бекершілік.»*
А.Құнанбаев

Мұғалім білімді, шығармашылығы мол болса, сол мектептің балалары заманына сай білімді болары анық. Солай болған соң, ең әуелі мектепке керегі, педагогика әдістемесінен хабардар, жақсы білім бере білетін мұғалім. Мұғалім сөзімен, ісімен, мәдениетімен, білікті білімімен, ұйымдастырушылық қабілетімен, балалармен тіл табысушылық қасиетімен, асқақ, өз кәсібін қадірлеген ұстаз ғана педагогтың мәртебесін биік ұстай алады. Қазіргі қоғамға керегі де осындай ұстаздар.

XXI ғасыр бұл ақпараттық қоғам дәуірі, технологиялық мәдениет дәуірі. Замануи ұстаздық қызметтің қыры мен сыры мол, сондықтан да ұстаздар өз ісінің әрбір тетігін жетік меңгеру, игеру жолында кәсіптік шеберлікті толық меңгерсе ғана, бүгінгі қоғамымызды байытатын, дамытатын, жаңартатын мол мүмкіндік ашылатыны күмәнсіз. Ел болашағы жақсы болсын десе, «ұстаздың жағдайын жаса» - демекші өз ісіне жауапкершілікпен қарайтын заманауи ұстаздар ешқашанда білімнің туын төмен түсірмеуі тиіс. Ендеше, біз де әрдайым оқушыларымызмен бірге үйрене отырып, оларды тек қана алға жетелейміз.

К.Д. Ушинскийдің «Мұғалім - ол өзінің білімін үздіксіз көтеріп отырғанда ғана мұғалім. Оқуды, ізденуді тоқтатысымен оның мұғалімділігі де тоқтайды» деп бекер айтпаған. Осы ретте *топтық жұмыстардың артықшылықтарына* тоқталар болсақ:

Әрбір сабақта топтық жұмыс арқылы бірлесе әрекеттенген тиімді. Бұл ұстаным жаңартылған білімнің басты идеяларының бірі. Осы бағытты ұстанған оқу үйрену жобаларының барлығы да бірлескен әрекеттерді үйренудің негізі деп таниды. Шағын топтық немесе жұптық жұмыстар үйренушілерде бірлік, бірегейлік сезімдер қалыптастырып, сол арқылы өздерінің ұжымға тікелей қатысы бар екендігін аңғартады. Ал «Бірлесе көтерген жүк жеңіл» екендігі баршаға аян, ұжым болып қандай да болмасын тапсырманы орындау қызық та тартымды шаруаға айналады.

Бірлескен жұмыс барысында шағын топ мүшелерінің барлығы да өзара қарым-қатынасқа негізделген әрекеттерді атқарады, мәселен, тыңдай білу, өз пікірін ұтымды және дәлелді түрде жеткізе білу, ортақ пікір қалыптастырып, бір мәмлеге келу, туындаған даудамайларды шеше білу, бірлесе шешім қабылдау. Мұнда біреудің жұмыстан тыс не қалыс қалуы екіталай, барлығы да қызу әрекетте болады, барлығы да жұмыстың қорытынды нәтижесіне өз үлесін қосады.

Проблемаларды шешу стратегиялары:

Орын алған проблеманы шешу мақсатындағы топтық жұмыс – оқытудың өте ықпалды тәсілдерінің бірі. Оқушылар ересек адамдарға тәуелді болмау үшін тапсырмаларды жоспарлайды және оларды орындауды ұйымдастырады. Бұл тәсіл оқушыларға:

- *уақытты ұтымды жоспарлауға;*

- инновациялық көзқарастар мен идеяларды ұжыммен талқылауға;
- топтағы жұмысқа дейін қандай да бір жеке-дара қызмет немесе ойластыру қажет пе екендігін анықтауға;
- топ ішінде рөлдерді анықтауға (басшы, хатишы, тілші, бақылаушы және т.б.) немесе топ мүшелеріне тапсырмаларды бөліп тапсыруға;
- тапсырмаларды орындау барысында келісімге қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Топтағы бірлескен жұмыстың нәтижелері:

Жақсы ұйымдастырылған топтық жұмыс оқушылар арасында әлеуметтік өзара қарым-қатынасты, тиімді араласу және проблемаларды шешу дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Бұл, өз кезегінде оқушыларды өздерінің оқуларына белсенді қатысуға итермелейді.

Мерсер (2005) құрдастар тобындағы өзара қарым-қатынас оқуда маңызды рөл атқаратындығын көрсеткен. Оқушылар жұпта немесе топтарда жұмыс істегенде, олар «мұғалім-оқушы» сұхбаты түріндегі өзара іс — қимылға қарағанда, мейлінше «симметриялы» болып табылатын өзара іс-қимылға «оқушы — оқушы» қатынасына түсе отырып, негізделген дәлелдерді әзірлеуде және қадағаланатын оқиғаларды сипаттауда түрлі мүмкіндіктерге ие болады.

Бастауыш мектептегі білім беру процесі ҚР білім беру саласындағы қолданыстағы нормативтік-құқықтық базаға сәйкес жүзеге асырылады.

Оқу пәндері бойынша жаңартылған оқу бағдарламаларының мазмұны немен ерекшеленеді:

Бастауыш сынып пәндеріне арналған оқу бағдарламаларындағы оқу мақсаттары оқушылардан шынайы проблемаларды анықтап зерттей білуді талап етеді. Сондай-ақ, «Бастауыш сынып пәндері бойынша критериялы бағалау және оқытуды жоспарлау» тарауында бағалау және жоспарлау әдіс-тәсілдері анағұрлым толық қарастырылатын болады. Сонымен қатар педагогиканың түрлі аспектілері қарастырылады: қарым-қатынас жасау дағдылары (мұғалімнің жетекшілігімен жүретін оқылым және жазылым, дәлелдеу), белсенді оқу, зерттеуге негізделген оқу.

- оқу бағдарламасы «шиыршық қағидаты» негізінде әзірленген, яғни тақырыптар мен сыныптар бойынша білім мен білік бірте-бірте өсіп, дағдылар күрделеніп отырады;
- оқыту мен тәрбие бірлігі қағидатын іске асыруды қамтамасыз етеді;
- үштілді білім беруді іске асыру көзделген;
- пәндер бойынша күтілетін нәтижелер түрінде оқыту мақсаттарының жүйесі берілгені туралы.

Осы құжатқа сүйене отыра мен өз сыныбыма арналып жасалған жоспарларымызды жүзеге асыруға тырысудамыз. Ол үшін әрине сабақ барысында жүргізілетін топтық, жұптық жұмыстар арқылы оқу мақсаттарына жетуге жетелей отыра, оқушылардың белсенді оқуын ұйымдастырамыз.

2022-2023 оқу жылында Қазақстан Республикасының жалпы орта білім беретін мектептерінде оқу процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері туралы (әдістемелік нұсқау хат) хатта атап өтілгендей тілдік дағдыларын дамытуға бағытталған бірнеше жұмыстарды жоспарлап, тәжірибемізде оңтайластырудамыз.

Оқылым, жазылым, айтылым және тыңдалым – бастауыш сыныптардағы барлық пәндер үшін маңызды болып табылатын қарым-қатынас жасау дағдылары. Сондықтан оқушыларға осы 4 дағдыны барынша жетілдіруге мүмкіндік берудің маңызы зор.

Жаңартылған білім беру бағдарламасы оқыту мен оқуға сындарлы көзқарасты қолдайды, ол оқушыларды мұғаліммен және бір-бірімен диалог жүргізуге ынталандыруды көздейді. Диалог аясын кеңейту үшін мұғалім сабақты оқушылар оны тыңдап қана қоятындай емес, нақты пән немесе тақырып туралы ойлана алатындай белсенді етіп жүргізу керек. Мұғалім сұрақ қоюды ойластырған кезде ол сұрақтарға берген оқушының жауабы жаңа сұрақ тудыратындай болуы тиіс.

Бастауыш мектепте сабақты ұйымдастыру жүйелі іс-әрекеттік және практикалық бағдарланған тәсілдер аясында жүзеге асырылады.

Білім алушылардың сабақтағы жұмыстары жеке, жұптық, топтық, дара және саралап оқыту түрлері арқылы ұйымдастырылады.

Мұғалім мамандығын жүрек қалауымен таңдап, сол салада тер төгіп еңбек етіп жүргеніме бірнеше жылдар болды. Қиыны мен жеңілі, қызығы мен қуанышықа толы бірнеше жылдағы ұдайы назарда жүрер ұстаздық ұстанымым – үнемі жаңалыққа ұмтылып, абыроймен еңбек ету, әр баланың бойынан жақсылық тауып, бұлақтың көзін ашу арқылы өрелі мақсаттар мен биік асуларға жетелеу.

Оқыту тәжірибемізде жеке әдістемелік тақырыбымыз:

«Топтық жұмыстар арқылы оқушылардың сөйлеу қабілеттерін дамыту»

Педагогикалық мақсатымыз:

Оқушының ізденушілік, зерттеушілік қабілетін дамыту. Оқушылармен ынтымақтаса жұмыс жүргізу. Оқушыларды саналы тәртіп пен сапалы білім алуға тәрбиелеу, бағыттау.

Педагогикалық тұжырымдамамыз:

Үнемі жаңалыққа ұмтылып, өз әдістемелік шеберлігімді, тәжірибемді жетілдіру.

Қазіргі уақытта «Сабағымды қалай қызықты, тартымды өткізсем? Сабақ кезінде оқушының жетістіктерін тугызсам?» деген сұраққа ойланбайтын мұғалім жоқ шығар. Олай болатын себебі, әрбір жаңашыл ұстаз шәкірттерінің шығармашылық жетістіктерін, сабаққа деген қызығушылықтарын арттыруды мақсат етеді. Ең басты мақсат – оқушыға белгілі бір шамада білім беріп қоймай, білім, білік, дағдыларын жетілдіріп, жеке тұлға етіп қалыптастыру. Ендеше мұндай жағдайда оқушының белсенділігімен қоса мұғалімнің де белсенділігі қажет.

Қытайдың дана ойшылы Конфуций айтқандай «Ескіден қол үзіп, жаңаға қол жеткізгендер ғана мұғалім бола алады» – деп, мұғалім өткен тәжірибесін жаңамен ұштастыра алатын, кәсіби қызығушылығы жоғары, танымы биік, бастаған ісінің нәтижесін көре алатын, ғылыми зерттеу жұмыстарын таңдай білетін, педагогикалық үрдістің заңдылықтарымен таныс, оқытудың әдістемелік жаңалықтарынан хабардар, оқыту үрдісін ізденімпаздықпен арттыратын өз ісінің шебері болуы абзал.

Баланың өмірлік тәжірибесі қоршаған ортасына, жанұясына және мұғалімдеріне байланысты. Қабілеттер тек іс-әрекетте анықталады. Оқушыларға жеке пәннен білім беріп қана қою жеткіліксіз, оларды сабақ үстінде де, сыныптан тыс жұмыстарда да ғылымилыққа, өз беттерінше ізденуге, белгілі бір бағытқа, заман талабына сай бәсекелестікке қарсы тұра білуге баулуды өзіміздің маңызды міндетіміз деп ойлаймыз.

Жас ұрпаққа сапалы білім, саналы тәрбие беруде атқарылар жұмыс ауқымы өте көп, ал алда тұрған міндеттер оданда көп. Сол жолда еселі еңбегімді адан әрі жалғастыра беретініме сенімім мол. Мұғалім ретіндегі жас жеткіншектер жан-жақты дамуына, оның бойында жасырын жатқан шығармашылық қабілетті ашу және белсенді әрекетке жетелеу жолындай жұмысыммен қоса, өз мектебімнің тиімді дамуына әсер ететін белсенді көшбасшылықты да абыроймен алып жүрсек деген ұстаныммен еңбек ете бермекпіз.

Топтағы бірлескен жұмыстың нәтижелеріне тоқтала кетсек, біздің ойымызша жақсы ұйымдастырылған топтық жұмыс оқушылар арасында әлеуметтік өзара қарым-қатынасты, тиімді араласу және проблемаларды шешу дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Бұл өз кезегінде оқушыларды өздерінің оқуларына белсенді қатысуға итермелейді. Оқушыларды алынған ақпаратты ойластыруға және талқылауға, өзгелердің пікірлерін түсінуге немесе теріске шығаруға ынталандырған жағдайда топтық жұмыс тиімді болады.

Қорыта келе, қазіргі кездегі барлық білім берудің жаңа әдіс-тәсілдерінің алдына қоятын басты мақсаты – білім алушының жеке басының дара және дербес ерекшеліктерін ескеріп, олардың өз бетінше ізденуін арттырып, шығармашылығын қалыптастыру болып табылады. Жалпы осы әдіс-тәсілдердің, оқыту мен оқудағы жаңа тәсілдер, сыни тұрғыдан ойлауға үйрету, оқыту үшін бағалау және оқуды бағалау, оқыту мен оқуда ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану, талантты және дарынды балаларды оқыту, оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес оқыту және оқу, оқытуды басқару және

көшбасшылық модульдерін болашақта да барлық өзімнің сабақтарымда қолданып, белгілі бір нәтижеге қол жеткізуге тырысамыз.

Ұлы ағылшын ағартушысы Уильям Уорд:

*Жай мұғалім хабарлайды,
Жақсы мұғалім түсіндіреді,
Керемет мұғалім көрсетеді,*

Ұлы мұғалім шабыттандырады – дейді.

Жаһандану заманында өркениет көшінен қалмайтын, бойында бәсекеге қабілеттілік қасиеті бар, барынша жаңа технологиялармен қаруланған білімді де, білікті ұстаз өз кәсібінің майталманы болары сөзсіз. Қашан да білімді ұрпақ – болашағымыздың кепілі. Егеменді еліміздің тағдыры – жас ұрпақтың тағдыры – бүгінгі ұстаздардың қолында.

Әдебиет:

1. «2022-2023 оқу жылында Қазақстан Республикасының орта білім беру ұйымдарында оқу тәрбие процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері турал» әдістемелік нұсқау хат
2. Мұғалімге арналған нұсқаулық «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығының Әдістемелік кеңесі ұсынған 2015 жыл
3. Бәрібекова.Ф.Б., Жанатбекова.Н.Ж. «Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар.» Алматы, 2014

УДК 691.33

РАЗВИТИЕ СВЯЗНОЙ РЕЧИ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА СРЕДСТВАМИ ТЕАТРАЛИЗОВАННОЙ ИГРЫ

Оспанова Б.К., Сактаганова К.К., Шишкина Ю.В.

(ГККП «Ясли-сад «Мирас», Северо-Казахстанская область)

Известно, что современное общество предъявляет высокие требования к коммуникативной деятельности личности. Меняются способы, средства общения.

Являясь сложной и многогранной деятельностью, общение требует специфических знаний и умений, которыми человек овладевает в процессе усвоения социального опыта.

Высокий уровень коммуникативных умений выступает залогом успешной адаптации в любой социальной среде.

В соответствии с новыми требованиями возникла актуальность перестроить образовательный процесс в соответствии с возрастными особенностями дошкольника, максимально приблизив его к способам открытия окружающего мира, характерным для человека в этот период жизни (инициативному, личностно значимому, а значит и эмоционально насыщенному, игре и т. п.). Особая роль в реализации этого требования

Принадлежит воспитателю, который становится соавтором целостного образовательного процесса в детском саду, создавая эту целостность, учитывая особенности развития и конкретные интересы детей.

Речь как ведущее средство общения сопровождает все виды деятельности ребенка. От качества речи, умения пользоваться ею в игре, во время совместной деятельности педагога и ребенка, при планировании и обсуждении рисунка, в наблюдении на прогулке, при обсуждении спектакля и т. д. зависит успешность деятельности ребенка, его принятие сверстниками, авторитет и статусное положение в детском сообществе.

Именно поэтому образовательная область «Речевое развитие», представленная в федеральном государственном образовательном стандарте, занимает важное место, где первостепенное значение имеет организация содержательной и востребованной детьми деятельности. Такой деятельностью является игра. Разновидностью игр являются театрализованные игры.

Организация театрализованных игр детей – это и реализация принципов ГОС ДВО РК дошкольного образования» и активный способ управления процессом речевого развития

детей. Ведь театрализованная игра оказывает большое влияние на речевое развитие ребенка. Стимулирует активную речь за счет расширения словарного запаса, совершенствует артикуляционный аппарат. Ребенок усваивает богатство родного языка, его выразительные средства. Используя выразительные средства и интонации, соответствующие характеру героев и их поступков, старается говорить четко, чтобы его все поняли.

Развитие связной речи у детей дошкольного возраста – это важный аспект их общего обучения и социализации. Театрализованная игра является одним из самых эффективных средств, способствующих формированию и развитию речевых навыков, обогащению словарного запаса и улучшению коммуникативных умений детей.

Связная речь – это способность детей строить логически последовательные высказывания, выражать свои мысли и чувства, а также понимать речь окружающих. В дошкольном возрасте речь является основным средством общения, и её развитие имеет большое значение для:

Дети, умеющие грамотно выражать свои мысли, легче устанавливают контакты с окружающими, учатся взаимодействовать в группе и разрешать конфликты.

Связная речь способствует успешному усвоению учебного материала и активному участию в образовательных процессах.

Создание предложений и рассказов требует от ребенка логического анализа, что стимулирует развитие его когнитивных способностей.

Театрализованные игры – это не только развлечение, но и действенный метод для развития различных навыков у детей, включая речь. Театрализованная деятельность оказывает значительное влияние на развитие речи у детей дошкольного возраста. Это связано с тем, что театрализованные игры и упражнения предоставляют детям разнообразные возможности для практики и совершенствования речевых навыков. Рассмотрим основные аспекты, в которых театрализованная деятельность способствует речевому развитию:

1. Развитие выразительности речи

Театрализованные игры учат детей использовать интонацию, мимику и жесты для передачи эмоций и смыслов. Через игру они осваивают различные способы выражения своих мыслей, что способствует развитию эмоциональной и речевой выразительности.

2. Расширение словарного запаса

В театрализованной деятельности дети нередко используют новые слова и фразы, которые появляются в текстах сказок или сюжетах игр. Создание диалогов и взаимодействие с другими участниками помогает им закрепить и расширить активный словарь.

3. Умение строить диалоги

Театрализованные игры требуют от детей взаимодействия друг с другом, ведения диалога, обмена репликами. Это развивает не только их способность слушать и реагировать на слова других, но и формирует навыки ведения полноценного разговора.

4. Понимание структуры языка и текста

Осваивая театрализованные действия, дети учатся структурировать свои мысли, понимать начало, середину и конец повествования. Это способствует лучшему восприятию и созданию сюжетов, что важно для развития связной речи.

5. Формирование навыков самовыражения

Театрализованные игры побуждают детей выражать свои чувства и мысли, что способствует формированию уверенности в своих речевых способностях. Они учатся правильно формулировать свои идеи и находить слова для описания своих эмоций и переживаний.

6. Развитие воображения и креативности

Театрализованная деятельность побуждает детей фантазировать и придумывать свои сюжеты, что в свою очередь обогащает их речь образами и метафорами. Воображение помогает им создавать нестандартные решения и выражать свои мысли нестереотипно.

7. Социальные навыки и взаимодействие

Театр часто предполагает работу в группе, что способствует развитию социальных навыков. Дети учатся уважать мнения других, делиться идеями и находить компромиссы, что важно для их речевого общения.

Театрализованная деятельность является мощным инструментом в развитии речи у дошкольников. Она не только обогащает их словарный запас, но и способствует формированию навыков общения, творческого мышления и эмоционального интеллекта. Интеграция театрализованных игр в образовательный процесс позволяет создать многогранную и увлекательную среду для развития речевых умений детей.

Театрализованные игры, которые способствуют развитию речи у детей дошкольного возраста:

1. Кукольный театр

Цель: Развитие творческих навыков, словарного запаса и эмоциональной выразительности.

Описание: Дети создают собственных кукол из доступных материалов (вырезанные из бумаги, перчатки или носки), а затем представляют спектакль по знакомой сказке или придумывают собственный сюжет. Каждый ребенок может взять на себя роль куклы и произнести свою реплику, проявляя эмоции.

2. Сказка наоборот

Цель: Развитие логического мышления и связной речи.

Описание: Дети выбирают знакомую сказку и должны пересказать её наоборот — начиная с конца и доходя до начала. Такие упражнения развивают понимание структуры рассказа и способствуют воображению и креативности.

3. Ролевые игры Кто я?

Цель: Развитие навыков общения и словарного запаса.

Описание: Каждый ребенок выбирает известного персонажа (из сказок, мультфильмов или реальной жизни) и предварительно обдумывает, как бы он себя вел и что бы сказал. Остальные дети должны угадать, кто это, задавая вопросы. Это помогает развивать речь и учитывать интересы собеседников.

4. Импровизация Что будет, если...

Цель: Стимулирование воображения и развитие связной речи.

Описание: Воспитатель задает ситуацию, например: Что будет, если животные начнут говорить?. Дети импровизируют, разыгрывая сцену, в которой животные обсуждают свои проблемы или приключения. Это упражнение помогает детям разрабатывать свои идеи и учит адекватно выражать свои мысли.

5. Театр теней

Цель: Развитие выразительности речи и понимания сюжета.

Описание: Дети делают простые силуэты персонажей и задний план с помощью бумаги и подставной лампы. Затем они разыгрывают сцену, используя силуэты и свои голоса для передачи эмоций. Это помогает детям работать над дикцией и выразительностью речи, не отвлекаясь на костюмы и внешний вид.

Театрализованная игра – это мощное средство для развития связной речи у детей дошкольного возраста. Она не только обогащает их словарный запас и улучшает коммуникативные навыки, но и способствует развитию воображения, креативности и эмоционального интеллекта. Воспитатели и родители, внедряя театрализованные игры в повседневную практику, могут значительно ускорить процесс речевого развития своих детей, сделав его увлекательным и интересным.

Развитие связной речи у детей дошкольного возраста является ключевым аспектом их познавательной и социальной активности. Использование театрализованной игры в качестве метода обучения и развития имеет значительные преимущества.

Во-первых, театрализованная игра создает уникальную атмосферу, в которой дети могут свободно выражать свои мысли и чувства, отрабатывая навык связной речи. Ролевые

игры и инсценировки способствуют активному взаимодействию между детьми, что стимулирует их желание общаться и делиться своими идеями.

Во-вторых, театрализованная игра помогает развивать не только речь, но и воображение, креативность, эмоциональную выразительность. Дети учатся слушать друг друга, принимать разные роли, что способствует улучшению их коммуникативных навыков.

Кроме того, вовлечение детей в театрализованные занятия способствует формированию уверенности в себе, снижению страха перед публичным выступлением и развитию лидерских качеств. Эти навыки имеют огромное значение не только в дошкольном возрасте, но и в дальнейшей жизни.

Таким образом, театрализованная игра является эффективным средством для развития связной речи у дошкольников, формируя у них коммуникационные навыки, способствуя эмоциональному и социальному развитию. Важно продолжать использовать и адаптировать такие методики в образовательных учреждениях, чтобы создать благоприятные условия для полноценного развития речи и личности ребенка.

Литература:

1. Об утверждении государственных общеобязательных стандартов дошкольного воспитания и обучения, начального, основного среднего и общего среднего, технического и профессионального, послесреднего образования. Приказ Министра просвещения Республики Казахстан от 3 августа 2022 года № 348.
2. Голикова, М. В. Роль театрализованной игры в развитии речи у детей дошкольного возраста / М. В. Голикова, Г. Н. Кутоманова. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2021. — № 31 (373). — URL: <https://moluch.ru/archive/373/83461/> (дата обращения: 09.02.2025).
3. Акулова О. Театрализованные игры / О.Акулова.// Дошкольное воспитание. — 2005. — № 4. Вечканова И. Г. Театрализованные игры в абилитации дошкольников с интеллектуальной недостаточностью / И. Г. Вечканова. — СПб.: КАРО, 2006.
4. Козлова С. А. Дошкольная педагогика /С. А. Козлова, Т. А. Куликова. — М.:Академия,2002.305с. Белоус Е. Развитие речи и фонематического слуха в театрально-игровой деятельности /Е.Белоус //Дошкольное воспитание.2009. — № 7.
5. Кузеванова О.В. «Формы организации коммуникативной деятельности детей дошкольного возраста» : Детский сад: теория и практика – 2012 г. № 6
6. Мигунова Е. В. Театральная педагогика в детском саду, ТЦ Сфера, 2009 год.

УДК 373.2

СОЗДАНИЕ ЕДИНСТВА В ДЕТСКОМ КОЛЛЕКТИВЕ ЧЕРЕЗ ТИМБИЛДИНГ

Панчук Е. Д., Ветер К. Н., Борисова Т.А.

(«Ясли – сад «Ивушка», г. Петропавловск)

В настоящее время в детских коллективах остро стоит проблема буллинга среди детей. Буллинг— это серьезная проблема, которая требует внимания и активных действий со стороны педагогов, родителей и общества в целом. Эта тема не обошла стороной и детские сады. Данный вопрос возникает как в подготовительных, старших группах, так и в младшем возрасте. Как педагог, я часто сталкиваюсь с проявлениями буллинга, и это вызывает у меня глубокую озабоченность. В связи с этим, эта тема стала мне актуальна и интересна.

Буллинг может проявляться в различных формах: от физического насилия до психологического давления, включая насмешки, игнорирование и распространение слухов. Дети, которые становятся жертвами буллинга, могут испытывать сильный стресс, тревогу и даже депрессию. Это негативно сказывается на их учебе, самооценке и общем эмоциональном состоянии.

Важно понимать, что буллинг не возникает на пустом месте. Часто он является следствием недостатка эмпатии, низкой самооценки агрессора или даже проблем в семье.

Поэтому, как педагоги, мы должны не только реагировать на случаи буллинга, но и работать над созданием атмосферы уважения и поддержки в группе.

Одним из ключевых аспектов борьбы с буллингом является открытое общение. Я всегда стараюсь создать пространство, где дети могут делиться своими переживаниями и проблемами. Регулярные беседы о важности дружбы, уважения и взаимопомощи помогают формировать положительные отношения между учениками.

Также важно обучать детей навыкам разрешения конфликтов и эмпатии. Мы можем проводить тренинги и ролевые игры, чтобы помочь им понять, как их действия могут повлиять на других. Важно, чтобы каждый ребенок знал, что он может обратиться за помощью, если столкнется с буллингом, и что его голос будет услышан.

Сталкиваясь с буллингом каждый день в своей работе, я нашла отличный вариант решения этой проблемы - детский тимбилдинг. Эта технология помогает мне каждый день как в игровой, так и в организованной деятельности сплотить детский коллектив, наладить дружескую атмосферу и настроить детей на продуктивную деятельность.

Мы живем в современном мире, и умение работать в команде необходимо формировать с самого раннего возраста. В любом коллективе работают люди с разным темпераментом, характером и стилем жизни. Нужно, чтобы эти особенности не стали препятствием в работе коллектива [1].

Воспитание детей — это не только передача знаний и навыков, но и формирование дружеских отношений между ними. Одним из эффективных способов достижения этой цели является тимбилдинг. В данной статье я расскажу о том, как тимбилдинг помогает сплотить детский коллектив и какие методы можно использовать в детском саду. В детском возрасте общению и дружбе придается гораздо больше значения, чем у взрослых. Все дети любят играть, а тимбилдинг — это иногда веселые, быстрые, интересные, увлекательные, а иногда спокойные командные игры [1].

Каким бы коллективом вы ни руководили — большим, средним или маленьким, детским, или взрослым, — для достижения успеха всегда нужны участники, которые будут эффективными командными игроками и смогут находить и использовать нестандартные решения стандартных задач [2].

Что такое тимбилдинг?

Командообразование, или тимбилдинг (англ. Team building — построение команды) — термин, применяемый к широкому диапазону действий для создания и повышения эффективности работы команды. Также, под командообразованием понимают внутриколлективный процесс, подчиненный повышению сплоченности коллектива на основе общих ценностей и представлен [3].

Тимбилдинг — это процесс формирования команды, который включает в себя различные мероприятия, направленные на улучшение взаимодействия между участниками. В контексте детского сада тимбилдинг помогает детям научиться работать в команде, развивать навыки общения и сотрудничества.

Зачем нужен тимбилдинг в детском саду?

- **Формирование дружеских отношений:** Тимбилдинг способствует созданию доверительной атмосферы, где дети могут открыто общаться и делиться своими мыслями и чувствами.

- **Развитие социальных навыков:** Участие в командных играх и заданиях помогает детям развивать навыки общения, учиться слушать друг друга и находить компромиссы.

- **Укрепление уверенности в себе:** Совместные достижения в играх и заданиях способствуют повышению самооценки детей и укреплению их уверенности в своих силах.

- **Снижение конфликтов:** Тимбилдинг помогает детям лучше понимать друг друга, что, в свою очередь, снижает количество конфликтов и недопонимания в группе.

Воспитание детей — это не только передача знаний, но и формирование дружеских отношений между ними. Одним из эффективных способов достижения этой цели является

тимбилдинг. Тимбилдинг — это процесс, направленный на создание и укрепление командного духа, который помогает детям научиться работать вместе, понимать друг друга и развивать навыки сотрудничества. В этой статье я расскажу о методах тимбилдинга, которые можно использовать в детском саду.

Методы тимбилдинга для детей:

1. Игры на сплочение

"Секретный друг"

Каждый ребенок получает имя другого ребенка, которого он должен поддерживать и радовать в течение недели. Это может быть маленький подарок, добрые слова или помощь в игре. В конце недели дети могут угадать, кто был их "секретным другом". Эта игра помогает развивать заботу и внимание к другим.

"Командные эстафеты"

Организуйте эстафеты, где дети будут работать в командах. Это могут быть простые задания, такие как перенос мячика ложкой или бег с препятствиями. Главное — поддерживать дух соревнования и сотрудничества. Дети учатся работать вместе, чтобы достичь общей цели.

2. Совместные творческие проекты

"Создание общего плаката"

Дети могут вместе создать плакат на определенную тему, например, "Наши любимые животные". Каждый ребенок добавляет свою часть, рисуя или наклеивая картинки. Это помогает развивать креативность и учит детей уважать идеи друг друга.

"Театральные постановки"

Организация небольших театральных постановок, где каждый ребенок получает свою роль, способствует сплочению коллектива. Дети учатся работать в команде, слушать друг друга и поддерживать своих товарищей.

3. Природные выезды

"Походы и пикники"

Выезд на природу — отличный способ объединить детей. Во время походов можно организовать игры, такие как "Найди сокровище" или "Командные соревнования". Природа помогает детям расслабиться и открыться друг другу.

"Экологические проекты"

Совместная работа над экологическими проектами, например, посадка деревьев или уборка территории, помогает детям понять важность командной работы и ответственности за окружающий мир.

4. Ролевые игры

"Ситуационные задачи"

Создайте ситуации, в которых детям нужно будет работать вместе, чтобы решить проблему. Например, "Как помочь другу, который упал?" Это развивает навыки общения и сотрудничества.

"Профессии"

Дети могут попробовать себя в разных профессиях, работая в группах. Это помогает им понять, как важно работать в команде и как разные роли могут дополнять друг друга.

Заключение

Тимбилдинг в детском саду — это важный аспект воспитания, который помогает детям развивать социальные навыки, учиться работать в команде и строить дружеские отношения. Используя различные методы тимбилдинга, мы можем создать дружелюбную и сплоченную атмосферу, в которой каждый ребенок будет чувствовать себя комфортно и уверенно. Он помогает создать дружескую атмосферу, развивает социальные навыки и укрепляет коллектив. Важно помнить, что каждый ребенок уникален, и подход к тимбилдингу должен быть индивидуальным. Используя различные методы и подходы, мы можем создать сплоченный и дружный коллектив, где каждый ребенок будет чувствовать себя комфортно и уверенно.

Литература:

1. Губайдуллина Р. Р., Тимбилдинг - как технология командообразования детского коллектива в образовательном процессе ДОУ. – 2019.
2. Кофанова Я. Ю., Методическое пособие по тимбилдингу (командообразованию) Что такое тимбилдинг?.- 2018.
3. О.А. Кукса, Н.В. Евтенко, Т.А. Алещенко., ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ТИМБИЛДИНГ. Практическое пособие.- 2018.

УДК 378.016

ОЦЕНКА И КОРРЕКЦИЯ РЕЧЕВОГО РАЗВИТИЯ ДЕТЕЙ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ В УСЛОВИЯХ КАБИНЕТА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КОРРЕКЦИИ

Пустовалова Н.И., Квасных Г.С., Гирц В..С.

*(СКУ им. М. Козыбаева, КГУ «Кабинет психолого-педагогической коррекции № 1»,
г. Петропавловск)*

Актуальность обращения к решению проблемы коррекции речевых нарушений у детей с особыми образовательными потребностями обусловлена повышением численности детей с нарушением речевого развития. Согласно данным ОПМПК, г. Петропавловск количество детей с нарушениями речевого и психического развития с каждым годом увеличивается примерно на 12%.

Всесторонний анализ речевых нарушений представлен в трудах Р.Е. Левиной, Л.С. Волковой, Т.Б. Филичевой, Г.В. Чиркиной и др. Проблема заключается в том, что у ребенка нарушается не отдельным структурный компонент речи, например, нарушение звукопроизношения, а идет комплексное отставания в речевом и психическом развитии [1].

Дети с нарушением в речевом развитии ограничиваются не только скудным речевым общением, но часто демонстрируют плохое владение основными жестам, такими как приветствие, прощание, жест согласия и несогласия. Они часто используют слово или звуковой комплекс в ответ на вопрос или замечание взрослого, без учета заданного смысла вопроса. Дети произносят доступные им слова как эмоциональное восклицание, а не для того, чтобы передать информацию [2].

Исследуя речевые нарушения В.В. Григорьева отмечает, что на протяжении последних десятилетий известные учёные (Л.С. Выготский, Е.И. Тихеева, О.С. Ушакова, С.Н. Цейтлин и др.) выявили, что важной особенностью детей дошкольного возраста является не только уверенное использование ребенком речи, но и осознание её строения, что во многом определяет успешность последующего овладения ими грамотой [3].

Одной из задач государственного общеобязательного стандарта дошкольного воспитания и обучения Республики Казахстан–является «воспитание вуковой культуры речи, обогащение активного словаря, овладение нормами речи, развитие коммуникативных уменийи навыков, развитие устной речи в различных видах детской деятельности, обогащение словарного запаса, интереса к детской литературе» [4].

Кабинет психолого-педагогической коррекции (далее - КППК) является одним из видов специальных организаций образования, который реализует специальные коррекционные групповые,подгрупповые и индивидуальные развивающие программы и создан для оказания комплексной психолого-педагогической помощи детям с особыми образовательными потребностями.

Оценка речевого развития у детей с особыми образовательными потребностями (далее ООП) – процесс, направленный на определение текущего уровня развития речевых навыков у детей с различными видами образовательных потребностей, таких как задержки в речевом развитии, аутизм, и другие речевые нарушения. Цель оценки речевого развития заключается в выявлении индивидуальных потребностей ребенка, определении его сильных и слабых

сторон в области речи, а также разработке индивидуализированных планов коррекции и поддержки.

Одним из аспектов деятельности КППК является создание благоприятной и поддерживающей среды, способствующей всестороннему развитию детей с ООП. Это включает в себя не только образовательные программы, но и организацию различных внеурочных мероприятий, направленных на социализацию, интеграцию и формирование положительной самооценки учащихся [5].

В КППК учителя-логопеды проводят диагностику и разработку индивидуальных программ коррекции, используя передовые методики и технологии, основанные на актуальных научных исследованиях в области логопедии специального образования. Здесь уделяется особое внимание не только улучшению артикуляции и расширению словарного запаса, но и развитию коммуникативных навыков у детей.

Тесное взаимодействие учителя-логопеда с другими специалистами, такими как педагоги-психологи, социальные педагоги и методисты, обеспечивает комплексную поддержку и сопровождение детей с особыми образовательными потребностями. Это сотрудничество позволяет создать благоприятную образовательную среду, способствующую успешной адаптации и интеграции детей в общество [6].

Результаты работы учителей-логопедов в КППК представляют собой значительный успех в интеграции детей с особыми образовательными потребностями в общество. Многие из них, после прохождения индивидуализированных программ коррекции речи, успешно вступают в дошкольные учреждения и школы без необходимости дальнейшего посещения кабинета. Это является ярким доказательством эффективности кабинетов психолого-педагогической коррекции в содействии успешной адаптации детей с особыми образовательными потребностями [7].

Таким образом, КППК в роли реабилитационного центра предоставляет детям с особыми образовательными потребностями возможность получить специализированную помощь и поддержку в развитии и коррекции их речевых навыков, способствуя успешной адаптации и интеграции в общество.

Для разработки и реализации нашего проекта и установления его эффективности в деятельности учителей-логопедов была проведена опытно-экспериментальная работа. на базе КППК №1 города Петропавловска.

Для выявления разработанности темы дипломного проекта, а также для формирования актуальности, цели и задач были применены теоретические методы анализа психолого-педагогической литературы, нормативно-правовых документов. На основании документации и речевых карт провели отбор часто встречающихся речевых нарушений у детей с ООП, посещающих КППК №1.

Среди специалистов образовательного учреждения провели анкетирование с целью выявления необходимости разработки предлагаемого методического пособия по оценке и коррекции речевого развития детей с ООП для использования в учебном процессе. Результаты анкетирования подтвердили важность иметь эффективные способы оценки и коррекции речевого развития детей с ООП в арсенале логопедов – практиков.

На базе КППК №1 была проведена проектная работа. Работа над дипломным проектом носила групповой характер. Некоторые компоненты дипломного проекта студенты выполняли совместно. Разработка дипломного проекта осуществлялась на 3-х этапах: подготовительный, основной, заключительный. В ходе 1-го этапа была собрана творческая группа, определена тема, актуальность и цель проекта, сформирован план реализации проекта, выбраны методы исследования. На 2-ом этапе проводилась опытно-экспериментальная работы по теме дипломного проекта.

В исследовании приняли участие учителя-логопеды КППК №1 и дети с ООП дошкольного возраста в возрасте 4-5 лет. Учителя-логопеды представляют собой ключевое звено в кабинете психолого-педагогической коррекции, обеспечивающие комплексное сопровождение и коррекцию речевых нарушений у детей. Их работа нацелена на

индивидуализированный подход к каждому ребёнку, учитывая его уникальные потребности и особенности.

Оценка развития речи у детей с ООП позволяет учителям-логопедами другим специалистам получить комплексное представление о текущем состоянии речевых функций у каждого ребенка и необходима в планировании и проведении коррекционной работы с данной категорией детей.

Нами были отобраны наиболее эффективные методики для оценки речевого развития детей с ООП, а именно с такими речевыми нарушениями, как задержка речевого развития и общее недоразвитие речи. Например, методика «Покажи игрушку», методика «Покажи, кто как голос подает», методика «Звуки и Звукоподражания», методика «Повтори», методика «Сравни» [8], методики направлены на выявление уровня речевых навыков, оценку степени нарушений и определение индивидуальных потребностей каждого ребенка.

Результаты оценки помогли учителям-логопедам разработать индивидуальные программы коррекционной работы, которые наилучшим образом соответствуют потребностям каждого ребенка.

В целом, оценка речевого развития не только помогает выявить проблемы и особенности у детей с речевыми нарушениями, но и обеспечивает основу для эффективной коррекционной работы и поддержки их полноценного развития и интеграции в общество.

В рамках выполнения дипломного проекта было разработано методическое пособие «Оценка и коррекция речевого развития детей с особыми образовательными потребностями в условиях кабинета психолого-педагогической коррекции». Данное пособие направлено на оказание помощи логопедам-практикам в оценке и коррекции речевого развития детей в условиях кабинета психолого-педагогической коррекции.

Предлагаемые в методическом пособии методики и упражнения специально адаптированы к особенностям работы с детьми, испытывающими речевые трудности, а упражнения с использованием информационных технологий будут ценным ресурсом для специалистов, работающих в условиях кабинета психолого-педагогической коррекции.

Отобранные упражнения направлены на коррекцию речевого развития у детей с особыми образовательными потребностями. Основной целью этих упражнений является создание эффективных стратегий, способствующих развитию артикуляции, расширению словарного запаса, улучшению понимания речи и развитию навыков общения у детей с речевыми нарушениями. Многие упражнения сопровождаются рисунками. Электронная версия рисунков находится на сайте -app.

Разработанное методическое пособие «Оценка и коррекция речевого развития детей с особыми образовательными потребностями в условиях кабинета психолого-педагогической коррекции» имеет не только печатный, но и электронный формат и находится на сайте Кабинета психолого-педагогической коррекции №1 г. Петропавловска СКО: <https://kppk-petropavl.sko.kz/page/read/Specialist.html>

Использование учителями-логопедами электронного методического пособия позволило им сделать процесс коррекции речи детей с ООП более интересным за счет интерактивности и упростить работу по речевому развитию.

Проведя опытно-экспериментальную работу и сравнив результаты обследования в начале и конце эксперимента, нами была отмечена положительная динамика развития речи у детей с ООП, посещающих КППК №1. В ходе целенаправленного обучения на логопедических занятиях учителя-логопеды проводили работу с использованием методического пособия, используя специальные методики и упражнения, которые обеспечили овладение языковыми средствами и речевыми навыками, на основе которых построение логопедических занятий с индивидуальным подходом каждому ребёнку было более интересным и эффективным.

Литература:

1. Волковская Т.Н., Юсупова Г.Х. Психологическая помощь дошкольникам с общим недоразвитием речи / Под научной ред. И.Ю. Левченко. – М: Национальный книжный центр, 2014. – 96 с.

2. Семенова Т.В. Формирование развития речи у детей раннего дошкольного возраста с задержкой речевого развития // Вестник образовательного консорциума Среднерусский университет. – 2021. – №20. – С. 34-36.
3. Григорьева В.В. Речевое развитие старших дошкольников: психологические и педагогические аспекты диагностики и коррекции // Вестник Сахалинского государственного университета – 2016. – №5-1. – С. 51-52.
4. Государственный общеобязательный стандарт дошкольного воспитания и обучения Республики Казахстан 2018 года // <https://adilet.zan.kz/rus/docs>
5. Анализ нормативных и организационных основ деятельности кабинетов психолого-педагогической коррекции в Республике Казахстан. // <https://special-edu.kz/analitspr>
6. Организация психолого-педагогического сопровождения детей с особыми образовательными потребностями в условиях деятельности кабинета психолого-педагогической коррекции // <https://seviba.kz/article-view?>
7. Малкина Т.Б. Особенности организации педагогического процесса в кабинете психолого-педагогической коррекции // ООО «Знание». – 2023 // <https://znanio.ru/media>
8. Стребелева Е.А. Психолого-педагогическая диагностика развития детей раннего и дошкольного возраста: метод. Пособие / 9-е изд. – М: Просвещение, 2020. – 182с.

УДК 373.2

РИТМИЧЕСКОЕ ДЕТСТВО: ТЕЛЕСНАЯ ПЕРКУССИЯ В ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Родь И.И.

(ГККП я/с «Мирас», Северо-Казахстанская область)

Современные подходы в дошкольном образовании направлены на внедрение инновационных методик, которые способствуют гармоничному развитию детей. Одним из таких методов является телесная перкуссия — способ создания музыкальных звуков с помощью различных движений тела, таких как хлопки, притопы и щелчки.

В последние годы метод телесной перкуссии набирает популярность в образовательных учреждениях многих стран благодаря своей эффективности и доступности. Этот метод позволяет не только развивать музыкальные и двигательные навыки, но и положительно влияет на эмоциональное состояние детей, их когнитивные функции и общую социализацию.

Телесная перкуссия — это процесс создания музыкальных звуков с использованием тела: хлопков, топов, щелчков пальцами, похлопывания по разным частям тела. Этот метод сочетает в себе элементы музыки, физической активности и ритмического воспитания, что делает его полезным инструментом для всестороннего развития детей.

В ряде стран, например, в Финляндии и Испании, телесная перкуссия уже давно используется в дошкольных учреждениях как эффективная методика для развития музыкальных и моторных навыков. В Казахстане этот метод также начинает внедряться в образовательные программы, предоставляя педагогам возможность работать с детьми через движения и музыку.

Телесная перкуссия оказывает позитивное влияние на различные аспекты развития ребенка: развивает слух и чувство ритма. Дети учатся воспринимать звуки и различать ритмические паттерны. Укрепляет моторику и координацию. Регулярные упражнения с ритмом помогают детям совершенствовать двигательные навыки и координировать действия.

Стимулирует когнитивные способности. Запоминание и воспроизведение ритмов развивает память и внимание. Способствует эмоциональному освобождению. Ритмическая деятельность помогает детям выразить свои чувства и снять напряжение.

Использование телесной перкуссии в детском саду способствует формированию важных навыков, которые играют ключевую роль в психоэмоциональном и физическом развитии ребенка.

Развитие моторики и координации

Упражнения с телесной перкуссией учат детей управлять своим телом, развивая как мелкую, так и крупную моторику. Это необходимо для дальнейших достижений в таких видах деятельности, как письмо, рисование и спортивные игры.

Примеры упражнений: «Притопы и хлопки» – дети выполняют ритмичные движения с постепенным увеличением сложности (например, хлопки, затем притопы).

«Ритмическое дублирование» – педагог задает ритм, а дети пытаются точно повторить его с использованием различных частей тела.

Развитие слуха и восприятия музыки

Ритмические упражнения помогают детям развить музыкальный слух, учат различать тональности и темп, что важно не только для музыки, но и для восприятия речи.

Пример упражнения: «Звуки природы» – дети с помощью тела пытаются воспроизвести звуки, напоминающие дождик, ветер или шаги животных.

Развитие памяти и внимания

Выполнение ритмических упражнений требует от детей концентрации и внимания, а также способствует улучшению краткосрочной памяти.

Пример упражнения: «Ритмическое эхо» – педагог задает ритм, который дети должны повторить, постепенно усложняя задачу.

Эмоциональная разгрузка и социальное взаимодействие

Ритмические игры развивают способность детей взаимодействовать друг с другом и выражать свои эмоции через движение. Совместные занятия способствуют развитию социальной активности, дружелюбия и навыков общения.

Пример упражнения: «Ритм в паре» – дети работают в парах, пытаясь синхронизировать свои движения.

Чтобы использование телесной перкуссии в образовательном процессе было максимально эффективным, важно придерживаться нескольких методических принципов.

Постепенное усложнение заданий. Начинать с простых упражнений и постепенно переходить к более сложным ритмическим заданиям.

Игровой характер занятий. Занятия должны быть увлекательными и веселыми, чтобы дети с удовольствием участвовали в них.

Интеграция с другими видами деятельности. Телесную перкуссию можно сочетать с занятиями по физической культуре, музыке, а также в рамках развития речи.

Командный подход. Групповые занятия телесной перкуссией способствуют сплочению детей, развитию коммуникативных навыков и эмоционального интеллекта. Дети учатся работать в команде, слушать друг друга, координировать свои действия.

Пример упражнения: «Музыкальный оркестр» – дети делятся на группы, каждая из которых выполняет свою ритмическую партию (одни хлопают, другие топают, третьи щелкают пальцами), создавая совместную композицию.

Важно сочетать индивидуальные упражнения с групповыми, чтобы дети учились работать в команде и развивали коллективные навыки.

Пример комплексного занятия:

Разминка: простые ритмичные упражнения с хлопками и притопами.

Основная часть: выполнение ритмических задач с увеличением сложности.

Заключительная часть: создание общей композиции с использованием различных движений

Телесная перкуссия может быть эффективно интегрирована во все виды музыкальных занятий в рамках организованной деятельности. Это позволяет педагогам создать богатую и разнообразную образовательную среду, где дети могут развивать музыкальные, двигательные и когнитивные навыки в игровом формате.

Музыкально-ритмические упражнения

Телесная перкуссия идеально сочетается с музыкально-ритмическими упражнениями, которые являются основой музыкального воспитания дошкольников. С помощью простых ритмических заданий (хлопки, топы, щелчки) дети могут учиться распознавать музыкальные

паузы, ритмы и темпы. Эти упражнения развивают не только музыкальное восприятие, но и помогают детям научиться контролировать свои движения.

Пример: «Ритм в движении» — дети выполняют упражнения на основе телесной перкуссии, при этом педагог контролирует изменение темпа и громкости. Важно, чтобы дети следовали заданному ритму и двигались в соответствии с музыкальной структурой.

Слушание музыки

Включение элементов телесной перкуссии в занятие по слушанию музыки помогает детям не только воспринимать музыку на слух, но и физически почувствовать ее. Это может быть особенно полезно для детей, которые еще не уверенно воспринимают музыку через слух, но могут понять ее через движения.

Пример: «Звуковая карта» — дети слушают музыкальное произведение и, используя различные движения (хлопки, притопы, щелчки), пытаются выразить настроение и ритм музыки. Это развивает способность воспринимать музыку через ощущения.

Пение

Телесная перкуссия может быть использована и в процессе пения, когда дети выполняют ритмичные движения с текстом песни. Это помогает не только развитию музыкального слуха, но и укреплению памяти, так как дети учат текст, одновременно выполняя ритмические движения.

Пример: «Песни с движением» — в процессе пения дети могут выполнять простые ритмичные движения, такие как хлопки, щелчки или притопы. Например, пение песни о природе с последующим повторением движения, имитирующего дождик или ветер, усилит впечатления от музыкального произведения.

Логоритмические упражнения

Телесная перкуссия тесно связана с логоритмическими упражнениями, которые развивают речь и мелкую моторику. Выполнение ритмических движений с произнесением слов или слогов помогает детям развивать артикуляцию, улучшать четкость произношения и повышать внимание.

Пример: «Логоритмический ритм» — дети выполняют ритмичные движения с произнесением слогов или простых фраз. Например, «па-па», «та-та», «да-да» с однотипными движениями (похлопывание, притопы).

Танцы

Включение телесной перкуссии в танцевальные занятия позволяет детям не только выразить себя через движения, но и научиться слушать и понимать музыку, следовать ритму, работать в коллективе и развивать координацию. Комбинирование танцев с элементами телесной перкуссии также способствует лучшему восприятию музыкального материала и стимулирует творческую активность.

Пример: «Танец с перкуссией» — в процессе танцевального занятия дети могут выполнять ритмичные движения с использованием своего тела как музыкального инструмента. Танцевальные па могут сопровождаться похлопываниями, притопами или щелчками, что усилит восприятие танцевальной музыки.

Телесная перкуссия — это мощный и доступный инструмент для всестороннего развития дошкольников. Используя этот метод, педагоги могут способствовать развитию ритма, моторики, когнитивных навыков и эмоциональной сферы детей.

Внедрение телесной перкуссии в образовательные программы способствует созданию гармоничной образовательной среды, где дети не только учат музыку и движения, но и осваивают важные жизненные навыки. Этот метод обладает большим потенциалом и может стать важным элементом в практике дошкольного образования, делая обучение увлекательным и развивающим.

Литература:

1. Алимova, Г. С. (2019). Инновационные методы в дошкольном музыкальном воспитании в Казахстане. Алматы: КазГосМуз.

2. Жанузакова, С. М. (2017). Особенности музыкального воспитания в детском саду: казахстанский опыт. Алматы: Мектеп.ф
3. Томашева, Н. А. (2020). Телесная перкуссия как средство развития детей дошкольного возраста в Казахстане. Журнал «Педагогика и психология Казахстана», 6, 28-34.
4. Тлеубекова, М. Ж. (2018). Методы развития творческих способностей дошкольников через музыку. Вестник Казахского университета, 3(18), 41-47.
5. Абдрахманова, Г. А. (2021). Роль музыкальных и ритмических игр в образовательном процессе дошкольных учреждений Казахстана. Алматы: Атамұра.
6. Нургалиева, М. Т. (2020). Развитие музыкального восприятия и моторики детей через боди-перкуссию. Журнал «Современные образовательные технологии», 4(22), 56-61.
7. Ким, Н. А. (2016). Современные методики музыкального образования в дошкольных учреждениях Казахстана. Алматы: ЖібекЖолы.
8. Вакес, С. (2015). Телесная перкуссия и ее роль в развитии музыкальных и физических навыков детей. Журнал «Музыка и движение», 3, 42-47.

УДК 373.2

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДАҒЫ ПӘНДІК ДАМУ ОРТАСЫНЫҢ МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫ ПАТРИОТТЫҚҚА ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ РӨЛІ

Сабитова М.К., Баграмова М.С.

(«Алпамыс» бөбекжай-балабақшасы» МКҚК, Петропавл қ.)

Балабақшадағы пәндік даму ортасы мектеп жасына дейінгі балаларды патриоттыққа тәрбиелеуде маңызды рөл атқарады. Ол балалардың Отанға деген сүйіспеншілігін, ұлттық құндылықтарды бағалауын және туған жерін құрметтеу сезімін қалыптастыруға ықпал етеді. Пәндік ортаның құрылымы мен мазмұны балалардың жеке тұлғасын дамытуға, ұлттық мәдениетке деген қызығушылықты оятуға, сондай-ақ елдің тарихы мен мәдениетін білуге бағытталған.

Мұндай ортаның құрамында ойыншықтар, кітаптар, суреттер, ұлттық киімдер мен қолөнер бұйымдары болуы мүмкін, олар балаларға қазақ халқының дәстүрлерін таныстырып, ұлттық сана-сезімін дамытуға жағдай жасайды. Сонымен қатар, балалардың топта бірге жұмыс істеп, ұжымдастық рухын сезінуі де патриоттық тәрбиенің бір бөлігі болып табылады.

Балабақшадағы тәрбие біртұтас болуы керек, яғни тәрбиешілердің жұмысы мен оқу материалдары балаларға тек білім беріп қана қоймай, олардың адамгершілік және патриоттық қасиеттерін дамытуға бағытталуы тиіс. Әртүрлі іс-шаралар, мерекелер мен экскурсиялар арқылы балаларды туған жерге, елдің мәдени мұрасына деген құрметке баулу өте маңызды.

Қазақстан Республикасының Оқу-ағарту министрлігі 2024 жылғы 15 наурыздағы ҚР Президентінің жанындағы Ұлттық құрылтайдың «Адал адам – Адал еңбек – Адал табыс» атты отырысында берілген тапсырмасына сәйкес «Жаңартылған Біртұтас тәрбие» бағдарламасы ұсынылған болатын. Бұл бағдарлама өскелең ұрпақтың бойында азаматтық жауапкершілік пен белсенді өмірлік ұстаным сезімін қалыптастыруға арналған. Біртұтас тәрбие бағдарламасы – бұл еліміздің мектепке дейінгі ұйымдарында ұлттық құндылықтарды дамытуға арналған стратегиялық құжат. Бұл құжатта білім беру ұйымдарындағы тәрбие жұмысын толыққанды жүзеге асыру үшін тәрбиеленушілердің бойында қалыптастырылуы тиіс құндылықтар мен тәрбиелеу және оқытудың мақсаты, міндеттері айқындалатындығында [1].

Республикасы «Білім туралы» Заңында «Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және азаматтық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдарға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау, оқытудың және технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық

ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу міндеті әрбір педагогтің ізденісті, кәсіби білімі мен біліктілігі көздейді» делінген [2].

«Біртұтас тәрбие» бағдарламасын жүзеге асыру аясында жобалық іс-әрекет негізінде мектеп жасына дейінгі балаларда этномәдени құндылықтарды қалыптастыру – қазақ халқының мәдениетін, тілін және дәстүрлерін балаларға ерте жастан ұғындыру мен дамытуға бағытталған маңызды педагогикалық әдіс болып табылады. «Біртұтас тәрбие бағдарламасы» («Біртұтас білім беру бағдарламасы» деп аударылады) өз халқының салт-дәстүрін, мәдениеті мен тілін құрметтеуге негізделген жастарды тәрбиелеуге кешенді көзқарас қалыптастыруға бағытталған [3].

Жобалық іс-әрекет балалардың шығармашылық қабілеттерін дамыта отырып, оларды ұлттық құндылықтарға жақындатып, қазақ халқының мәдени мұрасына деген сүйіспеншілігін арттырады.

1. Жобалық іс-әрекет арқылы этномәдени құндылықтарды қалыптастырудың маңызы:

Жобалық әдіс – балалардың іс-әрекетін жүйелендіруге, олардың өз бетінше зерттеу жүргізуіне, ойлауға және шығармашылықпен айналысуына мүмкіндік береді. Бұл әдіс балаларға этномәдени құндылықтарды практикалық тұрғыда танытуға мүмкіндік береді, себебі олар тек ақпарат алып қана қоймай, сол білімдерін іс жүзінде қолданады.

Этномәдени құндылықтарды қалыптастыруда жобалық іс-әрекеттің маңыздылығы:

- Балалардың ұлттық сана-сезімін қалыптастыру: Жобалар арқылы балалар қазақ халқының тарихы, мәдениеті мен дәстүрлері туралы білім алады, өз ұлтын құрметтеуді үйренеді.

- Қазақ тілін дамыту: Жобалар барысында балалар қазақ тілінде қарым-қатынас жасап, ұлттық терминдерді, сөз тіркестерін үйренеді.

- Шығармашылық қабілеттерді дамыту: Балалар өздері жасаған жұмыстарды таныстыру арқылы шығармашылық ойлау қабілеттерін дамытады.

2. Жобалық іс-әрекет әдісі арқылы этномәдени құндылықтарды қалыптастыру жолдары: ұлттық тіл мен әдебиетке баулу, қазақ халық өнерімен таныстыру, қазақтың ұлттық тағамдарын таныту, ұлттық ойындар мен мерекелерді ұйымдастыру.

Біз«Біртұтас тәрбие» бағдарламасының негізгі міндеттерін іске асырамызжәне «Алпамыс» балабақшасының педагогтары жүзеге асыратын жобаларды көрсетеміз.Осы жобалар арқылы біз балаларды патриоттық тұрғыда тәрбиелейміз, оларды еліміздің тағдырыменқауіпсіздігі үшін жауапкершілікті қабылдауға дайындаймыз.

Инновациялық қызметті ұйымдастыруда пәндік - кеңістіктік ортаны құруға ерекше орын беріледі, оны толтыру баланың өзін-өзі дамытуға және құрдастарымен және ересектермен өзара әрекеттесуін оңтайландыруға мүмкіндік береді және баланың барлық іс-әрекеттерінде қарым-қатынас дағдыларын белсенді дамытуға ықпал етеді. Сонымен қатар, даму ортасы балаға ойын материалын дербес орналастыруға көмектеседі. Топтарда мамандарға арналған (логопед, психолог) бұрыштары құрылады; фойеде тәрбиеленушілер жол қозғалысы және өрт қауіпсіздігі ережелерімен танысуға мүмкіндік алады; шығармашылық көрмелер ұйымдастырылады; балабақша аумағында маусымға байланысты тақырыптық «аймақтар» және т. б. ұйымдастырылады [4].

Біздің көрменің концепциясы білімді, адал, асыл ұрпақ тәрбиелеуге бағытталған, ол елдің өзіндік ерекшелігін нығайтып, ұлттық құндылықтарға негізделген әділ қоғам құра алады. Біздің балабақшаның педагогтары бірқатар инновациялық технологияларды енгізді: Мобильді киіз үй, ұлттық нақышта әзірленген ұлттық ойындар мен ойыншықтар, мобильді ширма және т.б..

Мобильді киіз үй - балалар ұйымы жұмысының инновациясы, білім беру процесінде және балалардың дамуына маңызды рөл атқара алады.

Мобильді киіз үй балалар біліміндегі артықшылықтары:

Икемділік және бейімделгіштік: Киіз үй әртүрлі орындарда (ашық ауада, саябақта) орнатылуы мүмкін, бұл білім беру ортасын әртараптандыруға және табиғатты оқу процесінің бір бөлігі ретінде пайдалануға мүмкіндік береді.

Ерекше атмосфера қалыптастыру: Дәстүрлі киіз үй формасы жайлы әрі жылы орта жасайды, бұл балалардың релаксациясына және шоғырлануына көмектеседі.

Экологиялық тазалық: Экологиялық таза материалдар мен технологияларды қолдану, қоршаған ортаға минималды әсер ету.

Мәдени мұра: Көшпелі халықтардың дәстүрлі өмір элементтерін сақтау мен насихаттау, мәдени түп-тамырлар мен сәйкестікті сақтауға көмектеседі.

Білім беру процесін байыту: Мобильді киіз үй әртүрлі іс-шараларды, мысалы, шеберлік сабақтарын, қоршаған әлеммен танысу сабақтарын, экологиялық ойындарды өткізу үшін пайдаланылуы мүмкін.

Әлеуметтік өзара әрекеттесу: киіз үйдің кеңістігі әлеуметтік дағдылардың дамуына ықпал етеді, балалардың бір-бірімен еркін ортада қарым-қатынас жасауына мүмкіндік береді.

Мобильді киіз үй гендерлік тәрбие бойынша бөлінген, ішінде қазақ халқының буыннан-буынға берілетін тұрмыс заттары бар. Бұл киіз үй «Бір тұтас тәрбие» бағдарламасын жүзеге асыру үшін тамаша шешім болуы мүмкін, моральдық тәрбие мен мәдени дәстүрлерді насихаттайды.

Ұлттық нақышта әзірленген ұлттық ойындар мен ойыншықтар.

Біздің балабақшада балалар ұйымында ұлттық элементтермен инновациялық ойындар жүзеге асырамыз, бұл білім беру процесін байытады, мәдени сәйкестікті дамытуға және әлеуметтік интеграцияға ықпал етеді.

Қазіргі уақытта ойын технологиялары білім беру мен тәрбие процесінде кеңінен қолданылып келеді. Ойын технологиялары балалардың қызығушылығын арттыру, олардың шығармашылық қабілеттерін дамыту, сондай-ақ оқу процесін қызықты әрі тиімді ету үшін маңызды құрал болып табылады. Ұлттық нақышта әзірленген ұлттық ойындар мен ойыншықтар элементтерін енгізу осы технологияларды пайдаланудың бір ерекше бағытына айналып отыр. Мұндай тәсілдер балаларды қазақ халқының дәстүрлерімен таныстыруды, сонымен қатар олардың физикалық, когнитивті және әлеуметтік дамуын ынталандыруды мақсат етеді. Осылайша авторлық, «Сиқырлы кілемше», «Гүл», «Оюлар сыр шертеді», «Сандарды сәйкестендір», «Асықты ретімен тіз» т/б дидактикалық ойындар жасалды:

Ойындарды енгізудің оң жақтары:

1. Бағдарламамен интеграция: Ұлттық ойындарды қазіргі білім беру бағдарламасына оларды тіл, өнер және қоршаған әлем сабақтарымен үйлестіре отырып енгізу.

2. Ойын алаңдарын құру: Балабақша аумағында ұлттық ойындар мен іс-шараларды өткізу үшін ойын зоналарын ұйымдастыру.

3. Ата-аналармен және мәдени орталықтармен ынтымақтастық: Ата-аналарды және жергілікті мәдени ұйымдарды шеберлік сабақтары мен тақырыптық іс-шараларды өткізу үшін тарту.

Бұл ойындар барлығына кюар код арқылы қолжетімді.

Интерактив тітекше-бұллогикалық ойлауды, сөйлеу белсенділігін және қол моторикасын дамытуға көмектесетін мектеп жасына дейінгі балаларға арналған тамаша дидактикалық ойын.

Мұндай текшені әртүрлі білім беру және білім беру ойындары үшін пайдалануға болады, сонымен қатар топ тағыпәндік-даму ортасын әр тараптандырады. Ол пластикалық материалдан жасалған, төрт жағынан әртүрлі тапсырмалар.

Интерактивті пластикалық текшені қалай пайдалануға болады:

1. Логикалық ойлау: текше әр түрлі таңбалармен, сандармен, әріптермен, геометриялық фигуралармен немесе суреттермен жабдықталуы мүмкін. Текшенің әр жағы логикалық ойлауды дамытатын тапсырмаға арналған болуы мүмкін.

2. Сөйлеу белсенділігі: қарым-қатынасты дамыту үшін текшені пайдалану.

3. Қол моторикасын дамыту: пластикалық текше баладан қолдың ұсақ моторикасын дамытуға ықпал ететін бұралу немесе қозғалу сияқты манипуляцияларды қажет етеді. Бұл балаларға бұлшықет үйлестіруін нығайтуға және саусақ ептілігін дамытуға көмектеседі.

4. Көрнекі жады: Кубада иллюстрациялар. Балалар сөздерді атайды және сөйлемдер жасайды.

Сонымен, интерактивті пластикалық текше-бұл бірнеше маңызды дағдыларды дамытатын балаларды белсенді және көңілді оқытуға арналған көп тапсырмалы құрал: логикалық ойлау, сөйлеу және моторика.

Мектепке дейінгі білім беру мекемелерінде дамытушы **мобильді ширмалар** балалардың шығармашылық дамуын, танымдық қызығушылықтарын және өзара қарым-қатынас жасау дағдыларын қалыптастыруда маңызды құрал болып табылады. Мобильді ширмалар балалардың ой-өрісін кеңейтіп, түрлі әрекеттер мен ойындар арқылы олардың халық ауыз әдебиетімен таныстыру, когнитивті және әлеуметтік, театрландыру жұмысын дамытады.

Мектепке дейінгі мекемеде мобильді ширмаларды қолданудың пайдасы:

1. Шығармашылық даму: Мобильді ширма балаларға түрлі жағдайлар жасауға мүмкіндік береді. Оны пайдаланып, балалар әртүрлі тақырыпта рөлдік ойындар ойнай алады.

2. Танымдық қабілеттерді дамыту: Мобильді ширмалар балалардың назарын жинақтауға және ақыл-ой қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді.

3. Әлеуметтік және коммуникативтік дағдыларды дамыту: Мобильді ширма балаларға топпен жұмыс істеу мүмкіндігін береді. Балалар бірігіп, ойын немесе тапсырма орындау арқылы өзара қарым-қатынас жасайды, келісімге келуге және бірлесіп жұмыс істеуге үйренеді.

4. Физикалық даму: Мобильді ширмаларды дұрыс қолдану балалардың кеңістік сезімін дамытуға ықпал етеді. Балалар ширма арқылы түрлі қозғалыстарды, қол мен аяқтың қимылдарын жасай отырып, дене үйлесімділігін жақсартады.

5. Эмоционалдық дамуы: Ширмаларда орындалатын рөлдік ойындар балалардың эмоциялық жағдайын өзгертуге көмектеседі. Балалар белгілі бір рөлде өздерін еркін сезініп, қуаныш пен эмоцияларын білдіруге мүмкіндік алады. Бұл олардың эмоционалдық интеллектін дамытуға көмектеседі.

Мобильді ширмалар мектепке дейінгі білім беру мекемелерінде баланың дамуына оң әсер етіп, оның шығармашылық, танымдық, әлеуметтік және халық ауыз әдебиетімен танысуға мүмкіндік береді. Театрландырылған жұмыс баланың жан-жақты дамуына жағдай жасайды, сонымен қатар оқу процесін қызықты әрі тиімді етеді.

Біз білетіндей, «орта-бүлүшінші мұғалім», өйткені кеңістікті ұйымдастырудың өзі іс-әрекетпен қарым-қатынас ережелерін белгілейді. Пәндік-дамытушылық орта элементтерінің бірі – **«Сөйлейтін қабырғалар»** технологиясы. Оның мәні мынада: бала қажетті ақпаратты ала отырып, өз қызметі үшін кең таңдау жасай алады және өз қалауы бойынша педагог дайындаған ақпараттық ресурстарды сындарлы қолдана алады. «Сөйлейтін қабырғалар» айналадағы адамдармен және заттармен белсенді араласады. Сонымен қатар, оларды адамдар өзгертіп қана қоймайды, сонымен бірге өзара әрекеттесу процесінде адамдарды өзгертеді, осылайша білім беру, оның ішінде мектепке дейінгі технология ролінде әрекет етеді [5].

Топтың кез-келген дизайны балаларға олардың даралығы мен даму динамикасын ескеру үшін «сөйлейтін» болуы керек. Көрсетілген материалдардың негізгі бөлігі топтағы балалардың қазіргі қызметіне қатысты болуы керек, оларды қолмен немесе олармен бірге жасау керек. «Сөйлейтін қабырғадағы» іс-әрекет кезінде балалар айналасындағыларға өз пікірлерін айтуды, олардың әрекеттерін бақылауды, көруді бақылауды, белгіленген ережелерді сақтауды, құрдастарымен және ересектермен байланыс орнатуды үйренеді.

Осылайша, «Сөйлейтін қабырғадағы» білім беру технологиясын қолдану мектепке дейінгі ұйымның әр балаға жеке ерекшеліктері мен қажеттіліктері негізінде білім беру қызметін құру үшін ықпал етеді.

«Ойна да ойла» ойыны — балалардың көрнекі қабылдауын, зейінін, логикалық ойлауын және үйлесімді сөйлеуді дамытудың тиімді әдісі.

Ойынның негізгі принциптері:

1. көрнекі қабылдау мен зейінді дамыту: балаларға қала мен жолдардың макетінде әртүрлі көлік түрлерін таңдау ұсынылады.

2.логикалық ойлау:балаларға логикалық ойлауды дамытатын логикалық тапсырмалар беріледі.

3.байланысты сөйлеу: балалар қысқаша әңгіме құрып, сөйлеу дағдыларын дамытады.

«Ойна да ойла» ойыны балалардың жан-жақты дамуына ықпал етеді, олардың танымдық және тілдік дағдыларын жетілдіреді.

Жоғарыда айтылған негізінде осы технологияларды қолдану (мобильді киіз үй, ұлттық нақышта әзірленген ұлттық ойындар мен ойыншықтар, мобильді ширма және т.б.) балабақшадағы пәндік ортаны байытып, мектепке дейінгі балаларда патриоттық, өз елінің тарихы мен мәдени ерекшеліктерін сезіне отырып мақтаныш сезімін қалыптастырады.

«Алпамыс» балабақшасының инновациялық жұмыс тәжірибесін көрсетеді. Ол икемділік, шығармашылық және жаңа идеяларға ашықтықты талап етеді, бірақ балаларға динамикалық және шабыттандыратын білім беру ортасын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Мектепке дейінгі мекемелердегі дамытушы орта балалардың жан-жақты дамуына, шығармашылық және танымдық қабілеттерінің артуына ықпал етеді. Осы ортада ұйымдастырылған іс-шаралар, мысалы, мобильді киіз үй жасау, балалардың білімін тереңдетіп, әртүрлі дағдыларын дамытуға бағытталған.

Күтілетін нәтиже:

1. Балалардың шығармашылық қабілеттерінің дамуы: балалар өз қолдарымен заттарды жасап, түрлі материалдармен жұмыс істеу арқылы шығармашылық ойлауын жетілдіреді, топтарда пәндік даму ортасы түрлене түсті.

2. Құрылымдық ойлау мен логикалық қабілеттердің артуы: баланың жеке тұлғасын тануға ықпал етеді, балалар логикалық ойлау, жоспарлау және ұйымдастыру дағдыларын дамытады.

3. Ұсақ моторика мен координацияның дамуы: балалардың қолдарының ұсақ қимылдары жетіліп, қимыл үйлесімділігі жақсарады.

4. Қазақ мәдениетіне деген қызығушылықтың артуы: балалар қазақ халқының дәстүрлері мен тарихын тереңірек танып, ұлттық мәдениетке деген қызығушылықтары артады.

5. Әлеуметтік дағдылар мен топтық жұмыс: балалар бірлесе жұмыс істей отырып, әлеуметтік дағдыларын, өзара қарым-қатынас жасауды үйренеді.

«Біртұтас тәрбие» бағдарламасын жүзеге асыру аясында жобалық іс-әрекет негізінде этномәдени құндылықтарды қалыптастыру балалардың қазақ халқының мәдениетін, тілін, дәстүрлерін меңгеруіне ықпал етеді. Жобалық әдіс балаларға тек теориялық білім беріп қана қоймай, сол білімді практикада қолдануға мүмкіндік береді. Бұл әдіс мектеп жасына дейінгі балалардың рухани және мәдени дамуына, ұлттық сәйкестікті қалыптастыруға зор үлес қосады.

Әдебиет:

1. ҚР Білім министрлігі. Тәрбие бағдарламасы (жаңартылған). Астана, 2024 ж.
2. Мейрамғалиева А.К. Білім мазмұнын жаңартудың өзекті мәселелері// «AGZHAN» республикалық ақпараттық-танымдық журналы. – Нұр – Сұлтан.2020.- №2. С.1-4.
3. Урузбаева М.Ш. «Біртұтас тәрбие бағдарламасы» арқылы ұлттық құндылықтарды дамыту// «БАЛАШАҚТАН -БОЛАШАҚҚА» МЕКТЕПKE DEЙІNGІ БІЛІM БЕРУ ПЕДАГОГTEPІHІŃ І ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ФОРУМЫHЫHҒА МАҚАЛАЛАР ЖИНАҒЫ II.- 2024.- С177.
4. Каракулова К.К. Применение педагогических технологий // Справочник руководителя дошкольной организации. А.2014. -№9(33). с.74-76.
5. Щербенева А.М. Проектирование развивающей предметно – пространственной среды в группах старшего дошкольного возраста с использованием технологии «говорящая стена» //UNIVERSUM:Психология и образование: электронно научный журнал. 2023. -№10 (112).
6. Құдиярова, Л. Қ. Патриоттық тәрбиенің негіздері және оны мектепке дейінгі ұйымдарда жүзеге асыру. - Алматы: Ана тілі, 2017.
7. Жұмабаева, М. Ж. Мектепке дейінгі балалардың патриоттық тәрбиесі. - Астана: Фолиант, 2018.
8. Мұқашева, С. Т. Мектепке дейінгі білім беру мен тәрбие үдерісінде патриотизмді қалыптастыру. // Білім беру және ғылым, 2019.

9. Кәрімова, Ж. Н. Мектепке дейінгі ұйымдардың білім беру ортасын патриоттық тәрбиеге негіздеу. - Алматы: Ғылым, 2020.
10. Әлімқұлова, Ә. М. Мектепке дейінгі тәрбие мен білім беру жүйесінде балаларды патриоттық тәрбиелеу. - Алматы: Мұрагер, 2017.

УДК 691.33

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НЕТРАДИЦИОННЫХ ТЕХНИК РИСОВАНИЯ С ДЕТЬМИ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Сабырова Б.Ж., Нуркеева Ж.Н.

(ГККП «Ясли-сад «Мирас», Северо-Казахстанская область)

Использование нетрадиционных техник рисования с детьми дошкольного возраста является важным аспектом их творческого развития. В современном мире, где креативность и индивидуальность ценятся выше всего, важно предоставить детям возможность экспериментировать с различными методами и материалами для самовыражения.

Традиционные методики обучения искусству могут быть ограничены, поэтому использование нетрадиционных подходов, таких как коллаж, аппликация, песочная живопись или рисование пальцами, способствует развитию у детей фантазии, творческого мышления и моторики. В данной статье мы рассмотрим преимущества таких техник рисования для детей дошкольного возраста и как они способствуют формированию у них навыков самовыражения и воображения.

Введение в нестандартные методы рисования

Использование нетрадиционных техник рисования с детьми дошкольного возраста представляет собой увлекательное и познавательное занятие, способствующее развитию творческих способностей и моторики у малышей. Введение в нестандартные методы рисования играет ключевую роль в формировании художественной культуры детей и раскрывает перед ними мир бесконечных творческих возможностей.

Одним из популярных методов среди дошкольников является рисование пальцами. Дети с удовольствием наносят краски на бумагу, используя свои пальчики как кисточку, что позволяет им создавать яркие и оригинальные произведения и развивает тонкую моторику рук.

Еще одним интересным методом является рисование песком. Дети могут экспериментировать с разными цветами песка, создавая удивительные композиции и познавая новые текстуры. Этот способ развивает воображение и зрительное восприятие малышей.

Кроме того, использование нетрадиционных материалов для рисования, таких как шерсть, спонжи, клеевой пистолет и другие, может стимулировать фантазию детей и помочь им открыть для себя новые способы выражения своих идей и чувств.

Таким образом, введение в нестандартные методы рисования с детьми дошкольного возраста способствует их творческому развитию, улучшает моторику и помогает раскрыть потенциал каждого малыша в художественном творчестве.

Психологические аспекты работы с детьми дошкольного возраста

Использование нетрадиционных техник рисования с детьми дошкольного возраста имеет значительное психологическое воздействие на развитие детей. Особенности этого возраста, такие как широкий кругозор, живое воображение и высокая пластичность мышления, делают детей дошкольного возраста особенно открытыми и реактивными к новым методикам и техникам.

При работе с нетрадиционными техниками рисования дети развивают свою творческую индивидуальность, учатся проявлять свои эмоции и чувства через

художественное творчество. Это способствует развитию их эмоционального интеллекта и способностей к самовыражению.

Помимо этого, работа с нетрадиционными методами рисования способствует развитию мелкой моторики рук и координации движений, что является важным аспектом для подготовки детей к письму. Использование различных материалов и техник также развивает у детей чувство цвета, формы и текстуры, обогащая их восприятие мира и способствуя развитию художественного вкуса.

Особенно важно отметить, что нетрадиционные техники рисования могут значительно повысить уровень мотивации детей к художественной деятельности, поскольку они предлагают новые и интересные способы самовыражения и творчества. Это помогает формировать положительное отношение к творчеству и развивать у детей радость от творческого процесса.

Таким образом, использование нетрадиционных техник рисования с детьми дошкольного возраста оказывает множественное психологическое воздействие, способствуя развитию их творческих способностей, эмоционального интеллекта, моторики и восприятия мира.

Техники нестандартного рисования: открытие потенциала ребенка

Использование нетрадиционных техник рисования с детьми дошкольного возраста способствует не только развитию их творческих способностей, но и открывает новые возможности для самовыражения и самореализации. Одной из ключевых целей таких техник является раскрытие потенциала каждого ребенка с учетом его индивидуальных особенностей.

Многие нетрадиционные подходы к рисованию, такие как рисование пальцами, рисование горящими свечами, песочное рисование и многие другие, позволяют детям экспериментировать с различными материалами и формами, развивая свою фантазию и творческое мышление. Эти техники помогают детям выражать свои эмоции, переживания и восприятие мира в творческой форме.

Для педагогов и родителей важно создавать подходящие условия для использования нетрадиционных техник рисования, таких как доступ к разнообразным материалам и инструментам, поддержка и поощрение к творческому самовыражению. При этом важно учитывать возрастные особенности детей и подбирать техники, которые будут стимулировать их интерес и развитие.

Использование нетрадиционных техник рисования с детьми дошкольного возраста не только способствует их гармоничному развитию, но и позволяет им открывать новые способы взаимодействия с миром и самими собой. Поддерживая и поощряя творческое самовыражение у детей, мы помогаем им раскрыть свой потенциал и стать счастливыми и уверенными в себе личностями.

Применение творческих подходов в обучении малышей

Применение творческих подходов в обучении малышей играет значимую роль в развитии их художественных способностей. Использование нетрадиционных техник рисования с детьми дошкольного возраста способствует раскрытию их творческого потенциала и развитию мелкой моторики. Одной из таких техник является «мраморирование», когда ребенок наносит краски на поверхность воды, создавая уникальные узоры. Этот процесс не только развивает воображение и творческое мышление, но и позволяет детям наслаждаться игрой цветов и текстур.

Другой нетрадиционной техникой рисования является "коллаж". Дети могут использовать различные материалы, такие как бумага, ткани, пуговицы, чтобы создавать удивительные композиции. Эта методика позволяет развивать у детей воображение, творческое мышление и чувство пропорций. Кроме того, она способствует развитию мелкой моторики и координации движений.

Важно помнить, что использование нетрадиционных техник рисования с детьми дошкольного возраста должно проходить под наблюдением и с поддержкой взрослого. Это

позволит сделать процесс обучения максимально продуктивным и безопасным. Поэтому важно обеспечить детей всеми необходимыми материалами и подробными инструкциями для каждой техники. Такой подход не только помогает детям развивать свои художественные способности, но и способствует их интеллектуальному и эмоциональному росту.

Интеграция необычных методов в педагогический процесс

Интеграция необычных методов в педагогический процесс с детьми дошкольного возраста играет важную роль в их творческом развитии и обучении. Использование нетрадиционных техник рисования, таких как фактурная живопись, абстрактные композиции или коллажи, способствует развитию у детей воображения, творческого мышления и моторики.

Благодаря таким методам рисования дети учатся экспериментировать с разными материалами и формами, улучшают свои навыки визуального восприятия и оценки. Эти нестандартные методики позволяют развивать у ребенка чувство пространства, цвета, текстуры, что способствует его эмоциональному и когнитивному развитию.

Интеграция таких нетрадиционных техник рисования в педагогический процесс также способствует формированию у детей навыков сотрудничества, коммуникации и самовыражения. Они могут выполнять коллективные проекты, участвовать в творческих мастер-классах и выставках, что помогает им развивать социальные навыки и чувство принадлежности к обществу.

Таким образом, интеграция нетрадиционных методов рисования в педагогический процесс с детьми дошкольного возраста положительно влияет на их развитие, помогая им стать более творческими, инициативными и общительными личностями.

Использование нетрадиционных техник рисования с детьми дошкольного возраста может значительно развивать их творческое мышление, мелкую моторику и воображение. Вот несколько примерных техник, которые можно применять:

Рисование с использованием предметов. Используйте различные предметы, такие как листья, губки, фасоль или даже игрушки. Дети могут обмакивать эти предметы в краску и оставлять отпечатки на бумаге, создавая уникальные узоры и текстуры.

Рисование пальчиками. Вместо кисточек предложите детям рисовать пальцами. Это способствует развитию тактильных ощущений и позволяет экспериментировать с цветами и смешиванием.

Техника «монопринт». На гладкой поверхности (например, стекле) можно наносить краски, а затем прикладывать к ней бумагу, получая интересный отпечаток. После высыхания полученный рисунок можно раскрашивать или дополнять.

Использование натуральных материалов: Рисование с использованием природных материалов (песок, земля, листья и пр.) помогает детям быть ближе к природе и развивает их эстетический вкус.

Капание и расбрызгивание краски. Позвольте детям капать или распылять краску на бумаге. Эту технику можно использовать для создания абстрактных произведений и сюжетных картин.

Штамповка. Использование самодельных штампов из картона, моркови, картофеля или пенопласта. Дети могут обмазывать штампы краской и отпечатывать их на бумаге, создавая интересные узоры.

Рисование с закрытыми глазами. Эта техника помогает развить воображение и восприятие. Попросите детей рисовать, не глядя на бумагу, сосредотачиваясь на ощущениях и эмоциях.

Жидкие мозаики. Использование жидкой краски и мозаичных форм позволяет создавать яркие и необычные картины. Дети могут экспериментировать с наложением различных цветов и форм.

Краски на воде. Используйте акриловые краски, смешанные с мыльным раствором, для создания красочных шедевров на поверхности воды. Затем можно перенести рисунок на бумагу.

Рисование с помощью ниток. Нанесите краску на пружинистую нитку или веревку, затем оберните её, создавая непредсказуемые узоры и текстуры на бумаге.

Стеклопанная живопись. Дети могут использовать прозрачные стеклянные плиты или окна для рисования маркерами или специальными красками. Это создаёт эффект «витража».

Техника печати. Применение доступных детям способов печати (например, с использованием пластиковых бутылок или картона) может вызвать интерес и расширить представление о рисовании.

Каждая из этих техник может быть адаптирована под возраст детей и их уровень навыков. Главное — создать атмосферу творчества и экспериментов, что способствует развитию их индивидуальности и умений.

Использование нетрадиционных техник рисования с детьми дошкольного возраста является важным и эффективным инструментом в образовательном процессе. Эти техники не только способствуют развитию художественных навыков, но и играют значительную роль в формировании творческого мышления, эмоциональной выразительности и уверенности в себе у детей.

Нетрадиционные техники способствуют раскрепощению воображения детей, помогают им находить нестандартные решения и выражать свои чувства и мысли через искусство. Практика различных способов рисования способствует развитию тонкой моторики, что в дальнейшем положительно сказывается на навыках письма и других ручных деятельности. Совместное рисование и использование творческих техник способствуют взаимодействию между детьми, развитию командных навыков и укреплению социальных связей. Нетрадиционные методы рисования поощряют детей к экспериментам с материалами и техниками, развивают их навыки исследовательской деятельности и критического мышления. Разнообразие техник помогает удерживать внимание детей и пробуждает у них интерес к художественному творчеству, что может иметь долгосрочные позитивные последствия. Через творческие задачи дети начинают понимать основы визуальной эстетики, развивают вкус и развивают уважение к художественным традициям.

Применение различных материалов и подходов, таких как рисование пальцами, коллажи, использование природных материалов или микс-медиа, создает возможность для самовыражения и экспериментов, что в свою очередь помогает детям развивать индивидуальность и креативность. В дополнение к этому, нетрадиционные методы рисования могут повысить мотивацию к обучению, делают процесс более увлекательным и интерактивным.

Важно отметить, что внедрение подобных техник требует от педагогов глубокого понимания психологии и возрастных особенностей детей. Они должны быть уверены в своих методических подходах и готовности к экспериментам, создавая поддерживающую и вдохновляющую среду для детей.

В целом, нетрадиционные техники рисования являются ценным инструментом в образовательном процессе и способствуют всестороннему развитию детей дошкольного возраста. Их внедрение в практику позволяет создать более яркую, увлекательную и многогранную образовательную среду, где ребенок активно участвует в процессе обучения через творчество.

Литература:

1. Акуненко Т.С. Использование в ДОУ приемов нетрадиционного рисования // Дошкольное образование, 2010. № 18. С. 25-27.
2. Казакова Р.Г. Теория и методика развития детского изобразительного творчества: учеб.пособ. для вузов. — М.: Владос, 2014. — 324 с.
3. Рисование с детьми дошкольного возраста: нетрадиционные техники, планирование, конспекты занятий / Под ред. Р.Г. Казаковой. М., 2007. С. 85-86.

4. Никитина А.В. Нетрадиционные техники рисования в детском саду. Планирование, конспекты занятий: Пособие для воспитателей и заинтересованных родителей. СПб.: КАРО, 2010. С. 15-16.
5. Савельева Н.М. В Мире красок: программа дополнительного образования для детей дошкольного возраста. СПб.: ООО «ИЗДАТЕЛЬСТВО «ДЕТСТВО-ПРЕСС». 2019. Цв.ил. С. 8-11.
6. Шклярова О.В. Рисуйте в нетрадиционной форме // Дошкольное воспитание, 1995. № 11. С. 35-36.

ӘОЖ 377

ГЕЙМИФИКАЦИЯ ӘДІСІ АРҚЫЛЫ МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ СӨЙЛЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Сағындық А.Б, Метербаева К.М, Измагамбетова Р.К.

*(Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті,
Абай атындағы қазақ ұлттық университеті, Алматы қ.)*

«Білімді ұлт» сапалы білім беру» ұлттық жобасында мектепке дейінгі тәрбиемен оқытудың қолжетімділігін және сапасын қамтамасыз ету, әрбір баланың жан-жақты дамуымен әлеуетінің ашуға қолайлы жағдайлар жасау міндеттелген [1].

Сондықтан да мектеп жасына дейінгі балалардың тұлғалық дамуында коммуникациялық ортаны кеңейту арқылы сөйлеу дағдыларын қалыптастыру өзекті болып табылады.

Мектепке дейінгі балалардың сөйлеу дағдысын дамыту тіл арқылы жүзеге асырылады. Ал тіл басқа адамдармен қарым-қатынас жасау қажеттілігінен туындайды. Сондықтан баланы әлеуметтік ортаға қосу және оның әлеуметтік байланыстарын жүйелі түрде кеңейту оның тілін дамытудың негізгі шарттарының бірі.

Осы тұрғысында, Ж.Аймауытов: «Ана тілін жақсы меңгермес бұрын басқа пәндерді түсіну мүмкін емес. Ана тілі - халық болып жаратылғаннан бері жанның айнасы, ол өсіп, түрленіп, мәңгілікке құламайды. Жүректің терең сырын сақтайтын қазынасы мол халықтың тілі, бір сөзбен айтқанда, жанның барлық толқындарын ұрпақтан-ұрпаққа бастан өткерген дәуірлер» - деп ескертеді. Оның әлеуметтік рөлі, бұл көптеген ғасырлардың жемісі, оны саналы және терең меңгеру қажет екенін «Психология» еңбегінде де баланың жан дүниесінің қалыптасуына, әсіресе ата-ананың тәрбиесіне, дүниенің есігін алғаш ашқан кезеңдегі гендік ерекшеліктеріне тоқталады. Тілді оқытуда баланың алғашқы көзқарасы - бұл қоршаған орта, ол арқылы баланың ойлары, қабылдаулары, сезімдері қалыптасады, тілдің байлығы жақсарады деп тұжырымдаған [3].

Ал, Н.Құлжанова [3], Б.Баймұратова [3] К.М. Метербаевалардың [3] еңбектерінде әртүрлі жаттығулар мен әдістер қолдану арқылы балалардың коммуникативтік дағдысының қалыптасатындығы жайлы айтылған.

Осы тұста біз, мектепке дейінгі тәрбие мәселесін зерттеген Н.Құлжанованың баланың сөйлеуін дамытуда жасаған тұжырымдарын ұсынбақшымыз. Ол ең алдымен балаға нені үйрену керектігін былайша ұсынады:

Біріншіден, балаға сөйлеуді үйрету. Мұнда бала сөз бен сөзді байланыстыра отырып, өзінің ішкі ойын, талабын, эмоциясын, яғни ішкі сезімдерін қасындағылармен бөлісе алуы қажет;

Екіншіден, кез келген нәрсе туралы өзінің ойын айта алуы тиіс;

Үшіншіден, көрген, естіген (ойын болсын, сурет салу, әңгіме не ертегі арқылы) нәрсесінен алған әсерімен, оған деген көзқарасымен бөлісе білуі керек деп топшылайды.

Ал, Б.Б.Баймұратова мектепке дейінгі бала тілін даму мәселесін зерттеп, оның мазмұны мен әдістерін қарастырады. Және ол « ... бала тіл өнерін, сөз өрнегін айналасындағы адамдардан үйренеді, солармен сөзбе-сөз қатынас жасаудың нәтижесінде

менгереді. Бала үлкендердің сөзін тыңдау, есту арқылы әсерлі үнге еліктей, ести жүріп сөйлеуге үйренеді» - деп тұжырымдайды[3].

Зерттеуші педагог-ғалым К.М.Метербаева, мектеп жасына дейінгі балаларды байланыстырып сөйлеуге үйретудің ерекшелігінің бірі – дидактикалық ойынды пайдалануды кеңінен қолдану қажет дейді. Ол бұл жастағы балаларды қоршаған дүниемен таныстыруда табиғи материалмен немесе оның бейнесімен ойналатын дидактикалық ойындар сезімдік тәрбие беруде, олардың танымдық іс-әрекетін, байланыстырып сөйлеу тілін дамытуда ерекше орын алатынын көрсеткен. Сонымен қатар, автор табиғат құбылыстарын бақылауда баланың танымдық үдерістері: көру, есту, иіскеу, тыңдау, сезу – жүзеге асырылатындығын, бақылау арқылы қабылдау сөзді белсенді пайдалануға негіз болатындығын, оның ойлау, ой қорыту үдерісімен жалғасатындығын атап көрсетеді[3].

Демек, жоғарыда аты аталған ғалымдардың пікіріне сүйене отырып, біз мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу дағдысы адамдардың қарым-қатынасы незінде дамитындығын білдік. Себебі, өзінің әлеуметтік дамуында бала туылғаннан бастап адамдармен үнемі қарым-қатынас жасайды және бұл, әрине, оның сөйлеуінің өсуіне әсер етеді.

Баланың дамуы мен тәрбиесінде үлкен рөл атқаратын, олардың сөйлеу дағдысын қалыптастыру мен іс-әрекетінің маңызды түрі – геймификация.

Геймификация білім беру тәжірибесінің мақсаттарына байланысты 5-6 жасқа дейінгі балалардың танымдық және шығармашылық дағдыларын дамытуға бағытталған ойын өнімдерін қамтиды. Осыған байланысты бүгін де өсіп келе жатқан бүлдіршіннің белсенді тұлғасын дамыту, оның сөйлеу дағдыларын қалыптастыру мәселесі өзекті деп танылады, басты назарда геймификация (ойын) іс-әрекетінің түрлері рөлдік ойын, квест ойындары, кимылды ойындар, т.б. Геймификация әдісі арқылы балаларда қалыптасатын сөйлеу дағдылары: салыстыру, логикалық ойлау, қорытындыларды дұрыс тұжырымдау қабілеттері, көшбасшылық қасиеттерді көрсете білуге тәрбиелеу, командада жұмыс істеу қабілетін бекіту.

Геймификация – белгілі бір дағдыларды қалыптастырудың ең жас әдісі. Бүгінде барлығы «Геймификация» әдісі туралы айтады. Бұл игрофикация или gamification (game - игра). Барлық осы терминдер нақты мақсаттарға жету үшін ойын элементтері мен ойын механикасын ойын емес контексте қолдануды білдіреді [6]. Мектепке дейінгі ұйымдардағы геймификация дайын ойындарды пайдалануды ғана емес, сонымен бірге бүкіл оқу процесін ойынға айналдыруды білдіреді. Геймификация баланы белгілі бір әрекеттерге ынталандыру үшін бейджер, марапаттар, деңгейлер, нүктелер, көшбасшылар тақталары, жарыстар және басқа ойын механикасы сияқты әртүрлі ойын элементтерін қамтиды. Осы ойын элементтері арқылы балалардың сөйлеу дағдыларын қалыптастыруға деген бірден-бір мүмкіндік туады.

Ұлы ойшыл Абай ойын туралы: «... Ойын – баланың алдынан өміресі ғана шып, оның шығармашылық қабілеттерін оятып, бүкіл өміріне ұштаса береді» деген тұжырым жасайды» [3]. Б.І. Алтынсарин: «Мектеп – қазақтарға білім берудің басты құралы, біздің барлық үмітіміз, қазақхалқының келешегі осы, тек қана осы мектептерде» деп, мектептегі оқыту үрдісін ғылыми негізде ұйымдастырылуына баса көңіл аударды [3, Б. 28]. Ол өз еңбектерінде ойындар туралы арнайы ғылыми мағлұмат бермесе де, ғалым оқушыларды білім алуға қызықтыруда түрлі жаңылтпаштарды, жұмбақтарды кеңінен қолданған. Олар интеллектуалдық сипаттағы ойын түрінде жүргізілген.

Ғұлама ғалым А. Байтұрсынов: «Баланы ойынға үйрету, ойынға қатыстыру арқылы ойыны қайсы, үйретуі қайсы екенін балалар айырмастай, сезбестей етіп үйрету керек» дейді [3, Б.78]. Ғалымның бұл қағидасын мектепке дейінгі ұйымның ұйымдастырылған іс-әрекетін де пайдалану ойынды баланы тілдік қарым-қатынасқа, өмірге үйрету әдісінің ерекше түрі ретінде ғылыми-әдістемелік тұрғыдан жаңа заман талабымен сәйкестендіре отырып негіздеуді, оның тиімді жолдарын айқындауды талап етіп отыр.

А.Байтұрсыновтың еңбектерінде, оқулықтарында, тілдік материалдарды оқушыларға меңгертуде дидактикалық ойындарды кеңінен қолданған. Ғалым өзі бұл қадамының себебін:

«Бала білімді тәжірибе арқылы өздігінен алу керек. Мұғалімнің қызметі оның білімінің, шеберлігінің керек орны, өздігінен алатын тәжірибелік білімнің ұзақ жолын қысқарту үшін, сол жолдан балалар қиналмай өту үшін, балаға жұмысты әлінешағындап беру арқылы бетін белгілеген мақсатқа түзеп отыру» деп тұжырымдайды [3, Б.79-80].

Ғалымдардың еңбектерін саралай келе, ойын әрекетінің жүзеге асуына мынадай жағдайлар әсер ететіндігін көрсетеміз:

1. Ойын әрекетін жүзеге асыру үшін балада артық энергия, күш болуы қажет, «бұл жерде энергиялық күшті біз баланың ойнауға деген құлшынысы, талпынысы тұрғысында түсінеміз». Балалар осы энергиялық күш негізінде ойнап, қанағаттанады.

2. Ойын – адамдар генінде қалған истинкті жеткізуші. Балалар ойнау арқылы өмір тәжірибесімен танысады, ересектердің қимылын қайталайды, сол арқылы өмірге қажет қимылды, іс-әрекетті, ойлау дағдыларын меңгереді.

3. Ойын балалардың қиялынан туындайды, ойын – бала шығармашылығы. Баланың қиялы ойын арқылы шарықтайды, олар ойнау үдерісінде «басқа әлемге» енеді.

4. Ойын қоршаған ортаға, қоғамға қарай түрленеді. Бұл қазіргі заман мен ертеректегі ойындардың әртүрлі болғандығынан көрінеді. Қазақ халқының ертеректегі ойындары оның салт-дәстүріне байланысты шыққан. Мысалы, жамбы ату, көкпар, асық ойыны т.б.

5. Ойын – белгілі бір білімді, іс-әрекетті үйрету құралы.

Ойын - бұл бала өзінің шығармашылық шешімін жүзеге асыруды үйренетін орта. Ойын балаға бастамашыл, еркін, өз күші мен мүмкіндіктеріне сенімді болуға мүмкіндік береді. Ойын барысында құрдастармен ойын ережелерін бірлесіп талқылауға, бір-біріне көмектесуге тырысады. Олар ойын кейіпкерлерінің өзін қалай ұстау керектігін бір-біріне көрсетеді. Ойын барысында түсініспеушіліктер туындаған жағдайда балалар ережелерді ескере отырып, өздерінің әрекеттерін серіктестеріне түсіндіруге немесе олардың әрекеттерін сынға алуға тырысады. Және де іс-әрекеттерді үйлестіру, балалар арасында жауапкершіліктерді бөлу көбінесе ойын барысында пайда болады. Бұл жаста балалар ойын алаңын құра алады, сюжетті ойын жоспарын құрып, рөлдерді үлестіре алады. Осылайша, баланың құрдастарымен қарым-қатынасы жағдаяттан тыс ресми сипатта болады.

Сол себепті, балалардың сөйлеу дағдысын геомификация әдісі арқылы қалыптастыру өте тиімді және ойынды қолдану арқылы бірден бірнеше мәселені шешуге мүмкіндік береді:

– ойын дағдыларын кеңейту және байыту;

– балалардың танымдық белсенділігі мен өнімділігін арттыру;

– танымдық процестерін белсенді түрде дамыту;

– балалардың мінез-құлық қиындықтарын біртіндеп реттеу, оларды ойын ережелеріне бағынуға үйрету.

Қорыта айтқанда, оқыту мен тәрбиелеу процесінде мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу дағдысын геомификация әдісі арқылы қалыптастыру балаға келесідей жағымды әсер етеді:

1-ден, ойын арқылы өмірде осыған ұқсас проблема және одан шығудың жолдары көрсетіледі. Мектеп жасына дейінгі бала ойдан шығарылған жағдаятты өз өміріндегі жағдаймен байланыстырып, оны шешудің жолын табуға үйренеді;

2-ден, баланың ойлау қабілетін дамыту. Тыңдау, талдау, командада жұмыс жасай алу дағдысын, баланың есте сақтау қабілетін, зейінін, логикалық және сыни ойлауын жақсартады;

3-ден, бала жаңа сөздермен танысады, сөздік қорлары дамиды, сөйлеу дағдысы қалыптасады;

4-ден, бала өзіне қажетті дұрыс құндылықтарды алады.

Демек, мектепке дейінгі ересек жастағы балалардың жеке тұлға ретінде дамуы үшін сөйлеу дағдысын геомификация әдісі арқылы қалыптастырудың маңызы зор.

Әдебиет:

1. «Білімді ұлт» сапалы білім беру» ұлттық жобасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021

жылғы 12 қазандағы, №726 қаулысы.

2. Аймауытов Ж. Психология. – Алматы, «Мазмұндама» баспасы, 2023. – 360 б.
3. Қазақтың тәлімдік ойлар антологиясы/ Құраст.: С.Қалиев, К.Аюбай Қазақстанның Ресейге бағыну кезіндегі тәлімдік ойлар және оқу-ағарту ісінің жайы. – Алматы, 2008. Т.5 – 448 б.
4. Баймұратова Б.Б. Тіл дамыту әдістемесі. – Алматы, 2011. – 240 б.
5. Метербаева К.М. Мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамыту әдістемесі практикумымен.- Алматы, «Kemel kitap» баспасы, 2023. – 448 б.
6. Метербаева К.М.Геймификация арқылы мектеп жасына дейінгібалалардың көшбасшылық қасиеттерін қалыптастыру //Абылай хан атындағы қазақ халықаралық қатынастар жәнеәлем тілдері университеті Хабаршысы «Педагогика ғылымдары» сериясы.-А., 2024.- Б. 619.

ӘОЖ 373.3.016

ШАҒЫН ЖИНАҚТАЛҒАН БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ ОҚУ-ТӘРБИЕ ЖҰМЫСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ЗАМАНАУИ ЕРЕКШЕЛІГІ

Сарыбекова Қ.Н., Жолгав Ә.Р.

(М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті, Тараз қ.)

Шағын жинақталған мектептерге арналған мемлекеттік стратегияның мақсаты– ұлттық шағын жинақталған мектептерге жағдай жасап, ондағы білім сапасын көтеру.

Шағын жинақталған мектеп тек қана сынып жинақтамалары ғана емес, сонымен қатар оқушы саны аз сыныптар. Оқушы саны аз сыныптарда оқу уақыты жеткілікті; саралап, даралап оқытуға мүмкіндіктер мол. Шағын жинақталған мектептер қазақ халқының салт-дәстүрінің, әдеп-ғұрыптарының ұйтқысы. Сондықтан шағын жинақталған мектептер ұлттық дәстүрлердің, адамгершілік құндылықтардың озық үлгілерін сақтаған, болашақ азаматтық қоғамның “мәдени орталығы” болып саналады.

Сонымен қатар шағын жинақталған мектептердің маңызды мәселелері ретінде:

- сыныптардың жинақтамаларға бірігуі;
- шағын жинақталған мектептердегі білім мазмұны;
- оқу-тәрбие үрдісіндегі ұйымдастырушылық ерекшеліктер;
- оқушылардың білім нәтижесін тексеру;
- әртүрлі жастағы оқушыларды оқыту;
- сабақ кестесін жоспарлау мен жасау технологиясы;
- оқушыларды бір пәндік, түрлі пәндік сабақтарға біріктіру принциптері;
- оқушылардың психологиялық ерекшеліктері қарастырылады.

«Шағын жинақталған мектептердің мақсаты – жеке тұлғаны жалпыазаматтық және ұлттық рухани құндылықтар негізінде тәрбиелеу, жеке тұлғаның жан-жақты дамуына және оның әлеуметтік жағынан өзін тануына тиімді жағдайлар туғызу. Бұл мақсатты жүзеге асыру үшін шағын жинақталған мектеп мынадай міндеттерді орындауы тиіс:

- өз бойында жеке басы мен қоғамдық мүдделерді дұрыс үйлестіре алатын жеке тұлғаның ақыл-ойын, адамгершілік және дене тұрпатын дамытудың негіздерін қалау;
- жеке тұлғаның өзін-өзі тәрбиелеуін, өздігінен дамуы, білім алуын қамтамасыз ету, жүйелі оқуға деген тұрақты тілегі мен іскерлігін қалыптастыру, өз білімін үнемі жетілдіріп, тереңдетіп отыруына мүмкіндік беру;
- оқытудың практикалық бағытын күшейте отырып, оқушыларда “адам”, “табиғат”, “қоғам” туралы базалық білім қалыптастыру;
- оқушылардың білім мен іскерлік дағдыларын толық меңгеруінен, олардың талдау, жинақтау, логикалық ойлау қабілеттерін дамытуға бағытталған саралап, даралап оқыту принциптерін қолдану;
- оқушылардың бойында ұлтаралық қатынас мәдениетін, басқа халықтардың тілі мен дәстүрін сыйлауын дарыту;

- оқушылар бойында ұлттық рухты қалыптастыру, ұлттық мақтаныш сезімін, өз халқының және басқа халықтардың мәдениетіне, тіліне тарихына құрметпен қарауын қамтамасыз ету» [1].

Жоғарыда айтылғандардан шағын жинақталған мектептердің мұғалімдеріне қойылатын талаптар:

- өздігінен білім көтерудің тиімді әдістерін таңдай білу;
- шағын жинақталған мектеп жағдайына қарай бейімдеу, әртүрлі жастағы оқушылар ұжымын басқара білу;
- оқушылардың өзін-өзі басқара білуін ұйымдастыру;
- оқушылар арасындағы бір-біріне деген сенімділігін және сыйластықтарын арттыру;
- оқушылардың ата-аналарын қоғамдық-педагогикалық жұмыстарға тарту.

Шағын жинақталған мектептің оқушыларына қойылатын басты талаптар:

- оларды өз-өздерін ұйымдастыра білуге бағыттау;
- оларда коммуникативтік қасиеттерді қалыптастыру;
- жауапкершіліктерін арттыру және өз-өздерін танып-білуге бейімдеу.

Рефлексивтік әрекет арқылы оқушы өзінің және өз даму жолының бағдарын айқындай алады. Бұлардың барлығы оның кез-келген өмір жағдайларында өзін-өзі танытуға, өмірде жолын табуға мүмкіндік береді.

«Шағын жинақталған мектепте ең негізгі назарды оқушылар мен мұғалімдердің әлеуметтік жағдайын қорғауға аудару керек. Балалар мен педагогтардың денсаулығы, олардың әлеуметтік жағдайы – сапалы біліммен қамтамасыз етілуі негізгі факторлары болып табылады. Оқушылар мен мұғалімдерді уақытылы ақысыз медициналық байқаудан өткізіп отыру, сонымен бірге оқушыларды толыққанды тамақтандыруды ұйымдастыру қажет» [1].

Қазіргі уақытта шағын жинақталған мектептердің жаңа моделін қалыптастырудың қажеттілігі туындап отыр.

Ауылдық жерлерде балалар мен жас өспірімдердің, ата-аналар мен жұртшылықтың жеке тұлғалық қажеттіліктері мен кәсіби бағдарларын қанағаттандыру мақсатында мектептердің әр түрлі типтері мен модельдерін құрастыру мүмкіндіктері туындайды.

Шағын жинақталған мектептердің функциясын көтерудің бірден-бір тиімді жағдайы – оның құқықтық мәртебесін өзгерту, орталық және жергілікті басқару органдары, басқа да әлеуметтік институттармен қатынасын нығайту, ауылдық, аудандық және облыстық әлеуметтік шаруашылық кешендеріне енгізу болып табылады.

Шағын жинақталған мектепте білім алу барысында оқу модулдік блоктары, болжамдық карталары, оқу материалын өтудің және оны өлшеудің кестелері негізінде баланың өзіндік әрекетін дамыту көзделеді. Олай болса, шағын жинақталған мектептерде оқу үрдісін ұйымдастыру механизмі:

- көпдеңгейлік бағдарламалармен оқыту;
- оқу материалын жеке бала мүмкіндігіне қарай оқыту;
- пәндік курстарды блоктар бойынша құру, (дидактикалық бірліктердің ірілендірілуі);
- материалдың өту жылдамдығын ескеру, тапсырмаларды орындауда өзіндік жұмыстардың механизмдерін енгізу;
- ауыл оқушыларының өмір тәжірибесіне икемделген оқу материалдарын беру;
- олардың жеке оқушының қоғамдық және ғылыми тәжірибелермен байланысына жағдай туғызу;
- оқыту әдістері мен түрлерін классикалық және дәстүрден тыс түрлерін қолдану.

Шағын жинақталған мектепте оқу үдерісін ұйымдастыруда тиімді педагогикалық технологиялар (деңгейлеп, саралап оқыту, ұжымдық оқыту, дидактикалық бірлікті ірілендіру, дамыта оқыту, модульдік оқыту, ақпараттық-коммуникациялық технология және т.б.) қолданылады.

Деңгейлеп оқыту оқушылардың жас және білім деңгейі ерекшеліктерін ескере отырып, деңгейлік тапсырмалар беру арқылы олардың танымдық белсенділігін арттыруға мүмкіндік береді.

«Ұжымдық оқыту әдісі динамикалық жұптар құра отырып, оқушылар арасында танымдық қарым-қатынасын, оқушылардың бірін-бірі оқытуын ұйымдастыру болып табылады. Ұжымдық оқыту әдісі балалардың қарым-қатынасы тапшылығын азайтуға, ауылдық жерлерде оқушылардың аздығы жағдайында оқушылардың диалогтік және диалогтік сөйлеу қабілеттерін дамытуға жағдай жасап, мұғалімнің жалпы сыныппен жұмысын азайтып, жекелей оқыту уақытын көбейтуге мүмкіндік береді» [2].

Дидактикалық бірлікті ірілендіру - ақпараттардың біртұтас игерілуін қамтамасыз ететін, мағыналық қисынды байланыстар негізінде білімдік ұғымдарды біріктіру жүйесі. Бұл технология оқу пәндері және салалас пәндер блоктарының ішіндегі материалдардың дидактикалық құрылымын құру арқылы аралас сынып сабақтарын ұтымды өткізуге мүмкіндік жасайды.

Дамыта оқыту технологиясының әдіс-тәсілдерін кең қолдану - әр оқушының жан-жақты дамуына жағдай жасау арқылы белсенді тұлға тәрбиелеу.

Шағын жинақты мектеп мәселесін оңтайлы шешудің тағы бір жолы – бұл жаңа білім беру кеңістігін құру болды. Ол үшін материалдық-техникалық базасы мықты толық білім беретін мектептерден ресурстық орталықтар ашылды. Ресурстық мектеп – бұл шағын жинақты мектеп оқушыларының бейімделген, әр деңгейлі, көп сатылы, саралай және терең білім алуына жағдай жасайтын, оқу-тәрбие дамуын бағыттап отыратын ауыл мектебі.

Шағын жинақты мектеп жағдайында ақпараттық-коммуникациялық технологияны қолдану арқылы білім беру, ғылым мен мәдениет және т.б. салаларда ақпараттардың халықаралық дереккөздерін, электрондық оқу материалдарын пайдаланады, тірек мектебімен (ресурстық орталықпен) байланыс орната отырып, сессияаралық кезеңде олардың білім қорларын пайдаланады, қашықтан оқытуды жүзеге асырады.

«Жақын орналасқан шағын жинақты мектептерді біріктіретін, білім беру ұйымы болып табылатын тірек мектептер (ресурстық орталықтар) оқушылардың сапалы білімге қол жеткізуіне жағдай туғызады. Тірек мектептер (ресурстық орталықтар) базасында шағын жинақты мектеп оқушылары үш рет (оқу жылының басында, ортасында және соңында) он күннен (сессия) білім алады әрі онда аралық және қорытынды аттестаттау тапсырады.

Сессия аралық кезеңде шағын жинақты мектептерде оқыту тірек мектеп мұғалімдерінің қатысуымен және қашықта оқыту технологияларының көмегімен жүргізіледі. Тірек мектептердің қорларын қолдану негізінде білім сапасы, мектептердің педагогикалық өзара қарым-қатынасы, тәжірибе алмасу жүйесі дамытылады» [2].

Шағын жинақты мектеп мәселелері еліміздің барлық өңіріне тән жағдай. Мемлекет тарапынан шағын жинақты мектептерді дамыту мен оның жұмыс жүйесінің назарға алынуы, қолдау көрсетілуі – еліміздің рухани-мәдени ошағына айналған ауыл мектебін сақтап қалуға қосқан үлес деуге болады.

Шағын кешенді мектептегі сабақтың табыстылығы мұғалімнің түсіндіруі мен өздік жұмысты ұштастыруына байланысты. Түсіндіру нақтыландыратын мысал, қосымша ой-пікірлерсіз қысқа болу керек. Мұғалім тақырыпты түсіндіргеннен кейін өздік жұмысты қалай орындау керектігі туралы қысқаша нұсқау беріп, оқушылардың жұмысқа әзірлігін тексеріп, келесі сыныппен жұмыс істеуге көшеді, тақырыпты түсіндіріп болған соң сыныпқа өздік жұмыс береді. Оқу жұмысының түрлерін ауыстырып, өздік жұмысты орындау процесін бақылап, мұғалім сабақты жүргізіп отырады. Сабақ жүргізу барысында сыныптан келесі сыныпқа ауысарда мұғалім асқан шеберлікпен балаға байқатпай жұмысының бағытын ауыстыруы қажет.

Сыныпты топтастыруда жұмыс жасау оқушыға да қиын, себебі ол тапсырманы орындауға зейінді шоғырландырып, басқа сыныпқа мұғалім түсіндірген сабаққа мән бермеуі, өзіне арналмаған сурет және басқа материалдарға назар аудармауы, басқа сынып

оқушыларының жауаптарын тыңдамауы тиіс. Оқушы аталған іскерліктерді үйренуге мәжбүр болады, себебі оқу тиімділігі зейінді шоғырландыруға тікелей байланысты.

Бастауыш шағын кешенді мектептегі сабаққа қойылатын жалпы талаптар, сабаққа қойылатын талаптармен бірдей. Сабақ негізінен аралас сабақ түрінде өтеді. Жаңа білім, іскерліктерді меңгерудің жетекші түрлері – мұғалім басшылығымен жұмыс, оқушылардың өздік жұмыстары. Бұл жұмыстар сабақ уақытының 80-90% -ын алады.

Мұғалім басшылығымен және оның тікелей қатысуымен атқарылатын жұмыстар:

- кейбір дайындық жұмыстары;
- бұрынғы өздік жұмысқа сүйенетін жаңа материалды түсіндіру;
- жаңа материалды әңгімелеу - баяндау;
- түсіндіру, әңгіме, нұсқау;
- эвристикалық әңгіме;
- дидактикалық ойындар;
- жаңа материалды бірінші қабылдау, түсіну, бекіту;
- білім деңгейін диагностикалау;
- меңгерілген білім, іскерліктерді бақылау және түзету;
- білімді қолданудың тиімді тәсілдерін көрсету;
- материалдарды тақырып бойынша жинақтау.

Мұғалімнің материалды терең және жан-жақты түсіндіруге уақыты жоқ, сондықтан кейбір оқу материалдарын мұғалім оқушыға өз беттерімен оқуды ұсынады.

Меңгерту процесін ұйымдастырудың мына түрлері кең тараған:

- 1) мұғалім оқу материалын түсіндіріп, көрнекілікпен бекітеді;
- 2) оқушылар жаңа білім, іскерліктерді ізденіс іс-әрекеті, эвристикалық әңгіме, бақылау, фактілерді талдау, салыстыру арқылы мұғалім басшылыққа алады;
- 3) балалар білім, іскерліктердің жаңа түрлерін бағдарламалық оқулық, алгоритм бойынша өз бетімен меңгереді.

Шағын кешенді мектепте жұмыс істейтін мұғалім кіші мектеп жасындағы оқушыларға берілетін өздік жұмыстың барлық түрлерін білу керек. Шағын кешенді мектеп оқушыларын оқыту мен тәрбиелеу негізінен сабақ арқылы жүреді. Мұғалім сабақты, бекітілген сабақтың кестесі бойынша өткізеді. Сыныпта әр жастағы оқушылар оқып, бір сабақта бірнеше пәннен алынған ұқсас тақырыптар түсіндіріледі. Сабақтар бір бөлмеде өтеді.

Шағын кешенді мектепте оқытудың барлық әдістері қолданылады. Бірақ кең тараған әдістер – сөздік, көрнекілік, тәжірибелік. Бағдарламалық, тәжірибелік, компьютерлік оқыту элементтерін енгізген жақсы.

Қазіргі уақытта шағын жинақталған мектептер ең өзекті әлеуметтік мәселелердің және білім беру саласының басты ерекшелігінің біріне айналып отыр. Шағын жинақталған бастауыш мектептерде баланың жас ерекшелігін ескеру оқу үдерісін ұйымдастырудың ұтымды жолы болып саналады. Оқуда жетістікке жетудің, әлем жайында біртұтас көзқарас қалыптастырудың бір шарты – бұл баланың өзіндік тәжірибесі.

Баланың қарқынды дамуы инфраструктураның және түрлі ақпарат көздерінің дамуымен анықталып қана қоймайды, сонымен бірге оған ауыл өмірінің табиғи ырғағы да ықпал етеді. Сондықтан да ауылдағы кіші жастағы балалар қоршаған өмірді бейнелеп сезінуі керек. ШЖБМ оқушыларының оқу-танымдық әрекетін басқару – мұғалімнен зор интеллектуалдық қабілет пен физиологиялық күш-қайратты қажет ететін өте күрделі міндет. Білім беру проблемаларына байланысты шағын жинақталған мектеп оқушыларының оқу жұмыстарын дұрыс жолға қою әр уақытта шешімін табуды керек ететін мәселе.

ШЖБМ-тің қызметін жандандыру үшін, оның жұмысы терең ойланып дұрыс жоспарлануы тиіс. Әдістемеліктер көбінесе оқытудың мазмұны мен әдіс-тәсілдері жақсы жабдықталған қала мектептерінің жағдайына бейімделген, бұл ауыл мектептерінің жағдайына сәйкес келе бермейді. Қазіргі басшылыққа алынып жүрген оқу-әдістемелік құралдар қала жағдайына немесе оқушылар саны толық сыныптар үшін лайықталып жасалған. Сол себепті, шағын жинақталған мектептер ерекшелігін ескере отырып, бастауыш

мектептердегі іс-құжаттар жұмысының әдістемелік жинағын құрастыру жұмысын қолға алыуды қажет ететін өзекті мәселенің бірі.

Шағын кешенді мектептер үшін қазақ тіліндегі әдістемеліктер мен оқулықтар жоқ, өйткені толық кешенді мектептерге қарағанда шағын кешенді мектептердің оқу шарттары ерекше. Сондықтан да ондай мектептерде «үлкен» сабақтың құрамындағы «кіші» сабақтарды дұрыс ұйымдастыру керек, оқушының осындай «кіші» сабақтарында алған білімі, тәрбиесі толық мектептегі оқушының біліміне сәйкес болуы шарт.

Шағын кешенді мектеп жұмысын қиындататын, оқушылардың білім дәрежесін төмендететін бірқатар объективтік ерекшеліктер бар. Олар: бір мезгілде бірнеше сынып жұмыс істейтін шағын кешенді мектепке арналған оқыту әдістемесінің жасалмауы, өздігінше жұмыс істеу әдісінің кең тарамағандығы, шағын кешенді мектеп мұғаліміне арнап жазылып, баспадан шыққан әдістемелік және көрнекілік құралдарының аздығы, мектептегі кітапхана қорының нашарлығы. Мектеп өмірінде кездесетін осындай қиыншылықтарға қарамастан шалғай ауылдардағы ШЖБМ өз жұмысын жалғастырып келеді. Бір мектепте көп жылдар бойы қызмет еткен ұстаз өзінің ұзақ жылғы іс-тәжірибесін жинақтап, ұдайы ізденіс нәтижесінің арқасында оқыту мен тәрбиелеу, мектеп оқушыларының білім сапасын арттыру, ауылдық шағын жинақталған бастауыш мектептердің қызметін жетілдіру үшін жағдай жасап жұмысын жандандырып отырады.

«Бір уақытта екі-үш сыныпқа қатар сабақ беру мұғалімнен кәсіптік шеберлікті, оқыту мен тәрбиелеуде әдіс-тәсілдерді қолдануда икемділікті талап етеді. Мұғалім сабақтың әрбір кезеңін тұтас және жекелей басқара білуі, бір мезгілде бір сыныпқа сабақ жүргізе отырып, екінші бір сыныптың өзіндік жұмысын бақылай алуы керек. ШЖБМ-тің мұғалімі екі-үш сынып балаларына бірдей 2-3 сабақтан екі есе артық дайындалады, сабақты шашыратпай жүргізіп, жүйелі болуы үшін біртұтастықты сақтауы тиіс. Демек, мұғалімнің жұмысын жеңілдетіп, уақытты үнемдеу үшін ШЖБМ-те оқушыларды оқытудың оңтайлы жолдарын қарастырып, заманауи технологияларды тиімді пайдаланып, сынып оқушыларына пәндер бойынша балалардың өздік жұмыстарын ұйымдастыру қажеттілігі туындайды. ШЖБМ-ның оқу үдерісінде интеграциялық сабақтарды қолдану әдістері мен тәсілдерінің өзіндік ерекшеліктері бар. Интеграция – пәндік білімдердің тоғысуынан жаңа түсінік қалыптастырудың құралы. Интеграция – оқушының мектептегі алғашқы қадамынан бастап әлемді тұтас деп тануға, ондағы барлық дүние бір-бірімен тығыз байланыста деген көзқарас қалыптастыру мақсатын көздейді» [2].

Кіріктірілген сабақтар оқушының шығармашылық белсенділігін, интеллектуалдық әлеуетін арттыруды міндеттейді. Кіріктірілген сабақтар басқа жеке пәндерден алған білімдерді байланыстырып, бір жүйеге келтіруге мүмкіндік береді. Кіріктірілген сабақтарды ұйымдастырудың бірнеше себебі бар: біріншіден, қоршаған өмірді балалар тұтас қабылдайды, ал мектепте көбінесе әлем жайлы тұтастықты жеке пәндер арқылы оқып-танысады; екіншіден, кіріктірілген сабақтар оқушының интеллектуалдық әлеуетін дамытады, әлемдегі өзгерістер мен құбылыстардың себеп-салдарын түсінуге, ақыл-ойы мен ойлау, сөйлеу қабілетін дамытуға мүмкіндік береді. Кіріктірілген сабақ үш элементтен тұрады: 1) негізгі пәннен білім мен дағды қалыптасады; 2) пәннен білім мен дағды қалыптасады; 3) оқу үдерісінде білім мен дағдының кірігуі іске асады.

Шағын жинақты бастауыш мектептерде кіріктірілген сабақтар оқушылардың пәннен алатын білімін ғана көтеріп қоймайды, топта жұмыс істеуге, топ ішінде бір-бірімен қарым-қатынасқа түсуге, бір-бірінің пікірін тыңдауға, көптеген құбылыстарға кешенді түрде қарауға, оқушылардың құзыреттілігін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Қазіргі кезде кіріктірілген сабақтарды ұйымдастыру шағын жинақты бастауыш мектептерде оқытуды жақсартудың бірден-бір жолы деп тұжырымдауымызға болады. Қазіргі заманғы мектеп көп нұсқалы және өзін-өзі басқару тәсілімен жұмыс жасауда, ізгілендіру үрдісі жүруде, бұл авторитарлық педагогикадан бас тартып, оқушы тұлғасын алдыңғы қатарға шығару, оның талаптарын қанағаттандыру, жеке қабілеті мен дарынын, адамшылық сапалық қасиеттерін дамыту үрдісімен ерекшеленеді. Оқушының білімге деген ықыласын оятуға

жағдай жасап және оны педагогикалық технологиялар жағдайында ұйымдастыру, оңтайланған педагогикалық жүйе мәнін көрсететін білім беру үрдісінің ұйымдастырылуы ынтымақтастық педагогикасы идеясын жүзеге асыруға басымдық беруде.

Бұл шағын жинақты мектептегі басты қиыншылықты жояды. Оқыту үрдісі тек психологиялық жағынан ғана емес сыныптағы дәстүрлі сабақ жүйесінен ерекшеленіп, ұйымдастырылуы да өзгеріске ұшырайды. Оқыту үрдісін өзгертуде ғылыми көзқарастарға ерекше мән беріледі.

Шағын жинақты бастауыш мектеп мұғалімдері пайдаланатын технологияларға ақыл-ойдың дамуын сатылы қалыптастыру, проблемалық оқыту, дамыта оқыту сияқты психологиялық-дидактикалық теориялар т.б. жатады. Әлеуметтік ортада қалыптасқан озық дәстүрлердің тәрбиелік және білім беру мүмкіндігін пайдалану, оқушыны әлеуметтік-оқу ортасын өзгертуде қатысушы ретінде дамыту оның жеке тұлғасының парасаттылығының тұрақтылығын қамтамасыз етеді.

Білім беру бағдарламасын жасаудағы жасампаз бейімдеу қимылдары – кәсібиліктің маңызды көрсеткіші.

Мұғалім жергілікті жер мен өндірістің ерекшелігіне қарай, өз оқушыларының жеке ерекшеліктері мен мүдделеріне сай бағдарламаны түзетін, икемдеп отырады. Оқыту мазмұнын өзгерте отырып, түрлі пәндер бойынша практикалық жұмыстар енгізу арқылы нақты жергілікті материалды, ауыл балаларының икемділігін шеберлікпен ұйымдастыра алады, бұл оқушыларды өз танымдық тәжірибесін пысықтауға итермелейді. Ауылдық жердегі шағын жинақты бастауыш мектептегі кең тараған сабақ тұрпатына біріккен, яғни жасы аралас балалардың тізе біріктіріп қызметтесуі, топтасып және ұжымдасып жұмыс жасаулары балаларды ортақ танымдық қимылға біріктіреді, олардың ой-өрісін кеңейтеді, мұғалімге тақырып өтудегі сабақтастыққа және пәнаралық байланысты жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Шағын жинақты бастауыш мектептердегі балалардың өзара қарым-қатынастарының шектеулігі мен олардың аздығы сабақ түрлерін байытуды, оқыту әдістерін түрлендіруді талап етеді. Оқушы дамуына әсер ететін негізгі әдістер ішінара іздеу, оқу диалогі, проблемалық оқыту әдістері, т.б. болып табылады. Ішінара іздеу сабағында мұғалім баланың әр қадамын назарға алып, оның жас ерекшеліктерін ескеріп отырады. Шағын жинақты бастауыш мектеп мұғалімдері оқу диалогін өз тәжірибелерінде сәтті қолданады. Диалог-сабақтарда оқушылар мұғаліммен тең дәрежеде әңгімелесе алады. Сондықтан оқыту мазмұны ол үшін маңызды, ол өзіне керекті сұрақты өзі қояды, іштей өзімен-өзі диалог құрады.

«Проблемалық оқыту әдісі де маңызды. Сабақты түсіндіру проблема қоюға алмастырылады. Мұғалім басты проблеманы қояды, оны шешуде балалар алдына жеке проблемалар қою арқылы қарама-қарсы шешу жолдарын түрлі тәжірибе көмегімен дәлелдемелер арқылы көрсетеді. Шағын жинақты бастауыш мектепте, сондай-ақ ойын әдістері, амалдары мен түрлері: рөлдік ойындар, іскерлік ойындар, қалыпты емес сабақтар: саяхат-сабақ, аукцион-сабақ, театр-сабақ өткізу барысында оқушының интеллектуалдық әлеуетін қалыптастыруды нақты жолға қоюға болады. Ойын кезінде бала қимыл субъектісі ретінде ойын нәтижесін көздейді» [3].

Ауылдағы шағын жинақты бастауыш мектепте бала тұлғасы қалыптасуына ықпал ететін негізгі әлеуметтік айғақтар – ауыл мектебінің әлеуметтік-экономикалық және мәдени-тұрмыстық ахуалы. Осыған байланысты ауыл мектебі мұғалімінің негізгі мақсаты – өмір сүру қажеттілігіне сенімділігі бар баланың жеке тұлғасын қалыптастыру. Оқушының туған жеріне адалдығын сақтап, қоршаған ортаға белсенді араластырып, жалпы мәдени деңгейін дамытып, білімге деген ынтымақ арттыру, сөйлеу дағдысын жетілдіріп, болашаққа үлкен орта жағдайына бейімделу қабілетіне тәрбиелеу болып табылады. Оқыту үрдісіндегі анықтаушы айғақтардың бірі – шағын топтар теориясын қолдану. Шағын жинақты бастауыш мектеп жағдайындағы оқыту жүйесі оқушылардың таныс заттармен, құбылыстармен өздік жұмысын ынталандырады, өзі қорытынды шығарады, алған білімін іс жүзінде қолданады. Бейімдеп оқыту жүйесі шағын жинақты мектеп жағдайында өте қолайлы.

Әдебиет:

1. Астамбаева Ж.Қ., Уәйісова Г.И. "Шағын жинақты бастауыш мектептегі педагогикалық үдеріс теориясы мен технологиясы." – Алматы, 2010.
2. Төлеген Ө.Ш.. "Шағын жинақталған мектептегі педагогикалық үдеріс теориясы мен технологиясы." – Қарағанды: «АҚНҰР», 2019.
3. Нұрғалиева Ж. Шағын жинақталған мектептердегі педагогикалық инновациялар. - Алматы: Мектеп. 2018.

ӘОЖ 37.01.016

ШАҒЫН ЖИНАҚТАЛҒАН БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ СЫНИ ТҰРҒЫДАН ОЙЛАУЫН ДАМУЫ

Сарыбекова Қ.Н., Мәлікова А.Т.

(М.Х. Дулати атындағы Тараз университеті, Тараз қ.)

Сын тұрғысынан ойлау стратегияларын пайдалану оқытудың әртүрлі формаларын қолдана отырып, оқушылардың бір-бірін тыңдай білуге, өз ойларын анық жеткізуге, өздігінен жұмыс істеу дағдыларын жетілдіруді, ізденіске баулып, естіп, көріп, білгенін түйіндеп, пайдалана білуге үйретуді көздейді. Сыни ойлауды дамыту технологиясының дәстүрлі оқытудан басты айырмашылығы – білімнің дайын күйінде берілмеуі.

Оқытуды жеке тұлғаға бағыттау арқылы кез келген сабақтың дамытушылық, тәрбиелілік мүмкіндіктерін пайдаланып және осы жүйені қолдану барысында қазақ тілі мен әдебиет сабағында оқушының шығармашылық қабілеттерін дамыту ойдағыдай жүзеге асырылады. Қазақ тілі мен әдебиет сабақтарын «Сын тұрғысынан ойлау» технологиясы стратегиялары негізінде құрып оқыту, яғни сыни тұрғыдан ойлау тәсілін іс-тәжірибеме енгізу нәтижесі жеткіншектер бойында мынадай іскерліктер мен дағдыларды қалыптастыруға болатынын байқатты.

Әрбір оқушы өзінің жеке ойымен, өмірге деген көзқарасымен және ойлау қабілетімен ерекшеленеді;

- Жеке дауысты (кейіпкер, жазушы, бірге оқитын оқушы) қабылдауға үйренеді;
- Ойын жаңа ақпараттар арқылы білдіреді /мағынаны тану кезеңінде/;
  - Өз ойларын толық, дұрыс тұжырымдайды;
  - Өздеріне белгілі пайдалана алады;
  - Өз біліміне сүйеніп, мәселенің шешімін дұрыс тауып, ойын жеткізе біледі, яғни «Мен» деген сөзді ұғады.

«Сыни тұрғыдан ойлау – Қазақстандағы білім беруді дамыту үшін маңызды болып табылатын педагогикалық түсінік. Осы модуль бойынша оқушылардың сыни тұрғыдан ойлауын дамуын ойларын саналы түрде қабылдап жеткізуін көздейміз. Сыни тұрғысынан ойлауды дамыту бағдарламасы әлемнің түпкір-түпкірінен жиналған білім берушілердің бірлескен еңбегі. Мақсаты – барлық жастағы оқушыларға кез-келген мазмұнға сыни тұрғыдан қарап, екі ұйғарыммен пікірдің біреуін таңдауға саналы шешім қабылдауға үйрету. Сонымен қатар көп ақпаратты таңдай, жинақтай отырып, ішінен қажетті ақпаратын алуына және өз ойын еркін айта білуге үйретеді. Сыни тұрғыдан ойлаудың ең оңтайлы тәсілі-балалардың жеке басының тәжірибесіндегі дәлелдерге мән беруге ынталандыру. Оқушылардың кез келген әңгіменің сапасымен мазмұнын білуі, біз үшін маңызды болып табылады»[1].

Сыни тұрғыдан ойлауға үйрету. Бұл модуль оқушылар үшін де, мұғалімдер үшін де ең қажетті әдіс. Сыни тұрғыдан ойлау – Қазақстандағы білім беруді дамыту үшін маңызды болып табылатын қазіргі ең басты педагогикалық түсінік. Сыни тұрғыдан ойлау оқушылардың да, мұғалімдердің де сыни тұрғыдан ойлауды дамытуды саналы және ойменқабылдауын көздейді.

Сыни тұрғыдан ойлау - бақылаудың, тәжірибенің, ойлау мен талқылаудың нәтижесінде алынған ақпаратты ойлауға, бағалауға, талдауға және синтездеуге бағытталған пәндік шешім. Ол болашақта әрекет жасауға шешім бола алады. Сыни тұрғыдан ойлау көбінесе қарсы пікір айтуға, баламалы шешімдерді қабылдауға, ойлау іс-әрекетімізге жаңа немесе түрлендірілген тәсілдерді енгізуге дайын болуға, ұйымдастырылған қоғамдық әрекеттерге және басқаларды сыни тұрғыдан ойлауға баулуды білдіреді.

Сыни тұрғыдан ойлау «ойлау туралы ойлану» деп сипатталған. Ол маңызды мәселерді талқылау және тәжірибен ой елегінен өткізуді қамтиды. Сыни тұрғыдан ойлау әдісі оқушыларды шығармашылыққа, ізденімпаздыққа, оқушының жүйелі ойлауына жол ашады. Сыни тұрғыдан ойлау әдісі оқуда да, жазуда да керек тәсіл екеніне көзімді жеткіздім. Сабақ барысында сыни тұрғыдан ойлау модулін былай кіріктірдім. «Мозайка» стратегиясы кезінде сыни тұрғыдан ойлана отырып, оқушылар кітапты қолдана отырып атомның сызбасын құрастырды. Бұл әдіс оқушыларға сыни тұрғыдан ойландырады, ойлана отырып жауап береді. Нәтижесінде бір-бірінің құрастырған суреттеріне сыни тұрғыдан ойлана отырып, бағалай білді. Сыни тұрғыдан ойлай білетін еркін тұлғаны қалыптастыруға осы әдіс оң әсерін тигізді.

Сыни тұрғыдан ойлау көбінесе қарсы пікір айтуға, баламалы шешімдерді қабылдауға, ойлау және іс-әрекетімізге жаңа немесе түрлендірілген, тәсілдерді енгізуге дайын болуға, ұйымдастырылған қоғамдық әрекеттерге және басқаларды сыни тұрғыдан ойлауға баулуды білдіреді.

«Мектеп жасындағы оқушылар сыни тұрғыдан ойлауды есепке ала отырып, бақылау мен тыңдау арқылы, өз шешімдеріне дәлелдер жинау, олар үшін талапқа сай өлшемдерді қолдану сияқты дағдыларды дамытады. Бұл үдерісте оқушылар бақылау, талдау, қорытынды жасау, интерпретация жасайды. Сыни тұрғыдан ойлаудың ашылуы қызығушылығын ояту бұрынғы алған біліммен жаңа білімді салыстыра отырып, сол кезде қызмет ететін «Топтау», «Түртіп алу», «Ойлану», «Топта талқылау», «Жұпта талқылау», «Жұмбақ шешу», т.б. әдістер. Қызығушылығын ояту мен қатар, оқушының белсенділігін арттыру сияқты әдістерден тұрады. Өйткені оқушы өзінің білетінін есіне түсіреді, қағазға жазады, көршісімен бөліседі, тобында талқылайды. Балалар осы әдістерді қолдана отырып баланың ойы ашылады» [2]. Бағдарламаға енгізілген түрлі тәсілдердің бірі мұғалімнің өз тәжірибесі туралы нақты мақсатқа көшу, және тізбектелген сабақтар топтамасын жүйелі түрде енгізу. Осы сәтте бағдарламада қарастырылған жеті модульді пайдалану мақсатында мемлекеттік стандартында көрсетілген мақсаттарды сақтай отырып тәжірибемде тізбектелген сабақтар топтамасының орта мерзімді сабақ жоспарын және қысқа мерзімді сабақ жоспарын жасадым. Сыни тұрғыдан ойлауға үйрету модулін таңдаудағы мақсатым оқушылардың ойлау шығармашылық қабілеттерін арттыру, ойын жетік жеткізе алу, алған білімдерін кез-келген жерде қолдана білу, жаңа технологины пайдалана отырып өз ойын толық жеткізуге үйрету. Сыни тұрғыдан ойлау модулінің мақсаты дегеніміз – алған білімдерін сыныптан тыс жерде, кез келген жағдайда тиімді пайдалана білуін қамтамасыз ету.

Венн диаграммасы – екі затты алып, олардың ерекшеліктері мен ұқсастықтарын салыстыру.

«Синквейн» тәсілі. Мұны бес жолдан тұратын өлең деп те атайды. Бұл әрбір ой толғау кезеңінде қолданылады.

Синквейн жазу ережесі:

- 1) Бірінші қатарға бір сөзбен тақырып жазылады (зат есім түрінде).
- 2) Екінші қатарға тақырыпты екі сөзбен келтіруі (екі сын есім түрінде).
- 3) Үшінші қатарға үш сөзбен осы тақырып бойынша іс - әрекет жазылады (етістік, көсемше).
- 4) Төртінші қатарға төрт сөзден тұратын осы тақырыпқа қатысты сөйлем немесе сөз тіркесі.
- 5) Соңғы қатарға тақырып мәнін сипаттайтын бір сөзден тұратын синоним (метафора) жазылады.

Эссе стратегиясын ой толғау кезеңінде қолданған тиімді. Мұнда оқушылар тақырыптық ішкі сырын терең түсініп, өз пікірін, өз ойын дұрыс жеткізіп, оқу материалының негізін анықтап, сол арқылы оларды өмірмен байланысын жазады. Сонымен қатар Кубизм стратегиясы – кубик жасалынып, оның 6 қырына 6 түрлі тапсырма жазылады. Мұғалім кубті ортаға тастап, қай қыры түссе, оқушы сол қырындағы тапсырмаға жауап береді. Білемін. Үйрендім. Білгім келеді. Бұл стратегияны 1984 жылы Чикаго университетінің профессоры Донна Огл шығарған. Оның мақсаты – таным үрдісінде рефлексивтілікті дамыту.

«Эссе» стратегиясы бойынша өз ойынан әр түрлі пікірлер құрастырып, оны дәлелдеуге үйренеді.

«Сауалнама-интервью» стратегиясы да жаңа білімді меңгертуге үлкен септігін тигізеді. «Сауалнама-интервью» стратегиясы бойынша өтілген тақырыпқа талдау, салыстыру, зерттеу жұмыстары бойынша оқушы білімін жинақы түрде қорытындылауға болады» [3].

Оқушыларды жеке тұлға ретінде ала отырып, олардың іс-әрекет түрлерін мақсатты қалыптастыру, өздік, дербес ізденуге баулимыз. әрбір оқушыны өз беттерімен көркем туындыны оқуға, талдауға, бағалауға жетелейміз. «Сын тұрғысынан ойлау» технологиясы дайын білімді қайталап айту емес, оны өз белсенділіктері бойынша алуға тәрбиеленеді. Оқушылардың өзіндік жұмысына мақсатты бағдарлар, айқын міндеттер қойғыза білуге үйретеміз.

1. Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында проблемалық сабақтарды бөліп алу, әзірлеу, соны талқылау, өзіндік қорытынды жасау, өз беттерімен анализ, синтезге, бағаға жету, өзін-өзі бақылау, жұмыстары балаларды шығармашылыққа, жүйелі білімге жетелейді.

Сонымен, қазақ тілі мен әдебиеті сабағында сын тұрғысынан ойлау технологиясы бойынша үйрету барысында мынадай қорытындыға келдік:

1. Оқушы өмірге деген өз ойын білдіретін жазу стилін тапты.

2. Жаңа білім бойынша өз жобалары, модельдері, болжамдарын тыңдап, талқылау (өздері талдайды, бір-бірің тыңдайды)

3. Өзіндік қорытындылары, оның қаншалықты ғылыми, шындыққа жақын екенін саралайды.

4. Білімді өз бетімен алуға деген ынтасын, шығармашылық жұмыстарға қабілетін, танымпаздық белсенділіктерін арттырамыз.

5. Білім дәрежесі деңгейін саралау (өзіндік анализ, синтез, бағалауының деңгейі қалыптасады).

6. Бір-бірімен ынтымақтастығы, пікірлерін айта білуі, қорғай білуі, айтыса білуге дағдыланады.

7. Оқушыларда жазу кезінде ғажайып ойлар пайда болады, онымен қатар өзінің және өзгелердің пікірі мен тәжірибесіне құрметпен қарауға үйренеді.

8. Оқушы әрекеті адамның ойлау қабілетін дамытады және ол кітап оқыған кезде өз ойын тұжырымдайды.

9. Оқушылар өз ойымен, іс-тәжірибесімен, пікірлермен бөлісуге үйренеді, бұл бағыт топпен жұмыс істеуге мүмкіндік береді.

10. Жұмыс барыстарын алмасу арқылы оқушының өз ойын ашық, жасқандай айтуға, басқа адамның ойын дұрыс қабылдауға үйренеді.

Сын тұрғысынан ойлау- сынау емес, шындалған ойлау. Оқушылардың да бұл жұмысты дұрыс ұйымдастырған жағдайда өз даму деңгейіне сәйкес ойы шындалып, белгілі бір жетістіктерге жетері сөзсіз. Білімнің болашақта пайдаға асуы, қажетке жарауын қалыптастырады. Көп ақпаратты талдай, жинақтай отырып, ішінен қажеттісін алуға үйретеді. Сын тұрғысынан ойлау бағдарламасы қызығушылығын ояту, мағынаны тану, ой толғаныс кезеңдерінен түзіледі.

«Оқу мен жазу арқылы сын тұрғысынан ойлауды дамыту» технологиясымен жұмыс жасау кезінде бұл сабақтар баланың танымдық белсенділігін арттыруға, өз бетінше білім

алуға, шығармашылығын қалыптастыруға ықпал ететіндігін атап өтсем, оқушылар - оқудың (сабақтардың) қызықты, ұжымды бірлесіп жұмыс жасауға үйрететіндігін, білімнің тереңдігі әрі тиянақтылығы артатындығын баяндайды. Бұл жобамен жұмысқа дейінгі және кейінгі кезеңін (аралығын) салыстыру оқушылардың оқуға деген ынта-ықыласының артқандығының, адами жақсы қасиеттердің қалыптасқандығын, мұғалімнің шыдамдылық, төзімділік сияқты сапаларымен қатар оқушылардың басқаны қабылдау, түсіну, сыйлауды үйренгендігімен сипатталады.

2. Сын тұрғысынан ойлау арқылы оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту барысында келесі міндеттерді анықтадым.

Мазмұнға байланысты міндеттер:

1.Әңгімені оқып танысады.

2.Мазмұнын ашады.

3.Кейіпкерлерді салыстыра отырып айырмашылықтары мен ұқсастықтарын сипаттай алады.

Сын тұрғысынан ойлауды дамытуға байланысты:

Оқушының оқу мен жазу арқылы сыни тұрғысынан ойлауын дамыту, қиялын шарықтату және сезімін ояту.

Топтық жұмыс үрдісіне байланысты міндеті:

1. Оқушылар бір-бірімен пікірлесе отырып, ортақ қорытынды шығарады.

2. Тақырыптық түсініксіз жерлерін айқындайды.

3. Топтастарының сұрақтарына жауап береді.

4. Қорытынды шығарады, өз пікірін дәлелдейді.

Тәрбиелік мәні: Өзара құрмет сезімін тудыру. Басқаның пікірін сыйлауға, сөзін бөлмеуге тәрбиелеу.

Бастауышта сәтті сабақ белгіленген мақсатқа жетуге ұстаз бен оқушының өзара ынтымақтастығы негізінде жүзеге асатын үрдіс. Оқушы әрекеті:

1. Өз ойын еркін жазу.

2. Өзгені тыңдай білу және көмектесу.

3. Бірлесе әрекет ету.

4. Өз әрекетін талдау.

5. Өз мақсатын анықтау.

«СТО құрылымы бойынша ұйымдастырылған сабақтар баланың ізденімпаздық, зерттеушілік, дәлелдеушілік, шығармашылық қабілеттерін дамытатынына көз жеткіздім.

Сабақта Сын тұрғысынан оқыту технологиясының стратегияларын пайдалана отырып, балалардың ұсыныс-пікірлерін еркін айтқызып, ойларын ұштауға және өздеріне деген сенімін арттыруға мүмкіндік туғызып отырдым.

Шығармашылық дегеніміз - адамның өмір шындығында өзін-өзі тануға ұмтылуы, ізденуі. Өмірде дұрыс жол табу үшін адам дұрыс ой түйіп, өздігінен сапалы, дәлелді шешімдер қабылдай білуге үйренуі керек» [3].

Сонымен ортақ пікірге келсек, шығармашылық- ол таң қалу және танымдық қабілет, белгісіз жағдайда шешім таба алу іскерлігі, жаңалық аша білу және өзі ашқан тәжірибені ұғына білу қабілеті.

Сабақта қолданылған стратегиялар оқушыларыма өздерінің, бір- бірінің ой- пікірлеріне сын көзімен қарай отырып, жаңа, тың идеялар туындауына жол ашты.

Бастауыш сыныпта сын тұрғысынан ойлау технологиясын қолдана отырып дүниетану пәнін оқыту өзіндік ерекшелігі бар педагогикалық үрдіс. Бұл бастауыш сынып оқушыларының жаратылыстану ғылымдарының алғашқы сатысын, өзін қоршаған дүниені қабылдау және білімді, икемділіктері мен дағдыларын меңгерумен байланысты сипатталады.

Әдебиет:

1. Қобдикова Ж. Орта мектепте білім алуды технологияландыру. – Алматы, 2022.

2. Мирсеитова С. Оқушылардың сыни тұрғыдан ойлауын дамыту нысандары мен әдістері. - Қарағанды, 2011.

3. Амандықова Г.Н., Мұхтарова Ш.Е. Шет тілін оқыту әдістемесі. – Астана, 2010.

ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫН ҚАЗАҚ ТІЛІН ЕРТЕ ЖАСТАН ҮЙРЕНУДІҢ КІЛТІ

Стабаева С.Б., Габдуллина К. Ж., Казжанова Р.С.
(«Ласточка» бөбекжай-бақшасы» МКҚК, Петропавл қ.)

Қазақстан Республикасының мектепке дейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартында айтылғандай, мектепке дейінгі тәрбие-бала тұлғасының үйлесімді дамуының негізі. Мектепке дейінгі жаста мектепте оқу кезінде пайдалы болатын барлық қажетті білім, дағдылар мен біліктер қалыптасады.

Мектеп жасына дейінгі балаларға қазақ тілін үйрету Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандартындағы қабілеттерді дамытуда қазақ тілінің көлемі нақты бекітілген. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 15 наурыздағы №137 қаулысымен бекітілген «Мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытуды дамыту моделінің 26 тармағында: «Бірге ойнау дағдыларын, еңбек әрекеті дағдыларын, тазалықты, тәртіптілікті, ұйымшылдықты, ойлауды, қабылдауды, сурет салуды және басқа дағдыларды меңгерту ойын нысанында іске асуға тиіс. Ойын – баланың негізгі әрекеті және дамытудың негізгі құралы»-деп атап өткен. [1] Осыған сүйенетін болсақ, қазақ тілін үйретуді ойын арқылы жүзеге асыру қажет.

Ойын – балалар өмірінің мәні. Бала айналадағының бәрін ойын арқылы қабылдайды, сол арқылы тәрбиеленеді, өнеге үйренеді, шығармашылыққа үйренеді. Белгілі болғандай, ерте жаста жетекші әрекет ойын болып табылады. Ал мұндай әрекеттердің түпкі мақсаты білімді меңгеру және оны сәтті қолдану болғандықтан, дидактикалық, яғни танымдық ойын осы жаста баланы оқытудың тамаша құралына айналады. Бұл жастағы балалар әлемді енді ғана танып, жаңа білімді ләззатпен қабылдай бастайды, ал педагогтің шеберлігі мен беделі оқу әлеміне бағдар болады.

Балалар өздерінің құрдастарымен қарым-қатынас жасау барысында алғашқы әлеуметтік қарым-қатынас дағдыларын меңгереді, яғни бұл жерде балабақша шешуші рөл атқарады. Тілдерді ерте жастан үйрену, тілді меңгеру міндетінен тыс интеллектуалдық қабілеттерді дамытады. Сонымен, мұндай жұмыста педагогтің міндеттері:

- баланың тіл үйренуге деген қызығушылығын ояту;
- ауызша сөйлеудің негізгі дағдыларын қалыптастыру (түсіну және сөйлеу);
- қазақ халқының ұлттық мәдениетіне, салт-дәстүріне, әдет-ғұрыптарына қызығушылық пен құрметке тәрбиелеу;
- табысты қарым-қатынасқа жағдай жасау.

Белгілі болғандай, ерте жаста жетекші әрекет ойын. Бұл жастағы балалар әлемді енді ғана танып, жаңа, жаңа білімді ләззатпен қабылдай бастайды, ал педагогтің шеберлігі мен беделі оқу әлеміне бағдар болады.

Жоғарыда жалпы ойынның рөлін, маңыздылығын түсіндіріп өтуге тырыстық. Енді «Дидактикалық ойын дегеніміз не?» соған тоқталсақ. Балалар бір нәрсені орындай отырып үйренеді, сондықтан ұйымдастырылған іс-әрекеттің барлық кезеңдері ойындардан құралуы тиіс. Қазақ тіліннің ұйымдастырылған іс-әрекетіндегі дидактикалық ойындар толыққанды оқыту әдісі болып табылады. Жалпы дидактикалық ойын дегеніміз не екендігін толығырақ қарастырайық

Дидактикалық ойындар - оқыту мақсаттарын іске асыруға арналған арнаулы ойындар [3].

Мектепке дейінгі ұйымда жүргізілетін тәрбиелеу және оқыту жұмысында балалардың тілін дамыту, сөздік қорларын дамыту, ауызша сөйлеуге үйрете отырып, үйренген сөздерін күнделікті өмірде еркін қолдану, әрі оны күнделікті іс - әрекет кезіндегі тілдік қарым-қатынаста қолдана білуге жаттықтыру ісіне ерекше мән берілген.

Мектеп жасына дейінгі балаларға арналған мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу жоспарында «Басқа тілдерде оқытатын топтарда мемлекеттік тілді меңгерту мақсатында күні бойы педагогке бағдарлама айқындалған сөздік минимумды үйрету, түрлі балалар әрекетінде тәрбиеленушілердің ауызекі байланыстырып сөйлеуін дамыту, сондай-ақ қазақ халқының мәдениетімен, салтымен және дәстүрімен таныстыру, белсенді сөздікті байыту, сөздік нормаларды, мәдениетті қарым-қатынасты игерту ұсынылады» делінген [2]. Осыған сәйкес қазақ тілінің әр жас кезеңінде қазақ тілін меңгертуді күн сайын тәрбиеші жүзеге асырады.

Арнайы қазақ тілі педагогі өткізген тақырыптар апта бойы күн сайын тәрбиешілер тарапынан бекітіліп отырады. Себебі, өзге тілді балалар тәрбиеленетін балабақшаларда қазақ тілі педагогінің ұйымдастырылған қызметте беретін білімі аздық етеді. Мектеп жасына дейінгі балаларға арналған мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу жоспарындағы соңғы өзгертулер өте қуантарлық жағдай. Бұл мемлекеттік тілді ерте жастан меңгертуге үлкен мүмкіндік туғызып отыр.

«Өмірге қажетті ауызекі сөйлеу дағдыларына жаттықпайынша, қай тілде болса да, еркін, жүйелі сөйлеу мүмкін емес»-деп Ыбырай Алтынсариннің өзі айтып кеткен. Ол дегеніміз бала көзбен көріп, қолмен ұстап, соны өзі жасап көріп, күнделікті қайталанып отырмаса, осыған дейін үйреткеніміз заяға кетеді деген сөз.

Сондықтан біздің балабақшада да педагогтер мемлекеттік тілді меңгертуде тың тәжірибелер мен жаңа түрлі дидактикалық ойындарды күнделікті ұйымдастырылған іс-әрекеттерде қолданып сараптап отырады. Солардың ішінде оң нәтиже беріп жүрген бірнеше дидактикалық ойындарымен бөліскіміз келеді.

Жалпы дидактикалық ойынның білім беру мақсаты бар ойын екенін түсіне отырып, біз материалдардың келесі түрлерін қауіпсіз біріктіре аламыз:

- ойыншықтар мен ойын жинақтары;

- нақты объектілер мен заттар;

Тәжірибе көрсеткендей, педагог топта жоқ затты әкелгенде, мектеп жасына дейінгі балалар әрқашан үлкен қызығушылық танытады. Бұл нағыз жемістер, ұлттық киімдер, тұрмыстық заттар және т.б. салынған себеттер болуы мүмкін:

- аудио және бейне материалдар;

- баспа құралдары, кітаптар;

- спорттық жабдықтар;

- арнайы оқу құралдары (фетрдан жасалған тіл дамытуға арналған ойыншықтар және т.б.)

1. «Не көрдің, не білдің?» Мақсаты: Тұрмыстық заттар мен топ бөлмесінің жиһаздары мен ойыншықтарды дұрыс қолдану ептіліктерін жетілдіру және салыстыруға үйрету. Шарты: Экскурсияда не көргендерін естеріне түсіріп айтып беру керек. Заттарды өзара салыстырып беру қажет.

2. «Кімнің құралы?» Мақсаты: Балалардың танымдық қызығушылықтарын қалыптастыру. Шарты: Әртүрлі мамандықтарға қатысты құралдарды көрсетіп, олардың қай маманға тиесілі екенін анықтау.

3. «Сиқырлы дорба» Мақсаты: Балалардың сезу арқылы тану қабілеттерін дамыту, сөздік қорларын, ойлау қабілеттерін дамыту. Шарты: Қапшықта көкеністер мен жемістер болады. Балалар қолымен ұстап, сезу арқылы қандай көкеніс немесе жеміс екенін айтады немесе сөз тіркес құрайды. Мысалы, қызыл алма, сары алмұрт, жасыл қияр т.б.

4. «Адасқан цифрлар» Мақсаты: Баланың ойлау жылдамдығын арттыру. Шарты: Тәрбиеші 2, 4, 6, 7, 3, 5 цифрлары жазылған карточкаларды тақтаға іледі, балалар қалып қойған санды қазақша айтады.

5. «Сақина салу» Мақсаты: Оқушылардың меңгерген тақырыптары бойынша алған білімдерін тексеріп, қазақ тілінің сөздік қорын қаншалықты меңгергенін анықтау. Шарты: Сөз жазылып жасырылған қағазды мұғалім әр оқушының алақанына салып шығады, қағаз кімнің алақанында қалса, сол жауап береді.

6. «Секірмек» Мақсаты: ойлау қабілеттерін дамыту, қазақша түстерді, ұлттық ою-өрнектерді есте сақтауға үйрету. Ойын шарты: бала әр қабырғасында түрлі түсте жапсырылған ою-өрнегі бар текшені лақтырады, бетіне қараған оюдың ең бірінші түсін, сосын қай ою екендігін айтады да, сол бойынша жапсырылған оюлары бар кілемше үстінде сәйкес оюды секіріп өтеді.

7. «Оюды қимылмен көрсет» Мақсаты: балалардың есте сақтау қабілеттерін дамытады, тілдерін жаттықтырады. Ойын шарты: экранда көрсетілген ою түрлерін атап, музыка ырғағымен, қимылмен көрсетеді.

8. «Киіз үй» Мақсаты: балалардың ойлау, есте сақтау қабілеттерін дамытады, тілдерін жаттықтырады. Ойын шарты: Киіз үйдің астындағы шеңбер орналған. Шеңбердің жағалауында әртүрлі суреттер жасырылады. Оның беті түрлі-түсті асықтар салынған дөңгелекпен жасырылады. Балаға әр қабырғасында түрлі-түсті асық бейнеленген текше беріледі. Бала текшені үстел үстіне лақтырады да асықтың түсін айтады сәйкес түстің астындағы суреттің қазақша атауын атайды. Бұл ойын арқылы көбіне ұзақ халқының ұлттық құндылықтарын үйретуге өте пайдалы. Балалар ерекше қызығушылықпен ойнайды.

9. «Хоккей» ойыны. Мақсаты: балаларды ептілікке тәрбиелейді, тілдерін дамытады, 10-ға дейін және кері санауға арналған. Ойын шарты: үстел үстінде сандар жазылған, қағаздан жасалған қақпалар орналастырылған. Балалар дойбыны сол қақпаларға барынша соғуға тырысады. Қай санның астына дейін жетеді, сол санды қазақша атайды.

10. «Сиқырлы микрофон» Мақсаты: балалардың есту, тыңдау, ауызекі сөйлеу дағдыларын қалыптастырады. Шарты: экран арқылы бала сұрақтың нөмірін таңдайды. Сұрақты тыңдап, қазақша жауап береді. Мысалы: «Сенің атың кім?», «Сенің тегің кім?», «Сен неше жастасың?», «Сен қай балабақшаға барасың?», «Сенің әкеңнің аты кім?», «Сенің ананның аты кім?», «Қазір қай жыл мезгілі?», «Бүгін аптаның қай күні?» - деген сияқты күнделікті ауызекі сөйлеуде қолданылатын қарапайым сұрақтарға жауап беруге дағыландырады.

Сондықтан ойын әдістемесі, атап айтқанда дидактикалық ойындарды қолдану мектепке дейінгі тәрбиенің негізге принципін анықтайды, форма бір мезгілде ынталандырушы факторға, ал ойын әрекеттерін жүзеге асыру оқу процесінің өзіне айналады. Қорытындылай келе, бұл ойындар балалардың қазақ тілін қызықты әрі тиімді түрде үйренуіне ықпал етеді. Ойын арқылы балалар тілді табиғи ортада меңгеріп, қарым-қатынас жасау дағдыларын дамытады. Ал әр тақырыпқа сай тиімді дидактикалық ойындарды таңдау-әр педагогтің тәжірибесіне және шеберлігіне байланысты. Содай-ақ, дидактикалық ойындар балаларды өз бетінше жұмыс істеуге дағдыландырады, олардың ойлау қабілеттерін, ізденпаздылығын арттырады, сөз қорын молайтуға көмектеседі, ұйымдастырылған әрекетте дидактикалық ойындарды пайдалануда оқушыларды әдептілікке, адамгершілікке, қамқорлыққа, қайырымдылыққа тәрбиелейді. Тіл жеке адамның шаруасы емес. Мемлекеттің де басты байлығы дүниесі емес. Тіл – халық қазынасы, ұлттың жаны. Тілдің мәртебесі- елдің мерейі. Оның мерейін асыратын да, құтын қашыратын да өзіміз. Осыны ұмытпауымыз керек.

Әдебиет:

1. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 15 наурыздағы №137 қаулысымен бекітілген «Мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытуды дамыту моделі
2. Мектеп жасына дейінгі балаларға арналған мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу жоспары; жаңа редакцияда - ҚР Оқу-ағарту министрінің 16.01.2025 № 7 бұйрығымен.
3. Орысша-қазақша түсіндірме сөздік: Педагогика / О 74 Жалпы редакциясын басқарған э.ғ.д., профессор Е. Арын - Павлодар: "ЭКО" ҒӨФ. 2006. - 482 б.

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ БАҒДАРЛАМАЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ

Сулейменова А.М.

(С. Шаймерденов атындағы атындағы қалалық классикалық гимназия, Петропавл қ.)

Білім беру саласы технологиялық дамудың қарқынды өзгерістеріне бейімделе отырып, жаңартылған білім беру жүйесінде жасанды интеллект (ЖИ) технологияларын қолдану өзекті мәселе болып отыр. ЖИ – ақпараттық технологиялардың жетістігіне негізделген, адамның интеллектуалдық қабілеттерін еліктейтін және күрделі тапсырмаларды орындай алатын компьютерлік жүйелер жиынтығы. Білім беруде ЖИ бағдарламаларын енгізу оқушылардың жеке ерекшеліктеріне бейімделген оқыту әдістерін жүзеге асыруға, мұғалімдердің жұмысын жеңілдетуге және оқыту сапасын арттыруға мүмкіндік береді.

Бұл баяндамада жаңартылған білім беру жүйесіндегі жасанды интеллект бағдарламаларының теориялық және әдістемелік негіздері қарастырылады. Сондай-ақ, олардың практикалық қолдану әдістері мен болашақтағы перспективалары талданады.

Қазіргі білім беру жүйесі технологиялық даму қарқынына сай жаңарып, жасанды интеллект (ЖИ) бағдарламаларын белсенді түрде енгізуде. ЖИ білім беру процесін жекелендіруге, оқушылардың үлгерімін бақылауға және мұғалімдердің жүктемесін жеңілдетуге ықпал етеді. Бұл баяндамада жаңартылған білім беру жүйесінде жасанды интеллект қолданудың теориялық және әдістемелік негіздері қарастырылады.

Жасанды интеллекттің білім беру жүйесіндегі рөлі

Жасанды интеллект – адамның ойлау қабілеттерін имитациялайтын және шешім қабылдау үдерісін автоматтандыратын технологиялық жүйе. ЖИ жүйелері бірнеше түрге бөлінеді: [«Should Robots Replace Teachers? Polity Press», 15 бет]

- Машиналық оқыту (Machine Learning, ML)
- Терең оқыту (Deep Learning, DL)
- Табиғи тілдерді өңдеу (Natural Language Processing, NLP)
- Бейне және дыбысты тану технологиялары.

Жасанды интеллекттің білім беру жүйесіне ықпалы

Жасанды интеллект келесі бағыттарда білім беру процесін жақсартып алады:

- Оқушылардың білім деңгейін автоматты түрде бағалау;
- Жеке оқу траекторияларын құру;
- Мұғалімдерге әдістемелік көмек көрсету;
- Қашықтан оқытуды тиімді ұйымдастыру.

Жасанды интеллект бағдарламаларының білім беру жүйесіндегі орны

ЖИ бағдарламалары білім беру саласында келесі бағыттар бойынша қолданылады:

- **Адаптивті оқыту жүйелері** – оқушылардың білім деңгейіне сәйкес оқу материалдарын ұсыну.
- **Автоматты бағалау жүйелері** – тапсырмаларды тексеріп, оқушының үлгерімін талдау.
- **Интерактивті оқу құралдары** – ойын элементтерін қолдану арқылы білім беру процесін қызықты ету.
- **Мұғалімдерге арналған көмекші құралдар** – сабақ жоспарларын құру, оқушылардың прогрессін бақылау.
- **ЖИ негізіндегі виртуалды репетиторлар** – оқушыларға жеке көмек көрсететін интеллектуалды жүйелер.
- **Оқу материалдарының генерациясы** – ЖИ білім беру мазмұнын автоматты түрде құрастырып, жаңарта алады.

- **Тілдік модельдер арқылы оқыту** – ЖИ тілді меңгеруді жақсарту үшін қолданылып, автоматты аударма және жазу дағдыларын дамытуға ықпал етеді.
- **Жасанды интеллект бағдарламаларын қолданудың теориялық негіздері**
- ЖИ-дің білім беру жүйесіндегі қолданылуы когнитивтік психология, конструктивизм және дербестендірілген оқыту теорияларына негізделеді:
- **Когнитивтік психология** ЖИ арқылы оқушылардың ақпаратты қабылдау, өңдеу және есте сақтау процестерін жетілдіруге мүмкіндік береді.
- **Конструктивизм** оқушылардың өз бетінше білім алуына бағытталған, ал ЖИ оларға қажетті ресурстарды ұсына алады.

Жасанды интеллект бағдарламаларын қолданудың әдістемелік негіздері ЖИ-ді тиімді пайдалану үшін оқыту әдістемелері өзгертілуі қажет:

- **Жобалық оқыту әдісі** – оқушылар нақты мәселелерді шешу арқылы білім алады.
- **Геймификация** – ойын элементтерін енгізу арқылы мотивацияны арттыру.
- **Аралас оқыту** – дәстүрлі оқыту мен онлайн платформаларды біріктіру.
- **Дифференциалды оқыту** – әр оқушының қабілеттеріне сай тапсырмалар беру.
- **Нейрожелі негізіндегі оқыту** – оқушылардың білім алу үлгілерін талдап, оларға жеке ұсыныстар беру.
- **VR және AR технологияларын интеграциялау** – ЖИ көмегімен шынайы және виртуалды орталарды біріктіріп, оқу процесін қызықты ету. – [1];
- **Жанартылған білім беру жүйесіндегі ЖИ қолдану әдістері**

Бастауыш білімде ЖИ қолдану

Бастауыш сыныптарда ЖИ технологияларын қолдану оқушылардың оқуға деген қызығушылығын арттырып, олардың базалық дағдыларын жетілдіруге көмектеседі.

- **Интерактивті оқыту платформалары** – мысалы, Khan Academy Kids және ABCmouse жас оқушыларға бейімделген оқыту бағдарламаларын ұсынады.
- **Автоматтандырылған бағалау жүйелері** – мұғалімдер оқушылардың жетістіктерін жылдам талдап, әр оқушыға жеке көзқарас қалыптастыра алады.
- **Дауыстық көмекшілер** – Siri, Google Assistant секілді ЖИ құралдары оқушылардың сұрақтарына жауап беруге және олардың тілдік дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.
- **Ойын арқылы оқыту** – ЖИ негізінде әзірленген білім беру ойындары балаларға математиканы, тілді және басқа да пәндерді қызықты формада үйретуге көмектеседі.

Бейімделген оқыту

Бейімделген оқыту (Adaptive Learning) – оқушылардың қабілеттеріне қарай білім беру контентін өзгертіп отыратын жүйе. ЖИ алгоритмдері оқушының алдыңғы жетістіктеріне сүйене отырып, келесі оқу материалын ұсынады. Мұндай жүйелерге мысал ретінде Smart Sparrow және DreamBox Learning платформаларын атауға болады. [«World Economic Forum» ,25 бет]

Автоматтандырылған бағалау жүйелері

ЖИ негізіндегі бағалау жүйелері тест нәтижелерін автоматты түрде талдап, мұғалімдерге оқушылардың жетістіктері туралы нақты деректер ұсынады. Мысалы, Edmodo және Gradescope платформалары осындай мүмкіндіктерді қамтамасыз етеді.

Интерактивті оқыту

ЖИ қолданатын виртуалды мұғалімдер мен чат-боттар оқушылардың сұрақтарына жауап беріп, оларға қосымша түсіндіру жұмыстарын жүргізеді. IBM Watson Tutor және Squirrel AI секілді бағдарламалар осы бағытта белсенді дамуда.

Ақылды ассистенттер

Google Assistant, Siri және Amazon Alexa сияқты жасанды интеллект құралдары білім беру процесін жетілдіруде маңызды рөл атқарады. Олар үй тапсырмасын орындауда көмекші бола алады.

Практикалық тапсырма – ChatGPT қолдану арқылы оқыған еретегі желісі бойынша сурет салу.

Мақсаты: ЖИ көмегімен ертегі мазмұнын түсіну қабілетін дамыту және оны оқу процесінде қолдану мүмкіндігін бағалау.

Қажетті құралдар:

- Компьютер немесе смартфон
- Интернет байланысы
- ChatGPT немесе GPT-4 негізіндегі кез келген ЖИ платформасы

Орындау қадамдары:

1. Оқушы белгілі бір тақырыпты таңдайды
2. ChatGPT-ке «Осы тақырып бойынша сурет салуды ұсынады.
3. Мәтін мазмұнына сай ЖИ ұсынған суреттер бойынша оқушының қиялы дамиды, сөздік қоры молаяды, есте сақтау қабілеті артады.

Нәтиже:

- Оқушылардың шығармашылық қабілеті артады.
- ЖИ көмегімен ақпаратты жылдам өңдеу мүмкіндігі туады.
- Мұғалімдерге уақытты үнемдеуге мүмкіндік береді.

Қорыта келе, жасанды интеллект технологиялары жаңартылған білім беру жүйесін жетілдіруге үлкен үлес қоса алады. Олар оқыту процесін тиімдірек, икемдірек және қызықты ете отырып, оқушылардың білім деңгейін арттыруға көмектеседі. Дегенмен, ЖИ-ді білім беру процесіне енгізу кезінде мұғалімдердің рөлі маңызды болып қала береді. Мұғалімдер жаңа технологияларды дұрыс қолдана білуі және оқушыларға бағыт-бағдар беруі тиіс. Сонымен қатар, бастауыш білім беруде ЖИ қолдану балалардың қызығушылығын арттырып, оқу үдерісін жеңілдетеді. Білім беру жүйесіне ЖИ-ді сәтті енгізу үшін оқыту әдістерін жетілдіру, мұғалімдерді дайындау және оқушылардың сындарлы ойлауын дамыту қажет.

Жасанды интеллект бағдарламаларын білім беру жүйесінде қолдану оқыту процесін тиімді әрі қолжетімді етеді. Дегенмен, оның әдістемелік негіздері дұрыс құрылып, мұғалімдер мен оқушыларға қолайлы жағдай жасалуы қажет. ЖИ-дің әлеуетін толық пайдалану үшін оны педагогикалық әдістермен ұштастыра отырып, оқушылардың шығармашылық және аналитикалық дағдыларын дамытуға басымдық беру маңызды. – [«Artificial Intelligence: A Modern Approach. Pearson», 19 бет]

Бұл баяндама ЖИ-дің жаңартылған білім беру жүйесіндегі рөлін кешенді түрде қарастырады және оның практикалық қолданысын нақты мысалдармен көрсетеді.

Әдебиет:

1. Russell, S., & Norvig, P. (2021). Artificial Intelligence: A Modern Approach. Pearson.
2. Luckin, R. (2018). Machine Learning and Human Intelligence: The Future of Education for the 21st Century. Routledge.
3. Selwyn, N. (2019). Should Robots Replace Teachers? Polity Press.
4. EdTech Magazine. (2024). How AI Is Transforming Education. <https://edtechmagazine.com/>
5. World Economic Forum. (2023). AI in Education: Benefits and Challenges. <https://weforum.org>

ӘОЖ 373.2

МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДАРДА ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

Таева А.С.

(«Алтын бесік» бөбекжай-бақшасы» МКҚК, Петропавл қ.)

Қазақстанның көп ұлтты қоғамында әртүрлі этникалық топ өкілдерінің арасындағы қарым-қатынасты нығайту мен мемлекеттік тілдің мәртебесін көтеру үшін қазақ тілін үйрету маңызды рөл атқаратындығы сөзсіз. Қазақ тілін үйрету мәселесі қазіргі уақытта ерекше маңызға ие болып отыр. Меніңше, қазақ тілін үйретудің басты мақсаты – балалардың тілдік

дағдыларын қалыптастыру, тілді қоғамдық өмірде еркін қолдануға мүмкіндік беру. Сондай-ақ, қазақ тілі мен қатар балалардың бойында қазақ мәдениеті мен салт-дәстүрлеріне, Отанға деген сүйіспеншілік құрметін тәрбиелеу. Бұл өз кезегінде, болашақта қоғамда татулық пен бірлік орнатуға ықпал ететіндігі анық. Жалпы балалар психологиясы бойынша, тіл үйрену ерте жастан басталуы керек өйткені, баланың миында оңай орнығып, сол тілде ойлау қабілеті қалыптасады екен. Сондықтан да тәрбиеленушілерге қазақ тілін 4-5 жастан бастап мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы қарқынды жұмыс атқаруда. Осы кезеңде ойын түрінде жүргізілетін ұйымдастыру іс-әрекеттері мен әртүрлі ойын тәсілдерін бала қазақ тілінде жақсы меңгере алады. Ең бастысы -мектепке дейінгі ұйымдарда қазақ тілін оқытудың тиімді жолдары балалардың тілдік дамуын және қазақ халқының мәдениетіне деген қызығушылығын арттыруға бағытталған болуы керек. Бұл мақсатта қолданылатын әдіс-тәсілдері туралы сөз қозғап, тиімді жолдарына тоқталып өтейік.

Интерактивті әдіс: қазіргі заман ағымына сай Интерактивті әдістер мен құралдарды қолдану өте қолайлы және тиімді. Балабақшада интерактивті әдістерді пайдалану қазіргі таңда өте маңызды, себебі олар балалардың танымдық қабілеттерін дамытуға, өзара әрекеттесу дағдыларын қалыптастыруға және оқу үдерісіне қызығушылықтарын арттыруға көмектеседі. Интерактивті әдістер баланың белсенді қатысуын қажет етеді, бұл олардың оқу процесіне тереңірек енуіне және ойлау дағдыларын дамытуға ықпалын тигізеді. Бұл интерактивті әдіс- тілдің есте сақталуын және баланың қызығушылығын арттырады.

Мультфильмдер мен бейнемазмұны әдісі: қазақ тіліндегі мультфильмдер мен оқу бейнемазмұны әдісі арқылы балаларды жаңа сөздермен таныстырып, тілдік дағдыларын қалыптастыруға болады. Ал, **Қосымша платформалар:** Мобильді қосымшалар мен онлайн платформалар арқылы қазақ тілін үйренуге қызығушылық тудыра алады. Мысалы, тіл үйренушілерге арналған ойындар. Қазақ тілін балабақшада оқытуда қолданылатын әдіс-тәсілдер өте маңызды, себебі балалардың тіл меңгеру процесі ерекше және жедел өтетін кезең екендігі баршамызға мәлім. Бұл жаста тіл үйрену ойын арқылы жүзеге асырылуы керек, сондықтан бақшада өз тәжірибемде ұтымды қолданған бірнеше әдіс-тәсілдерді ұсынғым келеді:

1.Ойын әдісі.Балалар үшін балабақшада қазақ тілін үйренудің ең тиімді әдістерінің бірі – ойын. Ойын барысында олар жаңа сөздер мен фразаларды тез меңгеріп, тілге деген қызығушылықтары артады. Мысалы, "Жануарларды таныстыру" ойынында балаларға қазақ тіліндегі жануарлар мен олардың дауыстарын көрсету арқылы жаңа сөздер үйретуге болады.

2.Қарапайым диалогтар мен әңгімелер әдісі. Балабақшада қарапайым және әңгімелесу әдісі балаларға өз ойларын, сезімдерін, және тәжірибелерін ашық түрде білдіруге көмектеседі. Бұл әдіс баланың тілін дамытуға, өзара қарым-қатынас дағдыларын жетілдіруге, және қоршаған орта туралы түсініктерін кеңейтуге ықпал етеді. Мынадай бірнеше қарапайым әңгімелесу әдістерін атап өткім келеді:

1. Сұрақтар қою – Балаларға қарапайым сұрақтар қойып, олардың жауаптарын тыңдау. Мысалы: "Сен не көрдің?" немесе "Сенің сүйікті түсің қандай?" Бұл әдіс баланың ойлау қабілетін дамытып, өз ойын айтуға ынталандырады.

2. Әңгімелесу ойындары – Балаларды әңгімелесу ойындарына тарту. Мысалы, баламен бірге кейбір кейіпкерлерді немесе жағдайларды ойлап тауып, сол туралы әңгімелесу. Бұл ойындар балалардың тілін дамытуға және қиялдарын кеңейтуге көмектеседі.

3. Жұптасып әңгімелесу – Балаларды жұптап немесе топтап, оларды бірге әңгімелесуге шақыру. Бұл балалардың әлеуметтік дағдыларын дамытып, өзара пікір алмасуды үйретеді.

4. Суреттер немесе кітаптар арқылы әңгіме құрастыру – Балаларға суреттер көрсетіп, сол суретке байланысты әңгіме құрастыруға шақыру. Мысалы, "Бұл кім?" немесе "Ол не істеп тұр?" деген сұрақтар арқылы әңгіме құруға болады.

Осы әдістер арқылы бақшада балалардың тыңдалым мен тілдік дағдыларын жақсартып, олардың коммуникациялық қабілеттерін дамытып, бір-бірімен тілдік қарым-қатынас орнатуына ықпал етеміз. Қазақ тілін үйренуді бала тек ұйымдастыру іс-әрекеті

кезінде ғана емес, күнделікті тұрмыста да қолдануы қажет. Қазақ тілінде сөйлейтін отбасылардың балалары өз тілдерін үйренуде көп қиындыққа тап болмайды. Бұл орайда қазақ тілінде еркін сөйлейтін адамдармен жиі қарым-қатынас жасаудың маңызы зор. Педагог пен ата-аналар қазақ тілінде сөйлеп, баланы сол тілде ойлауға, сөйлеуге ынталандыруы қажет. Менің ойымша тағы бір тиімді тәсілдердің бірі- қазақ тілін үйретудің дидактикалық тәсілдері. Дидактикалық құралдарды орынды қолдану - әрбір тәрбиеленушінің жеке ерекшеліктеріне сүйене отырып, оқу процесін ұйымдастыруға болады. Ең әуелі қарапайым бірақ нәтиже беретін Көрнекі құралдарға тоқталсақ: Суреттер, слайдтар, карточкалар арқылы сөздерді бейнелеп көрсету тәрбиеленушілердің қабылдауын жеңілдетеді.

1. "Пазл ертегілері бойынша әңгіме құрастыру. Мақсаты: Балаларға әртүрлі пазл суреттері беріледі (мысалы, жануарлар, табиғат, күнделікті өмірдегі жағдайлар). Олар сол суреттерге қарап, қазақ тілінде сөз тіркестерін немесе қысқаша сөйлем құрастыруы керек. Бұл ойын балалардың сөздік қорын кеңейтіп, шығармашылық қабілеттерін дамытуға көмектеседі. Қалай ойнауға болады: Балаларға бірнеше сурет көрсетіліп, әр суретке бір сөз тіркесі мен немесе қысқаша сөйлеммен түсініктеме беру сұралады. Бұл ойын балаларға жаңа сөздер үйретуге көмектеседі

2. «Қандай түс?» дидактикалық ойынының мақсаты: Балаларға түстерді таныту және оларды қазақ тілінде айту дағдыларын қалыптастыру. Қалай ойнауға болады: Балаларға түрлі түстердегі ойыншықтар немесе заттар беріледі. Ойын барысында балалар сол заттардың түсін атап, қазақ тілінде жауап береді. Мысалы, "Бұл не? Қандай түс?".

3. "Дыбыстық ойын" дидактикалық ойынының мақсаты: Балаларға қазақ тіліндегі дыбыстарды таныстыру және оларды дұрыс айтуға дағдыландыру. Қалай ойнауға болады: Балаларға әртүрлі дыбыстар беріледі (мысалы, табиғаттан, жануарлардан немесе адамның дыбыстары). Олар сол дыбыстарды дұрыс айтады және қазақ тіліндегі сөздермен байланыстырады. Мысалы, "құстың дауысы", "иттің үргені" деген сияқты дыбыстар арқылы жаттығулар жүргізіледі. Осы дидактикалық ойындар балалардың қазақ тілін жақсы меңгеруіне және олардың тілдік дағдыларын дамытуға көмектеседі. Сонымен қатар, бұл ойындар баланың қызығушылығын арттырып, өзіне сенімді болуына септігін тигізеді. Осы ойындар қазақ тілін үйренуді қызықты әрі тиімді етеді, сонымен қатар оқушылардың тілдік дағдыларын жетілдіруге үлкен көмек болады. Қазақ тілін оқытуда ойындар қолдану өте тиімді әдіс болып табылады. Бұл әдіс тіл үйренушілердің қызығушылығын арттырып, білімдерін көңілді әрі жеңіл түрде жетілдіруге мүмкіндік береді.

Сурет 1. Балабақшадағы қазақ тілі бойынша әрекеттер

Мемлекеттік тілді үйренуде әлеуметтік орта да маңызды рөл атқарады. Балалардың ауызекі сөйлеуді байланыстырып сөйлейтін балалармен бірге уақыт өткізуі арқылы тілдік

дағдыларын дамытуға болады. Балаларға бақшаларда қазақ тілінде қосымша үйірмелер ұйымдастыру, оларды қазақ тілінде қойылымдарға қатыстыру, әлеуметтік-эмоционалды тұрғыдан тәрбиеленушілердің тілдік қарым-қатынасын дамытуға көмектеседі. Осы тұрғыда педагог пен ата-ананың да рөлі мемлекетті тілді үйретуде және өмірде қолануға ықпалы орасан зор. Қазақ тілін үйренуге қызығушылықты арттыру үшін балаларға мотивация беретін де ата-ана болса, ал әрбір жетістікке жеткен балаға мадақтау, сыйлықтар беру немесе баланы арнайы іс-шараларға қатыстыру баланың ынтасын күшейту педагогтың басты міндеті болмақ.

Қорытындылай келе мемлекеттік тілді үйрету – жан жақты және жүйелі жұмыс жүргізуді талап ететін процесс. Тіл үйретудің әртүрлі тәсілдері мен әдістері тиімді болар кезде, қазақ тілін меңгеру балалар үшін оңай әрі қызықты болады. Педагогтер, ата-аналар бірігіп балаларды қазақ тіліне қызықтырып, оны жақсы меңгеруге көмектессе, болашақта еліміздің көп ұлтты мәдениетінің дамуына өз үлестерін қосатындығы сөзсіз демекпін!

Әдебиет:

1. Бүлдіршіндермен қызықты ойындар, әдістемелік құрал, Көкшетау, 2011 жыл;
2. Балалардың мектепалды даярлығы бойынша мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің біліктілігін арттыру курсының білім беру бағдарламасы, Нұр-Сұлтан қ., 2019 жыл;
3. <http://adilet.zan.kz/>
4. Формирование связной речи для детей 4-5 лет, Л.Н. Сластья, Волгоград, 2012
5. Әдістемелік нұсқаулық, «Туғаннан мектепке дейінгі», Мәскеу қ., 2021 ж.
6. Балаларға тарту, Қазақстан Республикасы мәдениет және спорт министрлігі Тілдерді дамыту және қоғамдық – саяси жұмыс комитеті, Алматы, 2017 жыл.

УДК 691.33

РАЗВИТИЕ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ: ЭМОЦИОНАЛЬНЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Такирова С.К., Мажитова А.З.,
(ГККП «Ясли-сад «Балдәурен», г. Петропавловск)

Введение

Дошкольное образование играет ключевую роль в формировании личности ребёнка, его когнитивных, эмоциональных и социальных навыков. В условиях стремительных изменений в сфере образования важно учитывать современные тенденции и внедрять эффективные педагогические технологии.

Основные тенденции в дошкольном образовании

1. **Индивидуализация обучения.** Развитие уникальных способностей каждого ребёнка требует дифференцированного подхода в образовательном процессе.
2. **Интеграция цифровых технологий.** Использование интерактивных приложений, электронных образовательных платформ и игровых технологий способствует повышению мотивации и качества усвоения материала.
3. **Развитие эмоционального интеллекта.** В современных программах всё большее внимание уделяется обучению детей управлению эмоциями, развитию эмпатии и навыков общения.

Развитие эмоционального интеллекта у дошкольников играет важную роль в их адаптации к социуму, формировании коммуникативных навыков и способности справляться с эмоциональными переживаниями. Исследования показывают, что высокий уровень эмоционального интеллекта способствует успешной социализации и лучшему усвоению учебного материала. В дошкольном возрасте основное внимание уделяется следующим аспектам эмоционального интеллекта:

1. Осознание и выражение собственных эмоций.

2. Управление эмоциональными состояниями.
3. Развитие эмпатии и способность понимать чувства окружающих.
4. Навыки социального взаимодействия.

Для эффективного развития эмоционального интеллекта используются различные методики и игровые упражнения. Например, "Коробка эмоций", где дети учатся ассоциировать предметы с эмоциями, а также "Эмоциональный фотоальбом", позволяющий ребёнку анализировать свои переживания через фотографии. Практика показывает, что такие занятия развивают у детей осознанность своих чувств, повышают способность к саморегуляции и укрепляют навыки общения.

Также важно вовлекать родителей в процесс развития эмоционального интеллекта. И

Совместные беседы, чтение сказок с обсуждением эмоций героев, семейные ролевые игры помогают детям лучше понимать и выражать свои чувства. Педагогам рекомендуется использовать методики, основанные на эмоционально-ценностном взаимодействии с детьми, такие как:

-Развитие эмоционального словаря (обучение детей называнию эмоций и их оттенков).

-Игры на развитие эмпатии (например, "Что чувствует герой?" – анализ эмоций персонажей в сказках и рассказах).

-Моделирование различных социальных ситуаций и поиск конструктивных способов выражения эмоций.

Таким образом, развитие эмоционального интеллекта в дошкольном возрасте является важным фактором успешной социализации ребёнка и его подготовки к дальнейшему обучению.

Экологическое воспитание. Воспитание ответственного отношения к окружающей среде с раннего возраста способствует формированию экологически сознательной личности.

Игровые технологии. Игровая деятельность остаётся основным способом обучения, но современные игры всё больше ориентированы на развитие логического мышления и навыков командной работы.

Рисунок 1. Тренинг на развитие эмоционального интеллекта

Перспективы развития дошкольного образования

- Развитие адаптивных образовательных программ, учитывающих индивидуальные особенности ребёнка.

- Повышение квалификации педагогов в области цифровых технологий и инклюзивного образования.
- Активное внедрение STEAM-образования (наука, технологии, инженерия, искусство и математика) в дошкольные учреждения.
- Усиление междисциплинарного подхода и сотрудничества между педагогами, родителями и специалистами смежных областей.
- Внедрение систематических программ по развитию эмоционального интеллекта, включающих тренинги для воспитателей и специальные упражнения для детей.

Заключение Дошкольное образование претерпевает значительные изменения, направленные на создание комфортной образовательной среды, соответствующей современным вызовам. Инновационные методики, цифровые технологии и ориентация на индивидуальные потребности ребёнка обеспечат высокий уровень подготовки к дальнейшему обучению. Важным направлением становится развитие эмоционального интеллекта, что способствует гармоничному развитию личности и успешной социализации детей.

Литература:

1. Годфруа Ж. Что такое психология. В 2-х томах. – М.: Мир, 1992.
2. Выготский Л.С. Психология развития ребёнка. – М.: Эксмо, 2004.
3. Гарднер Г. Структура разума. Теория множественного интеллекта. – М.: Каро, 2007.
4. Панфёров В.Н. Развитие эмоционального интеллекта у детей. – СПб.: Питер, 2015.
5. Смирнова Е.О. Дошкольная педагогика: современные подходы. – М.: Академия, 2019.

УДК 373.31

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ РЕФЛЕКСИЯ В ПРАКТИКЕ УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Тимошина О.С.

(КГУ «Первая гимназия», г. Петропавловск)

«Практика становится источником профессионального роста учителя лишь в той мере, в какой она является объектом структурированного анализа: неотрефлексированная практика бесполезна и со временем ведет не к развитию, а к профессиональной стагнации (застой) учителя»

М. Уоллес

Современные образовательные стандарты требуют от педагогов постоянного профессионального развития и повышения качества обучения. Рефлексия является важнейшим инструментом для достижения этих целей, так как помогает педагогам адаптироваться к изменениям в образовательной системе, внедрять новые методики и повышать свою компетентность. В условиях современного образования, когда акцент делается на развитие критического мышления и аналитических способностей учащихся, педагогическая рефлексия приобретает особое значение. Учитель начальных классов не только передаёт знания, но и закладывает основы учебной самостоятельности, а также формирует мотивацию к обучению. Внедрение рефлексивных практик способствует совершенствованию учебного процесса и повышению эффективности взаимодействия с учащимися.

Понятие рефлексия возникло в философии и означало процесс размышления индивида о происходящем в его собственном сознании. Рефлексия включает в себя построение умозаключений, обобщений, аналогий, сопоставлений и оценок; переживание, припоминание; решение проблем. Она охватывает также обращение к убеждениям в целях

интерпретации, анализа, осуществления действий, обсуждения или оценки. В современной педагогике под рефлексией понимают самоанализ деятельности и её результатов [1].

Постоянное осмысление собственных теоретических основ с точки зрения повседневной профессиональной практики позволяет учителям быть компетентными в своих областях знаний. Рефлексивная деятельность учителя развивает его способность видеть проблемы собственной профессиональной деятельности, пересматривать их за счет своих внутренних ресурсов, самостоятельно делать выбор, брать на себя ответственность за собственные решения. Развитие рефлексивной способности помогает современному педагогу найти личностный стиль профессиональной деятельности, чтобы он мог получить достаточную профессиональную и личностную самооценку, прогнозировать и анализировать результаты своей деятельности, повышать уровень самоорганизации [2].

Почему же сейчас, когда так много говорится и пишется о рефлексии, снова встает эта проблема?

1. В основном педагоги, работающие в школе, обучались в ВУЗах с преобладающей традиционной «знаниевой педагогикой», поэтому существует проблема недостаточности профессиональной рефлексии учителя.

2. Перед педагогом стоит задача освоения инновационной деятельности: разработка новых методов структурирования и управления образовательным процессом. Это обстоятельство определяет возникновение противоречия между имеющимися стереотипами в профессиональной деятельности и выбором средств и способов освоения инновационной деятельности.

С целью выявления уровня развития профессиональных рефлексивных умений у учителей нами был проведен опрос.

92% из числа опрошенных дали положительный ответ на вопрос «Знаете ли вы, что такое педагогическая рефлексия?»

82% - регулярно используют рефлексю в своей практике.

Однако, только 17,5 % респондентов правильно выбрали определение педагогической рефлексии.

На вопрос «Как часто вы проводите рефлексю собственной практики?» только 43,7 % ответили утвердительно. И только 39 % не испытывают затруднения.

Диагностика по методике А.В. Карпова показала, что у 19% выявлен низкий уровень рефлексивности, у 51% средний уровень рефлексивности и у 30% рефлексивность развита на высоком уровне. При этом зависимости уровня рефлексивности от стажа не выявлено.

Как видим из результатов опроса, тема актуальна.

Какие функции выполняет рефлексивность в профессиональной деятельности учителя:

- ✓ обеспечение профессионального самоопределения и профессиональной адаптации будущего учителя в ходе овладения им педагогической деятельностью;
- ✓ развитие осознанного отношения к совершаемой деятельности;
- ✓ осуществление системной целостной регуляции педагогической деятельности;
- ✓ повышение продуктивности педагогической деятельности;
- ✓ повышение уровня профессионализма, педагогического мастерства, профессиональной компетентности и способности к постоянному личностному и профессиональному совершенствованию и личностному росту на основе психологических механизмов самооценки, самоанализа и саморегуляции;
- ✓ **предохранение педагога от профессиональной деформации**, и таких негативных явлений как «педагогические кризисы», «педагогическое истощение» [3].

Анализируя психолого-педагогическую литературу по данной теме, мы разделили профессиональную рефлексю на 2 взаимосвязанных направления: рефлексия преподавания и рефлексия личностного роста в рамках научной деятельности.

Остановимся на рефлексии преподавания.

Какие инструменты мы можем использовать?

1. Яркий пример рефлексии преподавания – Lesson Study. Данная стратегия позволяет наблюдать за любым учителем в действии, как новичком, так и экспертом. Поскольку целью наблюдения и размышления является улучшение преподавания и обучения.

Составляющие Lesson Study: Совместное планирование, рефлексивные диалоги, наблюдение – могут быть использованы и как самостоятельные инструменты.

Совместное планирование

Совместное планирование может принимать различные формы:

- Планирование урока вместе с другим коллегой от начала до конца.
- Использование урока, подготовленного коллегой, и его адаптация к вашему стилю и классу.
- Планирование урока и просьба к другому коллеге просмотреть его.

Процесс совместного планирования должен поощрять обсуждение и сотрудничество. Вы должны опираться на поддержку коллег, чтобы помочь развивать практику и делиться идеями.

Рефлексивные диалоги

Диалог можно использовать как способ изучения опыта, планирования будущих действий и предоставления участникам возможности извлекать выгоду из чужого понимания их личных проблем.

Наблюдения

Эти наблюдения должны иметь очень конкретную направленность, быть измеренным, отраженным и пересмотренным, чтобы убедиться, что ваши ученики добились прогресса.

Как это происходит?

После того, как вы определили конкретную цель или целевую область, коллега будет наблюдать за тем, как вы проводите урок, и даст отзыв о сильных сторонах вашей практики или о некоторых возможных идеях для развития. Эти наблюдения также можно проводить в течение блока уроков, чтобы показать прогресс.

Участвуя в таком рефлексивном процессе, вы создадите атмосферу партнерской работы, задавая вопросы и адаптируя как свою собственную практику, так и практику ваших учеников и других коллег. Затем процесс обучения становится активным, поскольку вы лучше понимаете, чего вы хотите, чтобы ваши ученики достигли, обеспечивая результаты, которыми можно поделиться со всем учебным заведением.

2. Во-вторых, видеозапись собственного класса для самооценки и самоанализа. Это, пожалуй, наиболее полезно для рефлексивных практиков. Это очень важно, так как часто бывает трудно уловить реакцию всех учащихся в любое время. Хорошо расположенное записывающее устройство должно быть ненавязчивым и обеспечивать обзор всего класса и всех участников.

3. Другой вариант - рефлексивный журнал/дневник.

Что это?

Рефлексивный журнал/дневник представляет собой набор заметок, наблюдений, мыслей и других соответствующих материалов, созданных за определенный период времени и записанных вместе.

Как это происходит?

После каждого урока вы записываете свои мысли и чувства по поводу урока. Не просто констатируем факты: что получилось, а что нет, проводим анализ успехов и неудач.

4. Аналитическая работа.

SWOT-анализ, где анализируем сильные и слабые стороны, возможные риски и угрозы.

Анализ контрольных работ. Мы не просто подводим итоги СОР и СОЧ, а на основе количественных показателей анализируем сложившуюся ситуацию: какой прогресс показали ученики, какие причины, что надо изменить в качестве преподавания, а может условия проведения контрольных работ? Анализировать можно СОР и СОЧ по сходным целям.

В зависимости от того, когда имеет место рефлексивный анализ *до совершения деятельности, одновременно с ней или после ее завершения*, можно выделить соответственно такие виды рефлексии:

- *упреждающая (рефлексия-до-действия);*
- *синхронная (рефлексия-в-действии);*
- *ретроспективная (рефлексия-после-действия).*

Все виды рефлексии присутствуют в деятельности учителя, но с опытом его работы меняется их значимость.

Так для начинающего учителя более характерны рефлексия-до-действия и рефлексия-после-действия, поскольку рефлексивный контроль своих планирующих действий и итоговая рефлексия произведенных действий помогают ему обеспечить эффективность деятельности в целом.

Владение рефлексией-в-действии, более характерное для опытного учителя, уже освоившего другие виды рефлексивного анализа, отражает его способность быть включенным во все происходящее на уроке и является знаком его профессионального мастерства.

Какова последовательность действий, которая может быть использована в качестве основы для критического размышления над собственным преподаванием и над учением учеников?

1. Ознакомьтесь с доказательствами, полученными Вами в результате наблюдения процесса обучения учеников.

2. Продумайте цели обучения, структурирующие систему заданий.

3. Проанализируйте взаимосвязь между целями обучения, с одной стороны, и способами работы учащихся и их достижениями, с другой.

4. Сопоставьте различные уровни навыков и степени понимания, продемонстрированные отдельными учащимися.

5. Синтезируйте, сопоставляйте полученную из источников информацию и результаты Ваших наблюдений для размышления над результатами деятельности в целом, в масштабе всего класса.

6. Оцените, делая промежуточные выводы об относительных успехах или неудаче, касающихся результатов обучения детей.

7. Используйте выводы и понимание, полученные Вами в результате данного критического оценивания, при планировании последующего задания или проекта.

8. Обоснуйте использование критического мышления для пополнения аргументов, формирования заключений и выводов, необходимых для преподавания и учения в общественных науках.

Образовательный процесс настолько динамичен и изменчив, что нельзя однажды и навсегда освоить все секреты педагогического труда. То, что безотказно действует сегодня, уже завтра оказывается недостаточным или даже непригодным. Профессиональное саморазвитие учителя – сложный и противоречивый процесс самообразования, самосовершенствования личностных и профессиональных качеств, знаний и умений, что требует от учителя способности (умения) хорошо изучить себя, оценить свои возможности, организовать объективный самоконтроль своей деятельности и ее результатов.

Литература:

1. Алексеев Н. Г. Проектирование и рефлексивное мышление /Н. Г. Алексеев // Развитие личности. – 2017. – №2. – С. 92-115.
2. Амвросова О. А. Рефлексия в общении как условие социализации дошкольников с общим недоразвитием речи / О.А. Амвросова, О. Л. Леханова // Вестник Череповецкого государственного университета. – 2018. – №1 (33). –С. 94-99.
3. Кашлев С.С. Современные технологии педагогического процесса: Пособие для педагогов. – Мн.: Университетское, 2000. – 95с
4. ДжалаловаА., Зорина Н. Рефлексия в работе учителя. [Электронный ресурс] – режим доступа: https://www.narva.ut.ee/sites/default/files/nc/02.a.dzalalova_n._zorina_rus.pdf

5. Татаурова К.М. Рефлексивные умения как фактор развития профессиональной компетентности учителя. Научная работа. [Электронный ресурс] – режим доступа: <http://www.scienceforum.ru/2013/228/3341>

ӘОЖ 691.33

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ СӨЙЛЕУ ТІЛІН ГЕЙМИФИКАЦИЯ ЭЛЕМЕНТТЕРІН ПАЙДАЛАНА ОТЫРЫП ДАМУ

Тойлыбаева А.Ж., Капенова А.А.

(Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ.)

Қазіргі педагогикалық тәжірибе түрлі білім беру технологияларын белсенді қолдануда, олардың ішінде геймификацияның рөлі ерекше. Әсіресе, бұл мектепке дейінгі жастағы балалар үшін өзекті, себебі дәл осы кезеңде олардың жетекші іс әрекеті – ойын. Ойын барысында балалардың интеллектісі қалыптасады, психикасы дамиды, коммуникативтік дағдылары мен қабілеттерінің негізі қаланады. Ақпараттық технологиялардың дамуымен мектепке дейінгі білім беру жүйесі өзгеріске ұшырап, коммуникативтік дағдылар, соның ішінде балалардың сөйлеу тілін жетілдіру басты назарға алынды.

Мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу тілін дамытуда ойынның маңызы ерекше, себебі ойын баланың танымдық және коммуникативтік дағдыларын қалыптастырады. Ал, геймификация элементтерін қолдану балалардың тілдік белсенділігін арттырып, оларды жаңа сөздерді қолдануға және сөйлеу тілін байытуға ынталандырады. Educational Games Association, 2020 жылғы зерттеулер көрсеткендей, геймификация элементтерін қолданған балалардың 75%-ы сөйлеу тілінің дамуына байланысты өздерінің сөздік қорын 30%-ға арттырған. Ойын балалардың оқу процесіне қызығушылығын арттырады, өйткені ойындар мен ойын элементтері балаларға оқу материалын тартымды әрі көңілді етеді. Сондай-ақ геймификация балалардың оқу материалдарын оңай есте сақтауына ықпал етіп, тілдік дағдыларын ұзақ мерзімді перспективада бекітеді [1].

Қазіргі мектеп жасына дейінгі балалардың әрбір үшінші бала смартфон, мобильді қосымшалармен жетік жұмыс жасай алады. Өкінішке орай, бұл қабілеттері балалардың сөйлеу тілінің дамуына өзіндік кедергілерін жасауда. Осы бір тұста мобильді қосымшаларды, керісінше балалардың сөйлеу тілін дамытатын құрал ретінде пайдаланғым келеді. Осы тұста бірнеше шет елдік және отандық ғалымдардың зерттеу жұмыстарына әдеби шолу жасап, жинаған деректерді талдау жүргізілді.

Алдымен, геймификация дегеніміз не?

Геймификация – балаларды білім беру қызметіне ойын элементтерін енгізу арқылы тарту тәсілі. Мектепке дейінгі жастағы балалар үшін геймификацияның негізгі мақсаты – оқуға деген мотивацияны арттыру және оқу материалын қызығушылықпен қабылдауды қамтамасыз ету. Мектепке дейінгі жастағы баланы білім беру қызметіне тарту үшін ойын әдістерін қолдану керек, өйткені бұл жастағы балалардың барлық іс-әрекеті ойын түрінде жүзеге асады. Баланың әрекеттері жетекші іс-әрекетке жақын болған сайын, оқу үдерісі соғұрлым тиімдірек болады.

Кез келген геймификация элементтері бәсекелестік қабілетті дамытуды қамтиды, бұл балаларды оқуға, дамуға ынталандырады, дәл осы элемент ойын арқылы оқытудың негізі болып табылады.

«Геймификация» термині алғаш рет 2002 жылы американдық программист және өнертапқыш Н. Пеллингтің (Nick Pelling) еңбектерінде қолданылды. Қазақ педагогикасында бұл ұғым салыстырмалы түрде жаңа болып табылады, 2010 жылға қарай танымалдыққа ие болды. Ал бүгінгі таңда адамның әртүрлі қызмет салаларында белсенді түрде қолданылуда[2].

К. Вербахтың, Пенсильвания университетінің құқық профессоры, анықтамасы бойынша, геймификация компьютерлік ойындарға тән әдістерді ойын емес процестерде қолдануды білдіреді. Геймификация дәстүрлі тапсырмаларды қызықты, ал күрделі тапсырмаларды — жеңіл етеді. Геймификация бойынша бірнеше анықтама бар, олар бір-бірімен конфликт жасамай, керісінше, бір-бірін толықтырады. Осы анықтамаларды жинақтайтын болсақ, геймификация негізінен компьютерлік ойындарға тән әдістерді ойын емес жағдайларда қолдану болып табылады. Бұл әдістер әртүрлі салаларда, ал білім беруде негізінен оқу-тәрбие процесінде видеоойындар мен веб-қосымшаларды пайдалануда қолданылады [3].

Мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу тілін дамытуда геймификацияның келесі элементтерін қолдануға болады:

Ұпайлар жүйесі:

Балалар дұрыс жауап бергенде, жаңа сөздерді қолданғанда немесе сөйлеу тапсырмаларын орындағанда ұпайлар жинайды. Бұл олардың жетістіктерін көрнекі түрде бақылауға мүмкіндік береді.

Жетістіктер мен медальдар (бейджер):

Балалар белгілі бір сөйлеу дағдыларын меңгергенде немесе тапсырмаларды сәтті аяқтағанда виртуалды немесе нақты марапаттар беріледі (мысалы, «Сөз шебері», «Ертегі айтушы» бейджері).

Лидербордтар: Балалар арасында ынталандыру мақсатында достық бәсекелестік ұйымдастырылады. Топтық немесе жеке жетістіктер арнайы тақтада көрсетіліп, олардың прогресін бақылауға мүмкіндік береді.

Деңгейлер (уровни):

Балалар сөйлеу дағдыларын дамыта отырып, жаңа деңгейлерге өтеді. Әрбір жаңа деңгейде қызықты тапсырмалар, ойындар және диалогтар ұсынылады, бұл олардың қызығушылығын арттырады.

Тапсырмалар мен миссиялар:

Балаларға қызықты тапсырмалар беріледі, мысалы, ертегі құрастыру, рөлдік ойындар ойнау немесе берілген суреттер бойынша әңгіме құрастыру. Бұл олардың сөйлеу қабілеттерін жетілдіруге көмектеседі.

Кері байланыс:

Балалар айтқан сөйлемдерінің дұрыс немесе бұрыс екенін бірден білуі үшін педагогтар немесе арнайы мультимедиялық бағдарламалар арқылы кері байланыс беріледі. Бұл оларға қателерін түзетуге және сөздік қорын байытуға мүмкіндік береді.

Марапаттау жүйесі:

Балалар белсенді қатысқаны және сөйлеу тапсырмаларын орындағаны үшін жұлдызшалар, стикерлер, сыйлықтар немесе ерекше мүмкіндіктер алады. Бұл олардың ынтасын арттырып, сөйлеуге деген қызығушылығын күшейтеді.

Осылайша, геймификация элементтері мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу тілін дамытуда тиімді құрал бола алады. Олар баланың оқу үдерісіне қызығушылығын арттырып, белсенділік танытуына және өз бетінше сөйлесуге ұмтылуына ықпал етеді.

Мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамытуда сөйлеу мәдениетіне ерекше мән беру қажет екені белгілі. Осы орайда ғалым-педагог А. Қапенова тіл мәдениетінің теориялық негізінде ұсынған сөйлеу мәдениетінің белгілерін көрсеткен, олар:

– Тілдің тазалығы – сөйлеуші тілінде әдеби сөздерге жатпайтын, сөзді лайлап, шұбарлайтын, мәні жоқ сөздер мен жаргондардың болмауы.

– Тілдің нақтылығы – айтылатын құбылыс немесе жағдайдың шынайы екенін сөз арқылы нақты бейнелеу. Сөз қоры мол, тілі жан-жақты дамыған адам әр уақытта қажетті сөздерді қиналмай тауып, тілінде жеңіл қолдана алады.

– Тіл логикасы – сөйлеушінің тілі мен ойының бірлігі. Тілдің логикалық құрылымына синтаксис белгілері, яғни қажетті жерде кідіріс жасап, акцентсіз сөйлеу.

– Тілдің түсініктілігі – сөйлеуші тілінде қолданылған термин сөздердің тыңдаушы

үшін түсінікті болуы.

– Тіл мәнері – сөйлеушінің сөзді мәнеріне келтіре, көңіл күйге сәйкес эмоционалды сөйлей білуі.

Бұл көрсетілген сөйлеу мәдениеті дұрыс қалыптасқан жағдайда ғана балалардың байланыстырып сөйлеуін қалыптастырып, грамматикалық дұрыс, таза, анық сөйлеуге үйренетіндігін көреміз [4].

Геймификация және мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу тілі тығыз байланысты. Геймификация элементтері балаларды оқыту үдерісіне белсенді тарту арқылы олардың тілдік дамуын тиімді қолдайды. Мектепке дейінгі кезең – баланың сөйлеу дағдыларының қарқынды қалыптасу кезеңі, сондықтан ойындар арқылы жүзеге асатын оқыту әдістері сөйлеу тілін байытуда маңызды рөл атқарады.

Ойын барысында балалар жаңа сөздерді игеріп, оларды дұрыс қолдануға үйренеді. Сюжеттік рөлдік ойындарда немесе дидактикалық тапсырмаларда балалар бір-бірімен қарым-қатынасқа түсіп, сөйлеу тілдерін белсенді қолданады. Бұл өз кезегінде, олардың сөздік қорын кеңейтуге, сөйлем құрастыру дағдыларын жетілдіруге және тілдік қарым-қатынасқа бейімделуіне ықпал етеді.

Сонымен қатар, геймификация балаларға оқу материалын көңілді әрі қызықты етіп жеткізеді, бұл олардың белсенді түрде тілдік қарым-қатынасқа түсіп, жаңа сөздер мен құрылымдарды оңай меңгеруіне мүмкіндік береді. Әсіресе, виртуалды ойындар мен интерактивті қосымшалар арқылы балалар сөйлеу дағдыларын шығармашылықпен дамытады, себебі олар ойын барысында белсенді түрде қолдана алады.

Жалпы, геймификацияның қолданылуы балалардың сөйлеу тілінің дамуына оң әсер етіп, олардың қарым-қатынас жасау қабілеттерін арттырады және тілдік дағдыларын нығайтады [5].

Сондай-ақ, қосымша, педагог алдыға қойылған міндеттерді сәтті орындау үшін қазіргі заманғы мектепке дейінгі жастағы балалардың негізгі психологиялық ерекшеліктерін білуі қажет. Бұл жастағы балалар қарым-қатынаста белсенді және эмоционалды. Оларға ақпараттарды қызығушылықпен, қабылдаудың өткірлігі мен жаңашылдығы тән. Ең алдымен олар көзбен көрінетін және тікелей эмоционалдық әсер тудыратын ақпараттарды қабылдайды. Сондықтан оқыту барысында ашық түсті ойыншықтар, суреттер, цифрлық ресурстар және ерекше жағдайларды қолдану қажет. Бұл жастағы балалар өте импульсивті (кез келген себеппен бірден әрекет етуге бейім). Олардың сыртқы белсенді әрекетке деген қажеттілігі жоғары. Олардың мінез-құлқы тұрақтылығымен ерекшеленбейді және көбінесе еріксіз сипатқа ие. Барлық жаңа және күтпеген нәрсе олардың назарын аударады. Балалардың психологиялық сергітуі мен қызығушылығын қолдау үшін қызықты сюжеттер мен ойын жағдайларын, соның ішінде цифрлық ресурстар мен технологияларды (оларды қолдану талаптарына сәйкес, балалардың жас ерекшеліктерін ескере отырып) пайдалану қажет.

Сонымен қатар мектепке дейінгі балалардың назар аударуын «қызықты емес нәрселерге» де үйрету өте маңызды. Егер мұны жасамаса, олар тек сыртқы жағынан тартымды нәрсеге ғана назар аударуға дағдыланады және ерік-жігерлік қасиеттері дамымайды. Кейін олар табандылық танытып, өз алдына мақсат қоя алмайды және нәтижеге қол жеткізе алмайды. Тыңдалым кезінде балаларды ерікті назар аударуды жаттықтыруға, назарды шоғырландыру үшін ерік-жігерлік күш салуға бағытталған тұрақты жаттығулар жасайтын жағдайға қою маңызды [6].

Мектепке дейінгі балалардың тіл дамыту мәселесімен айналысатын зерттеуші А. Бақраденова өз еңбегінде қазақ тілін үйретудің алғашқы кезеңінде сөздік қорын дамытуға және дыбыстарды дұрыс айтуға ерекше назар аудару қажет екенін дәлелдейді. Ол балаларды қарапайым әрі жеңіл сөйлемдер құрауға үйрету олардың байланыстырып сөйлеу дағдыларын қалыптастырудың негізі екенін атап көрсетеді. Бақраденованың "Мектеп жасына дейінгі балалардың қазақша сөйлеу тілін дамыту" атты ғылыми-зерттеу жұмысында қазақ тілін ана тілі ретінде де, екінші тіл ретінде де үйрету әдістемесіне баса назар аударылып, тіл дамытуда

дидактикалық-әдістемелік ұстанымдар қолданылған. Зерттеудің нәтижесі бойынша, бала тілін дамытуда ойынның ерекше рөлі бар, ал ойын мазмұны жаңа сөздерді үйретуге, оларды белсенді қолдануға мүмкіндік беруі тиіс [7].

Зерттеуші қазақ тіліне тән дыбыстарды дұрыс айтуды үйретудің әдістерін зерттеп, төменгі топтан бастап тіл жаттықтыру жаттығуларын ұсынады. Бұл жаттығуларды тек ұйымдастырылған іс-әрекеттерде ғана емес, одан тыс кезеңдерде де қолдану қажеттігін ерекше атап өткен. Сонымен қатар, зерттеуші К. Меңдаяхова байланыстырып сөйлеуге үйрету арқылы баланың сөздік қорының дамуын, сөзді дұрыс айту дағдыларын жетілдіру әдістерін талдайды. Ол қазақ тілін үйретуде рөлдік ойындардың тиімділігін, диалогтік және монологтік сөйлеу дағдыларын қалыптастыру әдістерін қарастырады. Меңдаяхова баланың тілдік қабілеттерін дамытуда қолданылатын көрнекілік құралдарының маңызды екенін де айқындаған.

Ғалымдардың зерттеулері бойынша, тіл дамытуда дыбыстарды дұрыс айту, сөздің фонетикалық және фонологиялық құрылымына назар аудару маңызды. Байланыстырып сөйлеуді қалыптастыру барысында дыбыстарды дұрыс айтуға көңіл бөлінбесе, бала өз ойын толық жеткізе алмай, сөйлеуден қашқақтауы мүмкін. Сол себепті әр дыбысты дұрыс айту, тілдің интонациясы мен мәнерлілігін сақтау маңызды екенін атап өткен.

Сондай-ақ, тіл дамытудың сапасы тәрбиешінің сөйлеу тіліне байланысты болатынын көрсетіп, тәрбиеші балаларға үлгі болуы керек екенін атап көрсеткен. Тәрбиеші балаларға әдеби тіл нормаларын үйретіп, оларды дұрыс сөйлеуге бағыттауы тиіс. Метербаева балалардың қоршаған орта туралы түсінігін дамыту арқылы олардың байланыстырып сөйлеу дағдыларын жетілдіруге болатынын дәлелдеген. Зерттеушінің айтуынша, баланың тілдік дамуы оның ойлау қабілетімен, зейінімен және есте сақтауымен тығыз байланысты [8].

Мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамыту жүйелі әрі кешенді түрде жүргізілуі тиіс. Фонетикалық және грамматикалық дағдыларды қалыптастыру, сөздік қорды байыту және байланыстырып сөйлеуге үйрету арқылы балалардың тіл мәдениетін дамыту – олардың жалпы тұлғалық дамуына айтарлықтай ықпал етеді.

Геймификация сөйлеу тілін дамытуда келесі аспектілерге тікелей әсер етеді:

Лексикалық қорды байыту

Геймификация әдістері арқылы балалар жаңа сөздерді қызығушылықпен қабылдайды. Мысалы, түрлі ойындар барысында балалар жануарлардың, көліктердің немесе күнделікті қолданылатын заттардың атауларын үйренеді. Бұл лексикалық қорды байытуға ықпал етеді. Мысалы: «Кім көп зат атады?» ойыны арқылы бала айналасындағы заттарды атап, сөздік қорын жетілдіреді.

Фонетикалық дағдыларды дамыту

Дыбыстарды дұрыс айту сөйлеу тілінің маңызды бөлігі. Геймификация арқылы балалар жаңылтпаштар, өлеңдер немесе ырғақты жаттығулар арқылы дыбыстарды айқын және анық айтуға үйренеді.

Мысалы: «Қай дыбысты естисің?» ойыны. Балалар тәрбиеші айтқан сөздерден белгілі бір дыбысты тындап, қайталайды.

Грамматикалық құрылымды меңгеру

Балаларға сөйлем құрастыруды үйретуде ойындар ерекше рөл атқарады. Геймификацияның көмегімен грамматикалық құрылымдарды үйрену жеңіл әрі қызықты болады.

Мысал: «Мен не істедім?» ойыны. Балалар өздерінің жасаған әрекеттерін сипаттай отырып, дұрыс грамматикалық құрылымдарды қолданады.

Диалогтік және монологтік сөйлеу дағдыларын жетілдіру

Балалар геймификация арқылы бір-бірімен сөйлесуге және әңгіме құруға ынталанады. Бұл олардың диалог құру, сұрақ қою және жауап беру қабілеттерін дамытады.

Мысалы: Рөлдік ойындар (дәрігер мен науқас, сатушы мен сатып алушы) балалардың өзара қарым-қатынасын жақсартыады.

Сөйлеуді дамытуға бағытталған интерактивті платформалар мен қосымшалар

Қазіргі таңда көптеген интерактивті платформалар мен мобильді қосымшалар балалардың сөйлеу қабілеттерін дамыту үшін тиімді құрал ретінде қолданылады:

«**Balapan Kids**»: Балалардың сөйлеу және тыңдау дағдыларын дамытуға арналған қазақ тіліндегі қосымша.

«**LinguaLeo Kids**»: Әр түрлі ойындар арқылы сөздерді меңгеруге және сөйлем құруға үйретеді.

«**Speech Blubs**»: Логопедиялық ойындар мен жаттығуларды қамтитын қосымша.

Бұл платформаларда геймификация элементтері (марапаттар, қиындық деңгейлері, виртуалды жетістіктер) қолданылады, бұл балалардың қызығушылығын сақтап, белсенділігін арттырады.

Қорытынды:

Қорытындылай келе, соңғы жылдары ғалымдар балабақша жасындағы балалардың сөйлеу даму деңгейінің төмендегенін атап өтуде. Бұл ата-аналардың жұмыспен айналысу уақытының артуымен байланысты, нәтижесінде олар балаларымен аз қарым-қатынас жасап, бір-бірімен де аз сөйлеседі. Көбінесе ата-аналардың коммуникативтік функциясын түрлі ойын-сауық бағдарламалары атқарады, бұл балалардың аз сөйлесіп, көбіне тыңдап, көруге бейім болуына себеп болады.

Дегенмен, дәл балабақша жасында сөйлеудің барлық қырларының – фонетикалық, лексикалық, грамматикалық – қарқынды меңгерілуі жүреді. Балаларда туған тілдің толық меңгерілуі олардың ақыл-ой, эстетикалық және моральдық тәрбиесі үшін қажетті шарт болып табылады, өйткені бұл даму кезеңі бала үшін сезімтал және шешуші кезең саналады. Ойындарды сөйлеу дамыту сабақтарында пайдалану дұрыс айтылуды, сөйлеу темпін, интонацияның әртүрлілігін қалыптастыруға оң әсер етеді және психикалық шиеленісті жеңілдетеді.

Теориялық маңыздылығы сөйлеуді дамытуда ойынның мәні, мақсаты, мазмұны, жүзеге асыру жолдарын айқындауға негізделген.

Ал практикалық маңыздылығы балабақша жасындағы балалардың сөйлеу қабілетін дамыту үшін тиімді әдістер мен формаларды білім беру процесіне енгізу болып табылады.

Әдебиет:

1. Educational Games Association. (2020). *The Impact of Gamification on Early Childhood Language Development*. Retrieved from <https://www.educationalgamesassociation.org>
2. Пеллинг, Н. (2002). *Gamification: The new wave of interactive learning*. Journal of Educational Technology, 12(4), 123-134.
3. Тлеуғали, А. (2022). *Геймификация әдістері: теория және практика*. Алматы: Мектеп баспасы.
4. Қапенова, А. (2021). *Тіл мәдениеті*. Алматы: Білім баспасы.
5. Зейноллаева, Г. (2020). *Геймификация әдістері мен олардың білім беру жүйесіндегі орны*. Педагогика журналы, 42(6), 98-103.
6. Захарова, Н. (2023). *Мектепке дейінгі балалардың психологиялық ерекшеліктері және олардың дамуындағы маңызды аспектілер*. Білім психологиясы, 36(1), 14-22.
7. Бақраденова, А. (2018). *Мектеп жасына дейінгі балалардың қазақша сөйлеу тілін дамыту*. Алматы: Ұлттық білім академиясы.
8. Метербаева К., Исакова А., Нурбекова С. – Астана: Фолиант, 2017. – 184 б.

ӘОЖ 37.036.5

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ДАМУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ НЕГІЗІНДЕ ЗИЯТКЕРЛІК ҚАБІЛЕТІН ДАМУ

Фейзулдаева С. А., Абдибаева С. Ж.

(Алматы гуманитарлы-экономикалық университеті, Алматы қ.)

Оқушылардың зияткерлік қабілеттерін дамыту – қазіргі мектептің маңызды міндеті. Педагогикалық технологиялар бұл мәселені шешудің әртүрлі әдістері мен құралдарын

ұсынады. Әр түрлі технологияларды кешенді қолдану, сондай-ақ әр оқушыға жеке көзқарас оқушылардың зияткерлік әлеуетін табысты дамыту үшін жағдай жасайды.

Бастауыш сынып оқушыларының зияткерлік қабілетін арттыруда бірнеше маңызды факторларды ескерген жөн. Бастауыш сынып оқушыларының зияткерлік қабілетіне тікелей әсер ететін технологиялар өте көп. Заман талабына сай олар өзінің маңыздылығын арттырып келеді. Зияткерлік, ақыл-ой, пайым, түсінік, жады, ес, зерде мәселесі өте ерте заманнан үздіксіз зерттеліп келе жатқан тақырыптар. Адамның ақпаратты қабылдауы, өңдеу, талдау және қолдануы бұл зияткерлік қабілет деп аталады. Ол логикалық ойлауды, проблемаларды шешуді, шешім қабылдауды, жаңа идеяларды ойлап табу және оқуды қамтиды. Ал, қабілет бұл адамның белгілі бір іс-әрекетті орындауға, үйренуге, меңгеруге қабілеттілігі. Қабілет туа біткен немесе өмір барысында қалыптасқан болуы мүмкін. Қабілет түрлері физикалық, зияткерлік, шығармашылық, әлеуметтік қабілеттер. Зияткерлік қабілет адамның өмірдегі жетістігіне, бейімделуіне, және қоршаған ортамен тиімді әрекеттесуіне ықпал етеді.

Көптеген ғалымдар өз еңбектерін бастауыш сынып оқушыларының зияткерлік қабілеттерін зерттеу мәселесіне арнады. Н.А. Менчинская «Бастауыш сынып оқушыларының интеллектуалдық қабілеттері бұл оқушының жеке қасиеттерінің жиынтығы, оның даму деңгейі және жеке басының ерекшеліктері» - деп көрсетті [2]. «Бастауыш сынып оқушыларының интеллектуалдық қабілеттері бастауыш сынып оқушыларының оқу, шығармашылық және арнайы қабілеттерінің жиынтығы, бұл жағдайды тез бағдарлауға және дұрыс шешім қабылдауға мүмкіндік беретіндігін Р.С. Немов пен С.А. Рубинштейн атап өтті [3, 4].

Әл-Фарабидің пікірінше, адамның тұлғалық іс-әрекетінің көрінісі қашан да «жанның тілегі» зияткерлікке тәуелді [5]. Бұл пайымдау адам болмысының тұлғалық сипатын екі тұрғыда зерделеуге негіз болады.

Біріншіден, парасаттылық, сезімталдық, түсінік, зерделілік бұл адам бойында туа біткен қасиеттер. Екіншіден, бұл қасиеттер адам бойына жүре бара да дариды.

Тәрбие, оқу, іздеу бұның барлығы адам бойында жүре бара дамытын зияткерлігінің көрінісі болып табылады. Ұлы ұстаздың пікірін бастауыш сынып оқушыларының зияткерлігін дамытуда олардың туа біткен қасиеттерін ескеруді меңзейді. Демек, мұғалім оқу үдерісін ұйымдастыру барысында жетістікке жету үшін баланың жас ерекшелігін және қабілеттерін ескере отырып, түрлі технологияларды қолданудың маңызын білген жөн.

Технология (гректің *techno* - өнер, шебер, білгір және *logos* - ілім, ғылым) ғылыми практикалық негізінде шикізатты дайын өнімге айналдырудың әдіс-тәсілдер жүйесі.

Б.Т. Лихачев [6] «педагогикалық технология - бұл формалардың, әдістердің, тәсілдердің, оқыту әдістерінің, тәрбие құралдарының арнайы жиынтығы мен орналасуын анықтайтын психологиялық-педагогикалық көзқарастардың жиынтығы; бұл педагогикалық процестің ұйымдастырушылық-әдістемелік құралы» - деп анықтама берген. Ал, В.П. Беспалько болса, «педагогикалық технология бұл оқу процесін жүзеге асырудың мағыналы әдісі» екенін атап өтті [7].

Технологиялар бастауыш сынып оқушыларының зияткерлік қабілетін шешуде маңызды рөл атқарады, танымдық белсенділікті жандандыру және ақыл-ой дамуын ынталандыру үшін әртүрлі әдістер мен құралдарды ұсынады.

Педагогикалық технологиялар білім алушылардың зияткерлік қабілеттерін дамытуда шешуші рөл атқарады, өйткені олар белсенді оқуға жағдай жасайды, ойлауды ынталандырады және қажетті дағдыларды қалыптастыруға ықпал етеді. Зияткерлік қабілеттерді дамыту бұл арнайы педагогикалық технологияларды қолдануды қажет ететін мақсатты процесс. Олардың кейбірін қарастырып көрсек:

Проблемалық оқыту технологиясы: оқушылардан шешімдерді өз бетінше іздеуді талап ететін проблемалық жағдайларды құруды қамтиды. Бұл ойлауды, талдау және шешім қабылдау қабілетін дамытуға ықпал етеді.

Проблемалық оқытудың интеллекттің дамуына ықпалын атап өтетін болсақ, оқушылар ақпаратты талдауды, салыстыруды және бағалауды қажет ететін проблемалық

жағдайларға тап болады. Бұл әртүрлі көзқарастарды көру, қайшылықтарды анықтау және өз ұстанымын негіздеу қабілетін дамытады. Проблемалық оқыту оқушыларды қиын сұрақтарға өз бетінше жауап табу қажеттілігінің алдына қояды. Бұл процесс болжамдарды ұсынуды, зерттеуді жоспарлауды, шешу әдістерін таңдауды және нәтижелерді бағалауды қамтиды. Шешім іздеу процесінде оқушылар көбінесе стандартты тәсілдерден асып түседі және түпнұсқа, стандартты емес идеяларды табады. Бұл креативтілік пен үлгілерден тыс ойлау қабілетін дамытуға ықпал етеді. Проблемалық оқыту оқу процесін оқушылар үшін қызықты әрі тартымды етеді. Олар өздерін оқу процесінің белсенді қатысушылары ретінде сезінеді, бұл олардың оқуға деген ынтасын, жаңа білімге деген ұмтылысын арттырады және проблемалық жағдайларды талқылау мен шешімдерді табу топта жиі кездеседі. Бұл тыңдау, өз көзқарасын дәлелдеу, ынтымақтастық және ымыраға келу қабілеттерін дамытуға көмектеседі.

Проблемалық оқыту технологиясы бастауыш сынып оқушыларының зияткерлік қабілеттерін дамытудың тиімді құралы болып табылады. Бұл оларға қазіргі әлем алға қойған күрделі міндеттерді шешуге дайын, дербес, шығармашылық тұлға болуға көмектеседі.

Жобалық әрекет технологиясы: оқушылар әртүрлі салалардағы білімді қолдануды, сондай-ақ өз жұмысының нәтижелерін жоспарлау, ұйымдастыру және ұсыну қабілетін талап ететін жобалармен жұмыс істейді. Бұл шығармашылық қабілеттерін, ынтымақтастық және өз бетінше білім алу қабілетін дамытуға ықпал етеді.

Жобалық іс-әрекеттер оқу процесін бала үшін қызықты етеді. Оны білімге деген белсенді ізденіс жағдайына қояды, бұл қызығушылық пен танымдық мотивацияның дамуына ықпал етеді. Бала жобаның тақырыбын таңдайды, ақпаратты іздейді, тәжірибе жасайды және қорытынды жасайды. Жоба бойынша жұмыс барысында бала ақпаратты талдауға, қайшылықтарды анықтауға, өз пікірін тұжырымдауға және оны дәлелдеуге үйренеді. Ол әртүрлі көзқарастарды көруге және оларды бағалауға үйренеді. Жобалық іс-әрекет баланы проблемаларды анықтауға, мақсат қоюға, өз іс-әрекетін жоспарлауға, әдістерді таңдауға және нәтижелерді бағалауға үйретеді. Ол қиындықтарды жеңуді және стандартты емес шешімдерді табуды үйренеді. Жоба барысында оқушы мұғаліммен, сыныптастарымен, ата-аналарымен және басқа адамдармен қарым-қатынаста болады. Тыңдауға, сұрақ қоюға, өз көзқарасын білдіруге, оны дәлелдеуге үйренеді. Көптеген жобалар топта жұмыс істеуді қамтиды, білім алушы басқа балалармен ынтымақтастықты, рөлдерді бөлуді, бірлескен шешімдер қабылдауды және ортақ мақсатқа жетуді үйренеді.

Сыни тұрғыдан ойлау технологиясы: оқушылар ақпаратты талдауды, қайшылықтарды анықтауды және өз пікірлерін тұжырымдауды үйренеді. Бұл сыни тұрғыдан ойлау және өз көзқарасын дәлелдеу қабілетінің дамуына ықпал етеді.

Бастауыш мектепте әлемді тану, білу және онымен қарым-қатынас жасау қабілетінің негізі қаланады. Бұл жаста сыни тұрғыдан ойлауды дамытуда бала фактілерді есте сақтауды ғана емес, сұрақтар қоюды, жауап іздеуді, күмәндануды және ақпаратты тексеруді үйренеді. Сыни тұрғыдан ойлайтын бала біреудің пікіріне сүйенбейді, бірақ талдау мен дәлелдерге негізделген өзін қалыптастырады. Бала өз көзқарасын дәлелдеуге, басқаларды тыңдауға және түсінуге, пікірталастарға қатысуға үйренеді. Сыни тұрғыдан ойлауды білетін оқушы материалды жақсы меңгереді, қажетті ақпаратты тезірек табады және оқу тапсырмаларын тиімдірек шешеді.

Сыни тұрғыдан ойлау бұл жай ғана сынай білу емес, ақпаратты талдай білу, әртүрлі көзқарастарды көру, айқын нәрсеге күмәндану және өз пікірін өз бетінше қалыптастыру. Бізді барлық жағынан қоршап тұрған қазіргі ақпараттық әлемде сыни тұрғыдан ойлау сәтті бейімделу мен оқудың негізгі дағдысына айналады.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ): компьютерлерді, интернетті және мультимедиялық құралдарды пайдалану - оқытуды көрнекі, қызықты және қолжетімді етуге мүмкіндік береді. АКТ танымдық белсенділіктің дамуына, ақпаратпен жұмыс істеу және өз бетінше үйрену қабілетіне ықпал етеді.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ) бастауыш сынып оқушыларының зияткерлік қабілеттерін дамытуда маңызды рөл атқарады. Олар бұрын қол жетімді болмаған бірегей оқу мүмкіндіктерін ұсынады.

АКТ-дың интеллекттің дамуына әсері, интернет балаларға білім беру және дамыту үшін пайдалануға болатын ақпараттың үлкен көлеміне қол жеткізуге мүмкіндік береді. Балалар өздерін қызықтыратын ақпаратты өз бетінше іздей алады, бұл қызығушылық пен танымдық белсенділіктің дамуына ықпал етеді. АКТ оқуды көрнекі және қызықты етеді. Балалар суреттерді, бейнелерді, анимацияларды көре алады, бұл оларға күрделі ұғымдарды жақсы түсінуге көмектеседі. Интерактивті тапсырмалар мен ойындар оқу процесін қызықты әрі ынталандырады. АКТ оқушыларға басқа балалармен және мұғалімдермен қарым-қатынас жасауға, идеялармен алмасуға, бірлескен жобаларға қатысуға мүмкіндік береді. Бұл қарым-қатынас дағдыларын және командада жұмыс істеу қабілетін дамытуға ықпал етеді.

АКТ бастауыш сынып оқушыларының зияткерлік қабілеттерін дамытудың қуатты құралы болып табылады.

Ойын технологиясы: ойынбұл балаларға зейін, есте сақтау, ойлау және қиялдың дамуына ықпал ететін табиғи әрекет түрі. Ойындарды әртүрлі пәндерді оқыту және әлеуметтік дағдыларды дамыту үшін пайдалануға болады.

Ойын - бастауыш сынып білім алушылары үшін табиғи және қызықты әрекет. Білім беру процесіне кіріктірілген ойын технологиялары оқуды қызықты етіп қана қоймайды, сонымен қатар баланың зияткерлік қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Ойын технологиясының оқушының зияткерлік қабілетінің дамуына тікелей әсері, ойындар сәттілік жағдайын жасайды, танымдық қызығушылықты ынталандырады. Ойынға құмар бала не үйреніп жатқанын байқамайды және бұл оқу процесін тиімдірек етеді. Ойындарда зейін, есте сақтау, ойлау, қиял және сөйлеу дамиды. Бала зейінін шоғырландыруды, ақпаратты есте сақтауды, жағдайларды талдауды, шешімдер табуды және өз ойын білдіруді үйренеді. Ойындар көбінесе баланың алдына шешім іздеуді қажет ететін міндеттер қояды. Бұл логикалық ойлауды, гипотеза жасауды және оларды тексеруді дамытуға ықпал етеді. Ойындарда бала өз эмоцияларын басқаруды, ережелерді сақтауды, шешім қабылдауды және өз іс-әрекеттері үшін жауап беруді үйренеді.

Ойын технологиясы бастауыш сынып оқушыларының оқу процесін қызықты, қажетті дағдылар мен білімді қалыптастыруға ықпал етеді, сонымен қатар балаларға қазіргі әлемге бейімделуге көмектеседі.

Бастауыш білім беру - балалардың зияткерлік қабілетін дамуының негізін қалауы тиіс, бұл өз іс-әрекетіне сыни тұрғыдан баға беретін, салыстыра алатын, талдай алатын, мәселені шешудің бірнеше жолдарын алға тартатын, негізгі нәрсені бөліп көрсететін және жалпы қорытынды жасай алатын, шығармашыл, өз бетінше ойлайтын тұлғаны тәрбиелеуге жағдай туғызады.

Әдебиет:

1. Менчинская Н.А. Воспитание и психическое развитие ребенка в контексте процесса обучения. М.: Практическая психология, 2002. 459 с.
2. Немов Р.С. Психология: общие положения: в 2-х т. Т. II. М.: Юрайт, 2015. 385 с.
3. Рубинштейн С.Л. Общая психология. СПб.: Изд-во «Литера», 2009. 724 с.
4. Әл-Фараби Таңдамалы трактаттар Алматы, «Арыс», 2000 ж.
6. Педагогика. Курс лекций. Лихачев Б.Т. М.: 2010. - 647 с. М.: 2001. - 607 с.
7. Беспалько, В.П. Слагаемые педагогической технологии / В.П. Беспалько. – Москва : Педагогика, 1989. – 192 с.

БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМІН КӘСІБИ ІС-ӘРЕКЕТКЕ ДАЯРЛАУДА ТҰЛҒАЛЫҚ БОЛМЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Чункенова С.С.

(І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.)

Ұсынып отырған мақаламызда мұғалімнің кәсіби іс-әрекеті жүйесінде болашақ бастауыш сынып мұғалімінің тұлғалық болмысын қалыптастырудың теориялық және әдістемелік мәселелері қарастырылған.

Білім беру жүйесінің маңызды бөлігін бастауыш білім беру құрайды. Бастауыш сынып мұғалімдері балалардың алғашқы білім алу кезеңінде олардың тұлғалық және интеллектуалдық дамуына елеулі үлес қосады. Сондықтан, болашақ мұғалімдерді кәсіби іс-әрекетке даярлау барысында олардың тұлғалық болмысын қалыптастыру маңызды рөл атқарады.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің тұлғалық болмысы олардың кәсіби қызметінде ерекше маңызды рөл атқарады. Бұл болашақ мұғалімдердің өздерін, оқушыларын және қоршаған ортаны дұрыс түсінуіне ықпал етеді. Тұлғалық болмыс мұғалімнің моральдық және этикалық құндылықтарын қалыптастырып, кәсіби этиканы сақтауға бағыттайды.

Сонымен, тұлғалық болмыс деп жеке адамның мінез-құлқы мен құндылықтары, оның әлемге, адамдарға және өзіне деген қатынасын білдіреді. Тұлғалық болмыс мұғалімнің ішкі дүниесінің бір бөлігі ретінде, оның кәсіби қызметіне және кәсіби дамуында маңызды рөл атқарады.

Ал, кәсіби мұғалім - құзырлығы жоғары, әлеуметтік тұрғыдан жетілген, әдіс-тәсілдерді меңгерген, шығармашылықпен жұмыс істейтін, өзін-өзі кәсіби жетілдіруге ұмтылған маман. «Мұғалім», «Педагог» мамандығы, зиялылар ішіндегі көп топтасқан мамандықтардың ірі тобына жатады. Білім беру жүйесінде педагогтар мемлекеттік қызметкерлер болып табылады [1].

Жоғары мектептің, оның ішінде педагогикалық жоғары мектептің білім беру үрдісінің ерекшеліктерін ескере отырып, студенттердің педагогикалық мамандыққа, олардың кәсіби-педагогикалық дайындығына және өзіндік әлеуетіне құндылық көзқарасын қалыптастыру негізінде тұлғалық болмысын қалыптастыру мүмкін және қажет деп есептейміз. Осыған сәйкес болашақ педагогтың өзіндік оқу-танымдық қызметін ұйымдастыру үрдісі тек пәндік нәтижелердің сапасына ғана емес, сонымен қатар оны жүзеге асыру барысында қалыптасатын құндылықтарға да бағытталған.

Кәсіби іс-әрекетті дамыту және жеке өзін-өзі жетілдіру құралы ретінде оқуға құндылық қатынасы негізінде студенттердің танымдық және кәсіби мотивациясын қалыптастыру үрдісін педагогикалық қолдау курс білімгерлерімен жүргізілген жиналыс және тәрбие сағаттары, мерекелік іс-шаралар сияқты сыныптан тыс жұмыс түрлерін қолдану маңызды. Сонымен қатар, ЖОО-ның оқу үрдісінде білімгерлердің өзіндік жұмысы да ерекше орын алғанына назар аудару маңызды, ол оқу еңбегінің мәдениеті мен жеке қасиеттерінің тұтас бір қатарын қалыптастырғанын талап етеді. Мұғалім мамандығына деген қызығушылықты дамыту, кәсіби-педагогикалық даярлыққа деген мотивациясын қалыптастыру үшін кәсіби-педагогикалық дайындық үрдісі мінсіз мұғалімнің бейнесіне нақты сипат беретініне, өскелең ұрпақты өмірге дайындаудың игі мақсатын жүзеге асыруға мүмкіндік беретін осы мамандықтың барлық құпияларын ашатынына назар аудару маңызды.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін даярлау барысында олардың тұлғалық болмысын қалыптастыру мәселесі көптеген педагогикалық ғалымдардың назарында болды. Бұл ғалымдар мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін арттыруға және олардың тұлғалық дамуын қамтамасыз етуге бағытталған зерттеулер жүргізді [2].

Айтар болсақ, чех педагогы Я.А.Коменский болашақ мұғалімдерді даярлауда ең бастысына мұғалімнің терең ойлау қабілетін дамыту және өз ісіне деген сүйіспеншілікті тәрбиелеу қажеттігін атап өткен. Оның пікірінше, мұғалімнің кәсіби және тұлғалық дайындықтары мектептегі оқыту және тәрбиелеу үдерістерінің сапасын қамтамасыз етеді. Коменскийдің еңбектері педагогиканың негіздерін қалаушылардың бірі ретінде маңызды рөл атқарады [3].

Ал, кеңес психологы С.Л.Рубинштейн мұғалімдерді даярлау міндетін басты мәселе ретінде қарастырып, олардың тұлғалық болмысын жетілдіруге ерекше назар аударған. Рубинштейннің пікірінше, мұғалімнің қалыптасуы үшін ең алдымен, адамға табиғатынан берілген қабілеттерін дамыту қажет, екіншіден, ғылым мен теориялық жұмыс барысында меңгерілген білімдерді игеру керек, үшіншіден, тұлға өзінің бойында нені дамыту қажет екенін анықтауы тиіс. Ол мұғалімнің кәсіби және тұлғалық қалыптасуына қажетті қасиеттерді атап көрсеткен: белсенділік, шығармашылық, бағыттылық, жауапкершілік және тағы басқалар [4].

Сонымен қатар, неміс педагогы А.Дистерверг мұғалімдерді даярлау мәселелеріне ерекше назар аударған. Оның еңбектері мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін арттыруға және олардың тұлғалық дамуындағы рөлін айқындауға бағытталған. Дистервергтің пікірі бойынша, мұғалімдер өз кәсіби және тұлғалық дамуына ұмтылуы қажет [5].

Ал, ресейлік педагог және психолог К.Д.Ушинский педагогиканың ғылыми негіздерін қалаушылардың бірі болып табылады. Оның еңбектері мұғалімдерді кәсіби және тұлғалық тұрғыдан дайындауда маңызды рөл атқарады. Ушинскийдің пікірінше, мұғалімдердің кәсіби құзыреттіліктері мен тұлғалық болмысы олардың оқыту үдерісінің сапасын анықтайды [6].

Кеңес педагогы және зерттеушісі Н.В.Кузьмина кәсіби педагогикалық іскерліктерді зерттеуде танымал. Ол мұғалімдердің кәсіби қызметтерін тиімді әрі жемісті атқаруға қажетті қасиеттерді зерттеп, оларды жүйелеген. Кузьмина кәсіби педагогикалық іскерліктер жүйесіне жобалау, ұйымдастыру, зерттеушілік, конструктивтік және коммуникативтік сапаларды енгізген [7].

Сондай ақ, ресейлік педагог және психолог П.П. Блонский мұғалім дайындаудың ғылыми негіздерін зерттеуде маңызды рөл атқарған. Блонскийдің еңбектері мұғалімдердің кәсіби және тұлғалық дамуын зерттеуге бағытталған.

Бұл ғалымдардың еңбектері болашақ мұғалімдерді кәсіби іс-әрекетке даярлау және олардың тұлғалық болмысын қалыптастыру саласында үлкен маңызға ие. Олар педагогикалық ғылымның дамуына елеулі үлес қосқан.

Тұлғалық болмыс – бұл адамның мінез-құлқы, құндылықтары, эмоциялық жағдайы және ішкі әлеуетінің жиынтығы.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін даярлау барысында олардың тұлғалық болмысын қалыптастыру ерекше маңызды. Тұлғалық болмыс болашақ мұғалімнің кәсіби және жеке дамуында басты рөл атқарады. Осы тұрғыда, тұлғалық болмыс мыналарды қамтиды:

1. Кәсіби-адамгершілік қасиеттері: мұғалімнің адалдық, әділдік, жауапкершілік және шәкірттерге деген құрмет сияқты қасиеттері. Бұл қасиеттер мұғалімнің моральдық және этикалық құндылықтарын көрсетеді;

2. Психологиялық тұрақтылық: мұғалімнің эмоционалдық тепе-теңдігі, шыдамдылығы және стресске төзімділігі. Бұл қасиеттер мұғалімнің психологиялық тұрақтылығын қамтамасыз етеді және оның кәсіби қызметінде маңызды рөл атқарады;

3. Шығармашылық қабілеттер: мұғалімнің оқытудың жаңа әдістерін игеруі, оқушылардың қызығушылығын оятуы. Бұл қасиеттер мұғалімнің шығармашылық қабілеттерін көрсетеді және оның оқыту үдерісін тиімді етеді;

4. Коммуникативтік дағдылар: мұғалімнің оқушылармен, ата-аналармен және әріптестермен тиімді қарым-қатынас орнатуы. Бұл қасиеттер мұғалімнің коммуникативтік дағдыларын көрсетеді және оның кәсіби қызметінде маңызды рөл атқарады.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің тұлғалық болмысын қалыптастыруда келесі негізгі тәсілдер қолданылады:

- **Психологиялық тренингтер:** бұл тренингтер мұғалімдердің өздерін тануға, өз эмоцияларын басқаруға және басқалармен тиімді қарым-қатынас орнатуға көмектеседі;
- **Коучинг және менторинг:** тәжірибелі мұғалімдерден кеңес алу және қолдау көрсету арқылы болашақ мұғалімдердің тұлғалық дамуына жәрдемдеседі;
- **Практикалық тәжірибе:** оқу үдерісінде практикадан өту арқылы мұғалімдер нақты жағдайларда жұмыс істеуді үйренеді;
- **Кәсіби даму курстары:** мұғалімдердің кәсіби және тұлғалық деңгейін арттыруға арналған арнайы оқыту курстары [8].

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің тұлғалық болмысын қалыптастыру олардың кәсіби құзыреттілігін арттыруға және жалпы білім беру үдерісінің сапасын қамтамасыз етуге ықпал етеді. Бұл тәсілдер мұғалімдердің оқыту үдерісінде тиімді жұмыс істеуіне және оқушылармен оң қарым-қатынас орнатуына көмектеседі. Сонымен қатар, тұлғалық болмысы дамыған мұғалімдер кәсіби этиканы сақтап, жеке дамуына үлес қосады.

Мұғалімдердің тұлғалық болмысын қалыптастыру олардың жеке қасиеттерін, мүдделерін және құндылықтарын анықтауға ықпал етеді. Бұл оларды өз кәсібіне сенімді және мақсатты тұлға ретінде көрсетеді. Сонымен қата, бұл мұғалімдерге өз білімдерін үнемі жаңартып, кәсіби деңгейін көтеруге мүмкіндік береді. Жеке тұлғаның қалыптасуы мұғалімдердің көшбасшылық қабілеттірін дамытуға, оларды кәсіби жетістікке жеткізуге көмектеседі.

Тұлғалық дамудың арқасында мұғалімдер өз жұмысында жоғары мотивацияға ие болады. Бұл олардың балаларға деген қызығушылығын және ынтасын арттырады. Мотивацияланған мұғалімдер оқушыларға өз бетінше білім алу және өзін-өзі дамыту дағдыларын меңгеруге көмектеседі. Сонымен қатар, мұғалімдердің ынталандырылуы олардың кәсіби дамуын қамтамасыз етеді [9].

Болашақ бастауыш сынып мұғалімін кәсіби іс-әрекетке даярлау барысында оның тұлғалық болмысын қалыптастыру маңызды міндет болып табылады. Бұл үрдіс тек педагогикалық білім мен дағдыларды игерумен шектелмейді, сонымен қатар мұғалімнің эмоционалдық, коммуникативтік және шығармашылық қасиеттерін дамытуды да қамтиды. Осыған байланысты, педагогикалық оқу орындары болашақ ұстаздардың жан-жақты дамуына ықпал ететін тиімді бағдарламалар мен әдістерді қолдануы қажет. Тұлғалық болмысы қалыптасқан мұғалім ғана сапалы білім беріп, жас ұрпақты тәрбиелеуде үлкен жетістіктерге жете алады.

Әдебиет:

1. Савельева С.С. Педагогические условия формирования профессиональной компетентности учителя в образовательном процессе вуза: монография. – Воскресенск, 2012. ISBN 978-5-904345-27-3. Издательство: Директ-Медиа. 2014. –301 с.
2. Луков В. А. Соломатина Н.В. Феномен Уайльда: тезаурусный анализ: Научн. монография. - М. 2007. –37 с.
3. Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения. Т.1. – М.: 1939. –317 с.
4. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб.: «Питер», 2013. – 713 с.
5. Дистервег А. Избранные педагогические сочинения "О дидактических законах и правилах" Учебно-педагогическое [издательство](#), Москва, 1956 г. – 88 с.
6. Ушинский К.Д. Сочинения. Т.10. –М.:Л.:1950. – 256 с.
7. Кузьмина Н.В. Понятие «педагогической системы» и критерии ее оценки // Методы системного педагогического исследования. – 1999. -№ 4. – С. 34-37.
8. Борытко Н. М. В пространстве воспитательной деятельности: Монография / Науч. ред. Н. К. Сергеев. - Волгоград: Перемена, 2001. - 181 с.
9. Абульханова К.А. Современная личность: Психологические исследования. – М.: ИП РАН, 2012.–288 с.

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫ КІШІ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ-КОММУНИКАТИВТІ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА ДАЯРЛАУ

Шашубай А.А., Альмухамбетова Б.Ж.

(Б.Алтынсарин атындағы Арқалық педагогикалық институты, Арқалық қ.)

(І. Жансүгіров атындағы Жетісу Университеті, Талдықорған қ.)

Педагогикалық және әдістемелік ғылымда қазіргі кезде кіші мектеп жасын баланың 6-7 жастан 9-10 жасқа дейінгі даму кезеңі деп қабылдау қабылданған. Кіші мектеп жасының ерекшелігі туралы В.В. Давыдов, ол бұл жастың баланың өміріндегі ерекше кезеңі екенін және маңызды сыртқы жағдаймен – мектепке барумен анықталатынын атап өткен. Бұл уақытта бала адамдардың қарым-қатынас жүйесінде мүлдем жаңа орынды автоматты түрде алады. Онымен байланысты жаңа тұрақты міндеттер пайда болады, олар оқу қызметімен байланысты [1]. Мектепте оқуды бастаған балаға қоғамдық маңызы бар және қоғамдық бағаланатын қызмет – оқу қызметін жүзеге асыру қажеттілігі туындайды, бұл оны барлық айналасындағыларға қатысты мүлдем жаңа жағдайға қояды. Бұл баланың жаңа әлеуметтік серіктестерімен қарым-қатынас сипатының өзгеруіне табиғи түрде әсер етеді. Кіші мектеп жасы баланың жаңа адам қызметі саласындағы белгілі бір нәтижелерге қол жеткізуімен байланысты – оқытуда. Бала жазуды, арифметикалық әрекеттерді, оқуды, дене шынықтыруды, сурет салуды, қол еңбегін және басқа да оқу қызмет түрлерін қамтамасыз ететін арнайы психофизикалық және психикалық әрекеттерді меңгереді. Оқыту жағдайлары қолайлы және баланың ақыл-ой дамуының жеткілікті деңгейінде ол теориялық сана мен ойлаудың алғышарттарын қалыптастырады. Бірақ сонымен бірге балада әртүрлі оқу қызметтерімен байланысты ерекше коммуникативтік дағдылар да қалыптасады.

Бастауыш мектеп жасындағы (7 жастан 10 жасқа дейінгі) қарым-қатынас дағдыларының даму дәрежесі балалардың оқуының тиімділігіне де, олардың әлеуметтену процесіне де, жалпы тұлғаның дамуына да әсер етеді. Бастауыш сынып оқушысының коммуникативтік мінез-құлқы ұғымына дәстүрлі түрде келесі сипаттамалар кіреді:

1. Қарым-қатынас формасы (түрі);
2. Коммуникативтік мінез-құлықтың ерекшеліктері;
3. Осы мінез-құлықты қарым-қатынас формаларының шеңберінде қамтамасыз ететін коммуникативтік дағдылар [2].

1. Қарым-қатынас формалары.

Бірінші форма – құрдастармен эмоционалды-практикалық қарым-қатынас – мектеп ортасында "орналасу" процесінде қалыптасады. Ол ересек адамның әрекеттеріне қызығушылық пен жоғары назар аударумен сипатталады; құрдастың назарын өзіне аударуға, өз жетістіктерін көрсетуге және оның жауап реакциясын оятуға ұмтылу.

Екінші форма – жағдайлық-іскерлік – өз әрекеттерін үйлестіру және жалпы нәтижеге қол жеткізу үшін серіктестің белсенділігін ескеру қабілетін қалыптастыруға бағытталған (мұндай өзара әрекеттесу ынтымақтастық деп аталады). Ынтымақтастық қажеттілігі бастауыш мектеп жасындағы балалардың қарым-қатынасында басым болады. Бұл кезеңдегі қарым-қатынас құралдары – сөйлеу, қарым-қатынас формасы – жағдайлық. 10 жасқа қарай құрдасқа бағытталған сөйлеудің шамамен жартысы жағдайдан тыс байланыстар сипатына ие болады. Бәсекелестік бастауы сақталады, алайда оқушылардың құрдасына жанашырлық білдіру, басқаға көмектесуге ұмтылу қабілеті айтарлықтай артады. Осы жасқа қарай балаларда ересектермен қарым-қатынастың төртінші және оқушылар үшін ең жоғары формасы – жағдайдан тыс-тұлғалық қарым-қатынас пайда болады. Сонымен, 7-10 жастағы балалар үшін ересектермен және құрдастарымен өзара түсіністік пен жанашырлыққа ұмтылу тән.

2. Коммуникативтік мінез-құлықтың өзі.

Бастауыш мектеп жасында құрдастармен қарым-қатынас жасау қажеттілігі бастылардың біріне айналады. 7-10 жастағы бала басқа балалардың қоғамын жөн көреді. Р.С.Немов баланың құрдастарымен қарым-қатынасының ересектермен қарым-қатынасынан сапалы түрде ерекшеленетін маңызды ерекшеліктерін атап өтеді [3]: коммуникативтік әрекеттердің үлкен әр түрлілігі және олардың кең ауқымы (дау, өз еркін таңу, кейіп көрсету, көңіл білдіру, реніш білдіру, фантазиялау және т.б.); байланыстардың өте айқын эмоционалдық қанықтылығы (осыған байланысты тиімді дағдылар қалыптасады; риторикалық дағдылар; диалог жүргізу қабілеті; есту және тыңдау және дауласу қабілеті; басқаның көзқарасына тұру қабілеті; жалпы мақсатқа қол жеткізу үшін бірге жұмыс істеу қабілеті); байланыстардың стандартты еместігі және регламенттелмегендігі (ерекше еркіндік, нормаланбағандық, ешқандай үлгімен берілмегендік). Диалогта серіктестің жауап реакциясының болмауы қарым-қатынас үшін кедергі болмайды, өйткені бала үшін оның жеке әрекеті немесе мәлімдемесі ең маңызды болып табылады, ал көп жағдайда ол құрдасының бастамасын қолдамайды. Осылайша, коммуникативтік дағдылар тұлғаның табысты әлеуметтенуінің қажетті шарты болып табылады.

3. Бастауыш мектеп жасындағы балаларға тән негізгі коммуникативтік дағдылар.

Белсенді тыңдау қабілеті бастауыш сынып оқушыларының негізгі коммуникативтік дағдыларының бірі, ол оларда оқу қарым-қатынасы процесінде қалыптасады; оның құрамына сөйлеу дағдылары (ақпаратты қабылдау және түсіндіру) және тұлғааралық қарым-қатынас дағдылары (әңгімелесушіні бөлмеу, оның ақпаратына мән бойынша белсенді түрде әрекет ету, сөйлеу кемшіліктеріне мейірімділікпен қарау, агрессия көрсетпеу және т.б.) кіреді. Белсенді тыңдау қабілеті жай ғана есту қабілетіне қарағанда әлдеқайда нәзік ойлау процесін білдіреді. Бұл жағдайда баладан белгілі бір тәртіпті сақтау және энергия шығындарын талап етіледі. Тыңдау қабілеті – оқу процесінде меңгерілетін жүре пайда болған дағды.

Белсенді тыңдау қабілеті мыналарды қамтиды:

- сөйлеушілерден немесе өздігінен ақпаратты қабылдау, бұл кезде оқушы өз эмоцияларын білдіруден тартынады;
- сөйлеушіге ынталандырушылықпен қарау, қарым-қатынас актісін жалғастыруға "итермелеу";
- сөйлеушіге шамалы әсер ету, оның ойының "бір қадам алға" дамуына ықпал ету.

Өз ойларын ауызша білдіру қабілеті – қарым-қатынастың кем дегенде қиын түрі емес, ол баладан үлкен білімді, мазмұндылықты, әр жолы түсінікті әңгімелесуші болу үшін ойлану қабілетін, айтылымның дәлдігі мен логикалығын қадағалауды, өз ойларын білдіру формасын ойластыруды, әрқашан сыпайы және мейірімді сөйлеуді, әңгімелесушінің пікірін ескеруді, қысқа, бірақ әсерлі сөйлеуге тырысуды, сөздердің әңгімелесушіге қандай әсер ететінін қадағалауды және т.б. талап етеді.

Жанжалды жағдайда өзін ұстау қабілеті алдыңғы екіге қарағанда кем дегенде маңызды және күрделі процесс. Жанжал жасаушының психологиялық ерекшеліктерін білу, тактикалық, теңгерімділікке ие болу және жанжалды жағдайда конструктивті мінез-құлық техникасын меңгеру қажет. Бұл сөйлеу дағдыларына негізделген өте күрделі құрылымға ие негізгі коммуникативтік қабілет. Бұл қабілетте тұлғалық аспект басым болады, оқушының конструктивті шешімдер қабылдау қабілеті сияқты моральдық қасиеттері көрінеді.

Осылайша, біздің ойымызша, бастауыш мектеп жасы үшін оқу және өмірлік жағдайларды ескере отырып, өз ойларын ауызша және жазбаша тілде білдіру қабілеті сияқты коммуникативтік дағдыларды қалыптастыру қажет; сөйлеу этикеттік дағдылары; ынтымақтастықты ұйымдастыру және жүзеге асыру процесінде күш-жігерді үйлестіру қабілеті; әрекеттің маңызды бағыттарын сөйлеуде бөліп көрсету және көрсету қабілеті; ұсынылған оқу міндеті жағдайында оқушылардың топтық өзара әрекеттесу қабілеті; басқа адамдардың әр түрлі ұстанымдарын ажырату және түсіну қабілеті.

Зерттеуші Т.А. Яндукова кіші мектеп оқушыларының эмоционалды-коммуникативті дағдыларын қалыптастырудың келесі әдістерін анықтайды:

1. Эмоционалды-коммуникативті дағдыларын қалыптастырудың тұлғаға бағытталған және дифференцияланған технологиялары;
2. Эмоционалды-коммуникативті дағдыларын қалыптастыру бойынша арнайы курстар құру;
3. Мектептен тыс қызметті ұйымдастыру;

Осы санаттағы балалардың оқу процесін ұйымдастырудың негізгі формаларының бірі ретінде ойын [4].

Кіші мектеп жасы үшін тыңдау, өз ойларын білдіру және жанжалды жағдайда өзін ұстау сияқты эмоционалды-коммуникативті дағдылары қажет. Бұл коммуникативтік дағдылардың төмен деңгейінде немесе толық қалыптаспаған кезде, осы жасқа сәйкес келетін оларды қалыптастырудың белгілі бір құралдарын пайдалану қажет.

Бастауыш сынып оқушыларының эмоционалды-коммуникативтік дағдыларын дамыту мәселесінің өзектілігіне байланысты болашақ мұғалімдерді осы мәселені шешуге дайындауға ерекше рөл беріледі. Қазіргі заманғы бастауыш сынып мұғалімі тек пәндік білім мен әдістемелік құзиреттілікке ие болып қана қоймай, сонымен қатар балалардың эмоционалды-коммуникативтік саласын дамытуға бағытталған оқу-тәрбие процесін ұйымдастыруға дайын болуы керек.

Болашақ мұғалімдерді бастауыш сынып оқушыларының эмоционалды және коммуникативті дағдыларын дамытуға дайындау келесі міндеттерді шешуді қамтиды:

- Эмоциялық-коммуникативтік дамудың теориялық негіздерімен таныстыру: болашақ мұғалімдердің бастауыш мектеп жасындағы психологиялық ерекшеліктері, балалардың эмоционалды сферасы мен коммуникативті қабілеттерінің даму заңдылықтары, эмоционалды-коммуникативтік дағдыларды қалыптастырудың заманауи тәсілдері туралы түсініктері болуы керек.

- Практикалық әдістер мен әдістерді меңгеру: болашақ мұғалімдер бастауыш сынып оқушыларының эмоциясын тану және білдіру, тиімді қарым-қатынас орнату, жанжалдарды шешу, эмпатия мен төзімділікті дамытуға бағытталған нақты әдістермен, әдістермен және жаттығулармен қарулануы керек.

- Педагогтың жеке қасиеттерін қалыптастыру: балалардың эмоционалды-коммуникативтік дағдыларын қалыптастырудағы табысты жұмыс үшін болашақ мұғалімнің бойында эмпатия, эмоционалды тұрақтылық, қарым-қатынас дағдылары, толеранттылық, қолдау және ынтымақтастық атмосферасын құра білу сияқты қасиеттер болуы керек. Бұл міндеттерді шешу педагогикалық жоғары оқу орындарының білім беру бағдарламаларын жетілдіруді, болашақ мұғалімдерде бастауыш сынып оқушыларының эмоционалды-коммуникативтік дамуы саласында қажетті құзиреттіліктерді дамытуға бағытталған арнайы курстарды, тренингтер мен шеберлік сыныптарын оқу жоспарларына енгізуді талап етеді. Сонымен, бастауыш сынып оқушыларының эмоционалды-коммуникативтік дағдыларын дамыту мәселесінің өзектілігі болашақ мұғалімдерді осы мәселені шешуге мақсатты және тиімді дайындау қажеттілігін анықтайды. Балалардың эмоционалды және коммуникативті дамуының жетістігі, олардың әлеуметтік бейімделуі мен әл-ауқаты көбіне бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзиреттілігіне байланысты.

Бастауыш сынып оқушыларының эмоционалды-коммуникативтік дағдыларын дамыту балалардың жас ерекшеліктері мен жеке қажеттіліктерін ескеретін әртүрлі модельдер мен технологияларды қолдануды талап етеді. Оқу тәжірибесінде қолдануға болатын бірнеше тәсілдерді қарастырайық.

1. Әлеуметтік-эмоционалды оқыту (SEL) моделі. Әлеуметтік-эмоционалды оқыту (SEL) моделі балалардың өзін-өзі тануын, өзін-өзі реттеуін, әлеуметтік санасын, қарым-қатынас дағдыларын және жауапты шешім қабылдауды дамытуға бағытталған. Бұл модель сабақтар, топтық әрекеттер және жобалар арқылы оқу бағдарламасына және күнделікті мектеп өміріне SEL интеграциясын қамтиды.

2. Мектеп медиация қызметі бағдарламасы. Мектеп медиация қызметі жанжалдарды шешуге және тұлғааралық қарым-қатынас дағдыларын дамытуға бағытталған.

Бұл бағдарлама арқылы студенттер бейбіт және сындарлы әдістерді қолдана отырып, жанжалмен күресуді үйренеді.

3. Зейінді дамыту бағдарламасы. «Зейін және сана» бағдарламасы балалардың өзін-өзі реттеу, зейін қою және эмоционалды тұрақтылық дағдыларын дамытуға бағытталған. Бұл бағдарлама медитация жаттығуларын, тыныс алу әдістерін және зейін жаттығуларын қамтиды [5].

Бастауыш сынып оқушыларының эмоционалды-коммуникативтік дағдыларын дамытуға болашақ мұғалімдерді даярлаудың үлгісін (бағдарламасын, курсын) әзірлеу.

1. Бағдарламаның мақсаты. Болашақ мұғалімдерді бастауыш сынып оқушыларының эмоционалды-коммуникативтік дағдыларын тиімді қалыптастыруға және дамытуға дайындау.

2. Бағдарламаның міндеттері. Эмоциялық интеллект негіздерін және коммуникативті дағдыларды үйрету. Өзіндік рефлексия және эмоциялық реттеу дағдыларын дамыту. Балалардың эмоцияларымен жұмыс істеу дағдыларын дамыту және қолайлы оқу ортасын құру.

3. Бағдарлама құрылымы:

- Теориялық блок: эмоциялар психологиясы, қарым-қатынас педагогикасы және оқыту әдістемесі бойынша дәрістер.

- Практикалық блок: рөлдік ойындар, топтық пікірталас, практикалық сабақтар және тәжірибе.

- Рефлексиялық блок: өзіндік рефлексия, өз тәжірибесін талдау және эмоциялық реттеу дағдыларын дамыту сабақтары.

Болашақ мұғалімдерді бастауыш сынып оқушыларының эмоционалды-коммуникативтік дағдыларын дамытуға дайындау қазіргі педагогикалық білім берудің негізгі аспектісі болып табылады. Эмоционалды интеллект пен коммуникациялық дағдылар барған сайын маңызды рөл атқаратын динамикалық өзгеретін қоғамда мұғалімдер тек білім беруге ғана емес, сонымен қатар әрбір баланың жеке тұлғасының үйлесімді дамуы үшін жағдай жасауға дайын болуы керек. Жүргізілген зерттеулер бастауыш сынып оқушыларының эмоционалды-коммуникативтік дамуының маңыздылығын сезінгенімен, білім беру мекемелерінің тәжірибесінде бұл салаға көп көңіл бөлінбейтінін анықтады. Оқу жетістіктеріне бағытталған оқытудың дәстүрлі әдістері әрқашан балалардың эмоцияларын түсіну және басқару, басқалармен сындарлы қарым-қатынас орнату және жанжалдарды тиімді шешу қабілетін дамытуға көмектеспейді. Осыған байланысты болашақ мұғалімдерді бастауыш сынып оқушыларының эмоционалды және коммуникативті дағдыларын дамытуға дайындау міндеті ерекше өзекті болуда. Заманауи мұғалімнің бастауыш мектеп жасындағы балалардың психологиясы туралы теориялық білімі ғана емес, сонымен қатар дамып келе жатқан білім беру ортасын құруда, балалардың өзара әрекетін ұйымдастыруда, әр баланың эмоционалды интеллектісі мен қарым-қатынас дағдыларын дамытуға бағытталған тиімді әдістер мен әдістерді қолдануда практикалық дағдылар болуы керек. Бұл мәселені шешу үшін педагогикалық жоғары оқу орындарының білім беру бағдарламаларын жетілдіру, оқу жоспарларына бастауыш сынып оқушыларының эмоционалды-коммуникативтік дамуына арналған арнайы пәндерді енгізу, сондай-ақ студенттердің алған білімдері мен дағдыларын практикада қолдана алатын оқу орындарында педагогикалық практикадан өтуіне жағдай жасау қажет.

Болашақ мұғалімдерді дайындаудың маңызды аспектісі де әртүрлі эмоционалды және коммуникациялық қажеттіліктері бар балалармен табысты жұмыс істеу үшін қажетті эмпатия, толеранттылық, эмоционалды тұрақтылық, коммуникативті дағдылар сияқты жеке қасиеттерді дамыту болып табылады. Сонымен, болашақ мұғалімдерді бастауыш сынып оқушыларының эмоционалды-коммуникативтік дағдыларын қалыптастыруға дайындау күрделі және көп қырлы міндет болып табылады, оны шешу кешенді көзқарасты, педагогикалық ғылым мен практиканың күш-жігерін біріктіруді, сонымен қатар әрбір мұғалімнің кәсіби өсуі мен дамуы үшін жағдай жасауды талап етеді.

Әдебиет:

1. Агаркова, Н.Г. Основная образовательная программа начального общего образования «Перспективная начальная школа» [Текст] / Н.Г. Агаркова – М. : «Академкнига / Учебник», 2015. – 224 с.
2. Батаршев, А. В. Психодиагностика способности к общению, или как определить организаторские и коммуникативные качества личности [Текст] / А.В. Батаршев. – М. : ВЛАДОС, 2001. – 176 с.
3. Божович, Л. И. Психическое развитие школьника и его воспитание [Текст] / Л.И. Божович, Л.С. Славина. М. : Питер, 2008. – 750 с.
4. Волков, Б. С. Как помочь школьнику учиться? Психологическая поддержка и сопровождение [Текст] : пособие для педагога-исследователя / Б. С. Волков. - СПб. : Питер, 2011. - 304 с.
5. Давыдов, В. В. Младший школьник как субъект учебной деятельности [Текст] / В.В. Давыдов, В.И. Слободчиков // Вопросы психологии. - 2002. № 3-4. - с. 19.

УДК 371.322.2

РАЗВИТИЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА ДЛЯ РАЗВИТИЯ ОБУЧАЮЩИХСЯ

Шияпова А.С., Пальянова А.В.

(КГУ «Средняя школа № 4», г. Петропавловск)

В современной школе преподавание английского языка нуждается в постоянном развитии и учеников, и учителей. Вместе с тем, что мир меняется, трансформируются и методы обучения, технологии и требования к владению языком. На сегодняшний день учителю нужно не просто «дать программу», а вдохновить ученика учиться самому, используя новейшие методики и постоянно повышая свой уровень познавательной и учебной деятельности.

Мы – молодые педагоги, которые только начинают свою карьеру, и каждый день для нас становится возможностью учиться и совершенствоваться. Мы преподаем английский язык в 3-х, 5-х и 6-х классах, и с первых дней поняли, что наша задача – не просто объяснять грамматику и новые слова, а делать так, чтобы дети полюбили язык и воспринимали его не как обязательный предмет, а как интересный и полезный инструмент общения. Когда мы только пришли в школу, самым сложным оказалось наладить контакт с детьми. Младшие школьники (3-е классы) очень активные, у них короткий диапазон внимания, и им важно, чтобы урок был динамичным. Ученики 5-х и 6-х классов уже более осознанно относятся к учебе, но их тоже нужно заинтересовать. Мы быстро поняли, что классический подход «открыли учебники – записали правило» здесь не сработает.

Эффективное преподавание иностранного языка базируется на нескольких ключевых моментах. Первое – это использование цифровых технологий. Большинство детей сейчас «зависают» в интернете, разумно использовать такие ресурсы и для обучения. Поэтому одним из наших главных инструментов стали игровые методики и современные цифровые технологии. Мы начали активно использовать интерактивные платформы. Использование мультимедийных средств делает обучение более наглядным и интересным [1]. Интерактивные платформы, такие как «Wordwall» или «Baamboozle», помогают ученикам запоминать новые слова, тренировать грамматику или закреплять изученное.

Например, платформу «Baamboozle» мы используем для детей, чтобы закрепить ранее изученный или новый материал, вовлекая учеников в процесс обучения знаний в увлекательной форме. Платформа «Baamboozle» предлагает несколько игровых режимов, включая классическую викторину с вопросами и ответами, режим «Steal Points» (украсть очки у другой команды), режим с бомбами и другие. Это позволяет разнообразить процесс обучения и поддерживать интерес у учеников. В вопросы викторины можно добавлять текст, изображения или видео, что делает процесс обучения более наглядным и занимательным, согласно рисунку 1.

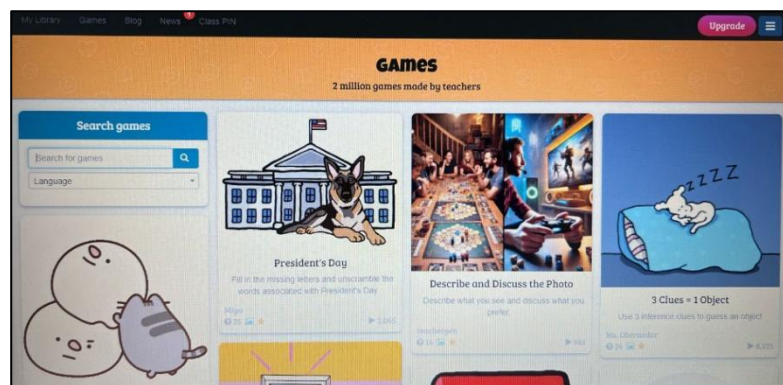

Рисунок 1. Платформа «Baamboozle»

Следующая платформа, которую мы часто используем на своих уроках, - это «Wordwall». Эта платформа предлагает обширный выбор различных интерактивных шаблонов, включая викторины, сопоставления, поиск слов, кроссворды и многое другое. Чтобы оживить повторение времен года на английском языке, мы используем викторину с платформы «Wordwall». Благодаря этому, занятие превращается из рутинного упражнения в увлекательное приключение. В 3-х классах мы часто играем в «Matching Game» на платформе «Wordwall», где нужно соединить картинку с правильным английским словом, согласно рисунку 2.

В 5-х и 6-х классах мы создаем интерактивные карточки на платформе «Quizlet», чтобы закреплять лексику по темам.

Следующий момент - технологии на уроке как инструмент развития навыков. Некоторые учителя считают, что смартфоны на уроках – это проблема, но мы решили использовать их в свою пользу. В 6-х классах мы даем детям задания, где они могут сканировать QR-коды, ведущие на короткие видео, аудиофайлы или тесты. Это делает уроки более интерактивными и позволяет ученикам работать в своём темпе. Например, если мы изучаем тему «Daily Routine», дети смотрят небольшое видео с носителем языка, а затем отвечают на вопросы в Padlet или Google Forms.

Рисунок 2. Платформа «Wordwall»

Кроме того, мы активно используем Canva для создания ярких карточек и постеров. В одном из заданий шестиклассники создавали инфографику о любимых хобби и представляли её классу – это было не только познавательно, но и занимательно.

Следующее – это игровой подход как способ вовлечения учеников. Младшим детям особенно важно учиться через игру, поэтому на наших уроках часто звучит смех. Например,

мы играем в «SimonSays» на английском, разыгрываем мини-диалоги с игрушечными микрофонами и даже поём песни. Одна из любимых активностей наших обучающихся – «Flyswatter Game»: на доске написаны слова, и два ученика с мухобойками должны первыми хлопнуть по правильному ответу.

В 5-х и 6-х классах мы стараемся вовлекать детей в ролевые игры и дискуссии. Так, мы проводили «Speed Dating», когда ученики представляли себя известными людьми и задавали друг другу вопросы на английском. Это помогло им практиковать речь, а также развило у них уверенность в себе.

Мы также стараемся использовать актуальные темы и популярные игры, чтобы заинтересовать учеников. Например, элементы игры в «Кальмара» отлично подходят для вовлечения в процесс обучения – можно организовать соревнования по грамматике или лексике, где ученики должны быстро и правильно отвечать на вопросы, чтобы «выжить» в игре.

Следующий аспект – это проектная деятельность. Она является одним из наиболее эффективных и современных методов обучения, особенно в области преподавании иностранных языков. Этот подход направлен на активное вовлечение учащихся в процесс решения конкретных задач, тем самым повышая мотивацию детей и улучшение усвоения материала [2]. Например, 6 класс мы дифференцировали на 3 группы. Первая группа готовила видео по теме «Seasons», используя слова, проработанные по платформе «Wordwall» и основываясь на своем опыте, наблюдая и фотографируя погодные условия. Вторая группа готовила презентацию по данной теме, а третья – буклет. Таким образом, весь класс подробно освоил тему, не только с одной стороны. Во время проектной деятельности учащиеся исследуют темы на основе информации из разных источников, таких как книги, работа с интернет-ресурсами или участие в онлайн-обсуждениях. Защита своего проекта способствует развитию коммуникативных навыков и публичных выступлений, а также работе в команде и организации своего времени.

Чтение также является одним из эффективных способов обучения учащихся иностранному языку. Сейчас, основная часть обмена информацией лежит в режиме смс, то есть короткие сообщения, незаконченные, со смайликами, но это не способствует полноценной коммуникации. Чтение книг – очень важная часть для формирования когнитивных способностей человека [2]. Оно помогает пополнять словарный запас, так как во время чтения встречаются новые слова, которые можно проработать и выучить. Также при чтении ученики привыкают к структуре самого языка, что значительно облегчает восприятие английской речи.

На наших уроках английского мы часто используем дополнительные тексты, выходящие за рамки школьной программы. Это помогает детям не только расширять словарный запас, но и видеть язык в живом контексте. Мы стараемся подбирать тексты так, чтобы они соответствовали возрасту, интересам и уровню владения языком наших учеников. В 3-х классах мы выбираем короткие сказки и рифмованные истории. Дети особенно любят «The Three Little Pigs» и «GoldilocksandtheThreeBears» – они знакомы с этими сюжетами на родном языке, поэтому легче понимают смысл. В 5-х классах мы вводим более длинные тексты. Наши ученики увлечённо читают адаптированные версии рассказов Шерлока Холмса – это всегда превращается в маленькое расследование на уроке. Им также нравится «Fantastic» Mr. Fox Роальда Даля – история лёгкая для понимания, но при этом содержит богатый язык. А чтобы мотивировать учеников, мы иногда включаем главы из всеми любимой книги «HarryPotter» – особенно те, где описывается знакомый им мир магии и приключений. В 6-х классах мы пробуем уже более сложные тексты. Например, «PercyJacksonandtheOlympians» – книга, где классическая мифология переплетается с современной реальностью, что делает её очень увлекательной. «A Diaryof a WimpyKid» – отличный вариант для непринуждённого чтения, так как многие дети узнают себя в главном герое. Мы также используем «Charlie andtheChocolate Factory», особенно когда говорим о темах еды, эмоций и приключений. Такие темы всегда актуальны для детей, так как они

знакомы с ними с детства. Такой подход помогает сделать уроки более живыми и интересными. Ученики не просто читают – они обсуждают, задают вопросы, играют в сценки и даже пробуют пересказывать истории своими словами [3]. Благодаря этому английский становится для них не просто предметом, а настоящим инструментом общения и творчества.

Современные методы развития учеников – это ключ к успешному обучению иностранному языку. Использование трендовых методик, цифровых инструментов и игровых подходов помогает формировать у детей не только знания, но и уверенность в использовании языка в реальной жизни. Нам хочется, чтобы английский стал для наших учеников не просто школьным предметом, а окном в мир новых возможностей.

Литература:

1. Бауыржанова Н.Ш. (2021). Современные методы обучения иностранным языкам в Казахстане. Алматы: Издательство «Жазушы».
2. Иманкулова З.Б. (2020). Инновационные педагогические технологии в обучении иностранным языкам. Нур-Султан: Экспо Пресс.
3. Султанбекова Г.Т. (2019). Методика преподавания английского языка в школах Казахстана. Алматы: Наука и образование.

UDC 378.147.88

INTEGRATION OF RESEARCH COMPETENCIES IN THE PROCESS OF DEVELOPING CREATIVE THINKING OF FUTURE ELEMENTARY SCHOOL TEACHERS

Ybyraimzhanov K. T., Kystaubayeva B.K., Taurbekova A.S.
(Zhetysu University named after I. Zhansugurov, Taldykorgan)

This article was prepared as part of a project funded by the Science Committee of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan (Grant No. AP 19678345 - «Development of creative abilities of future primary school teachers through research competencies»).

In today's educational environment, elementary school teachers have the opportunity and responsibility to nurture not only the dissemination of knowledge, but also the cultivation of creative thinking and research skills in their students. The incorporation of research competencies into the training of future educators has the potential to foster flexible thinking, unconventional approaches to addressing pedagogical challenges, and the capacity to thoughtfully design learning experiences. In the context of modernizing education to prepare teachers to implement innovative methods, it would be worthwhile to study the significance of integrating research competencies in the development of future elementary school teachers' creative thinking. The development of research skills in future teachers could contribute to their ability to critically analyze, search for non-standard solutions, and create an educational environment that stimulates creative thinking in schoolchildren. Incorporating research methods in pedagogical training has the potential to enhance not only the professional competence of teachers but also to lay the foundation for the development of students' skills in independent search and information comprehension [1]. The relevance of this topic is underscored by the necessity to train teachers who are capable of applying research methods in pedagogical practice to foster the creative abilities of younger students. The study of this problem may help to develop effective strategies for the formation of creative pedagogical thinking in future teachers through research activities.

The modern educational paradigm is focused on the formation of future teachers' research competencies, which act as an integral component of training highly qualified specialists. There are

several key arguments that lend support to the relevance of this topic. These include critical thinking and creativity, teachers' beliefs and pedagogical practices, and educational goals.

A review of recent research suggests a direct correlation between the development of students' creative thinking and the level of teachers' professional training, their methodological equipment, and their ability to implement innovative approaches in the educational process. In this regard, the integration of research competencies in the training of future elementary school teachers becomes not only relevant, but also a necessary task.

Research indicates that teachers' beliefs about students' creative potential significantly influence their practical activities. This underscores the importance of equipping future educators with research skills that foster deeper reflection and a more comprehensive understanding of the educational process [2]. Incorporating research methods in professional training could contribute to the development of a pedagogical approach that emphasizes the stimulation of students' creative activities.

It has been acknowledged that fostering creative thinking is a significant aspect of global educational policy, underscoring the importance of equipping teachers with effective strategies and techniques that can support the development of this skill in students. In the context of rapid technological advancement and evolving labor market dynamics, creative thinking emerges as a pivotal competence for future professional success [3]. In this regard, it would be beneficial for teachers to develop competencies that allow them to develop and apply methods that promote the development of creativity in schoolchildren.

However, it is important to acknowledge the limitations that hinder the development of creative thinking within the education system. These limitations include a lack of resources and the influence of standardized tests, which restrict the scope for creative exploration. It is suggested that the integration of research competencies into the training of teachers could be a partial solution to these limitations, as research activity fosters the development of new solutions, critical analysis, and the ability to adapt to non-standard situations [4].

One of the key aspects of effective integration of research competencies is the revision of methods for assessing student performance. In the spirit of continuous improvement, modern educational systems might benefit from a shift in focus that encompasses more than just testing reproductive knowledge. It may be worthwhile to explore alternative approaches, such as project work, case methods, and formative assessment, which have the potential to broaden our understanding of student achievement [5].

It seems that an important direction in the development of creative thinking in junior schoolchildren is the use of game technologies that have proven their effectiveness in the educational process. It is therefore recommended that the training of future teachers include mastering the methods of game-based learning, which has the potential to more successfully develop the creative potential of students. Existing educational programs have shown that courses aimed at developing divergent thinking can positively impact creativity in children. Therefore, the introduction of such courses into teacher training programs could be a promising avenue for fostering creativity in young learners.

Empirical studies underscore the significance of support from the educational environment for teachers. It has been suggested that the development of future teachers' research competencies be accompanied by the creation of professional support mechanisms, such as mentoring, research seminars, and reflective practices. These mechanisms could potentially increase teachers' confidence in their professional capabilities and promote the formation of sustainable creative and analytical skills [5, p. 45].

In addition, the successful development of creative thinking in junior high school students has been demonstrated by the introduction of project technologies, in particular, the methodology of design thinking which has proven its effectiveness in the formation of critical thinking and the search for non-standard solutions [7]. It is possible that the incorporation of these methods into teacher training programs could have a significant impact on enhancing their capacity to nurture research and creative competencies in schoolchildren.

It seems that the integration of research competencies in the training process of future elementary school teachers could be a key factor in the formation of their ability to develop creative thinking in students. It is possible that improvement of educational programs, introduction of innovative approaches to teaching and assessment, as well as the development of professional support system for teachers could create the necessary conditions for the formation of research culture. This, in turn, could provide training of future teachers to implement creative and innovative methods in educational practice. The study of integrating research competencies into the training of future elementary school teachers appears to be a current and significant direction in modern pedagogical science. It seems that this integration not only improves the professional qualities of teachers, but also creates effective conditions for the formation of critical and creative thinking in schoolchildren. Modern educational research suggests that the integration of research competencies plays a key role in the development of creative thinking in future elementary school teachers. The research papers under review seem to indicate a relationship between research activities and the formation of key professional skills, including critical thinking, creative problem solving, and adaptability to modern educational challenges. It seems that the development of research competencies is considered a necessary element of training future educators. One of the studies emphasizes that educational research activities allow students to master conceptual frameworks, algorithms, and methodologies, which contributes not only to the formation of theoretical knowledge, but also to the development of information processing and transformation skills [8]. In this context, an important role is played by the application of competency-based approach, including such principles as consistency, modularity and professional orientation, which allows students to develop analytical and creative abilities.

The study conducted at Korkyt Ata University suggests that structured professional training that takes into account key competencies may be important [9]. The application of the experimental method with diagnostic, formative, and final stages suggests that structured pedagogical experiments may have the potential to significantly improve students' professional competencies. These findings suggest that integrating research techniques into the educational process may support the development of creative and critical thinking skills in future teachers.

The development of creative abilities among future teachers through research activities is regarded as a promising approach to enhancing pedagogical competence [10]. A thorough analysis of literary sources and surveys among students and teachers has allowed us to identify key methods that promote the development of creative abilities through research skills. This suggests that the research process may encourage divergent thinking, the ability to generate new ideas, and the search for original solutions in pedagogical practice.

Another important aspect that has been identified is the application of pedagogical situations in the educational process, which has the potential to contribute to the formation of professional competence of future teachers. The methodology of testing and focus group discussions has shown that students' active participation in analyzing and solving pedagogical problems using modern teaching methods forms their reflexive and research skills.

The competency-based approach, which has been the focus of several studies, underscores the necessity to broaden traditional educational goals by integrating additional qualities that contribute to the professional growth of future teachers. A thorough review of educational programs underscores the significance of integrating fundamental knowledge with practical research skills.

Furthermore, studies assessing the development of creative competencies among future teachers have indicated that university education may not always adequately foster creativity. However, specialized training with an emphasis on research methodologies has been shown to contribute to a significant improvement in this indicator. This finding underscores the importance of revising educational strategies to integrate research tasks into elementary teacher education curricula.

Research analysis suggests that integrating research competencies may be a significant factor in developing creative thinking of future elementary school teachers. Research activity has the potential to contribute to the formation of students' analytical and critical skills, as well as their

creative potential. It could also stimulate their ability to independently search for solutions, generate new ideas, and adapt to modern educational challenges.

It seems that the application of the competency-based approach, including structured pedagogical experiments, analysis of pedagogical situations, and integration of problem-oriented methods, demonstrates high efficiency in enhancing research and creative competencies of future teachers. However, the analysis also revealed the potential for further refinement of educational programs to foster a balanced training system that incorporates research activities as a pivotal tool for nurturing creative thinking.

Thus, further research should be aimed at developing methodological foundations for the integration of research competencies in the process of professional training, creating innovative educational technologies, as well as assessing their effectiveness in the formation of creativity of future teachers.

References:

2. [Sher Alam Khan](#), [Farooq Nawaz Khan](#), Primary Teachers' Beliefs and Practices for Boosting Students Creativity and Critical Thinking Skills in Primary Level//[VFAST Transactions on Education and Social Sciences](#).-2023.- 11(2) –P. 244-251
3. Zaina Smare and Mohamed Elfatihi. A systematic review of research on creative thinking in primary education: Focus on empirical methodologies//Issues in Educational Research. – 2023. - 33(2). P.752-771
4. Blanca Ruiz-del-Pino, Francisco D. Fernández-Martín, José L. Arco-Tirado. Creativity training programs in primary education: A systematic review and meta-analysis//[Thinking Skills and Creativity](#).- Volume 46, December 2022. <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2022.101172>
5. OECD/UNICEF (2021), Education in Eastern Europe and Central Asia: Findings from PISA, PISA, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/ebbeb179-en>.
6. [Hang Nguyen Thi Thu](#). Training creative thinking for primary school students with the approach of learning through playing//[International Journal of Education and Social Science Research](#). – 2022. - 05(03). –P. 230-236 DOI:[10.37500/IJESSR.2022.5316](https://doi.org/10.37500/IJESSR.2022.5316)
7. Uzakbaeva, S. A., & Zholdasbekova, S. The main problems of system's modernization of vocational training of pedagogical shots in The Republic of Kazakhstan// Procedia-Social and Behavioral Sciences. – 2015. – 185. P. 421–427. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro..03.392>
8. Zimnyaya, I. A. Competence and competency in the context of competent approach to learning//Language Classes in the School. - 2012.- № 5. – P.122–129.
9. Abdukadirova, N., Norimova, G., Shavkieva, D., Togaeva, M., & Norkuzieva, Z. Development of communicative competence as an important element in the formation of a student's personality. International Journal of Advanced Science and Technology. - 2020. - №29(5), p.174– 185 <http://sersc.org/journals/index.php/IJAST/article/view/10254>
10. Zhuzeyev S., Zhailauova M., Makasheva A. Professional Training of Future Primary School Teachers Based on Kazakh National Identity//Novitas-ROYAL (Research on Youth and Language) – 2024. - 18(1). –P.155–168
11. Rakhmatova, F. Development of the research competence of the future primary school teacher. //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. Vol. 8 No. 4, 2020 - P.58-70

ӘОЖ 541.124

ХОРМЕН ДЫБЫС ЖӘНЕ СӨЗДЕРДІҢ ИНТОНАЦИЯСЫ БОЙЫНША ЖҰМЫС ЖАСАУ ӘДІСТЕРІ

Акхожин С.А.

(І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.)

Қазіргі кезең педагогикасында жалпы музыкалық білім берудің мақсаты оқушылардың музыкалық мәдениетін жалпы рухани мәдениетінің бөлігі қалыптастыру және дамыту қарастырылады. Музыка тілі - басқа өнер саласымен салыстырғанда күрделі тіл.

Оқушылардың музыкалық мәдениеті деген ұғым өте кең және ол әртүрлі түрленуі мүмкін. Мысалы Д.Б.Кабалевский ол ұғымның мазмұнына бірінші орынға: «...музыка тірі, бейне өнері, өмірден туған және өмірмен ажырамастай байланысқан деп қабылдайтын қабілеттілік, - ол «ерекше музыкалық сезім» өзін көңіл – күйіне елітіп алатын және ондағы жақсыны жаманнан ажыратып, музыкалық сипатын есту анықтап, сол музыканың сипаты мен орындалуының сипатының арасында байланысты сезіну қабілеті, ол таныс емес музыканың авторын есту арқылы ажырата әуендік ырғақтары арқылы алу...» Осылайша Д.Б.Кабалевский музыкалық сауаттылық кең мағынада алғандағы мәнін көрсеткен. Онсыз музыкалық мәдениет қалыптаса алмайды. Автордың ойынша балалардың музыкалық шығармашылық жағын да дамыту маңызды. Жалпы музыкалық білім берудің осы келтірілген қағидасымен шындалып отандық педагог – музыканттар түгелдей келіседі. Алайда өздерінің оқыту қағидалары автор музыкалық білім берудің белгілі бір жақтарын бөліп алып толығырақ қарастырады.

«Музыка» пәнінің мақсаты білім алушылардың музыкалық мәдениетін тәрбие берудің азаматтық тұлғасын, көркемдік талғамы мен шығармашылық қабілетін қалыптастырып алған білімдерін сабақта және өмірде пайдалана білуіне негізделген. Психология және педагогикада шығармашылық, іс – әрекеттік көзқарас аясында көптеген жағдайлардың салдар логикасында іс – әрекет процесі ретінде, әрекеттің амал – тәсілі, әрекеттің нәтижесі ретінде сарапталады (И.В.Страхов, Ю.Б.Борев, С.Х.Рапппорт және т.б.). Психолог Л.С.Выготский шығармашылықты «қоршаған ортаның шығармашылық әрекетпен жасаған қайсібір заты болсын, адамның ойымен, сезімімен құрылған нәрсе болсын, әйтеуір бір жаңа нәрсені жасайтын іс – әрекет ретінде қарастырады». С.Л.Рубинштейн болса, шығармашылықтың адамның тарихи даму барысындағы ғылым мен өнерде жаңа бір ерекше нәрсені жасайтын әрекеті ретінде анықтайды. О.К.Тихомиров шығармашылық әрекетінде мақсатты болжамға аса мән береді. Я.А.Пономарёвтың пікірінше шығармашылық деген дамыту, жаңа құрылымның, жаңа іс – әрекет тәсілдерінің пайда болуы. [1]

Педагогикалық технологиялар көп түрлі болуына қарамастан, олардың іске асырудың екі ғана жолы бар. Біріншісі – теориялық негізде орындалуы (В.Б.Беспалько, В.К.Дьяченко және т.б.), екіншісі – тәжірибемен жүзеге асуы (Е.Н.Ильин, В.Ф.Шаталов, және т.б.).

Болашақ музыка мұғалімі кәсіби қызметінде музыка сабағын өткізуімен қатар «әр сынып – хор» - деген қағиданы ұстанып, әр сынып оқушыларына хормен ән айтқызып, мектеп хорын ұйымдастырып, оған жетекші дирижер болады. Сол себепті, студентке хордың, хор дирижерлау өнерінің тарихынан бастап оны меңгеруге қажетті техникалық және орындаушылық әдіс – тәсілдерді үйрете отырып, оның музыкалық деңгейін өсіру бағытының қалыптастырылуы қамтылады.

Хор дирижерлау музыкалық пәндер жиынтығында негізгі пәндердің бірі болып саналып, бұл пәнді барлық студенттер 4 жыл бойы өтеді. Хор дирижерлау пәні әр студентпен жеке – дара сабақ түрінде жүргізілетіндіктен студентке білім берумен қатар, оның мінез – құлқын зерттеп, тәрбиелеуге қажетті жағдай туғызады. [2]

Студенттер контингентінің музыкалық дайындығының деңгейі әртүрлі болғандықтан оқу жоспары әр студентке жеке құрастырылып, онда оның музыкалық қабілеті, тапсырманы меңгері дәрежесі мен жеке басының ерекшеліктері есепке алыналы.

Оқу жоспарында негізгі оқу материалы (түрлі және әртүрлі формадағы шағын көлемді хор шығармалары), дағдыларды қалыптастыратын жаттығулар және мектеп әндері қамтылады. Сонымен қатар, күнделікті жұмыста, студенттің өзбетінше шығармаларды талдап үйренуі, партирураны оқи отырып ойнауға және музыкалық әдебиеттермен танысуы талап етіледі.

Аспаптың үні адам дауысынан (хордан) әлдеқайда қатты болатынын ескеріп, шығарманы сүйемелдеу кезінде дыбыс күшін үнемі қадағалап отыру шарт. Мысалы, жоғары регистр дыбысты қаттырақ шығарып, ал төменгі регистрде керісінше ақырынырақ ойнаға жөн. Сонымен қатар, оқытушы аудиторияда тек аспапта сүйемелдеуші ғана емес ол әрі жетекші әрі хор басқарушы қызметін де атқаратынын естен шығармауы керек. Ол бір мезгілде аспапта ойнап, хормен әндетіп немесе бас изеу арқылы хордың басталуымен аяқталуын тыныс алатын жерлерін көрсетіп отырады. Бұған қоса шығарманың сөздері анық, тыңдаушыларға түсінікті болуын, шығарманың мәнерлі әрі өз бабында көркем орындалуын әрдайым қадағалайды. Ол үшін өзі де өнді сезіммен беріле орындап, оқушыларды ойнауымен, әдемі дауысымен, нақтылы дирижерлік қимылдармен еліктіріп отырғаны жөн.

Рас, бұл тұста басты мәселе музыкалық репертуар таңдауға келіп тіреледі. Таңдалған шығарма көпшілікті қызықтырмауы мүмкін. Сондықтан, орындағанда шығарманың барынша көркем, тыңдаушыға эстетикалық әсер ететіндей қуатты болғаны жөн. Екіншіден, шығарма оны орындайтын хор ұжымына лайықталып қайта өңделуі шарт. Сол кезде шығарманың барынша көркем, әрі ыңғайлы орындалуы назарда ұсталады. Осыдан барып өзге көркемдік талаптарға көшуге болады.

Жалпы хор дегеніміз не? Реті келген соң бұл мәселеге де тоқтала кетелік. Біз әдетте хор деп көп адамның бір мезгілде ән салуын айтамыз. Осы дұрыс па? Әрине, жоқ. Хор дегеніміз унисондық түрде ән салу емес, көп дауыстардың бір – бірімен өріле отырып үндесуі. Яғни, хор дегеніміз – ән салудың көп дауысты жүйесі, әнді көркемдеп айтудың құралы. Келешекте осыны мықтап ескергеніміз жөн. Сонда барып хорға деген көзқарас та өзгере бермек.

Хор жетекшісі орындаушыларға батыл тік қарп, бет – пішіні ашық, мимикалық қозғалыстарды шығарады.

Шығарманың мазмұнына сай (мысалы: қаспен, көзбен, иек, баспен көрсету) пайдаланып қолдана білуі керек. Қолдың қимыл – қозғалыстары біркелкі тез, бірақ аса қатты құлашталмай үнемді дәл және нақты болуы талап етіледі. Дирижер орындалатын музыка шығармасының партитурасын жатқа біліп, бір дауысты екі, үш, төрт дауысты хорды басқарғанда оның әр дауысын жақсы естіп, қате дыбыстарды түзеп, оларды жеке орындап көрсете білуі керек. Оның ерні дикциялық жағынан жаттыққан, ешбір дыбыссыз – сөйлей алатын қалыпқа дағдыланған, есту сезімі жақсы жетілген, дамыған дәрежеде болуы өте маңызды. [3]

Әнші үшін тыныс алу органдарының денсаулығы мен гигиеналық нормаларға сәйкес келетін дұрыс тыныс алуды игеру қаншалықты маңызды екендігі айқын. Мұндай тыныс әншіні дауыстық органдардың денсаулығын ғана емес, сонымен қатар жүйке жүйесі мен дененің денсаулығын да қамтамасыз етеді. Сондықтан, белгілі бір әншілік тыныс алу туралы мәселені шешпес бұрын, жалпы тыныс алу гигиенасын атап өту керек. Тыныс алу, дем алу және дем шығару, мұрын арқылы жасалу қажет.

Егер мұрын арқылы тыныс алу оның қуысының қандай да бір ауруына байланысты қиын болса, ларингологпен кеңесу керек. Қарқынды бұлшықет кернеулерімен, мысалы, ауыр

физикалық жұмыс, жүгіру, күрес және басқа спорт түрлерімен, сондай-ақ ән айту кезінде кейде мұрын арқылы тыныс алу қиынға соғады. Мұндай жағдайларда ауыз арқылы тыныс алу қажет. Тыныс алу өкпеге жеткілікті мөлшерде ауа ағынын қамтамасыз етуі керек, осылайша организм өзіне қажетті оттегін алады. Тыныштықта тұрған адамның өкпесі арқылы минутына 6-8 литр ауа өтеді, ал үлкен физикалық кернеу кезінде минутына 100 литрден асады. Сондықтан, физикалық күш жұмсау кезінде артериялық қандағы оттегінің мөлшері азаймауы үшін тыныс алу міндетті. Мұны, ең алдымен, ауыр физикалық жұмыстарды орындайтындар, сондай-ақ спортшылар ескеруі керек.

Әншілер, әсіресе тәжірибесіз әншілер, арнайы жаттығулармен тыныс алуды дамытып, күшейтіп, тыныс алу жаттығуларын жасауы керек. Дамыған шартты рефлексер болашақта физикалық кернеу, күш жұмсау кезінде тыныс алу органдарына түсетін үлкен жүктемені оңай жеңуге мүмкіндік береді. Тыныс алу жаттығуларының көптеген нұсқалары бар. Әнші үшін іштің және диафрагманың бұлшықеттерін күшейтетін гимнастиканы ұсынуға болады, яғни денеге арналған барлық жаттығулар қозғалыс амплитудасының жоғарылауымен және қолдың немесе аяқтың қимылымен, отыру немесе тұру кезінде. Ән айту кезінде тыныс алудың өзіндік ерекшеліктері бар. Ән айту кезінде қандай дем алған дұрыс – ауыз арқылы немесе мұрын арқылы ма деген дискуссия ұзақ талқыланды. Гигиеналық тұрғыдан, жоғарыда айтылғандай, мұрын арқылы дем алған жөн.

Бұл сонымен қатар мұрын қуысында арнайы рецепторлар болғандықтан ұсынылады, соның арқасында мұрын арқылы тыныс алу кезінде бронхиолалардың рефлекторлық кеңеюі жүреді. Бірақ вокалдық тәжірибеде ауыз арқылы тыныс алу қажет. Фонация процесінде мұрын арқылы жылдам тыныс алу мүмкін емес, егер олар қолданылса, бұл теріс құбылыстарға әкеледі – дауыс жүргізу (голосоведение) бұзылады және қиын болады.

Санитарлық нормаларға сәйкес келмейтін жағдайларда ән айту (декорациядан шыққан шаң, сахнаның суық ауасы, суық мезгілде ашық ауада өнер көрсету және т.б.) әншіден оның тыныс алу жолдарының сыртқы тітіркенулерге қатысты тұрақтылығын талап етеді.

Мұндай тұрақтылықты арнайы шынықтыру арқылы (закаливание) ғана алуға болады. Өткеннің вокал өнерінің ең жақсы өкілдері тыныс алу кезінде фонация үшін алынған ауа мөлшері минималды болуы керек деген қорытындыға келді, бірақ бұл ауа кез-келген ұзақтықтың вокалды фразасына жеткілікті болатындай жақсы сақталуы керек. Мұндай қорытынды іс жүзінде толығымен расталады және физиологиялық негіздемесі бар. Көлденең жолақты тыныс алу бұлшықеттері тыныс алу актісінде үлкен рөл атқарады.

Бірақ оның дұрыс жұмысы, трахея мен бронхтың тегіс бұлшықеттерінің жұмысымен үйлескенде ғана дұрыс тыныс алу және дем шығару қамтамасыз етілуі мүмкін. Минималды тыныс алу пайдалы, өйткені ол жолақты тыныс алу бұлшықеттерін жақсы жаттықтырады, өкпенің артық ауамен жүктелуіне жол бермейді және осылайша кеуде, іш, трахеяның тегіс бұлшықеттері, бронхтар мен вокальды бұлшықеттердің қалыпты үйлестірілуіне ықпал етеді.

Бұл жағдайда әншілік тыныс алуды ең жақсы реттеуге қол жеткізу оңай. Бұл жағдайда бірінші, екінші ретті шартты рефлексер жасалады. Мысалы, тыныс алу бұлшықеттерінің кернеу сезімі белгілі бір сападағы дауыс дыбысын қабылдаумен байланысты. Жақсы дамыған шартты рефлексер болашақта ең аз тыныс алуды сәтті қолдануға мүмкіндік береді. [4]

Мысалға, іс тәжірибе кезінде білімгерлер өздері мағынасын жақсы түсінетін және әуендерінің әдемі әндерін бар ниеттерімен орындады. Мысалы: М.Егінбаевтің «Алтын ордам туған жер», И.Нүсіпбаевтің «Жас дәуірдің түлегіміз» және Н.Тілендиевтің «Өз елім», Ә.Бейсеуовтің «Армандастар» т.б. әндерінің мағыналарын олардан сұрағанда, білімгерлер бұл ән өздеріне арналғандықтарын, олардың жадырап, жайнап өтіп жатқан өмірлері туралы екенін айқын айтып беріп отырады. Ал, екінші әнде Отанды қорғау туралы екенін айтады.

«Той бастар», «Туған жер туралы толғау», «Қазақстан қыран дала», «Достық» т.б. әндерді білімгерлерге үйрету барысында үн тазалықтарын қалыптастыру негізгі міндет болып табылады. Үн тазалығын қалыптастыру - бұл естілген әуенді дыбыстау мүшелері арқылы сол қалпында дұрыс орындату.

Үн тазалығы жақсы дамыған білімгерлер кез-келген әуендерді лезде қағып алып орындайды. Осы орайда үн тазалығының жас өспірімдер бойында қалыптастырудың маңызы зор екенін көріп отырмыз. Демек, бастапқыда айтылып кеткен, дем алу мен шығару, атаканың түрлері, дыбыс жүргізу мәнері, тізбекті дем алу, осының барлығы үн тазалығын дұрыс жолға қоюдың бірден-бір негізгі әдіс тәсілдері. [5]

Үн тазалығына дикция мен орфоэпия, шығарманы көркемді түрде орындау т.б. мәселелер сырт қалмауы керек. Қорыта айтатын болсақ, жоғарыда айтып кеткен ережелерді сақтай отырып, әндерді білімгерлерге орындатсақ, ол шығармалардың үлкен тәрбие берері сөзсіз.

Әр балаға жеке тұлға ретінде қарап, өзіне тән санасы еркі, өзіндік әрекет жасай алатын ортасы бар екенін ескере отырып, оқушының білімге, ғылымға деген ынтасын арттыру, ақыл – ой қабілетін, диалектикалық дүниетанымын, өмірлік мақсат – мүддесін айқындауға, жеке басының қасиеттерін дамытып, оны қоғам талабына сай іске асыруға көмектесу жасөспірімдердің үздіксіз оқу – тәрбие процесінің ғана жемісі болып табылады.

Қорыта айтқанда: Біз алдымен жеке тұлғаның әлеуметтік, құзіреттілігін, шығармашылығын дамытуымыз керек. Сол арқылы ұжымдық зерттеуге қол жеткізіп, яғни оқушының өзін – өзі басқарудағы әлеуеті артуы сөзсіз.

Әдебиет:

1. М.Ахметова, Ән өнері және уақыт. Алматы Өнер, 2009ж
2. А.Жұбанов, Замана бұлбұлдары, Алматы 2012ж.
3. А.Жұбанов, Ғасырлар пернесі, Алматы 2016ж.
4. Певческий голос и методика его постановки МУЗГИЗ, М. / Органов П., 2015
5. Рефлексы головного мозга / Сеченов И. М. – изд. Академии наук, 2017

ӘОЖ 784:06

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДІ ДАМУДЫҢ КӨШБАСШЫЛЫҚ РӨЛІ

Алиева, П.С., Шанжарова А.А, Тоғайбай Ж.Р.

(М.Х. Дулати атындағы Тараз университеті, Тараз қ.)

Педагогикалық білім беру – бұл елдің білім беру жүйесінің танымдық деңгейінің жоғары сатысына қатысты болады, себебі ол болашақ ұрпаққа сапалы білім мен тәрбие беру процесін қамтамасыз етеді. Білім беру саласындағы көшбасқару рөл тек қана білім беру мамандарының өзіне ғана емес, сонымен қатар жалпы оқытудың ары қарай дамуына қатысты, инновацияларға, жаңа педагогикалық әдістер мен технологияларды енгізуге қатысты өте маңызды. Білім беру жүйесінің көшбасшысы, ең алдымен, оқушылар мен студенттерге сапалы білім беруде жоғары кәсіби және моральдық танымдарды өз ретте нәтиже алуға себеп болады. Педагогикалық білім беруде көшбасшы болу, бұл тек қана білім беру саласындағы педагогтың жұмысы ғана емес, сонымен қатар мектептерде, университеттерде және басқа да оқу орындарында білім беру үдерісін басқару мен үйлестіруді қамтиды. Оқу- тәрбие үрдісінде стратегиялық жоспарларды анықтап, олардың даму деңгейінен жағдайларын бақылап, педагогикалық инновациялар мен жаңа әдістерді енгізуге ықпал етеді [1, 23].

Педагогикалық көшбасшылық бірнеше аспектілерді қамтиды, соның ішінде:

- Педагог өзінің білімін үнемі жаңартып, оқыту әдістемесін жетілдіруі қажет. Оқытушы өз тәжірибесін жетілдіріп, жаңа білім мен дағдыларды игеру арқылы көшбасшы болады.

- **Мотивация:** Оқушылар мен студенттерге білім берудің маңызды аспектісі – олардың мотивациясын арттыру. Педагог көшбасшы ретінде оқушыларды ынталандыру, олардың шығармашылық әлеуетін ашу жолында маңызды рөл атқарады.

- **Педагогикалық инновациялар:** Көшбасшы оқытушы жаңа әдістемелер мен технологияларды қолдана отырып, оқу процесін жаңартуға және білім сапасын арттыруға ықпал етеді. Цифрлық технологиялар мен онлайн оқыту әдістері соңғы жылдары білім беру жүйесіне айтарлықтай өзгерістер енгізуде.

Көшбасшы педагогтың бірнеше маңызды қасиеттері болуы тиіс:

- **Эмпатия:** Оқушылардың жағдайына түсіністікпен қарап, олардың жеке қажеттіліктерін ескеріп отыру.

- **Жауапкершілік:** Оқушылардың білім деңгейі мен дамуына жауапкершілікпен қарау.

- **Шығармашылық:** Оқытудың жаңа тәсілдерін іздеп, шығармашылық тұрғыда шешімдер қабылдау.

- **Командалық жұмысқа қабілеттілік:** Бірлесе жұмыс істеу, оқу орнының басқа қызметкерлерімен тиімді әрекеттесу.

Педагогикалық білім беруді дамытудың көшбасшылық рөлін арттыру үшін бірнеше жолдар ұсынылады:

Білім беру жүйесінің жетілдірілуі: Жаңа әдістемелерді енгізу, оқу бағдарламаларын жаңарту және педагогтардың кәсіби дамуын қамтамасыз ету.

Мектептер мен оқу орындарында көшбасшыларды даярлау: Мектеп басшыларын және оқытушыларды арнайы көшбасшылық тренингтер мен курстар арқылы дайындау.

Қоғам мен мектептің ынтымақтастығы: Білім беру жүйесінде қоғамның рөлін арттыру және олардың, ортасының, сыныптастырың өкілдеріне қолдауын алу. Педагогикалық білім берудегі дамытуда көшбасшы педагогтың рөлі ерекше. Ол білім беру сапасын арттыруда, оқушылардың дамуына ықпал ету мен жаңа әдістемелерді енгізуде маңызды рөл атқарады. Бұл рөлді жүзеге асыру үшін педагог кәсіби әрі моральдық жауапкершілікпен жұмыс істеп, үздіксіз даму жолында болуы қажет [2, 12].

Кейбір зерттеулер сенімді түрде бекітілген оқушылардың ересек топ жасында өзін-өзі басқару қабілетті екенін көрсетеді, әсіресе бұл үлкен әлеуметтік құзыреттілік пен эмоцияларды реттеуге әкеледі.

Өзін-өзі реттеу құзіреттілігі олардың зейінінің жоғарылауына, танымдық өзін-өзі бақылауға және эксперименттік зерттеу жағдайындағы табандылығына да кеңеюі мүмкін.

Танымдық даму оқушыларға өздерін жаңа оқуға толығымен инвестициялауға мүмкіндік беретін эмоционалдық қауіпсіздіктің өсуіне, сондай-ақ оқу үшін маңызды танымдық дағдылар мен құзыреттердің өсуіне ықпал етеді.

Бұл қабілеттер қажет, өйткені оқыту – әлеуметтік процесс. Осылайша, есейе келе балалардың ата-аналарымен, мұғалімдерімен және құрдастарымен қарым-қатынасы олардың кейінгі табысқа жетуіне ықпал ететін оқу процесінде басты рөл атқарады.

Таным дағдыларын жетілдіретін эксперименттік тәжірибелер ересек топ балалардың тәрбиешілермен және құрдастарымен әлеуметтік тәжірибесіне енгізілген.

Педагогикалық білім беру және ойын. Зерттеулер көрсетіп тұрғандай, оқушылардың білім алу жүйесінде ойын аса маңызды рөл атқарып келеді. Ойын олардың когнитивтік дағдыларды дамытуда, сондай-ақ шығармашылық пен ынтымақтастық қабілеттерін арттыруда маңызды құрал болып табылады. Мысалы, Финляндия мен Жаңа Зеландияда мектепке дейінгі білім беру жүйесінде ойынның маңызы зор.

Құрамында көп тілдерді білетін оқушылар. Канаданың Британдық Колумбия облысында мектептерде үш тілде (ағылшын, француз және үнді тілдері) оқыту жүйесі бар. Бұл оқушыларға бірнеше тілде сөйлей алу және дағдылардың дамытуларға қатысты мүмкіндіктерін беріп, олардың мәдени сананын ретіне арттырады.

Оқу процесінің ерекше ұлттық моделі анықталып, білім берудің жаңа мазмұндық жүйесі құрылды. Халықаралық білім беру әлеміне ену мақсаты анықталды, бұл ретте ғылымның әр саласына белгілі бір өзгерістер енгізілді. Мұндай әртүрлі бағыттар жаңа бағытты, жаңа сапалы түсініктеме мен дамуды қажет етеді.

Оқытушылардың жаңа міндеттері: оқыту әдістерін мамандандыру, ғылыми жетістіктерді сыни бағалау; болашақта студенттердің рухани және жеке белсенділігін, кәсіби дағдылары мен дағдыларын қалыптастыру үшін дайындалған жаңа ұйым құру.

Оқытудың инновациялық тәсілдері. 2019 жылы АҚШ-тағы көптеген мектептер мен университеттер 3D басып шығару және виртуалды шындық технологияларын оқу үрдісінде жасанды интеллект енгізе бастап келеді. Бұл әдістер оқушылардың абстрактілі ұғымдарды визуализациялап, практикалық тәжірибе алу мүмкіндігін береді [3, 23]. .

Білім беру жүйесінің тиімділігі мен сапасы қоғамның болашағын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Қазіргі заманғы педагогикалық білім беру тек қана білім беру үдерісін ұйымдастырумен шектелмей, оған көшбасшылық элементтерін қосып, білім берушінің кәсіби өсуі мен жеке дамуына да бағытталады. Бұл бағытта педагогикалық білім беруді дамыту мәселесі ерекше маңызға ие, өйткені ол тек педагогтардың сапалы білім беру қабілетін ғана емес, сонымен қатар оқушылардың дамуына ықпал ететін көшбасшылық қасиеттерін де қалыптастырады. Педагогикалық білім беру жүйесіндегі көшбасшылық рөлі білім беру үдерісін ұйымдастырудың жаңа бағыттарын іздеуді, инновациялар енгізуді, оқыту әдістерін жаңартуды қажет етеді. Мұғалімдер, мектеп басшылары мен білім беру саласының басқа да қызметкерлері білім беру жүйесіндегі көшбасшы бола отырып, оқушылардың жоғары деңгейдегі білім алуы үшін жауапкершілікті өз мойнына алады. Бұл ретте, көшбасшы педагог тек сабақ берумен шектелмейді, ол оқушыларды мотивациялап, олардың интеллектуалды және шығармашылық қабілеттерін ашуға ұмтылады. Педагогикалық көшбасшылықтың негізгі аспектісі – педагогтардың кәсіби дамуы. Көшбасшы мұғалім үздіксіз білім алып, өз ісінде жаңалықтар мен жетілдірілген әдістемелерді қолдануға тырысады. Бұл өзгерістер тек білім беру сапасына ғана әсер етпейді, сонымен қатар оқушылардың ой-өрісін кеңейтіп, шығармашылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Мектепте көшбасшының рөлі тек сыныптағы сабақпен шектелмей, педагогикалық ұжымның ынтымақтастығын, әдістемелік жұмыстарды ұйымдастыруды, оқу бағдарламаларын жаңартуды қамтамасыз ету арқылы кеңейеді. Қазіргі педагогикалық білім берудің маңызды құрамдас бөлігі – оқушылардың тұлғалық дамуына ерекше көңіл бөлу. Көшбасшы мұғалім оқушылармен жеке қарым-қатынас орната отырып, олардың қызығушылықтары мен қажеттіліктерін ескере отырып жұмыс істейді. Оқушының қабілетін анықтап, оның шығармашылық әлеуетін ашуға бағытталған жұмыстар көшбасшының басты міндеті болып табылады. Мұндай жұмыстар оқушыларды тұлғалық өсуге ынталандырады, оларды дербес шешімдер қабылдауға, сыни тұрғыдан ойлауға, жаңашылдыққа баулиды [4, 34]. .

Жалпы алғанда, педагогикалық білім беруді дамытудың көшбасшылық рөлі – тек оқыту әдісін жетілдіріп, оқушылардың білімін арттыру ғана емес, сонымен қатар бүкіл білім беру жүйесін басқару мен өзгерістерді енгізу арқылы білім саласының дамуына ықпал ету болып табылады. Мұғалімдер мен білім беру басшыларының көшбасшылық қасиеттері қоғамдағы әлеуметтік мәселелерді шешуге, жаңа идеялар мен бастамаларды іске асыруға және білім беру сапасын көтеруге бағытталған. Әрбір педагог көшбасшы бола отырып, тек оқушылардың білімін ғана емес, оларды адамгершілік, моральдық және кәсіби тұрғыда дамытуға да жауапты екенін түсінуі керек. Қорытындылай келе, педагогикалық білім беруді дамытудағы көшбасшылық рөлі білім беру сапасын арттыруда маңызды фактор болып табылады. Жетекші ұстаздың өз пәнін ғана емес, оқушылардың жеке тұлғалық дамуы мен шығармашылық әлеуетін қалыптастыруда алатын орны зор. Оқушылардың дамуына әсер ететін мұғалім көшбасшысының қасиеттері мен дағдылары қоғамның барлық салаларында оң өзгерістерге әкелетін маңызды элементтер болып табылады.

Қазіргі заманғы білім беру жүйесі – бұл тек қана оқыту мен білім беру емес, сонымен қатар қоғамдағы өзгерістер мен даму бағыттарына сәйкес тұлғалық және кәсіби қалыптасудың процесі. Педагогикалық білім беруді дамытудың көшбасшылық рөлі білім беру сапасын арттыруда, қоғамның алға қарай қозғалуында және елдің болашағын құруда үлкен маңызға ие. Мұғалімдер мен білім беру ұйымдарының көшбасшыларының рөлі білім беру жүйесін өзгерту, жаңарту және дамыту үшін маңызды фактор болып табылады.

Педагогикалық білім беру жүйесінің басшысы білімді маман ғана емес, сонымен қатар оқыту әдістемесін жаңартып, өз іс-әрекетімен оқушыларға әсер ете алатын тұлға. Жетекші ұстаздың басты мақсаты – білім сапасын арттыру, оқу үрдісін тиімді ұйымдастыру.

Ол тек оқушылардың білімін бақылап қана қоймай, оларды рухани, шығармашылық тұрғыдан да дамытуға ұмтылады. Білім беру саласында көшбасшылық бірнеше аспектілерді қамтиды. Біріншіден, бұл мұғалімнің өз мамандығына деген сүйіспеншілігі мен құрметі, екіншіден, жаңа идеялар мен тәсілдерді енгізу үшін шығармашылық тұрғыдан ашық болу. Мұғалімдердің көшбасшылығы оқу орнының ішінде де, жалпы білім беру жүйесінде де көп өзгерістер мен жаңашылдықтарды енгізуге жол ашады. Шынында да, қазіргі ғылымда адам потенциалының иерархиясына, яғни даму деңгейлеріне көп көңіл бөлінеді. Бұл иерархияның бірінші жалпы және іргелі деңгейі оның биологиялық потенциалы болып табылады, ол адамның тағамнан пайдаланатын энергиясының бөлігі болып саналады. Екінші деңгей - жеке тұлғаның психикалық әлеуеті, ол оның психикалық әрекет сферасында жүзеге асыратын оның биологиялық потенциалының тағы бір бөлігі болып табылады. Үшінші деңгей – адамның қоршаған ортамен қарым-қатынасы күннен-күнге күрделене түсуде, яғни жеке потенциал ретінде қарастырылады. Потенциалдың соңғы түрі психикалық-мәдени потенциалдан тек өзінің шамасымен ерекшеленеді, сондықтан оны оның бір бөлігі ретінде қарастыруға болады.

Мәдени және тұлғалық әлеует адамның кәсіби өмірінде қалыптасады және оның жұмысында толық көрінуі мүмкін.

Көшбасшы педагогтың маңызды сипаттарының бірі — кәсіби даму мен үздіксіз білім алу. Бұл тек мектептер мен университеттерде жұмыс істейтін мұғалімдерге ғана қатысты емес, сонымен бірге білім беру ұйымдарының басшыларына да тән. Мұғалімдердің өз білімін арттырып, жаңа әдістемелер мен технологияларды меңгеруі оқу сапасын жақсартуға мүмкіндік береді. Білім беру саласында инновациялар мен жаңа тәсілдерді қолдану, оқытудың тиімді әдістерін енгізу — педагогтың көшбасшылық қасиеттерінің көрінісі болып табылады. Мұғалімдер кәсіби дағдыларын дамыту үшін түрлі курстар мен тренингтерге қатысады, зерттеу жүргізеді, тәжірибе алмасу мақсатында басқа мұғалімдермен байланыс орнатады. Мұндай үнемі білім алу мен даму педагогикадағы жаңашылдықтарға ықпал етіп, оқытушының көшбасшылығын арттырады.

Педагогикалық көшбасшылықтың басты бағыттарының бірі - оқушылардың тұлғалық дамуы. Мұғалімдер тек білім беріп қана қоймай, сонымен бірге оқушылардың ішкі дүниесін, олардың шығармашылық және жеке әлеуетін ашуға ұмтылады. Мұғалімдер оқушыларға дұрыс бағыт бере отырып, олардың бойындағы қабілеттерін ашуға және жеке дара тұлға ретінде қалыптасуына көмектеседі. Бұл жерде мұғалімдер оқушыларды тек оқу процесіне ғана қатыстыру емес, сонымен бірге олардың ой-өрісін, сыни тұрғыдан ойлауын дамытуға ерекше назар аударады. Көшбасшы мұғалімдер оқушылардың қажеттіліктерін тыңдай отырып, оларды қиындықтардан өтуді, өздерін дамыту мен жетілдіруді үйретеді. Бұл оқушылардың тек білім алуына ғана емес, сонымен қатар өмірде табысты болуына да жол ашады. Қоғаммен қарым-қатынастың тиімді болуы баланың өз ойын еркін, тиянақты, нақты жеткізе білуіне байланысты. Бастауыш мектеп балаларының тіл байлығын, сөйлеу мәдениетін дамыту негізінде тіліміздің семантикалық табиғатын меңгертуге, көркемдік бейнелілігін игертуге, сөздік қорын дамытуға мүмкіндік береді.

Мұғалімдердің көшбасшылығын дамытудың бір жолы — мектептің педагогикалық ұжымымен тиімді жұмыс істеу. Ұжымдағы барлық мүдделі тараптар арасында бірлескен

жұмыс, ынтымақтастық пен өзара түсіністік көшбасшылықты нығайтады. Бұл өз кезегінде білім беру сапасын арттыруға, оқушылардың мотивациясын көтеруге және олардың жоғары нәтижелерге жетуіне ықпал етеді. Қазіргі уақытта педагогикалық білім беру саласында жаңа технологиялар мен әдістемелердің енгізілуі маңызды рөл атқарады. Цифрлық білім беру құралдары, онлайн платформалар, интерактивті тақталар мен басқа да инновациялық құралдар білім беру процесін жеңілдетіп, оқыту сапасын арттырады. Бұл жағдайда педагогтың көшбасшылығы жаңа технологиялар мен әдістерді тиімді пайдалану арқылы көрінеді. Педагогикалық білім беру саласындағы көшбасшылық инновациялық шешімдер ұсынуға, заманауи білім беру құралдарын қолдануға және оқушылардың оқу процесін қызықты әрі тиімді етуге бағытталған. Педагогикалық білім беруді дамытудың көшбасшылық рөлі – бұл тек білім берудің сапасын жақсарту ғана емес, сонымен қатар бүкіл білім беру жүйесін жаңарту мен дамытуға ықпал ету. Көшбасшы мұғалімдер мен білім беру саласының қызметкерлері оқу үдерісіне жаңа әдістер мен технологияларды енгізіп, оқушылардың жеке әлеуетін ашуға, оларды жан-жақты дамытуға бағытталған жұмыстар жүргізеді. Бұл әрекеттер педагогикалық білім беру саласын жаңа деңгейге көтеріп, қоғамның дамуына үлкен үлес қосады [5, 36].

Жаңа бағытта (модернизация) ұйымдастыру: оқушылардың іс-әрекетінің белсенділігін арттыру және жеделдету технологиясы; ұйымдастырушы мен оқушы арасындағы қарым-қатынасты ізгілендіру және демократияландыру негізінде құрылған технология; ұйымдастыру материалының жаңа реконструкциясына негізделген технология және т.б. Ұйымдастыру технологияларын топтастыру белгілі бір кезеңде қалыптасқан мақсаттар мен міндеттерге, іс-шараны ұйымдастыру формасының қолданылуына, осы кезеңде қажетті әдістерге, және басқа да себептер. Ұйымдастыру технологиясын ұйымдық әдістемеден ажырата білу маңызды.

Жалпы өзара әрекеттестік мысалында баланың физикалық және қарым-қатынас қауіпсіздігі барлық салаларда оқуға барынша қол жеткізуге болатын контекст жасайды.

Іс-шараның шынайылығымен, талапқа сай болуымен, сенімімен, бір-бірімен жүйелі қарым-қатынасымен ерекшеленсе, ұйымдастыру әдістемесінің сапасы жоғары деп тануға болады. Ұйымдастыру әдістемесі мәдени дағдылармен байланысты. Екеуінің үйлесімділігі жаңа тәсілдерге деген қызығушылықты арттырады. Жаңа технологияны игеру және оны мәдениет саласында пайдалану, әрине, үлкен шеберлікті, ізденісті қажет етеді. Ұйымдастыру әдістемесі ептілік пен дағдыны қалыптастыруға бағытталған. Өтілетін немесе тапсырылатын материалдарды меңгеру, ұйымдастыру әдістемесіне баға береді.

Әдебиет:

1. Мұханбетжанова Ә. Педагогиканы оқыту әдістемесі. Оқу құралы. Алматы- 2014
2. Дүйсенбаев А.А. Педагогика, -Алматы, 2018
3. Бабаев С., Қазиева К. Педагогикалық инновациялар мен педагогикалық озат технологиялар - талапшан мұғалім еншісі // Бастауыш мектеп. - 2014.
4. Таубаева Ш.Т, Иманбаева А.Е., Берікханова Педагогика. Оқу құралы, -Алматы, 2018
5. Сламбекова Т.С. Педагогика: Тәрбие теориясы. Оқу құралы, - Қарағанды, 2020

УДК 691.33

ИГРОВЫЕ МЕТОДЫ В ОБУЧЕНИИ МАТЕМАТИКЕ: ОТ ШАХМАТ ДО СОВРЕМЕННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ПЛАТФОРМ

Вольданова А.А.

(КГУ «Средняя школа № 4», г. Петропавловск)

Использование игровых методов в обучении математике – это проверенный временем подход, который позволяет сделать процесс обучения более интересным, эффективным и

запоминающимся. Игра – это естественная для ребенка деятельность, которая способствует развитию мышления, логики, памяти и творческих способностей. В данной статье мы рассмотрим историю использования игр в обучении математике, современные подходы и перспективы развития этого направления. Использование игровых методов в обучении математике - это проверенный временем подход, который позволяет сделать процесс обучения более интересным, эффективным и запоминающимся.

Игра - это естественная для ребёнка деятельность, которая способствует развитию мышления, логики, памяти и творческих способностей. В этой статье мы рассмотрим историю использования игр в обучении математике, современные подходы и перспективы развития этого направления.

Лично я не раз убеждалась в эффективности игровых методов на практике. Например, когда я помогала племяннику учить таблицу умножения, ему было трудно заучивать её обычным способом. Тогда мы превратили обучение в игру: использовали карточки, соревновались на скорость и даже придумывали небольшие математические квесты. В результате он не только быстрее запомнил материал, но и начал с интересом решать новые задачи, применяя таблицу умножения в различных игровых ситуациях. Более того, такой подход развил в нём уверенность в своих силах и мотивацию к дальнейшему изучению математики. Со временем он стал самостоятельно придумывать аналогичные игры, что ещё раз подтвердило: игровой метод не только облегчает запоминание, но и формирует устойчивый интерес к предмету. Кроме того, в моей практике были случаи, когда игровые методы помогали не только детям, но и взрослым. Например, во время подготовки группы учащихся к олимпиаде по математике я использовал логические задачи в формате командных соревнований. Ребята были гораздо более мотивированы, активно обсуждали решения и даже предлагали свои варианты правил для игр. Такой подход не только повысил их интерес к предмету, но и улучшил навыки командной работы и стратегического мышления.

Еще одним ярким примером стал опыт работы с интерактивными приложениями. Однажды, объясняя тему вероятностей, я предложила ученикам сыграть в настольную игру, основанную на случайных событиях. Это позволило им на практике увидеть, как работают вероятностные расчеты, и помогло лучше понять теорию. Многие отмечали, что такой подход сделал материал более понятным и запоминающимся.

Таким образом, личный опыт показывает, что игровые методы способны не только облегчить процесс обучения, но и сформировать у учащихся позитивное отношение к математике, развить в них любознательность и уверенность в своих силах.

Такой подход не является чем-то новым - использование игровых элементов в обучении математике имеет глубокие исторические корни. Еще в древних цивилизациях использовались различные игры для развития математических способностей. Например, шахматы, появившиеся в Индии, способствуют развитию логического мышления, планирования и стратегического мышления.

В средние века и в эпоху Возрождения математические задачи часто формулировались в виде занимательных головоломок и игр. Это делало обучение более увлекательным и способствовало развитию интеллекта. Например, в XIV–XV веках были популярны арифметические загадки, включённые в учебные пособия. Итальянский математик Лука Пачоли предлагал задачи, оформленные в виде торговых сделок или жизненных ситуаций, что помогало ученикам увидеть практическое применение математики. Еще одним ярким примером является «Задача о волке, козе и капусте», восходящая к средневековым рукописям. Она требовала от ученика логического мышления и планирования действий, что развивало навыки решения сложных задач. В эпоху Возрождения математики, такие как Пьер де Ферма и Блез Паскаль, использовали игры с вероятностями для изучения случайности и закономерностей, что впоследствии привело к развитию теории вероятностей.

Сегодня игровые методы обучения математике претерпели значительные изменения благодаря развитию технологий. Современные образовательные платформы предлагают широкий спектр интерактивных игр и упражнений, которые позволяют детям и подросткам изучать математику в игровой форме.

Основные направления использования игровых методов:

1. Игры на развитие логического мышления: шахматы, sudoku, головоломки;
2. Игры для развития вычислительных навыков: математическое лото, домино, карточные игры;
3. Игры на геометрические представления: конструкторы, мозаики, геометрические пазлы;
4. Игры на развитие пространственного воображения: кубик Рубика, игры на координатной плоскости;
5. Компьютерные игры: образовательные платформы, мобильные приложения с математическими играми.

Лично я неоднократно использовала игровые методы в работе с ребятами и могу подтвердить их эффективность. Например, во время занятий с младшими школьниками мы часто играли в математическое домино, где вместо обычных чисел были примеры на сложение и умножение. Дети настолько увлекались процессом, что не замечали, как запоминали таблицу умножения.

Еще одним удачным опытом стало использование шахмат для развития логического мышления. Один из моих учеников сначала относился к шахматам с недоверием, но, когда мы начали разбирать партии с математической точки зрения (анализ вероятных ходов, комбинации, стратегия), он проникся игрой и даже стал участвовать в школьных турнирах. Также мне удалось заинтересовать подростков геометрией, предложив им работу с 3D-моделированием. Мы использовали специальные приложения, в которых они создавали собственные фигуры и анализировали их свойства. Такой подход помог ребятам лучше понять пространственные отношения и привнес элемент творчества в изучение математики. Эти примеры показывают, что игры не только делают процесс обучения более увлекательным, но и способствуют развитию важных навыков, таких как логика, внимание и стратегическое мышление.

К преимуществам игровых методов можно отнести следующее:

1. Повышение мотивации: игры делают обучение более интересным и увлекательным. Например, во время занятий с младшими школьниками я использовала математические викторины, в которых дети получали баллы за правильные ответы. Это превращало учебный процесс в увлекательное соревнование, а желание стать «победителем» мотивировало учеников усерднее разбираться в теме;

2. Развитие творческого мышления: игры стимулируют поиск нестандартных решений. В работе с подростками мы пробовали решать сложные задачи с помощью математических головоломок. Например, задачи на переливание жидкости из одного сосуда в другой или разгадывание числовых ребусов;

3. Улучшение памяти и концентрации внимания: регулярные занятия играми способствуют развитию этих когнитивных функций. В моей практике хороший эффект давали математические карточные игры, в которых нужно было запоминать числа и их связи, что помогало детям лучше усваивать и удерживать информацию;

4. Социализация: игры помогают детям взаимодействовать друг с другом, развивая коммуникативные навыки. Например, командные игры на логику и стратегию требовали обсуждения вариантов решений, выработки общей стратегии, что способствовало развитию умения работать в коллективе;

5. Индивидуализация обучения: игры позволяют адаптировать процесс обучения к индивидуальным особенностям каждого ученика. В одном из моих классов был ученик, который испытывал трудности в обучении.

Современные технологии открывают новые возможности для использования игровых методов в обучении математике. Развитие виртуальной и дополненной реальности позволяет создавать еще большее погружение в интерактивную образовательную среду. Искусственный интеллект позволяет создавать адаптивные игры, которые подстраиваются под индивидуальные особенности каждого ученика.

В Казахстане существует несколько современных образовательных платформ, направленных на изучение математики. Вот некоторые из них:

1. BilimLand.kz: крупнейшая онлайн-платформа, предлагающая интерактивные курсы по математике для школьников. Материалы доступны на казахском, русском и английском языках. Платформа охватывает весь школьный курс математики с 5 по 11 классы, соответствующий государственным образовательным стандартам Республики Казахстан.

2. Qalan.kz: платформа, разработанная учителем математики Аскарсом Болатом, направлена на углубленное изучение математики. Особое внимание уделяется диагностике пробелов в знаниях и предоставлению персонализированных заданий для их устранения. Платформа мотивирует учеников регулярными заданиями и системой вознаграждений.

3. iTest.kz: образовательная платформа, специализирующаяся на подготовке к экзаменам, включая ЕНТ. Предоставляет тесты по различным предметам, включая математику, а также пробные экзамены и аналитические отчеты для оценки прогресса.

4. Buki.kz: платформа, соединяющая учеников с репетиторами по различным предметам, включая математику. Позволяет найти квалифицированного преподавателя для индивидуальных онлайн-занятий, что особенно полезно для тех, кто предпочитает персонализированный подход в обучении.

5. Harmony School в Астане: современная образовательная платформа, предоставляющая ученикам возможности для всестороннего развития, включая изучение математики. Школа сочетает традиционные методики преподавания с инновационными подходами, такими как интеграция STEAM (наука, технологии, инженерия, искусство и математика).

Эти платформы предоставляют разнообразные возможности для изучения математики, позволяя выбрать наиболее подходящий формат обучения в зависимости от индивидуальных потребностей и предпочтений. Одним из эффективных инструментов повышения мотивации учащихся являются игровые методы, которые способствуют развитию логического мышления и когнитивных способностей. Благодаря играм обучение становится не только результативным, но и увлекательным, что особенно важно для детей и подростков. Современные технологии расширяют возможности применения игровых методов, предлагая интерактивные платформы, мобильные приложения и цифровые симуляции, делающие процесс изучения математики более интересным и доступным.

Однако важно понимать, что игры должны быть не просто развлечением, а инструментом для достижения образовательных целей. Их использование должно быть интегрировано в учебную программу и учитывать индивидуальные особенности учащихся. Для одних лучше подходят настольные игры, для других - математические головоломки или компьютерные симуляции. Гибкий подход к обучению позволяет подобрать наиболее эффективные методы для каждого ученика.

В будущем совершенствование игровых методик, развитие искусственного интеллекта и внедрение виртуальной реальности помогут вывести математическое образование на новый уровень. Это сделает обучение более доступным, интерактивным и адаптивным, позволяя каждому ученику развивать математические навыки в удобном и мотивирующем формате.

Литература:

1. Выготский, Л.С. Психология развития ребенка. - М.: Педагогика-Пресс, 1996.
2. Эльконин, Д.Б. Психология игры. - М.: Педагогика, 1978.
3. Леонтьев, А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. - М.: Политиздат, 1975.
4. Берн Э. Игры, в которые играют Люди, которые играют в игры. Москва: Бомбора, 2014.

5. Сахибгареева Г. Ф., Кугуракова В. В., Большаков Э. С. Инструменты балансирования игр, 2023.
6. Малишевская Н. А. Игровые практики в дискурсе постмодерна. Ростов-на-Дону, 2007.

ӘОЖ 377.5

ҚАЗІРГІ ЗАМАНЫҢ БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕГІ МӘДЕНИЕТ ПЕН ӨНЕРДІ ДАМУ ЖОЛДАРЫ

Ғафуров Қ.Қ.

*(Ермек Серкебаев атындағы өнер колледжі – өнерде дарынды балаларға мамандандырылған
мектеп-интернат» кешені» КММ, Петропавл қ.)*

Қазақ халқы ежелден ән мен күйге, жыр – термеге ерекше көңіл бөліп, ауыз әдебиетінің, дәстүрлі өнердің қалыптасуына ерекше мән қоя білген. Осылар арқылы орындаушылық өнер халық арасында кең таралып, ұлан байтақ қазақ даласында мәдениет пен өнердің даму жолы бастау алды. Атадан балаға мирас болып, ғасырдан – ғасырға жалғасқан халық мәдениеті заман өзгерген сайын дамып, басқа да қырларынан көріне білуі уақыт заңдылығы екендігі анық. Ендеше қазіргі заман талабына сай білім беру үдерісіндегі мәдениет пен өнердің даму жолы қандай, проблемалары мен оларды шешу жолдарын өз тәжірибеме сүйене отырып талқылап көрмекшімін.

XXI ғасыр - бұл ақпараттық қоғам дәуірі, технологиялық мәдениет дәуірі. Осы орайда жаңа ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы оқушының ой-өрісін, дүниетанымын арттыруға бағыттай отырып оқу-тәрбие үрдісінің барлық деңгейлерінің тиімділігімен сапасын жоғарылатуды басты мақсат етіп ұстануымыз қажет. Заманымызға сай қазіргі уақытта ақпараттық - коммуникациялық технологияларды қолдану педагогтерге басты міндет болып тұрғандығы белгілі. Өнер және музыка саласында да ақпараттық технологияларды қолдана отырып, орындаушылық шеберлікті дамыту жолдарын қарастыруға болады. Қазіргі білім беру саласындағы оқытудың озық технологияларын меңгермейінше сауатты, жан-жақты маман болу мүмкін емес. Жаңа технологияны меңгеру мұғалімнің интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және басқа да көптеген адами келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үрдісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі.

Жаңа педагогикалық технологиялар оқушының шығармашылық қабілеттерін арттыруға өз үлесін қосады. Жаңа технологиямен жұмыс істеу үшін төмендегідей алғы шарттар қажет: оқу үрдісін интенсификациялауды жаппай қолға алу; оқушылардың сабақтастылығын болдырмау шараларын кешенді түрде қарастыру. Оның ғылыми-әдістемелік, оқыту-әдістемелік, ұйымдастырушылық себептеріне үнемі талдау жасап, назарда ұстау, жаңа буын оқулықтарының мазмұнын зерттеп білу, пәндік білім стандартымен жете танысу, білімді деңгейлеп беру технологиясын игеру арқылы оқушыларға білімді мемлекеттік стандарт деңгейінде игертуге қол жеткізу, оқыту үрдісін ізгілендіру мен демократияландыруды үнемі басшылыққа алу. Өйткені оқыту - тәрбиенің негізі.

Жаңа технологиялардың педагогикалық негізгі қағидалары: балаға ізгілік тұрғысынан қарау; оқыту мен тәрбиенің бірлігі; баланың танымдық күшін қалыптастыру және дамыту; баланың өз бетімен әрекеттену әдістерін меңгерту; баланың танымдылық және шығармашылық икемділігін дамыту; әр оқушыны оның қабілеті мен мүмкіндік деңгейіне орай оқыту; барлық оқушылардың дамуы үшін жүйелі жұмыс істеу; оқу үрдісін оқушының сезінуі.

Сабақ барысында ақпараттық технологияларды ең бірінші оқушыға репертуар таңдап алынғаннан кейін оның орындалу ерекшеліктерін, шығарманың мінезін, екпінін, динамикасын анықтап алу үшін пайдаланамыз. Бұл жерде оқушының орындалатын шығарма

туралы толық ақпарат алуға мүмкіндігі пайда болады. Біздің оқу орынының ерекшелігі – әр оқушымен жеке сабақтар жүргізілетіндігінде. Сондықтанда, топтық сабақтардағыдай емес интерактивті тақталар немесе басқа да байланыс құралдары пайдаланыла бермейді. Негізгі бағыт – аспапта орындаушылықты дамыту болғандықтан, аспаппен көп жұмыс атқарылады. Дегенмен де, YouTube платформасы арқылы орындалатын шығарманың бейнежазбасын көріп, оған талдау жасау оқушыға көп көмегін тигізеді сөзсіз. Жалпы өнер мен мәдениет саласында оқытудың дамуын біржақты ғана қарағанымыз дұрыс болмас. Бір шығарманың өзін алып қарайтын болсақ, оның авторы, автордың өмір сүрген кезеңі, сол кезеңдердегі тарихи оқиғалар т.б. деректерді осы интернет жүйесі арқылы оқи отырып оқушы өзіне қаншама қажетті мағлұмат алатындығын ескерсек, осы ақпараттық – технологияны меңгеру қаншалықты маңызды екендігін түсінеміз. Сонымен қатар, орындаушының техникалық шеберлігін арттыруға да осы жүйе көп көмегін тигізе алады. Өйткені тек қана бір орындаушыны емес, бірнеше орындаушыны тыңдау мүмкіншілігі болады. Соған қарай отырып, салыстырмалы түрде оқушы өз орындаушылық шеберлігін қалыптастыра алады. Бірақ кейбір жағдайларда оқушы бейнежазбадан немесе аудиотаспадан тыңдаған шығарманы сол қалпында өзгеріссіз орындауға тырысып жататын кездері де байқалады. Менің ойымша дәл көшірмесін қайталап орындау оқушының өзіндік, шығармашылық түрде дамуына тосқауыл болуы мүмкін. Сондықтанда оқушыға дұрыс бағыт беріп, өзінің көзқарасын, ішкі сезімін пайдалана білуіне жол ашу керек. Ол үшін оқушымен сабақ барысында ашық түрде сөйлесіп, орындалатын шығарманы қалай қабылдайтынын біле отырып, оның қиял әлеміне еркіндік беруді жөн деп санаймын. Қазіргі уақытта оқушының өзін жан-жақты дамытуына көптеген мүмкіншіліктер бар. Жоғарыда айтылғандай ақпараттық - технологияларды пайдалана отырып әртүрлі орындаушылық мектептерді меңгеруге, олардың ерекшеліктерін, артық немесе кем тұстарын айқындауға зор мүмкіншіліктері бар. Қазіргі уақытта күйлердің немесе шығармалардың ноталарын да әртүрлі сайттар арқылы, телеграмм каналдар арқылы іздеп табуға болады. Оқушыны осы бағытта жұмыс істей білуін үйрету үшін, ең бірінші кезекте оқытушының «өзіндік жаңалығы» болуы қажет. Ғылым жаңалығын түрлендіруде өз үлесін қосу арқылы жасаған нәтижелі жұмысы өзгелердің тәжірибесін толық көшірмей, жаңа ортаға икемдеп, өзіндік іс- әрекет жиынтығы арқылы айтарлықтай нәтижеге қол жеткізуге тырысу қажет деп санаймын. Қазіргі кәсіптік- педагогикалық қызмет қандай оқытушыны талап етеді. Оқытушы (ұстаз) – оқушылардың жеке тұлғасын дамытуға басымдық беретін, күрделі әлеуметтік-мәдени жағдайларда еркін бағдарлай алатын, шығармашылық процестерді басқара алатын, адам туралы ғылымның жетістіктерін, оның даму заңдылықтарын, компьютерлік оқыту өнерін терең меңгерген жан- жақты дамыған шығармашыл тұлға болуы керек.

Ал, білім беруде кәсіби құзырлы маман иесіне жеткен деп мамандығы бойынша өз пәнін немесе оқытатын аспабын жетік білетін, оқушының шығармашылығы мен дарындылығының дамуына жағдай жасай алатын, тұлғалық - ізгілілік бағыттылығы жоғары, педагогикалық шеберлік пен өзінің іс- қимылын жүйелілікпен атқаруға қабілетті, оқытудың жаңа технологияларын толық меңгерген және білімдік мониторинг негізінде ақпараттарды тауып, оларды таңдап сараптай алатын, отандық және шетелдік тәжірибелерді шығармашылықпен қолдана білетін кәсіби маман педагогті айтамыз.

Педагогика ғылымында баланы оқыту мен тәрбиелеудің мақсаты – жан-жақты дамыған жеке тұлға қалыптастыру болса, оқытудағы негізгі мақсат - өздігінен дамуға ұмтылатын жеке тұлғаны қалыптастыру. Жеке тұлғаның дамуында маңызды рөл атқаратын оқушының өз бетінше жұмысын тиімді ұйымдастыра білу; сол арқылы материалды саналы меңгертудің жүйесін жасау; оқушының түрлі дара қабілеттерін арттыру. Өзіндік жұмыстың негізгі мақсаты оқушылардың танымдық міндеттерін қалыптастыру, шығармашылық қабілеттері мен қызығушылығын жетілдіру, білімге құштарлығын ояту. Жоғарыда атап өткеніміздей, оқытушы сабақта әдіс - тісілдерді пайдалана отырып, балалардың ұсыныс - пікірлерін еркін айтқызып, ойларын ұштауға және өздеріне деген сенімін арттыруға

мүмкіндік туғызып отыруы қажет. Әдіс – тәсілдер арқылы өткізген әрбір сабақ оқушылардың ойлануына және қиялына негізделіп келеді, баланың тереңде жатқан ойын дамытып оларды сөйлетуге, аспапта өз қабілетіне сай ойнай білуге үйретеді. Түрлі әдістемелік тәсілдер пайдалану арқылы баланың қабілетін арттырып, онымен жұмыс жасау, оны жан - жақты тануды ойлап, оқушының (оқушылардың) шығармашылық деңгейін бақылап отыру әрбір оқытушының міндеті.

Жаңа технологияны меңгеруде оқытушыға жан – жақты, білімі қажет. Ол үшін қазіргі оқытушы:

- Педагогикалық үрдісте жүйелі жұмыс жүргізе алатын;
- Педагогикалық өзгерістерге тез төселетін;
- Жаңаша ойлау жүйесін меңгере алатын;
- Оқушылармен ортақ тіл табыса алатын;
- Білімді, іскер, шебер болу керек;

Жаңа педагогикалық технологияның ерекшеліктері – өсіп келе жатқан жеке тұлғаны жан –жақты дамыту. Инновациялық білімді дамыту, өзгеріс енгізу, жаңа педагогикалық идеялар мен жаңалықтарды өзіндік тәжірибеге сүйене отырып ойлап табу және оны қолданысқа енгізу. Бұрынғы оқушы тек тыңдаушы, орындаушы болса, ал қазіргі оқушы – өздігінен білім іздейтін жеке тұлға екендігіне ерекше мән беруіміз керек.

Қазіргі оқушы:

- Дүниетаным қабілеті жоғары;
- Дарынды, өнерпаз;
- Іздемпаз, талапты, талантты;
- Өз алдына мақсат қоя білетін;
- Дәсүрлі өнерді, салт-дәстүрді меңгере білген;
- Бүгіні мен болашағын айқындай білетін тұлға болуы керек;

Өткен кезеңдерге көз салып қарайтын болсақ мәдениет пен өнердің дамуы заман көшінен қалмай, өз кезеңдеріне сай дамып отырған. Ұрпақ сабақтастығы арқылы өткен тарихи жадыны сақтай отырып, ұстамды инновацияларды сіңіріп, болашақ ұрпаққа мирас етіп қалдыру, ол еліміздің мәдени жағынан дамуына да аса қажетті және терең мәселе. Ұрпақ сабақтастығы арқылы тарихымыздың үздіксіз сабақтастығы көрініс табады. Ұрпақтар сабақтастығы ретінде атадан өскелең ұрпаққа мирас ретінде жалғасын тауып келе жатқан ұлтжандылық, толеранттылық, өнерсүйгіштік қасиеттер қазіргі еліміздің даму сатысында жалғасын тауып, Қазақстандық қоғам мультимәдениетті әлеуметтік ортаға айналып отыр. Өйткені мультимәдениеттілік халықты көптілді ортаға, бейбітсүйгіш әлемге бейімдей алады. Осындай мультимәдениетті ортада жеке тұлғаны қалыптастыру жолында - өнер саласында қызмет етіп, оқытушылық бағытты ұстап жүрген біздер үшін көп жауапкершіліктер артылып отырғаны анық. Әрине жеке тұлғаны бір адам қалыптастыруы мүмкін емес, оған өмір сүріп жүрген ортасы, отбасылық тәрбие де әсер етпей қоймайды. Бірақта біздер - оқытушылар өз миссиямызды адал атқарып, өзімізге қойылған талаптарды жүзеге асыра білсек саналы, тәрбиелі тұлғаны тәрбиелеп шығаруға болады деп ойлаймын. Қазіргі уақыттарда оған қажетті барлық мүмкіншіліктер жасалған. Мектептер, колледждер барлық жерлерде, әсіресе қалаларда интернет жүйесімен толық қамтылған. Оқушының толық білім алуына жақсы жағдайлар жасалған. Тек осыған дұрыс бағыт - бағдар беріп, оқушының өірісін дамытуына атсалысуымыз қажет.

Қорыта келе айтарым, мәдениет пен өнер саласында даму және білім беру процессі заман талабына сай алға басып келеді. Енді оны ары қарай дамыту, ақпараттық - технологияларды іске асыра білу, жас ұрпақты осы бағытта тәрбиелеу - білім беру саласында қызмет атқарып жүрген оқытушыларға қойылатын басты талап болып қала бермек.

Әдебиет:

1. Демеуова Л. Ғаламдық ойлауға бейімдеу. «Қазақстан мектебі» №12 Алматы, 2003 ж.
2. Жошыбаева Г. Ұлттық мектеп - ел еңсесі. «Қазақстан мектебі», №12, 2003ж.
3. Байтикова Ж. ХХІ ғасыр - жаңа ақпараттық технологиялар ғасыры (баяндама) 2016 ж.

УДК 372.851

ГАРМОНИЯ ЧИСЕЛ: КАК КУЛЬТУРА, НАУКА И ИСКУССТВО ПОМОГАЮТ ПОНЯТЬ МАТЕМАТИКУ

Дундуков В.И.

(КТУ «Средняя школа №4», г. Петропавловск)

Современное образование становится всё более многогранным и динамичным процессом, направленным на развитие не только академических знаний, но и личностных качеств обучающихся. В последние десятилетия всё больше внимания уделяется интеграции различных областей человеческой деятельности, таких как культура, наука и искусство, в образовательный процесс. В условиях быстро меняющихся социальных и экономических реалий и технологических новшеств актуальность этой интеграции возрастает, поскольку она помогает создать гармоничную образовательную среду, способствующую всестороннему развитию личности учащегося. Это отражается в тенденциях гуманизации и личностно-ориентированного подхода в образовательных системах. Например, в статье «Современное образование: сущность и направления развития» авторы обсуждают, что современные образовательные тенденции включают гуманизацию, фундаментализацию и технологизацию, подчеркивая важность развития личности в образовательном процессе [1].

Культура в образовательном контексте – это не просто изучение произведений искусства или народных традиций, но и более глубокое осознание своей идентичности, связи с историей и многогранностью мира [2]. В свою очередь, наука, являясь источником новых знаний и технологий, формирует у учащихся критическое мышление и способность к самостоятельному поиску решений, что является важной составляющей подготовки к жизни в быстро меняющемся мире [3]. Искусство же выступает мощным инструментом для развития творческих способностей, эмоционального интеллекта и креативности, а также способствует лучшему восприятию окружающей действительности через призму эстетических ценностей [4].

Образование, интегрирующее эти три компонента – культуру, науку и искусство – позволяет создавать учебные программы, которые не только помогают детям усваивать знания, но и развивают их способность воспринимать мир целостно. Такой подход формирует у учащихся гармоничные навыки: умение анализировать, критически осмысливать информацию, а также воплощать свои идеи в творческой деятельности.

Однако процесс интеграции культуры, науки и искусства в образовательный процесс сталкивается с рядом проблем, таких как традиционность образовательных методик, нехватка времени для реализации междисциплинарных проектов и необходимость переоснащения образовательной инфраструктуры. Несмотря на эти трудности, всё больше образовательных учреждений стремятся найти пути для объединения этих областей, что обогащает учебный процесс и делает его более многогранным.

Цель данной статьи – рассмотреть, как интеграция культуры, науки и искусства влияет на образовательный процесс по математике, а также выявить пути и проблемы их интеграции. Авторы обсуждают, как использование этих компонентов может привести к более успешному обучению учащихся, а также рассматривают примеры успешных реализаций культурных, научных и художественных программ в образовании.

Рассмотрим конкретные примеры интеграции культуры и искусства в образовательный процесс.

1. Геометрия в искусстве.

Взаимосвязь искусства и математики проявляется в использовании различных геометрических закономерностей, которые формируют эстетическое восприятие произведений. Одним из ключевых примеров является золотое сечение, применяемое в живописи для создания гармоничных композиций. Так, в работах Леонардо да Винчи можно наблюдать пропорции, соответствующие данному принципу, что подтверждается геометрическим анализом его картин.

Кроме того, математические закономерности прослеживаются в народных художественных промыслах. Симметрия и фрактальные структуры широко используются в декоративно-прикладном искусстве, например, в русской росписи или исламском орнаменте, где сложные узоры подчиняются строгим геометрическим правилам.

Для практического освоения данного материала учащимся предлагается анализ репродукций известных произведений искусства. Практическое задание: дать учащимся репродукции известных картин и предложить построить на них геометрические фигуры, анализируя симметрию и пропорции (рис. 1).

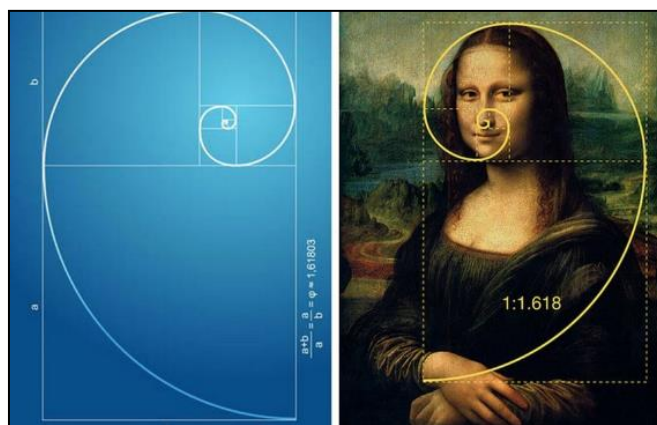

Рисунок 1. Пример практического задания

2. Народные ремесла и симметрия.

Традиционные народные ремесла являются не только важной частью культурного наследия, но и ярким примером применения математических принципов в искусстве. Одним из ключевых аспектов в создании узоров и орнаментов является симметрия, которая проявляется в различных формах – осевой, центральной, зеркальной и поворотной.

Национальные узоры, встречающиеся в резьбе по дереву, вышивке, керамике и росписи, подчиняются строгим математическим закономерностям. Например, в русском народном искусстве широко используются симметричные композиции, основанные на повторяющихся элементах, а в исламском орнаменте можно наблюдать сложные геометрические структуры, сформированные на основе параллельного переноса и вращательной симметрии.

Для практического освоения данного материала учащимся предлагается работа с традиционными узорами. В рамках задания они получают шаблоны орнаментов и анализируют закономерности их построения, определяя виды симметрии. Дополнительно можно предложить выполнить построение узора с применением параллельного переноса, что позволит учащимся на практике понять математические принципы, лежащие в основе народного декоративного искусства.

Практическое задание: предоставить учащимся шаблоны узоров и предложить определить закономерности их построения или попросить построить параллельный перенос (рис. 2).

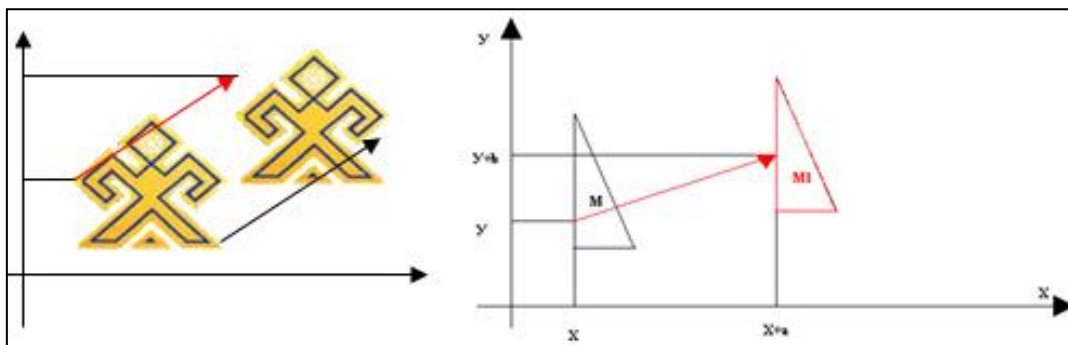

Рисунок 2. Пример практического задания

3. Архитектура и математика

Архитектура во многом опирается на математические принципы, обеспечивающие прочность, устойчивость и эстетическую гармонию сооружений. Математические расчёты играют ключевую роль как в классических архитектурных стилях, так и в современных конструкциях. Одним из наиболее ярких примеров является использование пропорций и симметрии в готических соборах, где строгая геометрия фасадов, витражей и арок создаёт ощущение гармонии и возвышенности.

Помимо пропорций, важную роль в архитектуре играет тригонометрия. Она применяется при проектировании и строительстве сложных инженерных объектов, таких как мосты, башни и небоскрёбы. Например, при возведении мостов необходимо рассчитывать углы наклона опор и натяжение конструкций, а при строительстве башен – учитывать их устойчивость с учётом ветровых нагрузок и других внешних факторов.

Для практического освоения данного материала учащимся предлагается работа с масштабными чертежами известных архитектурных сооружений. В рамках задания они анализируют геометрические формы, преобладающие в конструкции зданий, определяют углы наклона элементов, а также выполняют расчёты высоты объекта по длине его тени. Это позволяет наглядно продемонстрировать, как математические принципы применяются в архитектурном проектировании и строительстве.

Практическое задание: дать учащимся масштабные чертежи известных зданий и предложить вычислить, какие геометрические фигуры в них преобладают, найти углы наклона, рассчитать высоту по тени (рис. 3).

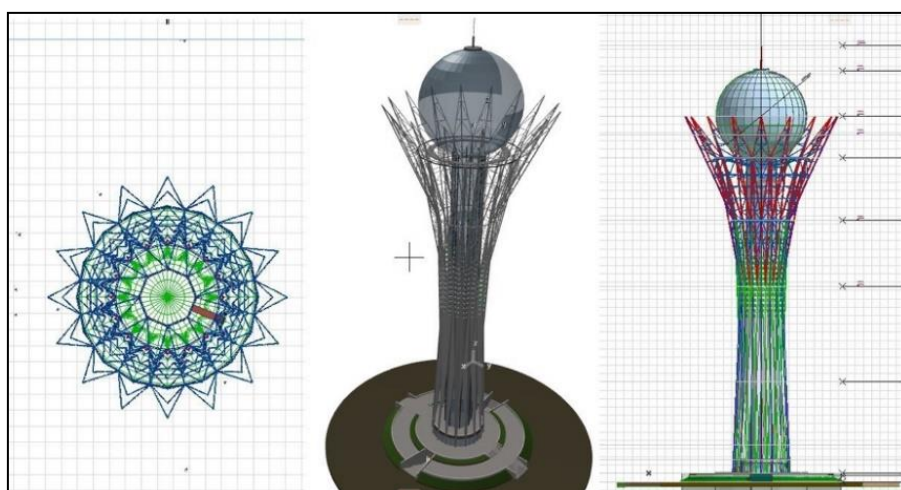

Рисунок 3. Пример практического задания

Математика играет ключевую роль в области шифрования и защиты информации. Одним из наиболее ярких примеров является использование двоичной системы счисления в компьютерах, которая лежит в основе всего цифрового мира. Двоичная система позволяет представлять все данные в виде последовательности нулей и единиц, что является

фундаментом для всех вычислительных процессов в современных технологиях. Математические алгоритмы, такие как криптография и кодирование, используют сложные вычислительные методы для преобразования и защиты информации от несанкционированного доступа.

Процесс шифрования основывается на математических операциях, таких как сложение, умножение, а также на использовании различных математических структур, например, простых чисел или теории групп. Эти методы обеспечивают безопасность данных, позволяя преобразовывать информацию в зашифрованный вид и расшифровывать её только с использованием правильного ключа.

Для практического освоения этого материала учащимся предлагается зашифрованное послание или изображение, которое они должны расшифровать с использованием изученных математических методов. Это может быть задание по применению двоичной системы, где учащиеся должны перевести сообщение в бинарный код или наоборот, либо использовать более сложные методы, такие как простые алгоритмы шифрования. Подобная практика помогает учащимся наглядно увидеть, как математика применяется в реальных научных и технологических процессах, таких как защита информации.

Практическое задание: выдать учащимся зашифрованное послание или картинку предложить расшифровать его, применяя изученные математические методы (рис. 4).

Восстановите рисунок по его двоичному коду

Цвет	Белый	Черный	Голубой	Красный
Двоичный код	00	01	10	11

00 00 00 11 11 00 00 00	
00 00 00 10 01 11 11 11	
00 00 00 00 10 00 00 00	
00 00 00 00 00 10 00 00	
00 00 00 00 10 10 10 00	
00 00 00 10 01 10 10 00	
00 00 10 01 10 01 10 00	
10 10 10 10 10 10 10 00	
00 00 00 11 00 11 00 00	
00 00 11 00 00 11 00 00	
00 11 00 00 00 11 00 00	

Рисунок 4. Пример практического задания

Эти примеры помогут показать, как элементы науки, искусства и культуры вплетаются в преподавание математики, делая образовательный процесс более интересным и практико-ориентированным для обучающихся и самого учителя.

Интеграция культуры, науки и искусства в образовательный процесс – это не просто тренд современности, но и необходимость, диктуемая требованиями времени. В условиях глобализации и стремительного научно-технического прогресса важно не только давать ученикам знания, но и развивать их способность мыслить критически, творчески, с уважением к культурному наследию и открытостью к новаторским подходам. Культура, наука и искусство становятся теми ключевыми факторами, которые способствуют формированию целостной личности, способной адаптироваться к изменениям и эффективно решать возникающие проблемы.

Однако процесс интеграции этих трёх аспектов в образовательный процесс сталкивается с рядом проблем. Преподавание культуры, науки и искусства зачастую не соединяется в единое целое, и каждая из этих областей остаётся в своей «обособленной» нише. Традиционные методы обучения и нехватка времени на междисциплинарные проекты затрудняют интеграцию этих элементов в школьную программу. Кроме того, необходима

подготовка педагогов, которые смогут эффективно внедрять такие подходы в учебный процесс.

Тем не менее, примеры успешных проектов, в которых культура, наука и искусство взаимодействуют и обогащают друг друга, показывают, что при правильном подходе возможна эффективная интеграция этих аспектов. Проектные работы, культурные мероприятия, исследовательские проекты, а также использование искусства для развития критического мышления — всё это может быть реализовано в рамках образовательной программы, делая обучение более многогранным, интересным и значимым для учеников.

Таким образом, культура, наука и искусство являются важными элементами, которые должны быть интегрированы в современное образование для создания целостной, всесторонне развитой личности. Преодоление существующих проблем в области их взаимодействия в учебном процессе откроет новые возможности для качественного образования, способствующего развитию и процветанию будущих поколений. Интеграция этих компонентов создаёт основу для формирования нового типа образовательной среды, в которой ученик не только усваивает знания, но и учится мыслить, чувствовать и творить, открывая для себя мир во всей его многообразной красоте и сложности.

Литература:

1. Буханова Г., Старикова Л. Современное образование: сущность и направления развития // Известия Алтайского государственного университета. – Барнаул: ФГБОУ ВО «Алтайский государственный университет». – №2. – С. 7-11.
2. Комекова Т., Комекова Г., Агамырадов Д. Роль культуры в повышении уровня образования // Символ науки. – Уфа: ООО «Омега сайнс». – №12-1-2. – С. 228-231.
3. Назарова Е., Глух К. Развитие критического мышления учащихся в образовательном процессе // Техническое регулирование в едином экономическом пространстве: сборник статей XI Всероссийской научно-практической конференции с международным участием. – Екатеринбург: РГППУ, 2024. – С. 22-28.
4. Кузьмина И. Исследование влияния искусства на развитие эмоциональной сферы личности обучающегося // Проблемы современного педагогического образования. – Симферополь: ФГАОУ ВО КФУ им. В.И. Вернадского. – №80-2. – С. 382-385.

ӘОЖ 37.01:793.3(574)

ҚОСЫМША БІЛІМ БЕРУ МЕКЕМЕЛЕРІНДЕ ҚАЗАҚ БІЛІМ ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ

Караматуллаева Х.Е.

(М.Х.Дулати атындағы ТУ, Тараз қ.)

Білім беру процесінің әдістері күрделі және қарама-қайшы форматта көрінетіні және әдістердің әртүрлілігі олардың белгілі біреуін қолдануды айқындамайтыны баршаға белгілі, өйткені әрбір әдіс оқытудың басқа әдістерімен бірлесіп жұмыс істейді және олардың кәсіби даярлық процесінде қосылуы барлық процестің нәтижелілігіне ықпал етеді. Әртүрлі әдістерді пайдалану қазіргі таңда қажетті оқытудың мақсаты мен міндетін айқындайды.

Оқытушының осы тақырыпты зерттеуге бөлінген уақытын талдау кезінде оқыту әдісін таңдау және оқу материалының санатын таңдау. Бірақ білім беру тек білім мен дағдыларды игеру ғана емес, сонымен қатар әр адамға тән жеке қасиеттерді дамыту екенін ескеру қажет. Қажетті міндеттерді оңтайландыруға белсенді оқыту ықпал етеді, бұл оқу процесін ұйымдастырудың ережелерінен, алгоритмінен, бағдарламалық формалары мен әдістерінен дамуға, зерттеуге, іздеуге, жаңа мотивтер мен мүдделерге, сондай-ақ шығармашылық пен оқу үшін түсінуге ыңғайлы жағдайларға көшуді білдіреді.

«Әдіс» ұғымы (гректен *methodos* - зерттеу жолы) «сабақтың маңызды компоненті, сабақтың үштұғырлы мақсатына қол жеткізудің кілті,... оқу процесінің барлық жақтарымен тығыз байланысты ең жылжымалы және серпінді компоненті» болып табылады [1].

Оқыту әдістері - білім беру мақсаттарына қол жеткізуге бағытталған мұғалімдер мен оқушылардың өзара байланысты қызметінің реттелген тәсілдері. Бұл қызмет мұғалімнің танымдық процесін басқару тәсілдері мен таным көздерін пайдалануынан көрінеді [2]. Оқытудың заманауи әдістеріне келесі ерекшеліктер тән (М. М. Левинаның айтуы бойынша):

- Әдіс - бұл іс-әрекеттің өзі емес, оны жүзеге асыру тәсілі, бұл мұғалім жасаған және жобалаған іс-әрекет тәсілі, сондықтан ол міндетті түрде түсініледі;

- Әдіс сабақтың (сабақтың) мақсатына сәйкес келуі керек. Егер бұл сәйкестік болмаса, онда осы әдісті қолдана отырып, күтілетін нәтижелерге қол жеткізу мүмкін емес;

- Әдіс дұрыс болмауы мүмкін, тек оны қолдану дұрыс болмауы мүмкін. Егер әдіс өзіне жүктелген міндеттерге сәйкес келмесе, ол мақсатқа жетудің әдісі емес;

- Әр әдістің өзіндік пәндік мазмұны бар. Әдіске енгізілген Білім оның тиімділік аймағын құрайды;

- Әдіс әрқашан белсенді адамға тиесілі. Нысансыз әрекет жоқ және әрекетсіз әдіс жоқ. Әдіс мұғалімнің оқу тапсырмасын шешуге арналған құралдардың бүкіл жиынтығының қозғалысын анықтайды [3].

Біздің уақытқа дейін үйренген барлық оқыту әдістерін және қазіргі әлемде ашылатындарды үш түзетілген жалпыланған топтарға бөлуге болады:

1. Пассивті әдістер;
2. Белсенді әдістер;
3. Интерактивті әдістер.

Хореография саласында оқыту кезінде пассивті әдістер ақталмайды. Мұғалім мен оқушылар арасындағы өзара әрекеттесу формасы тек ақпаратты ауызша жеткізуде жатыр. Мұғалім сабақтың жалғыз менеджері болып табылатын және білім алушылар ақпаратты тек пассивті тыңдаушылар ретінде қабылдайтын сабақтың құрылысы хореографиялық білімнің шектеулі бөлігінде ғана мағыналы болады. Хореографияны оқытудың қазіргі заманғы педагогикалық технологиясында оқу материалын пассивті әдіс түрінде игерудің тиімділігі ең төменгі деңгеймен анықталады. Сабақты өткізудің белсенді әдісі - бұл сабақтың нұсқасы, онда оқушылар мен мұғалімнің өзара әрекеті белсенді түрде жүреді, яғни сабақтың барлық қатысушылары осы сабақты талқылауда берілген ақпарат туралы пікір мен ой алмасады. Егер сабақты өткізудің пассивті әдісінде негізгі әрекет етуші мұғалім болса, онда бәрі бірдей.

Көптеген мұғалімдер белсенді оқыту әдістерін әртүрлі принциптер мен формаларға сәйкес жіктейді, топтардың әртүрлі санын бөледі. Ю. Н. Емельянов белсенді топтық әдістерді үш түрлі бағытта ажыратады [4]:

- Дискуссиялық әдістер, топтық пікірталас, практикалық оқиғаларды талдау, моральдық таңдау жағдайларын талдау және т. б.);

- Ойын әдістері: дидактикалық және шығармашылық ойындар, соның ішінде іскерлік (басқару) ойындар, Рөлдік ойындар (мінез-құлықты оқыту, ойын психотерапиясы, психодраматикалық түзету); контригра (коммуникативтік мінез-құлықты танудың трансактілік әдісі);

- Сезімтал оқыту (тұлғааралық сезімталдықты және өзін психофизикалық бірлік ретінде қабылдауға үйрету).

С. В. Петрушин белсенді оқытудың негізгі әдістерін негізгі бағыттар бойынша бөледі [5]:

- Оқу-танымдық қызметінің сипаты бойынша;
- Мәселелерді шешу барысында қатысушылардың қызмет түрі бойынша;
- Қатысушылардың саны бойынша.

Жеке сипатталған әдістер тобы, сондай-ақ негізінен белсенді оқыту әдістерінің негізгі жіктемесі болып табылады, ол алғашқы топтарды бөліп алу және негізгі зерттеу кезінде жұмыстың топтық және жеке тұжырымдамаларын біріктіретін ұқсас топтарды бөлу әдістерін қамтиды:

1. Пікірталас әдістері.

Шеттетілген немесе керісінше, шындыққа тән бағытталған пікірталастар, білім берудің әртүрлі салаларындағы мамандардың жиналыстары, қатысушылардың тікелей қарым-қатынасындағы әдістердің өмірлік және кәсіби нұсқаларын талқылау және түсіндіру. Бұл жағдайда еркін позицияны іс-әрекетті ұйымдастырушы рөлін атқаратын мұғалім алады және қажет болған жағдайда пікір алмасудан кейін талқылау және топтық шешім қабылдау процесіне қосылады.

2. Ойын әдістері.

Ұйымдастырушылық-белсенділік, іскерлік, имитациялық модельдер. Психодраматикалық және социодраматикалық сценарийлер, сондай-ақ әр түрлі рөлдік ойындар. Олардың барлығы ойынның маңызды элементтерінің көп немесе белгілі бір санын, таңдалған ойын жағдайын, рөлді, қасиеттерді дамыту үшін арнайы ойнатуды, нақты оқиғаларды қайта құруды пайдаланады. Жаңа тәжірибе алуға бағытталған барлық нәрсе, кейде теріс, нақты өмірде адамға қол жетімді емес.

3. Рейтингтік әдістер.

Жарыс әсерінен оқушылардың белсенділігін арттыратын тиімділік рейтингтері, танымалдық рейтингтері. Бір сабақтың соңында немесе ұзақ мерзімді жобада үздіктерді анықтау міндетті түрде ынталандырылады. Бұл әдіс бір адамдарға басымдық бермеуі керек, бұл жағдайда жұмыстың жалпы тиімділігі қалғандардың теріс психологиялық қабылдауына байланысты төмендейді.

4. Тренингтік әдістер.

Мінез-құлық және тұлғаға бағытталған тренингтер. Осы тренингтердің бағыты негізінен адамдардың үлкен және кіші топтарының құрамында дамуға және бейімделуге ынталандырушы нысаны бар. Мінез-құлықтың әр түрлі формаларын түзету және барлық қатысушылардың жеке басы мен мінез-құлқына әсер ететін «атмосфераны» қалыптастыру.

Оқытудың белсенді әдістерін қолдану барлық педагогикалық іс-әрекеттегі маңызды ресурс болып табылатын ақпараттық қоғамды қалыптастыруға және үнемі өзгертуге байланысты маңызды қажеттілікке ие.

Көптеген сарапшылар теңестіреді, және одан да жаманы, белсенді және интерактивті әдістермен бөліспейді, алайда, қолданудағы ұқсас сәттерге қарамастан, олардың белгілі бір айырмашылықтары бар. Интерактивті әдістерді белсенді әдістердің заманауи және прогрессивті түрі ретінде орналастыруға болады.

Интерактивті әдіс. Интерактивті («Inter» - өзара, «act» - әрекет ету)-өзара әрекеттесуді, сөйлесу, біреумен диалог режимінде болуды білдіреді. Басқаша айтқанда, белсенді әдістерден айырмашылығы, интерактивті әдістер оқушылардың тек мұғаліммен ғана емес, сонымен бірге бір-бірімен кең қарым-қатынасына және оқу процесінде оқушылардың белсенділігінің үстемдігіне бағытталған. Интерактивті оқыту (ағылш. interaction - өзара әрекеттесу) - бұл «білім алушының оқу ортасымен, оқу ортасымен өзара әрекеттесуіне негізделген оқыту, ол игерілетін тәжірибе саласы ретінде қызмет етеді. Білім алушы оқу-тәрбие процесінің толық құқықты қатысушысы болады және оның тәжірибесі танымның негізгі көздерінің бірі болып табылады [6].

Қосымша білім беру мекемелерінде қазақ би сабақтарында интерактивті оқыту мыналарды қамтиды:

- белсенділік пен өзара қарым-қатынас арқасында мұғалім де, оқушылар да шығармашылық процеске қатысып, оларды шешу жолдарын іздейді;
- ықтимал нәтижелерді ашық талқылауға көмектесетін білім беру тобындағы сыныптастарымен қарым-қатынаста теңдік;
- би сипатындағы тәжірибелер, хореографиялық қойылымдарға шығармашылық көзқарас.

Интерактивті әдістерді қолданудың негізгі ережесі ақпаратты беру нысандарын үнемі толықтыру және өзгерту қажеттілігі болып табылады (модерация – ретке келтіру). Модерация формаларымен біріктірілген оқытудың интерактивті әдістері оқу процесінің жаңа жұмыс түріне айналады. Ақпаратты берумен жұмыс істеудің жаңа принциптерін қолдана

отырып, жаңа интерактивті әдістер ақпаратты сапалы қабылдауға, қойылған мәселелерді талқылауға, жұмыс кезеңдерін талдауға және қорытындыларды дұрыс құруға мүмкіндік береді.

Интерактивті оқыту - бұл танымдық іс-әрекетті ұйымдастырудың ерекше формасы, оқушылардың бірлескен іс-әрекеті түрінде жүзеге асырылатын таным әдісі, онда барлық қатысушылар бір-бірімен өзара әрекеттеседі, ақпарат алмасады, мәселелерді бірлесіп шешеді, жағдайларды модельдейді, басқалардың іс-әрекеттері мен өзіндік мінез-құлқын бағалайды, мәселені шешу үшін іскерлік ынтымақтастықтың нақты атмосферасына енеді. Зерттеу және тәжірибеге біртіндеп көшу, оқытудың тиімді технологиялары мен әдістері, оқу процесін ұйымдастырудың өзекті себептері, ойлауды өзгертудің жаңа тәсілдерін қалыптастыру, мұның бәрі қазіргі заманның талабы.

Жамбыл облысы әкімдігінің білім басқармасы Тараз қаласының білім бөлімінің оқушылар сарайының базасында талдау және эксперименттік зерттеу барысында хореография үшін ең қолайлы педагогикалық әдістер және мектеп жасындағы балалардың білім беру мекемелерінде қазақ халық би сабақтарын жүргізуде ең тиімді әдістер анықталды. Хореографияның ерекшелігіне сүйене отырып, оқытудың іргелі әдісі практикалық әдіс болып табылады. Қазақ биінің ерекшеліктерін ескере отырып, біз Оқушылар сарайының «Жас дәурен» хореографиялық би ұжымында сабақты өткізудің негізгі әдістері қандай екенін анықтадық:

1. ақпараттандыру әдістері (дәрістер, әңгімелер, сұхбаттар және т.б.) – ұлы балетмейстер туралы, мысалы Шара Жиенқұлова, Дәурен Әбіров т.б;

2. көрнекі иллюстрациялар мен демонстрациялау әдістері (көрнекі құралдар, суреттерді, бейнематериалдарды көрсету) – «Салтанат» би ансамбль туралы бейнефильм көрсету, олардың шығармашылық жолы, репертуарлары туралы;

3. практикалық іс-әрекеттің әдістері (еңбек тапсырмаларын орындау, үлгілерді жасауға арналған тапсырмалар) – тақырып бойынша тапсырма беріп, орындауына көмектесу;

4. шығармашылық белсенділікті ынталандыру әдістері (мадақтау, сәттілік жағдайларын жасау, кемшіліктерді сөгу) – сабақтан соң кемшіліктерді талдау;

5. балаларды тәрбиелеудің тиімділігін бақылау әдістері (бақылау, бақылау әңгімелерін жүргізу) – қойылым жұмысын бақылау.

Инновацияны түсінудегі бағыттардың бірі - бұл жаңа элементтерді, тәсілдерді, қағидаттарды енгізу процесі. Өз тәжірибе жұмысымда қазақ биіне деген тұрақты, өсіп келе жатқан қызығушылықты қалыптастыру мен сақтаудың тиімді формалары мен әдістерін қалыптастырдым және дамытуға ат салыстым.

Жұмыстағы мақсат - балаларға қазақ биін үйренудің маңыздылығын қалай жеткізу, оларды осы пәнмен қалай қызықтыру керек, білім алушының халық хореографиясы жанрындағы шығармашылық жұмысын қалай мақтан тұтатыны. Осы мақсатты шешу үшін практика барысында, мен балалар би бөлімінде оқу-тәрбие процесі шеңберінде дәстүрлі және инновациялық педагогикалық әдістердің өзара іс-қимылын пайдаландым.

Мұғалімнің бұл мәселесін шешудегі міндеттер - жалпы мәдениеттің белгілі бір қабатын қалыптастыру, балалардың білімін жан-жақты ету, оларды өнер мен өмір құбылыстарының кең спектрімен байланыстыру, пікірлестерді өсіру, демек:

- оқушыларға оқытудың инновациялық әдістерін қолдана отырып, халық билерінің негізгі элементтері туралы білім беру;

- қозғалыстарды үйлестіруді жетілдіру, үйлестіру алуан түрлілігіне қабылдау;

- классикалық жаттығу процесіне аз қатысатын бұлшықет топтарын дамыту;

- ұлттық стиль мен мәнерді, ұлттық пластиканың сипаты мен жалпы заңдарын дәл жеткізе білуге тәрбиелеу;

- халық музыкасының стильдік ерекшеліктерін, оның қарқыны мен ырғағының әртүрлілігін қозғалыста жеткізе білуге тәрбиелеу.

Әңгіме хореографтың би шығармасын кеңістіктегі қабылдауы туралы, сахналық кеңістіктегі билердің қимылдары мен өрнектерін белгілі бір логикалық тәртіпке келтіру

мүмкіндігі туралы. Шығармашылық іс-әрекетте алған білімдерін қолдана білу - хореограф-мұғалімнің басты міндеті. Мұғалім-хореографтың кәсіби шеберлігін қалыптастырудың қажетті шарттары арасында бірінші кезекте жеке қасиеттері мен кәсіби-педагогикалық дамуы хореографтың қабілеттері, сонымен қатар ұжымдық жұмыс процесінде болатын коммуникативті құбылыстар туралы түсінік [7]. Практика сабақтарында оқытудың интерактивті әдістерінің келесі түрлерін қолдандым:

- «Ми шабуылы» («Мозговой штурм») (brainstorm). Миға шабуыл - бұл ұжымдық ақыл-ой арқылы шешім табудың танымал тәсілі. Миға шабуылдың мақсаты - шектеулі уақыт жағдайында стандартты емес және тиімді шешімдер қабылдау. Бұған командада бірлескен талқылау процесінде әртүрлі идеялардың максималды санын қалыптастыру арқылы қол жеткізіледі.

- «Дөңгелек үстел» («Круглый стол») (пікірталас, пікірталас). Дөңгелек үстелдің міндеті - нақты өзекті мәселелерді шешуге қатысушыларды ұйымдастыру және белсендіру, сондықтан дөңгелек үстелдің өзіндік ерекшеліктері бар.

- «Case-study» (нақты жағдайларды талдау, ситуациялық талдау). Кейс-әдіс (кейс-стади) – бизнес - білім беру технологиясы, оның негізі нақты шаруашылық жағдайларды, кейстерді (ситуациялық талдау) талдаудың әдістемелік ұйымдастырылған процесі болып табылады, оның барысында білім алушылар белгілі бір дағдыларды дамытады.

- «Іскерлік және рөлдік ойындар» («Деловые и ролевые игры»). Рөлдік ойында ойнаушының рөлі - бұл жеке қасиеттер жиынтығы, мінез-құлық белгілері, ұмтылыстардың мақсаттары, кейіпкердің міндеттері, ол ойын барысында орындалуы керек, мұның бәрі жиынтықта рөлдік қондырғы деп аталады, (рөл қасиеттерде жатыр).

Қазақ биі сабақтарында «Ми шабуылы» әдісі - жаңа идеяларды іздеудің бір әдісі. Бұл оқушылардың шығармашылық белсенділігін ынталандыру негізінде мәселені шешудің тәсілі. Миға шабуыл барысында қатысушылар көптеген шешімдерді ұсынады, содан кейін айтылған идеялардан ең перспективалы, сәтті, практикалық таңдалады. Оны қолдану барлық оқушылардың белсенділігін едәуір арттыра алады, өйткені барлық балалар жұмысқа кіреді. Жұмыс барысында балалар өз білімдерін көрсетуге және мәселені шешудің мүмкін нұсқалары туралы ойлануға мүмкіндік алады. Сонымен қатар, олар өз ойларын қысқа және мүмкіндігінше нақты айтуды, оларды талдауды үйренеді. Миға шабуыл әдісі бірнеше адамның күш-жігерін біріктіруді және бір-бірінің идеяларын дамыту мүмкіндігін қамтиды.

Педагогикалық процесте оқытудың интерактивті әдістерін сәтті қолдану үшін оқыту формасын жетілдіру керек деген қорытындыға келеміз. Интерактивті әдістерді қолдана отырып, «Қазақ биді оқыту әдістемесі» пәні бойынша ашық сабақтың шамамен әзірленуін ұсынамыз.

Тақырыбы: «Қазақ биіндегі лексика мен орындау мәнерлілігі, оның ерекшеліктері».

Мақсаты: шығармашылық қабілеттерін ашу, балалардың әлеуетін белсендіру, әдет-ғұрып, салт-дәстүрлеріне баулу.

Міндеттері:

- балалар мен жасөспірімдерде шығармашылық өзіндік сананы ашу;
- оларды мәдени құндылықтармен таныстыру;
- оқу және бос уақыт қызметінде жасампаз еңбекке ынталандыру;
- қазақ биі бойынша негізгі білім беру;
- зерттелген материалды қолдана отырып, өз комбинацияларын жасай білу;
- би ұжымында әдістемелік және қойылымдық жұмыс дағдыларын меңгеру;
- физикалық қасиеттерді, ақыл-ой белсенділігін, буын-байламды аппаратты, бұлшықеттердің серпімділігі мен күшін, қозғалыстардың үйлестірілуі мен мәнерлілігін дамыту;
- жұпта және би топтарында жұмыс істеуді үйрену;
- мұғалімнің кез-келген тапсырмасын қабылдау қабілетін тәрбиелеу;
- ұлттық биге деген сүйіспеншілікті тәрбиелеу.

Білу қажет:

- хореография бойынша негізгі ұғымдық терминологиялық аппарат;
- буын-байлам аппаратының жұмысы;
- би комбинацияларын құру ерекшеліктері;
- жаттығуды орындау тәсілі және зерттелетін ұлттың сипаты;

Істей білу:

- музыкалық материалды дұрыс және сауатты таңдау;
- әр түрлі ұлттардың лексикасын ажырата білу;
- іс-әрекетте білім мен практикалық дағдыларды қолдану;
- комбинацияларды және кішкентай этюдтерді құрастыру.

Сабақ түрі: біріктірілген сабақ.

Әдістемелік қамтамасыз ету: станоктың жанында және залдың ортасында экзерсиске арналған ноталық материал; мемлекеттік ансамбльдерінің концерттік нөмірлерінің бейне материалдары; жаттығуларға арналған шартты белгілердің плакат-схемасы; үлестірме материал – тапсырма карточкалары; тапсырмаларды орындауға арналған атрибуттар, бейнепроекторлар, мультимедиялық құрылғылар.

Қолданылатын интерактивті әдістер:

1. «Қиялмен серуендеу» («Воображаемая прогулка») әдісі.
2. «Инцидент әдісі» («Метод инцидента»).
3. «Пікір шкаласы» әдісі («Шкала мнений»).
4. «Рөлдік және іскерлік ойындар» («Ролевые и деловые игры»).
5. «Нақты жағдайлар әдісі» («Метод конкретных ситуаций»).

Сабақтың жоспары:

1. Ұйымдастырушылық сәт.
2. «Қиялмен серуендеу» әдісі. Бірнеше минут ішінде әлем бойынша саяхат. Станокта экзерсисінің орындалуы (дұрыс реттілікпен қозғалу).
3. «Инцидент әдісі». Сұрақ - жауап. Балалардың теориялық білімдерін бекіту үшін өткізіледі.
4. «Пікір шкаласы» әдісі. Қазақ билер бойынша бейнематериалдарды қарау.
5. Қарапайым және күрделі жаттығулары.
6. «Рөлдік және іскерлік ойындар». Ұй тапсырмасы - хореографиядағы мұғалім рөліндегі оқушы.
7. «Нақты жағдайлар әдісі». Залдың ортасында этюдтер жасауға арналған Конкурс.
8. Қорытындылау.
9. Тәжім.

Сабақ барысы:

1. Ұйымдастыру сәті. Тағзым (поклон) - қазақ халық биінің сипатындағы сәлемдесу, мұғалімге, концертмейстерге.
2. «Қиялмен серуендеу» әдісі. Әлем бойынша бірнеше минут ішінде ерекше саяхат. Бейнематериалдардың көмегімен мұғалім балаларға станокта орындалатын ұлттың пайда болу тарихы туралы айтады. Сонымен қатар, костюм тарихы туралы, сондай-ақ бидегі рөлі мен маңызы туралы білімдерін көрсетуі керек сұрақтар қойылады. Содан кейін станокта практикалық орындау.
3. «Инцидент әдісі». Сұрақ-жауап. Білім алушылар пән бойынша оқытушының сұрақтарына жауап беруі тиіс: «Оқытудың теориясы мен әдістемесі, қазақ биі». Балалардың теориялық білімдерін бекіту үшін өткізіледі.
4. «Пікір шкаласы» әдісі. Білім алушыларға «Салтанат» мемлекеттік халық би ансамблінің және «Алтынай» этнофольклорлық би ансамблінің орындауындағы би композицияларының екі нұсқасы ұсынылады, онда олар лексиканың әртүрлілігі, сипаты мен орындау тәсілі бойынша өз пікірлерін айтуы тиіс.
5. Қарапайым және күрделі «тоқылдақ» ұрып-соғу жаттығулары. Мұғалім оқушыларға қазақ биінің сипатындағы «тоқылдақ» жаттығуларымен таныстырады. Білім

алушы оқытушыдан кейін қайталануы керек, содан кейін берілген жаттығуларды іс жүзінде орындауы керек.

6. Рөлдік және іскерлік ойындар. Үй тапсырмасы - шығармашылық бейімділігі бар арнайы орта мектепте хореография мұғалімі рөліндегі оқушы. Бірінші оқу жылының мысалында би сабағын өткізу.

7. Нақты жағдайлар әдісі. Әр оқушыға белгілі бір тапсырмасы бар карта беріледі – бұрын зерттелген қозғалыстар негізінде залдың ортасында этюд жасаңыз. Этюд құрастыру кезінде лексиканың, мінездің және дәстүрлі орындау мәнерінің өзіндік ерекшеліктері мен сипаттамалары ескеріледі.

Конкурсты олардың шығармашылық қызметінің процесін бақылайтын оқытушылар бағалайды.

8. Қорытындылау. Баға қою.

9.Тәжім. Қазақ халық биінің сипатында «тәжім» орындалады.

Интерактивті формалар мен әдістерді сабақтың барлық кезеңдерінде қолдануға болады, олардың көпшілігі әмбебап, «Халықтық би», «Қазақ биі» және т. б. сияқты пәндер бойынша материалды оқуға жақсы сәйкес келеді. Интерактивті технологиялар оқытудың ыңғайлы жағдайларын жасайды, ол үшін әр оқушы өзінің үлгерімі мен зияткерлік мүмкіндігін сезінеді, бұл оқу процесін нәтижелі етеді. Барлық оқушылар таным процесіне қатысады. Оқушыларды халық биі бойынша оқытудың интерактивті әдістерін қолданудың теориясы мен практикасын талдау негізінде біз бірқатар қорытындыға келдік:

- біріншіден, оқытудың интерактивті әдістері белгілі ғылыми педагогикалық әдістерді толықтырады және дамытады, сондықтан оларды оқу процесіне белсенді енгізу жүріп жатыр;

- екіншіден, интерактивті оқыту әдістерін білім алушыларды халықтық биге дайындау үшін қолдануға болады, егер оларды қолдану заманауи ғылыми тәсілге, техникалық құралдарға және оқытудың оңтайландыру формасына негізделген болса;

- үшіншіден, оқушыларды халық биі бойынша даярлау процесінде оқытудың интерактивті әдістерін пайдалану қажеттілігі оқыту ақпараттық технологияларын дамытудың жаңа парадигмасымен байланысты.

Осылайша, оқытудың заманауи, интерактивті әдістерін қолдана отырып, қосымша білім беру мекемелерінде қазақ би пәнін оқытудың педагогикалық әдістерін дамытудың алдыңғы қатарлы негізі болып табылады деп айтуға болады. Оқытудың интерактивті әдістерін қолдануға негізделген оқу процесі барлық оқушылардың білім алу процесіне қосылуын ескере отырып ұйымдастырылады: әрқайсысы өзінің ерекше жеке үлесін қосады, жұмыс барысында білім, идеялар, қызмет әдістерімен алмасады.

Әдебиет:

1. Валукин, Е.П. Задачи высшей школы в воспитании педагогов - хореографов и балетмейстеров. Психолого педагогические аспекты обучения студентов театральных вузов. [Текст] / Е.П. Валукин. М., ГИТИС, 1996.
2. Педагогика. [Текст]: Учебное пособие. / М., Академия, 1998. 246 с.
3. Скаткин, М.А. Методология и методика педагогических исследований (в помощь начинающему исследователю). [Текст] / М.А. Скаткин. М.: Педагогика, 1986. - 150 б.
4. Емельянов Ю. Н. Активные методы социально-психологической подготовки руководителей и специалистов: учебное пособие. Л.: ИПКСП, 1984. 97 б.
5. Петрушин С.В. Психологический тренинг в многочисленной группе. ISBN: 5-8291-0171-8 Издательство: Академический проект. 2000. <https://www.livelib.ru/author/147253/top-sergej-petrushin>
6. Ташкеева Г.К. Применение методов интерактивного обучения. Учебное пособие. Алматы «Қазақ университеті». – 2016, 166 б.
7. Боголюбская М.С.Эстетикалық және адамгершілікке тәрбиелеу жүйесіндегі музыкалық-хореографиялық өнер. Әдістемелік құрал.– М., 2005-49 б.

МУЗЫКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ: ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ПЕН ОҚУДЫҢ ЖАҢА МҮМКІНДІКТЕРІ.

Кереева А.О.

(М. Жұмабаев атындағы жоғары коллежі, Петропавл қ.)

Жасанды интеллект (ЖИ) соңғы бірнеше жылда адам қызметінің түрлі салаларына белсенді түрде еніп келеді, және музыкалық білім беру де бұл үрдістен тыс қалған жоқ. Технологиялардың дамуы оқу процесін жақсартуға, музыкалық шығармалар жасауға және білім беру әдістерін жекешелендіруге бірегей мүмкіндіктер береді. Бұл мақалада біз ЖИ музыкалық білімге қалай әсер ететінін, оның қандай артықшылықтар ұсынатынын және қандай қиындықтар туындайтынын қарастырамыз.

1. Музыка үйренуге арналған құрал ретінде жасанды интеллект

ЖИ музыкалық білім беруде ашатын ең айқын мүмкіндіктердің бірі – жекелендірілген оқыту бағдарламаларын жасау. ЖИ алгоритмдерін қолдану студенттердің прогресін бақылауға, олардың қателерін талдауға және деңгейі мен жеке ерекшеліктеріне сәйкес жаттығулар ұсынуға мүмкіндік береді. Бұл әсіресе жаңадан үйреніп жүргендер үшін пайдалы, өйткені олар ойнау техникасын жақсартып алады, дұрыс дыбыстау мен ән айтуды үйренеді, сондай-ақ көптеген оқушылармен жұмыс істейтін мұғалімдер үшін қиын болатын кеңестерді ала алады [1].

2. Жасанды интеллект арқылы музыка жасау

Музыкалық шығармашылықтың жаңа дәуірі

Жасанды интеллект (ЖИ) адам қызметінің көптеген салаларында қолданылып келеді, және музыкалық индустрия да бұл өзгерістерден тыс қалмады. Қазіргі уақытта ЖИ музыка жасау үшін белсенді түрде қолданылуда, бұл музыканттар мен композиторлар үшін жаңа шығармашылық мүмкіндіктердің есігін ашады. Машиналық оқыту алгоритмдері әуендерді жасауға көмектесіп қана қоймай, толыққанды музыкалық шығармаларды да құрастыра алады, бұл музыкалық әлемде шынайы революция болып табылады. Осы мақалада біз ЖИ музыка жасау процесінде қалай қолданылатынын, қандай құралдар бар екенін және болашақ музыкалық өнерге қандай перспективалар ашатынын қарастырамыз.

1. Жасанды интеллект музыканы қалай жасайды?

ЖИ көмегімен музыканы жасау процесі музыкалық шығармалар туралы үлкен деректер жиынтығын талдайтын машиналық оқыту алгоритмдеріне негізделген [2]. Алгоритмдер әртүрлі жанрлар, аккордтық прогрессиялар, ырғақтар, әуендер мен гармониялар бойынша үйренеді. Бұл деректер жаңа музыкалық үзінділерді жасау үшін қолданылады, олар толықтай түпнұсқа болуы мүмкін немесе бұрыннан бар шығармаларға негізделуі мүмкін.

2. Музыка жасауға арналған танымал ЖИ құралдары мен платформалары

Қазіргі таңда жасанды интеллект негізінде музыка жасауға мүмкіндік беретін бірнеше танымал платформалар мен құралдар бар:

OpenAI's MuseNet: Бұл қуатты нейрондық желі, ол классикалық музыкадан бастап, заманауи поп-музыкаға дейін әртүрлі жанрларда композициялар жасай алады. MuseNet көпдауысты шығармаларды генерациялап, күрделі гармониялық құрылымдарды ескере алады.

Google Magenta: Бұл жоба ЖИ музыка жасау үшін ғана емес, сонымен қатар өнер мен технология саласындағы зерттеулер үшін де қолданады. Ол әуендер, гармониялар мен ырғақтар туралы деректерді пайдалана отырып, музыканы генерациялауға мүмкіндік беретін құралдарды қамтиды. Magenta сондай-ақ әзірлеушілер үшін ашық платформа ұсынып, оларды жаңа музыкалық қосымшаларды жасауға ынталандырады.

Aiva (Artificial Intelligence Virtual Artist): Бұл жүйе оркестрлік және симфониялық шығармаларды жасау үшін ЖИ-ді пайдаланады. Aiva классикалық шығармалар негізінде оқытылған және атақты композиторлардың стиліне ұқсас музыка жасауға қабілетті.

Amper Music: Бұл ЖИ негізінде музыкалық тректер жасауға мүмкіндік беретін платформа. Ол видео, жарнама және басқа мультимедиялық жобалар үшін музыка жасауға өте ыңғайлы. Amper Music пайдаланушыға көңіл-күй, жанр және композиция ұзақтығы сияқты бірнеше параметрлерді таңдауға мүмкіндік береді, ал ЖИ сол сұраныстарға сәйкес музыка жасайды.

3. Музыкалық шығармашылықтағы ЖИ-дің қосалқы автор ретіндегі рөлі

ЖИ музыканттарға музыка жасау процесінде қосалқы автор ретінде жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Мұндай құралдар шабыт көзі ретінде пайдаланылып, композитор немесе музыкант оларды одан әрі дамытып, өздерінің шығармашылық шешімдерін енгізе алады.

Мысалы, композиторлар ЖИ-ді әуендер немесе аккордтық прогрессияларды жасау үшін пайдаланып, кейін оларды өздерінің жеке стиліне сай өңдей алады. Сондай-ақ, ЖИ аранжировкалардың нұсқаларын ұсынуға немесе композицияның қарқынын өзгертуге көмектесе алады, бұл музыканттарға жаңа шығармашылық мүмкіндіктерді ашады.

Бұдан бөлек, ЖИ бұрыннан бар музыкалық шығармаларды талдап, жасырын заңдылықтарды анықтауға және музыка жасауға жаңа тәсілдерді ұсынуға мүмкіндік береді, бұл оны шығармашылық серіктес ретінде пайдалануға пайдалы етеді.

4. Жасанды интеллект музыкалық индустрияны қалай өзгертуде?

ЖИ музыка жасау үшін қолдану шығармашылық процеске ғана емес, жалпы музыкалық индустрияға да өзгеріс әкеледі.

Бір жағынан, музыка баршаға қолжетімді бола түсуде — жаңадан бастаған музыканттардан бастап, кәсіби мамандарға дейін. ЖИ музыкалық индустрияға кірудің кедергілерін төмендетеді, өйткені сапалы музыка жасау үшін тәжірибелі композитор болу немесе музыкалық аспаптарда ойнау дағдыларының болуы міндетті емес. ЖИ қолдайтын платформалар кез келген адамға өз қажеттіліктеріне сай музыка жасауға мүмкіндік береді — бейнежобаларға арналған фондық музыкалардан бастап, күрделі музыкалық шығармаларға дейін.

Екінші жағынан, ЖИ арқылы жасалған музыканың шығармашылық құндылығы туралы сұрақтар туындайды. Жасанды интеллект жасаған музыка нағыз өнер бола ала ма? Бұл сұрақтың жауабы әлі анық емес, өйткені пікірлер әртүрлі. Кейбіреулер ЖИ шынайы шабытқа ие бола алмайды және адам шығармашылығына тән эмоцияларды жеткізе алмайды деп санайды, ал басқалары ЖИ өнердің жаңа формаларын ашуға көмектесетін құрал ретінде қарастырады [3].

5. ЖИ көмегімен музыка жасаудың болашағы

ЖИ музыка жасауға қолданудың болашағы өте кең. Технологиялар дамып, машиналық оқыту алгоритмдері жетілдірілген сайын, ЖИ тек қарапайым әуендер ғана емес, сондай-ақ күрделі, көпқабатты музыкалық шығармаларды да жасай алатын болады.

Болашақта ЖИ виртуалды және толықтырылған шындық технологияларымен интеграциясын күтуге болады. Бұл музыканы тыңдау мен орындаудың жаңа тәсілдерін ұсынады, сондай-ақ музыкалық білім беру мен шығармашылық процестер үшін жаңа мүмкіндіктер ашады.

ЖИ көмегімен жасалған шығармалардың көркемдік құндылығы туралы пікірталастар жалғасуда, бірақ бір нәрсе анық: бұл технология өнерді дамытуға ықпал етіп, музыканттар үшін жаңа өзін-өзі білдіру мүмкіндіктерін ашуда [4].

6. Музыка теориясы мен музыкалық талдаудағы жасанды интеллект

ЖИ музыкалық шығармаларды талдау және музыка теориясын оқыту саласында да белсенді қолданылады. ЖИ негізіндегі жүйелер музыкалық туындыларды күрделі талдаудан өткізіп, олардың құрылымын, гармониясын және әуенін анықтай алады. Бұл оқушыларға ұлы шығармалардың қалай құрылғанын, композициялардың қалай жазылатынын түсінуге және осы білімдер негізінде өз музыкалық қабылдауын жетілдіруге көмектеседі.

Музыканы талдауға арналған бағдарламалар шығармаларды бөліктерге бөліп, олардың құрылымын визуализациялай алады және композицияның әртүрлі тәсілдерін оқушыларға көрсете алады. Мұндай технологиялар музыканы теориялық тұрғыдан тереңірек түсінуге мүмкіндік береді, бұл әсіресе музыкалық жоғары оқу орындары мен колледж студенттері үшін өте маңызды [5].

7. Музыкалық білім берудегі жасанды интеллекттің мәселелері мен қиындықтары

ЖИ көптеген мүмкіндіктер ашқанына қарамастан, музыкалық білім беру саласындағы мамандар кейбір қиындықтарға тап болады. Біріншіден, ЖИ оқыту процесінде пайдалану тірі мұғалімді толықтай алмастыра алмайды. ЖИ қателерді түзетіп, кері байланыс бере алғанымен, музыканы терең және жан-жақты түсіну үшін адамның факторын, эмоциясын, тәжірибесін және шабытын алмастыру мүмкін емес. Екіншіден, ЖИ музыкалық процестің шығармашылық аспектісін қаншалықты бере алатыны туралы сұрақ туындайды. Жасанды интеллект әуендер мен композициялар жасай алады, бірақ адамдар секілді эмоцияларды сезініп, оларды музыка арқылы жеткізе алмайды. Бұл жасанды шығармашылықтың шекарасы мен оның өнерді дамытудағы рөлі туралы маңызды сұрақтарды көтереді. Музыканы үйретуге арналған құрал ретінде жасанды интеллект: Музыкалық білім берудегі революция.

ЖИ музыкалық оқытудағы ең үлкен артықшылықтарының бірі – қателерді бірден анықтап, оқушыға жылдам кері байланыс беруі. Мысалы, пианинода ойнауды үйреніп жүргендер үшін ЖИ-мен жабдықталған қосымшалар олардың ойынын “тындап”, әрбір нотаның дәлдігі мен ырғағын бағалай алады. Бұл оқушыларға келесі сабаққа дейін күтіп отырмай, бірден түзетулер енгізуге мүмкіндік береді.

Мұндай жүйелер “виртуалды мұғалімдер” рөлін атқара алады, олар оқушыға күрделі музыкалық шығармаларды меңгеруге көмектесіп, орындау техникасы, динамика және артикуляция бойынша кеңестер береді [6]. Бұл тек қателерді түзетуді ғана емес, сонымен қатар күрделі шығармаларды меңгеруді де жеңілдетеді.

3. Қолжетімділік және уақытты үнемдеу

ЖИ музыканы оқытуда пайдалану білімге қолжетімділікті кеңейтеді. Бүгінде көптеген оқушылар жеке оқу бағдарламаларымен үйден шықпай-ақ онлайн платформалар мен мобильді қосымшалар арқылы білім ала алады. Бұл әсіресе музыкалық мектептер мен тәжірибелі мұғалімдер жетіспейтін шалғай аймақтарда тұратын адамдар үшін маңызды. Сонымен қатар, ЖИ оқушының қателерін түзетуде уақытты үнемдеуге көмектеседі. Оқушы оқулықтардан немесе мұғалімнен жауап іздеудің орнына, өз ойынының қандай аспектілерін жақсарту керектігін бірден көре алады. Бұл уақытты тиімді пайдалануға және ерекше назар аударуды қажет ететін дағдыларды дамытуға мүмкіндік береді.

7. Музыкалық білім берудегі ЖИ-дің болашағы

ЖИ музыкалық білім беру саласында әлі де даму кезеңінде. Жыл сайын алгоритмдер жетілдіріліп, технологиялық мүмкіндіктер кеңеюде. Болашақта ЖИ музыкалық оқытуға одан да тереңірек интеграцияланып, оқушылардың барлық оқу кезеңдерінде қолдау көрсете алатын жетілдірілген адаптивті жүйелер пайда болады.

Сонымен қатар, виртуалды және толықтырылған шындық технологияларының дамуы күтілуде [7]. Олар оқушыларға музыкалық аспаптармен және музыкалық ортада мүлде жаңа тәсілдермен өзара әрекеттесуге мүмкіндік береді. Бұл технологиялар ЖИ-мен біріктіріліп, оқыту ортасын одан әрі икемді және дербестендірілген етеді.

Қорытынды

Жасанды интеллект арқылы музыка жасау қазірдің өзінде шындыққа айналды, және болашақта ЖИ музыкалық шығармашылықтың ажырамас бөлігіне айналуы ықтимал. Ол музыканттарға жаңа мүмкіндіктер ұсынып, музыканы жасау мен аранжировкалауды жеңілдетеді, музыкалық индустрияның шекараларын кеңейтеді және шығармашылықтың жаңа формаларын ашуға көмектеседі. Жасанды интеллект музыкалық білім беруде жаңа мүмкіндіктер ашып, оқыту процесін анағұрлым қолжетімді, тиімді және қызықты етіп отыр. ЖИ оқушыларға жеке бейімделетін оқу жүйелерін ұсыну, нақты уақыт режимінде қателерді

түзету, музыкалық теорияны меңгеру және шығармашылық мүмкіндіктерді кеңейту арқылы музыкалық білімді түбегейлі өзгертуде. ЖИ-дің музыкалық білім беру жүйесіне интеграциясы алдағы жылдары қарқынды түрде жалғасып, музыканттар мен оқушылар үшін жаңа перспективалар ашатыны сөзсіз.

Әдебиет:

1. Абдрахманова, К. К. Музыкальные компьютерные технологии в преподавании музыки: казахстанский контекст. 2020
2. Нарикбаева, Л. Искусственный интеллект и его влияние на развитие музыкального образования. 2021.
3. Муканова, Н. Искусственный интеллект в обучении музыке: проблемы и перспективы в Казахстане. 2022.
4. Мухамеджанова, Б. А., Ахметова, С. Ш. Цифровизация музыкального образования в Казахстане: новые возможности для творческого роста. 2021.
5. Шакирова, Г. А. Применение цифровых технологий в музыкальном образовании Казахстана. 2019.
6. Курманалина, А. И. Искусственный интеллект как инструмент творчества в музыкальном обучении. 2023.
7. Министерство образования и науки Республики Казахстан «Цифровая трансформация в образовании Казахстана: взгляд в будущее». 2022.
8. Смагулова, Г. С., Мажитова, А. Влияние искусственного интеллекта на развитие творческих способностей учащихся в музыкальных школах Казахстана. 2021.
9. Семенова, И. А. Интеллектуальные системы в музыкальном обучении: от теории к практике. 2021.
10. Шмидт, В. А. Искусственный интеллект и креативные индустрии: как технологии изменяют музыку. 2022.

ӘОЖ 373.1

БІЛІМ БЕРУДІҢ ЗАМАНАУИ ОҚУ ҮДЕРІСТЕРІ АРҚЫЛЫ - САПАЛЫ БІЛІМ БЕРУДІҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫН ҚАРАСТЫРУ.

Қайбілда Н.И.

(Ермек Серкебаев атындағы өнер колледжі – өнерде дарынды балаларға мамандандырылған мектеп – интернат, Петропавл қ.)

Жаңартылған білім беру болашақтағы сапалы білім кепілі деп тануға болады. Ертеңгі келер күннің бүгіннен гөрі нұрлы болуына ықпал етіп, адамзат қоғамын алға апаратын күдіретті күш тек білім.

Бір жыл көлемінде елімізде жасалынған жұмыстар өте көп. Тәуелсіздіктің нығаюы, дамыған елге айналуымыз үшін еліміз алға батыл қадам басып, еліміздің түкпір-түкпірінде жүздеген жаңа мектеп, балабақша және дене шынықтыру-сауықтыру орталықтары және шетелдің оннан астам беделді жоғары оқу орнының бөлімшесі ашылып ғылымды қаржыландыру көлемі арта түсті, жоғары технологияларды меңгеруі, озық стратегиялармен жарактануы, халықаралық коммерциялық және концептуалды жобаларды ілгерілетуі маңызды [1]. Бұл – Қазақстан көшбасшысы айтқан «бәсекеге қабілеттіліктің» бір шарты.

Қазіргі күнде білім беру саласындағы тың өзгерістер мен жаңалықтардың болуы заман талабына да байланысты болса керек. Қоғамның өз біліммен толыққанды сусындаған тұлға тәрбиелеу керектігін көрсетіп отыр. Бүгінгі таңда әлемде болып жатқан қарқынды өзгерістер еліміздің білім беру жүйесін қайта құру қажет екенін көрсетеді. Білім беру саласына өзгеріс енгізу - болашақ ұрпағымыздың терең де жан-жақты білім алып, өмір көшінен қалмауы болып саналады.

Ғылым мен техникалық прогрестің дамуы, қоғамның өзгеруі, жаһандану заманының басталуы білім мазмұнын жаңартуға мол мүмкіндіктер туғызды [2]. Білім теңіз, оның тереңін жетік білетін, сырын меңгерген адамдарды дайындайтын ұстаз. Әрбір ұстаз өз Отанын шексіз сүйетін, білімді, іскер, адамгершілігі мол, парасатты, мәдениеті жан-жақты жетілген ұрпақ дайындауға міндетті. Ол үшін мұғалім өзі оқытатын пәндердің ғылыми әдістемелік деңгейін ғылыми ұйымдастырғанда, яғни сабақта әртүрлі әдіс-тәсілді кешенді жоспармен пайдаланғанда ғана қолы жетеді.

Жаңартылған білім берудің маңыздылығы - маман даярлауда «Өмірлік білімнен өмір бойы білім алу» қағидасына лайықты болуға тиіс. Әр ұстаз – ізденімпаз ғалым, нәзік психолог, жан-жақты шебер, еңбекқор, терең қазыналы білімпаз, кез-келген ортаның ұйытқысы болу керек. Мемлекет басшысы Қ.Тоқаев отандық білім беру жүйесінің үздік үрдісін сақтай отырып, бір орында тұрып қалмай, әрдайым даму жолында болу керектігін атап өтті. Тәуелсіз егеменді еліміздің әлемдік өркениетке жетудегі сара да дара жолы – оның білім жүйесі. Бүкіл әлемдегі елдермен терезесі тең, керегесі кең болу үшін артымыздан ерген келешек ұрпағымыз білімді болу керек. Білімнің сапалы берілуі – ұстаздың біліміне, тәжірибесіне, ізденісіне, оқытудағы жаңа технологияларды сабақ барысында мол шеберлікпен, шығармашылықпен жеткізуіне байланысты болып тұр.

Оқыту ісіндегі жаңа тәсілдермен сабақ берудің мақсаты- пәнді жан-жақты түсіну қабілетін дамыту болып саналады. Сонымен бірге білімдерін кез-келген ортада қолдана алуы, іске жаратуы деп ойлаймын.

Сабақтың оқыту әдістерін үнемі түрлендіріп отыру қажет. Оқыту ісінде алдыңғы қатарлы озық іс-тәжірибелер мен жаңа технологияларды пайдалану, олардың ең тиімділерін сұрыптап қолдану. Мұғалім мен білім алушының арасында жылы қарым-қатынас болуы шарт. Білім алушының қажеттілігі мен қызығушылығына көңіл аударуды күшейтіп, жеке тұлғаның барлық дағдыларын дамытып, оның толық ашылуына мүмкіндік жасау. Еліміздің білім беру жүйесінде сындарлы оқыту теориясын қолдану білімді де саналы, тәрбиелі, өз елін сүйетін, рухани құндылықтарды бойына сіңірген жастар өсіп шығатыны анық.

Кез-келген елдің экономикалық қуаты, халқының өмір суру деңгейінің жоғарылығы, дүние жүзі қоғамдастықтағы орны мен салмағы сол елдің технологиялық даму деңгейімен анықталмақ. Жалпы қоғам дамуы мен жаңа технологияны ендіру сапалығы осы елдегі білім беру ісінің жолға қойылғандығы мен осы саланы ақпараттандыру деңгейіне келіп тіреледі. Экономикасы күшті дамыған елдердің көрсетіп отырған білім деңгейлерінен көруге болады. Ендеше қазіргі заманның ақпараттық технологиясын толық игеру міндеті тұр. Тұтас алғанда әлемдік технологиялық даму деңгейіне сәйкес өзіміздің жаңа экономикамызға қажетті білімнің баршаға ортақ базасын ұдайы жаңартып отыру үшін ілгері талаптар қойып, тиісті инфрақұрылым қалыптастыру керек.

Қазіргі заманғы ғылыми-техникалық үрдістің қарқыны – ұстаздың білім беру жүйесінің алдына жаңа міндеттер қойып отыр. Ол – жаңа техника-технологияны жақсы меңгерген жеке тұлғаны жан-жақты дамыту. Ол үшін білім беру саласында қазіргі дидактикалық мүмкіншіліктер мен жаңа идеяларды және инновациялық технологияларды тиімді пайдалану қажет, мұның бірі – компьютерді қолдану [3].

Қоғамда болып жатқан түбегейлі қайта құрулар (өзгерістер), қазіргі заманда адамдардың ынта-ықыласын және шығармашылық әрекетін ескеріп, білімге және өмірге жаңа тұрғыдан қарауды талап етіп отыр. Қазіргі кезде адамның жаңа жағдайды бағдарлауы, түсінуі және оны өзгертуге атсалысуы басты мәселе болып отыр.

Осыған байланысты оқытудағы инновация көкейкесті мәселе болып отыр. Оқытудағы инновация қазір жаһандану үрдісімен әлеуметтік болмыс формалары және білімді кіріктірумен тығыз байланысты. Қазіргі таңда теория мен практикада байқалып отырған қарама-қайшылықтарды шешіп, талдаудың қажеттілігі баршамызға мәлім, бір жағынан бүтін оқу-тәрбие үрдісі болса, екінші жағынан сол үрдістің тиімділігін арттыруда инновациялық технологияны пайдаланудың қажеттілігінен туындап отыр. Сонымен, жаңару белгілі бір уақытта пайда болып, сол кезеңнің келелі міндеттерін озық шешіп нормаға практикаға айналады немесе ескіріп бірте-бірте дамуға кедергі жасауы да мүмкін. Педагогикалық жаңалықтарды ашу, меңгеру, қолдану жөніндегі білім жүйесі әдіснамалық зерттеулердің инновациялық-педагогикалық жаңа объектісі болып табылады.

Инновациялық үрдіс қазіргі білім мен практиканың жалпы даму тенденциясына бағынады. Жүйелі пәнаралық байланыс, кешенді білімге сүйеніп, ізгілікке бет бұру теория мен практиканың қазіргі даму жолына сәйкес жүзеге асырылады.

Қазіргі инновациялық үрдісте белсенділік, ынта, ізденушілік мәселелері педагогтарды қызықтырып, оқытушы – зерттеуші – практик ретінде көріне бастады. Мұның өзі іргелі теориялық зерттеулерде эксперименттік – практикалық жұмыстарды жүргізуге мәжбүр етеді [4].

Жаңа технологиялардың пайда болуы және оларды іске асыру әрекеті оған тән құралдар мен механизмдерді өзгертіп қана қою емес, құндылықтар бағытын, білім, білік, дағдыларды қайта құрумен сипатталады.

Мемлекет басшысының 2024 жылғы халыққа Жолдауында сапалы білім беру мәселесін алдыңғы қатарға шығарып, елдің білім беру жүйесін жаңғыртуды көздейді. Президент Қ.Тоқаев ұсынған реформалар оқу орындарының материалдық-техникалық базасын нығайтуға, мұғалімдер мен оқытушылардың біліктілігін арттыруға және заманауи білім беру әдістерін енгізуге бағытталған. Сапалы білім – елдің болашағын айқындайтын басты факторлардың бірі, сондықтан бұл саланы дамыту Қазақстанның ұзақ мерзімді дамуының кепілі болмақ.

Мұғалімді әдістемелік дайындаудың функционалдық бағытының бірі кәсіби бағыттылығы, ал екіншісі әдістемелік дайындықтың білім беруге бағыттылығы, бұл оқылатын пәннің мазмұнын игеруді қамтиды, нәтижесінде болашақ мұғалімнің тұлғалық сапасында өзгерістер жүреді. Сонымен, болашақ мұғалімді әдістемелік дайындаудың жүйесінде білім беру мен кәсіби дайындау мақсаттары тең дәрежеде іске асырылуы қажет, олар өз кезегінде өзара бір-бірін толықтыруға және байытуға міндетті.

Биология мұғалімінің заманауи әдістемелік дайындығы - бұл оның кәсіби дайындығы құрылымындағы көпкомпонентті біртұтас жүйесі. Әдістемелік дайындық - мұғалімді кәсіби дайындаудың ең маңызды бөлігі. Мұғалімнің кәсіби әрекеті үшін әдістемелік дайындық шешуші болып табылады, себебі әдістемелік іс-әрекет оқу-тәрбие процесінің әртүрлі формаларымен, әдістерімен, құралдарымен қамтамасыз ететін білім беру, пән құралдары арқылы дамыту мен тәрбиелеу бойынша іс-әрекет болып табылады. Әдістемелік іс-әрекет мұғалім еңбегінің жалпы көлемінде жетекші орын алады, оның процесінде мазмұны қоғамның әлеуметтік тапсырысы мен анықталатын білім берудің, даму мен тәрбиелеудің негізгі тапсырмалары шешіледі. Әдістемелік дайындықтың екінші маңызды белгісі - әдістемелік іс-әрекетке дайындықтың қалыптасуы.

Жоғары оқу орнының білім алу жүйесіндегі маманның кәсіби құзырлығының қалыптасуын біз кәсіби іскерліктің қалыптасуы мен дамуының кезеңдік міндеттерін кәсіби міндеттерді шешуге теориялық және практикалық мүмкіндігі мен дайындығының бірлігінен көрінетін нәтижеге бағытталған қозғалыс циклдері ретінде түсінеміз. Жоғары оқу орны оқытушысының ең жоғарғы міндеті - студенттердің өз кәсіби құзырлығын тұрақтандыру, толықтыру, трансформациялау механизмдерінің жұмысын басқару мүмкіндігінің кезең-кезеңімен қалыптасуына психологиялық-педагогикалық жағдайлар тұғызу. Жағдайларды жақсарту кезеңдері - студент іс-әрекетін оқытушының басқаруы, кәсіби құзырлық механизмдерін оқытушы мен студенттің біріге басқаруы, өзіндік кәсіби даму үдерісін болашақ маманның өзі басқаруы деп атап көрсеткен жөн [5].

Биология мұғалімін әдістемелік дайындау жүйесінің элементі ретінді оқытудың мазмұнын анықтаудың талаптары оқу процесін ұйымдастырудың психологиялық-педагогикалық жағдайларын есепке ала отырып және әдістемеліктің, фундаменталдылықтың, теориялық кіріктіру деңгейінде оқытудың мазмұнын құрылымдаудың, практикалық бағыттылығы.

Биология мұғалімі іс-әрекетінің ерекшеліктері туралы теориялық көзқарастарды кіріктіруші ретінде, мектептік географиялық білім берудің қазіргі мақсаттарының жетістігіне бағытталған, шығармашылық, рационалдық, жүйелілік ретінде биологияны оқыту әдістемесінің мазмұнының жаңа компоненттері болып «Биология мұғалімінің кәсіби-әдістемелік іс-әрекеті» мазмұны блогы болуы керек. Биология мұғалімін әдістемелік дайындаудың жүйесінің компоненттерінің мазмұндық және мақсаттық анықтауларды зерттеулердегі анықталған талаптар мен концептуалды тәсілдер, оқу әдістемелік кешендерді

құрастыруда болашақ мұғалімнің әдістемелік құзыреттілігін дамытуға бағыттылықты мақсатты түрде ескерілу керек.

Білім сапасы – өмір сапасының негізі. Дамыған, бәсекелестікке қабілетті 50 елдің қатарында, тұғыры биік тәуелсіз еліміздің білім беруді дамытуға арналған реформаларын жүзеге асыруда, ынтымақпен табысты еңбек ете берейік!

Жаңғырудың маңыздылығы мемлекет пен ұлттың саналы түрде жаһандық үрдістерге бейімделуіне септігін тигізетіндігіне сенім білдіреміз. Мемлекет басшысының білім саласы өте өзекті мәселе екенін, ғылым мен білімге заманауи көзқараспен жаңа деммен қарауымыз керек екенін баса атап өтті. Бұл жай ғана мақала емес, болашаққа бағдар берген тарихи құжат. Ендеше, мемлекет басшысының бұл мақалада айтылған құнды ойларын барлығымыз да қолдауға міндеттіміз!

Әдебиет:

1. Егеменді Қазақстан, 03.01.2014 ж. <https://egemen.kz/article/355466-qasym-zhomart-toqayev-biz-ozyq-oyly-ult-retinde-tek-qana-algha-qarauymyz-kerek>
2. Хеннер Е.К., Шестаков А.П. Информационно-коммуникационная компетентность учителя: структура, требования и система измерения. Информатика и образование; 2004; №12; 5-6 бб.
3. Бөрібекова Ф., Жанатбекова Н.Ж. Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар – Алматы, 2006.
4. Бидайбеков Е.Ы., Гриншкун В.В., Камалова Г.Б., Исабаева Д.Н., Бостанов Б.Ф.. Білімді ақпараттандыру және оқыту мәселелері.-Алматы, 2014.
5. Досжанов Б.А. Мультимедиа және оның техникалық құрамы. Оқу құралы. –Қызылорда:ҚМУ, 2004

УДК 784

ПРИНЦИП ПОДБОРА РЕПЕРТУАРА ДЛЯ ДЕТСКОГО ХОРОВОГО КОЛЛЕКТИВА И ОСОБЕННОСТИ РАБОТЫ КОНЦЕРТМЕЙСТЕРА В ХОРОВОМ КЛАССЕ

Петрищева С.Г., Асхатова Н.Р., Трофимова А.В.

(КТУ «Комплекс «Колледж искусств – специализированная школа-интернат для одаренных в искусстве детей имени Ермака Серкебаева», г. Петропавловск)

В современном музыкальном образовании детские хоровые коллективы играют важную роль в развитии художественного вкуса, вокальных навыков и эмоциональной выразительности юных исполнителей. Репертуар (франц. Repertoire – список), совокупность произведений, исполняемых творческим коллективом [1]. Подбор репертуара является одним из ключевых аспектов работы хормейстера, так как именно через грамотно выбранные произведения формируется интерес детей к хоровому искусству, развивается их музыкальное мышление и техника исполнения. Важно учитывать возрастные и психологические особенности участников хора, их вокальные возможности, а также художественную ценность исполняемых произведений.

Особое значение в хоровой деятельности имеет работа концертмейстера, который не только сопровождает коллектив во время репетиций и выступлений, но и помогает в формировании интонационной точности, ритмической организации и выразительности исполнения. Слаженная работа дирижера, концертмейстера и хористов обеспечивает высокий уровень исполнения и полноценное художественное воплощение музыкального произведения.

Актуальность данной темы обусловлена необходимостью поиска эффективных принципов подбора репертуара и организации взаимодействия хормейстера и концертмейстера, что способствует успешному развитию детских хоровых коллективов и повышению их исполнительского мастерства.

Перед каждым руководителем хорового коллектива всегда стоит вопрос подбора репертуара. Это важный вопрос, который требует серьезного подхода. Т. Овчинникова [2] считает, что при подборе репертуара руководитель хора опирается на принципы, сформированные за долгие годы развития музыкальной педагогики и детского хорового творчества. В данной статье рассматриваются главные принципы формирования репертуара.

Принцип увлекательности. Главная задача хормейстера при работе с детьми - пробудить в них интерес к музыке и хоровому искусству. Важно подобрать репертуар, который будет им по душе, чтобы они с удовольствием разучивали и исполняли произведения. Песни должны вызывать эмоциональный отклик, поскольку чем глубже дети прочувствуют их содержание и музыкальную основу, тем ярче они запомнятся и оставят след в их сердцах и сознании.

В работе с детьми можно применять различные музыкальные инструменты, такие как трещотка, бубен, барабан, деревянные ложки, ксилофон и др. Музыкальные инструменты могут использоваться в хоровом пении для создания более насыщенного звучания. Некоторые из наиболее распространенных инструментов, используемых в хоровом пении, включают фортепиано, скрипку, виолончель и контрабас. Эти инструменты могут использоваться не только как сопровождение для хора, но и как самостоятельные соло - инструменты. В детском хоре музыкальные инструменты могут использоваться для сопровождения пения. Важно помнить, что инструменты должны подчеркивать музыкальность и выразительность песни, а не преобладать над голосами хористов. Однако, в большинстве случаев, детские хоры используют только голоса своих участников.

Принцип доступности. Исполняемые произведения должны соответствовать возрасту хористов и их вокальным возможностям. Так, согласно известному закону педагогики задача должна соответствовать сегодняшним возможностям коллектива и чуть-чуть превышать их, что способствует развитию, росту [3, с. 48]. Для младших детей выбираются легкие и мелодичные произведения с ограниченным диапазоном, а для старших можно включать более сложные музыкальные формы и произведения с большими диапазонами. Как правило, детские хоры занимаются развитием голосовых регистров и резонансной техникой пения. Голосовые регистры - это различные звуковые диапазоны, которые используются при пении. Резонансная техника пения - это использование резонаторов в голосе для улучшения качества звука. Важно, чтобы дети пели естественно, легко, без напряжения, мягким звуком; пели согласованно, не отставали и не опережали друг друга, одновременно начинали пение и заканчивали его, слушали друг друга. Развивая качество голоса хористов, можно достичь легкости, звонкости, полетности звука. Иначе хормейстер будет только эксплуатировать детские голоса, насаждая манеру «напевания», результатом которого чаще всего является горловое пение или пение «на связках», форсированное звучание, неразборчивость дикции. Изучение биомеханизмов звукообразования в пении и особенностей детского голоса способствует наиболее эффективному развитию каждого ученика с учетом его природных данных. На начальном этапе рекомендуется начинать работу с того типа регистрового звучания, который соответствует природной предрасположенности ребенка. Далее следует формирование осознанного владения регистрами в пределах их естественного диапазона. На следующем этапе важно развивать способность к произвольному переходу между регистрами, включая плавное соединение фальцетного и грудного звучания. Завершающий этап направлен на закрепление навыков управления голосовыми регистрами и их уверенное применение в пении.

Таким образом, руководитель при подборе репертуара должен учитывать множество факторов, связанных с особенностями хорового коллектива, его численным составом и уровнем подготовки участников. Одним из ключевых аспектов выбора музыкального материала является способность заранее представить звучание произведения и сформировать

интерпретационный план, что позволит хормейстеру эффективно спланировать методику проведения занятий.

Принцип воспитания. Репертуар способствует формированию у детей любви к родной природе, школе, Родине, а также приобщает их к классическому искусству. Осознанное и внимательное исполнение хоровых произведений помогает развивать художественный вкус, воспитывает уважительное отношение к музыкальному наследию прошлого и способствует сплочению коллектива. Песни должны быть понятны детям. Лирическое содержание должно быть доступным, чтобы дети могли эмоционально подключиться к музыке. Особенно важны песни на темы добра, дружбы, природы и патриотизма [4].

Принцип разнообразия. Важно выбирать произведения разных жанров и стилей (классика, народные песни, современная музыка), для расширения музыкального кругозора детей, чтобы дети познакомились с разнообразием музыкальных форм. Это поможет развить музыкальный слух и вкус.

Для улучшения и разнообразия выступления, в хоровом исполнении может быть использовано движение. Некоторые движения могут помочь улучшить дыхание и контроль голоса, а также добавить эмоциональную глубину к выступлению. Однако движения должны быть органичными и не отвлекать от музыки. Как правило, в детских хорах движение используется для выражения эмоций и улучшения дикции. Важно помнить, что главной задачей детского хора является развитие голосовых регистров и резонансной техники пения.

Помимо обычных репетиций, для участия в конкурсах и концертах стоит включать более серьезные произведения, которые помогут детям показать свои достижения и возможности.

Также, в репертуаре должны быть произведения, которые помогают развивать различные вокальные навыки - интонацию, дыхание, артикуляцию, динамику и т.д.

Таким образом, при подборе репертуара для детского хорового коллектива следует опираться на эти принципы. Грамотно подобранный репертуар явится мощной движущей силой для развития хорового коллектива. Помимо этого, важнейшим принципом при подборе репертуара учебного хора, является **принцип постепенности его усложнения**. Надо сказать, что зачастую неопытные руководители в своей работе не учитывают этот принцип в части постепенности. В частности, В. А. Самарин отмечает, что «исполнение сверх сложных произведений, погоня за популярным репертуаром при отсутствии необходимых умений приводит к закреплению ошибок, воспитывает неправильные навыки» [5].

В настоящее время работа в любом хоровом классе не может обойтись без помощи концертмейстера. Хороший концертмейстер - это неотъемлемая часть хоровых занятий, а также надежда и опора руководителя и дирижера хора.

Работа в хоре требует тесной взаимосвязи, командного духа, партнёрства между педагогом и концертмейстером.

Работа концертмейстера в хоре отличается от работы в инструментальном классе, от работы с солистами, тем, что он как бы подчиняется дирижёру. Дирижёр даёт темп, и задача концертмейстера по аутфакту определить темп, характер произведения, вовремя вступить. Также любые отклонения от темпа (замедления, фермата...) требуют зрительного внимания концертмейстера.

Также специфическим отличием в работе с хором для концертмейстера является широкий зрительный охват. Помимо фортепианной партии аккомпанемента нужно проследить партии в хоре (двух, трёхголосные) и словесный текст.

Работа в младшем или старшем хоре требует находить соответствующий звуковой баланс. Также, если куплет поёт солист, требуется умение концертмейстера не заглушить

солиста, и в то же время, чтоб солист уверенно себя чувствовал, не растерялся (особенно дети младшего возраста), чтоб солист слышал гармоническую основу.

Зачастую изучаемые произведения, особенно в младшем хоре, бывают написаны в неудобной тональности (детям низковато или наоборот высоковато петь) [6]. Концертмейстер должен уметь транспонировать.

Многое зависит от выбора репертуара. Хормейстер может выбрать понравившееся произведение, услышанное где-либо на концерте, в YouTube и т.д. Большинство нот современных песен сложно найти. Зачастую в интернете выкладывают текст песен с мелодией. В таких случаях концертмейстер должен уметь подобрать сопровождение по слуху. И это будет его интерпретация из-за неимения нотного текста. Конечно же здесь ведётся совместная работа с хормейстером, который подсказывает, где больше выделить мелодию, чтобы помочь в исполнении детям младшего возраста, или где-то ритмический рисунок изменить, чтоб усилить характер произведения и т.д. Концертмейстер помогает детям лучше понимать гармонию, мелодику и динамику произведения. Это особенно важно в хоровом воспитании, где требуется тонкое взаимодействие между голосами.

Репертуар младшего школьного возраста в основном составляют детские песни современных композиторов. Здесь концертмейстер может проявить себя как импровизатор, в отличие от классических произведений в репертуаре старшего хора, где это не допускается. В данном случае не говорится об импровизации как об искусстве, распространённом в эпоху барокко, романтизма. Для этого нужно иметь определённые навыки, дарование. Скорее всего речь идёт о варьировании фактуры. Оно необходимо, если мы имеем переложение нот для баяна, гитары, т.е. не для фортепиано. Также, когда зачастую сталкиваемся со скудным, однообразным аккомпанементом, который не помогает раскрыть драматургию произведения. Но здесь нужно учитывать жанр, стиль произведений. Например, джазовая гармонизация, ритм, не подойдут для казахских народных произведений. В песнях танцевального жанра больше внимания обратим на ритмическую упругость. В лирических песнях - разложенные аккорды. Ну и особое внимание уделяем тексту, драматургическое развитие отражается в аккомпанементе. Приёмы дублирования мелодии в сложных интонационных местах необходимы для детей младшего возраста.

Концертмейстер играет ключевую роль в сопровождении репетиций и выступлений хоровых коллективов. Он помогает детям почувствовать музыкальный материал, развивать ритмическую точность и музыкальную выразительность.

Концертмейстер может активно участвовать в обучении, помогая детям освоить сложные партии, корректируя интонацию и ритм. Его взаимодействие с педагогом и детьми напрямую влияет на эффективность хорового обучения.

Таким образом, хормейстер и концертмейстер работают в тесном взаимодействии на уроках, помогая хору добиться качественного и выразительного исполнения произведений.

Хор - это не только совместное пение, но и воспитание ценностей, таких как дисциплина, ответственность, дружелюбие и коллективное сознание. Очень важно создать благоприятную атмосферу и творческую обстановку в коллективе, чтобы каждый участник мог почувствовать себя частью команды и развиваться как личность. Вокально-хоровое воспитание является одним из важнейших направлений музыкального образования детей, поскольку формирует не только их певческие навыки, но и в целом влияет на развитие личности [7].

Литература:

1. Большая советская энциклопедия: в 30 т. / Гл. ред. А. М. Прохоров. – 3-е изд. – М. : Сов. энцикл., 1969-1978 гг.
2. Овчинникова Т. Н. Об отборе репертуара для работы с хоровым коллективом школьников // Работа с детским хором: сб. ст. – М., 1981. – 39-45 с.

3. Горбунова Н.А., Молявко Г. П. репертуар в детском хоровом коллективе: технология формирования // Мир науки, культуры, образования. – 2018. – №5 (72). – С. 46-50 с.
4. Петрова Е. С. «Методические аспекты хорового воспитания школьников». // Педагогика искусства. – 2020. – №4.
5. Осеннева Н. С., Самарин В. А., Уколова Л. И. Методика работы с детским вокально-хоровым коллективом.: Учеб.пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М.: Академия, 1999 г. – 221 с.
6. Морогова Людмила Валериевна. К вопросу о развитии голосовых регистров и резонансной техники пения в детском хоре // Молодой ученый №5 (109) март-1 2016 г.
7. Иванов А. П., Сидорова М. Н. «Проблемы развития детских хоровых коллективов». – Москва: Музыка, 2019.

УДК 78:07:373.5

СОВРЕМЕННЫЕ ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ПРЕПОДАВАНИЯ МУЗЫКИ В ШКОЛЕ

Тустановская Е.В.

(КГУ «Средняя школа № 4», г. Петропавловск)

Преподавание предмета «Музыка» в школе играет важную роль в формировании эстетического вкуса, развитии творческих способностей и эмоциональной сферы учащихся. Однако на современном этапе данный предмет сталкивается с рядом значительных проблем, мешающих эффективному обучению и вовлечению учеников в процесс музыкального воспитания. В данной статье рассмотрю основные из них на основе собственного опыта.

Одной из ключевых проблем является недостаточное оснащение учебных кабинетов музыки. В своей практике я столкнулась с тем, что в ряде образовательных учреждений отсутствуют современные музыкальные инструменты, качественная аудиосистема и мультимедийное оборудование. Например, в некоторых школах продолжают использовать устаревшие пианино или синтезаторы, что ограничивает возможности практического музицирования и развития слуха у учащихся.

В процессе преподавания музыки я сталкиваюсь с определёнными трудностями, которые влияют на эффективность уроков. Отсутствие акустической системы затрудняет работу с аудиоматериалами, что особенно важно при знакомстве учащихся с произведениями разных эпох и жанров. Ограниченное количество музыкальных инструментов также снижает возможности для практического закрепления, что сказывается на развитии слуха, ритма и исполнительских навыков. В таких условиях я ищу альтернативные методы обучения и активно использую цифровые ресурсы, чтобы компенсировать эти ограничения и поддерживать интерес учеников. Это позволяет создать больше возможностей для творческого роста и углубления знаний в музыке.

Немаловажным фактором является то, что современные дети находятся под влиянием цифровых технологий, которые предлагают огромное количество развлекательного контента. В такой среде традиционные уроки музыки могут казаться им скучными и неактуальными. Это особенно заметно в младших классах, где дети привыкают к динамическому, интерактивному контенту, тогда как традиционный подход к музыкальному образованию часто остается статичным.

Кроме того, в школьной программе музыкальное образование зачастую представлено как второстепенный предмет, не имеющий большого значения для итоговой аттестации. Это приводит к тому, что ученики не видят практической пользы в изучении музыки и относятся к предмету формально, что снижает их мотивацию и активность на уроках.

Для повышения мотивации я применяю современные методы преподавания, такие как использование популярных музыкальных стилей, интеграция игровых элементов и проектная деятельность. Например, в рамках уроков я организую мини-проекты, где ученики создают ритмические композиции с использованием подручных предметов (карандаши,

пластиковые стаканы, книги). Также мы разучиваем популярные мелодии на простых инструментах, например, на ксилофоне или металлофоне. Кроме того, я провожу музыкальные квесты, где ученики разгадывают загадки, связанные с музыкой, находят спрятанные ноты в классе и собирают их в мелодию. Такие подходы делают процесс обучения более живым и интересным.

Третьей проблемой можно выделить сложность внедрения информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) в образовательный процесс. Использование ИКТ позволяет значительно повысить интерес учащихся к предмету, однако во многих школах такие технологии используются крайне редко. В то же время их применение дает возможность разнообразить образовательный процесс и сделать его более интерактивным.

В своей практике я активно применяю современные технологии, чтобы сделать уроки музыки более интересными. Использование интерактивных платформ, таких как Kahoot!, LearningApps и Blob Opera, помогает вовлечь детей в процесс обучения и способствует лучшему усвоению материала. На уроках музыки я часто использую Kahoot! для проведения интерактивных викторин, которые позволяют детям в игровой форме закреплять изученный материал. В начале занятия я подготавливаю тесты и вопросы по теме урока, например, по музыкальным инструментам, нотной грамоте или биографиям композиторов. Ученики подключаются к игре через телефоны или отвечают устно, если нет устройств. Викторина сопровождается аудиофрагментами и изображениями, что делает процесс более наглядным и увлекательным. По окончании игры мы разбираем ошибки, обсуждаем правильные ответы и делаем выводы, что помогает детям лучше запомнить информацию.

Кроме того, я использую программы для создания музыки, такие как Chrome Music Lab, которые позволяют ученикам самостоятельно экспериментировать со звуками и ритмами. Это особенно полезно для детей, которые не имеют музыкального образования, но хотят попробовать себя в создании мелодий. В рамках групповых проектов учащиеся создают небольшие музыкальные фрагменты, которые затем анализируются и обсуждаются в классе. Такие практики помогают не только развивать слух и чувство ритма, но и воспитывают командную работу.

Таким образом, использование цифровых технологий на моих уроках музыки позволяет разнообразить занятия, сделать их более динамичными и увлекательными. Kahoot! помогает закреплять знания в игровой форме, LearningApps способствует развитию слуха и логического мышления, а Chrome Music Lab дает возможность творчески выражать себя через музыку. Эти инструменты делают обучение не только продуктивным, но и интересным для школьников, повышая их мотивацию и вовлеченность в процесс изучения музыки.

Кроме цифровизации, важной задачей является сохранение культурного наследия в музыкальном образовании. В условиях глобализации и стремительного распространения массовой культуры одним из заметных вызовов для образовательных систем является утрата традиционных культурных практик. Особенно остро эта проблема ощущается в области преподавания музыки, где традиционные музыкальные формы и инструменты уступают место универсальным мировым тенденциям.

Для оценки уровня знаний и восприятия традиционной музыки среди учащихся я провела исследование с использованием анкетирования через Google Форму. В опросе приняли участие три возрастные группы школьников. Анкета включала вопросы о традиционных музыкальных инструментах, жанрах и культурных особенностях казахского народа.

Группа 1 (10–12 лет): Более 60% респондентов продемонстрировали ограниченные знания о традиционной музыке Казахстана. Многие не смогли назвать основные инструменты (домбра, кобыз) и не имели представления о народных музыкальных жанрах.

Группа 2 (13–15 лет): Отмечается рост интереса к традиционной музыке. Около 45% респондентов знали основные инструменты и могли назвать несколько народных песен, однако общая осведомленность о культурных аспектах оставалась низкой.

Группа 3 (16–18 лет): Почти 80% участников показали высокий уровень знаний о традиционной музыке, понимание её роли в культуре, знание инструментов и народных песен. Эта группа также осознавала значимость сохранения культурного наследия.

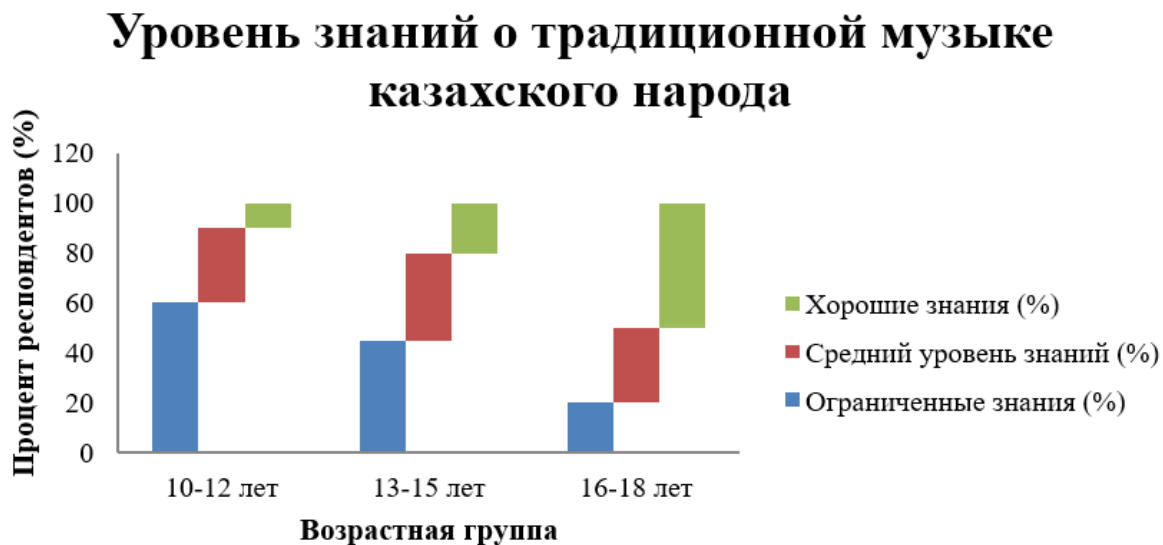

Рисунок 1. Уровень знаний учащихся о традиционной казахской музыке по возрастным группам

График наглядно демонстрирует различия в уровне знаний учащихся о традиционной казахской музыке в зависимости от возрастной группы. Видно, что младшие школьники только начинают знакомство с темой. В подростковом возрасте интерес возрастает, но знания остаются поверхностными. Старшеклассники демонстрируют осмысленное понимание культурного значения народной музыки. Эти различия, вероятно, связаны с изучением соответствующих тем на уроках «История Казахстана» и «Казахский язык и литература», а также с возрастным повышением интереса к культуре. Результаты исследования подчеркивают необходимость более тесной интеграции традиционной музыки в образовательный процесс, что позволит сформировать устойчивый интерес к национальному музыкальному наследию и развить междисциплинарные подходы к его изучению [4].

Анализ проблем преподавания музыки в школе показывает, что для эффективного музыкального образования необходимо модернизировать материально-техническую базу, адаптировать методы обучения к современным реалиям и активно использовать цифровые технологии. Внедрение интерактивных платформ, проектной деятельности и практического музицирования позволит не только повысить интерес учащихся, но и развить их творческие способности.

Важно учитывать современные тенденции и предпочтения детей, используя популярные музыкальные жанры, игровые методики и мультимедийные ресурсы. Кроме того, сохранение национальных музыкальных традиций и их интеграция в образовательный процесс помогут расширить кругозор учащихся и сформировать уважительное отношение к культуре.

Комплексный подход к преподаванию музыки, сочетающий традиционные методы с инновационными инструментами, позволит создать увлекательную и результативную образовательную среду, в которой каждый ученик сможет раскрыть свой потенциал.

Литература:

1. Добровольская Л.В., Тагильцева Н.Г. Народные казахские инструментально-исполнительские традиции на уроках музыки в школах Казахстана // Образование и наука. – 2016. – № 7. – С. 13–25.

2. Пролубникова К.В., Добровольская Л.В. Использование мультимедийных технологий на уроках музыки // Вестник Северо-Казахстанского университета им. М. Козыбаева. – 2021. – № 3. – С. 319–325.
3. Колесникова Г.А. Музыкальное образование в Казахстане: традиции и современность. – Алматы, 2019. – 220 с.
4. Министерство просвещения Республики Казахстан. Государственный общеобязательный стандарт среднего образования Республики Казахстан (с изменениями и дополнениями). – Астана, 2023.

УДК 786

ВЛИЯНИЕ КОЛЛЕКТИВНОГО ИСПОЛНИТЕЛЬСТВА НА РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО МАСТЕРСТВА МУЗЫКАНТА-УДАРНИКА

Ультараков Б. С.

(КГУ Комплекс «Колледж искусств - специализированная школа-интернат для одаренных в искусстве детей имени Ермака Серкебаева», г. Петропавловск)

Развитие профессиональных навыков музыканта требует не только индивидуальных занятий, но и активного участия в коллективных выступлениях. Ударники, в частности, получают огромную пользу от ансамблевых и оркестровых занятий, совершенствуя свои технические, ритмические и коммуникативные навыки. В музыкальном образовании сложилась устойчивая традиция акцентировать внимание на коллективном музицировании как основополагающем компоненте профессиональной подготовки. В данной статье рассматривается, как коллективное исполнительство способствует развитию профессиональной компетентности музыкантов-ударников.

Теоретические основы коллективного исполнительства в обучении игре на ударных инструментах

Коллективное музицирование представляет собой сложный и многослойный процесс, в котором музыканты взаимодействуют друг с другом для создания целостного и выразительного звучания, которое требует высокой степени синхронизации, музыкальной коммуникации и глубокого понимания как индивидуальных, так и общих поставленных перед коллективом задач. В этом контексте музыканты-ударники занимают ключевую позицию, поскольку именно они отвечают за ритмическую основу, динамику и энергетическую наполненность музыкального исполнения. Ударники являются не просто исполнителями ритма, а «фундаментом» ансамбля, который определяет структуру произведения и создает основу для взаимодействия всех участников. В их обязанности входит не только задавать темп и ритмическую стабильность, обеспечивая единство музыкального ансамбля, но и управлять динамической экспрессией, формируя эмоциональную выразительность композиции; использовать визуальные и аудиальные сигналы для координации смены темпа, переходов и других ключевых элементов исполнения; поддерживать тесную связь с басовой функцией, так как вместе они формируют мощную ритмическую основу; и адаптироваться к изменениям в реальном времени, особенно в таких жанрах, как джаз и рок. Различные теории музыкального коллективного исполнительства подчеркивают важную роль ритмической синхронизации, когнитивной координации и экспрессивной синхронизации в формировании музыкального единства. Таким образом, “entertainment theory” или теория увлечения объясняет, как музыканты согласовывают свое ритмическое восприятие для создания единой временной структуры, а теория грува подчеркивает важность ритмического чувства и вовлеченности в общий музыкальный опыт. Полиритмическое взаимодействие добавляет глубину и сложность, особенно в жанрах, которые подчеркивают сложные ритмические наложения. Теории моторного обучения и координации иллюстрируют физические и неврологические

требования к ударникам, обеспечивая точность исполнения и адаптивность. Наконец, психология потока подчеркивает состояние пика производительности, когда музыканты во время коллективного музицирования достигают музыкального единства. Понимание и применение этих теорий повышает как профессиональное мастерство музыканта-ударника, так и общий артистизм оркестра (ансамбля), укрепляя ключевую роль ударника в музыкальном коллективе.

В отечественной педагогической традиции совместное исполнительство тесно связано с принципами всестороннего развития музыканта. Игра в ансамбле способствует развитию слухового восприятия и технической синхронизации, что крайне важно для ударников. Коллективное музицирование предполагает сотрудничество, дисциплину и умение адаптироваться к различным музыкальным жанрам и произведениям.

Ударники в ансамблях развивают не только чувство ритма, но и способность работать с различными динамическими и тембральными слоями звука. В оркестрах и камерных группах ударники должны внимательно слушать других и реагировать в режиме реального времени, что улучшает их скорость реакции и музыкальную интуицию. Игра в группе также способствует адаптации, поскольку музыканты должны подстраивать свое исполнение под темп, динамику и фразировку своих коллег.

Практические аспекты коллективного исполнения для ударников

1. Репетиции оркестра(ансамбля) как тренировочная база. Регулярные репетиции в ансамблях и оркестрах позволяют музыкантам-ударникам отточить координацию и точность. Участие в ансамблевых выступлениях помогает юным ударникам усвоить сложные ритмы и полиритмические структуры. Кроме того, коллективные репетиции дают возможность экспериментировать с различными приемами игры и интерпретировать советы музыкального руководителя. Обстановка в группе заставляет музыкантов следить за общим звучанием, обеспечивая баланс и слаженность в ансамбле.

2. Концертные выступления и профессиональный рост. Публичные выступления вносят значительный вклад в профессиональное развитие ударника. Сценический опыт помогает музыкантам обрести уверенность и стойкость. Кроме того, выступления перед публикой способствуют развитию точности и эмоциональной выразительности – важнейших качеств для профессионального музыканта. Эмоциональное восприятие «живых» выступлений усиливает способность концентрироваться и последовательно исполнять сложные элементы.

3. Роль дирижеров и наставников. Под руководством опытных дирижеров и педагогов ударники в коллективах совершенствуют свою способность следовать музыкальным указаниям и динамично корректировать свое исполнение. Работа с дирижером повышает способность музыканта интегрировать свой индивидуальный стиль игры в слаженное групповое выступление. Музыкальные руководители (дирижеры) помогают ударникам глубже понять музыкальную фразировку и интерпретацию, а наставники дают техническую и художественную информацию, которая способствует дальнейшему совершенствованию их навыков.

Важность ансамблевой игры для музыкантов-ударников

Помимо технического развития, ансамблевое исполнительство способствует развитию важных «мягких» навыков музыкантов. Работа в команде – один из самых важных аспектов ансамблевой игры, поскольку музыканты должны научиться невербально общаться с помощью музыки. Такое взаимодействие укрепляет способность музыканта предвидеть и реагировать на изменения темпа, динамики и артикуляции. Игра в коллективе также воспитывает дисциплину, поскольку каждый музыкант должен отвечать за свою партию, сохраняя синхронность с группой.

Кроме того, игра в ансамбле воспитывает более глубокое понимание музыкальной структуры, выразительности, динамики и фразировки так, как это невозможно при сольных занятиях. Она учит балансу, умению слушать и синхронизироваться – все это жизненно важно для любого музыканта, стремящегося к совершенству.

Ударники должны остро осознавать, какой вклад вносит их партия в общее звучание группы: поддерживает ритм, добавляет фактуру или расставляет акценты. Этот целостный подход к музицированию готовит музыкантов к работе в различных профессиональных коллективах, от оркестров и джаз-бэндов до ансамблей современной и экспериментальной музыки.

Одним из ключевых преимуществ коллективного исполнительства является развитие творческого мышления. Музыканты должны постоянно подстраиваться под своих коллег, принимать музыкальные решения в режиме реального времени и реагировать на тонкие изменения темпа, динамики и артикуляции. Этот процесс способствует развитию гибкости и навыков решения проблем, которые являются важнейшими качествами для профессиональных музыкантов. Играя вместе с другими музыкантами, ударники развивают способность интерпретировать музыку более выразительно и делать независимый художественный выбор, сохраняя при этом единство группы.

Заключение

Коллективное исполнительство – важнейший компонент профессиональной подготовки музыканта-ударника, способствующее развитию технического мастерства, ритмической точности и коммуникативных навыков. Ансамблевая игра формирует всесторонне развитие музыкантов, укрепляя их творческое мышление, способность решать проблемы и адаптироваться. Включая коллективную игру в свое обучение, музыканты-ударники могут достичь более высокого уровня профессиональной компетентности, что подготовит их к успешной работе в различных творческих коллективах.

Литература:

1. Ультараков Б. С. Вокально-инструментальный ансамбль как форма организации досуговой деятельности учащихся общеобразовательной школы // Региональная научно-практическая конференция «Тенденции и перспективы развития музыкального образования и культурно-досуговой сферы» (г. Петропавловск, ноябрь 2017г).
2. Clayton, Martin. (2012). What is Entrainment? Definition and applications in musical research. *Empir Musicol Rev.* 7. 10.18061/1811/52979.
3. Biasutti, Michele & Habe, Katarina. (2023). Flow in Music Performance: From Theory to Educational Applications. *Psihologijske teme.* 32. 179-195. 10.31820/pt.32.1.10.
4. Zbikowski, Lawrence. (2004). Modelling the Groove: Conceptual Structure and Popular Music. *Journal of The Royal Musical Association.* 129. 272-297. 10.1093/jrma/129.2.272.
5. Vuust, P., Gebauer, L. K., & Witek, M. A. (2014). Neural underpinnings of music: the polyrhythmic brain. *Advances in experimental medicine and biology*, 829, 339–356. https://doi.org/10.1007/978-1-4939-1782-2_18
6. Грозных, П. А. Коллективное исполнительство как одна из форм развития музыкальных способностей учащихся // Проблемы и перспективы развития образования : материалы V Междунар. науч. конф. (г. Пермь, март 2014 г.). - Пермь : Меркурий, 2014. - С. 150-151.
7. Савин, А. А. Коллективное музицирование как метод музыкального обучения // Исследования молодых ученых : материалы XIII Междунар. науч. конф. (г. Казань, октябрь 2020 г.). - Казань : Молодой ученый, 2020. - С. 70-73.

МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫЕ ПОДХОДЫ В ОБУЧЕНИИ: КАК СОЕДИНЯЮТСЯ КУЛЬТУРА, НАУКА И ИСКУССТВО

Шаповалова А.В., Буслаева Е.А.

(КГУ «Средняя школа №4», г. Петропавловск)

Образование является основой формирования личности и ключевым фактором развития общества. Образование, как фундамент личности и движущая сила общества, сегодня сталкивается с задачей синтеза различных сфер знаний в единую систему, где культура, наука и искусство переплетаются, формируя целостное видение мира. Именно через систему знаний, оформленную в социальный институт, происходит проникновение научных теорий и художественных ценностей в сознание масс [1].

Современные образовательные методики требуют отхода от традиционного подхода к преподаванию в пользу более гибких и интегративных решений. Включение элементов культуры, науки и искусства в изучение русского и английского языков позволяет не только усваивать лексические и грамматические нормы, но и развивать аналитическое мышление, коммуникативные способности и креативность. В условиях глобализации, цифровизации и ускоренных изменений важно учитывать, как эти компоненты влияют на образовательный процесс.

Роль культуры в образовании. Культура в образовательном контексте выступает как мощный инструмент формирования мировоззрения и социальной зрелости. Это совокупность знаний, норм, ценностей и традиций, которые передаются из поколения в поколение. Культура формирует мировоззрение, помогает понять разнообразие человеческого опыта и способствует развитию эмоциональной и социальной зрелости и способностей к межкультурному общению. Включение культурных аспектов в образовательные программы способствует созданию гармоничного образовательного пространства, где важными становятся вопросы личностного роста, межкультурного общения, развития патриотизма и уважения к различным культурам. В этом контексте важным элементом является образование в области истории, литературы, философии, которое способствует воспитанию гражданственности, патриотизма и уважения к различным культурам.

Кроме того, культура помогает развивать критическое мышление, которое важно для понимания актуальных проблем современности.

Наука в образовательном процессе. Наука и технологии занимают центральное место в образовательной системе современности. Научный подход в образовании претерпел радикальные изменения, став не просто средством передачи знаний, а системой, направленной на развитие компетенций в области критического мышления, технологий и научного метода. С развитием научного прогресса и технологий стало необходимым внедрение научных подходов в преподавание. Современное образование не ограничивается только передачей знаний, но и нацелено на развитие навыков поиска, анализа и оценки информации. Научные дисциплины помогают обучающимся развивать способность мыслить логически, строить гипотезы и проверять их через эксперименты, что является основой для инновационного подхода к решению актуальных проблем. Современная образовательная система активно использует методику исследования, проектного обучения и интерактивных технологий. Важно отметить, что развитие науки стимулирует междисциплинарное обучение, когда знания из разных областей, таких как физика, биология, математика, инженерия и компьютерные науки, интегрируются в единую образовательную программу. Стимулом к таким инновациям служит прогресс науки, который способствует междисциплинарному подходу в обучении, улучшая качество обучения и доступность образования по всему миру. Это особенно актуально в условиях, когда онлайн-образование и

цифровые технологии становятся частью повседневной образовательной практики, особенно в условиях глобального распространения дистанционного обучения.

Искусство и его влияние на образование. Искусство, как форма человеческого самовыражения, имеет большое значение в образовательной сфере. Включение искусства в образовательные программы способствует развитию творческих способностей учащихся, а также помогает раскрывать их индивидуальность. Искусство помогает в формировании эстетического восприятия мира, развивает эмоциональную грамотность и способствует когнитивному и личностному развитию.

Особое внимание стоит уделить тому, как искусство может стать связующим звеном между различными областями знаний. Музыка, театр и изобразительное искусство становятся мостами между различными областями знаний, позволяя:

- наглядно демонстрировать сложные научные концепции;
- углублять понимание исторических и литературных текстов;
- развивать языковые навыки и креативное мышление.

Это делает образование более многогранным и интегрированным.

Междисциплинарные методы помогают сформировать целостное представление о языке как о средстве взаимодействия между различными сферами знаний. В данной статье рассматриваются практические аспекты применения этих методов, включая использование литературных текстов, музыкальных и кинематографических произведений, а также научных данных в языковом образовании [2].

Междисциплинарный подход в обучении способствует тому, что язык начинает восприниматься учащимися не как изолированная дисциплина, а как инструмент исследования и познания различных сфер знаний. Это позволяет сделать учебный процесс более многогранным, развивает способность к аналитическому мышлению и формирует межпредметные связи.

На уроках русского языка данный подход можно реализовать через изучение литературных текстов в их историческом и культурном контексте. Например, анализ произведений Достоевского в связи с общественными процессами XIX века помогает учащимся не только понять смысл текста, но и осознать влияние эпохи на стиль автора. Кроме того, работа с художественными произведениями, дополненная анализом живописи и музыки того времени, способствует более глубокому пониманию особенностей языка и мировоззрения писателей. При изучении английского языка можно использовать оригинальные тексты научного, исторического и публицистического характера. Например, работа с фрагментами статей о достижениях современной науки расширяет словарный запас и помогает осваивать специализированную лексику. Изучение речей известных личностей, таких как Маргарет Тэтчер или Стив Джобс, позволяет не только анализировать язык и риторику, но и понимать социальные и культурные реалии разных эпох. Технологии также играют важную роль в интеграции междисциплинарного подхода. Использование интерактивных ресурсов, просмотр документальных фильмов и участие в виртуальных экскурсиях помогают учащимся осваивать язык в контексте истории, науки и культуры. Например, изучение английского языка через анализ выступлений лауреатов Нобелевской премии способствует не только развитию языковых навыков, но и формированию представления о мировых научных достижениях [3].

Интеграция различных дисциплин в процесс изучения языков позволяет не только лучше усваивать материал, но и делает обучение более осмысленным и интересным для учащихся. Связь языка с литературой, историей, наукой и искусством помогает воспринимать его не просто как систему грамматических правил, а как инструмент познания мира. Например, анализ художественного текста в историческом контексте или изучение научных статей на английском языке дает возможность увидеть практическую значимость знаний, что, в свою очередь, повышает мотивацию к обучению. Кроме того, междисциплинарный подход развивает критическое мышление и способность работать с

разными типами информации, что делает процесс изучения языков более глубоким и эффективным [4].

Таким образом, междисциплинарный подход делает процесс изучения языков более осмысленным и практико-ориентированным. Он формирует у учащихся гибкость мышления, умение анализировать информацию и применять знания в разных сферах, что особенно важно в условиях современного образования [5].

Результаты анализа подтверждают, что интеграция культуры, науки и искусства в преподавание русского и английского языков не только повышает мотивацию учащихся, но и способствует развитию у них комплексных знаний и навыков. Практическое применение междисциплинарных подходов делает процесс обучения более эффективным и интересным.

Использование проектной деятельности, анализ художественных и научных текстов, работа с кинематографическими материалами и музыкой позволяют учащимся воспринимать язык в более широком контексте. Такие методы способствуют развитию критического мышления, аналитических способностей и навыков коммуникации, что делает их важным элементом современной образовательной системы [6].

Литература:

1. Ерасов Б. С. 2000. Социальная культурология: учеб. пособие. 3-е изд., доп. и перераб. М.: Аспект Пресс.
2. Выготский Л.С. Психология искусства. — М.: Искусство, 1965.
3. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. — М.: Логос, 2012.
4. Гальскова Н.Д. Современные методы обучения иностранным языкам. — М.: Академия, 2018.
5. Brown H.D. Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy. — Pearson Education, 2015.
6. Larsen-Freeman D. Techniques and Principles in Language Teaching. — Oxford University Press, 2018.

УДК 784

СОВРЕМЕННАЯ МЕТОДИКА CVT КАК ИНСТРУМЕНТ ДЛЯ РАБОТЫ НАД ПОСТАНОВКОЙ АКАДЕМИЧЕСКОГО И ЭСТРАДНОГО ВОКАЛА

Шин А.А.

(Колледж искусств - специализированная школа-интернат для одаренных в искусстве детей им. Ермака Серкебаева, г.Петропавловск)

Основоположником вокальной техники CVT стала датская оперная певица Кэтрин Садолин (Cathrine Sadolin). В 1992 году исполнительница, по совместительству педагог по вокалу и исследователь анатомических особенностей голоса, разработала собственную систему обучения техники вокала.

Философия вокальной методики CVT:

1. *Доступность пения для каждого:* Пение - это естественный и доступный навык, который можно развить у каждого человека. Методика CVT утверждает, что любой желающий может научиться петь, если правильно развить свою вокальную технику и соблюдать принципы безопасности.

2. *Комфортность в пении:* Пение должно быть комфортным. Методика утверждает, что если пение вызывает физический дискомфорт или боль, это сигнал о том, что техника пения выполнена неправильно. Важно, чтобы процесс пения был легким и естественным для организма.

3. *Незамедлительный результат:* Если техника не даёт незамедлительный результат, значит, что-то в её применении выполняется неверно. Методика CVT стремится к тому, чтобы результат был ощутим с самого начала занятий. Когда ученик применяет правильную технику, его голос будет звучать чётко и без напряжения.

4. *Доверие собственным ощущениям:* Важно прислушиваться к собственным ощущениям во время пения. Если вам кажется, что что-то не так, вероятно, это

действительно так. Собственное тело и голос подскажут, если техника выполняется неправильно, и важно доверять этому внутреннему чувству.

5. *Техника, соответствующая анатомии и физиологии*: Методика CVT основывается на научных принципах, а техника должна быть естественной и подходить под физиологию человеческого организма. Это значит, что пение не должно вызывать перенапряжения и должно быть адаптировано к особенностям голосового аппарата.

6. *Звуки не вызывают перенапряжения*: Важно понимать, что звуки, которые создаёт голос, не могут привести к перенапряжению, если они исполняются с правильной техникой. Перенапряжение возникает только при неконтролируемом сокращении голосовых связок, что можно избежать с помощью грамотной методики.

7. *Разделение вкусовых предпочтений и техники*: Вокальный вкус преподавателя не должен ограничивать студента. Если преподаватель решает внести художественные элементы в исполнение ученика, это может быть частью обучения, но основная цель — это передача техники, а не навязывание личных предпочтений.

Внедрение методики Complete Vocal Technique (CVT) в свою педагогическую практику стало важным шагом в обновлении подхода к обучению вокалу. Эта методика, разработанная Кэтрин Садолин, позволяет преподавателю работать с широким спектром вокальных техник, безопасно и эффективно развивая голос учащихся, независимо от их уровня подготовки или жанра исполнения.

Классификация вокальной методики CVT:

Три общих принципа CVT:

- Поддержка: правильная дыхательная поддержка, необходимая для безопасного пения.
- Необходимый тянущий/сжимающий эффект (ТВЭНГ): контроль напряжения, чтобы предотвратить травмы.
- Избегать выпячивания челюсти и натяжения губ

Четыре вокальных режима звучания:

- Нейтральный: основной режим, когда голос звучит сбалансировано и естественно.
- Кёрбинг: более напряженный и яркий режим.
- Овердрайв: для агрессивных звуков, характерных для рок- и металл-вокала.
- Эдж: специфический режим для работы с резким и громким звучанием.

Окраска звука (объём):

Выбор оттенков звучания, от более светлого к более тёмному. Это позволяет управлять тембром голоса и придавать ему нужное звучание.

Возможные эффекты:

Использование различных эффектов для создания особых звуковых характеристик, таких как дисторшн (искажение), крик, гранж, кричащие звуки и другие (Рис. 1).

Детализация принципов CVT:

1. *Использование всех типов звуков*: В основе CVT лежит принцип, что человеческий голос может производить абсолютно все виды звуков - от мягких и легких до агрессивных и экстремальных. Важно, что каждый из этих звуков можно использовать при правильной технике, без риска для здоровья. Это ключевое отличие CVT от других методик, где определенные звуковые типы могут считаться «неправильными» или «опасными». CVT же нацелена на обучение певца, как управлять голосом, чтобы использовать широкий спектр звуковых возможностей без вреда для связок и голосовых функций [1].

2. *Акцент на физиологическую безопасность*: Важный принцип CVT - это обеспечение безопасности вокалиста на всех этапах работы с голосом. Это включает в себя не только обучение правильному дыханию, но и правильному распределению напряжения и расслабления голосовых связок, правильному использованию резонаторов. CVT обучает певцов тому, как избежать напряжения в области горла и других частей тела, которые могут вызвать травмы или перенапряжение.

Рисунок 1. Использование различных эффектов для создания особых звуковых характеристик

3. *Отсутствие единого идеала:* CVT предлагает структурировать собственное звучание, отделяя элементы, которые вам нравятся, от тех, которые стоит изменить. Это позволяет работать над улучшением техники, сохраняя при этом индивидуальные особенности звука.

4. *Логичность и доказательность:* CVT придерживается принципа, что все объяснения и методы должны быть логичными и научно обоснованными. Каждое утверждение и каждый шаг в обучении должны быть подкреплены доказательствами и ясными объяснениями.

5. *Критическое мышление:* Важнейшим аспектом работы с CVT является развитие критического мышления. Методика предполагает постоянный анализ и пересмотр тех техник и подходов, которые используются, что способствует их улучшению и адаптации.

6. *Отсутствие догм:* CVT не придерживается догм и жестких правил. Все техники и принципы могут быть обсуждаемыми и открытыми для изменений. Это дает возможность адаптировать методику под индивидуальные особенности каждого вокалиста и изменяющиеся условия.

7. *Без жанровый подход:* Методика CVT не ограничивает себя какой-либо конкретной жанровой традицией. Она применима к любому стилю вокала, будь то классика, джаз, рок, поп или любой другой жанр. Это делает методику универсальной и подходящей для всех типов вокального исполнения.

Используя технику CVT, я адаптирую уроки в зависимости от особенностей каждого ученика. Например, для начинающих я начинаю с базовых техник, таких как практика звуков, которые создают комфортную основу для дальнейшего развития, а для более опытных исполнителей могу использовать более сложные техники, например, настройку звуков на разных уровнях интенсивности.

В результате применения CVT, ученики начали показывать значительный прогресс в улучшении своего звучания и расширении диапазона. Например, одна из моих учениц, ранее испытывавшая трудности с высокими нотами, успешно преодолела барьер и теперь уверенно исполняет сложные вокальные партии в своём репертуаре. Многие ученики отмечают улучшение уверенности при исполнении, а также более чёткое и устойчивое звучание.

Применение методики CVT в разных жанрах:

Академический вокал:

Для академического вокала CVT помогает развивать голос и поддерживать его в оптимальном состоянии. Основные преимущества метода для академического вокала включают:

- *Гармоничные переходы между регистрами:* В классическом пении важно сохранять ровные и плавные переходы между грудным, средним и головным регистрами. CVT помогает вокалистам гармонично соединять эти регистры, избегая резких переходов и усиливая звучание.
- *Контроль дыхания:* Ключевым элементом для академического вокала является правильная дыхательная поддержка, чтобы голос был мощным и стабильным. CVT помогает научиться контролировать дыхание, что важно как для длинных фраз, так и для поддержания нужной интонации и тембра.
- *Развитие резонаторов:* CVT учит, как максимально эффективно использовать резонаторы, что позволяет улучшить звучание и добиться богатого тембра, характерного для академического стиля.

Эстрадный вокал:

Методика CVT также идеально подходит для вокалистов, работающих в различных жанрах эстрадной музыки, таких как поп, рок, джаз, мюзиклы и другие.

- *Гибкость в использовании звуков:* В эстрадном вокале важно уметь варьировать звучание в зависимости от жанра и стиля исполнения. CVT предлагает вокалистам широкий выбор звуковых режимов, от мягких и воздушных (шепот) до ярких и выразительных (кричащий режим), что позволяет легко адаптироваться под разные музыкальные жанры.
- *Техника для экстремальных звуков:* В жанрах, таких как рок, метал или другие экстремальные стили, часто требуется использование грубых и "царапающих" звуков. CVT предоставляет безопасные методы для работы с такими звуками, не нанося вреда голосовым связкам.
- *Выразительность и эмоциональность:* в отличие от академического вокала, эстрадный вокал часто требует большего эмоционального включения и изменения тембра в зависимости от настроения песни. CVT помогает развить эту гибкость, обучая вокалиста работать с различными оттенками звука.

Внедрение CVT в мою практику также дало возможность создавать персонализированные вокальные упражнения, которые учитывают как физиологические, так и психологические аспекты каждого ученика. Для того чтобы ученики чувствовали себя свободно и раскрывались, я использую визуализации и творческие подходы, которые позволяют развивать голос через метафоры и ассоциации.

Внедрение CVT стало значимой инновацией в моей педагогической практике, позволяя мне не только глубже понимать физиологию голосового аппарата, но и создавать новые формы взаимодействия с учениками, ориентированные на их индивидуальные вокальные потребности и творческие цели. Это позволяет достигать результатов, которые ранее казались недостижимыми.

Методика Complete Vocal Technique (CVT) представляет собой универсальный подход к вокальному обучению, который объединяет научные принципы, безопасность и гибкость. CVT позволяет вокалистам любого уровня использовать все звуки, которые могут быть произведены голосом, и помогает избежать травм или перенапряжений. Ее философия направлена на развитие самостоятельности в учениках и на создание среды критического мышления, в которой ученик и преподаватель совместно работают над улучшением техники пения. CVT не диктует, каким именно должен быть «идеальный» голос. Методика поощряет индивидуальность каждого певца и даёт инструменты для поиска уникального звучания. Это особенно важно для современных жанров вокала, где выразительность и личная интерпретация часто важнее стандарта «красоты» звука. В отличие от традиционных

методов, где идеалом может быть один звук (например, чистое, ровное академическое звучание), CVT позволяет каждому вокалисту найти свой голос и применить различные звуковые режимы для достижения нужного эффекта.

Внедрение CVT в мой педагогический процесс позволило не только расширить арсенал методических средств, но и значительно повысить качество обучения вокалу. Этот подход способствует развитию уникальности каждого ученика, что является важным аспектом в современном вокальном образовании, где ценятся как технические навыки, так и творческая самобытность.

Литература:

1. Cathrine Sadolin (Кэтрин Садолин). Complete Vocal Technique. Copenhagen 2000 г. 272стр. с аккомпанирующим CD

**ДЕНЕ ШЫНЫКТЫРУ, СПОРТ ЖӘНЕ БАСТАПҚЫ ӘСКЕРИ ЖӘНЕ
ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ ДАЙЫНДЫҚ (БӘТД) САЛАСЫНДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ
ТЕХНОЛОГИЯЛАР**

**ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБЛАСТИ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ,
СПОРТА И НАЧАЛЬНОЙ ВОЕННОЙ И ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ (НВПТ)**

УДК 371.2

ADAPTIVE PHYSICAL EDUCATION IN THE INSTITUTIONAL DIMENSION

Abylgabyl A.S., Bazhenova E.D.

(Zhetysu University named after I. Zhansugurov, Taldykorgan city.)

For modern Kazakhstan, physical culture and sports are an important component of the state idea that promotes a healthy lifestyle and forms personal qualities of a person. Today, it is impossible to find a single sphere of human activity that is not related to physical culture and sports. The processes of integrating physical culture and sports into education, economics, culture, healthcare and other types of social life are intensively developing. These are powerful social phenomena capable of shaping and transforming both social reality and personality. It is no coincidence that in recent years, physical culture has been increasingly referred to as a stable quality of personality.

In the positions of modern scientists, on the one hand, there are noticeable trends towards the separation of the concepts of physical culture and sports, on the other hand, the search for ways to bring them closer based on the implementation of social functions, the transfer of high sports technologies into the practice of physical education is actively underway [1]. Current trends in the development of physical culture and sports indicate the strengthening of cultural and educational approaches in sports practice and the organization of physical education. With this in mind, society's requirements for the field of physical culture and sports are changing.

A social structure is a stable connection of elements in a social system, where the elements are people, associations, communities, groups, and strata. Social institutions, which are historically stable forms of organizing people's lives, also realize this connection.

The concept of "institute" is associated with the characteristics of ordering, formalization, standardization.

The process of institutionalization of any phenomenon includes a number of mandatory organizational aspects: there is a corresponding need for people to develop this phenomenon, each created institution must perform a strictly defined social function unique to it, maintain and develop its material base, provide its system with professional personnel, and train these personnel.

Since the beginning of the 20th century, physical culture and sport have acquired the features of a social institution, gradually becoming an independent branch of social life, acquiring institutional features [2].

Currently, physical culture and sport as a social institution perform clearly defined social functions (upbringing, education, health improvement, etc.), have a well-developed infrastructure, material base (stadiums, gyms, swimming pools, etc.), actively train professional personnel (Olympic reserve schools, physical education faculties, universities).

Physical culture today is "an activity and its social and individually significant results in creating a comprehensive human readiness for life, optimizing his condition and development; it is a specific process and result of human activity, as well as means and methods of improving and harmonizing all aspects and properties of an individual (physical, intellectual, emotional–volitional, aesthetic, ethical, etc.) with the help of physical exercises, natural and hygienic factors" [3].

Unlike physical culture, the object of cognition and transformation, the subject of self-improvement in adaptive physical culture

are not healthy, but sick people, including the disabled. All this requires a significant and sometimes fundamental transformation (adaptation, correction or, in other words, adaptation) of tasks, principles, means, methods to such an unusual category of physical culture students. Hence the name "adaptive physical culture" [4].

Thus, adaptive physical culture (AFC) is a type (area) of physical culture of a person with disabilities, including a disabled person, and society. This is an activity and its socially and individually significant results aimed at creating a comprehensive readiness of a person with disabilities, including a disabled person, for life, optimizing his condition and development in the process of comprehensive rehabilitation and social integration.; This is a specific process and result of human activity, as well as means and methods of improving and harmonizing all aspects and properties of an individual with disabilities (physical, intellectual, emotional-volitional, aesthetic, ethical, etc.) through physical exercise, environmental and hygienic factors [5].

Researchers identify four groups of adaptive physical culture functions: rehabilitation, pedagogical, social, physical education and sports functions [6].

1. Rehabilitation functions:

- correctional – it is aimed at creating conditions and ensuring work on the treatment and correction of the main and concomitant diseases and secondary deviations in the state of health of those involved;

- compensatory – orients both the teacher and the students on the possibility of compensating for lost functions by maximizing the use of preserved organs and systems;

- preventive – involves the use of physical exercises, environmental and hygienic factors available for a particular type of disease or injury to prevent physical inactivity and hypokinesia.

2. Pedagogical functions:

- educational – defines the content, strategy and tactics of work, primarily with children with disabilities;

- educational – creates opportunities for the formation of a comprehensively developed harmonious personality;

- value-oriented – allows you to focus on the formation of an axiological (value-based) concept of the life of a person with disabilities, including a person with disabilities, which is based on the values of a healthy lifestyle, attitudes towards the maximum possible self-realization in any kind of human activity, the adoption of democratic norms and principles, the implementation of tolerant behavior.;

- vocational training – consists in preparing students for possible professional activities.

3. Social functions:

- humanistic – it is aimed at recognizing the basic principles of humanism, according to which a person, regardless of his state of health, is the highest value in life, is considered not as a means, but as a goal of various spheres of public life and social development in general, as a criterion (measure) for evaluating all social processes and phenomena.;

- socializing – reveals the possibilities of including a person with disabilities in the life of society, assimilating the experience of social life, patterns of behavior, social norms, roles and functions, entering the social environment and social groups.;

Integrative – it is aimed at the entry of a person with disabilities into society, the development of behavioral patterns characteristic of the modern lifestyle of healthy people.

4. Functions of physical education and sports:

- developing – creates the prerequisites for the comprehensive development of a person with disabilities (physical, intellectual, mental, volitional, etc.) in the process of physical exercise;

- Competitive – based on competitiveness as an important social and ethnological principle;

- recreational – it is realized as satisfaction of the needs for active recreation, entertainment, interesting leisure activities, changing the type of activity in order to restore physical and spiritual strength, communication;

Hedonistic – involves getting pleasure from movement, enjoyment, joy, delight, and a sense of happiness;

- creative – it is possible to create conditions for positive creative activity in the name of the establishment of universal human values, the cultivation of humanity in man, the growth and preservation of culture.

Compulsory classes in adaptive physical culture are conducted within the framework of physical rehabilitation and adaptive physical education of children, adolescents, and youth with developmental disabilities, and additional classes are conducted within the framework of adaptive sports, adaptive motor recreation, creative (artistic and musical) body-oriented and extreme types of physical activity.

Economic support for activities in the field of adaptive physical culture involves the development and improvement of multi-channel financing mechanisms for this area of social practice.

Currently, the state is taking certain steps to improve the lives of people with disabilities and people with disabilities, which are organically integrated into the legislation [7].

Currently, issues related to the understanding of the educational, scientific, legal and information space of adaptive physical culture for pedagogy are becoming increasingly relevant.

The formation of a new school, a change in the educational paradigm, and the desire to translate the ideas of humane pedagogy into school practice turn teachers to topics related to the creation of effective pedagogical systems.

There is a need to realize that the basic concepts in the methodology of adaptive physical culture should be the theory and methodology of physical culture as a basic discipline with its latest development trends, general psychological and biological patterns of functioning of an organism with pathological disorders, humanistic principles and an activity-based approach to the formation of physical culture of people with disabilities[8].

It is necessary to assess the extreme complexity of the object – a person with disabilities in the process of his motor activity, to orient specialists involved in the study of this category of children to a fundamentally different view of the child's existing defect, to understand it not as a disease, but as a special state of mental underdevelopment, characterized by diverse signs in the complex manifestation of physical, mental, intellectual, emotional qualities [9].

Thus, the general "philosophy" of using adaptive physical culture means consists in a fundamentally new understanding of its meaning as a social phenomenon, the main purpose of which is the socialization or social rehabilitation of a person with disabilities, raising the level of quality of his life, filling it with new content, meaning, emotions, feelings, and is not limited only to treatment and correction with the help of certain psychotherapeutic procedures[10].

References:

1. Ageeva, N. V. Social Representations of People with Disabilities as a Factor of Their Integration into Contemporary Russian Society: Abstract of the Dissertation for the Degree of Candidate of Sociological Sciences. Stavropol, 2006. 24 p.
2. Arshavsky, I. A. Physiological Mechanisms and Regularities of Individual Development. Moscow: Nauka, 1982. 270 p.
3. Babansky, Yu. K. Optimization of the Educational and Upbringing Process. Methodological Foundations. Moscow: Pedagogika, 2005. 193 p.
4. Vaysman, N. P. Psychomotor Skills of Children with Oligophrenia. Moscow: Prosveshchenie, 1976. 102 p.
5. Vitenson, A. S. Guide to the Application of the Artificial Walking Correction Method and Rhythmic Movements Using Programmable Electrostimulation of Muscles. Moscow: MBN, 2005. 284 p.
6. Vygotsky, L. S. Thought and Speech: Mind, Consciousness, Unconscious. Moscow: Labirint, 2001. 368 p.
7. Dumbaev, A. E. Disability, Society, and Law. Almaty: Verena, 2006. 180 p.
8. Ivanov, E. S. Directions for Psychocorrectional Work with Autistic Children // Psychological and Pedagogical Aspects of Education for Children with Developmental Disabilities: Collection. Moscow: Moscow State University Press, 2001. Pp. 166-167.
9. Kubyakin, E. O. Youth Extremism in the Context of the Globalization of the Information and Communication Environment of Public Life: Dissertation for the Degree of Doctor of Sociological Sciences. Krasnodar, 2012. 351 p.
10. Laptev, A. P. Auxiliary Hygienic Means to Increase Athletic Performance and Accelerate Recovery. Available at: <http://big-archive.ru/medicine/hygiene/93.php>.

UDC 613.1

PHYSICAL CULTURE AND SPORT AS A BASIS FOR HEALTHY LIFESTYLE FORMATION

Zamanbekov M.M. Tokhtarov A, Bazhenova E
(*Zhansugurov Zhetysu University, Taldykorgan*)

The problem of maintaining health has always been relevant, and remains to this day. Currently, great importance is paid to sports as an important area of the country's social policy. It has long been talked about the great importance of sports for the human body. The healer and doctor Hippocrates extensively used physical exercises to treat patients, and also proved the importance of their use. He said: "The harmony of functions is the result of the correct ratio of the amount of exercise to the health of a given subject." The ancient Roman physician Gallen said: "Thousands and thousands of times I returned health to my sick through exercise." The relevance of this topic is that modern youth does not pay due attention to physical education. It is important to introduce sports from a very young age, because we all know that sports are the key to health! [1] The President pays great attention to the problems in this topic, he says that one of the main tasks in our country is to introduce as many people as possible to physical education. The most important thing in the formation of a healthy lifestyle is a person's motivation to realize his social, physical, intellectual and mental abilities and capabilities. Any sport is aimed at preserving people's health, improving it. A healthy lifestyle contributes to the preservation and promotion of health and is the basis for the prevention of most diseases. Important components of physical culture as a healthy lifestyle are: motor culture, body culture and health culture. Some scholars note data that characterize the physical culture of the individual, such as: - a person's recognition that his health is an importance; - arbitrariness or declarativeness of these relations; - methods used by a person in order to maintain and strengthen his state of health; - understanding about his physical condition, ways to maintain and strengthen health; - willingness to provide all possible assistance to people in order to increase their level of physical condition. [2] Physical culture also includes means that are used in order to preserve and promote health (for example, exercise, exercise, sports and others), as well as competently apply them. A person who leads a healthy lifestyle knows that when paired with sports, his life will be rich, healthy physically and mentally. A healthy lifestyle shows opportunities for self-realization, opportunities to create values, both spiritual and material, which ultimately enrich and strengthen society and create the power of our country. A comprehensive view of the development of the importance of healthy lifestyles in education should be created taking into account the factors influencing the state of health of children. These can be such factors: unfavorable environmental or social conditions, a large set of habits, attitudes that were formed at a younger age, and others. In order to correctly form an opinion about physical education and its effect on the human body, it is necessary to show its significance from a very early age. [3] Thus, the following aspects of activities can be proposed in the task of creating a culture of a healthy lifestyle for children (students): - to give an idea of the positive factors that affect health; - to teach students to consciously choose actions, behavior that allow maintaining and strengthening health; - to educate about the rules of personal hygiene; - give a concept of healthy eating; - teach children to compose, analyze and control their daily routine; - educate about negative risk factors for children's health (reduced motor activity, infectious diseases, overwork, etc.), - form an idea of the main components of a culture of health and a healthy lifestyle; - reveal the concept of addictions, for example: alcohol, drugs and their harmful effects on health; - form the need in any case to consult a doctor for any health issues. In my opinion, instilling such a habit as a healthy lifestyle must begin

with an analysis of the daily routine. To begin with, you need to qualitatively distribute the time of work and rest, time for sleep and for eating.

Nowadays, children mainly eat poor-quality food. Frequent snacks in the form of pizza, chips, burgers and hot dogs, drinking Coca-Cola and energy drinks can lead them to problems in the future, namely obesity. That is why it is so important to eat right. And physical education at school can help, direct children in the right direction. [4] Physical education classes help burn unwanted calories and also instill a love of sports. By doing different physical exercises, children get a lot of energy. Also, such classes help in strengthening bones. Especially jumping. Sleep mode, especially a full night's sleep, are companions of a happy and healthy life. Everyone has long known that people who give the body a full rest at night do not have fatigue in the morning. Also, a full healthy sleep gives children attentiveness, energy and health. By exercising, we help our bodies get rid of stress. Deep breathing during exercise contributes to more thorough oxygen saturation of the brain, which, in turn, helps us not to miss stress. Also, during sports, we disconnect from bad thoughts, focus our eyes only on performing certain tasks. A physically healthy person is happy in everyday life. waiting adult dreams of being healthy. Children, unfortunately, do not think about it. We must help the child realize that there is nothing more beautiful than health. "Every day is a holiday for the healthy," says one of the eastern proverbs. The child, as a rule, does not know how to lead a healthy lifestyle. This should be taught. It is necessary to form schoolchildren's ideas about responsibility for their own health and the health of others. [5] Healthy children are the well-being of society. Without a healthy younger generation, the nation has no future. The problem of maintaining health is a social one, and it must be solved at all levels of society.

Health in human life plays a crucial role. Health is the most important treasure of man. After all, his life depends on human health. Health is the physical and spiritual qualities of a person, which are the basis of his longevity. What helps people to maintain these qualities? In our life, everyone needs to think deeply about how to maintain health and not lose. Strengthen your health, temper yourself, lead a healthy lifestyle, play sports, be always cheerful and do good to others. Health is the greatest wealth and must be protected. The body will be healthy - there will be a healthy mind! If there is no health, no happiness, no mood. [6]

One of the components of a healthy human lifestyle is sports. Playing sports brings joy and pleasure. A person who goes in for sports develops not only physically, but also mentally, intelligence increases! Also, sport is a way of self-expression, a way to achieve certain heights and goals. The formation of reasonable needs among schoolchildren, including the need for physical improvement, is a complex and multifaceted pedagogical process. The nature of needs and the process of their formation depends on many influences on the child from school and parents, the media, literature and art, and public organizations. At the same time, the student himself should become an active participant in the process of forming personal needs, and success in this matter largely depends on his consciousness and activity. The question of how to form the need for physical improvement in students is poorly covered in the methodology of physical education. Teachers, everyone at their discretion has to solve this problem on their own. [7]

The formation of schoolchildren's interest in physical education largely depends on the atmosphere prevailing in the team of teachers and students, what place physical education and recreation events occupy in the life of the school. And this, in turn, depends on the attitude of school leaders, teachers, and student self-government bodies. The awakening and development of schoolchildren's interest in physical education is facilitated by the high-quality conduct of lessons and extracurricular activities, good equipment and aesthetic design of the material and sports base. A good base contributes not only to the qualitative assimilation of students' knowledge and skills, but also to the successful implementation of educational tasks, in particular, fostering interest in physical exercises. The upbringing of interest is more successful if the guys receive a feasible task, experience pleasure from the very process of successful exercise. [8] The basis for the formation of beliefs is knowledge of physical education. At the same time, it is important to ensure the relationship between practical skills and theoretical knowledge of students. The implementation of this connection is facilitated by the fulfillment of four important conditions: firstly, the creation of a

situation in the lessons that encourages students to acquire and apply knowledge. Secondly, the exercise of children in self-performance of various tasks in the lesson. Thirdly, arming students with effective knowledge of the rules for doing physical exercises at home and at the place of residence. Fourth, the use of students' knowledge in other subjects in physical education lessons. The formation of the necessary beliefs among students is facilitated by the teacher's intelligible explanation of the importance of physical education for comprehensive development, performance, and the development of positive moral and volitional qualities. At the same time, the personality of the teacher, the unity of his words about physical culture and the practical use of its means in his daily life play an important role. [9] Of course, in order to understand that physical education is important for our life, it is necessary to work long and carefully on yourself. And it is very good if a person quickly understands this. That is why it is necessary to instill a love of sports in children as early as possible. As they say, sports of any age are submissive. It is especially interesting to watch the older generation. Cute grandparents who are engaged in walking with sticks, running, give tremendous pleasure, looking at them. Just look at what their skin looks like, look at their graceful posture, you will immediately understand that sports are very important for your life too. Sport also trains discipline. Children, studying in a circle or section, must definitely listen to a coach or teacher, otherwise they will not succeed. Thanks to sports, physical education and a healthy lifestyle, we are proud of our Olympic champions. Figure skaters, hockey players, biathletes, bobsledders, etc. It is clear that physical culture plays a key role in the development of children's lives. There are various factors to consider when developing sports activities. One of them is the age of the student. It is important for a physical education teacher to help students make the right physical activity choices, either now or in the future. Therefore, there are several good reasons why physical education should be included in the school curriculum. Every sane person wants to live their life happily. You can't buy health and you can't get it as a gift. And no online gift shop will help. Therefore, everything must be done to save him before it is too late. Usually, due to the wrong lifestyle, a person has nervous disorders, various diseases, problems at work and at home. But you just need to think: are we doing everything possible to maintain our health? After all, trips to the doctor can often be avoided if you properly build your lifestyle.

Literature:

1. Vinogradov, P. A. Physical culture and a healthy lifestyle. - Moscow: VAKO, 2007. - 296 p.
2. Voronov, N. A. Fundamentals of a healthy lifestyle of a modern person. - Moscow: University textbook, 2022. - 160 s.
3. Ponomarev, G. N. Physical culture in the vocational education system: development strategy in the XXI century//Physical and health culture. - 2006. - № 3 (9). - S. 24-27.
4. Fomin, N. A. Physiological foundations of motor activity. - Moscow: Enlightenment, 2019. - 320 s.
5. Dembo A. G. Actual problems of modern medicine. - M.: FiS, 1980. - 295 p. - M.: Higher School, 1976. -151 s.
6. Bulich E. G. Physical education in special medical groups. Tutorial for technical schools. - M.: Higher School, 1986. -255 s.
7. Sinyakov A.F. To know yourself (self-control of a athlete) .- M.: Soviet sport, 1990. - 40 s.
8. Mikhailova S.N., Kryukova G.V. Physical education of students with impaired health: Textbook. St. Petersburg Humanitarian Institute of Trade Unions, 2003. - 287 p.
9. Amosov N. M. Thinking about health. - M.: Knowledge, 1975. -64 s.

ӘОЖ 81.111

ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ ПӘНІНІҢ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ РӨЛІ МЕН МАҢЫЗЫ

Абдукаримова А.С., Әбдікерімов С.

(М.Х. Дулати атындағы Тараз университеті, Тараз қ.)

Дене шынықтыру саласындағы білім берудің қазіргі мазмұны мектеп түлегінің жеткілікті дене шынықтырумен өмірге келуін ғана емес, сонымен бірге оның дене

шынықтыруда шынымен білімді болуын көздейді: денесімен жұмыс істеудің құралдары мен әдістерін меңгерген, оны білетін және қорықпайтын; нығайту мен сақтаудың құралдары мен әдістерін меңгерген Денсаулық, дененің негізгі жүйелерінің функционалдық мүмкіндіктерін арттыру; дене шынықтыру сабақтарын ұйымдастыра және сауатты өткізе білді. Бүгінгі таңда мектеп дене тәрбиесі мектеп оқушыларының салауатты өмір салтына бағдарлануын қалыптастыруға көбірек жауапты бола бастады. Ресейдің қазіргі ұрпағы үшін бұл бағыт нашарлықтың, алкоголизмнің және никотинге тәуелділіктің өсіп келе жатқан қаупіне қарсы өте маңызды. Мектептегі дене шынықтыру сабақтары оқушыны өзін-өзі бақылауға, өзін-өзі сынауға, яғни уақытты бағалауға, күн тәртібін ұйымдастыруға үйретеді, онсыз кез-келген адамның қалыпты өмірі мүмкін емес.

Мектептегі дене шынықтыру пәнінің қазіргі мазмұны келесі шарттарға негізделуі керек:

- дене шынықтыру оқушылардың жан-жақты дене дамуындағы қоғамның мүдделерін қанағаттандыруы керек;

- дене шынықтыру адамның салауатты өмір салтын ұйымдастыру, денсаулықты нығайту және ұзақ өмір сүру құралы ретінде пайдаланылуы керек;

- дене шынықтыру оқушының өз денесінің мәдениетін жеке дамытуға, әртүрлі еңбек, дене шынықтыру-спорттық және мәдени іс-шараларға белсенді қатысуға мүмкіндік беруі керек;

- дене шынықтыру дене шынықтыру қасиеттерін, қозғалыс дайындығы мен қозғалыс мәдениетін мақсатты дамыту, дене қалпы мен дене бітімін қалыптастыру үшін дене жаттығуларын пайдалану үшін сабақтардың дербес нысандарын ұйымдастыру мен өткізуде білімнің, білік пен дағдылардың қалыптасуын қамтамасыз етуі тиіс;

- дене шынықтыру ойлауды дамытып, тұлғааралық қарым-қатынасты, өзін және айналасындағыларды құрметтеуге үйретіп, өзін-өзі көрсетуге мүмкіндік беріп, өзін-өзі анықтауға ықпал етуі керек.

Осыған сүйене отырып, оқушылардың жеке басын, олардың қызығушылықтары мен шығармашылық қабілеттерін қалыптастыруда, моторлық және психофизиологиялық қасиеттерді жетілдіруде, мектеп оқушыларының денсаулығы мен ауруларының алдын алуда дене шынықтырудың рөлі қаншалықты маңызды екендігі туралы қорытынды жасауға болады. Дене шынықтыру - бұл адам бойындағы физикалық және рухани даму, бұл өмір сүру тәсілі және біртұтас тұлғаны дамыту тәсілі[1].

Сондықтан жалпы орта білім беру құрылымында дене шынықтыру пәні басқа пәндер арасында жетекші орындардың бірін алып, маңызды жалпы педагогикалық міндеттерді шешуге ықпал етуі керек. Дене шынықтыру тек мектеп пәні болмауы керек, ол балалардың өмір салты болуы керек.

Ол үшін ескірген дәстүрлі формаларды, педагогикалық іс-әрекеттің әдістері мен құралдарын жеңу қажет, онда біздің дене тәрбиеміз тек дене шынықтыру процесі және оқушылардың денсаулығын нығайту құралы ретінде мектепте қалады. Моториканы қалыптастыру, физикалық қасиеттер мен үйлестіру тәсілдерін тәрбиелеу бойынша дәстүрлі міндеттерді шеше отырып, көптеген мұғалімдер оқушылардың дене шынықтыру сабақтары мен дене шынықтыру сабақтарына деген оң көзқарасы мен қызығушылығын қалыптастыру туралы ұмытып кетеді. Жалпы білім беретін мектептердің дене шынықтыру мұғалімдерінің басты міндеттерінің бірі оқушылардың дене шынықтыруға деген оң көзқарасын қалыптастыру міндеті тұруы тиіс. Бұл мәселені шешу үшін барлық доғал құралдар мен әдістердің әртүрлілігін пайдалану қажет.

Оқушылардың белсенділігі көбінесе көптеген факторларға байланысты, олардың негізгілері: сабақтың міндеттерін дұрыс қою, жағымды эмоционалды фон құру, сабақта оқушылардың оңтайлы жүктемесі.

Позитивті эмоционалды фон құру ерекше мәнге ие. Әдетте, ол мектеп оқушыларында сабақ басталғанға дейін қалыптасады және оны бүкіл бойына сақтау керек. Алайда, сабақ барысында эмоционалды фон өзгеруі мүмкін. Бұл оқушылардың әл-ауқатына, дене

шынықтыруға пән ретінде қызығушылығына, дене шынықтыруға, белгілі бір сабаққа немесе мұғалімнің жеке басына, олардың іс-әрекетін, көңіл-күйін, мінез-құлқын және мұғалімнің әлауатын бағалауға байланысты. Дене шынықтыру сабағы әрдайым қанағаттанарлық және қуаныш әкеледі, егер мектеп оқушылары отырудың орнына қозғалса, орындықтарда скучно болса, егер олар мұғалімді жақсы көңіл-күйде көрсе, оның әзілдерін түсінсе, өз жұмысының нәтижелерін біледі және айқын сезінеді. Мұғалімнің іс-әрекетінің қатандығы, дәлдігі мен айқындылығы күлімсіреумен, оқушыларды жетістіктері үшін мадақтау сөздерімен, уақытша сәтсіздіктер кезінде оларды жігерлендірумен қиылысуы маңызды.

Сабақтарды әртараптандырудың көптеген жолдары бар: сабақтарды фронтальды, топтық немесе айналмалы ұйымдастыруды қолдану; әр түрлі жаңа физикалық жаттығуларды қосу; қоршаған ортаны, сабақ жағдайларын өзгерту (мысалы, спортзалдан ауаға ауысу); ойын және бәсекеге қабілетті әдістерді, командалық спорттық ойындарды моториканы арттыру және дене шынықтыру сабақтарына қанағаттануға қол жеткізу[2].

Мектептегі дене шынықтыру еңбекқорлық, позитивті белсенділік, басқалармен ілесуге деген ұмтылыс сияқты жеке қасиеттерді қалыптастыруға негіз қалайды. Бұл мектеп оқушыларының энергиясын сындарлы бағытқа бағыттаудың тиімді құралы. Сонымен қатар, мінез-құлық, білім мен дағдылар, дене шынықтыру мұғалімінің жеке мысалы мектеп оқушылары үшін нұсқаулық пен тәрбиеден гөрі маңызды бағдарға айналады. Егер дене шынықтыру мұғалімі оқушылардың үнемі өзін-өзі тәрбиелеу және өзін-өзі жетілдіру қажеттіліктерін қалыптастыруға көмектессе, онда оларға Достық, теңдік, әділеттілік, Сұлулық, қызықты өмір сүру құқығы, Бостандық және бақыт сияқты әлеуметтік ұғымдарды түсіну және қабылдау оңайырақ болады.

Дене тәрбиесі — бұл адамның денсаулығын сақтау, физикалық дамуын қамтамасыз ету, жалпы мәдениет пен өмір сапасын арттыру мақсатында жүргізілетін іс-шаралар мен білім беру процесі. Бұл пәннің білім беру жүйесіндегі рөлі мен маңызы өте зор, себебі ол тек денсаулықты нығайту ғана емес, сонымен қатар тұлғаның жан-жақты дамуына ықпал етеді. Осы мақалада дене тәрбиесінің білім беру жүйесіндегі орны, маңызы және қоғамдағы рөлі талқыланатын болады.

Дене тәрбиесі — бұл арнайы әдістемелер мен техникалық тәсілдерді қолдана отырып, адамның денсаулығын, күш-қуатын, икемділігін және шыдамдылығын арттыру мақсатында жүргізілетін жүйелі жұмыс. Бұл пән арқылы дене тәрбиесінің негіздері, физикалық жаттығулардың тиімділігі, дұрыс тамақтану, сауықтыру шаралары мен спорттың маңызы туралы терең білім беріледі.

Дене тәрбиесі білім беру жүйесінің маңызды бөлігі болып табылады, өйткені ол жастардың дұрыс тәрбие алып, дамуына, физикалық дайындығына, жалпы мәдени деңгейін арттыруға мүмкіндік береді. Дене тәрбиесі арқылы тек физикалық ғана емес, тұлғалық қасиеттер де дамиды. Мұндай тәрбие адамның өзін-өзі тануына, ұжыммен жұмыс істей алу қабілетіне, күш-жігерін барынша пайдалануына мүмкіндік туғызады.

Дене тәрбиесі қоғамның негізгі тірегі, себебі қоғамның сау және күшті мүшелері өз кезегінде қоғамды да дамытады. Қазіргі таңда өмір салтының өзгеруі, адамның физикалық белсенділігінің төмендеуі көптеген денсаулық мәселелеріне алып келеді. Бұл тұрғыдан дене тәрбиесінің маңызы артты. Дене тәрбиесінің негізгі мақсаты – адамның физикалық және психикалық денсаулығын сақтау, дамыту, өмірге деген қызығушылығын жоғарылату.

Қазақстанда дене тәрбиесінің қоғамдағы рөлі өте жоғары. Бұл мәселе тек мектептерде ғана емес, барлық деңгейдегі білім беру ұйымдарында да өзекті болып табылады. Спорттық іс-шаралар мен дене тәрбиесінің маңызы азаматтардың денсаулығын жақсарту, аурулардың алдын алу, психоэмоционалды тепе-теңдікті сақтау және жалпы өмір сапасын арттыруда көрінеді.

Дене тәрбиесі арқылы оқушылардың бойында ынтымақтастық, топтық жұмыс жасау дағдылары қалыптасады. Спорттық жарыстар мен физикалық жаттығуларда команда болып жұмыс істеу, жеңіске жету немесе жеңіліс тауып қайта тұрып, келесі жолы жеңіске ұмтылу сияқты өмірлік дағдыларды меңгеру олардың тұлғалық дамуында үлкен рөл атқарады.

міндеттерінің бірі — оқушылардың денсаулығын қорғау. Қазіргі кезде адамдардың денсаулығына қауіп төндіретін бірқатар факторлар бар: дұрыс тамақтанбау, физикалық белсенділіктің төмендеуі, стресс және экологиялық жағдайлар. Осы мәселелерді ескере отырып, дене тәрбиесі арқылы физикалық белсенділікті арттыру, дұрыс тамақтану мен гигиеналық дағдыларды қалыптастыру маңызды.

Зерттеулер бойынша, дене тәрбиесі оқушылардың жалпы денсаулығына, иммундық жүйесінің жұмысын жақсартуға, төзімділігін арттыруға және ағзаның түрлі ауруларға қарсы күресу қабілетін нығайтуға көмектеседі. Сонымен қатар, физикалық жаттығулар адамның психоэмоционалды жағдайына да оң әсер етеді. Бұл стресс деңгейін төмендетеді, ұйқының сапасын жақсартады және жалпы көңіл күйді көтереді[3].

Дене тәрбиесі — бұл жастарды тәрбиелеудің маңызды құралы. Оның көмегімен жасөспірімдер тек дене бітімін жақсартып қоймай, сонымен қатар адамгершілік, азаматтық құндылықтар мен моральдық нормаларды да үйренеді. Спорттық іс-шаралар мен дене шынықтыру сабақтары жастарды шыдамдылыққа, өз-өзіне сенімді болуға, мақсатқа ұмтылуға үйретеді. Осының нәтижесінде дене тәрбиесі пәні жасөспірімдердің физикалық ғана емес, тұлғалық дамуында да үлкен рөл атқарады.

Бұл пән оқушыларға жеңіске жету үшін қалай жұмыс істеу керектігін, қандай да бір тапсырманы орындау үшін жүйелі түрде еңбек ету қажеттігін үйретеді. Сонымен қатар, жеңіс пен жеңіліс арасындағы айырмашылықты түсінуге көмектеседі. Әрбір жетістік үшін күресу, кедергілерді жеңу және жаңа мақсаттарға жету — бұл дене тәрбиесі мен спорттың жастарды тәрбиелеудегі басты аспектілері болып табылады.

Дене тәрбиесінің маңызды әлеуметтік аспектісі — бұл адамдар арасындағы қарым-қатынас пен қоғамдағы бірлікті нығайту. Дене шынықтыру мен спорт әртүрлі ұлттар мен ұлыстар арасындағы достықты, түсіністік пен ынтымақтастықты қалыптастыруға мүмкіндік береді. Спорттық жарыстар мен командалық жаттығулар жастар арасында әлеуметтік орта қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.

Бұл пәнді оқыту кезінде түрлі спорт түрлері мен физикалық жаттығулар оқушыларды белсенді өмір салтына үйретеді, нәтижесінде жастардың қоғамдық өмірге қатысу деңгейі артады. Мектептегі дене тәрбиесі оқушыларды қоғамдық өмірге араласуға, ұжымдық жауапкершілікті сезінуге және өзара құрметке үйретеді.

Әдебиет:

1. Мұқашев, С. Дене тәрбиесі: теориясы мен әдістемесі. *Астана: Ғылым. 2010.*
2. Шаханов, К. Спорттық психология негіздері. *Алматы: ҚазҰПУ баспасы. 2012.*
3. Айтбаев, С. Дене тәрбиесінде қолданылатын инновациялық әдіс-тәсілдер. *Қазақ университеті. 2017.*

УДК 796.012(075)

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЯ БИОМЕХАНИКИ ДВИЖЕНИЙ В ЕДИНОБОРСТВАХ НА ПРИМЕРЕ ДЗЮДО

Абильмажинов Б.Р.

(Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск)

Восточные единоборства активно входят в европейский спорт. Некоторые из них стали олимпийскими видами спорта, в частности, дзюдо. Этот вид единоборств является одним из наиболее зрелищных и более востребованным. Поэтому есть необходимость его глубокого исследования. В арсенале средств ведения схватки в дзюдо широко используются приемы в борьбе стоя и лежа, захваты, подсечки, болевые и удушающие приемы, а также другие атакующие и оборонительные действия, что в существенной мере приближает его к боевому поединку.

В поединке имеет преимущество тот, кто быстрее выполняет свои нападающие или

защитные действия. Решающими становятся доли секунд, поэтому совершенная техника выполнения движений является основной в подготовке спортсмена.

В основе действий дзюдоиста лежит выведение из равновесия противника, путем его опрокидывания (без отрыва или с отрывом от опоры). Для решения этой задачи спортсмен использует законы механики биологических тел – управление факторами устойчивости (общая площадь опоры, прохождение линии тяжести, высоты расположения общего центра тяжести, углы устойчивости, управление коэффициентом устойчивости и т.д.). Кроме того, при выполнении приемов используется создание дополнительной точки опоры с последующим применением принципа двуплечего рычага, совершенствование структуры двигательного действия – согласование фаз движений, управление траекторией движения биокинематических звеньев аппарата движения [1,2,3,4].

Современные методы исследования техники движений дзюдоистов основаны на расчете биомеханических характеристик отдельных звеньев опорно-двигательного аппарата, выявления механизма передачи движения между звеньями. В классических исследованиях при расчетах используются среднестатистические данные масс звеньев опорно-двигательного аппарата, полученные Браунэ и Фишера. Однако они не дают возможности глубокого изучения индивидуальной техники. Этот недостаток проявляется тем сильнее, чем в большей мере конституция спортсмена отличается от среднестатистических пропорций. Кроме того, эти данные практически неприменимы к азиатскому типу телосложения, которое существенно отличается от общепринятых европейских стандартов.

Иной подход разрабатывается авторами Назаренко О.Н. и Евтушенко П.С. на примере единоборств. Используя большой объём видеоматериала поединков ведущих спортсменов на чемпионатах России и международных соревнованиях, авторами изучалась биомеханика подхватывающих движений ног и отдельных наиболее эффективных комбинаций, сочетающих подножки и подсечки ногами.

При расчете кинематических характеристик движения авторами были определены координаты местоположений центров масс и сами массы отдельных биокинематических звеньев цепи, участвующей в движении, выявлены траектории движения центра тяжести конечности в целом в плоскости её перемещения, установлено местоположение оси, относительно которой происходит перемещение этой плоскости. Все эти расчеты производились на основе использования законов колебательного движения физического маятника.

Полученные авторами данные показали, что наиболее квалифицированные спортсмены осуществляют движение общего центра тяжести конечности по циклоидальной траектории. Такая траектория представляется наиболее экономичной по энергетическим затратам [5].

Независимо от исходного положения звеньев конечностей, выполняющих подхватывающие движение или уход от приема, основная задача спортсмена заключается в максимально быстром перемещении необходимого звена и биокинематической цепи тела, то есть реализации двигательного качества – быстроты.

Индивидуальные особенности, определяющие быстроту (скорость реакции), тесным образом связаны с конституциональными особенностями спортсмена. Стремление спортсменов увеличить силу для обеспечения большей скорости перемещения приводит к наращиванию мышечной массы и изменению геометрии масс. Это сказывается на кинематических характеристиках движения и затратах энергии на перемещение общего центра масс конкретной биокинематической цепи. В результате снижается выносливость, что приводит к уменьшению надёжности ведения боя [6].

Учитывая данное положение, в исследованиях авторами были подобраны специальные упражнения, которые обеспечивали целенаправленное развитие силы мышц и формирование их мышечной массы таким образом, чтобы не нарушались пропорции весовых соотношений биокинематических звеньев. Для этого использовались дополнительные отягощения на заданных участках биокинематических звеньев. Это

позволило изменить местоположение центра тяжести биокинематического звена, изменив при этом образующийся радиус циклоиды. Направленность воздействия тренировочного эффекта такого воздействия определялась авторами как ощущение «крепотуры» мышц после выполненной нагрузки.

Последовательность развития определённых групп мышц и уровень их развития в полной мере определяется индивидуальными особенностями человека, и в ходе тренировок подбираются индивидуально. Но во всех случаях они строятся на установлении циклоидальной траектории движения общего центра тяжести, соответствующей биокинематической цепи.

В исследованиях Назаренко О.Н. и Евтушенко П.С. были осуществлены измерения скорости приращения силы не на единицу времени (как обычно это делается), а на единицу разгиба сустава. Эти исследования проводились в реальных условиях выполнения целостного движения. Такая методика позволила установить динамику последовательности развития мышечных усилий при выполнении исследуемых движений. В результате было установлено, что приращение силы на угол разгиба в суставе происходит по логарифмической зависимости. Скорость её нарастания во времени протекает по экспоненциальной зависимости. Наличие этих характеристик является врождённым и в результате тренировочного процесса не изменяется. Тренировочный процесс позволяет изменить только абсолютные значения силы, что влияет на начальные условия развития процесса [7].

Авторы исследования полагают, что врождённые характеристики быстроты приращения силы на единицу разгиба сустава и на единицу времени могут быть использованы как тесты отбора лиц, обладающих высокой двигательной реакцией.

В поставленных задачах исследований необходимо было установить наиболее эффективную позу для нанесения не только максимально быстрого, но и максимально сильного подхвата, а в случае ухода от приема достаточную траекторию перемещения с максимальной скоростью его выполнения. Правильное планирование развития мышечной массы звеньев биокинематических цепей и определение исходных поз для осуществления наиболее эффективной техники движений составляет основу технической подготовки спортсмена, что является одним из важных компонентов в подготовке спортсменов высокой квалификации.

Особенность тактики построения серии нападающих приемов у высококвалифицированных спортсменов в дзюдо такова, что при условии неэффективного первого движения направленность движения тела спортсмена не переходит в устойчивую позу, а является продолжением следующего нападающего удара. Серия таких приемов напоминает движение танца, в котором каждое предшествующее движение является начальной фазой последующего. Такие движения строятся не только с учётом имеющейся энергии предшествующего движения, но и с учётом достаточной защищённости, не позволяющей противнику нанести нападающий прием [8].

Достижение высокого уровня выполнения серий нападающих приемов возможно при доведении осуществляемого динамического стереотипа движения до полного автоматизма, который имеет на каждом этапе своего осуществления варианта развития. Определением выбора, какой из них является предпочтительным, служит поза противника, которая выступает пусковым звеном последующего развития движения.

В организации современной спортивной тренировки всё в большей мере приобретает значимую роль анализ видеоматериалов, а организация просмотра становится одной из наиболее важных методик подготовки спортсмена, как в освоении техники движения, так и тактики ведения боя.

Построение индивидуальной последовательности сложных комбинаций нападающей тактики ведения поединка в настоящее время является доступной задачей. Она ещё представляет большую сложность, преодоление которой авторы работы видят в создании компьютерного варианта анимации движений с учётом индивидуальных данных о центрах

масс и весовых значений каждого из звеньев биокинематической цепи, обеспечивающей выполнение моделируемого движения [9,10].

Обзор данных литературы по анализу техники действий в дзюдо выявил возможности определения местоположения центра массы отдельного звена опорно-двигательного аппарата по его колебательным движениям. Это позволяет при использовании современной техники видеозаписи осуществлять расчёт характеристик движения общего центра тяжести конечности аппарата движения и определять наиболее эффективные траектории его перемещения при выполнении нападающих или защитных действий.

При изучении видеозаписи выступлений ведущих спортсменов данная методика дает возможность установить наиболее сильные и слабые места технической подготовки.

Литература:

1. Адашевский, В. Н. Адашевский, М. Дулевский, С. С. Ермаков // Ж. «медико-биологические проблемы педагогики, психологии и физической культуры и спорта». – 2011. – №3. – С. 3-7.
2. Валаев, А. В. Курашвили // Ж. "вспышка спортивных инноваций". - 2017. - № 53. - С. 60-67.
3. Зациорский, В. М. физические свойства спортсмена / В. М. Зациорский // теория и методика воспитания. - М.: Советский спорт, 2009. - 200 С.
4. Иваницкий, М. Ф. анатомия человека (с основами динамической и спортивной морфологии): учебник для институтов физической культуры.
5. Коблев, Я. К. подготовка дзюдоистов / Я. К. Коблев, Н.А. Письменский, К. Д. Чермит. - Майкоп: Адыг. отд. Краснодарское книжное издательство, 1990. - 448 с.
6. Курашвили, В. А. Курашвили // тестирование спортсменов в стандартных лабораторных условиях «Вестник спортивных инноваций». - 2017. - № 53. - С. 1-22.
7. Назаренко, О. Н. Назаренко, О. Н. Евтушенко новые методы исследования биомеханики боевых действий на примере тайского бокса // национальный университет внутренних дел Украины. - Харьков:
8. Невзоров, В. М. Дзюдо. Система и борьба / В. М. Невзоров, Ю. А. Шулико, Ю. М. Схалыхо, Я. К. Коблев. - М.: Феникс
9. Биомеханика двигательной деятельности / Г. И. Попов, А. В. Самсонова. - М.: Академия, 2011-320 с.
10. Биомеханические технологии подготовки спортсменов / И. П. Ратов, Г. И. Попов, А. А. Логинов, Б. В. Шмонин-М.: ФиС, 2007. – 120 С. 11, Шестаков, В. Б. теория и практика Дзюдо Шестаков,

УДК 355/359

РОЛЬ НОВЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ПРИ ПОДГОТОВКЕ ВОЕННЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ НА ВОЕННОЙ КАФЕДРЕ

Абдиршин К.А. Жанабай А.А., Қадырмолда Д.Ж.

*(Военная кафедра Жетысуского университета им. И. Жансугурова, г.Талдыкорган,
Жетысуский университет им. И.Жансугурова, г.Талдыкорган)*

Разработка и реализация эффективных образовательных технологий является результатом целенаправленной деятельности профессорско-преподавательского состава кафедры. В настоящее время система высшего образования Республики Казахстан претерпевает значительные трансформации, обусловленные необходимостью всесторонней модернизации образовательного процесса и интеграции инновационных технологий в различные сферы общественной жизни, включая военное образование.

На современном этапе одной из приоритетных задач высшей школы выступает раскрытие интеллектуального и творческого потенциала всех субъектов образовательной деятельности, создание условий для их профессионального и личностного саморазвития. Решение данной проблемы невозможно без системного повышения качества образования, рассматриваемого как ключевой стратегический ресурс, обеспечивающий устойчивый социально-экономический рост и повышение уровня благосостояния граждан.

В этой связи актуальной становится разработка и внедрение в образовательную практику передовых инновационных решений, направленных на оптимизацию

функционирования образовательной системы и повышение ее эффективности в условиях динамично изменяющихся требований современного общества.

Определение ключевых направлений внедрения современных образовательных технологий должно основываться на анализе фундаментальных функций, выполняемых образовательной системой в структуре общественного развития. В контексте военного образования следует подчеркнуть, что оно представляет собой один из центральных институтов, обеспечивающих становление гармонично развитой, социально ориентированной и творчески мыслящей личности будущего офицера, который, наряду с профессиональными компетенциями, овладевает навыками военной педагогики. В связи с этим особую значимость приобретает способность системы военного образования оперативно адаптироваться к трансформирующимся социальным запросам, интегрируя современные тенденции в образовательный процесс.

В современных условиях, в соответствии с международными стандартами, инновационные образовательные технологии рассматриваются как актуально значимые и саморегулирующиеся новообразования, формирующиеся на основе широкого спектра инициатив и новшеств. Они способствуют эволюционному развитию системы образования, обеспечивают повышение его адаптивности и эффективности, а также способствуют формированию многоаспектного мультикультурного образовательного пространства.

Применительно к деятельности образовательных учреждений новые образовательные технологии следует рассматривать как комплекс целенаправленных трансформаций, затрагивающих как содержание образовательных программ, так и организационно-технологические аспекты учебного процесса. Их внедрение направлено на совершенствование качества образовательных услуг, повышение конкурентоспособности вузов и их выпускников, а также создание условий для всестороннего личностного и профессионального развития обучающихся.

Таким образом, использование современных образовательных технологий вносит кардинальные изменения в процесс обучения, влияя на его целевые установки, содержание и структуру взаимодействия ключевых субъектов образовательного процесса, включая профессорско-преподавательский состав и обучающихся.

Критериями оценки нового качества образовательного процесса могут служить следующие показатели:

- Формирование и усвоение актуальных знаний, развитие ключевых профессиональных и метапредметных компетенций у курсантов (студентов), а также повышение уровня их личностного становления, способствующего успешной интеграции в профессиональную деятельность.

- Минимизация негативных последствий образовательного процесса, включая предотвращение избыточной учебной нагрузки, хронической усталости, ухудшения психофизического состояния обучающихся, возникновения дефицита учебной мотивации и других неблагоприятных факторов.

- Рост профессиональной компетентности офицеров-педагогов, повышение их методологической и педагогической подготовленности, совершенствование подходов к организации учебного процесса, а также повышение удовлетворенности работой и профессиональной самореализации.

- Укрепление репутации образовательного учреждения, выражающееся в увеличении количества поступающих обучающихся, привлечении высококвалифицированных преподавателей, а также повышении конкурентоспособности выпускников на рынке труда.

Таким образом, внедрение современных образовательных технологий должно способствовать не только повышению эффективности образовательного процесса, но и обеспечивать его устойчивое развитие, ориентированное на формирование высококвалифицированных специалистов, соответствующих требованиям современной образовательной среды.

В настоящее время в Республике Казахстан вопросы внедрения инновационных

технологий в образовательный процесс активно обсуждаются в рамках научных конференций, семинаров и дискуссионных площадок, включая мероприятия, проводимые на военной кафедре. Особое внимание уделяется проблемам интеграции современных образовательных технологий в систему управления инновационными процессами, совершенствованию нормативно-правового регулирования в области образовательного менеджмента, а также развитию эффективных механизмов обеспечения качества образовательных услуг. Внедрение инновационных подходов оказывает непосредственное влияние на подготовку военных специалистов, требуя разработки и реализации специализированных методик, адаптированных к условиям профессиональной военной деятельности.

Следует учитывать, что обучение военных специалистов существенно отличается от подготовки гражданских кадров, поскольку предполагает комплексное развитие курсантов, охватывающее следующие аспекты:

- Всесторонняя личностная подготовка будущего офицера, формирование его как гражданина, защитника Отечества, лидера, организатора, воспитателя, общественного деятеля, носителя национальных и правовых ценностей.

- Профессиональная подготовка, направленная на развитие способности к выполнению служебных задач в условиях высокой сложности, сохранение работоспособности и принятие оптимальных решений в экстремальных ситуациях.

- Воспитание офицеров, способных к активной интеграции Вооруженных сил в экономическую, политическую, правовую и социальную систему государства.

- Формирование моральной и психологической готовности к защите суверенитета Республики Казахстан, соблюдению Конституции и выполнению воинского долга.

- Овладение навыками поддержания воинской дисциплины, обучения и воспитания подчиненных, что является неотъемлемой частью эффективного военного управления.

Таким образом, внедрение инновационных технологий в образовательный процесс военной подготовки должно учитывать специфику подготовки кадров для Вооруженных сил, обеспечивая комплексное развитие компетенций, необходимых для успешного выполнения служебных обязанностей в условиях современной геополитической и социально-экономической реальности.

В контексте деятельности военной кафедры Жетысуского университета имени И. Жансугурова повышение качества подготовки военных специалистов напрямую связано с интеграцией передовых образовательных технологий. Основу данного процесса составляют следующие компоненты и мероприятия:

- Разработка и использование электронных образовательных ресурсов, включая специализированные учебные пособия, тестовые задания и цифровые тренажеры, обеспечивающие повышение уровня самостоятельной подготовки студентов.

- Создание единой университетской цифровой экосистемы, включающей электронные научные библиотеки, базы данных и специализированные хранилища информации, что способствует углублению академической подготовки и доступу к актуальным научным разработкам.

- Внедрение комплексных системотехнических решений, позволяющих использовать интерактивные интерфейсы, сетевые технологии и интернет-ресурсы для расширения возможностей профессионального роста профессорско-преподавательского состава и обучающихся.

- Разработка и применение нормативно-правовой базы, включающей директивные документы, приказы и организационно-методические указания по боевой подготовке войск, обеспечивающие соответствие образовательного процесса государственным требованиям и стандартам военного обучения.

- Моделирование боевых ситуаций с использованием цифровых технологий, создание компьютерных симуляторов и тренажеров, позволяющих курсантам приобретать практические навыки в условиях, приближенных к реальным.

- Интеграция научных исследований в образовательный процесс, что обеспечивает применение передовых теоретических разработок в учебной деятельности и стимулирует участие студентов и преподавателей в научно-исследовательской работе.

- Профессиональное развитие преподавательского состава, включающее специализированные программы повышения квалификации, самостоятельное обучение и обмен опытом, что способствует совершенствованию методических подходов и внедрению современных педагогических практик.

Внедрение инновационных образовательных технологий не только оптимизирует учебный процесс, но и активизирует научно-исследовательскую деятельность кафедры, способствуя формированию профессиональных компетенций будущих офицеров на основе передовых методик и цифровых решений.

Среди ключевых направлений повышения качества подготовки военных специалистов в условиях внедрения инновационных образовательных технологий следует выделить формирование единой информационной обучающей среды. Данный процесс реализуется посредством тесного сотрудничества преподавательского состава военной кафедры с профильными кафедрами Жетысуского университета (начальной военной подготовки, математики, физики, биологии и химии) и включает разработку следующих образовательных ресурсов:

- Электронные учебники и учебно-методические комплексы, ориентированные на изучение устройства и эксплуатации переносных радиостанций («Р-107»), тактико-специальной подготовки, а также средств специальной обработки.

- Учебные видеофильмы, интерактивные обучающие и тестирующие программы, охватывающие широкий спектр дисциплин, таких как принципы работы радиостанций «Р-173», военно-инженерная подготовка, военная топография, порядок ведения радиопереговоров и огня из стрелкового оружия в дневных и ночных условиях.

Использование данных цифровых образовательных ресурсов позволяет:

- Минимизировать потребность в специализированных аудиториях, снижая затраты на их оснащение.

- Частично заменить материальную часть в процессе обучения, обеспечивая более доступное изучение технических аспектов подготовки.

- Сократить временные и ресурсные затраты, включая расходование энергоресурсов техники и вооружения.

- Осуществлять объективную оценку знаний и навыков обучающихся, что способствует совершенствованию методики контроля успеваемости.

Внедрение современных образовательных технологий не только повышает эффективность учебного процесса на военной кафедре, но и способствует их интеграции в систему подготовки военнослужащих в войсковых частях Республики Казахстан. Это, в свою очередь, формирует благоприятные условия для активизации учебной и научной деятельности преподавательского состава и студентов, способствует повышению академической успеваемости, а также укрепляет взаимодействие между образовательными учреждениями и военной практикой.

Применение инновационных технологий в учебном процессе военной кафедры при подготовке студентов позволяет решать ряд ключевых задач, среди которых:

- Повышение учебной мотивации и интереса к изучаемым дисциплинам, что способствует активному вовлечению студентов в образовательный процесс.

- Расширение объема информации, доступной для изучения в рамках военной подготовки, что обеспечивает углубленное освоение учебного материала.

- Совершенствование организации учебного процесса, что выражается в оптимизации методики преподавания, повышении качества образовательных услуг и улучшении обратной связи между студентами и преподавателями.

- Адаптация образовательных программ к индивидуальным особенностям обучающихся, что позволяет реализовать персонализированный подход к подготовке

военных специалистов.

- Разработка и внедрение систем виртуального обучения, обеспечивающих интерактивную подготовку военных специалистов с использованием компьютерных технологий и моделирования реальных ситуаций.

Таким образом, реализация стратегических задач, стоящих перед военной кафедрой в области повышения качества подготовки военных специалистов, осуществляется посредством активного внедрения современных образовательных технологий, что способствует повышению эффективности военного образования и его соответствию современным требованиям профессиональной подготовки.

Литература:

1. Послание Президента Республики Казахстан, Рост благосостояния казахстанцев: повышение доходов и качества жизни, Астана, 2018 г. Режим доступа: https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nnazarbaeva-narodu-kazahstana-5-oktyabrya-2018-g
2. Казахстан-2030. Процветание, безопасность и улучшение благосостояния всех казахстанцев. Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K970002030>
3. Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года №319-III «Об образовании». Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319>

УДК 355/359

СОВРЕМЕННЫЕ ТРЕБОВАНИЯ, ПРЕДЪЯВЛЯЕМЫЕ К ПОДГОТОВКЕ ВОЕННЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ

Абдиршин К.А., Жанабай А.А., Уразканов Р.А.

*(Военная кафедра Жетысуского университета им.И.Жансугурова, г.Талдыкорган,
Жетысуского университета им.И.Жансугурова, г.Талдыкорган)*

Подготовка военного специалиста представляет собой сложный и многоаспектный процесс, существенно отличающийся от подготовки гражданских специалистов. Данный процесс обусловлен необходимостью формирования у офицера целого комплекса профессионально значимых компетенций, включающих:

- Гармоничное развитие личности будущего офицера как гражданина, защитника Отечества, управленца, организатора, воспитателя, общественного деятеля, а также носителя национально-культурных ценностей и правовых норм.

1. Формирование высокой профессиональной надежности, включающей способность к принятию стратегически обоснованных решений в условиях оперативной неопределенности, сохранение высокой работоспособности в стрессогенных и экстремальных условиях военной службы, а также эффективное руководство подчиненными в сложных тактических и оперативных ситуациях.

2. Интеграцию профессиональной деятельности офицера в экономическую, политическую, правовую и социальную систему государства, что требует владения компетенциями в сфере военного менеджмента, нормативно-правового регулирования и стратегического планирования.

3. Развитие морально-психологической устойчивости, необходимой для выполнения обязанностей по защите суверенитета государства, соблюдению конституционных норм и исполнению воинского долга.

4. Обеспечение дисциплинарной устойчивости и педагогической компетентности, позволяющей эффективно организовывать обучение и воспитание подчиненного состава, а также поддерживать высокий уровень воинской дисциплины.

Реализация данных требований невозможна без активного внедрения информационных и цифровых технологий в систему военного образования. Цифровизация

образовательного процесса позволяет значительно повысить уровень управления системой подготовки кадров за счет автоматизированных баз данных, совершенствования методологических подходов к обучению, а также создания инновационных учебно-методических комплексов, направленных на повышение качества профессионального образования и воспитания будущих офицеров.

Разработка и внедрение компьютерных тестирующих и диагностических методик в систему военного образования должны обеспечить систематизированный мониторинг знаний обучающихся, оперативную оценку уровня их подготовки, а также способствовать повышению эффективности образовательного процесса.

В современных условиях профессионального военного образования особую актуальность приобретает использование цифровых образовательных технологий, включая электронные версии занятий, интерактивные учебные пособия и специализированные обучающие программы. Интеграция данных инструментов в учебный процесс направлена на решение ключевых образовательных задач, среди которых:

- Повышение мотивации обучающихся и стимулирование их познавательной активности в процессе изучения военных дисциплин.
- Расширение объема изучаемого материала за счет включения дополнительных образовательных ресурсов и цифровых симуляторов.
- Оптимизация организации учебного процесса, способствующая его структурированности, эффективности и соответствию современным образовательным стандартам.
- Реализация индивидуализированного подхода к обучению, обеспечивающего адаптацию учебных программ к уровню подготовки и особенностям каждого курсанта.
- Создание многофункциональных учебных комплексов, включающих виртуальные симуляции, интерактивные тренажеры и автоматизированные обучающие системы.

Комплексное внедрение инновационных технологий в образовательный процесс способствует формированию компетентного, высокомотивированного и профессионально подготовленного военного специалиста, обладающего необходимыми знаниями и навыками для выполнения служебных задач в современных условиях.

Применение новейших цифровых разработок и информационных технологий в военном образовании обладает рядом существенных преимуществ, среди которых:

- Экономия материально-технических ресурсов, минимизация эксплуатационных затрат на использование боевой техники в ходе подготовки.
- Максимально точное моделирование функционирования военной техники, что позволяет приближать учебный процесс к реалиям боевой службы.
- Возможность одновременного обучения большого количества военнослужащих, что значительно повышает масштабируемость образовательных программ и их доступность.

Таким образом, использование современных образовательных технологий в системе военной подготовки является неотъемлемым условием совершенствования профессионального обучения офицеров, обеспечивая его соответствие современным вызовам и требованиям военной службы.

Поддержание высокого уровня подготовки военных кадров представляет собой одну из приоритетных задач системы высшего военного образования. В условиях стремительного научно-технического прогресса и модернизации вооруженных сил общественный запрос на подготовку военнослужащих требует формирования интеллектуально развитой, творчески мыслящей и высокопрофессиональной личности офицера, обладающего широким научным кругозором и способностью продуктивно решать разнообразные задачи оперативно-служебной деятельности.

Ключевыми характеристиками современного выпускника военного вуза являются компетентность, мобильность и способность к адаптации в условиях динамично меняющейся обстановки. Президент страны – Верховный Главнокомандующий – подчеркнул, что основными критериями подготовки офицеров должны быть профессионализм, верность

воинскому долгу, высокий уровень морально-нравственных качеств, критическое мышление и аналитические способности, позволяющие принимать взвешенные решения в различных служебных ситуациях.

Для того чтобы военное образование соответствовало современным вызовам и эффективно реагировало на изменяющиеся требования оборонного сектора, необходима подготовка динамично развивающихся военных кадров, способных к непрерывному обновлению профессиональных знаний, работе в условиях цифровой трансформации и инновационных технологий. В этой связи формирование и развитие творческих способностей офицеров должно рассматриваться в качестве одной из фундаментальных задач военного образования.

Тенденции опережающего развития военной образовательной системы становятся особенно актуальными в условиях стремительного научно-технического прогресса, модернизации вооружений и внедрения в военное дело новейших достижений науки и технологий. Современные реалии требуют интенсивной интеграции инновационных образовательных технологий в процесс подготовки военных специалистов, что обуславливает необходимость внедрения цифровых образовательных платформ, компьютерных симуляторов, адаптивных обучающих программ и дистанционных образовательных решений. Это позволит не только повысить качество подготовки офицеров, но и обеспечить их соответствие современным требованиям вооруженных сил.

Президент Республики Казахстан подчеркнул стратегическую необходимость укрепления национальной обороноспособности и активного участия страны в глобальных механизмах оборонительного сдерживания. В соответствии с этим курсом особое значение приобретает внедрение инновационных методов и передовых инструментов в систему военного образования, что является неотъемлемой частью государственной политики в сфере национальной безопасности.

Современные вызовы в военной сфере требуют интенсивной цифровизации образовательного процесса, что невозможно без глубокой интеграции информационно-коммуникационных технологий в систему подготовки военных специалистов. В данной связи разработка и использование компьютерных тестирующих и диагностических методик становится важнейшим инструментом для систематического мониторинга знаний обучающихся, объективной оценки их профессиональных компетенций и повышения эффективности образовательного процесса.

Интеграция современных цифровых образовательных технологий, включая электронные учебники, адаптивные обучающие платформы, виртуальные симуляторы и интерактивные образовательные программы, является не просто актуальной, а стратегически значимой для развития профессионального военного образования.

Применение инновационных педагогических методик в рамках программ подготовки офицеров запаса и кадровых военнослужащих в высших учебных заведениях позволяет решать широкий спектр приоритетных задач:

- интенсификация познавательной активности обучающихся за счет использования цифровых образовательных решений;
- расширение объема и глубины изучаемого материала в рамках дисциплин военной подготовки посредством мультимедийных технологий;
- повышение эффективности организации учебного процесса, обеспечение его гибкости и адаптивности к индивидуальным потребностям курсантов;
- формирование персонализированной образовательной траектории и индивидуализация учебного процесса, что способствует более глубокому усвоению профессиональных компетенций.

Таким образом, широкомасштабное внедрение цифровых образовательных технологий в систему подготовки военных кадров способствует модернизации военного образования, обеспечивает синхронизацию с мировыми стандартами и позволяет готовить

высококвалифицированных специалистов, обладающих необходимыми компетенциями для эффективного выполнения задач в современных условиях службы.

Все вышеперечисленное способствует формированию личности высококвалифицированного военного специалиста, обладающего необходимыми компетенциями и адаптивностью к условиям современной военно-образовательной среды, основанной на активном внедрении инновационных технологий в учебный процесс.

Еще в середине XIX века выдающийся военный теоретик Антуан-Анри де Жомини сформулировал основополагающие принципы значимости военного образования, отмечая:

«Необходимо, чтобы изучение военных наук и совершенствование военного образования всемерно поощрялось и вознаграждалось наряду с мужеством и рвением. Военное образование следует высоко ценить и уважать».

Эти слова не теряют своей актуальности и в XXI веке, особенно в контексте глобальной трансформации образовательных подходов, обусловленной стремительным развитием информационных технологий.

Анализируя внедрение инновационных технологий в сферу военного образования, целесообразно определить ключевые понятия, формирующие научный дискурс в данной области:

- Инновация (от англ. *innovation* – нововведение) – процесс внедрения новых форм, методов, стратегий и технологических решений в сферу обучения, направленных на повышение эффективности образовательного процесса.

- Технология (от др.-греч. *τέχνη* – искусство, мастерство, умение и *λόγος* – мысль, причина, методика) – в широком смысле представляет собой совокупность методов, процессов и средств, применяемых в конкретной сфере деятельности. В образовательном контексте данный термин охватывает системы педагогических инструментов и методологических подходов, обеспечивающих достижение гарантированных результатов обучения.

Инновации в образовательной деятельности представляют собой интеграцию новых знаний, методик, педагогических стратегий и технологических решений, направленную на получение качественно нового образовательного продукта, обладающего высокой социальной и рыночной востребованностью.

Изучение международного опыта показывает, что большинство инновационных процессов в образовании связано с разработкой и внедрением современных технологий. Так, за рубежом, в частности в США, повышенное внимание к новым образовательным технологиям появилось еще в середине XX века, когда были разработаны первые аудиовизуальные образовательные программы.

В 1960-е годы в педагогической науке закрепился термин «образовательные технологии», обозначающий системный подход к формированию и управлению педагогическим процессом с ориентацией на гарантированное достижение образовательных результатов.

В условиях цифровой трансформации военного образования инновационные технологии становятся ключевым фактором, обеспечивающим модернизацию системы подготовки военных специалистов, повышение эффективности их профессионального становления и интеграцию национальной системы военного образования в глобальное образовательное пространство.

Современная парадигма инновационных образовательных технологий направлена на подготовку человека к жизни в динамично изменяющемся мире, требующем адаптивности, критического мышления и креативного подхода к решению профессиональных задач. В военном образовании этот подход ориентирован на раскрытие потенциальных возможностей курсантов, их всестороннее развитие и интеграцию в систему непрерывного профессионального совершенствования.

Использование современных образовательных технологий в подготовке военных специалистов способствует:

- активизации интеллектуальной деятельности, стимулируя развитие аналитического и стратегического мышления;
- формированию высокой учебно-познавательной мотивации, повышая уровень заинтересованности в изучаемых дисциплинах;
- развитию способности к принятию самостоятельных решений в условиях неопределенности и оперативного изменения боевой обстановки;
- совершенствованию когнитивных навыков, в том числе произвольного внимания, скорости обработки информации и переключения между различными задачами.

На современном этапе развития системы национальной обороны перед Республикой Казахстан стоят стратегически значимые задачи по модернизации Вооруженных Сил, включая:

- оснащение армии передовыми образцами вооружения и военной техники;
- оптимизацию структуры и численного состава войск;
- повышение профессионального уровня кадрового состава.

Данные изменения требуют комплексного реформирования системы военного образования, направленного на интеграцию инновационных педагогических технологий, внедрение передовых методов цифрового обучения и развитие интеллектуального потенциала будущих офицеров.

В условиях стремительного научно-технического прогресса качество военного образования становится ключевым фактором обеспечения обороноспособности страны, что подчеркивает необходимость системного внедрения инновационных подходов в подготовку военных специалистов.

Актуализация и модернизация системы военного образования в Республике Казахстан предполагает решение ряда приоритетных задач, среди которых выделяются:

- совершенствование концепции непрерывного военного образования, обеспечивающего последовательное и системное профессиональное развитие кадрового состава;
- оптимизация организационной структуры высшей военной школы в соответствии с современными требованиями военно-образовательного процесса;
- внедрение научно-обоснованного прогностического планирования и стратегического управления военно-профессиональной подготовкой специалистов;
- активизация военно-научных исследований, расширение их направлений и диверсификация тематического спектра;
- повышение уровня профессиональной компетентности профессорско-преподавательского состава военных вузов, а также широкомасштабное внедрение инновационных образовательных технологий в учебный процесс.

Одним из ключевых направлений цифровой трансформации военного образования является усовершенствование механизмов тестового контроля, который играет решающую роль в повышении объективности оценки знаний обучаемых. Применение образовательных тестов обеспечивает:

- научно обоснованный подход к диагностике уровня профессиональной подготовки военных специалистов;
- стандартизацию процедур педагогического контроля, унификацию методик тестирования и интерпретации его результатов;
- рациональное распределение учебного времени за счет сокращения затрат на контрольную деятельность;
- возможность комплексной проверки уровня знаний обучающихся по отдельным темам, учебным разделам и дисциплинам в целом;
- интеграцию тестовых методик с современными цифровыми образовательными технологиями, что способствует автоматизации процессов контроля и анализа обучаемости.

Таким образом, системное внедрение инновационных подходов в военное образование, включая совершенствование тестового контроля, позволит повысить его

качество, соответствие актуальным требованиям военно-профессиональной подготовки и уровень компетентности будущих офицерских кадров.

Формирование эффективной системы тестового контроля знаний предполагает включение в задания исключительно ключевых аспектов учебного материала, имеющих принципиальное значение для профессиональной подготовки обучающихся. Избыточная нагрузка тестов вспомогательной информацией, а также требования к запоминанию большого объема справочных данных могут снизить объективность оценки знаний.

Каждое тестовое задание должно быть репрезентативным по отношению к содержанию изучаемой дисциплины или ее отдельных разделов. При разработке тестовых материалов необходимо строго контролировать соответствие количества заданий требованиям к объективной оценке уровня подготовленности обучающихся.

Процесс тестирования должен начинаться с представления единой инструкции для всех участников. Данный документ должен быть лаконичным, информативным и четко структурированным, обеспечивая понимание порядка выполнения заданий.

Основной целью внедрения инновационных образовательных технологий является подготовка специалистов, способных адаптироваться к условиям динамично изменяющегося мира. Ключевым аспектом такого подхода является ориентация образовательного процесса на раскрытие и реализацию интеллектуального потенциала обучающихся, развитие механизмов инновационной деятельности и формирование умений принимать нестандартные решения в профессиональной сфере.

Современная военно-политическая обстановка подтверждает актуальность формирования высокотехнологичных и боеспособных Вооруженных Сил, способных обеспечить национальную безопасность и защиту суверенитета государства.

Одним из важнейших факторов обеспечения обороноспособности страны является разработка и реализация национальной системы профессиональной подготовки военных кадров, соответствующей современным вызовам, организационной структуре и стратегическим задачам Вооруженных Сил, а также учитывающей ресурсные возможности государства.

Инновационная деятельность в образовательном процессе играет ключевую роль в повышении качества подготовки кадров для Вооруженных Сил Республики Казахстан. Одним из распространенных направлений является использование мультимедийных презентаций, которые способствуют наглядному и структурированному изложению учебного материала.

Интеграция компьютерных сетей и электронных образовательных сред требует разработки и внедрения нестандартных педагогических подходов, как в рамках отдельных дисциплин, так и в междисциплинарном пространстве. Такой подход позволяет не только совершенствовать учебный процесс, но и активно включать обучающихся в научно-исследовательскую деятельность.

Одним из элементов инновационного образования является электронное тестирование, которое уже применяется в отечественных вузах. Однако международный опыт показывает, что традиционные текстовые тесты с выбором ответа из нескольких вариантов не всегда позволяют объективно оценить уровень знаний. Они в большей степени направлены на проверку скорости усвоения информации и быстроты реакции, что важно для определенных профессий, но не всегда применимо в широком образовательном контексте.

Альтернативой является использование метода проектов, основная цель которого — развитие у обучающихся способности самостоятельно приобретать знания, анализировать информацию и применять ее на практике. В данном подходе преподаватель выполняет роль координатора, направляя студентов и предоставляя необходимые ресурсы. Метод проектов

способствует развитию критического мышления, навыков самостоятельного поиска информации и ее интеграции из различных дисциплин.

Дополнительную ценность представляет кейс-метод (Case Study), который ориентирован на анализ реальных социальных, экономических или военных ситуаций. В рамках этого метода обучающиеся изучают конкретные кейсы, выявляют ключевые проблемы, предлагают возможные решения и аргументированно выбирают оптимальный вариант. Такой подход позволяет развивать аналитическое мышление, умение принимать решения в условиях неопределенности и применять теоретические знания в практическом контексте.

Таким образом, внедрение инновационных технологий в систему военного образования способствует развитию у будущих офицеров не только профессиональных компетенций, но и навыков критического анализа, самостоятельного поиска решений и адаптации к динамично меняющимся условиям.

Литература:

1. Проведение занятий по начальной военной подготовке. Брысин П.М., Калинин – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Гардарики, 2008. – 304 с.
2. Учебно-методическое пособие по начальной военной подготовке М.1986
3. Программа начальной военной подготовки учащихся общеобразовательных школ Текст.: М., Воениздат. 1991. - 137с.
4. Общевоинские Уставы Вооруженных Сил, других войск и воинских формирований Республики Казахстан.- Алматы: NURPRESS, 2011.- 598с. 3 экз.
5. Джанабаев К.Т. Курс лекций по основам военно-патриотического воспитания. –Талдыкорган, 2015.

ӘОЖ 796.078

ҰЛТТЫҚ СПОРТ ТҮРЛЕРІНЕН ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ПЕН ЭМОЦИОНАЛДЫ РЕТТЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУ - ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДАЙЫНДЫҚТЫҢ ПЕРСПЕКТИВАЛЫҚ БАҒЫТЫ

Айжеркенова А.А., Касенова А.И., Кангужина К.М., Жакубаев А.А.
(*М. Қозыбаев атындағы СҚУ, Петропавл қ.*)

Ұлттық спорт түрлері – еліміздің бренді. Қазақ халқы ежелден барлық мерекелерде жарыс ұйымдастырған. Елімізде ұлттық спорт түрлері тез танымал болып, қызығушылық оятуда. Бұл байқаулар барысында көрермен халқымыздың әдет-ғұрып, салт-дәстүрімен де таныса алады.

Ұлттық спорт дегеніміз – жауынгерлік жаттығу. Бұған көкпар, аударыспақ, теңге ілу, садақ ату (жамбы ату), бәйге түрлерін жатқызуға болады.

Қай заманда болсын дайындығы күшті, шеберлігі мықты сарбаздар шайқаста жеңіске жетеді. Сол себепті, байырғы көшпенді бабаларымыз бейбіт күннің өзінде сарбаздардың жауынгерлік даярлығын жетілдіріп отырған. Яғни, шайқас кезінде жауынгер қолданатын әдіс-тәсілді бейбіт күндері ұлттық ойын ретінде үздіксіз дамытқан. Әрі қомақты бәйге тігіп, жауынгерлерді ынталандырған.

Ал ұлттық өнер дегеніміз – ол жоғарыда айтып өткен жауынгерлік жаттығудың басқаша қыры. Қазіргі таңда қазақтың атбегілік, құсбегілік, саятшылық өнерін спортқа жатқызып жүрміз. Бұл спорт ойындарына қарағанда интеллектуалдық сипаты басым көшпенділердің ақыл-ой еңбегінің тұрмыстағы жемісі. Бұл жерде халықтың байырғы генетикалық жадысы жатыр десе де болады.

Қазір еліміздегі ат спортының жағдайы өте жақсы дей аламыз. Ұлттық спорттың бұл түрінің қарқынды дамуы, халық арасында кең танымал болуымен тікелей байланысты. Жалпы, «Ұлттық және ат спорты түрлері орталығының» құрамында тек ат спорты ғана емес, асық ату, дәстүрлі садақ ату, жекпе-жек, құсбегілік, тоғызқұмалақ, қазақ күресі сынды ұлттық ойындар да бар. Ал ат спортына келер болсақ, оның бес түрі бар. Олар: бәйге, көкпар, теңге ілу, аударыспақ, жамбы ату.

Ұлттық спорт дегенде ұлттық рух, мәдениетіміз бен дәстүріміз еске түседі. Жалпы, соңғы жылдары елімізде ұлттық спорт түрлері қарқынды дамып келеді, бұған мемлекет басшылығы да қолдау көрсетуде.

Спортта психологиялық дайындық мәселесі бұрынғыдан да өзекті. Үздіксіз өсу, ішкі қайта құрылымдау, алған және игерілгенді үнемі қайта қарау, өнімді (шығармашылық) ойлау қабілеті жоғары дәрежелі спортшылардың ең маңызды қасиеттерінің бірі екеніне ешкімнің да айтуы екіталай. Ойланатын, өз бетінше жұмыс істейтін, шығармашылықпен айналысатын спортшы тәрбиелеу – бүгінгі жаттықтырушының міндеті.

Психологиялық тренинг шығармашылықты дамытудың және эмоционалды реттеуге үйретудің тиімді түрі ретінде қабілеттерін ояту және көрсету, шығармашылық әлеуетін белсендіру және спортшылардың шығармашылық тұлға ретінде дамуын мақсат ететін ұлттық спортшылар бұл бағыттағы жұмыс үшін өте қолайлы.

Шығармашылық тар мағынада дивергентті ойлау - бір жағдайға қатысты әртүрлі, бірдей дұрыс шешімдерді көп бағытты және ауыспалы іздеу ретінде түсініледі.

Кең мағынада шығармашылық – бұл шығармашылық интеллектуалдық қабілеттер (тәжірибеге жаңа нәрсе әкелу, жаңа мәселелерді шешу немесе қою контекстінде жаңа идеяларды тудыру, қарама-қайшылықтардағы олқылықтарды тану, жағдайдың жетіспейтін элементтеріне қатысты гипотеза құру, ойлаудың стереотиптік тәсілдерінен бас тарту).

Спорттық іс-әрекеттегі ойлауды эмоционалды реттеу бүгінгі таңда спорт психологиясында жаңа ғылыми бағыт ретінде ұсынылуда. Оның негізгі мақсаты – ұлттық спортшылардың жаттығу кезінде жинақталған қабілетін барынша толық пайдалануына ықпал ететін ерекше психикалық жағдайды қалыптастыру.

Бұл дененің интегративті белсенділігін тудыратын орталық мидағы өзгерістердің арқасында қол жеткізіледі, бұл спортшының мүмкіндіктерін жаттығулар мен жарыстардың нақты мәселелерін шешуге барынша ұтымды бағыттайды.

Спортшылардың өнімді (креативті) ойлауын қалыптастыруға шығармашылық пен эмоционалды реттеудің әсерін зерттеу мақсатында Қазақстан Республикасының 20 ұлттық спортшысы қатысқан зерттеу жүргізілді.

Оның ішінде екі топ құрылды: эксперименттік топ – «ең табысты» – 7 адам, оның құрамына рейтингі жоғары спортшылар және бақылау тобы – «ең аз табысты» – рейтингі төмен 13 адам.

Қалыптастырушы эксперименттің мақсаты – жоғары санатты ұлттық спортшылардың оқу-жаттығу үдерістерінде эмоционалды реттеуді үйрету және шығармашылық қабілеттерін дамыту үшін оқу бағдарламасын әзірлеу және енгізу.

Эксперимент оқу-жаттығу жиындары мен жарыстардың табиғи жағдайында жүргізілді және спортшылардың іс-әрекетінің барысын және олардың жетістіктерінің нәтижелерін бақылаумен біріктірілді.

Әдеби дереккөздерді талдау негізінде эмоционалды реттеу құралдарын пайдалана отырып, өнімді ойлауды қалыптастырудың психологиялық механизмін іске қосу, сондай-ақ ұлттық спортшыларға арналған зерттеу кезеңінің нәтижелері бойынша «Шығармашылық пен эмоциялық реттеу дағдыларын дамыту» психологиялық тренинг бағдарламасы әзірленді.

Эксперименттік топтың спортшыларымен бағдарлама бойынша сабақтар өткізілді.

Оқыту бағдарламасын жасау кезінде біз қолданыстағы бағдарламаларға сүйене отырып, оларды жүзеге асырудың жалпы принциптерін басшылыққа алдық.

Психологиялық тренинг бағдарламасы келесі компоненттерді қамтыды.

1. Шығармашылықты дамыту блогы қабылдауды, зейінді, қиялды ойлаудың икемділігін дамытуға арналған жаттығуларды, сонымен қатар «Шығармашылық өмір салты ретінде» сабағын қамтыды.

2. Эмоционалды реттеу дағдыларын дамыту блогына зейінді шоғырландыру, визуализация, бет бұлшықеттерін босаңсу жаттығулары, сонымен қатар тыныс алу жаттығулары кірді.

Бүкіл тренингтің ұзақтығы үзіліссіз әрбір 45 минуттан 10 сабақты құрады.

Қалыптастырушы эксперимент барысында жеті адамнан тұратын «ең табысты» спортшыларға психологиялық дайындық бағдарламасы бойынша сабақтар жүргізілді, содан кейін олар оқу-жаттығу үдерісінде өз бетінше дайындалу үшін ең ұнаған және тиімді жаттығуларды пайдаланды.

Бір жылға созылған қалыптастырушы эксперименттің соңында екі топтың ұлттық спортшыларымен анықтау экспериментіндегідей әдістермен бақылау эксперименті жүргізілді.

Елеулі айырмашылықтар ($P=0,05$) екі көрсеткіште табылды: М.А. бойынша шығармашылық деңгейін анықтау. Дмитриева және В.М. Снеткова және шығармашылық қабілеттері Дж.Кинчер бойынша, ал эксперименталды топ үлгілерінің орташа арифметикалық көрсеткіштері – «ең табысты спортшылар» бақылау тобының ұқсас көрсеткіштерінен – «ең аз табысты спортшылардан» жоғары болып шықты.

Сондай-ақ психомоторлық, интеллектуалды және коммуникативтік эмоционалдылық, ойлау икемділігі, сондай-ақ эмоционалдық саланың өзін-өзі бақылау деңгейлері, белсенділік, мінез-құлық және жалпы өзін-өзі бақылау сияқты көрсеткіштер эксперименттік топта айқынырақ болғанын атап өткен жөн - «табысты».

Шығармашылық пен эмоционалдық реттеу дағдыларын дамытуға арналған тренингті, сондай-ақ бақылау экспериментін пайдалана отырып, қалыптастырушы экспериментті жүргізгеннен кейін эксперимент тобында бақылау тобымен салыстырғанда шығармашылық және шығармашылық қабілеттер деңгейінің көрсеткіштерінің айтарлықтай (5% маңыздылық деңгейі үшін) жақсарғаны байқалды.

Эмоционалды реттеу арқылы өнімді ойлауды қалыптастырудың ұсынылып отырған бағдарламасы Қазақстан Республикасы ұлттық спортшыларының бәсекелестік қызметінің тиімділігін арттыруға ықпал етті.

Ғылыми-зерттеу жұмысының қалыптасу кезеңінде ұлттық спортшылардың қасиеттері мен тұлғалық қасиеттерінің өзгеруін талдау біз әзірлеген бағдарламаның оң әсерін көрсетті.

Әдебиет:

1. Дегтярёв А.В. Конструирование тренинговых программ по развитию эмоционального интеллекта у подростков. Электронный журнал «Психологическая наука и образование» 2013, №3; [www. Psyedu. ru](http://www.Psyedu.ru)
2. Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одарённости. СПб., 2012. 448 с., илл.
3. Усов С.В. Технология формирования продуктивного мышления средствами эмоциональной регуляции в процессе спортивных тренировок и соревнований // Медико-биологические, психолого-педагогические и социальные аспекты физической культуры и спорта. Материалы четвёртой Международной научно-практической конференции «Физическая культура и здоровье: молодёжная наука и инновации». Тула: ТулГУ, 2014

ӘОЖ 796.093.41

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫНДА ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫҢ РӨЛІ

Айсин А.Б., Зернов Д.Ю.

(М. Қозыбаев атындағы СҚУ, Петропавл қ.)

Дене шынықтыру сабағы оқушылардың дене бітімінің дамуын, денсаулығын нығайтуға және спорттық шеберліктерін арттыруға бағытталған маңызды пәндердің бірі

болып табылады. Соңғы жылдары дене шынықтыру сабақтарында ұлттық ойындарды қолдануға ерекше көңіл бөлінуде. Ұлттық ойындар – жастардың білім алуына ықпал ететін, халықтың мәдениетін, дәстүрлерін, тарихы мен зияткерлік құндылықтарын бейнелейтін маңызды құрал.

Ұлттық ойындар баланың қиялын дамытып, оны шығармашылыққа баулиды, тұлға ретінде қалыптасуына ықпал етеді. Сонымен қатар, мұғалімдер мен ата-аналардың тәрбиелік рөлі зор екенін түсінуге көмектеседі. Балалардың бойында еңбекқорлық, табандылық сияқты тұлғалық қасиеттерді тәрбиелеу олардың қабілеттерін дамытуға негіз болады. Бұл қасиеттерді қалыптастырудың ең тиімді жолы – еңбек пен ерік-жігерді тәрбиелеу, ал ұлттық ойындар осы мақсатқа жетудің тамаша құралы болып табылады.

Ұлттық тәрбиенің мәні мен мазмұнын терең түсіну, оны тәлім-тәрбие үдерісіне жауапкершілікпен енгізу – әрбір педагогтың міндеті. Халық педагогикасының танымдық және тәрбиелік мәні зор, әсіресе бастауыш мектеп мұғалімдері бұл әдістерді тәрбие жұмысына белсенді қолдануда. Ұрпақ өркендесе – ел жаңарады. Сондықтан жас ұрпақты тәрбиелеу – еліміз үшін аса маңызды міндет. Ұлттық дәстүрлерді, әдет-ғұрыптарды жаңғырту мақсатында қазіргі білім беру жүйесінің негізгі бағыттарының бірі – ұлттық педагогиканы оқу процесіне енгізу. Білім мазмұны ғылым негіздері мен тұлғалық дамуға ықпал ететін іс-әрекет құрылымын қамтуы қажет. Білім беру мазмұнын қалыптастырудың алғашқы кезеңі – теориялық негізде ұлттық білімнің мәнін айқындау. Бұл кезеңде қазақ ұлттық педагогикасының қағидалары, ұлттық мектептердің ерекшеліктері ескерілуі тиіс. Сонымен қатар, орта мектептің негізгі мақсатына сай білім беру мазмұнын анықтаудың принциптері мен заңдылықтары белгіленеді. Ұлттық ойындар – халық педагогикасының маңызды саласы. Олар оқушылардың денсаулығын нығайтуға, қарым-қатынас дағдыларын дамытуға, дәлдік, тапқырлық, ептілік, төзімділік сияқты қасиеттерді қалыптастыруға ықпал ететін тиімді құрал болып табылады.[1]

Жас ұрпаққа дене тәрбиесін беруде халық ойындарының орны ерекше. Ойын балалар үшін бір жағынан қызықты әрі көңілді уақыт өткізу болса, екінші жағынан түрлі қимыл-қозғалыстар арқылы олардың тапқырлық, аңғарымпаздық, төзімділік, ептілік қасиеттерін дамытуға ықпал етеді. Сондықтан да халық «Ойында озған бала – өмірде озады» деп, ойынның маңызын жоғары бағалаған.

Ойын әрекеттері баланың сөйлеу қабілетіне және тілінің дамуына үлкен әсер етеді. Сонымен қатар, ойын ерікті зейін мен есте сақтау қабілетін жетілдіруге мүмкіндік береді. Осы себепті бастауыш мектептерде оқушылардың психофизиологиялық ерекшеліктеріне сәйкес ойын әдістері кеңінен қолданылады. Кез келген ойын табандылықты, тапқырлықты, қызығушылықты және шеберлікті талап етеді. Ойын барысында баланың жеке қасиеттері дамып, оның мінез-құлқы қалыптасады. Ұлттық спорт түрлері мен халық ойындары жас ұрпақты жан-жақты үйлесімді тәрбиелеудің ажырамас бөлігі болып табылады.[2].

Қазіргі заманғы дене тәрбиесі тәжірибесінде ғасырлар бойы қалыптасқан халық ойындары мен ұлттық спорт түрлері жас ұрпақты тәрбиелеудің маңызды құралы ретінде қолданылуы тиіс. Бұл – халық педагогикасының сарқылмас қазынасы. Халық ойындары мен ұлттық спорт түрлері дене шынықтыру, сауықтыру және бұқаралық спорт жұмыстарын дамытуға, сондай-ақ салауатты өмір салтын қалыптастыруға ықпал етеді. Осы орайда олардың сауықтыру мүмкіндіктері мен қолданбалы сипатын аша отырып, ұлттық ойындар мен спорт түрлерін одан әрі дамытуға бағытталған нақты шаралар қабылдау қажет. Ұлттық ойындар мен спорт түрлерінің дамуы Қазақстанда өмір сүретін этностар арасындағы мәдениеттердің өзара ықпалдасуына да оң әсер етеді.

Қазіргі заманғы өзгерістер мен демократияландыру жағдайында Қазақстан Республикасының басты міндеттерінің бірі – ұлттық ерекшеліктерді ескере отырып, білім беру мен тәрбиені жетілдіру. Тәрбиенің негізгі мақсаты – балаларды мектеп өміріне дайындау, ұйымшылдыққа баулу, адамгершілік қасиеттерін қалыптастыру және олардың интеллектуалдық қабілетін дамыту. Тәрбиелік маңызы бар ойын түрлері оқушылардың ақыл-ой белсенділігін арттырады. Сабақ барысында кіші жастағы оқушылардың ынтасын ойын

әдістерін қолдану арқылы арттыруға болады. Ойын барысында бала өз бетінше ойлануға, командада белсенді болуға және өз орнын табуға үйренеді.

Балалардың өмірінде ойын ерекше орын алады. Мектепте ұлттық ойындардың ішінде әсіресе қозғалыс ойындары кеңінен қолданылады. Қозғалыс ойындары оқушылардың ептілігін, тапқырлығын, өзін-өзі билеу қабілетін дамыта отырып, қозғалтқыш дағдыларын жетілдіруге көмектеседі. Осылайша, ұлттық ойындар мен спорт түрлері жас ұрпақтың жан-жақты дамуына ықпал ететін маңызды тәрбие құралы болып табылады. Қазақ халқы материалдық мұрасымен қатар, мәдени қазыналарға да аса бай. Солардың бірі – ұлттық ойындар. Бүгінгі ұрпақ ұлттық ойындарды зерттеу арқылы өздерінің кім екенін танып-біліп, ата-бабаларының ойлау жүйесі мен психологиялық болмысын ұғынады. Бұл үрдіс дәстүрді жалғастыруға, өткен мен бүгінді сабақтастырып, ұлттық бірегейлікті сақтауға мүмкіндік береді. Қазіргі заман мұғалімдеріне оқушыларды ұлттық дәстүр рухында тәрбиелеу және оларды жаңа дәуір талаптарына сай өмірге дайындау міндеті жүктеліп отыр. Бұл міндеттерді абыроймен орындау үшін ұстаздар қауымы оқу-тәрбие жұмысына шығармашылықпен қарап, әлі де толыққанды қолданылмай келе жатқан тәрбие құралдарын кеңінен пайдалану қажет. Ұлттық ойындар – тәрбие берудің тиімді әдісі. Олар арнайы құрал-жабдықтар мен белгілі бір орынға тәуелді болмай, мектептегі тәрбие жұмыстарына оңай бейімделеді. Қазақ халқы баланың қоршаған ортаны танып-білуін, санасына білім мен тәлім-тәрбиені сіңіруді ойын арқылы жүзеге асырған.[3]

Ұлттық ойындар балалық шақтың ажырамас бөлігі болып табылады. Өйткені, бала ойынсыз өсіп-жетілмейді, жан-жақты дамымайды. Егер педагогикалық талаптарға сай ұлттық ойындар дұрыс таңдалып, тиімді ұйымдастырылса, тәрбие жұмысының сапасы артады. Алайда қазіргі мектептерде ұлттық ойындар сыныптан тыс жұмыстарда кеңінен қолданылмай келеді, ал шын мәнінде, тәрбие процесінде үзіліс болмауы керек. Сыныпта берілетін білім мен тәрбие сыныптан тыс жұмыстармен ұштасып, бірін-бірі толықтырып отыруы тиіс. Ұлттық ойындарды дұрыс әдіс-тәсілдермен қолданған жағдайда, олар тәрбиенің басқа құралдарымен біріге отырып, кемшіліктерді толтырады.

Мектептегі сабақ аралық үзілістер – оқушылардың алған білімдері мен тәрбиесін жалғастырудың маңызды кезеңі. Бұл – олардың мектепте өткізетін уақытының бір бөлігі ғана емес, сонымен қатар денсаулықтарын нығайтуға, ой-өрістерін кеңейтуге мүмкіндік беретін уақыт. Сондықтан тәрбие жұмысының барлық кезеңдерін жүйелі түрде ұйымдастырып, оның сапалы өтуін қамтамасыз ету қажет.

Үзіліс ұғымы тек сабақ арасындағы үзіліспен шектелмейді, ол оқушылардың сыныптан, сабақтан және мектептен тыс уақыттарын да қамтиды. Егер бұл мәселеге тереңірек үңілсек, қазіргі мектептерде жүргізілетін тәрбие сағаттарының бүгінгі талаптарға толық сәйкес келе бермейтінін байқаймыз. Бастауыш сынып мұғалімдері сабақ аралық үзілістерде ұлттық ойындарды іріктеп алып, алдымен оқушыларды оның мазмұнымен таныстырып, содан кейін ойнау тәртібін түсіндіруі қажет. Сонымен қатар, ұлттық ойындарды әртүрлі іс-шараларда, сыныптан тыс жұмыстарда тиімді қолдану үшін белсенді және қабілетті оқушылардың жетекшілік рөлін пайдалану ұсынылады. Мұғалім осындай белсенді оқушылардың көмегіне сүйене отырып, ұлттық ойындарды одан әрі дамытып, жүйелі түрде ұйымдастырып, бақылап, басшылық жасауы қажет. Балалар ойынын дұрыс басқару және бағыттау – тәрбие жұмысының маңызды бөлігі. Осылайша, ұлттық ойындар арқылы оқушылардың денсаулығы нығайып, ой-өрісі кеңейіп, ұлттық құндылықтарға деген қызығушылығы арта түседі.[4]

Жасөспірімдердің мектеп табалдырығында жағымды мінез-құлық нормаларын меңгеруі аса маңызды. Балалардың жалғыз ойнауы олардың бір-бірімен қарым-қатынас жасау дағдыларының төмендеуіне әкелуі мүмкін, бұл кейде мінез-құлықтың бұзылуына себеп болады. Әсіресе, үзіліс кезінде бұл мәселе айқын байқалады. Сондықтан үзіліс уақытында дұрыс ұйымдастырылған ойындар оқушылардың тілдік дағдыларын жетілдіруге, ойлау қабілеттерін дамытуға және ана тілі туралы түсініктерін кеңейтуге мүмкіндік береді.

Үзіліс кезіндегі ойындар оқушыларды мектепшілік іс-шараларға, атап айтқанда, мектеп кештеріне дайындауға көмектеседі. Мұндай ойындар балалардың ой-өрісін кеңейтіп, айналасындағы өмірді зерттеуге, қоршаған ортамен жақынырақ танысуға жол ашады. Сонымен қатар, ойындар тіл дамуына, сөздердің дұрыс айтылуына және сөйлеу анықтылығын жақсартуға оң әсер етеді.

Мектепте өткізілген «Алтын қақпа» сайысы оқушылардың белсенділігін арттырып, логикалық сұрақтарға жедел жауап беру қабілетін дамытты. Бұл сайыста оқушылар халық ауыз әдебиетінің үлгілеріне шапшаң жауап қайтарып, тапқырлық пен алғырлықтарын көрсетті.

Оқушылар арасында баяу қимылдайтын, ұжымнан оқшауланатын балалармен жұмыс істеуде де ұлттық ойындардың орны ерекше. Осындай балалар ойын барысында өздеріне сенімділік танытып, алға шығып, ойынға белсене араласады. Олар ширығып, ынталанып, берілген сұрақтарға жауап беруге тырысады.

Бастауыш сыныптарда тәрбие сабақтарында халық ойындары кеңінен қолданылады. Әсіресе, «Қыз қуу», «Бәйге» сияқты ұлттық ойындар балалар арасында ерекше танымал. [7]

Тәрбиелік мақсаты:

- Қазақ халқының ұлттық ойындарын құрметтеуге баулу.
- Ұжыммен жұмыс істеу дағдыларын дамыту.
- Ұқыптылыққа, дәлдікке, адамгершілікке тәрбиелеу.
- Оқушылардың ой-өрісін кеңейту және белсенділігін арттыру.

Қазақтың ұлттық ойындарының ішінде ерекше орын алатын – «**Тоғызқұмалақ**». Бұл ойын «қойшылар алгебрасы» атанып, қырғыз, қарақалпақ, тува, алтай халықтары арасында да кең тараған. Тоғызқұмалақ – тек ойын ғана емес, спорттық негізі бар зияткерлік сайыс. Бұл ойын құрылымы жағынан ежелгі есептеу құралы. Тоғызқұмалақ спорттық негізі бар ойын. Жұртшылыққа ол тек осы жағынан таныс. Тоғызқұмалақ өзінің құрылым-түзілісі жағынан ертедегі есептеу құралы-абакқа өте ұқсас. Ойын басталғанда әр ұяда (отауда) тоғыз-тоғыздан құмалақ жатады. Бұлар сонау разрядтарының әрқайсысындағы тоғыз бірлікті сондай-ақ, абак жетондарын (грекше: жипостарын-тастарын) еске түсіреді.

Ұлттық ойындар елдің өмірімен тығыз байланысты. Ұлттық ойындар тақырыбына, мазмұнына көзделген мақсатына байланысты, негізінен үш салаға бөлінеді. Атап айтқанда: ойын-сауық, тұрмыс-салт ойындары және оймен келетін ойындар. Ұлт ойындарының басым көпшілігі тұрмыс-салтты, соған орай жануарлар әлемін аңшылықты бейнелейді. [5]

Қазақтың ұлттық ойындары ата-бабаларымыздан бізге жеткен. Өйткені мен бүгінгісін байланыстыратын баға жетпес байлығымыз, асыл қазынамыз. Сондықтан оны үйренудің, күнделікті тұрмысқа пайдаланудың заманымызға сай ұрпақ тәрбиелеуге пайдасы орасан зор. Ойын баланың алдынан өмірдің есігін ашып, оның шығармашылық қабілетін оятады. Ойын дүниеге қарай ашылған үлкен жарық терезе іспетті. Ол арқылы баланың рухани сезімі жасампаз өмірмен ұштасып, өзін қоршаған дүние туралы түсінік алады.

Дене шынықтыру сабағында ұлттық ойындардың рөлі ерекше. Олар оқушылардың денсаулығын нығайтып, қимыл-қозғалыс белсенділігін арттырып қана қоймай, ұлттық мәдениетті насихаттаудың, салт-дәстүрлерді жаңғыртудың тиімді құралы болып табылады. Ұлттық ойындар арқылы балалар төзімділік, ептілік, тапқырлық, дәлдік секілді қасиеттерді дамытып, ұжымдық қарым-қатынас дағдыларын меңгереді. [6]

Сонымен қатар, ұлттық ойындар оқушылардың танымдық қабілеттерін арттырып, оларды патриоттық сезімге, елжандылыққа баулиды. Ойындар арқылы ұлттық құндылықтарды сіңіру – болашақ ұрпақтың рухани дамуына ықпал етеді. Сондықтан дене шынықтыру сабақтарында ұлттық ойындарды кеңінен қолдану – білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Ұлттық ойындарды жүйелі түрде пайдалану арқылы біз дені сау, жан-жақты дамыған, өз халқының мәдени мұрасын құрметтейтін жас ұрпақты тәрбиелей аламыз.

Әдебиет:

1. «2023-2024 оқу жылында Қазақстан Республикасының орта білім беру ұйымдарындағы оқу-тәрбие процесінің ерекшеліктері туралы» әдістемелік нұсқау хат. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2023.- 55 б.
2. 2020-2021 оқу жылында Қазақстан Республикасының білім беру ұйымдарында оқу процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері туралы: Әдістемелік нұсқау хат. – Нұр-Сұлтан қ. Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2020. – 422 б. .
3. Күнпейіс Ж. Еңбекке баулуды оқыту әдістемесі (1-4 сыныптар). –Алматы: Дарын, 2005.25 б.
4. Сағындықов. Е. Ұлттық ойындарды оқу тәрбие ісінде пайдалану. Монография. –Алматы: Рауан, 2016.-Б.160
5. Бүркітбаев Ә.. Спорттық ұлттық ойын түрлері және оның тәрбиелік мәні. Оқу құралы.-Алматы: Қазақстан, Б.2015. -132
6. Куанышов Т.Ш. Дене тәрбиесінің теориялық және әдістемелік негіздері. Алматы,2015. Б.260 .
7. Қадыралин Ғ.Қ Ойна да күл жеткіншек //Қызылжар.2019

ӘОЖ 37.035.6:

ЖАСТАРҒА ӘСКЕРИ-ПАТРИОТТЫҚ КЛУБТАР АРҚЫЛЫ ТӘРБИЕ БЕРУ НЕГІЗДЕРІ

Алиахметов Б.М. Қасым Е.А. Бақшаұлы Қ.

(І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.)

Ғылыми жетекші - Джанабаев К.Т.

Патриоттық тәрбие - түйінді мәселелері көп, мұғалімнің кәсіптік шеберлігін, көп ізденуді талап ететін үрдіс деп баға бергім келеді. Патриоттық тәрбие беру бағытындағы жүргізілетін жұмыстың түрлерін шығармашылықпен түрлендіріп, дамыта отыра пайдалану өз нәтижесін береді. Өз тәжірибемнен «Оқушыларға әскери - патриоттық клубтар арқылы тәрбие берудің маңыздылығы» тақырыбындағы жүргізілген жұмыстар туралы ғылыми - педагогикалық көзқарастарым мен бірнеше жыл қатарынан Ерлік әскери патриоттық клубының жетекшілікті атқару кезіндегі жүргізген жұмыстарымды, әрекеттерімді пайдасы тиер деген мақсатта жазып отырмын.

Жерлесіміз ұлттық педагогиканы мұрат тұтқан Ілияс Жансүгіров өз шығармаларында ана тілімізге *«Қадірлі, бағасы алтын анам тілі, сенімен бағаланған балаң түрі, төрт бөліп түн ұйқысын жұбаттам деп, сенімен әлдилеген анам мені.»* деген еді. Бүгінгі күні жастарымыздың патриоттық тәрбиесі патриоттық сананы, өз Отанына деген адалдық пен сүйіспеншілік сезімін қалыптастырады. Қазіргі заман талабында азаматтық борыш пен негізгі конституциялық міндеттерді орындауға деген дайындық талаптары көңіл толтырарлықтай болып отыр. Атқарылып отырған жұмыс еліміздің азаматтарының бойында патриоттық сананы қалыптастыру жөнінде стратегиялық міндеттерді толықтай орындалуға бағытталуда.

Әлемде азаматтардың бойында ұлттық нышандарға - Туға, Елтаңбаға, Әнұранға, ұлттық мерекелерге патриоттық сезімді, оларға құрметпен қарауды мақсатты түрде қалыптастырып отырған дамыған елдер аз емес. Көптеген елдерде мемлекеттік нышандар мемлекеттің оң бейнесін жасаудың негізі ретінде пайдаланылады, ұлттық мақтаныштың белгісі болып табылады, патриоттық сезім мен ерік-жігерді танытудың нысанасы ретінде пайдаланады.

Мемлекеттік нышандардың көмегімен оқушылар бойына еліне деген мақтаныш пен патриоттық сезім дәйекті де табанды тәрбиеленеді. Ел бейнесін және Отанымен ажырағысыз байланыс сезімін мемлекет пен қоғам, ең алдымен, білім беру арқылы қалыптастырады. Осыған орай, білім алушыларды Қазақстандық патриотизм рухында тәрбиелеу, елдің мемлекеттік нышандарын танымал етуді қамтамасыз ету жөніндегі жұмысқа білім беру мекемелерін белсенді түрде тарту қажет.

Білім беру ұйымдарында қазіргі заманғы қазақстандық қоғамдық және мәдени шындықтарға негізделген және қазақстандықтардың тілімен байланысты дүниетаным мәдениеті мен төзімділігі жөніндегі сапалы, мазмұны жағынан тиімді ақпараттық-дидактикалық материалдардың жеткіліксіздігін, балалар мен жастарға арналған, олардың санасында патриоттық сезімді, өз Отанына деген сүйіспеншілікті оятуға, өз Отанына пайда келтіру ұмтылысын тудыруға ықпал ететін кітаптардың аздығын атап өткен жөн. Педагогикалық оқудың бүгінгі таңда өзекті мәселердің бірін қозғап тұрғандығына сәйкес, құқықтық мемлекет іргесін қалаушы, оқушылар мен олардың ата - аналары.

«Жас ұрпақты осы бастан Отанына, атамекеніне шын берілгендік- патриотизм рухында тәрбиелеу» деген тақырыптың ауқымында дөңгелек стол, пікір алысу, тәрбие сағаттарын, сауалнама өткізу, болашақта мұнан да мазмұнды жұмыстармен толығады деп ойлаймын. Сабақ беретін және жетекшілік ететін 1-4 кұс білімгерлері патриотизм өз халқына деген сүйіспеншілік, өзінің шыққан тегінің бірлігі мен ортақтылығы, туған жеріне, тіліне, өскен ортасына, мінез-құлқына, психологиялық және этнографиялық ерекшеліктеріне тән ерекше тарихи ұлттық дәстүрмен тығыз байланысты ашық сабақтар мен тәрбиелік маңызы бар бар іс- шаралар жүргізу арқылы көңіл бөлемін. Ұлттық сезімдерді патриотизм арнасына, Отанға, ұлтқа деген сүйіспеншілік рухына дұрыс бағыттау үшін бұл ерекше жақсы білу және оларды міндетті түрде бала санасына сіңіре білу қажеттігін, әр оқушының өз жеріне, отандастарына сүйіспеншілік, өзге ұлт өкілдерімен достасу арқылы халықтар арасындағы достық қарым-қатынастың - патриоттық тәрбие берудегі таптырмас құрал екендігіне көз жеткіздім.

Оқушылардың жаңа ұжымын қабылдап алған әскери жетекші, әлбетте, ең алдымен балалардың жанұядағы тәрбие жағдайларын зерттейді. Қажет болған жағдайда ата-аналарымен тығыз байланыста болып, үй жағдайларын жете зерттеуі тиіс. Оқушылардың күн реттелімі мен жанұядағы еңбек міндеттерінің орындауына ата - аналардың қалай қарайтынына, балалардың сабақ даярлайтын орны мен шағын кітапханасының бар - жоғына, санитариялық-гигиеналық талаптардың орындалуына, оқушының бос уақытын қалай өткізетініне айрықша назар аударамын.

Оқушыларға патриоттық тәрбие беру бағытындағы жүргізілетін жұмыстың теориялық мәселелерін сөз еткенде, Бауыржан Момышұлының «Ұшқан ұя» повесін мысалға алуға болады. Ерлік барлық жанға қажетті категория. Олай дейтініміз Б. Момышұлы «Ерлік - өзінің ең жаман мінез - құлқын жеңе білу» деген тұжырым жасаған. Міне, мұндай асыл қасиеттерді қазақ ата-аналары өз отбасында тәрбиелеп, өз еркімен дамыта аларлық дәрежеге жеткізген.

Осыған байланысты бала тәрбиесі, жасөспірімдер мен жастар тәрбиесі жергілікті жерлерде объективті жағдайлармен байланыстырыла, қоғамда әлеуметтік өзгеріс әкелетін шараларды жүзеге асыру мақсатында Талдықорған қаласы Жетісу университетінің Дене шынықтыру және өнер факультетінің жалпы даму кафедрасында 2013 жылы студент жастарға патриоттық тәрбие беру және оларды әскери қызметке даярлау мақсатында «ЕРЛІК» атты әскери патриоттық клубы құрылған.

Әскери-патриоттық клуб студенттер мен жастарды туризм мен спортпен айналысу, салауатты өмір салтын насихаттау, адамгершілік бағытында, патриоттық сезімін оятып, еліне, жеріне, Отанына деген сүйіспеншілігін арттырып, ерлікке, жігерлікке, елін, жерін қорғауға, салт-дәстүрлерін қалірлеуге, ата-баба ерліктерін келешек ұрпаққа жеткізе білетін жастарды тәрбиелеу бағытында жұмыс істеуде. Әскери патриоттық тәрбиенің негізгі ықпалы жастарға отанының адал болуына патриоттық сезімін тудыратын, өзінің қоғамға бір ықпалын тидіретіне қуаныштылығын туғызуы тиіс. Қоғамдағы өзгерістер жастарға да ықпалын тигізеді себебі, жастар қазіргі уақытта қағамның белді бір мүшесі болып табылады. Жастардың қазіргі патриоттық тәрбиенің мақсат мен міндеттеріне саналы көз қараспен қарайды ол дегеніңіз өзінің отанына деген сүйіспеншілігін бар екенін айқында берілуі болып табылады.

Отанға деген сүйінспеншіліктің жастардың бойына табылуы ол дегеніңіз үлкен құрметтің белгісі болуы тиіс. Әскери патриоттық тәрбиенің негізгі алатын орны қоғамымыздың жаңаруына өзінің қандайда бір ықпалын тигізеді. Бұл дегеніңіз қоғамдағы қандайда болсын өзгерістер жастардың ықпалы мен болып жатқанын дәлелдейді. Әскери патриоттық тәрбиеде жастарға әскердің не екенін жалпы мағлұмат алатындай олардың әскери ойындарға араласуы, отан соғысының ардагерлермен кездесу өткізуі бейне фильмдер көрсету соның бір дәлелі бола алады.

Патриоттық тәрбие қашанда жас жеткіншектерге өзінің халқына деген сүйінспеншілігін артуына зор ықпал етуі тиіс. Отан қорғау бойынша эмоционалдық, күш-жігерлілік қатынас, оның адалдығы, Отан қорғау туралы балалардың білімінің қалыптасу жүйесі Әскери-патриоттық тәрбиенің барлық түрлерін қолдана білгенде ғана тәрбиелік нәтиже беретіні ескерілуі қажет.

Клуб міндеттеріне келер болсақ олар;

- Жастарды әскери борышын өтеуге – Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінде қызмет етуге даярлау.

- Отансүйгіштік, адамгершілік, білімге құштарлық, тәртіптілік, эстетикалық сезімін тәрбиелеу.

- Жастар мен әскери бөлімдермен арасындағы өзара байланысты нығайту.

- Белгілі тұлғалардың ерлік жолдарын үлгі ету.

Әскери патриоттық клубтардың міндеті мектептің оқушыларға саяси және әскери білім бере отырып, Отан сүйгіштік т.б. қасиеттерді дарытып, алған білімдері мен үйренгендерін іс жүзінде іске асыра білуге тәрбиелеу. Қазақстан Республикасының қауіпсіздігі әскери құрылымдарды күшейту арқылы ғана емес, әр азаматымыздың осы жауапты іске тікелей қатысуымен іске асырылатынын әрбір жасөспірім ұл мен қыз жете түсінуі тиіс.

Еліміздің қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі міндеттерді орындау үшін әрбір мектеп ұжымы патриоттық клубтарды құрып мынадай талаптарды жүзеге асыруы тиіс:

- әскери-патриоттық тәрбиені жалпы мектептегі оқу-тәрбие жұмысының негізгі бөлімі деп қарастырып, оны басқа тәрбие жұмыстарының түрлерімен тығыз байланыста жүргізу;

- әскери-патриоттық тәрбиені оқушылардың жас ерекшеліктеріне, жеке қасиеттері мен ұлттық ерекшеліктерін ескере отырып, әр түрлі әдістерді пайдаланып түрлендіре жүргізу;

- әскери-патриоттық тәрбиені саяси, адамгершілік, еңбексүйгіштік, эстетикалық және дене тәрбиесімен ұштастыра жүргізу;

- әскери-патриоттық тәрбиеде оқушылардың бастамалық, т.б. ұсыныс талап-тілектеріне көңіл бөліп ескеру.

Сабақтан тыс уақыттарда жүргізілетін бастапқы әскери дайындық тәрбиесінің түрлері мен әдістеріне келер болсақ, Бастапқы әскери дайындық пәнінің орта мектептердің бағдарламасына қайта енгізілуі сабақтан тыс уақытта жүргізілетін әскери-патриоттық клубтардың тәрбие жұмыстарының кеңінен өрістеуіне ықпал еттеді. Тәжірибе көрсетіп отырғандай, әскери-патриоттық клубтардың тәрбие бағыттағы жұмыстары нәтижелі болуы оның саяси мәні мен қоғамдық пайдалы бағытта болуында, әрі оның әсерлі түрлері мен әдістерін таңдай білуде. Бұл әдістерді таңдау кезінде оқушылардың көзқарастарын, мұғалімдердің дайындығын, материалдық базаны, ақын маңайдағы әскери бөлімдер мен көмек бере алатын кәсіпорындардың болуын есте ұстаған жөн. Ең бастысы, бұл шаралардың тәрбиелік мақсаты мен жүгізілу әдісін таңдап алып, дайындық жұмыстарында ересектердің (мұғалімдер, ата-аналар мен шақырылғандар), оқушылардан алар орнын белгілеу

Әскери-патриоттық клубтардың жұмысы аудан, қала, ауылдық көлемдерде ұйымдастырылатын еңбек, ерлік даңқын дәріптеу орындарына саяхаттар ұйымдастыру. Бұл үшін шығынданып алысқа баруының қажеті шамалы. Осыларды зерттеу, материалдар жинастыру оқушылардың өз жерін, елін-жұртын жете білуге, ата-баба ерлігін мақтан тұтуға тәрбиелейді, әрі өлкетану жұмысымен тығыз байланысты болғандықтан Отансүйгіштік, туған табиғатқа деген көзқарастың дұрыс қалыптасуына ықпал етеді. Мектеп-халықтың

ұрпақтан-ұрпаққа жалғасқан адамгершілік ізгі қасиеттерін жас жеткіншек бойына сіңіретін орта болса, ата-бабадан қалған өшпес мұра, мол қазынаны қабілеті жоғары ұрпақтың бойына дарыту - ата-ананың міндеті екендігін әр ата-ана түсініп, өз жауапкершілігін сезінуін қамтамасыз ету - бүгінгі күннің талабы деп түсінуіміз қажет.

«Баланы жан-жақты етіп тәрбиелеу үшін жан-жақты білу керек» деген белгілі педагог М. Жұмабаев. Сол айтпақшы, оқушыны жан-жақты білу үшін мұғалімге ең алдымен көмекке келетін ата-ана екендігін әрдайым түсіндіріп отырамын. Ел болашағы үшін қажетті, маңызды міндеттерді арқалаған, жауапкершілігі зор, бейнеті бел қайыстыратын күрделі және қажетті орта. Оның мәселелері де сан саналы, сан қилы. Ата-ананың мектеппен бірлескен қимылының арқасында ғана нәтижеге жетеміз. Ата-аналар - халықтың бір бөлшегі. Халық дегеніміз - адам. Адамды сүю оған жақсылық жасау - патриоттық тәрбиенің ажырамас бөлшегі.

Ендеше, ата-аналармен бірлесе отыра, ұлттық ерлік дәстүрлерге сүйене отырып, жас өскіннің ішкі жан дүниесі, ой санасы мен сезімін дамытып, қалыптастыруға арналған шаралардың алатын орны ерекше екендігіне іс-тәжірибемде көз жеткіздім.

Назарларыңызға ұсынылған тақырыптағы мәселелер бойынша бүгінгі таңдағы бала тәрбиесіндегі әскери-патриоттық клубтар арқылы тәрбиенің алатын орнына ерекше мән берілсе деп есептеймін. Мектепте әскери-патриоттық тәрбиенің белгілі бір мақсаты болмаса, онда жүйелі жұмыс жүргізу мүмкін емес.

Тәрбие жүйесінің негізгі қозғаушы күші – әскери жетекшісі, класс жетекшісі және ата-ана. Бала өмірінде еліктеудің маңызын аша келіп «үлкен кісі не істесе, бала да соны істеймін деп талпынады», сондықтан тәрбиенің басты мақсатының бірі - «жетіліп, өсіп келе жатқан баланың балдырған табиғатына азық беру, әуес қылған нәрсесін тәжірибе еткізу» деп ойлаймын. «Зерттей отырып - тәрбиеле, тәрбиелей отырып - зертте»- бұл педагогиканың басты ұстанымдарының бірі.

Жастарымызға әскери патриоттық клубтар арқылы тәрбие беріп - оқу- тәрбие жұмысын ғылыми тұрғыдан ұйымдастырып, оны дұрыс жолға қоюға болады. Оқушыларға әскери – патриоттық клубтар арқылы тәрбие беру барысындағы жетістіктерім мен кемшіліктер арқылы одан сабақ алып, жинақтаған тәжірибелік жұмысымдағы келтірілген әрекеттерді пайдаланасыздар деп ойлаймын.

Әдебиет:

- 1 Сүлейменова Б. Жеткіншектерді халықтық педагогика арқылы адамгершілікке тәрбиелеу: п.ғ.к. ғылыми дәрежесін. алу үшін дайынд. дисс. авторефераты. - Алматы, 2005. - Б. 24
- 2 Иманбаева С.Т. Оқушыларға ұлттық дәстүр арқылы ерлікке баулудың педагогикалық негіздері: - Алматы, 1997. - Б.189.
- 3 Қалиев Ж.Н. Халық педагогикасы құндылықтары негізінде оқушыларға патриоттық тәрбие беру: – Астана, 2005.-Б.31.
- 4 Құнантаева К.Қ. «Қазақстандағы патриоттық білім беру істері» (1917-2000 ж.ж.)-Алматы,2003.
- 5 Бөгенбаева Р.Н., Идрисова Е.А. Патриоттық тәрбие және білім берудің қазіргі көкейкесті мәселелері - Алматы, 2001.

ӘОЖ 378.82

ОҚУ ПРОЦЕСІНДЕ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІН ЕНГІЗУ ТӘСІЛДЕРІ МЕН ӘДІСТЕРІ

Алмешев Б.М.

(М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті, Тараз қ.)

Жасөспірімдер мен балаларды оқытудағы мотивацияны арттыру үшін түрлі спорттық жарыстар, жарыстар және марапаттар ұйымдастыру тиімді әдіс болуы мүмкін. Оқушыларды жеңіс үшін мадақтау, олардың жетістіктерін атап өту олардың өзіне деген сенімділігін

арттырады және белсенділікке деген ынтасын жоғарылатады. Сонымен қатар, олардың командалық жұмысына белсене қатысуына, басқалармен ынтымақтастық құруына, топтың қызығушылықтары мен мақсаттарына жауапкершілікпен қарауына ықпал етеді.

Дене тәрбиесі сабағында әр түрлі әдіс-тәсілдер мен жаттығулар қолданылуы тиіс. Мұғалімдердің оқушылардың жеке ерекшеліктеріне, дене мүмкіндіктеріне және психологиялық жағдайларына қарай әдістерді тандап, оқу процесін ұйымдастыруы өте маңызды. Әдіс-тәсілдер көпқырлы болуы керек, олар спорттың әртүрлі түрлерін қамтуы тиіс: жекелей жаттығулар, командалық ойындар, арнайы спорттық жарыстар және басқа да физикалық белсенділікті дамытуға бағытталған әдістер.

Дене тәрбиесінің әдістері балалардың жас ерекшеліктеріне сәйкес өзгеріп отыруы тиіс. Мысалы, балабақшадағы балалар мен бастауыш мектеп оқушылары үшін ойын элементтері басым болуы керек. Ал орта мектеп оқушылары үшін дене тәрбиесі сабағында дене шынықтырудың күрделі түрлері мен спорттық жаттығулар жиі қолданылуы мүмкін. Әрбір жастағы оқушының мүмкіндіктері мен қызығушылықтары әртүрлі болғандықтан, әдістер де өзгереді.

Дене тәрбиесі сабағында салауатты өмір салтын қалыптастыру балалардың денсаулығына ерекше әсер етеді. Қазіргі таңда салауатты өмір салтын сақтау маңызды, себебі балалардың өмірі мен денсаулығы көбінесе олардың өмір сүру дағдыларына байланысты. Дене тәрбиесінің басты міндеттерінің бірі – балаларды денсаулықты сақтау мен нығайтуға, дұрыс тамақтануға және зиянды әдеттерден аулақ болуға үйрету. Мектептерде дене тәрбиесінің мұғалімдері салауатты өмір салтын қалыптастырудың басты идеологтары болуы тиіс.

Балаға денсаулықтың маңыздылығы туралы үнемі айтып отыру, олардың дұрыс тамақтануын бақылау, дене шынықтыру мен спортпен жүйелі түрде айналысуға шақыру қажет. Жасөспірімдер мен балаларды денсаулығын сақтауға үйреткенде, бұл олардың болашақта салауатты өмір салтын ұстануына көмектеседі.

Дене тәрбиесінің әлеуметтік рөлі ерекше. Бұл пән тек физикалық мүмкіндіктерді арттырумен ғана шектелмей, әлеуметтік мәнге де ие. Мектепте дене тәрбиесі сабағын жүргізу барысында балалар арасында достық, өзара түсіністік пен келісім орнатуға болады. Бұл дене тәрбиесінің әлеуметтік аспектісі болып табылады. Балалар мен жасөспірімдер командалық ойындарда, топтық жаттығуларда бір-біріне көмектесуді үйренеді, осы арқылы олардың әлеуметтік дағдылары мен қарым-қатынас қабілеттері дамиды[1].

Дене тәрбиесі балаларды өзін-өзі құрметтеуге, тәртіпті болуға және басқаларға деген құрмет көрсетуге үйретеді. Бұл қасиеттер мектептен тыс өмірде де балаларға көмектеседі. Мектептегі дене тәрбиесі сабағы оқушылардың әлеуметтік дамуының маңызды құрамдас бөлігі болып табылады, себебі балалар командалық жұмыс, келіссөздер жүргізу, тәртіпке бағыну сияқты дағдыларды игереді.

Жасөспірімдер мен балаларға арналған дене тәрбиесін оқыту олардың денсаулығын сақтауға, физикалық даму мүмкіндіктерін арттыруға және әлеуметтік дағдыларды қалыптастыруға ықпал етеді. Бұл процеске дене тәрбиесінің әр түрлі әдіс-тәсілдері мен қазіргі заманғы инновациялық құралдар қолданылуы тиіс. Сонымен қатар, дене тәрбиесі салауатты өмір салтын қалыптастыруға, психологиялық тұрақтылықты нығайтуға, әлеуметтік дағдыларды дамытуға көмектеседі. Балалар мен жасөспірімдерге дене тәрбиесін оқыту барысында олардың дене, психикалық және әлеуметтік ерекшеліктерін ескеріп, оларды қолдау мен мотивацияның әртүрлі әдістерін қолдану маңызды.

Сонымен қатар, дене тәрбиесі арқылы балалар жауапкершілік сезімін дамытады. Оқушылар командалық ойындарда өз рөлін дұрыс орындауға, әртүрлі тапсырмаларды жауапкершілікпен орындауға дағдыланады. Бұл дағды олардың болашақта жұмыс орнында да тиімді жұмыс істеуіне және жоғары моральдық қасиеттерін дамытуға ықпал етеді.

Командалық ойындар мен жаттығулар кезінде оқушылар арасында кейде дау-дамайлар мен келіспеушіліктер туындауы мүмкін. Бұл жағдайда дене тәрбиесі сабағы балаларға конфликтіні шешудің дұрыс жолдарын үйретеді. Дене тәрбиесі сабағы әлеуметтік

дағдыларды дамытуға арналған өте тиімді алаң болып табылады, себебі ойындар мен жаттығулар кезінде балалар тек физикалық жаттығулармен айналыспайды, сонымен қатар түрлі әлеуметтік қарым-қатынас мәселелерін де шешуге тырысады.

Балалар бір-бірімен құрмет көрсетіп, келісімге келуді үйренеді. Осылайша, дене тәрбиесі сабақтары дау-дамайларды шешу, келісімге келу және дұрыс қарым-қатынас жасау дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

Дене тәрбиесі сабақтары балалардың эмоциялық дамуына да ықпал етеді. Спорт және физикалық белсенділік балалардың көңіл-күйін көтеріп, стресті жеңілдетуге көмектеседі. Спорттық жарыстар мен жаттығулар барысында балалар өз күштерін сынап, сәтсіздіктерден кейін қалай қайта тұрып, алға жылжу керектігін үйренеді. Бұл жағдайлардың барлығы олардың эмоционалдық тұрақтылығын қалыптастырып, өмірде кездесетін қиындықтармен күресу қабілеттерін дамытады.

Балалар дене шынықтыру сабақтарында тек өз күштерін сынап қана қоймай, сонымен қатар жеңіске жеткенде қуаныш сезімін, жеңілістен кейін қайраттылықты сезінеді. Мұның бәрі оларды эмоциялық тұрғыда шынықтырып, өмірдің әртүрлі жағдайларына дайын болуға үйретеді.

Дене тәрбиесі сабақтары оқушылардың әлеуметтік дағдыларына ұзақ мерзімді әсер етеді. Өйткені балалар дене шынықтырумен айналысқан сайын, олар ұжымда жұмыс істеу, өзін-өзі басқару, басқалармен қарым-қатынас жасау және эмоцияларды дұрыс басқару дағдыларын меңгереді. Бұл дағдылар олардың жеке өмірінде, әлеуметтік қатынастарында және болашақта кәсіби өмірінде пайдалы болады[2].

Сонымен қатар, дене тәрбиесінің әлеуметтік дағдыларға әсері тек мектеп кезеңімен шектелмейді. Дене тәрбиесі сабақтарында алынған дағдылар балалардың өмір бойы әлеуметтік қарым-қатынас жасауда көмектеседі. Олар ұжымда жұмыс істей білу, басқа адамдармен келісімге келу, қиындықтарды жеңу және өз сезімдерін бақылау арқылы қоғамның белсенді мүшесі бола алады.

Қозғалыс анализі дене шынықтыру жаттығулары мен спорттық ойындардағы дене қозғалыстарының дәлдігін зерттеу арқылы оқушылардың техникасын жетілдіруге мүмкіндік береді. Қозғалыс анализаторлары бейнемазмұнды түсіріп, оқушының қозғалысын нақты уақыт режимінде талдайды. Бұл ақпарат дене жаттығуларын орындау кезінде қатені түзетуге және жаттығудың тиімділігін арттыруға көмектеседі.

Мысалы, оқушылардың жүгіру, секіру, лақтыру және басқа да қимылдарын талдай отырып, оларды жетілдіруге бағытталған арнайы жаттығулар ұсынып, дәлдігі мен жылдамдығын жақсартуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, биомеханикалық талдау оқушыларға өздерінің күш-жігерін дұрыс үйлестіру арқылы денсаулықтарын нығайтуға көмектеседі.

Бейне бақылау технологиялары дене тәрбиесі сабақтарында оқушылардың қозғалыс техникасын дұрыс меңгеруге бағытталған маңызды құрал болып табылады. Бейнемазмұнның көмегімен оқушылар өз қозғалыстарын көріп, оларды дұрыс орындау үшін қажетті түзетулер енгізе алады. Әсіресе спорттық жаттығулар мен қимыл-қозғалыстарды орындау кезінде бейнемазмұн өте пайдалы болады. Бейнемазмұнды қолданудың тағы бір артықшылығы — оқушылардың өздігінен өзін бағалауы. Ақылды спорт алаңдары мен сенсорлық технологиялар

Ақылды спорт алаңдары мен сенсорлық технологиялар дене тәрбиесі сабақтарында дене шынықтыруды дамытуға арналған тағы бір инновациялық құрал болып табылады. Ақылды алаңдар түрлі сенсорлық құрылғылармен жабдықталған, олар жаттығулардың әрбір элементін бақылап, нәтижелерді жинақтайды. Бұл алаңдар қозғалыс параметрлерін өлшей отырып, дене шынықтыру деңгейін бағалауға мүмкіндік береді.

Мысалы, футбол немесе баскетбол алаңдарына орнатылған сенсорлар ойын барысында әр ойыншының қозғалысын, допты ұстау жылдамдығын, айналма қозғалыстарды бақылайды. Бұл деректер оқушылардың жаттығуларын жетілдіруге, олардың физикалық

нәтижелерін бағалауға көмектеседі. Мұндай ақылды алаңдар оқушылардың қозғалыс белсенділігін арттырып, олардың жаттығуларға қызығушылығын арттырады.

Дене тәрбиесінде "SMART" жаттығулар мен мобильді қосымшалар

Қазіргі уақытта мобильді қосымшалар оқушылардың дене тәрбиесі мен фитнеске деген қызығушылығын арттыру үшін қолданылады. "SMART" жаттығулар деп аталатын технологиялар дене шынықтыру процесін цифрлық құрылғылар арқылы бақылай отырып, оқушылардың денсаулығын тиімді басқаруға мүмкіндік береді. Мұндай мобильді қосымшалар арқылы оқушылар өздерінің физикалық белсенділіктерін бақылап, жеке мақсаттарға сәйкес жаттығулар орындай алады.

Мысалы, арнайы фитнес-қосымшалар оқушылардың жаттығуларын тіркеп, оларды орындау барысында ұсыныстар береді, сондай-ақ олардың жеке физикалық нәтижелерін бақылайды. Бұл қосымшаларда көрсетілген жаттығулар мен тапсырмалар дене шынықтыруды қызықты етіп, нәтижелерді бақылауға мүмкіндік береді. Осы арқылы оқушылар өздерінің денсаулықтарын бақылап, дене белсенділігін арттырады[3].

Дене тәрбиесінде "augmented reality" (AR) технологиясы

"Augmented reality" немесе қосымша шындық (AR) технологиясы дене тәрбиесі сабағында жаңа интерактивті оқу құралдарын ұсынуға мүмкіндік береді. Бұл технология сабақтарды қызықты әрі тиімді етуге бағытталған. AR технологиясы арқылы оқушылар жаттығуларды нақты уақыт режимінде көріп, орындау тәсілдерін толықтай түсіне алады. Мысалы, AR көзілдіріктерін пайдалану арқылы оқушылар жаттығуларды виртуалды түрде орындай алады, ал жаттығудың нәтижесі нақты уақытта көрсетіледі. Бұл тәсіл оқушылардың дене шынықтыруға деген қызығушылығын арттырып, оларды сабаққа белсенді қатысуға ынталандырады.

Дене тәрбиесі сабақтарында жаңа технологияларды қолдану балалардың физикалық, психологиялық және әлеуметтік дамуына үлкен әсер етеді. Жаңа технологиялар, атап айтқанда, интерактивті тақталар, мобильді қосымшалар, виртуалды шындық, ақылды спорт алаңдары мен сенсорлық құрылғылар дене шынықтыру сабағын тиімді әрі қызықты етеді. Мұндай технологиялардың қолданылуы оқушылардың дене белсенділігін арттырып, олардың өз нәтижелерін бақылауға мүмкіндік береді, сонымен қатар жеке қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Жаңа технологияларды тиімді пайдалану арқылы дене тәрбиесі сабағын модернизациялап, оқушылардың денсаулығын нығайтуға мүмкіндік бар.

Әдебиет:

1. Тайжанов С., Құлназаров А. Дене тәрбиесі. – А.- Атамұра, 2002 ж.
2. Тілеуғалиев Ю., Адамбеков Қ., Қасымбекова С. Дене тәрбиесі. – А.- Атамұра, 2003 ж.

ӘОЖ 378.1

ДЕНЕ ТӘРБИЕСІН ОҚИТУДА ОЙЫН ӘДІСТЕРІНІҢ РӨЛІ

Аязбеков Б.Б., Абдыхайранов Ү.А.

(М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті, Тараз қ.)

Дене тәрбиесін оқытуда ойын әдістерінің орны ерекше. Ойын әдістері балалардың физикалық дамуын ғана емес, олардың психологиялық, әлеуметтік және танымдық дамуын да қамтамасыз етеді. Бұл әдіс оқушылардың дене шынықтыру сабағына деген қызығушылығын арттырады, олардың белсенділігін арттырып, өзара әрекеттесу дағдыларын қалыптастырады. Ойын әдісін дене тәрбиесінде қолдану арқылы оқушылардың физикалық және әлеуметтік дағдыларын жетілдіруге мүмкіндік береді.

1. Ойын әдісінің жалпы сипаттамасы

Ойын — бұл адамның белгілі бір мақсатқа жету үшін арнайы ережелер бойынша әрекет ететін қызметінің түрі. Дене тәрбиесі контекстінде ойындар физикалық жаттығуларды

орындаумен қатар, балалардың көңіл күйін көтеріп, олардың ойлау қабілеттерін, қозғалыс үйлесімділігін дамытуға бағытталған. Ойынның басты ерекшелігі — ол балаларды қызықтырып, белсенді әрекетке тарту арқылы дене тәрбиесін тиімді жүргізуге мүмкіндік береді.

Ойын әдісі дене тәрбиесінде оқушылардың тек физикалық дайындықтарын ғана емес, эмоционалдық көңіл-күйін, өзара қарым-қатынас жасау дағдыларын және топтық жұмысқа деген қатынасын қалыптастыруға әсер етеді. Ойын барысында балалар командалық жұмысқа, бір-біріне көмек көрсетуге, әртүрлі әлеуметтік рөлдерге бейімделуге үйренеді.

2. Ойын әдісінің түрлері

Дене тәрбиесінде әртүрлі ойын түрлері қолданылады. Олар өздерінің мақсатына, құрылымына және қарқындылығына қарай ерекшеленеді. Мысалы:

Спорттық ойындар: Бұл ойындар белгілі бір спорт түрінің ережелері мен шарттарына сәйкес өтеді. Олар оқушыларды дене шынықтырумен айналысуға ынталандырады, сергектік пен төзімділік қалыптастырады. Мысалы, футбол, баскетбол, волейбол, гандбол сияқты командалық ойындар балалардың үйлесімді жұмысын, командалық рухын дамытуға септігін тигізеді.

Дәстүрлі халық ойындары: Ұлттың мәдениетіне негізделген ойындар дене тәрбиесіне ерекше әсер етеді. Олар көбінесе топтық сипатта болады және халықтың дәстүрлері мен ғұрыптарына сәйкес келеді. Мұндай ойындар балалардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға, қимыл-қозғалыс дағдыларын нығайтуға көмектеседі.

Қозғалыс ойындары: Қозғалыс ойындары балалардың денсаулығын жақсартып, олардың физикалық күш-жігерін арттырады. Мұндай ойындар көбінесе қарапайым жаттығуларды қамтиды, бірақ олар ойын формасында өтеді, мысалы, «Кім жылдам?» немесе «Қашықтыққа секіру».

Интеллектуалды ойындар: Бұл ойындар дене тәрбиесінің интеллектуалды компонентіне қатысты. Олар логикалық ойлауды дамытуға бағытталған және балаларды ойнау арқылы физикалық жаттығуларды орындауға мәжбүрлейді. Мысалы, бағдарлы ойындар мен жаттығулар, жеңіл жаттығулармен байланысты жұмбақтар мен сұрақтар.

3. Ойын әдісінің дене тәрбиесінде қолданудың артықшылықтары

Ойын әдісін дене тәрбиесінде қолданудың көптеген артықшылықтары бар:

Қызығушылықты арттыру: Дене шынықтыру сабағына балалардың қызығушылығын арттыру үшін ойын әдісін қолдану өте тиімді. Ойын балаларға жаттығуларды қызықты әрі көңілді түрде орындауға мүмкіндік береді. Бұл оларды белсенді етуге, сабақты қызықты етуге көмектеседі[1].

Дене дамуындағы теңгерімділік: Ойындар әртүрлі қозғалыс әрекеттерін қамтиды, бұл балалардың барлық бұлшықет топтарын дамытуға әсер етеді. Ойын кезінде балалар әртүрлі қимылдарды орындайды, бұлшықеттері дамып, төзімділіктері артады.

Әлеуметтік дағдыларды дамыту: Ойын барысында балалар бір-бірімен қарым-қатынас жасайды, топтық жұмысқа қатысады, басқалардың пікірін тыңдайды және топтық мақсатқа жету үшін өзара әрекеттеседі. Бұл әлеуметтік дағдыларды дамытады, балалардың өзара сыйластығын арттырады.

Эмоционалдық тепе-теңдік: Ойын әдісі балалардың эмоционалдық жағдайын жақсартады. Қызықты әрі көңілді ойындар оларды стресстен арылтады, оларды өзіне сенімдірек етеді. Сонымен қатар, ойын барысында жеңіске жету немесе жеңіліс табу эмоцияларды басқаруға, өзін-өзі бағалауды дамытуға көмектеседі.

Координация мен қозғалыс үйлесімділігін арттыру: Ойындар барысында балалар қимылдарын үйлестіре отырып, координация дағдыларын жетілдіреді. Әр түрлі жаттығулар мен ойындарда қозғалыс бірлігін сақтау, жылдамдықты дұрыс есептеу, қимылдарды дәл орындау секілді дағдылар дамиды.

4. Ойын әдісінің дене тәрбиесінде қолданылуының психологиялық аспектілері

Ойын — бұл балалардың психологиялық дамуы үшін өте маңызды құрал. Ойын арқылы балалар тек физикалық тұрғыда ғана емес, сондай-ақ психологиялық тұрғыдан да

дамиды. Ойындар балалардың жеке тұлға ретінде қалыптасуына ықпал етеді, олардың топтағы орны, өздерін қалай ұстауы, адамдармен қалай қарым-қатынас жасауы секілді дағдыларды дамытуға көмектеседі.

Ойын балалардың тілдік дамуына да ықпал етеді, себебі олар көбінесе басқа балалармен өзара қарым-қатынас жасайды. Сонымен қатар, ойындар балалардың зейінін шоғырландырып, ойлау қабілетін арттырады. Олар әртүрлі жағдайлар мен қиындықтарды шешуге үйренеді, бұл балалардың өз-өзіне деген сенімін арттырады.

5. Ойын әдісінің оқу процесіне әсері

Дене тәрбиесінде ойын әдісін пайдалану оқу процесін қызықты әрі тартымды етеді. Бұл әдіс оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, оларды сабақты тиімді және белсенді түрде өткізуді қамтамасыз етеді. Ойындардың жүйелі түрде қолданылуы балалардың теориялық білімдерін практикамен байланыстыруға мүмкіндік береді. Әрбір ойын арқылы олар дене жаттығуларын дұрыс орындауға үйренеді және осы жаттығуларды нақты өмірде қолдануға дағдыланады.

Дене тәрбиесін оқытуда ойын әдісінің рөлі өте үлкен. Ойын арқылы балалардың физикалық дамуымен қатар, әлеуметтік, психологиялық және танымдық қабілеттері де дамиды. Ойын әдісі оқушылардың сабақты қызықты әрі ынталандыратын түрде меңгеруіне, өзара қарым-қатынас жасау дағдыларын қалыптастыруға және жалпы дене шынықтыру дағдыларын дамытуға септігін тигізеді. Сондықтан, дене тәрбиесі сабағында ойын әдісін қолдану оқушылардың жан-жақты дамуына оң әсер етеді және оларды болашақта денсаулықты сақтауға, белсенді өмір салтын ұстануға үйретеді[2].

Ойын әдісі — дене тәрбиесінде өте маңызды әдіс. Ойындар оқушыларды белсенді етеді, олардың физикалық дамуын ынталандырады. Бұл әдіс оқушылардың қызығушылығын оятып, оларды бірге жұмыс істей білуге, топтық әрекет жасауға үйретеді. Сонымен қатар ойындар балалардың эмоциялық және әлеуметтік дамуына да ықпал етеді. Спорттық ойындар, жарыстар, командалық ойындар оқушыларды ынталандырып, әртүрлі дағдыларды дамытуға мүмкіндік береді.

Қайталау әдісі — оқушылардың жаттығуларды бірнеше рет қайталауы арқылы шеберлікті жақсарту әдісі. Бұл әдіс оқушылардың физикалық дағдыларын нығайтуға, қателіктерді түзетуге және жаттығуларды автоматтандыруға көмектеседі. Әрқайсысы өзінің қарқыны бойынша жаттығуларды қайталау арқылы оқушы өз нәтижесін бағалауға мүмкіндігі болады.

Мұғалім оқушылардың жаттығуларын бақылай отырып, олардың қателіктерін түзету арқылы жақсы нәтижелерге қол жеткізеді. Мұғалімнің түзету жұмыстары оқушылардың қателіктерін анықтап, олардың дұрыс орындауын қамтамасыз етеді. Бұл әдіс жеке және топтық жұмыстарда қолданылып, оқушылардың дамуына ықпал етеді.

Дәріс және семинарлар дене тәрбиесінің теориялық аспектілерін түсіндіріп, оқушылардың білімін арттыруға бағытталған. Мұғалім оқу бағдарламасындағы негізгі тақырыптар туралы дәріс оқып, сонымен қатар семинарлар арқылы оқушылардың тақырыпты тереңірек меңгеруіне көмектеседі.

Бұл әдістер жоғары деңгейдегі физикалық дайындығы бар оқушылар үшін пайдаланылады. Мұғалім арнайы жаттығулар мен әдістерді қолдана отырып, оқушылардың физикалық қабілеттерін дамытады. Бұл әдістер күрделі жаттығуларды және жоғары қарқындылықты талап етеді.

Дене тәрбиесін оқытуда әртүрлі әдістерді үйлестіру өте маңызды, себебі әрбір оқушының ерекшеліктері мен қажеттіліктері әртүрлі болады. Әрбір әдіс оқушылардың жеке дамуына, қызығушылықтарын оятуға және олардың дене мәдениетін қалыптастыруға бағытталған. Ойын әдісінің дене тәрбиесінде қолданылуы оқушылардың дене шынықтыруына оң әсер етеді. Бұл әдіс балалардың қозғалыс қабілеттерін, координациясын, икемділігін және күшін арттырады. Ойын арқылы балалардың мидағы байланыстырушы механизмдер жұмыс істейді, бұл қозғалыс қабілетін жақсартуға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, ойындар балалардың психологиялық жағдайына да әсер етеді. Олар өз эмоцияларын реттеуді үйренеді, жеңіске жету немесе жеңілу жағдайлары олардың тұлғалық дамуына ықпал етеді. Ойындар балалардың өзара қарым-қатынасын жақсартуға, ынтымақтастықты қалыптастыруға көмектеседі.

Ойын әдісінің психологиялық аспектілері

Ойын әдісінің психологиялық аспектілері балалардың эмоциялық жағдайын жақсартып, әлеуметтік ортаға бейімделуіне ықпал етеді. Балалар ойын барысында өзара пікір алмасып, топта жұмыс істей отырып, тұлғалық даму процесіне ықпал ететін тәжірибе жинайды. Ойындар баланың өзіне деген сенімін нығайтады, олардың стресске төзімділігін арттырады.

Дене тәрбиесі сабағында қолданылатын ойын әдістері оқушылардың бір-бірімен тиімді қарым-қатынас орнатуына мүмкіндік береді. Ойын барысында балалар бір-біріне көмек көрсетіп, топтық мақсатқа жету үшін бірге жұмыс істейді. Бұл әлеуметтік дағдыларды дамытуда маңызды рөл атқарады.

Ойын әдісінің артықшылықтары

Қызығушылықты арттырады. Дене тәрбиесі сабағына балалардың қызығушылығын ояту үшін ойын әдісі өте тиімді. Бұл әдіс сабақтың жандануы мен оқушылардың белсенділігін арттыруға ықпал етеді[3].

Координацияны жақсартады. Ойындар балалардың қимылдарын үйлестіру, дене күшін қолдану, жылдамдық пен шапшандық дағдыларын дамытуға септігін тигізеді.

Ойын әдісін дене тәрбиесінде қолдану — балалардың физикалық, психологиялық және әлеуметтік дамуын қамтамасыз ететін өте тиімді тәсіл. Ойындар арқылы балалар өздерінің дене шынықтыру деңгейін арттырып, қимыл-қозғалыс дағдыларын жетілдіреді, әлеуметтік дағдыларды меңгереді. Ойын әдісі тек дене тәрбиесін ғана емес, жалпы тұлғаның дамуында маңызды рөл атқарады. Сондықтан, дене тәрбиесі сабағында ойын әдістерін кеңінен қолдану оқушылардың қызығушылығын арттырып, олардың денсаулығын нығайтуға ықпал етеді.

Әдебиет:

1. Дене тәрбиесі: С.Тайжанаров, А. Құлназаров, Алматы «Атамұра», 2012 жыл
3. Дене тәрбиесі: С. Қасымбекова, С. Тайжанов, Алматы «Атамұра» 2011 жыл
4. Қазақтың ұлттық спорт ойындарының тарихы мен дамуы: Е.Шоңов, Тараз қалалық, 2015 жыл

УДК 796.39

КООРДИНАЦИОННЫЕ СПОСОБНОСТИ КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ ТОЧНОСТИ БРОСКОВ У ЮНЫХ БАСКЕТБОЛИСТОВ

Ботяев С.В., Скворцова Е.П., Антоненко П.С.

(СКУ им. М. Козыбаева, г. Петропавловск)

(КГУ «Специализированная детско-юношеская спортивная школа «Барс», г. Петропавловск)

Актуальность и цель исследования. Баскетбол является одним из средств физического развития и воспитания молодежи. Для нее характерны разнообразные движения; ходьба, бег, остановки, повороты, прыжки, ловля, броски и ведение мяча, осуществляемые в единоборстве с соперниками. Такие разнообразные движения способствуют улучшению обмена веществ, деятельности всех систем организма, формируют координацию.

Координационные способности в баскетболе одни из ведущих факторов для достижения успеха в данном виде.

Развитие координационных способностей является одним из важнейших аспектов

подготовки спортсменов различной квалификации в разных видах спорта.

В повседневной жизни человека присутствуют различные ситуации, которые требуют от него быстрой и точной оценки пространственно-временных параметров движений, адекватной реакции, мгновенного выбора единственно правильного решения. Всё это возможно лишь при высоком уровне развития координационных способностей.

Показатели координационных способностей могут служить ориентиром при оценке физического состояния человека, а сами координационные способности расширяют двигательный опыт ребёнка и расширяют возможности для двигательной активности детей.

Углубленная специализация в баскетболе получает большее значение, это в свою очередь говорит о том, что координационные способности необходимо развивать специальные для данной игры [1].

Многие специалисты в процессе подготовки баскетболистов склонны опираться на положения теории «школы мяча» [1, 2].

Цель исследования. Разработать и апробировать методику, направленную на повышение точности бросков мяча в баскетболе за счет повышения координационных способностей.

Методы и организация исследования. Наше исследование проходило в период с декабря 2023 года по апрель 2024 года, на базе КГУ «Специализированная детско-юношеская спортивная школа «Барс», г.Петропавловск.

В суть педагогического эксперимента заключалось в том, что в экспериментальной группе испытуемых в тренировочном процессе применялись комплексы физических упражнений, подобранных нами и имеющих направленность на развитие координационных способностей.

Вначале нашего исследования в рабочей гипотезе мы сделали предположение основываясь на литературных данных, что повышение координационных способностей в итоге положительно скажется на точности броска мяча в корзину у мальчиков 11-12 летнего возраста занимающихся баскетболом.

К большому сожалению наполняемость учебной группы мальчиков небольшая, это в свою очередь сказалось на организации научного эксперимента, а именно на том, что исследование по применению комплексов упражнений координационной направленности применялось лишь в одной группе испытуемых.

Итого в нашем исследовании принимали участие мальчики, занимающиеся баскетболом 11-12 летнего возраста на этапе начальной спортивной специализации в количестве 11 человек.

Как показал анализ литературных источников, основными компонентами координационных способностей, влияющими на точность броска в баскетболе, является способность спортсмена к оценке и управлению пространственными, силовыми и временными характеристиками своих движений. Точность выполнения каждой из этих характеристик в значительной мере обуславливается функциональным состоянием зрительного, двигательного, тактильного и вестибулярного анализаторов и их способностью к тонкому дифференцированию различных параметров движений. Точное восприятие выполняемых движений возможно только на основе мышечной чувствительности.

Именно на развитие этих компонентов координационных способностей должен быть направлен комплекс упражнений, предназначенный для повышения точности бросков.

Для развития точности мы использовал следующие методические приемы и упражнения

1. Метод резко контрастных заданий. В литературе его часто называют методическим приемом «сближенных задач». Такой метод на начальном этапе подготовки позволяет добиться большей точности, нежели простое повторение.

2. В связи с тем, что на точность броска сильно влияет противодействие соперника, применялись упражнения на координацию, выполняемые игровым методом с противодействием соперника и в затрудненных условиях.

3. Для успешного броска нужно умение хорошо координировать движение больших мышечных групп. С этой целью мы применяли гимнастические упражнения, включающие в работу наибольшее число больших мышечных групп.

4. Для совершенствования проприоцептивной чувствительности и повышения способности юных баскетболистов оценивать величину усилий, мы применяли упражнения на развитие точности движений с использованием снарядов различного веса и размера.

5. Одновременное развитие скорости и точности движений

6. Выключение зрительного анализатора и мысленное представление движений при выполнении упражнений на точность.

7. Выполнение вышеперечисленных упражнений на координацию на фоне утомления.

Результаты исследования и их обсуждение. После окончания преобразующего педагогического эксперимента в котором мальчики баскетболисты применяли на учебно-тренировочных занятиях разработанные нами комплексы физических упражнений, направленных на развитие координационных способностей нами, был проведен анализ сравнения данных полученных в начале и в конце исследования на точность в бросках мяча в корзину.

К полученным результатам были применены методы математической статистики, а именно определялась средняя арифметическая величина, рассчитывалась ошибка средней арифметической, далее мы определяли среднеквадратическое отклонение и определяли достоверность различий средних показателей для зависимых величин.

Проведенный анализ с применением методов статистической обработки результатов представлен в таблице 1.

Таблица 1. Изменения показателей броска одной рукой с места и в прыжке у испытуемых экспериментальной группы за 5 месяцев.

Статистические показатели	Бросок одной рукой в прыжке				Бросок одной рукой с места			
	С правой стороны		С левой стороны		С правой стороны		С левой стороны	
	До	После	До	После	До	После	До	После
M	2,45	6,09	2,45	6,27	3,09	7,27	2,72	7,0
σ	1,1	1,8	1,2	1,7	1,1	2,1	1,0	2,3
m	0,28	0,3	0,26	0,2	0,28	0,3	0,28	0,3
t	3,61		4,54		4,72		4,65	
P	P<0,05		P<0,05		P<0,05		P<0,05	

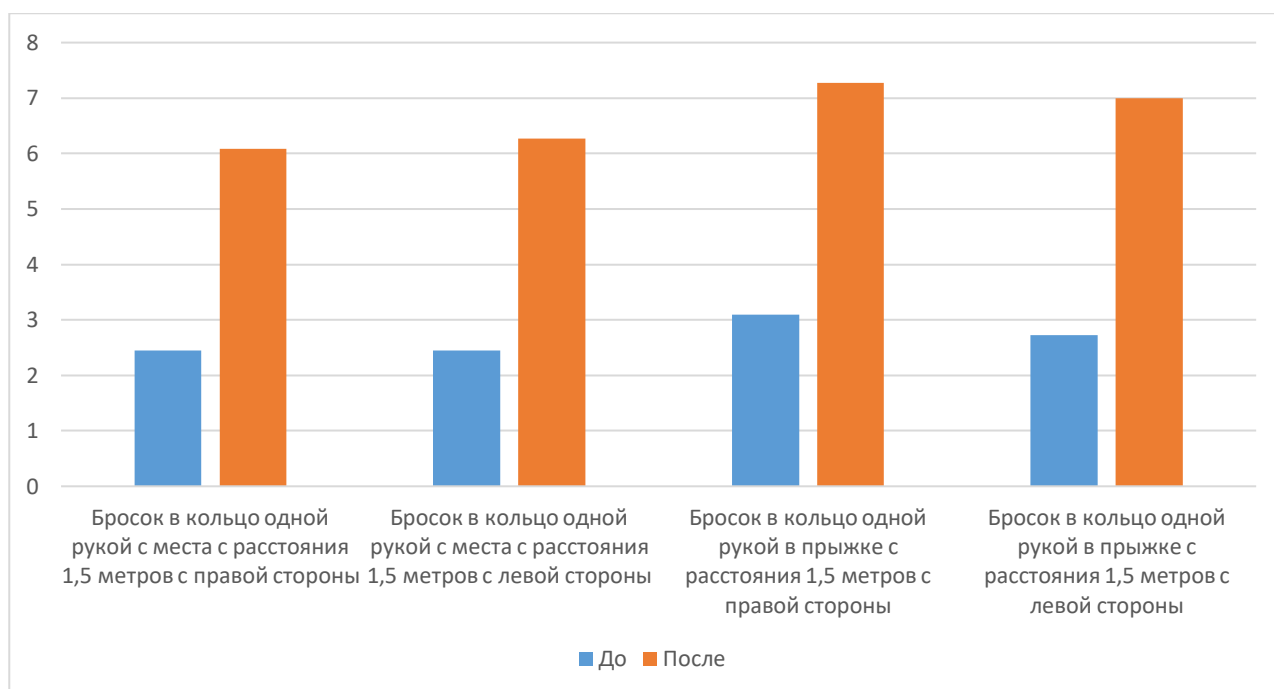

Рисунок 1. Изменения показателей броска одной рукой с места и в прыжке у испытуемых экспериментальной группы за 5 месяцев

По данным таблицы 1 и рисунка 1 после проведенной статистической обработки результатов до и после проведенного эксперимента мы видим, что в нашей экспериментальной группе испытуемых результаты во всех 4 двигательных тестах на оценку точности броска мяча в корзину улучшились в 2 и более раза, все это позволяет нам сделать заключение о том, что в том числе наряду с другими упражнениями подобранные комплексы физических упражнений координационные направленности положительно сказались на точности броска у испытуемых.

Заключение и выводы. После применения нашей методики результаты во всех четырех двигательных тестах на оценку точности броска мяча в корзину улучшились в два и более раза, все это позволяет нам сделать заключение о том, что подобранные комплексы физических упражнений координационные направленности положительно сказались на точности броска у испытуемых баскетболистов. Это позволяет нам рекомендовать данные комплексы физических упражнений для использования на тренировочных занятиях спортсменов, занимающихся баскетболом на ранних этапах подготовки.

Литература:

1. Винниченко А.В. Методика развития координационных способностей баскетболистов 11–12 лет в ДЮСШ в группах начальной подготовки на основе «Школы мяча» // Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки. Тамбов, 2013. Вып. 6 (122). С. 88-92.
2. Протченко Т.А. «Школа мяча» по П.Ф. Лесгафту // Физическая культура в школе. 2005. № 5. С. 45-47.

РАЗВИТИЕ И КОНТРОЛЬ ДВИГАТЕЛЬНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ НА ЗАНЯТИЯХ ВОЛЕЙБОЛОМ В УСЛОВИЯХ ШКОЛЫ

Ботяев С.В., Скворцова Е.П., Оспанов А.Ж.

*(СКУ им. М. Козыбаева, г. Петропавловск,
Физико-Математическая школа «Tamos space school», г. Астана)*

В последние годы, по данным многочисленных исследований, наблюдается тенденция к гиподинамии и ухудшению физической подготовленности детей младшего школьного возраста [1]. Причинами тому служат, с каждым годом возрастание учебной нагрузки, пандемия с дистанционным обучением и, как следствие, резкое снижение двигательной активности и современные гаджеты, которым дети уделяют очень много времени.

В практике школьного физического воспитания центральное место занимают проблемы, связанные со снижением активности школьников в учебной деятельности, ухудшением здоровья учащихся, а также с низким уровнем их мотивации к учению, необходимой для систематической учебной работы [2, 3].

Для достижения высоких спортивных результатов в любом виде спорта не малую роль играет уровень физической подготовленности спортсмена. В связи с этим проблема развития физических качеств спортсмена в каждом конкретном виде спорта на сегодняшний день является одной из самых актуальных.

Весьма великое значение физической подготовки и в волейболе, на базе которой осуществляется воспитание двигательных качеств, реализуется высокая техника и эффективная тактика действий. Уровень физической подготовленности волейболистов во многом определяет результат выступления команд в соревнованиях. Отмечается прямая зависимость между уровнем физической подготовленности и спортивными результатами у спортсменов.

Вместе с тем в тренировке волейболистов основное внимание, как правило, уделяется технической и тактической подготовке, в то время как физическая подготовка остается на втором плане.

В специальной литературе по волейболу в первой половине прошлого века лишь упоминалось о том, что спортсмену в тренировочном процессе необходимо применять специальные упражнения, развивающие качества, присущие волейболисту.

На высокоразвитой базе общих физических качеств (сила, быстрота, выносливость, ловкость, гибкость) развиваются специальные физические качества (целенаправленный процесс, цель которого – соответствующая подготовленность обучаемого к выполнению конкретной определенной работы), необходимые для игры в волейбол: «взрывная» сила, быстрота перемещения и прыгучесть, скоростная, прыжковая и игровая выносливость, акробатическая и прыжковая ловкость и т.д.

Специальная физическая подготовка направлена на повышение функциональных возможностей, развитие специальных физических качеств, необходимых для игры в волейбол, лучшее и более быстрое овладение техническими приемами.

Результативность волейболистов определяется разнообразием арсенала технико-тактических действий и высоким уровнем развития специальных физических качеств.

В своей работе мы предлагаем комплексы физических упражнений с направленностью на развитие всех двигательных способностей и двигательные тесты на оценку их развития адаптированные и имеющие специфическую особенность к занятиям волейболом.

Комплекс упражнений для развития скоростно-силовых качеств

- Сгибание и разгибание рук в упоре лежа;
- Броски набивных мячей одной и двумя руками с разбега, с места, сидя на полу и т.д.;

- Стоя на резиновом амортизаторе, сгибание рук в локтях;
- Ударное движение руками при нападающем ударе на блочном устройстве или с резиновым амортизатором;

- Приседания на одной ноге;
- Приседания со штангой на плечах;

Комплекс упражнений для развития скоростной выносливости

- Имитация блока по всей длине сетки;
- Прием поточных нападающих ударов одним спортсменом в зоне 1(5);
- Прием поочередных нападающих ударов в зонах 5,4,2,1. нападающие удары из зоны 4 и 2 противоположной стороны площадки.

- Блокирование нападающих ударов в зонах 2 и 4 одним спортсменом;
- Выполнение второй передачи мяча с предварительным выходом из зоны 1(5). После выполнения передачи быстрое возвращение пасующего игрока на исходную позицию.

- Нападающий удар с разбега из зоны 4 с первой передачи мяча (5 – 6 ударов) без пауз отдыха между ударами. После серии ударов нападающий «поднимает» 3 – 4 мяча в защите.

Комплекс упражнения для развития прыжковой выносливости

- Нападающий удар со второй передачи из зоны 4(2) после приема подачи нападающим игроком. Подачу выполнять после приземления и быстрого отхода от сетки нападающего игрока.

- Серия нападающих ударов на «взлете» (первую передачу выполняет ассистент).

- Нападающий удар с первой передачи в зоне 4, здесь же блокирование нападающего удара с противоположной стороны площадки. Выполнить эти же действия в зонах 3, 2, 3, 4.

- Блокирование поточных нападающих ударов в зоне 2(4).

- Блокирование поочередных нападающих ударов в зонах 2, 3, 4, 3, 2, 3, 4, 3, 2.

Комплекс упражнений на развитие координационных способностей

- Бег на скорость различными способами с изменением направления;

- Кувырок через плечо вперед – назад (после кувыркания прием или передача мяча);

- Бросок – кувырок вперед, затем прием или передача мяча;

- Прыжки через гимнастическую скамейку с поворотом на 90,180,360° (после поворота прием или передача мяча);

- Блок, поворот на 180 – прием мяча с падением;

- Удары о подвешенному мячу с поворотом в прыжке на 90°

Педагогические контрольные испытания (тесты):

Контрольные упражнения подбирались на основе анализа научно-методической литературы, классификационных программ по волейболу. В результате нами была составлена батарея тестов, который позволял получить информацию о показателях СФП.

Тест 1. Бег 30 м.

Испытуемый стартовал от метки где указан был старт. На максимальной скорости должен пробежать 30 м, на финише стоял человек с секундомером, который фиксировал время, за которое испытуемый преодолел дистанцию. Время бега регистрировалось в секундах. Этот тест позволяет определить уровень быстроты.

Тест 2. Бег - 9-3-6-3-9 (цифры означают дистанцию бега по волейбольной площадке).

Старт от лицевой линии – коснуться рукой средней линии; коснуться рукой линии нападения на «стартовой» стороне площадки; коснуться рукой линии нападения на противоположной стороне площадки; коснуться рукой средней линии и рывок до лицевой линии противоположной месту старта (с). Этот тест позволяет определить уровень быстроты.

Тест 3. Метание набивного мяча весом 1 кг из – за головы двумя руками из исходных положений: а) стоя; б) в прыжке с места; в) сидя. Испытуемому в каждом виде испытания давалась одна пробная и три зачетных попытки, фиксировался в протоколе лучший результат. Этот тест оценивает силу мышц рук и плечевого пояса.

Тест 4. Бросок теннисного мяча через сетку (высота сетки соответствовала с правилами соревнований): а) в прыжке с разбега на точность попадания (с максимальным

усилием) из зоны 4 в зону 5 – попадание в цель (гимнастический мат лежит в длину, вдоль площадки в зоне 5, в пяти метрах от сетки и в 0,5 м от боковой линии); б) в прыжке с места из зоны 4 в зону 1 с попаданием в цель (гимнастический мат лежит в длину, вдоль площадки в зоне 1, в пяти метрах от сетки и в 0,5 м от боковой линии). В обоих случаях дается 6 попыток, и учитывалось количество попаданий в цель (данный тест определяет координационные способности).

Тест 5. Сгибание и разгибание рук в упоре лежа в течение 20 с (кол-во раз). Этот тест оценивает силу мышц рук и плечевого пояса. Так как тест выполняется на время, значит оцениваем скоростно-силовые качества.

Тест 6. Прыжок в длину с места толчком двух ног. Этот тест оценивает скоростно-силовые способности (см).

Тест 7. Прыжки толчком двух ног из приседа – 20 м (кол-во прыжков). Оба теста (7, 8) оценивают силу мышц ног.

Тест 8. Тест на определение скоростной выносливости.

Установить время пробега дистанции 100 м (одна пробежка):

установить время пробега дистанции 25 м (четыре пробежки) и вычислить средний показатель;

учетверенный результат бега на 25 м (с) сопоставить с результатом бега на 100 м (чем меньше разница, тем лучше скоростная выносливость).

Тест 9. Нападающий удар.

Выполнение нападающего удара с разбега из зоны 4 в течение 2 мин с интенсивностью 12 нападающих ударов в минуту. Оценивается попадание мяча в мишени (квадраты 3х3 м), которые маркируются по боковым линиям за линией нападения. Нападающие проводить поочередно в обе мишени. Потерей мяча считается удары в сетку, за пределы площадки, мимо мишени. Оценивается прыжковая выносливость.

Тест 10. Комплексный тест для оценки координационных способностей.

Набивные мячи (1 кг) лежат на линии нападения: один в середине площадки, два других, на расстоянии 1 м от боковой линии. Два обруча стоят перпендикулярно сетке между зонами 2 – 3 и 3 – 4 у сетки.

Выполнение: старт из зоны 1 из положения упор присев: кувырок вперед, рывок до набивного мяча; взять мяч и с разбега бросить двумя руками через сетку в зону нападения; пролезть через обруч, взять второй мяч и далее те же действия, что и в начале испытания. После броска третьего мяча через сетку – падение (перекат на грудь – живот, бедро – спину) и финиширование бегом спиной вперед по боковой линии до лицевой (с).

Заключение. Предлагаемые комплексы физических упражнений можно рекомендовать для применения на учебно-тренировочных занятиях волейболом, а применение двигательных тестов позволят получить полную картину физической подготовленности спортсменов.

Литература:

1. Лазунина И.В. Формирование интереса учащихся средних классов к урокам физической культуры / журнал «Наука и образование: новое время» № 5 (16), НОУ ДПО «Экспертно-методический центр», г. Чебоксары, 2016 г., С. 231-237.
2. Молдованова И. В., Горелова С. Б., Роледер Л. Н. Влияние учебно-тренировочного процесса на уровень физической и умственной работоспособности школьников и волейболисток 12–14 лет // Двигательная активность в формировании образа жизни и профессионального становления специалиста в области физической культуры и спорта: сборник материалов Национальной науч.-практ. конференции с междунар. участием. – Новосибирск, 2021. – С. 175–179
3. Рязанов А. А., Богданов М. Ю. Развитие скоростно-силовых способностей волейболистов // Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки. – 2019. – Т. 24, № 178. – С. 53–59.

КОНТРОЛЬ КООРДИНАЦИОННЫХ СПОСОБНОСТЕЙ ОБУЧАЮЩИХСЯ СРЕДНЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Ботяев С.В., Скворцова Е.П., Троцкий А.Н.

(СКУ им. М. Козыбаева, г. Петропавловск,

КГУ «Общеобразовательная школа имени С. Муканова», Северо-Казахстанская область)

Актуальность и цель исследования. Многие учителя физической культуры отмечают с каждым годом снижение уровня физической подготовленности обучающихся. В нынешних типовых учебных программах по физической культуре Республики Казахстан отсутствуют двигательно-моторные тесты, оценивающие уровень развития кондиционных и координационных способностей. Это в свою очередь создаёт сложность для учителя физической культуре в оценке качества своей работы и заставляет искать самостоятельно пути оценки физической подготовленности детей.

Многие учёные, практики в области физической культуры и спорта утверждают, что освоение программного материала по физическому воспитанию во многом обусловлено двигательно-координационной подготовленностью детей [1, 2, 4].

В нынешних типовых программах обучающиеся достигает получение итоговой оценки по предмету физическая культура в виде оценки - «зачтено», которая складывается из достижения результатов обучения, связанные с формированием двигательных умений и навыков. Поскольку сегодня для обучающихся особенно значимым становится овладение техникой двигательных действий, входящих в разделы школьной программы по физической культуре, актуальным всё больше и больше становится их координационная подготовленность.

В более ранних программах по предмету физическая культура определение координационной подготовленностью сводилась к применению одного двух двигательных тестов, что не позволяет оценить многогранность развития данных способностей у детей.

Что же такое координационные способности, почему в последнее время им уделяется такое большое внимание? Чем обозначена проблема их объективного контроля?

Л.П. Матвеев [4], в работе, характеризует координационные способности: «во-первых, способность целесообразно координировать свои движения при построении новых двигательных действий и в процессе их воспроизведения; во-вторых, способность перестраивать координацию движений при необходимости изменить параметры освоенного действия или переключение на иное действиями в соответствии с требованиями меняющихся условий».

Ю.Ф. Курамшин [2], говорит, что координационные способности - это способность быстро, точно, целесообразно, экономно решать двигательные задачи, что выражается в умении быстро овладевать новыми движениями, точно дифференцировать различные характеристики движений и управлять ими, импровизировать в процессе двигательной деятельности в соответствии с изменяющейся обстановкой

В.И. Лях [3] указывает года 7-9 лет и 9-11, 12 лет как сенситивные для развития координационных способностей.

Все выше сказанное подтверждает необходимость подбора двигательных тестов, оценивающих различные координационные способности с возможностью их применения на уроках физической культуры в общеобразовательной школе.

Целью нашей работы является формирование блока двигательно-моторных тестов, оценивающих различные координационные способности у обучающихся среднего звена.

Необходимо сказать, что, обосновывая координационные тесты и программу тестирования, мы исходили из принципов, сформулированных В.И. Ляхом, о том, что координационные тесты должны быть естественными и доступными для детей всех

возрастно- половых групп и в то же время давать дифференцированные результаты об уровне развития конкретных координационных способностей [3].

Для определения различных координационных способностей мы рекомендуем к использованию следующие двигательные тестовые задания. Данные тесты не требуют специального оборудования и доступны для применения в условиях школы [1].

1. Прыжок вверх со взмахом рук и без (см);

Данный тест определяет способность к согласованию и комбинированию движений.

Процедура тестирования. Испытуемый выполняет прыжок вверх с места, держа руки за спиной. Затем прыжок вверх с места, с взмахом рук.

Результат – разница в прыжках (см.).

2. Воспроизведение длины отрезка правой и левой рукой вперед;

Данный тест определяет способность к ориентированию.

Процедура тестирования. На школьной доске вертикально отмечен контрольный отрезок. Испытуемый должен по возможности точно воспроизвести длину предъявляемого отрезка правой и левой рукой одновременно, соответственно вправо и влево от нижнего края контрольного отрезка. Выполняется три попытки, в каждой из которых меняется длина контрольного отрезка.

Результат – разность между длиной контрольного отрезка и воспроизведенного (см).

Выполняется три попытки, длина контрольного отрезка каждый раз меняется.

3. Падающая линейка;

Данный тест определяет способность к реагированию.

Процедура тестирования. Преподаватель держит линейку вертикально, так что бы ее нижний конец находился на уровне открытой кисти испытуемого. Через 1-2 секунды, после принятия И.п., преподаватель отпускает линейку, а испытуемый должен как можно быстрее поймать ее (сжать кисть).

Результат – среднее расстояние в трех попытках. Расстояние регистрируется от нижнего края линейки до места хвата испытуемым со стороны мизинца (см).

4. Ходьба по прямой после вращения;

Данный тест определяет статокINETическую способность.

Процедура тестирования. Испытуемый выполняет вращение со скоростью - один оборот/1 сек. Выполняется 10 вращений с закрытыми глазами наклонив голову на грудь. После остановки, открыв глаза, испытуемый должен пройти по начерченной прямой линии (ширина линии равна ширине стопы).

Результат – мах. расстояние от края линии до дальней точки смещения испытуемого (см), средний результат трех попыток.

5. Равновесие в позе Фламинго;

Данный тест определяет способность к равновесию.

Процедура тестирования. Испытуемый, стоя принимает И.п.: стойка на правой (левой) ноге, другая согнута и подтянута к ягодице рукой, другая рука вытянута вперед. По команде испытуемый закрывает глаза и включается секундомер. Секундомер выключается в момент потери равновесия.

Результат – средний показатель времени удержания равновесия в трех попытках (сек.).

6. Прыжок с вращением на максимальное количество градусов;

Данный тест определяет статокINETическую способность.

Процедура тестирования. Стоя в центре градуированного круга, испытуемый последовательно выполняет три прыжка с вращением на максимальное количество градусов, стараясь остаться в пределах круга.

Результат – средний результат трех попыток (градусы).

7. Перешагивание через гимнастическую палку;

Данный тест определяет способность к согласованию и комбинированию движений.

Процедура тестирования. Испытуемый находится в исходном положении стойка,

гимнастическая палка внизу, по команде «МАРШ!» он должен выполнить десять поочередных перешагиваний через гимнастическую палку правой и левой ногой. Выполняется три попытки.

Результат – средний результат (сек.) трех попыток.

8. Передвижение в упоре сзади;

Данный тест определяет способность к согласованию и комбинированию движений.

Процедура тестирования. Испытуемый находится в исходном положении - упор лежа сзади согнув ноги, лицом по направлению движения, ноги перед стартовой линией. По команде, испытуемый начинает движение в исходном положении до финишной черты, расположенной на расстоянии 9 м. от линии старта.

Результат – среднее время (сек.) показанное в трех попытках.

9. Воспроизведение заданного ритма прыжков.

Данный тест определяет темпо-ритмовую способность.

Процедура тестирования. Испытуемый выполняет прыжки «Ноги врозь – ноги с крестно» под удары метронома в течение 15 секунд. В следующей попытке, он должен воспроизвести этот ритм. Сохраняя его в течение 15 секунд. Выполняется три попытки, в каждой из которых, задаваемый ритм прыжков меняется.

Результат – разность между временем заданного и воспроизведенного ритма прыжков, в трех попытках (сек.).

Заключение. С помощью предложенного в работе комплекса двигательно-моторных тестов можно получить полное представление о развитии всех координационных способностей, а также сопоставляя полученные данные в начале и в конце академических периодов, вносить коррективы в процесс организации и содержания уроков физической культуры.

Литература:

1. Ботяев В.Л. Отбор и прогнозирование в спорте / В.Л. Ботяев // Отбор и прогнозирование в спорте: место координационных способностей в системе спортивного отбора : монография / В.Л. Ботяев ; Сургутский гос. пед. ун-т. – Сургут : [б.и.], 2016. – 301 с.
2. Курамшин Ю.Ф. Общая характеристика физических способностей / Ю.Ф. Курамшин // Теория и методика физической культуры / под ред. Ю.Ф. Курамшина. – М. : Советский спорт, 2004. – С. 106-122.
3. Лях В.И. Координационные способности: диагностика и развитие / В.И. Лях. – М. : Дивизион, 2006. – 290 с.
4. Матвеев Л.П. Общая теория спорта и ее прикладные аспекты / Л.П. Матвеев. – СПб. : Лань, 2005. – 384 с.

УДК 378.016:613

**ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБЛАСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ
ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ**

Гришманов Р.В., Абильмажинов А.А.

(Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск)

Инновация в области физической культуры – это внесённое нововведение, которое обеспечивает качественный рост эффективности процессов, которые востребованы в области физической культуры и спорта.

Актуальность. Основа повышения эффективности обязательного физического развития детей заключается в использовании различных инновационных технологий, которые позволяют сделать свободный выбор занимающимися физической активностью, её виды, формы, показатели нагрузки и лично приемлемого уровня планируемых результатов при обязательном выполнении определенных образовательных стандартов. Научно-технологическая суть инноваций в физическом воспитании заключается в приоритетной направленности содержания педагогического процесса в общеобразовательной школе на усвоении занимающимися интеллектуальных, нравственных, поведенческих,

мобилизационных, двигательных, коммуникативных, здоровье-сберегающих и здоровьесформирующих ценностей физической культуры опираясь на различные научные открытия, достижения и инновации мировой культуры спортивной подготовки.

Занятия физическими упражнениями несут в себе большое воспитательное значение – они способствуют развитию настойчивости, укреплению дисциплины, повышению чувства ответственности в достижении поставленной цели.

Современное образование требует решения различных задач и проблем современности, в первую очередь, проблем социализации и адаптации учащихся. Какими будут наши выпускники, зависит от всей системы организации образовательного процесса. Сейчас определен результат обучения ребенка в школе – формирование ключевых компетенций. Сформировать их силами только традиционной методики невозможно и нерационально. На помощь учителю приходят инновационные технологии.

Инновационными технологиями называют педагогические технологии, ставшие популярными в последнее время:

- ИКТ или ММ – технологии;
- ТРИЗ;
- интерактивные технологии;
- проектная технология, метод проектов;
- исследовательская технология или технология проведения учебных исследований;
- АМО и технология модерации;
- здоровьесберегающие технологии, и т.д.

Инновационные технологии – это педагогические технологии нового поколения [6].

В чем собственно их новизна или инновационность?

Они представляют собой педагогическую технологию, которая содержит определенный набор методов и этапы реализации.

Во-первых, в отличие от традиционной технологии инновационные ориентированы на результат, а не на процесс. Главное в данных технологиях - достижение определенного (конечно, инновационного, то есть нового по сравнению с традиционным результатом) результата [1].

Во-вторых, целью реализации инновационных технологий является не накопление учеником ЗУН, а умение применить полученные ЗУН в практической деятельности (то есть цель не знания, а умение использовать их для себя).

В-третьих, отличие инновационных технологий состоит в способе получения знаний в образовательном процессе – это деятельностный подход. Знания ребенок получает не в процессе заучивания теории, правил и т.д., а в процессе деятельности по достижению цели урока, которая ему интересна. Он постигает знания в процессе осознанной необходимости постепенно, пошагово под руководством учителя.

В-четвертых, инновационные технологии создают условия для реализации деятельности детей по достижению ими знаний. Но знания не ставятся в качестве цели уроках данных технологий. На первое место выходит организация образовательного пространства урока, которое выступает образовательной средой для формирования ЗУН учащихся.

В-пятых, инновационные технологии меняют суть взаимоотношений учителя и ученика на уроке. Учитель выступает как организатор этого самого образовательного пространства урока. Его роль на уроке – консультанта, эксперта. Большая роль отводится организации урока, его подготовке – подготовка выступает краеугольным камнем в организации подобных уроков.

В-шестых, инновационные технологии – это технологии личностно ориентированные, то есть направленные на личностное, то есть индивидуальное развитие, ориентированное на личность каждого конкретного ученика. Другими словами, это педагогические технологии, создающие условия на уроке или во внеурочной деятельности для обучения

каждого отдельно взятого ученика с учетом его личностных особенностей (устойчивость внимания, запоминания, скорости и прочности усвоения материала, способа восприятия учебной информации, состояния здоровья, темпа деятельности, способностей и задатков и т.д.).

В-седьмых, инновационные технологии учитывают и факт социализации детей в процессе обучения и после окончания школы. Именно поэтому в их арсенале есть приемы и методы формирования коммуникативных навыков и навыков и умений работы в паре, группе, коллективе, команде.

По большому счету их использование направлено на развитие всех форм мышления, которое будет способствовать становлению творческой и интеллектуально развитой личности и обеспечит постоянное развитие ребенка и после окончания школы.

Таким образом, можно выделить следующие признаки инновационных технологий:

- ориентированы на получение конкретного результата;
- цель урока с их использованием - приобретение знаний в процессе деятельности;
- индивидуализация процесса обучения - способствует социализации детей в процессе обучения и после окончания школы;
- использует другие инновационные технологии;
- требует от учителя организации образовательного пространства урока;
- устанавливает качественно новые взаимоотношения учителя и ученика на уроке;
- способствует творческому и интеллектуальному развитию личности ребенка.

Инновационные технологии – технологии особенные. Их реализации в образовательном процессе – надо обучиться.

Как любая педагогическая технология инновационные технологии имеют свой алгоритм реализации, свои этапы. Пропуск хотя бы одного нарушает целостность системы педагогической технологии и разрушает ее [4].

Инновации в формировании физической культуры общества и личности требуют кардинальных изменений в учебно-воспитательном процессе в общеобразовательной школе, прежде всего. Модель организации данного процесса составляется из расчета трехчасового преподавания физической культуры: 1 час –теоретический (академический)и 2 часа – практических.

Не сложно предвидеть возражения, которые связаны со слабой материально-технической базой, с нехваткой квалифицированных кадров, с недостатками финансирования и с низким уровнем научно-методического обеспечения. Действительно, в этом проявляются главные проблемы школьного курса физической культуры. Кроме того, введение академического часа потребует от преподавателя дополнительной подготовки и более глубоких знаний по социокультурным, психологопедагогическим, медико-биологическим основам физической культуры. Данная проблема может быть устранена уже на современном этапе введения инновационных технологий в образовательный процесс.

Если для качественного преподавания практической части программы используются возможности учителей-специалистов в области физической культуры, то для преподавания теории целесообразно использовать специалистов, которые работают в школах и имеют глубокие профессиональные знания, а именно: медицинские работники, социальные педагоги, психологи, учителя биологии. Отметим, что при невозможности введения трехчасового преподавания физической культуры в учебный план образовательного учреждения указанных специалистов при четкой организации учебного процесса можно привлекать и при двухчасовом преподавании физической культуры. Особое значение приобретают теоретические уроки для учащихся подросткового возраста (8-11 классы) [3]. Вследствие физиологических особенностей возраста старшей школы, половые различия между юношами и девушками проявляются более отчетливо, что требует дифференцированного подхода к выбору средств и методов проведения занятий, а также

сообщения дополнительных знаний в области психологии, физиологии, гигиены. Как предлагает инновационный подход в преподавании физической культуры – использование технологии раздельного обучения.

Использование элементов раздельного преподавания физической культуры в 8-11-х классах не потребует дополнительного финансирования и реально выполнимо, если учителя физической культуры будут работать в паре в одной параллели классов [4]. Особенность такого распределения учебной нагрузки состоит в том, что классы одной параллели должны быть поровну разделены между учителями с учетом их профессиональной специализации по определенному виду спорта.

Расстановка двух классов одной параллели на одном уроке для разных учителей физической культуры позволяет соединить по половому признаку учащихся двух классов и вести преподавание по разным разделам программного материала в течение некоторого времени. Например, для девушек ведется преподавание по разделу «гимнастика с элементами акробатики», «ритмическая гимнастика», элементы йоги, дыхательной гимнастики, виды фитнеса и т.д., а для юношей – совершенствование техники игры в футбол, баскетбол, занятия тяжелой атлетикой, включение тренажерного зала и т.д. При такой организации уроков учитываются интересы учащихся: девушки чаще всего хотят формировать красивую фигуру, а юноши стремятся развивать силу, быстроту и ловкость.

Технология раздельного преподавания позволяет изучать теоретический материал по психолого-педагогическим и медикобиологическим основам физической культуры для учащихся разного пола за счет использования в учебно-воспитательном процессе выше перечисленных специалистов. При этом, технология раздельного преподавания позволяет изучать теорию с одной группой учащихся и отрабатывать практические навыки с учащимися другой группы. Новые формы организации занятий по физической культуре в общеобразовательном учреждении позволяют повысить их эффективность и обеспечить необходимый уровень двигательной подготовленности, физкультурной образованности и общей культуры личности [8].

Организация подготовки по физической культуре с использованием инновационных подходов в общеобразовательных учреждениях обеспечивает устойчивое развитие школьников в формировании духовно богатой, физически здоровой, социально активной личности. Инновационные разработки являются существенным элементом развития образования и выражаются в тенденциях накопления и видоизменения разнообразных инициатив и нововведений в образовательном процессе, которые в совокупности приводят к изменениям в сфере образования с изменением его содержания и качества [7].

Инновационные изменения возникают в поиске более перспективных форм и средств педагогической деятельности; в пробе новых методик и приемов обучения. Они закрепляются при обмене и распространении опыта; в социальных движениях педагогов; в становлении групп инициаторов, генерирующих новые социально-педагогические, психологические, проективные и социокультурные идеи как актуальные продуктивные смыслы и ценности. Настоятельная необходимость инновационных подходов в физкультурном образовании вызвана сменой парадигмы общественного развития, переходом к информационному обществу и, как следствие, новыми, более высокими, требованиями к интеллектуальным параметрам сотрудников.

В современном мире, инновационные подходы в преподавании являются моделью образования, которая ориентирована на максимальное развитие творческих способностей и создание сильной мотивации к саморазвитию индивида на основе добровольно избранной «образовательной траектории» и области профессиональной деятельности [2].

В ходе теоретического исследования были выделены исходные позиции проектирования модели инновационного учреждения, развитие его от общеобразовательной школы до школы здоровья; было определено, что у каждого образовательного учреждения выстроен свой индивидуальный путь развития.

Инновационные методы обеспечивают не только получение базового образования с

развитием индивидуальных способностей каждого учащегося, а также обеспечивают достижение определенного уровня «допрофессиональной» подготовки и компетентности выпускников.

Инновационные процессы в методике преподавания складываются в этапы:

1. Понимания ценностей образования, создание первоначальных проектов и экспериментальных систем;

2. Моделирование. Этап активного формирования, который включает целенаправленное практическое моделирование действующих образовательных проектов, принятие и поддержку ценностей нового мышления и опыта, распространение новой культурной среды образования, создание новых сообществ, которые ориентированы на совместное развитие образования;

3. Трансформирующий этап – содержит нормативное обеспечение инновационных форм деятельности, их широкое распространение и использование том или ином виде: в образовательных институтах, системные изменения в образовательном пространстве, проявление готовности педагогов и администраторов участвовать в реализации новшеств и, как результат, начало нового цикла осмысления и переоценки возникшего опыта (в том числе и негативного) реализации инноваций.

Инновационные механизмы развития образования включают:

- создание творческой атмосферы в образовательных учреждениях, а также культивирование интереса в научном и педагогическом сообществе к новшествам и инициативам;

- создание социокультурных и материальных

- (экономических) условий для принятия и действия разнообразных нововведений;

- инициация на поиск образовательных систем и механизмов их всесторонней поддержки;

- интеграция наиболее перспективных нововведений и продуктивных проектов в реально действующей образовательной системе и перевод накопленных инноваций в режим постоянно действующих поисковых и экспериментальных образовательных систем.

Важная составляющая такого процесса заключается в формировании инновационного потенциала образовательных систем: способность к саморазвитию; разнообразие культурно-образовательных сред и условий для саморазвития личности; разнообразие типов образовательных процессов в сообществах, их многообразные и развитые коммуникативные связи.

В парадигме личностно-ориентированной педагогики критерием для определения инновационных характеристик выступают два компонента:

1. признание педагогом «само ценности» собственной личности и творческое понимание самости;

2. принятие личности учащегося и его интересов, признание их как ценности, ориентация на творческие интересы как основу совместной творческой деятельности.

Самообразование является также инновационным процессом. В современной педагогической науке, самообразование рассматривают в двух аспектах: как целенаправленную познавательную деятельность, которая управляется самим индивидом; как самостоятельное приобретение индивидом систематических знаний в какой-либо науке, культуре, технике, политической жизни и др.

В этих подходах в основе самообразования лежит личный интерес занимающегося в сочетании с самостоятельностью обучения. Самообразование рассматривается как одним из важных средств самовоспитания. К видам самообразования относят: общее, профессиональное и политическое самообразование. Основной формой образования выступает изучение научно-популярной, учебной, научной, художественной и другой литературы. Источниками новых знаний выступает прослушивание докладов, лекций, концертов, консультаций специалистов, посещение музеев, выставок и другие виды практической деятельности – опыты, моделирование, эксперименты и др. При этом,

самообразование всегда имело цель получения необходимой квалификации или повышения образовательного уровня [5].

Многие известные писатели, искусствоведы, деятели науки, искусства, помогали другим в решении такой задачи: они создавали народные читальни, библиотеки, народные дома и т.д. К примеру, в Петербурге, в 1865 годах издавался учебно-литературный журнал «Самообразование». В 1890-х годах в Москве была создана комиссия домашнего чтения при учетном отделе «Общества распространения технических знаний», которое разрабатывало специальные программы по многим предметам, которые изучали в университетах, выпускала «библиотеку для самообразования», проводила письменные консультации.

С 20-х годов прошлого столетия, систематическая и организованная работа проводилась в области политического самообразования.

В 30-х годах, самообразование стало углубляться и расширяться самостоятельно, при том, что стали развиваться школы, техникумы, вузы и т.д.

С 50-х годов, в условиях научно-технического развития, стали получать большую значимость самообразование взрослых, а также их повышение квалификации. Эту потребность развило и усилило средства массовой информации [9].

В начале 21 века, появляется гуманистическая коррекция самообразования – направленность на развитие личности, раскрытие способностей человека, его потенциала, самовыражения, а также реализация духовных интересов.

Важная роль в формировании навыков самообразования играет школа разных уровней, которая рассматривает его как обязательный компонент современного обучения.

Оно так же развивается с помощью расширения, дополнения и углубления изучаемого материала в учебном заведении, а также – автономно по отношению к обучению, включаясь в изучение новых, представленных в ВУЗах курсов. В таком случае, самообразование, обогащая учение, находит в нём поддержку, поддерживая самостоятельно полученные знания, систематизируя их.

Так же, обучение даёт возможности для обогащения самообразования коллективным поиском, сняв некоторые трудности самостоятельного познания. Развиваясь в системе обучения, самообразование получает новые стимулы для своего утверждения. При этом, навыки самообразования вырабатываются в процессе проведения разных видов самостоятельной работы учащихся, которые предусмотрены учебными программами. Обучающиеся пользуются литературой и словарями; в процессе экспериментальной и лабораторной работы приобретают необходимые умения и навыки, которые помогут сравнивать и обобщать жизненные явления в процессе дальнейшей трудовой деятельности.

Навыки самообразования, которые были получены в школе, совершенствуются и углубляются в процессе учебной работы в ВУЗах. Важную роль, помимо самостоятельной работы с источниками литературы, играют знания, полученные в семинарах, практиках, при участии в научных работах, конкурсах и так далее.

В последние годы, самообразование, рассматривают как составную часть системы непрерывного образования, которое выступает связующим звеном между базовым образованием и периодическим повышением квалификации или переподготовки специалистов [10].

Литература:

1. Ананьев, Б.Г. Теория ощущений / Б.Г. Ананьев. - Л.: Издательство ЛГУ, 1991. – 201 с.
2. Богатова, И.Б. Интеграция учебных дисциплин в контексте ноосферного мышления (на примере обучения в средних профессиональных учебных заведениях): дис. ... канд. пед. наук / И.Б. Богатова. - Тольятти: ТГУ, 2004. -205 с.
3. Казаков С. В. «Спортивные игры. Энциклопедический справочник», 2004 – 107 с.
4. Коменский, А.Я. Избранные сочинения / А.Я. Коменский. - М.: Учпедгиздат, 1955. -287 с.
5. Матвеев Л.П. Основы общей теории спорта и системы подготовки спортсменов. Киев, 1999. – 205 с.
6. Педагогика / Под ред. П.И. Пидкасистого. М., 2002. С. 39–40.
7. Пособие для студ. высш. пед. учеб.заведений / И.Н. Андреева, Т.С. Буторина, З.И. Васильева и др.; под ред. З.И. Вастьевой. - М.: Издательский центр «Академия», 2005. - 432 с.

8. Потенциал молодых учёных: взгляд в будущее: сборник материалов III региональной научно-практической конференции аспирантов, соискателей и молодых учёных – Тула: Изд-во ТГПУ им. Л. Н. Толстого, 2007. – С. 44-45.
9. Российская педагогическая энциклопедия: В 2 т. Т. 2. М., 1999. С. 226.
10. Састамойнен Т.В. Восточные оздоровительные системы психофизической рекреации: Дис.– СПб., 2004.

УДК 796.077.5

ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ВОЕННОЙ И ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКЕ

Жангулин Б. Е.

(Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск)

Цифровизация и использование мобильных приложений

С развитием технологий смартфонов и мобильных приложений, тренировки стали более персонализированными. Приложения для фитнеса позволяют пользователям отслеживать свои достижения, составлять индивидуальные планы тренировок и получать рекомендации по питанию. В НВТП такие приложения могут использоваться для мониторинга физической подготовки курсантов, а также для организации дистанционного обучения [1].

Персонализированные тренировки

Современные фитнес-приложения позволяют пользователям отслеживать свои достижения, устанавливать цели и получать индивидуальные планы тренировок. Эти приложения могут адаптироваться к уровню физической подготовки пользователя, учитывая его возраст, вес, уровень активности и предпочтения. Например, новички могут получать более простые и доступные тренировки, в то время как опытные спортсмены могут выбирать более сложные и интенсивные программы.

- Отслеживание прогресса

Одной из ключевых функций фитнес-приложений является возможность мониторинга прогресса. Пользователи могут записывать свои тренировки, отслеживать количество сожженных калорий, время выполнения упражнений и другие важные параметры. Это позволяет не только видеть результаты своих усилий, но и корректировать тренировочный процесс в зависимости от достигнутых результатов.

- Рекомендации по питанию

Многие фитнес-приложения также предлагают рекомендации по питанию, что является важной частью здорового образа жизни. Пользователи могут вести дневник питания, получать советы по составлению рациона и даже рассчитывать калорийность блюд. Это помогает им достигать своих целей, будь то снижение веса, набор мышечной массы или поддержание общего здоровья.

- Применение в НВТП [6]

В контексте НВТП такие приложения могут использоваться для мониторинга физической подготовки курсантов. Это особенно актуально для образовательных учреждений, где важно поддерживать высокий уровень физической активности и здоровья студентов. Приложения могут помочь преподавателям отслеживать прогресс курсантов, выявлять слабые места и предлагать индивидуальные рекомендации.

- Дистанционное обучение

Кроме того, мобильные приложения могут быть использованы для организации дистанционного обучения. В условиях современных реалий, когда многие учебные заведения переходят на онлайн-формат, фитнес-приложения могут стать отличным инструментом для проведения виртуальных тренировок и занятий. Это позволяет курсантам заниматься физической подготовкой в удобное для них время и в комфортной обстановке.

Виртуальная и дополненная реальность

Виртуальная (VR) и дополненная реальность (AR) представляют собой революционные технологии, которые открывают новые горизонты для тренировок в различных областях, включая спорт и военное дело [7].

- Виртуальная реальность (VR) [3]

Виртуальная реальность создает среду, в которой пользователи могут взаимодействовать с трехмерными моделями и сценариями. В спорте VR позволяет моделировать различные игровые ситуации, что дает спортсменам возможность отрабатывать свои навыки в безопасной и контролируемой обстановке. Например, футболисты могут тренироваться в условиях, приближенных к реальным матчам, без риска травм. Это особенно полезно для изучения тактики, улучшения реакции и принятия решений в стрессовых ситуациях. Спортсмены могут повторять сложные игровые моменты, анализировать свои действия и получать обратную связь в реальном времени, что способствует более быстрому прогрессу.

- Дополненная реальность (AR)

Дополненная реальность, в свою очередь, накладывает цифровую информацию на реальный мир, что позволяет пользователям видеть и взаимодействовать с виртуальными объектами в контексте их физической среды. В НВТП технологии AR могут использоваться для обучения тактическим приемам и взаимодействию в боевых условиях. Например, солдаты могут использовать AR-очки, которые отображают информацию о местоположении врага, маршрутах движения и других критически важных данных прямо на поле боя. Это значительно повышает уровень подготовки, позволяя военнослужащим отрабатывать сценарии, которые они могут встретить в реальных условиях, и улучшать командное взаимодействие. [7]

Таким образом, как VR, так и AR предоставляют уникальные возможности для тренировки и подготовки, позволяя пользователям развивать навыки и тактическое мышление в безопасной и контролируемой среде. Эти технологии не только повышают эффективность тренировок, но и открывают новые горизонты для обучения и развития в различных сферах.

3. Wearable-технологии

Носимые устройства, такие как фитнес-трекеры и умные часы, становятся неотъемлемой частью современного тренировочного процесса. Эти технологии предоставляют пользователям возможность отслеживать различные параметры здоровья и физической активности в реальном времени, что значительно улучшает качество тренировок и способствует более эффективному достижению поставленных целей.

Основные функции носимых устройств: [4]

1.Отслеживание сердечного ритма: Носимые устройства оснащены датчиками, которые позволяют непрерывно мониторить сердечный ритм. Это помогает пользователям контролировать интенсивность тренировок и избегать перегрузок, что особенно важно для поддержания здоровья.

2.Уровень активности: Устройства фиксируют количество шагов, пройденное расстояние и сожженные калории. Эти данные помогают пользователям оценивать свою физическую активность в течение дня и корректировать свои тренировки в зависимости от уровня активности.

3.Качество сна: Многие фитнес-трекеры также отслеживают качество сна, что позволяет пользователям понимать, насколько хорошо они восстанавливаются после тренировок. Хороший сон является ключевым фактором для достижения спортивных результатов.

4.Персонализированные рекомендации: На основе собранных данных носимые устройства могут предоставлять пользователям персонализированные рекомендации по тренировкам и восстановлению, что делает процесс более целенаправленным и эффективным.

Применение в НВТП:

В рамках НВТП носимые устройства могут использоваться для контроля состояния курсантов. Это позволяет:

- **Мониторинг физического состояния:** Инструкторы могут отслеживать физическую подготовленность курсантов в реальном времени, что помогает выявлять тех, кто может испытывать перегрузки или нуждается в дополнительной поддержке.

- **Предотвращение перегрузок:** С помощью данных о сердечном ритме и уровне активности можно заранее определить, когда курсантам необходимо снизить интенсивность тренировок, что снижает риск травм и переутомления.

- **Анализ данных:** Собранные данные могут быть использованы для анализа эффективности тренировочных программ и внесения необходимых коррективов в процесс обучения.

Таким образом, носимые технологии не только улучшают качество тренировок, но и способствуют более безопасному и эффективному обучению в рамках НВТП.

4. Аналитика больших данных

Сбор и анализ больших данных становятся важными инструментами в спорте, позволяя тренерам и аналитикам принимать более обоснованные решения. Используя современные технологии, такие как датчики, носимые устройства и видеонаблюдение, можно собирать обширные объемы данных о производительности спортсменов. Эти данные могут включать информацию о скорости, силе, выносливости, технике выполнения упражнений и даже физиологических показателях, таких как частота сердечных сокращений и уровень кислорода в крови.

Анализ этих данных позволяет тренерам:

- **Оптимизировать тренировочные процессы:** На основе собранной информации можно адаптировать тренировочные программы, чтобы сосредоточиться на слабых местах спортсменов и улучшить их общую производительность[5].

- **Идентифицировать трендовые показатели:** Выявление закономерностей в данных может помочь в прогнозировании результатов и в определении наиболее эффективных методов подготовки.

- **Оценивать эффективность тренировок:** Сравнение данных до и после тренировок позволяет тренерам оценить, насколько успешными были примененные методы и корректировать их в будущем.

- **Предотвращать травмы:** Анализ данных о нагрузках и состоянии спортсменов может помочь в выявлении признаков переутомления или риска травм, что позволяет вовремя вносить изменения в тренировочный процесс.

5. Геймификация

Геймификация — это использование игровых элементов в неигровых контекстах, что позволяет сделать процесс обучения и тренировок более увлекательным и мотивирующим. В спорте геймификация может проявляться в виде различных соревнований, челленджей и игровых заданий, что способствует повышению мотивации спортсменов и улучшению их вовлеченности в процесс.

В НВТП геймификация может быть использована для:

- **Создания интересных и увлекательных тренировок:** Внедрение игровых элементов, таких как баллы, уровни, награды и лидерборды, может сделать обучение более привлекательным для студентов [2].

- **Стимулирования командной работы:** Соревновательные элементы могут способствовать формированию командного духа и улучшению взаимодействия между участниками.

- **Улучшения усвоения материала:** Игровые механики могут помочь в более эффективном запоминании информации и навыков, так как они делают процесс обучения более интерактивным и динамичным.

- **Повышения уровня вовлеченности:** Геймификация может помочь удерживать внимание студентов и мотивировать их к активному участию в учебном процессе, что в

конечном итоге приводит к лучшим результатам.

Таким образом, инновационные технологии в области физической культуры, спорта и начальной военной и технологической подготовки открывают новые возможности для повышения эффективности тренировок и подготовки. Их внедрение позволяет не только улучшить физическую подготовку, но и сделать процесс обучения более увлекательным и доступным. Важно продолжать исследовать и развивать эти технологии, чтобы обеспечить наилучшие результаты для будущих поколений спортсменов и военнослужащих.

Литература:

1. Баранов, А. В. (2020). Инновационные технологии в спорте: от теории к практике. Москва: Издательство "Спорт".
2. Григорьев, И. Н. (2019). Цифровизация физической культуры: новые подходы и технологии. Санкт-Петербург: Издательство "Физкультура и спорт".
3. Кузнецов, П. С. (2021). Виртуальная реальность в спорте: возможности и перспективы. Журнал "Спортивные технологии", 12(3), 45-52.
4. Лебедев, С. А. (2018). Мобильные приложения для фитнеса: как технологии меняют тренировки. Журнал "Физическая культура и спорт", 10(2), 23-30.
5. Сидорова, Е. В. (2022). Дистанционное обучение в физической культуре: вызовы и решения. Москва: Издательство "Образование и наука".
6. Тихомиров, Д. А. (2020). Инновации в начальной военной подготовке: современные технологии и методики. Журнал "Военное образование", 5(1), 67-75.
7. Шевченко, Н. П. (2021). Роль дополненной реальности в обучении и тренировках. Журнал "Технологии обучения", 8(4), 12-19.

ӘОЖ 378.14

СТУДЕНТТЕРДІҢ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Заманбеков М. М. Тохтаров А.М, Баженова Э.Д.

(Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.)

Жеке тұлғаның жалпы мәдениетінің құрамдас бөлігі ретінде дене шынықтыруды қалыптастыру Жоғары мектептегі студенттердің дене тәрбиесінің маңызды міндеті болып табылады. Оны шешу практиканы жүйелі талдау, жетекші мамандардың озық педагогикалық тәжірибесін жинақтау және алынған нәтижелерді студенттердің дене тәрбиесі бойынша оқу процесіне дәйекті енгізу арқылы ғана мүмкін болады. Дене тәрбиесі мұғалімдері көбінесе сауықтыру мәселелерін шешуге көп көңіл бөледі. Ең алдымен, бұл физикалық қасиеттерді дамыту әдістерін жетілдіру негізінде студенттердің дене шынықтыру деңгейін арттыруға катысты. "Дене шынықтыру" пәнін оқыту сапасын жақсарту, біздің ойымызша, оқу процесінің білім беру аспектісін күшейтуге негізделуі тиіс. Зерттеудің мақсаты-студенттердің дене шынықтыруын қалыптастыру бойынша оқу процесін ұйымдастыру әдістемесін жетілдіру. Зерттеу әдістері мен ұйымдастырылуы. Ғылыми-әдістемелік әдебиеттерді талдау, студенттердің әлеуметтанулық сауалнамасы, педагогикалық бақылаулар, физикалық қасиеттер мониторингі, деректерді статистикалық өңдеу. Теориялық дене шынықтыру білімін жете бағаламау елеулі кемшілік болып табылады. Көптеген университеттерде бағдарламаның теориялық бөлімі мүлдем жоқ, бұл студенттердің салауатты өмір салтына деген ынтасына, жеке тұлғаның дене шынықтыруын қалыптастыруға теріс әсер етеді. Бұл мәселені келесі жолдармен шешуге болады. Біріншіден, оқу бағдарламасында қарастырылған теориялық бөлімді оқытуды күшейту. Екіншіден, студенттердің теориялық білімін міндетті түрде бағалай отырып, әр семестрде дене шынықтыру емтиханын енгізіңіз. Жақында І.Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің дене тәрбиесі кафедрасы "Дене шынықтыру"пәні бойынша академиялық сабақтарды ұйымдастырудың, жоспарлаудың және өткізудің жаңа формаларына біртіндеп көшуді жүзеге асыруда.

Дене шынықтырудың жаңа, ең тиімді құралдарын іздеу бойынша мақсатты жұмыс, ең алдымен, оқу материалдарын байытумен, демек, кафедра жоспарларын түзетумен байланысты. Сондықтан жыл сайын әрбір оқытушы өз жоспарларының құрылымына, оқу сабақтарын кезең-кезеңімен бөлуге, қозғалыс әрекеттерінің техникалық негіздерін игеру мерзімдеріне, студенттердің дене дайындығын арттыру әдістеріне, оларды оқу сабақтары барысында практикалық пайдалануға елеулі түзетулер енгізеді. Студенттердің мүдделерін және олардың болашақ кәсіби қызметінің ерекшеліктерін ескере отырып, жеке тұлғаның дене шынықтыруын қалыптастыруға бағытталған оқу бағдарламасының мазмұны әзірленді. Осы бағдарламаның негізгі ережелері "дене шынықтыру және спорт туралы" Қазақстан Республикасының Заңына негізделеді [1]. Оқу бағдарламасы "дене шынықтыру (2014)" пәні бойынша үлгілік бағдарламаға сәйкес Академияның материалдық-техникалық базасының және оқытушылар құрамының кәсіби тәжірибесінің болуын ескере отырып әзірленді [2]. Оқу бағдарламасының негізі білім беру бағыты болып табылады [3]. Дене шынықтыру саласындағы білімді, дағдыларды және дағдыларды игеру, оларды оқу сабақтары барысында практикалық қолдану маңызды және ұзақ мерзімді міндет ретінде оқытушылардың физикалық өзін-өзі жетілдіруге назарын ынталандырады. Бірақ оның шешімі студенттердің дене тәрбиесінде прогреске жетудің бір жолы.

Теориялық бөлімнің мазмұны Типтік бағдарламамен тығыз байланысты және сонымен бірге кафедраның бір жылдағы жұмысының нәтижелерін, оқу процесінің тиімділігін талдауды, студенттерді тестілеу нәтижелерін, сауалнамалық сауалнаманы және педагогикалық бақылауларды ескере отырып үнемі жаңартылып отырады. Социологиялық сауалнама нәтижелері студенттердің (сауалнамаға қатысқандардың 24,2%) мектепте "дене шынықтыру" пәні бойынша арнайы білімі жеткіліксіз екенін көрсетеді. Жеке тұлғаның дене шынықтыруын қалыптастыру, физикалық жағдайын жақсарту, салауатты өмір салты туралы білім жастардың дене тәрбиесінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Жоғары оқу орнында оқу кезінде студенттерді бақылау нормативтерін тапсыруға емес, күнделікті өмірде дене шынықтыруды одан әрі пайдалануға дайындау қажет.

Социологиялық сауалнама нәтижелері сауалнамаға қатысқан студенттердің тек 24,8% - салауатты өмір салты отбасында өсірілетінін көрсетеді. Ата-аналар іс жүзінде олардың "дене шынықтыру" пәніндегі үлгеріміне қызығушылық танытпайды. Денсаулық әлі де студенттердің басты құндылығы емес, өйткені оған дұрыс көзқарас өмірдің алғашқы жылдарынан бастап қалыптаспайды. Жастар олардың денсаулығы ғана емес, болашақ балалардың денсаулығы да, жалпы алғанда, елдің болашағы мотор белсенділігінің әртүрлі формаларын қолдануға байланысты болатынын нақты түсінуі керек. Теориялық білім студенттерге практикалық сабақтарда әңгімелесу түрінде беріледі. Студенттердің дене шынықтыру білімі жаттығулардың көп мөлшерін жинақтау, олардың арнайы мақсатын білу және орындалудан күтілетін нәтиже арқылы тереңдей алады. Бұл ретте таңертеңгі гигиеналық гимнастика кешендерін дұрыс құрастыруға және бар ауруларды түзетуге бағытталған жаттығулар кешендеріне маңызды орын бөлінуі тиіс [4]. "Дене шынықтыру" пәні бойынша емтихан студенттердің белсенділігін арттырудың маңызды факторы ретінде әр семестрде өткізіледі. Билеттерге арналған сұрақтарды бітіруші кафедралардың тілектерін ескере отырып, дене тәрбиесі кафедрасының оқытушылары әзірлейді. Сұрақтардың мазмұны студенттерге салауатты өмір салты деп дене жүйелерінің функционалдық мүмкіндіктерін арттыратын, денсаулықты нығайтуға ықпал ететін, табысты оқу және еңбек қызметінің негізі болып табылатын тіршілік әрекетінің нысандары мен тәсілдері түсінілетінін түсінуге мүмкіндік береді. Теориялық бөлімге мұндай көзқарас оң нәтиже береді, жастардың өз денсаулығына, дене шынықтырудың ғылыми негіздеріне саналы көзқарасын қалыптастырады. Алынған білім практикалық сабақтарда бекітіледі жұмыс бағдарламасының практикалық бөлімі бірінші жартыжылдықтағы үш бөлімнен тұрады: жалпы дене шынықтыру, баскетбол, гимнастика және екінші жартыжылдықтағы үш бөлім: волейбол, үстел теннисі, аэробика (қыздар), шағын футбол (ұлдар). Сабақтың мазмұны жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастыру, дене шынықтыруды арттыру, белсенді демалысты

ұйымдастыру, аурулардың алдын алу, салауатты өмір салтының негіздерін игеру, өзін-өзі бақылау үшін дене шынықтыру құралдарын пайдалану және қолдану дағдыларын қалыптастыруға негізделген. Әр кезең Дағдылар мен дағдыларды меңгеру дәрежесін және жеке физикалық қасиеттердің өсуін сипаттайтын тест тапсырмаларын орындаумен аяқталады.

Бағдарламаның әзірленген сабақ жоспарлары мен бөлімдері сәтті үйлеседі. Олар жүйелі жаттығуларға саналы қажеттілікті тәрбиелеу арқылы дене шынықтыруды арттыруға бағытталған студенттердің жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оқу материалының дәйектілігі, үздіксіздігі, біртіндеп күрделенуі сияқты принциптерді қарастырады. Сабақтың мазмұны жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастыру, дене шынықтыру дайындығын арттыру, белсенді демалысты ұйымдастыру, аурулардың алдын алу, салауатты өмір салтының негіздерін игеру, өзін-өзі бақылау үшін дене шынықтыру құралдарын пайдалану және қолдану дағдыларын қалыптастыруға бағытталған. Сауалнама нәтижелері көрсеткендей, жүрек соғу жиілігінің көрсеткіштері бойынша жаттығулардың қарқындылығын студенттердің тек 4,6% - ы, тыныс алу көрсеткіштері бойынша -7,8% - ы бағалай алады. Дене белсенділігінің денеге әсері студенттер көбінесе әл-ауқатымен бағаланады. Практикалық сабақтар барысында студенттерге өзін-өзі бақылаудың қарапайым ережелерін үйрету қажет (денсаулық жағдайын әл-ауқат, ұйқының сипаты, тәбеттің болуы бойынша бағалау).

Оларды тыныштықта да, әртүрлі қарқындылықтағы физикалық жаттығуларды орындағаннан кейін де жүрек соғу жиілігін, тыныс алу жиілігін тез табуға және дұрыс санауға үйрету керек. Тек осы тәсілмен студенттердің денсаулығына зиян келтірместен дене шынықтыру сабақтарында дене белсенділігін дұрыс мөлшерлеуге болады. Студенттердің жалпы дене шынықтыру дайындығын қамтамасыз ету бойынша жұмыс базалық бағыт болып табылады. Физикалық қасиеттерді дамыту процесінде дене дамуын одан әрі жақсарту, дене жүйелерінің жұмыс қабілеттілігі мен функционалдық жағдайын жақсарту міндеттері шешіледі. Негізгі гимнастика, жеңіл атлетика, спорттық және ашық ойындар жаттығулары кеңінен қолданылады. Сонымен қатар, барлық жаттығулар студенттер денесінің жеке ерекшеліктерін ескере отырып қатаң түрде өлшенеді, бірінші курстан кейін қарқынды жүктемелерге көшу керек. Сабақтың бақылау бөлімі студенттердің физикалық дамуының жай-күйі мен динамикасы туралы қорытынды ақпаратты қамтамасыз етеді. Физикалық қасиеттердің даму деңгейін анықтау бойынша бақылау сынақтары жылына үш рет өткізіледі: қыркүйек, желтоқсан және сәуір айларында. Дене дайындығын бағалау физикалық қасиеттердің даму көрсеткіштерін бағалау кестелерінің нәтижелерімен және бастапқы көрсеткіштерден алынған нәтижелер динамикасымен салыстыру арқылы жүргізіледі [5]. Қазіргі уақытта барлық студенттер үшін бірдей бағалау стандарттары белгіленген және бұл физикалық тұрғыдан нашар дайындалған студенттердің барлық сабақтарға қатысқан кезде де бақылау стандарттарын орындай алмауына және жақсы баға ала алмауына әкеледі. Студенттерде кемшілік сезімі болуы мүмкін, кейде оларды дене шынықтырудан алшақтатады. Жоғары оқу орындарындағы көп жылдық тәжірибе студенттердің физикалық дайындығын бағалау кезінде әр студент үшін жеке-жеке физикалық дамудың бастапқы деңгейін ескеру қажет деп айтуға мүмкіндік береді [6]. Қайталама сынақтар кезінде студенттердің нәтижелерін бақылау нормативтерін тапсыру нәтижелері бойынша ғана емес, сонымен қатар бастапқы деректерден көрсеткіштердің динамикасы бойынша да анықтау қажет. Бастапқы көрсеткіштерден алынған нәтижелердің динамикасын ескере отырып, дене шынықтыруды бақылау нашар дайындалған студенттердің сабаққа деген қызығушылығын арттырады және олардың дене шынықтыру деңгейіндегі ең кішкентай оң өзгерістерді бақылауға мүмкіндік береді. Бұл тәсіл физикалық қасиеттердің тиімді дамуына ықпал етеді және студенттердің физикалық жетілуге деген ұмтылысын арттырады. Соңғы жылдардағы тестілеу нәтижелері 1-3 курстарда оқу процесінде студенттердің дене шынықтыру дайындығы жоғарылағанын көрсетеді. Динамикада барлық оқу курстарында оң өзгерістер анықталды. Ең маңызды жаттығу әсері күш пен икемділіктің дамуында байқалады.

Жылдамдық пен жылдамдықтың дамуы біршама нашар. Тәжірибе көрсеткендей, мектептер мен жоғары оқу орындарында дене шынықтыру сабақтарында жеңіл атлетика және спорттық ойындар (волейбол, баскетбол, мини-футбол) құралдары жиі қолданылады.

Оқу орындарында негізгі гимнастика сабақтарын өткізу үшін тиісті материалдық база сирек болады. Ең жақсы жағдайда мектептердегі оқушылар акробатикалық жаттығуларды меңгереді. Бірақ гимнастикалық снарядтардағы жаттығулар қимылдарды үйлестіруді, ептілікті, батылдықты дамытуға ықпал етеді. І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті Талдықорған қаласындағы жалғыз жоғары оқу орны, онда оқу бағдарламасында 1-2 курстарда "Гимнастика" бөлімі бөлінген. Оқытушының жетекшілігімен студенттер акробатика элементтерін ғана емес, сонымен қатар ешкі арқылы тірек секірулерін, тепе-теңдік жаттығуларын (қыздар), штангалық жаттығуларды, жылқы-махиді (ұлдар) игереді. Осы бөлімнің соңында барлық студенттер үшін оқу жарыстары өткізіледі. Сабаққа жақсы қатысқан кезде студенттердің басым көпшілігі бір аяғындағы тепе-теңдік техникасын, алға және артқа лақтыру, иық пышақтарындағы тіректер, бас тіректері (жас жігіттер); аяқтарын ешкі арқылы бүгіп, аяқты бөлек секіру; гимнастикалық снарядтардағы жаттығулар. Оқу орындарында гимнастиканың негізгі сабақтарын өткізу үшін тиісті материалдық база сирек болады. Ең жақсы жағдайда мектеп оқушылары акробатикалық жаттығуларды меңгереді. Бірақ гимнастикалық снарядтардағы жаттығулар қимылдарды үйлестіруді, ептілікті, батылдықты дамытуға ықпал етеді. Оқытушының жетекшілігімен студенттер акробатика элементтерін ғана емес, сонымен қатар ешкіден тірек секіру, тепе-теңдік жаттығулары (қыздар), штангалық жаттығулар, махи жылқысы (ұлдар). Осы бөлімнің соңында барлық студенттер үшін оқу жарыстары өткізіледі. Сабаққа жақсы қатысқан студенттердің басым көпшілігі бір аяқты тепе-теңдік техникасын, алға және артқа лақтыру, иық тіректері, бас тіректер (жас жігіттер); ешкі арқылы аяқтарын бүгіп, аяқтарын бөлек секіру; гимнастикалық снарядтардағы жаттығулар. Алынған білім практикалық сабақтар процесінде бекітіледі. Сонымен қатар, студенттерге нашар дамыған бұлшықет топтарын дамыту үшін үй тапсырмасы беріледі. 10 жылдық жұмыс тәжірибесі сабақтарды ұйымдастырудың әдеттегі спорттық түрлеріне, әсіресе жеңіл атлетика мен ойын спорт түрлеріне (волейбол, баскетбол, мини-футбол, үстел теннисі) біртіндеп көшудің шындығын растады. Спорт ғимараттарының техникалық параметрлері, жасанды жабыны бар футбол алаңының, спорт залының, үстел теннисіне арналған шағын залдың және тренажер залының болуы бастапқы дайындық көлемінде спорттың ойын түрлері бойынша "жаттығу" түріндегі сабақтарды өткізуге мүмкіндік береді. 1-2 курстарда типтік бағдарлама ұсынған жеңіл атлетика, жылжымалы және спорттық ойындар құралдары физикалық қасиеттерді дамыту және жалпы дене шынықтыруды арттыру үшін негізгі құралдар ретінде, үшінші курста студенттердің кәсіптік — қолданбалы дене шынықтыру дайындығын дамыту құралы ретінде пайдаланылады. Сабақтарда студенттерге кәсіби маңызды психофизикалық қасиеттерді дамытудың, дене шынықтыру құралдарымен кәсіптік аурулардың алдын алудың орындылығы туралы Арнайы білім беріледі. Студенттер еңбекті ғылыми ұйымдастырудың негіздерін меңгеріп, қалпына келтіру және өзін-өзі реттеу әдістерін меңгеруі керек. Қозғалыс белсенділігінің, аутогендік жаттығудың, қатаюдың әртүрлі формаларын қолдану олардың өміріне берік енуі керек. Студенттердің кәсіптік-қолданбалы дене шынықтыру даярлығының (ППФП) мазмұны академияның бейіндік кафедраларымен бірлесіп әзірленеді. Бұрын әр мамандық үшін таңдалған мамандықты игеруге оң әсер ететін психикалық және физикалық қасиеттер кешені анықталған.

Мысалы, керамика және ағаш мамандары үшін ең маңызды моторикалар мен дағдылар келесідей екендігі анықталды: қолмен дәл және ұсақ жұмысты орындау дағдылары, бұлшықет кернеулерін дәл реттеу дағдылары, сонымен қатар төзімділіктің жоғары деңгейі, монотонды монотонды жұмысқа төзімділік, қол күші, зейін. Әр факультет үшін кәсіптік-қолданбалы дене шынықтыру дайындығы бойынша арнайы жаттығуларды қолдана отырып, сабақтардың мазмұны жеке әзірленді. Бұл жаттығулар кәсіби маңызды физикалық қасиеттерді, моториканы және дағдыларды қалыптастыруға, болашақ кәсіби қызметтің

ерекшеліктерін ескере отырып, дененің психофизикалық мүмкіндіктерін жақсартуға бағытталған [7]. Студенттерді жүйелі дене жаттығуларымен таныстыру-жеке тұлғаның дене шынықтыруын қалыптастырудың маңызды шарты. "Дене шынықтыру" пәні бойынша міндетті оқу сабақтарын қолданумен қатар тәуелсіз сабақтардың маңызы зор. Студенттердің едәуір бөлігі бос уақытында сабақтың тәуелсіз түрлерін қолданғысы келеді: сауалнамаға қатысқандардың 22,7% - ы сабақтың бұл түрін ең қолжетімді деп санайды. Бірақ сонымен бірге студенттер (24,5%) дене шынықтыру құралдарын дұрыс пайдалану үшін осы саладағы қолда бар білім көлемін ұлғайту қажет екенін атап өтті. "Дене шынықтыру" пәні бойынша дербес сабақтар мемлекеттік білім беру стандартында көзделмеген, оларға оқу сағаттары бөлінбейді. Дегенмен, студенттерге физикалық жағдайын жақсарту мақсатында өз бетінше жұмыс істеу үшін үй тапсырмасы беріледі. [8] өз бетінше оқу процесінде келесі міндеттер шешіледі: - студенттердің дене шынықтыру бойынша оқу және ғылыми әдебиеттерді өз бетінше оқу қабілеттерін дамыту – алған білімдерін практикада қолдану дағдылары мен дағдыларын қалыптастыру; – студенттердің өзін – өзі жетілдіруге, өзін-өзі тануға және дене шынықтыру бойынша білім жинақтау қажеттілігін түсінуге деген қажеттіліктері мен қызығушылықтарын қалыптастыру; - дене жаттығуларымен өз бетінше айналысу әдістемесін меңгеру; - дененің физикалық жағдайын өзін-өзі бақылау дағдыларын игеру, дене белсенділігін дұрыс мөлшерлеу. - жаттығулардың жеке кешендерін құрастыру, дене белсенділігін дұрыс мөлшерлеу дағдыларын дамыту. Өз бетінше оқуға арналған тапсырмаларды үнемі орындау дене шынықтыру саласындағы арнайы білімдерді, дағдыларды және дағдыларды тезірек игеруге ықпал етеді. Дене тәрбиесі кафедрасында студенттердің серуендеу, жүгіру, таңертеңгі гимнастика, спорттық гимнастика құралдарымен дене параметрлерін түзету сияқты дене жаттығуларын қолдану бойынша өзіндік сабақтарына арналған әдістемелік ұсыныстар дайындалды[9]. Оқытушылардың жетекшілігімен студенттер жоғарыда аталған дене шынықтыру құралдарына негізделген тәуелсіз сабақтардың әдістемесін игеруі керек. Соңғы уақытта тірек-қимыл аппаратының ақаулары (қалыптың бұзылуы, сколиоз) және көру органдарының аурулары (миопия) бар студенттер саны артты. Миопияның алдын алу және позаны түзету үшін жаттығуларды үнемі орындау мұндай студенттердің физикалық өнімділігін арттырады. Сауалнама нәтижелері студенттердің спорт түрлері бойынша секциялық сабақтарға үлкен қызығушылық танытатынын көрсетеді. Жетісу университетінде келесі спорт түрлері бойынша спорт секциялары өткізіледі: волейбол (қыздар), баскетбол, шағын футбол, үстел теннисі, спорттық гимнастика, шахмат, тоғызқұмалақ. Жатақханада тұратын студенттер үшін сырттай оқу уақыты үшін жағдай жасалған. Спортзал жабдықталған, үстел теннисіне арналған шағын ойын залы бар[10]. Студенттердің дене шынықтыруын қалыптастыру үшін спорттық-бұқаралық және сауықтыру жұмыстарын жүргізудің маңызы зор. Жыл сайын университетте әртүрлі спорт түрлері бойынша факультетаралық біріншіліктер ұйымдастырылады, құрама командалар қалалық және республикалық жарыстарға қатысады академияда ұлдар мен қыздар арасында академияның үздік спортшысын анықтауға конкурс өткізіледі. Жеңімпаздар естелік дипломдармен марапатталады. Түрлі спорттық-бұқаралық жұмыстарды жүргізу жастарды дене жаттығуларымен таныстыруға оң әсерін тигізді. Бұған спорттық іс-шараларға қатысатын студенттер санының артуы дәлел. Қорытынды. Студенттердің дене шынықтыруын қалыптастыру жоғары оқу орындарында оқу кезінде маңызды міндет болып табылады. Тек дені сау, жақсы дайындалған адам ғана толыққанды өмір сүре алады, өзінің өмірлік мақсаттарын жүзеге асыра алады және қоғамға пайда әкеледі кафедралар қызметінің басымдықтары студенттердің мотивациясын, дене шынықтыруға деген қызығушылықтарын, өмірлік маңызды құндылық ретінде өз денсаулығының жай-күйін тәрбиелеу үшін жағдай жасау болып табылады.

Әдебиет:

1. Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 2 желтоқсандағы № 490 - 13 "Дене шынықтыру және спорт туралы" Заңы. "Дене шынықтыру" пәні бойынша үлгілік оқу бағдарламасы: ҚазҰУ. Аль_Фараби. — 2014.- 55с.

2. Лубышева Н.Л. дене шынықтыру және спорт әлеуметтануы: оқу құралы. - М. - 2001. — 240 б.
3. Михайлова С.Н., Крюкова Г.В. денсаулығы нашар студенттердің дене тәрбиесі: оқу құралы. Санкт-Петербург Гуманитарлық кәсіподақтар институты, 2003 ж. — 287с.
4. В.Н. Ермолаев дене тәрбиесі бойынша жаңа негіздегі сынақ талаптары //Мектептегі дене шынықтыру.-1989. -№ 10. - Б. 52-53.
5. Михайлова С.Н. студенттердің дене шынықтыру дайындығының мониторингі / / ғылыми пікірталас: Педагогика және психология мәселелері: VII ғылыми материалдар. конф.- № 12 (57). - М., Интернат, 2016. — 85-88 б.
6. Ильинич В.И. ЖОО студенттерінің кәсіптік-қолданбалы дене дайындығы (ғылыми-әдістемелік және ұйымдастырушылық негіздер).- М.: Жоғары мектеп, 1978.-144 Б.
7. Мартын И.А. студент жастардың дене шынықтыру және спортқа деген ынтасын қалыптастыру // Universum: Психология және білім: электрон. ғылыми. журнал. 2017. № 6(36).
8. Ушакова Я.В. студенттердің денсаулығы және оның қалыптасу факторлары / / Нижний Новгород университетінің хабаршысы. Н. И. Лобачевский, 2007, № 4, 197-202 ББ.
9. Ермакова Е.Г. студенттің өміріндегі дене шынықтыру мен спорттың маңызы / / International Journal of Humanities and Natural Sciences, т. 5, 1 бөлім, 43-44 ББ.
10. Филчаков С.А., Чернышева И.В., Шлемова М.В. студенттер денсаулығының өзекті мәселелері / / қазіргі жаратылыстану ғылымдарының жетістіктері. -2013.- №10-Б. 192.

УДК 7.092

ПРОБЛЕМАТИКА ПРОВЕДЕНИЯ СОРЕВНОВАНИЙ ПО СТРЕЛЬБЕ ИЗ ЛУКА

Землянова А.С., Хлюпина А.И., Сочин С.А.
(ЖУ имени Ильяса Жансугурова, г. Талдықорган)

Стрельба из лука – это не просто современный вид спорта, он является живым свидетельством древнейшей истории человечества, храня в себе обширное культурное наследие и традиции, продемонстрированные на протяжении веков. В уникальном контексте Казахстана стрельба из лука занимает особое место, с появления первых луков и стрел она воплощалась как неотъемлемый элемент вооружения множества тюркских народов, став символом их истории и силы на протяжении столетий.

Стрельба из лука впервые вошла в программу Олимпийских игр в 1900 году в Париже, но была исключена в 1920-м и вновь стала олимпийским видом спорта в 1972 году. В соревнованиях по этому виду спорта разыгрываются четыре комплекта медалей: в индивидуальном и командном зачётах среди мужчин и женщин [1].

Проблематика судейства в стрельбе из лука как и в других видах спорта играет важную роль в проведении соревнований, так как за качество проведения судейства и честной оценки результатов несут ответственность квалифицированные кадры. На мировой арене, на данный момент нет четко расставленной системы подбора кадров на роль судьи, но Казахстан, на наш взгляд идет на шаг впереди, так как систематизировал подготовку и комплектацию качественного и квалифицированного судейского состава.

Система подбора судейской коллегии состоит из такого порядка действий: человек который желает стать судьей подает заявку и проходит судейский семинар, после чего получает соответствующий сертификат. В дальнейшем он должен провести судейство на трех внутренних или городских соревнованиях, где получить подтверждающий документ о проведении судейства. После допускается на последующий семинар. Далее он имеет право судить все виды соревнований любого уровня внутри страны, кроме Чемпионата Республики Казахстана (ЧРК) [2]. Для возможности проведения судейства на ЧРК судья должен повысить квалификацию, для этого он должен провести судейство не менее четырех турниров высшего уровня и пройти семинар соответствующего статуса. Для присвоения звания «судья по спорту» по стрельбе из лука должен пройти тестирование на знание правил и техники безопасности которое подтвердит его профессиональную пригодность. Только после выполнения всех пунктов ему присвоят данный документ.

Для качественного судейства мы хотели бы предложить данную систему подбора и подготовки кадров, использование на мировом уровне. Что улучшит проведение соревнований и уменьшит количество конфликтов между судьями, тренерами и спортсменами.

В данный момент остро стоит проблема территориальной доступности, так как в городах Казахстана не особо популярен данный вид спорта, нет вместительных залов соответствующих дистанций соревнований, а также нет мест для расположения лукодромов. Сейчас лукодромы расположены за городом куда добраться крайне проблематично и за счет открытой местности есть проблема сильного ветра. Также отсутствуют достаточные безопасные ограждения, в основном они ограждены забором из сетки-рабицы, либо ограждены древесным насаждением что не дает должного уровня безопасности, так как при непредвиденном случае стрела может улететь за его пределы и попасть в мимо идущего человека что может послужить к гибели. Одной из проблем можно считать что залы (для зимней стрельбы) находятся далеко от лукодромов что создает трудности транспортировки щитов и оборудования [3].

Для решения данной проблемы мы хотели бы предложить следующую стратегию: в первую очередь постройка лукодромов с прилегающим к ним залом, что было бы не создавать проблем с транспортировкой (пример: г. Шымкент, лукодром на стадионе им. Кажимукана). Во вторых, делать высокое ограждение из бетонных стен с внутренней стороны обшитых изолоном. Для безопасности окружающих и предотвращения поломки стрел. В третьих, расположение лукодромов в доступности общественного транспорта (пример: г. Талдыкорган, лукодром по адресу ул. Нестерова 39).

Далее перейдем к вопросам безопасности что включает в себя медицинское обеспечение. Организация медицинской поддержки на турнирах по стрельбе из лука является ключевым фактором для обеспечения безопасности и благополучия спортсменов, однако данный процесс не лишен своих сложностей. Основные трудности, с которыми сталкиваются организаторы, включают:

1. Недостаточная подготовка медицинского персонала. Медицинские работники, присутствующие на соревнованиях, могут не иметь специфических знаний о возможных травмах и состояниях, характерных для стрельбы из лука. Это может привести к задержке или неадекватности оказания помощи. [4]

2. Недостаток необходимого оснащения и средств. На площадках, где проводятся спортивные мероприятия, порой не хватает соответствующего медицинского инвентаря и лекарств, что затрудняет эффективную первую помощь в случае возникновения специфических увечий.

3. Отсутствие четких протоколов. Не всегда разработаны и внедрены стандартизированные протоколы оказания медицинской помощи на соревнованиях по стрельбе из лука, что может привести к несогласованности действий медицинского персонала. [5]

4. Недостаточное внимание к профилактике. Меры по предотвращению травм, такие как разминка, правильная техника выполнения упражнений и использование защитного снаряжения, могут быть недостаточно акцентированы, что увеличивает риск возникновения травм. [6].

Наши рекомендации по улучшению медицинского обеспечения. Проведение специализированных тренингов для медицинских работников, направленных на изучение специфики травм и заболеваний, связанных со стрельбой из лука. Обеспечение необходимыми ресурсами. Оснащение медицинских пунктов на соревнованиях всем необходимым оборудованием и медикаментами для оказания первой помощи. Разработка протоколов. Создание и внедрение стандартных операционных процедур для медицинского обеспечения на соревнованиях по стрельбе из лука. Профилактические меры: Обучение спортсменов и тренеров правильной технике, важности разминки и использования защитного снаряжения для предотвращения травм. Соблюдение этих рекомендаций позволит

повысить уровень медицинского обеспечения на соревнованиях по стрельбе из лука и обеспечить безопасность и здоровье всех участников [7].

В соревнованиях по стрельбе из лука предъявляются строгие требования к оборудованию, используемому спортсменами. Основные элементы снаряжения включают. Лук: должен соответствовать стандартам, установленным для каждого дивизиона (классический, блочный). Например, в классическом дивизионе лук состоит из рукоятки с открытым "окном" и двух гибких плеч, между концами которых натянута одна тетива. На рукояти и плечах не должно быть сколов и трещин, а тетива должна быть намотана из количества ниток соответствующем натяжению лука (например: 16 кг – 16 ниток), из нее не должны торчать нитки, седло плотно намотано. Также рукоять должна быть оборудована: кликером, плунжером, полочкой и прицелом. Стрелы: должны быть изготовлены из специальных материалов, соответствующим степени натяжения лука (алюминий, карбон) [8]. Также не должны быть, сколы, трещины, затупленные наконечники, порванное оперение. Стрелы должны быть подписаны в порядке страна, город, фамилия участника, нумерация стрелы. Напалочник: должен быть изготовлен из кожи. Основные критерии оценки напалочника: гладкость, чтобы не создавать проблем для прохождения тетивы, соответствие размера и длины пальцев, чтобы избежать травм. Для прицеливания разрешается использовать только одно устройство. Для классического дивизиона запрещается использование увеличительных линз или электронных прицелом с оптическим увеличением. Для блочного дивизиона допускается увеличение линзы 1.25. Амуницию спортсменов расширяют дополнительными элементами: крагами, защищающими предплечья от ударов тетивы, нагрудниками для защиты плеч и груди, и колчанами для удобного хранения стрелы [9].

Особую важность имеет соблюдение норм и стандартов, поскольку на этапе пристрелки проводится обязательная проверка снаряжения комиссией. Несоответствие правилам может повлечь за собой дисквалификацию. Поэтому перед началом соревнований мы крайне рекомендуем тщательно изучить все актуальные правила и требования к экипировке

Мы решили рассмотреть также вопрос о спонсорстве соревнований, так как спонсорство играет ключевую роль в организации и развитии соревнований по стрельбе из лука, предоставляя необходимые ресурсы для проведения мероприятий и поддержки спортсменов. Возможности спонсорства в этой области разнообразны. Финансовая поддержка. Например: спонсоры могут предоставлять денежные средства на организацию турниров, приобретение оборудования и призовых фондов. Предоставление продукции и услуг. Компании могут предоставлять свою продукцию или услуги для обеспечения нужд соревнований [10]. Так, компания ASU в 2023 году предоставила свою продукцию на 2 этап Кубка Казахстана. Поддержка инфраструктуры. Спонсоры могут участвовать в создании или улучшении спортивных объектов, необходимых для проведения соревнований. Например, компания ООО "Слияние" поддержала Всероссийские соревнования по стрельбе из лука, способствуя развитию инфраструктуры для этого вида спорта. Маркетинговое сотрудничество. Спонсоры получают возможность продвижения своего бренда через размещение логотипов на экипировке спортсменов, рекламных материалах и площадках проведения соревнований, что повышает их узнаваемость и ассоциируется с поддержкой здорового образа жизни.

Мы считаем, что для привлечения спонсоров организаторам соревнований по стрельбе из лука следует разработать привлекательные предложения, демонстрирующие выгоды от сотрудничества, такие как повышение узнаваемости бренда, доступ к целевой аудитории и участие в социально значимых проектах.

Литература:

1. <https://olympic.kz/ru/sport/25-federatsiya-strelbby-iz-luka-arbaleta-dartsa-respubliki-kazakhstan-roohttps://lensky-kray.ru/uploads/%D0%A0%D0%A6/%D0%A0%D0%A6%D0%9F%D0%A1%D0%A0/%D0%94%D0%BE%D0%>

[BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%B1%D0%B0%20%D0%B8%D0%B7%20%D0%BB%D1%83%D0%BA%D0%B0_15122021.pdf](BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%B1%D0%B0%20%D0%B8%D0%B7%20%D0%BB%D1%83%D0%BA%D0%B0_15122021.pdf)

2. <https://elibrary.ru/item.asp?id=42892440&pff=1>
3. <https://minodsm.by/wp-content/uploads/2024/04/Postanovlenie-o-med-obespechenii.DOC>
4. <https://www.sports.ru/others/2924368.html>
5. Волков А. Стрельба из лука.
6. Лобанов С. Основы стрельбы из лука.
7. Федотов Г.Б., Спортивный менеджмент. Организация соревнований.
8. Томпсон Д.Р., Спортивная организация и управление.
9. Кудрявцев М.Ю., Современные подходы к организации спортивных мероприятий.

ӘОЖ 796.011

СПОРТШЫНЫҢ ҚЫЗДЫРЫНУЫ, ЖАРЫС НӘТИЖЕСІНІҢ МАҢЫЗДЫ ФАКТОРЫ

Кабылбаев А.А.

(Қазақстан Республикасы Ұлттық ұлан академиясы, Петропавл қ.)

Қыздыру - спорттық жаттығуға немесе созылуға қысқа дайындық. Қыздыру тапсырмасы - денеде, көбінесе бұлшықеттерге қан айналымын біртіндеп жақсарту болып табылады. Бұлшықеттер жылынып, байламдардың икемділігі артады және жүктемеге төтеп береді. Жылытудан туындаған физиологиялық қозғалыстар бірден жоғалмайды, бірақ тағы бірнеше минут немесе он минут қалады (ағзадағы өзгерістер қыздыруды тудырған сайын, оның ізі соғұрлым ұзақ сақталады). негізгі жұмысты орындауды бастауға дейін 10-15 минут бұрын гамиканы.

Егер сабақтар немесе жарыстар суық жағдайда өтсе, онда қыздыру аяқталуы мен негізгі жұмыстың басталуы арасындағы интервалды 5-10 минутқа дейін қысқартуға болады, ал қыздырудан кейін дене температурасының төмендеуін болдырмау үшін жылы киіну қажет. Жарыс алдындағы қызудың өте үлкен мәні. Дененің физиологиялық жүйелерін дайындап қана қоймай, бастапқы қызбаның дамуын ескере отырып, бастапқы дене қызуының дамуын реттейді. жауынгерлік әзірлік қимылы.

Дене қызуының бірінші бөлігі вегетативті функцияларды күшейту арқылы дене қызуының жалпы жұмыс қабілетін көтеру керек. Дене жаттығуларын орындау кезінде дене температурасының көтерілуі (негізінен бұлшық еттер) жұмыс қабілеттілігін арттыруда, әсіресе жылдам қозғалыстарда үлкен мәнге ие. Дене температурасының көтерілуі қаңқа бұлшық еттерінің жұмыс өнімділігін арттырады, ыдырау өнімдерінің, атап айтқанда сүт қышқылының неғұрлым толық тотығуын қамтамасыз етеді, коэффициентті өсіреді. бұлшықеттердің пайдалы әсері және олардың шаршауға бейімділігін азайтады. Сонымен қатар, дене қызуы көтерілген кезде денедегі заттар алмасу тез арада жүзеге асырылады, оттегіні тұтыну артады. Сонымен қатар, оны кәдеге жарату пайызы өседі.

Алдын ала қыздыру кезінде жаттығу жаттығуларын орындау алдында жұмыс істейтін бұлшықеттердегі температураны арттыру маңызды.

Температураның көтерілуі қан айналымының жақсаруына, яғни оттегімен қамтамасыз етуге әкеледі. Бұлшық еттер айтарлықтай оттегін пайдаланады. Осылайша, жалпы оттегінің 1/3 бөлігі тыныштықта бұлшықеттерге келеді. Сонымен қатар, ауыр жұмыс кезінде бұлшықеттер оттегін 10-15 есе көп тұтына алады. Сондай-ақ, бұлшықет температурасының көтерілуі салдарынан олардың тұтқырлығы төмендейді және серпімділігі артады.

Дене қызуының көтерілуі тыныс алу функциясына оң әсер ететін тыныс алу орталығының қоздырғышын арттырады. Егер жоғары температура көтерілгенде жүйкеде, жүйке мен бұлшық ет арасында қозу жылдамдығы артатынын айтсақ, онда дене қызуының көтерілуі факторының барлық маңыздылығы қыздыру арқылы анықталады.

Жаттығудың екінші бөлігі - "баптау" - спортшыны сабақтың негізгі бөлігінің бірінші

жаттығу жаттығуларын орындауға дайындауы және оны осы мамандыққа тән және сабақтың негізгі бөлігінде басты орын алатын жаттығуларды орындауға баптауы тиіс. Футболшы алаңда доппен ойнауға дайындалады; боксшы - арнайы жаттығуларды орындауға және еркін ұрысқа; гимнаст - жоспар бойынша белгіленген бастапқы орында.

Спортшыны физиологиялық тұрғыдан баптау ең алдымен орталық жүйке жүйесінің іске қосылуы "...алдағы қозғалыстың құрылымы мен орталық жүйке жүйесінің қызметі арасындағы неғұрлым оңтайлы өзара қарым-қатынасты орнату" Спортшының қызуының екінші бөлігінде бас миының қабығында қоздыру және тежеу процестерінің оңтайлы өзара қарым-қатынасы туындауы, тиісті жүйке процестері мен байланыстары белгіленуі тиіс, ал тұтастай алғанда, алдағы қозғалыстың серпінді стереотипі айқындалуы тиіс. мемлекеттік қызмет.

Бұл жүйке-үйлестіру баптауы ғана емес. Орталық нерв жүйесінің тонусының артуының және қайталама жаттығулардың әсерінен осы әрекет ерекшелігіне қатысты барлық органдар мен жүйелердің жұмыс қабілеттілігі рефлекторлық түрде артады. Мысалы, жүгірушілерде, шаңғышыларда, конькимен жүгірушілерде, ескекшілерде оттегі тұтыну деңгейі артады, алмасу процестері күшейеді, қозғалу реакциясының жасырын кезеңі азаяды және ағза старттан белгіленген қарқында жұмысты бастауға қабілетті бөлінген спортшылар "өлім нүктесінің" көрінуін жұмсартыды және "екінші тыныс алудың" болуы жеңілдейді.

"Екінші тыныс"-тың да негізгі жұмысына дейін жаттығу жасайды. Спортшының алдағы жұмысқа психологиялық бейімделуінің де маңызы зор. Алда тұрған жұмысқа күйге келтіру, ең алдымен, жаттығудың негізгі бөлігінде бірінші кезекте жүріп жатқан жаттығуды орындау арқылы жүзеге асырылады. Осылайша, алдағы қызметтің сипаты қозғалыс үйлестіру ерекшеліктерін қатаң есепке алу кезінде жаттығуды таңдауды анықтайды. алдағы жұмыстың қарқыны мен ырғағы.

Бұл жаттығулар: техника элементтері, имитация, арнайы жаттығулар (мысалы, спринт жүгірісінің алдында жиі кадамдармен) және өз спорт түрін бөліктер бойынша және жалпы орындау болуы мүмкін. Бұл жаттығулар алдымен кіші, содан кейін біртіндеп қарқындылықпен орындалады.

Жарыс алдында қыздыру.

Спортшылардың жарыс алдында қолданатын жаттығуларына ерекше тоқтау керек. Дегенмен, спортшы жарысқа қатысар алдында жаттығу жасамауы да мүмкін деген пікір бар. Бұл пікірге негіз жоқ екені атап өтілді. Бұл әрқашан спортшылардың дайындығының жеткіліксіздігінің нәтижесі, ал кейде өзіме деген сенімсіздік. "Мен жаттығусыз-ақ жеңіл ұтамын" деп ойлайды, - деп ойлады спортшы, әдетте, бұл үшін ақы төленеді.

Алдағы жұмысқа баптау. Алдымен жаттығу үшін арнайы бөлінген орында жүргізіледі. Алдымен жаттығу кезінде бірқатар себептер бойынша (арнайы аяқ киімді киіндіру, спорттық мүкәммалды ауыстыру, жаттығу орнына өту және т.б.) 3-5 минуттық үзіліс жасалуы мүмкін. Үзілістен кейін спортшы қыздырудың екінші бөлігіне кіріседі. Жаттығу сабақтарында сияқты, жарыс алдында алдағы жұмысқа баптау жеке жұмыс ретінде орындалатын сол жұмыс арқылы жүзеге асырылады. және тұтастай алғанда.

Бұл жерде қимыл-қозғалыстың қарқындылығы одан да біртіндеп артатындай етіп орындау керек; мұнда жаттығу сабақтарынан гөрі абай болу керек. Мұндай тәсіл "жылытуды" толық аяқтауға және бұлшықеттерді жасауға мүмкіндік береді, әсіресе осы әрекетке белсенді қатысатындар икемдірек болады. Демалысқа және жарыс орнына шығуға дайындық үшін үзіліс. Осы үшін арнайы бөлінген орында орындалған жаттығудың екінші бөлігінен кейін қатысушылар көрсетілген ғимараттарға өтеді. онда демалу және жарыс орнына шығуға дайындалу мүмкіндігі бар шаралар

Бұл уақытта спортшылар жеңіл сілкігіш массаж киеді, қан бұлшықеттеріне құйылатын құралдармен сүртіледі, жарыс орнына өзімен бірге алу керек заттардың барлығын дайындайды, содан кейін бұлшықеттерді толық босаңсытып, мүмкіндігінше жарыс туралы ойдан ажыратып, шалқасынан, жартылай бүгілген аяқтарынан демалады. Бұл әдетте қысқа мерзімді демалыс спортшыларды жарысқа шығар алдында жиналу орнына

шақырғанға дейін өтеді. жарыс орнына қатысушылар жіберілгеннен кейін, олар жарысқа соңғы дайындықты өткізеді. Жаттығудың бұл соңғы бөлігі қатысушыларға жарыс орнына жіберілген сәттен бастап жарыс басталғанға дейін берілетін аз уақыт ішінде өткізілуі керек. Бұл уақыт жарыс туралы ережеде көрсетіледі. Әдетте қатысушыларды жарыс орнына стартқа дейін 5-15 минут қалғанда шығарады. Спорт түрі неғұрлым күрделі және старт алдында алдын ала дайындық неғұрлым әртүрлі болуы керек болса, соғұрлым көп уақыт беріледі.

Қайта жаттығу. Жарысқа қатысатын спортшылар екі, үш және одан да көп рет жарысқа, жартылай финалға, финалға, бір снарядтан екінші снарядқа гимнастикаға ауысуға, қайта секіруге немесе қатысушылардың саны көп болған жағдайда шаңғымен секіруге және т.б. қатысады, Мұндай жағдайларда үзіліс 20-60 мин. немесе одан да көп болуы мүмкін.

Біліктілік жарыстарының алдындағы жаттығулар - Біліктілік жарыстарына қатысу алдында жаттығуларды орындаудың ерекшеліктерін атап өту керек. Негізгі жарысқа қатысу құқығын алу үшін спортшыларға бір күн бұрын немесе сол күні таңертең біліктілік нормасын орындауға тура келеді. Бұл жағдайда жаттығудың екі нұсқасы болуы мүмкін. Біліктілік нормасын орындау қиынға соғатын спортшылар үшін қыздыру әдетте жарыс алдындағыдай толық көлемде орындалады.

Норманы оңай орындайтын спортшылар қыздыру қарқындылығы мен ұзақтығын айтарлықтай азайтады. Олар үшін жаттығу бұлшықеттер мен байламдардың ықтимал зақымдануларына қарсы алдын алу шаралары болып табылады.

Осындай жолмен XV және XVI Олимпиада ойындарында таңғы біліктілік жарыстарына көптеген кеңестік және шетелдік метательдер мен секіргіштер түсті, бірақ Рим мен Токиодағы Олимпиада ойындарында біліктілік нормативтерінің айтарлықтай артуына байланысты көптеген спортшыларға біліктілік жарыстарының алдында салмақты жаттығулар жасауға тура келді.

Әдебиет:

1. Гиппен рейтер Б. С. Орташа-жүйке процестерінің сипаты. ГЦОЛИФК, қолжазба 1951.
2. Маршак М. Е. Орталық жүйке жүйесінің іске қосылу құбылыстарын талдау. ГЦОЛИФК, вып. 2, ФиС, 1947 ғылыми жазбалары
3. Крестовников А.Н. Физиология спорт, ФиС, 1939.
4. Горкин М. Я. Алдын ала жаттығулардың жүгіру жылдамдығына әсері 100 және 1000 м. "Дене шынықтыру теориясы мен практикасы", 1938, № 3.
5. Горкин М. Я. Шыдамдылыққа (ескек есу кезінде), "Дене шынықтыру теориясы мен практикасы" жаттығулары кезіндегі жаттығу, 1947, No 6.
6. Горкин М. Я. Күш жаттығулары кезіндегі жаттығу: "Дене шынықтыру теориясы мен практикасы", 1948, N5.
8. Озолин Н.Г. Жеңіл атлет жаттығуы, ФиС, 1949.

УДК 756.32

АШЫҚ ОЙЫНДАРЫ АРҚЫЛЫ ОҚУ САБАҚТАРЫН ҰЙЫМДАСТЫРУҒА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТӘСІЛДЕР

Кожамкулов Р.А., Тохтыев А.Ш.

(М.Х. Дулати атындағы университет, Тараз қ.)

Кез келген халықтың дәстүрлі ойындары оның тарихын, адамгершілік нормаларын, еңбек әрекетін, күнделікті өмірін көрсетеді.

Әлеуметтік-экономикалық жағдайлардың динамикасы және жалпы адамзат қоғамының дамуы ойындардың формалары мен мазмұнына белсенді түрде әсер етті. Оларға балалардың да, ересектердің де қатысуы әрқашан шарттар мен алдын ала қойылған мақсатқа жетуге бағытталған саналы әрекет болып табылады. Денсаулық, білім беру және дамыту тәжірибесінде ойынның маңыздылығын асыра бағалау қиын.

Белсенді ойындар баланың өсуі мен дамуына оң әсер етеді және бала денесінің қаңқалық, бұлшықет жүйесін нығайтады, дене қалпын жақсартады. Ойындар балалардың моторикасын шыңдап, ой-өрісін кеңейтуге көмектеседі.

Белсенді ойындар барлық ішкі ағзалардың қызметін белсендіреді, олардың тиімділігін арттырады, өсіп келе жатқан ағзадағы қан айналымы мен зат алмасуды жақсартуға көмектеседі. Бірақ ойындардың тағы ең маңызды міндеттерінің бірі білім беру. Олардың көмегімен еңбекке, күнделікті өмірге, спортқа, әскерге керекті физикалық дайындыққа қажетті білім мен дағдылар игеріледі. Басқаша айтқанда, ойындар тәрбиелік және физикалық функцияларды атқарады.

Тәрбиенің мақсаты қандай? Бұл-бір мезгілде физикалық, адамгершілік және дүниетанымдық қасиеттерді қалыптастыру. Осы мақсатта ойындар тамаша құрал болып табылады. Ойын ережелерін қатаң сақтау принципі топтық, командалық ойындарды өткізу үшін ерекше маңызды, мұнда әрбір қатысушы өзінің қалауы мен мүддесін өз командасының міндеттеріне бағындырады.

Ойын қимылдары әртүрлі және күрделі. Олар барлық бұлшықет топтарын қамтиды, бұл тірек-қимыл аппаратының дамуына ықпал етеді. Салыстырмалы түрде жоғары, белсенді белсенділікпен ауыспалы үзілістер және демалыс ойыншыларға ауыр жүктемелерді жеңуге мүмкіндік береді. Бұл, өз кезегінде, денені белсендіреді, бұл әсіресе балалық шақта маңызды. Сонымен қатар, ойын жұмысының «өзгермелі» сипаты өсіп келе жатқан ағзаның жас ерекшеліктеріне көбірек сәйкес келеді.

Балалармен және жасөспірімдермен оқу іс-әрекетін ұйымдастырудың инновациялық тәсілдерін іздеуде олар үшін ойын әрекетінің ерекше маңыздылығы мен тартымдылығы ескеріледі. Ашық аспан ойындар балалармен және жасөспірімдермен жұмыс істеудегі маңызды мәселелердің тұтас кешенін шешуге көмектеседі: олардың қозғалыс қажеттілігін қанағаттандырады және эмоцияларды тұрақтандырады, оларды өз денесін басқаруға үйретеді, физикалық қасиеттерді ғана емес, сонымен қатар ақыл-ой және шығармашылық қабілеттерін, адамгершілік қасиеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Дене шынықтыру сабақтарында, ұзартылған күн топтарында және мектептерде ұзартылған үзілістерде белсенді ойындарды жүйелі түрде пайдалану қозғалыс режимін оңтайландыруға, денсаулықты жақсартуға және ақыл-ой қабілетін арттыруға көмектеседі. Сондықтан көптеген елдердегі мектептегі дене шынықтырудың жаңа бағдарламалары бұрынғы бағдарламалармен салыстырғанда белсенді және спорттық ойындарға көбірек уақыт беруде, сондай-ақ ойындардың көп түрін және тағы басқаларды қарастырады.

Әртүрлі спорттық ойындарды дене шынықтыру жұмысында тек бастауыш ғана емес, баяндаушы сынып оқушыларға да қолдануға талпыныс жасалуда. Сонымен, 1994 жылы С.П.Журков ұсынған дене шынықтыру сабағының бағдарламасына мыналар жатады:

Бастауыш сынып оқушылар үшін – сюжетті ойындар, эстафеталық ойындар, асық және ұлттық ойындар;

Баяндауыш сынып оқушылары үшін – негізінен спорттық ойындар олар волейбол, баскетбол, футбол.

Жалпы спорттық ойындарды волейбол, баскетбол, футбол және тағы басқа пайдаланумен қатар мектеп бағдарламаларына белгілі бір елдерде ойналатын ойындар кіреді. Мысалы, крикет Ұлыбританияда мектептегі дене шынықтыру бағдарламасына енгізілген, ал боулинг Жапонияда мектеп дене шынықтыру бағдарламасына енгізілген. Дәстүрлі спорт ойындарының модификацияланған нұсқалары кеңінен қолданылады олар - киви баскетболы, нетбол және тағы басқалары.

Сонымен бірге дене шынықтыру сабақтарында ептілікті, ұтқырлықты дамытуды ынталандыратын, мектептегі қарқынды сабақтардан кейін демалуды қамтамасыз ететін

брейк-данс, аэробика және тағы басқалары сияқты мүлдем жаңа белсенді ойындар мен дене жаттығуларын қолдану үрдісі байқалады. 1996 жылы Л.А.Калинкин және В.А.Синельников оқушылардың дене тәрбиесі жүйесінде қолдану үшін жаңа ойындардың 2 блогын ұсынады: спорттық-динамикалық және интеллектуалдық. Спорттық және динамикалық ойындар блогына мыналар кіреді: sinplay - арнайы ракеткалар, жеңіл секіргіш доптар және қақпаға голдар салу арқыл ойналатын командалық ойын; Футбол және волейбол элементтері бар волейбол алаңындағы командалық ойын; Ситак сауықтыру және ойын-сауық тренажерлары, бұл балаларға арналған компьютерлік ойындарды оларға физикалық жаттығуларды қызықты түрде қосу арқылы жандандыруға мүмкіндік береді. Зияткерлік ойындар блогына заманауи динамикалық «корольдік» шахмат, «Мәскеу» және «Президенттік» дойбы кіреді.

Сюжетті белсенді ойындарға маңызды орын беріледі. Бұл ойындардың жаңа түрлері әзірленуде - балаларға арналған белсенді шытырман оқиғалы ойындар, «Жұлдызды соғыстар» сияқты заманауи сюжеттердегі белсенді ойындар және тағы басқалары. Біздің елімізде дене шынықтыру сабақтарында қолдануға арналған ашық ойындардың қызықты жүйесін 1990 жылы Архангельск облысында И.В. Присяжнук «Би билейміз, ән салайық», «Жыл мезгілдеріне саяхат», «Жас құрылысшылар», «Республикалар жарыстары», «Құпия пакетті іздеу» және тағы басқа ойындарды ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсыныстар құрастырған, В.В.Пестерев 3-сынып оқушыларымен театрландырылған сабақ түрінде сабақтар ұйымдастырды. Осы сабақтардың бірі, мысалы, «Үнді тілі сабағы» түрінде өткізіледі.

Соңғы жылдары халық ойындары мен дене жаттығуларын дене шынықтыру және спорттық жұмыстарда, оның ішінде 4-8 сынып аралығындағы оқушылармен қолдануға көп көңіл бөлінуде. Бұл ойындар оқу процесінде және сабақтан тыс дене шынықтыру және спорттық жұмыстарда спорттық ойындар мен ойын фестивальдері кезінде, белсенді үзілістер кезінде, «денсаулық сағаттарында», ұзартылған күн топтарында және тағы басқа. Мектепте, саяжайда, тұрғылықты жерінде және өткізуге болатын мектептегі спартакиадаларға, дүние жүзі халықтары ойындарының күндеріне фестивальдарына қосу үшін ойындардың бағдарламалары, сондай-ақ нұсқалары әзірленді. Ұлттық спорт түрлерінен фестивальдер өткізу мүмкіндік береді.

Студенттерге жаңа ойындарды өздері ойлап табуға мүмкіндік беру әрекеттері үлкен қызығушылық тудырады. Бұл балалардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға, әртүрлі жүктеме түрлерін түрлендіруге, дене шынықтыру сабақтарын қызықты әрі қызықты етуге мүмкіндік береді.

Сауықтыру-спорттық ойындар сабақтан тыс дене шынықтыру және спорттық жұмыстарда көбірек қолданылады. Американың, Азияның және Еуропаның көптеген елдерінде сквош (доп және ракетка ойыны) және оның ракетбол ойыны әсіресе танымал. Бұл ойындар ережелері жағынан күрделі емес, олар қызықты және адамның физикалық мүмкіндіктерін жақсы дамытады. Барлық дерлік демалыс және спорт орталықтарында, әсіресе балалар мен жасөспірімдерге арналған шағын сквош корттары бар (9-10 сынып оқушыларына сквош кортын бір теннис кортымен бір аумақта орналастыруға болады). Боулинг, кегли ойынының түрі АҚШ, Германия, Финляндия және басқа да көптеген Еуропа елдерінде өте танымал. Бұл елдерде боулинг клубтарының мүшелерінің саны үнемі өсіп келеді, ал Жапонияда боулинг жастар арасындағы №1 спорт түрі болып табылады. Шетелдегі балалар мен жастар арасында крокет, спиральды доп, қабырға добы, бочча, ринг теннисі, шафлборд және басқалары сияқты жаңа ойындар да танымал.

Жоғарыда айтылғандардың барлығы келесі қорытынды жасауға мүмкіндік береді:

1. Балалар мен жастардың дене шынықтыру мен спортын дамытудың қазіргі кезеңі дене шынықтыру, сауықтыру және спорттық іс-шаралар нысандары мен түрлерінің алуан түрлілігімен сипатталады.
2. Соңғы жылдары дене шынықтыру жаттығуларының жаңа түрлері: аэробика, акробатикалық рок-н-ролл, брейк-данс және тағы басқа, дене шынықтырудың жаңа технологиялары: видеотренинг, шейпинг және тағыда басқалары қатар жаңа түрлері кең тарады. Спорт түрлері: армрестлинг, виндсерфинг, дартс, скейтборд, фристайл және тағы басқа жаңа спорт түрлері ойлап табылуда.
3. Балалармен және жасөспірімдермен оқу іс-әрекетін ұйымдастырудың инновациялық тәсілдерін іздеуде олар үшін ойын әрекетінің ерекше маңыздылығы мен тартымдылығы ескеріледі.
4. Ашық ойындар балалармен және жасөспірімдермен жұмыс істеуде маңызды міндеттердің тұтас кешенін шешуге мүмкіндік береді: олардың қозғалысқа деген қажеттілігін қанағаттандыру және эмоцияларын тұрақтандыру, өз денесін басқаруға үйрету, физикалық қасиеттерді ғана емес, сонымен қатар ақыл-ой және шығармашылық қабілеттерін дамыту, адамгершілік қасиеттері.
5. Дене шынықтыру сабақтарында, ұзартылған күн топтарында және мектептерде ұзартылған үзілістерде белсенді ойындарды жүйелі түрде қолдану дене режимін онтайландыруға, денсаулықты жақсартуға, ақыл-ой қабілетін арттыруға көмектеседі.

Әдебиет:

1. Гельфан Е.М., Шмаков С.А. Ойыннан өзін-өзі тәрбиелеуге М., Педагогика, 1971 ж.
2. Каяров В.С. Мұғалімнің кітабы Ф.В.М., ФиС, 1984 ж
3. Гришков В.И. Балалардың ашық аспанда таза ауадағы ойындары. Новосибирск, Білім. 1982.
4. Былеева Л.В. Ашық ойындар М., ФиС, 1984 ж.
5. Коротков И.М. Балаларға арналған ашық ойындар М., Россия. 1997 жыл.
6. Извекова Е.Қ. Мектепте ашық ойындарды өткізуге арналған әдістемелік ұсыныстар. Алматы, 1991 ж
7. Лукдиц А. Дүниежүзілік жас гвардия балаларының ойындары 1997 ж.

ӘОЖ 37.01.02

ДЕНЕ ТӘРБИЕСІНІҢ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ДЕНСАУЛЫҒЫНА ӘСЕРІ

Кулжабаев М.Қ.

(М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті, Тараз қ.)

Дене тәрбиесі пәні тек балалар мен жасөспірімдердің физикалық қабілеттерін дамыту үшін ғана маңызды емес, ол олардың денсаулығына да айтарлықтай әсер етеді. Бүгінгі қоғамда салауатты өмір салтының маңызы артып, жастарды дене шынықтырумен айналысуға ынталандыру қажеттілігі күн тәртібінде тұр. Оқушылардың денсаулығына дене тәрбиесінің әсері кең ауқымда қарастырылуы тиіс, себебі бұл пән олардың дене және психикалық жағдайын жақсартуға, сондай-ақ болашақта өмір бойы дұрыс өмір салтын қалыптастыруға ықпал етеді.

Дене тәрбиесі пәнінің негізгі мақсаты – оқушыларды дене белсенділігіне үйрету, олардың денсаулығын сақтау және нығайту, сонымен қатар салауатты өмір салтын ұстануға бағыттау. Бұл пән арқылы балалар мен жасөспірімдер тек спорттық дағдыларды меңгеріп қана қоймай, сондай-ақ дене шынықтыру жаттығуларының денсаулыққа пайдасын түсінеді. Дене тәрбиесінің маңызды аспектісі – оқушылардың физикалық дамуымен қатар, олардың психоэмоционалды жағдайын да жақсартуға ықпал етуі.

Дене тәрбиесінің оқушылардың денсаулығына әсері әртүрлі деңгейде болуы мүмкін. Ол тек физикалық дамуға емес, сондай-ақ жүйке жүйесінің, жүрек-қан тамырлары жүйесінің, тыныс алу жүйесінің және басқа да физиологиялық процестердің жұмысын жақсартуға көмектеседі. Мұның барлығы оқушылардың жалпы денсаулығын нығайтып, олардың өмір сапасын арттырады.

Оқушылардың денсаулығын жақсартуда дене тәрбиесі пәнінің рөлі ерекше. Денеге жүктемелердің дұрыс берілуі балалар мен жасөспірімдерде физикалық даму деңгейін жақсартады, олардың жалпы шыдамдылығын, күш-қуатын арттырады. Дене тәрбиесінің жаттығулары жүрек-қан тамырлары жүйесін нығайтып, қан айналымын жақсартады, бұл жүректің дұрыс жұмыс істеуіне ықпал етеді. Сондай-ақ дене тәрбиесі балалардың сүйек және бұлшық ет жүйесін де нығайтады, оларды мықты әрі серпімді етеді.

Жаттығулар мен спорттық ойындар оқушылардың қаңқасы мен бұлшық еттерін дамытумен қатар, буындарды да мықты етеді. Әсіресе өсіп келе жатқан жасөспірімдер үшін бұл маңызды, себебі олардың денесі өсіп, жетілу кезеңінде. Дене шынықтыру жаттығулары дене сымбатын қалыптастырып, семіздік пен артық салмақтың алдын алуға көмектеседі. Заманауи өмір салтында көбінесе ұзақ уақыт бойы отыру және қозғалыстың аз болуы балалардың денсаулығына теріс әсер ететін факторлардың бірі болып табылады. Дене тәрбиесі осы мәселелерді шешуге көмектеседі.

Дене тәрбиесі жаттығулары кезінде балалардың тыныс алу жүйесі де жақсарады. Белсенді физикалық әрекеттер арқылы өкпеге оттегі мол жеткізіледі, бұл жалпы денсаулыққа пайдалы. Дене тәрбиесі оқушылардың тыныс алу мен жүрек-қан тамырлары жүйелерінің қызметін реттейді, оларды жақсартады. Сонымен қатар, жаттығулар арқылы иммунитеттің күшеюі байқалады, бұл балалар мен жасөспірімдердің түрлі инфекциялық ауруларға төзімділігін арттырады[1].

Дене тәрбиесі тек физикалық дамуды ғана емес, психоэмоционалды жағдайды да жақсартуға ықпал етеді. Оқушылардың спортпен шұғылдануы олардың стресс деңгейін төмендетуге, көңіл-күйін жақсартуға, депрессия мен алаңдаушылықты жоюға көмектеседі. Физикалық белсенділік кезінде эндорфиндер (қуанған кезде бөлінетін гормондар) шығарылады, бұл адамның жалпы психоэмоционалды жағдайын жақсартады, мазасыздық пен күйзелісті төмендетеді.

Дене тәрбиесі сабақтары оқушылардың өзін-өзі бағалау деңгейін жоғарылатады. Жаттығулар мен жарыстар кезінде балалар мен жасөспірімдер өз қабілеттерін, шеберліктерін байқап, жетістіктерге жетеді. Бұл олардың өз-өзіне деген сенімділігін арттырады және әлеуметтік қарым-қатынасқа, жеке даму мен ұжымдық жұмысты ұйымдастыруға ықпал етеді.

Сонымен қатар, дене тәрбиесі баланың эмоциялық және психологиялық дамуын қолдап, оларды ұжымда жұмыс істеуге, қиындықтарға төтеп беруге үйретеді. Командалық ойындар арқылы балалар достық, ынтымақтастық, жауапкершілік, тәртіп сияқты маңызды әлеуметтік құндылықтарды игереді. Бұл да психологиялық денсаулықты нығайтуға көмектеседі.

Дене тәрбиесі оқушылардың әлеуметтік дағдыларын дамытуға үлкен ықпал етеді. Спорттық жарыстар мен командалық ойындар барысында балалар өзара қарым-қатынас орнатып, топ ішінде жұмыс істеуді үйренеді. Осы процестер арқылы олар өздерінің жеке ерекшеліктерін таниды, басқалармен араласудың, өз ойларын білдірудің, ұжымда жұмыс істеудің қыр-сырын меңгереді.

Дене тәрбиесі сабағы оқушылардың ерік-жігерін шыңдайды, оларды табандылық пен мақсатқа жету жолында белсенділік танытуға үйретеді. Әсіресе, қиындықтарды жеңу үшін өз күшіне сенім арту өте маңызды. Спорттық белсенділік барысында балалар әртүрлі қиындықтарды еңсере отырып, өзін-өзі бағалау деңгейін арттырады. Сондай-ақ спорттық ойындар мен жаттығулар балаларды өзара көмектесуге, бірігіп жұмыс істеуге, қайсарлық пен төзімділік танытуға бағыттайды[2].

Дене тәрбиесі сабақтары балалардың денсаулығы үшін ұзақ мерзімді пайда әкеледі. Дұрыс ұйымдастырылған физикалық белсенділік балалардың болашақта денсаулықтарын сақтау мен нығайтуға көмектеседі. Спортпен тұрақты айналысқан оқушыларда жүрек-қан тамырлары, тыныс алу жүйелерінің және бұлшық еттердің жұмысында жақсару байқалады. Сонымен қатар, дұрыс тамақтану, салауатты өмір салтын ұстану және дене шынықтыру жаттығуларына қатысу адамдардың өмір сапасын арттырып, ұзақ өмір сүруіне ықпал етеді.

Қазіргі таңда балалар мен жасөспірімдер арасында денсаулық мәселелерінің күрт нашарлауы байқалып отыр. Олардың арасында семіздік, жүйке жүйесі аурулары, жүрек аурулары, депрессия сияқты жағдайлар жиі кездеседі. Сондықтан дене тәрбиесінің маңызы өте зор. Бұл пән оқушыларға тек физикалық белсенділікпен айналысу қажеттігін түсіндіріп қана қоймай, олардың денсаулығын сақтау үшін дұрыс өмір салтын ұстануды да үйретеді.

Дене тәрбиесі оқушылардың физикалық және психоэмоционалды жағдайына айтарлықтай әсер етеді. Ол балалар мен жасөспірімдердің денсаулығын жақсартып, олардың психологиялық жағдайын реттейді, әлеуметтік дағдыларын дамытады. Дене тәрбиесі пәні оқушылардың денсаулығына тек қысқа мерзімді емес, ұзақ мерзімді әсер ететін маңызды құрал болып табылады. Осы себепті мектептерде дене тәрбиесі сабағын тиімді ұйымдастыру, спортқа деген қызығушылықты арттыру және балаларды салауатты өмір салтын ұстануға баулу өте маңызды. Дене тәрбиесі тек физикалық денсаулықты нығайтуға бағытталмайды, сонымен қатар балалар мен жасөспірімдердің әлеуметтік дағдыларын дамытуда маңызды рөл атқарады. Әлеуметтік дағдылар адамның қоғаммен дұрыс қарым-қатынас орнатуына, ұжымда жұмыс істеуіне және өзіне деген сенімділігін арттыруға ықпал етеді. Дене тәрбиесі пәні осы дағдыларды қалыптастырып, әлеуметтік өмірде қажетті қасиеттерді дамытады. Бұл мақалада дене тәрбиесі мен әлеуметтік дағдылардың өзара байланысы және олардың дамуына қалай әсер ететіні қарастырылады.

Әлеуметтік дағдылар – адамдардың бір-бірімен қарым-қатынас жасауда, ұжымда жұмыс істеуде, қоғамның нормалары мен талаптарына сәйкес әрекет етуге қажетті қабілеттер. Оларға қарым-қатынас жасау, шешім қабылдау, жанжалды шешу, эмоцияларды басқару, басқалармен ынтымақтастықта жұмыс істеу сияқты дағдылар кіреді. Осы дағдылардың дамуы адамның тұлғалық, интеллектуалды және әлеуметтік өсуіне ықпал етеді.

Әлеуметтік дағдылардың маңызы күнделікті өмірде ерекше орын алады. Әрбір адам өзіне немесе жақындарына, сондай-ақ жұмыс орнында да әлеуметтік дағдыларды дұрыс қолдануы қажет. Оқушылар үшін әлеуметтік дағдылардың дамуы олардың болашақта сәтті әлеуметтік өмір сүруіне, мансапқа жетуіне, өз-өзін бағалауына және қоғамда орнын табуына көмектеседі.

Дене тәрбиесі сабағы оқушылардың физикалық қабілеттерін ғана емес, сондай-ақ олардың әлеуметтік дағдыларын дамытуға да әсер етеді. Бұл пәнде оқушылар командада жұмыс істей отырып, бір-бірімен қарым-қатынас орнатуға, ортақ мақсаттарға жетуге үйренеді. Олардың әлеуметтік дағдылары жаттығулар, ойындар, командалық спорт түрлерінде қатысу барысында дамиды.

Дене тәрбиесі сабақтарында топтық жұмыс дағдыларының дамуы аса маңызды. Топта жұмыс істеу балаларды бір-бірімен әрекеттесуге, өз пікірлерін білдіруге және басқалардың пікірін тыңдауға үйретеді. Топтық ойындар мен жаттығулар арқылы оқушылар ортақ мақсатқа жету үшін бірлесіп әрекет ету керектігін түсінеді. Олар өздерін топтың мүшесі ретінде сезініп, ұжымдық рухты дамытады.

Командалық спорт түрлері, мысалы, футбол, волейбол, баскетбол сияқты ойындар топтық жұмыстың негіздерін меңгеруге мүмкіндік береді. Оқушылар бір команда ретінде мақсатқа жету үшін бірлесіп жұмыс істей отырып, әрқайсысы өз рөлін түсінеді. Бұл әлеуметтік дағды адамға болашақта ұжымда, қоғамда тиімді жұмыс істеу үшін қажет.

Дене тәрбиесі барысында оқушылар өзара қарым-қатынас жасау дағдыларын дамытады. Спорттық жаттығулар мен ойындар барысында балалар бір-бірімен сөйлесіп, пікірлерін білдіріп, ынтымақтастықта жұмыс істейді. Сонымен қатар, бұл кезде балалардың өзара құрмет көрсетуі, тыңдай білуі және командадағы өз рөлін орындауы маңызды.

Әлеуметтік дағдылардың ішінде қарым-қатынас жасау қабілеті адамдармен дұрыс байланыс орнатуға мүмкіндік береді.

Дене тәрбиесі сабақтарында балалар өз эмоцияларын көрсетуге және басқалардың эмоцияларына сезімтал болуға үйренеді. Оқушылар арасында туындаған дау-дамайлар мен түсініспеушіліктерді шешу кезінде олар сабырлы болып, жағдайды дұрыс бағалауға тырысады. Бұл, өз кезегінде, болашақта адамдармен қарым-қатынас жасау кезінде пайдалы болады[3].

Дене тәрбиесі сабағы оқушыларды лидерлік қабілеттерін дамытуға көмектеседі. Спорттық ойындар мен жаттығулар барысында бірқатар оқушылар өзіне көшбасшылық рөлін алуы мүмкін. Лидер болу тек ұйымдастырушылық дағдыларды ғана емес, басқа адамдарды тыңдай білу, оларға көмек көрсету және топтың мүддесіне қызмет ету қабілеттерін де білдіреді[4].

Дене тәрбиесі – бұл балалардың тек дене дамуы мен денсаулығын нығайтып қана қоймай, сонымен қатар олардың әлеуметтік дағдыларын дамытуда маңызды рөл атқаратын пән. Дене тәрбиесі сабақтары арқылы оқушылар өздерін әлеуметтік өмірде табысты әрі үйлесімді тұлға ретінде дамытуға мүмкіндік алады. Топтық жұмыс, қарым-қатынас, лидерлік, жауапкершілік және конфликттіні шешу дағдылары дене тәрбиесі сабағында маңызды дағдылар ретінде қалыптасады. Бұл дағдылар балалардың болашақта қоғамда орын табуына және сәтті әлеуметтік өмір сүруіне көмектеседі.

Әдебиет:

1. Қазақстан Республикасының 2011-2020 жылдарға білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасы.
2. Бастауыш мектептегі дамыта оқыту технологиясы. Әдістемелік нұсқаулық, 1999.
3. Эльконин Давыдов «Дамыта оқыту технологиясы» Педагогикалық шығармалар, 1998
4. Оқу үрдісіндегі дамыта оқытудың мәселелері /Психологиялық ғылым және білім беру .

УДК 796.011

ӘСКЕРИ ҚЫЗМЕТШІЛЕРДІҢ СПОРТШЫЛАРДЫҢ ЭСТЕТИКАЛЫҚ ТӘРБИЕСІ МЕН ТҮЛҒАЛЫҚ ДАМУЫН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ СҮЙЕМЕЛДЕУ

Мульдинов Р.Т., Мульдинова Э.С.

(Қазақстан Республикасы Ұлттық ұлан академиясы, Петропавл қ.)

(М. Қозыбаев атындағы СҚУ Петропавл қ.)

Жоғары білім, мәдениет, сыни, эстетика дәстүрлі түрде офицерлеріне, әскери қызметшілерге тән болды. Қазіргі уақытта қазіргі қоғамда әскери қызмет жағдайларына белсенді және толыққанды бейімделу үшін әскери қызметшілердің жеке қасиеттерін тәрбиелеудің нақты қажеттілігі бар. Әрбір командир бағыныштының жеке басын психологиялық бағалаудың негізгі әдістерін білуі керек, оның қабілеттерін психофизикалық сипаттамаларға сүйене отырып белсендіруге тырысуы керек.

Негізгі ережелер

Психологиялық ғылым жауынгердің жеке басын құру мен қалыптастыруды оның кәсіби белсенділігі арқылы белсенді субъект ретінде қарастырады, сондықтан жоғары ұйымдастырылған және дәлелді әскери белсенділік әскери тұлғаның қалыптасуына айтарлықтай әсер етеді. Осыған байланысты, командир өзінің мақсатты жұмысын бөлімшеде әскери және саяси дайындықтың педагогикалық негізделген ұйымы болып табылатын бағыныштының жеке басын құруға және қалыптастыруға бағыттайды.

Кез-келген функционалды әскери Жұмыс өз іс-әрекеттерін, олардың аралық нәтижелерін, қол жеткізілгендерді сынауды және оларды белгіленген мақсатпен салыстыруды ойластырылған жобалау процестерімен сипатталады. Қарым-қатынас пен өзара

әрекеттесу кезінде армия ұжымының мүшелері пікір алмасады, өздерінің нұсқаулары мен ұстанымдарын әріптестерінің көзқарастары мен ұстанымдарымен салыстырады. Мұндай талдау интеллект пен танымдық процестердің қалыптасуына өте жақсы әсер етеді: қабылдау, ұсыну, зейін, сөйлеу, есте сақтау, ойлау.

Жауынгерлік дайындықтың жоғары эмоционалды сипаты және армия қызметінің бүкіл процесі, оның ішінде дене шынықтыру, әскери қызметшінің сезімтал-эмоционалды саласын байытады, қарапайым және күрделі эмоциялардың дамуына ықпал етеді. Бұл тұрғыда командир, Ең алдымен, бағыныштыларда әскери адамның психикалық қызметін белсендіретін сезімдерді жетілдіруге тырысуы керек, екіншіден, әскери қызметшінің жүйке жүйесінің бұзылуына, әсіресе жауынгерлік жағдайға әкелуі мүмкін астениялық сезімдерді бейтараптандыруы керек. Қабырғалық (тонусты арттыратын) эмоциялардың қалыптасу мүмкіндіктері әртүрлі. Мүмкін, жауынгерлік және саяси дайындық, қызметтік және әскери қызмет талаптарын ескере отырып психологиялық тәжірибе жинақтау, жауынгерлерді өзін-өзі жетілдіруге ынталандыру бойынша эмоционалды оқиғалар.

Әскери тұлғаның психологиялық қалыптасуының маңызды нысаны ретінде біз өмірдің эстетикалық идеалын өнер бейнелерінде шоғырландыруға қабілетті әскери қызметшілердің көркемдік іс-әрекетін қамтитын эстетикалық білім беруді бөліп көрсетеміз; әскери қызметшілердің нақты практикалық қызметі, «сұлулық заңдарына» және әдемілік стандарттарына сәйкес, еңбек, техника, соның ішінде көркемөнерпаздар арқылы. Шындықты эстетикалық дамытудың осы 2 формасының арасында нақты байланыс бар. Сондықтан тәрбие жұмысы барысында эстетикалық идеалдың әскери қызметшілердің нақты өмірлік процесіне өтуіне ықпал ететін негізгі себептерді ескеру қажет.

Эстетикалық идеалды шындыққа айналдыру тұрғысынан шындықты эстетикалық игеру процесі бірқатар зерттеулерде (К. Гонзак, З. Коварж, П. Тучна және т.б.) «эстетика» ұғымы арқылы қарастырылады. Оның мәні осы идеалды жүзеге асырудың нақты тарихи құралдары бар эстетикалық идеал, өнер мен адамдардың нақты қызметі арасындағы қайшылықтарды шешудің тән белсенді және жеке сипатында көрінеді. [3]

Эстетикалық идеалдың әскери қызметшінің нақты өмірлік процесіне көшу факторларының бірі қоғамның қалыптасуының қазіргі жағдайы болып саналады. Барлық дерлік тарихшылар, этнографтар, публицистер қоғамдық тәрбие қорытындылары үшін тарихи уақыттағы кеңістіктің тұрақтылығы, сапасы мен шекараларын сақтау маңызды екенін атап өтті. XX ғасырдың 90-шы жылдарының басында КСРО-ның бұрынғы шекараларының жойылуы, Қазақстан Республикасының «жаңадан құрылған» мемлекетінің әлеуметтік-экономикалық, моральдық-этикалық сапасының кенеттен өзгеруімен қатар жүруі жастарды тәрбиелеуде елеулі проблемалар туғызғаны кездейсоқ емес [2].

Деидеологизация және Біртұтас ұлттық идеяның болмауы өз елі үшін мақтаныш сезімін дамытуға ықпал еткен жоқ. Бұл өз кезегінде әскери қызметшілерді оқыту мақсатына, оның ішінде армия қызметіне, әскери борышқа, әскери ортаға, әскери-кәсіптік қызметтің субъектілері мен объектілеріне эстетикалық қатынасты қалыптастыру ретінде сипатталатын эстетикалық мақсатқа қол жеткізуді жүзеге асыра алмады.

Эстетикалық идеалдың нақты өмірлік процеске өту процесіне әсер ететін келесі фактор-әскери рухани саланың қалыптасуы. Бастапқы мағынаға сәйкес, қалыптастыру-бұл табиғи өсу заңдылықтарына сәйкес адамға тән қасиеттерден тыс ашылу.

Кез – келген адам өзінің рухани белсенділігінің күшіне өзін-өзі тану, өзін-өзі тәрбиелеу және өзін-өзі тәрбиелеу арқылы жеке дамудың субъектісі бола алады, бұл рухани өрлеудің негізін құрайды және тұлғаның шығармашылық әлеуетін-бейімділікті, мүмкіндіктерді анықтауға мүмкіндік береді.

Әскери қызметші тұлғасының шығармашылық әлеуеті алдында оның рухани және кәсіби қалыптасуы мен дамуын, қиялдың ұшуын жобалау қабілеті түсініледі. Бұл әскери қызметшілерге объективті шындық құбылыстарын эстетикалық тұрғыдан қабылдауға және бағалауға, практикалық қызметте өз көзқарастарын өзгертуге мүмкіндік береді.

Әскери қызметшінің эстетикалық игеру қызметінің мәні ең жоғары нәтижелерге қол

жеткізуге мүмкіндік беретін қойылған міндетті шығармашылық шешуде ашылады.

Әскери тұлғаның қалыптасуы белгілі бір орта жағдайында болатындығын ескеру қажет. Бұл осы ортаның мәдениетін игеру (тарихты, әскери әдет-ғұрыптарды, рәсімдерді, мінез-құлық нормаларын және т.б. зерттеу). Мәдениетті дамыту адамның қоршаған әлеммен өзара әрекеттесуін болжайды, бұл эмоционалды-сенсорлық саланы, шындыққа эстетикалық қатынасты қалыптастыруға ықпал ететін эстетикалық тәжірибелерді қалыптастыру процесін бастайды.

Сонымен қатар, әскери қызметші көптеген тарихи кезеңдерде (борыш, ар-намыс, патриотизм және т.б.) әскери ортада қабылданған құндылықтарға қосылады, киім киюде, өз кәсібіне деген көзқараста, тұлғааралық қарым-қатынаста көрінетін сұлулықтың жалпыға бірдей танылған стандарттарын біледі. Әскери қызметші бұл құндылықтарға қосылып, оларды өзінің ішкі үлгілеріне айналдырады.

Эстетикалық идеалдың нақты шындыққа өтуіне ықпал ететін әскери қызметшінің рухани саласын қалыптастыру білім жиынтығының жинақталуымен ғана емес, сонымен бірге шығармашылық қызмет процесінде зерттелген іс-әрекеттің, іс-әрекеттің және эстетикалық қызметке көзқарастың бірлігін білдіреді.

Адам өміріндегі себептердің көптігі, соның ішінде келтірілген себептер оның білім алуына нақты шектеулер қояды. Атап өтілгендей, тәрбиенің мақсаты – адами сапаның қалыптасуына ықпал ету. Аталған себептердің объективтілігі мен әмбебаптығына байланысты олардың оқу мен тәрбие барысына араласуына түбегейлі әсер ету өте қиын. Бұл әрекетті белгілі бір дәрежеде педагогикалық іс-әрекеттің көмегімен толықтыруға, түзетуге болады.

Осылайша, табиғаты бойынша офицер-тәрбиешілердің қызметі эстетикалық тәрбиенің факторы бола алады, нәтижесінде әскери қызметшілердің практикалық қызметі арқылы эстетикалық идеалдың нақты өмірлік процеске өтуіне себеп болады.

Бірқатар ғалымдар тұрақсыздық пен қолайсыз қоғамның критерийлерінде тәрбиелік педагогикалық белсенділік бұл факторды жеке тұлғаның қалыптасу процесінде, эстетикалық идеалдың нақты өмірлік процеске өтуіндегі маңызды факторлардың біріне айналдыратын функцияларды орындайтынын атап көрсетеді.

Офицер-тәрбиеші қызметінің негізгі функцияларына мыналар жатады:

1. Трансформациялық функция (адам сапасы, қарым-қатынас жүйесі, Педагогикалық жағдайлар, оқу кеңістігі және білім беру ортасы) адам бейнесін дамыту мүддесінде даму, қалыптасу процестерінің заңдылықтарын пайдалануға кепілдік береді. Ол әлеуметтенуге, қолдауға, түзетуге, бейімделуге байланысты көптеген нысандарда жүзеге асырылады. Әскери ортада мұндай формалардың қатарына «армия өмірінің сұлулығын қалай түсінесіз?», «Неліктен Отан жолындағы подіктер асыл және жоғары?», «Сіздің әскери мамандығыңыздың сұлулығы неде?».

2. Ұрпақтар арасында мәдени тәжірибе алмасу қажеттілігімен берілген ақпараттық функция. Ол тәрбиелік оқыту, жоғары адамгершілік, этикалық, эстетикалық ағарту, еркін қарым-қатынас түрінде жүзеге асырылады. Әскери рәсімдердің эстетикалық жағын күшейту мақсатында Ресей армиясында бар рәсімдердің шығу тарихы мен терең патриоттық мазмұны туралы әңгімелер мен радиохабарлар циклдарын құруға бағытталған. Әскери ант, армия рәсімдері мен рәсімдеріне орайластырылған стендтер, фотогазеттер, әуесқой кино очерктерін шығару қажет.

3. Коммуникативті функция оқу процесіне қатысушылардың диалогтық өзара әрекеттесуіне кепілдік береді. Түсіністік қарым-қатынас жүйесін дамытуға, қауіпсіздік пен ашықтық атмосферасын құруға ықпал етеді. Өзара іс-қимылдың бір түрі бірлескен ғылыми белсенділік, көркемөнерпаздар шығармашылығының көрмелері болып саналады.

4. Ұйымдастырушылық функция әр түрлі іс-әрекеттерді тәрбиелік мақсатта жүзеге асыру қажеттілігімен, сондай-ақ әскери қызметшілердің көпжақты дамуына ықпал ететін білім беру жүйелері мен білім беру кеңістігінің дамуын басқарумен байланысты.

5. Демонстрациялық функция әскери қызметшілерге мәдени эталондарды өз мінез-

кұлқымен беруге шақырылған офицер-Тәрбиешінің іс-әрекетінің эталонының талабына, сондай-ақ тәрбие стандарттарын қалыптастыру және ұсыну қажеттілігіне байланысты. [1]

Бұл жағдайда тәрбиеші офицер тәрбиеде Медиация функциясын орындайды. Яғни, бұл функцияда ол әскери қызметшінің жеке басы мен бүкіл адамзат мәдениеті арасындағы хабаршы ретінде әрекет етеді, қоғамның қазіргі дамуының және әскери қызметшінің жеке қалыптасуының жағымсыз жақтарын теңестіруге көмектеседі.

Тұлға-бұл жеке адам психологиясының тұрақтылығымен ерекшеленетін, адамның рухани ерекшелігін анықтайтын және оның іс-әрекетінің, қарым-қатынасының және жалпы өмірінің сапасын, даралығын анықтайтын жағы.

Әскери қызметшінің психологиясын түсіну үшін оны мемлекеттің толыққанды азаматы, қоғамның белгілі бір қабатының адепті, өз Отанын қорғау жөніндегі конституциялық борышын атқаратын әскери ұжымның мүшесі ретінде қабылдау керек. Сонымен қатар, әскери қызметшінің жеке басы оның жеке психологиялық ерекшеліктері, сипаттамалары және басым психикалық күйлері болып табылады.

Әскери қызметшінің психологиялық портретінің принциптік сипаттамасы жеке тұлғаның бағыты, яғни неғұрлым тұрақты өмірлік және әскери-арнайы мақсаттардың жиынтығы, қызметтің қолда бар жақтарымен және басқа да әлеуметтік құндылықтармен қарым-қатынас, сондай-ақ оның қызметі мен мінез-құлқының мотивтері болып саналады. Жеке тұлғаның бағыты деп адамның өмірлік мақсаттарында, оның көзқарастарында, перспективаларында, жоспарларында, ұмтылыстарында және оларға қол жеткізуге сәйкес белсенді әрекеттерінде көрінетін мағыналық мотивтер жүйесінде үстемдік ететін қажеттіліктер, құндылықтар, ұмтылыстар жүйесін түсіну әдеттегідей.

Жауынгердің жеке бағытының ерекшелігін көру, оны дұрыс бағалау және оның әрекеттері мен әрекеттерін дұрыс болжау қажет.

Тұлғаның бағытын зерттеу кезінде анықтау керек:

- адамгершілік-адамгершілік даму дәрежесі, жауынгердің жалпыадамзаттық, ұлттық-мемлекеттік және өзіндік құндылықтарының иерархиясы, нанымдардың мазмұны мен тұрақтылығы және олардың сыртқы мінез-құлыққа әсері және әскери қызметтің қайтарымы;
- қызметтің жақын және перспективалы мақсаттары, өмірлік жоспарлары, басым мотивтері және олардың себептік шарттылығы, жауынгердің өзінің кәсіби өсуіне қатынасы, бөлімнің, бөлімшенің жауынгерлік әзірлігі мен жауынгерлік қабілетін арттыру;
- өз қажеттіліктері, қызығушылықтары, құмарлықтары мен тілектері, ұмтылыстары мен бейімділіктері басым.

Бұл жағдайда жеке тұлғаның әскери қызметтің, қарым-қатынастың және басқа әскери қызметшілермен өзара әрекеттесудің әртүрлі түрлерінде бірдей көрінетін неғұрлым жалпы тұрақты белгілер жүйесі ретінде жауынгердің мінезімен байланысын ескеру қажет.

Мінезді зерттеу кезінде, ең алдымен, бағыныштының қызметке, әріптестерге және жалпы әскери ұжымға, сондай-ақ өзіне деген көзқарасына назар аудару керек. Адамның даму деңгейі іс-әрекет процесінде қалыптасатын және көрінетін сипатта жүзеге асырылады. Мінезді зерттеу дегеніміз-әртүрлі жағдайларда адамның мінез-құлқын зерттеу.

Жауынгер тұлғасының жеке психологиялық қасиеттерінің кешенінде оның қабілеттері маңызды кеңістікті алады, бұл әскери қызметшінің белгілі бір қызмет түрлерін белгілі бір тиімділікпен игеруге дайындығын білдіреді. Әрекет қабілеттілігі-адамның психофизикалық, психикалық ерекшеліктерін бір немесе бірнеше қызмет түрлеріне қойылатын талаптарға сәйкестендіруде көрінетін адамның психикалық сапасы, бұл оған оларды тез және тиімді игеруге мүмкіндік береді. Кез-келген әскери қызметшінің өзіне ғана тән мүмкіндіктері бар. [4]

Жауынгерлердің қабілеттерін бағалау жүйелі және мақсатты болуы керек. Бұл жағдайда ең бастысы-жауынгерлердің мүмкіндіктері мен қабілеттерін белгілі бір әскери мамандықтардың талаптарымен үйлесімді түрде үйлестіру.

Темперамент-бұл жүйке процестерінің күшімен, тепе-теңдігімен, физикалық белсенділігімен алдын-ала анықталған және өз кезегінде адамға тән барлық психологиялық

құбылыстардың динамикасына әсер ететін тұлғаның психикалық қасиеті. [4]

Осылайша, командир үшін бағыныштылардың жеке сипаттамаларын білу және қызметтік қызметтің әртүрлі нақты міндеттерін шешу кезінде оларды әскери қызметшінің идеологиялық, мәдени, эстетикалық мәртебесін қалыптастыру үшін қолдану маңызды.

Рухани қалыптасқан, кең көзқарасы бар, әскери қызметшінің физикалық дамыған тұлғасы, әдетте, қазіргі заманғы әскери ұжымға сәйкес келеді және біздің қиын кезеңдерімізде қойылған міндеттерді шешуге көмектеседі.

Әдебиет:

1. Әскери педагогика және психология / ред. Барабанщикова А.В. – М.: әскери баспа, 2017. – 240 б.
2. Гуляева Л.И. тұлғаның эстетикалық тәрбиесі және шығармашылық белсенділігі / Л.И. Гуляева. – М.: Білім, 2022. - 64 б.
3. Малышев И.И. күнделікті қызметтегі бағыныштылардың жеке психологиялық ерекшеліктерін зерттеу және есепке алу // Нұсқаулық. - 1996. - № 12.
4. Утлик Э.А. әскери қызметшінің жеке басының психологиясы. Сержанттың (старшинаның) қарамағындағылармен жеке-тәрбие жұмысының мазмұны мен әдістемесі // бағдар. - 2014. - № 12.

УДК 796.011

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ПРОЦЕСІНДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУ

Нурманов Б.Б.

(Қазақстан Республикасы Ұлттық ұлан академиясы, Петропавл қ.)

Дене шынықтыру процесінде жасанды интеллектті (ЖИ) қолдану тақырыбының өзектілігі бірнеше негізгі аспектілерге байланысты. Сонымен, жасанды интеллект технологияларының қарқынды дамуы оқу процестерін жекелендіру және оңтайландыру үшін жаңа мүмкіндіктер ашады. Жасанды интеллект адамның физикалық жағдайы, оның бұрынғы жаттығулары, дененің әртүрлі жүктемелерге реакциясы туралы үлкен көлемдегі деректерді талдай алады және осы мәліметтер негізінде белгілі бір адам үшін ең тиімді және қауіпсіз болатын жеке жаттығу бағдарламаларын жасай алады. Стандартты дене шынықтыру бағдарламалары әр адамның ерекше ерекшеліктерін ескермейді.

Жасанды интеллекті қолдану белгілі бір мақсаттарға, жасқа, физикалық жағдайға және адамның қалауына бейімделген жаттығу бағдарламаларын құруға мүмкіндік береді, бұл жаттығу процесін тиімдірек және қызықты етеді. Жасанды интеллект әртүрлі салаларда, соның ішінде дене шынықтыру мен спортта көбірек қолданылуда. Жасанды интеллект айтарлықтай әсер етуі мүмкін келесі бағыттарды бөліп көрсетуге болады: жеке жаттығу жоспарлары. Жасанды интеллект жеке жаттығу бағдарламаларын құру үшін спортшының физикалық жағдайын, дайындық деңгейін және мақсаттарын талдай алады. Бұл тек спорттық мақсаттарды ғана емес, денсаулықтың ерекшеліктерін, жаттығулардың артықшылықтарын және қол жетімді жабдықты да ескереді. Өнімділікті бақылау және талдау.

Киілетін құрылғылар мен сенсорлардың деректерін пайдалана отырып, жасанды интеллект спортшының нақты уақыттағы үлгерімін бақылай алады, жаттығулардың тиімділігін талдай алады және кері байланыс бере алады. Бұл жүктемені реттеуге, шамадан тыс жаттығулардың алдын алуға және жарақат алу қаупін азайтуға көмектеседі. Виртуалды жаттықтырушылар мен көмекшілер. Жасанды интеллект нақты уақыт режимінде ұсыныстар мен қолдау көрсететін виртуалды жаттықтырушы ретінде әрекет ете алады. Бұл әсіресе өз бетінше айналысатын адамдар үшін пайдалы, өйткені ол жаттықтырушымен бетпе-бет кездесуді қажет етпестен кәсіби басшылықты қамтамасыз етеді. Қуатты оңтайландыру. Жасанды интеллект дене шынықтыру және қалпына келтіру мақсаттарын қолдайтын оңтайландырылған тамақтану жоспарларын құру арқылы спортшының диетасы мен тағамдық қажеттіліктерін талдай алады. Қимылдарды талдау және жаттығу техникасы. Компьютерлік көру және жасанды интеллект көмегімен жарақаттанудың алдын алу және

жаттығулардың тиімділігін арттыру үшін нақты уақыттағы жаттығуларды орындау техникасын талдауға болады.

Жасанды интеллектті қолдану

Дене шынықтырудағы AI-нің маңызды әлеуеттерінің бірі-нақты уақыттағы деректердің үлкен көлемін өңдеу және талдау мүмкіндігі. Бұл спортшылар мен жаттықтырушыларға жаттығу және қалпына келтіру процестерін оңтайландыру арқылы негізделген шешімдерді тезірек және тиімдірек қабылдауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, жарақаттарды диагностикалау мен болжауда AI қолдану спорттық медицинада төңкеріс жасай алады, ұзақ мерзімді зақымдану қаупін азайтады және спортшыларды қалпына келтіру процесін жылдамдатады. Болашақта Машиналық оқыту және жасанды интеллект технологияларының дамуының арқасында денсаулық пен фитнесің жаңа деңгейде үздіксіз мониторингі мен талдауын қамтамасыз ете отырып, киім мен жеке аксессуарларға біріктірілетін одан да инновациялық қолданбалар мен құрылғылардың пайда болуын күтуге болады.

Жасанды интеллект сонымен қатар спорт пен фитнесе виртуалды және толықтырылған шындыққа жаңа мүмкіндіктер ашады, мотивацияны арттыратын және денсаулыққа қауіп төндірмейтін жаттығуларды орындау техникасын жақсартатын бірегей жаттығу орталары мен модельдеулерді жасайды. Жасанды интеллект (AI) технологиялары жаттықтырушылар мен спортшыларға жаңа мүмкіндіктер ұсына отырып, жаттығулар мен спорттық іс-шараларға деген көзқарастарды өзгертеді. Бұл инновациялар жаттығу әдістерін жетілдіруге ғана емес, сонымен қатар спорттық жетістіктерді талдауды айтарлықтай жақсартуға мүмкіндік береді. жасанды интеллект көмегімен жарақаттың ықтимал қаупін дәлірек анықтауға болады, бұл спорттық тәжірибені қауіпсіз етеді.

Сонымен қатар, жасанды интеллект жанкүйерлердің белсенділігін арттырудың бірегей мүмкіндіктерін ашады, оларға нақты уақыттағы ойындарды талдауға қол жеткізуге мүмкіндік береді және спорттық жарыстарды одан да қызықты етеді. Дене шынықтыру саласындағы жасанды интеллектті енгізу оқушылардың спорттық және физикалық белсенділігінің әртүрлі аспектілері арасындағы байланысты терең талдау және түсіну үшін жаңа перспективалар ашады. Бұл тәсіл спорт, сабақтың жүйелілігі мен ұзақтығы, сондай-ақ оқушылардың жеке ерекшеліктері, оның ішінде жасы мен жынысы сияқты әртүрлі параметрлер туралы мәліметтер жинауды автоматтандыруға мүмкіндік береді. Бұл деректер өз кезегінде физикалық белсенділіктің дененің денсаулығы мен жалпы денсаулығына әсерін бағалау үшін пайдаланылуы мүмкін.

Ақылды технологияларды, соның ішінде білезіктер мен сенсорларды пайдалану оқушылардың жүрек соғу жиілігі мен жүрек соғу жиілігі сияқты көрсеткіштерді тиімді бақылауға ықпал етеді. Бұл мүмкін болатын денсаулық сақтау тәуекелдерін уақтылы анықтап, спорттық дағдыларды игеру деңгейін бағалай отырып, оқушылардың физикалық жағдайындағы өзгерістерге жедел жауап беруге мүмкіндік береді. Заманауи ақпараттық және коммуникациялық технологияларға сүйенетін озық жүйелерді әзірлеу және іске асыру физикалық белсенділік туралы деректерді басқарудың кешенді тәсілін қамтамасыз етеді. Мұндай жүйелер ақпаратты жинақтауға және талдауға ғана емес, сонымен қатар оқушылардың физикалық белсенділік деңгейін арттыруға және жарақаттанудың алдын алуға көмектесетін кері байланысты қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, жасанды интеллекттің аналитикалық мүмкіндіктері спорттық таланттарды анықтауда және таңдауда баға жетпес болуы мүмкін, бұл белгілі бір спорт түрлерінде әлеуеті жоғары оқушыларды анықтауға мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде салауатты және белсенді өмір салтын сақтай отырып, жастар арасында спорттық дағдыларды мақсатты түрде дамытуға ықпал етеді. Қытай, Бо Чжан, Хао Цзин және Сяоцзин Дуан зерттеушілері спортпен шұғылдануға арналған "виртуалды спорттық тренажер" деп аталатын білім беру жобасын жүзеге асырудың теориялық тәсілдері мен практикалық аспектілеріне терең талдау жасады. Өз жұмысының бір бөлігі ретінде олар виртуалды форматта тиімді оқыту ортасын құру мақсатында виртуалды модельдеу әдістерін қолдану идеясын ұсынды.

Бұл ұсыныс спорттық білім берудің жаңа перспективаларын ашады, бұл студент-спортшыларға спорттық аренада немесе алаңда физикалық қатысуды қажет етпестен шынайы имитацияланған спорттық жағдайларға түсуге мүмкіндік береді. Мұндай оқыту практикасы спорттың техникалық дағдылары мен тактикалық түсінігін жақсартуға ғана емес, сонымен қатар практикалық виртуалды жағдайларда теориялық білімді қолданудың баға жетпес тәжірибесін ұсынады.

Қорытынды

Жасанды интеллект спортшының физикалық жағдайы, бұрынғы жаттығулары және жеке ерекшеліктері туралы үлкен көлемдегі деректерді талдай алады, бұл мүмкіндігінше жекелендірілген және тиімді жаттығу бағдарламаларын жасауға мүмкіндік береді. Жасанды интеллект спортшының қазіргі жағдайы мен прогресіне байланысты жаттығу жүктемелерін тез түзете алады, бұл шамадан тыс жаттығулар мен жарақат алу қаупін азайтады, сонымен қатар жаттығу процесінің жалпы тиімділігін арттырады. Жасанды интеллект виртуалды жаттықтырушы ретінде әрекет ете алады, нақты уақыт режимінде кері байланыс, мотивация және нұсқаулар береді, бұл жаттығуларды қол жетімді және қызықты етеді.

Әдебиет:

1. Демеш В.П., Бакешин К.П., Дудус А.Н. Студенттердің дене шынықтыру әдістерін зерттеу (Ресей кеден Академиясының Санкт-Петербург филиалының мысалында)// Ресей кеден академиясының В. Б. Бобков атындағы Санкт-Петербург филиалының ғалымдары. — 2022. — № 4(84). 112-115 ББ.
2. Иванцов П.П. Спорттық жаттығудағы жасанды интеллект: монография / П.П. Иванцов, А.Б. Лукьянов, Б.Г. Лукьянов, В.С. Степанов. Санкт-Петербург: Санкт-Петербург баспасы, 2021. — 256 б.
3. Карапетян М.К. Жоғары оқу орындарының студенттері үшін дене шынықтыруды оқыту жоспарларын құруда жасанды интеллектті қолдану // өзекті зерттеулер. — 2024. - № 7 (189), II бөлім. — 24-26 ББ.
5. Зенченко И.С. Спортшыны даярлау кезіндегі жасанды интеллект, И.С. Зенченко // Жас ғалым. — 2024. — № 14 (513). — 119-128 ББ.

ӘОЖ 796.011

СПОРТТАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТРЕНДТЕР, ЖАТТЫҒУЛАРДАҒЫ ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Нусупов М.Т.

(Қазақстан Республикасы Ұлттық ұлан академиясы, Петропавл қ.)

Спорт соңғы жылдары спортшыларға бұрын-соңды болмаған нәтижелерге қол жеткізуге көмектесетін инновациялық технологиялардың арқасында төңкеріске ұшырады. Заманауи әзірлемелер жаттықтырушылар мен спортшыларға деректерді талдаудың, физикалық жағдайды бақылаудың және жаттығуларды оңтайландырудың соңғы әдістерін қолдануға мүмкіндік береді. Спорттағы инновациялар жаттығуларға деген көзқарасты өзгертіп, оны ғылыми және жүйелі етті. Спорттағы негізгі трендтердің бірі-спортшылардың физикалық белсенділігі туралы деректерді жинау үшін киілетін құрылғылар мен сенсорларды пайдалану. Жүрек соғу жиілігін бақылайтын смарт сағаттан бастап спортшының денесіне немесе киіміне орнатылған арнайы сенсорларға дейін жиналған деректер физикалық белсенділікті талдауға, денедегі өзгерістерді бақылауға және ықтимал жарақаттардың алдын алуға мүмкіндік береді. Бұл жаттықтырушылар мен спортшыларға негізделген шешімдер қабылдауға және жаттығулардың тиімділігін арттыруға көмектеседі.

Спорттағы тағы бір маңызды инновациялық тренд-жаттығу процесін жақсарту үшін виртуалды және кеңейтілген шындықты пайдалану. Спортшылар виртуалды кеңістікке ене алады, онда олар әртүрлі жағдайларда жаттығулар жасай алады, қимылдарды үйлестіруді жақсартады және жылдам шешімдер қабылдай алады. Толықтырылған шындық спортшылардың жеке қажеттіліктеріне бейімделген интерактивті жаттығу бағдарламаларын

құруға мүмкіндік береді, бұл жаттығуларды жекелендіруге және мотивацияны арттыруға жаңа мүмкіндіктер ашады. Спорттағы инновациялар дамып келеді, бұл спортшылар мен жаттықтырушыларға жоғары нәтижелерге қол жеткізуге жаңа мүмкіндіктер береді. Заманауи технологияларды қолдана отырып, спорт қол жетімді және тиімді бола бастайды, бұл спорттық жетістіктерді дамытудың жаңа көкжиектерін ашады.

Кіріспе: спорттық жаттығуларды дамытудағы инновацияның рөлі

Спорт әлеміндегі инновациялар жаттығу процесін өзгертуде шешуші рөл атқарады. Озық технологияның көмегімен спортшылар өзін-өзі жетілдірудің жаңа дәуіріне енеді, мұнда әр қадамды, әр соққыны және әр қозғалысты ұсақ-түйекке дейін талдауға болады. Заманауи инновациялар спортшыларға өз көрсеткіштерін бақылауға және дағдыларын жақсартуға мүмкіндік беріп қана қоймайды, сонымен қатар жалпы жаттығуларға көзқарасты өзгертеді. Соңғы технологияларды меңгерген жаттықтырушылар әр спортшыға бейімделген жеке бағдарламалар жасай алады, бұл ең жоғары нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Бұл инновациялар фитнесі жақсартуға, төзімділікті арттыруға және қарқынды жаттығулар мен жарыстардан кейін қалпына келтіру уақытын қысқартуға көмектеседі. Технология спорт әлемінің ажырамас бөлігіне айналуға, дәстүрлі әдістерді толықтырады және спортшылардың өсуі мен дамуына жаңа мүмкіндіктер ашады. Нәтижесінде, инновация спортшылар мен жаттықтырушыларға жаңа жетістіктерге жету жолындағы кедергілерді жеңуге көмектеседі.

Спортшылардың дене дайындығындағы технологиялық жаңалықтар

Заманауи технологиялар спорттан тыс қалмайды және спортшылардың дене шынықтыру дайындығы да жаңашылдыққа айналуға. Бүгінгі таңда спортшылар жаттығу процестерін жақсарту және спорттық жетістіктерінде жаңа биіктерге жету үшін әртүрлі технологиялық жаңалықтарды пайдаланады. Дене шынықтырудағы ең кең таралған технологиялық құралдардың бірі-фитнес-трекерлер мен ақылды сағаттар сияқты киілетін құрылғылар. Олар спортшыларға олардың белсенділігін, жүрек соғу жиілігін, күйдірілген калория мөлшерін және тіпті стресс деңгейін бақылауға және талдауға көмектеседі. Бұл оларға жаттығулар мен прогресті жақсы бақылауға, сондай-ақ ықтимал жарақаттардың алдын алуға мүмкіндік береді.

Дене шынықтырудағы тағы бір маңызды технологиялық инновациялық тренд-виртуалды шындық. Спортшыларға симуляцияланған жаттығу сценарийлеріне ену үшін арнайы виртуалды шындық дулығалары мен қолданбаларын пайдалану ұсынылады. Бұл оларға нақты жағдайда жаттығуға, тұрақты дағдыларды қалыптастыруға және жаттығу залынан немесе тіпті үйден шықпай-ақ әртүрлі қиындықтарды жеңуге мүмкіндік береді.

Виртуалды шындықтың жаттығу процесіне әсері

Технология жарық жылдамдығымен дамып келе жатқан қазіргі уақытта виртуалды шындық спорт әлеміндегі нағыз жетістік болды. Бұл озық технология спортшыларға таңғажайып виртуалды әлемдерге енуге және шынайы болып көрінетін жаттығулар жасауға мүмкіндік береді. Оқу процесінде виртуалды шындықты пайдаланудың негізгі артықшылықтарының бірі-нақты бәсекелестік модельдеулерін жасау мүмкіндігі. Спортшылар виртуалды ортада жаттығуы мүмкін, бұл ойын немесе бәсекелестік жағдайды дәл қайталайды, бұл оларға нақты сынақтарға дайындалуға және стресс жағдайында шешім қабылдауға көмектеседі. Сонымен қатар, виртуалды шындық арқасында қиындықтарды жеңуге және спортшылардың дағдыларын дамытуға көмектесетін стандартты емес жағдайлары бар жаттығу бағдарламаларын жасауға болады.

Жаттығуда виртуалды шындықты пайдаланудың тағы бір маңызды артықшылығы-спортшылардың нақты уақыттағы өнімділігі туралы деректерді талдау мүмкіндігі. Арнайы сенсорлар мен жабдықтардың көмегімен виртуалды жаттығулар спортшылардың барлық қимылдары мен дене шынықтыру көрсеткіштерін түсіреді, бұл жаттықтырушылар мен талдаушыларға оқу процесін талдау және түзету үшін дәлірек және егжей-тегжейлі мәліметтер алуға мүмкіндік береді.

Спорттағы киілетін құрылғылар мен деректерді талдау саласындағы әзірлемелер

Инновациядағы басты трендтердің бірі спортшылардың жаттығуларын жақсарту үшін киілетін гаджеттер мен деректерді талдауды қолдану болды. Смарт-сағат, фитнес - трекерлер, жүрек соғу жиілігін бақылау құралдары жүрек соғу жиілігі, қадамдар, қашықтық, калория және т.б. сияқты негізгі жаттығу көрсеткіштерін бақылауға және талдауға мүмкіндік береді. Осы құрылғылармен жиналған деректерді талдау жаттықтырушылар мен спортшыларға жаттығулардың тиімділігі, жаттығулардың тиімділігі және дененің жалпы денсаулығы туралы құнды ақпарат береді. Бұл оқу процесін бағалаудағы субъективтілікті болдырмайды және жақсы нәтижеге жету үшін негізделген шешімдер қабылдайды.

Деректерді талдаудың заманауи алгоритмдері сонымен қатар спортшылардың жаттығуларындағы тенденциялар мен әлсіз жақтарды анықтауға, жаттығу бағдарламасын оңтайландыруға және ықтимал жарақаттардың алдын алуға көмектеседі. Осы технологияның арқасында спортшылар өнімділіктің шыңына жетіп, жарақат алу қаупін азайта алады. Спортшылар виртуалды ортада жаттығуы мүмкін, бұл ойын немесе бәсекелестік жағдайды дәл қайталайды, бұл оларға нақты сынақтарға дайындалуға және стресс жағдайында шешім қабылдауға көмектеседі. Сонымен қатар, VR арқасында қиындықтарды жеңуге және спортшылардың дағдыларын дамытуға көмектесетін стандартты емес жағдайлары бар жаттығу бағдарламаларын жасауға болады.

Оқытудың болашағы: спорттағы инновациялық технологияларды дамыту перспективалары қазіргі заманғы технологиялар спорт әлемін Өзгертуді жалғастыруда. Денсаулық пен фитнесі бақылаудың озық жүйелерінен виртуалды және толықтырылған шындыққа дейін спортшылар мен жаттықтырушылар қазір жаттығуларды жақсарту үшін көптеген инновациялық мүмкіндіктерге ие. Ең перспективалы технологиялардың бірі- деректерді талдау және машиналық оқыту. Жаттықтырушылар жаттығу бағдарламаларын оңтайландыру үшін олардың күшті және әлсіз жақтарын анықтай отырып, спортшылардың өнімділігі туралы үлкен көлемдегі ақпаратты жинап, талдай алады. Виртуалды және кеңейтілген шындық спорттың болашағында да маңызды рөл атқарады. Ойын жағдайларын модельдеу және виртуалды жаттықтырушылар арқылы спортшылар өздерінің дағдыларын кәсіби дайындықтарын арттыра отырып, бақыланатын ортада дамыта алады.

Әдебиет:

1. Денис Кашин «Современные тенденции в тренировочном процессе: инновации и лучшие практики»// 2023. С. 1-2.
2. Франц Константин Фусс, Александар Субич, Садаюки Уджихаши «Влияние технологий на спорт II»// 2008. С.927
3. Лукьяненко в.п. қазіргі қоғамдағы дене тәрбиесінің дамуын терминологиялық қамтамасыз ету: монография / В. П. Лукьяненко. - М.: кеңестік спорт, 2008. – 168 б. - EDN QWBPRJ.
4. Дене шынықтыру: оқу құралы / ред.А. Г. Ростеванова. – М.: ФГБОУ ВО "РЭУ им. Г. В. Плеханова", 2016. – 236 б.

УДК 796.332

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ФУТБОЛА КАК СРЕДСТВА ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ И ВОСПИТАНИЯ УЧАЩИХСЯ 8-9 КЛАССОВ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ

Разумов С.С., Добрынин В.И., Зернов Д.Ю.

(СКУ им. М. Козыбаева, Гимназия Best, г. Петропавловск)

Футбол является одним из самых популярных видов спорта среди подростков, что делает его эффективным инструментом для повышения физической активности и развития социальных навыков. Введение футбольных тренировок в образовательные программы для учащихся 8-9 классов может способствовать не только их физическому развитию, но и формированию дисциплины, коллективизма и лидерских качеств [1].

Задачи статьи:

1. Проанализировать роль футбола в физическом воспитании учащихся 8-9 классов.
2. Исследовать влияние футбольных тренировок на развитие физических качеств подростков.
3. Оценить значение футбола в формировании социальных навыков, таких как сотрудничество, дисциплина и лидерство.

Теоретическая значимость: Расширение научных знаний о потенциале футбола как средства физической подготовки и воспитания подростков в образовательных программах средней школы.

Футбол, как один из самых популярных и доступных видов спорта, играет важную роль в физическом воспитании школьников, особенно в возрасте 8-9 классов. Этот возрастной период характеризуется интенсивным физическим, психологическим и социальным развитием, что делает внедрение футбола в школьные программы особенно актуальным.

Футбол способствует развитию основных физических качеств, таких как:

- Скорость: во время игр и тренировок учащиеся активно развивают скоростные способности благодаря спринтам и резким ускорениям.
- Сила: особенно тренируется сила нижних конечностей через удары по мячу и прыжки.
- Выносливость: непрерывное движение в течение всего игрового времени развивает аэробные и анаэробные способности организма.
- Гибкость и координация: при выполнении технических элементов, таких как удары, передачи и дриблинг.

В процессе футбольных тренировок подростки овладевают следующими двигательными навыками:

- Контроль мяча, что развивает мелкую и крупную моторику.
- Точность движений при выполнении передач и ударов.
- Быстрая смена направлений и темпа движения, что улучшает координацию и равновесие.

Футбол является командным видом спорта, что способствует воспитанию социального и личностного развития:

- Формированию командного духа: учащиеся учатся сотрудничеству и взаимопомощи.
- Дисциплине: соблюдение правил игры и выполнение указаний тренера развивают чувство ответственности.
- Лидерским качествам: дети получают возможность проявлять инициативу и организаторские способности.
- Эмоциональной устойчивости: участие в соревнованиях учит контролировать эмоции и адекватно воспринимать победы и поражения.

Футбол благодаря своей игровой природе вызывает интерес у подростков, что способствует повышению их мотивации к занятиям физической культурой. Это особенно важно в условиях снижения двигательной активности у современных школьников [2].

Регулярные занятия футболом укрепляет здоровье:

- Улучшают работу сердечно-сосудистой и дыхательной систем.
- Способствуют развитию опорно-двигательного аппарата.
- Помогают снижать уровень стресса и повышают общий тонус организма.

Футбол выполняет комплексную роль в физическом воспитании учащихся 8-9 классов, сочетая развитие физических качеств, воспитание социальных навыков и формирование устойчивой мотивации к здоровому образу жизни. Его внедрение в школьные программы физического воспитания может стать важным инструментом для всестороннего развития школьников, отвечая современным образовательным и воспитательным требованиям.

Для оптимального развития физических качеств подростков на уроках в футбол используются: Игра на малых площадках: улучшает выносливость, скорость реакции и координацию. Спринтерские упражнения: развитие скорости и взрывной силы.

Плиометрические упражнения: прыжки, выпады для повышения силы мышц ног. Круговые тренировки: развитие общей физической подготовки через чередование упражнений на силу, выносливость и координацию. Тактические игры: развитие координации, скорости принятия решений.

Эмпирические исследования подтверждают значительное улучшение физических показателей подростков, занимающихся футболом:

- Скорость: увеличение времени реакции и быстроты движений на 10-15% после регулярных тренировок.
- Сила: прирост силы ног на 12-20% за 6 месяцев занятий.
- Выносливость: увеличение максимального потребления кислорода на 8-15%.
- Координация: улучшение точности движений и скорости смены направления.

Психофизическое воздействие тренировок. Футбольные тренировки способствуют не только физическому, но и психофизическому развитию:

- Повышают стрессоустойчивость подростков.
- Способствуют развитию уверенности в себе.
- Формируют привычку к здоровому образу жизни.

Таким образом, использование на уроках футбольных элементов оказывают положительное влияние на развитие физических качеств подростков, способствуя укреплению здоровья, повышению двигательной активности и созданию условий для всестороннего физического развития. Регулярные занятия футболом не только развивают физические качества, но и формируют основы дисциплины, самоорганизации и уверенности в своих силах [3].

Футбол, как командный вид спорта, обладает значительным потенциалом для развития социальных навыков у подростков. Через взаимодействие в команде и выполнение игровых задач у учащихся формируются такие качества, как сотрудничество, дисциплина и лидерство. Рассмотрим эти аспекты подробно.

Футбол требует от игроков тесного взаимодействия для достижения общей цели. Это развивает навыки сотрудничества через: Совместные действия: Игроки учатся согласовывать свои действия с партнерами, что способствует пониманию важности командной работы. Общение: Постоянная коммуникация на поле (подсказки, обсуждение тактик) улучшает навыки межличностного общения. Разделение ролей. Каждый игрок имеет определенные задачи (нападающий, защитник, вратарь), что учит эффективно распределять обязанности в коллективе.

Пример: При взаимодействии нападающего и полузащитника важно понимание и доверие. Это способствует выработке навыков коллективного принятия решений.

Футбол способствует формированию дисциплины благодаря следующим аспектам: Соблюдение правил: Игроки обучаются уважению правил игры, что приучает к порядку и ответственности. Распорядок тренировок: Регулярные занятия воспитывают у подростков привычку к соблюдению графика и организованности. Роль тренера: Выполнение установок тренера формирует у игроков уважение к авторитету и способность следовать инструкциям. Справедливость: Игроки учатся принимать решения судей, что развивает терпимость и умение сдерживать эмоции.

Пример: Во время матча игроку необходимо следовать тактическим указаниям тренера, даже если его личные предпочтения противоречат этим инструкциям.

Футбол предоставляет подросткам возможности для развития лидерских качеств, таких как: Принятие ответственности: Капитан команды или ключевой игрок должен организовывать действия товарищей по команде и принимать важные решения в сложных ситуациях. Влияние на коллектив: Лидер на поле вдохновляет команду своим примером, особенно в сложные моменты игры. Решение конфликтов: Лидеры часто выступают посредниками в разрешении споров между игроками, что развивает навыки переговоров.

Пример: Капитан команды, организуя взаимодействие игроков, мотивирует их сохранять командный дух и действовать эффективно [4].

Футбол способствует укреплению социально значимых качеств подростков: Формирует уверенность в себе через достижение успехов. Помогает развивать эмпатию и умение поддерживать товарищей. Прививает навыки работы в условиях конкуренции и стресса. Эмпирические данные показывают, что участие в футбольных тренировках и соревнованиях: Увеличивает уровень социальной активности у подростков на 15-20%. Способствует росту доверия к партнерам по команде. Повышает готовность к сотрудничеству и снижает уровень конфликтности.

Футбол является эффективным инструментом формирования социальных навыков у подростков. Он развивает способность к сотрудничеству, дисциплину и лидерские качества, что играет ключевую роль в социальном становлении личности. Регулярные занятия футболом не только способствуют физическому развитию, но и помогают школьникам стать более ответственными, коммуникабельными и уверенными в себе.

Педагогический эксперимент направлен на подтверждение гипотезы о том, что внедрение футбольных элементов в школьные программы физического воспитания способствует улучшению физических, социальных и эмоциональных качеств учащихся.

Систематическое включение футбола в школьные программы физического воспитания способствует:

- Увеличению показателей физической подготовки (скорость, сила, выносливость, координация).

- Формированию социальных навыков (сотрудничество, дисциплина, лидерство).

- Повышению уровня вовлеченности учащихся в занятия спортом.

Подготовительный этап. Выбор участников:

Формирование двух групп учащихся 8-9 классов: экспериментальной (с внедрением футбольных тренировок) и контрольной (с традиционными уроками физического воспитания). Каждая группа включает 15-20 человек.

Диагностика начального уровня: Проведение тестирования физических и социальных навыков участников: Тесты на физическую подготовку: бег на 30 м (скорость), прыжки в длину с места (сила), челночный бег 3×10 м (координация), тест Купера (выносливость). Анкетирование для оценки социальных навыков (умение работать в команде, уровень дисциплины и лидерства).

Разработка программы: В экспериментальной группе вводится программа, включающая футбольные элементы 2 раза в неделю в течение 8 месяцев, дополнительно к стандартным урокам физической культуры.

Основной этап. Проведение занятий:

В экспериментальной группе: использование футбольных упражнений и игровых методик (тренировка техники, тактики, командные игры). В контрольной группе: занятия по традиционной школьной программе. Наблюдение: Педагогическое наблюдение за активностью, вовлеченностью и взаимодействием учащихся на занятиях.

Повторное тестирование: Проведение тех же тестов, что и на начальном этапе, для обеих групп. Анализ данных: Сравнение результатов контрольной и экспериментальной групп с использованием методов математической статистики (t-критерий Стьюдента для сравнения средних значений).

Ожидаемые результаты. Физическая подготовка:

Повышение показателей скорости, силы, выносливости и координации в экспериментальной группе.

Социальные навыки: Увеличение уровня сотрудничества, дисциплины и лидерских качеств. Мотивация: Более высокий уровень вовлеченности в занятия спортом среди участников экспериментальной группы.

Этот педагогический эксперимент направлен на оценку эффективности использования на уроках физической культуры футбольных элементов для формирования социальных навыков, таких как сотрудничество, дисциплина и лидерство, у учащихся 8-9 классов. Цель

эксперимента. Оценить влияние футбольных элементов на развитие у учащихся 8-9 классов ключевых социальных навыков: сотрудничества, дисциплины и лидерства.

Предполагаем, что регулярные футбольные элементы способствуют значительному улучшению социальных навыков учащихся за счет работы в команде, соблюдения игровых правил и выполнения задач, требующих проявления лидерских качеств. Анкетирования: выявление уровня сотрудничества, дисциплины и лидерства. Наблюдения: фиксация поведения учащихся в групповых заданиях и играх. Тестов: ситуационные задания, оценивающие навыки работы в команде и лидерские качества (например, организация группы для выполнения задачи).

Игры на сотрудничество: «Передай мяч» (команда должна передать мяч через всех игроков как можно быстрее). Совместное выполнение заданий (например, игра в ограниченном пространстве, где важно взаимодействие).

Упражнения на дисциплину: Игры с четким соблюдением правил (например, игра с ограничением на количество касаний мяча). Отработка тактических действий (например, «игра на удержание счета»).

Задания на развитие лидерства: Назначение капитанов, которые координируют действия команды. Ситуационные задачи, где лидер должен принимать решения (например, изменение стратегии игры). [5]

Методы работы: Игровой метод: создание игровых ситуаций, требующих взаимодействия. Наблюдение и поддержка: тренер фиксирует и поощряет проявления сотрудничества, дисциплины и лидерства. Рефлексия: обсуждение результатов тренировок, выделение успешных действий.

Сравнительный анализ: Сравнение результатов экспериментальной и контрольной групп. Оценка изменений по каждому из социальных навыков.

Ожидаемые результаты в области сотрудничества: Увеличение уровня взаимодействия в команде (например, учащиеся более активно помогают друг другу в играх). В области дисциплины: Более четкое соблюдение игровых правил и выполнение установок тренера. Лидерство: Увеличение числа учащихся, готовых брать на себя ответственность в игровых и учебных ситуациях.

Пример: Средний балл по анкете на сотрудничество может вырасти с 3.5 до 4.5 (по 5-балльной шкале), а число учащихся, демонстрирующих лидерские качества, увеличится на 20–30%.

Методы анализа результатов. Качественный анализ: Наблюдения за поведением учащихся в игровых ситуациях. Анализ изменений в характере взаимодействия внутри команды. Количественный анализ: Обработка данных анкетирования и тестов с использованием статистических методов (например, расчет средних значений и стандартных отклонений).

Выводы результатов анкетирования позволят:

1. Определить, как футбольные элементы влияют на развитие социальных навыков.
2. Подготовить индивидуальные рекомендации для учеников с разным уровнем сотрудничества, дисциплины и лидерства.
3. Корректировать образовательную программу для усиления работы над определенными качествами.

Литература:

1. Холодов Ж.К., Кузнецов В.С. Теория и методика физического воспитания- С/Пб., 2012. - 193 с.
2. Озолин Н.Г. Настольная книга тренера: Наука побеждать. - М., -401 с.
3. Уилсон Д. Революция на газоне. Книга о футбольных тактиках. –М. 2024. –С. 45-89.
4. Котляров И.В., Рысюкевич Н.С. Формирование командных лидеров в сфере спорта. –М., -442с.
5. Сет Годин. Лидер есть в каждом. –М. –С. 78-124.

ВОЛЕЙБОЛ ОЙЫНЫ АРҚЫЛЫ МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ДЕНЕ ДАЙЫНДЫҚ САПАСЫН АРТТЫРУ

Сабанбаев Н.И., Жакубаев А.А., Молдабаев М.Р.

(Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті,

ЫІ Алтынсарин атындағы мектеп лицейі, Қарағанды қ.

«Әл - Фараби» мектеп - лицейі» КММ, Петропавл қ.)

Әр адамның туғанынан бастап белгілі бір қозғалыс дағдылары қалыптасады. Күнделікті өмірде түрлі қозғалыстар осы дағдылар арқылы жүзеге асады. Мысалы, жүру, жүгіру және басқа да қимыл түрлері белгілі бір сандық және сапалық сипаттамаларға ие. Оқушылар өз денесін игеріп, ептіліктерін дамытуға мүмкіндік алады. Адамның қозғалыс мүмкіндіктері жасы мен физикалық қабілеттеріне байланысты өзгеріп отырады, өйткені бұл әр адамның жеке даму ерекшеліктеріне тәуелді. Қозғалыс дағдыларының қалыптасуы жалпы дене шынықтырудан басталып, ерекше қасиеттер мен қабілеттерді дамыту арқылы волейбол сияқты спорт түрлерімен тікелей байланысады.

Спорт – адамның ұзақ өмір сүруіне және салауатты өмір салтын ұстануына ықпал ететін таптырмас құрал. Мектеп жасындағы оқушыларды спортқа баулу – ежелден келе жатқан дәстүр. Волейбол – мектеп оқушыларына көтеріңкі көңіл күй сыйлап, шыдамдылықты нығайтуға және сұлулықты қалыптастыруға ықпал ететін спорт түрлерінің бірі. Бұл ойын мектеп оқушылары үшін де аса маңызды физикалық белсенділіктің үйлесімділігін қамтамасыз етеді.

Волейболдың пайда болғанына шамамен 100 жылға жуық уақыт өтті және ол қысқа мерзім ішінде бүкіл әлемге кең таралды. Бұл – ең қызықты әрі қолжетімді спорт түрлерінің бірі. Ойынның кең таралуына оның қарапайым ережелері мен қимылдардың қолжетімділігі, сондай-ақ кез келген жастағы адамның волейбол ойнай алуы ықпал етеді. Сонымен қатар, бұл ойын барлық бұлшықет топтарының үйлесімді дамуына, икемділіктің артуына және қозғалыс координациясының жақсаруына көмектеседі.

Орта сыныптарға арналған дене шынықтыру пәні Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты мен оқу бағдарламасына, сондай-ақ Қазақстан Республикасы халқының дене шынықтыру дайындығының Президенттік тестілерін өткізу қағидаларына негізделеді. Атап айтқанда, «Шымырлық пен ептілік», «Спорт ізбасарлары», «Күш пен батылдық», «Шынығуды жетілдіру» және «Сергектік пен денсаулық» сияқты бағыттарды басшылыққа ала отырып, мектеп жасындағы оқушылардың дене дайындығының сапасын волейбол спорттық ойыны арқылы арттыруға болады [2]. Мектептегі дене шынықтыру пәні – оқушылардың физикалық және психикалық денсаулығын нығайтуға бағытталған дене шынықтыру іс-әрекеті мен білім жүйесі. Бұл пән тұлғаның жан-жақты дамуына және танымдық белсенділігінің артуына ықпал етеді. Оқу бағдарламасы екі негізгі бөлімнен тұрады: «Дене шынықтыруды білу» және «Денені жетілдіру». Бірінші бөлімде адамның танымдық іс-әрекетін дамытуға арналған негізгі тұжырымдамалар, бақылау ережелері мен қауіпсіздік талаптары қарастырылады, ал «Денені жетілдіру» бөлімі оқушылардың дене дайындығын жақсартуға бағытталған. Осы құжаттар мен бағдарламалар оқушылардың дене дайындығының сапасын арттыруға арналған нақты құрал болып табылады. Олар жүйелі түрде жүргізілген дене шынықтыру жаттығулары арқылы оқушылардың спортқа деген қызығушылығын арттырып, денсаулығын нығайтуға мүмкіндік береді [1].

Дене тәрбиесі мектеп жасындағы балалардың денсаулығын нығайтуда, олардың физикалық дамуын қалыптастыруда және өмірлік маңызы бар қимыл-қозғалыс дағдыларын жетілдіруде маңызды рөл атқарады. Егер бұл кезеңде балалар дене шынықтырумен және спортпен белсенді айналыспаса, олардың денесі жан-жақты әрі толыққанды дамымайды.

Дене белсенділігінің жеткіліксіздігі баланың денсаулығын әлсіретіп, иммунитетін төмендетеді және физикалық дамуды тежейді. Адам ағзасының табиғи дамуының шарықтау кезеңі осы орта мектеп жасына сәйкес келеді. Сондықтан дәл осы уақытта негізгі физикалық және функционалдық қабілеттерді жетілдіру аса маңызды. Бұл кезеңде балалар қозғалыс дағдыларын жылдам меңгеріп, дене мүмкіндіктерін белсенді дамытады. Ал кейінгі жаста олардың икемділігі төмендеп, буындардың қозғалғыштығы мен сіңірлердің созылуы шектеледі, моторикасы әлсірей бастайды. Сондықтан бала кезінен бастап әртүрлі қимыл-қозғалыстарды үйрену адамның кеңістікте еркін, шебер әрі жеңіл қозғалуына мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде жаңа және күрделі қозғалыстарды тез игеруге жол ашады. Егер мектеп жасында дене шынықтыру жұмыстары дұрыс ұйымдастырылса, ол оқушылардың физикалық және ақыл-ой қабілеттеріне үлкен әсер етеді. Бұл үшін оқу үдерісі дұрыс жоспарланып, оқушылар қажетті білім негіздерін, әртүрлі ақпаратты жүйелі түрде меңгеруі тиіс [3]. Осыны саналы түрде түсінген оқушы өз денсаулығы мен ақыл-ой қабілеттерін арттыруға ұмтылады. Сондықтан біз өз жұмысымызда мектеп оқушыларының типтік сипаттамаларына сүйенеміз. Яғни, оқушыларды белгілі бір топтарға бөліп, олардың дене дайындығы деңгейін ескеру қажет. Сондай-ақ, жеке көзқарасты талап ететін балаларға ерекше көңіл бөлу маңызды. Осы мақсатта мектеп жасындағы оқушылардың дене дайындығының сапасын арттыру және оларды болашақ өмірге, еңбекке даярлау үшін төмендегідей міндеттерді негізге ала отырып жұмыс жүргізіледі:

- Дене дайындығының сапасын арттыру – жүйелі дене шынықтыру жаттығулары мен спорттық іс-шаралар арқылы оқушылардың физикалық төзімділігін дамыту;
- Қозғалыс дағдыларын жетілдіру – әртүрлі спорттық ойындар мен жаттығуларды қолдана отырып, үйлесімділік, шапшаңдық және икемділік қабілеттерін дамыту;
- Дұрыс дене ұстанымын қалыптастыру – салауатты өмір салтын насихаттау және денсаулыққа пайдалы әдеттерді енгізу;
- Психологиялық және әлеуметтік бейімделу – командалық спорт түрлері арқылы оқушылардың өзіне деген сенімділігін нығайту және ұжыммен жұмыс істеу дағдыларын дамыту;
- Денсаулықтарын нығайту, мүсіннің түзулігін қалыптастыру, ағзаларын дамыту және шынықтыру;
- Негізгі қозғалыс ептілігі мен дағдысын қалыптастыру, оларды кез келген жағдайда қолдана білу шеберлігіне үйрету;
- Жігер-күш, дене қуаты қасиеттерін дамыту, жеке және қоғамдық гигиена дағдыларына тәрбиелеу.

Осы барлық міндеттерді орындаудың негізгі амалы дене шынықтыру жаттығулары және теориялық білім қажет. Мен бұл міндеттерді дене шынықтыру сабағында, сабақтан тыс және тәрбиелі сауықтыру іс-шараларда орындалуын ұстанамыз.

Дене тәрбиесі – күрделі әрі көп қырлы үрдіс. Ол мектептің басқа оқу іс-әрекетімен тығыз байланысты болғандықтан, жан-жақты білім мен кәсіби дағдыларды талап етеді. Дене тәрбиесінің негізгі міндеттерін дұрыс түсіну арқылы мұғалім оқушылардың таңдаған спорт түрінен жоғары нәтижелерге жетуіне көмектесіп қана қоймай, олардың жалпы физикалық және психологиялық дамуын қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, оқушылардың денсаулығын нығайтып, моторикасын дамытып, ептілік пен қозғалыс дағдыларын жетілдіруге ықпал етеді.

Дене тәрбиесінің сапалы жүзеге асуы үшін мұғалім сабақтарды жүйелі түрде өткізіп, оқыту әдістерін дұрыс ұйымдастыра білуі қажет. Бұл міндеттерді тиімді басқару және жүйелеу үшін нақты мақсаттар қойып, оларды шебер жоспарлау маңызды. Осыған байланысты, дене шынықтыру пәнінің мұғалімдері волейбол сабағына ерекше назар аударуы қажет деп есептейміз. Волейбол – мектеп оқушылары үшін қолайлы және тиімді спорт түрлерінің бірі. Ол қимыл-қозғалысты жетілдірумен қатар, ұжымдық ойын дағдысын дамытып, оқушылардың физикалық белсенділігін арттырады. Сондықтан шебер ұйымдастырылған сабақ негізінде оқушылар келесі негізгі дағдыларды меңгереді:

- Допты төменнен және жоғарыдан қабылдау – оқушыларға ойын кезінде дұрыс қабылдау техникасын үйрету;
- Допты ойынға қосу және пас беру – командалық ойында тиімді әрекет етуге машықтандыру;
- Оқушылардың қозғалыс белсенділігін арттыру – ойын барысында үйлесімді қозғалысты дамыту;
- Допты әртүрлі бағытта ойнау – ойынға стратегиялық көзқарасты қалыптастыру;
- Шабуыл соққылары мен блок қою – ойын барысында қорғаныс пен шабуыл әдістерін меңгерту.

Волейбол сабақтары оқушылардың физикалық дайындық деңгейін жақсартуға ғана емес, сонымен қатар олардың ептілік, реакция жылдамдығы, үйлесімділік және ұжыммен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыруға да бағытталған. Сондықтан дене шынықтыру пәнінің мұғалімі волейбол сабақтарын жүйелі түрде өткізіп, оқушылардың дағдыларын жетілдіруге басымдық беруі қажет. Сабақта әр оқушы өзін-өзі бағалауға, өзін-өзі талдауға және өз мүмкіндіктерін жетілдіруге ұмтылатындай етіп құра білу қажет.

Волейбол алаңының шағын көлеміне қарамастан, ойыншы тек өз орнын сақтап қоймай, қажетті позицияға тез және дәл ауысуы керек. Ойын барысында ойыншының қозғалыс еркіндігі мен тактикалық орналасуы өте маңызды. Қозғалыс – бұл командалық үйлесімділікті қамтамасыз ететін және техникалық-тактикалық әрекеттерді шебер орындауға мүмкіндік беретін негізгі фактор. Егер ойыншы бастапқы позициясын дұрыс таңдаса, ол алаңда оңай әрі тиімді қозғала алады. Ойын кезіндегі негізгі талаптардың бірі – қозғалысты дәл үйлестіру, өйткені бұл шабуыл мен қорғаныстағы нақты әрекеттердің нәтижелілігін анықтайды. Қандай жаттығу болмасын, ол қозғалыс кезінде дәл орындалуы керек. Мысалы: жекпе-жек сәтінде допты қарсылас алаңына дәл түсіру; әріптесіне ыңғайлы пас беру; қарсылас алаңына допты тиімді соғу.

Волейбол – адамның барлық физикалық және психологиялық қабілеттерін дамытатын ойын. Ойыншының ерекше қасиеттерінің бірі – қорғаныс кезінде доптың қай жерге түсетінін алдын ала болжап, тез әрекет ету. Егер доп алаңға төмен және жылдам бағытталса, ойыншы жылдам ойлап, дұрыс шешім қабылдауы тиіс. Мұндай сәттерде жылдам бағдарлану, допты қағып алу, түсіріп беру немесе айналып өтіп қабылдау сияқты әрекеттер жеңістің бастауы болып табылады. Волейболдағы қозғалысты дұрыс меңгеру – жеңіске жетудің басты шарты [5].

Волейбол оқушылардың физикалық қасиеттерінің үйлесімді әрі жан-жақты дамуына да үлкен әсер етеді. Жүгіру, секіру, лақтыру барлық сыныптарда жүйелі түрде жүргізілетін жаттығулар болып саналады. Волейбол негізгі қозғалыс дағдыларын жетілдіріп, дененің функционалдық мүмкіндіктерін дамытады. Сонымен қатар, бұл спорт түрі қиындықтарды жеңуге деген моральдық-ерік жігерді нығайтып, ұйымшылдық қасиеттерін қалыптастырады.

Волейбол ойнайтын оқушылар физикалық тұрғыда дамып, жетіледі. Егер практикалық жаттығуларды орындау барысында қателіктер орын алса, біз оқушыларға олардың қателіктерінің мәнін түсіндіріп, түзету жолдарын көрсетеміз. Осыдан кейін ойын техникасының белгілі бір элементтерін дұрыс орындауды үйретіп, жаттығуды саналы түрде қайталауды ұсынамыз. Әр сабақта оқушылардың ойын техникасын тиімді меңгеруі үшін алдымен алдын-ала дайындық жаттығуларын өткізіп, дұрыс орындалмаған қимылдарды бәсеңдетіп, олардың орнына дұрыс қозғалысты қалыптастыруға баса назар аударамыз. Осылайша, оқушылар бойында спорттық дарындылықты дамытуға мүмкіндік жасаймыз [7].

Спорттық дарындылық – бұл оқушылардың қабілеттерінің, анатомиялық және физиологиялық ерекшеліктерінің үйлесімділігі. Осылайша, спорттық іс-әрекеттердің нәтижелі орындалуын қамтамасыз етілген жағдайда спорттық бағдарлауға тәрбиелейміз. Спорттық бағдарлау – оқушылардың спортқа деген қызығушылығын, ұмтылысын және қанағаттанушылығын ескеретін негізгі фактор. Спорттық бағдарлау бірнеше бағытқа бөлінеді:

- Үгіт-насихат жұмыстары;

- Спорт түрлері туралы ақпарат тарату;
- Мектеп қабырғасында спорт туралы әңгімелер жүргізу;
- Спорттық қабырға газеттері, стендтер мен көрмелер ұйымдастыру;
- Бейне бағдарламалар мен бейнероликтер арқылы спорттық ақпарат беру;
- Әдеби кітаптар оқу және спорт жарыстарын көру.

Волейбол үйірмесін ашу барысында біз алдымен оқушылардың қызығушылығын арттыру мақсатында үгіт-насихат жұмыстарын жүргіздік. Үйірмелер оқушыларға техникалық және тактикалық дағдыларды үйренуге үлкен ықпал ететіндіктен, волейболда жоғары нәтижеге жету үшін дене шынықтыру сабақтарын сыныптан тыс спорттық шаралармен үйлестіріп отырамыз. Жас волейболшыларды тәрбиелеу барысында сендіру, мадақтау, ескерту жасау (ескертулер, ауызша сөгіс, спорттық ұжымдағы іс-әрекеттерді талдау) әдістерін қолданамыз. Жыл басында мектепте волейболдан жарыстар өткізіліп, оған белгілі спортшылар шақырылды. Осылайша, оқушыларды спортқа бейімдеп, олардың дене дайындығын жоғарылатуға жағдай жасаймыз.

Спорттың болашағы дене шынықтыру сабақтарынан, үйірмелерден басталатынына көз жеткіздік. Үйірменің жұмыс уақыты 2-3 сағатты құрады. Оқу кезінде оқушылар жасына, жынысына және спорттық дайындығына байланысты 3 топқа бөлінді. Дайындық тобы - 10-11 жас. Бастапқы топ - 12-15 жас. Оқу тобы - 16-17 жас. Бірінші топ аптасына үш рет, ал екінші және үшінші топтар аптасына төрт рет жаттығу жүргізілді. Сыныптан тыс үйірмені өткізу кезінде практикалық материалдар мен жаңа жаттығулар меңгерілді. Жаттығуларды өз бетінше орындау барысында және үй тапсырмасын орындау кезінде оқушылардың жас ерекшеліктерін, жынысын, дене дайындығын ескеру қажет [4].

Спортшылардың шеберлігінің жетілуі жарыстар кезінде айқын байқалады. Сондықтан әр сынып жылына кемінде 2-3 мектепаралық жарыстарға қатысуы керек. Оқушылар мен жаттықтырушылар үшін осы кезеңдегі ең басты талаптардың бірі – ойын ережелерінің күрделі әдістерін зерттеуге ерекше назар аудару. Бұл болашақта олардың ойын сапасын жақсартуға және тиімділігін арттыруға ықпал етеді [8].

Ойын барысында талаптарға сай тәжірибе жинақталады, ал дағдыларды жетілдіру үшін кешенді дамыту жаттығуларын тиімді қолдану маңызды. Жалпы спорттық жаттығулар арқылы оқушылар өздеріне қажетті жаттығуларды дербес таңдап, шеберліктерін арттыра алады. Осылайша, дене тәрбиесі үрдісі оқушылардың жан-жақты дамуына, физикалық дайындығының артуына және спорттық жетістіктерге жетуіне жағдай жасайды.

Өз тәжірибемізді талдай келе, волейбол оқушылардың дене дайындығын жақсартудың, денсаулықты нығайтудың, сондай-ақ физикалық және психикалық дамуды (ойлау жылдамдығы, тез өзгеретін жағдайларда шешім қабылдау қабілеті) ілгерілетудің белсенді құралдарының бірі болып табылады деген қорытындыға келдік. Дене тәрбиесі – орта мектеп оқушыларының дене шынықтыру дайындығының сапасын арттыруда ерекше рөл атқарады. Осы себепті біз оқушылардың ойын дағдыларына және жүйелі, мақсатты жаттығуларға ерекше назар аудару қажет. Біздің ойымызша, осы жастағы мектеп оқушыларының психологиясының ерекшеліктері, сондай-ақ спорттық ойындардың әдістемесін меңгеру мінез-құлық қозғалыстары мен өзара қарым-қатынасты үйлестіру, интеллект, сана және еріктілік сияқты қасиеттерді жүйелеудің бастапқы кезеңдерінің бірі болып табылады.

Әдебиет:

1. «2023-2024 оқу жылында Қазақстан Республикасының орта білім беру ұйымдарындағы оқу-тәрбие процесінің ерекшеліктері туралы» әдістемелік нұсқау хат. – Астана: БІ. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2023. – 59 б
2. Қазақстан Республикасы халқының дене шынықтыру дайындығының президенттік тестілерін өткізу қағидалары ҚР Үкіметінің 2013 ж 31 желтоқсан №1545
3. Ахмеров Э.К. Волейбол для начинающих. 2015 г.
4. Ботағариев Т. Дене тәрбиесі мәселелері// Қазақстан мектебі. 2021 №9.
5. Ботағариев Т., Қазиев С. Дене шынықтыру пән жоспарлау ерекшеліктері Қазақстан мектебі. 2000. №10.

6. Бағдарламалар дене тәрбиесі. Алматы 2018 ж
7. С. Қасымбекова — Әдістемелік құрал, Волейбол, Алматы, “Атамұра” 2020
8. Құрмашев А.С. Дене тәрбиесінің практикалық сабақтарында волейбол ойынын үйретуге арналған әдістемелік нұсқау //Ақтобе, 2011ж.- Б.5-10.

ӘОЖ 378.52

ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ САБАҚТАРЫНДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Сайт Н.С.

(М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті, Тараз қ.)

Дене тәрбиесі сабағында жаңа технологияларды қолдану қазіргі білім беру жүйесінің маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Жаңа технологиялар оқушылардың дене шынықтыру сабақтарында тиімділігін арттырып, оқу процесін қызықты әрі тиімді етеді. Дене тәрбиесінде технологиялардың қолданылуы балалардың физикалық дамуын ғана емес, олардың әлеуметтік, психологиялық және танымдық дамуын да қамтамасыз етеді. Осы мақаланың мақсаты — дене тәрбиесі сабақтарында қолданылатын жаңа технологияларды зерттеп, олардың тиімділігін көрсету.

1. Интерактивті тақталар мен мультимедиялық құралдар

Интерактивті тақталар мен мультимедиялық құралдар қазіргі білім беру процесінің ажырамас бөлігіне айналды. Дене тәрбиесі сабақтарында олар балалардың назарын аудару үшін, сабақтың мазмұнын түсіндіруде көмектеседі. Мұндай құралдарды пайдалану сабақтың түрлі аспектілерін көрсетуге мүмкіндік береді, мысалы, қозғалыс техникасы, жаттығулардың орындалу әдістері және спорттық ойындардың ережелері.

Интерактивті тақтаны пайдалану арқылы мұғалім бейнемазмұнды көрсетуі мүмкін, соның ішінде қимылдарды дұрыс орындау туралы нұсқаулар, түрлі жаттығулардың қадамдық көрсетілімдері, сондай-ақ дене шынықтыруға қатысты теориялық ақпараттарды тиімді түсіндіру. Мультимедиялық материалдар арқылы оқушылардың назарын сабаққа аударып, оларды белсенді түрде қатыстыруға болады. Сонымен қатар, интерактивті жаттығулар арқылы оқушылар өздерінің техникалық дағдыларын жақсартып алады[1].

2. Виртуалды жаттығулар мен фитнес-қосымшалар

Қазіргі таңда фитнес-қосымшалар мен виртуалды жаттығулар дене тәрбиесі сабақтарында кеңінен қолданылып жүр. Бұл қосымшалар арқылы оқушылар өздерінің дене шынықтыру деңгейлерін бақылай алады, күнделікті жаттығуларды орындау бойынша жоспар құрады, денсаулық жағдайын бақылауға мүмкіндік алады. Мысалы, "MyFitnessPal", "Strava" және "Nike Training Club" сияқты қосымшаларда оқушылар өздерінің жаттығу нәтижелерін көріп, жаттығуларды жеке деңгейлеріне сәйкес таңдай алады.

Виртуалды жаттығулар оқушыларды өздігінен жаттығулар жасауға ынталандырады, оларды физикалық белсенділікті арттыруға, өз мақсаттарына жетуге бағыттайды. Сонымен қатар, виртуалды жаттығуларды қолдану дене тәрбиесі сабақтарында әртүрлі жаттығуларды әрқашан өзгертіп отыруға мүмкіндік береді, бұл оқушылардың қызығушылығын арттырады.

3. Киімді бақылау технологиялары (фитнес-бақылаушылар)

Киімді бақылау технологиялары немесе фитнес-бақылаушылар дене тәрбиесі сабақтарында оқушылардың дене белсенділігін бақылау үшін қолданылады. Бұл құрылғылар адамның дене жаттығуларын орындаған кездегі физикалық көрсеткіштерін — жүрек соғу жиілігі, қадам саны, энергия шығыны және басқа да маңызды деректерді өлшейді.

Мысалы, "Fitbit", "Garmin", "Apple Watch" сияқты құрылғылар оқушылардың денсаулығын бақылай отырып, олардың жаттығу нәтижелерін талдауға мүмкіндік береді. Бұл құрылғылар балалардың денсаулық күйін бақылап, мұғалімдерге олардың дене шынықтыру деңгейлерін бағалауға көмектеседі. Сонымен қатар, оқушылар өздерінің нәтижелерін көріп, оларды жетілдіруге тырысады.

4. Геймификация және мобильді қосымшалар

Геймификация әдісі қазіргі білім беру жүйесінде кеңінен қолданылып жүр, әсіресе дене тәрбиесі сабақтарында. Бұл әдіс оқу процесіне ойын элементтерін қосу арқылы балалардың ынтасын арттырып, оларды белсенді етуге мүмкіндік береді. Геймификация оқушыларға жетістіктер мен деңгейлерді жеңіп алу, тапсырмаларды орындау кезінде қызықты ережелерді пайдалануға мүмкіндік береді.

Мобильді қосымшалар мен онлайн платформалар, мысалы, **"Zombies, Run!"** немесе **"Strava"**, оқушыларға физикалық белсенділікті ойын түрінде орындауға мүмкіндік береді. Оқушылар жаттығу кезінде марафон немесе сайыс сияқты ойын элементтеріне қатысып, нәтижелерін жинақтай алады. Бұл тәсіл оқушыларды қызықтырып, оларды физикалық жаттығулар жасауға ынталандырады.

5. 3D модельдер мен виртуалды шындық

Виртуалды шындық (VR) және 3D модельдер дене тәрбиесі сабағында жаңа технологияларды қолданудың тағы бір маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Виртуалды шындық технологиялары арқылы оқушылар нақты қозғалыс әрекеттерін үйреніп, жаттығуларды орындау кезінде қателіктерін түзете алады. Мұндай технологияларды қолдана отырып, оқушылар дене шынықтыру жаттығуларының әртүрлі техникасын көріп, өздері де сол техникада әрекет етуді үйренеді.

3D модельдер дене жаттығуларын дұрыс орындау үшін оқушыларға қадамдық нұсқаулар мен көрсетілімдер ұсынады. Сонымен қатар, виртуалды шындық технологиялары балаларға жаттығуларды нақты уақыт режимінде орындауға мүмкіндік беріп, олардың техникалық дағдыларын жақсартуға септігін тигізеді.

6. Смарт киімдер мен тренажерлер

Смарт киімдер мен тренажерлер дене шынықтыру процесін жақсартуға арналған жаңа технологиялар болып табылады. Смарт киімдер мен аксессуарлар (мысалы, смарт аяқ киім, спорттық костюмдер) оқушылардың қозғалысын бақылап, олардың дұрыс жаттығу жасағанын немесе қателіктер жібергенін көрсетеді. Мұндай киімдер мен құрылғылар арқылы оқушылар жаттығу кезінде физикалық әсерді нақты бағалап, өз нәтижелерін жақсартуға тырысады [2].

Смарт тренажерлер де оқу процесін оңтайландырады. Олар оқушылардың қозғалыс траекториясын, жылдамдығын және басқа да параметрлерін бақылай отырып, оларды түзетуге мүмкіндік береді. Бұл әдіс оқушылардың тиімді түрде жаттығулар орындауына және дене шынықтыру деңгейін арттыруға көмек көрсетеді.

Жаңа технологияларды дене тәрбиесі сабақтарында қолдану балалардың физикалық, психологиялық және әлеуметтік дамуына әсер етеді. Мұндай технологиялар оқушылардың денсаулық жағдайын бақылап, жаттығулардың тиімділігін арттырады. Интерактивті тақталар, фитнес-қосымшалар, виртуалды шындық, киімді бақылау құрылғылары мен смарт тренажерлер сияқты инновациялық құралдар оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттырып, олардың дене шынықтыру деңгейін жақсартуға көмектеседі. Жаңа технологиялардың тиімді пайдалану арқылы дене тәрбиесі сабағын қызықты әрі тиімді етуге болады.

Дене тәрбиесі сабағында қолданылатын ойын әдістері оқушылардың бір-бірімен тиімді қарым-қатынас орнатуына мүмкіндік береді. Ойын барысында балалар бір-біріне көмек көрсетіп, топтық мақсатқа жету үшін бірге жұмыс істейді. Бұл әлеуметтік дағдыларды дамытуда маңызды рөл атқарады.

Ойын әдісінің артықшылықтары

Қызығушылықты арттырады. Дене тәрбиесі сабағына балалардың қызығушылығын ояту үшін ойын әдісі өте тиімді. Бұл әдіс сабақтың жандануы мен оқушылардың белсенділігін арттыруға ықпал етеді.

Координацияны жақсартады. Ойындар балалардың қимылдарын үйлестіру, дене күшін қолдану, жылдамдық пен шапшандық дағдыларын дамытуға септігін тигізеді.

Ойын әдісін дене тәрбиесінде қолдану — балалардың физикалық, психологиялық және әлеуметтік дамуын қамтамасыз ететін өте тиімді тәсіл. Ойындар арқылы балалар өздерінің дене шынықтыру деңгейін арттырып, қимыл-қозғалыс дағдыларын жетілдіреді, әлеуметтік дағдыларды меңгереді. Ойын әдісі тек дене тәрбиесін ғана емес, жалпы тұлғаның дамуында маңызды рөл атқарады. Сондықтан, дене тәрбиесі сабағында ойын әдістерін кеңінен қолдану оқушылардың қызығушылығын арттырып, олардың денсаулығын нығайтуға ықпал етеді. Қазіргі таңда дене тәрбиесі сабақтарын ұйымдастыру кезінде жаңа технологияларды енгізу тек оқушылардың дене шынықтыру деңгейін ғана емес, олардың оқу процесіне деген қатынасын да өзгертіп, тиімділігін арттырады. Оқу ортасында цифрлық технологиялардың кеңінен қолданысқа енгізілуі, оқу әдістерін жаңартуға, оқушылардың физикалық және психологиялық дамуын қамтамасыз етуге ықпал етеді. Осыған байланысты, дене тәрбиесінде инновациялық құралдар мен әдістерді қолдану маңызды болып отыр.

7. Дене шынықтырудағы жасанды интеллект (AI)

Жасанды интеллект (AI) технологиялары дене тәрбиесі сабағында әртүрлі деректерді жинап, талдап, оқушылардың нәтижелерін бақылауға мүмкіндік береді. Мысалы, дене шынықтыру жаттығулары кезінде AI оқушылардың қозғалыс техникасын, дене белсенділігін және жаттығуларды орындау жылдамдығын автоматты түрде бағалай алады. Бұл технологиялар мұғалімге оқушылардың дене шынықтыру деңгейін нақты бағалап, әр оқушыға жеке ұсыныстар мен түзетулер беру мүмкіндігін ұсынады.

AI алгоритмдері жаттығу процесін бақылап, нақты уақытта оқушылардың дене қозғалысындағы қателіктерді анықтай алады. Сонымен қатар, оқушыларға жаттығулардың тиімділігін арттыру үшін деректерді ұсынып, қателіктерін түзеуге көмектеседі. Мысалы, жасанды интеллект қозғалыстың дәлдігін, жылдамдығын және дене күйін бақылай отырып, оқушының әрбір қимылын сараптап, олардың жақсартуға бағытталған кеңестерін ұсына алады. Мұндай тәсілдер оқушылардың нәтижелерін талдау және бақылауға мүмкіндік береді.

8. Биомеханика және қозғалыс анализі

Қазіргі таңда биомеханика мен қозғалыс анализі дене тәрбиесі сабақтарында дененің қозғалыс механизмін зерттеуге арналған маңызды құралдар болып табылады. Биомеханика бойынша жүргізілетін зерттеулер спортшылардың, балалар мен ересектердің дене шынықтыру деңгейін, қозғалыс тиімділігін бағалауға көмектеседі. Әсіресе, дене тәрбиесі сабақтарында биомеханикалық анализ жасаудың артықшылығы зор.

Қозғалыс анализі дене шынықтыру жаттығулары мен спорттық ойындардағы дене қозғалыстарының дәлдігін зерттеу арқылы оқушылардың техникасын жетілдіруге мүмкіндік береді. Қозғалыс анализаторлары бейнемазмұнды түсіріп, оқушының қозғалысын нақты уақыт режимінде талдайды. Бұл ақпарат дене жаттығуларын орындау кезінде қатені түзетуге және жаттығудың тиімділігін арттыруға көмектеседі.

Мысалы, оқушылардың жүгіру, секіру, лақтыру және басқа да қимылдарын талдай отырып, оларды жетілдіруге бағытталған арнайы жаттығулар ұсынып, дәлдігі мен жылдамдығын жақсартуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, биомеханикалық талдау оқушыларға өздерінің күш-жігерін дұрыс үйлестіру арқылы денсаулықтарын нығайтуға көмектеседі [3].

Бейне бақылау технологиялары дене тәрбиесі сабақтарында оқушылардың қозғалыс техникасын дұрыс меңгеруге бағытталған маңызды құрал болып табылады. Бейнемазмұнның көмегімен оқушылар өз қозғалыстарын көріп, оларды дұрыс орындау үшін қажетті түзетулер енгізе алады. Әсіресе спорттық жаттығулар мен қимыл-қозғалыстарды орындау кезінде бейнемазмұн өте пайдалы болады.

Әдебиет:

1. Дене тәрбиесі: С.Тайжанаров, А. Құлназаров, Алматы «Атамұра», 2012
  2. Дене тәрбиесі: С. Қасымбекова, С. Тайжанов, Алматы «Атамұра» 2011
- Қазақтың ұлттық спорт ойындарының тарихы мен дамуы: Е.Шоңов, Тараз қалалсы, 2015

АНАЛИЗ ТРАДИЦИОННЫХ И СОВРЕМЕННЫХ ФИЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВИТЕЛЬНЫХ СИСТЕМ

Сотниченко Е.А., Шлак И.Б., Бегалин М.Т.
(СКУ им. М. Козыбаева, г. Петропавловск)

Физическая активность является неотъемлемой частью здорового образа жизни. Она способствует укреплению организма, улучшению физической формы и психологическому благополучию. В последние годы наблюдается растущий интерес к различным оздоровительным системам физических упражнений, которые предлагаются в фитнес-центрах, спортивных клубах и онлайн-платформах. В данной статье мы рассмотрим несколько популярных оздоровительных систем физических упражнений и их применение

В современных условиях возрастает роль поиска оптимальных средств и методов в сфере физической культуры, направленных на укрепление здоровья человека.

Здоровье – способность человека адаптироваться к изменяющимся условиям внешней среды, взаимодействуя с ними свободно на основании своей биологической, психологической и социальной сущности.

Здоровье человека находится в прямой зависимости от его образа жизни. Для сохранения здоровья человека необходимо вести именно здоровый образ жизни, который предусматривает физическую активность, необходимую для функциональной жизнедеятельности организма.

Здоровый образ жизни объединяет все то, что способствует выполнению человеком профессиональных, общественных и бытовых функций в оптимальных для здоровья условиях, и выражает ориентированность деятельности личности в направлении формирования, сохранения и укрепления как индивидуального, так и общественного здоровья.

Движение – не просто одно из составляющих здорового образа жизни, это совершенно необходимая предпосылка нормальной жизнедеятельности человека. Недостаток движения, приводящий к нарушению обмена веществ, является основной причиной так называемых болезней цивилизации.

Строение организма человека предопределило нормальное функционирование органов и систем в условиях активной двигательной деятельности. Снижение двигательной активности ведет к функциональным и морфологическим изменениям в организме, влияющим на сокращение продолжительности жизни. Снижение двигательной активности, обусловленное образом жизни, особенностями профессиональной деятельности, носит название гипокинезия. Гипокинезия пагубно влияет на здоровье, приводит к развитию сердечно-сосудистых расстройств и нарушению обмена веществ. Мышечный «голод» для здоровья человека также опасен, как недостаток кислорода, питания и витаминов.

Одним из наиболее действенных средств, способствующих устранению негативных влияний гипокинезии, являются занятия оздоровительной физической культурой, разнообразие которой позволяет всесторонне и благоприятно воздействовать на здоровье и личность человека.

Задачами оздоровительной физической культуры являются: повышение функциональных возможностей организма и восстановление моторно-висцеральных рефлексов. Основными средствами физической культуры являются физические упражнения. Физические упражнения - элементарные движения, составленные из них двигательные действия и их комплексы, систематизированные в целях физического развития.

Одной из возможностей сохранения, развития и восстановления здоровья человека, является оздоровительная физическая культура.

Оздоровительная физическая культура – это специфическая сфера использования

средств физической культуры и спорта, направленная на оптимизацию физического состояния человека, восстановление сил, затраченных в процессе труда (учебы), организацию активного досуга и повышение устойчивости организма к действию неблагоприятных факторов производства и окружающей среды.

В основе оздоровительной физической культуры находится двигательная активность, которая имеет важное значение для формирования и поддержания нормальной жизнедеятельности организма человека, а также для предотвращения возникновения различных заболеваний.

Оздоровительные системы – это системы знаний и практических методик, позволяющих обеспечить формирование здоровья. Известные оздоровительные системы условно можно разделить на современные и традиционные. Традиционные системы пришли к нам из стран с непрерывным и преемственным развитием культуры – Индии и Китая. Это йога, у-шу, цигун.

Современные оздоровительные системы формируются в странах молодой культуры на основе системного (целостного) подхода, такие, как аэробика, стретчинг, акваэробика и другие системы оздоровления.

На рисунке 1 показаны оздоровительные системы

В основе современных и традиционных системах оздоровления лежит правильное дыхания.

В переводе «йога» означает «союз, соединение, связь, гармония». Единение души человека с абсолютным духом или божеством, индивидуального сознания с космическим разумом. Она характеризуется совокупностью методов, способствующих созданию единой, цельной личности. Гармония трех начал человека: физического, умственно-эмоционального, или психического и духовного.

Ушу – это название боевых искусств, имеющих происхождение из Китая. Название состоит из двух иероглифов – «у» и «шу», что в переводе с китайского означает «военное искусство». Ушу прежде всего зарождалось как система знаний, позволяющая обеспечить выживание человека в суровых условиях. Ушу предназначено не только для боевой подготовки: методики, по которым осуществляется искусство, позволяют развить скрытые способности организма, быстро восстановить затраченные ресурсы, добиться оздоровления и самосовершенствования организма.

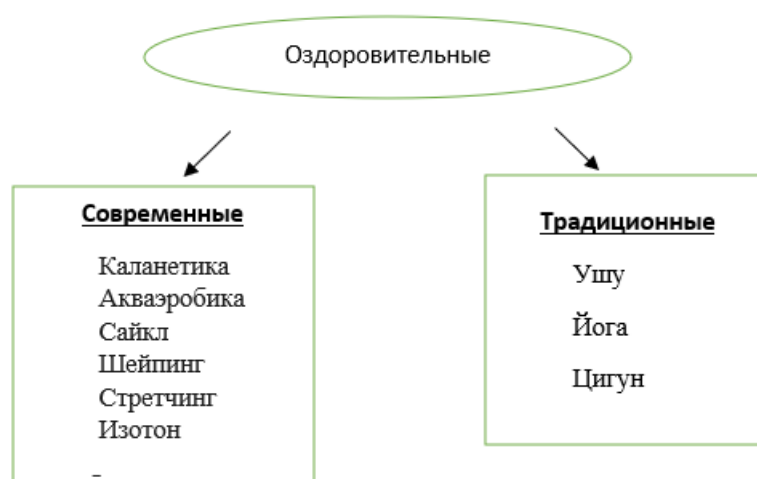

Рисунок 1. Традиционные и современные оздоровительные системы

В основе понятия Цигун лежит идея о существовании особой энергии Ци, которая пронизывает весь мир, в том числе и каждого человека. Точный перевод с китайского языка трактуется так: «работа с энергией человека». Цигун – это искусство применения

энергии Ци, которое позволяет поддерживать духовное и физическое здоровье, стать источником долголетия человека, лечить различные заболевания, а также может применяться в бою. Цигун – это неотъемлемая часть китайской культуры.

Современные системы оздоровительной физической культуры – это атлетическая гимнастика, ритмическая гимнастика, аэробика, а также шейпинг – система физических упражнений (преимущественно силовых), калланетика – программа из 30 упражнений, аквааэробика – система физических упражнений в воде под музыку, сочетающая элементы плавания, гимнастику, силовые упражнения, изотон, шейпинг.

Ритмическая гимнастика – с точки зрения физической культуры, играет важную роль в развитии физических качеств у людей взрослого населения. Во время тренировок выполняются различные упражнения, направленные на улучшение гибкости и координации движений, а также на развитие силы и выносливости. Это способствует общему укреплению мышц и связок, что играет важную роль в жизнедеятельности человека.

Упражнения «изотон» является первым российским научно обоснованным комплексом системы оздоровительной физической культуры и спорта, придуманный в 1992 году профессором В. Н. Селуяновым. В программу «изотон» входит выполнение упражнений с использованием различного вида отягощений в виде гантелей, штанги, резиновых петель, а также с использованием собственного веса тела без отягощения. Примерными упражнениями «изотон» могут стать приседания, сгибание и разгибания рук и положения упора лежа, подтягивания на перекладине, подъемы ног и многие другие упражнения, развивающие различные мышечные группы.

Стретчинг – это комплекс упражнений, направленных на растяжение мышц и улучшение их гибкости. Цель стретчинга состоит в том, чтобы увеличить диапазон движения в суставах, улучшить кровоток к мышцам, снизить риск травм и улучшить общее состояние организма.

Шейпинг был разработан для женщин, желающих улучшить свой внешний вид, в частности фигуру, однако в настоящее время также практикуется и применяется в тренировочных программах мужчинами. Упражнения разработаны с учетом особенностей женского тела и направлены на формирование красивых, гармоничных и пропорциональных мышц, укрепление основных групп мышц (мышц нижних и верхних конечностей, туловища, шеи и головы), улучшение гибкости и мобильности в суставах, выносливости.

Шейпинг – является уникальным сочетанием спортивных упражнений и аэробики в современных условиях на базе компьютерной платформы, придающей занятиям новый облик и добавляющей интерес к занятию. Перед началом занятий каждый человек должен пройти общий тест, при котором в информационный банк заносится результата (около 50–60 пунктов). Компьютер на основе полученных данных разработает индивидуальную программу, с основной целью, являющейся – улучшением здоровья. Суть тренировки – целенаправленное и творческое воздействие на разные группы мышц.

Выводы: На основании вышеизложенной информации, мы хотели бы предположить, что применение каждого описанного нами метода, носит индивидуальный и адаптационный характер, построение тренировочной программы, а также избирательного физического воздействия должно строиться в первую очередь на концепции адаптации под возможности и цели человека. Дальнейшие исследования в этой области могут углубить понимание конкретных преимуществ и ограничений каждой системы, что в свою очередь поможет разработать более эффективные рекомендации по их применению для конкретных целей.

Литература:

1. Назаренко Л.Д. Оздоровительные основы физических упражнений. – 2017.
2. Садыкова И.Д., Хайруллин И.Т., Гусев П.М. Современные оздоровительные системы физических упражнений // Тенденции развития науки и образования. – 2019. – №. 47-2. – С. 5-7.
3. Косицкая С.Ю., Белова С.Н., Степанова О.Ю. Стретчинг и его особенности // Совершенствование профессионально и физической подготовки курсантов, слушателей образовательных организаций и сотрудников силовых ведомств. – 2016. – С. 271-274.
4. Васюхневич М.В., Макаренко О.П., Малышева Е.А. Особенности тренировки по системе «Изотон»: дис. –

УДК 796.325

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ЗНАЧИМЫХ ДВИГАТЕЛЬНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ В ТРЕНИРОВОЧНОМ ПРОЦЕССЕ ВОЛЕЙБОЛИСТОВ НА ЭТАПЕ НАЧАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ

Скворцова Е.П., Ботяев С.В. Үсейін Қ. А.
(СКУ им. М. Козыбаева, г. Петропавловск)

В связи с разнообразием и большой сложностью технических элементов волейбола, их освоение и совершенствование требует длительного времени. Ранняя специализация юных спортсменов могла бы оптимизировать и сократить время освоения технического арсенала волейбола. Но, к сожалению, это не представляется возможным из-за отсутствия специальной физической подготовленности у юных спортсменов.

Современные тенденции развития волейбола, предъявляют высокие требования к специальной физической подготовленности игроков. Исходя из этого, мы считаем, что специфика учебно-тренировочного процесса волейболистов подразумевает развитие не только общих, но и специальных физических качеств, что имеет большую значимость в практике работы с юными спортсменами [1].

Таким образом, актуальность работы заключается в совершенствовании программы начального этапа подготовки, способствующей оптимизации спортивной подготовленности волейболистов.

Цель работы – Экспериментально показать эффективность предложенных средств и методов, направленных на развитие специальных физических способностей юных волейболистов на этапе начального обучения.

Методы и организация исследования. Исследование проводилось с октября 2023 по май 2024 года. Экспериментальной группой была выбрана группа мальчиков (9-10 лет) первого года обучения в спортивной секции по волейболу СДЮШОР «Женис». В этой группе реализовалась экспериментальная методика, направленная на повышение специальных двигательных способностей, основанной на дифференциации средств физической подготовки различной направленности в специализированных микроциклах юных волейболистов. В состав контрольной группы вошли мальчики того же возраста (9 - 10 лет), которые также занимались первый год в секции волейбола по стандартной учебной программе.

В основу разработанной нами методики, целью которой является повышение значимых двигательных качеств, была положена дифференциация средств физической подготовки различной направленности, что реализовывалось путем планирования учебно-тренировочного процесса в микроциклах.

Так для экспериментальной группы мы разработали и внедрили 14 комплексов упражнений, подстраивая их в зависимости от конкретных задач тренировочного занятия в микро и мезоциклах.

Комплекс 1 «Разминка» включает в себя беговые упражнения, перемещения различными способами и разминку мышц спины и верхнего пояса, и продолжается в течение 8-10 минут.

Комплекс 2 «Активно-изолированный стретчинг 1» рассчитан на 5 минут и содержит упражнения для растяжек мышц нижнего пояса и корпуса.

Комплекс 3 «Активно-изолированный стретчинг 2» также рассчитан на 5 минут и включает упражнения для растяжек мышц верхнего пояса.

Комплекс 4 направлен на развитие общей быстроты.

Комплекс 5 состоит из упражнений для развития специальной быстроты.

Комплекс 6 включает прыжковые упражнения разного характера. В книге «Волейбол: теория и методика тренировки» авторами Беляевым А.В. и Булыкиной Л.В. представлен каталог упражнений, на основе которого составлены комплексы тренировок [2].

Комплекс 7 разработан для увеличения прыгучести и адаптирован тренером-преподавателем под индивидуальные особенности юных волейболистов, основываясь на программе «Air Alert II» от американской компании «TMT sport».

Комплекс 8 включает в себя акробатические упражнения для развития подвижности в суставах (группировки, перекаты, кувьрки).

Комплекс 9 включает средства для развития общей выносливости.

Комплекс 10 включает в себя подводящие средства для обучения плаванию.

Комплекс 11 называется «Подвижные игры».

Комплекс 12 представлен упражнениям на расслабление.

Комплекс 13 содержит подготовительные подводящие средства для обучения технических навыков игры в волейбол.

Комплекс 14 включает в себя разнообразные блоки упражнений, направленные на развитие техники игры в волейбол и улучшение тактической подготовки.

Это позволило создать индивидуальную программу тренировок, направленную на комплексное развитие специальных двигательных способностей волейболистов.

Первый мезоцикл, который продолжался 2 месяца (октябрь, ноябрь) был ориентирован на развитие специальной выносливости и гибкости. Для этого применялись прыжковые упражнения, специальные беговые упражнения в большом объеме и средства для развития гибкости, которые использовались в большом объеме в среднем темпе.

Второй мезоцикл (декабрь, январь) был целенаправлен на развитие быстроты и координации. Для этого использовали скоростные беговые упражнения, эстафеты, игровые задания и подводящие упражнения на координацию. Остаток тренировочного времени посвящали развитию гибкости и специальной выносливости.

В третьем мезоцикле решались задачи развития силы, координационных способностей, скоростно-силовых способностей (прыгучесть, взрывная сила).

Результаты исследования и их обсуждение.

Начиная экспериментальную работу, мы исследовали показатели физической подготовленности, анализируя протокола сдачи вступительных испытаний, полученных во время зачисления в спортивную секцию по виду спорта «Волейбол». Вступительные испытания проводились по методике Железняк Ю.Д. [4]. Далее, полученные показатели сопоставляли с уровнем развития физических качеств, по таблице, предложенную авторами А.Т. Гариповым, Ю.Ю. Клещевым и Е.В. Фоминым [3].

Итогом проведенного анализа стало заключение о неудовлетворительных результатах тестирования, основная часть мальчиков показали низкие результаты сформированности двигательных качеств, в сравнении с нормативами ОФП и СФП для зачисления в группы на этапе начальной подготовки (Таблица 1,2).

Таблица 1. Показатели двигательных способностей испытуемых экспериментальной группы (сентябрь, 2023)

Упражнения	Уровень развития физических качеств			
	Низкий, %/ кол- во	Средний, %/ кол-во	Выше среднего, %/ кол-во	Высокий, %/ кол-во
Бег 30 метров, сек	15% / 2	23 % / 3	47% / 6	15% / 2
Прыжок в длину с места	46% / 6	39% / 5	15% / 2	0% / -

Прыжок вверх с места	39% / 5	46% / 6	7% / 1	8% / 1
Бросок мяча весом 1 кг из-за головы двумя руками стоя	47% / 6	30% / 4	15% / 2	8% / 1
Челночный бег 5*6м	30% / 4	46 % / 6	24% / 3	-/-

Таблица 2. Показатели двигательных способностей испытуемых контрольной группы (сентябрь, 2023)

Упражнения	Уровень развития физических качеств			
	Низкий, %/ кол-во	Средний, %/ кол-во	Выше среднего, %/ кол-во	Высокий, %/ кол-во
Бег 30 метров	15% / 2	39% / 5	23% / 3	23% / 3
Прыжок в длину с места	52% / 7	24% / 3	24% / 3	0% / -
Прыжок вверх с места	39% / 5	46% / 6	7% / 1	8% / 1
Бросок мяча весом 1 кг из-за головы двумя руками стоя	46% / 6	7% / 1	39% / 5	8% / 1
Челночный бег 5*6м	23% / 3	54 % / 7	23% / 3	- / -

По предложенной нами программе, волейболисты занимались в течение учебного года.

В начале учебного процесса в первом месяце уделялось больше времени на общую физическую подготовку, чем на специальную - 63% против 21%. Техничко-тактические занятия в этот период отсутствуют, они не проводятся.

Анализируя разбивку тренировок по мезоциклам, можем наблюдать, как различные блоки сменяют друг друга или добавляются в течение годичного тренировочного процесса. Например, в ноябре появляется новый комплекс упражнений под номером 14, ориентированный на технические и тактические навыки, и его выполнение занимает не более 20% от общего времени тренировки. Этот факт обусловлен сокращением времени, отведенного в октябре на физическую подготовку и подвижные игры и игровые занятия. Так, время, затрачиваемое на физическую подготовку, в указанный период снижается с 84% (63% на общефизическую подготовку и 21% на специальную физическую подготовку) до 69% (55% на общефизическую подготовку и 14% на специальную физическую подготовку).

В месяцах январь-март происходит увеличение отведенного времени на технико-тактическую подготовку за счет сокращения времени, выделенного на комплекс 13 (включающий подготовительные упражнения) и на комплексы физической подготовки (4, 5, 6, 9). В данном временном отрезке из программы тренировок исключается комплекс 6 (содержащий неспецифические и специфические прыжковые упражнения), и на его место вводится комплекс 7 – специально адаптированный набор прыжковых упражнений "Air Alert" с целью повышения уровня прыгучести. В данном периоде количество времени, затрачиваемое на физическую подготовку, остается стабильным, на уровне ноября-января, составляя 59%. Происходит изменение распределения времени между различными компонентами: уменьшается доля времени, уходящая на общую физическую подготовку (с 55% до 50%), и увеличивается доля, отведенная на специальную физическую подготовку (с 14% до 19%).

По окончании экспериментальной работы, мы провели итоговое тестирование. Для того чтобы вычислить темп прироста физических способностей изучаемых показателей за время эксперимента, мы использовали формулу В.Усакова.

Таблица 3. Темпы прироста значимых двигательных способностей волейболистов 9-10 лет (по В.И. Усачеву) за время исследования

Качество	Тест		Исходные данные	Конечные данные	Темп прироста в ед.	Темп прироста в % *результат
			Хср	Хср		
Скоростная выносливость	Прыжок в длину с места, см	К	136	153	0,125	12,5 хорошо
		Э	134	162	0,208	20,8 отлично
	Прыжок вверх с места, см	К	35	39	0,114	11,4 хорошо
		Э	34	44	0,294	29 отлично
	Бросок мяча весом 1 кг из-за головы двумя руками стоя	К	8,4	9,3	0,96	9,6 удовлетв
		Э	8,3	12,0	0,44	44,6 отлично
Координация	Челночный бег 5*6м	К	11,9	11,3	0,053	5,30 неудовлетв
		Э	12,3	10,9	0,12	12,9 хорошо
Быстрота	Бег 30 м, сек	К	6,2	6,0	0,33	3,33 неудовлетв
		Э	6,1	5,4	0,13	13,0 хорошо

*По шкале прироста, предложенной В.И. Усаковым, результат считают следующим образом: до 8% прироста считается неудовлетворительным; 8-10 % – удовлетворительным; 10-15 % – хорошо; свыше 15 % – отлично.

Эффективность экспериментальной методики мы смогли доказать, определив темпы прироста показателей значимых двигательных способностей волейболистов 9-10 лет (по В.И. Усачеву) за время исследования (таблица 3).

В каждой группе наблюдается динамика роста физических качеств, но темп прироста значительно разнился в пользу экспериментальной группы.

Так по результатам 5 тестов, по всем 3, характеризующих развитие скоростно-силовых способностей, спортсмены экспериментальной группы показали «отличный» результат прироста. В то время как обучающиеся контрольной группы имели результат «хорошо» и «удовлетворительно».

«Хороший» прирост координационных способностей наблюдаем в экспериментальной группе, в то время как воспитанники контрольной смогли немного увеличить среднегрупповой показатель, который оценивается как «неудовлетворительно». Развитие быстроты имело аналогичный результат развития.

Таким образом, тренировка по экспериментальной методике, разработанная для

группы начальной подготовки первого года обучения, которая подразумевает целенаправленное развитие ведущих компонентов физической подготовки, характерных для первого года обучения, подбор оптимизирующих тренировочных средств, дифференцированных в соответствии с мезоциклами, оказалась более эффективной в развитии двигательных способностей юных волейболистов по сравнению с тренировкой по программе спортивной школы для той же группы, что подтверждается результатами исследования.

По результатам экспериментальной работы можно **сделать следующие выводы:**

1. Физическая подготовка игроков является ключевым фактором для достижения успеха в спорте.
2. Особое внимание следует уделить сенситивным периодам развития двигательных способностей, подчеркивая важность физической подготовки как ключевого элемента на начальном этапе многолетнего тренировочного процесса.
3. Замена физической подготовки технико-тактическим компонентом недопустима и может негативно сказаться на результативности.
4. Для эффективного развития двигательных способностей необходим комплексный подход, соответствующий требованиям конкретного вида спорта.
5. Ключевыми факторами, влияющими на эффективность тренировочного процесса, являются соблюдение принципов спортивной тренировки, планирование результатов и педагогический контроль.

Литература:

1. Волейбол: учебник для высших учебных заведений физической культуры / ред. А.В.Беляева, М.В.Савина. – Москва : ТВТ Дивизион, 2011. – 359 с.
2. Губа, В.П. Индивидуализация подготовки юных спортсменов / В.П. Губа, П.В. Квашук, В.Г. Никитушкин. – Москва: Физкультура и спорт, 2009. – 276 с.
3. Матвеев, Л.П. Теория и методика физической культуры: Учеб.пособие для ин-тов физ. культуры / Л.П. Матвеев. – Москва :ФиС, 1991.
4. Волейбол: примерная программа спортивной подготовки для детско-юношеских спортивных школ, специализированных детско-юношеских спортивных школ олимпийского резерва / Ю.Д. Железняк, А.В. Чачин, Ю.П. Сыромятников. – Москва: Советский спорт, 2012. – 112 с.

УДК 796.8

РАЗВИТИЕ СИЛОВЫХ СПОСОБНОСТЕЙ У ЮНОШЕЙ СТАРШИХ КЛАССОВ НА УРОКАХ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Скворцова Е.П., Ботяев С.В., Осинский М.П.

*(СКУ им. М. Козыбаева, КГУ «Средняя школа №2 имени Смагула Садуакасулы»,
г. Петропавловск)*

Повышение физических способностей является одной из важнейших задач физического воспитания подростков старшего школьного возраста. Наиболее важным фактором, определяющим двигательные возможности, эффективность и результативность двигательной активности, является мышечная сила. Сила в физическом воспитании относится к способности человека противостоять внешним силам посредством мышечного напряжения.

Сегодня вопросы методики развития силовых способностей как направленного педагогического процесса не имеют необходимого научного обоснования в системе общей физической подготовки старшеклассников [1, 2, 3].

Особая роль силы в спорте, многих видах профессиональной деятельности, повседневной жизни, важность силы для поддержания здоровья и долголетия привели к тому, что проблемам развития силы в теории и практике физического воспитания уделяется

большое внимание. В литературе подробно описаны средства и методы развития всех видов проявлений силы.

Средства и методы развития силы, используемые в практике физического воспитания в общеобразовательной школе, часто не учитывают главный вывод, сделанный в результате многочисленных исследований ученых, анализа опыта ведущих специалистов в области спорта. Игнорирование этого факта приводит к тому, что, особенно при физическом воспитании старшеклассников, чей организм немного отличается от взрослого, готового выдерживать большие нагрузки, выпускники средней школы не смогут выполнять простые силовые упражнения и выполнять нормативы некоторых силовых заданий.

С другой стороны, низкий уровень в показателях силовых способностей у молодых людей является причиной физических расстройств, других нарушений здоровья и, самое главное, это снижает самооценку, негативно влияет на желание заниматься не только применением силы, но и общей тренировкой.

Учитывая вышеизложенное, проблемы поиска средств и методов развития силы, адаптированных к условиям занятий физической культурой в общеобразовательной школе, остаются актуальными.

Цель работы – экспериментально обосновать эффективность применения средств развития силы основных мышечных групп у юношей старших классов на уроках физической культуры в общеобразовательной школе.

Методы и организация исследования. Наше исследование проводилось в течение 2023 - 2024 учебного года в КГУ средняя школа №2 имени Смагула Садуакасулы города Петропавловска.

В проведенном нами исследовании принимали участие обучающиеся 10-11 классов. В контрольную группу входили учащиеся 11 класса, экспериментальная группа состояла из учащихся 10 класса каждая по 11 человек (юноши). Испытуемые систематически занимались по программе по предмету «Физическая культура» три раза в неделю.

В проведенной работе мы выбрали следующие физические упражнения, направленные на развитие силовых способностей, которые включали в себя:

- Подтягивание
  - А) прямым хватом;
  - Б) обратным хватом;
  - В) широким хватом;
  - Г) узким хватом.
- Отжимание;
- Поднимание туловища в положении лёжа на спине (пресс);
- Поднимание ног;
- Поднимание туловища в положении лёжа вниз лицом;
- Поднимание ног в положении лёжа вниз лицом;
- Приседания из приседа и выпрыгивания;
- Прыжки с возвышения.

Применение предлагаемых упражнений для развития силы происходило на протяжении первой, второй, третьей и частично четвертой четвертей.

Результаты исследования и их обсуждение. В начале нашего исследования мы определяли значений силовой подготовленности обучающихся старших классов контрольной и экспериментальной группы по следующим моторным тестам.

После проведенного исследования по определению показателей силовых способностей на первом этапе работы с помощью статистических методов было проведено сравнение двух групп с помощью *t* критерия Стьюдента.

Результаты обработанных данных представлены в таблице 1.

Таблица 1. Результаты развития силовых способностей контрольной и экспериментальной групп на начало эксперимента (юноши) n=11

Тесты	Результаты		Достоверность различий
	контрольная (n=11)	эксперимент. (n=11)	
Подтягивание (раз)	6,5±1,5	7,4±1,12	p>0,05
Поднимание туловища (пресс) (раз)	23,8±0,12	23,4±0,3	p>0,05
Поднимание туловища (спина) (раз)	20,5±0,23	19,8±0,2	p>0,05
Прыжок в длину с места (см)	200,9±3,2	198,4±8,8	p>0,05
Метание набивного мяча (см)	587,2±14,4	576,3±0,17	p>0,05

Из таблицы 1 видно, что достоверных различий между уровнем силовой подготовленности в применяемых тестах у юношей контрольной и экспериментальной групп нет (p>0,05).

Это все говорит об однородности исследуемых показателей силовой подготовленности и позволяет разделить участников эксперимента на контрольную и экспериментальную группы.

По окончании нашего исследования для определения эффективности использования на уроках физической культуры подобранных нами средств развития силовых способностей, нами было проведено итоговое повторное тестирование по тем же самым двигательным (моторным) тестам тех же испытуемых, обучающихся 10-11 классов.

После проведенного исследования по определению показателей силовых способностей с помощью статистических методов было проведено сравнение двух групп с помощью t критерия Стьюдента.

Результаты обработанных данных представлены в таблице 2.

Таблица 2. Результаты развития силовых способностей контрольной и экспериментальной групп на окончание эксперимента (юноши) n=11

Тесты	Результаты		Достоверность различий
	контрольная (n=11)	эксперимент. (n=11)	
Подтягивание (раз)	7,2±0,1	9,6±0,18	p<0,05
Поднимание туловища (пресс) (раз)	24,4±1,44	34,4±2,12	p<0,05
Поднимание туловища (спина) (раз)	21,7±1,54	32,2±3,1	p<0,05
Прыжок в длину с места (см)	205,8±6,25	220,9±8,5	p<0,05
Метание набивного мяча (см)	595,3±7,23	644±14,6	p<0,05

По сводным данным таблицы 2 мы видим достоверно значимое превосходство экспериментальной группы по всем исследуемым показателям силовой подготовленности над контрольной.

Заключение и выводы. После применения подобранных нами и используемых на уроках физической культуры физических упражнений мы видим достоверно значимое превосходство экспериментальной группы по всем исследуемым показателям силовой подготовленности над контрольной в тестах «Подтягивание», «Поднимание туловища из положения, лёжа на спине с блином весом 5 кг за головой», «Поднимание туловища из положения, лёжа на бёдрах вниз лицом на гимнастическом козле, до положения горизонтали с блином 5 кг за головой», «Прыжок в длину с места», «Метание набивного мяча весом 5 кг

из положения сидя». Все это подтверждает эффективность используемых физических упражнений с силовой направленностью на уроках физической культуры в старших классах.

Литература:

1. Гладенко Б.Ю. Общая физическая подготовка и атлетизм на уроках в X–XI классах // Физическая культура в школе. 2000. № 3. С. 14–17.
2. Дворкин Л.С., Хабаров А.А. Силовая подготовка школьников. Краснодар: КГАФК, 1997. 236 с.
3. Кузнецов В.С., Колодницкий Г.А. Силовая подготовка детей школьного возраста: Методическое пособие. М.: НЦ ЭНАС, 2002. 200 с
4. Лях, В.И. Силовые способности школьников: Основы тестирования и методики развития / В.И. Лях // Физическая культура в школе. - 1997. - № 1. - С.6-13.

УДК 796.355

МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ СКОРОСТНО-СИЛОВЫХ СПОСОБНОСТЕЙ У ХОККЕИСТОВ НА ЭТАПЕ НАЧАЛЬНОЙ СПЕЦИАЛИЗАЦИИ

Скворцова Е.П., Ботяев С.В., Калиниченко М.В., Махамадеев Д.А.
(СКУ им. М. Козыбаева, г. Петропавловск)

Хоккей является одним из самых популярных видов спорта в Казахстане. Его развитие в стране имеет давнюю историю. Основные достижения казахстанского хоккея:

- Серебряные медали зимних Азиатских игр (1996, 1999, 2011).
- Бронзовые медали чемпионата мира в дивизионе I, группа А (2009, 2010, 2012, 2014, 2016).
- Участие в зимних Олимпийских играх (2006, 2010, 2014, 2018).

Развитие хоккея в Казахстане в настоящее время:

- Строительство новых ледовых арен и развитие хоккейной инфраструктуры.
- Увеличение количества хоккейных школ и секций.
- Поддержка и финансирование хоккея со стороны государства.
- Разработка и реализация программ по развитию детского и юношеского хоккея.

В настоящее время Казахстан стремится к дальнейшему развитию хоккея, повышению уровня национальной сборной и популяризации этого вида спорта среди населения и наш город Петропавловск не исключение со своей командой «Кулагер».

Развитие скоростно-силовых способностей является важнейшим компонентом подготовки хоккеистов, поскольку эти способности играют решающую роль в выполнении многих игровых действий, таких как:

- ускорения и рывки на льду;
- борьба за шайбу в углах площадки;
- броски по воротам;
- силовые приемы.

Тренировки на развитие скоростно-силовых способностей должны быть прогрессивными, специфичными для хоккея и включать в себя как упражнения с отягощениями, так и упражнения без отягощений. Важно также уделять внимание восстановлению и правильному питанию, чтобы обеспечить оптимальную адаптацию к тренировкам.

Игроки с хорошо развитыми скоростно-силовыми способностями имеют преимущество перед соперниками во многих аспектах игры. Они могут быстрее набирать скорость и менять направление, что позволяет им создавать голевые моменты и избегать соперников. Они также сильнее в борьбе за шайбу и могут выполнять более мощные броски и силовые приемы.

Развитие скоростно-силовых способностей должно быть неотъемлемой частью тренировочной программы каждого хоккеиста. Это поможет им улучшить свои игровые

показатели и добиться успеха на льду. Преследуя цель формирования широкого фундамента двигательных способностей как фактора успешного спортивного роста спортсменов необходимо планировать нагрузки в соответствии с возрастными возможностями организма [1, 2].

Цель исследования. Разработать и обосновать эффективность средств, включенных в методику развития скоростно-силовых способностей у юных хоккеистов 11-12 лет, с учетом сенситивного периода на этапе начальной подготовки.

Методы и организация исследования. Наше исследование по физической подготовке хоккеистов проходило на базе КГУ «Специализированная детско-юношеская спортивная школа имени Казбека Байболова» города Петропавловска. В проведенном нами исследовании принимали участие дети, занимающиеся хоккеем в возрасте 11-12 лет. Нами на основе предварительного тестирования были организованы две группы контрольная и экспериментальная в количестве по 10 мальчиков.

Контрольная группа занималась хоккеем по утвержденной программе, экспериментальная группа занималась по той же программе, но с добавлением разработанных нами комплексов физических упражнений, с направленностью на развитие скоростно-силовых способностей.

Упражнения, которые входили в блок двигательных заданий для экспериментальной группы основывались на спринтерских упражнениях с ярко выраженными ускорениями.

Говоря о двигательных заданиях с направленностью на воспитание скоростных способностей хочется отметить следующие:

- старт с места и в ходе движение на коньках по звуковому контролю и зрительному;
- разные игровые задания в основе которых лежит выполнение движений с реакцией на движущийся объект, например: шайбы, партнера или соперника;
- бег на спринтерские короткие дистанции 10 метров и 30 метров с максимальным ускорением;
- реализация всевозможных игровых двигательных заданий к числу которых относятся, бросок или ведение шайбы с установкой максимально их быстро выполнить.

В нашей экспериментальной методике, для того чтобы воздействовать на проявление скоростной выносливости нами использовались средства, методы и такие режимы двигательной работы, которые воздействуют на аэробные механизмы энергообеспечения организма юных хоккеистов. В этом случае использовались нами в тренировочном процессе такие различные физические упражнения к числу которых относятся различные виды челночного бега и игровые задания в таком именно соответствующем режиме.

В работе с юными хоккеистами экспериментальные группы для того, чтобы реализовать скоростно-силовую подготовку нам было необходимо выполнить заданные упражнения, которые предназначены и имеют направленность на воспитание скоростно-силовых способностей мышц нижних конечностей, необходимо определить результативность передвижения юных хоккеистов на коньках:

- имитация бега на коньках в основной посадке хоккеиста на месте и в движении;
- выполнение имитационных прыжковых движений с одной ноги на другую с переходом на движения в глубоком приседе и обратно в основную стойку;
- выполнение бега по прямой на коньках с высокой скоростью и резким торможением и последующим резким стартом в противоположном направлении;
- выполнение бега на коньках по прямой с перепрыгивание через различные препятствия с выполнением толчка одной ногой или двумя ногами;
- выполнение бега на коньках с резиновым поясничным эспандером, который необходимо прикрепить к борту хоккейной площадки;
- выполнение старта на коньках и движения вперед с наращиванием мышечных усилий до максимального;
- выполнение тех же самых двигательных заданий, которые были описаны выше, но сведениям шайбы.

В нашем тренировочном процессе при реализации экспериментальной методики нами использовался игровой метод, в котором мы реализовывали специальные подвижные игры, которые включали такие двигательные задания:

- как мгновенное реагирование на сигнал,
- старт из различных исходных положений,
- быстрый бег,
- в беге резкие изменения направления движений.

Нами в тренировочный процесс юных хоккеистов включались игры на льду, двусторонняя игра, игра с обязательным пересечением игроками синей линией соперника, такие игры как «Бейсбол на льду», «К своим капитанам» «Вымпел и метеор».

Для повышения уровня скоростно-силовой подготовки мы в тренировочном процессе с юными хоккеистами особое внимание уделяли технике катания на льду.

Результаты исследования и их обсуждение.

После окончания применения в учебно-тренировочном процессе юных хоккеистов 11-12 летнего возраста разработанных нами комплексов физических упражнений, имеющих направленность на развитие скоростно-силовых способностей мы провели тестирование развитие данных исследуемых показателей.

Полученные результаты в итоговом двигательном тестировании по общим тестам (бег на дистанции 30 метров, 60 метров и 300 метров) представлены в таблице 1.

По представленным данным в таблице 1 можно сделать предварительное предположение о положительном влиянии используемых физических упражнений на развитие скоростно-силовых способностей у юных хоккеистов 11-12 лет. По всем представлен двигательным тестом испытуемые экспериментальной группы превосходят мальчиков контрольной группы.

Таблица 1. Результаты в показателях скоростно-силовой подготовленности участников эксперимента контрольной и экспериментальной групп в конце исследования (мальчики 10 человек)

Упражнение (Тест)	Контрольная группа $M \pm m$	Экспериментальная группа $M \pm m$	Достоверность различий t
«Бег на 30 метров», с	4,74±0,08	4,64±0,07	$t=2,3$ при $P<0,05$
«Бег на 60 метров», с	10,1±0,08	9,6±0,05	$t=2,2$ при $P<0,05$
«Бег на 300 метров», с	62,1±1,3	58,1±1,2	$t=2,5$ при $P<0,05$

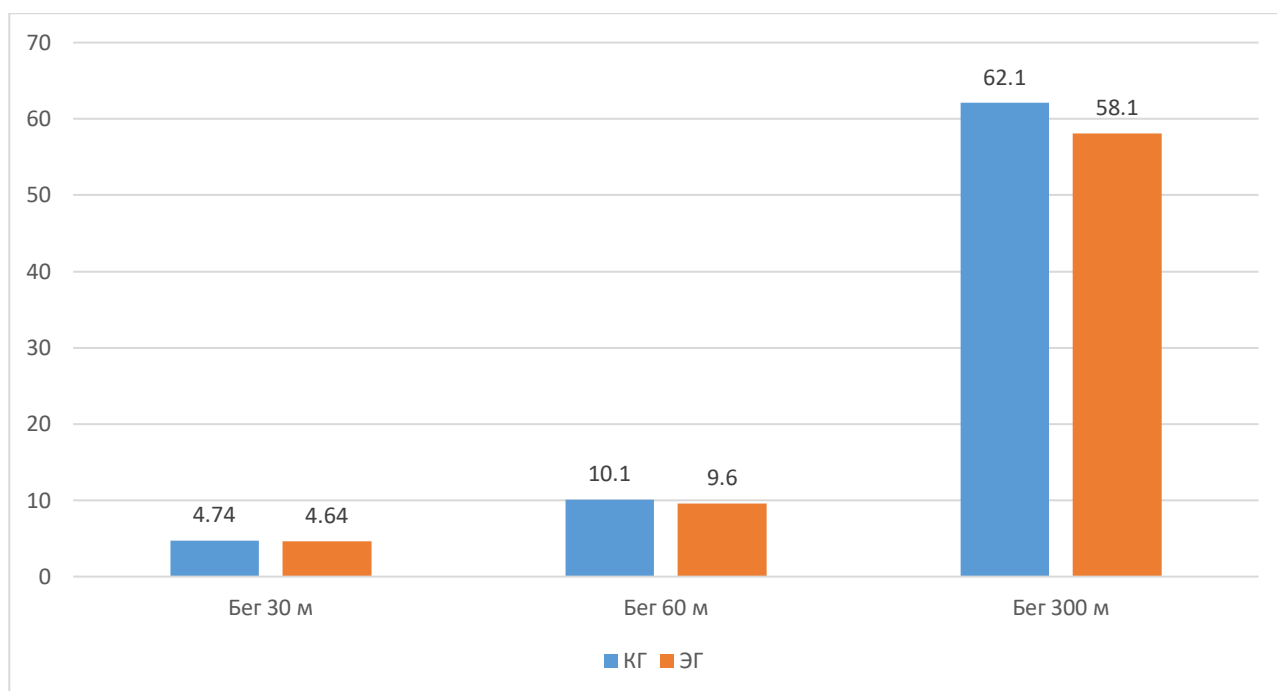

Рисунок 1. Результаты в показателях скоростно-силовой подготовленности участников эксперимента контрольной и экспериментальной групп в конце исследования

Для того чтобы окончательно удостовериться о влиянии разработанных нами комплексов упражнений на развитие скоростно-силовых способностей мы также, провели специальный тесты на определение значений исследуемых нами показателей.

Результаты, полученные в конце нашего исследования представлены в таблице 2.

Таблица 2. Результаты в показателях скоростно-силовой подготовленности участников эксперимента контрольной и экспериментальной групп по специальным тестам в начале исследования (мальчики 10 человек)

Упражнение (Тест)	Контрольная группа $M \pm m$	Экспериментальная группа $M \pm m$	Достоверность различий t
«Бег на коньках 36 метров лицом вперед», с	$5,87 \pm 0,6$	$5,68 \pm 0,7$	$t=2,2$ при $P<0,05$
«Бег на коньках 36 метров спиной вперед», с	$7,71 \pm 0,6$	$7,59 \pm 0,6$	$t=2,4$ при $P<0,05$
«Бег на коньках на 1 круг влево». с	$19,6 \pm 1,3$	$18,1 \pm 1,1$	$t=2,5$ при $P<0,05$
«Бег на коньках на 1 круг вправо». с	$20,3 \pm 1,1$	$18,9 \pm 1,2$	$t=2,1$ при $P<0,05$

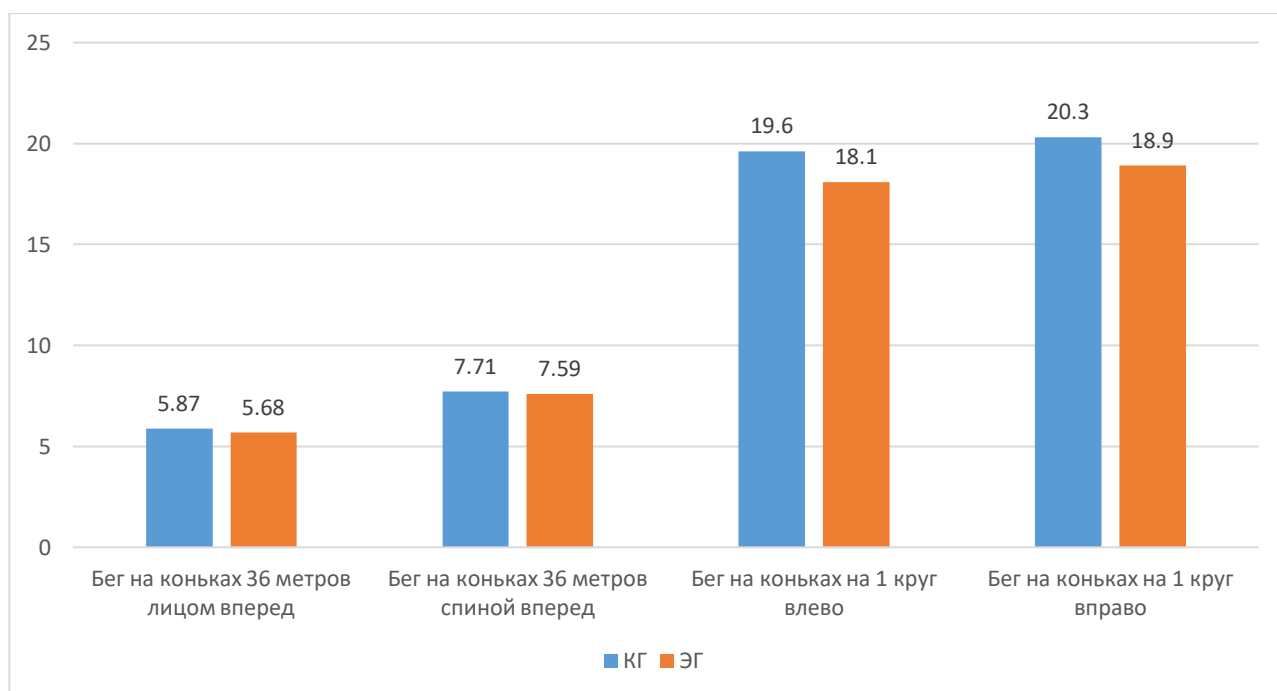

Рисунок 2. Результаты тестов на определение специальных скоростных способностей контрольной и экспериментальной групп на начало эксперимента (мальчики) n=10

Заключение и выводы. Наблюдая за полученными результатами в оценке физической подготовленности испытуемых, занимающихся хоккеем мы после проведения второго тестирования можем с большей уверенностью говорить о том, что применяемые в тренировочном процессе хоккеистов упражнения положительно сказались на развитии скоростно-силовых способностей.

Полученные результаты подтверждают ту гипотезу научную которую мы выдвинули в начале нашего исследования и говорят об эффективности учебно-тренировочного процесса в экспериментальной группе юных хоккеистов 11-12 летнего возраста.

Литература:

1. Козловский Г.Н. Средства и методы специальной скоростно-силовой подготовки юных хоккеистов // Козловский Г.Н. Хоккей. М.: ФиС, 1985. С. 52–55.
2. Савин В.П., Удилов Г.Г., Королев Ю.В., Львов В.С., Давыдов А.П., Крутских В.В., Щербаков Е.А. Хоккей: программа спортивной подготовки для детско-юношеских школ олимпийского резерва. М.: Советский спорт, 2012. 101 с.

УДК 796.332

МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ КООРДИНАЦИОННЫХ СПОСОБНОСТЕЙ ФУТБОЛИСТОВ НА ЭТАПЕ НАЧАЛЬНОЙ СПОРТИВНОЙ СПЕЦИАЛИЗАЦИИ

Скворцова Е.П., Ботяев С.В., Суслов С.Р.
(СКУ им. М. Козыбаева, г. Петропавловск)

Соревновательная деятельность в футболе на сегодняшний день предъявляет довольно-таки высокие требования ко многим сторонам подготовленности спортсменов футболистов. В игровых действиях, в условиях противоборства игрок должен в достаточной степени эффективности решать возникающее перед ним двигательные задачи.

Достижения высоких результатов в спорте в ситуации, когда конкуренция становится

всё более жесткой от спортсмена требует постоянного совершенствование различных сторон своего спортивного мастерства.

По мнению многих авторов, развитие координационных способностей следует интегрировано осуществлять в ходе технической подготовки. Координационные способности ведут к большей плотности и вариативности процессов управления движениями, к увеличению двигательного опыта спортсменов [2; 3; 4].

Исходя из выше сказанного, мы приходим к мнению, что координационная подготовка должна иметь место быть на протяжении абсолютно всех этапов многолетней подготовки в футболе.

Цель работы - разработать и экспериментальным путем обосновать эффективность применяемых в тренировочном процессе средств и методов развития двигательно-координационных способностей футболистов 12-13 летнего возраста на этапе начальной спортивной специализации.

Методы и организация исследования. Исследование проводилось с октября 2023 по апрель 2024 года, на базе детско-юношеской спортивной школы по футболу Кызыл-Жар, города Петропавловска.

В проведенном нашем научном эксперименте принимали участие по 9 футболистов в контрольной и экспериментальной группе возрастом 12-13 лет. В процесс физической подготовки ребят экспериментальной группы были включены подобранные нами средства и методы двигательно-координационной подготовки.

Разрабатывая методику подбирая тем самым средства и методы развития координационных способностей, мы определили каким образом проявляются координационные способности в игровой деятельности футболистов.

Способность к координированию движения в футболе может проявляться следующим образом:

- изменение способа ведения и отбора мяча;
- наличие импровизации в исполнении технических приёмов;
- противостояние соперникам с разным уровнем технических возможностей и способностей;
- умение взаимодействовать с меняющимися партнёрами по команде;
- способность игры на различных позициях;
- умение одинаково активно и полезно действовать при разных тактических схемах.

Развитие способностей к равновесию, чувству ритма и ориентированию. При отработке координации движений футболиста следует обращать внимание на несколько основных физических качеств:

- умение соотносить расположение разных частей тела во время движения;
- степень мышечного напряжения;
- скорость движения.

Часто именно от этих параметров зависит точность передач или ударов по мячу.

Большое значение следует уделять развитию чувства ритма.

Нередко нападающий именно сменой интенсивности своих движений, что называется, сбивает с толку обороняющихся защитников соперника и уходит от них даже без использования финтов.

Чувство ритма проявляется в футболе в нескольких формах:

- во время ведения мяча;
- при разбеге в момент выполнения штрафного или углового удара;
- при приёме мяча с учётом скорости и траектории его полёта;
- во время соотношения собственных движений и бега соперника.

Все движения футболиста на поле должны быть соединены, согласованны. Эта способность отрабатывается в воспроизведении нескольких основных элементов:

- ведения мяча во время движения по футбольному полю;
- ударов по спортивному снаряду ногой или головой;

- приёма мяча различными частями тела;
- обманными движениями; выполнением подкатов различной сложности.

Вся подобная отработка выполняется комплексно, то есть сначала, например, игрок ведёт мяч по полю, потом обыгрывает воображаемого соперника и наносит удар. Или, скажем, изменяется ритм бега во время действий в защите, а потом выполняется подкат.

Своё значение имеет пространственная ориентация. Она включает в себя два основных компонента:

- восприятие событий, происходящих на футбольном поле;
- движение в нужном направлении, исходя из этих событий.

Успешность действий футболиста во многом зависит от быстроты его реакции на события на футбольном поле. Поэтому на тренировках отрабатываются ситуации, развивающие это умение:

- удар по воротам после неожиданного отскока мяча;
- ускорение после не очень точной передачи или отскока;
- быстрый переход от нападения к защите в случае неожиданной потери мяча;
- выход к воротам соперника после тактической ошибки защитника;

Большое значение имеет выработка динамического равновесия.

Для его развития применяются следующие методы:

- выполнение упражнений с мячом в состоянии неустойчивого равновесия;
- удержание равновесия во время борьбы с несколькими соперниками;
- обманные движения с наклонами тела.

Сохранение равновесия вовремя движения – важный элемент футбола, игроки, умеющие это делать в совершенстве, ценятся не менее футболистов с высокими техническими способностями.

В нашей работе мы использовали следующие методы развития координационных способностей у футболистов:

- повторный метод предполагает многократное повторение упражнений для их окончательного закрепления;
- переменный применяется при смене заданий;
- игровой расковывает действия;
- соревновательный используется не только на тренировках, но и в товарищеских и контрольных играх с постановкой определённой функциональной задачи.

Как правило, координационные способности развиваются комплексно, с применением нескольких методов одновременно.

Помимо этого, применялись и элементарные акробатические упражнения.

Результаты исследования и их обсуждение.

Для определения исходных показателей развитие координационных способностей у юных футболистов было проведено входное тестирование по тестам, описанным в работе доктора педагогических наук, профессора Ботяева В.Л. [1].

После предварительного тестирования координационных способностей в контрольной и экспериментальной группе нами был проведен статистический анализ, по которому мы определяли однородность испытуемых обеих групп и достоверность отличий с помощью t-критерия Стьюдента.

Полученные данные обработки тестирования футболистов контрольной и экспериментальной групп в начале исследования представлены в таблице 1.

По данным в таблице 1 в которой отражаются показатели сравнения средних арифметических величин по предложенным двигательным тестам оценивающим координационные способности мы можем сделать выводы о корректности разделения нами участников эксперимента на контрольную группу и экспериментальную группу так как по всем двигательным тестам достоверно значимые отличия в средних арифметических величинах отсутствуют ($P > 0,05$).

Таблица 1. Сравнение показателей координационной подготовленности испытуемых контрольной и экспериментальной группы в начале исследования

№	Тест	Показатель контрольной группы	Показатель экспериментальной группы	t табл	t факт P
1	Прыжок вниз на разметку (см)	3,5±0,3	3,3±0,3	2,12	t=1,1 P > 0,05
2	Перекладывание мячей (с)	8,7±0,2	8,3±0,2	2,12	t=1,3 P > 0,05
3	Передвижение в упоре лежа сзади (с)	8,5±0,3	8,1±0,3	2,12	t=0,9 P > 0,05
4	Ходьба по прямой после вращения (см)	9,4±0,6	9,7±0,6	2,12	t=0,7 P > 0,05
5	Поза «Ромберга» (с)	9,5±0,5	9,1±0,5	2,12	t=0,9 P > 0,05
6	Падающая линейка (см)	19,5±0,6	18,9±0,6	2,12	t=0,8 P > 0,05
7	Оценка расстояния после броска мяча без зрительного контроля (м)	1,83±0,1	1,9±0,1	2,12	t=1,2 P > 0,05

После окончания формирующего эксперимента по развитию координационных способностей в тренировочном процессе юных футболистов нами было проведено итоговое тестирование в двух группах контрольной и экспериментальной по тем же самым двигательным тестам, которые использовались нами вначале исследования.

Полученные данные обработки тестирования футболистов контрольной и экспериментальной групп в конце исследования представлены в таблице 2.

Таблица 2. Сравнение показателей координационной подготовленности испытуемых контрольной и экспериментальной группы в конце исследования

№	Тест	Показатель контрольной группы	Показатель экспериментальной группы	t табл	t факт P
1	Прыжок вниз на разметку (см)	2,9±0,9	1,7±0,09	2,12	t=2,6 P<0,05
2	Перекладывание мячей (с)	8,4±0,2	7,1±0,11	2,12	t=2,2 P<0,05
3	Передвижение в упоре лежа сзади (с)	8,0±0,3	7,1±0,2	2,12	t=2,3 P<0,05
4	Ходьба по прямой после вращения (см)	8,8±0,7	7,2±0,4	2,12	t=2,4 P<0,05
5	Поза «Ромберга» (с)	11,2±0,9	13,3±0,6	2,12	t=2,1 P<0,05
6	Падающая линейка (см)	18,9±0,5	16,6±0,4	2,12	t=2,4 P<0,05
7	Оценка расстояния после броска мяча без зрительного контроля (м)	1,69±0,1	1,0±0,02	2,12	t=2,2 P<0,05

Также после формирующего эксперимента мы решились провести анализ внутри группового прироста исследуемых координационных способностей по каждой группе

контрольной и экспериментальной в процентах. Данные внутри группового прироста развития координационных способностей представлены в таблицах 3 и 4.

Таблица 3. Динамика прироста показателей развития координационных способностей в начале исследования и по его окончанию в контрольной группе юных футболистов

№	Тест	В начале	В конце	Прирост %
1	Прыжок вниз на разметку (см)	3,5±0,3	2,9±0,9	17
2	Перекладывание мячей (с)	8,7±0,2	8,4±0,2	3,5
3	Передвижение в упоре лежа сзади (с)	8,5±0,3	8,0±0,3	5,9
4	Ходьба по прямой после вращения (см)	9,4±0,6	8,8±0,7	6,4
5	Поза «Ромберга» (с)	9,5±0,5	11,2±0,9	17,9
6	Падающая линейка (см)	19,5±0,6	18,9±0,5	3,1
7	Оценка расстояния после броска мяча без зрительного контроля (м)	1,83±0,1	1,69±0,1	7,7

Таблица 4. Динамика прироста показателей развития координационных способностей в начале исследования и по его окончанию в экспериментальной группе юных футболистов

№	Тест	В начале	В конце	Прирост %
1	Прыжок вниз на разметку (см)	3,3±0,3	1,7±0,09	48,5
2	Перекладывание мячей (с)	8,3±0,2	7,1±0,11	14,5
3	Передвижение в упоре лежа сзади (с)	8,1±0,3	7,1±0,2	12,4
4	Ходьба по прямой после вращения (см)	9,7±0,6	7,2±0,4	25,8
5	Поза «Ромберга» (с)	9,1±0,5	13,3±0,6	46,2
6	Падающая линейка (см)	18,9±0,6	16,6±0,4	12,2
7	Оценка расстояния после броска мяча без зрительного контроля (м)	1,9±0,1	1,0±0,02	47,4

По полученным данным в таблицах 3 и 4 мы сделали наглядный график (Рисунок 3) отражающий динамику изменения исследуемых координационных показателей внутри каждой группы контрольной и экспериментальной на начало и на окончание нашего педагогического исследования.

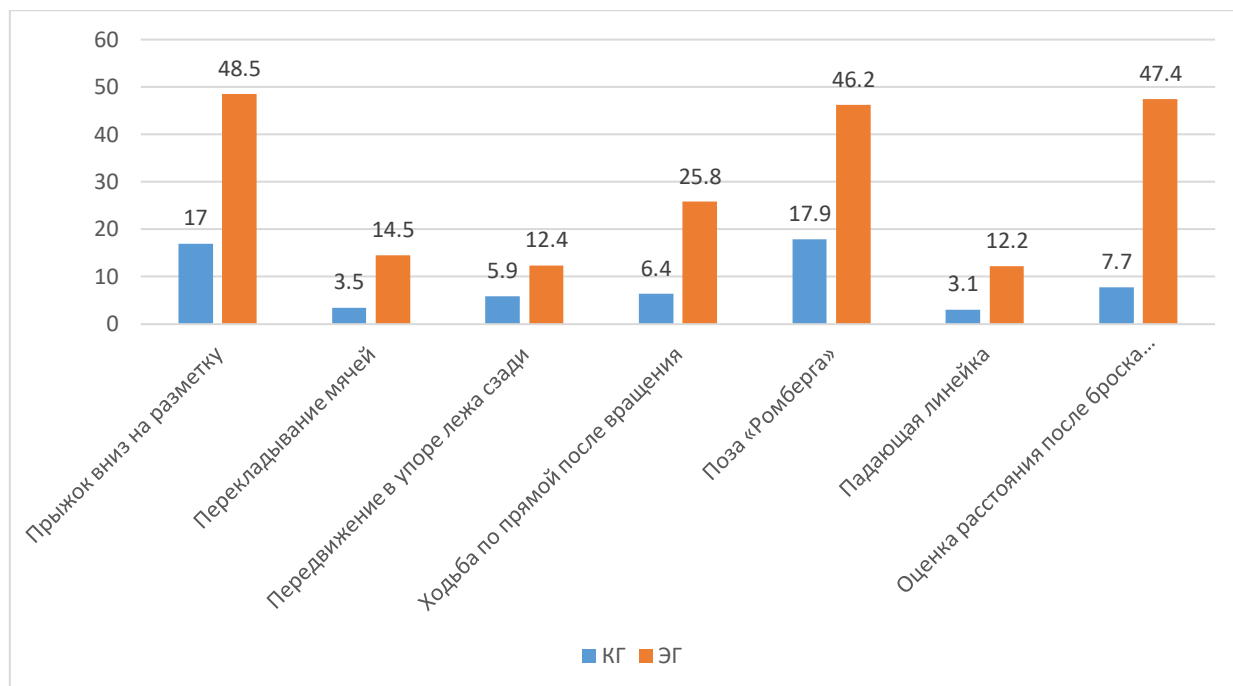

Рисунок 3. Сравнение динамики прироста показателей развития координационных способностей в начале исследования и по его окончании в экспериментальной и контрольной группе юных футболистов

По данным в таблице 2 и рисунка 2 в которых отражаются показатели сравнения средних арифметических величин, полученных в конце нашего педагогического эксперимента по предложенным двигательным тестам, оценивающим координационные способности мы можем сделать выводы о том, что данные комплексы оказали положительное влияние на показатели координационной подготовленности юных футболистов экспериментальной группы по сравнению с контрольной группой где данные упражнения не применялись.

Подтверждение эффективности предложенных комплексов физической упражнений также подтверждены в сравнительных таблицах 3 и 4 и рисунке 3 отражающие динамику внутригруппового прироста в каждой из групп контрольной и экспериментальной.

Заключение и выводы. Полученные показатели позволяют нам сделать заключение об эффективности применяемых средств и методов развития координационных способностей в тренировочном процессе футболистов и рекомендовать данный физические упражнения для использования при подготовке спортсменов в других игровых видах спорта.

Литература:

1. Ботяев В. Л. Отбор и прогнозирование в спорте: место координационных способностей в системе спортивного отбора: моногр. Сургут: СурГПУ, 2016. 332 с.
2. Еганов В. А. Обоснование направленности педагогических воздействий и подбора средств тренировки при развитии координационных способностей в спортивных видах единоборств // Современные проблемы науки и образования. 2011. № 4. С. 18–22.
2. Лях В. И., Витковски З., Координационная тренировка в футболе. М.: Советский спорт, 2010. 216 с.
3. Шальнов В. А. Общая и специальная физическая подготовка футболистов в учебно-тренировочном процессе. Ульяновск: УлГТУ, 2009. 22 с.

РАЗВИТИЕ КООРДИНАЦИОННЫХ СПОСОБНОСТЕЙ ЮНЫХ КАРАТИСТОВ НА ЭТАПЕ НАЧАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ

Скворцов Р.Е., Семёнова К.В., Ботяев С.В.

(Уральский федеральный университет имени первого президента России Б.Н. Ельцина, г.Екатеринбург, Российская Федерация, СКУ им. М. Козыбаева, г. Петропавловск)

Результативность спортсменов различной специализации тесно связывается с формированием и совершенствованием их физических качеств. В каратэ оптимальный уровень развития физических качеств также является составной победы. Одной из главных характеристик выделяются координационные способности каратистов, которые, как известно, тесно взаимосвязаны с развитием технического арсенала спортсмена. Но на учебно-тренировочных занятиях не всегда тренерами уделяется пристальное внимание развитию и совершенствованию различных видов координационных способностей. В связи с этим проведение исследования целесообразности выполнения координационных упражнений в тренировочном процессе каратистов является актуальным [2, 3, 4].

Анализ последних исследований и публикаций, изучение литературных источников показал, что большинство современных публикаций по каратэ посвящена проблемам исторического развития, формирование технике и методике преподавания [5, 6, 7]. В каратэ данная проблема изучена недостаточно, поэтому в данной работе делается попытка раскрытия особенностей развития и совершенствования координационных способностей у каратистов.

В практике спортивной деятельности осуществляется поиск новых путей повышения технического мастерства спортсменов, эффективности обучения двигательным действиям. Процесс овладения сложно координированными двигательными действиями является успешным, если спортсмен не только имеет высокий уровень физической подготовленности, но и высокоразвитые способности управления собственными движениями. Поэтому высокий уровень развития координационных способностей является основой управления двигательной деятельностью в спорте [1]. Доказано, что от уровня совершенствования координационных способностей зависит качество выполнения технических элементов, особенно в быстроизменяющейся двигательной деятельности [1].

Цель исследования: разработать и определить эффективность средств развития координационных способностей юных каратистов на начальном этапе подготовки.

Методы и организация исследования. Педагогический эксперимент проводился в условиях тренировочного процесса, на базе дворца Молодежи г. Петропавловска, в котором принимали участие 20 юных каратистов 7-8 лет второго года обучения, разделенные на две группы: контрольную (n=10) и экспериментальную (n=10).

В тренировочный процесс экспериментальной группы были внедрены пять блоков тренировочных средств, направленных на формирование координационных способностей и обучение базовым элементам техники каратэ, которые применялись в течении 3-х месяцев с сентября 2024 года по ноябрь 2024 года. При планировании тренировочных заданий, направленных на повышение уровня координационных способностей, учитывались такие компоненты нагрузки: сложность движений, интенсивность и продолжительность, количество повторений в одном подходе, продолжительность пауз и отдыха между упражнениями. Все тренировочные задания выполнялись с учетом заданной амплитуды движений, точности, темпа и ритма.

В тренировочном процессе экспериментальной группы применялись общие и специальные тренировочные упражнения во взаимосвязи с элементами техники каратэ с направленностью на развитие координационных способностей (таблица 1).

Таблица 1. Тренировочные средства для развития координационных способностей юных каратистов

Общие упражнения	Специальные упражнения
Прыжки вверх через резинку. Выпрыгивание на горку матов. Прыжки через набивные мячи. Прыжки на двух ногах по лестнице вверх.	Кувырки через препятствие с имитацией различных ударов. Ходьба спиной вперед с закрытыми глазами и имитацией различных ударов.
Акробатические упражнения (кувырки в группировке, стойки на лопатках, на голове). Гимнастические упражнения (упражнения на равновесие, различные махи ногами, шпагаты).	Прыжки по разметкам с имитацией различных ударов. Прыжки с вращением с помощью и без помощи рук.
Упражнения тхеквондо, кикбоксинга, тайландского бокса (передвижения в боевой стойке, серии ударов руками и ногами).	Прыжки с имитацией - бой с «тенью». Вращения вокруг вертикальной оси в полуприседе с выполнением различных ударов.
Имитационные упражнения (различные удары ногами, руками, перемещения при атаке).	Степовые передвижения по прямой с закрытыми глазами с имитацией различных действий.
Общеразвивающие упражнения: упражнения на батуте (ходьба, подскоки, прыжки с разноименным приземлением).	Соревновательные упражнения (заданные серии ударов на лапах- ракетках или протекторах, спарринги с определенным заданием).

Первый блок составляли упражнения, направленные на формирование статического и динамического равновесия. Пристальное внимание при выполнении этих упражнений уделялось правильности выполнения ударной фазы и сохранению равновесия после удара. Это дает возможность мгновенно продолжить поединок.

Второй блок тренировочных упражнений направлен на формирование способности к точности движений с вращениями.

Третий блок тренировочных заданий направлен на формирование способности дифференцировать пространственные и временные параметры движений и совершенствование техники совместного выполнения ударов руками и ногами в средней и верхний уровень.

Четвертый блок тренировочных заданий содержал упражнения, направленные на формирование способностей к перестроению и согласованию двигательных действий, а также на совершенствование техники двигательных действий - атака и контратака.

Пятый блок тренировочных заданий направлен на выполнение сложных прыжковых действий, а также на совершенствование техники двойных ударов в корпус и в верхний уровень на месте и при степовых передвижениях.

Все тренировочные задания выполнялись с учетом заданной амплитуды движений, точности, темпа и ритма. Определенную часть упражнений необходимо выполнять с закрытыми глазами, на разных дистанциях с неизвестным передвижением противника.

При планировании тренировочных заданий, направленных на повышение уровня координационных возможностей, учитывались такие компоненты нагрузки: сложность

движений, интенсивность и продолжительность, количество повторений в одном подходе, продолжительность пауз и отдыха между упражнениями:

1. Для развития координационных способностей принимались упражнения различной сложности - от относительно простых, стимулирующих сенсорные системы и нервно-мышечный аппарат, до сложнейших, вызывающих полную мобилизацию функциональных возможностей спортсменов.

2. Продолжительность упражнений колебалась в широком диапазоне при непрерывном выполнении от 10 до 20 с и зависела от координационной сложности.

3. При непродолжительной работе в каждом упражнении (до 5 с), количество повторений колебалось от 6 до 12 раз. При более продолжительных заданиях количество повторений в одном подходе составляло от 4 до 8 раз.

4. Продолжительность пауз отдыха между отдельными упражнениями колебалась от 1 до 3 минут. В отдельных случаях, когда ставилась задача выполнения упражнения на фоне утомления, длительность пауз отдыха составляла 10-15 с.

Для проверки координационных способностей юных каратистов были использованы следующие двигательные тесты:

1. Тест «Кувырки вперед» для определения устойчивости тела после действий, связанных с прямолинейным и угловым ускорением.

Процедура тестирования: Испытуемый выполняет пять кувырков вперед подряд и после этого с закрытыми глазами принимает исходное положение - основная стойка (пятки вместе, носки врозь, руки вниз и прижаты к ногам). Результат тестирования: время идеального сохранения позы (с.)

2. Теппинг-тест - Определение основных свойств нервной системы *Оборудование*. Стандартные бланки, представляющие собой листы бумаги (203х283), разделенные на шесть расположенных по три в ряд равных прямоугольников, секундомер, карандаш.

Инструкция: «По сигналу экспериментатора Вы должны начать проставлять точки в каждом квадрате бланка. В течение 5 секунд необходимо поставить как можно больше точек. Переход с одного квадрата на другой осуществляется по команде экспериментатора, не прерывая работу и только по направлению часовой стрелки. Все время работайте в максимальном для себя темпе. Возьмите в правую (или левую руку) карандаш и поставьте его перед первым квадратом стандартного бланка». Экспериментатор подает сигнал: «Начали», а затем через каждые 5 секунд дает команду: «Перейти на другой квадрат». По истечении 5 секунд работы в 6-м квадрате экспериментатор подает команду: «Стоп».

3. Челночный бег 3х5 м - для оценки уровня ориентации в пространстве. Процедура тестирования: Выполняется на ровной площадке с размеченными линиями старта и поворота. Ширина линии старта и поворота входит в отрезок 5 м. По команде «Марш» пробежать 5 м, коснуться земли за линией поворота любой частью тела, повернуться кругом, пробежать таким образом еще два отрезка по 5 м. Фиксируется общее время бега. Запрещается использовать в качестве опоры при повороте какие-либо естественные или искусственные предметы, неровности, выступающие над поверхностью дорожки.

Элементы упражнения – бег, торможение, поворот – вначале отрабатываются на скорости ниже предельной повторным методом. Поворот необходимо сочетать с наклоном туловища в новом направлении бега, что создает условия для быстрого стартового разгона.

4. Проба Ромберга – тест, оценивающий статическое равновесие. Ноги испытуемого стоят на одной линии (пятка одной упирается в носок другой). Определяется время, в течение которого может сохранять равновесие.

Процедура тестирования: Испытуемый выполнял 10 предварительных вращений головой за 10 секунд и выполнял пробу Ромберга: испытуемый стоит на двух ногах (пятка одной упирается в носок другой, глаза закрыты, руки вперед, пальцы разведены. Определялось время устойчивости в данной позе в секундах. Предоставлялось две попытки, результаты лучшей заносились в протокол.

Результаты исследования и их обсуждение. В начале исследования проводилось первоначальное тестирование координационных способностей каратистов: определения устойчивости тела после действий, связанных с прямолинейным и угловым ускорением, свойств нервной системы по психомоторным показателям, оценки уровня ориентации в пространстве и оценка статического равновесия (таблица 2).

Таблица 2. Сравнительный анализ показателей координационных способностей у юных каратистов экспериментальной и контрольной группы на начальном этапе.

№	Тесты	КГ	ЭГ	Р
		X±m	X±m	
1	Кувырки вперед (с)	2,92±0,97	3,11±0,91	>0,05
2	Теппинг-тест (кол-во)	26,73±0,71	27,47±0,68	>0,05
3	Челночный бег (с)	11,08±0,21	11,21±0,26	>0,05
4	Проба Ромберга (с)	4,24±0,34	4,71±0,18	>0,05

Из данных таблицы 1 можно увидеть, что на начальном этапе экспериментальная и контрольная группы статистически не отличаются ($p>0,05$) по всем показателям координационных способностей.

Для того чтобы оценить эффективность экспериментальной методики в конце нашего исследования проводили повторный сравнительный анализ координационных способностей контрольной и экспериментальной групп. Полученные результаты приведены в таблице 3.

Таблица 3. Сравнительный анализ показателей координационных способностей у юных каратистов экспериментальной и контрольной группы на начальном этапе.

№	Тесты	КГ	ЭГ	Р
		X±m	X±m	
1	Кувырки вперед (с)	2,98±0,78	5,64±1,12	< 0,05
2	Теппинг-тест (кол-во)	75,40±1,86	90,75±2,14	< 0,05
3	Челночный бег (с)	10,08±0,17	8,89±0,35	< 0,05
4	Проба Ромберга (с)	4,63±0,58	5,96±0,89	< 0,05

Исходя из результатов, представленных в таблице 3 следует, что в тесте «Кувырки вперед» прирост результатов в экспериментальной группе составил 2,53 с. ($p<0,05$), в контрольной группе - 0,06 с ($p>0,05$). В «Теппинг-тесте» прирост результатов в экспериментальной группе составил 19,28 раз ($p<0,05$), в контрольной группе - 4,67 раз ($p>0,05$). В тесте «Челночный бег 3x5 м» прирост результатов в экспериментальной группе составил 2,32 с. ($p<0,05$), в контрольной группе - 1 с ($p>0,05$). В тесте «Проба Ромберга» прирост результатов в экспериментальной группе составил 1,25 с. ($p<0,05$), в контрольной группе - 0,39 с ($p>0,05$).

За период проведения эксперимента, как в экспериментальной, так и в контрольной группах произошел прирост показателей. Однако, в экспериментальной группе результаты увеличились значительней.

Выводы. Особенности учебно-тренировочного процесса в экспериментальной группе заключались в применении общих и специальных тренировочных упражнений во взаимосвязи с элементами техники каратэ. В тренировочный процесс экспериментальной группы были внедрены пять блоков тренировочных средств формирования координационных способностей и обучение базовым элементам техники каратэ. Полученные результаты в ходе проведения педагогического эксперимента подтвердили эффективность применения специальных тренировочных средств формирования координационных способностей юных каратистов на начальном этапе спортивной подготовки. В

экспериментальной группе произошли положительные изменения по всем проведенным тестам. За период проведения эксперимента, как в экспериментальной, так и в контрольной группах произошел прирост показателей. Однако, в экспериментальной группе результаты увеличились значительней.

Литература:

1. Ботяев В. Л. Отбор и прогнозирование в спорте: место координационных способностей в системе спортивного отбора: моногр. Сургут: СурГПУ, 2016. 332 с.
2. Корнеев А. Г. Направления и принципы изучения двигательных координации основных видов движений / А. Г. Корнеев // Теория и практика физической культуры. - 2010. - № 9. - С. 5 - 7.
3. Бернштейн Н. А. О ловкости и методах ее развития/ Н. А. Бернштейн. - М. : физкультура и спорт, 1991. - 288 с.
4. Лях В. И. Взаимоотношения координационных способностей и двигательных навыков: теоретический аспект / В. И. Лях// Теория и практика физической культуры. - М. : РГАФК, 1991. - № 3. - С. 31-35.
5. Садовский Е. Структура координационных способностей спортсменов, специализирующихся в спортивных единоборствах /Е. Садовский//Наука в олимпийском спорте. - К., 2010. - № 2. - С. 5-9.
6. Садовский Е. Теоретико-методические основы тренировки и контроля координационных способностей в восточных единоборствах: (на примере таэквондо и кикбоксинга) / Садовский Е.: Автореф. дис. Д-ра пед. наук // Всерос. науч.-исслед. ин-т физ. культуры и спорта. - М., 2000. - 39 с.
7. Романенко В. А. Двигательные способности человека / В. А. Романенко. - Донецк : Новый мир, УК Центр, 2009. - 336 с.

УДК 796.325

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ДВИГАТЕЛЬНЫХ УМЕНИЙ ИГРЫ В ВОЛЕЙБОЛ У ЮНЫХ СПОРТСМЕНОВ

Скворцова Е.П., Шкурина К.И.
(СКУ им. М. Козыбаева, г. Петропавловск)

При изучении вопросов обучения двигательным действиям установлено, что успешность формирования умений зависит не только от возраста и предыдущего опыта, но также и от индивидуальных особенностей занимающихся [1,2,3].

Согласно теории двигательного навыка, двигательная активность человека во многом зависит от количества имеющихся у него двигательных навыков и степени овладения ими. При этом, чем большим количеством приобретенных двигательных навыков владеет человек, и чем они разнообразнее, тем лучше и быстрее формируются у него новые двигательные умения и навыки и тем богаче и многообразнее возможности человека в проявлении двигательной деятельности.

Двигательные навыки у детей среднего школьного возраста по мере становления сравнительно быстро закрепляются и обладают весьма большой устойчивостью по отношению к сбивающим факторам. Закрепленные навыки без заметных ухудшений воспроизводятся детьми в новых, изменяющихся условиях, что свидетельствует о достаточной стабильности навыков [2].

При обучении двигательным действиям одинаковых по возрасту и специальной подготовке детей, двигательная функция зависит не только от возраста и двигательного опыта, но также и от индивидуальностей занимающихся. На начальных этапах формирования двигательных умений игры в волейбол высокорослых девочек, начинающих заниматься волейболом в 13-14 лет большое значение имеет общая физическая подготовка. В дальнейшем умения в большей степени связаны с развитием тех физических качеств, которые определяют его эффективность [4].

Своеобразие формирования двигательных умений у высокорослых детей в процессе занятий спортом отмечается рядом исследователей. Причиной трудностей, возникающих

при подготовке высокорослых игроков, является то, что эти спортсменки отстают в развитии ловкости, скорости и выносливости. Они, по мнению ряда тренеров-преподавателей, значительно позже достигают высокого уровня спортивного совершенствования по сравнению с игроками относительно меньшего роста и веса.

Определение закономерностей формирования умений игры высокорослых девочек, начинающих занятия волейболом в 13-14 лет, очень важно для успешного решения задач технической подготовки волейболисток.

Под двигательным навыком понимают такую степень владения приемом игры, когда управление движениями может осуществляться автоматизировано, в сознание направлено на оценку ситуации и результат деятельности. Движения характеризуются большой устойчивостью к различным сбивающим факторам (устомлению, эмоциональным сдвигам и т.д.).

В соответствии с этим начальное обучение технике приемов игры волейбол высокорослыми девочками, приступившими к занятиям в 13-14 лет, охватывает фазы образования первоначального умения и уточнения системы движений.

При формировании двигательного умения у высокорослых спортсменок 13-14 лет устанавливается тесная взаимосвязь между уровнем развития физических качеств и овладения техникой. Изменение уровня развития физических качеств, требует перестройки движений, т.е. определенного изменения техники.

Прежде чем приступать к обучению игроков новому техническому приему, необходимо развить до оптимального уровня их физические качества в сочетаниях, специфичных именно для этого приема. Ведущее значение здесь имеет общая и специальная физическая подготовка.

Формирование умений игры в волейбол начинается в процессе физической подготовки, которая через специальную подготовку непосредственно связана с волейболом (развитие определенных качеств). При помощи подводящих упражнений происходит овладение структурными элементами приемов игры. На этой базе в процессе выполнения упражнений по технике продолжается овладение основой структуры приема. Вначале обучение проводится в условиях, облегчающих занимающимся овладение приемом игры в волейбол и по возможности исключающих лишние движения, что характерно для начальной стадии становления навыка. По мере того как занимающиеся овладеют основой двигательного действия, условия выполнения приема постепенно изменяются таким образом, что в процессе изучения техники у занимающихся формируются тактические умения, связанные с применением приема в игре.

Каждая предшествующая ступень создает логическую основу для другой. Так, подготовительные упражнения заканчиваются упражнениями, отражающими в общих чертах структуру изучаемого приема игры. Подводящие упражнения служат своеобразным мостом для перехода от СФП к технической подготовке.

Со структурой становления умений технических приемов игры в волейбол теснейшим образом связана классификация физических упражнений (как основных тренировочных средств). На этапе начальной подготовки девочек, начинающих занятия волейболом в 13-14 лет, основное место будут занимать тренировочные упражнения, которые включают в себя специальные (подводящие и подготовительные) и общеразвивающие - для развития двигательных качеств и совершенствование навыков естественных видов движений.

Чтобы техническая подготовка на начальном этапе проходила успешно, необходимо учитывать, во-первых, что волейболистки должны овладеть рациональной, наиболее целесообразной техникой, во-вторых, что эта техника должна быть доступной для занимающихся, т.е. соответствовала их возможностям.

В связи с вышеуказанными особенностями физического развития высокорослых девочек 13-14 лет и особенностями становления у них двигательных умений игры в волейбол, начальное обучение техническим приемам игры в волейбол высокорослых девочек 13-14 лет необходимо строить в такой последовательности:

1. Развитие специальных физических способностей, звеньев опорно-двигательного аппарата и тех групп мышц, которые несут основную нагрузку при выполнении изучаемого приема (подготовительные и общеразвивающие упражнения).

2. Овладение движениями, составляющими прием (подводящие упражнения). Например, в нападающем ударе это вертикальный взлет при отталкивании обеими ногами, разбег в три шага, заключительное движение удара по мячу.

3. Соединение движений в целостный акт приема (упражнения по технике). Например, в нападающем ударе это прыжок с разбега, удар по мячу в прыжке (мяч в статическом положении) вначале с места, затем с разбега; нападающий удар по движущемуся по заданной траектории мячу; нападающий удар с передачи; сопряжение специальных физических способностей с навыком нападающего удара в целом.

В структуре технической подготовленности важно выделять базовые и дополнительные движения. Базовые движения и действия составляют основу технической оснащенности данного вида спорта. Без них невозможна эффективная соревновательная борьба с соблюдением существующих правил. Освоение базовых движений является обязательным для спортсменок, специализирующихся в волейболе [2,3].

Дополнительные движения и действия - это второстепенные движения и действия, элементы отдельных движений, которые характерны для отдельных спортсменок и связаны с их индивидуальными особенностями. Именно эти дополнительные движения и действия во многом формируют индивидуальную техническую манеру, стиль спортсменки. На начальных этапах многолетней подготовки, в соревнованиях спортсменок относительно невысокой квалификации уровень технического мастерства и спортивный результат в целом определяются, прежде всего, совершенством базовых движений и действий.

Техническая подготовленность спортсменки характеризуется тем, что она умеет выполнять и как владеет техникой освоенных действий. Достаточно высокий уровень технической подготовленности называют техническим мастерством. Критериями технического мастерства являются:

- Объем техники - общее количество технических приемов, которые умеет выполнять спортсменка.

- Разносторонность техники - степень разнообразия технических приемов. Так, в волейболе это - соотношение частоты использования разных игровых приемов. Данные показатели технического мастерства являются особенно значимыми в волейболе, где имеется большой арсенал технических действий.

- Эффективность владения спортивной техникой характеризуется степенью близости техники спортивного действия к индивидуально оптимальному варианту.

Оценку эффективности техники осуществляют несколькими способами:

- а) сопоставление ее с некоторым биомеханическим эталоном. Если техника близка к биомеханически рациональной, она признается наиболее эффективной;

- б) сопоставление оцениваемой техники движения с техникой спортсменок высокой квалификации;

- в) сопоставление спортивного результата с результатами в технически более простых заданиях, характеризующих двигательный потенциал спортсменки;

- г) сопоставление показанного результата с затратами энергии и сил при выполнении двигательного действия. Чем меньше будут затраты энергии, т.е. экономичность ее движений, тем выше эффективность техники.

- Освоенность техники движений. Этот критерий показывает, как заучено, закреплено данное техническое действие.

Для хорошо освоенных движений типичны:

- а) стабильность спортивного результата и ряда характеристик техники движения при его выполнении в стандартных условиях;

- б) устойчивость (сравнительно малая изменчивость) результата при выполнении действия (при изменении состояния спортсменки, действий)

- противника в усложненных условиях);
в) сохранение двигательного навыка при перерывах в тренировке;
г) автоматизированность выполнения действий [3,4,5].

Литература:

1. Верхошанский, Ю. В. Основы специальной физической подготовки спортсменов [Текст] / Ю. В. Верхошанский. - М.: Физкультура и спорт, 1988. - 331 с.
2. Железняк, Ю. Д. Волейбол [Текст]: [учебник для ин-тов физ. культуры] / Ю. Д. Железняк, А. В. Ивойлов. - М.: Физкультура и спорт, 1991. - 238 с.
3. Ланда, Б. Х. Методика комплексной оценки физического развития и физической подготовленности [Текст]: учеб. пособие / Б. Х. Ланда. - [3-е изд., испр. и доп.]. - М.: Сов. спорт, 2006. - 208 с.
4. Губа, В. П. Возрастные основы формирования спортивных умений у детей в связи с начальной ориентацией в различные виды спорта [Текст]: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / В. П. Губа. - М., 1997. - 334 с.
5. Матвеев, Л. П. Основы общей теории спорта и системы подготовки спортсменов [Текст]: [учеб. пособие] / Л. П. Матвеев. - Киев: Олимп, лит., 1999- 318 с.

УДК 37.037

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ В ФИЗИЧЕСКОМ СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Смурыгина Л.В.

(Узбекский государственный институт физической культуры, г. Ташкент)

На современном этапе развития общества оздоровление, сохранение и укрепление здоровья молодежи приобретает важное государственное значение. Наиболее существенным результатом полноценного использования физической культуры в высших учебных заведениях, является достижение студентами комплексных показателей физического совершенства. Под этим подразумевается оптимальная мера общей физической подготовленности, гармоничного физического развития и крепкого здоровья.

Здоровье играет определяющую роль в жизни человека, особенно в молодом возрасте. Его уровень в значительной степени обуславливает возможность профессионального совершенствования и творческого роста. Образ жизни является базисом здоровья. Поэтому, необходимо совершенствовать педагогические технологии оздоровительной направленности и обучение здоровому образу жизни студенческой молодежи в учебном процессе по физическому воспитанию.

Важность такого рода исследований усиливается недостаточным количеством необходимых научно-практических разработок, по использованию педагогических технологий касающихся использования различных форм самостоятельных занятий оздоровительной направленности и научно-обоснованных при их выполнении режимов двигательной активности, содержания педагогического контроля и самоконтроля студентов, критериев сформированного навыка.

Совершенствование процесса физического воспитания студентов предполагает дальнейшее повышение роли самостоятельных занятий оздоровительной направленности в формировании личности будущего специалиста, его адаптационных возможностей к учебной и дальнейшей трудовой деятельности. В то же время отмечается, уменьшение интереса учащихся к своему физическому совершенствованию, снижению уровня их здоровья и разносторонней физической подготовленности.

В настоящее время внедрение средств оздоровительной физической культуры в практику физического воспитания студенческой молодежи является актуальной темой научных исследований.

В связи с этим возникла необходимость поиска возможностей для удовлетворения потребностей различных по возрасту и степени подготовленности групп учащейся

молодежи, что обуславливает разработку различных видов, форм и методов оздоровительной физической культуры во время учебных занятий, а также их координацию с другими формами индивидуальных самостоятельных занятий оздоровительной направленности с целью физического совершенствования молодежи.

Цель работы: Внедрение педагогических технологий контроля при использовании средств оздоровительной физической культуры в учебном процессе по физическому воспитанию студенческой молодежи.

Задачи работы:

1. Проанализировать по данным литературы состояние, проблемы организации и внедрение педагогических технологий оздоровительной направленности студентов средствами физической культуры.

2. Разработать методологические подходы использования различных средств оздоровительной физической культуры в процессе физического воспитания студентов.

3. Изучить влияние средств самостоятельных занятий оздоровительной направленности на физическое развитие, физическую подготовленность и функциональное состояние студентов различных учебных отделений.

Результаты наших собственных исследований позволяют приблизиться к пониманию возможностей использования средств оздоровительной физической культуры в процессе физического воспитания имеющих исключительное значение для удовлетворения потребностей студенческой молодежи.

Принципиальная возможность использования средств оздоровительной физической культуры совместно со средствами физического воспитания сводится не только к формированию тренировочных эффектов, являющихся важнейшим результатом систематических занятий физическими упражнениями. Наряду с этим следует учитывать целый ряд оздоровительных эффектов, реализующихся в результате здорового образа жизни.

В основе достигающихся эффектов с помощью средств оздоровительной физической культуры лежит либо переход организма на более высокий энергетический уровень, что проявляется в расширении диапазона реактивности резервных возможностей организма, либо повышение внутренней организации физиологических процессов, что в свою очередь выражается оптимизацией регуляции функций организма.

Экспериментальные исследования проводились поэтапно. Изучались исходные данные физической подготовленности, функционального состояния и физического развития студентов ТашГАУ, ТашГПУ и филиала МГУ в г.Ташкенте (2001 – 20014 г.г.). Также на этом этапе разрабатывались комплекс мер педагогического контроля за самостоятельными занятиями и новая форма дневника самоконтроля. Определялось содержание самостоятельных занятий.

Проведенный нами анализ и динамика изучаемых параметров показал, что возрастает роль оздоровительной физической культуры в процессе занятий по физическому воспитанию студентов 1-2 курсов, однако далеко не всегда используемых с наибольшей результативностью.

Проведение эксперимента сводилось к обучению, построенному в соответствии с предложенной технологией использования самостоятельных занятий с целью оздоровления студентов и с последующим педагогическим контролем.

Результаты наших собственных исследований позволяют приблизиться к пониманию возможностей использования средств оздоровительной физической культуры в процессе физического воспитания имеющих исключительное значение для удовлетворения потребностей студенческой молодежи.

Принципиальная возможность использования средств оздоровительной физической культуры совместно со средствами физического воспитания сводится не только к формированию тренировочных эффектов, являющихся важнейшим результатом систематических занятий физическими упражнениями. Наряду с этим следует учитывать целый ряд оздоровительных эффектов, реализующихся в результате здорового образа жизни.

Для успешного внедрения педагогических технологий контроля подготовленности студентов, а также различных форм и методов оздоровительной физической культуры в систему физического воспитания необходимо устранить факторы сдерживающие внедрение оздоровительных средств в процессе физического совершенствования студентов..

Для успешного внедрения инновационных технологий контроля подготовленности студентов, а также различных форм и методов оздоровительной физической культуры в систему физического воспитания необходимо устранить факторы сдерживающие внедрение оздоровительных средств в процессе физического воспитания. С этой целью авторами (Х.Т. Рафиев, Л.В. Смурыгина, Р.И.Латыпов и Е.В.Козлова, 2011) была разработана новая типовая программа по физическому воспитанию для всех вузов Республики Узбекистан. В течении последних 3 лет программа внедряется во всех вузах Республики Узбекистан и по ее содержанию были получены положительные отзывы и рекомендации.

Новая типовая программа отличается от прежней тем, что в ней представлены контрольные нормативы и критерии оценок в рейтинге для студентов всех учебных отделений. Все контрольные требования различны, и в каждом семестре они изменяются с повышением степени сложности. В каждом контрольном требовании представлены критерии оценок по пятибалльной системе. Каждому студенту предоставляется возможность получить баллы в каждом контрольном упражнении. Для получения положительных оценок в семестре студентам рекомендуется проявлять активность и выполнять самостоятельные занятия оздоровительной направленности и тренироваться в различных секциях по видам спорта.

Для развития интереса студентов к своему физическому совершенствованию, повышения уровня их здоровья и разносторонней физической подготовленности целесообразно использовать методику оздоровительной тренировки легкоатлетической направленности.

Нами выявлено, что выполнение средств оздоровительной физической культуры является определенной формой деятельности и может быть использовано с профилактической, реабилитационной, рекреативной, корригирующей формирующей целью. Любой вид деятельности должен выполняться в наиболее оптимальном режиме для организма учащихся и студентов.

Выводы:

1. Систематическое внедрение педагогических технологий контроля и самостоятельных и оздоровительных занятий в учебном процессе позволит раскрыть существенные резервы, которые имеются в физическом воспитании и необходимы для повышения эффективности процесса образования и подготовки кадров, а также и повышения работоспособности и. улучшения состояния здоровья студентов.

2. При формировании здорового образа жизни студентов средствами оздоровительной физической культуры необходимо исходить из того, что комплексное и рациональное применение благоприятных факторов усиливает оздоровительный эффект на состояние здоровья растущего организма. При этом благоприятное влияние оказывают на рост и развитие организма студентов, только оптимальные и систематические физические нагрузки.

Литература:

1. Смурыгина Л.В. Содержание и методика самостоятельных занятий по физическому воспитанию со студентами специального учебного отделения. Дис...канд.пед.нвук, Ташкент, УзГИФК, 1994
2. Смурыгина Л.В., Ганибаев И.Д., Определение уровня физической подготовленности студентов-легкоатлетов, Учебно-методическое пособие – Т.: 2012 г.
3. Смурыгина Л.В. Использование педагогических технологий в физическом совершенствовании студенческой молодежи // Молодой ученый, 2015, , № 8, апрель 2, С. 445-449
4. Смурыгина Л.В., Бондарь Е.А. Самостоятельные занятия студентов по физическому. Учебно-методическое пособие, Издательско-полиграфический отдел ЧП «UZOQOV D.Z», Чирчик, 2019 г.119 с.
5. Смурыгина Л.В. Теория и методика легкой атлетики (2 часть – Беговые виды). Учебное пособие, Ташкент, “O”ZKITOBSAVDONASHRIYOTI” NMIU» 2022, -256 с.

ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ ЖӘНЕ ЖЕКЕ ҚАУІПСІЗДІК: МАҚСАТЫ, МІНДЕТТЕРІ, ӨЗАРА ӘРЕКЕТІ

Таманов Қ.О.

(Қазақстан Республикасы Ұлттық ұлан академиясы, Петропавл қ.)

Белгілі болғандай, объективті шындық жағдайында, қазіргі уақытта ішкі істер органдары қызметкерлерінің кәсіби дайындығына, тұтастай алғанда жедел жауынгерлік даярлық жүйесінде дене шынықтыру дайындығының рөлі мен маңыздылығына қойылатын талаптардың жоғарылау үрдісі байқалауда.

Қазіргі уақытта әскери қызметшілерді оқытудың сапасы мен тиімділігі мәселесі кез келген конференциялар мен семинарлар аясында ғана емес, көптеген заң ғылымының мамандарының зерттеулерінде де талқылануда.

Осыған сүйене отырып, теориялық тұрғыдан да, практикалық тұрғыдан да шұғыл әрі сапалы шешімдерді қажет ететін көптеген мәселелер бар деп айта аламыз.

Курсанттардың жұмыс уақытының спецификалық ерекшеліктерін, уақыттың үнемі тапшылығын ескере отырып, профессорлық-оқытушылық құрамның іс-әрекетінің негізгі бағдары курсанттар мен студенттерді кәсіби бағдар тұрғысынан дәл дайындауға бағытталуы керек.

Бұл оқу үдерісін курсанттар мен тыңдаушылардың өздерінің қызметтік міндеттерін тиімді орындау үшін қажет қасиеттерін, дағдыларын негізінен дамытатындай етіп ұйымдастыру керектігін айтады.

Айта кету керек, Қазақстан Ішкі істер министрлігі жүйесіндегі оқу орындарында кәсіби дене шынықтыру курсанттар мен студенттердің дене және психикалық дайындығын қамтамасыз етуге бағытталған іс-шараларды қамтиды. Дене шынықтыру даярлығының бір бөлігі ретінде ішкі істер органы қызметкерінің тиімді қызмет атқаруын, қызметтік және жауынгерлік тапсырмаларды тиімді орындау үшін қажетті дене қасиеттерін, органның функционалдық мүмкіндіктерін қалыптастыру мен дамытуды қамтамасыз ететін дағды қалыптасады. Бұл қызмет бағыттары әскери қызметшілерінің күнделікті қызметіне ғана қатысты емес, сонымен қатар жедел жағдай үнемі өзгеріп отыратын экстремалды жағдайларда қызметке дайындалады.

Бүгінгі таңда құқық қорғау органдары қызметкерлерінің жеке қауіпсіздігі мәселесі ерекше өзекті болып табылады және мұқият назар аударуды қажет етеді. Жыл сайын Қазақстанда күнделікті қызметте кәсіби мәселелердің шешу кезінде, жол-көлік оқиғаларында және басқа жағдайларда әскери қызметшілердің айтарлықтай саны қайтыс болады немесе жарақат алады. Статистикаға сүйенсек, 2022 жылы Қазақстанда 67 әскери қызметшілер қызметтік міндеттерін атқару кезінде қаза тауып, 1500-і жарақат алған.

Әскери қызметшілердің өліміне немесе жарақатына әкеп соқтырған жағдайларды талдай отырып, олардың негізгі себептерін анықтауға болады:

- кешіктірілген медициналық көмек;
- күдіктілерді сырттай тексеру немесе тексеру жүргізілмеген;
- қорғаныс құралдары пайдаланылмады; әлсіз жауынгерлік әзірлік көрсетті;
- күшейтуді сұрамады;
- қудалау жалғыз жүргізілді;
- әскери қызметшілердің қырағылығын жоғалту;
- қауіпті жағдайды имитациялау қабілетсіздігі; төмен біліктілік деңгейі қаруды иелену; өзіне шамадан тыс сенімділік (өзінің мүмкіндіктерін қайта бағалау).

Әрине, құқық қорғау органдары қызметкерлерінің кәсіби қызметі физикалық және психологиялық тұрақты тәуекелмен байланысты, сондықтан тәуекелді нақты мүмкін

болатын шекке дейін мақсатты түрде азайту үшін арнайы жұмысты ұйымдастыру өте маңызды.

Қазіргі уақытта кәсіптік оқыту үш элементтен тұрады:

1. бастапқы дайындық;
2. өту орнында оқу процесінің бөлігі ретінде жоспарланған оқыту оқу жылы ішінде көрсетілетін қызметтер;
3. Мамандандырылған оқу орталықтарында біліктілікті арттыру.

Қазақстан Ішкі істер министрлігінің білім беру ұйымдарының алдында азаматтардың өмірін, денсаулығын, құқықтары мен бостандықтарын қорғау, қылмыспен күресу функцияларын орындауға қабілетті жоғары білікті құқық қорғау органдарының қызметкерлерін кәсіби даярлаудың тиімді жүйесін құру міндеті тұр. Тұрақты эмоционалдық, физикалық және интеллектуалдық шиеленіс жағдайында күнделікті және төтенше жағдайларда қоғамдық тәртіпті, мүлікті қорғау және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету.

Кешенді оқыту шеңберінде әскери қызметшілер келесі бағыттар бойынша дағдыларды меңгереді:

- жеке қауіпсіздікті қамтамасыз ету, бұл бағыт полиция қызметкерлерінің денсаулығын сақтауды қамтамасыз ететін құқықтық, қорғау, тактикалық және психологиялық шаралар жүйесі болып табылады және кәсіби іс-әрекеттердің тиімділігін жоғары деңгейде ұстау шартымен;

- психологиялық қауіпсіздік дағдыларын меңгеру, яғни жинақталған шаршау, шамадан тыс жүктеме және күйзеліс фонында өз эмоцияларын басқара білу, дене күшін, арнайы құралдар мен атыс қаруын қолдануға психологиялық дайындық, өз іс-әрекетінің заңдылығына сенімділік және оларды жүзеге асырудағы мақсаттылық;

- кәсіптік және моральдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, яғни. полиция қызметкерінің кәсіби мәселелерін шешудегі принципті ұстанымын, қылмыстық элементтердің арандатушылықтары мен бопсалауларына қарсы тұру қабілетін қалыптастыру.

Дегенмен, ішкі істер органы қызметкерінің негізгі дағдыларының бірі – физикалық қауіпсіздікті қамтамасыз ету немесе ұрыс әдістерін қолдану, қарумен іс-қимылдар жасау, жеке қорғаныс пен белсенді қорғаныстың арнайы және импровизацияланған құралдарын қолдану, өз бетінше нақты жағдайда да тактикалық тұрғыдан дұрыс әрекет ету. Тез шешім қабылдау кезінде – төтенше жағдайдағы қызметтік тапсырмалар, тез өзгертін операциялық орта.

Дене шынықтыру – қызметтік-жауынгерлік даярлықтың негізгі бөлігі ретінде дене дайындығы деңгейін жалпы көтеруге, дене және психикалық қасиеттерді тәрбиелеуге, жедел және жауынгерлік тапсырмаларды орындау үшін қажетті қозғалыс дағдылары мен дағдыларын қалыптастыруға бағытталған ұйымдастырылған іс-шаралар жүйесі. Ішкі істер департаменті жеке құрамының қызметтік міндеттері.

Дене шынықтыру сабақтарында негізгі пәнді дамытуға мән беріледі бес қасиет: дене күші, жылдамдық, төзімділік, ептілік және икемділік. Дене шынықтыру сабағында дене қасиеттерін дамыту әдістемесі білім беру ұйымдарының құрылымында Ішкі істер министрлігінің өзіндік ерекшеліктері бар.

Сабақтар студентте оның кәсіби іс-әрекетінің табыстылығын анықтайтын нақты дағдыларды қалыптастыруға ықпал ететін қолданбалы бағытқа ие (жасанды, табиғи, көлденең және тік кедергілерді жеңу сабақтары). Тәжірибелік сабақтарда студенттің өзін жедел әрекеттегі ықтимал оқиғалардың қатысушысы ретінде сезінуге көмектесетін және дене күшін, арнайы құралдарды немесе қаруды қолдану туралы тез шешім қабылдауды талап ететін жағдайлар жасалады. Қызметкер кенет шабуылға, қозғалыстың жоғары жылдамдығына, жағдайдың тез өзгеруіне, тәуекелді сезінуге, өз бетінше шешім қабылдауға және әрекет етуге, күресуге дайын болуы керек. Дене шынықтыру сабақтары дене шынықтыру жаттығуларының ұзақтығын біртіндеп ұлғайту жағдайында өткізіледі.

Қызметкерді қызметке дайындау үшін келесі жаттығулар орындалады және автоматты түрде орындалады, мысалы: ұрыс позициялары, соққылар және соққылардан қорғану, ұстау,

лақтыру, тұншықтырғыш және ауыртпалық техникалар, ұстамалар мен қоршаулардан босату, атыс қаруымен әрекеттерді басу.

Қорқыныш пен дүрбелеңсіз әрекет ете білу, байсалды пайымдау қабілеті – бұл қасиеттер экстремалды жағдайда кәсіби әрекет ету үшін студенттерде қалыптасуы керек.

Қорытынды

Ұрыс техникасын үйрету кезінде тыңдаушы қызметкердің қызметтік міндетін атқару кезінде нақты төтенше жағдайға тап болуы мүмкін жағдайға жақын жауынгерлік психологиялық жағдайға енгізіледі.

Әдебиет:

1. Асхамов А.А. Төтенше жағдайларда әрекет ету үшін Ресей Ішкі істер министрлігінің орта оқу орындары курсанттарының дене қасиеттерін дамыту: дис. ... кад. пед. Ғылымдар. СПб., 2014 ж.
2. Алексеев Н.А., Кутергин Н.Б. Полиция қызметкерінің дене шынықтыру дайындығы Ресей Ішкі істер министрлігінің білім беру ұйымдары курсанттарының кәсіби дайындығының маңызды элементтерінің бірі ретінде // Ішкі істер министрлігінің Белгород заң институтының хабаршысы. Ресейдің. 2015. № 2/2018.
3. Халзов В.И., Кропанов А.С. Дене шынықтыру Ресей Ішкі істер министрлігінің оқу орындарының курсанттарын кәсіби даярлау жүйесінде // Ресей Ішкі істер министрлігінің Санкт-Петербург университетінің хабаршысы. 2014. № 2(54). С. 220.

ӘОЖ 793.3

ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ МЕКТЕПТЕГІ БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІН ДАМУ

Тугелбаева А.К., Баженова Э.Д.

(Жансүгіров атындағы Жетісу университеті Талдықорған қ.)

Тәуелсіз Қазақстан Республикасы қазақ халқының ежелгі тарихи мәдениетін, қазақ дәстүрлерінің бірегейлігі мен бірегейлігін - ғасырлар тереңдігінде тамыр жайған өзін-өзі қамтамасыз ететін өркениетті қалпына келтіре отырып, өзінің белгіленген мақсаттарына мақтанышпен және сенімді қарқынмен жүруде. Бүгінгі таңда Қазақстанды бір-бірімен өзара әрекеттесетін мәдениеттердің күрделі жүйесі түрінде көрсетуге болады, мұнда қауымдастық әртүрлілікпен тоғысады, мұнда барлық мәдениеттер бірдей құқықтарда, бір жүйенің ішінде еркін өзара әрекеттесуде болады.

Халық мәдениеті-ұлт мәдениетінің құрамдас және маңызды негізі. Аға ұрпақтан жас ұрпаққа ұлт қоғамда, қоғамда өмір сүру тәжірибесін, адамгершілік ізденіс тәжірибесін, рухтың байлығын, дәстүрлерді, әдет-ғұрыптарды аға ұрпақтың мұрасы ретінде жинақтайды, осылайша ұлттың материалдық-құндылық және рухани-адамгершілік ерекшелігінің тарихын жасайды.

Өскелең ұрпақ алдыңғы ұрпақ құрған ең жақсысын таңдайды және дамытады, ұлттың бұрынғы тарихы. Халық-материалдық, рухани байлықты жасаушы, құндылықтардың жалғыз және сарқылмас көзі, алғашқы мұғалім және тәрбиеші ретінде әрекет ететін күш. Тәрбие процесі ұлттың өзінде бар, бала кезінен адамды дәстүр, әдет-ғұрып және мәдениет ретінде таныстырады.

Халық мәдениеті Ежелгі дәуірде пайда болды, ол ғылымнан бұрын пайда болды педагогика және оның бастапқы формаларына әсер етті. Халық мәдениеті - бұл халықтың ойлары мен армандары, үлгілері, дүниетанымы, жеке тұлға, қоғам, жас ұрпақ, өскелең ұрпақтың тәрбиесі мен білімі туралы идеялар. К. Д. Ушинский жазды, «... бірінші тәрбиеші-халық, ал халық ертегілері - халық педагогикасын құрудың тамаша әрекеттері». Халықтың салт-дәстүрлері әр ұлттың өмірі үшін тарихи-социологиялық, әлеуметтік, экономикалық, көркемдік-эстетикалық және мәдени алғышарттардың әсерінен қалыптасты.

Халық дәстүрлерінің ескерткіштері - бұл халықтың тәрбиелік шындықтары жүйесі, онда ол өзінің идеалдары мен маңызды әдіснамалық - дидактикалық принциптерін көрсетті.

Халықтық дәстүрлер жүйесі жас ұрпаққа әсер ету әдістеріне бай: өзіндік мысал, сендіру, оқыту, талап ету, сұрау, кеңес, кеңес, сөгіс, мақұлдау, айыптау, көтермелеу, жазалау және т. б.

Халықтың дәстүрлері, ғылыми педагогикаға енгенге дейін, жас ұрпаққа әсер етудің алғашқы көзі, педагогикасы-әдіснамалық құралы болды. Осыдан халықтың дәстүрлері мен педагогика ғылымының идеялары мен принциптерінің ортақтығы, өзара әрекеттестігі пайда болды.

Халықтық дәстүрлер ғылымның негізгі объектісі болып табылады этнопедагогика, бұл құбылысқа ғылыми тұрғыдан қарау. Этнопедагогикада әлеуметтік-экономикалық, педагогикалық - әдістемелік процестер, педагогика мен халықтың білім беру, тәрбие дәстүрлерінің өзара әрекеттесуі талданады.

Ұлттық мәдениеттің өскелең ұрпақты тәрбиелеуге әсер ету мәселелері әртүрлі кезеңдегі педагогтардың ғылыми зерттеулерінде қамтылды, бұл жұмыстар: Н.А. Константинова, В. З. Смирнова, М. Ф. Шабаев, Е. М. Медынский және басқалар. Этнопедагогика мәселелеріне М. Гарипов, В.Х. Арутюнян, А. Ф. Кантибидзе, Г. Н. Волкова, Я. И. Ханбикова, П. М. Пошаеваның ғылыми зерттеулері арналды. Қазақстанда Ә.Мұқамбаева, И. Оршабеков, Т. Тәжібаев, Ж. Нұрмаханов, С. Ұзақбаева және басқалардың жұмыстары ерекше назар аударуға лайық [1].

Қазақ халқының педагогикалық мұрасын жан-жақты және мұқият зерделеу белгілі бір ғылыми-практикалық қызығушылықты білдіреді. Қазақ педагогикалық ойының бастауында Абай Құнанбаев, Шәкәрім Құдайбердиев, Шоқан Уәлиханов, Ыбырай Алтынсарин сияқты көрнекті ағартушылар, ғалымдар, ақындар бар, олар қазақ халқының өзіндік санасын қалыптастыруға, оның дәстүрлерін, тарихын, ұлттық мәдениетін, өмір салтын және т. б. танымал етуге баға жетпес үлес қосты. адамдардың тамырына, ұлттық шығу тегіне оралу процесі жүріп жатыр. Олардың ұлттық сана-сезімі артып келеді.

Халық мәдениеті-әр халықтың баға жетпес қазынасы: дәстүрлер, әдет-ғұрыптар, музыкалық және ауызша халық шығармашылығы, халық өкілдерінің әдет-ғұрыптары. Халық шығармашылығының құрамдас бөлігі ғасырлар бойы қалыптасқан, қалыптасқан, тексерілген және жетілдірілген жас ұрпақтың ұлттық дене тәрбиесі жүйесі болып табылады-бұл ұлттық спорт түрлері, халық ойындары.

Қазақ халық мәдениеті ескерткіштерін жалпы талдау тәрбие мен оқыту мәселелері, дәстүрлер, Отан және оның байлығын арттыру туралы көптеген ақпараттарды қамтиды. Халықтық педагогиканың артықшылығы-ол «үйде» иесі бола отырып, күн сайын жас ұрпақтың білімі мен тәрбиесіне әсер етеді, сонымен бірге делдал, халықтың даналығы, тәжірибесі, дәстүрлері мен қоғам арасындағы байланыс қызметін атқарады. Адамзат тарихында адам білім мен тәрбиенің пәні және орталығы болған және болып қала береді. Ғасырлар бойы қалыптасқан тәжірибе, тәжірибе жылдарында жиналған жалпы біліммен, әдет-ғұрыптармен және дәстүрлермен өзара әрекеттесу халықтық педагогиканың жүрегі болып табылады. Білім беру мен тәрбиелеудің дәстүрлі ережелері мен әдістері - бұл отбасында қайта туылатын өмір бойы адамзатпен бірге жүретін ережелер. Қазақ халқының әдет-ғұрыптарының, салт-дәстүрлерінің көпшілігі Қазақстан Республикасындағы білім беру мен тәрбиелеудің заңдарына, моральдық кодекске, отбасы, қоғам ережелеріне айналды, өйткені оларда өскелең ұрпақты тәрбиелеу мен тәрбиелеудің мың жылдық тәжірибесі кристалданған [2].

Әр ата-ана, мұғалім, тәрбиеші және тәрбие ісіне қатысқандардың бәрі әртүрлі білім беру жағдайларында ғасырлық халық даналығын қолдануы керек. Халық даналығы өскелең ұрпақты тәрбиелеу, баланың жеке басын қалыптастыру, жас ұрпаққа асыл адамгершілік қасиеттерге, жарқын идеяларға, көзқарастарға, сенімдерге, эстетикалық талғамға деген сүйіспеншілікті ояту туралы құнды ойларды қамтиды, осы асыл адами қасиеттерді тәрбиелеуде қолданылатын дидактика элементтерін, әдістері мен әдістерін ұсынады. Мұның бәрі халықтық педагогиканың тәрбиелік әлеуеті әдет-ғұрыптар, дәстүрлер, ойындар, мақал-

мәтелдер, мақал-мәтелдер, ертегілер ата-аналардың жеке үлгісімен оларда көрсетілген принциптер мен ережелерді сақтаған, сақтаған жағдайда тәрбиелік әсер етеді.

Азаматтығы мен білімінің белгілі деңгейіне жеткен кездегі әдет-ғұрыптар мен дәстүрлер тәрбие мен өмірде тәжірибеде дәлелденген әртүрлі ережелермен ауыстырылады. Тәрбиеге қолданылатын бұл ережелердің үш мақсаты бар: біріншісі - дене күшін тәрбиелейді, екіншісі - адамгершілік қасиеттерді тәрбиелейді, үшіншісі-жас ұрпақтың ақыл-ой және танымдық қабілеттерін тәрбиелейді.

Тәрбие ережелерінің барлық жүйелері бір - бірімен келісілген және біртұтас бағытты құрайды: ол бір мақсатты көздейді-жеке тұлғаның қабілеттерін үйлесімді және жан-жақты дамыту. Тәрбие бірнеше бағытқа бөлінеді: физикалық, моральдық және психикалық. Ғасырлар бойы дала мен аңғарлардың тұрғындары жас ұрпақты тәрбиелеудің бай тәжірибесін жасады, халықтың тәжірибесі, қоғамдағы адамның мінез-құлық принциптері біріктірілген жинақталған тәжірибені жаңғыртады. Әлеуметтік, экономикалық, мәдени, тарихи, табиғи, климаттық жағдайлардың ерекшеліктеріне сәйкес қазақ халқында жас ұрпақты оқыту және тәрбиелеу қағидалары қалыптасты, онда моральдық және психологиялық мысал әзірленді: «нағыз жігітке сапаның сегіз қыры бар ...» бұл дегеніміз, адамда жеке тұлғаның бірнеше жағымды - адамгершілік қасиеттері болуы керек, мысалы: қиыншылыққа төзімділік, еңбекқорлық, шежірені білу, шайқаста батылдық, поэтикалық дарындылық, тапқырлық, тапқырлық, атқа міну техникасына ие болу және т. б.»

Шетелдік психологтар мен педагогтар Н.К. Крупская, С. А. Шмаков, Е. А. Покровский, К. Д. Ушинский, В. М. Григорьев, к. Грооса, А. Б. Запорожец, А. Б. Кенеман, Э. Клапареда, Д. Колозца, ж. Пиаже, Й. Хейзингер, Ф. Фребель және басқалар ойынның білім беру құралы ретіндегі маңыздылығы туралы мәселені зерттеді, оның мақсатын, мазмұнын, функцияларын ашты, ойын түрлерінің жүйелерін жасады және т.б. ойын арқылы бала өзінің жеке басын және айналасындағы әлемді таниды, жаңа тәжірибе, әсер алады, белсенділігін жүзеге асырады. В. А. Сухомлинский, Л.Х. Толстой, Д. Локк, И. Г. Песталоцци, Д. Дьюи, Я. Л. Каменский, Платон, Ф. Рабле, Ф. Фребель, Т. Шацкий, Дж.ж. Руссо және басқалары өз жазбаларында ойындардың трансформациялық мақсатын ашты [3].

Ойынды тарихи және ұлттық тұрғыдан қарастыра отырып, ғалымдар ойын халықтық мәдениеттен басталады және ғасырлар бойғы халық даналығын сақтай отырып, халық құрған, өскен, өзгерген, дамыған және ұрпақтан-ұрпаққа берілетін ойындар бар деген қорытындыға келді. Педагогтар, психологтар мен ғалымдар педагогикалық үдерістегі дәстүрлі халық ойындарын оқушының дамуына түрткі ретінде қарастырды (Н.С.Александрова, В. Ф. Афанасьев, С. В. Григорьев, А. Г. Козлова, Г. Н. Волков, Ю. А. Рудь, В. М. Григорьев және т. б.) [4].

Қазіргі уақытта ұлттық ойындардың әртүрлі түрлерін және олардың жас ағзаның дамуына әсерін зерттеу бойынша зерттеулер жүргізілді: халықтық дидактикалық ойындар (Е.А. Барасханова, А. К. Бондаренко және т. б.), халықтық ашық ойындар (Т. И. Осокина, А. В. Кенеман және т. б.), халықтық музыкалық ойындар (Л.Н. Комиссарова, Н. А. Ветлугина және т. б.) және т. б. зерттеулер ойын барысында оқушылардың қоршаған әлем туралы білімдерін, дағдыларын, дағдыларын және т. б. қалыптастыруды зерттеуге дейін азаяды.

Халықтық ойындардың тәрбиелік мәні осы қызмет бағытының әр түрлі функционалды мақсаты мен әмбебаптығынан тұрады, онда ұлттың әлеуметтік тәжірибесі қайта құрылады және игеріледі, ол өскелең ұрпақтың қоршаған әлем туралы идеяларын кеңейтеді, қоршаған адамдарға эмоционалды, құндылық қатынасын қалыптастырады, адамның отбасына, табиғатына, дәстүрлеріне қатысты мінез-құлық бағытын жетілдіреді.

Халықтық ойын-бұл әлеуметтік құбылыс, тарихи қалыптасқан тәрбие құралы.

Қазақ халқының ойын мұрасы бай және алуан түрлі. Оның қозғалыс мазмұны жағынан да баға жетпес: жүру, жүгіру, секіру, лақтыру, лақтыру, аулау және басқа да қозғалыс түрлері - мұның бәрін қазақ халық ойындарынан табуға болады. Олардың барлығы дерлік өмірлік маңызды дағдыларды қалыптастыруға, физикалық дамуды жақсартуға,

қажетті моральдық, моральдық, ерік-жігерді, қасиеттерді тәрбиелеуге азды-көпті ықпал етеді.

Қазақ халық ойындарының өзіне тән ерекшеліктері-бәсекелестік, ынтымақтастық, ұжымдық, дербестік, қатысушылардың іс-әрекеттерінің өзара үйлесімділігі, жоғары эмоционалдылық және т. б [5].

Ойынның формалары әртүрлі. Адамзат қоғамының дамуымен бірге олар үнемі жетілдіріліп, күрделене түседі. Халықтық ойындардағы тәрбиелік және тәрбиелік маңызы зор, олардың көмегімен әртүрлі физикалық қасиеттер, ең алдымен жылдамдық пен ептілік дамиды. Сонымен бірге моториканы жетілдіру. Ойын әрекетіндегі күрделі және әртүрлі қозғалыстар. Оларға, әдетте, барлық бұлшықет топтары қатысуы мүмкін. Бұл тірек-қимыл аппаратының гармоникалық дамуына ықпал етеді.

Ойын жас ұрпақтың денесін нығайтады және денсаулықтың кепілі ретінде қызмет етеді. Әсердің тереңдігі, әртүрлілігі, жан-жақтылығы халық ойындарын жас ұрпақты тәрбиелеудің таптырмас құралына айналдырады. Ойындарды белгілі бір дене шынықтыру жүйесі бойынша және басқа дене жаттығуларымен бірге пайдалану қажетті жеке қасиеттерді тәрбиелеудің жоғары тиімділігін қамтамасыз етеді.

Қазақ халық ойындарын зерделеу оның шығу тегі мен мазмұны бойынша әртүрлі формалар мен ойын түрлері бар екенін көрсетті. Ғасырлар бойы қалыптасқан ойындар бар.

Белгілі филолог-ғалым Махмұт Қашқари ойындарды сипаттайды, олардың бірі «Менкез-менкер». Бұл ойынды әлі күнге дейін «Ұшты-ұшты» деп аталатын балалар ойнайды.

Қазақ халқы «Көкпар», «Қыз-қуу», «Байге» және т.б. спорттық ойындар ұйымдастырылатын дәстүрлі ұлттық мерекелерді көптен бері атап өтіп келеді. Ойындар, билер, әндер ересектер мен балаларды біріктіреді және біріктіреді.

Халық ойындары ұрпақтар арасындағы байланысты нығайтады, туған өлкеге деген сүйіспеншілікті тәрбиелейді, басқа ұлттардың ойындарын зерттеуге қызығушылықты қалыптастырады.

Оқушылардың дене шынықтыру жүйесін дамытуда халықтық ойындарды қолданудың артықшылығы - олар қарапайым және қол жетімді, арнайы жабдықты қажет етпейді. Оларда әзіл, әзіл, бәсекелестік көп. Халық ойындарында халықтың қозғалыстарға деген шынайы сүйіспеншілігі көрініс табады.

Қазақ халқының ойын фольклоры бай және алуан түрлі. Ол мотор мазмұны бойынша да баға жетпес. Жаяу жүру, жүгіру, секіру, лақтыру, лақтыру, аулау және басқа да қозғалыс түрлерін татар халық ойындарынан табуға болады. Олардың барлығы дерлік өмірлік маңызды дағдыларды қалыптастыруға, физикалық дамуды жақсартуға, қажетті моральдық - еріктік қасиеттерді тәрбиелеуге азды-көпті ықпал етеді [6].

Халық ойындары ұрпақтар арасындағы байланысты нығайтады, туған өлкеге деген сүйіспеншілікті тәрбиелейді, басқа ұлттардың ойындарын зерттеуге қызығушылықты қалыптастырады.

Қазақтың ұлттық спорт түрлері туралы айта отырып, ұлттық бағыт ата-бабалары қазақ және басқа түркі халықтарына ортақ халықтың, тайпаның мәдени жетістіктері негізінде дамығанын білу қажет.

Қазақстанның табиғаты бай: дала, орманды дала, жартылай шөлдер, құнарлы оазистер мен биік таулардың кең кеңістігі. Бұл аумақты мекендеген адамдар қатал табиғатқа қарсы тұрды, өз жерлерін, тәуелсіздігін, мәдениетін, әдет-ғұрыптарын жаулармен Тарихи соғыстарда қорғады; қанды рулық-тайпалық қақтығыстар жауды тойтаруға немесе оған шабуыл жасауға дайын болу қажеттілігіне әкелді. Көшпелі малшылардың қиын өмірі мен күнделікті өмірі күш, ептілік, батылдық, батылдық, тапқырлық, соғыс жағдайына бейімделу немесе қатал ауа-райы дағдыларын дамытуды талап етті, бұл малдың жаппай қырылуына әкелді.

Жоғарыда аталған барлық өмір сүру жағдайлары халықты күш жаттығулары мен ұлттық ойындардың негізі болған экономикалық, әскери, дене шынықтырумен айналысуға

мәжбүр етті. Дала еңбеккерінің қызметі негізінде пайда болған ұлттық ойындар-бұл халықтық педагогиканың құралы, моральдық, ерік-жігерді, адамгершілік және физикалық қасиеттерді тәрбиелеуге, қажетті моторика мен еңбек дағдыларын қалыптастыруға, білімді кеңейтуге, бастаманы, көшбасшылықты, серіктестік сезімін, өзара көмек, ұжымдағы өзара іс-қимыл, көшбасшылық қабілеттер және т. б.

Қазақтың ұлттық жылжымалы ойындары қазақ халқының еңбек қызметі мен көшпелі тұрмысынан, оның психологиялық ерекшеліктерінен, Әлеуметтік және экономикалық жағдайларынан модельденеді, бұл ретте жастарды еңбек қызметіне даярлаудың осы уақытқа дейін қолайлы құралдарының бірі болып қала береді[7].

В. Г. Белинский халықтардың тәрбиелік мәдениетінің бірегейлігіне жан-жақты қызығушылық танытып, сұрақ қойды: «әр халықтың өзіндік ерекшелігі неде?», - деп жауап берді ол: «негізінен, оған тиесілі бір нәрсе-діндегі, тіліндегі және бәрінен бұрын әдет-ғұрыптағы ойлар мен көзқарастар. Бұл әдет-ғұрыптар прототипі елдің климатында, үй және әлеуметтік өмір формаларында болатын киім үлгісінен тұрады, олардың себебі халықтың сенімдері, сенімдері мен түсініктерінде бұзылады. Бұл әдет-ғұрыптардың барлығы нығайып келеді... және олар ұрпақтан ұрпаққа ата-баба ұрпақтарына мұра ретінде ұрпақтан ұрпаққа ауысады. Олар халықтың физиогномиясын құрайды, ал оларсыз адамдар бет-әлпеті жоқ, арманы бұрын-соңды болмаған және орындалмаған» [8].

Қазақтың ұлттық ойындары-бұл дене тәрбиесі бойынша қазіргі білімге қарағанда, алдыңғы ұрпақтың тәжірибесімен пысықталған салт-дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар негізінде қазақтардың білімі, ұлт пен халықтың игілігі. Қазақтың ұлттық ойындары қазақ халқының адамгершілік құндылықтарымен, мысалы, ой бостандығы, өз ойын білдіру еркіндігі, өзін-өзі бағалау, әділеттілік сезімімен тоғысады[9].

Қазақстан Республикасында дене шынықтыру мен спортты дамытудың 2021-2025 жылдар бағдарламасы Қазақстан Республикасының денсаулық сақтауды дамытудың 2021-2025 жылдарға арналған «Салауатты Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын іске асыру мақсатында әзірленді, ол Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 29 қарашадағы № 1113 Жарлығымен бекітілген, Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспары негізінде бекітілді Қазақстан Республикасы Президентінің 1.02.2010 жылғы № 922 жарлығымен халықтың салауатты өмір салтын қалыптастыру бағыты бар, азаматтар мен халық топтарының барлық санаттарымен дене шынықтырумен және спортпен шұғылдану үшін жағдай жасау, халықты қолжетімді спорттық мүкәммалмен және спорт ғимараттарымен қамтамасыз ету, дене шынықтыру және спорт саласындағы кадрларды, сондай-ақ халықаралық деңгейдегі спорт резерві мен спортшыларды даярлау жүйесін жетілдіру [10].

Бағдарлама сонымен қатар дене шынықтыру мен спортты дамытудың маңызды бағыттары бойынша ғылыми - зерттеу жұмысының деңгейін арттыру қажеттігін атап көрсетеді.

Қазақ халқының салт-дәстүрлері мен мәдени дәстүрлерінде денсаулық адамның ең жоғары игіліктерінің бірі ретінде қарастырылады. Қазақ ұлтының адам денсаулығын қалыптастыруда және қолдауда әлеуметтік-рухани үлесі бар [11].

XVIII ғасырдағы әйгілі ресейлік зерттеуші И. Г. Андреевтің айтуынша, « олардың арасындағы көпшілігі ең терең қартайған кезде 100 жылға дейін немесе одан да көп өмір сүреді...».

Неміс зерттеушісі Ф. фон Шварц қазақтардың денсаулығы жақсы екенін атап өтті: қырғыздардың Орталық Азияның барлық халықтарының денсаулығы өте жақсы, сондықтан «қырғыз сияқты сау» деген сөз бар.

Денсаулыққа дәстүрлі үлес қосудың негізі - қазақтың ұлттық ойындары. Тастанов А. Ж. өз зерттеулерінде былай деп жазады: қазақтың ойындары мен ойын-сауықтарын сипаттайтын дереккөздер мен әдебиеттерді қадағалай отырып, ең алдымен «Алпамыс», «Қобыланды», «Ермәргын» және т. б. эпостарды бөліп көрсету керек әр түрлі ойындар мен ойын-сауық туралы айтылады».

«500-ден аса негізгі қазақ ойындары әртүрлі функциялармен байланысты әртүрлі тарихи тамырларға ие: әскери, тәрбиелік, салттық, халықтың өмірі мен өмірінің әртүрлі жақтарын бейнелейді. Оларды жас топтары бойынша жіктеуге болады: ересектер, жастар, балалар, ерлер мен әйелдер. Топтық және жеке, мобильді және статикалық».

Ойын-бұл мұғалімдер мектеп оқушыларын тәрбиелеу, оларды әртүрлі пәндерді, құрдастарымен қарым-қатынас жасау тәсілдері мен құралдарын қолдануға үйрету үшін қолданатын қызмет түрі.

Ғалымдардың, зерттеушілердің еңбектерінде қазақтың ұлттық ойындары мен дене жаттығулары білім алушыны тұлға ретінде дамытады, ойлау, түйсігі, эмоция, есте сақтау, сөйлеу, эстетикалық сезім, адамгершілік сезімдерін қалыптастырады. Қазақтың ұлттық ойындарымен айналысу нәтижесінде әл-ауқат жақсарады, білім алушының психикасында, оның ойлау саласында, тұлғаның барлық қырларын дамытудың негізі болып табылатын озық өзгерістер жүзеге асырылады.

Әдебиет:

1. «Педагог мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 293-VI ҚРЗ Заң
2. «Білім туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319-III Заң
3. ҚР Президенті Н.Назарбаевтың «Нұрлы жол - болашаққа бастар жол» атты Қазақстан халқына Жолдауында «жастар-біздің болашағымыздың негізі»
4. «Қазақстан-2030» Президенті Н.Назарбаевтың стратегиялық бағдарламасында
5. Адамбеков К.И. «Педагогические основы физической культуры школьников» к.п.н. дисс. Алматы, - 1995. 38с.
6. Тайжанов С. Казахские национальные игры. // Физическая культура в школе. 2007. № 6, 22с.
7. Касымбекова С Казахские подвижные игры./Организация и методика физической культуры. Науч.тем.сб - Алматы. 1993. 36с.токай
8. Токай Р. Национальные подвижные игры-наследие поколений. //Физическая культура в школе. 2006. № 7. 24с.
9. Асарбаев А. Традиционные казахские национальные игры. // Физическая культура в школе. 2007. № 6. 6 с.
10. Мухитдинов Е. Казахская борьба. - Алматы. Казакстан. 1984. 27-29сс.11 Шотаев М.
11. Адамбеков К.И Социально-педагогические основы физического воспитания учащейся молодежи.- Алматы: «Санат», 1998.-198с.

УДК 373.51

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ФИЗИЧЕСКОМ ВОСПИТАНИИ НА ПРИМЕРЕ ВОЛЕЙБОЛА КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ ФИЗИЧЕСКИХ И СОЦИАЛЬНЫХ КАЧЕСТВ ОБУЧАЮЩИХСЯ

Фельбуш Н. В.

*(КТУ «Кызылассерская средняя школа имени В.М. Скачкова»,
Северо-Казахстанская область)*

Статья рассматривает роль волейбола в развитии физических и социальных качеств учащихся 7–8 классов с применением инновационных технологий. Описаны современные методики, включая цифровые технологии (анализ игровых ситуаций с помощью видео, тренажеры виртуальной реальности), игровые симуляции, мобильные приложения и персонализированные тренировочные программы. Представлены результаты экспериментального исследования, подтверждающие эффективность этих подходов.

Волейбол — один из самых популярных и доступных видов спорта среди детей и подростков. Этот вид спорта предоставляет широкие возможности для развития физических качеств, укрепления здоровья, повышения двигательной активности и формирования функциональных возможностей организма. Кроме того, волейбол способствует развитию социальных и личностных качеств, таких как командная работа, ответственность, лидерские способности и умение справляться с трудностями.

В соответствии с Государственным общеобязательным стандартом среднего образования Республики Казахстан, физическая культура является обязательным компонентом учебной программы. В рамках этого предмета изучаются различные виды спорта, включая волейбол. Учебные программы по физической культуре включают разделы, посвященные волейболу, где рассматриваются комбинации из освоенных технических приемов и тактических действий. [1]

Концепция развития физической культуры и спорта Республики Казахстан на 2023–2029 годы подчеркивает важность популяризации массового спорта и физической активности среди молодежи, что включает поддержку и развитие таких видов спорта, как волейбол. [2]

Таким образом, изучение волейбола на уроках физической культуры в школах Казахстана соответствует государственным образовательным стандартам и стратегическим направлениям развития физической культуры и спорта в стране.

В условиях современного мира необходимо приобщать детей к активному образу жизни и отвлекать их от пассивных занятий и гаджетов. Однако, на уроках физической культуры не всегда удаётся достичь глубокого освоения техники и тактики игры в силу ограниченности времени и ресурсов.

Цель исследования: Разработать и внедрить инновационные технологии в процесс обучения волейболу для улучшения **технической подготовки учащихся 7–8 классов.**

Задачи:

1. Изучить современные технологии, применяемые в обучении волейболу.
2. Разработать комплекс упражнений с использованием цифровых технологий и игровых симуляций.
3. Провести эксперимент по оценке эффективности предложенной методики.

Методы исследования

1. Анализ инновационных технологий

Были изучены современные методы в области спортивного образования:

1. Видеоанализ игровых ситуаций

Метод: Использование видеозаписей тренировок и матчей для детального разбора техники выполнения элементов игры.

Технологии: Камеры с высокой частотой кадров, замедленная съемка (slow-motion), специализированные программы для тактического анализа (Dartfish, Coach's Eye).

Преимущества:

Позволяет ученикам видеть собственные ошибки и корректировать технику.

Улучшает тактическое мышление за счет анализа игровых моментов.

Помогает преподавателям демонстрировать лучшие практики и эффективные приемы.

Применение:

1. Запись тренировочного процесса с разных ракурсов.
2. Замедленный просмотр ключевых моментов (например, подачи, приема, блока).
3. Обсуждение и исправление технических ошибок с тренером.
2. Виртуальная реальность (VR) для моделирования игровых сценариев

Метод: Использование VR-технологий для создания интерактивных тренировочных ситуаций без необходимости физического присутствия на площадке.

Технологии: Очки виртуальной реальности (Oculus Quest, HTC Vive), специализированные VR-программы для волейбола.

Преимущества:

Развивает реакцию и координацию движений.

Позволяет моделировать различные игровые сценарии (например, защита, контратака).

Обеспечивает безопасную тренировку без риска травм.

Применение:

1. Создание виртуальных игровых ситуаций (например, прием подачи, блокирование атак).
2. Развитие реакции и тактического мышления через имитацию реальных матчей.
3. Использование VR в индивидуальных и командных тренировках.

3. Игровые симуляции и мобильные приложения

Метод: Применение интерактивных программ и мобильных приложений для самостоятельного изучения техники волейбола.

Технологии:

VolleyCoach – приложение для анализа техники, предлагает упражнения и советы.

HomeCourt – искусственный интеллект анализирует движения игрока и дает рекомендации по улучшению.

Программы с дополненной реальностью (AR) для моделирования игровых ситуаций.

Преимущества:

Дает возможность тренироваться в любое время и в любом месте.

Автоматически отслеживает прогресс игрока.

Повышает мотивацию за счет геймификации тренировочного процесса.

Применение:

1. Разбор и корректировка движений через мобильное приложение.
2. Использование симуляций для освоения сложных элементов игры.
3. Соревнования между игроками с использованием приложений.

4. Персонализированные тренировочные программы

Метод: Разработка индивидуальных тренировочных планов с учетом уровня физической подготовки и технических навыков учащихся.

Технологии:

Фитнес-браслеты (Garmin, Fitbit) для отслеживания физической активности.

Программы анализа физической формы (MyJump, Vert).

Искусственный интеллект для создания персональных тренировочных планов.

Преимущества:

Позволяет адаптировать нагрузку под возможности каждого ученика.

Улучшает эффективность тренировок за счет учета индивидуальных особенностей.

Помогает избежать перегрузок и травм.

Применение:

1. Оценка физического состояния ученика (выносливость, скорость, сила).
2. Разработка индивидуального плана тренировок с корректировкой нагрузки.
3. Мониторинг прогресса с помощью цифровых устройств..

2. Диагностические тесты

На начальном этапе исследования были проведены тесты для оценки уровня физической и технической подготовки учащихся:

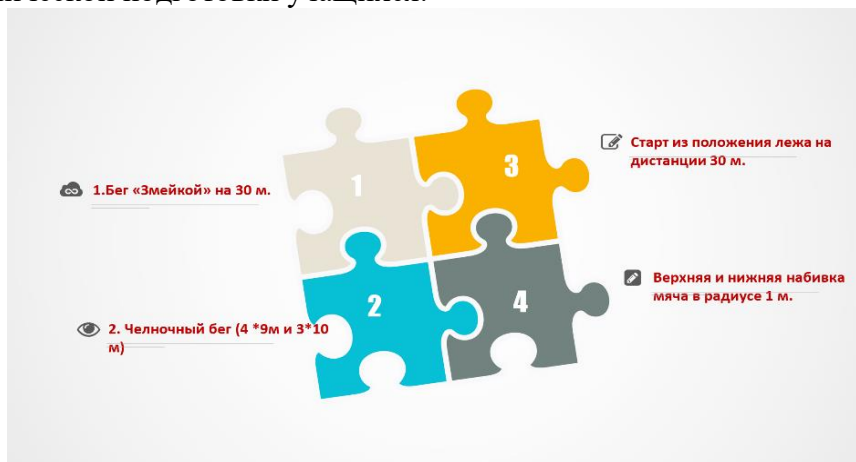

Рисунок 1. Диагностические тесты

3. Экспериментальная часть

Обучающиеся разделены на контрольную и экспериментальную группы (по 8 человек). Контрольная группа занималась по традиционной методике. Экспериментальная группа использовала инновационные технологии: видеоанализ собственных ошибок; VR-тренировки, развивающие реакцию и тактическое мышление; игровые симуляции, позволяющие тренировать подачи и приемы в интерактивной среде; фитнес-браслеты, отслеживающие активность и показатели выносливости.

Рисунок 2. Инновационные технологии в спорте

4. Анализ результатов

После курса повторно проведены тесты. Результаты экспериментальной группы показали: Улучшение скорости передвижения (челночный бег – на 1,2 сек быстрее).

Рост точности передач на 20%.

Увеличение количества набиваний мяча почти в 12 раз.

Повышение вовлеченности и мотивации учащихся.

Наибольший эффект дали следующие методы:

Рисунок 3. Эффективные методы спортивной подготовки

Исследование показало, что внедрение инновационных технологий позволяет значительно повысить эффективность обучения волейболу. Учащиеся экспериментальной группы проявили:

- Лучшую технику выполнения элементов.
- Развитое тактическое мышление благодаря VR-тренировкам.

- Осознанность в анализе игры благодаря видеоразборам.
- Высокую мотивацию к занятиям.

Наиболее эффективными методами стали:

1. Видеоанализ – помогает исправлять ошибки и улучшать технику.
2. Виртуальная реальность – развивает реакцию и тактическое мышление.
3. Игровые симуляции – делают обучение интерактивным и увлекательным.
4. Использование фитнес-трекеров – позволяет отслеживать физическую активность.

Практические рекомендации

На основе исследования сформулированы рекомендации для педагогов:

1. Включать цифровые технологии (видеозаписи, VR-симуляции) в учебный процесс.
2. Использовать индивидуализированные программы с учетом уровня учащихся.
3. Внедрять геймификацию (элементы соревнований, челленджи).
4. Отслеживать динамику развития с помощью фитнес-браслетов.

Результаты исследования подтвердили эффективность разработанной программы тренировок. Экспериментальная группа показала значительное улучшение как в физической, так и в технической подготовке. Применение предложенных методик может существенно повысить качество обучения игре в волейбол в школьных секциях и детско-юношеских клубах.

Для дальнейших исследований рекомендуется расширить выборку участников, уделить больше внимания возрастным особенностям и использовать цифровые технологии для анализа результатов.

Применение инновационных технологий в обучении волейболу позволяет достичь значительного прогресса в технике, физической подготовке и мотивации учащихся. Экспериментальная группа показала существенное улучшение результатов, что подтверждает эффективность предложенных методов.

В дальнейшем рекомендуется: расширить выборку учащихся для более детального анализа; использовать искусственный интеллект для персонализации тренировок; развивать онлайн-платформы для дистанционного обучения волейболу.

Литература:

1. Государственный общеобязательный стандарт общего среднего образования (Приложение 4 к приказу Министра просвещения Республики Казахстан от 3 августа 2022 года № 348) <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029031#z530>
2. Концепция развития физической культуры и спорта Республики Казахстан на 2023–2029 годы <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000251>
3. Беляев А.А. “Волейбол” учебник для преподавателей физической культуры 2002 г – 362 с
4. Костюков. В. В. Основы подготовки спортсменов в волейболе. – Монография / – Краснодар: КГУФКСТ, 2011. – 113 с.
5. Кокарева С.С., Скобеев Д.С. «Современные методы спортивной тренировки» Изд-во ННГУ, 2019 – 35с.
6. Сырлыбаев Е.М. «Казахстанский волейбол. Стратегии выхода из кризиса», 2010 год.
7. Чачина А.В. Примерная программа спортивной подготовки по виду спорта «Волейбол» (спортивные дисциплины «Волейбол» и «Пляжный волейбол»). /Под общей редакцией– М.: 2016. – 210 с.
8. Кокарева С.С., Скобеев Д.С. «Современные методы спортивной тренировки». 2019.
9. Бельков А.Н. «Использование цифровых технологий в спортивной подготовке». – 2020.

ВЛИЯНИЕ ТРЕНИРОВОЧНОГО ПРОЦЕССА ПО ПАУЭРЛИФТИНГУ НА РАЗВИТИЕ СИЛЫ, ФУНКЦИОНАЛЬНЫХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ОРГАНИЗМА И УРОВНЯ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВЛЕННОСТИ

Хакимов А.С., Кудыкенов А.К., Зернов Д.Ю., Бурнаев З.Р.

(СКУ им. М.Козыбаева, СКУ им. М.Козыбаева, г. Петропавловск,
Национальный университет обороны имени Первого Президента РК – Елбасы,
г. Астана)

Силовое троеборье (пауэрлифтинг) является одним из наиболее эффективных методов развития силы и функциональной устойчивости организма. В условиях роста популярности силовых видов спорта и необходимости системного подхода к физической подготовке особое значение приобретает разработка научно обоснованного тренировочного процесса, направленного на развитие максимальной силы, мощности и выносливости [1].

Задачи исследования:

1. Проанализировать современные подходы к организации тренировочного процесса в силовом троеборье.
2. Изучить влияние различных режимов нагрузок на развитие силы и функциональных возможностей.
3. Разработать тренировочную программу, направленную на прогрессивное развитие показателей силы, мощности и выносливости.

Ожидаемые результаты:

1. Установление влияния различных подходов к тренировочным нагрузкам на развитие максимальной силы, мощности и выносливости.
2. Разработка программы тренировок, обеспечивающей эффективное развитие физических возможностей. Обоснование рекомендаций по оптимальному распределению объемов и интенсивности нагрузок в тренировочном процессе. Современные подходы к организации тренировочного процесса в силовом троеборье. Силовое троеборье (пауэрлифтинг) включает три основных упражнения: приседания, жим лежа и становую тягу. Эффективность тренировочного процесса зависит от грамотно выстроенной системы, которая учитывает принципы периодизации, индивидуальные особенности спортсменов и применение современных методов тренировки.

Принципы построения тренировочного процесса. Принцип периодизации – это структура тренировочного цикла, направленная на постепенное повышение уровня подготовки, избегая перегрузок и снижения результатов.

Пример: Подготовительный период: акцент на развитие общей силы, выносливости и техники. Включает работу с умеренными весами (60–70% от 1ПМ) и увеличенный объем повторений (8–12). **Соревновательный период:** постепенное снижение объема тренировок с увеличением интенсивности (85–95% от 1ПМ). Основное внимание уделяется улучшению максимальной силы. **Переходный период:** восстановление после соревнований, снижение нагрузок, выполнение упражнений на мобильность и профилактику травм.

Индивидуализация тренировок спортсменов имеет свои особенности, включая уровень подготовки, тип телосложения, особенности техники выполнения упражнений и восстановительные способности [2].

Пример: Спортсмен с сильными ногами, но слабой спиной, выполняет дополнительные упражнения для укрепления задней цепи (гиперэкстензии, тяга с паузой). У атлета с длинными руками, испытывающего трудности в жиме лежа, акцент делается на развитие грудных мышц и трицепсов.

Современные методики и подходы. Концепция прогрессивной перегрузки предусматривает регулярное увеличение нагрузок; веса штанги, объема или интенсивности стимулирует адаптацию организма к новым условиям.

Пример: Спортсмен добавляет 2,5–5 кг каждую неделю к рабочему весу, сохраняя технику и контролируя уровень утомления.

Метод волновой периодизации - этот метод предполагает чередование нагрузок высокой и средней интенсивности в рамках одного микроцикла для предотвращения перенапряжения.

Пример: Понедельник: 4 подхода по 3 повторения с 85% от 1ПМ (высокая интенсивность). Среда: 3 подхода по 6 повторений с 70% от 1ПМ (умеренная интенсивность). Пятница: 5 подходов по 2 повторения с 90% от 1ПМ (очень высокая интенсивность).

Использование вспомогательных упражнений - это когда вспомогательные упражнения помогают устранить слабые места, укрепляют мышцы-стабилизаторы и улучшают технику [3].

Пример: Для улучшения приседаний: выполнение фронтальных приседаний и приседаний с паузой. Для жима лежа: жим с цепями или жим с паузой на груди. Для становой тяги: тяга с блоков или тяга на прямых ногах.

Контроль и анализ тренировок. Современные спортсмены и тренеры активно используют цифровые инструменты для мониторинга тренировочного процесса: Мобильные приложения для учета тренировок (например, StrongLifts, MyLift). Использование видеозаписей для анализа техники выполнения упражнений. Измерение вариабельности сердечного ритма (HRV) для оценки состояния нервной системы.

Таблица 1. Практические примеры тренировочных схем. Подготовительный этап

Упражнение	Вес (% от 1ПМ)	Подходы × Повторения	Отдых между подходами
Приседания	70%	4×8	2 минуты
Жим лежа	65%	4×10	2 минуты
Становая тяга	60%	5×6	3 минуты
Гиперэкстензии	Собственный вес	3×15	1 минута

Таблица 2. Практические примеры тренировочных схем. Соревновательный этап

Упражнение	Вес (% от 1ПМ)	Подходы × Повторения	Отдых между подходами
Приседания	85–90%	5×3	3–4 минуты
Жим лежа	80–85%	4×4	3 минуты
Становая тяга	90%	4×2	4 минуты
Тяга с блоков	80%	3×5	2 минуты

Современные подходы к организации тренировочного процесса в силовом троеборье включают: Индивидуализацию нагрузки, основанную на особенностях спортсмена. Чередование объемов и интенсивности для предотвращения перетренированности. Использование вспомогательных упражнений для устранения слабых мест. Активное восстановление и профилактику травм. Применение этих методов позволяет эффективно

развивать силовые показатели и обеспечивать высокий уровень физической подготовленности.

Влияние различных режимов нагрузок на развитие силы и функциональных возможностей. Режимы нагрузок в силовом троеборье (пауэрлифтинге) играют ключевую роль в развитии максимальной силы, мощности и выносливости. Подбор соответствующего режима позволяет эффективно адаптировать организм к тренировочным требованиям, улучшая функциональные возможности спортсмена [4,5].

Режим максимальной силы. Цель: Развитие способности поднимать наибольший вес в одном повторении (1ПМ).

- **Интенсивность:** 85–100% от 1ПМ.
- **Объем:** 1–5 повторений в подходе.
- **Отдых:** 3–5 минут между подходами.

Применение: Основной акцент на соревновательных упражнениях: приседания, жим лежа, становая тяга.

Пример: 4 подхода по 3 повторения с весом 90% от 1ПМ.

Эффект: Увеличение нейромышечной эффективности. Укрепление нервной системы за счет активного вовлечения моторных единиц.

Режим гипертрофии

Цель: Увеличение мышечной массы для обеспечения силового потенциала.

- **Интенсивность:** 65–75% от 1ПМ.
- **Объем:** 8–12 повторений в подходе.
- **Отдых:** 1–2 минуты между подходами.
- **Применение:** Используется в подготовительном периоде.

Пример: 4 подхода по 10 повторений с весом 70% от 1ПМ.

Эффект: Увеличение площади поперечного сечения мышечных волокон. Повышение способности мышц выдерживать длительные нагрузки.

Режим взрывной силы. Цель: Развитие способности быстро генерировать максимальную мощность.

- **Интенсивность:** 30–60% от 1ПМ.
- **Объем:** 3–6 повторений в подходе.
- **Отдых:** 2–3 минуты между подходами.
- **Применение:** Включает динамические упражнения, такие как прыжки, тяги с ускорением или жим с цепями/резинами.

Пример: 5 подходов по 5 повторений с весом 50% от 1ПМ с максимальной скоростью.

Эффект: Улучшение работы быстросокращающихся мышечных волокон. Повышение скорости выполнения силовых упражнений.

Режим силовой выносливости

Цель: Развитие способности выполнять многократные повторения под нагрузкой.

- **Интенсивность:** 50–65% от 1ПМ.
- **Объем:** 10–20 повторений в подходе.
- **Отдых:** 30 секунд – 1 минута между подходами.

Применение: Используется для укрепления связок и повышения общего уровня физической подготовки.

Пример: 3 подхода по 15 повторений с весом 60% от 1ПМ.

Эффект: Увеличение локальной мышечной выносливости. Улучшение кровообращения и обмена веществ в мышцах.

Влияние комбинации режимов нагрузок. Чередование интенсивности и объема. Чередование нагрузок высокой и средней интенсивности позволяет предотвратить перетренированность и обеспечивает прогресс в силе и функциональных возможностях.

Пример: Неделя 1: 4 подхода по 10 повторений (70% от 1ПМ).

- **Неделя 2:** 5 подходов по 3 повторения (85% от 1ПМ).
- **Неделя 3:** 6 подходов по 2 повторения (90% от 1ПМ).

Волновая периодизация с Использованием волн интенсивности и объема в рамках одного микроцикла.

Пример: Понедельник: 4 подхода по 6 повторений (70% от 1ПМ).

Среда: 3 подхода по 3 повторения (85% от 1ПМ).

Пятница: 6 подходов по 2 повторения (90% от 1ПМ).

Эта методика снижает риск перетренированности и увеличивает адаптационные возможности.

Таблица 3. Эффекты различных режимов нагрузок

Режим	Основной эффект	Пример применения
Максимальная сила	Увеличение нейромышечной силы	Соревновательный период
Гипертрофия	Рост мышечной массы	Подготовительный период
Взрывная сила	Увеличение скорости и мощности	Подготовка к быстрым усилиям
Силовая выносливость	Увеличение выносливости мышц	Общая физическая подготовка

Таблица 4. Пример программы тренировок с учетом режимов нагрузок

День недели	Упражнение	Режим нагрузки	Подходы Повторения	Отдых между подходами
Понедельник	Приседания	Гипертрофия	4×10 (70%)	2 минуты
	Жим лежа	Гипертрофия	4×10 (65%)	2 минуты
	Становая тяга	Силовая выносливость	3×15 (60%)	1 минута
Среда	Приседания	Максимальная сила	5×3 (85%)	4 минуты
	Жим лежа	Максимальная сила	4×4 (80%)	3 минуты
	Тяга с паузой	Взрывная сила	5×5 (50%)	2 минуты

Выводы

1. Различные режимы нагрузок имеют специфическое влияние на развитие силы и функциональных возможностей.

2. Для максимального эффекта важно комбинировать режимы, используя принципы прогрессивной перегрузки и периодизации.

3. Адекватное распределение объемов и интенсивности позволяет оптимально развивать силовые качества, снижая риск травм и перетренированности.

Современные подходы к организации тренировочного процесса в силовом троеборье включают: Индивидуализацию нагрузки, основанную на особенностях спортсмена. Чередование объемов и интенсивности для предотвращения перетренированности. Использование вспомогательных упражнений для устранения слабых мест. Активное восстановление и профилактику травм. Применение этих методов позволяет эффективно развивать силовые показатели и обеспечивать высокий уровень физической подготовленности.

Литература:

1. Смирнов О.А. Тренируйся правильно. –М. –С.45-78.
2. Головихин Е.И. Программа по пауэрлифтингу. –М. 2010. 53 с.
3. Алексеев А.В. Преодолеть себя. –М.: Физкультура и спорт, 2023. –С.45-89.

4. Селье Г. Стресс без дистресса. – М.: Прогресс, 2023. – 122 с.
5. Cockerill I.M. Sport psychology and the elite athlete // European Journal of High Ability. – 1991. – Vol. 1(1). – P. 85-93.

УДК 37.037

РОЛЬ НЕЙРОГИМНАСТИЧЕСКИХ УПРАЖНЕНИЙ В ФИЗИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Шокеев Р.Ж.

(ГККП Ясли-сад «Болашақ», г. Петропавловск)

В условиях современного общества вопрос здоровья детей приобретает особую значимость. Помимо традиционных методов физического воспитания, таких как спорт и подвижные игры, существует ещё один аспект, который играет немаловажную роль в развитии детей младшего школьного возраста, способный быть эффективным средством гармоничного развития ребёнка – это нейрогимнастика.

В данной статье рассматривается роль нейрогимнастических упражнений в формировании двигательных навыков, укреплении нервной системы и повышении адаптивных возможностей детей младшего школьного возраста.

Физическое развитие ребёнка представляет собой сложную систему этапов формирования двигательных качеств. В младшем школьном возрасте закладываются основы физической культуры человека, формируются интересы, мотивации и потребности в систематической физической активности.

Обозначенный возрастной период характеризуется интенсивным развитием моторных навыков, координации движений, гибкости и силы. Кроме того, дети учатся контролировать своё тело в пространстве, развивают навыки равновесия и приобретают уверенность в выполнении физических упражнений. В этот период особенно важно учитывать когнитивные аспекты физического развития, поскольку активные движения оказывают влияние не только на опорно-двигательный аппарат ребёнка, но и на работу его нервной системы, способствуя развитию памяти, внимания и быстроты реакции.

Физическое развитие младших школьников является не только биологическим процессом, но и важной предпосылкой для успешного обучения и адаптации в социуме. В этом контексте особую роль начинают играть нейрогимнастические упражнения, которые направлены на развитие не только двигательных но и когнитивных способностей школьника.

Нейрогимнастика – это телесно-ориентированный комплекс, который относится к кинезиологическим упражнениям, позволяющий через тело воздействовать на мозговые структуры. [1]

Главная задача нейрогимнастики – активизация естественных ресурсов человека для создания баланса между мышлением, эмоциям и телом, что даёт возможность для эффективного обучения, спонтанности и творчества, предоставляет возможность человеку успешнее обрабатывать поступающую информацию, а также овладевать сложными координационными и интеллектуальными действиями.

Нейрогимнастические упражнения способствуют:

1. формированию новых нейронных связей, что улучшает когнитивные функции;
2. развитию скорости реакции и принятия решений;
3. улучшению концентрации и памяти;
4. повышению координационных способностей;
5. снижению нервного напряжения и уровня утомляемости.

Ключевые особенности нейрогимнастики включают в себя следующее:

Индивидуальный подход. Программа нейрогимнастики должна разрабатываться с учетом личных потребностей и возможностей каждого человека. Упражнения и задания

подбираются таким образом, чтобы соответствовать индивидуальному уровню подготовки и способствовать эффективному развитию когнитивных и моторных навыков.

Регулярность занятий. Систематическое выполнение нейрогимнастических упражнений способствует поддержанию и улучшению работы мозга. Оптимальные результаты достигаются при ежедневных тренировках, поскольку постоянная практика эффективнее, чем редкие, но интенсивные занятия.

Разнообразие методик. Важной характеристикой нейрогимнастики является использование широкого спектра упражнений, направленных на стимуляцию различных участков мозга. Включение в программу разнообразных заданий способствует комплексному развитию когнитивных функций и поддерживает мотивацию к занятиям.

Игровая форма. Включение игровых элементов делает процесс тренировки более увлекательным, что особенно важно для детей. Игровой подход способствует не только развитию мозговых функций, но и формированию социальных навыков, улучшая взаимодействие с окружающими.

Комплексный характер. Эффективность нейрогимнастики возрастает при интеграции различных компонентов: физических упражнений, сбалансированного питания и других факторов, влияющих на работу мозга. Такой всесторонний подход обеспечивает более выраженный и устойчивый эффект.

Постепенное увеличение нагрузки. Занятия начинаются с простых упражнений, а их сложность и интенсивность увеличиваются по мере адаптации организма. Такой подход снижает риск перегрузки и обеспечивает плавное развитие когнитивных и физических навыков.

Мониторинг прогресса. Для достижения максимальной эффективности необходимо регулярно оценивать результаты занятий и при необходимости вносить корректировки в программу. Такой контроль помогает адаптировать упражнения в соответствии с индивидуальными достижениями и потребностями человека. [2]

Нейрогимнастические упражнения подразделяются на несколько групп, каждая из которых активизирует определенные зоны головного мозга и участки тела, в зависимости от поставленных задач.

Первая группа. Упражнения на пересечение средней линии тела. Эти упражнения направлены на синхронизацию работы обоих полушарий мозга, обеспечивая согласованное функционирование глаз, рук, ног и органов слуха. Они активируют механизм «единства мысли и движения», что позволяет человеку одновременно мыслить и действовать, эффективно обрабатывать информацию и свободно пересекать срединную линию тела. Это является важным условием для успешного освоения навыков чтения, письма и других видов деятельности, требующих координации.

Вторая группа. Упражнения для ускорения нервных процессов. Данная группа упражнений способствует улучшению передачи нервных импульсов между клетками мозга, что усиливает связь между эмоциональными центрами и зонами, ответственными за волевую регуляцию поведения. В результате повышаются навыки самоконтроля, организованности и целеполагания, что особенно важно для адаптации ребенка к учебной деятельности и повседневным задачам.

Третья группа. Растягивающие упражнения. Эти упражнения направлены на снятие напряжения с мышц и сухожилий, что способствует передаче в мозг сигнала о расслаблении и готовности к познавательной деятельности. На нейрофизиологическом уровне они способствуют взаимодействию стволовых структур мозга, регулирующих реакции стресса («бей или беги»), и передних отделов мозга, отвечающих за контроль поведения. Таким образом, растяжка помогает снизить уровень тревожности, стабилизировать эмоциональное состояние и повысить стрессоустойчивость.

Четвёртая группа. Упражнения, формирующие позитивный настрой. Они направлены на стабилизацию нервных процессов, способствуют гармонизации психоэмоционального

состояния и помогают человеку воспринимать тревожные ситуации с новой, более сбалансированной перспективы. [3]

Таким образом, нейрогимнастика играет важную роль в физическом развитии детей младшего школьного возраста по ряду причин:

1. Создание новых нейронных связей. Упражнения способствуют активизации и развитию нейронных связей, что положительно влияет на координацию движения, и позволяет овладевать более сложными двигательными действиями.

2. Предупреждение травм. Систематическое включение нейрогимнастических упражнений помогает укрепить опорно-двигательный аппарат, что в свою очередь минимизирует риск получения травм при выполнении физических нагрузок.

3. Развитие творческого мышления в рамках занятия физической культуры. Многие упражнения требуют нетрадиционного мышления и поиска нестандартных решений для выполнения, что способствует развитию творческих способностей у школьников.

4. Поддержание интереса к физической активности. Упражнения нейрогимнастики можно организовать в форме подвижных игр, что в свою очередь делает занятия увлекательными и стимулирует активность.

5. Формирование здорового образа жизни. Регулярное использование упражнений прививает привычку к поддержанию здорового образа жизни, способствующего сохранению здоровья.

Литература:

1. Демидкина М.В. Нейроигры как эффективный инструмент развития младших школьников // Вопросы дошкольной педагогики. – 2024. - №3 (73). – С. 33-35
2. Деннисон П. «Гимнастика мозга» Книга для учителей и родителей / П. Деннисон – СПб. – Санкт-Петербург: 2020. – 320 с.
3. Касимова Д.А. Гимнастика для мозга – ключ к развитию способностей ребёнка // Сборн. Педагогическая наука и педагогическое образование в классическом университете. Уфа, 2020, С. 275-280

МАЗМУНЫ / СОДЕРЖАНИЕ

ЖОО БІЛІМ АЛУШЫЛАРЫ МЕН ОҚЫТУШЫЛАРЫНЫҢ ҮЗДІКСІЗ КӘСІБИ ДАМУЫ: ТӘЖІРІБЕ, ЖЕТІСТІКТЕР ЖӘНЕ ПЕРСПЕКТИВАЛАР / НЕПРЕРЫВНОЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ ОБУЧАЮЩИХСЯ И ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ВУЗА: ПРАКТИКА, ДОСТИЖЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ	
<i>Беспятова Е.А., Ескулова А.С., Цильке Г.Н. Научный руководитель – Мурзалинова А.Ж.</i> Team building в образовании: стратегия профессионального саморазвития будущих педагогов.....	4
<i>Даулетова Д.Б., Бағыт З.Б., Чернявская О.М.</i> Лидерские качества будущего учителя как фактор успешной педагогической деятельности.....	8
<i>Доцанов Д.Е.</i> Педагогика в движении: исследовательские проекты как форма сотрудничества между школой и университетом.....	12
<i>Кабдирова А.А.</i> Теория графов как инструмент анализа непрерывного профессионального развития педагогов.....	15
<i>Крысальная А.М.</i> Научный руководитель - Чемоданова Г.И. Формирование ресурсного мышления: ключ к профессиональному росту педагога.....	21
<i>Макажанова Е.Ф.</i> Профессиональное развитие учителя географии: вызовы и перспективы.....	26
<i>Мирза Н.В.</i> Роль самообразования в непрерывном профессиональном развитии будущих педагогов.....	30
<i>Мурзалинова А.Ж.</i> Дизайн метаобучения будущих педагогов в экосистеме университета с целью их непрерывного профессионального развития.....	34
<i>Mukusheva S.B., Strunina E.A., Goncharuk N.P.</i> Improving the competencies of continuous professional development of a teacher-psychologist through the development of an author's educational program.....	39
<i>Подовинникова А.И.</i> Непрерывное профессиональное развитие учителя начальных классов – путь открытий, достижений и перспектив.....	45
<i>Сазонова Е.В., Семенович А.Г., Теслина О.С. Научный руководитель - Мурзалинова А.Ж.</i> Состояние готовности будущих педагогов к профессиональной деятельности (по материалам опроса).....	47
<i>Sakayeva A.N.</i> Competence of the future teacher's continuous professional development "self-management": concept, essential characteristics, monitoring tools.....	53
<i>Степаненко Т.С.</i> Непрерывное самообразование учителя английского языка как основа поддержания мотивации учащихся.....	57
<i>Уалиева Н.Т.</i> Ценностный и смысловой аспект эссе и рефлексивных отчетов в логике непрерывного профессионального развития будущих учителей начальных классов.....	62
<i>Фельбуш О. С., Фельбуш Н.В.</i> Развитие soft skills и навыков самоменеджмента молодого педагога через рефлекссию, наставничество и цифровые технологии.....	65
<i>Фомичева О.А., Вегнер С.А., Кукса И.Е. Научный руководитель – Мурзалинова А.Ж.</i> Академическое письмо как инструмент саморазвития будущих педагогов.....	69
<i>Чемоданова Г.И.</i> Вовлеченность обучающихся в образовательный процесс как фактор успешности развития компетенции непрерывного профессионального развития.....	74

ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК БІЛІМ БЕРУДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ/ АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО И СОЦИАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ	
<i>Alina G. T., Bazhenova E. D.</i> The influence of play activity on the mental health of older preschool-aged children.....	79
<i>Альмухамбетова Б.Ж., Жолтаева Г.Н., Есимханова Р.К.</i> Ерекше білім беру қажеттілігі бар оқушыларды бейіналды даярлауда психологиялық-педагогикалық қолдау.....	83
<i>Ансабаева А.Д., Есимбекова А.О., Тажинова Г.А.</i> Вовлечение родителей в образовательные проекты, укореняя сотрудничество и создание совместных продуктов..	87
<i>Байдалина А.М., Баженова Э.Д.</i> Педагог-психолог тұлғасының психологиялық талдауға объект ретінде қалыптасуы.....	91
<i>Баймухамбетова К.М., Даулетбекова А.М.</i> Ата-ананың педагогикалық мәдениетін қалыптастырудағы мұғалімнің рөлі.....	96
<i>Байшалова Н.К., Альмухамбетова Б.Ж.</i> Колледж бірінші курс білім алушыларын педагогикалық-психологиялық бейімдеу жұмыстарын ұйымдастыру.....	99
<i>Бейсенов Р.Т.</i> Понятие корпоративной культуры военнослужащих вузов и современные подходы к ее изучению.....	103
<i>Ғалымжанқызы А., Альмухамбетова Б.Ж., Токсанбаева Н.Б.</i> Инклюзивті білім беру жағдайында зерттеу бұзылысы бар жасөспірімдердің психоәлеуметтік дамуын қалыптастыру.....	106
<i>Голубовская И.П., Шафикова В. С., Волчкова Н.И.</i> Преодоление проблемного поведения у учащихся с особыми образовательными потребностями.....	110
<i>Голубь Г.А.</i> Мониторинг влияния интернет-среды на детей подросткового возраста.....	113
<i>Гумель Е.Б., Волчкова Н.И., Комкина Т.М.</i> Психологическое здоровье обучающихся вуза и пути его профилактики.....	118
<i>Далубай К.Д., Альмухамбетова Б.Ж.</i> Оқу үлгерімі әртүрлі бастауыш сынып оқушыларының тұлғааралық қарым-қатынас ерекшеліктері.....	124
<i>Джаканова А.М., Кутубаева А.К., Петрова Т.В.</i> Инновационные методы работы в организациях интернатного типа.....	127
<i>Дзортowa А.С., Эмомова Л.Т.</i> Использование цифровых образовательных ресурсов для развития новых возможностей учителя и обучающихся.....	131
<i>Енсененова А.А., Альмухамбетова Б.Ж.</i> Ұлттық құндылықтар негізінде жоғары сынып оқушыларының қарым-қатынас мәдениетін дамыту.....	134
<i>Ергешбаева А.А., Альмухамбетова Б.Ж.</i> Педагогикалық бағалау және оның жоғары сынып оқушыларының өзін-өзі бағалауына әсері.....	137
<i>Жумагулова Д.Е. Научный руководитель – Чемоданова Г.И.</i> Копинг-стратегии как способ совладания с психологической напряженностью студентов вуза.....	142
<i>Жунусова С.К., Альмухамбетова Б.Ж.</i> Болашақ арнайы педагогика оқытушыларын ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеуге психологиялық-педагогикалық дайындығын қалыптастыру.....	146
<i>Ibjar G. ZH., Bazhenova E. D.</i> Approaches to understanding creativity in psychological and pedagogical literature.....	150
<i>Иманбаев А. А., Иманбаева Э.К.</i> Роль гуманитарных наук в формировании и развитии духовных ценностей общества.....	153
<i>Искаков С.С., Чореску Д.М., Чернявская О.М.</i> Экологическое воспитание на уроках химии и биологии: формирование экологической культуры у школьников.....	156
<i>Калабаева А.Е.</i> Біртұтас тәрбие үдiсiнде психологиялық сүйемелдеу арқылы балалардың қабылдау стилін анықтау - білім беру процесінің тиімді құралы.....	159

Kaltaeva G.K., Bazhenova E. D. Definition of «deviant behavior».....	161
Қарабекова А.Ж., Мыңжасарова А.У. Білім беру үрдісінде жеке тиімділікті дамыту психологиясы.....	164
Қарабекова А.Ж., Мыңжасарова С.У. Психологиялық-педагогикалық білім беруде инновациялық технологияларды пайдалану ерекшеліктері.....	168
Каршалова А.С., Малибаева А.М. Педагогикадағы заманауи психологиялық аспектілер, технологиялар.....	170
Комкина Т.М., Гумель Е.Б., Елеусизова А.Б. Отношение детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, к устройству в семью.....	173
Қуатова М.К. Мамандық таңдаудың психологиялық факторлары: жоғары сынып оқушыларына кәсіби бағдар берудің маңыздылығы.....	176
Қурманбаева Д.Б., Альмухамбетова Б.Ж. Жоғары сынып оқушыларының педагогикалық білім таңдаудағы тұлғалық бағыттылығын қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық әдістері.....	180
Қабдыбек Е.Б., Альмухамбетова Б.Ж., Токсанбаева Н.Б. Болашақ педагог-психологтарды жасөспірімдер арасында буллингті алдын-алуға даярлаудың теориялық негіздері.....	184
Мирзаева Н.Ф., Еслям Д.А. Искусственный интеллект в образовании: угроза или новый виток развития?.....	189
Муканова А.Ж., Абулова Л.Ш. Жасөспірімдер үйлеріндегі оқу-тәрбие процесін ұйымдастырудың өзекті мәселелері.....	192
Мусин М.М., Альмухамбетова Б.Ж., Токсанбаева Н.Б. Жасөспірімдердің агрессиялық мінез-құлығын зерттеудің теориялық-әдістемелік негіздері.....	195
Мынбаева К.К. Организация инклюзивного образовательного процесса в гимназии.....	199
Нажмитдинова Г.Т., Баженова Э.Д. Инновациялық технологияларды пайдаланудың педагогикалық аспектілері.....	201
Нариман А.Н., Альмухамбетова Б.Ж. Отбасының тұлға аралық қарым-қатынаста психологиялық қалыптасудың негіздері.....	206
Самаратова А.А. Психологический тренинг как метод профилактики эмоционального выгорания у педагогов.....	210
Самиева О.Б., Федяева М.В., Долобаева А.Е. Формирование толерантности как ценностной основы воспитания студентов в условиях современного общества.....	212
Саурбаев М.Н. Сенімді орта: достық пен ынтымақ жолы.....	216
Серік Г.Ә., Баженова Э.Д. Педагогика мен психологиядағы гендерлік өкілдіктердің түсінігі мен мәні.....	222
Смагулова М., Альмухамбетова Б.Ж., Токсанбаева Н.Б. Болашақ педагог-психологтердің эмоциялық интеллектісін дамытудың педагогикалық негіздері.....	228
Тажина Г.А., Алпысбаева Н.С., Баймухамбетова К.М. Влияние семейного воспитания на здоровье ребенка.....	231
Тургамбаева А.М., Альмухамбетова Б.Ж. Болашақ педагог-психологтың девиантты баламен жұмыс істеуде кәсіби құзыреттілігін дамыту.....	237
Хасенова Г.А., Альмухамбетова Б.Ж. Жасөспірімдердің психикалық денсаулығын нығайтудың теориялық аспектілері.....	240
Хусайнова Ж.М., Альмухамбетова Б.Ж. Болашақ педагог-психологтарды оқу үлгерімі төмен оқушыларды ынталандыруға даярлау.....	244
Хусайнова Ж., Альмухамбетова Б.Ж. Оқу үлгерімі төмен мектеп оқушыларымен жұмыста педагог-психологтың рөлі.....	247

Чункенова С.С. Болашақ бастауыш сынып мұғалімін кәсіби іс-әрекетке даярлауда тұлғалық болмысын қалыптастыру.....	251
Шалғымбаева С.Т., Баженова Э.Д. Әлеуметтік құзыреттіліктің жалпы сипаттамасы мен қалыптасу тарихының зерттелуі.....	254
Шукеев А.С., Баженова Э.Д. Болашақ педагог-психологтың отбасымен жұмыс істеуге дайындығын қалыптастыру принциптері.....	259
Шукеева Г.Ж., Баженова Э.Д. Білім берудегі басқару теориясының даму генезисі.....	265
БАСТАУЫШ, МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЖӘНЕ АРНАЙЫ БІЛІМ БЕРУДІ ДАМУДЫҢ ҚАЗІРГІ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ/ СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ НАЧАЛЬНОГО, ДОШКОЛЬНОГО И СПЕЦИАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ	
Абдрасилова Г.Л., Шанжарова А.Б. Бастауыш білім беруде оқу сауаттылығын және функционалдық сауаттылықты дамыту.....	271
Абдрасилова Г.Л., Тилеу А.А. Қазіргі білім берудегі жазу функционалдық сауаттылығының маңызы.....	274
Абишева К.С., Абишева Е.Б., Рамазан А.Б. Сабақтың тиімділігіне ықпал ететін әдістер мен тәсілдер.....	278
Абуева Р.Т. Бастауыш сынып оқушыларына адамгершілік тәрбие беру ерекшеліктері.....	280
Альмишева А.Ж., Муканова Д.О. Роль классного руководителя в создании благоприятной среды для учеников начальных классов в современной школе.....	284
Андрюшечкина О.В., Спиридович Е. В. Использование STEAM-технологий в работе с детьми старшего дошкольного возраста через игровую деятельность.....	287
Антипина И.А., Дуненко Л.М., Ющенко Л.А. Преимущества использования QR-кода в детском саду.....	290
Аралбаева А.Ғ. Бастауыш сынып оқушыларының медиа сауаттылығын қалыптастырудың теориялық негізі.....	294
Архабаева Б.Д. Инклюзивті білім берудегі инновациялық педагогикалық әдістер.....	297
Архабаева Б.Д. Инклюзивті білім беруде цифрлық технологияларды қолдану: замануи үрдістер мен болашақ мүмкіндіктер.....	299
Атакулова Г.С., Бектасова Г.М., Мухамеджанова Б.А. Қазіргі педагогикалық білімдегі жетістіктер мен инновациялар.....	302
Ахмедьянова Д.С. Исследование уровня сформированности инклюзивной компетентности педагогов дошкольных организаций.....	306
Әбдікерімқызы А., Жолтаева Г.Н. Бастауыш сынып оқушыларына этномәдени тәрбие беру мәселелері.....	311
Байтанбаева А.Е. Особенности использования метода игротерапии для развития свойств внимания детей старшего дошкольного возраста.....	314
Бакраденова А.Б., Еренталова Ж. Е. Методы формирования нравственных качеств учащихся начальной школы.....	317
Баяндина Л.Е., Даньярова Б.Ж., Муканова Ж.Ж. Мектепке дейінгі ұйымның заттық-дамытушы ортасын ECERS 3 бойынша жаңғырту.....	321
Бекирова О.В. Игровые технологии в дошкольном образовании: новые горизонты.....	323
Белая Ю.А. Экологическое образование младших школьников на основе проектной деятельности.....	325
Беширова Н.В. Социализация детей с ООП на уроках социально-бытовой ориентировки.....	328
Борисова Т.А., Баймагаметова З.К., Шаменова А.М. Формирование социальной культуры поведения детей дошкольного возраста.....	331

Бримжанова А.М., Габдуллина А.А. Влияние эмоций на поведение детей дошкольного возраста.....	335
Волкова А.В., Нагурбекова Г.Ж. К вопросу об эффективности надомного обучения школьников с умеренным нарушением интеллекта.....	339
Герасименко И.Ф. Использование коррекционно-развивающих технологий на уроках «чтение и развитие речи» с детьми с интеллектуальными нарушениями.....	342
Драузина Е.С., Пустовалова Н. И. К вопросу особенностей формирования элементарных математических представлений у дошкольников с особыми образовательными потребностями.....	345
Дьяченко А.С., Сивинский А.М. Коммуникационные барьеры и способы их преодоления при обучении информатике детей с нарушениями слуха.....	349
Жалкинова А.В. Использование игровых технологий в логопедической практике в развитии устной экспрессивной речи у школьников с интеллектуальными нарушениями.	355
Жамболова Р.С., Жолтаева Г.Н. Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық дербестіктерін жаратылыстану сабақтарында қалыптастыру	359
Жоламанова А.К. Работа дошкольной организации в инновационном режиме как средство повышения качества дошкольного обучения и воспитания	362
Жоламанова Н.К. Важность развития речевого дыхания детей дошкольного возраста на занятиях по музыке.....	365
Жоламанова А.К., Саратов К.С., Оспанова Б.К. Ранняя профориентация в детском саду: первые шаги к осознанному выбору будущего.....	369
Жолашканова О.К., Максимюк Е.С. Роль цифровизации в современной образовательной среде.....	372
Жуматаева Ж.Ж., Алпысбаева М.Б. Аутизм спектірінің бұзылысы бар балаларды инклюзивті білім беру жүйесінде оқытудың маңыздылығы.....	375
Ивлева Н.Д. Арт-терапия как средство коррекции и развития младших школьников с особыми образовательными потребностями.....	381
Иманбаирова Д.К., Ернұрқызы А., Шакирбаева Д.Б. Балабақшада қазақ тілін оқытудың тиімді әдіс-тәсілдері.....	385
Капенова А.А., Қырықбай Ш.И. Өзара әрекеттесу барысында мектеп жасына дейінгі балалардың жұмсақ дағдыларын (soft skills) дамыту	388
Капенова А.А., Рузиева Ч.Ш. Проектирование предметно-развивающей среды в дошкольных организациях.....	391
Кенебаева А.Ж., Жолтаева Г.Н. Бастауыш сынып оқушыларының ақпараттық мәдениетін қалыптастырудағы электрондық білім беру ресурстары ролі.....	396
Ковалева С.П. Активизация познавательной деятельности младших школьников на уроках познания мира в 3 классе посредством игровых технологий.....	400
Ковалева Э.М., Дятлов М.Е. Применение ИКТ технологий в коррекционно-развивающей деятельности учителя-дефектолога в работе с детьми с умеренными нарушениями интеллекта.....	402
Кондратова З.З., Тенишева Е.К. Ранняя профориентация и основы финансовой грамотности для детей старшего дошкольного возраста.....	406
Коровина Е.Ф. Развитие речи, коммуникации, обучение чтению детей с особыми образовательными потребностями, расстройством аутистического спектра традиционными и альтернативными методами, с целью социализации и интеграции в общество.....	409
Леонова Н.В. Особенности обучения детей с ограниченными возможностями здоровья (ООП) на дому: трудности и пути их преодоления.....	414

Лубенцова А.А. Актуальные направления развития специального образования.....	418
Лукьяненко О.Р. Влияние тренировочных нагрузок на координационные способности и функциональную подготовленность обучающихся 6-7 лет.....	421
Минх А. Н., Юрасова А.Д., Шаяханова Т.Б. Руководитель - Момот Е.А. Использование нейроигр и упражнений в коррекционной работе логопеда.....	424
Ниязова А.А., Гибадуллина Ю.М., Боброва А.А. Оценка готовности будущих педагогов к реализации инклюзивного образования.....	428
Нурахметова Д.К., Нурсеитова И.К. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылармен түзету жұмыстарындағы цифрлық ресурстарды пайдалану тенденциясы....	433
Окасова Г.М., Жакубаева С.Б. Топтық жұмыстардың тұлғаның сөйлеу қабілетіне ықпалы.....	437
Оспанова Б.К., Сактаганова К.К., Шишкина Ю.В. Развитие связной речи у детей дошкольного возраста средствами театрализованной игры.....	440
Панчук Е.Д., Ветер К.Н., Борисова Т.А. Создание единства в детском коллективе через тимбилдинг.....	443
Пустовалова Н.И., Квасных Г.С., Гириц В.С. Оценка и коррекция речевого развития детей с особыми образовательными потребностями в условиях кабинета психолого-педагогической коррекции.....	446
Родь И.И. Ритмическое детство: телесная перкуссия в дошкольном образовании.....	449
Сабитова М.К., Баграмова М.С. Мектепке дейінгі ұйымдағы пәндік даму ортасының мектеп жасына дейінгі балаларды патриоттыққа тәрбиелеудегі рөлі.....	452
Сабырова Б.Ж., Нуркеева Ж.Н. Использование нетрадиционных техник рисования с детьми дошкольного возраста.....	457
Сагындық А.Б., Метербаева К.М., Измагамбетова Р.К. Геймификация әдісі арқылы мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу дағдыларын қалыптастыру.....	461
Сарыбекова Қ.Н., Жолгав Ә.Р. Шағын жинақталған бастауыш мектепте оқу-тәрбие жұмысын ұйымдастырудың заманауи ерекшелігі.....	464
Сарыбекова Қ.Н., Мәлікова А.Т. Шағын жинақталған бастауыш мектепте оқушылардың сыни тұрғыдан ойлауын дамыту.....	470
Стабаева С.Б., Габдуллина К. Ж., Казжанова Р.С. Дидактикалық ойын қазақ тілін ерте жастан үйренудің кілті.....	474
Сулейменова А.М. Жаңартылған білім беру жүйесіндегі жасанды интеллект бағдарламаларын қолданудың теориялық және әдістемелік негіздері	477
Таева А.С. Мектепке дейінгі ұйымдарда қазақ тілін оқытудың тиімді жолдары.....	479
Такирова С.К., Мажитова А.З. Развитие дошкольного образования в современном мире: эмоциональный интеллект у детей дошкольного возраста.....	482
Тимошина О.С. Педагогическая рефлексия в практике учителя начальных классов.....	484
Тойлыбаева А.Ж., Капенова А.А. Мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу тілін геймификация элементтерін пайдалана отырып дамыту.....	488
Фейзулдаева С.А., Абдибаева С.Ж. Бастауыш сынып оқушыларының даму технологиялары негізінде зияткерлік қабілетін дамыту.....	492
Чункенова С.С. Болашақ бастауыш сынып мұғалімін кәсіби іс-әрекетке даярлауда тұлғалық болмысын қалыптастыру.....	496
Шашубай А.А., Альмухамбетова Б.Ж. Болашақ педагогтарды кіші мектеп оқушыларының эмоционалды-коммуникативті дағдыларын қалыптастыруға даярлау.....	499
Шияпова А.С., Пальянова А.В. Развитие преподавания иностранного языка для развития обучающихся.....	503
Ybyraimzhanov K. T., Kystaubayeva B.K., Taurbekova A.S. Integration of research	

competencies in the process of developing creative thinking of future elementary school teachers.....	506
ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕГІ МӘДЕНИЕТ, ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ӨНЕР / КУЛЬТУРА, НАУКА И ИСКУССТВО В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ СОВРЕМЕННОСТИ	
<i>Ақхожин С.А.</i> Хормен дыбыс және сөздердің интонациясы бойынша жұмыс жасау әдістері.....	510
<i>Алиева, П.С., Шанжарова А.А, Тоғайбай Ж.Р.</i> Педагогикалық білім беруді дамытудың көшбасшылық рөлі.....	513
<i>Вольданова А.А.</i> Игровые методы в обучении математике: от шахмат до современных образовательных платформ	517
<i>Ғафуров Қ.Қ.</i> Қазіргі заманның білім беру үдерісіндегі мәдениет пен өнерді дамыту жолдары.....	521
<i>Дундуков В.И.</i> Гармония чисел: как культура, наука и искусство помогают понять математику	524
<i>Караматуллаева Х.Е.</i> Қосымша білім беру мекемелерінде қазақ биін оқытудың инновациялық әдістері.....	528
<i>Кереева А.О.</i> Музыкалық білім берудегі жасанды интеллект: шығармашылық пен оқудың жаңа мүмкіндіктері.	535
<i>Қайбілда Н.И.</i> Білім берудің заманауи оқу үдерістері арқылы - сапалы білім берудің тиімді жолдарын қарастыру.	538
<i>Петрищева С.Г., Асхатова Н.Р., Трофимова А.В.</i> Принцип подбора репертуара для детского хорового коллектива и особенности работы концертмейстера в хоровом классе.	541
<i>Тустановская Е.В.</i> Современные вызовы и перспективы преподавания музыки в школе.	545
<i>Ультараков Б.С.</i> Влияние коллективного исполнительства на развитие профессионального мастерства музыканта-ударника.....	548
<i>Шановалова А.В., Буслаева Е.А.</i> Междисциплинарные подходы в обучении: как соединяются культура, наука и искусство	551
<i>Шин А.А.</i> Современная методика CVT как инструмент для работы над постановкой академического и эстрадного вокала	553
ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ, СПОРТ ЖӘНЕ БАСТАПҚЫ ӘСКЕРИ ЖӘНЕ ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ ДАЙЫНДЫҚ (БӘТД) САЛАСЫНДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР/ ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБЛАСТИ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ, СПОРТА И НАЧАЛЬНОЙ ВОЕННОЙ И ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ (НВТП)	
<i>Abylgabyl A.S., Bazhenova E.D.</i> Adaptive physical education in the institutional dimension...	558
<i>Zamanbekov M.M. Tokhtarov A, Bazhenova E.</i> Physical culture and sport as a basis for healthy lifestyle formation.....	561
<i>Абдукаримова А.С., Әбдікерімов С.</i> Дене тәрбиесі пәнінің білім беру жүйесіндегі рөлі мен маңызы.....	563
<i>Абильмажинов Б.Р.</i> Современные методы исследования биомеханики движений в единоборствах на примере дзюдо.....	566
<i>Абдиришин К.А. Жанабай А.А., Қадырмолда Д.Ж.</i> Роль новых образовательных технологий при подготовке военных специалистов на военной кафедре.....	569
<i>Абдиришин К.А., Жанабай А.А., Уразканов Р.А.</i> Современные требования, предъявляемые к подготовке военных специалистов.....	573

<i>Айжерженова А.А., Касенова А.И., Кангужина К.М., Жакубаев А.А.</i> Ұлттық спорт түрлерінен шығармашылық пен эмоционалды реттеу дағдыларын дамыту - психологиялық дайындықтың перспективалық бағыты.....	579
<i>Айсин А.Б., Зернов Д.Ю.</i> Дене шынықтыру сабағында ұлттық ойындардың рөлі.....	581
<i>Алиахметов Б.М. Қасым Е.А. Бақшаұлы Қ.Ғылыми жетекші - Джанабаев К.Т.</i> Жастарға әскери-патриоттық клубтар арқылы тәрбие беру негіздері.....	585
<i>Алмешев Б.М.</i> Оқу процесінде дене тәрбиесін енгізу тәсілдері мен әдістері.....	588
<i>Аязбеков Б.Б., Абдыхайранов Ү.А.</i> Дене тәрбиесін оқытуда ойын әдістерінің рөлі.....	591
<i>Ботяев С.В., Скворцова Е.П., Антоненко П.С.</i> Координационные способности как фактор повышения точности бросков у юных баскетболистов.....	594
<i>Ботяев С.В., Скворцова Е.П., Оспанов А.Ж.</i> Развитие и контроль двигательных способностей на занятиях волейболом в условиях школы.....	598
<i>Ботяев С.В., Скворцова Е.П., Троцкий А.Н.</i> Контроль координационных способностей обучающихся среднего школьного возраста.....	601
<i>Гришманов Р.В., Абилямжинов А.А.</i> Инновационные технологии в области преподавания физической культуры.....	603
<i>Жангулин Б. Е.</i> Цифровые технологии в военной и технологической подготовке.....	609
<i>Заманбеков М. М. Тохтаров А.М, Баженова Э.Д.</i> Студенттердің дене шынықтыруын қалыптастыру.....	612
<i>Землянова А.С., Хлюпина А.И., Сочин С.А.</i> Проблематика проведения соревнований по стрельбе из лука.....	617
<i>Кабылбаев А.А.</i> Спортшының қыздырынуы, жарыс нәтижесінің маңызды факторы.....	620
<i>Кожамкулов Р.А., Тохтыев А.Ш.</i> Ашық ойындары арқылы оқу сабақтарын ұйымдастыруға инновациялық тәсілдер.....	622
<i>Құлжабаев М.Қ.</i> Дене тәрбиесінің оқушылардың денсаулығына әсері.....	625
<i>Мульдинов Р.Т., Мульдинова Э.С.</i> Әскери қызметшілердің спортшылардың эстетикалық тәрбиесі мен тұлғалық дамуын психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу..	628
<i>Нурманов Б.Б.</i> Дене шынықтыру процесінде жасанды интеллектті қолдану.....	632
<i>Нусупов М.Т.</i> Спорттағы инновациялық трендтер, жаттығулардағы заманауи технологиялар.....	634
<i>Разумов С.С., Добрынин В.И., Зернов Д.Ю.</i> Эффективность использования футбола как средства физической подготовки и воспитания учащихся 8-9 классов в общеобразовательных школах.....	636
<i>Сабанбаев Н.И., Жакубаев А.А., Молдабаев М.Р.</i> Волейбол ойыны арқылы мектеп жасындағы оқушылардың дене дайындық сапасын арттыру.....	641
<i>Сайт Н.С.</i> Дене тәрбиесі сабақтарында қолданылатын жаңа технологиялар.....	645
<i>Сотниченко Е.А., Шлак И.Б., Бегалин М.Т.</i> Анализ традиционных и современных физкультурно-оздоровительных систем.....	648
<i>Скворцова Е.П., Ботяев С.В. Үсейін Қ. А.</i> Методические особенности развития значимых двигательных способностей в тренировочном процессе волейболистов на этапе начальной подготовки.....	651
<i>Скворцова Е.П., Ботяев С.В., Осинский М.П.</i> Развитие силовых способностей у юношей старших классов на уроках физической культуры в общеобразовательной школе.....	655
<i>Скворцова Е.П., Ботяев С.В., Калинин М.В., Махамадеев Д.А.</i> Методика развития скоростно-силовых способностей у хоккеистов на этапе начальной специализации.....	658
<i>Скворцова Е.П., Ботяев С.В., Сулов С.Р.</i> Методика развития координационных способностей футболистов на этапе начальной спортивной специализации.....	662

Скворцов Р.Е., Семёнова К.В., Ботяев С.В. Развитие координационных способностей юных каратистов на этапе начальной подготовки.....	668
Скворцова Е.П., Шкурина К.И. Особенности формирования двигательных умений игры в волейбол у юных спортсменов.....	672
Смурыгина Л.В. Использование педагогических технологий в физическом совершенствовании студенческой молодежи.....	675
Таманов Қ.О. Дене тәрбиесі және жеке қауіпсіздік: мақсаты, міндеттері, өзара әрекеті....	678
Тугелбаева А.К., Баженова Э.Д. Ұлттық ойындар арқылы мектептегі білім беру процесін дамыту.....	680
Фельбуш Н. В. Использование инновационных технологий в физическом воспитании на примере волейбола как средство развития физических и социальных качеств обучающихся.....	685
Хахимов А.С., Кудыкенов А.К., Зернов Д.Ю., Бурнаев З.Р. Влияние тренировочного процесса по пауэрлифтингу на развитие силы, функциональных возможностей организма и уровня физической подготовленности.....	690
Шокеев Р.Ж. Роль нейрогимнастических упражнений в физическом развитии младших школьников.....	694